

ספר

דרכי אבות

על פרקי אבות

חלק ב

פרק חמישי

פרק שישי

מפתח ענינים

מפתח

משלים ומעשיות

ספר
דרכי אבות
על פרקי אבות

פירושים וביאורים
מלוקטים מדברי הראשונים והאחרונים
עם הוספות וצינונים בדרך דרוש ומוסר,
משולב עם סיפורי צדיקים וגדולי הדורות ומשלים נחמדים.

בעזרת החונן לאדם דעת
מאתי יהושע דוב בלאאמו"ר
הג"ר משה שמואל מרדכי שליט"א געלבואקס
רב ביהמ"ד נר ישראל
מתוך שיעורים שנאמרו בבית מדרשנו
עיה"ת לעיקוואוד

שנת תש"פ

מהדורת
גאת נחמתי

להארות והערות
וכן לכל עניני הספר
נא לפנות

בארה"ק:

הרה"ג ר' יצחק צבי פריעדמאן שליט"א
רח' רבי יוסי בן קסמא 13, בית שמש
טל: 053-3111-218
p992331@gmail.com

בארה"ב:

המחבר שליט"א
733 Ridge Ave.
Lakewood NJ 08701
FAX: 732-363-2144
bb6@thejnet.com

© כל הזכויות שמורות

יצא לאור ע"י

מכון סופרים

לעריכת והדפסת ספרים וכתבי
732.330.6653 MachonSofrim@gmail.com

תוכן הענינים

כרך ב

פרק חמישי

תוכן הענינים תתסב

פרק חמישי תתעה

פרק שישי קנין תורה

תוכן הענינים..... תתשלג

פרק שישי..... תתשמז

מפתחות

תוכן מפתח ערכים א

תוכן מפתח משלים ומעשיות ט

מפתח ערכים יא

מפתח משלים קמח

מפתח מעשיות קנד

פרק חמישי

משנה א

בְּעֵשְׂרָה מְאֻמְרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם וּמֵה תְּלֻמוֹד לְזִמְרָה וְהָלֵא בְּמֵאֻמָּר אֶחָד יִכּוֹל לְהִבְרָאוֹת וְכוּ'. תתעח עיקר מטרת הבריאה היתה בנין קבלת התורה

אֵלֶּא לְהַפְרֵעַ מִן הַרְשָׁעִים, שְׂמֵאֲבָדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֵשְׂרָה מְאֻמְרוֹת, וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים וְכוּ'. תתעט מכך שברא הקב"ה את העולם בעשרה מאמרות, נלמד את גודל חביבותו בעיניו ית' * עונש הרשעים על איבוד העולם הוא עשרת מונים יותר מערך מעשיהם * העולם נברא בעשרה מאמרות ולא בפחות - בכדי להקל על הרשעים מעונשם * ממה שחלקי הבריאה נבראו ע"י מאמרות נפרדים נתברר שחשיבות האדם יתירה מכל הבריאה

לִתֵּן שָׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים וְכוּ'. תתפג הצדיקים מתקנים גם את קלקול הרשעים ולכן שחרם רב עד מאד

לִתֵּן שָׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים, שְׂמֵאֲבָדִין אֶת הָעוֹלָם וְכוּ'. תתפג

משנה ב

עֵשְׂרָה דוֹרוֹת מְאָרֵם וְעַד נֵחַ, לְהוֹדִיעַ בְּמָה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו וְכוּ'. תתפד משנתנו באה לבאר ענין "יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו"

שָׂכָל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַמַּבּוּל. תתפו נשמות אנשי דור המבול באו בגלגול ככל עשרת הדורות ועכ"ז לא תקנו את מעשיהם * גודל גנות דור המבול שכפרו בטובתו של מקום

עֵשְׂרָה דוֹרוֹת מִנֵּחַ וְעַד אֲבָרְהָם לְהוֹדִיעַ בְּמָה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו וְכוּ'. תתפז הקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע מן הרשעים מיד בכדי שיוכלו לשוב בתשובה, ועוד שמא יצא מהם זרע כשר

שָׂכָל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שֶׁבָּא אֲבָרְהָם אֲבִינוּ וְקִבֵּל שָׂכָר כָּלָם. תתפח האדם העובר את בוראו נוטל גם את חלק הג"ע של האנשים שלא עשו את רצון השי"ת * אברהם אבינו מרח להכניס אנשים תחת כנפי השכינה ולפיכך זכה לקבל שכר כולם * אברהם אבינו קיבל את שכר הדורות הקודמים לו לפי שבסיבתם הוצרך לעמול ולהתייגע ביותר בעבודתו

משנה ג

עֵשְׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָה אֲבָרְהָם אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם. תתצז

העולם קיים בזכות עמידתו של אברהם אבינו בנסיונות, ובגין כך זכו בני"י לנסים רבים * יש לנו ללמוד ממעשי אברהם אבינו ע"ה ולעמוד בגבורה בכל הנסיונות הבאים לנגדנו * ע"י שעמד אברהם אבינו בנסיונותיו יכולים כל זרעו לעמוד בנסיונות העומדים לפניהם * בכח עמידתו של אאע"ה בנסיונותיו זכו בני"י להנצל מקמרוג השמן בעת יצי"מ ונעשו להם נסים במצרים ועל הים * גם על הנסיונות שנסו בני"י את הקב"ה במדבר מחל הקב"ה בזכות עשרת הנסיונות של אאע"ה * עשרת ימי התשובה נתקנו לבני"י בזכות עשרת הנסיונות של אאע"ה

תתסג **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

תתצד **אברהם אבינו עליו השלום**.
כיון שעמידתו של אברהם אבינו עומדת לזכותנו עד היום הזה, שומה עלינו להכיר לו טובה ולשכחו

תתצה **ועמד בקלו**.
על אף כל הנסיונות היה אברהם שמח וטוב לב * בשעת הנסיון מסתלקים מן האדם כל מדריוגותיו ונותר רק עם הבחירה * אברהם היה מתפלל להקב"ה שיעזרו לעמוד בנסיונות

תתצו **להודיע פמה חבתו של אברהם אבינו**.
הקב"ה העמיד את אברהם בנסיונות כדי שכלל ישראל ילמדו ממנו לעמוד בנסיונות המודמנים לפניו * סיבת הדבר שהקב"ה מעמיד את בראיו בנסיונות

תתצח **עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים, עשר מכות הכיב הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים וכו'**.
המכות שהוכו המצרים היו בכדי לפרסם את שמו ית' בעולם * המצריים קבלו את המכות במידת הדין ואילו בני"ז וכו' לנסים לפניו משורת הדין * מה שקבלו המצריים עשר מכות שונות זו מזו היה בכדי להרבות את שמחת בני ישראל * עשרת המכות השרישו בקרב עם בני"ז את אמונת השי"ת הרצויה

תתקא **עשר מכות הכיב הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ועשר על הים**.
עשרה נסיונות נפו אבותינו את המקום ב"ה במדבר, שניאמר וינסו אתי זה עשר פעמים, ולא שמעו בקולי. **תתקב**
בחירת הקב"ה בעם ישראל לא היתה מחמת מעשיהם הטובים כי אם מרוב אהבתו אותם * נסיונות בני"ז את ה' מורים כי הקב"ה אמת ותורתו אמת * שליטתו של הקב"ה הינה בכל מקום ולית אתר פנוי מיניה

משנה ד

תתקה **עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו'**.
המטרה בנסים אלו היתה בכדי שבני"ז ילמדו מהם דרך לעבודת ה'

תתקו **לא הפילה אשה מריח בשר הקדש**.
הקב"ה עשה גם תמיד שלא יצטרכו הנשים המעוברות לאכול מבשר הקדש * בשר הקדש היה כולו רוחני ולא עורר באדם תאות אכילה גשמית * מנם זה יש לנו ללמוד שאין נגרם כל נוק וחסרון ממה שהאדם עובד את בוראו

תתקז **ולא הסריח בשר הקדש מעולם**.
חוש הריח הוא דבר רוחני ונעלה ולכן לא הסריח בשר הקודש * גודל קדושת גוף הצדיקים * כל אדם יכול להגיע למדרגה זו שלא יסריח בשרו אם יתאמץ בעבודת השי"ת

תתקט **ולא נראה זכוב בבית המטבחים**.
היצה"ר לא שלט בביהמ"ק * היתושים והזבובים לא התקרבו אל הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל

תתקי **ולא ארע קרי לכהן גדול ביום תפפורים**.
היצה"ר מתגבר ביותר כאשר צד הקדושה גובר, ולפיכך רק מחמת הנס לא בא הכה"ג לידי טומאה * מנם זה יש לנו ללמוד להזהר מאד בכבוד חברנו

תתקיב **ולא כפו הנשמים אש של עצי המערבה**.
גם זה בא ללמדנו לכבול את טבענו ורצוננו נגד רצון השי"ת * האדם צריך לילך ללמוד תורה בביהמ"ד אף

תתסד דרכי תוכן העניינים אבות

אם יורדים גשמים וההליכה קשה עליו ☆ הנס הזה בא להורות שהעסק בגשמייות לא יכבה את האש הרוחנית הבערת בלב האדם

ולא נצחה הרוח את עמוד העשן. תתקיב

אם האדם מקדש א"ע בתורה ובמצות לא יוכל שום גבור לנצחו ☆ הקב"ה מסייע ביד האדם שהיצה"ר לא ינצחו ולא ימנעוהו מלעלות בעבודת השי"ת

ולא נמצא פסול בעמר, ובשתי הלחם, ובבלחם הפנים. תתקיג

משנתנו באה ללמדנו להזהר מאד שלא לאבד מצוות ובפרט את הזמן היקר שאין אבידה כמותה ☆ ע"י שלא נמצא פסול בג' דברים אלו נתרבתה פרנסת ישראל ושפעת מזונותיהם

עומדים צפופים, ומשתתפים רוחים. תתקיז

בזכות ההכנעה והשפלות יצא האדם מצרה לרווחה ☆ ע"י ההכנעה והתשובה מעומקא דליבא יצאו בני" ממצרה לרווחה ☆ רק אחר שהאדם עושה כל שביכולתו ואף מזומן למסור נפשו על קידוש ה' עושה הקב"ה עמו נסים ומושיעו, ועובדא נראה בענין זה

ולא הויק נחש ועקרב בירושלים מעולם. תתקיז

בירושלים עיר הקודש גבר כח הקדושה ובמל כח המזיקים ☆ מנס זה נלמד שהקב"ה מציל את בני" מרשותו של הנחש הקדמוני שהוא היצה"ר ☆ חטאי בני" שבירושלים נתכפרו בכל יום ולכן לא ניזוקו מן הנחשים

ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים. תתקיח

אף שהיה המקום צר לא התלוננו בני" על כך, כיון שמרוב שמחה ואהבת ה' לא הרגישו בכך כלל ☆ תוכחת מגולה לבני ישיבות שאומרים כי צר להם המקום ☆ מדר"ש: דברי המשנה התקיימו כפשוטם ☆ גם לאחר חרבן הבית קיים נס זה ☆ מעולם לא חסרה פרנסתם של אנשי ירושלים ☆ כיון שבני" היו חכמים הכירו את מקומם ולא נדחקו למקום אחרים ☆ העני הינו בבחי' אין ואינו תופס מקום

משנה ה

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן וכו'. תתקכא

ה' דברים אלו נבראו בסוף ימי הבריאה לפי שלא יועד להם תשמיש תדיר ☆ דברים אלו נבראו רק לאחר חטא אדה"ר כאשר נתברר שעדיין אין העולם מתוקן

פי הארץ. תתקכג

לאחר שנבלעו בני קרח באדמה נסתם הפתח כבראשונה ☆ פי הארץ דיבר בדרך נס בעת הבקיעה, ואמר שבני קרח ירדו חיים שאולה

ופי הבאר. תתקכד

ביאור מהות הנס של תפילת פי הבאר

ופי האתון. תתקכד

מדיבור האתון נלמד שכח הדיבור של האדם הוא ביד ה' לברו ☆ כח הדיבור שניתן לאדם הוא נס מופלא

והקשת. תתקכה

ביאור הדבר שהקשת החלה להיראות רק לאחר המבול

והמן. תתקכה

מקצת מן הנסים שהיו במן

תתסה **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

- וְהַמָּטָה. תתקבו
גלגוליו של המטה
- וְהַשְּׁמִיר תתקבו
הַפֶּתַח, וְהַמַּכְתֵּב, וְהַלְוִיחוֹת. תתקבו
בין הלוחות הראשונות ובין האחרונות נעשו בדרך נס
- וַיֵּשׁ אֲמָרִים אֶף הַמְּזִיקִין. תתקבו
מבריאת המזיקין יש לנו ללמוד להפסיק מלאכתנו בכניסת השבת
- וּקְבוּרַתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. תתקבו
מקום קבורתו של משה רבינו נעלם מעיני כל ☆ קברו של משה מונע קמרוג מעם ישראל
- וְאֵילֹ שֶׁל אֲבֵרָהָם אֲבִינוּ. תתקבו
אילו של אברהם היה לסימן לגלויות ישראל והגאולה שתבוא לבסוף ☆ שימושי האיל לדורות עולם עד הגאולה העתידה בב"א
- וַיֵּשׁ אֲמָרִים, אֶף צִבְתַּת פְּצֵבַת עֲשׂוּיָהּ. תתקבו
בריאת הצבת מורה כי לכל דבר יש תיקון, והתיקון לפיתויי היצה"ר הוא עסק התורה

מְשֵׁנָה ו

- שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגִלְם, וְשִׁבְעָה בְּחֻכָּם. תתקל
ביאור מהות ה"גולם" ☆ כל אדם נברא כגולם ואח"כ יכול להפוך לחכם אם יעמול ויתייגע
- חֻכָּם אֵינוֹ מְדַבֵּר לְפָנַי מִי שֶׁגִּדּוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכָּמָה וּבְמִנְיָן. תתקלב
החכם לומד בין מחכם הצעיר ממנו ובין מאדם הגדול ממנו בשנים אף אם אינו חכם ☆ החכם מכבד גם את מי שאינו גדול אלא בעיני עצמו ☆ החכם אינו מדבר עם רעהו כאשר הוא עומד לפני מי שגדול ממנו בחכמה ☆ החכם שומע ממי שגדול ממנו ואינו מחוה לפניו את סברותיו
- וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ. תתקלג
החכם מניח לאיש שיחו לגמור את כל דבריו ורק אח"כ משיבהו ☆ אף מי שמדבר דברי ריבות אל החכם, הרי החכם מניחו לסיים דבריו עד תומם
- וְאֵינוֹ נִבְהַל לְחֻשִׁיב. תתקלד
החכם מעיין היטב בשכלו לפני שמושיב תשובה לבן שיחו ☆ יש ליוהר שלא להיות "נבהל להשיב" בכדי שלא לגרום מכשול לשואל ☆ ג' מעלות החכם הללו אמורות על ג' מצבים שונים
- שׂוֹאֵל פְּעֻנָן, וּמְשִׁיב פִּתְלָכָה. תתקלה
התלמיד צריך לשאול את רבו בעת הראויה ואז ישיב הרב כהלכה ☆ שאלת חכם חצי תשובה
- וְאוֹמֵר עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, וְעַל אַחֲרֹן אַחֲרֹן. תתקלו
ללמד מתשובת ה' למשה ☆ החכם יודע לסדר את דבריו באופן שיוכנו כראוי ☆ החכם לומד את לימודיו בסדר הנכון

תתסו דרכי תוכן הענינים אבות

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. תתקלו
החכם מודיע איזה מדבריו למד מסברת עצמו ואיזה קבל מרבותיו ☆ החכם אינו בוש לומר שלא ידע דבר מה או שלא הבין את הנאמר ☆ כשהחכם רואה שהתלמיד בוש לגלות שאינו מבין, משים את עצמו כמתקשה בלימודו ומשגנו שוב, ועי"ז מבין התלמיד

ואומר על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. תתקלח
החכם יודע ומכיר שהוא כאפס ואין לעומת הדורות הראשונים

ומודה על האמת. תתקלמ
החכם יודע שאין כל ביוון בהודאה על האמת, אלא אדרבה הוא מתכבד בכך ☆ מעלת המודה על האמת היא כאשר אין שום נברא יודע שמעה ועכ"ז הוא מודה ☆ בעל יסורים צריך להודות שעוונותיו גרמו לכך ☆ החכם מכיר טובה למוטיביו

וחלופיהן פגולם. תתקמ
הגולם נוהג כחיפוך מן החכם בכל עניניו ☆ התנא חזר לדבר בלשון נקיה

משנה ז

שבועה מיני פרעניות פאין לעולם על שבועה גופי עברה. תתקמא
הפורעניות באות במידה כנגד מידה, ועי"ז יודעים בני האדם מה עליהם לתקן

שבועה מיני פרעניות פאין לעולם. תתקמג
היסורים באים מאליהם לעושי רעה ☆ הפורעניות האלו אינם באים לאנשים פרטיים אלא לכללות העם

על שבועה גופי עברה. תתקמז
מכל עבירה נברא גוף של מלאך משחית

מקצתו מעשרין ומקצתו אינו מעשרין, רעב של פצרת פא, מקצתו רעבים ומקצתו שבועים. תתקמד
ע"י שאין כל העם מעשרין גדלה התבואה רק במקצת השדות ☆ חרון האף הנגרם ע"י מניעת תרו"מ, בא בגין חסרון האמונה בהשגחת הבורא

נמרו שלא לעשר, רעב של מהומה ושל פצרת פא. תתקמו
ביאור הדברים איך נגרם רעב בגין המהומה ☆ היצה"ר גורר את האדם מעבירה לעבירה ☆ ביאור סדר הדברים שתהיה מתחילה מהומה ואח"כ בצורת

ושלא למל את החלה, רעב של פליה פא. תתקמט
הכא מיירי שכל בני המדינה נמרו שלא ליטול את החלה ☆ "רעב של כליה" בא בגין ב' עבירות יחדיו ☆ מניעת הפרשת חלה יש בה כפיות טובה גדולה ולכן ענשה מרובה ☆ מניעת הפרשת חלה הוי חמא להכעים ☆ עון מניעת הפרשת חלה גורם לרעב של כליה כמו עון ע"ז

משנה ח

דבר פא לעולם, על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין. תתקנ
כאשר בית הדין מעלימים את עיניהם מחייבי המיתה - נענשים כולם במכת דבר ☆ העונש ניתן במידה כנגד מידה ☆ אע"פ שבמלו ארבע מיתות, דין ד' מיתות לא במלו אף בזמננו

תתסח דרכי תוכן העניינים אבות

וּבְמוֹצָאֵי הַחֵג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, מִפְּנֵי גֹל מִתְּנוּת עֲנִיִּים. תתקסד

מתנות העניים שייכים לעניים מלכתחילה, ועכ"ז מחשיב הקב"ה לנותנם כאילו נתנם משלו בכדי להרבות שכרו * אין ראוי להפסיק מנתינת צדקה לעניים שהיו רגילים לקבל הימנו * על ביטול מעשרות יש ב' עונשים, הדבר והרעב * ביאור סיבת עונש הדבר על ביטול מעשרות * הנותן צדקה זוכה לאריכות ימים ושנים * עובדא נוראה אודות מניעת נתינת מתנות עניים * החוקת לומדי התורה נחשבת בימינו כמתנות הכהנים והעניים

משנה יג

אַרְבַּע מִדּוֹת פְּאָרָם. תתקסמ

הַאֹמֵר שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְּךָ שִׁלְּךָ, זוּ מִדָּה בִּינֻזְנִית, וַיֵּשׁ אֲוֹמְרִים זוּ מִדַּת סְדוּם. תתקסמ

משנתנו מיירי מאדם קמצן כמבועו אך נותן צדקה מיראתו את ה' * נתינת הצדקה צריכה להיות מתוך שמחה וטוב לבב * ב' השיטות במשנתנו מדברות אודות שני מיני בני אדם, ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי

וַיֵּשׁ אֲוֹמְרִים זוּ מִדַּת סְדוּם. תתקמא

אמירת שלי שלך וכו' מביאה את האדם לנהוג כאנשי סדום * עובדא בענין "מידת סדום" * ע"י ריבוי נתינות צדקה יוכל האדם לצאת מכלל נהוג ב'מידת סדום" * כמה גרוע אדם הנורם שגם בני אדם אחרים לא יהנו לאחרים מנכסיהם * גודל גנות המשתמט מליתן צדקה במענה שצריך ליתן לקרוביו, אך נמנע מליתן גם להם

שְׁלִי שִׁלְּךָ וְשִׁלְּךָ שְׁלִי, עִם הָאָרֶץ. תתקעד

הנוטל משל אחרים בלא דעתם הוי גולן ולא דיבר התנא אודותיו כלל * על אף שמידת "שלי שלך ושלך שלי" מועילה לתיקון העולם כי איש את רעהו יעזור, ואמנם הטוב ביותר שיתן האדם לזולתו ולא יקח מאומה מאחרים * מעם הדבר שנקרא בעל מידה זו בשם "עם הארץ" * משנתנו מיירי באדם שאינו מרוצה כמה שיש לו וחפץ להחליף עם זולתו * גודל החסרון כשעוקרים את מושג "קנין האדם הפרטי" * ביטול שימת ה'קומנוזים' * בכדי שיפעל האדם דבר מה, מוכרח שיהיה לו רצון עצמי לעשותו * בעניני רחניות צריך האדם לעמול בעצמו, ואילו על עניני גשמיות יש לו לסמוך על השי"ת

שְׁלִי שִׁלְּךָ וְשִׁלְּךָ שִׁלְּךָ, חֶסֶד. תתקעז

החסיד מרצה את זולתו שלא יבוש ליטול ממנו ממון * דוד המלך ע"ה התנהג במידת החסיד שבמשנתנו

שְׁלִי שִׁלְּךָ וְשִׁלְּךָ שִׁלְּךָ, חֶסֶד. שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְּךָ שְׁלִי, רִשְׁעָה. תתקעה

החסיד אינו חפץ בדברים שאינם שלו בוודאות, ואילו הרשע אינו מוציא מתחת ידיו ממון שיש ספק שמה הוא שלו * החסיד תולה את מצוותיו בזכות אחרים ואילו הרשע מתגאה שמעשי אחרים באו בזכותו * החסיד מתכוין לש"ש אף בעסקי הגשמות, ואילו הרשע עושה גם מצוות ומעש"ט לצורך עצמו

שְׁלִי שִׁלְּךָ וְשִׁלְּךָ שְׁלִי, רִשְׁעָה. תתקפ

הגול מביא את האדם לידי עוונות המורים * מרם אכילת האדם יש לו לברוק אם הוא נקי מאיסור גול * כשם שמקפידים על כשרות המאכלים כך יש לדקדק שיהיו נקיים מחשש גול * המעות שאדם נותן לעני אינם משלוי אלא הם של העני והיו מונחים בידו לפקדון, ורק הפיוס הוא משלוי

תתסמ **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

משנה יד

אָרְבַּע מִדּוֹת פְּדֻעוֹת וכו'. תתקפג

רוב הקטמות שבין בני אדם נובעים מסיבת הממון ולפיכך הקדים התנא מידות שבממון ☆ מידת הכעס שבאדם תלויה במיסת שכלו ודעתו ☆ הכעס ומניעתו תלויים בדעתו ורצונו של האדם ☆ יש להתרחק מאד מן הכעס גם כאשר הוא טמון בעמקי לבבו ואינו ניכר מבחוץ ☆ גודל גנות מידת הכעס וחסרונותיה ☆ האדם המיטיב לאחרים יזכה להפטר ממידת הכעס, ועובדא נפלאה בענין זה ☆ עצה נגד מידת הכעס - התפלה להשי"ת

נח לְכַעַם וְנח לְרִצּוֹת, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. תתקפו

נח לְכַעַם. תתקפז

וְנח לְרִצּוֹת. תתקפז

גם אדם המרצה מרצונו את מכעיסיו, גדול הפסדו אם הוא נוח לכעוס

קִשְׁה לְכַעֲסוֹ וְקִשְׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשִׂכְרוֹ. תתקפח

נח לְכַעַם וְנח לְרִצּוֹת, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ,

קִשְׁה לְכַעֲסוֹ וְקִשְׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשִׂכְרוֹ. תתקפח

מה שהאדם "קשה לרצות" יביאנו לעקור מקרבו את הכעס

קִשְׁה לְכַעַם וְנח לְרִצּוֹת, חֲסִיד. תתקפמ

ישנם פעמים שהאדם מחוייב לכעוס ואף בהם מוטל עליו להיות "קשה לכעוס" ☆ רוב בני העולם לא זכו להגיע למידת החסיד ☆ גדול מעלת האדם שהוא "נוח לרצות" ומעביר על מידותיו, ועובדות בזה מדברי חז"ל ☆ גם כאשר האדם מוכיח את בעלי העבירה יש לו להוכיחם בלא כעס ☆ גם כשאדם אומר דברי תוכחה יש לו לכעוס 'כעס הפנים' ולא 'כעס הלב'

נח לְכַעֲסוֹ וְקִשְׁה לְרִצּוֹת, רִשְׁע. תתקצב

תיקון המידות וקלקולם תלויים בבחירת האדם ולא במזגו וטבעו ☆ הכועס נקרא רשע משום שנחשב לו כאילו חמא בע"ז ☆ הכעס הוא ענף ממידת הגאווה המאוסה ☆ כעס האויל קשה מאוד לפי שכועס מיד וקשה להתרצות ☆ הכסיל מרבה לכעוס בכל עת מצוא

קִשְׁה לְכַעַם וְנח לְרִצּוֹת, חֲסִיד. נח לְכַעֲסוֹ וְקִשְׁה לְרִצּוֹת, רִשְׁע. תתקצד

הכועס נקרא רשע ע"ש סופו, והמתרחק מן הכעס בשם חסיד יכונה, לפי שעתיד להעשות כן

משנה טז

אָרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים מְהִיר לְשִׁמְעַ וּמְהִיר לְאִבְדָּה, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ וכו'. תתקצה

יש להקדים את פרנסת התלמיד הזוכר את תלמודו לזה שמאבדו ☆ גם מי שממהר לאבד את תורתו ישתדל לעמול בתורה ובכך ירבה שכרו עד מאד

מְהִיר לְשִׁמְעַ וּמְהִיר לְאִבְדָּה, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. קִשְׁה לְשִׁמְעַ וְקִשְׁה לְאִבְדָּה, יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשִׂכְרוֹ. מְהִיר לְשִׁמְעַ וְקִשְׁה לְאִבְדָּה, זֶה חֵלֶק טוֹב. קִשְׁה לְשִׁמְעַ וּמְהִיר לְאִבְדָּה, זֶה חֵלֶק רָע. תתקצו

מי שמתייגע להבין את לימודו - מדרך הטבע שישאר בזכרונו זמן רב, ומי שממהר לשמוע - מדרך הטבע שימהר לאבד ☆ שיטת רוב המפרשים: המידות הללו אינם תלויות בבחירת האדם אלא באו לו בטבע, ועכ"ז יש באפשרותו להשמר מנזקם ☆ מידת החכמה שבאדם תלויה בגזירת שמים, אך עכ"ז יש ביד האדם

תתע דרכי תוכן העניינים אבות

- לשנותה ע"י מעשיו ☆ המידות הללו תלויים בדעת התלמוד כמה שהוא מחשיב את המלמד ואת עצם החכמה שלומד ממנו ☆ הכעס גורם לאדם שחכמתו תסתלק ממנו
- מְהִיר לְשָׁמַע וּמְהִיר לְאָבֵד.** **תתקצט**
הממהר לאבד את תלמודו אין דעתו נוחה מן הדבר, ולפיכך לא נקט "נוח לאבד" אלא "מהר לאבד"
- מְהִיר לְשָׁמַע.** **תתר**
לימוד התורה שבע"פ מכונה בשם 'שמיעה' ☆ עיקר לימוד התורה והבנתה תליא בשמיעת האוזן, ומשל נאה הממחיש את הדבר
- וּמְהִיר לְאָבֵד.** **תתרכ**
אם אין האדם שומר את מצוות התורה לא תתקיים התורה בקרבנו, אף אם הוא חכם ועוסק בתורה
- מְהִיר לְשָׁמַע וְקָשָׁה לְאָבֵד, זֶה חֵלֶק טוֹב.** **תתרג**
גם החכמים עלולים לשכוח את תורתם אם לא יחזרו על תלמודם ☆ דרכם של גדולי ישראל היתה לחזור הרבה על תלמודם
- קָשָׁה לְשָׁמַע וּמְהִיר לְאָבֵד, זֶה חֵלֶק רָע.** **תתריג**
מידת השכל ניתנת במתנה מהש"ת ואינה תלויה באדם כלל ☆ חטאי האדם גורמים לו לאבד את אשר קנה מדברי התורה ☆ קושי ההבנה בתורה נובע מכה הרע שיש באדם החל מחטא עין הרעת

משנה טז

- אַרְבַּע מִדּוֹת פְּנוּתָנִי צְדָקָה וְכוּ'. תתרה**
הנותן צדקה לעמלי תורה, נחשב לו כאילו הוא עצמו עוסק בתורה ☆ המידות שגשגו אצל נותני הצדקה שייכות גם אצל לומדי תורה ☆ בני כל ארבעת המידות נותנים צדקה בפועל, והחילוק שביניהם הוא רק לענין הרצון והשמחה שבנתינתה
- הַרְוֵצָה שִׁיתָן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵיכֶם, עֵינֵי רַעְיָה בְּשָׂל אַחֲרֵיכֶם. תתרו**
מספר ביאורים כמה שחפץ אדם זה שלא יתנו אחרים, ואם מהותו רעה או לאו ☆ עובדא בענין זהירות החכמים שלא להיות בכלל "עיני רעה בשל אחרים" ☆ הצדקה מגינה על האדם ממיחה ומכל מיני פורענויות רח"ל ☆ הצדקה מצלת מן הפורענות מצד מידה כנגד מידה ☆ סגולת הצדקה מועילה רק לבני ולא לנכרים
- יִתְּנוּ אַחֲרֵיכֶם וְהוּא לֹא יִתֵּן, עֵינֵי רַעְיָה בְּשָׂלוֹ. תתרי**
כ' ביאורים בסוכת הדבר שאינו חפץ ליתן משלו ☆ רעת האנשים שאינם נותנים צדקה בחייהם ורק מצווים את בניהם שיתנו מממונם לאחר מותם
- יִתֵּן וְיִתְּנוּ אַחֲרֵיכֶם, תְּסִיד. תתריא**
משנתנו מיירי מאדם שנותן צדקה וגם מעורר את אחרים על הדבר ☆ גם אדם שאין לו ממון ואין ביכולתו לקיים מצות צדקה, יכול לפעול שיתנו אחרים ונתינתם תוקף לזכותו ☆ מה גדולה מעלת האדם המוותר על שכר נתינת צדקה בסתר, ומבכר ליתנה בפרהסיא כדי שילמדו אחרים ממנו ☆ המחזיר אחר טובת בני האדם נקרא חסיד
- לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵיכֶם, רְשָׁע. תתריג**
האומר לעני המבקש צדקה צא ועבוד במלאכת כפיים, מיקרי רשע ☆ אדם שנותן מעט למניעתו מנתינת צדקה מחמת שיש על העני לעמול במלאכה גורם שגם אחרים לא יתנו, והעון תלוי בו ☆ המעלים עיניו מן העני ועב"ז מבקש ממנו להתפלל עליו, מעורר ע"ע קמרוג גדול ☆ הרשע שמגלה דעתו כבר בתחילה שאין

תתעא אבות תוכן הענינים דרכי

בדעתו לתת מאומה מונע מהעני טירחה ואיבוד זמן ☆ אדם שמרפה לחינם את ידי גבאי הצדקה ואומר להם שהוא ואחרים אינם עומדים ליתן לצדקה זו - נקרא רשע ☆ ישנם פעמים שנתנית פרומות מועטות לעני תחשב לסכום גדול, ויזכה הנותנם לשכר רב ☆ ד' מידות הללו שייכים גם בכל עניני עבודת ה' ומידות טובות

משנה יז

אֲרַבַּע מְדוֹת פְּהוּלְכֵי בֵּית הַמְדָּרֶשׁ. תתריח

ביאור אומרו "ד' מדות בהולכי ביהמ"ד" על אף שיש מהם מי שאינו הולך כלל

הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, שְׂכָר הֶלְיָכָה פְּדוּ. תתרימ

רבינו יונה: אדם זה אינו מחזר אחר המצוות אך יקיימם אם יודמנו לידו ☆ מגן אבות: מיירי באדם שאינו עוסק בגמילות חסד ☆ שפת אמת: מיירי באדם שהלך ללמוד, אך אח"כ נולדה לו סיבה שלא היה יכול ללמוד בפועל ☆ הרע"ב: כוונת התנא שהאדם לומד תורה, אך אינו מבין את לימודו ☆ גודל חשיבות הלימוד ב'כולל אברכים' תיכף לאחר הנישואין ☆ עיקר קבלת השכר הוא בגין ההליכה לקיום מצוות ומעש"ט ☆ בהליכה לביהמ"ד מכבד האדם את התורה ואת נותנה ☆ עצם הדבר שהאדם מניח את ביתו והולך לביהמ"ד נגד טבעו - מוכחו לשכר מאת ה' ☆ דברי ברוך: מיירי שהולך לביהמ"ד בכדי להנצל מן היצה"ר ☆ מדרש שמואל: הולך - עובד את ה' בעצמו, עושה - מקרב אחרים לעבודת ה' ☆ החסיד יעב"ץ: מיירי באדם שמחזיק ידו לומדי תורה ☆ הצדיק מסייע למסתופפים בצילו שיוכו לתיקון נשמתם - עובדא נוראה בענין זה

עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ, שְׂכָר מַעֲשֵׂה פְּדוּ. תתרכד

ב' שיטות בביאור "עושה ואינו הולך" ☆ המצוות הנעשות לשם קבלת השכר אין בכוחם להביא את האדם למדרגות גבוהות בעבודת ה'

הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה חֶסֶד. תתרכה

המשפיל א"ע לפני חבריו נקרא חסיד ☆ האדם שנוהג בענין אחד במידת החסידות סופו להיות חסיד ☆ כשאדם משתדל להוסיף מדרגות בעבודת ה' הרי הוא נקרא חסיד ☆ החסיד עובד את בוראו בשלימות ואין דעתו נתונה על קבלת השכר

לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה, רְשָׁע. תתרכו

המונע מאחרים ללמוד תורה ולעבוד את ה' נקרא רשע ☆ התנא קוראו "רשע" ע"ש סופו שעתיד לירד מטה מטה ☆ ישנם ארבע מיני התנהגויות באופן שמזדמנים לאדם קיום מצוה ולימוד תורה ויש לו לבחור ביניהם

משנה יח

אֲרַבַּע מְדוֹת פְּיוֹשְׁכִים לְפָנֵי חֲכָמִים. תתרכא

התלמידים צריכים לישוב אצל רבותיהם באופן קבוע ואז יצליחו בלימודם ☆ מעלת שימוש ת"ח היא רק כשיושב אצל החכם בקביעות ☆ גודל מעלת ההסתכלות בפני החכם ☆ משנתנו מיירי ממידת הסברא הישרה של החכמים ☆ גם בין הלומדים ומחברי הספרים מצויים אנשים שלא זכו לברר את הדבר הצודק משאינו צודק ☆ המידות הללו אינם תלויים בבחירת האדם כ"א בטבע שנולד עמו ☆ גדולי ישראל שלא התברכו בכשרונות והיו משכחים תלמודם, זכו להגיע למעלות נשגבות בתורה ע"י שהתייגעו בה

סְפוּג, וּמְשַׁפֵּךְ, מְשַׁמְרֵת, וְנִפְתָּה. סְפוּג, שְׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַבַּל וְכו'. תתרכא

במידות אלו יש דבר אחד לגנאי ואחד לשבח

סְפוּג, שְׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַבַּל. תתרכא

ספוג - מי שמקבל גם דברי שקר ☆ ספוג - תלמיד המערב את כל הפירושים יחדיו ומבלבל ביניהם ☆ ספוג - התלמיד שאינו חפץ ללמד לאחרים מתורתו רק אחר הפצרות רבות

תתעב דרכי תוכן העניינים אבות

מִשְׁפָּחָה, שְׂמֵחִים בָּזוּ וּמוֹצִיא בָּזוּ. תתרלב
העיסוק בהבלי העוה"ז גורם שלא תקלט התורה בלב האדם * יש במשפך מידה טובה שנותן לאחרים משלו ואינו לקוי בקמצנות

מִשְׁמֶרֶת, שְׂמוֹצִיאָה אֶת תַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׂמֵרִים. תתרלג
משמרת - מי שקולט מלימודו את המפל ומניח את העיקר * הרב נמשל לקצב המוכר בשר הצאן וכל אחד קונה חלק לפי מידת עשרו * מידת "משמרת" הינה הגרועה ביותר שבין אלו המידות

וְנִפְהָה, שְׂמוֹצִיאָה אֶת תְּקִמָּה וְקוֹלֶטֶת אֶת הַסְּפֵלֶת. תתרלד
מידת ה"נפה" משוכחת מכל ד' המידות

מִשְׁמֶרֶת, שְׂמוֹצִיאָה אֶת תַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׂמֵרִים, וְנִפְהָה, שְׂמוֹצִיאָה אֶת תְּקִמָּה וְקוֹלֶטֶת אֶת הַסְּפֵלֶת. תתרלה
ביאור צדרי הגנאי והשבח שבמידות ה"משמרת" וה"נפה" * בספר רוח חיים מפרש ש"משמרת" היא הטובה שבמידות ו"נפה" הפחותה שבכולן * חסידים הראשונים נתברכו שיכוונו אל האמת מיד בתחלת לימודם * התלמיד צריך לספוג את כל תורת רבו ולא לאבד מאומה, וכשמלמדה לאחרים יאמר להם לפרקים * יש לרב להזהר שלא למסור לתלמידיו דברים שעלולים להביאם לידי מכשול

מִשְׁנַה יֵט

כָּל אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר, בְּמֵל דְּבָר, בְּמֵלָה אֲהָבָה. תתרלמ
אסמכתא לדברי המשנה מאהבת יצחק לעשו ואהבת רבקה ליעקב

בְּמֵל דְּבָר, בְּמֵלָה אֲהָבָה. תתרמא
אף כאשר בדרך הטבע צריכה לשרור ביניהם אהבה עוה, עתידה האהבה להתבטל * אהבים שאינם מסוגלים לומר דברי מוסר ותוכחה זה לזה, אינם אהבים אמיתיים

וְשֵׂאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר, אֵינָה בְּמֵלָה לְעוֹלָם. תתרמב
ביאור "אהבה שאינה תלויה בדבר" * אהבת ה' היא אהבה שאינה תלויה בדבר * האוהב את ה' באמת לא תפסוק אהבתו אף אם יטול הכורא את נשמתו ממנו * גם אהבת השי"ת לעמו אינה תלויה בדבר * האהבה שאינה תלויה בדבר אינה נעשית לשום סיבה שבעולם ואפילו לא לשם שמים

אִיזוֹ הִיא אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר, זוֹ אֲהָבָת אֲמֵנוֹן וְתָמָר. תתרמג
אף האהבה התלויה בדבר, אם יש בה גם איזו כוונה טובה אינה מוכרחת להבטל

וְשֵׂאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר, זוֹ אֲהָבָת דָּוִד וְיְהוֹנָתָן. תתרמד
יהונתן אהב את דוד אף שהי' עתיד ליטול את מלכותו * האוהב את התורה באמת עוסק בכל חלקיה ולא רק בדברים הנצרכים לו לצורך פרנסתו, ואז בודאי לא תחדל אהבתו לתורה * כאשר החכם מוכיח את צאן מרעיתו תהיה אהבתם אליו קיימת ולא תפסוק

כָּל מַחְלָקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שְׂמִים, סוּפָה לְהַתְקִים. תתרמו
סופה להתקיים - החולקים לש"ש סופם לחיות ולהתקיים * מטרתם של החולקים לש"ש היא השגת האמת, והיא קיימת לעולם אף אם צד אחד לא יצדק בדבריו * ע"י שישנם ב' צדדים בדבר והחולקים מתווכחים ביניהם, יצא הצדק לאור ותתברר האמת * א"א להניע אל חקר האמת בלא ב' צדדים, ולפיכך גם הצד שאינו צודק גורם לבידור האמת * החולקים לש"ש יזכו להאריך ימים ולהוסיף מחלוקות לשם שמים * דעותיהם של כל בעלי המחלוקת לשם שמים - נרשמות בשמים לזכרון * במחלוקת לשם שמים, כל אחד מהחולקים

דרכי תוכן העניינים אבות תתעג

מכבר את רעהו ומחוקו ☆ עובדא נאה המשקפת ענין זה ☆ כשהאדם חוטא וסבור שהדבר הוא לשם שמים, יקשה לו לשוב בתשובה על כך

איזו היא מחלקת שהיא לשם שמים, זו מחלקת הלל ושמאי. תתרנג

מחלוקת הלל ושמאי היתה לשם שמים, אך אצל חלק מתלמידיהם התערבו גם מחשבות שלא לשם שמים ☆ מחלוקת לשם שמים נמסרה רק לצדיקים קדושי עליון ☆ משל נפלא בענין המחלוקת שבין הצדיקים

ושאינה לשם שמים, זו מחלקת קרח וכל עדתו. תתרנו

עדת קרח בעצמם היו במחלוקת ופירוד לבבות ☆ גודל גנות המחלוקת ועונשה ☆ המחלוקת גורמת לעוונות המורים ☆ משל נפלא בענין ההתרחקות הנצרכת מן המחלוקת שבין הצדיקים ☆ בעלי המחלוקת מוכנים לסבול סבל רב ובלבד שלא להכנע

משנה כ

כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. תתס

כשהאדם רע מתחילתו לא תועיל לו סגולת זכוי הרבים ☆ משמים מצילים את מזכה הרבים רק מחטוא בשוגג ולא ממזיד ☆ המזכה את הרבים - לא ילמדו ממנו לעבור על איסורים במטעות ☆ ביאור המעם מפני מה אין חטא בא על ידי המזכה את הרבים

כל המזכה את הרבים. תתסב

אף אם כוונת המזכה לא היתה לשמה כראוי, נחשב לו כאילו נתכוין לשמה בתכלית השלימות

אין חטא בא על ידו. תתרסג

גם למזכה את הרבים יש אפשרות לבחור ברע ☆ המזכה את אחרים וכויותיו רבים יותר מן הצדיק העובד את הש"ת בשלימות ☆ גודל השכר הבא בגין זכוי הרבים ומשל נפלא על הדבר ☆ משל נפלא המבאר את גודל זכות המזכה את הרבים ☆ למזכה את הרבים מתווספים זכויות רבות אף לאחר הסתלקותו מן העולם ☆ הצדיק הגמור אינו רואה עוונות אצל בני ישראל ☆ לרוב קרבת הקב"ה לעמו ישראל אינו מכיח בעוונותיהם ☆ ב' עובדות מגדולי הדורות בענין זכוי הרבים

וכל המחטיא את הרבים, אין מספיקין פידו לעשות תשובה. תתרסח

אין מסייעין את המחטיא לשוב בתשובה, אך אם יתאמץ מאד לא ימנעו ממנו משמים את דרך התשובה ☆ האנשים שהרשיעו בנינו לא יניחוהו לעשות תשובה ☆ המחטיא את הרבים לא יחפז לשוב בתשובה כיון שמעשיו נובעים ממינות

משה זכה וזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו. תתער

רק אם האדם בעצמו מקיים מצוות ומעש"ט נוקפים לזכותו מעשי הרבים שקיימו בנינו

משה זכה וזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, שנאמר צדקת יי עשה, ומשפטיו עם ישראל. ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו, שנאמר על חמאות ירבעם אשר חטא, ואשר החטיא את ישראל. תתער

ביאור הראיות שהתנא הביא לדבריו מן הכתובים

תתעד דרכי תוכן הענינים אבות

משנה כא

כָּל מִי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הִלְלוּ, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אַחֲרָיִם, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי. עֵינַי מְזוּכָּה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנִפְשׁ שְׁפֵלָה, תְּלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, עֵינַי רְעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנִפְשׁ רַחֲבָה, תְּלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי. תתרעא

מתלמידיו של אברהם אבינו. תתרעג
האדם שיש בו ג' מידות אלו זוכה למידתו של א"א שהיא אהבת הבורא, וזאת בא לו מכחו של א"א * ג' המידות הללו מכוונות נגד מחשבה דיבור ומעשה

עֵינַי מְזוּכָּה. תתרעד
בעל "עין טובה" שמח בחלקו * בעל "עין טובה" רואה בכל דבר את חסדי השי"ת עמו ובזכות זו נהפך אצלו הכל למובה

רוּחַ נְמוּכָה. תתרעז
ביאור מידת "רוח נמוכה"

וְנִפְשׁ שְׁפֵלָה. תתרעז
ביאור מידת "נפש שפלה" * עוברא נפלאה בענין גודל מעלת לב נשבר

עֵינַי רְעָה וְכוּ' תְּלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי. תתרעז
בעל "עין רעה" מחמד ממון אחרים

וְרוּחַ גְּבוּהָה וְכוּ' מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי. תתרעח
בעל "רוח גבוהה" רודף אחר הכבוד

וְנִפְשׁ רַחֲבָה מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי. תתרעח
בעל "נפש רחבה" רודף אחר התאוות * ג' מידות רעות אלו מכוונות אל הקנאה התאוה והכבוד המוציאין את האדם מן העולם

מִה בֵּין תְּלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁעִי וְכוּ'. תתרעט
בלעם הרשע היה מעמיד פנים כאילו הוא צדיק, וכלפי חוץ לא היה ניכר החילוק שבינו לבין אברהם אבינו * התביעה על הרשע היא על כך שבעניני רוחניות הוא מסתפק במועט, ואילו בתענוגי עוה"ז הוא חפץ להרבות עד אין קץ, ומשל נפלא בענין זה * הרה"ק רבי משה לייב מסאסוב זי"ע היה נזון מברכת 'שלא עשני גוי' * שורש החילוק שבין תלמידי א"א לתלמידי בלעם הוא ענין הענוה ושפלות הרוח

תְּלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלֵינַי בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנוֹחְלֵינַי הָעוֹלָם הַבָּא. תתרפב
ביאור הענין שתלמידי א"א נהנים בעוה"ז מדרך הטבע, אף שהרבה מהם מחוסרי כל וסובלים יסורים

אוֹכְלֵינַי בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנוֹחְלֵינַי הָעוֹלָם הַבָּא. תתרפג
השכר הניתן לצדיקים בעוה"ז אינו אלא מפירות מעשיהם אך הקרן קיימת להם לעוה"ב

שְׁנַאֲמַר לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ, וְאַצְרִיתֵיהֶם אִמְלָא. תתרפד
ב' אופנים בביאור הכתוב, מה נכלל ב"להנחיל אוהבי יש" ומה ב"ואוצרותיהם אמלא" * כל אחד מהצדיקים יקבל את שכרו לעוה"ב בשלימות

וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרְדֶם לְבָאָר שְׁחַת וְכוּ', לֹא יִחַצְוּ יְמֵיהֶם, וְאֵינִי אֶכְמַח בְּךָ. תתרפה
הרשעים אינם מפרישים מזמנם לצורך עבודת השי"ת * הרשעים סבורים שהם עומדים לחיות עוד שנים רבות ולפיכך אינם מתקנים את מעשיהם

תתעה אבות תוכן העניינים דרכי

משנה כב

וְהוֹדָה בְּנֵי תִימָא אֹמְרֵי הוּי עֵז כְּנֶמֶר. תתּרפז

הנהגת העוות לצורך עבודת ה' היא אף באדם שאין לו כח וגבורה * יש להוכיח את עוברי העבירות פעם אחר פעם * בכח העוות לא יתבייש האדם מן המלעיגים עליו * יש להשתמש בעוות רק כנגד המפריעים לנו בעבודת הש"ת * העוות דקדושה מועילה ביותר לנגד המפריעים לעבודת ה', ועוברא בענין זה

וְקָל כְּנֶשֶׁר. תתּרצ

קל כנשר - לשנן את הלימוד שוב ושוב * קל כנשר - לעצום את העינים מראות ברע

וְרִיץ כְּצִבִי. תתּרצא

האדם צריך לרוץ לעשיית המצוות במהירות מופלגת ובלא הפסק רגע * גם במצוות קלות וכאלו שמשך זמן עשייתם הינו קצר מאד - צריך להזדרז ולמהר לקיימם

וְגִבּוֹר כְּאַרִי. תתּרצב

הוּי עֵז כְּנֶמֶר וְכו' לְעִשׂוֹת רִצּוֹן אֲבִיךָ שְׂפִשְׁמִים. תתּרצג

ישנם ארבע סיבות המונעות את האדם מעבודת הש"ת, וכנגדם באו אלו המידות שמנה התנא * סיבה א: הבושה מן המלעיגים * סיבה ב: רוב טירדת האדם בעניני חומריות * סיבה ג: חולשת הגוף ורפיון כחותיו * סיבה ד: הפחד והיראה מן הרשעים * יש לאדם להשיג מעלות אלו באופן שיהיו חקוקות בתכונת נפשו ומבטו

לְעִשׂוֹת רִצּוֹן אֲבִיךָ שְׂפִשְׁמִים. תתּרצד

ביד האדם רק להכין את עצמו לעשות את רצון הש"ת, אך העשייה האמיתית נעשית ע"י הקב"ה בעצמו

הוּא הָיָה אֹמֵר עֵז פְּנִים לְגִיהֲנָם. תתּרצו

העוות הניכרת בפני האדם גרועה למאד, ורק אם היא טמונה בלבו יש בה תועלת לעבודת ה' * יש להזהר לנהוג בעוות רק לדברים שבקדושה * עוות הפנים הינה הדרך הראשית המובילה את האדם לגיהנם * עוות הפנים מונעת מן האדם להכנע לפני ה' ולשוב בתשובה, ולפיכך סופו לירש גיהנם בגין עוונותיו

עֵז פְּנִים לְגִיהֲנָם, וּבֹשֶׁת פְּנִים לְגֵן עֵדֶן. תתּרצז

ענין בושת הפנים הינו כלל גדול לכל עניני עבודת ה' * יזהר האדם מלצאת לרחוב העיר מחשש שיפול בחמאים

וְהִי רִצּוֹן וְכו' שִׁיפְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמִתְרָה כְּיָמֵינוּ. תתּרצח

בזמן הגאולה יאיר ה' את עינינו אך להשתמש עם מידת העוות למובנה בלבד * כאשר ניפטר מן היצה"ר לא נצטרך להשתמש במידות האמורות כמשנתנו

וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ. תתּרצט

תפלתנו שגשתמש עם העוות שיש בנו להבין ולהשכיל בתורה"ק

משנה כג

הוּא הָיָה אֹמֵר בְּנֵי חֲמֵשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא, בְּנֵי עֶשֶׂר שָׁנִים לְמִשְׁנָה וְכו'. תתּשא

אין אבודה כאבירת הזמן * בני יודעים את גודל הערך של כל רגע ורגע מהחיים

תתעו דרכי תוכן הענינים אבות

- בן חמש שנים למקרא. תתשג
מקור הדבר ש"בן חמש למקרא"
- בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה. תתשג
מה צריך הילד ללמוד באלו החמש שנים
- בן עשר שנים למשנה. תתשד
מעם הדבר שהתנא הקציב חמש שנים לכל לימוד ☆ זמני הלימוד הנוכרים במשנתנו אינם אלא זמן ההתחלה,
אך יש להמשיך לעסוק בלימוד זה לעולם
- בן שלש עשרה למצות. תתשה
מקור הדבר ש"בן י"ג למצות" ☆ ב' מעמים לכך שאין הנער מברך "שהחיינו" בהגיעו למצות
- בן חמש עשרה למקרא. תתשו
איכות הלימודים שבמשנתנו תואמים ומכוונים לסדר השנים ☆ סיבת הדבר שבזמנינו אין לומדים כסדר
שהובא במשנה
- בן שמונה עשרה לחפה. תתשו
מקור הדברים שזמן החופה הוא כ"ח שנים ☆ הנושא אשה יזכה להיות נקרא חי גם לאחר מותו ☆ נישואי
האדם מסייעין לו לעסוק בתורה כראוי ☆ שיחה נאה של ת"ח אודות "בן י"ח לחופה"
- בן עשרים לדרף. תתשמ
"לדרוף" - לחזור אחר מוונות ☆ "לדרוף" - לרוץ ולמהר לקיים מצוות ☆ "לדרוף" - למהר לישא אשה אם לא
נשא עדיין
- בן שלשים לבח. תתשי
התנא מזוהר את האדם שמלאו לו שלשים שישחמש עם כחותיו לעבוד את בוראו כראוי ☆ במלאות לאדם
שלשים שנה, עליו לזכות את החייבים ולהוכיח את אנשי הרשע ☆ המעלות הבאות ע"י לימוד מהרב, נקנות
בזמן קצר יותר מאלו הבאות בכח האדם עצמו
- בן ארבעים לבניה. תתשיא
מקור הדבר ש"בן ארבעים לבניה" ☆ מעת היות האדם בן ארבעים הוא יכול ללמוד את תורת הסוד
- בן חמשים לעצה. תתשיב
מקור הדבר ש"בן חמשים לעצה" ☆ כאשר מלאו לאדם חמשים שנה, עליו להורות לאחרים מנסיונו באיזה
דרכים יש להם לזהר מללכת ☆ טוב לשאול עצה מאדם שמלאו לו חמשים ☆ ייעץ גם לעצמו להתכונן
כראוי לקראת יום פטירתו מן העולם
- בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה. תתשיד
בהגיע האדם לשנת השבעים יש לו למהר לשוב בתשובה
- בן שמונים לגבורה. תתשיד
אריכות הימים עד שמונים שנה היא מגבורות ה' ואינה מדרך הטבע ☆ אף בהגיע האדם לגבורות שמונים
צריך לערוך מלחמה נגד יצרו ☆ כראי לאדם לחיות שמונים שנה ובלבד שיזכה להניח תפלין אפי' פעם אחת
- בן תשעים לשות. תתשמז
ביאור מהות "לשוח" ☆ בהגיע האדם לשנת התשעים עליו להזהר בעיקר שלא לחמוא בלשונו ☆ על זקני
הדור מוטל להעביר לבני הדור החדש את מעלת הדורות הקודמים

תתעז אבות תוכן העניינים דרכי

בן מאה באלו מת ועבר וכמל מן העולם. תתשיז
התשובה מועילה רק כאשר האדם עדיין מסובב בנסיונות, וע"כ כשמלאו לו ק' שנים אינה מועילה * כל אדם בכל גיל צריך לידע ש"בן ששים לזקנה" וכו', וע"ז יבין שלא להתעסק הרבה בעניני העוה"ז

משנה כד

בן בן אומר וכו' בן הא הא אומר וכו'. תתשיח
מי הם "בן בן בן" ו"בן הא הא", ועל שם מה נקראו בשמות אלו

הקף ביה והקף ביה, דבליא ביה. תתשימ
כל חכמות העולם כלולות בחכמת התוה"ק * כמה עובדות מן המדרש ומגדולי הדורות שמהם נראה את ענין הנ"ל * חזרת הלימוד הינה לימוד 'לשמה' * בכל פעם שהאדם חוזר על לימודו מתחדשים לו חידושים נוספים * כאשר מתעוררת לאדם קושיא בלימודו, יחפש בספרים הרבה ובודאי ימצא יישוב מספיק * כל עניני עבודת השי"ת נכללים בעסק התורה * ע"י עסק התורה תתהפך מהות האדם עצמו לטובה ויוכל לתקן את מידותיו

ובה תחזי. תתשבג
ע"י שהאדם מתייעב בתורה הרי הוא יזכה לבהירות ביסודות האמונה בהשי"ת, ויגיע לאהבתו ויראתו ית' * על האדם להשתמש עם חוש הראיה רק לצורך עסק התורה * התורה דומה למראה לפי שעל ידה יתבררו ספיקותיו

וסיב ובלה ביה. תתשבד
גם כשהאדם זקן וכוחותיו הלוישים עליו לעסוק בתורה, ועי"ז יזכה לאריכות ימים

ומנה לא תזוע. תתשבד
גם בעת שעניני האדם עייפות מן הלימוד לא ינוח מלעסוק בה במחשבתו * "ומינה לא תזוע" - לעסוק בחכמות חיצוניות * "ומינה לא תזוע" - גם בעת העסק בעניני נשמות

ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה. תתשבו
ע"י עסק התורה לא יצטרך האדם לפחד ולירא משום דבר שבעולם * מידת "ומינה לא תזוע" היא המוכחרת מכל המידות שנשנו עד עתה * ע"י התורה יכול האדם לברוק אם מעשיו ישרים

לפום צערא אנרא. תתשבו
לא יחוש האדם אל הצער הגדול שיש לו בלימוד התוה"ק, שהרי לפי רוב הצער ירבה שכרו * כאשר אין האדם מצטער הרבה בלימוד התורה אוי ימעט שכרו * כאשר האדם עמל הרבה בעסק התורה, אף אם לא זכה להכין בה כמעט - ירבה שכרו כמו החכם הגדול ביותר שכדור * המחזיק בתורה בכח גדול בעת שאחרים נתייאשו ממנה - יזכה להיות מן היושבים ראשונה במלכות השי"ת, ומשל נפלא על כך * העמל והיגיעה בתורה ישגו תוצאות נפלאות * יפה קיום מצוות בצער יותר ממאה פעמים שלא בצער * משל קולע אל השערה בביאור המאמר "לפום צערא אנרא"

פרק חמישי

א בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא
במאמר אחד יכול להבראות, אלא להפרע מן הרשעים,

פירוש רש"י

א בעשרה מאמרות. תשעה ויאמר, ובראשית נמי מאמר הוא, דכתיב (תהלים לג) דדבר ה' שמים
נעשו: שמאברים את העולם. שכל המאמד נפש אחת מישראל כאילו איצד עולם מלא, והרשעים
שזעונים מאזדים את נפשם כאילו מאזדים את העולם. כך מנאמי. ולי נראה, שמאזדין את העולם

משנה א

בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד
לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות וכו'.

עיקר מטרת הבריאה היתה בגין קבלת התורה

בילקוט מעם לועז הביא קושיא, דהנה מסכת אבות פותחת במאמר "משה קבל
תורה מסיני", ולכאורה כיון שמשנתנו מדברת אודות בריאת העולם
שקדמה לקבלת התורה, היה לרבינו הק' מסדר המשניות לפתוח את מסכתין עם
משנה זו. וביאר דכיון שעיקר מטרת הבריאה היתה בגין התורה כדכתיב (ירמי'
לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי [וכפי שדרשו
חז"ל (ב"ר א, א) עה"פ (בראשית א, א) בראשית ברא אלוקים - בשביל התורה
שנקראת ראשית], וכן אמרו חז"ל (שבת פח ע"ב) שהתורה קדמה לבריאת העולם
בתקע"ד דורות, ע"כ רק לאחר שלימדנו התנא את השתלשלות קבלת התורה
ומסירתה דור אחר דור, הגיע עת לדבר אודות בריאת העולם וסדר הדורות.

במדרש שמואל דקדק למה הוצרך התנא לומר "ומה תלמוד לומר" והלא היה
די בכך שיאמר "והלא במאמר אחד יכול להבראות". וביאר כי הוקשה
לתנא ב' קושיות בענין זה, האחת מפני מה נברא העולם בעשרה מאמרות ולא
היה די שיברא במאמר אחד, והשנית היא כי אף שנתברר שיש צורך מסוים
בדבר, מכל מקום תמוה מפני מה היה נחוץ שיודיענו הקב"ה זאת ע"י שיהיו
אלו המאמרות נכתבות בתורה בסדר בריאת העולם. ומעתה א"ש שמלבד מה
שתמה התנא "והלא במאמר אחד יכול להבראות" ולמה הוצרכו אלו העשרה,

שְׁמַאֲבָדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֵשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת, וְלִתֵּן שְׂכָר טוֹב
לְצַדִּיקִים, שֶׁמְקַיְמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֵשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת:

פירוש רש"י

ממש, שמכריעים את כל העולם כולו לכף חובה, וממלא העולם אצל צדיקים: שנברא בעשרה מאמרות. ואינו דומה המאכל מלאכה שהיא נעשית ביום אחד למלאכה שהיא נעשית בהרבה ימים:

עוד הוסיף ואמר "מה תלמוד לומר" כי גם זאת טעון ביאור למה הוצרכו המאמרות האלו להאמר ולהכתב בתורתנו הק', נועל כך השיב התנא ואמר "בכדי להפרע מן הרשעים וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים" וכו', וכפי שיבואר להלן בעזה"י.

אֵלָּא לְהַפְרֵעַ מִן הַרְשָׁעִים, שְׁמַאֲבָדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֵשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת, וְלִתֵּן שְׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים וכו'.

מכך שברא הקב"ה את העולם בעשרה מאמרות, נלמד את גודל חביבותו בעיניו ית'

רש"י פירש שלכך טרח הקב"ה לברוא את העולם בעשרה מאמרות, כדי ליתן פורענות מרובה לרשעים המאבדים את העולם שהקב"ה טרח עליו. וכתב בילקוט מעם לועז שאין לומר בכוונת התנא שהסיבה שהעולם נברא בעשרה מאמרות היתה רק בכדי להנקה מן הרשעים, שהרי הקב"ה ברא את עולמו במידת החסד וכדכתיב (תהלים פט, ג) עולם חסד יבנה, ואינו חפץ במפלתם של רשעים, וא"כ היה טוב יותר שיברא את העולם במאמר אחד כדי להקל את העונש מן הרשעים, ועוד שאם היה העולם יכול להבראות במאמר אחד לחוד, למה זה נפרע הקב"ה מן הרשעים על כל העשרה, והרי אם קנה אדם כד בשווי דינר ושילם עליו עשרה דינרים פי עשרה משוויו, ובא אדם אחד ושברו, ודאי שלא יצטרך לשלם עליו כי אם לפי שוויו האמיתי ולא כפי מה ששילם עליו. אמנם כוונת התנא בדבריו היא שרצה להשמיענו שהקב"ה ברא את עולמו בחיבה גדולה ועצומה, וכפי שנראה ממה שבראו בעשרה מאמרות על אף שהי' יכול לבראו במאמר אחד, ומחמת כן בדין הוא שייענשו הרשעים במאד על כך

שמאבדים עולם יקר שכזה החביב בעיני השי"ת כבבת עינו עד כדי כך שבראו בעשרה מאמרות.

והמשיל זאת למלך שציוה לפועלים שיבנו בעבורו ארמון מפואר, הנה ע"י הדרך שבה הוא מצוה את פועליו ופוקדם אודות בנייתו יש לנו לידע מהי מידת החביבות שיש למלך לארמון זה, כי אם הוא אומר להם רק בנו בעבורי ארמון כראות עיניכם, נראה להדיא שאין הדבר חביב עליו כ"כ, אך אם מפרט להם את סדר הבניה ומתאר בפניהם את כל עניני הארמון לפרטי פרטים, כגון שאומר להם כמה תהא מידת כל חדר וחדר ובאיזה אופן לבנות כל דבר וכדו', אזי מבינים כל הנוגעים בדבר כי ארמון זה חביב על המלך ויקר בעיניו עד מאד (וע"כ יתאמצו מאד לבנותו באופן הנאות ביותר). וזהו שנתכוין התנא בדבריו שכיון שהיה הקב"ה יכול לבראות את העולם במאמר אחד ובחר לבראותו ב' מאמרות ולפרט את כל חלקי הבריאה בפרוטרוט, נראה מזה את גודל חביבות העולם בעיניו, וע"כ ראויים הרשעים להענש על כך שהם מאבדים דבר היקר מאד בעיני המלך.

עונש הרשעים על איבוד העולם הוא עשרת מונים יותר מעורך מעשיהם

עוד דימה את חומרת מעשי הרשעים לבגד יקר ונאה עד מאד העשוי מגוונים שונים ומעוטר בכמה מיני ציורים מפוארים מעשי ידי אומן, שאם התקלקל הבגד במקום אחד אין ערכו פוחת רק לפי ערך אותו פגם, אלא ירד משווי ונפסד הרבה פי כמה וכמה ממנו, כך גם הרשעים שכאשר הם מאבדים במעשיהם הרעים את העולם שברא הקב"ה באופן מתוקן ונאה כ"כ, הנה הפגם המתייחס אליהם אינו רק לפי העון עצמו אלא גדול ממנו עשרת מונים.

העולם נברא בעשרה מאמרות ולא בפחות - בכדי להקל על הרשעים מעונשם

ביאור נוסף במאמר זה אמר הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר), שאין כוונת התנא שמחמת שהעולם נברא בעשרה מאמרות יגדל עונש הרשעים, אלא אדרבה זהו עצמו סיבה להקל בענשם ושיהיה בכלל אפשרות להפרע מהם, כי הנה אם היה העולם נברא במאמר אחד, לא היה שייך כלל להפרע מן הרשעים העוברים על רצון ה' ומאבדים את העולם מחמת גודל חומרת עונם, שהרי בעון זה שעברו איבדו את כל העולם שנברא כמקשה אחת, וע"כ לא היה להם כל תקומה ח"ו כי גדול עונם מנשוא, אכן כעת שנברא

העולם בעשרה מאמרות הנה כאשר הרשע חוטא הרי הוא פוגם רק במאמר אחד מאלו העשרה ואילו תשעת המאמרות האחרים עדיין על עמדם יעמודו, ולפיכך אין ענשו חמור כ"כ ואפשר להפרע ממנו בלא לאבדו לגמרי, נמצא מזה שדייקא מחמת מידת טובו הגדול של הקב"ה וחסדיו המרובים ברא את העולם באופן זה, [ומיושב שפיר הדיוק שהובא לעיל שכיון שהקב"ה בעל הרחמים למה זה ברא את העולם בעשרה מאמרות בכדי להפרע מן הרשעים ולדונם ביתר שאת וביתר עוז, שהרי אדרבה הבריאה נעשתה באופן זה בכדי להקל מענשם, וזהו שאמר התנא "אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות", כי בכדי שיוכלו להעניש את הרשעים ובכך לכפר את עוונם - ברא הקב"ה את עולמו ב' מאמרות ועי"ז ייחשבו עוונותיהם כקטנים יותר, וכעין מהלך זה כבר אי' בספר מאור ושמש (פר' לך לך ד"ה ויהי אברם וגו') באופן אחר יעו"ש].

ובילקוט מעם לועז כתב שיש מפרשים שדימו את הדבר לכינור בעל עשרה מיתרים, שאף אם התקלקל אחד מהם עדיין נשארו תשעת המיתרים האחרים ואפשר להפיק מכינור זה קולות ערבים, וכמו כן הוא גם העולם שנברא בעשרה מאמרות, שאף אם גרמו הרשעים קלקול מסוים בזה העולם, יוכלו הצדיקים לחזור ולתקנו ולהגן בעדו שלא יחרב.

ממה שחלקי הבריאה נבראו ע"י מאמרות נפרדים נתברר שחשיבות האדם יתירה מכל הבריאה

במדרש שמואל ביאר שסיבת הדבר שהעולם נברא בעשרה מאמרות נפרדים היא בכדי להודיענו את גודל מעלת האדם ושהוא תכלית כל הנבראים, כי הנה מטרת כל הבריאה לא היתה כ"א שיעבדו בני האדם את הבורא ויעשו את רצונו בשלימות, ואם היתה בריאת כל העולם במאמר אחד ויחיד בלי שיפסיק הבורא במאמר מיוחד לפני כל חלק מן הבריאה, אזי היינו סבורים שאין שום חילוק בחשיבות חלקי הבריאה אחד מחבירו, אלא כל הדברים שנבראו יש להם איזה תועלת ותכלית בעולם והמה שוים במדריגתם, אכן כעת שעשה הקב"ה הפרש וחילוק בין היצירות ולפני כל דבר הקדים מאמר, נתברר להדיא שיש סדר לחשיבות הדברים וכי כל הנבראים לא באו אלא לתכלית שיברא האדם שהוא תכלית ונזר הבריאה ויעבוד את בוראו, ומזה נתעורר לידע שמעלת האדם גבוהה עד מאד, יתר על כל בעלי החיים ושאר הדברים שנבראו בששת ימי בראשית.

למה הדבר דומה, לאדם הקורא שמות אנשים רבים מתוך רשימה שבידו והוא מונה אותם כסדר הרשימה בזה אחר זה, שאין להביא ראייה מסדר קריאתו מהו סדר החשיבות של אנשים אלו ומי מהם נכבד יותר, אכן אם יש לו ב' רשימות נפרדות אזי מוכח שיש הבדל ביניהם ובכל רשימה רשומים אנשים בעלי דרגה שונה, וכן הוא גם לענין העשרה מאמרות, שכיון שכל חלק מהבריאה נוצר ע"י מאמר נפרד שיצא מפי השי"ת, חזינן שחשיבותו של האדם (שנברא אחר כל הבריאה) מרובה יותר מכל בעלי החיים שבעולם, ובעל כרחין שהסיבה לכך היא משום שלאדם יש אפשרות לבחור בטוב, ומזה יוצאת התראה לרשעים שנמשכים אחר יצרם הרע, כי כיון שהבחירה נתונה בידם והם אינם בוחרים לעשות טובה כ"א רעה, בדין הוא שייענשו על כך, וזהו שאמר "להפרע מן הרשעים" וכו', ומאידך גיסא כח הבחירה הלזו היא סיבת הדבר שאמר התנא "ליתן שכר טוב לצדיקים", שכיון שהצדיקים מתגברים על יצרם ובוחרים בדרך הטוב לעשות נחת רוח ליוצרם, הרי הם ראויים לקבל שכר טוב.

וע"פ הדברים האלו יובנו היטב דברי הרע"ב שהביא פירוש ש"העולם" שנאמר כאן עולה על נפש האדם עצמו, וכמאמר חז"ל (סנהדרין לו ע"א) כל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, והרשעים שבעונם מאבדים את נפשם כאילו מאבדים את העולם, ע"כ, ולהמבואר שכוונת התנא לבאר את ענין הבחירה שהרשעים בוחרים ברע ולכך נפרעים מהם, א"ש ענין זה שע"י שהם חוטאים הרי הם מאבדים את נפשם וזה נחשב להם כאילו ש"שמאבדים את" כל "העולם".

לִתֵּן שְׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים וכו'.

**הצדיקים מתקנים גם את קלקול הרשעים ולכן שכרם רב
עד מאד**

בילקוט מעם לועז ביאר את גודל שכר הצדיקים ע"פ משל למלך שבנה ארמון מפואר לצורך מגוריו וקרא לאומנים וביקשם שיצבעו את כתליו בצבעים נאים, והעמיד שני משרתים שיהיו ממונים על נקיון כותלי הארמון, וציוה אותם שאם יתלכלכו ינקו ויצחצחו אותם מיד. והנה אחד מן השומרים נתרשל בתפקידו ולא השגיח על נקיון הכתלים והגדיל לעשות שהיה עוד מוסיף ללכלכם במו ידיו, ואילו השומר השני עמד על משמרתו כראוי, והיה עמל הרבה לנקות את הכתלים מהאבק ומכל מיני הלכלוך שהצטברו עליהם מחמת האויר והרוחות המנשבות, ולא זו בלבד אלא שהיה גם מסיר את הלכלוך שהיה

השומר השני עושה בשאט נפש, וכן היה מתקן את הפגמים שפגם רעהו בצבעים הנאים שקישטו את כותלי הארמון. ויהי היום ובא העת לשלם את שכרם, ויקרא המלך לשומר הלזה שעשה את מלאכתו נאמנה ונתן לו שכרו במידה כפולה ומכופלת הרבה יותר ממה שדובר בראשונה, וזאת משום כי מלבד עצם הדבר שעשה את המוטל עליו לשמור על הקירות, הנה עוד הוסיף על מעשהו הטוב פי כמה וכמה במה שתיקן את הקלקולים שעשה חברו ברוב זלזולו, וע"כ בדין הוא שיטול שכרו על אשר היתה טובת המלך לנגד עיניו. וכדבר הזה ממש הוא הענין במעשי הצדיקים בעוה"ז שלא די שהם שומרים על העולם ע"י שעובדים את עבודתם ועושים רצון קונם בדחילו ורחימו, אלא הם עוד מתקנים את כל הקלקולים שגרמו הרשעים במעשיהם הרעים, וע"כ מה רב שכרם הממתין להם בעת בוא יום תשלום הגמול.

ליתן שכר טוב לצדיקים, שמקיימין את העולם וכו'.

איתא בספרים לפרש את מאמר המשנה "ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם", כי עצם הדבר שהם "מקיימין את העולם" זהו ה"שכר טוב" הניתן להם, כיון שההנאה הגדולה ביותר שלהם בעוה"ז היא להנות את הבריות ולהיטיב עמהם, ולכן זה גופא שזכותם עומדת לגרום לקיום העולם הוא השכר הגדול ביותר שאפשר ליתן להם ולהנותם.

ובפי שנוכל לראות דבר זה מן העובדא המסופרת על מרן החפץ חיים זצ"ל שהיתה לו בביתו עליית גג, והיה דרכו לעלות לשם מדי פעם ביחידות לערוך חשבון נפשו ולשפוך את לבו לפני קונו בתפלה ובתחנונים, ולעתים היו אנשים עולים לעליה זו בחשאי בכדי לשמוע את מה שהיה מדבר לפני השי"ת ברוב הכנעה, פעם אחת שמעו איך שאומר, רבש"ע הנה זכיתני לחבר כמה וכמה ספרים לתועלת הרבים בכדי שידעו היאך לעשות את רצונך ולקיים את מצוותיך, והחל מונה את הספרים אשר חיבר שהם משנה ברורה, חפץ חיים, אהבת חסד, וכן שאר ספריו וחיבוריו היקרים אשר התקבלו בכל תפוצות ישראל, ואח"כ הוסיף לפרט את הדברים אשר זכה לפעול למען כלל ישראל לזכותם במצוות ולהפרישם מעבירות, בדוגמת מה שטרח הרבה לתקן מטבחים כשרים בעבור החיילים היהודים שהוכרחו לשרת בצבא מדינת רוסיה, וכן מה שפעל רבות למען הקמת מקוואות בכל רחבי המדינה, וכן את הקמת ישיבתו שהתנוססה לתפארה בעיר ראדין, וכה המשך למנות מה שזכה עוד לעשות

ב עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפְּיִם לְפָנָיו,
שֶׁכָּל הַדוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת מִי

פירוש רש"י

ב להודיע כמה ארך אפיים לפניו. אף אמה אל מתמה שהאריך לאומות העולם כל השנים הללו שהן משעזדין צנניו, שיותר האריך לדורות שמאדם ועד נח, ואחר כך נשטפו:

למען זיכוי הרבים, וכאשר סיים למנות את כל אלו הרים את קולו בהתרגשות ואמר הן זיכית אותי בזכויות רבות כ"כ, ובחסדך הגדול נתת לי את האפשרות לזכות כ"כ הרבה יהודים שיוכלו לקיים את מצוותיך וללכת בדרכים ישרים, מה אשיב לך על כל תגמוליך ובמה אוכל לפרוע לך על חסדיך הגדולים האלו, ומדי דברו דברים אלו פרץ בבכי עז של שמחה והודאה להשי"ת. ודבר זה הוא כמו שנתבאר שאצל הצדיקים היה השכר הגדול ביותר מה שזכו לעשות למען הכלל, וע"כ הרגיש החפץ חיים שעצם זיכוי הרבים היה עבורו כשכר גדול שעשה עמו הקב"ה, עד כדי כך שהוא נשאר כבעל חוב כלפי השי"ת, ואין לו במה לפרוע לו על רוב רחמיו וחסדיו שעשה עמו.

משנה ב

עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפְּיִם לְפָנָיו וכו'.

משנתנו באה לבאר ענין "יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו"

הקשה במדרש שמואל דמאחר שהתחיל התנא בדבריו (כמשנה א) אודות בריאת העולם ואמר "בעשרה מאמרות נברא העולם", היה לו להמשיך מיד עם מאמרו (שבמשנה ה) "עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות", ולמה זה הפסיק ביניהם עם מאמרים אלו של סדר הדורות מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם. וביאר כי הנה בריש הפרק הודיענו התנא ענין זה שהשי"ת נפרע מן הרשעים ונותן שכר טוב לצדיקים, ומעתה תעלה הקושיא כיון שהכל נעשה בדקדוק, והרשעים נענשים ואילו הצדיקים מקבלים שכר טוב על מעשיהם, למה זה מצינו שיש צדיק ורע לו רשע וטוב לו כפי שאנו רואים הרבה לעינינו, ובכדי לתרץ קושיא זו התחיל התנא לבאר את ענין הדורות שהיו, ואמר "עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפיים לפניו" והיינו כי בודאי הקב"ה משלם

**הַמְבוּל. עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מִנַּח וְעַד אַבְרָהָם לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶץ
אֲפִים לְפָנָיו, שְׁכַל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שָׁבָא
אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל שְׂכָר כָּלָם:**

פירוש רש"י

קבל עליו שכר כולם. עשה מעשים טובים כנגד מה שהיה ראוי שיעשו כולם, לפיכך ניצולו כולם בזכותו. וכמו שנטל עליו עול מנזות בעולם הזה כנגד כולם, כך קבל בעולם הבא שכר כנגד כולם. שכל אדם יש לו שני חלקים, אחד בגן עדן ואחד בגיהנם. זכה, נוטל חלקו וחלק חצרו בגן עדן. נחמייב, נוטל חלקו וחלק חצרו בגיהנם (חגיגה טו):

לכל אחד כפי מעשיו וגומל טוב לצדיקים כפי צדקתם ונותן רע כרשעתו, ומה שמצינו שאין הרשע נענש - וטוב לו בעוה"ז, הוא משום "להודיע כמה ארך אפים לפניו" היינו שהשי"ת מאריך אף ואינו גובה מן הרשע מיד על מעשיו הרעים, וראיה לדבר מ"עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהן את מי המבול" ואבדם מן העולם, הנה הוכיח סופם על תחילתם שאין הקב"ה מוותר לרשעים אלא ממתין להם עד השעה שתתמלא סאתם, וע"כ כאשר נראה שהשעה משחקת לרשעים וטוב להם בעוה"ז, ידוע נדע כי אין זו טובה אמיתית, אלא הקב"ה מאריך אפו וממתין להם לעת עתה עד שתתמלא סאתם, ואז ייענשו בשלימות על כל עוונותיהם.

ולענין מה שהוקשה לבני אדם מכך שיש "צדיק ורע לו" הזכיר התנא את אברהם אבינו ע"ה, כי הנה אברהם היה אוהב השם ועובדו בכל מאודו וכדכתיב (ישעי' מא, ח) אברהם אוהבי, ועכ"ז מצאוהו רעות רבות ועברו עליו צרות בתכיפות, וכגון הרעב שהיה כאשר שהה בארץ כנען, ותיכף לאחר מכן כאשר בא ארצה מצרים לקחו ממנו את שרה אשתו וכן עוד כהנה וכהנה, ובא התנא להודיענו טעם הדבר ואמר "עשרה דורות מנח ועד אברהם" ומה תלמוד לומר, "להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם", היינו כי אברהם אבינו קיבל על עצמו את כל העונש שהיה ראוי לבוא על כל אלו הדורות, ולכן הם כולם ניצלו מן העונשים שהיו ראויים לקבל ועל אברהם עברו צרות רבות, וכנגד כל דור מאלו העשרה קיבל צרה אחת, ודברי המד"ש אלו הם לגירסתו "וקיבל עליו שכר כולם", היינו שאברהם אבינו מדעתו ורצונו קיבל על עצמו את אלו היסורים שהיו צריכים

לכוא על אלו הדורות, [ובזה מובן ענין "צדיק ורע לו", וכדחזינן גבי אברהם אבינו שלעתים הצדיק סובל יסורים בכדי לכפר על דורו ועל דורות אחרים].
ובילקוט מעם לועז הוסיף שכשם שכל הדורות ניצולו בגין מה שהיה אברהם סובל את הצרות שהיו הם צריכים לקבל, כך גם נוטל הוא שכר בעוה"ב כנגד כל הדורות הללו.

שָׁפַל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מִכְעִיסִין וְכֹאִין, עַד שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַמַּבּוּל.

**נשמות אנשי דור המבול באו בגלגול בכל עשרת הדורות
ועב"ז לא תקנו את מעשיהם**

במדרש שמואל תמה על דברי המשנה, כי הנה מפשטות לשון התנא "עד שהביא עליהם את מי המבול" משמע שקאי על כל עשרת הדורות שנזכרו מקודם, אולם באמת לא נענשו במבול רק הדור האחרון ואילו ט' הדורות שלפניהם מתו כבר מקודם ונאבדו מן העולם. עוד קשה כי לכאורה נראה שלא נעשה הדבר בדרך יושר וכמידת הדין הראויה, שהרי כל אלו הדורות הכעיסו את הקב"ה ורק הדור האחרון נענש בכליון במי המבול. ותירץ ע"פ המקובל לנו מרבותינו שכל הנשמות שהיו בדור הראשון הם הם הנשמות שחיו בגופות כל עשרת הדורות - כיון שנתגלגלו בעוה"ז שוב ושוב מרחמי השי"ת עליהם שנתן להם פתח להיות מתקנים את מעשיהם ולשוב מדרכם הרעה, אמנם הם לא היטיבו את מעשיהם ולא שינו את הילוכם וגם בדורות האחרים היו מכעיסים ובאים" עד אשר בסופו של דבר הביא עליהם הקב"ה את המבול, ונמצא שבאמת נענשו במבול כל עשרת הדורות ושפיר קאמר "שהביא עליהם את מי המבול".

עוד תירץ כי הנה נודע שיש תועלת לנפש המתים מכך שמקום קבורתם עומד עם הציון אשר עליו, וכיון שמי המבול השחיתו באדמה מלוא ג' טפחים של עומק המחרישה [וכמו שפירש"י עה"פ (בראשית ו, יג) והנני משחיתם את הארץ], נמצא שלא נותר ציון המתים של עשרת הדורות ובוזה נענשו גם הם, וע"כ אמר התנא "עד שהביא עליהם את מי המבול" כי גם מתי כל אותם עשרת הדורות קבלו את עונשם ע"י המבול.

גודל גנות דור המבול שכפרו בטובתו של מקום

ובענין גודל רשעותם של אנשי דור המבול, מן הראוי להביא מה שאיתא במדרש אודות רוב הטובה שהיה הקב"ה מעניק לדור המבול ואעפ"כ

היו כפויי טובה והכעיסוהו במעשיהם הרעים, ואלו דברי המדרש, א"ר יצחק אחת לארבעים שנה היו זורעים (את שדותיהם) והיו מהלכים מסוף העולם ועד סופו בשעה קלה ובהליכתם היו תולשים ארזי הלבנון, והאריות והנמרים היו בעיניהם כמו הכנים בבשר, ובכל ימות השנה לא שלט בעולם לא חום ולא קור, כי אם מידה אמצעית כימים שבין פסח לעצרת שמזגם נאה וטוב, וכבר ביום הוולדם היה גופם כבני אדם גדולים בשנים וגם כוחם היה כמו הגיבורים אשר בארץ, ועל אף כל הטובות הללו חטאו ומרדו בהקב"ה אשר השפיע עליהם שפעת טובה וברכה כזו, ע"כ, וכן איתא להדיא במסכת סנהדרין (קח ע"א) דור המבול לא נתגאו והרשיעו אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקב"ה.

עֲשֶׂה רִוּוּת מִנַּח וְעַד אֲבָרָהָם לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפִּים לְפָנָיו וכו'.

הקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע מן הרשעים מיד בכדי שיוכלו לשוב בתשובה, ועוד שמא יצא מהם זרע כשר

כתב החסיד יעב"ץ כי המשנה באה להודיענו בזה עיקר גדול מהנהגת השי"ת, כי הוא ית' מאריך אפו וממתין מלהפרע מן הרשעים על ריבוי עוונותיהם בכדי שיוכלו עדיין לחזור בתשובה, ועוד משום שמא נפיק מינייהו זרעא מעליא, וכמו כן חזינן שהאריך הקב"ה אפו לבני כל עשרת הדורות בגין נח הצדיק שיצא מזרעם, וכן לאותם עשרת הדורות שהיו מנח ועד אברהם בכדי שיוכל אברהם לצאת, ואילו היה הקב"ה נוקם נקמתו מתרח שהיה כומר לע"ז והפיץ את כפירת האלילים בעולם, לא היה נולד אברהם שהאיר את העולם באור האמונה הק' והשפיע על המון בריות לשוב לאמונת השי"ת ולעבודתו.

ובתב שזהו כוונת הכתוב (ישעיה סה, ח) כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו, כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל, וביאורו ע"ד משל לאדם שהיה לו כרם ענבים, אך הוא היה שונא את הענבים הגדלים בכרם, והנה מן הראוי היה שישחית את הכרם כיון שאינו אוכל את ענביו, וכאשר ראו ידידיו שאינו משחיתו שאלוהו בפליאה מפני מה אין אתה עוקרו ממקומו ולמה זה תשאירהו על מכוננו, אמר להם אף כי אינני אוכל את הענבים אמנם חביב אצלי היין היוצא מהם ובעבורו הנני מקיים את כרם הענבים. והנמשל הוא כי אף שהיו הרשעים ראויים להאבד ולהכלות משום שהם מכעיסים את הקב"ה במעשיהם הרעים, אכן הקב"ה צופה ומביט אל דורותיהם העומדים לבוא ורואה כי יש בהם צדיקים, כמו אברהם הצדיק שיצא מתרח הרשע וכן רות הצדקת שבאה מזרעו של לוט הרשע, ולכן הינו מאריך אפו ואינו

מכלם בכדי שיוכלו צאצאיהם הצדיקים לבוא לעולם. [וזהו אומרו "כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתו כי ברכה בו", היינו שכשם שאין בעל הכרם משחית את כרמו - על אף שהוא שונא ענבים - בגין הברכה היוצאת ממנו שהוא היין שאפשר להפיק מפירותיו, "כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל" שגם את הרשעים אין הקב"ה משחית ומכלה, בגין הצדיקים העומדים לצאת מזרעם שהם עתידים להיות עבדיו הנאמנים ועושי רצונו].

שָׁפַל תְּהוֹרֹת הָיוּ מִכְעִיסִין וּבְאִין, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקָבַל שְׂכָר כָּלָם.

האדם העובד את בוראו נוטל גם את חלק הג"ע של האנשים שלא עשו את רצון השי"ת

כתב רבינו יונה שלכל אדם יש חלק בגן עדן וחלק בגיהנם, אם יזכה יטול חלקו בג"ע ואם יתחייב בדינו יטול חלקו שבגיהנם, אכן מאחר שכל בני האדם נצטוו לעשות הטוב בעיני ה' ואדם זה אינו עושה, וחבירו מקיים הן את ציוויו והן את ציווי עצמו, הרי מידת הדין נותנת שיטול גם את חלק חבירו בגן עדן, [ונביא ב' דוגמאות לכאר את דבריו היאך יתכן דבר זה שאדם יקיים את המצוות שנצטוו חבירו, א) כל אדם נצטווה ללמוד עם בניו כמאמר הכתוב (דברים ו, ז) ושננתם לבניך, והנה יש אדם שאינו מלמד את בניו תורה ובא רעהו ומלמדו במקומו, נמצא שקיים מצוה שנצטווה רעהו, ב) אמר הכתוב (ישעיה נח, ז) ומבשרך אל תתעלם, ויש לאדם לדאוג לקרוביו ולמלאות את מחסורם, ויש אדם הרואה אדם מסוים שסובל מחסור, וקרוביו אינם שתים לבם עליו ואין מסייעים בידו על אף שיש ביכולתם לעוזרו, והוא נוטל על עצמו דבר זה וממלא משלו את מחסורו, הנה גם זה קיים מצוה שנצטווה בה זולתו]. הרי מידת הדין נותנת שיטול גם את חלק חבירו בגן עדן, ולפיכך "בא אברהם וקבל שכר כולם" לפי שהוא היחיד שעשה רצון השי"ת. ועל זאת אמר הכתוב (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך, והוא כדברי חז"ל (עי' ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) אם ראית דור המתרשל מן התורה עסוק בה אתה, וזהו "עת לעשות לה' הפרו תורתך" היינו שכאשר כל האנשים מפירין תורה ואינם מקיימים אותה, יש לאדם להתעורר ביותר לעשותה ולקיימה למען כבוד שמו ית' ואז יטול שכר כנגד כולם, משל למלך שכל עבדיו בגדו בו חוץ מאחד שבהם, הנה באותו זמן יש לעבד זה לעשות רצונו בשלימות יתירה ולעובדו בלבב שלם יותר מאשר עבדו בימים כתיקונם, וגם יבוא על שכרו בכך שהמלך יאהבנו בכל ימיו אהבה עזה וירבה ליתן לו מתנות והוא יטול את שכר כולם.

**אברהם אבינו טרה להכניס אנשים תחת כנפי השכינה
ולפיכך זכה לקבל שכר כולם**

ובספר ענף עץ אבות הביא את קושית הלחם שמים שהרי בדורו של אברהם אבינו ע"ה חיו גם שם ועבר שהיו צדיקים גמורים, ולמה לא נטלו גם הם שכר כל הדורות, ותירץ שהוא משום ששם ועבר לא טרחו לקדש את שמו ית' ברבים, אלא היו יושבים במקומם וכל המבקש את השם היה בא אל תוך אהלם וקונה תורה מפיהם, משא"כ אברהם אבינו ע"ה שמסר את נפשו בכדי לקדש שם שמים ברבים, וכפי שדרשו חז"ל (סוטה י ע"א) על הפסוק (בראשית כא, לג) ויקרא שם בשם ה' אל-עולם, אמר ריש לקיש אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב, וכן פירש"י עה"פ (בראשית יב, ה) ואת הנפש אשר עשו בחרן וז"ל שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרי מגיירת הנשים, ע"כ, הרי שהיה אברהם ממליך את הקב"ה על יושבי הארץ, ולפיכך זכה לקבל את שכר כולם.

**אברהם אבינו קיבל את שכר הדורות הקודמים לו לפי
שבסיבתם הוצרך לעמוד ולהתייגע ביותר בעבודתו**

אולם הקשו המפרשים כי עדיין לא נתיישבו הדברים, כיון שבמשנה משמע שאברהם אבינו זכה לקבל יותר שכר ממה שהיה קצוב לו בגין מעשיו הטובים שעשה, וקיבל גם את השכר שהיה מיועד לאלו עשרת הדורות הקודמים שלא קיימו את רצון השי"ת, ודבר זה אינו מובן איך יכול אדם לקבל שכר יותר ממה שעשה בפועל, ואף מה שנתבאר שטרח לפרסם את שמו יתברך בעולם אינו מיישב תמיהה זו ורק מסיר את השאלה מה נשתנה אברהם משם ועבר הצדיקים, אבל אין חילוק זה מביא לידי קבלת שכר רב כ"כ.

אמנם בספר "מפי ספרים וסופרים" כתב ביאור נאה על כך, בהקדים עובדא שהיתה עם הגאון הגדול רבי אייזל חריף זצ"ל שהיה ידוע בחריפותו ובגאונותו הנדירה, פעם אחת העיר לו אדם אחד אודות דין תורה שפסק שהוא נגד דברי הבאר היטב, נודעזע הגאון עד מאד ולא ידע את נפשו מרוב צער, תלמידיו שעמדו שם נשתוממו ולא הבינו מפני מה גדול צערו כ"כ, ואמרו לו ילמדנו רבינו והרי ידוע ומפורסם שכחו של רבינו בתורה גדול מאד וגאונותו עולה על מה שהשיג הבאר היטב, ולמה זה נסערה רוחו כ"כ כאשר נתברר לו שפסקו אינו עולה בקנה אחד עם דברי הבאר היטב, השיבם רבי אייזל הנה בזמן שכתב הבאר היטב את פסקיו היה אויר העולם צח ונקי הרבה יותר מאשר בעת הזאת, (מאחר שבזמנו עדיין לא נעשו החטאים והעוונות שנתרכו מאז ועד עתה) ולפיכך זכה לכיון

ג עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָה אֲבֹרָהּם אָבִינוּ וְעַמְד בְּכֻלָּם, לְהוֹדִיעַ
פְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל אֲבֹרָהּם אָבִינוּ. עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאֲבוֹתֵינוּ

פירוש רש"י

ג עשרה נסיונות. אחד, אור כשדים, שהשליכו נמרוד לכנשן האש. שני, לך לך מארץך. שלישי, ויהי רעב. רביעי, ותוקם האשה בית פרעה. חמישי, מלחמת המלכים. ששי, מעמד צין הצמרים, שהראהו שעבוד מלכות. שביעי, המילה. שמיני, ושלח אבימלך ויקח את שרה. תשיעי, גרש האמה הזאת ואת זנה. עשירית, העקידה: עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים. שניולו מעשר מכות. וכולם היו

לאמיתה של תורה, וע"כ אף אם כדבריהם כן הוא וידעתי בתורה גוברת על ידיעתו, אמנם לדרגתו הנעלית לא זכיתי להתקרב בגין סיבה זו, ולכן בטוח אני שפסקי תורתו מכוונים להלכה וע"כ נמלאתי צער על כי פסקתי שלא כדבריו. נמצא מזה שהחטאים שעושים בני האדם גורמים להעכיר את אור העולם, וזה עצמו גורם לאנשים הבאים אחריהם שלא יוכלו לעבוד את השי"ת בנקל.

וזהו הביאור במה שהיה אצל אברהם אע"ה, כי הנה כאשר הכיר את בוראו והתחיל לעובדו היה זה אחר שכבר הרבו אותם בני ט' דורות לחטוא, וכיון שקלקלו מאד במעשיהם העכירו את אור העולם וטינפוהו בשחץ עוונותיהם, ובדרך הטבע היה צריך הדבר למנוע מאברהם לעבוד את השי"ת, אולם הוא לא נתייאש, וחגר מתנו והתאמץ עד מאד בהתגברות נפלאה לילך בדרך הטוב והישר לעשות נחת רוח לבוראו, הנה מן הדין הוא שיטול את השכר שהיה מיועד לבני אותם דורות כיון שהם גרמו בחטאיהם שיצטרך אברהם לעמול ולהתייגע הרבה בעבודתו.

משנה ג

עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָה אֲבֹרָהּם אָבִינוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם.

העולם קיים בזכות עמידתו של אברהם אבינו בנסיונות,
ובגין כך זכו בני"י לנסים רבים

הנה משנה זו באה לאחר שאמר התנא (לעיל מ"א) בעשרה מאמרות נברא העולם, וסמכם התנא יחדיו לומר כי אלו עשרת הנסיונות באו כנגד עשרת המאמרות שנברא העולם בהם, ונרמז בזה מה שידענו כי העולם קיים בזכותו

**בְּמִצְרִים וְעֲשָׂרָה עַל הַיָּם. עֶשְׂרֵת מִכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְעֶשְׂרֵת עַל הַיָּם. עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ**

פירוש רש"י

במצרים ולא בישראל: ועשרה על הים. אחד, ויבקעו המים. שני, שנעשה הים כמין אהל ונכנסו ישראל לתוכו, דכתיב (חזקוק ג) נקבת במטיו ראש פרזיו. שלישי, שנעשה קרקעית הים יבש בלא חומר וטיט, דכתיב (שמות יד) וזני ישראל הלכו ביבשה. רביעי, שקרקעית הים שדרכו זו המצריים שהיו רודפים אחרי ישראל נתלחלה ונעשה חומר וטיט, דכתיב (חזקוק ג) חומר מים רצים. חמישי, שהמים הנקפאים בקרקע הים לא היו חתיכה אחת אלא חתיכות קטנות כעין לבינים ואבני הבזין המסודרים זה אל זה, כדכתיב (תהלים עד) אחת פוררת בעוף ים, שנעשה כעין פרורין. ששי, שנתקשו המים הנקפאים ונעשו קשי כסלעים, כדכתיב (שם) שצרת ראשי תנינים על המים, והמצריים נקראו תנינים. שזעי, שנגזר הים לשנים עשר גזרים כדי שיעברו כל שצט ושצט בדרך אחד לצדו, והיינו דכתיב (שם קלו) לגזור ים סוף לגזרים. שמיני, שקפאו המים כספיר ושוהם וזכוכית כדי שיראו השצטיים אלו את אלו, שעמוד האש היה מאיר להם, וזהו שנאמר (שם יח) חשכת מים עבי שקיים, כלומר, כקוף המים היה כעבי שקיים כעלם השמים לטוהר. תשיעי, שהיו יוצאים ממנו מים מתוקים שהיו שותים אותם, וזהו שנאמר נחלים. עשירי, שלאחר ששמו מהם מה שרלו, הנותרים מהם היו נקפאים ונעשים ערימות, דכתיב (שמות טו) נערמנו מים נצבו כמו נד נחלים: עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים. דל"ך עד"ש צאח"צ: ועשר על הים. הן כנגד עשר נפילות שצטירת וישע, רמה צים, ירה צים, טבעו צים סוף, תהומות יכסיומו, ירדו צמלולות, תרען אויב,

של אברהם אבינו ע"ה, וכפי שדרשו חז"ל (ב"ר פרי' יב, ט) על הפסוק (בראשית ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם - אותיות באברהם, והיינו כי בשביל אברהם העולם קיים, ומעתה ע"י שעמד אברהם בנסיונותיו נתקיים העולם, דומיא דעשרת המאמרות המקיימים את העולם. וכתב בילקוט מעם לועז כי זכות זו עמדה לעם בני"י לזכות לכמה וכמה דברים, שהם עשרת הנסים שעשה להם הקב"ה במצרים ועשרה על הים, ומטעם זה נסמך למשנה זו מאמר "עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים" לומר כי גם זה היה בזכות הנסיונות שעבר אאע"ה, וכן זכינו לקבל את עשרת הדברות מאת הקב"ה במעמד הנשגב של קבלת התורה בהר סיני.

יש לנו ללמוד ממעשי אברהם אבינו ע"ה ולעמוד בגבורה
בכל הנסיונות הבאים לנגדנו

במדרש שמואל דקדק מפני מה נשתנה לשון התנא ממקום אחד למשנהו, שבמשנתנו נאמר "אברהם אבינו" ואילו במשנה הקודמת אמר התנא

**אַבוֹתֵינוּ אֶת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמִדְבָּר, שְׁנֵאָמַר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה
עָשׂוּר פְּעָמִים, וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:**

פירוש רש"י

מהרום קמין, יאכלמו כקש, כסמו יס, לללו כעופרת, הרי עשר נפילות. ומזלעמו ארץ אינו בחשבון הנפילות, שזו הימה טובתן שזכו לקצורה: עשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה במדבר. שנים ציס, אחד צירידה, שס נאמר (שס יד) המצלי אין קצרים צמנרים, ואחד צעלייה, ויצואו מרתה וילונו. אחד צרפידים, וירב העס עם משה. שנים צמנן, לא תלאו וילאו, איש אל יותר ממנו ויחירו. שנים צשלי, צראשון צשצתנו על סיר הצשר, צשליו השני והאספסוף אשר צקרצו. אחד צעגל. ואחד צמתאוניס. וצמרגלים, והוא עשירי, שס נאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו צקולי:

רק "עשרה דורות מנח ועד אברהם" ולא הזכיר היותו "אבינו", ותירץ שהתנא נתכוין לרמוז בדבריו שנהיה גם אנו עושים כמעשי אברהם ונעמוד בנסיונות המזדמנות לפנינו, ולפיכך בעת דברו אודות נסיונותיו הזכיר שהוא "אבינו" כדי שמזה נלמד להיות אוחזים מעשי אבינו בידינו, ואף אם נתנסה בנסיונות נעמוד בהם בגבורה ונקיים את רצון השי"ת. [וכבר נודע מה שכתב בספר מאור עיניים (ריש פר' וארא ד"ה אך שצריך) כי כל בר ישראל מעותד לעבור בימי חלדו עשרה נסיונות כפי שנתנסה אברהם אבינו, ובמדרש (כ"ר נה, א) אי' שכל אחד יכול לעשות כמעשי אברהם אבינו ע"ה, עיי"ש].

ועל דבר זה אמר הכתוב (משלי כ, ז) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, והיינו כי האדם ה"מתהלך" אחר ציווי השי"ת "בתומו" היינו שמקיים את דבריו בתמימות מיקרי "צדיק", ו"אשרי" חלקו של האיש אשר "בניו אחריו" כלומר שבניו אוחזים במעשי אביהם וחפצים להדמות לו ולילך בדרכיו. ובילקוט מעם לועז כתב שע"י שהאב עמל בכל כוחו לעשות את רצון השי"ת, הנה אצל בניו ייהפך הדבר לטבע המוטבע בדמם, וביגיעה מועטת יוכלו להשיג מה שהשיג אביהם ביגיעה רבה ועצומה.

**ע"י שעמד אברהם אבינו בנסיונותיו יכולים כל זרעו לעמוד
בנסיונות העומדים לפניהם**

ובעין דברים אלו אמר כ"ק האדמו"ר בעל בית ישראל מגור זצ"ל, שבמה שאמר התנא "אברהם אבינו" נתכוין לומר שאברהם הנחיל לכל דורות עם ישראל כח זה שיהיה יכול כל אדם - באיזה מצב שהוא עומד - לעמוד

בנסיונות אשר יזדמנו לפניו, ודבר זה הוא מחמת היותנו זרע אברהם, ולכן דייקא בענין הנסיונות אמר התנא "אברהם אבינו" להדגיש ענין זה שהיה אברהם לנו לאב.

**בכה עמידתו של אאע"ה בנסיונותיו זכו בני"ה להנצל
מקטרוג השטן בעת יצי"מ ונעשו להם נסים במצרים ועל
הים**

עוד ביאר במדרש שמואל שהשי"ת צפה מראש שהשטן עתיד לקטרג על בני"ה בשעת יציאת מצרים ובעת עומדם על הים [וכדאי' בילקוט שטענו המקטרגים הללו והללו עובדי ע"ז], ולכן הקדים רפואה למכה וניסה את אברהם אביהם בעשרה נסיונות, והנה אברהם עצמו לא הוצרך כלל לנסיונות אלו, אלא הם היו רק בכדי שזכות עמידתו בנסיונות יעמוד לנו עם בני"ה שאנחנו בניו, שבעת שיקטרוגו המקטרגים יתבונן השי"ת במעלת אברהם שעמד בכל הנסיונות ועי"ז יצילנו ולא ישעה לקטרוגיהם, ומעתה מובן שפיר טעם שנקט התנא "נתנסה אברהם אבינו" דייקא גבי הנסיונות, לפי שנסיונות אלו עמדו לנו לזכות לפי שהוא אבינו ואנחנו בניו, וזהו שהמשיך התנא ואמר "להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו", היינו שהנסיונות הקשים שעברו עליו היו בכדי "להודיע" למקטרגים על בני"ה "כמה חבתו של אברהם אבינו", והזכות הלזו שעמד בכל הנסיונות תעמוד לבניו אחריו להנצל מכל רע ולהמלט מקטרוגיהם. ולזאת הסמיך התנא בהמשך דבריו ואמר "עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים, עשר מכות הביא הקב"ה על המצרים במצרים ועשר על הים", וכפי שנתבאר שרק בגין עשרת הנסיונות שעמד בהם אברהם בגבורה עילאית זכו שייעשו להם עשרת הנסים במצרים ועל הים, ואילו המצריים שרדפום נענשו ונאבדו מן העולם במכות מופלאות אלו.

**גם על הנסיונות שנסו בני"ה את הקב"ה במדבר מחל הקב"ה
בזכות עשרת הנסיונות של אאע"ה**

וחוסף עוד בזה שגם בעת ששהו בני"ה במדבר וחטאו כנגד הקב"ה וניסוהו בעשרה נסיונות, שהיה מן הראוי שיענישם הקב"ה בפורענות גדולה, גם אז עמדה להם זכותו הנאדרת של אברהם אבינו, ובזכות שהוא עמד בעשרת נסיונותיו מחל הקב"ה על עשרת הנסיונות שניסוהו בניו, ברוב אהבתו וחבתו את אברהם אביהם, וע"כ המשיך התנא עוד ואמר "עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקב"ה במדבר", ועכ"ז חמל הקב"ה עליהם ומחל להם על עוונותיהם

בזכות אלו ה"עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם" שבהם פתח התנא בראש דבריו.

עשרת ימי התשובה נתקנו לבנ"י בזכות עשרת הנסיונות של אאע"ה

וברוקח איתא שעשרת ימי התשובה שקבע הקב"ה לבנ"י בכל שנה ושנה, שבהם מועילה תשובתם לכפר על כל עוונותיהם, ומתקבלות תפלותיהם לפניו ברחמיו וברצון, נתן להם השי"ת ברוב חמלתו בזכות עשרת הנסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם.

אברהם אבינו עליו השלום.

כיון שעמידתו של אברהם אבינו עומדת לזכותנו עד היום הזה, שומה עלינו להכיר לו טובה לברכו ולשבחו

יש לדקדק כמה שאמר התנא על אברהם אבינו ברכת "עליו השלום" דייקא בעת דברו על עמידתו בנסיונות, מה שלא מצינו בכל שאר הפעמים שמדבר אודותיו בזה הפרק, (במ"ב עשרה דורות מנח ועד אברהם, במ"ו ואילו של אברהם אבינו, ועייין עוד במשנה כא שנזכר כמה פעמים "תלמידיו של אברהם אבינו" בלא ברכת עליו השלום, אך יש לציין שישנם נוסחאות שלא גרסו תיבות אלו גם כאן גבי עשרת הנסיונות).

ונ"ל בזה בהקדם עובדא המובאת בספר בן יהוידע (ברכות סג ע"א ד"ה לעולם ילמד אדם) אודות עשיר מופלג שהיה לו הון רב ונתברך בבן יחיד, כאשר מלאו לבן זה י"ח שנים ועמד לישא אשה ביקש האב ללמדו אומנות כלשהי ובחר באומנות הצורפות, והזמין אומן גדול הנוטל הון רב בשכרו, אמנם הבן לא חפץ כלל לעמול ולהתייגע בלימוד האומנות, כיון שידע שמובטח לו רכוש רב באשר הוא היורש היחידי של אביו, ולא יצטרך כלל לעסוק במלאכה בכדי להביא טרף לביתו, אך עכ"ז ביקש ממנו האב הרבה שיאות לדבר זה ואף שיחדו בחמשה דינרי זהב על כל יום שילמד מן האומן, לאחר הפצרות רבות הסכים הבן ואכן במשך שנה תמימה היה לומד את אומנות הצורפות עד אשר היה בקי בה בשלימות.

לאחר נשואיו הכניס את כל הכלים הנצרכים לאומנות זו בחדר מיוחד, אולם לא השתמש בהם כלל משום שקיבל מאביו הון רב ועצום ומזה היתה פרנסתו. תקופה קצרה לאחר מכן מת אביו, וכעבור שנים מספר אבד כל העושר

בענין רע והוכרח למכור את כל כלי ביתו בכדי להשיג לחם לפי עולליו עד שנותר בעירום ובחוסר כל, כאשר התבונן במר מצבו נזכר לפתע מן אומנות הצורפות שהכריחו אביו לקנות, ומיד הוציא את כלי המלאכה שהיו גנוזים אצלו והחל לעסוק בה, ובכל פעם שהיה מכה עם כלי המלאכה בכדי ליצור כלי כסף היה משבח את אביו ומברכו בכל פה ואומר אבי יקירי מנוחתו כבוד תהא נשמתו צרורה בצרור החיים ויזכה להתעדן בגן עדן, וכך היה מנהגו זמן רב, פעם אחת שאלתו אשתו למה זה תברך את אביך כל כך ומה ראית על כך דוקא כעת, סיפר לה האיש שאביו הכריחו ללמוד אומנות זו, וכעת נוכח לדעת כמה צדקו דבריו, וכמה יש לו להכיר לו טובה משום שלולי זאת היו כל בני המשפחה גוועים ברעב ורק מחמת האומנות הלזו יש לו בכדי פרנסתם, ובגין הטובה הזאת אשר עשה אבי עמי הנני מברכו ומשבחו בכל לב.

ומערתה א"ש למאד, שכיון שזכותו של אברהם אבינו ע"ה שעמד בכל נסיונותיו עומדת לנו עד היום הזה, ובגין כך הקב"ה מרחם עלינו ומשפיע לנו כל טוב וכמו שנתבאר לעיל, ע"כ כאשר הננו מדברים על עמידתו בנסיונות, מוטל עלנו לשבחו ולברכו ולומר אברהם אבינו "עליו השלום" יען כי הננו נזונים מכך עד עצם היום הזה.

ועמד בכולו.

על אף כל הנסיונות היה אברהם שמח וטוב לב

במדרש שמואל ביאר כי הנה מטבע האדם שבשעה שעוברים עליו יסורים הרי הוא שרוי בצער וביגון מחמתם, אמנם אברהם אבינו ע"ה מידה אחרת היתה לו, כי אף שעברו עליו נסיונות קשים עד מאד, לא היו אלו הצרות והיסורים סיבה שיפול רוחו בקרבו, אלא אדרבה היה שמח בהם שמחה גדולה (ביודעו כי כולם באו לו מאת ה' והם לטובה עבורו), וע"כ נקט התנא לשון "ועמד בכולן" ללמדנו שהנסיונות גרמו לו העמדה בנפשו ותקומה ברוחו. וכעין זה פירש גם כ"ק האדמו"ר בעל נתיבות שלום מסלונים זצ"ל כי לפעמים ישנו אדם שזכה לעמוד בנסיון, אבל עקבות הנסיון נחרטו בנפשו והוא מהלך בשברון לב ונכאות רוח עד שנעשה איש מדוכך (וכבוי), אמנם אברהם אבינו ראש המאמינים זכה להיות "עומד בכולן" היינו שלאחר כלות כל הנסיונות יצא מהם בשלימות כשכולו מלא שמחה.

בשעת הנסיון מסתלקים מן האדם כל מדריגותיו ונותר רק עם הבחירה

והרה"ק מקאצק זי"ע פירש שמה שאמר התנא "ועמד בכולך", בא להורות שבכל אחד מן הנסיונות בפני עצמו עמד בגבורה בלא שום שייכות למה שהשיג ע"י שעמד בגבורה בנסיונות שקדמו לו, כיון שבעבודתו הגדולה להשיג אף אם היה לפניו רק זה הנסיון העצום, ג"כ היה מתגבר בו כרצונו ית', עכ"ד.

ויתכן לומר הביאור בדבריו ע"פ מה שכתב בספר מאור עיניים (פר' וארא עה"פ וארא וגו') שבזמן שאדם מתנסה בנסיון מסלקים ממנו את ההתקשרות והדביקות שהוא קשור בהקב"ה ע"י כח הדעת, ונשאר אצלו רק כח הבחירה לבחור באחד מן הצדדים, כי לולא זאת לא היה הדבר נחשב לנסיון, וכעין זה איתא בשם הבעש"ט הק' זי"ע שבשעה שמנסים את האדם נוטלים ממנו את כל ההארות והמדריגות שזכה להשיג מכבר והוא שרוי בקטנות המוחין. ומעתה נ"ל גבי אברהם אבינו ע"ה שאע"פ שכבר עמד בתחילה בנסיונותיו ונתעלה עי"ז למאד, הנה בכוא אליו הנסיון החדש שוב לא נודעו כל מעלותיו שזכה להשיג, כיון שלעת עתה כולם נסתלקו ממנו, ולכן היה נצרך לעמידה מחדשת והתגברות גדולה, וזה נרמז במאמרו "ועמד בכולך" דהיינו שבכל הנסיונות הוצרך לעמידה והתגברות.

אברהם היה מתפלל להקב"ה שיעזרנו לעמוד בנסיונות

והרה"ק רבי מרדכי מלכוביץ זי"ע פירש את דברי התנא "ועמד בכולך" מלשון תפילה, וע"פ מאמר חז"ל (ברכות ו ע"ב) אין עמידה אלא תפילה, והיינו שעל כל נסיון שנודמן לידי אברהם היה מרבה בתפילה, ושופך שיח ומתחנן לפני הקב"ה שיעזרהו לעמוד בזה הנסיון.

לְחֹדֵיעַ בְּמָה חִפְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ.

הקב"ה העמיד את אברהם בנסיונות כדי שכלל ישראל ילמדו ממנו לעמוד בנסיונות המזדמנים לפניו

כתב האברנבאל בענין הנסיונות המזדמנים לאדם, כי יש מהם שמטרתם היא לתועלת האדם המתנסה, שכאשר רואים משמים שיראתו מהשי"ת חזקה ואיתנה ומחשבותיו המה כראוי וכנכון, אזי מביאים אותו לידי נסיון כדי שיצטרפו מחשבותיו הטובות למה שהוא עושה עתה בפועל, ועי"ז יתרבה שכרו

ביותר מאחר שזכה לעמוד בנסיונות כרצון השי"ת, אמנם לפעמים מטרת הנסיון היא לתועלת האנשים הסובבים אותו בכדי שיקחו ממנו משל ודוגמא ולמען ילמדו מאתו ליראה את ה', ומטעם זה נקראו הנסיונות בשם זה, כי הוא מלשון נס המורה על דבר העומד בגובה רב ונראה לעין כל, שמטרת הנסיונות היא שכאשר האדם עומד בהם כראוי, יראו זאת כל סובביו וילמדו ממנו לעשות כמוהו ולהתגבר על נסיונותיהם.

ולפ"ז נ"ל שזהו שאמר התנא "להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו", היינו שנסיונותיו של אברהם היו בכדי "להודיע" לבני ישראל את מעלת אברהם שעמד בנסיונותיו, ועי"ז ילמדו כולם ממנו וגם הם יתגברו על יצרם ויעמדו בנסיונות המזדמנים להם, כל דור לפי ענינו.

סיבת הדבר שהקב"ה מעמיד את ברואיו בנסיונות

ובילקוט מעם לועז האריך לבאר מפני מה הקב"ה מנסה את האדם, וישנם בזה כמה דרכים, הראשון הוא ע"פ משל למוכר בגדים, שכשבא למכור בגד והלוקח חפץ לעמוד על טיבו, אזי אם המוכר יודע שהבגד עשוי מבד חזק והוא תפור כהוגן ואף אם ימשכנו לא ייקרע, הרי הוא מושכו בחוזק להראותו את חוזקו, אך אם הבגד עשוי מבד גרוע וחלש אשר עלול להקרע במשיכה לא יעלה בדעתו למושכו מחשש שמא ייפסד הבגד, וכענין הזה היו נסיונותיו של אברהם אבינו ע"ה, שכיון שהכירו הקב"ה וידע שהוא חזק באמונתו ועתיד לעמוד בנסיון לפיכך העמידו בנסיונות, והדבר הזה היה לטובתו, [ובמה שכתב שזהו לטובתו של המתנסה, נראה כוונתו שע"י שיש לאדם נסיונות והוא זוכה לעמוד בהם הרי הוא מכיר את מעלתו ואת הכחות שקבל משמים, וזה מביאו להתאמץ ביתר שאת בעבודת השי"ת ולעלות מעלה מעלה].

סיבה נוספת היא בכדי להוסיף בשכרו ע"י שיעמוד בנסיונות, ועוד טעם יש בדבר שע"י שהאדם עמד בנסיון ילמדו ממנו סובביו וגם הם יעשו כמעשהו לעמוד בנסיונות המזדמנים להם.

עוד כתב בזה כי הנה אנו רואים שישנם צדיקים שזוכים לראות עולמם בחייהם והם שרויים בטובה, אך ישנם צדיקים המתייסרים ביסורים רבים, וכיון שבני אדם בשכלם הדל אינם מבינים את הדבר הזה, ותמהים מפני מה יש צדיק הסובל מרורות בעוה"ז ואילו צדיק אחר זוכה שגם בעוה"ז מטיבין לו, וחסרון הבנה זה הביא את הפילוסופים לומר שהכל תלוי במזל ולא במעשי האדם, אמנם הדברים אינם נכונים כלל, וראיה לדבר ממה שנתנסה אברהם אבינו בעשרה נסיונות, והטעם לזה הוא שבכך יבינו הכל מפני מה זכה אברהם לכל

הטובות, כי מאחר שראה הקב"ה שלבו שלם עמו ועמד בכל נסיונותיו, זכה עי"ז לכל טוב וכמאמר הכתוב (בראשית כג, א) 'וה' ברך את אברהם בכל, (משא"כ שאר הצדיקים האמורים שלא נתנסו בנסיונות גדולות כאלו, לא זכו למה שזכה אברהם אבינו ע"ה).

עֲשֶׂה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְעֲשֶׂהָ עַל הַיָּם,
עֲשֶׂה מְכֹת הַיָּבֵיָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וכו'.

המכות שהוכו המצרים היו בכדי לפרסם את שמו ית'
בעולם

יש לבאר על איזה נסים שנעשו לאבותינו דיבר התנא, והנה הרמב"ם בפירושו המשניות ביאר שקאי על מה שבנ"י ניצלו מן המכות שהביא הקב"ה על המצריים ולא לקו עמהם אפי' במקצת.

אמנם במדרש שמואל הקשה ע"ז שא"כ היה לו להתנא להקדים בראשונה את עשרת המכות, ורק אח"כ לציין את הנסים שנעשו לבנ"י במצרים שלא ניגפו יחד עם המצריים, כיון שרק אחר שהוכו הוכר הנס שהיה לבנ"י שהשי"ת הגין עליהם והצילם. ותירץ כי הנה כל עיקרן של המכות לא נעשו אלא בכדי לפרסם את שמו ית' בעולם וכדכתיב (שמות ט, טז) ולמען ספר שמי בכל הארץ, והנה הידיעה והפרסום האלו נעשו בשעה שהפלה הקב"ה והבדיל בין המצריים לבין בנ"י, שזה נעשה בעת שהכה הקב"ה במצרים מכות גדולות ונוראות, ועכ"ז לא נגעו ולא פגעו המכות אפי' באצבע קטנה של אדם אחד מישראל, ואלו נסים גדולים ומופלאים שעשה הקב"ה למען ישראל עם קרובו, וכיון שנסים אלו היו כל מטרת המכות לידע ולהודיע את גבורתו ית' בעולם, לכן הקדים התנא בראשונה את הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו שהם היו העיקר, ורק אח"כ דיבר אודות עשרת המכות שהם היו האמצעי ליצירת הנסים ולהודיע כי אין כה' בכל הארץ.

דקדקו המפרשים בשינוי לשון התנא, שגבי עשרת הנסים שנעשו לבנ"י לא אמר אלא "נעשו לאבותינו" בלא לציין על ידי מי נעשו, ואילו גבי המכות אמר להדיא "הביא הקב"ה על המצריים".

וביאר רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש וכן מובא בשם הרמב"ן) ע"פ מה שנתבאר לעיל שעשרת הנסים היו רק ממילא, וע"פ דברי הרמב"ם שמהות הנסים היתה שבנ"י ניצלו מן המכות שהוכו המצריים, והיינו שנסים

אלו לא היו מעשים שנעשו להם בפועל אלא דברים שלא אירעו להם, ולכן אמר "נעשו לאבותינו" בלשון פועל יוצא, משא"כ גבי עשרת המכות שאותם הביא הקב"ה במיוחד על האומה המצרית כעונש על מעשיהם, שפיר אמר "הביא הקב"ה".

המצריים קבלו את המכות במידת הדין ואילו בני"ז זכו לנסים לפני משורת הדין

ובמדרש שמואל תירץ כי הנה בני"ז מצד עצמם לא היו ראויים שייעשו להם אלו הנסים שהרי היו שרויים במ"ט שערי טומאה כידוע, וכן אמרו במדרש (ילקוט ראובני פר' בשלח) ששרו של ים לא אבה שיקרע הים לפניהם באומרו הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ורק מחמת חסדי השי"ת שגברו עליהם נהג עמהם לפני משורת הדין והצילם, אמנם המכות שקבלו המצריים הגיעו להם בקו הדין מחמת גודל רשעותם ורוב הרעה שהרעו לעם בני"ז. ובה יתיישב כי כלפי עשרת המכות שהיו ע"פ מדת הדין והגיעו לאומה המצרית באמת וצדק אמר "הביא הקב"ה", אך הנסים שנעשו לבני"ז שלא היו ע"פ דין האמת אלא במידת החסד ולפנים משורת הדין, לא נתייחסו להקב"ה כיון שהוא דיין אמת, אלא נאמרו בלשון "שנעשו לאבותינו במצרים" כאילו נעשו מאליהם.

מה שקבלו המצריים עשר מכות שונות זו מזו היה בכדי להרבות את שמחת בני ישראל

והנה בענין עשרת המכות יש לבאר מפני מה הוצרך הקב"ה להביא על המצריים עשר מכות שונות ומדי זמן מה להכותם במכה חדשה, והלא לכאורה היה די שיכה אותם במכה אחת (כגון מכת דם) זמן רב וממושך כשיעור כל עשרת המכות, עד שהיה פרעה נכנע לפני ה' ושולח את עם בני"ז מארצו.

וביאר בספר עוד יוסף חי ע"פ משל לב' בני אדם שהלכו בדרכם כל אחד בפנ"ע, לפתע נתקל הראשון באוצר גדול אשר היו בו עשרת אלפים זהובים, ויטול את האוצר ונתמלא לבו שמחה גדולה, השני פנה לילך בדרך אחרת ומצא שם אוצר בן אלף זהובים ושמח עמו, המשיך לילך מעט ומצא אלף זהובים נוספים נטלם ונתרבתה שמחתו, הלך עוד כבדת ארץ ומצא אלף שלישי, וכמובן שעלתה שמחתו למעלה ראש, וכך הלך ומצא עוד אלף ועוד אלף ויעלוץ לבו בגילה אחר גילה עד אשר השלים למצוא סך עשרת אלפים זהובים. והנה אף כי שניהם קבלו סכום שווה של עשרת אלפים זהובים, אמנם כאשר נתבונן בשמחה שהיתה להם נראה כי ודאי שמחתו של האדם שמצא

הסכום בעשרה פעמים רבה לאין שיעור יותר משמחת האדם שמצא הכל בפעם אחת, יען כי זה שמח רק פעם אחת ואילו רעהו שש ושמח בעשרה פעמים נפרדים.

ובדבר הזה ממש היה בעת שיצאו בני"י ממצרים, כי הנה כל מכה ומכה שקבלו המצרים גרמה שמחה גדולה לבני"י ביודעם כי השי"ת נוקם את נקמתם מאת דורשי רעתם אשר העיקו להם בכל מיני צרות, ואם היו סובלים רק ממכה אחת במשך זמן ארוך, אף שהיו יוצאים ממצרים בזמן המיועד ונפטרים משעבודם, אמנם לא היו שמחים כי אם שמחה אחת גדולה, אמנם כעת שניתכו על המצרים עשר מכות קשות שונות זו מזו, שמחו בני"י עשר שמחות ונתקיים רצון השי"ת לשמח את בניו אהוביו.

ויש לנו להווכח דבר זה ממה שאי" במדרש שוחר טוב (תהלים קה, לח) על מאמר הכתוב שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם, א"ר ברכיה משל לאדם בעל בשר שבקש ללכת לעיר אחרת ורכב על חמורו כשבדעתו להגיע למחוז חפצו, כל עת היותם מהלכים החמור מצפה ואומר מתי ירד מעלי בעל הבשר הלזה, והאדם מצפה לרגע שיגיע למחוז חפצו לשלום ויוכל לירד מן החמור, כיון שהגיעו שמח האדם ושמח החמור, אולם איננו יודעים שמחת מי משניהם גדולה יותר, כך היה במצרים, המכות היו באות על מצרים והיו מצפים אימתי יצאו ישראל מארצם ויפטרו מן המכות, וישראל היו עומדים ומצפים אימתי יגאלם השי"ת מן הגלות, כיון שיצאו ונגאלו היו אלו ואלו שמחים, מי שמח יותר, בא דוד והודיענו "שמח מצרים בצאתם" לומר כי שמחת המצריים היתה גדולה יותר, ע"כ. נמצא להדיא מפורש מדברי המדרש כמה גדולה היתה השמחה של בני האומה המצרית כאשר יצאו בני"י ממצרים ופסקו מכותם, הרי שהמכות הסבו להם צער ויסורים רבים עד מאד, ומזה נבין מה רבה היתה שמחת בני"י כאשר ראו שהשי"ת נוקם את נקמתם והמצריים שנואי נפשם מקבלים מכה אחר מכה, וודאי שבכל מכה שנתחדשה עליהם נתרבתה שמחת בני"י יותר ויותר.

עשרת המכות השרישו בקרב עם בני"י את אמונת השי"ת הרצויה

ובפנים אחרות יישב מפני מה קבלו המצריים עשר מכות שונות, כיון שע"י התפעלותם של בני"י בכל מכה בפני עצמה נתחזקה אמונתם בהשי"ת, וע"כ הוצרכו להעשות כל אלו עשר המכות שעל ידם יאמינו בה' ביתר שאת ויתר עוז.

והדבר יבואר היטב ע"פ דברי האור החיים הק' על הכתוב (שמות י, א) למען שתי אותותי אלה בקרב, שדייק כי מלשון הפסוק נשמע שעיקר הטעם שהקב"ה הכביד את לבו של פרעה הרשע הוא מחמת האותות הללו, ולכאור' יש לבאר מהו הצורך שיש דייקא באלו האותות, וביאר כי כיון שהקב"ה חפץ לקרב את עם ישראל אליו ית' שיעבדוהו כראוי וידבקו בו, לפיכך הקדים ללמד שישכילו לראות ולהביט בראיה ברורה את האמונה הישרה והתמימה בהשי"ת, ושידעו נאמנה שכל האמונות הזרות הסותרות לאמונת אומן הזו הם שקר וכזב ומוכשות מעיקרן, וכיון שבאותה העת עדיין לא הראם השי"ת כי הוא בורא רוח ועושה מלאכיו רוחות, וכן לא ידעו בני"י כי השי"ת ברא את האור והחושך, לכן היה להקב"ה צורך לעשות את האותות הללו ובכך יכירו וידעו כי השי"ת ברא את כל המפעל, עכ"ד.

נמצא מדבריו שרצון השי"ת היה להראות לבני"י ע"י כל אלו המכות שהוא שליט על כל העולם, ושכל חלקי הבריאה מתנהלים ע"י הנהגתו, הן המים והן בעלי החיים החיות הבהמות והרמשים, וכן כל הפרטים הנכללים בבריאת העולם, ומעתה א"ש היטב מה שהוצרך הקב"ה להעניש את המצריים בכל אלו המכות, כיון שמכל מכה ומכה למדו בני"י על חלק אחר מן הבריאה כי השי"ת הוא השליט היחידי עליו והוא מנהיגו כפי רצונו, ועי"ז נרשעו בקרבם אמונת השי"ת הראויה והרצויה.

עֶשֶׂר מִבּוֹת הַכִּיָּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְצָרִים בְּמִצְרַיִם וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם.

הנה יש להקשות במה שאמר התנא שעל הים לקו המצריים רק עשרה מכות, והרי בהגדה של פסח נחלקו התנאים במנין המכות שקבלו המצריים על הים (ומקורו מדברי המכילתא), שלרבי יוסי הגלילי לקו חמשים מכות ולרבי אליעזר לקו מאתיים מכות ואילו רבי עקיבא אמר חמשים ומאתים מכות. ובספר מגן אבות כתב שאכן תנא דמשנתנו חולק על הנך ג' תנאים ואחז בשיטה אחרת שלקו רק עשר מכות על הים, ולפ"ז נמצא שישנם ד' שיטות בדבר, אמנם הרמב"ם כתב בפירושו המשניות כי אף שיש בקבלה שהמכות שעל הים היו יותר ממכות מצרים, אכן כולם היו מעין אלו עשרת מיני המכות אשר היו במצרים, אלא שנחלקו למינים רבים על הים (שכולם שייכים בשרשם לעשר המכות שהיו במצרים).

עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נָפוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת הַמָּקוֹם ב"ה בַּמִּדְבָּר,
שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עֲשֶׂר פְּעָמִים, וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי.

כתב במדרש שמואל שהתנא בא להודיע שבנ"י היו כפויי טובה, שעל אף כל אשר ראו מניסי ונפלאות הבורא אשר עשה עמהם במצרים ועל הים, לא האמינו בו ית' וניסוהו עשר פעמים.

בחירת הקב"ה בעם ישראל לא היתה מחמת מעשיהם הטובים כי אם מרוב אהבתו אותם

ובילקוט מעם לועז כתב כי לכאורה הוא מן התימה מפני מה קבע רבינו הקדוש מסדר המשניות במשנתנו דבר זה שבנ"י ניסו את הקב"ה, מאחר שיש בו מגנותם של אבותינו בני דור דעה שהיו במדבר.

ותירץ שבדברים אלו גנוזים דברי חיזוק לבני עמנו, כי הנה אומות העולם פוערים פיהם למול בני ישראל, ואומרים להם שלאחר שחטאו ועברו על רצון השי"ת כבר עזבם הבורא ובחר תחתם אחרים מבני אוה"ע שמצאו חן בעיניו עפ"ל, ובכדי להפריך את דבריהם השקריים, אמר התנא "עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקב"ה במדבר", והיינו שבנ"י לא נהגו כשורה בעת שהותם במדבר ועכ"ז לא נטשם השי"ת ולא הסיר אהבתו מהם, שהרי בחירתו בעם ישראל היתה מחמת אהבתו את אברהם אבינו ולפיכך בחר בו ובזרעו אחריו, ולא היתה בחירתו בהם בגין מעשיהם כלל, ובאמת אם היה הקב"ה חפץ בהם רק בגין מעשיהם שנשאו חן בעיניו, הנה אם היו חוטאים ועושים מעשים רעים היתה בחירתם מתבטלת, אבל אחר שידענו כי השי"ת אהב את בניו על אף הנסיונות שניסוהו, נתברר לנו כי אהבתם היא אהבה שאינה תלויה בדבר והננו בניו בחיריו לעולמי עד.

ופירש בזה את הכתובים (נחמיה ט, זח) שאנו אומרים בפסוקי דזמרה בתפלת שחרית, אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם וגו' ומצאת את לבבו נאמן לפניך, ולכאורה כיון שכפי הנשמע מפסוקים אלו שבחירת אברהם היתה בגין שלבבו היה נאמן להשי"ת, היה עליו להקדים דבר זה בראשונה ורק אח"כ לומר "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם", אמנם להנ"ל מיושב שפיר כיון שהכתוב בא ללמדנו כי הבחירה שבחר הבורא באברהם אבינו לא היתה בגין מה שמצא את לבבו נאמן לפניו, אלא אף לפני כן בחר בו ה' מאהבתו אותו, אלא שאח"כ הוכיח אברהם נאמנותו להקב"ה כי אכן הוא ראוי לבחירה

ובעין זה כתב בכלי יקר על הפסוק (דברים ז, זח) לא מרובכם מכל העמים וגו' ויבחר ה' בכם כי מאהבת ה' אתכם וגו', ואלו דבריו, לא מצד ריבוי זכויות או מיעוט עבירות אלא מאהבת ה' אתכם כי אתם בעצמותיכם רצויין מצד הגזע שלכם, ומשמרו את השבועה וכו' ר"ל זכות אבות היא שעמדה לכם, וזהו שרמז במלת "אתכם" לומר אתם לבדכם רצויין אבל מעשיכם אינן רצויין, ע"כ. והוא כנ"ל שבחירת הקב"ה בעמו ישראל לא היתה בגין מעשיהם אלא מצד עצמותם שהיתה רצויה לפניו.

נסיונות בני"י את ה' מורים כי הקב"ה אמת ותורתו אמת

ובחידושי מהר"ם שיק (אבות) כתב יישוב נוסף לתמיהה זו, ע"פ מה שאמרו חז"ל (ביצה כה ע"ב) לא נתנה תורה לישראל אלא מפני שהם עזין שבאומות, והכוונה בזה כי את העם שרצה הקב"ה לבחור להיות לו לעם סגולה היה צריך לנסות בכמה אופנים לראות אם יעמדו בתורתו בנאמנות אף אם יבוא עליהם צער ויגון ח"ו, והנה אם היה מעמיד נסיונות אלו לפני שאר כל אומה ולשון היו עוזבים אותו מיד, וכמו שנראה מהא שאמרו ז"ל (ע"ז ג ע"א) שבשעה שיתן הקב"ה לאומות מצות סוכה לעתיד לבוא ויוציא חמה מנרתיקה יברחו מיד מן הסוכות ויבעטו בהם, הרי שאינם יכולים לעמוד בנסיון, משא"כ בני ישראל שיש להם מידת העזות, כיון שרואים ומכירים פעם אחת שדרך זו היא הטובה והנכונה, הנה אף אם יבואו עליהם כל הצרות שבעולם ח"ו לא יעזבו את ה' ואת תורתו, ולפיכך נתנה תורה דייקא לישראל מפני שהם עזים וודאי שיעמדו בכל הנסיונות. [וכדברים הללו כתב הרמב"ן (דברים ז, ז) וז"ל כי הנבחר לאוהב היודע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו, וישראל ראויים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות, עכ"ל].

אך לכאורה יקשה ע"ז ממה שראינו שבנ"י נסו את הקב"ה עשר פעמים, וא"כ כיון שהקב"ה ידע שהם עתידים לנסותו למה זה נתן להם את תורתו, והרי אין מועילה להם מידת העזות וכדחזינן שעל אף מעלת העזות שיש להם נסוהו, אמנם האמת היא שאדרבה זו גופא היא מעלת בני"י, כי אם היו מקבלים את התורה מיד בלא לנסות את הקב"ה, היו בני העולם וכן הדורות הבאים אחריהם אומרים עליהם שקבלו את התורה מחמת שהם כפתי המאמין לכל דבר, ולכן בחר ה' באומה זו כיון שידע שלא יאמינו לקול האות הראשון, אלא ינסו אותו עשר פעמים עד אשר ישמעו בקולו, ואם אומה עזה כזו שהרבתה לנסותו קבלה עליהם לבסוף את עול מלכותו ית' והאמינה בה', ודאי גם דורות הבאים יעידו שאין כמותו.

ד עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. לֹא הִפְלִיחַ אִשָּׁה
מִרֵיחַ בֶּשֶׂר הַקֹּדֶשׁ. וְלֹא הִסְרִיחַ בֶּשֶׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה
זָכוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים. וְלֹא אִרְעָ קָרִי לְכַהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם

פירוש רש"י

ד ולא אירע קרי לכהן גדול. לפי שהיא טומאה היוצאה מגופו, היה הדבר מגונה ומכוער יותר

ומעתה א"ש מה שאמר התנא דבר זה שבני נסו את הקב"ה בעשר נסיונות,
כיון שזה מורה על מעלת העזות שיש להם שבזכותה קבלו את התורה,
ובזה ידעו כל באי עולם כי הקב"ה אמת ותורתו אמת.

שליטתו של הקב"ה הינה בכל מקום ולית אתר פנוי מיניה

במדרש שמואל תמה על שינוי הלשון שיש במשנתנו, כי הנה ברישא נאמר
"עשר מכות הביא הקב"ה", ואילו כאן נאמר "נסו אבותינו את
המקום ב"ה", עוד הקשה למה ציין התנא את עובדת היות בני במדבר בעת
הנסיונות ומאי נפקא לנו מזה. ותירץ כי הנה ידוע שעיקר שליטת הקליפות
הוא במדבר שהוא מקום נחש שרף ועקרב, ולכן סברו בני כי שליטת צד
הקדושה שהוא מנוגד בתכלית לצד הקליפות והסט"א הוא דייקא במקומות
ישוב ולא במדבר, ולפיכך נסו את הקב"ה במדבר כי חפצו לראות האם הוא
ית' שולט גם שם, ולא ידעו כי ה' יתברך מלא כל הארץ כבודו, ולא הכירו
שהקב"ה מקומו של עולם ולית אתר פנוי מיניה. ולפיכך נקט התנא "ניסו
אבותינו את המקום ב"ה", לאפוקי ממה שסברו דור המדבר שיש חילוק בין
המקומות לגבי שליטת הקב"ה, אלא הוא ית' מקומו של עולם וכל המקומות
שויים לענין השגחתו, וכן מה שאמר "במדבר" ללמדנו בא כי עובדה זו היתה
סיבת הדבר שנסו אבותינו את הקב"ה, יען כי טעו לחשוב שאין שליטתו
במדבר כמו בארץ נושבת.

הַכְּפוּרִים. וְלֹא כְבוֹ הַגְּשָׁמִים אֲשֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה. וְלֹא נִצְחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הָעֵשֶׂן. וְלֹא נִמְצָא פְסוּל בְּעֹמֶר, וּבְשֵׁתֵי הַלֶּחֶם, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. עוֹמְדִים צְפוּפִים, וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים. וְלֹא הִזִּיק נֶחֱשׁ וְעִקָּרְב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם. וְלֹא אָמַר אָדָם לְחַבְרוּ צֶר לִי הַמָּקוֹם שְׂאֵלֶיךָ בִּירוּשָׁלַיִם:

פירוש רש"י

משאר טומאות: ולא כבו גשמים אש עצי המערכה. ואע"פ שהמזבח במקום מגולה היה: ולא נצחה הרוח את עמוד העשן. שלא יהא מתמר ועולה: ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. שאם היה נמצא זהם פסול קודם מנוחם, לא היה אפשר להקריב אחרים תחתם. שהעומר נקצר כלילה ולא היו מרדין לקצור. ושתי הלחם נאפים מערב יום טוב ואין אפייתן דוחה יום טוב. וכן לחם הפנים נאפה מערב שבת: צפופים. לשון כף על פני המים. מרוב הקהל היו נדחקים איש באחיו עד שהיו רגליהם נטולות מן הארץ ועומדים באויר: ומשתחווים רוחים. בשעת השמחיה נעשה להם נס ומשתחווים בריוח כל אחד רוחק מחברו ארבע אמות, כדי שלא ישמע את חברו מתודה ומזכיר עונותיו: צר לי המקום שאלין בירושלים. גרסינן. לפי שהיה המקום מומין להם פרנסתן ולא הולך אחד מהם לזאת משם ולומר פרנסתי [דחוקה] ואיני יכול לדור בירושלים. ויש ספרים שכתוב בהן כשאלין, ועל העולים לרגל נאמר. שלא היה אחד מהם מיצר כשהיה לן בירושלים מחמת דוחק המקום. כמו צר לי המקום גשה לי ואשצה (ישעיה מט):

משנה ד

עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבּוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וכו'.

המטרה בנסים אלו היתה בכדי שבנ"י ילמדו מהם דרך לעבודת ה'

הקשה במדרש שמואל מפני מה אמר התנא שהיו הנסים "לאבותינו", והרי רוב הנסים נעשו לצורך גבוה למען כבוד שמים, וכענין הנס ש"לא הסריח בשר הקודש מעולם" וכן מה ש"לא נראה זבוב בבית המטבחים", ולכאורה הו"ל למתני "עשרה נסים נעשו בביהמ"ק" בלא לייחדם "לאבותינו". ותירץ כי עיקר המטרה בנסים הללו היתה כדי שיתבוננו בהם עם בני"י ויקחו מהם מוסר, שהרי מכל אחד מאלו הנסים יוכל החכם ללמוד ולהוסיף לקח כדי לעבוד בהם את השי"ת וליראה אותו [וכפי שמבאר המד"ש גבי כל אחד ודבריו יובאו בעזה"י להלן], ולכן שפיר אמר התנא "עשרה נסים נעשו לאבותינו" משום

שבאמת הם נעשו בעבור אבותינו בכדי שילמדו מהם דרך ישרה בעבודת השי"ת.

ובילקוט מעם לועז ביאר עפ"ז את דברי הגמרא (יומא כא ע"א) שהקשתה על המשנה הזו, מפני מה לא מנתה גם את הנס שארון הברית שהיה בקודש הקדשים לא היה מן המידה, והיינו שהארון לא תפס מקום, ומשני הגמ' שלא מנה נסים של פנים, ולדברי המד"ש יובן הדבר היטב, שהתנא מנה רק נסים שהיו גלויים לעיני כל ונעשו באופן שיכלו בני"ל ללמוד מהם ולקחת מוסר לעבודת ה' כאמרו "שנעשו לאבותינו", אך הנסים שהיו בתוך קדשי הקדשים שלא שזפתם עיניהם של בני"ל, אינם בכלל זה ולכן לא נמנו.

לא הפילה אשה מריח בשר הקדש.

הקב"ה עשה נס תמידי שלא יצטרכו הנשים המעוברות לאכול מבשר הקודש

בספר מגן אבות פירש כי הנה בשר קרבנות העולה היה כליל לאישים, ובעת שהיה מוקטר ע"ג המזבח היה עולה מהם ריח בשר צלי אשר הוא ערב מאד לחיך האדם, וכן גם בשאר כל בשר הקרבנות הנאכלים לפני מן הקלעים, שהיו הכהנים מבשלים אותם בתוך בית המקדש היה ריחם נודף מסביב, והנה אם היתה אשה מעוברת מריחה את הריח הלזה והיתה מתאוה לאוכלם עד כדי חשש פיקוח נפשות, היה מותר להאכילה בשר זה אף שקרבנות העולה אסורות באכילה בתכלית, ובאופן זה היה מותר להאכילה גם את חלק הכהנים שבשאר הקדשים שנאסר באכילה לזרים, והסיבה להיתר זה הוא משום שהתורה אמרה (ויקרא יח, ה) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ודרשו חז"ל (יומא פה ע"ב) ולא שימות בהם, כי אין המצוות עומדות במקום פיקוח נפש, והנה אף שהיה היתר בדבר, עכ"ז היה הקב"ה שומר את הנשים שלא יבואו לידי חשש הפלת הולד בגין ריח הקרבנות הערב, כי חפץ שלא תארע תקלה בגין הקרבנות לגודל קדושת המקדש שחלה עליהם, ונס גדול זה היה בכיהמ"ק תדיר בכל עת ובכל שעה.

בשר הקודש היה כולו רוחני ולא עורר באדם תאות אכילה גשמית

ובספר מילי דאבות ביאר את ענין הנס הלזה, כי הנה תאות האכילה הנגררת ע"י שמריחים את ריח המאכל היא תאוה גשמית, וכיון שבשר הקרבנות

דרכי פרק ה משנה ד אבות תתקז

היה קדוש בקדושה עליונה, הנה כל מהותו היתה רוחנית, ולכן לא גרמה תאוה גשמית אפי' באשה מעוברת שהריחה את ריחו.

מנס זה יש לנו ללמוד שאין נגרם כל נזק וחסרון ממה שהאדם עובד את בוראו

ובמדרש שמואל כתב כי לכאורה יש לתמוה מפני מה באמת עשה הקב"ה נס כזה, שעל אף שהריח נדף למרחוק והגיע אל כל בני האדם ששהו מסביב - לא הפילה אשה בגינו, והרי היה יכול למעט בניסא ולעשות נס שלא יצא הריח כלל חוצה ולא תהיה האשה מרחת, וממילא ודאי שלא תהא מפלת. אמנם הביאור בזה ע"פ מה שהובא מדבריו לעיל שמאלו הנסים יש לבני ישראל לדורותיהם ללמוד וליקח דרך לעבודת ה', והנה מן הנס הלזה היה חפץ הקב"ה שנלמד כי אין דבר רע ונזק נמשך ח"ו מדבר שבקדושה, ועי"ז יבין וישכיל האדם שיש לו לעבוד את ה' בכל לבו, ולא יכנס ללבו אימה ופחד שמא יגרם לו איזה נזק מחמת עבודתו את הבורא, אלא בהגיע ללבו איזה חשש בענין זה יעשה ק"ו בנפשו כי אם הריח שיצא מבשר הקודש שאין לריח זה כל קדושה בעצם, עכ"ז לא נגרם ממנו שום נזק, ק"ו בן בנו של ק"ו שבזמן שהאדם מקיים בגופו את מצוות ה' ועושה את רצונו ית', יתקיים בו מאחז"ל (פסחים ח ע"ב) שלוחי מצוה אינם ניזוקים, ולא יארע לו כל תקלה, בגין מעשיו הטובים שעבד בהם את בוראו.

ולא הסריח בשר הקדש מעולם.

חוש הריח הוא דבר רוחני ונעלה ולכן לא הסריח בשר הקודש

הנה נס זה היה גדול עד מאד, כיון שאפי' בשר שלמים הנאכל לשני ימים ולילה אחד שביניהם, אשר מדרך הטבע כאשר בשר עומד באויר העולם ובפרט בימות הקיץ החמים הרי הוא מתקלקל ומסריח ואינו ראוי יותר לאכילה ואפי' בפחות מזמן זה, ועכ"ז משום קדושת הקדשים עשה הקב"ה נס שלא הבאיש הבשר ורמה לא היתה בו.

ובספר בני יששכר (עי' מאמרי חדש אדר מאמר א אות ט"י) כתב שחוש הריח הוא החוש היחידי מבין חמשת החושים שלא נפגם בחטא אדם הראשון, ולכן הוא גם החוש היחיד שנשאר בשלימות הרצויה באופן רוחני ומעולה כמו שהיה בעת בריאת האדם, ומה"ט נמי דבר שהוא בעל ריח טוב הינו סימן שיש

תתקח דרכי מסכת אבות אבות

לו דרגה גבוהה יותר ברוחניות, ולכן בשר הקרבנות שהיה מעולה בקדושתו עד מאד לא הסריח מעולם, כי בגין הקדושה וחלק הרוחניות הגבוה שבו נשאר בקרבו הריח הטוב.

גודל קדושת גוף הצדיקים

ובענין זה מן הראוי לציין - עם ההבדלה הראויה בין קודש לקודש - מה ששמעתי מהרה"ח רבי יצחק לאנדא שליט"א שזכה לשמש בקודש אצל הרה"ק מרן מהר"א מבעלזא זי"ע, שבזמן שעמד לשרת בקודש היה משך זמן של כמה חדשים שלא רחץ הרה"ק את גופו הטהור, וכיום ערב שב"ק שבו ישנה מצוה שירחוך האדם פניו ידיו ורגליו בחמין (כמבואר בשו"ע או"ח סי' רס ס"א) היה טובל אצבעו בתוך כוס מים והיה מעבירו על פניו ידיו ורגליו כדי לקיים את דברי חז"ל, ועכ"ז מעולם לא היה יוצא מגופו ריח שאינו טוב כדרך אנשים שאינם מתרחצים, וזאת מחמת גודל קדושתו ושגב מעלתו.

כל אדם יכול להגיע למדרגה זו שלא יסריח בשרו אם יתאמץ בעבודת השי"ת

במדרש שמואל כתב כי מנס זה יש לאדם ללמוד שבידו לקדש את גופו ובשרו ע"י שיעשה מעשים טובים ויזהר בזהירות יתירה מעוונות, ואז לא יסריח בשרו ולא יבאיש גופו ולא תשלוט בו הרמה לאחר מותו. ויש לאדם להתבונן בדבר ולדרוש קל וחומר, כי אם בשר הבהמה שהקדושה לא חלה עליה מתולדתה אלא רק אחר שבעליה הוציאו דיבור אחד מפיהם ואמרו "הרי זו עולה" חלה עליה קדושה, ובגינה שוב לא יעלה סרחון בבשרה בדרך נס, ק"ו הוא לאיש הישראלי שנשמתו חצובה מתחת כסא הכבוד, שודאי יש באפשרותו להשיג ולהגיע למעלה זו שלא יסריח גופו לעולם ואף בשרו ישכון לבטח, וכמו שנודע על כמה וכמה צדיקים שכאשר היה צורך לפתוח את קברם שנים רבות לאחר הסתלקותם לשמי רום, ראו האיך שנשאר גופם בשלימות ונתקיים בהם המאמר "ולא הסריח בשר הקודש מעולם".

וחמשיך במד"ש לבאר עד"ז גם מה שיש ללמוד מן הנס שלאחריו שהוא "ולא נראה זכוב בבית המטבחים", כי אם יאמר אדם שאין להביא ראיה ממה ש"לא הסריח בשר הקודש מעולם", כיון שלאחר מיתת האדם כאשר תבקע כריסו, אזי מתוך לחלוחית הפרש והדם יתקרבו אליו הזכובים וידבקו אליו ועי"ז יהיה גופו מבאיש ומסריח, לכן הביא התנא את הנס הלזה שהיה במקדש, כי הנה בבית המטבחים היו בתמידות ובקביעות דם ובשר אשר מדרך

דרכי פרק ה משנה ד אבות תתקט

הטבע דרכם להביא זכובי מות ולהבאיש את המקום, ועכ"ז עשה הקב"ה נס "ולא נראה זכוב בבית המטבחים", ובזה יתאמת הענין שדברנו, כי אם לא נמצא זכוב בבית המטבחים על אף הדם והבשר שהיו שם, כ"ש שאם האדם יקדש את עצמו בעודנו חי על הארץ, לא תעלה הרמה בבשרו לאחר אריכות ימיו ושנותיו.

וְלֹא נִרְאָה זָכוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים.

כתב בילקוט מעם לועז כי הרבותא היא שאף שהיה בבית המטבחים ריבוי גדול של בשר ודם מן הקרבנות אשר דרך הזכובים להמצא במקום זה, עכ"ז לא נראה זכוב בביהמ"ק.

היצה"ר לא שלט בביהמ"ק

בספר מילי דאבות פירש את דברי המשנה, כי הנה זכוב רומז על היצה"ר וכפי שאמרו חז"ל (ברכות סא ע"א) יצה"ר דומה לזכוב ויושב בין שני מפתחי הלב, וזאת רמזה לנו משנתנו באומרה "ולא נמצא זכוב בבית המטבחים", היינו שבביהמ"ק לא שלט היצה"ר לגודל קדושת המקום. ובזה יבואר גם מה שאמרו חז"ל (ברכות י ע"ב) שהאשה השונמית הכירה בקדושתו של אלישע הנביא לפי שלא ראתה זכוב על שלחנו, ולהמבואר הוא רמז שלא היה היצה"ר - הדומה לזכוב - שולט עליו, והיה רחוק מן החטא בתכלית הריחוק, ומזה ידעה כי איש אלקים קדוש הוא.

היתושים והזכובים לא התקרבו אל הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל היה מספר (הובא בספר הוא היה אומר) אודות הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל שבסוף ימיו שימש כמשגיח בישיבה בזכרון יעקב בארה"ק, וכיון שזכרון יעקב היתה מוקפת בכרמים ופרדסים, היו יוצאים מהם מיני יתושים וזכובים רבים, עד שהיו מרחפים באויר הישוב אלפים ורכבות יתושים וזכובים, פעם אחת באמצע חודש תמוז היו בני הישיבה יושבים בביהמ"ד ושומעים שיעור מפי ראש הישיבה הגר"נ שמעונוביץ זצ"ל, עקב החום הכבד ששרר אז התמלא ביהמ"ד ביתושים וזכובים רבים יותר מהמצוי בד"כ, וכל הנוכחים הופרעו מהם מאד, ואפילו ראש הישיבה הוכרח להפסיק כמה פעמים מהרצאת השיעור בכדי לדחות ולסלק את היתושים מעל פניו, לפתע הביט ראש הישיבה לעבר המשגיח רבי אליהו - שהיה נוהג להיות

נוכח בשיעוריו של ראש הישיבה - ומה מאד רבתה פליאתו כשראה שסביב המשגיח אין כלל יתושים או זבובים, וברוב התפעלותו הפסיק משיעורו ואמר לתלמידיו, בני היקרים הביטו נא כולכם על מורינו המשגיח ותווכחו לראות כי לגדול קדושתו אין שום יתוש מתקרב אליו להטרידו ולהפריעו מלימודו, ומרוב התרגשות מן המחזה הנורא שנגלה אליו החל לבכות כשדמעות זולגות מעיניו.

ולא ארע קרי לכתן גדול פיום הכפורים.

היצה"ר מתגבר ביותר כאשר צד הקדושה גובר, ולפיכך רק מחמת הנס לא בא הכה"ג לידי טומאה

החסיד יעב"ץ תמה (והובא גם בתוס' יו"ט) מפני מה הוצרכו לבוא לנס כדי שלא יארע קרי לכה"ג ביוהכ"פ, והרי כל שבעת הימים היו מפרישים אותו מכל דבר שעלול לטמאו ומזרזין אותו על הדבר, והוא מצדו נשמר להיות בטהרה כל אותו היום והיה ממעט ממאכלו ושתייתו, וכן בליל יוהכ"פ עצמו היו מזרזים אותו זקני הכהונה, ופרחי כהונה היו עומדים עליו לשומרם שלא יישן כל אותו הלילה בכדי שלא יטמא, ולמה היה בכלל צד לומר שיארע לו טומאה.

ותירץ כי היצר הטוב והיצר הרע מריבים ומתקוטטים זה עם זה כשני אויבים, ובשעה שאחד מהם עומד לנצח את זולתו, אזי יתחזק הצד שכנגדו בכל כחו ומנסה להתגבר עליו בראותו כי כלתה אליו הרעה ועוד מעט ואיננו, וכפי שנראה בטבע העולם שכאשר הנר קרוב להכבות מתחזק אורו ביותר, ועד"ז גם הרבה אנשים בטרם פטירתם יתחזקו בכחם ויתחילו לדבר בפיהם כאילו הבריא, וכמו כן בהגיע היום הקדוש מכל ימות השנה - יום הכפורים, כאשר הכהן הגדול הגיע כמעט למדרגת מלאך, ועמד להכנס עוד רגע קט לפני ולפנים אל בית קדשי הקדשים שהוא המקום הקדוש ביותר, הנה ממש בזה הרגע הוא הזמן שבו מתקיים מה שאמרו חז"ל (סוכה נב ע"א) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, והיינו שלרוב גדולת הכה"ג ושגב השעה הזאת, מתגבר היצה"ר ביותר בכל כחו, הנה לולא עשה הקב"ה נס מיוחד שלא יטמא הכה"ג, ודאי היה היצה"ר מתגבר עליו בכדי לקלקל את כפרת היום הקדוש, ומעתה א"ש מה שאמר התנא כי דבר זה שלא נטמא הכה"ג היה מחמת הנס שעשה הקב"ה לו ולכל כלל ישראל. ובספר מילי דאבות ביאר שהאופן שעל ידו נעשה הנס הגדול הזה הוא, כי לגודל ריבוי הקדושה ששרתה בבית הגדול והקדוש - בית המקדש,

היה נטהר הכה"ג מכל מיני הרהורים רעים ומחשבות שאינן טובות ולפיכך לא בא לידי טומאה.

מנס זה יש לנו ללמוד להזהר מאד בכבוד חברנו

ובמדרש שמואל כתב כי הנה לכאורה קשה מפני מה הוצרך הקב"ה לעשות נס זה, והרי אף אם היה הכה"ג נטמא לא היתה מתבטלת עבודת היום הקדוש, שהרי בית דין התקינו לו כהן אחר תחתיו (כדאיתא ביומא ב ע"א), אמנם הקב"ה עשה את הנס הלזה בכדי שלא יהא נגרם זלזול בכבודו של הכה"ג בכך שיצטרכו לסלקו בגין טומאתו, וסיים בדבריו שמזה יש לנו ללמוד ק"ו שאם הקב"ה חס על כבודו של הכה"ג ועשה נס מיוחד בכדי שלא יגרם לו צער ופחיתות הכבוד, ודאי שיש לנו להזהר מאוד שלא לזלזל בכבוד חברינו ח"ו.

ולא כבו הנשמים אש של עצי המערכה.

ביאור נס זה הוא שאע"פ שמקום המזבח היה בעזרה ולא היה קירוי גג מעליו, וכאשר ירדו גשמים נטפו על גבי המזבח, עכ"ז לא כבתה על ידם אש המערכה. ובסיבת הדבר שהוצרך להיות נס זה, ביאר בילקוט מעם לועז שהוא בכדי שלא תצטרך עבודת הקרבנות להפסיק ע"י שלא תהיה האש בוערת כראוי.

נס זה בא ללמדנו לבטל את טבענו ורצוננו נגד רצון השי"ת

ובדבר הלימוד שיש לנו ליטול מנס זה ביאר במד"ש כדרכו, כי הנה מטבע הבריאה הרי האש והמים מתנגדים זה לזה בתכלית ונראים כשונאים אחד לרעהו, ואינם יכולים לשהות בכפיפה אחת יען כי המים מכבים את האש, אמנם כדי לעשות את רצון הבורא ית"ש עשו שלום ביניהם ולא כבו מי הגשמים את אש עצי המערכה, וכפי שמצינו גם גבי מכת ברד במצרים שנתחברו האש והמים יחדיו בכדי לקיים דברי השי"ת ולהפרע מן המצרים, ומעתה יש לאדם לדון ק"ו בנפשו, שאם האש והמים שאינם מקבלים שחר כאשר הם כופים את טבעם - מבטלים את דרכם ורצונם מפני רצון השי"ת, על אחת כמה וכמה אנו העתידים לקבל גמול מאת השי"ת על בחירתנו בדרך הטוב, יש לנו לבטל את רצוננו וטבענו מפני רצונו ית' ולעשות ככל אשר צונו ובזאת ייטב לנו בזה ובכא.

האדם צריך לילך ללמוד תורה בביהמ"ד אף אם יורדים
גשמים וההליכה קשה עליו

ובספר מילי דאבות כתב דהנס הזה בא להורות מוסר להשכל להוגי התורה אשר
מדרכם לילך מביתם לביהמ"ד לעסוק בתורה, לבל יימנעו מלילך שמה
ביום הגשמים מחמת הקושי שיש בהליכה בעת כזו, אלא יתבוננו במה שאש
המערכה היתה בוערת על אף שירדו עליה הגשמים, ומזה ישכילו וידעו כי אם
הגשמים גורמים להם להמנע מן ההליכה לביהמ"ד ללמוד תורת ה', סימן הוא
שאינן רצונם שלם כראוי וכנכון, שהרי אילו היה הרצון לעסוק בתורה בוער
בקרבם בהתלהבות ואש קודש בבחינת הכתוב "הלא כה דברי כאש", לא היו
הגשמים מכבים את אש הרצון והחשק שיש להם לעסוק בתורת קל חי [וע"ד
שאמר הכתוב (שיר השירים ח, ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה].

הנס הזה בא להורות שהעסק בגשמיות לא יכבה את האש
הרוחנית הבווערת בלב האדם

בספר רוח חיים תמה מפני מה לא עשה הקב"ה את הנס הלזה באופן שאף אם
ירדו גשמים לא יגיעו למקום המזבח ובכך תשאר האש כפי שהיתה,
ולמה הוצרך להגדיל את הנס ולעשות שלמרות הגשמים היורדים ע"ג המערכה
לא תכבה האש. ותירץ כי הנה האש שע"ג המזבח מרמזת על אש הרוחניות
המתלקחת בלב האיש הישראלי, ואילו הגשם מורה על כח הגשמיות, והנס
הלזה שהיה במקדש בא ללמדנו דרך בעבודת השי"ת, שיהיה האדם מתגבר
בכל כחו ועושה ככל שביכלתו שמה שהוא מתעסק באכילה ושתייה ושאר צרכי
הגשמיות שהוא נצרך לעסוק בהם לא יכבו את האש וההתלהבות הרוחנית
הבווערת בקרבו, ולא יפריעו לעבודת השי"ת המוטלת עליו לעשות, כשם שלא
כבו הגשמים את האש שהיתה ע"ג המזבח.

ולא נצחה הרוח את עמוד העשן.

אם האדם מקדש א"ע בתורה ובמצות לא יוכל שום גבור
לנצחו

ביאור הנס הלזה הוא, שעל אף שמזבח החיצון עמד בעזרה שהיתה רחבת ידיים
והאוויר שולט בה [וברמב"ם מבואר שהיה עומד תחת כפת השמים],
עכ"ז לא השפיעה הרוח על עמוד העשן להטותו לאחד מהצדדים, אלא עשן

דרכי פרק ה משנה ד אבות תתקיג

המערכה היה מתמר ועולה ביושר כמקל, ודבר זה היה לאות ולמופת למקריבי הקרבנות שקרבנם נתקבל ברצון לפני השי"ת.

ובמדרש שמואל ביאר את הלימוד שיש לנו ללמוד מנס זה, כי הנה העשן היוצא מן האש הוא דבר חלש מאד וכמעט שאין בו ממשות, ואילו הרוח היא דבר חזק אשר בכחה לפרק הרים ולשבר סלעים, ועכ"ז לא ניצחה הרוח החזקה את העשן החלש משום שהוא קדוש, ומזה ילמד האדם כי אם יקדש א"ע בתורה ומצוות, אף אם הוא בטבעו חלש ותש כח, יאמר לעצמו גבור אני ולא יחת מן הרוחות, כי אף אם כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו לא יזיוהו ממקומו, ושום גבור שבעולם לא יוכל לעמוד כנגדו ולנצחו.

**הקב"ה מסייע ביד האדם שהיצה"ר לא ינצחו ולא ימנעו
מלעלות בעבודת השי"ת**

ובספר מילי דאבות כתב ברמז דברי המשנה, דהנה הקב"ה ברא את האדם ישר באופן שיוכל לעבוד את בוראו בעבודה תמה, אמנם יש באדם רוח המטלטלת אותו מצד אל צד ומפתה אותו לילך אחר רצונות לבו מתאוה אל תאוה - והוא היצה"ר השוכן בקרבו, ובמאמר התנא "ולא נצחה הרוח את עמוד העשן" נרמז שהקב"ה עושה נס שלא תנצח רוח הטומאה של היצה"ר את עמוד העשן של צד הקדושה, והוא ית' מסייע ביד האדם שיצליח להיות מתמר ועולה במעלות עבודת השי"ת ולא תפריע הרוח הלזו לעלייתו.

וְלֹא נִמְצָא פְּסוּל בְּעֹמֶר, וּבְשֵׁתֵי חֶלְחָם, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים.

**משנתנו באה ללמדנו להזהר מאד שלא לאבד מצוות
ובפרט את הזמן היקר שאין אבידה כמותה**

כתב במדרש שמואל כי בג' דברים הללו שמנה התנא, אם היה נופל בהם פסול לא היתה אפשרות להחליפם ולהקריב תחתם קרבן אחר, שהרי העומר מצותה לקוצרה בלילה ולהקריבה ביום ט"ז בניסן, ואם היה נפסל ביום זה שוב לא היו יכולים להעמיד עומר אחר, וכעין זה גם בלחם הפנים שהיה נאפה רק בערב שבת ושתי הלחם שהיו נאפים רק בערב יו"ט, ומטעם זה עשה הקב"ה נס שלא נמצא בהם פסול.

וחלימוד שיש לנו ללמוד מן הנס הזה הוא שכאשר מזדמנת לאדם מצוה עוברת שיכול לקיימה שהיא דומה לדברים אלו שאין להם תמורה, שלא יאבדנה אלא יזדרז לקיימה, וכמו כן גם לענין הזמן הפנוי שיש לו צריך האדם

להזהר במאד שלא יאבדנו בדברי בטלה באשר לאבידה זו אין כל תמורה, שהרי אף אם יעסוק בתורה למחר אין בכך תשלום למה שלא למד ביום אתמול, כיון שבכל יום ויום יש חיוב מיוחד לעסוק בתורה, ובמה שילמד תורה ביום מחר ימלא את חובתו של יום המחר, ונמצא שמה שהחסיר מללמוד לא יתמלא לעולמים, וע"כ אמר החכם 'אין אבידה כאבידת הזמן'.

**ע"י שלא נמצא פסול בג' דברים אלו נתרבתה פרנסת
ישראל ושפעת מזונותיהם**

ובספר ענף עץ אבות כתב ששלשת הדברים שמנה התנא בנס הלזה רומזים על שפע המזונות של עם ישראל התלויים בהם, וע"פ מה שאמרו חז"ל במס' ראש השנה (טז ע"א) אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות, הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן, ולענין לחם הפנים איתא בזוה"ק שכל זמן שהיה מונח ע"ג השלחן בביהמ"ק לא היה חסר לחם משלחנם של עם ישראל, ומעתה ע"י הנס הלזה שעשה הקב"ה שלא נמצא פסול באלו ג' הדברים שהם העומר, שני הלחם ולחם הפנים, נתרבה שפע המזון והפרנסה אצל כללות בני ישראל.

עומדים צפופים, ומשתחיים רוחים.

בזכות ההכנעה והשפלות יצא האדם מצרה לרווחה

פירש הרע"ב ש"צפופים" הוא מלשון צף על פני המים, והיינו שמחמת רוב הקהל שנכחו בביהמ"ק היו נצמדים האנשים זה לזה בדוחק גדול עד שהיו רגליהם עולות מע"ג הקרקע והיו עומדים באויר, ומה שאמר התנא "ומשתחיים רוחים" היינו כי בעת שהיו כורעים ומשתחיים על פניהם אל מול הדרת גאונו ית', היה נעשה להם נס גדול שהיו יכולים להשתחוות בריוח ובין כל אחד לרעהו היה מרחק של ד' אמות, בכדי שלא ישמעו זה את זה כשהם מתוודים לפני בוראם ומזכירים עוונותיהם לפניו.

ובספר רוח חיים כתב כי המשנה באה ללמדנו שע"י הענוה ושפלות הרוח זוכין לישועה ולהרווחה בכל הענינים, והיפוכו במידת הגאווה, וכה ירמוז התנא "עומדים" היינו שאם יהיו בני האדם נוהגים בגאווה ועומדים בקומה זקופה אזי "צפופים" ותמצאם הצרה והמצוקה, אך אם "משתחיים" ונוהגים בהכנעה וענוה ושפלות הרוח, אזי "רווחים" ויצאו לאורה ולרווחה.

ע"י ההכנעה והתשובה מעומקא דליבא יצאו בני"י מצרה לרווחה

ובמדרש שמואל כתב שהנס הזה בא לרמוז לנו, כי אף אם יהיו בני"י שרויים בלחץ ודחק (בכלל ובפרט) מחמת כל מיני צרות וחבילין דמעיקין האופפים אותם רח"ל, דומיא דעם ישראל בעת ששהו בביהמ"ק בעזרה שהיו "עומדים צפופים" כאשר היו נדחקים איש אל רעהו, אזי עצתם נתונה שישובו בתשובה אל ה' ויהיו "משתחווים" לפני השי"ת בקידה והשתחווייה והכנעת הלב, ואז יזכו להיות "רווחים" ויצאו תיכף מן הצרה לרווחה ומאפלה לאור גדול.

רק אחר שהאדם עושה כל שביכולתו ואף מזומן למסור נפשו על קידוש ה' עושה הקב"ה עמו נסים ומושיעו, ועובדא נוראה בענין זה

המפרשים הקשו אודות נס זה שהיו בני"י "עומדים צפופים ומשתחווים רוחים", למה לא נעשה הנס בשלימות שיהיו גם "עומדים רוחים". ובספר אוצרותיהם של צדיקים הביא בשם הרה"ג רבי שלמה זלמן פרידמאן זצ"ל גאב"ד טענקא שתירץ קושיא זו בהקדם עובדא שהיתה עם מרן החתם סופר זי"ע - שכידוע היו כל בני קהילות הונגריה סרים למשמעתו. פעם אחת אירע שרבה של קהילת פעזינג גייר גוי אחד כדת וכדין, ויהי אחר שהכניסוהו בכריתו של אברהם אבינו ע"ה לא נתרפא מקום המילה והיה דם זב ממנו והגר נכנס לחשש סכנת נפשות, ומאחר שע"פ חוקי המדינה לא הותר ליהודים לגייר גוים ללא רשות מהממשלה - ורב העיר פעזינג לא נטל מהם רשות לגיירו - נתייראו מאד לקרוא לרופא שירפא את הגר מחשש שמא יגיע הדבר לאזני הרשויות, וכתוצאה מכך תקף פחד גדול את יהודי האיזור בחשש שאם ימות הגר יודע הדבר למלכות ויכנסו כולם בחשש סכנה גדולה לחייהם רח"ל.

בצר לו מיהר רב העיר ונסע אל החתם סופר וסח לפניו את כל המאורע, השיב לו החת"ס שאין לו שום עצה להנצל מכעס המלכות זולת דבר זה, שישכור עגלה ויעלה עליה את הגר ויסע יחד עמו לעבר נהר הדונא, ובהגיעם אל הנהר ידהרו אל תוך הנהר באופן שיהיה נראה כאילו אירע הדבר שלא במתכוין, וכאשר יפלו אל הנהר ימותו שניהם על קידוש ה' ובכך תסור הסכנה מעל ראש בני הקהילה, הרב והגר הסכימו בכל לב לעצת החת"ס ואכן עשו כדבריו ונסעו אל הנהר כשבדעתם למות לצורך הצלת הרבים, כאשר הגיעה עגלתם סמוך אל הנהר פגע בהם יהודי בא בימים ושאל אותם מפני מה הנכם נוסעים במקום זה,

והלא כאן הנכם מצויים בחשש סכנה גדולה מחמת הנהר הסוער בעוז, וכמענה לשאלתו סיפרו לו שדוקא לשם כך באו הנה בכדי ליטול את נפשם בנהר וכעצת החתם סופר בגין מה שאירע עמהם, אמר להם האיש אל תעשו את הדבר הנורא הזה, ואם משום הסכנה הסירו דאגה מלבכם, דעו נא כי הנני משמש זה שנים כמוהל מומחה ויש ברשותי תרופה נפלאה לעצירת הדם, ותיכף ומיד הוציא מכליו מין עפר והניחו על מקום המילה ופסק הדם וחדלו יסורי הגר ונתרפא לחלוטין, חפצו להעלות את המוהל הזקן על עגלתם ולהובילו למחוז חפצו אולם למרבה הפלא הוא נעלם מעיניהם, או אז הבינו כי הוא היה אליהו הנביא מלאך הברית זכור לטוב שנשלח מן השמים בכדי להציל אותם מן המיתה.

בשלבם מתרונן ברוב שמחה והודאה להשי"ת על הנס הגדול שעשה עמם נסעו שוב אל החתם סופר וסיפרו לו את חסדי ה' אשר גברו עליהם, ואז שאל הרב את החת"ס מפני מה הוצרך רבינו לצוותינו לעשות הדבר הזה שנשליך את עצמנו לנהר הדונא, והלא היה יכול לשלוח את אליהו הנביא תיכף ומיד אלינו בכדי שירפא את הגר, השיב לו החת"ס וכי חפצת לזכות לנס ופלא עצום זה ע"י אליהו הנביא בלא מסירות נפש, לזאת אי אפשר לקוות, ולכן רק אחר שהייתם מוכנים למסור את נפשכם על קידוש ה' בכדי להציל את בני הקהילה יכולים הייתם לזכות שיבוא אליהו אליכם ויושיעכם.

והוסיף ע"ז גאב"ד טענאק שענין זה נמצא מפורש בדברי הגמ' בברכות (כ ע"א), א"ל רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא, אמר ליה קמאי הוון קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשינן אקדושת השם, וביאר בעיון יעקב שכוונת הגמ' היא שכשם שהדורות הראשונים היו מוסרים את נפשם על קידוש ה' שהוא דבר שאינו מטבע האדם, כך היה גם הקב"ה עושה עמהם נסים שלא כדרך הטבע ע"כ, וזהו גם מה שהיה בעובדא הנ"ל שרק כאשר היו מוכנים ומזומנים למסור נפשם בפועל ממש, זכו ונתגלו להם אליהו הנביא בדרך נס והושיעם.

ודוגמא לדבר זה מצינו במדרש (קה"ר א, א) אודות רבי חנינא בן דוסא שרצה להעלות נדבה לביהמ"ק, וז"ל המדרש, יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת, ושכבה (פי' שברה) וסתתה ומרקה ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים וכו', זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם, אמר להם אתם מעלין לי אבן זו, אמרו לו וכו' אנו מעלין לך אבןך לירושלים ובלבד שתתן ירך ואצבעך עמנו, נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים ע"כ המדרש. והנה לכאורה יש לתמוה כיון שהמלאכים נשלחו משמים לסייעו בנשיאת האבן

לירושלים למה הורו לרבי חנינא בן דוסא שגם הוא יטול חלק בהעלאת האבן ויתן אצבעו מתחתיה. אכן להנ"ל יובן היטב, כי רק כאשר האדם מצידו עושה כל אשר ביכולתו, אזי מסייעין אותו משמים, ועל כן רק כאשר רבי חנינא בן דוסא הניח את ידו תחת האבן וחפץ להרימו בכחותיו, אזי נעשה הנס והמלאכים העלוהו ברגע אחד לירושלים.

ומעתה יתורץ שפיר מאמר התנא "עומדים צפופים" כי רק כאשר כלל ישראל העומדים בבית המקדש נתרצו והסכימו לעמוד בצפיפות ובדוחק גדול, אזי נעשה להם הנס הגדול הזה ונתרווח המקום והיו "משתחווים רוחים", וללמדנו בא כי האדם שאינו רוצה לסבול למען קיום המצוות, אינו זוכה לכך שיעשה לו הקב"ה נס ופלא.

ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם.

בירושלים עיר הקודש גבר כח הקדושה ובטל כח המזיקים

בתוספות יו"ט דייק בלשון המשנה שלא נאמר "ולא נשך נחש" אלא "ולא הזיק", והיינו שאין הכוונה שלא נשך נחש לעולם, אלא אף אם היה נושך לא היה האדם הנשוך ניזוק ממנו. ובספר מילי דאבות ביאר בטעם הדבר שלא הזיק נחש ועקרב בירושלים, כיון שכאשר היתה מלחמה בין צד הקדושה לצד שכנגדה שהוא הנחש הקדמוני, הנה לגודל קדושת עיר הקודש והמקדש גבר כח הקדושה ובטל כח המזיקים - הבאים מצד הסט"א - ולפיכך אין נחש ואין שטן ופגע רע.

מנס זה נלמד שהקב"ה מציל את בני מרשתו של הנחש הקדמוני שהוא היצה"ר

כתב במדרש שמואל כי נס זה בא ללמדנו דבר גדול, שאם יטעון האדם שכיון שהנחש שהוא היצה"ר כרוך בעקבו ומנסה להחטיאו בכל עת ועונה, שוב אין הדבר בידו ובשליטתו והוא מחוייב להשחית את מעשיו ולהתעיב עלילה, הנה הנס הלזה יוציא טעות זו מלב החושבו, שהרי בעיר הקודש ירושלים היו מצויים נחשים ועקרבים, ועכ"ז לא היו יכולים להזיק לבני ישראל אהוביו של מקום כאשר שהו בעיר ה', יען כי ה' שורה סביב לעמו ומצילם מכל רע, וכן הוא גם עם הנחש הקדמוני שהוא היצה"ר, שהשי"ת לא יניחנו להזיק לבני ישראל ולהחטיאם אלא הוא עצמו יעזור ויסייע להם לנצחו, וכאשר יתבונן האדם בנס הזה, יהיה דבר זה עצמו לסיבה שיזכה להכניע את יצרו.

חטאי בניי שבירושלים נתכפרו בכל יום ולכן לא ניזוקו מן
הנחשים

ובילקוט מעם לועז ביאר בסיבת הדבר שלא הזיק נחש ועקרב בירושלים, כי הנה אמרו חז"ל (עי' ברכות לג ע"א לענין ערוד) לא הנחש ממית אלא החטא ממית, והנה אנשי ירושלים לא היו בידם חטאים כיון שחטאיהם נתכפרו בכל יום ע"י הקרבנות, וכמאמר חז"ל (במדבר רבה כא, כא) מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של לילה, ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום, וכיון שהיו מנוקים מכל חטא ועון לא היו ניזוקים ע"י נחש ועקרב.

וְלֹא אָמַר אָדָם לְחַבְרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שְׂאֵלֵין בִּירוּשָׁלַיִם.

אף שהיה המקום צר לא התלוננו בניי על כך, כיון שמרוב
שמחה ואהבת ה' לא הרגישו בכך כלל

כתב מרן החתם סופר זי"ע (בשו"ת יו"ד סי' רלד) אודות משנתנו, וכן איתא מהרה"ק מקאצק זי"ע, כי ממה שלא אמר התנא "ולא נדחק אדם בלינת ירושלים" אלא "ולא אמר אדם צר לי המקום", משמע שאין כוונתו שלא היה דחק במקומות הלינה אלא שבאמת היה המקום צר ודחוק עבורם, וכפי שמצינו בדברי המשנה לעיל שבביהמ"ק גופא היו בניי "עומדים צפופים" ורק בעת ההשתחווייה היה הקב"ה עושה עמהם נס שיהיו "משתחויים רווחים", הרי שיתכן הדבר שלא היתה להם אפשרות לשהות ברחבות, אמנם הנס היה מה ש"לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום" היינו שלא התלוננו בניי על כך, משום שמגודל השמחה שהיתה בלבם על שזכו לשהות בביהמ"ק מקום שכינת עוזו ית', ומרוב אהבת הבורא שהרגישו והתרוממות הנפש שזכו לראות עין בעין, בטלו מהם כל עניני עוה"ז והרצונות השייכים לכך, עד שלא הרגישו כלל וכלל כי המקום אינו מספיק להם ויש בו דוחק, ולכן לא עלה על דעתם כלל להתלונן ולומר "צר לי המקום".

תוכחת מגולה לבני ישיבות שאומרים כי צר להם המקום

ובספר מילי דאבות כתב כי דברים אלו הם כתוכחת מגולה מאהבה מסותרת לאלו מבני הישיבות הטוענים שקשה להם לישיב עם שאר הלומדים בדוחק מקום ולחץ, ודבר זה מונע מהם להתעמק בעסק התורה"ק, שהרי אם

תתקיט **אבות** פרק ה משנה ד **דרכי**

היתה הקדושה בלבם כראוי וכיאות היו בטלים מלבם כל טרדות ותענוגי עוה"ז, ולא היו מרגישים כלל בלחץ והדחק השורר בבית לימודם.

מדר"ש: דברי המשנה התקיימו כפשוטם

אמנם במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה כפשוטם ודלא כדברי החת"ס, וכתב שזה היה פלא עצום שהתרחש שהחזיקה עיר הקודש ירושלים את כל בני ישראל שהתכנסו ובאו מכל הארץ, ופירש בזה את מאמר הכתוב (תהלים קכב, ג) ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו ששם עלו שבטים, וכה יתפרש "ירושלים הבנויה" היינו שעיה"ק ירושלים היתה בנויה באופן שהיה בה נס גדול שהיה מועט מחזיק את המרובה, "כעיר שחברה לה יחדיו" כלומר כאילו היתה עיר אחרת מחוברת אליה, שהרי "ששם עלו שבטים שבטי קה" שעלו אליה לרגל מכל קצוות הארץ והיה המועט מחזיק את המרובה, וכל מי שהיה שוהה שם לא חש לחץ ודחק ולא אמר מעולם צר לי המקום.

גם לאחר חרבן הבית קיים נס זה

ובספר מגן אבות (וכעין זה כתב גם בשו"ת הרשב"ץ ח"ג סי' רא) כתב כי נס זה לא היה רק בזמן שביהמ"ק היה קיים אלא אף הרבה דורות לאחר החרבן, וז"ל והגידו לי כי בבית הכנסת של ירושלים הם נכנסים כל הקהל ומתמלא מהם, ובימים טובים באים מכל הסביבות יותר משלש מאות והכל נכנסים שם בלא דוחק מעין נס הנזכר, כי ירושלים עדיין בקדושתה עומדת עכ"ל. [ובשו"ת חת"ס הנ"ל - לאחר שהביא את דברי המגן אבות - כתב וז"ל וה' יודע כי עיני ראו גם בחו"ל דבר זה ולא אוכל לפרש מפני פריצי עמנו עכ"ל, ושמעתי מאדם מהימן ששמע מפי מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל שכוונת החת"ס היתה על מה שהתרחש בחדר השיעורים שלו עצמו, שכעדות תלמידיו היה מקום קטן המחזיק את המרובה].

מעולם לא חסרה פרנסתם של אנשי ירושלים

עור ביאר במדרש שמואל כוונה נוספת בדברי המשנה שקאי על ענין הפרנסה, שלא היה חסר לאדם פרנסה בירושלים, וזאת משום ששם צוה ה' את הברכה, ובדרך נס לא חסרו מזונותיהם של אנשי ירושלים. וזהו שאמר התנא "ולא אמר אדם לחבירו" איני יכול לפרנס את עצמי במקום זה כי "צר לי המקום" ואינני מרויח ככל הצורך, ולפיכך אין ביכולתי לשכון בה ו"שאלין בירושלים".

ובזה ביאר את מוסר ההשכל שיש לנו ללמוד מן הנס הלזה, כי מזה נדע שהשי"ת הוא הזן ומפרנס לכל ואין לאדם לדאוג על פרנסתו, אלא יבטח בהשי"ת ויעשה את רצונו ועי"ז יזכה שהוא ית' יכלכלו מידו הטובה הרחבה והמלאה.

כיון שבנ"י היו חכמים הכירו את מקומם ולא נדחקו למקום אחרים

כ"ק האדמו"ר מבאיאן זצ"ל אמר בשם הרה"ק רבי אברהם יעקב מסדיגורה זי"ע שלכאורה יש לבאר איך נעשה כדבר הזה שבין כל אותם עשרות רבבות עולי רגל שנהרו בימי המועד לעלות ולהראות לפני ה' בירושלים עיר הקודש - לא היה אף אדם אחד שהתאונן והתרעם על הצפיפות באומרו "צר לי המקום שאלין בירושלים". אמנם הענין בזה הוא ע"פ מה שאמרו חז"ל (כ"ב קנח ע"ב) אורא דארץ ישראל מחכים, גם אמרו איזהו חכם המכיר את מקומו, ומעתה כיון שהשוהים בא"י זכו לחכמה, הרי שהיו מכירים את מקומם, וע"כ היה כל אחד מבאי המקדש עומד על מקומו הראוי לו ולא נדחק לתוך תחום חברו, וממילא לא היה צר להם המקום.

העני הינו בבחי' אין ואינו תופס מקום

וחוסף על כך האדמו"ר מבאיאן זצ"ל, שאם האדם לקוי במידת הגאווה הרי הוא תופס מקום, ומרגיש ששום מקום - ואף הרחב ביותר - אינו די בשבילו, אך מי שזיכך את מידותיו וזכה להיות עניו ושפל רוח אזי הוא בבחינת אין ואינו נחשב בעיני עצמו לכלום, וע"כ אינו תופס מקום כלל, ואז נשאר די והותר מקום לכל האנשים השוהים עמו. וכן היה גם בביהמ"ק, שכיון שהיו בני ישראל ענוים ונמוכי רוח ולא תפסו מקום, היה המקום מרווח והספיק בשביל כל עולי הרגל, ולכן "מעולם לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים".

ה עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בְּעֶרְבַּ שְׁבֶת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלוּ הֵן. פִּי
הָאָרֶץ, וּפִי הַבְּאֵר, פִּי הָאֶתְרוֹן, וְהַקְּשֵׁת, וְהַמָּן, וְהַמָּטָה, וְהַשְּׁמִיר,

פירוש רש"י

ה בין השמשות. בערב שבת קודם שנשלמה הצריחה: פי הארץ. לזלוע קורח ועדמו: ופי הבאר.
צארה של מרים שהייתה הולכת עם ישראל צמד צד כלל המסעות. ויש אומרים שפחה פיה ואמרה
שירה, שנאמר (צמד צד כל) עלי צאר ענו לה: פי האתרון. בין השמשות נגזר עליה שצמד עם זלעם:
והקשת. לאות צריח שלא יהיה עוד מצול: והמן. שירד לישראל ארבעים שנה צמד צד: והמטה.
שנעשו צו האותות ושל סנפרינון היה: והשמיר. כמין תולעת, צריחו כשעורה. כשהיו מראים אותו

משנה ה

עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בְּעֶרְבַּ שְׁבֶת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלוּ הֵן וכו'.

י' דברים אלו נבראו בסוף ימי הבריאה לפי שלא יועד להם
תשמיש תדיר

במדרש שמואל תמה מפני מה נבראו עשרה דברים אלו דוקא בערב שבת בין
השמשות ולא באחד משאר ימי המעשה, או אפי' בערב שבת בזמן
מוקדם יותר, ותירץ כי בתחילה ברא הקב"ה את הדברים שהוצרכו באופן תמידי
ושהיתה בריאתם לצורך כל הדורות, ובסוף ימי הבריאה ברא את אלו עשרת
הדברים שמטרת יצירתם היתה רק לצורך שעה להשתמש בהם פעם אחת בלבד
או לצורך דור אחד בלבד, כי הם טפלים לשאר הדברים שברא השי"ת ולכן
נבראו בסוף כל הנבראים.

י' דברים אלו נבראו רק לאחר חטא אדה"ר כאשר נתברר
שעדיין אין העולם מתוקן

ובספרים הק' איתא לבאר ענין זה באופן אחר, בהקדם מה שמובא כי אם לא
היה אדם הראשון חוטא בחטא עץ הדעת היה מצב העולם כבר
בתחילתו כמו שיהיה אחר גמר התיקון השלם שהוא נקרא 'עולם התיקון', ואז
לא היה היצירה קיים כלל וגם לא היו בני אדם חוטאים ועוברים על רצון
הבורא ית'. והנה רוב הדברים המנויים במשנתנו נוצרו בסיבת חטאים, כגון 'פי
הארץ' שנברא מחמת שקרח נחלק על משה רבינו ע"ה, וכן מה שהוצרכו ל'פי
הבאר' וה'מן' היה רק לפי שחטאו בעון המרגלים אשר בעבור כן נענשו

הַפֶּתַח, וְהַמְּכַתֵּב, וְהַלְלוּחֹת. וַיֵּשׁ אֹמְרִים אֵף הַמְּזִיקִין, וְקַבְּרֹתוֹ
 שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילֹו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וַיֵּשׁ אֹמְרִים, אֵף צָבַת
 בְּצָבַת עֲשׂוּיָה :

פירוש רש"י

על האצנים הרשומות בדיו, הן נבקעות מאליהן. וכו פיתחו אצני האפוד והחושן, דכתיב זהו
 במלואותם: והכתב. לורת האומיות שהיו מקוקים כלומות: והמכתב. שהיו נקראים מכל הארבעה
 דדים: והלוחות. של סנפריטון היו. ארכן ששה, ורחצן ששה, ועוצין שלשה, כאצן אחת שארכה
 ואחצה ועצירה שוין ונחלקה לשמים. ונגללים היו וחצובים מגלגל חמה: אף המזיקין. אלו השדים.
 שלאחר שצרא הקצ"ה אדם וחוה, היה מתעסק בצריאתן וכשצרא רוחמיהן לא הספיק לצרוא גופיהן
 עד שקדש היום ונשאר רוחות צלא גוף: ואילו של אברהם אבינו. נגזר עליו בין השמשות שיהיה
 נאחו בסדן בקרניו בשעת העקידה: אף צבת בצבת עשויה. תרגום מלקחיה לצינתה. הצבת אינה
 נעשית אלא לצבת אחרת, וראשונה מי עשאה, על כרחך מאליה נעשית צדי שמים, ונצראת בין
 השמשות. וזה נדחה בגמרא צפרק מקום שנהגו (פסחים נד), ואמרו, אפשר שהצבת הראשונה
 נעשית צדפוס שהמיכו הנמושת צאש והליקוהו צמוך צדפוס ונעשית הצבת מיד:

להשאר ארבעים שנה במדבר, ולכן התקין להם הקב"ה את מאכלם ומשתיהם
 באופן זה, וע"ז הדרך גם ברוב שאר הדברים, ולפיכך טרם שחטא אדה"ר עדיין
 לא נבראו דברים אלו, לפי שעדיין היתה אפשרות שלא יגיעו לידי שימוש כלל,
 ורק אחר שחטא אדם בערב שבת ונודע כי עדיין לא הגיע עת התיקון בא זמנם
 להבראות.

ובסיבת הדבר שהקב"ה המתין עם בריאתם עד זמן בין השמשות ולא בראם
 תיכף לאחר החטא, ביארו שהקב"ה המתין לו שמא ישוב בתשובה
 באותו יום ואז ישוב העולם להיות באופן המקווה של 'תיקון השלם', אמנם
 הנה אדם לא שב בתשובה עדיין, וכדאי' במדרש (ב"ר כב, יג) להדיא שלא היה
 יודע כי קיימת מציאות של תשובה עד שראה את קין ואמר לו מה נעשה בדינך,
 אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי עם קוני, אמר אדם וי לי שלא ידעתי כי גדול
 כח התשובה, ורק אח"כ החל לשוב בתשובה שלימה על חטאו, נמצא כי באמת
 עד הרגע האחרון של אותו יום ו' עדיין המתין הקב"ה שמא יעשה אדם תשובה
 ויהיה נעשה התיקון השלם בעולם, ואם באמת היה הדבר כן לא היו נצרכים
 אלו עשרת הדברים להבראות, אמנם כיון שעבר ופנה יום והגיע זמן בין
 השמשות ועדיין לא חזר אדם בתשובה, הוצרך הקב"ה לבראות את עשרת

הדברים האלו ששימושם הוא דייקא בעולם שאינו מתוקן וכפי שנתבאר, וע"כ נבראו דייקא בערב שבת בין השמשות.

פִּי הָאָרֶץ.

לאחר שנבלעו בני קרח באדמה נסתם הפתח כבראשונה

פִּירְשׁ"י שקאי על ימי קרח כאשר פצתה הארץ את פיה, והפתח נברא במקום ההוא כבר בששת ימי בראשית, אלא שהיה פיו מכוסה עד העת ההיא, וכאשר הגיע זמנם של קרח ועדתו להענש נפתח ונכנסו כולם לתוכו, ואח"כ חזר ונסתם כדכתיב (במדבר טז, לג) ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל. וכתב במגן אבות כי אף שכדבר הזה יש בטבע הבריאה תמיד, שבכל עת אשר תרעד האדמה נבקעת הארץ, אמנם החילוק הוא כי אז נותר במקום הבקיעה סימן לפתיחת הארץ מפני שנפער שם בור, משא"כ כאשר נבקעה הארץ בימי קרח היה זה כמו פה האדם שנפתח ואח"כ נסגר כבראשונה.

פי הארץ דיבר בדרך נס בעת הבקיעה, ואמר שבני קרח ירדו חיים שאולה

בתוספות יו"ט האריך בביאור הענין ובתוך דבריו כתב שיש לדקדק בלשון הכתובים, כי הנה בדברי משה רבינו ע"ה נאמר (שם פסוק ל) **ופצתה** האדמה את פיה ובלעה אותם וגו', ואילו כאשר נעשתה הבקיעה בפועל נאמר (פסוק לב) **ותפתח** הארץ את פיה ותבלע אותם וגו', ונקט הכתוב לשון פתיחה ולא הזכיר דבר זה שפצתה הארץ את פיה, עוד דקדק במה שאמר עוד הכתוב (פסוק לד) וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם (עי' רש"י), ולכאורה יש לתמוה כי הנה דרך בני אדם כאשר שומעים בפתע פתאום איזה קול שלא הורגלו בו, הרי הם מתקרבים למקום שיצא הקול בכדי לבדוק את סיבת הדבר, ולמה זה כעת נסו הכל כאשר שמעו את הקול. ותירץ כי תפלת משה רבינו ע"ה היתה שלא זו בלבד שהארץ תפתח את פיה בכדי לקבל את קרח וכל עדתו, אלא עוד זאת תוסיף להוציא קול דברים ולהשמיע לכל בני"י שקרח וכל עדתו ירדו חיים שאולה (וזה יגרום לקידוש השם גדול), וע"כ בעת שאמר אם בריאה יברא, אמר "ופצתה האדמה את פיה" שהיא מלשון פוצה פה, ונתכוין בזה שהאדמה תפצה את פיה ותדבר כנ"ל, והנה בשעת מעשה כאשר הגיע עת פתיחת פי הארץ אמר הכתוב "ותפתח הארץ את פיה" וזה קאי על עצם פתיחת פי הארץ ולא על ענין הדיבור, אלא שתיכף לאחר מכן אמר הכתוב "וכל העם

נסו לקולם" היינו שהאדמה באמת פצתה את פיה, והוציאה קול דברים משמיע שירדו חיים שאולה לדיוטא אחרונה של שאול, ומחמת הקול הזה נסו כולם.

וּפִי הַבְּאֵר.

ביאור מהות הנס של תפילת פי הבאר

הנה הבאר הזאת קאי על בארה של מרים שנבראה עם פתח ואח"כ נבלע הפתח בתוך הסלע, וכאשר היו בני"י במדבר יצאו מים דרך אותו פתח, ובזמן 'מי מריבה' כאשר הכה משה רבינו ע"ה את הסלע נפתח הפה הלזה שנברא בו בימי מעשה בראשית בערב שבת בין השמשות, ובמדרש תנחומא איתא כי הבאר היתה עשויה ככוורת או כמין כדור שהוא עגול והיתה מתגלגלת ובאה עמהם בכל מסעותיהם. ורש"י פירש ש"פי הבאר" קאי על מה שהבאר פתחה את פיה ואמרה שירה להשי"ת כמו שנאמר (במדבר כא, יז) עלי באר ענו לה, ולדבריו נמצא שבבארה של מרים היה עוד נס גדול שפצתה את פיה ואמרה שירה.

וּפִי הָאֶתוֹן.

מדיבור האתון נלמד שכח הדיבור של האדם הוא ביד ה' לבדו

פירש"י שבזמן ער"ש בין השמשות נגזר שתפתח אתונו של בלעם את פיה ותתווכח עמו בבוא העת, וכתבו המפרשים (עיין ספורנו ושאר מפרשים) שמטרת ותכלית הנס הלזה היתה בכדי להראות ולהוכיח לבלעם שיכולת הדיבור שבאדם נתונה אך ורק בידי השי"ת, וכשם שיכול לגזור שבעל חי יפצה את פיו וידבר, כך יכול לגזור שבלעם ידבר רק מה שברצונו ית' או להחליט שישתוק לגמרי אם יחפוץ שלא ידבר כלל.

כח הדיבור שניתן לאדם הוא נס מופלא

והנה בספורנו עה"ת בפירוש הפסוק (במדבר כב, כח) ויפתח ה' את פי האתון כתב וז"ל נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח עכ"ל, ואמר הרה"ג רבי יעקב יצחק רודרמאן זצ"ל כי מדברי הספורנו יש לנו ללמוד ולהתעורר שיהא נחשב בעינינו כח הדיבור שנתן לנו הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו כאילו הוא נס גדול, ממש דומיא דנס זה שעשה הקב"ה שפתח את פי האתון ודיברה בפיה, (שהרי מדרך האדם לחשוב שכח הדיבור הינו מדרך הטבע ואינו נתן דעתו

דרכי פרק ה משנה ה אבות תתקכה

עליו, אולם כאשר נתבונן בדבר נראה שהוא נס גדול לא פחות ממה שבהמה מדברת, אלא שהקב"ה הכניס נס זה בתוך הטבע, וזהו שאמר הספורנו "נתן בה כח לדבר" וכח זה שניתן פעם אחת לבהמה הוא ממש "כענין ה' שפתי תפתח" שנאמר גבי האדם, כי שניהם כאחד שוים שהם נס מופלא שעשה הקב"ה.

והקשָׁת.

ביאור הדבר שהקשת החלה להיראות רק לאחר המבול

הנה יש לבאר כיון שהקשת הינה דבר שברא הקב"ה בדרך הטבע, והיא נוצרת כאשר השמש מכה באויר הלח מן הגשם, וזמן בריאתה היה בימי בראשית בע"ש בין השמשות, א"כ למה זה נתחדשה רק לאחר המבול ולא נראתה קודם לכן כאשר יצאה השמש על הארץ בעוד שהיה האויר לח.

אבן הביאור בזה הוא כפי שכתב בכלי יקר בפרשת נח (בראשית ט, יד), דבעת תחילת הבריאה נאמר (שם ב, ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה [ופירוש תיבת אד הוא פֶּאֶרֶע], והנה אותם אדים היו עבים וגסים מאד מחמת חוזק הארץ שהיה בעת הבריאה, וראיה לדבר ממה שאמר הכתוב "ואד יעלה" שמזה חזינן שהיה די באד אחד "להשקות את" כל "פני האדמה", ובגין רוב גסותם של האדים הללו לא היו יכולים ניצוצי האור היוצאים מן השמש לחדור בעדם ולכן לא נראתה הקשת, אך ככלות המבול זיכך הקב"ה את אויר העולם ומיעט מגסות האדים, ואז היו יכולים ניצוצי השמש לעבור בעדם והיתה הקשת נראית לבריות.

והפֶּן.

מקצת מן הנסים שהיו במן

פִּרְשׁ רש"י שהמן שירד במדבר היה מוצנע בשמים העליונים מששת ימי בראשית. ובתפארת ישראל כתב שעצם מציאות המן היה דבר חידוש נפלא, שהרי הקב"ה נתן כח באויר השמים להמטיר לחם דגן, ועוד מצינו בו שהיה דומה למים שנקרשו ונגלדו וכדכתיב גביה (שמות טז, כא) וחס השמש ונמס, הרי שהיה נמס ונהפך למים, ועכ"ז היה נידוך במדוכה ונטחן בריחיים ומתבשל בקדירה, וכמאמר הכתוב (במדבר י, ח) שטו העם ולקטו וטחנו בריחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור ועשו אותו עוגות, ואז לא היה נמס.

וְהַמְּטָה.

גלגוליו של המטה

מטה זה הינו המטה של משה רבינו ע"ה, והיה עשוי מסנפרינון והיה חקוק בו שם המפורש וגם תיבות דצ"ך עד"ש באח"ב, ועל ידו הביא משה את המכות על מצרים. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ) איתא שאחר שנברא בע"ש בין השמשות מסרו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן, וכשנטרד משם לקחו עמו וכשמת נמסר לזרעו דור אחר דור עד יעקב אבינו ע"ה, ועליו אמר (בראשית לב, יא) כי במקלי עברתי את הירדן הזה, והיינו שהניח את המטה ע"ג הירדן ונבקע לפניו, ויעקב הורידו עמו מצרימה ולפני פטירתו מסרו ליוסף בנו, וכשמת יוסף עבר ביתו וכל רכושו לרשות המלך פרעה, ופרעה מסרו ליתרו שהיה מיועציו (עי' ביאורי הרד"ל שם), וכאשר עבר לדור במדין נטע את המטה בגן שהיה לו ולא היה שום אדם יכול להתקרב אל המטה עד שבא משה לביתו, וכאשר ראה משה את המטה ואת האותות אשר עליו שלח את ידו ולקחו, אמנם עדיין לא ידע מה כחו של המטה הלזה, עד אשר אמר לו הקב"ה (שמות ד, יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות.

וְהַשְּׁמִיר.

כתב במדרש שמואל שהשמיר הוא שרץ קטן אשר בטבעו הוא חוצב אבנים גדולות בעת עוברו עליהם, ועל ידו בנה שלמה המלך את בית המקדש, ובמסכת סוטה (מח ע"ב) איתא שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו, וכיצד משמרים אותו, כורכים אותו בספוג של צמר ומניחים אותו בטנא של אבר מלאה סובין של שעורים, ע"כ, ועם השמיר בנה שלמה את המקדש, וכן היה חוקק את הכתב ע"ג אבני האפוד והחושן וכדאי' במס' סוטה (שם) היה כותב עליהם בדיו ומראה להן השמיר מבחוץ והן נבקעות נחתכות מאליהם, (ומדברי הגמ' משמע שהיה מחזיק את השמיר כנגד האבנים אך לא הצמידו אליהם, אולם ברבינו יונה כתב שהניחו על האבנים) כמו תאנה שנקבעת בימות החמה (כאשר היא מתייבשת ע"י החמה) ואינה חסרה כלום.

הַכָּתָב, וְהַמְּכָתֵב, וְהַלְּוָחֹת.

פירש רש"י שה"כתב" הוא גוף האותיות, ואף שהתורה קדמה אלפיים שנה לכריאת העולם (ולער"ש הלזה שבו נברא הכתב) לא היו נכתבים בתורה

גוף האותיות אלא היתה עומדת בעל פה (כמות שהיא), וה"מכתב" הוא עט הסופר ("פען") שעמו חקק הקב"ה את עשרת הדברות ע"ג הלוחות שנתן למשה רבינו ע"ה, והוא נברא בערב שבת בין השמשות, ואילו ה"לוחות" הם הלוחות הראשונות שנבראו בשעה זו והיו מוצנעות אצל השי"ת בשמי מעונו עד זמן קבלת התורה.

בין הלוחות הראשונות ובין האחרונות נעשו בדרך נס

והאברבנאל כתב כי יש שפירשו שה"כתב" קאי על התורה, וה"מכתב" וה"לוחות" הם עשרת הדברות שנכתבו עליהם (והיינו כי הלוחות קאי על עצם הלוחות וה"מכתב" הוא הכתב שנכתב על גביהם), והוא עצמו פירש שאין ג' דברים אלו עולים על ג' דברים נפרדים, אלא כולם אחד הם וקאי על הלוחות שניתנו בסיני - אלא שנתחלקו כאן ללוחות הראשונות והשניות, שהרי היה חילוק בין ב' הלוחות, כי בעוד שבלוחות השניות היתה רק כתיבת הדברות בדרך נס וע"ז אמר התנא "הכתב" כלומר שהכתב נעשה בער"ש ביה"ש, הנה בלוחות הראשונות נעשו בין הלוחות ובין הכתיבה במעשה ניסי ומופלא, וכמו שאמר הכתוב (שמות לב, טז) והלוחות מעשה אלקים הוא והמכתב מכתב אלקים הוא, ועליהם נתכוין התנא באומרו "והמכתב והלוחות" כי גם עצם הכתיבה וגם הלוחות נעשו בדרך נס ונבראו בערב שבת ביה"ש, (ומסיבה זו גם נקט התנא בלשונות אלו "והמכתב והלוחות" שהוא כלשון המקרא), ולפ"ז נמצא שהן הלוחות הראשונות והן השניות נבראו בערב שבת בין השמשות. ואין להקשות שלפ"ז הקדים התנא את המאוחר ודיבר על הלוחות השניות לפני הלוחות הראשונות, כיון שהתנא לא הקפיד למנות את עשרת הדברים כסדרן דייקא, וכפי שנראה שהזכיר את ה"קשת" שהיתה בדור המבול, אחר שהזכיר את "פי האתון" שהיה מאוחר ממנו הרבה כי היה רק בזמן דור המדבר, וה"מן" שהיה מיד לאחר יציאת מצרים נזכר אחר "פי הארץ" שהיה אחריו בזמן מעשה קרח. והרע"ב פירש שהם ג' דברים נפרדים ובאופן אחר, שה"כתב" הוא צורת האותיות שהיו חקוקים ע"ג הלוחות, וה"מכתב" קאי על הנס שהיה בהם שהיו יכולים לקרות את הדברות הכתובות עליהם מכל ארבע צדדיהם (וה"לוחות" קאי על הלוחות עצמן כמובן מפורט).

ויש אומרים אף המזיקין.

מבריאת המזיקין יש לנו ללמוד להפסיק מלאכתנו בכניסת השבת

ביאר בספר מגן אבות כי המזיקים הללו הם השדים, וכיון שהתחיל הקב"ה לבראם בער"ש בין השמשות לא הפסיק הזמן לגמרם עד שקדש יום השבת, וע"כ פסק הקב"ה באמצע בריאתם והשאירם בלא גוף, ומזה ילמד כל אדם דרך ארץ שכאשר הוא עוסק במלאכתו בערב שבת, הנה בהתקרב כניסת השבת יניחנה ויפסיק מלעסוק בה אף אם הוא עומד בעיצומה (ויהא לו מזה הפסד גדול). ובספר יפה תואר השלים דבריו וביאר כי אף שבודאי לא נבצר מהקב"ה - שהוא כל יכול - לברוא את השדים בשלימות ברגע אחד וליצור להם הן גוף והן נשמה, אמנם הקב"ה חפץ ללמדנו ענין זה שנתבאר אודות ההפסקה ממלאכה ברגע כניסת השבת ולכן בראם באופן זה בכוונה תחילה.

וקבורתו של משה.

מקום קבורתו של משה רבינו נעלם מעיני כל

הנה מקום קבורתו של משה רבינו ע"ה נעלם מעיני כל באי עולם וכמאמר הכתוב (דברים לג, ו) ולא ידע איש את קבורתו, ואמרו חז"ל במסכת סוטה (יד ע"א) שהקב"ה בעצמו התעסק בקבורתו שנאמר (דברים שם) ויקבור אותו בגיא, ולפי שנעשתה הקבורה ע"י הקב"ה לבדו ולא נצטרף אליו שום בן אדם, נתקיים בה ענין זה ש"לא ידע איש את קבורתו". פעם אחת ביקשה מלכות הרשעה למצוא את מקום קבורתו, וכאשר הגיעו אל הר נבו היו העומדים למעלה סבורים שקברו נמצא למטה, ואילו לעומדים למטה היה נדמה שמקום קבורתו למעלה כי מן השמים מנעו מהם לידע את מקומו.

קברו של משה מונע קטרוג מעם ישראל

ובסיבת הדבר שנקבר משה מול בית פעור איתא במדרש אגדה (הובא בתוס' סוטה יד ע"א ד"ה מפני) שבעוד שהיה משה רבינו חי שיקע את בעל פעור בארץ עד חוטמו, ובכל שנה ושנה בהגיע היום שבו חטאו בני ישראל בחטא בנות מואב עולה בעל פעור וחפץ להזכיר את עונם של בני ישראל לפני הקב"ה ולקטרג עליהם, אמנם כאשר הוא רואה למולו את קברו של משה הוא חוזר

תתקבט **אבות** פרק ה משנה ה **דרכי**

ושוקע עד מקום ששיקעו משה בחייו ושוב אינו מקטרג על בניו, ובכדי שיוכל לבטל את הקטרוג הלזה נותר משרע"ה להקבר שם.

ואילו של אברהם אבינו.

**אילו של אברהם היה לסימן לגלויות ישראל והגאולה
שתבוא לבסוף**

ביארו המפרשים שאין כוונת התנא שהאיל נברא כבר בער"ש בין השמשות, אלא שבזמן ההוא נגזר שבעת העקידה יהיה נאחז בקרניו, וכפי שאמרו חז"ל שהאיל רץ לעבר אברהם אבינו בכדי שיעלנו לעולה תחת יצחק, אכן השטן עמד בפניו ולא הניחו לילך משום שחפץ שאברהם ישחט את יצחק, ובכך לא יהיה זרע אברהם קיים ושוב לא יהא כלל ישראל קיים בעולם, וע"כ הוצרך האיל ללכת בין האילנות ונאחז שם בסבך האילנות. ובירושלמי תענית (פ"ב ה"ד) איתא אמר רב חיינא בר יצחק כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל, נאחז באילן זה, וניתור (מתיר עצמו מן הסבך) ויוצא, ושוב נאחז בחורש זה וניתור ויוצא, נאחז בסבך זה וניתור ויוצא, אמר לו הקב"ה לאברהם כך עתידים בניך (להיות), נאחזים בעוונות ומסתבכים במלכיות, מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום, אמר לפניו רבון העולם יהיה כן לעולם, א"ל וסופם להגאל בקרניו של איל הזה.

שימושי האיל לדורות עולם עד הגאולה העתידה בב"א

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק לא) איתא אותו איל לא יצא ממנו דבר לבטלה, גידיו היו עשרה כנגד עשרה מיתרים שהיו בכנורו של דוד שהיה מנגן בהם (פירוש, שמגידים אלו נעשו מיתרי כנורו של דוד המלך ע"ה), מעורו נעשה האזור שהיה חגור על מתניו של אליהו הנביא, שתי קרניו - בשל שמאל נשמע קול השופר בהר סיני, ואילו קרן ימין שהוא גדול משל שמאל, מעותד לתקוע בו לעתיד לבוא בעת הגאולה וכמו שנאמר (ישעיה כז, יג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול.

ויש אומרים, אף צבת בצבת עשויה.

**בריאת הצבת מורה כי לכל דבר יש תיקון, והתיקון לפיתוי
היצה"ר הוא עסק התורה**

פירש הרע"ב תרגום של מלקחים הוא צבתהא (צווענגל), והצבת אינה נעשית אלא ע"י צבת אחרת, שהרי כל כלי ברזל זקוק לצבת לצורך עשייתו, שבו

וְשִׁבְעָה דְבָרִים בְּגִלְמֵם, וְשִׁבְעָה בְּחֻכָּם. חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לְפָנָי מִי
שֶׁגְדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכָּמָה וּבְמִנְיָן, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ,

פירוש רש"י

ו גולם. לשון גולמי כלים שלא נגמרה מלאכתן. כך אדם שאינו נגמר בדעתו לא במדות ולא בחכמה
קרוי גולם: אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה. שכן מנינו באלטור ואיתמר שלא ראו לדבר
שפני אציהן כשקפף עליהם משה, והשיב אהרן: ואינו נכנס לתוך דברי חברו. שלא [יערצנו]
דכמי (במדבר יב) שמעו נא דברי, הממינו לי עד שאדבר. קל וחומר להדיטו:

אוחז היוצר את הברזל כשמכניסו לאש, והראשונה מי עשאה, ועל כרחך
שנעשית בידי שמים.

ובתב בילקוט מעם לועז כי כמה שברא הקב"ה את הצבת יש תועלת וחיזוק
לבני האדם, כי אם יקבול האדם על כך שנברא עם חסרונות רבות כ"כ,
שהרי יש בקרבו מידות רעות ולבו חושק לכל מיני תאוות שפלות, יתעורר
מבריאת הצבת שראינו שהקב"ה הכינה במטרה לתקן כל דבר הטעון תיקון,
ומזה ידע שגם למידותיו ונסיונותיו הכין הקב"ה תיקון שהוא עסק התוה"ק,
וכמו שאמרו חז"ל (קדושין ל ע"ב) בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין, וע"י
שיעסוק בתורה ויתייגע בה יוכל לגבור על יצרו ולתקן את מידותיו.

משנה ו

שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגִלְמֵם, וְשִׁבְעָה בְּחֻכָּם.

ביאור מהות ה"גולם"

בביאור מהות ה"גולם" פירש רבינו יונה שכל דבר שעדיין לא נגמרה צורתו
נקרא "גולם", וכמו כן אדם היודע ומבין מה שמלמדים אותו אך אינו
יודע לחדש סברא ולאומרה מדעתו העצמית נקרא גולם, לפי שאין חכמתו
ניכרת. והרע"ב פירש שהוא אדם שלא נגמר בדעתו לא במידות ולא בחכמה,
ואילו המדרש שמואל והחסיד יעב"ץ פירשו כי אף שיש לגולם מעלות שכליות
וכן מעלות המידות אין הם בשלימות וגם לא בסדר הראוי, אלא יש בהם
ערובים ובלבולים וחסרונות רבות, אך החכם הוא מי שזכה לכל המעלות
בשלימות ויודע לחדש סברות מעצמו.

וְאֵינוּ נִבְהַל לְהָשִׁיב, שׁוֹאֵל פְּעֻנֵן, וּמְשִׁיב פְּהֶלְכָה, וְאוֹמֵר עַל
רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וְעַל מָה שֶׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר
לֹא שָׁמַעְתִּי, וּמוֹדָה עַל הָאֲמֵת. וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגֻלָּם:

פירוש רש"י

ואינו נבהל להשיב. כדי שמהא תשובתו כהלכה. וכן באליהוא הוא אומר (איוב לו), כתב לי זעיר ואחוק: שואל בענין ומשיב כהלכה. לדבר אחד הוא נמנה כאן, והכי פירושו, התלמיד שואל כענין כלומר באותו ענין שהם עסוקים בו, ואז הרב משיב כהלכה. אבל אסישאל התלמיד שלא כענין, הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה, על דרך שאמר ר' חייא לרב (שבת דף ג), כי קאי רב בהאי מסכתא, אל תשייליה במסכתא אחריתי. וכן אתה מוילא באנשים אשר היו טמאים לנפש אדם שראו את משה עוסק בהלכות הפסח ושאלו לו אותו ענין: ואומר על ראשון ראשון. וכן מצינו בהקצ"ה שאמר לו משה (שמות ג) מי אנכי כי אלך אל פרעה, היא הראשונה. וכי אוליא את בני ישראל, הרי שניה. והשיבו הקצ"ה על הראשונה, כי אהיה עמך. ועל השניה, בהוליאך את העם מרעים מעבדון את האלהים: ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. אם פוסק דין מן הסברה מדעתו, לא יאמר כך שמעתי מרבותי. ומצינו באנשי חרן כששאל מהם יעקב (בראשית כט) השלוס לו אמרו לו שלום והנה רחל בתו באה עם הזאן, כלומר, זה אנו יודעים, ואם תשאל יותר, הנה רחל בתו באה עם הזאן והיא תגיד לך, כי אנחנו לא ידענו יותר מזה: ומודה על האמת. ואע"פ שיכול להעמיד את דבריו על ידי טענות צידו. וכן מצינו במשה (ויקרא י) כשסלקו אהרן ואמר לו, אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות, וישמע משה ויטב בעיניו, הודה, ולא בוש לומר לא שמעתי, אלא שמעתי ושכחתי: וחלופיהן בגולם. חלוף הדברים הללו שבחכם הם בגולם:

כל אדם נברא כגולם ואח"כ יכול להפוך לחכם אם יעמול
ויתייגע

וביאור הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) כי יש בני אדם הסבורים שהגולם נברא כך מעיקרא ונגזר עליו להשאר במצב זה במשך כל ימי חייו, ולפיכך מי שלא זכה להגיע לדרגת חכם שוב לא יוכל לזכות לכך לעולם, אכן צריכים אנו לידע שאין הדבר אמת כלל אלא כל אחד ואחד בעת יצירתו הרי הוא בבחי' גולם, וע"י שיעמול ויתייגע ולא ירפה מלפעול יוכל להתהפך לחלוטין ולהיות נמנה על החכמים.

והנה לפי דבריו יתיישב מה שקשה בדברי המשנה, כי הנה לכאורה אינו מובן באשר המשנה מונה רק את שבעת הדברים שיש בחכם ולאחר מכן סיימה ואמרה "וחלופיהן בגולם" בלא לפרט בפירושו מה הם הדברים שיש בגולם, הרי

תתקלב דרכי מסכת אבות אבות

שעיקר דברי התנא נסובים על מעלות החכם, וא"כ למה זה פתח ואמר בראשית דבריו "שבעה דברים בגולם" והו"ל לפתוח בראשונה עם "שבעה דברים בחכם" ורק אח"כ לומר "ושבעה בגולם", אמנם להנתבאר יוכן היטב כי התנא רצה לרמוז בכך שפתח עם הגולם כי כל אדם בתחילת ברייתו הרי הוא כגולם, ורק אח"כ באמצעות מעשיו ויגיעתו זוכה להשתנות ולהפוך לחכם, ומזה יקח כל אדם - ואף מי שאינו נחשב לחכם - חיזוק והתעוררות לבל יפול רוחו בקרבו, אלא יבין וישכיל כי בידו להשתנות מן הקצה אל הקצה ולהפוך להיות חכם בתורה אם רק יעמול ויתייגע בעסק התורה (שוב מצאתי כעין זה בשפת אמת).

חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין.

החכם לומד בין מחכם הצעיר ממנו ובין מאדם הגדול ממנו בשנים אף אם אינו חכם

פירש רבינו יונה שהחכם שומע ושותק ולומד מאחרים ודבר זה גורם לו להעשות חכם, אך הגולם אינו חפץ לקנות תבונה, אלא כל רצונו לגלות את אשר על לבו, ולכן הוא קופץ ומדבר את דבריו ואינו שומע את דברי אחרים.

פירש במדרש שמואל (וכן נראה מדברי רש"י) כי מה שאמר התנא "שגדול ממנו בחכמה ובמנין" קאי על ב' סוגי אנשים, האחד מי "שגדול ממנו בחכמה" אף שהוא צעיר ממנו בימים, והשני זה "שגדול ממנו במנין" שנותיו אף אם אין חכמתו מרובה ממנו, והחכם אינו מדבר לפני שניהם. ובילקוט מעם לועז ביאר את טעם הדבר, כי יש דברים שאפשר לקנותם בחכמה ויש דברים הנקנים בכח הנסיון (דורכמאכץ), והיינו שהאדם לומד מדברים שאירעו לו ולסובביו - אף אם אינו חכם, ולכן החכם עיניו בראשו ללמוד בין מן החכם הצעיר לימים ובין מן הבא בימים אף שאינו חכם, ומה"ט אינו מדבר בפניהם כי חפץ לשמוע את דבריהם וללמוד מידיעותיהם.

החכם מכבד גם את מי שאינו גדול אלא בעיני עצמו

במדרש שמואל גרס "לפני מי שהוא גדול ממנו", וביאר שהכוונה בזה כי אף אם יש אדם אשר לפי האמת אינו גדול ממנו בחכמה, אלא שבעיני עצמו נראה לו שהוא יותר גדול, הנה גם כלפיו הוא נוהג בכבוד ואינו מדבר לפניו, וגם זה הוא מחלקי החכמה שהאדם החכם נוהג בהם, שהוא חולק כבוד לאדם זה לפי דעתו שהוא סבור שמעלתו גדולה.

החכם אינו מדבר עם רעהו כאשר הוא עומד לפני מי שגדול ממנו בחכמה

ורבינו משה אלמושנינו כתב (הובא במד"ש) רבים הקשו כי כיון שאמרו חז"ל ולא הביישן למד וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים (תהלים קיט, צט) מכל מלמדי השכלתי, הרי שיש לאדם לשאול את כל קושיותיו ולברר את ספיקותיו, וכי ממי ישאל את כל אלו, האם מאדם שאינו חכם, ודאי שעליו מוטל להרצות את כל הדבר הקשה בפני אדם חכם וגדול בתורה, וא"כ למה זה אמרה משנתנו שהחכם אינו מדבר לפני מה שגדול ממנו. וכתב כי המקשים כן לא דקדקו היטב בלשון התנא וע"כ באה אליהם הטעות הזאת, שהרי לא אמר התנא "חכם אינו שואל לפני מי שגדול ממנו בחכמה, אלא "חכם אינו מדבר", וכוונתו לומר שכאשר האדם עומד לפני החכם בזמן שאדם אחר ג"כ נוכח שם, אין הדבר ראוי שידבר עם אותו אדם בפני מי שגדול ממנו בחכמה, אלא אם יפצה פיו יש לו לדבר רק אל החכם להרצות בפניו את ספיקותיו או שאר דבר שחפץ לדבר עמו, וזהו פירוש המאמר "חכם אינו מדבר" עם רעהו "בפני מי שגדול ממנו בחכמה" לפי שהוא זלזול בכבודו ואינו מדרך המוסר.

החכם שומע ממי שגדול ממנו ואינו מחוה לפניו את סברותיו

אמנם במדרש שמואל הקשה על תירוץ זה שלפ"ז נמצא שהעיקר חסר מן הספר, שהרי לא נזכר במשנה מאומה ששוהה שם אדם נוסף מלבד זה המדבר וממי שגדול ממנו בחכמה, ולכן ביאר באופן אחר שאין כוונת התנא שלא ישאל האדם את שאלותיו ממי שגדול ממנו, שהרי אדרבה חובה מוטלת עליו לעשות כן וכנ"ל, אמנם כוונתו היתה שהחכם אינו מחוה את דעתו ואינו אומר סברות אשר עלו במחשבתו לפני מי שגדול ממנו בחכמה, אלא הוא עומד לפניו בהכנעה ושומע את דבריו ומקבל ממנו חכמה ודעת.

ואינו נכנס לתוך דברי חברו.

החכם מניח לאיש שיחו לגמור את כל דבריו ורק אח"כ משיבהו

רבינו יונה מפרש כי כאשר החכם מדבר עם רעהו הרי הוא מניחו לדבר עד אשר יסיים את כל דבריו, ורק אח"כ הוא משיבהו את המענה אשר בפיו והיא מדה טובה, אכן הגולם אין דרכו בכך משום שהוא משיב דבר ועונה לדברי

תתקלד דרכי מסכת אבות אבות

חבירו בטרם ישמע את כל דבריו. והרע"ב פירש שאינו נכנס לתוך דברי חבירו בכדי שלא לערבבו, וזה נלמד ממה שאמר הקב"ה (במדבר יב, ו) שמעו נא דברי ופירושו המתינו ואל תשיבו לי עד שאדבר, ואם זאת ציוה הקב"ה שימתינו עד שיגמור את דבריו, ק"ו שבעת שהאדם מדבר עם בני אדם כמותו לא יכנס לתוך דבריהם אלא ישמע אותם עד כלותם לדבר.

אף מי שמדבר דברי ריבות אל החכם, הרי החכם מניחו לסיים דבריו עד תומם

ובספר "ניות ברמה" ביאר את דברי התנא שמייירי בזמן שבא אל החכם אדם מסוים כאשר בפיו דברי ריבות טענות ומענות מתוך רוגז וכעס, אזי החכם נותן לו את האפשרות לסיים את כל מה שהיה בדעתו לדבר ורק אח"כ הוא משיבו על דבריו, ועי"ז גורם שלא תתלקח עוד תבערת אש הכעס אצל האדם הלז, וכן שעצם הדבר שעלה בידו לאמר את דבריו עד תומם כבר הוא לו לחצי נחמה ודעתו מתחילה להתיישב עליו.

ואינו נבהל להשיב.

החכם מעיין היטב בשכלו לפני שמשב תשובה לבן שיחו

פירש רבינו יונה שהחכם אינו ממהר להשיב על שאלה ששאלוהו, עד אשר ישמע את כל אשר חפצים השואלים להאריך בדברותם אודות שאלה זו, ועוד פירש שאין החכם נבהל להוציא דבר מפיו עד אשר יהיה זה הענין ברור אצלו כשמש, ודבר זה הוא מדרכי החכמה לפי שע"ז תהיה תשובתו נכונה. ואילו בילקוט מעם לועז כתב דאף לאחר שכבר שמע החכם את כל דברי חבירו ורואה כי יש לו מה להשיב על דבריו, אינו ממהר להשיבו אלא בוחן ובודק את הדברים יפה יפה בלבו ורק לאחר מכן אומרם לו, כיון שאינו חפץ שיתקיים בו מה שאמרו חז"ל (ב"מ צו ע"ב) לפום חורפא שבשתא, והיינו שלפי גודל חריפותו של האדם מצוי אצלו השיבוש, וזאת משום שהחריף סומך על מה שעולה בדעתו כבר בהשקפה ראשונה, וכיון שאינו מרבה להתבונן בדבר נגרם לו טעות. והנה מה שמזדמנים שבושים להאדם החריף הוא משמים כדי שלא יסמוך על דעתו, אלא יעיין היטב בכל דבר וכמו שנאמר (משלי ג, ה) ואל בינתך אל תשען, ובכגון דא ניתן להמליץ ולומר את מאמר הכתוב (שם יא, יד) ותשועה ברוב יועץ, וזהו הן בדברי תורה והן במילי דעלמא, שע"י שאינו סומך על דעת עצמו אלא מתייעץ עם אחרים יבא אל העצה הנכונה והטובה.

יש ליזהר שלא להיות "נבהל להשיב" בכדי שלא לגרום מכשול לשואל

במדרש שמואל כתב טעם נוסף לדבר זה שלא יהיה הגדול בחכמה נבהל להשיב, כיון שפעמים הרבה ספיקו של השואל נולד מחמת העדר הבנתו בענין שעוסק בה, וכשהחכם מבין מתוך השאלה את הבנתו המוטעית הרי הוא נבהל מכך (וירא שמא הטעות הלזו גרמה לו למכשולות חמורים) וע"כ הוא חפץ למהר להשיב בבהלה ובמהירות, אמנם יש לחשוש שהתלמיד יראה את בהלת הרב ויסיק מכך ששאל שלא כהוגן ושלא כענין, ושנראה מדבריו את חוסר הבנתו, ולזאת ימנע מלשאל בפעמים אחרות, ותהיה זו סיבה למנוע את הטוב מבעליו, ולפיכך אמר לנו התנא שהדרך הנכונה הוא שיהיה הגדול בחכמה "אינו נבהל להשיב".

ג' מעלות החכם הללו אמורות על ג' מצבים שונים

במדרש שמואל ביאר כי שלשת הדברים הראשונים שנאמרו במשנתנו במעלת החכם קאי על ג' מצבים שונים אצל החכם, וכל אחד מדבר ממצב אחר, כי הראשון מדבר כאשר החכם שוהה בסמיכות לאדם הגדול ממנו בחכמה ובמנין, ואז "אינו מדבר בפניו" כלל, אלא שומע את דבריו וחפץ ללמוד ממנו ולקבל מאתו דעת ותבונה, והנה כאשר הוא נמצא עם אדם השוה אליו בדרגתו ומעלתו, אזי הוא מדבר עמו וגם יתכן שיתווכחו זה עם זה, אמנם החכם נזהר לכבד את רעהו ו"אינו נכנס לתוך דברי חברו" להקשות על דבריו ולהעיר עליו עד אשר יסיים את כל דבריו, והמעלה השלישית עולה על העת שהתלמיד בא להרצות לפניו את שאלותיו, הנה אז דרכו היא ש"אינו נבהל להשיב" לו תיכף ומיד, אלא מהרהר על הדבר במתינות ורק אח"כ משיב את תשובתו.

שואל כענין, ומשיב כהלכה.

התלמיד צריך לשאול את רבו בעת הראויה ואז ישיב הרב כהלכה

פירש הרע"ב שכאשר התלמיד הינו חכם אזי הוא "שואל" את הרב "כענין" היינו באותו ענין שהרב עסוק בו כעת, ואז יהיה הרב "משיב כהלכה", אך אם ישאל "שלא כענין" כלומר בדבר אחר, הנה הוא עצמו גרם לרבו שישב שלא כהלכה, וע"ד דאיתא במסכת שבת (ג ע"ב) שרב שאל את רבינו הק' שאלה

בענין אחד בעת שעסק בענין אחר, ואמר לו רבי חייא לא אמינא לך כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי דלמא לאו אדעתיה, ואמר לו עוד שאם לא היה רבי גברא רבה היה משיב לו שלא כהוגן.

שאלת חכם חצי תשובה

ובספר מבחר הפנינים מובא מאמר העולם 'שאלת חכם חצי תשובה', והיינו שכאשר החכם מרצה את שאלתו בדקדוק ומבאר את צדדי הספק באופן ברור ובבהירות, אזי בזה עצמו בנה יסוד נכון לתשובה שיקבל מרבו. ועפ"ז כתב פירוש נוסף במאמר התנא "שואל כענין" דהיינו שתהיה שאלתו באופן כזה של 'שאלת חכם' ואז יזכה למענה נכון וברור ויהיה הרב "משיב כהלכה".

ואומר על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון.

נלמד מתשובת ה' למשה

כתב הרע"ב שמצינו שהקב"ה נוהג כן להשיב על ראשון ראשון, שהרי כך היה כאשר הקשה משה ואמר (שמות ג, יא) "מי אנכי כי אלך אל פרעה", והוסיף לשאול "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים", והשיבו הקב"ה בתחילה על דבריו הראשונים ואמר לו (שם פסוק יב) "כי אהיה עמך", ואח"כ השיבו על השניים "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על הזה".

החכם יודע לסדר את דבריו באופן שיובנו כראוי

כתב רבינו יונה כי אין כוונת התנא שיש להשיב תמיד כסדר השאלות ששאלוהו - על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, שהרי אם אירע שהתשובה על השאלה הראשונה תתברר רק לאחר התשובה על השאלה השניה, פשוט וברור שיש לבאר קודם את האחרונה ואח"כ את הראשונה, בכדי שתהא התשובה ברורה ומובנת לשואל ככל הצורך ותתקבל אצלו יפה יפה, ובאמת בדבר זה נצרכת חכמה גדולה והבנה נפלאה בעומקן של דברים [בכדי שיוכל האדם לסדר את דבריו ולבארם היטב ולהטעימם כראוי באזני השומע] אשר דבר זה אין באפשרות הגולם להשיגו. ואילו בשפת אמת כתב כי אין הדברים הללו אמורים רק לגבי שאלות ותשובות, אלא גם בכל עת שהחכם מדבר הרי הוא מקדים לדבריו את ההקדמות הנצרכות, שעל ידיהם יובנו דבריו כראוי.

החכם לומד את לימודיו בסדר הנכון

במדרש שמואל ביאר שמה שאמר התנא "ואומר על ראשון ראשון" קאי על מה שהחכם אומר בלבד, והיינו שהוא בוחר לעצמו את הסדר הראוי והנכון בלימודו שיביאנו לידי התועלת הרצויה, וכמו שמצינו שאמרו חז"ל (שבת סג ע"א) ליגמר איניש והדר ליסבר, הרי שיש סדר בדברים הנלמדים מה בראשונה ומה בשניה, וכן לענין לימוד חכמת פנימיות התורה וסודותיה, שהחכם לומד בתחילה את כל התורה על פי פירושה הפשוט ורק אח"כ לומד את הסודות, ומקיים בכך את מאמר התנא "על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון".

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי.

החכם מודיע איזה מדבריו למד מסברת עצמו ואיזה קבל מרבותיו

רבינו יונה ביאר שכוונת התנא היא שכאשר החכם מוסר דברים לתלמידיו, הנה אם ענין אחד מתוך דבריו לא קבל מרבותיו אלא חידשו מסברתו - הרי הוא אומר להם זאת להדיא, וזהו "ועל מה שלא שמע" מרבו "אומר לא שמעתי" מרבי אלא חדשתיו בעצמי, בכדי שידעו התלמידים שדבר זה הוא מדיליה. ובשפת אמת ביאר שהסיבה לכך שהחכם מדגיש ענין זה, משום שהוא אינו חפץ שיסמכו על דבריו, ולכן אם לא קיבל דבר מה מרבו הוא אומר זאת לתלמידיו, וכידם הבחירה אם לקבלו או לא.

החכם אינו בוש לומר שלא ידע דבר מה או שלא הבין את הנאמר

ובילקוט מעם לועז כתב שכוונת התנא שהחכם אינו מתבייש להודות על האמת, ולכן "על מה שלא שמע אומר לא שמעתי", וכענין שאיתא בירושלמי (חגיגה פ"א ה"ח) שלחנו לכם אדם גדול, ומה גדולתו שאינו בוש לומר לא שמעתי, ואם החכם זכה לרכוש מידה יקרה ונשגבה זו להודות על מה שלא שמע וקבל מרבותיו, אזי כאשר הוא אומר על דבר מסוים שקבלו מרבו אפשר לסמוך על דבריו.

ובעין זה פירש במדרש שמואל וביאר שהשמיעה שהוזכרה כאן היא ענין הבנה, וע"ד מה שאמר הכתוב (בראשית כג, טז) וישמע אברהם אל עפרון והיינו שאברהם הבין את כוונת עפרון בדברו אליו, וזוהי גם כוונת המשנה שכאשר החכם אינו מבין דבר מה בתורה אינו בוש לומר שלא הבין, אלא מודה על

תתקלה דרכי מסכת אבות אבות

חוסר הבנתו ועי"ז יסבירו לו את הדבר פעם נוספת ויזכה להבינו, וזהו "ועל מה שלא שמע" היינו כאשר חבירו אומר לו איזה דבר חידוש בתורה והוא אינו מבינו, "אומר לא שמעתי" ומודה שלא הבין ואינו בוש בדבר.

כשהחכם רואה שהתלמיד בוש לגלות שאינו מבין, משים את עצמו כמתקשה בלימודו ומשננו שוב, ועי"ז מבין התלמיד

בילקוט מעם לועז הביא ביאור נוסף במשנה בדרך צחות, כי דברי התנא אמורים באופן שהרב מסביר דבר מה לתלמידו, אך מהבעת פני התלמיד ניכר שלא הבין את הדברים על בוריים אולם הוא מתבייש לומר זאת, והחכם חפץ להסביר לו בלא לביישו, וע"כ הוא מדבר כביכול על עצמו, הנה לא התבררו לי הדברים ככל הצורך, ולכן הבה ואחזור עליהם שוב, ומסביר את הדבר שוב בטוב טעם ודעת ועי"ז מבין התלמיד את דברי התורה. [וזהו "ועל מה שלא שמע" היינו מה שהתלמיד לא הבין, "אומר" החכם "לא שמעתי" כאילו הוא עצמו לא הבין את הדברים, ועי"ז נמצא התלמיד שומע ומחכים].

ואומר על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי.

החכם יודע ומכיר שהוא כאפס ואין לעומת הדורות הראשונים

כתב במדרש שמואל שבדברי התנא יש כוונה נוספת, כי אף החכם שזכה לחכמה רבה עד מאד, עליו לידע ולהכיר את גודל מעלת החכמים הראשונים, שחשיבותם עולה לאין שיעור על מעלת החכמים שבדורות האחרונים, ולא יגבה לבבו לאמר הן גם לבי מלא חכמה כמותם ואינני נופל מהם במאומה, אלא יאמר כמו שאמרו חז"ל (שבת קיב ע"ב) אם הראשונים כמלאכים אנו כאנשים ואם ראשונים כאנשים אנו כחמורים. והנה הענין הלזה נרמז בדברי התנא שאמר "ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון", והיינו שהוא יודע ומכיר במעלת הראשונים ומבדיל בינם לבין האחרונים, ותמיד עומד לנגד עיניו גודל שפלות עצמו לידע כי הוא ושכמותו אחרונים הם, וערכם שפל עד מאד לעומת הדורות הראשונים אשר העניקו חמה בקומתם. והנה מתוך שהוא מחשיב עד מאד את הדורות הראשונים שהם כמלאכים נמשך דבר נוסף, והוא מה שאמרה המשנה תיכף לאחר מכן "ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי", ולעניננו יתפרש שלפי שהוא מכיר במיעוט ערכו אינו חפץ לחדש שום דבר מסברתו ודעתו, אלא רק על פי הקדמות אמיתיות מדברי החכמים שקדמו

דרכי פרק ה משנה ו אבות תתקלט

לו, וע"ד שאמרו בזוה"ק (ח"ב פו ע"ב) "לא שמענא ולא אימא" היינו שאיננו אומר דבר שלא שמע, וזהו "ועל מה שלא שמע" אינו חפץ לסמוך על שכלו, אלא "אומר לא שמעתי" כלומר לא שמעתי שום דבר בענין זה ולפיכך לא אומר בזה מאומה כיון שאין קבלה בידי מהראשונים.

ומודה על האמת.

החכם יודע שאין כל בזיון בהודאה על האמת, אלא אדרבה הוא מתכבד בכך

כתב רבינו יונה שאף אם החכם הלזה יכול להרבות בטענות (והוא מומחה בעריכת וויכוח) ויש ביכולתו להשיב על דברי חבירו ולסתרם, אם הוא יודע כי צדקו דברי חבירו והאמת אתו, ימהר להודות על האמת, ואל יאמר איככה אוכל ויראו הכל בבושתו כאשר יתברר שחבירי נצחני, אלא אדרבה הוא מתכבד בכך משום שההודאה על האמת הינה מידה נאה ומקובלת, אמנם הגולם לא יעשה כן משום שהוא סבור שכאשר האדם מנוצח הרי זה לו לבזיון. והרע"ב כתב עוד שדבר זה מצינו גבי משה רבינו, שאחר ששמע את דברי אהרן אודות שעיר החטאת, כתיב (ויקרא י, כ) וישמע משה וייטב בעיניו ואמרו חז"ל (תו"כ י, ס) הודה ולא בוש לומר לא שמעתי אלא אמר שמעתי ושכחתי.

ובענין זה שמעתי כי דבר זה של חוסר ההודאה על האמת טבוע כ"כ בתכונות בני האדם, שהרי מצוי פעמים רבות ששני אנשים מתווכחים זה עם זה, ואף אם בסופו של ויכוח נוכח האחד לראות בוודאות כי הצדק עם חבירו, אינו אומר לו "טעיתי ולא צדקו דברי" כי אם "אתה צודק", והוא משום שמטבע האדם קשה לו מאד להודות שהוא טעה, ולכן עדיף לו לאשר את דברי חבירו ולא להודות בפה מלא כי טעות היתה בידיו.

מעלת המודה על האמת היא כאשר אין שום נברא יודע שטעה ועכ"ז הוא מודה

במדרש שמואל ביאר שאין דברי התנא אמורים באופן שגם בלא הודאתו יודעים הכל שטעה בדבריו, לפי שאז לא יאות לקראו בשם "מודה על האמת", אמנם הכוונה בכך היא שהחכם מודה על האמת אך ורק בגין רצונו שידעו את האמת, ולפיכך הוא מודה עליה גם כאשר לולא הודאתו לא ידע מכך שום נברא, ולדרגה זו אפשר לזכות רק ע"י שהאדם לומד את תורת ה' לשמה ולא להנאת עצמו.

בעל יסורים צריך להודות שעוונותיו גרמו לכך

עוד פירש כי המשנה קאי על אדם שבאו עליו יסורים רח"ל, שעליו להיות "מודה על האמת", כלומר להכיר במצבו השפל ולידע כי אך ורק עוונותיו הם שגרמו לו ודיניו של הקב"ה אמת לאמיתם, ועליו לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכפי שאמרו חז"ל.

החכם מכיר טובה למיטיביו

עוד פירש במד"ש בשם רבינו ישראל כי בכלל "מודה על האמת" נכלל גם האדם שמכיר טובה למי שגרם לו טובה כלשהי, אם שלמדו תורה אם שנתן לו איזה מתנה או אפי' שאר טובת הנאה שעשה עמו, והוא זוכר את הדבר ומודה לחבירו על כך ואומר לו הן אתה עשית עמדי חסד ואמת וגמלתני כמה וכמה טובות, גם הוא בשם "מודה על האמת" יקרא, וע"ז סיים התנא ואמר "וחלופיהן בגולם", יען כי הגולם הינו כפוי טובה ואינו מכיר בטובה שזולתו עשה עמו בחסדו.

וחלופיהן בגולם.

הגולם נוהג בהיפוך מן החכם בכל עניניו

הרה"ג ר' אהרן פרנקל ז"ל (הובא בספר הוא היה אומר) ביאר מה שלא פרט התנא בפרטות בכל ז' הדברים איך נוהג בהם הגולם, אלא אמר בקיצור "וחלופיהן בגולם", כי הנה אף שהחכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה, אכן לפעמים כאשר יש צורך והכרח הרי הוא מדבר אף בפניו, וכגון בשעה שהוא שומע שהחכם אומר דבר מה הנוגד את ההלכה המסורה לנו מדור לדור, הרי הוא מוחה נגדו בעוז ותעצומות למען ידעו כל השומעים שהדבר אינו נכון, ובדומה לזה גם לענין מה שאמר התנא שהחכם "אינו נכנס לתוך דברי חבירו", הנה כאשר ישמע החכם אדם מדבר דיבורי לשון הרע, אזי לא יחוס על כבודו ויכנס לתוך דבריו למחות על כך ולהפרישו מן האיסור החמור כדת של תורה, וכיוצא בזה בשאר הדברים.

וכאשר נתבונן במעשי הגולם היאך הינו נוהג באופנים הללו שהחכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו וכו', נראה שכיון שהוא מחוסר חכמה ודעת הרי הוא נוהג באלו בהיפוך מן הדבר הראוי, ואף שבכל עת הוא מדבר בפני מי שגדול ממנו, הנה כאשר החכם מדבר דברים שלא כהוגן ויש לדבר בפניו

זְשִׁבְעָה מִיַּי פְּרַעְנִיּוֹת בְּאֵין לְעוֹלָם עַל שְׂבָעָה גּוֹפֵי עֲבָרָה. מְקַצֵּתָן מְעַשְׂרִין וּמְקַצֵּתָן אֵינָן מְעַשְׂרִין, רָעַב שֶׁל בְּצֻרַת בָּא. מְקַצֵּתָן רָעִבִים וּמְקַצֵּתָן שְׂבִיעִים. גָּמְרוּ שְׂלֵא לְעֵשֶׂר, רָעַב שֶׁל מְהוּמָה וְשֶׁל בְּצֻרַת בָּא, וְשֵׁלֵא לְטַל אֶת הַחֲלָה, רָעַב שֶׁל כְּלִיָּה בָּא :

פירוש רש"י

ז רעב של בצורת. הגשמים מועטים, וממון כן השער מתיקר: רעב של מהומה. מפני הגייסות אין יכולין לאסוף התצואה: רעב של בליה. השמים כנזול, והארץ כנחושה:

ולמחות בו - הרי הוא שותק ובזה הוא מהפך את היוצרות, והנה אם היה אומר התנא שהגולם "מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה" היינו סוברים שגם בעת שהוא נצרך לדבר הרי הוא ממשיך במנהגו ומדבר בפני הגדול בחכמה, וכן אם היה אומר שהגולם "נכנס לתוך דברי חבירו" היה נשמע כי דבר אחד טוב יוצא ממנהגו כיון שהוא מפסיקו מדבריו בעת שהוא דובר לשה"ר, וכיוצא בשאר הדברים, לזה אמר התנא "וחלופיהן בגולם" לומר כי הגולם נוהג בהיפוך הגמור מן ההנהגה הרצויה, וכאשר אין צריך לדבר הרי הוא מדבר, וכאשר הדיבור נצרך אזי יעשה להיפך וישתוק.

התנא בחר לדבר בלשון נקיה

עוד ביארו בספרים כי התנא לא חפץ לבאר להדיא את כל מעשי הגולם המגונים משום שבחר לדבר בלשון נקיה, דומיא דמה שאמרו חז"ל (פסחים ג ע"א) שהתורה נקטה בלשון (בראשית ז, ח) "הבהמה אשר איננה טהורה" תחת לכתוב "הבהמה הטמאה", ולכן העדיף התנא לקצר בדבריו ולומר "וחלופיהן בגולם" ואז לא נצרך להאריך במידותיו המושחתות והשפלות של הגולם.

משנה ז

זְשִׁבְעָה מִיַּי פְּרַעְנִיּוֹת בְּאֵין לְעוֹלָם עַל שְׂבָעָה גּוֹפֵי עֲבָרָה.

הפורעניות באות במידה כנגד מידה, ועי"ז יודעים בני האדם מה עליהם לתקן

ביאר המאירי כי מדרכו של השי"ת לשלם לברואיו מידה כנגד מידה, ולכן הפורענות ששולח לאדם היא תמיד ממין החטא שחטא, וכאשר יתבונן

האדם במהות הפורענות יוכל להסיק מזה מה היה חטאו ומה עליו לתקן. והנה משנתנו מנתה ז' מיני פורעניות שמדרך העולם לומר עליהם שהם מדרך הטבע (דומיא דעצירת גשמים), אכן באמת הקב"ה שלחם בכדי לעורר את האדם שיתבונן היטב במעשיו ויתקנם, וכלשון המד"ש כדי שיקיצו מתרדמתם ע"כ, ומזה הטעם נקטה המשנה "שבעה מיני פורעניות באין לעולם" ולא "שבעה מיני רעות", לומר כי אין הפורעניות הללו באים בתורת עונש ונקמה להרע לאדם, אלא כמו פרעון חוב, והיינו שכשם שאדם שלוח ממון מחבירו מוטל עליו החוב לפרוע את הממון, כך גם אלו המאורעות הקשים הם באים כפרעון על העוונות וניתנים במידה כנגד מידה על מה שהאדם פגם, ועל ידם יתעורר האדם לשוב מדרכו הרעה, כאשר יתבונן בפורענות שבאה עליו ויחשוב באיזה דבר הדומה לזה לא נהג כראוי, וכאשר יעלה הדבר במצודתו ישוב בתשובה על כך ואז ינצל מן הפורענות.

ובעין זה כתב גם בילקוט מעם לועז, שאחת מיסודות האמונה בהשי"ת היא להאמין בלב שלם כי השגחתו של הקב"ה בעולם השפל הזה אינה רק באופן כללי על כל הבריאה ושלמות היצירה, אלא הוא ית' משגיח באופן פרטי על כל אחד ואחד מבאי העולם לשלם לו כגמולו, וע"כ גם הפורעניות הבאות על אנשי העולם אינם בדרך מקרה גרידא, אלא נשלחו משמים במידה כנגד מידה בגין העוונות הנעשים בעולם בתקופה זו.

ובענין זה מסופר כי הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל רב העיר פוניבז' היה נוהג אף בעת מגוריו בליטא לגלות למדינות אחרות בכדי לקבץ מעות לצורך החזקת ישיבתו, וכיון שכבר הטלטל בדרכים היה משתדל בכל עת מצוא לבקר אצל רבן של ישראל החפץ חיים זצ"ל. פעם אחת נסע למדינת דרום אפריקה למטרת גיוס הכספים, ובעת חזרו שאלו החפץ חיים אודות מצב האנשים השחורים שדרים שם, בהיות שהגיעה שמועה לאזניו שמצעים אותם שם עד מאד והם סובלים רדיפות רבות ואימות, הרב מפוניבז' התפלא מאד לשמע השאלה כאשר ידע כי אין דרכו של הח"ח להתעניין בחדשות הנעשות בעולם, וע"כ הציע את שאלתו לפניו לאמר, ולמה זה ירצה רבינו לידע מה נעשה עם השחורים באפריקה ואיזה צרות ויסורים המה סובלים שמה, השיבו הח"ח דע לך כי כל מאורע הקורה בעולם הרי הוא כדיבור מיוחד הנשלח אלינו מאת השי"ת המנהיג את עולמו, והדיבור הזה מעוררנו לפשפש במעשינו ולשוב בתשובה שלימה ולהיטיב את דרכנו, וע"כ ודאי יש לנו להשגיח היטב בכל מאורעות העולם, בין אם המדובר ברעידת אדמה (ערד-ציטערניש) במדינת יפן ובין ברעב השורר במדינת הודו (אינדיא) ואף בצרות שסובלים חלק מהעם

במדינת אפריקה, כולם הם כדיבור הבא מאת השי"ת למען ניטיב את דרכנו, וע"כ שומה עלינו להתבונן בדבר ולנסות להבין מה השי"ת חפץ מאתנו כעת ולהשתדל לעשות רצונו ית' בשלימות.

שְׁבַע מִיַּי פְּרַעֲנִיּוֹת בְּאֵין לְעוֹלָם.

היסורים באים מאליהם לעושי רעה

כתב במדרש שמואל כי התנא נקט בדוקא "באין לעולם" ולא "נשלחים לעולם" או "מגיעים", בכדי ללמדנו שהקב"ה אינו שולח להדיא את הרעות על בני העולם, אלא הם באים מאליהם בסיבת העוונות וכמאמר הכתוב (ירמיה ב, יט) תיסרך רעתך, וכן אמרו חז"ל במדרש (ב"ר נא, ג) אין רע יורד מלמעלה, ולכן אמר "באין לעולם" לרמז כי היסורים באים מעצמם כתוצאה מן החטאים שחטאו בני אנוש.

הפורעניות האלו אינם באים לאנשים פרטיים אלא לכללות העם

עוד ביאר במד"ש את לשון התנא "באין לעולם" אשר תיבה זו נראית לכאורה כמיותרת, וכתב שהתנא חפץ להשמיענו שהפורעניות האלו אינם באות כדין פרטי על אדם מסוים אלא בכלליות לכל האומה הישראלית, והיינו שאם רק אנשים מועטים אינם מעשרים לא תבוא בגין כך בצורת, אבל בזמן שרוב עם בניי אינם מעשרים אזי תבוא הפורענות על כולם בכלליות, עכ"ד. ואף שבמשנה נאמר גם "מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין" שמשמעות הדבר שזהו רק חטא של מקצת האנשים, י"ל כמו שפירש בשפת אמת שבאמת קאי על רוב העולם בכללותו, ואין הכוונה ב"מקצתן" שמקצת מהאנשים מעשרים ומקצתן אינן מעשרים, אלא שרוב בני ישראל מזלזלים במעשרות ו"מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין" כלומר שבמקצת פעמים מקיימים מצות מעשר ולפעמים אינם מעשרים.

עַל שְׁבַע גּוֹפֵי עֲבָרָה.

מכל עבירה נברא גוף של מלאך משחית

כתב במדרש שמואל (וכן ביאר ברוח חיים) כי מה שאמר התנא "גופי עבירות" פירושו שכאשר האדם חוטא הרי הוא בורא גוף של מלאך משחית

ומחבל, שהרי מכל עבירה ועבירה נברא גוף של קטיגור אחד, ואף שהגוף לבדו אין ביכולתו לעשות מאומה, הרי ידענו (לעיל משנה ה) שהמזיקין נבראו בע"ש בין השמשות, וכיון שקדש השבת עד שלא הספיק גופם להבראות נותרו המזיקין כרוחות ללא גוף, ומעתה כאשר האדם חוטא ח"ו הרי הוא גורם שיברא גוף המזיק, והגוף הלזה מתחבר לרוחות המזיקין המעורטלות ובכך יש בכחם להזיק ולהעניש את החוטא הזה שבראם.

מִקְצַתְּן מְעִשְׂרֵין וּמִקְצַתְּן אֵינָן מְעִשְׂרֵין, רַעֲב שֶׁל
פְּצֻרַת פֶּאֶ, מִקְצַתְּן רַעֲבִים וּמִקְצַתְּן שְׁבַעִים.

ע"י שאין כל העם מעשרין גדלה התבואה רק במקצת
השדות

ביאר רבינו יונה ש"רעב של בצורת" היינו שבשנה זו אין יורדים הגשמים בעתם, וכפועל יוצא מכך גדלה התבואה רק בחלק מן השדות ולא בכלם ונעשה מחסור בתבואה, וזה גורם שיתייקר השער ויעלה מחירו מאד ולא יהיה ביד כל בני המדינה לקנות תבואה, וע"כ רק העשירים שיהיה בידם די מעות לרוכשה יהיו שבעים ואילו שאר העם יהיו רעבים, נמצא שע"י ש"מקצתן מעשרים ומקצתן אינם מעשרין" נגרם ש"מקצתן רעבים ומקצתן שבעים".

חרון האף הנגרם ע"י מניעת תרו"מ, בא בגין חסרון האמונה
בהשגחת הבורא

תמה בילקוט מעם לועז כיון שאין בהפרשת המעשרות כי אם חיוב מצות עשה ואין בו שום מצות ל"ת, מפני מה הוא גורם חרון אף גדול שכזה להרעיב את האנשים שאינם מעשרים, ואף כי ידענו (מנחות מא ע"א) שבעידנא דריתחא מענישים מן השמים אף על ביטול מצוות עשה, אך עדיין אינו מובן למה יגרם ביטול המעשרות שיהא עידן ריתחא יותר מביטול שאר מצוות עשה.

וביאר כי הנה חז"ל קראו לירידת המטר בשם "גבורות גשמים", והסיבה לכך היא משום שע"י ירידת הגשמים רואים כל יושבי תבל את השגחת השי"ת בעולם ושכוחו וגבורתו מלא עולם, וכמאמר הנביא ירמיה (יד, כה) היש בהבלי הגויים מגשימים (פי' האם יש אלילים המסוגלים להוריד גשמים) ואם השמים יתנו רביבים, הלא אתה הוא ה' אלקינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה, ועד עצם היום הזה עדיין לא טען שום אדם שהעולם יכול להתקיים בלא הגשמים, וזאת משום שהם גורמים להצמיח את יבולי השדות ובכך מקיימים

בני האדם את נפשם, וע"כ שמו יאות להקרא בשם "גבורות גשמים" יען כי בכך ניכרת גבורתו העצומה של הבורא ית'. ומעתה הנה איש האדמה שעוסק בתבואות הארץ וגידול שדות וכרמים, ודאי שהוא נוכח לראות במוחש את גודל השגחת הקב"ה בכל הנעשה בארץ ואת גבורותיו העצומים כנתבאר, והיה עליו להפריש את מתנות העניים והכהנים והלויים בשמחה ובהודאה להקב"ה, ואם בכל זאת אינו מכיר טובה להקב"ה ואינו מקיים מה שצויה להפריש מעשרות, הרי לנו שהוא כופר בהשגחת השי"ת ח"ו שעון זה הוא גודל מנושא, ולפיכך אכן ע"י מניעת הפרשת מעשרות נעשה חרון אף גדול שכזה אשר עונשו רב ועצום עד מאד, ובזה סרה התמיהה כיון שאין הפורענות הזו באה כעונש על מניעת המעשרות כי אם על חסרון האמונה בהשי"ת.

נְגַמְרוּ שְׂלָא לְעֵשֶׂר, רְעֵב שָׁל מְהוּמָה וְשָׁל בְּצַרְתָּ בָּא.

ביאור הדברים איך נגרם רעב בגין המהומה

רבינו יונה ביאר את כוונת התנא, שתפרוץ מלחמה אשר תגרום למהומה עזה ובגינה לא יוכלו האנשים לעבוד את אדמתם. וכתוצאה מכך לא תצמח התבואה ותהיה בצורת ויוותרו האנשים רעבים ללחם, ודבר זה יבוא להם כעונש במידה כנגד מידה, כי לפי שכל העם אינם מעשרים את תבואתם ושבת הכהונה והלויה וכן העניים נותרים רעבים, ע"כ ימוקו גם הם ברעב, [והרע"ב פירש ש"רעב של מהומה" היינו שמחמת המלחמה והגייסות שיבואו להלחם בהם לא יהיה יכולת בידם לאסוף את התבואה שצמחה].

היצה"ר גורר את האדם מעבירה לעבירה

כתב במד"ש כי תיבת "גמרו" בא להורותנו כי דבר זה שאינם מעשרים לא נעשה בבת אחת, אלא בתחילה היו רק מעט מן העם מזלזלים במעשרות ואח"כ הצטרפו אליהם אנשים נוספים, וכיון שלא מיחו בהם שאר בני האדם כדת של תורה, אזי נמשכו גם הם אחריהם וכפי שאמר התנא במסכתין (פ"ד מ"ב) שעבירה גוררת עבירה, וע"כ נקט התנא בלשון "גמרו" לרמז שכיון שהתחיל אדם בעבירה אומר לו היצה"ר גמור, וכיון שעברו על רצון השי"ת ולא מיחו כנגד האנשים שלא עישרו נגררו לעבור עוד על רצונו ופסקו לגמרי מלעשר.

ונראה להוסיף על דבריו ע"פ מה שהובא לעיל בשם השפת אמת, שדברי התנא לעיל "מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין" לא קאי על מקצת

האנשים, אלא כל האנשים מעשרים במקצת הפעמים ולעתים אינם מעשרים, ולפ"ז יובן ביתר שאת ענין זה, שאחר שכבר לא עישרו מקצת פעמים, יוכל היצה"ר לפתותם בנקל שיחדלו לעשר לחלוטין ויהיו בכלל "גמרו שלא לעשר".

ביאור סדר הדברים שתהיה מתחילה מהומה ואח"כ בצורת

במד"ש תמה על מה שאמר התנא "רעב של מהומה ושל בצורת" והקדים מהומה לבצורת, והלא כיון שכבר בעת שהיו "מקצתן מעשרין ומקצתן לא מעשרין" נענשו בבצורת כמבואר ברישא דמשנה, נמצא שכעת ש"גמרו שלא לעשר" כבר שורת הבצורת ולא נוסף כ"א ה"מהומה" וע"כ הו"ל להקדים את ה"בצורת" ל"מהומה".

וביאר ע"פ מה שפירש רש"י ש"מהומה" היינו שיאכלו ולא ישבעו וכמאמר הכתוב (ויקרא כו, כו) ואכלתם ולא תשבעו, [והנה זמן הפרשת המעשרות הוא כאשר כל תבואת השנה גדלה, ואז הוא הזמן שחוטאים בכך ש"מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין", והרי בעת ההיא לא תזיק הבצורת מאומה לתבואתם כיון שכבר כולה נמצאת בידם, אמנם כוונת התנא היא שבשנה הבאה יבואו על ענשם ותהיה הבצורת ואז לא יהיה להם כ"כ תבואה ונמצאו "מקצתן רעבים ומקצתן שבעים"], ובעת אשר תקופה לאחר מכן יחטאו כל העם בכך ש"גמרו שלא לעשר", הנה על אף שכל התבואה תהיה בידם, לגודל עוונם יענישם הבורא תיכף ומיד ב"מהומה", והתבואה שיש להם לא תסייע להם לאכול לשובע נפשם, אלא אף אם ירבו לאכול לא יבואו לידי שביעה, ולשנה הבאה כאשר יחזרו לזרוע את שדותיהם אזי תחל הבצורת, ובזה יוזקו כולם שלא יהא להם תבואה כלל, וזאת על אשר הגדילו לחטוא וגמרו שלא לעשר כלל, ובזה א"ש כי באמת ה"מהומה" תפקדם כבר בשנה זו ואילו ה"בצורת" תבוא עליהם רק בשנה שלאחריה. [ונמצא מדבריו כי באמת עונש הבצורת בב' המקרים בא רק בשנה שלאחר מכן, אלא שאם רק מקצתן אינן מעשרין יהיו רק מקצתן רעבים, ואם כבר נגררו כולם שלא לעשר יבוא עונש הבצורת על כולם כאחד, מלבד עונש המהומה שחלה עליהם כבר בשנה שעברה].

עוד ביאר באופן אחר מעט, כי פירוש "מהומה" הוא (כפי שפירש הרע"ב שהובא לעיל) שיבוא עליהם חיל גדול ויטול את כל תבואתם ואז לא יותר להם תבואה לאסוף, וגם לפ"ז יתבאר היטב סדר הדברים, כי את התבואה של השנה הראשונה שכבר צמחה יפסידו ע"י ה"מהומה" של גייסות החיל שיטלום וזה יגרום לרעב, ובשנה שלאחריה יהיה רעב של "בצורת" כי לא יהיה להם תבואה כלל, ושפיר אמר התנא את דבריו לפי הסדר הנכון.

וְשֵׁלָא לְמַלְא אֶת הַחֲלָה, רְעֵב שֶׁל כְּלִיָּה בָּא.

פירש רבינו יונה ד"רעב של כליה" היינו שלא ירדו גשמים כלל, וכמו שהוכיחנו הבורא בתורתו (דברים כח, כג) שכאשר לא נשמע בקולו אזי "והיו שמך אשר על ראשך נחשת", והיינו שהשמים לא יריקו מטר, ובמד"ש הוסיף לפרט שעיי"ז יהיה הרעב כבד על הארץ עד אשר תהיה כליה ביושביה.

הכא מיירי שכל בני המדינה גמרו שלא ליטול את החלה

והנה כמה שהחל התנא פסקא זו עם וי"ו ואמר "ושלא ליטול את החלה" שנראה לכאורה כמיותר, פירש במדרש שמואל ע"פ פשוטו שבא כהמשך למה שאמר לעיל "גמרו שלא לעשר", ורצונו לומר שגם מה שאינם מפרישים חלה מעיסתם בא ע"י ש"גמרו" כולם יחדיו, והיינו שכל בני המדינה החליטו פה אחד לחדול מליטול חלה, ולכן עונשם גדול ונידונים ל"רעב של כליה".

"רעב של כליה" בא בגין ב' עבירות יחדיו

עוד פירש שכוונת התנא לומר שמה שחדלו מהפרשת חלה הוא בנוסף למה שכבר אוחזים בידם עון של "גמרו שלא לעשר", ונמצאו ב' עבירות חמורות בידם, האחת שאינם מעשרים את תבואתם והשנית שאינם מפרישים חלה, ודייקא לפי ששתיים רעות עשו - הם נענשים באופן כזה, אמנם לו יצויר שהיו מפרישים מעשרות אך לא נוטלים חלה, אזי לא היתה באה עליהם הפורענות הלזו של "רעב של כליה" משום שהמעשרות היו מגינים עליהם.

מניעת הפרשת חלה יש בה כפיות טובה גדולה ולכן ענשה מרובה

החסיד יעב"ץ דקדק מפני מה העונש על מניעת הפרשת חלה הוא "רעב של כליה", שהוא עונש חמור הרבה יותר מן העונש הבא על ש"גמרו שלא לעשר" שהוא "רעב של מהומה ושל בצורת" (שאיין נגזר מכך כליה רח"ל). אמנם הביאור בזה הוא כי בעוד שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא כבר בזמן שנתבשלו הפירות ונקטפו מן העץ, הרי שחיוב הפרשת חלה הוא רק בעת גמר לישת העיסה, ואם ברכם השי"ת וסייע בידם לעשות את כל המלאכות התלויות בה (שהם קצירה, דישה, זריה, ברירה, טחינה, ריקוד, לישה וכו') עד שהם זוכים להחזיק בידם את העיסה המוגמרת הראויה לאכילה, ועכ"ז אין הם זוכרים את השי"ת ואת ציוויו להפריש חלה מן העיסה ולתתה לכהניו העובדים את עבודתו, הנה גדולה רעתם עד מאד ולכן העונש על כך גדול ביותר.

מניעת הפרשת חלה הוי חטא להכעיס

ובמדרש שמואל ביאר באופן אחר, כי הנה כאשר חוטאים בני האדם ואינם מפרישים מעשרות, לא היה בידם אפשרות לעשות את הדבר בלא להתחייב בהפרשה מן הדין, ולכן אין חטאם כי אם לתיאבון ולא להכעיס, (ומה שאמרו בגמ' (גיטין פא ע"א) שכאשר מכניסים את הפירות דרך גגות וקרפיות נפטרים מן המעשר, כבר אמרו בתוס' שם (ד"ה דרך גגות) שהוא רק לאכילת ארעי, אבל לאכילת קבע מתחייבים במעשר בכל גוונים), משא"כ גבי חלה אשר חיובה הוא רק כאשר העיסה נעשית מעשרון קמת, הנה היה ביכולתם ללוש עיסה בפחות משיעור זה ואז לא היה מוטל עליהם מצד הדין ליתן מעיסתם לכהן, ואם אעפ"כ לא עשו באופן זה אלא לשו עיסה מחוייבת ולא הפרישו חלה ממנה, ה"ז לאות שהיה חפצם לבטל את מצות הבורא ולהכעיסו, והרי הם כיודעים את רבונם ומתכוונים למרוד בו, ולפיכך ענשם מרובה עד מאד.

עוד ביאר במד"ש כי יש חילוק בין המעשרות לחלה, כיון שהמעשרות שמפרישים מן התבואה צריכים להיות בערך עשירית מן התבואה שזה עולה לכמות גדולה ונכבדה, ובזה יש להבין שיצרם של האנשים תקפם והתגבר עליהם שלא יפרישו את המעשרות, אמנם גבי חלה אשר מדין תורה העיסה נפטרת אף בדבר מועט, ועכ"ז לא חשו לקיים את מצות השי"ת, הנה ענשם גדול למאד.

עון מניעת הפרשת חלה גורם לרעב של כליה כמו עון ע"ז

בילקוט מעם לועז הביא מה שאיתא במדרש (ויק"ר טו, ו) למה נסמכה פרשת חלה לעבודת כוכבים, לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאילו ביטל ע"ז וכל המבטל מצות חלה כאילו עבד ע"ז, וכיון שחומרת עון ביטול מצות חלה רבה עד מאד דומיא דעון ע"ז, גם העונש עליו ידמה לו, ולפי שאמרה תורה בפרשה שניה של ק"ש (דברים יא, טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו', וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יכולה ואבדתם מהרה וגו', הרי שבעון ע"ז נעצרים השמים מלהוריד מטר, ואין צומח יכול האדמה עד אשר נגזר על כלל ישראל גזירת אבדון רח"ל, ע"כ גם העונש על עון מניעת הפרשת חלה הוא "רעב של כליה".

ה דָּבָר בָּא לְעוֹלָם, עַל מִיתוֹת הָאֲמוֹרוֹת בְּתוֹרָה שְׁלֵא נִמְסְרוּ
לְבֵית דִּין, וְעַל פְּרוֹת שְׁבִיעִית.

פירוש רש"י

ה שלא נמסרו לבית דין. שלא עשו כהן דין תורה: ועל פירות שביעית. שעושים כהן סמורה ואין
נוהגים כהן קדושת שביעית:

משנה ח

דָּבָר בָּא לְעוֹלָם, עַל מִיתוֹת הָאֲמוֹרוֹת בְּתוֹרָה שְׁלֵא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין.

כאשר בית הדין מעלימים את עיניהם מחייבי המיתה -
נענשים כולם במכת דבר

הנה פירוש הדברים הוא שכאשר בית דין לא קיימו בחוטאים את דין ארבע
מיתות שהיו צריכים לקבל, אזי הקב"ה מעניש את בני העולם במיתת
דבר רח"ל, וכתב רבינו יונה דהדבר בא לעולם רק אם הב"ד הסכימו בדעתם
להעלים את עיניהם מעושי עוול (ולכן אם אין הב"ד מכלים את הקוצים אזי
הקב"ה מביא את הדבר על בני"י), אמנם אם מה שהבי"ד אינם הורגים את
חייבי המיתות הוא מחמת שאין כח ביד הראשים למחות בקטנים, אזי לא
יסבלו כל בני העולם בגין חטאי האנשים היחידים, אלא האדם החוטא לבדו
שנקרא עוֹלָם קטן הוא יקבל את עונשו ויספה בעונו, ואילו כל עם ישראל
יזכו לחיים טובים ולשלום.

העונש ניתן במידה כנגד מידה

וביאר במדרש שמואל שמה שיש בעונש זה משום דרך השי"ת - אשר הוא
משלם ב'מידה כנגד מידה', הוא כי כשם שהאדם שנתחייב במיתת בית
דין, הרי הוא נהרג בהיותו בריא אולם ומהלך כאחד האדם, כן הוא גם במכת
דבר, כי בעוד שבשאר מיני המחלות מאריך האדם בחליו בצער ויסורים זמן רב
ונחלש יותר ויותר עד אשר בא עתו והוא נופח את נשמתו, הנה כאשר מיתתו
בדבר אזי הוא מת ברגע אחד ולפעמים הוא בבחינת 'היום כאן ומחר בקבר',
וע"כ כאשר אין ממיתים את הנצרך למות במיתת בי"ד, אזי המיתה הבאה
בעונש על כך היא מיתת דבר.

אע"פ שבטלו ארבע מיתות, דין ד' מיתות לא בטלו אף בזמננו

הרמב"ם והרע"ב פירשו על "שלא נמסרו לבית דין", שכיון שלא קיימו בהם את הנצרך ע"פ דין תורה, נמסר דינם לשמים. ובספר ענף עץ אבות הסמיך למשנה זו את דברי הגמ' בסוטה (ח ע"ב), אמר רב יוסף וכן תני רבי חייא מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלה סנהדרי וארבע מיתות בטלו, דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו (והארס שורפו, רש"י), מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו, מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת באסכרה (והוא חולי בגרונו שחונקו, ע"י רש"י) ע"כ, והנה גם בימינו אנו מגלגל הקב"ה שימותו חייבי המיתות בעונשים הצריכים לבוא עליהם, ומי שחייב סקילה כגון המחלל שבת וכיוצ"ב נהרג ע"י תאונת דרכים, ומי שנתחייב מיתת חנק כגון שחטא בא"א מת ע"י שהולך לרחוץ בים וטובע, והוא דבר נורא למתבונן לידע ולהוודע כי שום נברא אינו יכול לברוח מידו של הקב"ה, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלט, ז) אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח וגו'.

ועל פרות שביעית.

הדבר היא מיתה המשולחת מאת ה' ובאה כעונש לכופרים בהשגחתו ית'

ביאר במד"ש כי ענין 'מידה כנגד מידה' בדבר זה הוא כי הנה יסוד ענין מצות השמיטה הוא כדי שנכיר ונדע כי "לה' הארץ ומלואה", וע"כ ציונו השי"ת (שמות כג, י"א) שש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה, והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך, והיינו שבשנה זו יהיה בעל הבית העשיר שוה אל העני, ושניהם כאחד יוכלו ליהנות מפירות הארץ, ועי"ז ידע בעל השדה וישריש במוחו שהוא אינו אדוני הארץ כי אם הקב"ה, והנה אנשים אלו שלא קיימו את מצות השביעית כהלכתה ולא הפקירו את שדותיהם, אלא נהגו בהם מנהג בעל הבית כאילו הארץ שלהם והם אדוניה, נמצא שכפרו בכך שהשי"ת הוא הבורא והמשגיח בתחתונים, ולכן הוא מביא עליהם מכת דבר שאינה מיתה טבעית, אלא מיתה השגחיית המשולחת באופן בלתי אמצעי מאת הקב"ה בעצמו, וכלשון הכתוב (במדבר כו, כה) ושלחתי דבר בתוככם, וכן אמר הכתוב (דברים כח, כא) ידבק ה' בך הדבר, הרי כי השי"ת משלחו ומדביקו ואין בלתו, ומסיבה זו גם לא מצאו בני אנוש מזור ותרופה למכה זו, ועי"ז

**ט חָרַב בָּאָה לְעוֹלָם, עַל עֲנוּי הַדִּין, וְעַל עוֹוֹת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים
בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כִּהְלָכָה.**

פירוש רש"י

ט ענוי הדין. שיודעים להיכן הדין נוטה ומעכזין ואין פוסקין אומו: עוות הדין. לזכות את המייב, ולמייב את הזכאי: ועל המורים בתורה שלא כהלכה. לאסור את המותר ולהתיר את האסור:

יודע כי השי"ת הוא הבורא והוא הדיין והוא משגיח בפרטיות על כל הנעשה ולא כפי הסברא המוטעית של אלו האנשים.

משנה ט

חָרַב בָּאָה לְעוֹלָם, עַל עֲנוּי הַדִּין, וְעַל עוֹוֹת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כִּהְלָכָה.

עונש החרב בא כאשר אין דיני התורה נפסקים כראוי

הנה פירוש הדברים האלו הוא כדלהלן, "עינוי הדין" הוא כאשר הדיינים מתמהמהים מלפסוק את הדין ומשהים אותו ללא צורך, שדבר זה גורם צער גדול לבעלי הדין, "עיוות הדין" הוא מה שהדיינים מקלקלים בהוראתם ומזכים את החייב ומחייבים את הזכאי (רע"ב), ואילו "המורים בתורה שלא כהלכה" קאי על החכמים האוסרים את המותר ומתירים את האסור, וסיבת הדבר שבגין אלו הדברים נענשים בחרב, היא ע"ד מאמר הכתוב (ויקרא כו, כה) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית, ואמרו חז"ל (תנא דבי אליהו פ"ג) אין ברית אלא תורה, וע"כ כאשר אין דיני התורה נפסקים כהוגן, אזי העונש הראוי על כך הוא ה"חרב".

גודל הזהירות שיש להזהר להמנע מעינוי הדין, והעונש הכרוך בכך

בילקוט מעם לועז הסמיך לדברי המשנה את העובדא שהובאה בחז"ל (מכילתא דר' ישמעאל משפטים, מסכתא נזיקין פר' יח), שבזמן שהיו רבי ישמעאל כהן גדול ורבי שמעון יוצאים ליהרג, אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל צר לי מאד ולבי יוצא כי אינני יודע בגין איזה עון הנני נהרג, אמר לו רבי ישמעאל שמא בא אצלך אדם מימיך לדון את הדין או לשאול שאלה, ואמרת לו המתן עד שאשתה כוסי או שאנעל סנדלי ואתעטף בטליתי, והרי אמרה תורה (שמות כב,

כב) אם ענה תענה אותו וגו' ושמעתי כי חנון אני, אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, אמר לו רבי שמעון נחמתני רבי. נמצא מזה כי העונש על עינוי הדין גדול מאד, והוא מיתת החרב (וכדברי המשנה), ואצל רבי שמעון שהיה צדיק דקדק הקב"ה ביותר כדרכו לדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ולפיכך אף על זמן מועט ביותר של עינוי הדין המיתוהו, ומזה ילמד כל אדם שנתמנה להיות פרנס על הציבור ורבים פונים אליו בבקשת עזרה וסיוע, שלא ידחם מאתו פעם אחר פעם בלך ושוב, אלא ימהר לשמוע את אשר בפיהם וישתדל לסייע בידם בזריזות יתירה ככל אשר יוכל.

פורעניות באות לעולם בגין דייני ישראל שאינם נוהגים כראוי

והנה אודות מה שאמר התנא שבעון עיוות הדין בא חרב לעולם, יש להסמיק את מאמר הגמ' (שבת קלט ע"א) תניא אמר רבי יוסי בן אלישע אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא וכדוק בדייני ישראל, שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל (שנוהגין שלא כדין), הרי מזה שבגין דייני ישראל שאינם דנים כראוי באים צרות ופורעניות על כנסת ישראל רח"ל.

משנתנו קאי על קלקול עמודי העולם - האמת והדין והשלום, שבהמוט היסודות בא חורבן לעולם

בספר מילי דאבות ביאר את משנתנו ע"ד רמז, בהקדם מאמר המשנה (לעיל פ"א מ"ח) רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום, ואם אלו הענינים מקיימים את העולם, נמצא שהעושה את היפוכם מחריב ומהרס את קיומו. והנה ג' הדברים שנמנו במשנתנו הם הם הדברים המהרסים את ג' יסודות העולם הנ"ל, כי הנה "עינוי הדין" שהדיינים מתמהמהים מלפסוק את הדין גורם לביטול ה"שלום", כיון שע"י שהדיינים פוסקים את הדין יודע כל אחד מבעלי הדין מה מוטל עליו לעשות, וכאשר הם מקיימים את הפסק שב השלום לשרור ביניהם, וכעת שיש עינוי הדין נמשכת המחלוקת שביניהם ושוורת במלוא עוזה, ו"עיוות הדין" מחבל ביסוד העולם של ה"דין", שהרי אין הדין נעשה כראוי אלא יוצא מעוות ומקולקל, ואילו "המורים בתורה שלא כהלכה" מהרסים את יסוד ה"אמת" שהרי אין הוראתם אמיתית אלא שלא כהלכה, ומעתה אלו הדברים גורמים להחריב את העולם. וזהו רמז המשנה "חרב באה לעולם" חרב מלשון חורבן, כלומר חורבן בא לעולם "על עינוי הדין" שהוא מקלקל את יסוד ה"שלום", "ועל עיוות הדין"

י חִיָּה רְעָה בְּאֵה לְעוֹלָם, עַל שְׁבוּעַת שְׁוֹא, וְעַל חֲלוּל הַשֵּׁם.

פירוש רש"י

י שבועת שוא. לנטלה שלא לזוך: חלול השם. העוזר עזירה צפרהסיא ציד רמה. אי נמי, שזני אדם רואים ולומדים ממעשיו:

המחריב את יסוד ה"דין", "ועל המורים בתורה שלא כהלכה" שהוא הירוס יסוד ה"אמת", שכיון שאין היסודות האלו קיימים נגרם חורבן לעולם ח"ו.

משנה י

חִיָּה רְעָה בְּאֵה לְעוֹלָם וכו'.

"חיה רעה" כוללת ד' מיני פורעניות

הנה טרם שנבאר את דברי המשנה שומה עלינו לבאר את מהות הפורענות של "חיה רעה", והנה האברבנאל ביאר שישנם ד' ענינים שונים הנכללים בה, וכולם מבוארים במקרא שכתוב (ויקרא כו, כב) והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם, והכריתה את בהמתכם והמעטיה אתכם ונשמו דרכיכם, וזהו (סידורם, א) מה שאמר הכתוב "שכלה אתכם" פירושו שימותו הבנים והבנות הקטנים, (שהרי ענין השכול הוא כאשר הצאצאים מתים על פני הוריהם רח"ל), "והכריתה את בהמתכם" היינו שהחיות יהרגו את הבקר ואת הצאן וכן את הבהמות הטמאות כסוסים וחמורים, ג) "והמעטיה אתכם" פירושו שהחיה ממיתה גם את האנשים הגדולים ולא רק את הבנים והבנות הקטנים, והנה כתוצאה מכך שחיות השדה יהרגו את בני האדם, יהיו האנשים יראים ללכת בדרכים ועי"ז יהיה הדבר הרביעי שהוא "ונשמו דרכיכם", כלומר שע"י שימותו בני האדם יהיו הדרכים שוממים באין עובר ושכ.

חִיָּה רְעָה בְּאֵה לְעוֹלָם, עַל שְׁבוּעַת שְׁוֹא.

ביאור גדר "שבועת שוא"

פירש הרע"ב ש"שבועת שוא" היא כאשר האדם נשבע לבטלה ללא צורך כלל, והיינו שנשבע על דבר מסוים שהכל יודעים שהוא כן ואין

תתקנר דרכי מסכת אבות אבות

נצרכים לשבועתו (אף שהוא אמת), כגון שעומד אצל עמוד של שיש ונשבע שהוא עשוי משיש, (וכעין זה כתבו גם הרשב"ץ ורבינו יונה), ובגין עון זה באה חיה רעה לעולם. פירוש נוסף על "שבועת שוא" מצינו בדברי רש"י במסכת שבת (לג ע"א ד"ה שבועת שוא) שהוא כאשר האדם נשבע על דבר מה שהוא שקר ידוע וכגון שנשבע על האיש שהוא אשה, שהכל יודעים שנשבע לשקר, (ואילו "שבועת שקר" היא כאשר נשבע על דבר שקר שאינו ניכר לכל שהוא שקר).

ביאור 'מידה כנגד מידה' שבעונש זה

ביאר רבינו יונה כי סיבת הדבר שבא העונש הזה על עון שבועת שוא, היא משום שהם חטאו ונשבעו בפיהם - ע"כ נפרעים מהם ע"י החיות הממיתים בפיהם, וכמאמר הכתוב (דברים לב, כד) ושן בהמות אשלח בס. עוד ביאר (וכן כתב החסיד יעב"ץ) שהחילוק בין האדם והבהמה הוא בכח הדיבור שבפה, וכפי שתרגם אונקלוס על הפסוק (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה "והות האדם לרוח מְמַלְא", הרי לנו מזה כי מהותו של האדם מתבטאת בכח הדיבור שזכה לו (ולכן הביאור על "נפש החיה" שבאדם הוא מה שיש לו "רוח ממללא"), ובעבור כן האדם מושל על בעלי החיים משום שהוא גדול מהם בגין כח הדיבור, אמנם כאשר הוא פוגם בפיו ונשבע לשקר, נמצא שנחסרת ממנו המעלה הלזו ולכן החיות יכולות לשלוט עליו, לזאת אמר התנא "חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא".

הפוגם בדיבורו מכעים את הבורא עם המתנה שהעניק לו

בספר ראשי אבות להרב חיד"א זי"ע ביאר ענין זה ע"ד משל, למלך אדיר שהיה במדינתו אדם רש ונקלה אשר מסיבה כלשהי מצא חן בעיני המלך שקירבו עד מאד, ויהי ברבות הימים לרוב חיבתו אצלו נתן לו לאות הוקרה וידידות חרב יקר ערך הנתון בנרתיק של זהב, והוא עצמו משוכן באבנים טובות ומרגליות אשר כמובן ערכו לא יסולא בפז, והנה ודאי שהחוב מוטל על האיש הלזה לכבד ולייקר את המלך עד מאד ולהיות נאמן אליו ולעשות כל מה שיעלה ברצונו, וכעת הבה נתאר לעצמנו אם היתה אוחזת את האדם הלז רוח גאוה, ובעת שהוא עומד בסמיכות לאוהבי המלך היה שולף את החרב מתערה והורג כמה מן האוהבים, הנה ודאי שיענישו המלך בעונש כבד מאד, כאשר נטל את החרב היקר שנתן לו המלך במטרה לכבדו והרג עמו את אוהבי המלך, ואין לך כפוי טובה גדול מזה.

דרכי פרק ה משנה י אבות תתקנה

והנמשל הוא כי הנה השי"ת העניק לנו בטובו וברוב חסדו את כח הדיבור אשר בזה רוממנו מכל הנבראים והבדילנו מהם, ועל ידו יש ביכולתנו לדבר דיבורי קדושה, ולהתפלל לפניו ולברכו ולעסוק בתורתו הק', ואם ישתמש האדם עם כח נפלא ונשגב זה לדבר דיבורים אסורים כגון להשבע שבועת שוא, כמה יהא חמור עונו וכמה יגדל עונשו, באשר נטל את המתנה היקרה שנתן לו מלכו של עולם והשתמש בה לעשות היפך רצונו ולהכעיסו, וכיון שלא השתמש עם כח הדיבור באופן הראוי, הרי בטל יתרונו מעל בעלי החיים ומעלתו שוה לחיה ולבהמה, ולפיכך חיה רעה משתלחת בו.

האדם הפוגם בפיו אינו בכלל אדם חי, ואין אימתו מוטלת על בעלי החיים

ובתוספת ביאור כתב החיד"א ע"פ מאמר חז"ל (שבת קנא ע"ב) ומוראכם וחתכם יהיה - כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות, והיינו שבועת שחיותו של האדם בקרבו יראים ממנו בעלי החיים, והנה לעיל נתבאר שעיקר חיות האדם נקראת ע"ש כח הדיבור שבו, וכמו שחזינן בפסוק (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה שתרגם אונקלוס לרוח ממללא, ומעתה י"ל שכאשר האדם פוגם בכח הדיבור אשר בפיו ומדבר דיבורים אסורים כגון שבועת שוא, הרי בטלה חיותו ושוב אינו בכלל "נפש חיה", וע"כ "חיה רעה באה" ומזיקתו לפי שאינו נקרא אדם חי אשר אימתו מוטלת על בעלי החיים.

הזהירות משבועת שוא מצלת מחיה רעה

והנה כשם ששבועת שוא גורמת לחיה רעה שתבוא ותזיק, כך גם מניעת שבועת שוא מגינה מהיזק חיות רעות, וכפי שנראה מדברי המהרש"א (כ"מ פד ע"ב חא"ג ד"ה פלוני) אודות דברי הגמ' שגופו של התנא רבי אלעזר ברבי שמעון היה מונח לאחר פטירתו בעליית ביתו כ"ב שנה, ובכל אותן שנים לא נכנסה חיה רעה לעירו, וביאר שהסיבה שניצולו מהיזק חיה רעה היתה בגין מה שאמרו עוד שם בגמרא, שהיו באים לביתו בעלי דין שהיה דין ודברים ביניהם וכל אחד הרצה את טענותיו, וכשסיימו היה יוצא קול מעליית הגג ואומר איש פלוני אתה חייב איש פלוני אתה זכאי, והנה מכיון שידעו באופן ברור ומוחלט מי הזכאי ומי החייב לא הוצרך אף אחד מהם להשבע, ועי"ז לא באו לידי שבועת שוא שהעונש עליה היא חיה רעה, ולפיכך זכו שבכל אותן שנים לא נכנסה חיה רעה לעירם.

ובענין זה הוה עובדא עם הגה"ק רבי נתן אדלר זי"ע שנסע בעגלה יחד עם תלמידו מרן החתם סופר זי"ע בתוך היער, לפתע זינק מבין האילנות דוב גדל מידות ורץ במהירות לעבר בעל העגלה כשניכר שבכוונתו לטורפו חיים, בעל העגלה שנתבהל עד מאד החל לצעוק צעקות נוראות בקול רעש גדול, כשמוע רבי נתן את צעקותיו הוציא את ראשו מבעד לחלון העגלה לראות מה אירע, ויהי כאשר ראה הדוב את פני קדשו נתקף בהלה ובין רגע עזב את העגלה ונס לעבר היער, כל הנוכחים התפעלו מאד מן המחזה הלזה בראותם איך הניס רבי נתן את הדוב, אמנם רבי נתן נענה ואמר להם הדברים פשוטים ביותר, כיון שלא פגמתי יש עלי צלם אלקים, ולכן ירא ממני הדוב. ובאמת כן איתא בזוה"ק כי האדם שהשלים א"ע בתכלית השלימות [והיינו שהוא שלם בין בדיבור בין במעשה ובין במחשבה], סגי בצלם אלקים שעליו בכדי להטיל מורא על חיות ובהמות היער.

וְעַל חִלּוֹל הַשֵּׁם.

כשאנשים למדים מן האדם לעבור עבירות מתחלל שם שמים

הרע"ב פירש שקאי על אדם שעובר עבירות ביד רמה ובפרהסיא, עוד פירש שהוא באופן שיש בני אדם שרואים אותו כשהוא חוטא ולמדים ממעשיו. וכעין דברים אלו מצינו בדברי רש"י במס' שבת (לג ע"א ד"ה חילול ה') שהדבר מצוי באדם גדול במעלה שבני אדם הקטנים ממנו במעלתם למדים ממעשיו, ואם אינו נזהר במעשיו כראוי אלא עושה גם מעשים שאינם הגונים, אזי אומרים האנשים הקטנים ממנו במעלה, הן אם האדם הגדול הלזה נוהג כך, ודאי שאנו מותרים בהנהגה זו ולכן הם מזלזלים בדברים אלו, ונמצא שמו הגדול של הקב"ה מתחלל בעולם, וד"ת נעשים חולין בעיניהם.

חַיָּה רָעָה בָּאָה לְעוֹלָם, עַל שְׁבוּעַת שְׁוֹא, וְעַל חִלּוֹל הַשֵּׁם.

החיות אינם יראות מבנ"א מטבע בריאתם, אלא שהקב"ה מכניס בהם יראה מבנ"א, וכאשר הם חוטאים מסיר מהם יראה זו

ביאר במדרש שמואל כי הנה הדרך הוא שאין החיות הרעות דרות במקומות ישוב יחד עם בני האדם, אלא רק במדבריות ושאר מקומות שאינם מיושבים, אך כאשר בני האדם חוטאים בעוונות של שבועת שוא וחילול ה' אזי

יא גְלוֹת בָּאָה לְעוֹלָם. עַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה, וְעַל גְּלוֹי עֲרִיּוֹת,
וְעַל שְׂפִיכוֹת דָּמִים, וְעַל שְׂמִטַּת הָאָרֶץ:

פירוש רש"י

יא ועל השמטת הארץ. שמורשים חורעים נשניעים:

מביא השי"ת את החיות למקום מגוריהם, ועל זאת קאמר התנא "חיה רעה באה" ונכנסת למקום ישוב בנ"א "בעון שבועת שוא וחילול ה'". וביאר כי באמת מעצם טבעם ובריאתם אין החיות יראות להכנס למקום מושב בני אדם, אלא שהקב"ה מונע מהם את הדבר ומשבית אותם מלהכנס שמה כאשר הבריות עושים את רצון ה', וכדמשמע מלשון הכתוב (ויקרא כו, ג"ו) אם בחקותי תלכו וגו' והשבתי חיה רעה מן הארץ, הרי שלולא השביתה הלזו שהשי"ת משביתם היתה החיה נכנסת לארץ, וזהו פירוש המשנה "חיה רעה באה לעולם" היינו שהיא באה מאליה וכדרך טבעה, שכיון שהשי"ת מסיר מן החיות את המניעה מלבוא, הרי הם באים ממילא.

וחנה הדרך שעל ידה משביתם הקב"ה ממקומות הישוב הוא ע"י המורא שהוא משריש בהם שייראו מבני האדם, וכמאמר הכתוב (בראשית ט, ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, אמנם כאשר הם פוגמים במעשיהם ונשבעים שבועת שוא, אזי סר צלם מעליהם ובטלה היראה שיראים מהם חיות הארץ, ובדומה לזה גם כאשר בנ"י מחללים שם שמים, כי כיון שהאדם מבזה את אדונו שהוא הקב"ה, ואינו חפץ להכיר במעלתו וברוממותו ית' אלא מחלל את שמו הגודל, אזי גם החיה העומדת במעלה פחותה ממנו לא תכיר בכך שהוא נחשב לאדון עליה, וע"ד שאמרו חז"ל בגמ' (שבת קנא ע"ב) אין חיה מושלת באדם עד שנדמה לה כבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו.

משנה יא

גְלוֹת בָּאָה לְעוֹלָם, עַל עוֹבְדֵי ע"ו, וְעַל גְּלוֹי עֲרִיּוֹת, וְעַל שְׂפִיכוֹת דָּמִים, וְעַל שְׂמִטַּת הָאָרֶץ.

בכל אחת מהעוונות האלו די לחייב גלות

כתב במד"ש כי התנא דייק לכתוב תיבת "על" לפני כל אחת מהעבירות שמנה (ולא אמר "גלות באה על עע"ז וגילוי עריות ושפ"ד" וכו'), כי חפץ להורותנו שאין הקב"ה ממתין להגלותם עד שיהיו חוטאים בכל אלו ד'

העוונות, אלא די באחת מהם כדי לחייבם גלות, ולכן אמר בכל אחת ואחת "על" לומר כי היא לבדה סיבה מספקת שיגלו מארצם.

ביאור ענין 'מידה כנגד מידה' שבעונשים אלו

בספורנו ביאר את מהות ה'מידה כנגד מידה' שבעונשים אלו, כיון שבחטא עבודת כוכבים ומניעת השמטת הארץ יש צד כפירה בממשלת הקב"ה שהוא אלוקי ואדוני הארץ, (כי גם ענין השמיטה הוא שיזכור האדם כי הוא איננו בעל הקרקע כ"א הקב"ה), ולכן העונש הבא עליהם הוא שהבורא מגרש את הכופרים הללו מארצו, ולענין העוונות החמורים של גילוי עריות ושפיכות דמים, הביאור הוא כיון שחטאים אלו מקלקלים ומהרסים את מהלך וסדר החיים המתוקנים במדינה (די לעבן שטייגער פון א מדינה), ע"כ עונשם הוא שיגלו את החוטאים האלו מהמדינה, וכן אמרו חז"ל במס' שבת (לג ע"א), בעון גילוי עריות גלות באה לעולם ומגלים אותם ואחרים באים ויושבים במקומם שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה. והחסיד יעב"ץ ביאר באופן אחר את סיבת עונש הגלות על עון ג"ע, כיון שע"י עון זה נגרם שאין האב מכיר את בנו והאחים אינם מכירים זה את זה, ע"כ נענשים שיגלה הקב"ה את החוטאים ובכך גם הם יפוצו לכל עבר ולא יכירו איש את אחיו.

ביאור נוסף בענין 'מידה כנגד מידה'

במדרש שמואל ביאר את ענין ה'מידה כנגד מידה' שבעונשים אלו, החטא הראשון שהוא "עבודה זרה", הנה כיון שהם בחרו לעבוד ע"ז ברצון נפשם ומבחירתם בלא שיכפו אותם על כך, לפיכך מגלה אותם הקב"ה לבין האומות ושם יעבדו עבודת אלילים, וגבי "גילוי עריות" הביאור הוא דכפי שהם חטאו בזנות בעודם שרויים בארצם, כן יטלום האומות בשביה והגויים יזנו עם נשותיהם כדכתיב (איכה ה, יא) נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, וכלפי החטא השלישי שהוא "שפיכות דמים", הנה כשם שהם שפכו דמים כמים סביבות ירושלים ואין קובר, כן יקבלו עונשם כאשר יוליכום בשביה לגלות בארץ רחוקה והרי הם עומדים מזומנים למיתה ע"י הנכרים, וכן שבכל שעה ושעה טועמים הם טעם מיתה, והחטא הרביעי שמנה התנא שהוא "שמטת הארץ", הנה מכיון שהם עבדו בקרקע בשנה השביעית, ועל אף שהיו צריכים ליתן לה מנוחה מעבודתה המשיכו לעבוד עמה ולהצמיח בה פירות, ע"כ יקבלו את עונשם ויחובו חובת גלות ויתקיים בה מאמר הכתוב (ויקרא כו, לד) אז תרצה הארץ את שבתותיה, כלומר שמה שתשבות עתה בעת שלא יהיו בעליה עליה יהיה תמורת מה שעבדו בה בימי השמיטות, וכפי שפירש"י (שם) ששבעים שנה

של גלות בבל היו כנגד שבעים שנה של שמיטות ויובל שלא השמיטו בהם קרקעותיהם.

הקב"ה הקל בעונשם של בני"י מחמת רוב רחמיו עליהם

והנה אף כי באמת נראה לעינינו כי עונשים אלו הם קשים ומרים ומקורם ממדידת הדין, אמנם כאשר נתבונן בכך נראה שההיפך הוא הנכון, כי הנה רבינו משה אלשקאר (הוכא במד"ש) כתב כי מה שישראל מתחייבים גלות על ד' עוונות הללו הוא מרוב חסדיו ית' על עמו וצאן מרעיתו, כי הנה לפי חומרת העוונות הללו היו ראויים בני"י להענש בגזירת כליה ח"ו, אך לרוב אהבתו אותם הסכים הקב"ה ברחמיו שיהיה די להם בעונש גלות, ואז יגלו ממקומם אך חייהם ישארו להם לשלל.

על עֲבֹדֵי עֲבֹדָה זָרָה, וְעַל גְּלוֹי עֲרִיּוֹת, וְעַל שְׁפִיכוֹת דָּמִים.

ג' עוונות אלו הם כנגד שלשת הכוחות העיקריים שבאדם

בספר נתיבות שלום ביאר כי ג' העבירות הללו מכוונים כנגד שלשת כחותיו העיקריים של האדם, וכל אחד מהם מחריב חלק אחר שיש לו, כי הנה חטא "עבודה זרה" מקלקלת את מוחו של האדם ע"י אותם מחשבות כפירה הכלולות בע"ז, ואילו "גילוי עריות" פוגם את לבו שהוא מקום משכן הרצון והתאוות, וע"י חטאים אלו נפגם הלב, והשלישי שהוא "שפיכות דמים" גורם הרס לכחות הגוף, ועי"ז נחרב ומתקלקל העולם, וכאשר בני האדם עוברים על רצון השי"ת וחוטאים בג' עוונות אלו ח"ו, הרי הם נעקרים לגמרי מיסוד הרוחניות ואזי אין מקום מוכן ומזומן להשראת השכינה ולפיכך נגרמת הגלות.

וְעַל שְׂמִטַּת הָאָרֶץ.

השמיטה מוכיחה ומבררת כי לה' הארץ

במדרש שמואל ביאר כי הנה יסוד מצות השמיטה היא שישיריש האדם בלבו כי אין הוא בעל השדה, ולא יאמר בלבו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וע"כ הוא משמיט את שדהו ומפקירה ובכך הוא מוכיח כי לה' הארץ ומלואה, ובאמת אין לו ולשאר כל בני האדם חזקה וחלק בשום נחלה, וע"כ האדם שאינו משמיט את ארצו בשנת השמיטה, והוא מראה בזה שאינו זוכר מי הוא בעליו האמיתיים של נחלותיו, ואינו יודע כי אם יחפוץ השי"ת לנשלו

תתקם דרכי מסכת אבות אבות

מאדמתו לא ישאר ללון בה אפי' לינת לילה אחת, הנה בעבור כך מגלה אותו השי"ת מן הארץ ומעתה ידוע ידע שאין לו כל בעלות על הקרקע, וה' הוא האלוקים אשר לו הארץ וכל אשר בה.

מצות השמיטה מורה על כך שא"י נבחרה מכל הארצות

והנה האברבנאל תמה מפני מה נזכר במשנתנו עון השמיטה בחדא מחתא עם ג' העוונות החמורות ביותר, וכי מה חומרא יש לה להשוותה יחד עם, ליתן על כולם עונש גלות.

ובתב כי חכם אחד מחכמי הדור אמר כי טעם מצות השמיטה היא בכדי שתתחזק האדמה (ע"י שיניחיה מלעבוד שנה אחת) ותוסיף ליתן פירותיה, אך זה א"א לאמרו, משום שאמרה תורה (ויקרא כה, כ"א) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו', וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים, והנה אם סיבת השמיטה הינה משום חולשת הקרקע, לא היתה האדמה נותנת פירות לשלוש שנים דוקא בשנה הששית, כאשר היא חלושה ביותר לאחר שש שנים שעבדה בלא הפסק, ותו שאם זה היה טעם המצוה לא היה עונשם גדול כ"כ אם היו מבטלים אותה.

ולכן כתב ביאור חדש בטעם מצות השמיטה, כי הנה הארץ הקדושה ארץ ישראל יש לה בעצמה סגולה נפלאה ויחוס גדול לקבלת הניצוץ האלקי, וההשגחה העליונה מתייחדת בה תמיד בכל עת באופן נפלא, ובכדי להורות על מעלת הארץ אמרו חז"ל שאדם הראשון נברא ממקום קדוש וטהור שהוא בית המקדש, וכן כאשר בחר הקב"ה באברהם אבינו ציווהו (בראשית יב, א) לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך, והוא משום שכיון שהיה אברהם עבד אלקים ודבק בו ביותר צריך שיעתק ממקומו ויעבור לארץ הקדושה אשר היא מקום השלימות, ולכן גם העידה התורה עליה (דברים יא, יב) ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, והוא מחמת גודל קדושתה ושגב רוממותה, ומזה הטעם גם היו רוב המצוות תלויות בה.

נמצא מכ"ז שהיתה ארץ ישראל נבחרת אצל הקב"ה מכל הארצות, כפי שהיה העם הישראלי נבחר על פני כל העמים, ומשום כך חפץ הקב"ה שכמו שכללות עם ישראל שובתים ממלאכה ביום השביעי ובכך עושים זכר לבריאת העולם וחידושו ע"י הקב"ה בששת ימי בראשית, כך גם נעשה זכר לכך שארץ ישראל היא הארץ הקדושה ביותר ונבחרה מכל הארצות, והעדות על הדבר היא מה שאנו משמטים אותה ושובתים ממלאכתה בשנה השביעית, וזהו כוונת התורה במה שאמרה גבי מצות השמיטה (ויקרא כה, ב) ושבתה הארץ שבת לה',

יב בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים הַדִּבְרֵי מִתְרַבֶּה. בְּרַבִּיעִית, וּבְשִׁבְעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי הַחֹג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. בְּרַבִּיעִית, מִפְּנֵי מַעֲשֵׂר עֲנִי שֶׁבְּשִׁשִּׁית. בְּשִׁבְעִית, מִפְּנֵי מַעֲשֵׂר עֲנִי שֶׁבְּשִׁשִּׁית. בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, מִפְּנֵי פְּרוֹת שְׁבִיעִית. בְּמוֹצָאֵי הַחֹג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, מִפְּנֵי גְזֵל מִתְּנוּת עֲנִיִּים :

פירוש רש"י

יב מפני מעשר עני שבשלישית. שזמקום מעשר שני שמפרישים בשאר שנים של שמיטה, בשלישית ובשנייה מפרישין מעשר עני: גזל מתנות עניים. לקט שחכה ופאה פרט ועוללות:

היינו ששביתת הארץ דומה אל השבת, שבשניהם טעם השביתה היא להורות על בחירתם וגדולתם ומעלת קדושתם.

[ומעתה יובן היטב טעם הדבר שהחמירו כ"כ בעונש מניעת השמיטה, כי כשם שמצות השבת עונשה גדול והמחללה מות יומת בסקילה, כך גם העוברים על מצות השמיטה עונש יענשו בכך שיגלו מארצם שהוא עונש גדול וכבד מאד].

משנה יב

בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים הַדִּבְרֵי מִתְרַבֶּה בְּרַבִּיעִית, וּבְשִׁבְעִית, וּבְמוֹצָאֵי הַחֹג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.

הנמנע מלתת מתנות עניים נקרא גזלן ועונשו מות רח"ל

ביאר רבינו יונה (וכן פירש גם בספורנו) דדברי המשנה האלו הם מקראות מפורשים במשלי (כב, כב) שאמר הכתוב אל תגזל דל כי דל הוא, והנה לכאורה יש לתמוה כיון שהדל הינו מחוסר כל, איך אפשר לגזלו וליטול ממנו, אמנם הדברים אמורים על אלו שאינם נותנים לעניים את המתנות המגיעות להם, שדבר זה נחשב להם כאילו נטלו את נפשותם של העניים, והנה העונש על זה הוא כמו שהמשיך שם הפסוק את דברו ואמר (בפסוק כג) כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, והיינו שהקב"ה יטול את נפשותם של הגזלנים רח"ל. וכיון שכן אמר התנא ש"הדבר מתרבה" ומתגבר "בארבעה פרקים" הללו שבהם מצוי שבעלי השדות מחזיקים בידם את מתנות העניים ואינם מוסרים

אותם לעניים, והם "ברביעית ובשביעית" הבאים לאחר השנים שלישית וששית שבהם נצטוינו ליתן מעשר עני מיכולנו, ומי שלא נתן אותו לעניים כראוי נענש בעונש הדבר, וכאמור לעיל שהגזל מן העני עונשו מות, [וכן "במוצאי שביעית" מכיון שישנם אנשים שלא הפקירו את שדותיהם (לעניים ולעשירים) על אף שהתורה הפקירה את פירות השנה השביעית ואמרה (שמות כג, יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך], והרביעית הוא "במוצאי החג של כל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים" משום שחג הסוכות הוא זמן אסיפת התבואה אל הבית, ואם אין בעלי השדות מותירין בשדותיהם את מתנות העניים לקט שכחה ופאה כדבעי, אזי נפרע מהם הקב"ה בדבר תיכף ומיד לאחר זמן האסיפה.

השי"ת מרחם אף על החוטאים ונותן להם פתח לשוב בתשובה

במדרש שמואל דייק כמה דברים במשנתנו ומכחם למד כמה גדולים חסדי הקב"ה עם בריותיו, בראשונה דייק ממה שאמר התנא "בארבעה פרקים הדבר מתרבה" והיינו שאף שגזל מתנות עניים הוא עון חמור מאד עד שכדאי להביא בגינו את עונש הדבר, אולם אעפ"כ אין הקב"ה מביא דבר על עון זה לבדו, אלא רק אם כבר שורר הדבר בעולם, הרי הוא "מתרבה" ביותר בגין גזל מתנות עניים. עוד דייק בלשון המשנה שאמרה "ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית", ומזה נראה שאין הדבר מתרבה תיכף ומיד בשעת החטא באמצע השנה השלישית שבו חטאו, בשעה שאספו והכניסו התבואה לביתם בלא להפריש מעשר עני, אלא הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מאריך אפו והוא רב חסד וממתין עד השנה שלאחריה, שמא אדהכי והכי ישובו בתשובה ויתחרטו על עונם, ורק אם לא שבו בתשובה מביא עליהם עונש חמור זה.

עון פירות שביעית חמור יותר ממעשר עני

עוד דייק במד"ש אודות מה שאמר התנא "ברביעית ובשביעית" ולא "במוצאי שלישית" ו"במוצאי ששית" דומיא דמה שאמר לאחר מכן גבי פירות שמיטה "במוצאי שביעית". וביאר כי התנא נתכוין להודיענו בזה כי לא די בכך שהקב"ה ממתין עם העונש עד השנה שלאחריה, אלא אף אז אינו מחיל עליהם את העונש מיד בתחילת השנה, אלא ממתין עד אמצע השנה ונותן להם זמן ארוך בכדי שיהא סיפק בידם לחזור בתשובה, וע"כ לא אמר "במוצאי שלישית ובמוצאי ששית", שאז היה משמע שמיד בגמר השנה הוא מענישם אלא "ברביעית ובשביעית" המורה על עיצומה של שנה, כיון שהוא חפץ שישובו

בתשובה ולכן הוא ממתין זמן רב כל כך. אמנם בעונש החטא שאינם מפקירים פירות שביעית אינו ממתין עד אמצע השנה השמינית, שהרי שם נאמר "במוצאי שביעית" ולא "בשמינית" לומר שמענישם מיד, והטעם משום שהיא עצמה הסיבה להבאת הדבר [והיינו כפי שכתב המד"ש עצמו לעיל במשנה ח', כי השי"ת ציוונו במצות השביעית כדי שנדע ונזכור כי לה' הארץ ומלואה, ואין לבעל השדה בעלות אמיתית עליה, ולכן בשנת השביעית העני והעשיר שוים בה, וע"כ האדם שמתנהג בשדהו בשנת השביעית כמנהג בעל הבית וסבור כי הוא אדון הארץ, הרי הוא כופר בהשגחת השי"ת בתחתונים ח"ו, מענישו הקב"ה במידה כנגד מידה ומביא עליו את מיתת הדבר שאינה מיתה טבעית אלא מיתה השגחיית המשולחת מאת השי"ת] ולפיכך מתרבה הדבר מיד בגמר השנה השביעית.

במניעת נתינת מתנות עניים יש קטרוג מיוחד

ומה שאמר התנא עוד "ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה", שגם בזה משמע שהעונש בא תיכף במוצאי החג ואין הקב"ה ממתין שישוּבו בתשובה, זהו משום ריבוי מתנות העניים שיש ליתנם בתקופה זו, שהם לקט שכחה ופאה, פרט ועוללות, ואם אין נותנים אותם כראוי גובר הקטרוג והדבר מתרבה תיכף ומיד רח"ל. סיבה נוספת לחומרת הדבר היא משום כי בימי החג בעלי הבתים העשירים ששים ושמחים בביתם ומתענגים במיני תענוגות ובמאכלים משובחים, ואילו העני יושב בביתו בצער ותוגה ושמחת החג נהפכה אצלו לאבל מחמת שביתו ריקם מכל, ואין לו ולבניו ביתו לחם לאכול ולא בגד ללבוש, וכל זאת מחמת שהעשירים גזלו מאתו את המתנות ולא העניקו לו את המגיעו, הנה צערו הגדול עולה עד לשמים ומרעיש עולמות, ולפיכך מגיע העונש תיכף ומיד בלא המתנת זמן.

עוד ביאר המד"ש בסיבת החילוק שעם העונש על מניעת מעשר עני ממתין הקב"ה, ואילו על עון פירות שביעית ומתנות עניים בא העונש מיד, כי כאשר האדם אינו נותן לעני את המעשר, הנה עבר עבירה ב'שב ואל תעשה' דהיינו שלא עשה דבר שהיה מחוייב לעשות, אבל כאשר אין האדם מפקיר פירות שביעית, וכן אם אינו מותיר בשדהו את מתנות העניים (לקט שכחה פאה וכדו') הרי חטא לה' ב'קום ועשה' בכך שליקט את פירות השביעית ואת התבואה השייכת לעניים והכניסם אל תוך ביתו, והעבירה ב'קום ועשה' חמורה הרבה יותר ולפיכך העונש על כך בא תיכף ומיד.

מניעת נתינת מתנות עניים גורמת שתתרכה הפורענות
ביותר רח"ל

והנה אודות דיוק המד"ש שהובא לעיל על לשון התנא "הדבר מתרכה" שלא אמר "הדבר בא" - דומיא דהלשון שנקט לעיל (מ"ח) גבי דבר עצמו "דבר בא לעולם", ביאר בילקוט מעם לועז באופן אחר, כי העון הלזה של העלמת עין מן העניים והמניעה מנתינת מתנותיהם אינו גורם רק לעצם הפורענות שתבוא על עושי עול, אלא אף מביא לידי כך שיתרכה העונש ביותר, כי כשם שהאדם שנותן צדקה ופוחח את ידו לעניים ניצול אף כאשר מידת הדין שולטת בפועל בעולם וכבר החל הנגף רח"ל, וכפי שאמר הכתוב (תהלים מא, ב) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה', וכן איתא בזוה"ק (ח"א דף קד ע"א) שכאשר הקב"ה מרחם על האדם וחפץ להצילו הרי הוא שולח לו דורון שהוא העני, ועל ידי שירחם עליו יזכה להנצל מכל רע, הנה גם להיפך כאשר האדם קופץ את ידו ונמנע מלתת את מתנות העניים כפי שציוותה התורה, הרי הוא גורם שחוקן מעצם מידת הדין השולטת, עוד יתרכה עליו הקטרוג מחמת צעקת הדל כמאמר הכתוב (דברים טו, ט) וקרא עליך אל ה' והיה כך חטא, וע"כ אמר התנא שבארבעה פרקים אלו "הדבר מתרכה" בגין "גזל מתנת עניים" משום שהדבר הזה גורם לריבוי הגזירה.

וּבְמוֹצָאֵי הַחֵג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, מִפְּנֵי גֹזַל מִתְּנוֹת עֲנִיִּים.

מתנות העניים שייכים לעניים מלכתחילה, ועכ"ז מחשיב
הקב"ה לנותנם כאילו נתנם משלו בכדי להרבות שכרו

במדרש שמואל תמה כי בדברי המשנה הללו "גזל מתנות עניים" יש סתירה מיניה וביה, כי הנה "גזל" נקרא כאשר אדם נוטל מחבירו דבר השייך לו, ואילו "מתנה" הוי דבר שהוא נותן לחבירו משלו כנדיבות לבו, וזה לא יאות לכנותו בשם "גזל" שהרי אדם שאינו נותן מתנה לחבירו אינו נחשב כגזלן, ומעתה אינו מובן אומרו "גזל מתנות עניים", כי אם הוא גזל אינו מתנה כשנותן לו, ואם הוא בכלל מתנה אינו גזל כשמונעו מאתו.

וביאר כי התנא נתכוין להודיענו את גודל רחמיו וחסדיו של הבורא ית' עלינו, כי אף שאליבא דאמת המתנות הללו שייכים לעניים באשר הם זכו בהם משלחן גבוה, ולמעשה אין בעל השדה נותן להם מאומה משלו, אלא הם חפצי העניים הנתונים בידו לפקדון, עכ"ז מחשיב לו הקב"ה כאילו הוא נתן לו משלו,

ומקבל שכר על כך כאילו נתן מתנה לעני, וזאת מרוב חפצו בטובתו וכמאמר התנא (מכות פ"ג מט"ז) רבי חנניא בן עקשיא "רצה הקב"ה לזכות את ישראל", וע"כ גם בזאת הוא מחשיבהו לנו כאילו אנו נתנו משלנו לעניים על אף שבאמת אינו שלנו כלל, ומעתה א"ש מה שאמר "גזל מתנות עניים" כיון ששניהם נכונים, כי באמת אם אינו נותנם "גזל" הוא בידו, אך עכ"ז כשמקיים מצותו ונותן נחשב לו כ"מתנות עניים" כאילו שנתן להם מדיליה.

אין ראוי להפסיק מנותינת צדקה לעניים שהיו רגילים לקבל הימנו

ובספר מקוה ישראל יישב הדבר באופן אחר, כי באמת המשנה מדברת על אדם שנתן את מתנות העניים בשלימות כדינם, אך בפעם הזאת לא נתנם לכל העניים שהיה רגיל לתיתם בכל שנה - אלא לחלק מהם, ואלו שלא קבלו ממנו עתה מצטערים צער רב מאחר שסמכו על כך שיקבלו ממנו ומזה תהיה פרנסתם ועתה נכזבה תוחלתם, וגם הדבר הזה נכלל בגדר "גזל מתנות עניים" באשר הוא דומה לו במקצת.

ועובדא הוה עם הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע בימי חורפו טרם שנתפרסם ונודע בשערים לאיש צדיק וקדוש, היה אדם אחד שהכיר כי מעלתו גדולה במאד וע"כ חפץ להחזיקו בכדי שיוכל לעסוק בעבודתו כראוי מתוך הרחבת הדעת, והיה נותן לו מדי שבוע מטבע זהב כדי צורך פרנסתו, כעבור תקופה הפך האיש ונעשה עשיר מופלג שלא כדרך הטבע, והיו ידידיו מפצירים בו שיאמר להם מהו סוד הצלחתו ואלו מעשים טובים עשה שבגינם זכה להתברך בעשירות זו, אמנם הלה לא חפץ לגלות את הדבר, אך לאחר שהפצירו בו הרבה לא היה יכול להשיב את פניהם וריקם וסיפר להם שהוא נותן מעות בכל שבוע להרה"ק רבי זושא, אמרו לו ידידיו אם זכות החזקת התורה היא שעמדה לך, מפני מה הסתפקת בכך שהינך נותן מעות לאדם זה, והרי אם תתן להמגיד ממעזריטש הידוע ומפורסם בכל הגלילות כצדיק יסוד העולם ודאי שתעלה עשירותך ותגבר עשרת מונים, שמע האיש לעצת חבריו וחדל מליתן לרבי זושא והחל מעלה נדבתו למעזריטש לידי הרה"ק רבי דוב בער זי"ע.

והנה לצערו ולמגינת לבו לא די שלא נתרבתה הצלחתו מאז והלאה אלא עוד החל לרדת מטה מטה, עד שלאחר זמן מה כבר נתמוטט לגמרי מגדולתו וירד מנכסיו עד שהגיע לפת לחם, כאשר ערך חשבון נפשו והתבונן בדבר הבין מיד כי התשובה לדבר תלויה בכך שהפסיק מלתמוך ברבי זושא, אולם לא השכיל להבין מפני מה נענש דייקא כאשר החליט לתת את נדבת לבו לצדיק

נשגב שעולה במעלתו על רבי זושא, וע"כ ניגש אל רבי זושא בכדי לפייסו, כאשר שטח את הרהורי לבו לפניו נענה הרה"ק ואמר לו הבה ואסביר לך בני את פשר הדברים, הנה כל זמן שאתה נתת לי ממון ולא חקרת ודרשת באם הנני באמת ראוי לכך ואם אנכי הצדיק הגדול ביותר, אזי גם משמים נהגו עמך כמידתך, והחליטו להעניק לך הצלחה ועשירות מופלגת בלא לבדוק ולחקור באם מעשיך הגונים וכדאיים בכדי לזכות אל השפע הלזה, אולם כאשר אתה החלטת בדעתך ליתן לאדם שהוא צדיק גדול ואיש רם המעלה, וחדלת מלתת לי כי סברת שאינני נחשב מספיק ראוי, אזי גם משמים החלו לשקול את מעשיך ולבדוק במאזני המשפט האם העשירות הלזו ראויה לך מצד מידת הדין, וכאשר נוכחו לדעת שאתה נחשב לאיש פשוט החליטו שלא ליתן השפעת עשירות מופלגת כזו לאדם כמוך, וע"כ ירדת מנכסיך ונותרת בעירום ובחוסר כל.

ובאשר ניטול את הדברים הנ"ל לנגד עינינו נלמד מהם לימוד חשוב, כי הנה פעמים הרבה עושים בני אדם חשבון כמעוות שהם מפרישים לצרכי הצדקה השונים, ומתחילים להרהר אלו מטרות מהם ראויים ביותר לקבל מממונם ולמי יחדלו מלתת, ובזמן כזה יש על האדם לזכור את הדברים האמורים, ולא להסיר מרשימת המקבלים איזה מן המוסדות שהיו נהנים מתמיכתו תמיד, או אדם נצרך מסוים שהיה מקבל ממנו מזמן לזמן, אף אם הוא סבור שמטרת צדקה אחרת ראויה יותר, כיון שאלו שכבר רגילים לקבל ממנו סומכים על נתינתו, ואם כעת לא יתן להם ייגרם להם צער גדול, ולהנתבאר נכלל דבר זה בגדר "גזל מתנות עניים", ולבר מן דין הנה אין ביכולת האדם לידע באמת לאיזה צדקה יותר ראוי לתת, כי רק השי"ת יודע מה הצורך הנחוץ וההגון ביותר ששכרו רב, וע"כ אין לאדם ללכת אחר מראה לבו ולהעדיף את הדבר שהוא סובר שלו משפט הבכורה, וע"י שאנו לא נדרוש ונחקור אם דבר וצורך זה הגון לקבל את ממוננו, ינהג עמנו השי"ת במידה כנגד מידה וגם הוא לא יחקור אם אנו ראויים לקבל את רוב שפעת חסדיו אלא ירבה לעשות עמנו צדקה וחסד אף שאיננו כדאים והגונים לכך.

על ביטול מעשרות יש ב' עונשים, הדבר והרעב

הקשה האברכנאל כי הנה לעיל (משנה ז) אמר התנא שעל ביטול המעשרות בא רעב לעולם, ולא הזכיר את עונש הדבר אלא על העוונות החמורות, כחייבי מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ופירות שביעית, ואין אמרו במשנתנו שהדבר מתרבה בגין מניעת נתינת מעשר עני.

ותירץ כי הן אמת שהעונש על ביטול המעשרות הוא הרעב, אך זהו דייקא אם כל העם אינם מפרישים מעשרות, אזי גוזר הקב"ה עונש רעב על כולם, אך אם רוב העם מעשרים אין הקב"ה מענישם בעונש הרעב שהרי העולם נידון לפי רובו, אמנם אותם היחידים שחטאו בכך ייענשו בעונש הרעב (והוא משום שהרעב נוגע אל הכלל, וכיון שלא חטאו רוב העם, הנה בכדי להעניש את היחידים יש להביא עליהם מכה מיוחדת ופרטית, וע"כ מענישים אותם בדבר ורק מי שחטא ניגוף ונענש).

ורבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) תירץ באופן אחר, כי על אף שנאמר לעיל שהדבר בא לעולם מחמת מיתות שלא נמסרו לב"ד, אין נשלל מכך שהוא עלול לבוא גם כעונש על עון אחר, וכן מה שאמר שבעון המעשרות נענשים ברעב, אין מן הנמנע שיהא עונש אחר על עון זה, והדבר פשוט למביני מדע בדקדוק הלשון.

ביאור סיבת עונש הדבר על ביטול מעשרות

ובטעם הדבר שהדבר מתרבה בגין ביטול מתנות עניים, ביאר האברבנאל שהוא מכיון שהסיבה שהאדם נמנע מלהפריש את מעשרותיו לעניים היא מכיון שהוא סבור שיאריך ימים ושנים, והוא ירא שאם יתן לעניים יחסר לו ממה שיצטרך לעצמו לאריכות ימיו העומדים לפניו, ולכן הוא מונע מן העניים את המגיעים, והשי"ת יפרע ממנו במידה כנגד מידה שיתקצרו ימיו וימות בדבר, ואז ישארו תבואתו וממונו לאחרים תחת מה שלקח לעצמו את החלק שהיה ראוי לתת לעניים.

הנותן צדקה יזכה לאריכות ימים ושנים

ובספר כנסת ישראל הביא מעין הענין הזה, משל לב' משפחות שהיה להם דין ודברים עם ראשי משפחתם, ובאו ב' המשפחות לידון לפני השופט בשעה אחת, בני המשפחה הראשונה טענו כי אביהם לקוי מאד במידת הכילות (קמצנות) ואינו חפץ ליתן להם מאומה מממונו אפי' בכדי לרכוש דברים הכרחיים, כאשר שאלוהו בית הדין לפשר הדבר אמר להם כי הוא ירא שמא בהגיעו לימי זקנותו לא ישאר בידו די ממון בכדי לכלכל א"ע, ולכן הוא נוהג כהחכם אשר עיניו בראשו ומקמץ מאד מלהוציא מכיסו בכדי שישאר לו די ממון לעת זקנותו, ואז נקראו בני המשפחה השניה להרצות את דבריהם לפני הבית דין, ופתחו ואמרו שאביהם מפזר את רוב ממונו לעניים ולשאר צרכי צדקה וכמעט שלא נשאר ברשותו מעות להוצאות הבית, ולמענה על שאלת

הבית דין מה ראה על ככה, אמר האיש כי הוא מתיירא מאד שמא ימות בדמי ימיו ח"ו ולא יהיה לו די פנאי ואפשרות לקיים מצוות נעלות ונשגבות אלו של נתינת צדקה, וע"כ הוא חפץ לעשות כל אשר בידו ובכחו בעוד נשמתו באפו, והוא מרבה לפזר ממון לעניים ולשאר צרכי צדקה כפי אשר תשיג ידו בכדי שבכך יתרבו זכויותיו עד מאד. ויהי כאשר בא העת שיאמר השופט את פסק הדין, אמר כי לאור דברי הנתבעים אשר ביררו לפנינו מאיזה דברים הינם יראים, נפסוק כי השי"ת יציל את שניהם ממה שהם יראים כך שלא יצטרכו לחשוש, היינו שהקמצן שירא שמא יאריך ימים, יתקצרו ימיו ולא יגיע לימי הזקנה, ואילו זה שזכה לפזר מהונו מחמת שירא שמא ימות בימי נעוריו ולא יספיק לקיים את מצות הצדקה, יצילנו השי"ת מחשש זה ויאריך ימיו ושנותיו עדי יזכה להגיע לזקנה ושיבה וימלא אמתחתו במצוות רבות.

עובדא נוראה אודות מניעת נתינת מתנות עניים

ובאבות דרבי נתן (פרק לח, ב) איתא דבר בא לעולם בעון לקט שכחה ופאה ומעשר עני שלא נתנו לעניים, והביא עובדא נוראה בענין זה וז"ל מעשה באשה אחת שהיתה יושבת בשכונה של בעל שדה ויצאו שני בניה ללקט ולא הניחם בעל השדה, אימן היתה אומרת מתי יבואו בני מן השדה שמא אמצא בידם כלום לאכול (ולהשיב את נפשי), והם היו אומרים מתי נלך אצל אמנו, שמא נמצא בידה כלום לאכילה (ולהשיב את נפשנו, כשחזרו אליה בידים ריקניות) היא לא מצאה בידם כלום והם לא מצאו בידה כלום לאכול, והניחו ראשיהם בחיק אמם ובכו, ומתו שלשתם ביום אחד, אמר הקב"ה אתם לא גביתם מהם אלא נפשות, חייכם אף אני אגבה מהם נפשותיכם שנאמר (משלי כב, כג) כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעייהם נפש ע"כ.

החזקת לומדי התורה נחשבת בימינו כמתנות הכהנים והעניים

והנה כהיום הזה שנתבטלה מאתנו עבודת ביהמ"ק ויחד עמה פסק גם קיום נתינת מתנות כהונה ומתנות עניים, עדיין שייך מעין הענין הלזה, וכפי שכתב רבינו מתתיהו היצהרי כי השכר שנותנים למלמדי התורה ולמרבציה פועל את פעולת המעשרות ומתנות העניים, שהרי אמרו החכמים (עי' רמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"ג הי"ג) כי לא שבט לוי בלבד ראויים לקבל שכרם מבית המלך, אלא כל אדם אשר נשאו לבו לעסוק בתורה וללומדה מצוים בני ישראל להחזיקו וליתן לו מתנות, וע"כ המניעה מליתן להם נחשבת גזל דומיא דגזל מתנות הכהנים והעניים, והכובש את שכרם גורם שתבוא הפורענות לעולם ח"ו.

יג אַרְבַּע מְדוֹת בְּאָדָם. הָאוֹמֵר שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שִׁלְךָ, זוּ מְדָה בִּינוּנִית, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים זוּ מְדַת סְדוּם. שְׁלִי שִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, עִם הָאָרֶץ. שְׁלִי שִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שִׁלְךָ, חֲסִיד. חֲסִיד. שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלִי, רְשָׁע:

פירוש רש"י

יג שלי שלי ושליך שלך. איני רוצה להנותך, והלואי שלא תהנה אותי: ויש אומרים זו מדת סדום. קרוב הדבר לבוא לידי מדת סדום, שממוך שהוא רגיל בך, אפילו בדבר שחברו נהנה והוא אינו חסר לא ירצה להנות את חברו, וזו היתה מדת סדום שהיו מתכוונים לכלות הרגל מצנייהם ואף על פי שהיתה הארץ אחבת ידיים לפניהם ולא היו חסרים כלום: שלי שלך ושליך שלי עם הארץ. שנהנה ומהנה בשוה והוא ישוזה של הארץ, אבל אינו יודע קרא דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות ישיה, וזהו לשון עם הארץ בכל מקום, שרוצה בתקונה של הארץ אבל אין בו חכמה להבדיל בתקונין הראויין: שלי שלך ושליך שלך. מהנה את הבריות מנכסיו, והוא אינו נהנה מאחרים: חסיד. שעושה לפנים משורת הדין:

משנה יג

אַרְבַּע מְדוֹת בְּאָדָם.

כתב בילקוט מעם לועז, כי התנא בא ללמדנו לקח בענין מידות בני האדם, איזוהי מידה טובה ומהי מידה רעה, וע"י שביאר זאת התנא ידע האדם איך להתנהג ויתרחק מן המידות הרעות וידבק במידות הטובות לעשות נחת רוח ליוצרו.

הָאוֹמֵר שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שִׁלְךָ, זוּ מְדָה בִּינוּנִית, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים זוּ מְדַת סְדוּם.

משנתנו מיירי מאדם קמצן בטבעו אך נותן צדקה מיראתו
את ה'

הקשה רבינו יונה על מה שאמר התנא "האומר שלי שלי ושליך שלך זו מידה בינונית", והרי כיון שאינו נותן מאומה משלו והוא קופץ את ידיו מלתת צדקה לעניים, ודאי רשע גמור מיקרי (מאחר שעובר בשאט נפש על דברי תורתנו (דברים טו, ז) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון), והנה בשלמא להיש אומרים דסברי "זו מידת סדום", אפשר לבאר שהוא ע"ד

שאמר הנביא (יחזקאל טז, מט) הנה זה היה עון סדום וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה, הרי כי אנשי סדום פשעו עד מאד בענין זה ולא פתחו ידיהם לעניים, ולפיכך "האומר שלי שלי ושליך שליך" שאינו חפץ ליתן צדקה לעניים, דומה לאנשי סדום הרשעים שהיו רעים וחטאים לה' מאד, אכן למאן דאמר "זו מידה בינונית" הדברים קשים ביותר.

וביאר שהתנא מיירי מאדם הנותן צדקה, אולם אינו נותן מרצון לכו אלא רק מחמת החיוב שחייבו השי"ת ליתן צדקה לעניים מממונו, והוא ירא למרות את פיו ית', וכיון שהוא כילי (קמצן) במהותו, הנה על אף שבפועל הוא נותן צדקה, הרי מצד מידותיו הוא נחשב כאדם בינוני, וע"כ אמר עליו התנא "זו מידה בינונית" ואילו היש אומרים סברי ששורש האדם הלזה הוא רע מאד כיון שבטבעו הינו כילי, ובקרכו לא קיים שום רצון להנות את חבריו מן הנכסים שהעניק לו השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו, ולפיכך נקראת מידתו "מידת סדום".

נתינת הצדקה צריכה להיות מתוך שמחה וטוב לבב

נמצא מדבריו כי קיום מצות צדקה צריך להיות מרצון ובשמחה, ומן הראוי להביא את דברי בעל החזון איש זצ"ל באגרותיו (ח"כ אגרת צג), באגרת שהיתה ממוענת לאדם שהרצה את שאלתו לפניו בדבר אחיו שהיה שרוי במצוקה כלכלית קשה, והדרכים שיש לנקוט בעזר וסיוע להושיעו מצרתו, והשיב לו החזו"א שאם יחליט ליתן צדקה מממונו לאחיו ובשרו, אזי יש לו לעשות זאת מתוך שמחת הלב (ולא בהרגשת הכרח וצער על כי נחסר מממונו), ממש כמו שהיה מקיים מצות תקיעת שופר או בונה סוכה לקיום מצות סוכה, שהיה עושה אותם מתוך שמחה וטוב לבב, והוא משום שהדבר העיקרי שמוטל על האדם לעשות בעת קיום המצוה, הוא לעורר בקרבו הרגשת שמחה והתעלות על כך שזיכהו השי"ת ברוב רחמיו לקיים מצוה זו ולעשות נחת רוח לפניו ית'.

**ב' השיטות במשנתנו מדברות אודות שני מיני בני אדם,
זמר אמר חדא זמא"ח ולא פליגי**

במדרש שמואל כתב כי יתכן לפרש שלא נחלקו ב' השיטות שבמשנה אלא כל אחד מהם מדבר באופן אחר, והדבר תלוי בכוונת האומר, כי אם מה שאומר "שליך שליך" הוא משום שאינו חפץ ליהנות ממתנת בשר ודם וכפי שאמר הכתוב (משלי טו, כז) ושונא מתנות יחיה, אזי אף שאומר גם "ושלי שלי" שהיא מידה רעה שאינו חפץ ליתן משלו לאחרים, הנה יש בו כנגד הדבר הזה מידה טובה שאינו חפץ ליהנות משל אחרים, הרי שאמירתו נובעת חציה ממדת

החסיד וחציה ממדת הרשע, וכיון שמידותיו ממוזגות בדרך הממוצע נמצא שתיקן האחד את רעהו (ויצא זה בזה), ועל אדם זה דיבר תנא קמא ואמר "זו מידה בינונית" לפי שמידתו מידה אמצעית שבין החסיד לשגדו.

אמנם אם עיקר כוונת האיש הלזה באומרו "שלי שלי" היא כי הוא לקוי במידת הכילות והוא חס על ממונו ואינו יכול להפרד ממנו, ואליבא דאמת היה חפץ שאף על פי כן יתנו לו אחרים משלהם, אלא שהוא בוש מן הבריות שיאמרו לו איך תחפוץ לקבל מאחרים בו בזמן שאתה קופץ את ירך ואינך נותן מאומה משלך לאחרים, וע"כ בכדי שיוכל להשאר במה שאומר "שלי שלי" מוכרח הוא גם לומר "שלך שלך", ומבכר להמנע מליטול מאת רעיו ובלבד שלא יצטרך לתת משלו לאחרים, והנה ההנהגה הלזו היא רעה בתכלית, וגבי אדם זה שפיר אמר התנא "זו מידת סדום" כיון שעליו יאות להאמר מה שאמר הכתוב (בראשית יג, יג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד, נמצא כי באמת ב' התנאים שבמשנתנו לא נחלקו זה עם זה אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

ויש אומרים זו מידת סדום.

אמירת שלי שלך וכו' מביאה את האדם לנהוג כאנשי סדום

פירש במדרש שמואל דמה שאומר האדם "שלי שלי ושלך שלך" היא הדרך המביאתו לידי כך שירכוש בנפשו הנהגה שפלה זו של "מידת סדום", משום שידענו מה שאמרו רבותינו כי עבירה גוררת עבירה, ואם בתחילה הרי הוא אומר "שלי שלי" לאדם עשיר ובעל אמצעים ולפיכך אינו חפץ להעניק לו משלו - סופו שיאמר כן אף לעני מרוד אשר לא זכה להשיג אף פרוסת לחם לאכול, ובזה ידמה לאנשי סדום אשר עליהם נאמר (יחזקאל טז, מט) שלא החזיקו יד עני ואביון ולפיכך אם אמירה זו מביאתו לנהוג כאנשי סדום, שפיר נוכל לומר כי היא עצמה נקראת מידת סדום, וע"כ אמר התנא "האומר שלי שלי ושלך שלך וכו' זו מידת סדום".

עובדא בענין "מידת סדום"

ובענין מידת סדום מסופרת עובדא שהיתה עם הרה"ק בעל קדושת לוי זי"ע, שכאשר נתמנה לרב ואב"ד העיר בארדיטשוב התנה עם ראשי הקהל שלא יקראוהו להתכנסויות ואסיפות שעושים רק כאשר הם עומדים לתקן איזו תקנה חדשה בעניני העיר, ואכן הם שמעו בקולו ולא קראוהו רק בהזדמנויות

אלו, פעם אחת הזמינוהו להשתתף באסיפה שהם עומדים לערוך בזמן פלוני, וכאשר נקבצו ובאו כל המוזמנים פתח ראש הקהל ואמר כי היום הזה נקראו כולם בכדי לתקן תקנה חדשה לטובת בני העיר, כי תחת מה שהיה נהוג עד עתה שהעניינים היו מחזרים על פתחי הבתים ומקבצים מעות, הנה מן היום הזה והלאה לא יטרידו את האנשים בבתיים אלא יעמדו בחצר בית הכנסת ויורשו לבקש מעות מן האנשים רק בעת בואם לביהכ"ס, כשמוע הרה"ק את דבריהם הראה להם פנים זועפות ואמר וכי מפני מה הטרחתם אותי לבוא לחינם לבוא אל בית הועד, אולם הם לא ירדו לסוף דעתו ואמרו לו הן הרב הסכים שכאשר נחפוץ לתקן תקנה חדשה נקרא לו, וכעת כיון שבדעתנו לתקן תקנה זו הננו ממתנינים למוצא פי הרב לשמוע אם דעתו מסכמת לכך ונוכל להוציאה אל הפועל, נענה הרה"ק ואמר להם דעו נא כי אין זו תקנה חדשה אלא ענין ישן נושן אשר היה לעולמים, כי כבר בימי סדום עשו תקנות וחוקים כאלו אשר ימנעו מן העניינים לגבות מעות צדקה, ובכך לא יוכלו להחיות את נפשם ונפש עולליהם העטופים ברעב, או אז הבינו ראשי הקהל כי נואלו בעצתם וכי לא טוב הדבר אשר הם חפצים לעשות, וחזרו בהם מכוונתם לתקן תקנה זו.

ע"י ריבוי נתינות צדקה יוכל האדם לצאת מכלל נוהג
ב"מידת סדום"

ובתב החסיד יעב"ץ כי אם יבוא אדם הלקוי במידה גרועה זו ושאלתו בפיו מה יש ביכולתו לעשות בכדי להתגבר על כך, והרי כיון שבלבו אין קיים כלל רצון ליתן משלו לזולתו, איך יוכל לעקור מקרבו את "מידת סדום" וליהפך לאיש חסיד אשר יאמר "שלי שלך" מתוך רצון הלב ושמחת הנפש, הנה העצה היעוצה לאדם זה היא שירכה בנתינות לעניינים נתון ושוב, עד אשר ברכות הפעמים שיתגבר על מזגו ויעניק לאחרים יזכה שיהפך לבו, ותהיה הפזרנות אצלו כטבע שני, ולאחר תקופת זמן ישמח בכל לבו עם מה שזוכה לתת מממונו, וזה שרמז הכתוב בפרשת הצדקה (דברים טו, י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, ולהנ"ל יתבאר כה "נתון תתן לו" ודרשו חז"ל (ילקוט ש דברים רמז תתצח) שיתן צדקה לעניים ויחזור ויתן פעמים רבות, ואז יזכה לקנות את מידת הנדיבות קנין בנפשו, ויגל לבבו בעת שזוכה ליתן משלו לאחרים, וכפי שסיים הכתוב ואמר "ולא ירע לבבך בתתך לו", היינו שנתינתך תהיה מתוך שמחה וטוב לבב בלא הרגשת צער והפסד והרעת הלב.

**כמה גרוע אדם הגורם שגם בני אדם אחרים לא יהנו
לאחרים מנכסיהם**

ונראה לבאר את דברי המשנה בדרך צחות בהקדם מה שפירש הרה"ק מהר"י מווארקא זי"ע (הובא להלן), ש"יש אומרים" קאי על מין אנשים שאומרים בפיהם יעו"ש, והנה אדם שנוהג בדרך זו של "שלי שלי ושליך שליך" אולם אינו מכריז על כך בריש גלי, הנה אין רעתו רבה כל כך ו"הרי זו מידה בינונית", אך "יש אומרים" ירמוז על מי שאינו מסתפק בהנהגה זו לבדה, אלא אף אומר זאת ומספר לסובביו שהוא אינו נותן לאחרים, וכפי שנראה מזה הרי כוונתו בכך שילמדו השומעים ממעשיו וגם הם לא יהנו לזולתם מנכסיהם, הנה רעתו גדולה למאד ו"הרי זו מידת סדום".

**גודל גנות המשתמט מליתן צדקה בטענה שצריך ליתן
לקרוביו, אך נמנע מליתן גם להם**

הרה"ק רבי יצחק מווארקא זי"ע פירש את דברי המשנה, ע"פ המצוי פעמים רבות שכאשר מבקשים מאדם להרים תרומת לבו למען עני מסוים הדר בעיר אחרת או לצורך צדקה כלשהי, אזי הוא משתמט מכך בטענה כי עליו לבכר ליתן לעניי עירו או לקרוביו וכדברי חז"ל (ב"מ ע"א ע"א) עניי עירך קודמין, וע"ז ירמוז התנא "האומר שלי שלי" היינו אני און ואפרנס את העניים הקרובים אלי ממשפחתי או מעירי, ואתמוך במוסדות התורה והחסד שהנני חונה על דגלם, "ושליך שליך" היינו שאתה תתן צדקה לעניים ולמוסדות הקרובים אליך, הנה אף שלכתחילה אין ראוי שימנע האדם מנתינת צדקה בטענה ש"עניי עירך קודמים" - באופן שיש לו די והותר ליתן גם לעניי עירו וגם לשאר צרכי צדקה - אלא יתן לכל מי שיבקש ממנו, אך עכ"פ אין לגנותו בעבור כך ו"הרי זה מידה בינונית", אמנם כאשר "יש אומרים" היינו אותם בני אדם שבאמת אינם נותנים צדקה ממעותם כלל, ורק כיון שחפצים להפטר ולהשתמט מן המבקשים מהם, הרי הם "אומרים" - "שלי שלי" היינו שבאים בטענה שהם צריכים לפרנס את קרוביהם העניים, אך גם להם אינם נותנים, "זו מידת סדום" כי רשותם גדולה למאד והם דומים לאנשי סדום.

שְׁלִי שְׁלֶךְ וְשְׁלֶךְ שְׁלִי, עִם הָאָרֶץ.

**הנוטל משל אחרים בלא דעתם הוי גזלן ולא דיבר התנא
אודותיו כלל**

כתב במד"ש בשם הרמ"ה כי מה שהאדם שאומר "שלי שלך ושלך שלי" נקרא "עם הארץ", הוא רק באופן שהשתמשותו בשל אחרים נעשית מידיעתם אחר שנוטל מהם רשות, אך מי שנוטל ממון אחרים בלא ידיעתם, אף שהוא מוכן להנות את אחרים משלו, הרי הוא גזלן ואין לך רשע גדול מזה, וכיון שפתח התנא ואמר "ארבע מידות בדעות" הרי שלא דיבר כי אם מענין הדעות השונות שיש בבני אדם, אך לא נמנה ביניהם אדם גנב וגזלן הנקרא רשע.

**על אף שמידת "שלי שלך ושלך שלי" מועילה לתיקון
העולם כי איש את רעהו יעזור, אמנם הטוב ביותר שיתן
האדם לזולתו ולא יקח מאומה מאחרים**

רבינו יונה ביאר כי כוונת אדם זה בדבריו היא שרוצה בתיקון העולם וע"כ הוא נוהג בהנהגה הגורמת לטובה ליישוב הארץ, והיינו שחפץ שכל אחד יתן לחבירו כשיצטרך דבר מה ממנו, אם בדרך מתנה ואם בדרך הלואה, וכאשר הנותן הלזה יזדקק ביום מן הימים לאיזה דבר מרעהו, גם הוא יתן לו או ילוהו משלו, כי דבר זה יועיל לתיקון העולם כאשר כל אחד יתן משלו לזולתו כשיצטרך, ואיש את רעהו יעזור בלא שיקפידו זה על זה, ובכך תרבה האהבה והרעות בין בני האדם, וזהו אומרו "שלי שלך ושלך שלי" היינו שאני אתן לאחרים כשיצטרכו לדברים משלי, ואילו כאשר אני אצטרך משלהם יתנו הם לי ברצון, (וכיון שהמידה הזו טובה לתיקון העולם ויושבי הארץ, לכן נקרא בעל מידה זו "עם הארץ"). אמנם אף על פי כן אינה בגדר המעלה העליונה ואינה נובעת מדרכי החכמה, שהרי אמר שלמה המלך החכם מכל האדם (משלי טו, כז) שונא מתנות יחיה, הרי כי המידה הטובה האמיתית המיוסדת ע"פ חכמת התורה היא שיתן האדם משלו לאחרים ולא יצפה ליקח מהם מאומה, והוא מה שאמר התנא במידה השלישית "שלי שלך ושלך שלך חסיד" [והנה לפירושו א' במד"ש משמע שהנהגה הלזו של "שלי שלי ושלך שלך" משוכחת כי זה גורם ליישוב העולם, ורק לאחר מכן פירש פירוש אחר ולפיו הדבר גנאי].

טעם הדבר שנקרא בעל מידה זו בשם "עם הארץ"

במדרש שמואל ביאר שמה שקרא התנא לבעל מידה זו בשם "עם הארץ", הוא משום חסרון הדעת שיש לו, כי הנה בשלמא במה שאמר "שלי שלך"

הרי הוא רשאי לעשות בשלו מה שיחפוץ ויכול גם ליתן את רכושו במתנה למי שייטב בעיניו, אך מה שאומר "שלך שלי" הם דברים בטלים כיון שדבר זה אינו תלוי כלל ברצונו כ"א ברצון חבירו, ולפיכך קראו בשם "עם הארץ" כי התנהג בטפשות וסכלות ולא ידע והתבונן כי בשלו הוא רשאי להחליט ולא בשל חבירו.

משנתינו מיירי באדם שאינו מרוצה במה שיש לו וחפץ להחליף עם זולתו

ביאור נוסף כתב במד"ש בשם יש מפרשים, כי האומר "שלי שלך ושלי שלי" הוא אדם בעל מידות פגומות וחסרות, מכיון שהוא לקוי במידת החמדה וסבור בלבו שממון הזולת ערב ומתוק ושוה יותר משלו, וכן בכל חפציו ברור אצלו שעדיף לו להחליף עם של רעהו, ורבים המה בני האדם הנגועים במחלה זו ומשתדלים תמיד להחליף את שלהם בשל זולתם, ואדם כזה סבלו רב מאד יען כי בכל עת הינו במצב של חוסר סיפוק ורצון, כיון שאינו יכול למצוא מנוחה ושמחה עם ממונו וחפציו אשר הניח השי"ת בחלקו וגורלו, וע"כ אמר התנא כי אדם זה הינו "עם הארץ" מלשון גנאי ונתכוין לגלות את פגמו בשל מידותיו הלקויות.

גודל החסרון כשעוקרים את מושג 'קנין האדם הפרטי'

בילקוט מעם לועז ביאר כי החסרון הגדול שבאורח חיים זה של "שלי שלך הפרטי" ומכח זה אין מתקיימים כל אותם דינים התלויים בעניני בין אדם לחבירו, וכגון המקח והממכר, דיני טוען ונטען, אונאה, אבידה ונזקי ממון וכדו', (כיון שאם השקפת האדם היא שהגבול שבין ממונו לממון חבירו אינו קיים ויש לחבירו רשות במה ששייך לו, לא ירחק הזמן והוא ינעוץ את ידיו בחפצי חבירו בלא ידיעתו ורשותו כיון שמה לו ממונו ומה לו ממון חבירו), ואלו האנשים הסבורים שבדרך הלזו יביאו את העולם לשלימות נפלאה אינם אלא טועים, כיון שאדרכה זה יגרום להרבות בעולם את הגזל והעושק ויקויים בהם מאמר הכתוב (קהלת ה, ט) "שלט האדם באדם לרע לו".

ביטול שיטת ה'קומוניזם'

והנה זאת היתה שיטת ה'קומוניזם', שהשקפתם היתה שכל בני המדינה צריכים להיות במעמד שוה, וכל אחד מהם פועל ועושה למען הכלל, והממון שהאזרחים צוברים אינו שייך להם כי אם לכולם יחדיו. והנה באמת בתחילה היה

נראה כי עי"ז תתרומם קרן המדינה למאד, וכל החסרונות ייפתרו על צד היותר טוב, וזה יגרום לכל המון העם (ובפרט ליהודים) שיוכלו להתפרנס בכבוד ולא יחסר להם מאומה, אבל לבסוף נתברר ונתגלה כי ההיפך הוא הנכון, ואדרבה דבר זה גרם לחורבנה של המדינה עד אשר אנשים רבים הגיעו עד פת לחם ממש, ואכן בסופו של דבר נתבטל שלטון הקומוניזם כמעט בכל המקומות שנהגו בו.

ובתור דוגמא אחת לכך ששיטה זו מהווה הרס וחורבן לחיי המדינה, אציין מה שסיפר אדם אחד שביקר במדינת רוסיה יחד עם קבוצת אנשים טרם נפילת הקומוניזם, יום אחד ברדת החשיכה תרו אחר מלון בכדי לעשות בו את הלילה, וכאשר מצאו בית מלון בקשו ללון בו אך הצטערו לשמוע שלא נותר בו מקום וכי כל חדרי המלון מלאים באורחים, כיון שהיה הדבר תמוה בעיניהם איך יתכן שבית מלון גדול כ"כ מלא עד אפס מקום, ניגש האדם הנ"ל אל מנהל המלון ונתן לו שוחד בהחבא, ואכן הדבר הועיל להם והמנהל הסכים להעמיד לרשותם חדרים כפי הצורך, בהכנסם אל תוככי המלון עמדו משתוממים בראותם שכמעט כל החדרים היו פנויים, והתפלאו למאד מפני מה בתחילה השיבו את פניהם ריקם, וכיון שכך ניגש אחד מהם אל המנהל ושאלו לפשר הדבר, אמר לו המנהל כיון שאין שום שינוי במשכורת בין אם יש הרבה אורחים או מעט, ובכל אופן הנני מקבל שכר קצוב הניתן לכל הפועלים במדינה, א"כ למה לי להכניס אורחים רבים אשר גורמים לי ריבוי טירחה לשרתם ולדאוג לכל צרכיהם, מוטב לי שישאר המלון ריקם ואז אוכל לנוח כאוות נפשי.

בכדי שיפעל האדם דבר מה, מוכרח שיהיה לו רצון עצמי לעשותו

ומזה נמצא כי בטבע האדם מושרש שבכדי שירצה לעשות דבר מה, צריך שתהיה לו סיבה חזקה שתביאנו לידי כך, והיינו או סיבה רוחנית לעשות רצון אביו שבשמים, או לכה"פ סיבה חומרית כגון להרוויח ממון וכדו', ואם משום מה אין לו איזה תמריץ שיגרום לו לעשות את הדבר, אזי אינו עושה כי אם את מה שהוא מוכרח לעשות ואין לו ברירה אחרת, ומאומה לא יותר, ואכן מטעם זה נתבטל בסופו של דבר ענין הקומוניזם מכל וכל.

בעניני רוחניות צריך האדם לעמול בעצמו, ואילו על עניני גשמיות יש לו לסמוך על השי"ת

הרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע פירש ברמז דברי המשנה ע"פ מאמר חז"ל (ברכות לג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, והיינו שהחלק

המוטל על האדם בעצמו לעשות - הוא להשריש בקרבו יראת שמים ולהתעלות ברוחניות, ואילו לגבי כל שאר הדברים האחרים שהם עסקי הגשמיות, עליו לבטוח בהשי"ת שיתן לו את כל צרכו ואל לו להרבות דאגות אודותיהם, אמנם ישנם בני אדם אשר הולכים בדרך עקלתון ומהפכים את הדברים, ובענייני רוחניות אינם מרבים להשתדל אלא סומכים על השי"ת שיעזרם וידריכם בדרך הנכונה, אך לענין הגשמיות - שבזה יש להם לסמוך על השי"ת - הרי הם מרבים בהשתדלות גדולה ונמרצה בריבוי אחר ריבוי יותר מגדר הרגיל

ובלפי בני אדם אלו רמז התנא באומרו "שלי שלך ושלך שלי", והיינו שהאדם אומר להשי"ת "שלי" - כלומר החלק המוטל עלי לעשות שהוא לקנות יראת ה' טהורה ושאר ענייני רוחניות "שלך" - בזאת הנני סומך עליך שאתה תחדיר בקרבי יראה זו, ואילו "ושלך" היינו הדברים השייכים אך ורק אליך, שהם ענייני הפרנסה ושאר צרכי הגשמיות התלויים ביד הקב"ה, כמאמר הכתוב (תהלים קמה, טו-טז) ואתה נותן להם את אכלם בעתו וגו' פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, הנה הם "שלי" כלומר שהוא סבור שיכול להגיע לכך בכוחות עצמו וכבחי' הכתוב (דברים ט, יז) ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, הנה הוא נכלל בכלל "עם הארץ" יען כי היפך את היוצרות וכפי שנתבאר.

שְׁלִי שְׁלֶךְ וְשְׁלֶךְ שְׁלִי, חסיד.

החסיד מרצה את זולתו שלא יבוש ליטול ממנו ממון

במדרש שמואל ביאר כי דברים אלו עולים על אדם שחפץ להנות את רעהו מממונו, אך יודע שהוא בוש ליטול מתנת בשר ודם, ובכדי להסיר את מחסום הבושה אומר לו אנא אל תעשה הפרש וחילוק בין שלך לשלי, וכשם ש"שלך" הדברים השייכים לך "שלך" הינך לוקח בלב שלם בלי בושת כלל יען כי הם חלקך ונחלתך, כך גם תחשוב את "שלי" כאילו הם "שלך" ותקחם מאתי בלא בושה וכלימה, (וע"י שנותן לו בלב שלם ובהענקת הרגשה טובה מסיר את הבושה והכלימה מאתו).

דוד המלך ע"ה התנהג במידת החסיד שבמשנתנו

והנה ע"פ מאמר המשנה הזו פירשו המפרשים את מאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (פו, א) תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני כי עני ואביון אני, כי הנה לכאורה אינו מובן היאך קרא דוד המלך לעצמו בשם "עני ואביון", והרי כיון

שהיה מלך ודאי היו ברשותו אוצרות מרובים המלאים כל טוב כדרך המלכים, אמנם זה גופא בא דוד לבאר בהמשך דבריו ואמר "שמרה נפשי כי חסיד אני", והיינו דכיון שהיה מתנהג במידת החסיד שבמשנתנו והיה דרכו לומר "שלי שלך ושלך שלך" ותמיד העניק משלו לאנשים אחרים, ע"כ נעשה "עני ואביון" ונותר מחוסר כל.

שְׁלִי שְׁלָךְ וְשְׁלָךְ שְׁלִי, חֲסִיד. שְׁלָךְ שְׁלִי וְשְׁלִי שְׁלִי, רָשָׁע.

החסיד אינו חפץ בדברים שאינם שלו בוודאות, ואילו הרשע אינו מוציא מתחת ידיו ממון שיש ספק שמא הוא שלו

בספר אהל יעקב פירש את דברי המשנה, כי הנה אדם ירא ושלם המתנהג בחסידות וירא מכל סרך גדנוד עבירה, הנה כאשר יתעורר אצלו איזה צד ספק על ממון מסוים אם הוא שייך לו או לזולתו, הנה תיכף בהשקפה ראשונה יעלה בדעתו שמסתמא הוא של חבירו ולא שלו, ואע"פ שכאשר ימשיך להרהר בדבר ימצא צדדים כי יתכן שמעות אלו הם שלו ואין מוכרח להיות שהם של רעהו, עכ"ז הרי הוא מחליט בדעתו כי מוטב לו לתתם לזולתו מאשר שישארו אצלו ויכנס לספק ספיקא של עון גזל החמור עד מאד, אמנם כאשר יזדמן ספק מעין זה לפני אדם רשע, ודאי שישאירם אצלו שמא הם שלו, ולא יוציא ממון מתחת ידו מספק בלא הוכחה גמורה.

וזה נרמז במה שאומר החסיד במשנתנו "שלי שלך ושלך שלך", היינו שכאשר יש ספק על דבר מה אם הוא שלו או לאו, הרי הוא אומר "שלי שלך" היינו שאף אם באמת שלי הוא, כיון שאין הדבר ברור אצלי ויתכן שהם שלך, טול אותם אתה ויהיה לך אשר לך, ועי"ז יהיה "שלך שלך" כלומר שעל הצד שהם שלך ישארו ברשותך ועי"י כך אנצל מחשש גזל ונטילת ממון שאינו שלי, אך הרשע אומר בהיפך "שלי שלי", היינו כי לא רק מה שהוא שלי בוודאות אקח לרשותי, אלא אף "שלך" ממון שיש צד בדבר שהוא שייך לך ג"כ "שלי" הוא ואקחהו לעצמי, ואינני מוציא משלי דברים מחמת הספק.

וביסוד הדברים האלו פירשתי את מאמר הכתוב בתהלים (קו, ג) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת, כי הנה לכאורה יש לדקדק בפסוק זה כי הוא נסתר מיניה וביה, שפתח ואמר "אשרי שומרי משפט" וענין המשפט הוא שפוסק את הדבר ע"פ שורת הדין, וגמר ואמר "עושה צדקה בכל עת" שהוא האדם שנותן משלו אף מה שאינו מחוייב. אמנם להנ"ל יתבאר שפיר כי באמת מיירי מהחסיד החפץ לשמור על ה"משפט" ושלא ליטול אף מעט מדבר שאינו

דרכי פרק ה משנה יג אבות תתקעט

שלו בוודאות מוחלטת, ולפיכך הוא "עושה צדקה בכל עת" כי בכל דבר שמתעורר אצלו ספק כלשהו שמא אינו שלו, הרי הוא מושך את ידיו ממנו ועדיפא ליה שיקבלנו חבירו, נמצא הוא עושה צדקה ועי"ז הוא שומר משפט ונזהר שלא יבוא לידו אפי' פרוטה אחת ממה שאינו שלו.

החסיד תולה את מצוותיו בזכות אחרים ואילו הרשע מתגאה שמעשי אחרים באו בזכותו

בשפת אמת ביאר את דברי המשנה ע"פ הידוע כי בני ישראל ערבים זה לזה, ויש ביכולת אדם אחד לסייע לזולתו לקיים מצוות ומעש"ט (אף אם איננו מכירו כלל) בכח הקשר הרוחני העמוק שיש בין נשמות ישראל, והנה החסיד אשר מידותיו מתוקנות תולה את המצוות שהוא מקיים בזכות אנשים אחרים, יען כי מחמת רוב ענוותנותו הוא סבור שזכותו אינה מספקת לכך, ורק בזכות אנשים אחרים יראים ושלמים זכה לקיים את מצוות ה', משא"כ הרשע המתגאה ברוחו עד למאד סבור כי אדרבה כל העולם ניזון בזכותו, ובכח צדקתו יכולים שאר בני אדם לעשות את רצון השי"ת, ואת ב' הדברים האלו מצינו גבי מחלוקת קרח ועדתו על משה ואהרן, שמצד אחד היו עדת קרח מתגאים ביותר וסברו שגדולת אהרן ובניו באה להם מכחם, ומאידך גיסא הנה אהרן הכהן היה שפל בדעתו ולא השיב להם מאומה על מה שחרפוהו, והאמין כי עבודתו נעשית אך ורק בכח הרבים ומחמת שהוא שלוחם של כלל ישראל.

ובה תתפרש המשנה לפי דבריו "שלי שלך ושלך שלך חסיד", כי החסיד מכיר שכל מעשיו המה רק בזכות אחרים ובכח הרבים, ולפיכך הוא אומר "שלי" היינו המצוות ומעש"ט שנעשו על ידי אינם אלא "שלך" כי באו בזכות אחרים, "ושלך" היינו כלפי מה שעשו אחרים, אינו מעלה על דעתו כלל כי זכותו גרמה לכך, אלא "שלך" היינו שזכות העושה היתה מספקת לכך, משא"כ הרשע שהוא גס רוח ובעל גאווה אומר "שלי" היינו כי לא מבעיא מה שאני הצלחתי לעשות, ודאי הוא "שלי" ונעשה בכחי ובזכותי אלא אף "שלך" מה שאחרים הצליחו עשות ג"כ "שלי" הוא כי בזכותי נעשה הכל.

החסיד מתכוין לש"ש אף בעסקי הגשמיים, ואילו הרשע עושה גם מצוות ומעש"ט לצורך עצמו

הרה"ק המגיד מקוזניץ זי"ע ביאר את דברי המשנה בדרך החסידות, ופירש ד"שלי" קאי על עניני הגוף ו"שלך" עולה על עניני הנשמה שהם

המצוות והמעשׂוֹט הנעשים בגין ציווי השי״ת, והנה החסיד עושה את כל מעשיו ואף את צרכי הגוף לשם שמים ובבחי' הכתוב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, וע״כ הוא אומר להשי״ת ״שלי״ היינו צרכי הגוף שהנני עושה כדוגמת אכילה שתיה ושינה וכיוצ״ב הרי הם ״שלך״, כי כל כוונתי בהם היא אך ורק בכדי שאוכל לעבדך ולמלאות את רצונך, וכ״ש שמה שהנני עוסק ב״שלך״ שהם עניני הרוחניות הנקראים צרכי גבוה, הם ״שלך״ וכוונתי בהם למען שמך הגדול והקדוש ולעשות לך נחת רוח, ואיני מערב בהם כל פניה ומחשבה לצורך עצמי. אמנם הרשע אומר בהיפך, ״שלי״ מה שאני עוסק בצרכי גופי, ודאי שכל כוונתי בהם היא ״שלי״ למלאות תאותי ורצוני, אולם גם ״שלך״ היינו מה שאני עוסק בחפצי שמים ומקיים מצוות ומעשׂוֹט שציויתני, לצורך ״שלי״ הנני עושה אותם, יען כי הרשע אינו עושה שום פעולה לשם הבורא ית' אלא אך ורק לתועלתו האישית ולאיזה צורך עצמי שיצא לו מזה.

שֶׁלְךָ שְׁלִי וְשְׁלִי שְׁלִי, רָשָׁע.

הגזל מביא את האדם לידי עוונות חמורים

בילקוט מעם לועז תמה מפני מה כינה התנא את האדם הלזה שאומר ״שלך שלי״ ונוטל לעצמו את ממון חברו - בשם ״רשע״, והלא היה ראוי יותר לקרותו ״גזלן״ באשר שלח ידיו בשל רעהו, וביאר כי האדם הלקוי כ״כ בתאות הממון ואינו מדקדק בכספו אם הוא ממון כשר אם לאו, עד כדי כך שבא לומר ״שלך שלי״, הנה בזה נתברר לנו כי הוא חשוד על כל מעשי הרשעות רח״ל, וכמו שאמרו חז״ל (ויקרא רבה לג, ג) על הפסוק (עמוס ט, א) וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כּוֹלֵם, משל לסאה שהיא מלאה עוונות, מי מקטרג בראש, גזל מקטרג בראש, ע״כ, [וטעם הדבר הוא שכאשר האדם אינו נוהר מן הגזל ומאכלו נרכש בממון גזול, נשחתת נפשו ובה לידי עוונות חמורים רח״ל דומיא דמאכלות אסורות המטמטמים את לבו ומוחו של האדם], ובזה מתורץ כי הגזלן יבוא לידי חטאים ועוונות חמורים ובצדק מיקרי ״רשע״.

טרם אכילת האדם יש לו לבדוק אם הוא נקי מאיסור גזל

ובתב עוד שיש רמז לדבר זה במה שתקנו לנו חז״ל ליטול ידים טרם שנסעד את לבנו, וזה בא לרמז לאדם שיתבונן על ידיו לפני שאוכל ויבדוק האם הם נקיות מזוהמת הגזל האונאה והעושק, ואם אכן הוא מתרחק מכל סרך גזל וכדומה יזכה שיתקיים בו מאמר הכתוב (דברים ח, י) ואכלת ושבעת

דרכי פרק ה משנה יג אבות תתקפא

וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, כי כיון שהוא אינו נוטל ממה שאינו שלו, גם השי"ת ישפיע עליו שפע רב ויתן לו מידו הטובה הרחבה והמלאה.

כשם שמקפידים על כשרות המאכלים כך יש לדקדק שיהיו נקיים מחשש גזל

וסיים את דבריו כי מכאן תוכחה מגולה לבני אדם המוכרים דברי מאכל ומציינים על גבם כי הם כשרים בתכלית ההידור ונקיים מכל חשש ערלה טבל ושביעית וכדו', אבל אינם שמים על לבם כי לא פחות מזהירות זו יש גם לדקדק שיהיו אלו המאכלים נקיים גם מחשש וסרך גזל ואונאה ושאר ענינים שבאיסורי הממון.

המעות שאדם נותן לעני אינם משלו אלא הם של העני והיו מונחים בידו לפקדון, ורק הפיוס הוא משלו

ובסיום דברינו על משנה זו נביא פירוש נאה על כל ארבעת המידות שבמשנה, שפירש הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע בהזדמנות מסוימת, וגופא דעובדא הכי הוה, היה זאת בעת שהוצרך הרה"ק רבי זושא לסך ממון לצורך צדקה כלשהי, והלך לקבץ מעות בצוותא חדא עם רב אחד, ויהי כאשר התקרבו לביתו של אחד העשירים אמר הרב שאין כדאי להשחית את הזמן בנסיון לבקש ממנו מעות, מאחר שהוא קמצן בממונו ואינו נותן מאומה לצדקה, אמנם הרה"ק לא קיבל את דבריו ואמר כי בדעתו להכנס אל ביתו על אף גודל קמצנותו, הקישו על פתח ביתו והעשיר פתח את הדלת והכניסם אל תוך ביתו וכיבדם וביקשם לישב, החלו לדבר עמו אודות צורך הצדקה ובקשו ממנו לתת את נדבת לבו, אולם העשיר סירב לתת באומרו כי הנה במסכת בבא בתרא (ט ע"ב) איתא הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך ב"א ברכות, ומזה נמצא כי חשיבות המפייס רבה יותר מן הנותן צדקה בפועל ממש, וע"כ הוא זוכה לתוספת של חמש ברכות יתר על הנותן צדקה, ולפיכך עדיפא ליה לילך ולפייס את העני בדברים ואז לא יצטרך להחסיר מממונו ועכ"ז יתברך בברכות ככפליים.

השיב לו רבי זושא טעות היא בידך ולא הבנת את דברי הגמ' על בוריים, כי הנה הקב"ה גזר על העניים שלא יהא להם ממון וע"כ נטל את הממון השייך להם ונתנם להעשיר בתורת פקדון, ומעתה כאשר העשיר נותן צדקה לעני, לא מיקרי שנתן לו מדיליה מאומה אלא שהשיב לו את פקדונו שהיה נתון

בידו למשמרת, ואדרבה אם יקפוץ את ידו ולא יתן לו מיקרי גזלן משום שנטל לעצמו מה שאינו שלו, אכן אם הוא מוסיף לפייסו בדברים בעת נתינתו שפיר נתן לו משלו יען כי זאת לא היה מחויב ליתן, ולכן אמרו רבותינו כי "המפייסו בדברים מתברך ב"א ברכות" יותר מן הנותן צדקה, כי אם חוץ ממה שנתן לו את שלו גם הוסיף משל עצמו ופייסו בדברים יזכה להתברך, אך אם לא יתן לו את פקדונו, ורק יפייסו בדברים לא יזכה כלל לברכות אלו שהרי גזילת העני נמצאת בידו.

וסיים הרה"ק שבזה יש לבאר גם את דברי המשנה, כי הנה להנתבאר י"ל ש"שלי" קאי על מה שהעשיר מפייס את העני בדברים כי זהו מה שהוא מוסיף לו משלו, ו"שלך" קאי על מעות הצדקה שהוא נותן לו, שהרי הם שייכים לעני ורק מסורים אצלו לפקדון. וזהו ביאור ארבעת המידות שמנה התנא, "האומר" לעני "שלי שלך" היינו שהנני נותן לך את הפיוס שהוא משלי, ו"שלך שלך" היינו הממון שאינו שלי כלל אלא פקדון בידי עבורך - ודאי שאעניקו לך בדין, הנה הוא "חסיד" משום שהוא מקיים את מצות הצדקה בשלימות הראויה הן במעשה והן בדיבור, אך האומר "שלי שלי ושלך שלי" כלומר שאינו נותן מאומה לעני, ועושק ממנו את הממון אשר הניחו בידו משמים למשמרת עבורו, הרי הוא "רשע" כאשר גזל את האביון ברוע לב, ואילו האומר "שלי שלי ושלך שלך" כלומר שנותן צדקה כראוי אך כלפי החלק שיכול להוסיף משלו - שהוא הפיוס והנתינה בסבר פנים יפות - הוא נוהג בקמצנות ואינו מעניקו לעני, "הרי זה מידת סדום" משום שכיון שכבר הוציא מעות ונתן לו, למה זה לא יתנם בסבר פנים יפות ובנפש חפיצה, והרי דבר זה אינו כרוך בחסרון כס ואין הוא זקוק להוציא עבור כך אפי' פרוטה אחת, אין זאת כי אם מידת סדום, אך אדם שאומר "שלי שלך ושלך שלי" והוא נותן לעני רק את הפיוס ואילו את הממון המגיעו מותיר בידו, הנה הוא "עם הארץ" כפשוטו יען כי אינו מבין את תלמודו, וטועה בפירוש דברי חז"ל שדיברו במעלת המפייס את העני, וסובר כי יש חשיבות לפיוס העני כאשר הוא בא לבדו בלא נתינת הצדקה בפועל, ואינו יודע כי בכך שאינו נותן צדקה לעני הרי הוא גזלן.

יד אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדַעוֹת. נַח לְכַעַס וְנַח לְרִצּוֹת, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. קָשָׁה לְכַעֵס וְקָשָׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְּסָדוֹ בְּשְׂכָרוֹ. קָשָׁה לְכַעַס וְנַח לְרִצּוֹת, חֲסִיד. נַח לְכַעֵס וְקָשָׁה לְרִצּוֹת, רָשָׁע:

פירוש רש"י

יד הכי גרסינן נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו. אדם שכועס מהר על כל דבר אע"פ שהוא חוזר ומתראה מהרה, הפסדו מרובה משכרו, שרוב מעשיו מקולקלים מאחר שהוא נוח לכעוס על כל דבר ודבר. אבל הקשה לכעוס אע"פ שיש לו מדה רעה שהוא קשה לרצות, יצא הפסדו המועט שהוא קשה לרצות בשכרו המרובה שהוא קשה לכעוס ורוב מעשיו מתוקנים. ואית דגרסי איפכא. וגרסא זו נראה לי עיקר:

משנה יד

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדַעוֹת וכו'.

רוב הקטטות שבין בני אדם נובעים מסיבת הממון ולפיכך הקדים התנא מידות שבממון

כתב בספורנו לבאר את סדר המשניות שנקט התנא, כי אחר שהזכיר התנא את מיני תכונות האדם בענין חמדת הממון, הזכיר את תכונותיו בעניני הכעס והחמה, ובמדרש שמואל ביאר כי סדר הדברים שמנה התנא נאמרו ע"פ מה שאי' במסכת עירובין (סה ע"ב) בשלשה דברים האדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו, וכשם ששם הקדים כיסו וממונו לפני כעסו, ע"כ גם במשנתנו הקדים התנא את המידות הנוגעות לממונו ורק אח"כ פירט את המידות הנוגעות לכעסו. סיבה נוספת יש לדבר משום שרוב הקטטות והכעסים בין בני האדם נובעים מעניני ממונות, ולפיכך הקדימם בראשונה ורק אח"כ ציין את התוצאה היוצאת מכך שהיא הכעס והמריבה.

מידת הכעס שבאדם תלויה במיסת שכלו ודעתו

דייק במדרש שמואל בשינוי לשון התנא, שלעיל (במשנה יג) אמר "ארבע מידות באדם" וכאן נקט "מידות בדעות", וביאר כי ענין הכעס וההתרצות תלויה במידת הדעת שיש באדם, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז, ט) כעס בחיק כסילים ינוח, והיינו כי הכסיל שלא זכה למתנת החכמה והדעת מאלקים כועס תמיד בכל עת, וכן הוא בכל אדם שלפי מיסת דעתו ושכלו כך יתנהג בענין

הכעס, ולפיכך שפיר הכניס התנא את אלו המידות בכלל ה"דעות" כי הם תלויים זה בזה.

הכעס ומניעתו תלויים בדעתו ורצונו של האדם

מובא בשם ספר 'דוד במצודה', כי ישנם בני אדם הסבורים שאין לאדם בחירה בדבר אם להיות בעל חמה וכעס או לאו, אלא הדבר תלוי בטבעו ובתכונות נפשו שנברא עמם, ולפיכך בא התנא להשמיענו כי אין אמת בדבר והאדם יכול לשלוט על כעסו ולהשבית את חמתו, ואף אם כבר בא לכלל כעס יכול להתבונן בדבר בדעתו ולהתרצות תיכף ומיד, ולפיכך טרם שמנה התנא את ארבעת המידות שבכעס הקדים ואמר שהם תלויים ב"דעות" ללמדנו כי באמת הכל תליא בדעתו וברצונו של האדם.

יש להתרחק מאד מן הכעס גם כאשר הוא טמון בעמקי לבבו ואינו ניכר מבחוץ

ובשם ספר בית אבות איתא שמידת הכעס מגונה וראוי לאדם להתרחק ממנה במאד, ולא יכעס גם באופן שהכעס אצור בתוך לבו בלא שיראו עליו מבחוץ שום סימן לכך, וע"כ ראוי לאדם להתייגע בתיקון המידה הלזו ולעקור מכל וכל את נטייתו לכעוס, עד אשר יבוא למדרגה שלא יתעורר כלל אל הכעס. וכיון שנתכוין התנא להורות שיש להתרחק גם מכעס הלב לחוד, ע"כ נקט כאן לשון "דעות" ללמדנו שגם בדעתו ולבו - שהם המחשבות וההרגשות הכמוסות בקרבו - לא יראה ולא ימצא שמץ מן הכעס המגונה.

גודל גנות מידת הכעס וחסרונותיה

בילקוטא מעם לועז בהקדמת ביאורו על משנה זו האריך בגודל גנות מידת הכעס כמובא הרבה בדברי חז"ל, וכדאיתא בזוהר הק' (ח"ב קפב ע"ב) שבשעה שהאדם כועס הרי הוא מאבד את הקדושה מנפשו, והוא עצמו נהפך לעבודה זרה רח"ל, וכל המתחבר עמו בשעה זו נחשב לו כאילו התחבר לע"ז ממש, וכיון שכן הרי הוא מכונה בשם 'אליל', ועל זאת הזהירה התורה באומרה (ויקרא יט, ד) אל תפנו אל האלילים, והיינו שצריך להזהר שלא להביט בבעלי הכעס בשעה שהכעס מפעפע בהם והם מאבדים את נפשם ח"ו.

ובשער רוח הקודש לרבינו חיים ויטאל כתב בשם האר"י הק' זי"ע, כי אף שבכל חטא שהאדם עובר הרי הוא פוגם רק באבר הזה שעמו נעשתה העבירה, הנה כאשר הוא כועס גורם הכעס לפגם בכל נשמתו ומחליפין את נשמתו בנפש שמקורה מצד הקליפות, וגם נאבדים ממנו כל המצוות שעשה.

והאברבנאל כתב (הובא במד"ש) כי מלבד הנזק העצום שגורם הכועס לנפשו, הרי הוא גורם גם נזק לגופו, לפי שאין לו טעם באכילתו ובשתייתו וע"כ אכילתו אינה אכילה, ואין לו דעת וחייו אינם חיים, והוא מלא בשנאה כלפי עצמו וכלפי סובביו, ואפי' אנשי ביתו מתרחקים ממנו מחמת הכעס, וגם את הוריו מולידיו - אשר גדלוהו באהבה ולא חסכו מאתו מאומה במשך כל ימי חייו - לא יכיר בעת אשר יתגבר כעסו, והוא עלול לפגוע בכבודם ולבזותם במאמריו, והאחרון הכביד כי הכעס יכול אף להעבירו על דעת קונו ולגרום לו להרים יד באלוקיו ולכפור בהשי"ת ח"ו, ואוי לו לאדם שלא עקר מקרבו את המידה הרעה הזו, מה גם שכיון שבשעה שהכעס גובר בקרבו אינו מביט לא לפניו ולא לאחוריו, ואחר ששקטה רוחו ורואה את הנזקים שנגרמו ע"י דיבוריו, יש לו לחלות את פני האדם שניזוק מדבריו ומעשיו ולבקשו שיסלח לו, וכיון שהוא מרבה לכעוס נמצא שבכל שעה ושעה הוא צריך לבקש כפרה מבני אדם.

**האדם המיטיב לאחרים יזכה להפטר ממידת הכעס,
ועובדא נפלאה בענין זה**

וביזון שנתבאר גודל חסרון מידת הכעס ורוב גנותה, נשאלת השאלה מהי התרופה הראויה שעל ידה יוכל האדם הלקוי במידה זו להיטיב את דרכו ולהמנע מן הכעס, ואת השאלה הלזו הרצה הגאון רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל לפני מורו ורבו מייסד תנועת המוסר הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, אשר השיבו שאם יעמול ויתייגע לרכוש קנין בנפשו את 'מידת ההטבה', דהיינו שבכל זמן ועת יחפש דרכים איך להיטיב לבני אדם אחרים, הנה ע"י שיעשה טובות לזולתו יזכה להפטר ממידת הכעס.

ובענין זה סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל עובדא נפלאה אשר ממנה נראה דבר זה בחוש, היה זה לפני שנים רבות בעיה"ק ירושלים אשר נודעה בעניותה הגדולה וכל בני העיר סבלו רבות מעוני ומחסור, ולפיכך הקימו אנשי הגולה 'כוללים' אשר על ידם החזיקו את אנשי הישוב, ומדי יום חמישי בשבת היו גבאי הכולל מקבלים את פני הנצרכים ונותנים להם קצבה מסוימת שבה יוכלו לרכוש את צרכי השבת, אחד מגבאי הכוללים היה נוהג להכנס אל המשרד גם ביום ו' ערב ש"ק בחשבו פן אירע אונס למאן דהוא ולא היה ביכולתו לבוא ביום ה' ליטול את קצבתו ויבוא היום, ואם יהיה נוכח במשרד יוכל ליתן לו מיד את מבוקשו ויוכל להכניס את השב"ק כראוי וכנכון, והיה היום ובאחד מערבי השבתות נכנס אחד התושבים אל המשרד וביקש מן הגבאי הנ"ל את הקצבה המחולקת, טרם שנתן לו את המעות חפץ לציין ברשימה

תתקפו דרכי מסכת אבות אבות

שבידו את שם המקבל כנהוג תמיד, אך מה מאד נשתומם לחזות כי ברשימה מצויין שאדם זה כבר קיבל את חלקו אמש, ויאמר לו הן ידעת כי כספי ה'כולל' מוגבלים, וכיון שכבר קבלת את מעותיך בשבוע זה אינני יכול ליתן לך עוד למרות רצוני העז לבוא לעזרתך.

כאשר שמע האברך שהגבאי מסרב ליתן לו, החל מצעק עליו ברוב כעס דברי חירוף וגידוף, ולא נתקררה דעתו עד שסטר על לחיו בכח גדול, מיד ביקש הגבאי מאחד מעוזריו שנכח שם שיואיל בטובו ללכת לאיש פלוני שיש לו גמ"ח להלוואת ממון וילוה בעבורו סך חצי נפוליון (שהיה בזמן ההוא סכום נכבד למאד), ותיכף כאשר שב השליח עם הכסף מסר הגבאי את המעות לאיש הנ"ל שסטר על לחיו, לתמיהת כל הנוכחים שלא הבינו מה ראה על ככה, כאשר יצא הלז מן המשרד כשהמעות בידו הסביר הגבאי את מעשיו ואמר, כאשר ראיתי את תגובת האיש ואיך שהתפרץ לנגדי עד כדי הכאה, הבנתי כי מצבו הכלכלי באמת קשה עד מאד ומחמת היאוש שגבר בקרבו עשה מעשים כאלו אשר לא יעשו, ולפיכך הרגשתי בנפשי שעלי מוטל החוב להושיעו ממצוקתו, ועל אף שלא יכולתי ליתן לו מכספי ה'כולל', לקחתי הלואה על חשבוני ומסרתיה לו בכדי שיוכל לקנות דברי מאכל לטפלו התלויים בו.

והנה הגבאי הלזה - אשר זכה לעמול ולתקן את מידותיו באופן נפלא - נהג כעצתו של הגר"י סלנטר זצ"ל שהדרך למנוע את הכעס היא ע"י מידת ההטבה, והיינו שתחת לכעוס על האדם הלז התבונן בקשייו ומכאוביו, והגדיל לעשות בכך שלוח מעות בכדי שיוכל לתת לו.

עצה נגד מידת הכעס - התפלה להשי"ת

והנה ישנה תרופה נוספת לדבר זה, והיא כאשר יתפוש האדם את אומנות התפלה, וישפוך שיח לפני בוראו שיעזרהו להנצל ממדת הכעס המגונה, ודאי שישמע ה' בקול תחינתו ויהיה בעזרו שיוכל להתגבר על נטייתו לכעוס ולא יבא לידי חמה.

ובפי שנוכל ללמוד ממה שמסופר (הובא בספר הוא ה' אומר) שאחד מתלמידי מרן החפץ חיים זצ"ל הבחין בתקופה מסוימת שמידי לילה בחצות נכנס החפץ חיים לבית הכנסת ושוהה שם ביחידות זמן מה ולאחר מכן שב אל ביתו, מכיון שהתלמיד חפץ מאד לדעת מה מעשיו של רבו הגדול, החליט להסתתר באחד מזויות ביהכנ"ס ולראות כמו עיניו מה עושה החפץ חיים, ואכן באחת הלילות הקדים ליכנס לביהכנ"ס, ובהגיע שעת חצות ראה שהדלת נעה על צירה, והח"ח

נכנס אל ההיכל וניגש אל ארון הקודש ופתח את דלתו והחל מדבר מתוך בכיה ואומר כך, רבונו של עולם, הן בראת את ישראל מאיר בתור כהן והרי הכהנים עלולים לבוא בנקל לידי כעס, עזרני נא בוראי שאוכל להתגבר על הכעס, והנה באמת תפלת החפץ חיים התקבלה במלואה והוא זכה להנצל מן הכעס כידוע מעלת מידותיו התרומיות של הכהן הגדול מאחיו, ומזה נקח גם אנו שע"י התפלה לה' בכל לב ובקשת רחמים שנינצל ממדורת הכעס נזכה להתגבר על נסיון זה ולהתרחק מן הכעס.

והנה אף שנתבאר כמה גדולה גנות מידת הכעס, אמנם כיון שהאדם הינו קרוץ מחומר ואינו אלא בשר ודם ולא יתכן שלא יבוא לידי כעס כלל בשום פעם, לפיכך קבע התנא ד' מידות בענין הכעס, ואמר על כל אחת מהם מה היא מהותה ומידתה וכפי שמבאר והולך (ילקוט מעם לועז).

נח לבעם ונח לרצות, יצא שכרו פהפסדו.

ביאר רבינו יונה את סיבת הדבר שהפסדו של אדם זה מרובה יותר מן השכר, לפי שאין שום תועלת יוצאת לו מכך שהוא מתרצה במהרה, מאחר שהוא גם כועס במהרה והכעס ינוח בחיקו פעמים רבות, ובאלו הפעמים יבוא לידי עבירה ועון, וגם כי לא יוכל לתקן את אשר עוות בעת שגבר כעסו - אף על פי שיתרצה במהרה ויפסיק לכעוס.

נח לבעם.

הרה"ק רבי גרשון חנוך מראדז'ין זצ"ל שח בהזדמנות אחת כי מה שאמר התנא "נוח לכעוס", קאי על אדם כזה אשר תיכף בהשכימו ממיטתו בתחילת היום, כבר הוא שרוי בכעס עז, אלא שמחפש אחר דמות אנוש לשפוך עליו את זעמו, ולכן בכל הזדמנות שנקרית לידו הרי הוא נוח לכעוס.

ונח לרצות.

גם אדם המרצה מרצונו את מבעיסיו, גדול הפסדו אם הוא נוח לכעוס

כתב במדרש שמואל כי במה שנקט התנא "נוח לרצות" ולא אמר "נוח להתרצות" בא ללמדנו חידוש גדול, כי מיירי באדם אשר לא זו בלבד

שכאשר מרצים אותו אנשים אלו שהכעיסוהו הרי הוא ממהר לְהַתְרִצוֹת ומוחל להם, אלא הוא בעצמו "נוח לרצות" כלומר שהוא פונה אל מכעיסו ומרצה אותם ומבקש מהם שימחלו לו, שדבר זה הינו מדריגה גדולה מאד, ועכ"ז השמיענו התנא שההפסד שיש לאדם זה בכך שהוא "נוח לכעוס" - גדול הרבה יותר מן השכר והמעלה שיש בכך שהוא בעל המדריגה האמורה, וטעם הדבר הוא כמו שהובא לעיל מדברי רבינו יונה כי אף שהוא מרצה את מי שכעס עליו, עדיין ההפסד קיים שהרי אינו יכול לתקן מה שקלקל בעת שגבר כעסו.

קִשָּׁה לְכַעֵס וְקִשָּׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְּסָדוֹ בְּשִׁכְרוֹ.

ביאר רבינו יונה שאדם זה שכרו מרובה על הפסדו, לפי שאינו כועס אלא לעתים רחוקות מאד כשיש לו הכרח גדול, ועל אף שמן הכעס ההוא אינו מתרצה במהרה, עכ"ז ברוב הפעמים הינו סבלן וארך רוח.

נָח לְכַעֵס וְנָח לְרִצּוֹת, יֵצֵא שִׁכְרוֹ בְּהַפְּסָדוֹ,
קִשָּׁה לְכַעֵס וְקִשָּׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְּסָדוֹ בְּשִׁכְרוֹ.

מה שהאדם "קשה לרצות" יביאנו לעקור מקרבנו את הכעס

בשפת אמת ביאר את טעם הדבר שגבי מי ש"נוח לכעוס ונוח לרצות" אמר התנא "יצא שכרו בהפסדו", ואילו גבי אדם שמידתו "קשה לכעוס וקשה לרצות" נקט איפכא ש"יצא הפסדו בשכרו", והוא משום שכיון שהוא "נוח לרצות" הרי הוא סבור שכעסו אינו נחשב לחטא גדול כ"כ כיון שהוא מתרצה תיכף ומיד, ולכן אין בדעתו להתחרט ולשוב בתשובה על כך, ולפיכך אין שכרו נחשב לעומת ההפסד הגדול, כיון שעדיין חטאו רובץ עליו ו"יצא שכרו בהפסדו", משא"כ האדם שמידתו היא "קשה לרצות", שבסופו של דבר הכעס מפעפע בקרבו כארס של עכנאי, הרי הוא רואה בחוש כמה גרועה המידה הלזו, וזה גורם לו ליתן לבו על הדבר ולהתחרט על כעסו ולעקור את המידה הרעה הזו ממנו, וע"כ "יצא הפסדו בשכרו".

קִשָּׁה לְכַעֵס וְנוּחַ לְרִצּוֹת, חֲסִיד.

ישנם פעמים שהאדם מחוייב לכעוס ואף בהם מוטל עליו להיות "קשה לכעוס"

כתב רבינו יונה שאף אצל החסיד לא אמרינן שאינו כועס לעולם אלא שהוא "קשה לכעוס", וזאת לפי שישנם פעמים שבהם האדם צריך ואף מחוייב לכעוס דומיא דפנחס קנאה שקינא את קנאת ה', אלא שגם באותם מאורעות הרי הוא "קשה לכעוס" כלומר שהוא כועס בקושי גדול. ומה שאמר התנא "נוח לרצות" ביאר רבינו יונה שהחסיד אינו ממתין להתרצות אחר שיפוג הכעס ממנו, אלא מתרצה אף בעוד הכעס שורה בקרבו, ונמצא שבשעת הכעס ממש הרי הוא "נוח לרצות" וזהו ממידת הנוהגים בחסידות ובעלי לב טוב.

ובעין דברים אלו איתא במפרשים בשם רבי אברהם אזולאי, דאף מי שכועס רק לעתים רחוקות עדיין בשם "חסיד" יכונה, שהרי מי שאינו כועס כלל בשום פעם לאו בר איניש הוא אלא מלאך, אבל בין בני האדם לא נמצא מי שלא יעלה בלבו הכעס כלל במשך כל ימי חייו, ומי לנו גדול ממשא רעיא מהימנא שגם אצלו מצינו את ענין הכעס בשעה שהחיו אנשי החיל את הנקבות בזמן מלחמת מדין, וכמו שנאמר (במדבר לא, יד) ויקצוף משה על פקודי החיל וגו'.

רוב בני העולם לא זכו להגיע למידת החסיד

ובילקוט מעם לועז העיר כי לכאורה היה לתנא לפתוח עם מידת החסיד שהוא "קשה לכעוס ונוח לרצות" שהרי היא המידה הרצויה, ולמה זה איחרו עד לאחר מידות הבינוניים, וביאר כי כיון שרוב בני העולם לא זכו למידה נשגבה זו של החסיד אלא למידה בינונית, לכן הקדים לפרט את מידות האנשים הבינוניים ורק לאחר מכן את מידת החסיד.

ויש לציין את מאמר רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל, שלדברי המשנה הללו יש מקור בפסוק מפורש בנבואת ירמיה הנביא (ג, יב) כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם, [ופירש במצודת דוד שאמר ה' כיון שהנני חסיד לא אשמור את האיבה לעולם], והיינו שבפסוק זה מכונה הקב"ה בשם "חסיד" בשל מידה זו שיש בו, שאף כאשר הוא כועס הרי הוא נוח לרצות ואינו נוטר את האיבה לעולם.

**גודל מעלת האדם שהוא "נוח לרצות" ומעביר על מידותיו,
ועובדות בזה מדברי חז"ל**

ובגודל מעלת אדם שזכה למידת "נוח לרצות" והוא מעביר על מידותיו, אמרו רבותינו ז"ל (ר"ה יז ע"א) כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר (מיכה ז, יח) נושא עון ועובר על פשע, למי נושא (הקב"ה) עון למי שעובר על פשע, ומייתי הגמרא עובדא בענין זה, שרב הונא בנו של רבי יהושע חלה מאד ונכנס רב פפא חבירו לבקרו, ראה רב פפא שחליו גבר עליו מאוד והוא נוטה למות ואמר לבני משפחתו שיכינו עבורו תכריכים וארון לקבורה, לבסוף נתרפא רב הונא וקם מחליו, והיה רב פפא בוש לראותו בגין מה שפתח את פיו עליו לרעה ואמר שהוא עומד למות (ולבסוף נתברר שלא צדקו דבריו), והנה בני משפחתו של רב הונא שסבבוהו בקשוהו שיספר להם מה שאירע עמו, אמר להם כי אמת הדבר מה שאמר רב פפא ואכן נקנסה עליו מיתה, אולם הקב"ה ציוה להשיב את נשמתו לגופו ולהשיבו לארץ החיים, באומרו שמכיון שאינו מעמיד על מידותיו גם לא ידקדקו עמו בדינו וכפי שנאמר נושא עון ועובר על פשע.

עוד איתא בגמרא (תענית כה ע"ב) מעשה שקבעו החכמים תענית בשנת בצורת, וירד רבי אליעזר לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות בתפילה כנהוג ביום תענית ציבור ולא נענה (שלא ירדו גשמים), נשאו העם עיניהם אל רבי עקיבא, ירד רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו למענך רחם עלינו, מיד התקדרו השמים בעבים וירדו גשמי ברכה, סברו העם לומר שר"ע גדול מרבי אליעזר במעשים טובים ולפיכך נענה בתפלתו, יצאה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שר"ע מעביר על מידותיו ור"א אינו מעביר על מידותיו, הרי לנו מזה גודל מעלת האדם המעביר על מידותיו שיכול לקרוע גזר דינו וגזר דין הרבים כפי שמצינו בעובדות האמורות.

**גם כאשר האדם מוכיח את בעלי העבירה יש לו להוכיחם
בלא כעס**

וחנה הרשב"ץ הקשה על מאמר המשנה קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, כי כיון שאדם זה כועס - אף שהוא קשה לכעוס ונוח לרצות - איך יתכן לכנותו בשם "חסיד" והרי עון הכעס חמור עד למאד, וכפי שחזינן שדימו חז"ל (שבת קה ע"ב) את הכועס לעובר עבודה זרה, והחמירו מאד בעונשו ואמרו (נדרים כב ע"א) כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו. וביאר ע"פ דרכו של רבינו יונה הנ"ל שמשנתנו מיירי באדם שכוועס על עוברי עבירות דומיא דפנחס שנתקנא

דרכי פרק ה משנה יד אבות תתקצא

בחוטאים, שעליהם רשאי החסיד לכעוס, אלא שאף אז יהא קשה לכעוס וגם יתרצה מיד.

ועד"ז ביאר בספר בן יהודע מה שאמרו חז"ל בפסחים (קיג ע"ב) שלשה הקב"ה אוהבם, מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מידותיו, ולכאורה הוא מן התימה מאי רבותא איכא באדם שאינו כועס, והרי איסור גמור איכא לכעוס והכעס היא מידה גרועה עד מאד, אמנם הביאור בזה הוא שדברי הגמ' עולים על אדם שנוזהר מלכעוס אף באופנים שהכעס רצוי ונצרך, וכגון בזמן שמוטל עליו להוכיח אנשים העוברים על התורה ומצוותיה, שאם גם אז הוא מוכיחם בנחת ובדרכי נועם ואינו מביע שום כעס עליהם הרי השי"ת אוהבו.

גם כשאדם אומר דברי תוכחה יש לו לכעוס 'כעס הפנים'
ולא 'כעס הלב'

נמצא מזה כי אף כשהאדם כועס באופנים שמותר לכעוס בהם, יש לו ליזהר עד מאד שיהיה הכעס בצורה הנאותה והנכונה, וכפי שכתב רבינו יהודה החסיד (ספר חסידים ס' קלז) שכאשר אדם ירא שמים כועס על בעלי עבירה ישקול מתחילה היטב את כעסו כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו בינו לבין עצמו עכ"ד, ובענין זה מסופרת עובדא שהיתה אצל הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל אשר פעם אחת בעת שהותו בבית מדרשו היו הבחורים מתרשלים בלימודם - וכיון שנפסק בדברי הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ד ה"ה) שאם רואה שהתלמידים מתרשלים בדברי תורה וכו' חייב לרגוז עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדם ולזרזם, עמד רבי ישראל וגער בהם בדברי תוכחה והיה ניכר עליו שיש בקרבו כעס עליהם, אולם באמצע דיבורי התוכחה שתק למשך מספר רגעים מתוכחתו והפנה את פניו כלפי הכותל כשפיו ממלמל כמה תיבות בלחש ותיכף לאחר מכן חזר לדברי התוכחה, התלמידים תמהו מאד על כך אך לא יכלו להוודע מהו פשר הדבר, אולם תלמיד אחד שישב בסמיכות למקומו של רבי ישראל במקום נסתר הטה את אזנו אל רבו, ושמעהו אומר לעצמו לא לכעוס כעס הלב כי אם כעס הפנים שהרי כל הכועס כאילו עובד ע"ז, הרי לנו דוגמא נכונה למה שנתבאר כי אף הכעס והתוכחה למי שצריך לשפר את מעשיו צריכים להיות בדרכי נועם ובבחי' "קשה לכעוס ונוח לרצות", וכפי שנהג רבי ישראל שכעס ב'כעס הפנים' ולא ב'כעס הלב'.

ובילקוט מעם לועז הסמיך לדברי הגמ' שהובאו לעיל - שהקב"ה אוהב את מי שאינו כועס - את מאמר הכתוב במשלי (ט, יא) שְׁכַל אָדָם הָאֵרִיךְ אָפו

תתקצב דרכי מסכת אבות אבות

ותפארתו עבור על פשע, וביאורו הוא שהדרך שעל ידה אפשר לידע את מידת "שכל אדם" כלומר אם נתברך בשכל וחכמה, הוא ע"י "האריך אפו" ר"ל שנתבונן אם הוא מאריך אפו וכובש את כעסו בשעה שסובביו מכעיסים אותו, ואם הוא אכן "קשה לכעוס", ואף אם הרבו לפשוע נגדו והביאוהו לידי כעס, הרי הוא "נוח לרצות" ומוחל להם על פשעם סימן הוא ששכלו מרובה, והמשיך הכתוב ואמר "ותפארתו" היינו שהקב"ה מתפאר בו ואוהבו בגין מידתו "עבור על פשע" היינו מה שהוא מתרצה למכעיסיו ומוחל להם, וכדברי הגמ' שמי שאינו כועס הקב"ה אוהבו.

נח לבעוס וקשה לרצות, רשע.

תיקון המידות וקלקולם תלויים בבחירת האדם ולא במזגו וטבעו

כתב בספורנו כי כוונת המשנה בדבריה אלו הם כי אף כאשר התנהגות זו של האדם באה מחמת כי כך נברא בטבעו, שיש לו נטיה לכעוס ולהמנע מהתרצות, גם אז הבחירה נתונה בידו לעמול ולהתייגע לתקן את מידותיו עד אשר יוכל לעקור טבע זה לגמרי, ואם אינו בוחר לשנות את טבעו אלא ממשיך לכעוס כפי נטייתו אזי נקרא "רשע". וכדברים אלו מובא גם בספר ענף עץ אבות, וכתב כי המידות הללו שנשנו במשנתנו נתונים ביד האדם ובבחירתו אם לתקנם או לקלקלם, וראיה לדבר כי אם בעל מידת "קשה לכעוס ונוח לרצות" נולד בטבעו עם נטיה כזו לא היה התנא מכנהו בשם "חסיד", אלא מוכרחים אנו לומר כי מיירי באדם שעמל לתקן את מזגו וע"כ מן הראוי שיתעטר בכתר החסידות, ומזה נראה כי הקב"ה נתן לאדם אפשרות ובחירה לשנות את מידותיו ולשפרם לטובה. והגאון מהר"ם שי"ק זצ"ל כתב ג"כ שע"י שירגיל האדם את עצמו ויפעל פעולות מעשיות בענינים אלו יוכל להפוך את מידותיו לטובה, והוסיף כי אז ירבה שכרו עד מאד, יותר מאילו היה נולד בטבעו עם מידות טובות.

הכועס נקרא רשע משום שנחשב לו כאילו חטא בע"ז

ובביאור הדבר מפני מה אדם שאחרים פשעו נגדו וגרמו לו לכעוס עליהם נקרא "רשע", ביאר בשפת אמת ע"פ מאמר הכתוב (קהלת ז, ט) כעס בחיק כסילים ינוח, והטעם שנקרא הכועס בשם כפי"ל הוא כי הנה אמרו חז"ל (שבת קה ע"ב) כל הכועס כאילו עובד ע"ז, וא"כ האדם הלזה שבחר לכעוס על

המריעים לו ועי"ז נחשב כעובד ע"ז אין לנו כפי"ל גדול ממנו, שהרי מחמת שחטאו נגדו ועשו לו רעה גרם לעצמו רעה נוספת גדולה עד מאוד שנחשב ככופר בהקב"ה וכעובד ע"ז רח"ל, ומסיבה זו גם נתכנה בשם "רשע" אף שרעהו עשה לו רעה, שהרי האדם שחוטא בע"ז ודאי ראוי להקראות בשם "רשע".

הכעס הוא ענף ממידת הגאווה המאוסה

ובילקוט מעם לועז ביאר ענין זה באופן אחר, כי הנה הכעס הינו ענף ממידת הגאווה השנואה ומתועבת בעיני השי"ת עד מאד, משום שהוא שורש לכל החטאים. [ובביאור הקשר בין כעס לגאווה כתב בספר שערי קדושה לרבינו חיים ויטאל (ח"א שער ב), וז"ל יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה הנקראת גסות הרוח וכו' ובכללה הכעס כי מפני הגאווה מתכעס האדם כשאין עושין רצונו, ואילו היה שפל רוח ומכיר חסרונו לא היה מתכעס כלל]. ולפיכך אמרו חז"ל (נדרים כב ע"א) כל הכועס בידוע שעונותיו מרובין מזכויותיו, והיינו משום שאם אין האדם יכול לעצור בעד כעסו בודאי שאינו יכול לעצור גם בעד שאר תאוותיו, וע"ש מידת הגאווה נקרא הכועס בשם "רשע".

כעס האויל קשה מאוד לפי שכועס מיד וקשה להתרצות

עוד ביאר פסוק נוסף שנאמר אודות הכעס (משלי כז, ג) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם, וביאורו כי כאשר רוצים לפנות בידיים שתי ערמות המונחות במקום מסוים, האחת של חול והשניה של אבנים, הנה את הערמה של חול יותר קל לפנות מחמת שהיא קלה לנשיאה, אך סיום הפינוי יהיה כעבור זמן רב משום שא"א ליקח הרבה בפעם אחת, ומאידך גיסא את ערמת האבנים יותר קשה לפנות מחמת כובד האבנים אבל עצם הפינוי יארך זמן קצר, הרי שפינוי ערמת החול קל בתחילתו וקשה בסופו, ואילו פינוי האבנים קשה בתחילתו וקל בסופו, ומעתה כאשר נדמה את האדם הכועס שהוא "נוח לכעוס וקשה לרצות" לאלו הערמות, נראה שהוא שוה לחלקים הקשים שבשניהם, משום שהכעס שולט עליו גם בתחילה שהרי הוא "נוח לכעוס", וגם בסוף כאשר הגיע עת להתרצות ולחדול מן הכעס, הנה הוא "קשה לרצות". וזהו שאמר הכתוב "כובד אבן" היינו פינוי האבנים שמשקלם רב שהוא קשה בתחילתו, "ונטל החול" נטילת החול ופינויו שקשה בסופו, "וכעס אויל כבד משניהם" כי כעסו של אויל ה"נוח לכעוס וקשה לרצות" כבד כקושי שבשניהם וכנ"ל.

הכסיל מרבה לכעוס בכל עת מצוא

וכתב עוד בילקוט מעם לועז לבאר פסוק אחר שנאמר בגנות הכעס (קהלת ז, ט) וכעס בחיק כסילים ינוח, וביאורו ע"ד משל לחנוני המוכר בחנותו הרבה מיני סחורות, וכיון שיש סחורות שאנשים רבים חפצים לקנותם וישנם כאלו שאין להם קופצים כ"כ, הרי הוא מניח את הסחורות הנמכרות בסמיכות אליו בכדי שימצאם מיד ויוכל להושיטם לכל דורש, ואילו את שאינם נמכרות כ"כ הוא מעלה אל עליית הגג, ורק לעתים רחוקות כאשר מאן דהוא מבקש מן הסחורה הזו הוא עולה ע"ג סולם ומביאו אל המבקש. וכדמיון הזה ממש בא הכתוב ללמדנו בגנות מידת הכעס, כי החכם יודע שהכעס נצרך לו לעתים רחוקות וע"כ הוא מניחו במרחק ממנו אבל אינו מצוי אצלו בהישג יד, אך הכסיל מניחו ממש בסמיכות אליו והוא משתמש בו בכל עת, וע"כ אמר הכתוב "וכעס בחיק כסילים ינוח".

קִשָּׁה לְכֹעֵם וְנוּחַ לְרִצּוֹת, חֲסִיד. נַח לְכֹעֵם וְקִשָּׁה לְרִצּוֹת, רָשָׁע.

הכועס נקרא רשע ע"ש סופו, והמתרחק מן הכעס בשם חסיד יכונה, לפי שעתיד להעשות כן

כתב במדרש שמואל כי אפשר לומר שמה שקראם התנא "חסיד" ו"רשע", אינו בגין מידת הכעס עצמה אלא על שם סופם, והיינו כי אדם שהוא "קשה לכעוס ונוח לרצות" כיון שעמל על מידותיו וזכה לבוא לידי מידה זו שרוב גופי תורה וקיום המצוות תלויים בה, הנה נפתח לו פתח תקוה שיוכל לקנות את שלימות מידת החסידות, ולפיכך כבר עכשיו - אף טרם שזכה למעלה נשגבה זו בפועל - בשם "חסיד" יכונה, ומאידך גיסא זה ש"נוח לכעוס וקשה לרצות" אעפ"י שעדיין לא הרשיע את מעשיו בפועל, עכ"ז כיון שקנה את מידת הכעס שהיא אבי אבות הטומאה, ועומדת להביאו לידי עוונות חמורים וגדולים עד העון החמור ביותר של ע"ז, ע"כ כבר כעת נקרא בשם "רשע".

טו אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים. מִהָר לְשִׁמְעַ וּמִהָר לְאַבְד, יֵצֵא שְׂכָרוֹ
 בְּהַפְסְדוֹ. קָשָׁה לְשִׁמְעַ וְקָשָׁה לְאַבְד, יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשְׂכָרוֹ. מִהָר
 לְשִׁמְעַ וְקָשָׁה לְאַבְד, זֶה חֵלֶק רַע. קָשָׁה לְשִׁמְעַ וּמִהָר לְאַבְד,
 זֶה חֵלֶק רַע:

פירוש רש"י

טו מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו. דמאחר שזוכה מה שלומד, מה הנאה יש
 צמה שהוא מהר לשמוע, נמלא הפסדו גדול משכרו: קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו
 בשכרו. שמדה טובה שיש בו יתירה על המדה הנפסדת, הואיל ומה ששמע אחר הקושי הוא זוכר
 ואינו שוכח. ונפקא מינה, שאם יש לפנינו שני תלמידים ואין לנו לספק מזון אלא לאחד מהם, נקדים
 הקשה לאבד על המהר לשמוע: זה חלק רע. לא היה שייך למתני הכא חסיד או רשע, שאין זה דבר
 המלוי בצמירתו של אדם, אלא חסרון שהיה בו מעיקר צרימתו:

משנה טו

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים מִהָר לְשִׁמְעַ וּמִהָר לְאַבְד, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ וכו'.

יש להקדים את פרנסת התלמיד הזוכר את תלמודו לזה
 שמאבדו

כתבו רבינו יונה ושאר מפרשים כי המשנה נתכוונה בכך שמנתה את ארבעת
 המידות הללו, גם לענין זה שאם לא יהיה ביד המפרנסים את התלמידים
 בכדי שיוכלו ללמוד תורה בהרחבת הדעת - די ממון בכדי פרנסת כולם, יקדימו
 את התלמיד הזוכר את תלמודו לזה שלא זכה שתתקיים התורה בידו והוא
 מאבדה.

גם מי שממהר לאבד את תורתו ישתדל לעמול בתורה
 ובכך ירבה שכרו עד מאד

כתב רבינו יונה כי האדם הלזה שממהר לאבד את התורה שקנה ועליו נאמר
 "יצא שכרו בהפסדו", וכן מי ש"קשה לשמוע ומהר לאבד" שנזכר בסיפא
 שהוא "חלק רע", לא יתייאשו מללמוד מחמת שאין נשאר מאומה בזכרונם,
 אלא ישתדלו לעסוק בתורה ביגיעה רבה ובכך יזכו לשכר מרובה מאת ה' בגין
 העמל שעמלים בתורתו, וכדברים האלה האריך גם החסיד יעב"ץ בלשונו הזהב,
 וכתב שלא יתשל מללמוד שהרי שכרו אתו ופעולתו לפניו מאחר שעובד את

אלקיו תמיד, וחז"ל אמרו (ברכות יז ע"א) אשרי מי שעמלו בתורה, ונקטו בדייקא לשון "עמל" לרמז כי כפי גודל עמלו כך ירבה שכרו וכמאמר התנא (לקמן משנה כד) לפום צערא אגרא, וכיון שאמר הכתוב (איוב ה, ז) אדם לעמל יולד, והיינו שעל כל אדם מוטל לעמול ולהתייגע בעולם הזה וא"א להמלט מכך, ודאי שטוב לו שיהיה אותו העמל בתורה ובכך ירבה שכרו לעתיד, וזהו כוונת רבותינו באמרם "אשרי מי שעמלו בתורה".

מהר לשמע ומהר לאבד, יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמע וקשה לאבד, יצא הפסדו בשכרו. מהר לשמע וקשה לאבד, זה חלק טוב. קשה לשמע ומהר לאבד, זה חלק רע.

מי שמתייגע להבין את לימודו - מדרך הטבע שישאר בזכרונו זמן רב, ומי שממהר לשמוע - מדרך הטבע שימחר לאבד

כתב במדרש שמואל בענין האדם בעל מידת "מהר לשמוע ומהר לאבד", שב' הדברים הללו תלויים וקשורים זה בזה, כי מכיון שהוא שומע בנקל ומבין במהירות, אינו צריך להכניס את הדברים במוחו ושכלו בהשקט ובמנוחה וישוב הדעת, ולפיכך הוא גם ממהר לאבדם, שהרי כבולעו כך פולטו, והדברים להיפוך אצל משנהו שמידתו "קשה לשמוע", שכיון שאינו קולט את הדברים הוצרך רבו לחזור עליהם ולשננם לפניו פעמים רבות עד שזכה להבינם מתוך עמל ויגיעה רבה, ודייקא משום כך נשארו הדברים קשורים בלבו בקשר של קיימא לאורך ימים והוא "קשה לאבד", נמצא מזה שב' החלקים האלו של המשנה נאמרו ע"פ הנהגת דרך הטבע.

והנה גם בשפת אמת ביאר כן, וכתב שע"פ יסוד זה יתבאר היטב מה שאמרה המשנה "יצא שכרו בהפסדו", כיון ש"שכרו" שנשכר בכך שהוא "מהר לשמוע" זה גופא גורם את "הפסדו" שיהיה "מהר לאבד" (וכעין זה גם לאידך גיסא גבי ה"קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו", ש"הפסדו" זה שהוא "קשה לשמוע" הוא עצמו גורם ל"שכרו" שיזכור את הדברים ולא יאבדם מהרה).

ונשוב לדברי המד"ש במה שכתב לבאר את סיומ דברי המשנה "מהר לשמוע וקשה לאבד חכם", והוא כי אף על פי שהוא "מהר לשמוע" שע"פ טבעו הוא צריך להיות "מהר לאבד", עכ"ז זכה להיות "קשה לאבד" נגד הטבע ושפיר ראוי לקרותו בשם "חכם", כי הצליח בחכמתו שניתנה לו משמים שלא כדרך הטבע. ועד"ז יובן גם מה שאמרו "קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע", והיינו

כי אם הוא "קשה לשמוע", ולפי דרך הטבע כמה שכבר נתייגע להבין ונקלט במוחו היה צריך להיות שיהיה גם "קשה לאבד" ועכ"ז הוא "מהר לאבד" ושוכחו במהרה, הנה "זה חלק רע" כי נדבק בו חלק רע שלא ע"פ דרך הטבע.

שיטת רוב המפרשים: המידות הללו אינם תלויות בבחירת האדם אלא באו לו בטבע, ועכ"ז יש באפשרותו להשמר מנזקם

המפרשים דקדקו על דברי משנתנו שלכאורה איננה דומה לחברותיה שמלפניה ולאחריה, כי בעוד שבהם הדברים תלויים במעשי האדם, הנה כאן נשמע שהדבר תלוי בטבע האדם ולא בבחירתו כלל, וא"כ מאיזה טעם מנתה לנו המשנה את המידות הללו, ומה תועלת תצא לנו מן הידיעות ההם.

אמנם הספורנו כתב כי אף שהאדם נברא כאשר משמים העניקו לו את הכשרונות אשר יועדו לו, ויש אדם שהינו בטבעו מהיר לשמוע ואילו רעהו קשה לשמוע, וזאת אין ביכולתו לשנות, אך עכ"ז רצה התנא לגלות לנו את אלו הטבעים השונים שיש בבני אדם, בכדי לעורר את האדם ולהודיעו שיש יכולת בידו להשמר מן הנזק הנמשך מטבעו ע"י שירבה להשתדל בהתבוננות והתמדה, וביאר שמן הטעם הזה בחלק האחרון של המשנה גבי "קשה לשמוע ומהר לאבד" לא נקט התנא שהוא "רשע" אלא אמר "זה חלק רע", כי באמת הענין הזה אינו בבחירתו ושליטתו של האדם אלא חלקו שנתן לו הקב"ה, אך עכ"ז עליו לידע ולהכיר את חלקו כיון שע"י רוב ההשתדלות יוכל להשמר מהנזק הגדול הנובע מטבע זה.

מידת החכמה שבאדם תלויה בגזירת שמים, אך עכ"ז יש ביד האדם לשנותה ע"י מעשיו

ביאור נוסף בדבר מה שהמשנה מנתה את ארבע המידות האלו מצינו במד"ש באופן שונה, כי הנה אמרו חז"ל (נדה טז ע"ב) שארבעים יום קודם יצירת הולד גוזרים על האדם אם יהיה חכם או טיפש, אמנם אעפ"כ אין הגזירה הלזו מכריחה את האדם להיות כן, אלא בידו לקנות את השלימות כאשר ירצה ע"י שירבה להשתדל ולהתאמץ. ובזה יובן מפני מה נקט התנא בלשון שכר והפסד של האדם עצמו, כאמרו "יצא שכרו בהפסדו", אשר מזה נשמע כאילו הוא עצמו גורם לו להשתכר (פארדינען) או להפסיד (דערלייגן), ולכאורה אם הכל תלוי בטבעו שניתן לו משמים לא יאות לומר שהוא משתכר או מפסיד, אלא מוכרחים אנו לומר בדעת המשנה כי באמת הדבר תלוי ועומד בבחירת האדם, כיון

שהגזירה שנגזרה משמים היא רק שיהא טבע האדם נוטה לצד אחד יותר מן הצד השני, אך אם יחפוץ האדם יוכל להטות את טבעו לצד הנגדי, ואע"פ שבודאי הדבר יעלה בידו רק אם יטרח מאד בכחות עצומים לפי שהוא נגד גזירת שמים, אך עכ"פ בדידיה תליא מילתא ואל אשר יחפוץ יטנו, וכן כתב גם בספר מגן אבות שיש לאדם זה תקוה לשנות את טבעו ע"י שישקוד על התורה יום יום.

ובן כתב האברבנאל שהאדם יוכל לקנות את המידות הטובות והקנינים המשובחים אף כאלו שהם נגד טבעו ומזגו, כיון שרוב ההרגל ומלאכת האדם יכולים לשנות את טבעו, וכן כתב ב'פירושו לא נודע למי' שדברי התנא במשנה זו מכוונים למלמדים שעליהם להדריך את תלמידיהם (וכן האבות לבניהם) כפי טבעם ולהרגילם לטבע טוב, כי כל אדם יכול לשנות את טבעו לטובה. וכעין זה כתב גם בילקוט מעם לועז שהתנא לימדנו זאת, בכדי שלא יאמר האדם כיצד אוכל לעסוק בתורה והרי לא נתברכתי משמים בכוחות המסייעים בידי לקלוט ולהבין את תלמודי, אלא יתייגע הרבה בעסק התורה ועי"ז ודאי יזכה להבין ולהשיג את דברי התורה, וכפי שאמרו חז"ל (מגילה ו ע"ב) יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, וזה נאמר אף למי שמוחו אטום ביותר, שהרי אין תכונה המונעת מהאדם להשיג את עסק התורה יותר ממידת "קשה לשמוע ומהר לאבד", ועכ"ז כאשר ילמד הרבה ויעמול בכל עוז יזכה להבין את דברי התורה.

המידות הללו תלויים בדעת התלמיד כמה שהוא מחשיב את המלמד ואת עצם החכמה שלומד ממנו

אמנם יש מפרשים הסוברים שגם משנה זו הולכת בדרך המשניות שלפניה ולאחריה, שהדברים שנשנו בהם תלויים לגמרי בבחירת האדם, וכזו היא שיטת בעל לב אבות, שהשמיעה והזכירה אינם תלויים בטבע התלמיד אלא במידת החשיבות שהוא מייחס לרבו, וכמה הוא מחשיב ומייקר את החכמה הנלמדת, כי לפעמים ישנו תלמיד שאינו מחשיב את החכמה מצד עצמה [וננקוט לדוגמא את מקצוע ההיסטוריה], אמנם מכיון שהוא מחשיב מאד את החכם שמלמדנו ויש לו כלפיו יראת הכבוד, וחפץ להיות עמו בקשר מחמת אהבתו אותו, לפיכך הוא מקבל את דבריו במהרה, אך מכיון שאינו מחשיב את החכמה עצמה והיא אינה ערבה עליו הוא מאבדה מהר, נמצא שכלפי חכמה זו הוא "ממהר לשמוע וממהר לאבד", ואילו מאידך גיסא ישנו תלמיד שאינו מחשיב את רבו ואינו אוהבו ואף קשה לו להיות במחיצתו, אבל את החכמה שהוא מלמד הוא מייקר ומעריך עד מאד, וחפץ מאד לקנותה גם מחמת אהבתו אותה, וגם מכיון שיודע שידיעת החכמה הזו תיטיב עמו למשך חייו, הנה התלמיד

הלזה יהיה "קשה לשמוע" מחמת שאינו אוהב את החכם המשמיעה, אך לאחר שתכנס החכמה באזניו לא ישכחנה במהרה ויהיה "קשה לאבד".

ועד"ז יתפרשו גם ב' המידות האחרות, כי אם יחליט התלמיד לייחס חשיבות רבה בין למלמד ובין לחכמה עצמה יכנס לכלל "מהר לשמוע וקשה לאבד", ואילו מי שיחליט שלא להחשיב את שניהם יהיה בגדר "קשה לשמוע ומהר לאבד", נמצא מדבריו שבאמת הדברים הללו תלויים בהחלטת האדם.

הכעס גורם לאדם שחכמתו תסתלק ממנו

בילקוט מעם לועז ביאר שמשנה זו המבארת את המידות שבתלמידים נסמכה למשנה שלפניה העוסקת במידות שבדעות, כי יש להם שייכות זו לזו, והוא ע"פ מה שאמרו חז"ל (פסחים סו ע"ב) כל הכועס חכמתו מסתלקת ממנו, נמצא שהאדם הכועס עתיד לשכוח את תלמודו, ומעתה ב' המידות האחרונות שבמשנה הולכות יחדיו עם ב' המידות האחרונות שבמשנה הקודמת, ואדם זה שהינו "קשה לכעוס ונוח לרצות" ומתרחק מהכעס יזכה להיות גם "מהר לשמוע וקשה לאבד", ותהיה תורתו משתמרת בקרבו, אך זה שאינו מתגבר על מידותיו והוא "נוח לכעוס וקשה לרצות" יגרום לו הכעס שישכח את תלמודו, ולפיכך הוא יהיה "קשה לשמוע ומהר לאבד" שעליו נאמר "זה חלק רע".

מהר לשמוע ומהר לאבד.

הממהר לאבד את תלמודו אין דעתו נוחה מן הדבר,
ולפיכך לא נקט "נוח לאבד" אלא "מהר לאבד"

תמה במדרש שמואל מפני מה שינה התנא מלשונו במשנה הקודמת, ששם אמר לגבי הכעס "נוח לכעוס ונוח לרצות" ולפ"ז היה לו לומר "נוח לשמוע ונוח לאבד", ולמה זה נטה מדרכו ואמר "מהר לשמוע ומהר לאבד" [כי כשם שבענין הכעס היה פירוש תיבת "נוח" שממהר לכעוס, הנה גם בענין ההבנה בתורה היה לו לומר "נוח לשמוע" והיה פירושו שממהר לשמוע]. ותיירץ כי הנה תיבת "נוח" מתפרשת בב' אופנים, האחת מלשון מהירות וכפי פשטות הבנת משנתנו "נוח לכעוס", והשנית מלשון נחת רוח כמו במאמרם כל שרוח הבריות נוחה הימנו, ומעתה הנה גבי "ארבע מידות בדעות" שדיבר התנא אודות הכעס והריצוי, ששם נכונים ב' הפירושים - שאדם זה שהינו "נוח לכעוס" הרי הוא גם ממהר לכעוס וגם שרוחו נוחה מכך שהוא ממהר לכעוס, באשר לכו חפץ לאחוז במידה זו, וכענין זה הוא גם במידת "נוח לרצות",

שאדם זה ממהר לרצות וגם רוחו נוחה מריצוי זה - נקט שפיר לשון "נוח" הסובל את ב' הפירושים, משא"כ לענין המידות הנשנות גבי התלמידים, הנה התלמיד ה"מהר לאבד" אינו חפץ בכך וברור שאין דעתו נוחה מכך שהוא מאבד את תלמודו, ולכן אין שייך בזה ענין נחת רוח אלא רק המהירות לבד, ולפיכך לא נקט בו לשון "נוח" כי אם לשון "מהר".

מהר לשמוע.

לימוד התורה שבע"פ מכונה בשם 'שמיעה'

דקדק בספר ענף עץ אבות שכיון שדברי התנא אמורים לענין התלמידים הלומדים מרבם, למה נקט לשון שמיעה ולא "מהר ללמוד" מלשון לימוד, וביאר שהוא ע"פ לשון הכתוב במשלי (כ, יב) אוזן שומעת ועין רואה - ה' עשה גם שניהם, ופירשו חז"ל אוזן שומעת זו תורה שבע"פ, [והוא משום שעליה אמרו רבותינו דברים שבע"פ אי אתה רשאי לכתבם, וכיון שיכול התלמיד ללמד רק ע"י ששומע מן הרב נקראו בשם "אוזן שומעת"], ועין רואה זו תורה שבכתב שהאדם רואה בעיניו בספר וקורא, ומעתה כיון שלימוד התורה שבע"פ נקראת "אוזן שומעת", שפיר קרא התנא את לימוד התלמידים ע"ש השמיעה הלזו ואמר "מהר לשמוע" וכו'.

עיקר לימוד התורה והבנתה תליא בשמיעת האוזן, ומשל נאה הממחיש את הדבר

עוד ביאור כתב בזה, כי עיקר לימוד התורה והבנתה תלויים בשמיעת האוזן, כי ע"י שיטה האדם את אזנו וישמע היטב יוכל ליישר אורחותיו כראוי, אך אדם ששמיעתו לקויה לא יקבל את דברי התורה כהווייתן ויתהפך אצלו טוב לרע ורע לטוב רח"ל. ובכדי לשבר את האוזן ולהמחיש את הדבר כמה חשובה השמיעה ומה רב ההפסד בחסרונה, הביא עובדא שהיתה בג' אנשים חרשים, אחד עסק לפרנסתו ברעיית צאן בשדות העיר, ומידי יום ביומו לעת הצהרים היתה אשתו מביאה לו את מזונו אל השדה, יום אחד חלתה ולא היה ביכולתה לספק לו מזונו כמנהגה מימים ימימה, כאשר עברו ב' שעות וגבר עליו הרעב החליט לילך לביתו בכדי לסעוד את לבו, אך לא חפץ לילך טרם שימצא אדם שישמור על הצאן בעת העדרו, וכיון שהיה שם אדם שקצר את חלקת שדהו, ניגש אליו הרועה וביקשו שישמור על הצאן והוא ישלם את שכרו כשיחזור בעוד זמן מה, והנה הקוצר הלזה - שגם היה חרש - חשב שהרועה מבקש ממנו

שיתן לו שחת משדהו בכדי שיוכל להאכיל את צאנו, וע"כ אמר לו שאינו יכול ליתן לו באשר גם לו יש עדר צאן בביתו והוא מוכרח להאכילם, וסימן לו תנועת שילוח עם שתי ידיו כשכוונתו לומר לו לך מעמדי, הרועה סבר שהקוצר מסכים למלאות את בקשתו ומסמן לו שיוכל לילך לשלום לביתו והוא ישמור על הצאן, ואכן פנה לביתו וסעד את לבו.

כאשר שב הרועה אל הצאן ונוכח לראות כי שלום הצאן בטוב ואחת מהנה לא נעדרה, הבין בטעות כי הקוצר עשה מלאכתו נאמנה ושמר על הצאן כדבעי, וחפץ לשלם לו שכרו כפי שהבטיחו בתחילה, וע"כ ברר מן הצאן שה אחת טובה ובעלת בשר אשר היה לה חסרון אחד שאחת מרגליה היתה שבורה ולפיכך היתה מהלכת כשהיא צולעת - ומסרה לקוצר תמורת הטובה שעשה עמו באומרו הא לך שה זה בשכרך, אכן הקוצר שלא שמע את דבריו חשב שכוונתו להאשימו על אשר שבר את רגל השה ועתה הוא מבקש ממנו לשלם את הנזק שעשה, וע"כ הרעים עליו בקולו לאמר כי הוא לא קרב כלל וכלל אל הצאן וודאי שלא שבר את רגלה, ואילו הרועה חשב שהמתנה אינה שוה בעיני הקוצר כיון שהיא שבורת רגל, וע"כ אמר לו למה זה תביט על רגלה השבורה, ראה נא כמה שמנה היא ובשרה רב, צא ומסרה לשוחט שישחטנה ותהנה מבשרה, הקוצר שכבר נלאה מלראות את הרועה שוב ושוב כשהוא מטרידנו ומאשימו על לא עול בכפו, בחושבו כי הוא ממשיך לדבר עמו כיון שאינו מאמין לדבריו והוא עדיין חושדו בשבירת הרגל, חרה אפו בו והחל להכותו בחוזק, והרועה לא הטמין את כפיו בחיקו ואף הוא השיב לו מנה אחת אפים, וכך היו מתקוטטים ומכים זה את זה והיתה התגרה עולה והולכת עד לב השמים.

והנה באותה שעה עבר שם איש נוסף שגם היה חרש כמותם, ובאמצע הילוכו מצא סוס משוטט לבדו, והבין כי נאבד מבעליו וירכב עליו, ובדרכו הגיע למקום שהיו הרועה והקוצר מריבים בעוז ותעצומות, כאשר קרב אליהם שמחו שניהם לראותו כי חפצו שהוא ישמע את אשר בפיהם וישפוט ביניהם, וע"כ אחזו בסוס וביקשוהו שלא ימשיך בדרכו אלא ימתין כאן מעט עד אשר יאזין לטענותיהם ויאמר את דעתו עם מי מהם הצדק, אך האיש הלז לא שמע את דבריהם מחמת חרשותו וסבר כי הסוס הזה שלהם והם חושדים בו שהוא גנבו, וע"כ אמר להם לא גנבתי את הסוס ורק מצאתיו כשהוא משוטט עלי דרך, אולם הם המשיכו לחזור על דבריהם הראשונים ולבקשו שיסכים לפשר ביניהם, בראותו כי הם ממשיכים בטענותיהם מיהר לקפוץ מן הסוס וברח מן המקום, ואילו הרועה והקוצר חשבו שהלך בכדי לספר לשוטרי העיר שהם מכים זה את זה והם יבואו ויענישום או יניחום בבית האסורים, ומגודל יראתם נטל הקוצר

תתרב דרכי מסכת אבות אבות

את הסוס ונמלט על גביו מן המקום, והרועה שב לעדרו והובילם חיש מהר מן המקום לשדה אחרת בכדי שלא ימצאוהו השוטרים.

הרי לנו מזה מה רבו תלאותיהם של בני אדם שלא זכו למתנה גדולה זו של חוש השמיעה, ומזה נלמד את גודל החשיבות ורוב התועלת שיש בה, וע"ד שאמרו חז"ל במסכת ב"ק (פה ע"ב) שאם אדם חירש את רעהו נותן לו דמי כולו, והיינו שהמזיק משלם לו דמים כשוויות אדם שלם, ופירש"י לפי שאינו ראוי לכלום, כלומר שחסרון השמיעה גורם לו שלא יוכל לעשות שום דבר לצורך פרנסתו או אחד משאר צרכיו הקשורים עם בני אדם אחרים, מאחר שאינו יכול לשמוע ולהבין את דבריהם, ולכן נחשב הדבר כאילו כל מהותו חסירה ופגומה וצריך לשלם לו דמי כולו, ומעתה יובן היטב מפני מה נקט התנא לשון שמיעה, משום שעיקר לימוד התורה והבנתה תלויה בשמיעת האוזן, ושפיר אמר "מהר לשמוע".

ומהר לאבד.

אם אין האדם שומר את מצוות התורה לא תתקיים התורה בקרבנו, אף אם הוא חכם ועוסק בתורה

יש לתמוה כיון שמדובר באדם השוכח את תורתו שלמד, יותר נכון היה לומר "ומהר לשכוח" ולמה אמר התנא "מהר לאבד". ונראה ליישב ע"פ מה שכתב בספר 'אבות על בנינים' כי התנא בא להשמיענו שאין חכמת התורה שוה לשאר חכמות העולם, כי בעוד שבלמוד כל החכמות יוכל האדם להבינם אם הוא חכם במידה מספקת ולמדם היטב, ואם גם יוסיף לשננם יוכל לזכרם, הנה בלימוד חכמת התורה הק', גם מי שנתברך משמים בחכמה רבה והוא אף מתמיד בלימודו לעסוק בה בלא הפסק, אם לא יקיים את חוקותיה ומצוותיה לא יזכה לבוא להבנת התורה ע"פ האמת, וגם לא יתקיים בזכרונו מה שלמד, ואם נוטר את חוקי התורה ועושה את רצון השי"ת תתקיים התורה בקרבנו אף אם לא יוכל לעסוק בה כ"כ, וכפי שאמרו חז"ל (ברכות לב ע"ב) על החסידים הראשונים שמחמת רוב עסקם בתפלה והזמן שהם שוהים לפנייה ואחריה לא היה סיפק בידם ללמוד הרבה, ועכ"ז "מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת" עכ"ד.

ומעתה א"ש מאד לשון התנא, כי אם היה אומר "מהר לשכוח" היה משמע שהדבר תלוי בשכחה השולטת בטבע האדם ובדומה לשאר החכמות, לכן אמר "מהר לאבד" להורות כי האדם גורם לכך שתהיה התורה נאבדת ממנו ע"י מעשיו אשר המה שלא כהוגן, וע"כ אף אם לומד הרבה יאבדנה ולא תשאר בקרבנו.

מהר לשמע וקשה לאבד, זה חלק טוב.

גם החכמים עלולים לשכוח את תורתם אם לא יחזרו על תלמודם

כתב במדרש שמואל כי מה שלא נקט התנא "מהר לשמוע ואינו מאבד" אלא "וקשה לאבד", הוא משום שחפץ לגלות לחכם שלא יסמוך על כך שהוא זוכה כיום לזכור את דברי התורה, ולפיכך יחשוב שלעולם לא תקרב אליו מידת השכחה, שדבר זה אינו נכון משום שזכרון כזה לא ימצא רק אצל המלאכים, אך בני האדם עלולים תמיד לשכוח, והמידה הטובה ביותר שמצינו אצלם בענין זה היא מידת "קשה לאבד" דהיינו שהשכחה לא תשלוט בהם בנקל, וכאשר ישימו לומדי התורה דברים אלו לנגד עיניהם לא יחדלו מלחזור על תלמודם שוב ושוב, ולא יסמכו כלל על כח הזכרון שנתברכו בו, כי ידעו שבלא השינון והחזרה גם עליהם עלולה לעבור כוס השכחה.

דרכם של גדולי ישראל היתה לחזור הרבה על תלמודם

ובענין זה יש בנותן טעם לציין כי הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל שהיה מסתופף בצל הרבה מגדולי הדור הקודם מכל גוויי הקשת, הן מבני אשכנז והן מבני עדות המזרח, וגם לרבות אצל גדולי החסידות, והיה מקורב אליהם ביותר עד שהיו נהירים לו הנהגותיהם וסדר יומם, היה אומר כי שתי הנהגות ראה אצל כל גדולי ישראל ללא יוצא מן הכלל, האחת שהיה דרכם לקום משינתם בבוקר השכם להגות בתורה"ק, והשנית שהיו כל ימיהם משננים את תלמודם שוב ושוב בלא הפסק.

קשה לשמע ומהר לאבד, זה חלק רע.

מידת השכל ניתנת במתנה מהשי"ת ואינה תלויה באדם כלל

כתבו רבינו יונה והספורנו כי התנא לא כינה את בעל מידה זו של "קשה לשמוע ומהר לאבד" בשם "רשע", שהרי אין הדבר בא מחמת רשעותו אלא מאת ה' היתה זאת, שהרי שכל האדם מה' הוא וכמו שאמרו חכמי המוסר 'השכל מתנה והמוסר קנין' [והיינו שאת דרכי המוסר צריך האדם לקנות בעצמו ע"י שיתייגע לתקן מידותיו, אולם מידת החכמה והשכל אינה תלויה באדם עצמו אלא היא מתנה מאת השי"ת]. אמנם סיים בספורנו, כי אעפ"כ אמר התנא

ע"כ "זה חלק רע", להודיע לבעל מידה זו שיש לו להוסיף ולהרבות השתדלות גדולה בכדי שישמר ולא יבוא אליו הנזק הנגרם מן הדבר.

חטאי האדם גורמים לו לאבד את אשר קנה מדברי התורה

אולם במדרש שמואל ביאר שלא כדברי רבינו יונה, אלא "זה חלק רע" פירושו שהדבר נמשך ממעשיו הרעים של האדם, וכמאמר רבי חנינא בן דוסא (לעיל פ"ג מי"א) כל שחכמתו קודמת ליראת חטאו (היינו שלומד תורה בלא יראת חטא ועובר עבירות) אין חכמתו מתקיימת, וע"כ אף אם נגזר עליו לפני יצירתו שיהיה טיפש (כדאי' בנדה טז ע"ב) ולפיכך הוא "קשה לשמוע", אכן אם היתה לו יראת חטא והיה מתרחק מעוונות - היתה החכמה המועטת שקנה נבלעת בדמו ומתקיימת בקרבו, ומאחר שהוא גם "מהר לאבד" ושוכח את אשר שומע, מוכח שהוא מחמת מעשיו הרעים ועוונותיו אשר הגביר, וע"כ אמר התנא "זה חלק רע" כלומר שזה אשר בא לחלקו של האדם הרשע הלזה.

קושי ההבנה בתורה נובע מכח הרע שיש באדם החל מחטא

עץ הדעת

עוד הוסיף המד"ש לבאר הדבר באופן אחר, כי הנה חטא אדם הראשון היה שאכל מעץ הדעת אשר נקרא בלשון הכתוב (בראשית ב, יז) עץ הדעת טוב ורע, וע"י החטא הלזה נתעורר בלבו ובלב זרעו כח הטוב והרע, ומאז שנכנסה הזוהמא הזו בקרבו מושכתו תאוותו לעשות הרע בעיני ה' רח"ל, והנה קושי השמיעה וההבנה בתורה שנאמר במשנתנו נובע מצד החלק הרע המעורב באדם, שהוא נעשה כמסך המבדיל בינו לבין התורה וגורם לו שיהיה "קשה לשמוע ומהר לאבד", וזהו שאמר התנא על מידה זו "זה חלק רע" להורות כי הדבר נגרם בגין החלק הרע שבאדם אשר נולד באכילת עץ הדעת טוב ורע.

טז אַרְבַּע מְדוֹת בְּנוֹתַי צְדָקָה. הַרוּצָה שִׁיתָן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵים, עֵינֵינוּ רָעָה בְּשָׁל אַחֲרֵים. יִתְּנוּ אַחֲרֵים וְהוּא לֹא יִתָּן, עֵינֵינוּ רָעָה בְּשָׁלוֹ, יִתָּן וְיִתְּנוּ אַחֲרֵים, לֹא יִתָּן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵים, רְשָׁע:

פירוש רש"י

טז ארבע מדות בנותני צדקה. כלומר צניעות הצדקה. ולא צננותי נדקה ממש, דהא איכא צהו מי שאינו נותן. וכן בסמוך בהולכי לצית המדרש, היינו בהליכת צית המדרש: עינו רעה בשל אחרים. דידוע שהצדקה מעשרת ואינו רוצה שאחרים יתעשרו. פירוש אחר, יש מי שחס על ממון קרוביו יותר מעל ממונו, ואע"פ שהוא נותן אינו רוצה שקרוביו יתנו, שלא יאבדו את ממונם, ועינו רעה בשל אחרים דומאי דעינו רעה בשלו דנסיפא:

משנה טז

אַרְבַּע מְדוֹת בְּנוֹתַי צְדָקָה וכו'.

הנותן צדקה לעמלי תורה, נחשב לו כאילו הוא עצמו עוסק בתורה

הקשה במדרש שמואל כי לכאורה נראה שהמשניות הללו לא נכתבו ע"פ הסדר הנכון, כי הנה המשנה הקודמת עוסקת בענין "ארבע מידות בתלמידים" העוסקים בתורה, והמשנה הבאה אחר משנתנו מיירי מ"ארבע מידות בהולכי ביהמ"ד" שגם היא סובבת אודות לימוד התורה"ק, ולמה זה הפסיק ביניהם עם משנתנו שענינה הוא נתינת צדקה, ולכאורה מקומה הראוי היה בסמיכות למשנת (לעיל משנה יג) האומר שלי שלי ושליך שליך וכו', ששניהם דומים זה לזה שהם עוסקים בעניני הנדיבות והכילות. ותירץ שהתנא בא ללמדנו כי מצות הצדקה שקולה כמצות תלמוד תורה, ובפרט כאשר הצדקה מיועדת לתלמידים העוסקים בתורה, שאז נחשב לזה שתומך בלומדי התורה כאילו הוא עצמו יושב בין כתלי ביהמ"ד והוגה בה, וכפי שנרמז במאמר הכתוב (דברים לג, יח) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך, ולכאורה כשנתבונן נראה שלא סיים הכתוב "ויששכר באהליו" אלא "באהליך" בעת שמדבר אל זבולון (שהרי גם לפני כן וגם אחרי כן מדבר אליו), הרי שהאהלים שבהם הוגה יששכר בתורה אינם נחשבים אהליו כי אם אהלי זבולון, וזאת לפי שהוא זנו ומפרנסו ומספק את כל צרכיו שע"ז יכול יששכר לעסוק בתורה"ק, (והרי מזה שהנותן צדקה לעמלי

התורה נחשב לו כאילו הוא עצמו יושב באהלה של תורה), ומעתה יוכן היטב מה שנכתבה משנה זו של נתינת הצדקה בין ב' משניות העוסקות בתלמוד תורה, כיון שבא ללמדנו שהנותן צדקה לתלמידי חכמים העוסקים בתורה, הנה זה גופא נחשב לו כאילו למד תורה בפועל ממש.

המידות שנשנו אצל נותני הצדקה שייכות גם אצל לומדי תורה

עוד ביאר כי כוונת מסדר המשניות ללמדנו כי אותם המידות שנזכרו גבי נותני הצדקה שייכות גם אצל לומדי התורה, שהרי גם אצלם מצינו תלמיד שרוצה שרק הוא ילמד ואילו אחרים לא יעסקו בתורה, כי עינו רעה בשל אחרים וחפץ בחכמה יותר מכל סובביו, וכעין זה גם בשאר המידות שנשנו במשנה, ובכדי לרמוז דבר זה סדרן בין המידות שבמשנה ללמדנו כי יש באלו מה שנמנה בזה, והסיבה שפירטן בדייקא אצל נותני צדקה ולא גבי לומדי תורה, משום שמידות אלו שכיחות יותר בנותני הצדקה.

בני כל ארבעת המידות נותנים צדקה בפועל, והחילוק שביניהם הוא רק לענין הרצון והשמחה שבנתינה

תמה החסיד יעב"ץ איך הקדים התנא ואמר "ארבע מידות בנותני צדקה" והרי ב' מהם (שהם "יתנו אחרים והוא לא יתן" וכן "לא יתן ולא יתנו אחרים") אינם נותנים צדקה כלל. ותירץ במדרש שמואל שארבע המידות האלו נשנו רק לענין רצון האנשים לחוד ולא לענין מעשיהם, כי באמת כולם נותנים צדקה בפועל, אלא שיש בהם ד' מידות שונות זו מזה לענין הרצון והחפץ בנתינה זו, כי "הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים" מיירי באופן שגם הוא וגם האחרים הניפו תרומת ידם לצדקה זו כנדבת לבם הטוב, אלא שהוא היה רוצה שרק הוא יזכה לקיים מצוה זו ואילו השאר ינהגו במנהג הקמצנים שאינם מוציאים מממונם לצדקה, וכעין זה גם במידת "הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן", שהאדם הזה רוצה בכל מאודו שבני אדם אחרים יתנו את כל הסכום הנצרך לעניים ועי"ז יפטר הוא מליתן, מאחר שהעניים כבר קבלו את כל צרכם, אמנם בסופו של דבר אחר שראה שלא עלה ביד גבאי הצדקה לקבץ את כל הסכום הנצרך, נותן גם הוא את חלקו מתוך ההכרח שלא ברצונו. וכעין זה פירש גם בשפת אמת שאף "הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן" - נותן צדקה, אך לא מרצונו הטוב כי אם מחמת שהוא מוכרח ליתן, אם משום שהוא בוש שלא להשתתף עם הציבור בנתינת הצדקה, או כיון שכופין אותו ליתן, [ובענין זה מצינו בדברי התוס' (חולין ז ע"ב ד"ה ויש) דבר

חידוש שאדם שיש לו מעות ואינו חפץ ליתן צדקה, אך נותן מחמת הבושה עכ"ז הרי הוא נכלל בכלל "ישראל קדושים הם".

אמנם במד"ש פירש הדברים כפשטן, שאכן ב' מאלו אינם נותנים צדקה כלל, ועכ"ז נקראו כולם בשם "נותני צדקה", משום שמניעתם מלתת נובעת מסיבה מסוימת, ואם היתה מתבטלת הסיבה הזו היו נותנים, לפיכך הם נכללים בתורת "נותני צדקה". והרע"ב יישב הקושיא בפשיטות וז"ל כלומר בנתינת הצדקה, ולא "בנותני צדקה" ממש, דהא איכא בהו מי שאינו נותן עכ"ל, והיינו שמדובר כאן בדרגות הצדקה באופן כללי ולא בנתינה ממש.

הַרוּצָה שִׁיתֵן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵימֶ, עֵינֵי רָעָה בְּשָׁל אַחֲרֵימֶ.

מספר ביאורים במה שחפץ אדם זה שלא יתנו אחרים,
ואם מהותו רעה או לאו

כתב רבינו יונה כי האדם הזה רוצה את כל הטובה והשבח לעצמו ואין רצונו בתועלת הבריות.

ובספורנו כתב שהתנא חפץ ללמדנו שאם נראה אדם הנותן מתנת כסף לעני, אולם יקשה לו לראות שגם אדם אחר יתן לו מתנה, אין לנו לדון לרעה ולומר כי הוא אכזר ורע לב ואינו חפץ בטובת העני, אלא נדע כי זה נובע מחמת "עיני הרעה" שסבור שתוספת ההטבה הלזו היא מיותרת עבורו, ואומר בלבד למה זה יצטרך העני לממון רב כ"כ.

הרע"ב פירש באופן אחר שישנם אנשים החסים על ממון קרוביהם (וידידיהם) יותר ממה שחסים על ממון עצמם, וזוהי סיבת הדבר שאף שהם בעצמם נותנים צדקה אינם רוצים שאחרים יתנו כי יראים שבכך יאבדו את ממונם, ועל אנשים אלו נתכוין התנא באומרו "הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים" היינו שחס על ממון אחרים ולכן רוצה שלא יתנו צדקה, והנה לדבריו אין בעל המידה הזו אדם רע, כי אף שלא אכפת ליה מרעת העני שלא יהא לו כל צרכו, אולם רצונו בטובת בני אדם אחרים וחפץ שלא יפסידו את ממונם.

אמנם במדרש שמואל וכן הרע"ב בפירושו הראשון פירשו, שאינו חפץ שאחרים יתנו משום שהוא יודע שבסגולת מצות הצדקה להעשיר את נותניה, ו"עיני רעה בשל אחרים" כי אין רצונו שיתעשרו בני אדם אחרים זולתו. ולפי פירוש זה ודאי מיירי מאדם בעל מידות רעות ומושחתות עד מאד, שהרי אינו חפץ שיהנה העני ממצות צדקה שיקבל מאנשים אחרים, וגם אין רצונו

ששאר בני אדם יקיימו מצות צדקה ובזכותה יזכו להתעשר. וכעין זה פירש גם בילקוט מעם לועז כי האדם הלזה נותן צדקה בכדי שיתברכו נכסיו, ואין רצונו שיתברכו אחרים בנכסיהם ולכן חפץ שלא יתנו צדקה.

עובדא בענין זהירות החכמים שלא להיות בכלל "עינו רעה בשל אחרים"

ובענין זה היתה עובדא עם הגאון בעל נודע ביהודה בימי עלומיו בעת שהתגורר בעיר ברוד, אשר פעם אחת היה צורך לקבץ מעות הרבה לצורך פדיון שבויים, ומשום כך הלכו ב' גדולי הדור לחזור על פתחי בתי היהודים, ובין השאר פנו גם אל הנודע ביהודה וסיפרו לו שהם זקוקים לסך ג' מאות אדומים לצורך פדיון השבויים, פנה הנודע ביהודה אל חדרו והביא משם מעות ומסרם לידי גדולי הדור, כאשר מנו הגבאים את המעות נשתוממו לראות כי הנוב"י שקל לידם סך עצום של מאתיים ותשעים אדומים, מובן מאליו כי שמחתם גדלה עד מאד על אשר בקרוב יוכלו לפדות את השבויים הנאנקים בבור כלאם, והודו לו על כך מקרב לבם וברכוהו בברכות רבות, אולם טרם שנפרדו ממנו לשלום שאלוהו וכי מאחר שכבודו הרים תרומה נכבדה שכזו המכסה כמעט את כל הסכום הנצרך בשביל שחרור השבויים, למה זה לא הוסיף עוד עשרה אדומים אשר בזה היה זוכה לקנות את המצוה הגדולה הזו בשלימות, אמר להם הנוב"י וכי נעלם ממעלתכם משנה מפורשת ששנו חכמים "הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים", וכיון שלא חפצתי להכלל בכלל "עינו רעה בשל אחרים", הותרתי סכום כלשהו שיוכלו גם שאר אחי להצטרף למצוה רבתא זו של פדיון שבויים, ובכך נזכה כולנו להכלל כאחד בקיומה.

הצדקה מגינה על האדם ממיתה ומכל מיני פורענויות רח"ל

והנה נתבאר שנכסי האדם מתברכים בגין הצדקה והוא זוכה לעשירות על ידה, אמנם יש לנו לידע כי כח מצות הצדקה גדול עד מאד, והיא גם מגינה מן המיתה ומכל מיני הפורענויות רח"ל, וכמו שאמר הכתוב (משלי י, ב) וצדקה תציל ממות. ובילקוט מעם לועז הביא עובדא שהיתה עם התנא רבי מאיר שהיה בזמנו אדם בשם יהודה הענתותי שהיה עשיר מופלג, אך היה לקוי מאד במידת הקמצנות ומעודו לא נתן אפילו פרוטה אחת לצדקה, וחזה ר"מ ברוח קדשו שעומדת לבוא עליו ועל בני משפחתו פורענות גדולה, והנה מכיון שחוק ממידת הקמצנות המגונה היו לו גם מעלות ומידות טובות חפץ ר"מ להצילו מהצרה הלזו, וע"כ שינה את מלבושיו כעני המחזר על הפתחים, והקיש על

דלת ביתו של יהודה הענתותי, אמנם המשרתים אשר חשבוהו לגנב גירשוהו משם בכוש פנים, התחבא ר"מ והמתין עד הערב ופנה שוב אל הבית, אמר להם רעב אנכי לפי שזה זמן רב לא בא דבר מאכל לפי ואם לא תתנו לי אמות ברעב בפניכם, נתנו לו מידי דמיכל ואכל, בגמר אכילתו נטל ככר לחם מע"ג השלחן, נתנו ליהודה ואמר לו תן לי את הככר הזה ואמור זאת תהיה לי לצדקה, כעס עליו יהודה הענתותי ואמר לר"מ לא די לך במה שהאכילוך אלא שהינך חפץ שאתן לך ככר לחם שלם, כאשר ראה ר"מ את כעסו כיבה את הנר והחליף את הבגדים שלבש לבגדים שהיה לובש תדיר, או אז ראו יהודה וכל אנשי ביתו כי העני שעמד לפניהם לא היה אלא רבי מאיר ונתמלאו בושה הימנו ונפלו לרגליו וביקשו את מחילתו, אמר להם ר"מ וכי מה תועיל לכם מחילתי בעת אשר הקב"ה אינו מוחל לכם, דע לך שאתה ובני ביתך עומדים למות לפני הזמן שנקצב לכם, לפי שעל אף עשירותך הרבה אינך מפריש צדקה מממונך, ויהי כשמעו זאת נתחרט בכל לב על הנהגתו וחזר בתשובה שלימה וחילק מחצית מממונו לצדקה, עמד רבי מאיר ושפך שיח לפני השי"ת והעתיר בתפלה שירחם השי"ת על יהודה ובני ביתו ויסיר מהם את עונש המות המרחף עליהם, שמע ה' לתפילתו ואכן באותו הלילה ראו איך שמסתלקים מסביב ביתם נחשים מסוכנים שיש בהם כדי להמית, או אז הבינו כי הם היו מעותדים ליהרג באותו הלילה ע"י אותם נחשים, ותפילת רבי מאיר בצירוף התשובה והצדקה של יהודה הועילה לבטל את גזירת המות מעליהם, ומזה נראה את גודל מעלת הצדקה אשר בכוחה להסיר מעל האדם כל רע.

הצדקה מצלת מן הפורענות מצד מידה כנגד מידה

ובמעם הדבר שהצדקה מצלת את האדם מן המיתה והפורענות ומסירה מעליו את הקטרוגים - ביאר בילקוט מעם לועז ע"פ הידוע כי הקב"ה מתנהג עם ברואיו במידה כנגד מידה, וע"כ כשם שהנותן צדקה לא חס על ממונו ומוותר משלו ומעניק מעות לעניים, ובכך הוא מקיים כמה וכמה נפשות מישראל ונחשב לו כאילו קיים עולמות מלאים כמאמר חז"ל, כך גם הקב"ה נוהג עמו כמידתו ומוותר לו בכך שאינו בא עמו בחשבון מדוקדק להענישו על עוונותיו.

סגולת הצדקה מועילה רק לבנ"י ולא לנכרים

אמנם כתב שסגולה זו שהצדקה מונעת מן הפורענות לבוא על האדם מועילה רק לבנ"י, לפי שהם עומדים בנסיון העניות והיסורים, וגם בעת שהם מתמודדים בנסיונות אלו אינם בועטים בהקב"ה אלא נאחזים בו באמונת איתן

בעוז ותעצומות, בידעם שע"י יסורים אלו מתכפרים עוונותיהם, משא"כ אומות העולם אשר תיכף ומיד כאשר הם באים לידי יסורים שבגוף או שבממון (מחסרון כיס) הרי הם בועטים באמונת ה' ופוסקים מלהאמין בו, אין הם ראויים לכך שהיסורים יכפרו על עוונותיהם.

יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בשלו.

ב' ביאורים בסיבת הדבר שאינו חפץ ליתן משלו

כתב רבינו יונה כי אדם זה הינו כילי וקמצץ. אכן בספורנו פירש שאין הדבר נובע מחמת רשעות, אלא שקשה בעיניו שיקבל העני טובה רבה כזו אשר נראית בעיניו ללא צורך כ"כ, ולפיכך הוא סבור שדי בכך שאחרים יתנו לו צדקה, וכעין זה כתב גם במד"ש בשם הריב"ש שאין אדם זה נקרא רשע, שהרי רואים אנו שיש לו רגשי רחמנות על העני וחפץ שיתפרנס ע"י שאחרים יתנו לו צדקה, אלא שאינו חפץ ליתן מממונו.

רעת האנשים שאינם נותנים צדקה בחייהם ורק מצווים את בניהם שיתנו מממונם לאחר מותם

בילקוץ מעם לועז כתב כי ישנם מפרשים שביארו את דברי המשנה אודות אנשים שבעודם חיים הם קופצים את ידיהם ומסרבים ליתן צדקה מממונם, ורק כאשר הם מגיעים לסוף ימיהם וחשים שקיצם קרב והגיע עת לצוות את בניהם, אזי הם נזכרים שישנם עניים, ובתוך צוואתם המה מייחדים גם סכום כלשהו ליתנו לצדקה, ובזה הם מתנחמים שקיימו את חובתם בקיום מצות הצדקה, אמנם יש לאדם כזה לידע שאינו יכול לסמוך ע"ז כלל, שהרי פעמים רבות הבנים אינם חפצים לקיים את ציווי אביהם להעניק לעניים מן הממון שהורישם, ולפעמים נגרמות מזה קטטות רבות, נמצא שלא די שלא קבלו העניים את הממון המיועד להם, עוד נכשלים בניו שעוברים על ציווי אביהם וכן שגוזלים את העניים ועושקים מהם את לחמם הדל.

וזהו שאמר התנא כי האדם שאומר "יתנו אחרים" היינו שיוורשו יתנו צדקה לעניים מממונו לאחר פטירתו, אך "והוא לא יתן" כי בחייו אינו נותן להם מאומה, הנה "עינו ראה בשלו" כלומר שכל זה נובע מחמת צרות עינו שאינו חפץ ליתן משלו לעניים, ואם היה אדם זה מתבונן שכל כספו וזהבו אשר צבר בחיי חיותו לא ילווהו לבית עולמו, ורק מה שהשכיל לעשות בהם צדקה וחסד

המה יסוככו עליו בעוה"ב ובגינם יקבל שכר הרבה, אזי היה נותן לעניים עוד בעודנו חי.

יתן ויתנו אחרים, חסיד.

**משנתנו מיירי מאדם שנותן צדקה וגם מעורר את אחרים
על הדבר**

כתב רבינו יונה כי על ענין זה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי יא, כה) נפש ברכה תִּדְשֵׁן וּמְרֻהָ גַם הוּא יוֹרָא, וכה פירושו "נפש ברכה" הוא הנותן צדקה מממונו בעין יפה, הנה נפשו "תִּדְשֵׁן" ויזכה להתברך מאת ה', אולם "ומרוה" הוא האדם אשר לבד ממה שהוא עצמו נותן צדקה משלו "גם הוא יורא", הרי הוא מוסיף עוד ללמד בני אדם אחרים שגם הם יתנו צדקה, הנה הוא טוב יותר מן הראשון ועליו אמר התנא "יתן ויתנו אחרים חסיד", וכן אמר הנביא (ישעיה לב, ח) וְנָדִיב נְדִיבוֹת יַעֲץ וְהוּא עַל נְדִיבוֹת יָקוּם, והיינו כי האדם ה"נדיב" אשר "נדיבות יַעֲץ" כלומר שייַעֵץ לעצמו לילך במידת הנדיבות ולתת צדקה מממונו, הנה "הוא על נדיבות יָקוּם" יזכה לתקומה ויבוא על שכרו על מה שנדבו אחרים מחמת דבריו שאמר להם לעשות כמעשהו. (ונמצא פירוש משנתנו לפי דבריו, "יתן ויתנו אחרים" הוא האדם שנותן צדקה בעצמו וגם גורם שאחרים יתנו ע"י שמעוררם על הדבר ומשפיע עליהם לעשות כמותו, הוא נקרא "חסיד").

**גם אדם שאין לו ממון ואין ביכולתו לקיים מצות צדקה,
יכול לפעול שיתנו אחרים ונתינתם תזקף לזכותו**

וכתב בילקוט מעם לועז כי עפ"ז יתפרש מאמר הנביא (ישעיה נו, א) שמרו משפט ועשו צדקה, כי לכאורה יש לדקדק למה לא אמר "תנו צדקה", אמנם כוונת הנביא היא שאף אדם עני שאין ביכולתו ליתן צדקה מממונו, יכול ליטול חלק במצוה נשגבה זו ע"י שיעורר את אחרים וישפיע עליהם ליתן צדקה, וכמו שאמרו חז"ל (ב"ב ט ע"ב) גדול המַעֲשֶׂה יותר מן העושה, ולזאת אמר הנביא "ועשו צדקה" כלומר שתהיו מן המַעֲשִׂים את אחרים על הצדקה, ובכך תחשב לכם כאילו אתם קיימתם את המצוה.

ובזאת תתבאר גם דרשת חז"ל (עי' פסיקתא פרי' כה) על הכתוב (משלי ג, ט) כבוד את ה' מהונך - אל תקרי מהונך אלא מגרונוך, והיינו שאת מצות הצדקה - שענינה הוא שיתן האדם ממון לעניים בכדי חיותם - יכול האדם לקיים אף אם אין לו הון ואין ברשותו ממון כלל, והוא ע"י שידבר עם אחרים בפיו

תתריב דרכי מסכת אבות אבות

וישפיע עליהם שיפרישו נדבה מממונם, נמצא שאדם זה נתן צדקה בפיו וגרונו ולא במעותיו, אמנם זה נכון רק במי שאינו יכול ליתן צדקה בפועל, אבל אם יש לו מעות לא יאות הדבר שידבר עם אחרים וישכנעם ליתן צדקה כל עוד הוא לא נתן משלו (וכמאמר חז"ל - ב"מ קז ע"ב - קשוט עצמך תחילה ואח"כ קשוט אחרים).

וזהו אמרם "כבד את ה' מהונך, אל תקרי מהונך" ר"ל שהאפשרות שיכבד האדם את ה' במצות הצדקה אינה תלויה דוקא במידת ההון שיש לו, כי באמת אף אם אין לו ממון כלל יוכל ליטול חלק במצוה נשגבה זו ע"י "אלא מגרונוך", כלומר שינצל את פיו וגרונו לעשות בני אדם אחרים ולהשפיע עליהם שיתנו צדקה מממונם, ואז יזקף הדבר לזכותו כאילו הוא עצמו נתן צדקה ויגדל שכרו עד מאד.

מה גדולה מעלת האדם המוותר על שכר נתינת צדקה בסתר, ומבכר ליתנה בפרהסיא כדי שילמדו אחרים ממנו

אמנם האלשיך הק' הקשה שהרי אדם זה שמידתו "יתן ויתנו אחרים" עושה את מה שנצטווה מאת ה' ונותן צדקה ומעשה את אחרים, וא"כ אין מובן מפני מה כינהו התנא בשם "חסיד" המורה על אדם שעושה יותר ממה שנצטווה, והלא כל אדם מישראל מחוייב לנהוג כן. ובספר פי צדיק (להגרשי"ש רובין-הלברשטאם זצ"ל) ביאר הענין כי הנה הצדקה משובחת ביותר כאשר האדם מקיימה בסתר, וגם השכר על 'מתן בסתר' גדול יותר, אכן בנתינה שבהצנע יש גם חסרון כי אז אין אחרים למדים ממנו לעשות כמותו, והנה האדם הנותן לעיני אחרים בכוונה תחילה כדי ש"יתנו אחרים" וילמדו ממנו, אף שהוא יודע שהוא מפסיד את מעלת הנתינה בסתר, והוא מוותר על עשיית המצוה באופן מובחר ומהודר במטרה שיתרבו המעות הניתנות לצדקה, אין לך מידת חסידות גדולה מזו, ולזאת אמר התנא "יתן" היינו הנותן צדקה בפרהסיא באופן כזה הגורם "שיתנו אחרים" נקרא "חסיד" באשר הוא מסכים לוותר על מעלת הצדקה בסתר.

המחזר אחר טובת בני האדם נקרא חסיד

רבינו משה אלמושנינו והספורנו ביארו במה שנקט התנא בלשון "חסיד" ולא "צדיק", כי הסיבה שאדם זה חפץ שיתנו גם אחרים אינה רק משום שרוצה בטובת העני, אלא כוונתו גם על טובת שאר בני האדם, שע"י שיזכו ויתנו צדקה לעניים יתברכו נכסיהם בסגולת המצוה, וגם תועיל להם לשמירה

מכל צער ונזק, ובגין מידה טובה זו הנתונה בקרבו לחזר אחר טובת כל בני האדם יאות לקרותו בשם "חסיד".

לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע.

כתב בספורנו שאין לדון את האדם הלזה לכף זכות, ולטעון כי מה שאינו חפץ שיתנו אחרים הוא מכיון שהוא אוהבם עד מאד וקשה בעיניו אם יחסר מממונם, אלא ראוי לנו לומר שהנהגתו נובעת מחמת גודל רשעותו ואכזריותו על העניים והיותו מואס במצות הצדקה היקרה (שהרי גם הוא עצמו אינו נותן).

האומר לעני המבקש צדקה צא ועבוד במלאכת כפיים,
מיקרי רשע

כתב רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) כי הנה בסופו של דבר גם האדם הזה וגם חבריו נותנים צדקה לעני ואינם מניחים אותו למות ברעב, אלא שברצונו העצמי לא היה חפץ שיקבל העני מעות להחיות את נפשו, אלא היה סבור שעליו לטרוח במלאכת כפיים בכדי להשיג טרף לביתו, ולא להטיל את עצמו על הציבור, ולפיכך נקרא "רשע" (אף שהוא נותן בפועל) כיון שרצונו היה להתאכזר על העני שיתייגע בעבודה קשה ויפרנס את עצמו (ומה שאמר "לא יתן ולא יתנו אחרים" הכוונה בזה ש'רצונו' הוא שלא הוא ולא אחרים יתנו).

ובעין זה פירש גם האלשיך הק' (בפר' ראה) שבאמת אדם זה אינו חפץ שירעב העני ויגיע עד שערי מות, אלא שמוכחו ואומר לו למה לך לחזר על הפתחים, והרי הינך בריא ושלם וכוחך במותניך ויש ביכולתך לעסוק במלאכה, ועליך לצאת ולתור אחר מלאכה ההוגנת לך או תשכיר עצמך כפועל ומזה תהיה פרנסתך ופרנסת אנשי ביתך. ופירש בזה את מאמר הכתוב (דברים טו, ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וגו', כי האדם הלזה שאומר לעני ראה כי הינך בריא בגופך ויש ביכולתך לעסוק בדרך ארץ ולהביא טרף לביתך, הנה הגדיל לעבור בכפליים ושתיים רעות עשה, האחד שקפץ ידו מאחיו ולא נתן לו צדקה, והשני שמטיל עין רעה בכריאות גופו, וזהו אומרו "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" לאמר לעני שיעמול במלאכת כפיים, כי הדבר נחשב לב' עוונות, האחת "ורעה עינך באחיך האביון" שנותן עין רעה בכריאותו, והשנית "ולא תתן לו" שנמנע מלתת לו צדקה כמצות ה' עלינו, וע"כ יש לאדם להזהר בתכלית שלא יאמר לעני דברים כעין אלו.

אדם שנותן טעם למניעתו מנתינת צדקה מחמת שיש על
העני לעמוד במלאכה גורם שגם אחרים לא יתנו, והעון
תלוי בו

ובענין זה ביאר המגיד מדובנא (בספר אהל יעקב פרשת וירא) באריכות, כי הנה
האנשים שאינם נותנים צדקה מממונם מתחלקים לבי, ישנו אדם
שכאשר שואלים אותו למה זה לא תרים את תרומת לבך לצורך עני פלוני, אזי
מענהו בפיו בהתנצלות כי כעת אין מעות מצויות בידו וכיסו ריק מכל, אולם
ישנו אדם שיענה בעזות כי אין מן הראוי ליתן לעני זה, משום שבידו לפרנס
את עצמו ולמה יטול מן הצדקה, והחילוק שבין בי האנשים הללו הוא כי
הראשון אף שאינו נותן צדקה, כיון שמתרץ את מעשיו באמתלא שאין לו
מעות, אינו גורם בכך שגם אחרים לא יתנו, לפי שאצלם אין הסיבה הזו
קיימת, אך השני שמערער על עצם החובה לזון את העני ולתת לו צדקה, הנה
רבה רעתו עד מאד כיון שהוא גורם שגם שאר בני האדם ילמדו ממנו ויקפצו
את ידם מלתת לו.

ועל אדם זה אמר הכתוב (תהלים קט, טז) יען אשר לא זכר עשות חסד וירדוף
איש עני ואביון ונכאה לבב למותת, היינו שהאדם הזה הינו איש רע לב
ונחות אנשים, שהרי לא די ש"לא זכר עשות חסד" ואינו נותן צדקה בעצמו,
אלא שהוא אף פועל ע"י דיבוריו אשר "וירדוף איש עני ואביון ונכאה לבב
למותת", היינו שבגללו יהיה נרדף גם ע"י אנשים אחרים שלא יתנו לו מעות
ויבוא לידי חרפת רעב.

וזהו שאמר התנא אדם ש"לא יתן" צדקה, ונותן טעם לדבריו שהעני הלזה יכול
להשיג טרף ביתו בעצמו ע"י שיעסוק במלאכה, וזה גורם ש"לא יתנו
אחרים" כי גם הם ישתמשו בסברא זו ולא יתנו לו, הנה כיון ששלילת נתינתו
בצירוף נתינת הטעם שלו גורמת גם למניעת נתינת אחרים - נקרא "רשע".

המעלים עיניו מן העני ועכ"ז מבקש ממנו להתפלל עליו,
מעורר ע"ע קטרוג גדול

ובתב עוד לפרש את מאמר הכתוב הנ"ל השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך
בליעל וגו' ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו, וקרא עליך אל ה' והיה
בך חטא, ויבואר ע"ד משל לאדם עשיר וסוחר גדול שהשיא את בתו עם בחור
ת"ח שהיה מופלג בתורה ויר"ש ממשפחה מיוחסת עד מאד, וקיבל ע"ע לפרנסו
בהרחבה בכדי שיוכל לעסוק בתורה כאוות נפשו ולהגות בה בכל כחו ומרצו,
ולא יטרידוהו דאגות הפרנסה, אמנם כאשר באו הדברים לכלל מעשה לא עמד

חמיו הסוחר בהבטחתו, אלא נתן לו לחם צר ומים במשורה, וגם מלבושים לא העניק לו כי אם קרועים ומטולאים אשר לא תואר להם ולא הדר, וגם היה מענה אותו בדבריו ועולב בו בדיבורים בלתי מהוגנים, והיה החתן סובל מחמיו סבל רב בל יתואר במשך כמה שנים. אולם כל זאת לא מנע אותו מעסק התורה, כי הטה את שכמו לסבול עולה במסירות נפש, ולא שת לבו כלל אל הקשיים האלו מעניני העוה"ז, ורק העסק בתורת ה' עמד לנגד עיניו, והיה משתעשע בה בכל עת מצוא.

פעם אחת תבע אדם אחד את הסוחר למשפט גדול אצל שר העיר בגין דין ודברים שהיה ביניהם, והיה הסוחר ירא במאד שמא יתחייב בדין ויצא נקי מנכסיו, וכיון שהיה לחתנו קרבה מסוימת עם השר, פנה אליו הסוחר ובקשו שיואיל בטובו לילך אל השר ולבקש ממנו רחמים עליו למען לא ימצה עמו את הדין, והנה החתן שהיה בעל מידות תרומיות ונפלאות ביותר לא נטר איבה לחמיו בגין הנהגתו הקלוקלת אתו, והלך אל השר והתייצב לפניו והחל להתחנן לפניו בעבור חמיו, הביט השר על מראה קרובו החתן וירא כי הוא רזה ודל בשר, ונראה עליו כי כמעט לא בא אוכל לתוך פיו, וגם מלבושיו מרופטים ונראים כבלויי סחבות, נכמרו רחמיו עליו והפסיקו בדבריו ושאלו בני יקירי למה זה פניך רעות כ"כ והינך דל בשר מאד, וגם איה בגדיך החמודות שהוצרכת ללבוש בגדים מאוסים אלו, החתן לא חפץ לדבר בגנות חמיו ולא ענה מאומה, אך העומדים לפני השר ענו ואמרו ברוגז אין זה כי אם מרוע לבו של הסוחר האכזר שביתו מלא כל טוב ויש לו ממון רב, ועכ"ז עינו צרה בחתנו מתת לו יותר מלחם צר ובגדים כאלו, וזאת על אף שהבטיחו בעת נישואיו שימלא לו את כל מחסורו ביד רחבה למען יוכל לישב על התורה והעבודה מתוך שלווה הנפש, וירע הדבר בעיני השר והתמלא כעס על הסוחר בגין כך, אולם בשמעו כי על אף התנהגותו המבישה עוד העיז פניו לשלוח את חתנו שימליץ עליו טוב אצל השר, גבר חרונו עד מאד ואמר לנאמני ביתו העומדים סביבו, עתה תראו את העונש אשר אטיל על האדם הזה, כי אעשה אותו עני ואביון ואת כל ממונו אֶחָרִים וכל תבואתו אשרש.

והנמשל מבואר למתכוונ ומתבאר יפה בפסוק, וכה יאמר "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו", כלומר שתגמור בדעתך שלא ליתן צדקה לעני, ואעפ"כ כאשר תתרגש עליך ח"ו צרה ומועקה "וקרא עליך אל ה'" היינו שתבקש מן העני הזה - אשר התעלמת מבקשתו - שהוא יעתיר אל ה' בעבורך ויעורר עליך רחמים מפני שהוא קרוב אל ה', הזהר והשמר מלעשות כן, משום שהדבר הזה לא יועיל לך, אלא עלול

עוד להרבות עליך חרון אף וכעס מאת הבורא ית', וזהו "והיה בך חטא", משום שאז תעלה ותבוא לפני הקב"ה מידת עניו ומרודו של העני, בראותו את מצבו השפל והדל, ואת אשר אתה מנעת ממנו חסד על אף עשרך ולא חמלת עליו ועל נפש עולליו, ועי"ז תגבר עליך מידת הדין רח"ל, ולפיכך אף שהעשיר מצווה בכל עת לתת מממונו לדל, הנה כאשר הוא מבקש ממנו להעתיר בעדו יש לו להזהר בכך שבעתיים.

הרשע שמגלה דעתו כבר בתחילה שאין בדעתו לתת מאומה מונע מהעני טירחה ואיבוד זמן

והנה המפרשים הקשו (הובא בדברינו לעיל בתחילת משנה זו) איך פתחה המשנה ואמרה "ארבע מידות בנותני צדקה", והרי ביניהם נכלל גם הרשע שמידתו היא "לא יתן ולא יתנו אחרים" ועל שום מה יכונה "נותן צדקה". והגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל ראש ישיבת 'חכמי לובלין' אשר כידוע היה מכתת רגליו ונודד הרבה לארצות נכר לקבץ מעות עבור ביסוס ישיבתו הק' שהיתה נודעת לשם ולתהילה, אמר כי במהלך מסעיו נתיישרה לו הקושיא האמורה, כי הנה לפעמים אירע שהיה בא בדברים עם אדם עשיר וביקש את סיועו בעבור הישיבה והלה קבלו במאור פנים ואף אירחו בביתו, וכיון שעורר את לבבו בגודל מעלת החזקת התורה ושכרה הרב, נתעורר האיש ונתמלא רצון טוב לבוא לעזרתו והבטיח שיתן ממון הרבה, ואף יוסיף לדבר עם חבריו בעלי הממון ולשכנעם שגם הם יחפצו לבוא לעזרת ה' בגיבורים, אמנם בסופו של דבר לא קיבל מאומה לא ממנו ולא מחבריו למרות ההבטחות הנלהבות, ועל אף ריבוי ההשתדלות והטרחות והזמן הרב שהקדיש לכך רבי מאיר, ומאידך גיסא היו אנשים אשר תיכף ומיד בפנותו אליהם דחוהו בכעס, ואמרו לו בפה מלא שאין ברצונם כלל לתת ממון לישיבה שלומדים בה תורה, וגם התושבים שדרים בסביבותם אין בדעתם ליתן מאומה, כאשר כן עשו, אלא שלכל הפחות לא ביטל עבורם את זמנו לריק.

וסיים רבי מאיר ואמר כי בראותו זאת הבין את דברי התנא לאשורם, כי לפ"ז גם הרשע שאומר בריש גלי ש"לא יתן ולא יתנו אחרים" הרי הוא נכלל בין "נותני צדקה", משום שלכל הפחות הוא אומר בשפה ברורה כבר בתחילה שאין בדעתו לתת כלל, ואינו נוהג כאותם האנשים המבטיחים גדולות ונצורות ובסוף משתמטים בתירוצים שונים, שהם גרמו לו לכתת את רגליו לשוא ולטרוח הרבה לחינם, כאשר בסופו של דבר יצא מהם בפחי נפש ואבד זמן יקר, והוא חסך את כל זאת.

אדם שמרפה לחינם את ידי גבאי הצדקה ואומר להם
שהוא ואחרים אינם עומדים ליתן לצדקה זו - נקרא רשע

ובספר מעדני יוסף (להרה"ג ר' יוסף היילפרין זצ"ל ממנשסטר) ביאר בזה כי
הנה התנא לא אמר "שאינו נותן" אלא "לא יתן", והיינו שאף שבסופו
של דבר הוא נותן מעות לצדקה, הנה בתחילה בעת שתובעים ומבקשים ממנו,
הרי הוא אומר שמן היושר שהוא "לא יתן" למטרה זו, ולא זו בלבד אלא שהוא
מרפה את ידי גבאי הצדקה העוסקים במלאכה, ואומר להם שלדעתו אין להם
לבקש מבני אדם אחרים כי ודאי גם הם "לא יתנו" לצורך הצדקה הלזה, ובגין
דברים אלו נקרא בשם "רשע" אף שהוא ראוי להכלל בכלל "נותני צדקה" בגין
נתינתו.

ישנם פעמים שנתינת פרוטות מועטות לעני תחשב לסכום
גדול, ויזכה הנותנם לשכר רב

ובילקוט מעם לועז כתב דברי התעוררות להלהיב את לב האדם על נתינת
הצדקה, ע"פ מאמר חז"ל (ב"ב י ע"א) שדרשו על הפסוק (ישעיה נט, יז)
וילבש צדקה כשריון, נמשלה הצדקה לשריון, מה שריון זה כל קשקש וקשקש
מצטרף לחשבון גדול, אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול,
וביאר כי במשל זה באו חז"ל ללמדנו את גודל מעלת וחשיבות הצדקה, כי הנה
השריון הזה בנוי מאלפי קשקשים המחוכרים בסמיכות זה אצל זה, וכאשר
יעטה איש המלחמה את השריון הזה על גופו הרי הוא מובטח שלא יחדרו חיצו
האויב לגופו, אבל אם יחסר מן השריון אפילו קשקש אחד נמצא שבמקום
הקשקש הזה גופו אינו מוגן, ושוב אין האיש בטוח שלא יפגע בו האויב
ויהרגנו, ואם יבוא אדם אחד וישלים את הקשקש החסר הרי הציל את האדם
להגין עליו בשלימות ע"י השריון הלזה. הנה כדבר הזה ממש הוא ג"כ לענין
מצות הצדקה, ולמשל אם בגדו של העני נקרע לחלוטין ואין הוא ראוי יותר
ללבישה והעני זקוק לרכוש בגד אחר, והנה אם יחסר לו סכום פשוט של כמה
פרוטות לצורך רכישת בגד שלם ובא אדם ונתן לו סכום זה ובכך הוא יכול
לרכוש בגד, הנה ודאי יקרו מאד אלו הפרוטות בעיני השי"ת, ומחשיב לאדם זה
כאילו נתן לעני את הבגד השלם, משום שעל ידו השיגה יד העני לקנותו
ולכסות את גופו הערום. ואת הדברים הללו יקח האדם וישימם אל לבו לידע
מהו גודל הריוח הבא לאדם ממצות הצדקה, כי ישנם פעמים שהאדם נותן מעט
ממון לצדקה כפי אשר ידו משגת, ועכ"ז יקבל שכרו כאילו נתן ממון רב, באופן

יז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאִינוֹ עוֹשֶׂה, שְׂכָר הֶלִיכָה בְּיָדוֹ. עוֹשֶׂה וְאִינוֹ הוֹלֵךְ, שְׂכָר מַעֲשֵׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה, חֶסֶד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה, רָשָׁע:

פירוש רש"י

יז הולך ואינו עושה. הולך לצית המדרש לשמוע, ואינו שונה ולומד ולא מבין: עושה ואינו הולך. לומד ושונה צית המדרש שצנימו:

שנתינה זו הועילה לו לרכוש דבר גדול אשר בלעדיה לא היה לעני יכולת לקנותו.

ד' מידות הללו שייכים גם בכל עניני עבודת ה' ומידות טובות

כתב במדרש שמואל בשם הריב"ש, כי ארבעת המידות הללו שייכים גם בשאר הדברים ההגונים והענינים המשובחים בקיום המצוות ולימוד התורה והנהגות החסידות, וכן כל כיוצא בזה בכל המידות הטובות, והטעם שהזכיר דוקא את ענין הצדקה לפי שמצותה חשובה הרבה ושכרה גדול [וכמו שמצינו שהיא מצלת את האדם ממיתה, וכידוע ומפורסם הרבה בדברי חז"ל והקדמונים], ולפיכך הזכיר התנא מידות אלו גבי נותני צדקה, אך באמת הם שייכים גם בשאר ענינים שבעבודת השי"ת.

משנה יז

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ.

ביאור אומרו "ד' מידות בהולכי ביהמ"ד" על אף שיש מהם מי שאינו הולך כלל

כתב במדרש שמואל בשם הרמ"ה כי מה שנשמע מדברי התנא שיש ארבעה מיני אנשים ההולכים לביהמ"ד אינו מדוייק, שהרי רק ב' מהם הולכים, אמנם כוונת התנא היא שבני כל ארבעת המידות נתחייבו בהליכת ביהמ"ד, ויש מהם שאכן מקיימים את חובתם והולכים לביהמ"ד, ויש מהם שאינם

תורת אבות דרכי פרק ה משנה יז

עושים את המוטל עליהם ולא זכו להיות מהולכי ביהמ"ד. ובספר לחם שמים ביאר כי גם אלו שנמנו במשנתנו כאותם שאינם הולכים, בתחילת דרכם היו הולכים לביהמ"ד לעסוק בתורה, שהרי לכל בר ישראל יש רצון בפנימיות לבבו לילך בדרך הישר ולעשות הטוב בעיני ה', אלא שבחלוף הזמן כאשר שקטה התלהבותם מצא היצה"ר מקום להתגבר עליהם ולמנעם מכך ואז הפסיקו מלכת לביהמ"ד, ובגין מה שהלכו בתחילה נכללו גם הם בין "הולכי ביהמ"ד".

הולך ואינו עושה, שכר הליכה בידו.

רבינו יונה: אדם זה אינו מחזר אחר המצוות אך יקיימם אם יזדמנו לידו

כתב רבינו יונה שאין כוונת התנא שהאדם הזה הולך לביהמ"ד ואינו מקיים מאומה מכל מה שהוא שומע שם, שהרי אדם כזה אף אם אינו עובר עבירות בפועל, הנה בעבור זה גופא הוא נמנע מלקיים מצוות יאות לקוראו בשם 'רשע', ולא יתכן שיאמר התנא ש"שכר הליכה בידו", ובספר מגן אבות הוסיף שלא יתכן לפרש כן, שהרי על אדם שאינו מקיים מצוות אמרו חז"ל בירושלמי (שבת פ"א ה"ב) הלומד ואינו עושה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם, וודאי שלא יקבל שכר. וע"כ פירש רבינו יונה כי "הולך ואינו עושה" היינו שאינו מחזר ומחפש אחר המצוות בכדי לעשותם, וכאשר יזדמנו ויבואו לפניו יקיימם בדרך מקרה ולא ברצון הלב.

מגן אבות: מיירי באדם שאינו עוסק בגמילות חסד

ובספר מגן אבות ביאר שאדם זה אכן שומע את דברי התורה הנאמרים בביהמ"ד וגם מקיים מצוות אבל אינו עוסק בגמילות חסדים, ואמר התנא שלא יקופח שכרו על המצוות שעושה, ולכן "שכר הליכה בידו" על אף שלא השכיל לעסוק גם בגמ"ח.

שפת אמת: מיירי באדם שהלך ללמוד, אך אח"כ נולדה לו סיבה שלא היה יכול ללמוד בפועל

ובשפת אמת יישב את הערת רבינו יונה, כי הכא מיירי באדם שהלך לביהמ"ד בכדי לעסוק שם בתורה, אולם אח"כ אירעה לו איזו סיבה שגרמה לו שלא יוכל להוציא את מחשבתו מן הכח אל הפועל ובסופו של דבר לא למד,

ועכ"ז "שכר הליכה בידו" כי את השכר המגיע לו בגין עצם ההליכה יקבל בשלימות.

הרע"ב: כוונת התנא שהאדם לומד תורה, אך אינו מבין את לימודו

אבן הרע"ב פירש באופן אחר, כי האדם הלזה "הולך" לביהמ"ד בכדי ללמוד תורה אולם "אינו עושה" כלומר שבפועל אין עולה בידו להבין את מה שלומד, אם מפני קוצר דעתו וחסרון כשרונותיו, אם מחמת שהלימוד שנלמד בביהמ"ד עמוק וקשה והינו למעלה מיכולת הבנתו, ואע"פ שהוא מעלה חרס בידו ואינו מצליח בלימודו - עכ"ז אינו מוותר וממשיך לילך לביהמ"ד בחשק ושומע את הנלמד שם בהתמדה, וע"כ הוא זוכה שיהא "שכר הליכה בידו" ונוטל שכרו משלם כי גם בלימוד כזה יש מעלה, וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז יט ע"א) לעולם ליגריס איניש אע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר.

גודל חשיבות הלימוד ב'כולל אברכים' תיכף לאחר הנישואין

ובענין זה מן הראוי להביא שאחד מגדולי ראשי הישיבות תיקן תקנה לתלמידיו, שכל אחד מהם מחוייב ללמוד ב'כולל אברכים' תיכף לאחר נישואיו לכל הפחות למשך שנים אחדות, והיו כמה מה'בעלי בתים' שניגשו אליו וטענתם בפניהם נגד התקנה הלזו, שהרי זה ברור שאין ביכולתו של כל אחד להצליח ולהתעלות בעסק התורה"ק והרבה מהם יצאו לעולם המעשה, וע"כ חבל על ההשקעה הגדולה שלא תועיל כדבעי, ובפרט שהחזקת אברכים רבים כ"כ תעלה להון רב ועצום והכל יפול על כתפי הציבור ויהיה עליהם עול גדול. השיב להם אותו גדול כי אף מי שלא יצליח בלימודו ולא יזכה להשאר בין כתלי ביהמ"ד, הנה שנים אלו ישפיעו עליו לטובה לבניית יסוד היראת שמים והאידישקייט שלו למשך כל ימי חייו, וזה יועיל לעשות רושם גדול לטובה עליו ועל כל בני משפחתו, וכיון שכל עתידם של אברכים אלו למשך כל חייהם תלוי בכך שישבו בבית ה' ויסתופפו באהלה של תורה בשנים אלו, כדאי מאד שבני הקהילה יטלו את העול הזה על צוואריהם למרות שהוא עול כבד מאד ויבוא להם בקושי גדול.

עיקר קבלת השכר הוא בגין ההליכה לקיום מצוות ומעש"ט

ובספר ילקוט מעם לועז כתב בענין ההולך לביהמ"ד ואינו עושה, כי גם עצם ההכנה ללימוד וההשתדלות בהליכה לביהמ"ד הוא דבר יקר, והשכר שמקבלים על כך הוא רב למאד אף אם אין זוכים ללמוד בפועל ממש, וכן אמרו חז"ל במסכת בברכות (ו ע"ב) אגרא דפרקא רהטא, ופירש"י וז"ל עיקר

דרכי

פרק ה משנה יז

אבות

תרכא

קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר לימוד עכ"ל, הרי לנו מזה שאף מי שלא יזכה להבין את השמועות הנאמרות בביהמ"ד ג"כ יקבל שכרו, ואדרבה זהו עיקר קבול השכר של רוב הבריות הרצים לביהמ"ד. עוד כתב כי בספרים הק' מבואר שבשעת הבריאה נקבע משמים לכל אחד מבאי עולם מהו מספר הצעדים שיצעד וילך ברגליו במשך כל ימי חייו כדכתיב (משלי כ, כד) מה' מצעדי גבר כוננו, אמנם בשמים לא הוחלט מה יעשה אדם זה ואיזה דרך יאחז בצעדים אלו, האם ילך באורחות ישרים או שמא יקלקל דרכיו ויבחר לו שבילים בלתי טובים, ומעתה כאשר בחור יבחר האדם לכונן את הליכותיו לביהמ"ד ובכך יהא נכלל ב"הולכי ביהמ"ד" (אע"פ שיהא "אינו עושה"), יהיה "שכר הליכה בידו" כלומר שיקבל שכרו על אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים, אלא בחר בהליכה זו הטובה והישרה.

בהליכה לביהמ"ד מכבד האדם את התורה ואת נותנה

ובספורנו ביאר מה שהאדם מקבל שכר על עצם ההליכה, כיון שבהליכה זו הרי הוא מכבד את התורה ואת הקב"ה שנתנה לנו, שהרי כל סובביו רואים שהוא טורח ללכת אחריה ומבקשה במקום הועד אשר היא נדרשת בו (שהוא ביהמ"ד).

עצם הדבר שהאדם מניח את ביתו והולך לביהמ"ד נגד טבעו - מזכהו לשכר מאת ה'

והרה"ק מקאצק זי"ע הוסיף ואמר בזה, כי קבלת השכר אינה רק בגין הליכתו, אלא עוד קודם לכן בשעה שהוא מחליט לעזוב את ביתו בכדי לילך לביהמ"ד כבר נקבע לו שכר, כיון שהאדם בטבעו אוהב לישב בביתו בהשקט ומנוחה כאשר הוא מסובב עם נכסיו וחפציו הגשמיים, וקניניו נמצאים לידו בהשג יד, וע"כ על עצם הדבר שיצא מביתו לטובת הליכת ביהמ"ד כבר מגיע לו שכר על אשר שיבר את טבעו והכניע את יצרו.

דברי ברוך: מיירי שהולך לביהמ"ד בכדי להנצל מן היצה"ר

ביאור נאה בדברי התנא אמר כ"ק האדמו"ר מסקאליע זצ"ל בעמח"ס דברי ברוך, ע"פ מאמר חז"ל בסוכה (נב ע"א) אם פגע בכך מנוול זה משכהו לביהמ"ד, אם אבן הוא נימוח אם ברזל הוא מתפוצץ, ומשמע מזה שעצם השחייה בביהמ"ד (אף אם אינו לומד בפועל) מועילה לתת כח וגבורה לאדם

לנצח את יצרו ולהחליש את כח הסטרא אחרא, עוד אי' בדברי חז"ל (קידושין לט ע"ב) ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה, הרי כי על ההמנעות מן העבירה וההרחקה ממנה מקבלים שכר. ומעתה א"ש למאד מאמר התנא "הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו", משום שהאדם הלזה הולך לביהמ"ד במטרה שישבת ביהמ"ד תועיל לו שיוכל להמנע מן החטא ולהתגבר על יצרו, הנה הוא נכלל בגדר "ישב ולא עבר עבירה", ולכן בדין הוא שיטול שכרו על עצם ההליכה לביהמ"ד אף אם לא למד מאומה.

מדרש שמואל: הולך - עובד את ה' בעצמו, עושה - מקרב אחרים לעבודת ה'

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה באופן אחר, שענין ההליכה עולה על האדם שעמל ומתייגע לעבוד את השי"ת וחפץ להגיע אל השלימות בעבודה זו, ואילו העשייה מורה על האדם שמעשה את אחרים ומשתדל שישלימו את עצמם בעבודת השי"ת, והנה ודאי שהתכלית הנדרשת מן האדם אשר חפץ לעשות רצון קונו כראוי הוא שיעסוק בשני הדברים גם יחד, שמחד גיסא יעבוד את בוראו ומאידך תהיה דאגתו נתונה גם לשאר בני אדם לקרבם לעבודתו ית', אולם התנא בא לומר כי גם מי ש"הולך" ומתעלה בעבודת ה', אך "אינו עושה" לקרב גם את שאר בריותיו של מקום שיקיימו את המוטל עליהם, הנה "שכר הליכה בידו" ומקבל שכר על עבודת עצמו שהיתה כהוגן, ואילו רעהו ה"עושה" ומשתדל להיות מן המעשים ולגרום לאחרים שילמדו תורה ויעבדו את ה', אך הוא עצמו "אינו הולך" ואינו עושה את הנדרש ממנו, עכ"פ "שכר מעשה בידו" לקבל שכר על אשר קירב את אחרים לעבודת ה'.

החסיד יעב"ץ: מיירי באדם שמחזיק ידי לומדי תורה

ונסיים את הענין עם דברי החסיד יעב"ץ (שגם דקדק מפני מה ראוי זה ש"הולך ואינו עושה" לקבל שכר על הליכתו), שפירש שדברי התנא אמורים על ענין החזקת התורה, כי האדם שמחזיק ידי לומדי תורה ובכך הוא גורם להם לעסוק בתורה, נחשב לו כאילו הוא בעצמו "הולך" לביהמ"ד ללמוד תורה אף שהוא "אינו עושה" כלומר שאינו לומד תורה, מאחר שלולי מעותיו לא היו הלומדים עוסקים בתורה מתוך שלא היה להם די סיפוקם ופרנסת ביתם, וכיון שהלימוד של התלמידי חכמים תלוי ועומד בממונו זכה להיות נוטל שכרו בגין החזקת התורה (שעושה כדרך שעשה זבולון ליששכר) ולפיכך "שכר הליכה בידו", ומאידך גיסא האדם ש"עושה" ויושב ועוסק בתורה אך "אינו הולך" שאינו מחזיק ביד לומדי תורה אחרים ליתן להם כל סיפוקם בכדי שיוכלו

ללמוד תורה בהרחבת הדעת על אף שיש ביכולתו לתת להם ממון, הנה "שכר מעשה בידו" ולכה"פ יטול שכר על עצם לימודו.

**הצדיק מסייע למסתופפים בצילו שיזכו לתיקון נשמתם -
עובדא נוראה בענין זה**

לח"ה"ק רבי אהרן מטשערנאביל זי"ע היה חסיד שהיה אדוק ומקושר בו בקשר אמין ונפל למשכב ונעשה חולה מסוכן, כאשר ראו בני משפחתו את מצבו הקשה מיהרו לשלוח טעלעגראם אל רבו הק' להזכירו על דבר מחלתו הקשה, כאשר בא הטעלעגראם אל הצדיק ציוה להשיב לו ברכת רפואה, אולם מאופן תשובתו היה ניתן להבין שאפסה התקוה וכבר נגזרה הגזירה רח"ל, ואכן מצב בריאותו לא השתפר אלא הדרדר יותר ויותר ואבדה הכרתו, עד אשר בא החסיד לשערי מות רח"ל והחל לגסוס, בני המשפחה עמדו מקובצים סביב מיטתו והמתינו לרגע יציאת הנשמה בכדי לקרוא את פסוקי היחוד וקבלת עול מלכות שמים, לפתע נתעורר החסיד כשהוא זועק נוראות וכולו בכיה, וסיפר לסובביו שהשטן נראה אליו ובידו אחת היה תפוח עשוי מזהב שעל גבו קבועים כל מיני אבנים טובות ומרגליות יקרים, ובידו השניה החזיק צלם ועבודה זרה, ויאמר אליו שאם ישתחוה אל הע"ז יתן לו את התפוח הלזה וכאשר יטעם ממנו יבריא מיד ויחזור לאיתנו, והנה החסיד הלזה עז היה חפצו להבריא מחליו וכמעט שנתפתה לדברי השטן ועמד לשמוע בקולו, אולם ברגע ההוא הופיע רבו הרה"ק רבי אהרן זי"ע ופנה אל השטן והרעים עליו בקול רעש גדול, ואמר לו כלך לך מכאן ואין לך רשות לפתות אברך זה לדברים נבזים כאלו, ותיכף אחר גערתו של הרה"ק רבי אהרן הרפה ממנו השטן והלך לו, ויהי ככלות החסיד לספר דברים אלו בסערת נפש, תיכף פרחו נשמתו ונסתלק לבית עולמו.

אמו של האברך נסעה אל הרה"ק וסיפרה לו את כל המאורע שאירע עם בנה, נענה הרה"ק ואמר לה דעי נא כי אין אני מניח את אנשי שלומי עד אשר אתקנם בתיקון הראוי להם, ופירש בזה את מאמר משנתנו הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, וכה ירמוז התנא "הולך" היינו האדם ההולך אל הצדיק אך "אינו עושה" כלומר שאינו מרגיש בנפשו שום תועלת ותכלית הנעשית מהסתופפותו בצל הצדיק, שהרי לאו כל אדם זוכה לבוא למדריגה זו שיעשה הצדיק רושם בנפשו עד כדי כך שיחוש את הדבר ותתפעל נשמתו מכך (והנה הוא עומד ותוהה מה לי לבוא ולטלטל את עצמי כשאיני מרגיש שום תועלת בכך), ואמר התנא "שכר הליכה" כלומר שהשכר שיקבל בעבור הליכתו אל הצדיק - היא "בידו" היינו שמוסרים אותו בידו של הצדיק והוא מחוייב לעשות עמו טובה ולסייעו בתיקון נשמתו.

עושה ואינו הולך, שכר מעשה בידו.

ב' שיטות בביאור "עושה ואינו הולך"

פירש רבינו יונה שאדם זה "עושה" ומקיים את המצוות אבל "אינו הולך" לביהמ"ד (שהוא מקום מושב חכמי התורה) ללמוד את דקדוקי המצוות והחומרות שבהם לקיימם על הצד היותר טוב, אלא מקיימם לפי מיעוט ידיעתו, ועכ"ז "שכר מעשה בידו" ויקבל שכרו על עשייתו הלזו (על אף שאינה בדרגה הרצויה).

אמנם רש"י והרע"ב פירשו שאדם זה אכן "עושה" ועוסק בתורה"ק כראוי אולם "אינו הולך" לביהמ"ד אלא הוגה בה בביתו, הנה "שכר מעשה בידו" ויקבל שכרו על עצם הלימוד, אך לא יהיה שכרו גדול כ"כ כמו אם היה לומד בביהמ"ד. ובביאור דבריהם נ"ל ע"פ מה שכתב המהר"ל כי בעוד שבקיום המצוות הגוף נוטל חלק בעשייתן, הנה כאשר האדם עוסק בתורה אין הגוף משתתף בכך, כי עיקר הלימוד נעשה בדעתו ומוחו שבהם הוא מעיין ומתבונן בדברי התורה, ולפי דבריו כאשר אין האדם לומד בביתו אלא הולך לביהמ"ד לעסוק שם בתורה, אזי גם הגוף זוכה להצטרף ללימוד התורה היקרה והחביבה, ובזה יובן ריבוי השכר שיש לזה ש"הולך ועושה" מכיון שהוא השכיל לצרף גם את הגוף שיטול חלק בלימוד התורה, יותר מהלימוד הרגיל שנעשה רק במחשבה, וע"כ בדין הוא שירבה שכרו ביותר הן על חלק הגוף והן על חלק המחשבה.

המצוות הנעשות לשם קבלת השכר אין בכוחם להביא את האדם למדריגות גבוהות בעבודת ה'

הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע פירש את מאמר התנא ע"ד עבודה, שידוע כי המלאכים נקראים בשם 'עומדים', לפי שאין להם אפשרות לעלות במדריגות עבודת ה' אלא על עמדם יעמודו תמיד, משא"כ בני האדם המכונים בשם 'הולכים' ע"ש שהם מוסיפים והולכים בעבודתו ית', ע"י שמתגברים על נסיונותיהם וכופים את רצונם לעשות את רצון הבורא, הרי כי ענין ה'הליכה' רומז על העליה וההוספה בעבודת ה'. אמנם הנה פעמים נראה אדם שמקיים מצוות רבות ומרבה במעש"ט ועכ"ז אינו מתעלה כלל בעבודת ה', והתמיהה עולה מאליה איך יתכן כדבר הזה, ובאמת שזה נרמז בדברי התנא שמתכוין לשאול שאלה זו, וכה יתפרש "עושה ואינו הולך" הנשמע כדבר הזה שיהא האדם "עושה" ופועל פעולות טובות ועכ"ז "אינו הולך" ר"ל שלא יזכה להיות בכח"י הולך ממדריגה למדריגה, והמשיך התנא בדבריו לתרץ את הדבר ואמר

”שכר מעשה בידו”, היינו שזהו משום שכוונת האדם הלזה בעת עשייתו את המצוות היא אך ורק לשם השכר שיקבל על מעשיו, ואינו מצרף כוונה בכדי לעשות נח”ר ליוצרו ובוראו, ולפיכך אין בכח אלו המצוות והמעש”ט להביאנו למדריגה נעלית וגבוהה ולהשיג קרבת אלקים.

הולך ועושה חסיד.

המשפיל א”ע לפני חבריו נקרא חסיד

ביאר בספורנו כי מעלת האדם הזה היא שאינו מקיים את המצוות לבדו, אלא הוא הולך לביהמ”ד ששם נמצאים חבריו ורעיו ועושה את מעשיו הטובים במחיצתם, נמצא שמלבד מה שמקיים מצוות ומעש”ט הרי הוא מוסיף לעשות חסד כיון שהוא מוסיף חכמה לעצמו ולזולתו, ומה שקראהו התנא בשם ”חסיד” הוא משום שהוא עושה לפני משורת הדין כמידת החסידים, בכך שמשפיל את עצמו לפני רעיו והוא מראה להם כאילו הוא נצרך אליהם.

האדם שנוהג בענין אחד במידת החסידות סופו להיות חסיד

אמנם הרמ”ה (הובא במד”ש) הקשה למה כינה התנא אדם זה בשם ”חסיד”, והלא חסיד הוא מי שמוסיף על מה שנצטווה ועביד לפני משורת הדין, ואילו כאן מדובר באדם שעושה את המוטל עליו והיה על התנא לקרותו ”צדיק”. ותיירץ שכל מי שנוטה - בהנהגתו במידה מסוימת - מן הקו האמצעי כלפי הקצה הרחוק ביותר שיש במידה זו בצד הטוב, הרי הוא זוכה להכנס בכלל ”חסיד”, ואע”פ שאין די במה שהאדם מתנהג במידת החסידות בענין אחד בכדי שיחשב כחסיד, עכ”ז כשהאדם נוהג במידה אחת באופן זה הרי הוא עתיד להגיע בזמן מן הזמנים למעלת מידת החסידות.

כשאדם משתדל להוסיף מדריגות בעבודת ה' הרי הוא נקרא חסיד

ביאר נוסף בדבר קריאת האדם הלזה בשם ”חסיד” איתא בספרים ע”פ דברי הרה”ק ממעזריטש זי”ע שהובאו לעיל, שמאמר המשנה ”הולך” מורה על העליה ממדריגה למדריגה, ולפיכך אדם זה שמלבד היותו ”עושה” את מעשי המצוות בשלימות, הנה הוא מבקש להוסיף ולהיות בבחי' ”הולך” ולהתעלות מעלה מעלה במדריגות עבודת השי”ת ולהדבק בו ית', ע”כ שפיר יאות לקרותו בשם ”חסיד” שענינו הוא תוספת העבודה לפני משורת הדין.

החסיד עובד את בוראו בשלימות ואין דעתו נתונה על
קבלת השכר

ב"ק האדמו"ר בעל דברי ישראל ממודז'ין זצ"ל דקדק מפני מה שינה התנא את לשונו לכנותו במידת חסיד, ולא דיבר אודות השכר שעתיד לקבל על דרך שאמר לפני כן "שכר הליכה בידו" וכן "שכר מעשה בידו", ולכאורה גם כאן הו"ל למימר "שכר שתיהן בידו" וכיוצא"ב. וביאר כי ה"חסיד" לגודל מעלתו ורום מדריגתו שהוא עובד את בוראו אך ורק בכדי לעשות נח"ר אליו ית', לא אכפת ליה כלל מן השכר שהוא עתיד לקבל והוא עובד את ה' שלא ע"מ לקבל פרס, וכיון שכן אין מן הצורך להזכיר כלל את ענין השכר.

ונראה לומר בזה בתוספת נופך, ע"פ מה שנתבאר לעיל מדברי המגיד ממעזריטש זי"ע שמדובר כאן אודות אדם החפץ לעבוד את בוראו בשלימות הרצויה והולך ממדריגה למדריגה, הנה אצלו עלולה הידיעה אודות השכר שהוא עתיד לקבל - למונעו מן העבודה התמה והמושלמת, משום שאם נודיענו כי שכרו יגדל וירבה על שכרם של בני ב' מידות הראשונות, אזי יגדלו נסיונותיו ויסיתנו יצרו לקיים את המצוות בעבור נטילת השכר, ובכדי למנוע נסיונות אלו לא אמר התנא רק "הולך ועושה חסיד" ותו לא מידי.

לא הולך ולא עושה, רשע.

המונע מאחרים ללמוד תורה ולעבוד את ה' נקרא רשע

לבאורה הדבר תמוה מפני מה נקרא אדם זה שאינו עושה מאומה בשם "רשע", והלא אינו עובר עבירות בכך והוי כאדם היושב ובטל כל העת שאף שהפסיד מצוות רבות עדיין אינו נעשה רשע בכך. אך י"ל בזה כי הנה בספורנו (שהובא לעיל) פירש ש"הולך ועושה" הוא אדם שגם לומד בעצמו וגם מוסיף חכמה לזולתו ולפיכך הוא נקרא חסיד, ולפ"ז הנה במידה שכנגד זה שהוא האדם ש"לא הולך ולא עושה", הנהגתו היא שמלבד מה שאינו לומד הרי הוא מונע מאחרים ומפריע להם ללמוד ולקיים מצוות ומעש"ט, ובזה יבואר מה שאמר התנא שהוא נקרא רשע, יען כי אדם זה שאינו מניח לאחרים לעבוד את ה' ולעשות רצונו ומשפיע עליהם לרעה, ודאי מיקרי רשע.

התנא קוראו "רשע" ע"ש סופו שעתיד לירד מטה מטה

ובספרים איתא לבאר הענין ע"פ דברי המגיד ממעזריטש זי"ע שהובאו לעיל, שענין "הולך" מרמז על העליה בעבודת השי"ת, והנה טבע האדם

ומהותו נוטה אל החומריות ואל התאוות וגופו מושכו לחטוא ולעשות הרע בעיני ה' ח"ו, אולם ע"י שיעסוק בתורה ומצוות ובעבודת ה' יוכל להנצל מן הרשת אשר טומן לו היצה"ר, ולהתגבר עליו שלא להכשל בחטאים, והנה אדם שאינו "הולך" ומתעלה בעבודת ה' אך עכ"פ "עושה" ומקיים פעולות מעשיות של מעשי המצוות ולימוד התורה, אזי לכה"פ אלו המצוות יסייעו בידו שלא יפול לשאול תחתיות לגמרי, אך אדם שגם "לא הולך" כלומר שאינו חפץ להתעלות בעבודתו ית' וגם "לא עושה" שאינו מתעסק בקיום המצוות, ודאי שלא יהא לו שום כח נגד יצרו הרע וסופו ליפול מטה מטה, ולפיכך קוראו התנא "רשע" ע"ש סופו שעתיד להתנהג כרשע גמור רח"ל.

ובספרים הנ"ל הוסיפו עומק בענין זה, כי הנה תיבת אדם מורכבת מאותיות אל"ף דל"ת מ"ם שהם אותיות השורש של ב' תיבות שונות, האחת היא אַדְמָה והשנית היא אַדְמָה מלשון הכתוב (ישעיה יד, יד) אדמה לעליון, וזה בא לרמז שב' כוחות הללו שולטים בו כאחד, כי עבודת האדם בעולמו היא שיתעלה הרבה בעבודת השי"ת ובכך יהא דומה להשי"ת באפס מה כביכול, ומאידך גיסא מצד חלק הגשמי שבו המושפע מטבעו ומהותו הוא נמשל לאדמה, ואם ילך אחר תאוותיו עלול הוא ליפול מטה מטה עד שיהיה דומה ממש לאדמה, וע"כ מוטל עליו לבחור בטוב לנצל את הכחות שקיבל ממרומים לעבוד את השי"ת ולהדמות לחלק אלקי ממעל המתנוסס בקרבו.

ישנם ארבע מיני התנהגויות באופן שמזדמנים לאדם קיום מצוה ולימוד תורה ויש לו לבחור ביניהם

במדרש שמואל פירש מהלך נוסף בדברי המשנה, שקאי על אדם שהיה בדרך הילוכו לביהמ"ד ללמוד תורה ונזדמנה לו מצוה מסוימת לקיימה, באופן שאם ילך לביהמ"ד לא יוכל לקיים את המצוה, ואם יבחר לקיים המצוה לא יעלה בידו ללמוד. ואמר התנא כי בדבר הזה ישנם ארבע מידות, יש אדם שישים את פעמיו לילך לביהמ"ד אף אם יתבטל מן המצוה עי"ז, וזהו "הולך" ואינו עושה" שעכ"פ "שכר הליכה בידו" ויקבל גמול על התורה שלמד, אך ישנו אדם שיאחז דרך הפוכה ויבחר בקיום המצוה על אף שבכך יצטרך לוותר על לימוד התורה, והנה גם הוא ברוך יהיה ויקבל שכר על המצוה שעשה, וזהו "עושה ואינו הולך" שהעדיף לקיים את המצוה ועי"ז לא היה סיפק בידו לילך לביהמ"ד ללמוד תורה - "שכר מעשה בידו".

אמנם ישנו אדם אשר אינו שת לב לכך שיכולותיו הטבעיות אינן מאפשרות לו לאחוז החבל בשני ראשיו, אלא הוא מרבה להשתדל בעוז ותעצמות

יה ארבע מדות ביושבים לפני חכמים. ספוג, ומשפך, משמרת, ונפה. ספוג, שהוא סופג את הכל. ומשפך, שמכניס בזו

פירוש רש"י

יה ביושבים לפני חכמים. לעיל בארבע מדות בתלמידים, איירי צענין הזכרון והשכחה. והשתא מיירי צענין הסגולה הישרה וצריחת הדבר הנודק מהצלמי לודק: ספוג. הוא סופג את המים צין עכורים צין כלולים, כך יש מי שלבו רחב ומקבל כל מה ששומע, ואין לו כח לצרור האמת מן השקר: משפך.

להשיג שתיהן, ואף שנתבאר שמדובר בדברים שא"א בדרך הטבע לקיים את שניהם, הנה כאשר יתאזר האדם בכחות איתנים וירבה בהשתדלות וחריצות, יעזרוהו משמים ויזכה לסייעתא דשמיא כמאמר חז"ל (מכות י ע"ב) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ויוכל לזכות לשתיהן ויעלה בידו גם לעסוק בתורה וגם לקיים המצוה, הנה האדם הזה נתעטר בכתר החפירות יען כי לא הניח את עצמו להתנהג בגדרי הטבע אלא השתדל לפעול לפנים משורת הדין ומחוץ לגבולות הנהגת עוה"ז, והוא זכה להכלל במידה השלישית ועליו אמר התנא "הולך ועושה חסיד". אולם הדרגה הנחותה ביותר היא זו של האדם שיש לו פנאי לעשות את שתיהן אך עכ"ז הוא משתמט מלעשותם, וכלפי כל אחד מן הדברים יש לו אמתלא שאינו יכול לעשותו בגין הדבר השני, אדם זה "רשע" מתקרי משום שאינו אוהז לא בתורה ולא בקיום המצוה, ועליו אמר התנא "לא הולך ולא עושה רשע".

משנה יח

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים.

התלמידים צריכים לישב אצל רבותיהם באופן קבוע ואז יצליחו בלימודם

במדרש שמואל דקדק בלשון התנא שלא אמר "ארבע מידות בתלמידים" כפי שנקט בלשונו לעיל (משנה טו) אלא "ביושבים לפני חכמים", וביאר כי התנא אתא לאשמועינן מילתא אגב אורחיה, שלא יעלה ביד התלמידים לקבל את תורת רבם ולהצליח בלימודם רק כאשר יהיו "יושבים לפני החכמים" באופן קבוע יום ולילה לא ישבותו.

וּמוֹצִיא בְּזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת, שְׁמוּצִיָּאָה אֶת הַיֵּין וְקוֹלְטָת אֶת
הַשְּׁמָרִים. וְנִפְּהָ, שְׁמוּצִיָּאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלְטָת אֶת הַסֶּלֶת:

פירוש רש"י

כלי שנותנים על פי חצית או על פי הנוד כשרוצים למלאותו יין או שמן: שמכנים בזה ומוציא בזה. כך יש מי שמקבל כל מה שלומד, וכדולעו כך פולטו: משמרת. מוציא כל מה ששומע צצית המדרש, וקולט דבר של צטלה: נפה. לאחר שמוציאים הסוּזין והמורסן מן הקמח הנטחן, ונשאר הקמח הדק עם הסולת הגס והוא החשוב, מעצירין אותו צנפה דקה מאד ויורד ממנה כל אותו הקמח הדק שהוא כעין עפרורית לצננה ונשאר הסולת הגס החשוב. וכן היו עושין למנחות. כך יש מי שיש צו כח לצר וללצן שמועמיו, וקולט האמת מן השקר והצטל:

מעלת שימוש ת"ח היא רק כשיושב אצל החכם בקביעות

עוד ביארו בספרים כי דברי התנא "יושבים לפני החכמים" מרמזים על ענין נוסף בדרכי קנין התורה, והוא מה שאמרו חז"ל (ברכות ז ע"ב) גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה, והנה השימוש הלזה מתקיים רק באופן שהתלמיד יושב לפני רבו בתמידות ובאופן קבוע גם שלא בזמני הלימוד, ולא במי שבא רק מזמן לזמן לשמוע דברי תורה מרבו כאשר הוא מוסר דברי תורה לתלמידיו, ולזה נקט התנא ואמר "היושבים לפני חכמים", לרמז שצריך לישב לפני החכם בקביעות ואז יזכה למעלת שימוש חכמים אשר היא גדולה מן הלימוד עצמו.

גודל מעלת ההסתכלות בפני החכם

ובספר מילי דאבות הוסיף כי יש ענין גדול בדבר שיהיו התלמידים היושבים לפי הרב הדומה למלאך ה' צבאות מביטים בפניו, וכמו שאמר רבינו הק' (עירובין יג ע"ב) האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי דכתיב (ישעיה ל, כ) והיו עיניך רואות את מוריך. ורבותינו המשילו את היושב לפני החכם למי שנכנס לחנות לממכר בשמים, שאף אם אינו קונה שם מאומה עכ"ז קלטו בגדיו ריח טוב, וכן הוא גם באדם הדבק בתלמידי חכמים, שהדבקות והחיבור לטהרה הלזו תביאנו לידי הזדככות וטהרת הנפש ולתועלת גדולה לנשמתו, ומזה הטעם דייק התנא ואמר "ביושבים לפני חכמים" לרמוז על גודל מעלת הישיבה לפניהם וההתדבקות בהם וההבטה בפניהם. ובגודל מעלת ההבטה בפני החכמים כתב בספר תפארת

תתל דרכי מסכת אבות אבות

שלמה (פר' שמות ד"ה א"י ותפתח ותראהו) וז"ל מעלת הצדיקים אשר כל הנגשים אליהם בראיית פניהם נמשך על האדם יראת שמים, כמו שכתוב במשה רבינו ע"ה (שמות לד, ל) וייראו מגשת אליו (היינו) כאשר ניגשו אליו וראו פניו (אזי "וייראו") נפל עליהם יראת ה' ע"כ.

משנתנו מיירי ממידת הסברא הישרה של החכמים

מה שהוסיף התנא לפרט את ארבע המידות הללו אף שכבר לעיל (משנה טו) מנה ארבע מידות בתלמידים, ביאר הרע"ב כי לעיל מיירי מענין הזכרון והשכחה שיש אצל התלמידים (וכאומרו מהר לשמוע ומהר לאבד וכו'), ואילו כאן דיבר התנא בענין הסברא הישרה שיש להם בלימודם וברירת הדבר הצודק ממה שאין בו צדק.

גם בין הלומדים ומחברי הספרים מצויים אנשים שלא זכו לברר את הדבר הצודק משאינו צודק

ובתב החסיד יעב"ץ כי הטעם שגילה לנו התנא את אלו הד' מידות, הוא כדי שנדע שלא להאמין אפי' למה שאומרים החכמים אלא אם כן ידענו שהם בקיאים ומובקים, שהרי כאן נתגלה לנו שישנם אנשים הלומדים תורה מפי החכמים ועכ"ז לא זכו לבוא למידה זו לברר את הדבר הצודק מן הבלתי צודק, ובדומה לזה צריכים אנו להזהר גם ממחברי ספרים ולברר את מעלתם בענין זה, כיון שלא רבים יחכמו.

המידות הללו אינם תלויים בבחירת האדם כ"א בטבע שנוולד עמו

והנה בספר מגן אבות כתב שהמידות הללו אינם ביד האדם, אלא כל אחד זכה בזה כפי אשר זכו לו משמיא, ולפיכך לא ציין כאן התנא כמו שאמר על כל המידות שנשנו במשניות הקודמות תואר מעלת האדם האוחז בה, וכגון "האומר שלי שלך ושלך חסיד, שלי שלי ושלך שלי רשע", וכן "קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע" וכיו"ב, אלא פירש רק את ארבע המידות כמו שהם, יען כי אלו המידות נובעים מטבע האדם ומהותו אשר חננו השי"ת מיום הולדו, ואינם תלויים בבחירתו שנוכל לשכחו או לגנותו על כך.

גדולי ישראל שלא התברכו בכשרונות והיו משכחים תלמודם,
זכו להגיע למעלות נשגבות בתורה ע"י שהתייגעו בה

אמנם בספורנו כתב כי אף שהדברים תלויים בטבע האדם ותכונות נפשו, עכ"ז גילה לנו התנא את המידות הללו כדי שירבה האדם להשתדל לתקן א"ע בהם, עד שיזכה לבוא למדריגה זו שיוכל להבחין בין התורה שעליו לקבל ולזכור ובין מה שעליו להשמיט ולהשכיח מליבו, וע"ד שאמרו חז"ל (חגיגה טו ע"ב) גבי התנא ר"מ שקיבל תורה מאחר - רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק עיי"ש, עכ"ד. ובאמת גם אדם שאינו זוכר מאומה מלימודו לא יפול ברוחו אלא ידע כי היו הרבה גדולי ישראל אשר בטבעם לא היו בעלי כשרונות כלל, ובימי נעוריהם לא הצליחו בלימודם, ועכ"ז לא התייאשו אלא עמלו בתורה ביגיעה רבה, ושיננו את תלמודם שוב ושוב עד אשר זכו לסייעתא דשמיא והשי"ת האיר את עיניהם, ובאו לידי ידיעת התורה והשגות נפלאות בה עד אין שיעור.

ספוג, ומשפך, משמרת, ונפה. ספוג, שהוא סופג את הכל וכו'.

במידות אלו יש דבר אחד לגנאי ואחד לשבח

הקשה במדרש שמואל מפני מה נטה התנא מדרכו במשניות הקודמות גבי מידות שבאדם, בדעות ובנותני צדקה, ששם לא הקדים לומר את ארבעת המידות אלא מנאם יחד עם פירושם, וכגון "האומר שלי שלי ושליך שלך זו מידה בינונית" וכו', וכן "נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שחרו בהפסדו" וכו', ואילו כאן שנה תחילה את כל המידות "ספוג ומשפך משמרת ונפה", ואח"כ חזר על כל אחד מהם בפני עצמו ופירשו "ספוג שהוא סופג את הכל משפך שמכניס בזו ומוציא בזו" וכו'. וביאר שבאלו ארבעת המידות יש בכל אחת ואחת מהן חדא לטיבותא וחדא לגריעותא, ועל כן הזכירם התנא ב' פעמים, האחד כנגד השבח שבדבר והשני להורות את חלק הגנאי שיש במידה זו, ודבר זה יתבאר בעזה"י להלן בכל אחד ואחד במקומו.

ספוג, שהוא סופג את הכל.

ספוג - מי שמקבל גם דברי שקר

רבינו יונה והרע"ב פירשו כי הנה הספוג קולט וסופג לתוכו את כל המים הנמצאים בסמוך לו, הן הצלולים והטובים והן העכורים, והוא משל

תתולב דרכי מסכת אבות אבות

לתלמיד שלבו רחב ומקבל את כל מה ששומע ואין בו כח לברור את האמת מתוך השקר (וכעין זה פירש גם רש"י, שאינו יודע להבחין בין העיקר לטפל), וביארו המפרשים שבמידה זו יש חסרון גדול לפי שאדם זה סופג הכל ומכניס לקרבו גם דברי שקר.

ספוג - תלמיד המערב את כל הפירושים יחדיו ומבלבל ביניהם

ובספר רוח חיים פירש כי פעמים הרבה יש שהתלמיד יושב לפני רבו ושותה בצמא את דבריו, ומקבל ממנו כמה וכמה פירושים בסוגיא שעוסקים בה, אמנם אחר שסיים הרב את דבריו ושואלים את התלמיד הלז מה היו דברי הרב, אינו אומר להם כל דבר בפני עצמו לפי הסדר הנכון, אלא הוא מערב את כל הפירושים יחדיו ואז אין אפשרות להבין את תוכן הדברים, והדבר הזה דומה לספוג הכונס לתוכו כל מיני משקים, ואח"כ בעת שסוחטין אותו יוצא ממנו משקה המערב מכל מיני המשקין שנכנסו בו.

ספוג - התלמיד שאינו חפץ ללמד לאחרים מתורתו רק אחר הפצרות רבות

אמנם במדרש שמואל - שכפי שהקדים ס"ל שבכל מידה ממידות אלו יש דבר לגנאי ודבר לשבח - פירש שצד השבח שבמידת ה"ספוג" הוא שהתלמיד הזה מקבל כל מה שיאמר לו רבו וימהר לשמוע ולהבין, אך מאידך גיסא יש בו גם צד גנאי, כי כמו שאין המשקים יוצאים מהספוג מאליהם אלא ע"י שסוחטים אותו בידים, כך התלמיד הזה אינו חפץ ללמד לאחרים מן התורה שלמד וקבל מרבותיו, ורק כאשר דוחקים בו ומרבים להפציר בו, אזי הוא מסכים להוציא מן התורה האצורה בקרבו, והיא מידה מגונה עד מאד וכמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי יא, כו) מוֹנֵעַ בֶּרֶךְ יִקְבְּוּהוּ לְאוֹם, [והיינו שהאדם הנמנע מללמד מתורתו לאחרים, יקללוהו בני אומתו - ע"פ רש"י שם].

משפך, שִׁמְכָנִים בּוֹז וּמוֹצִיא בּוֹז.

העיסוק בהבלי העוה"ז גורם שלא תקלט התורה בלב האדם

ביאר הרע"ב ש"משפך" הוא כלי שנותנים אותו על פי החבית או על פי הנוד כשרוצים למלאותו יין או שמן ואין המשקים נשארים בו אלא נשפכים

תתרגל אבות פרק ה משנה יח דרכי

מיד לחבית, וישנו תלמיד הדומה לזה לפי שהוא מקבל את כל מה שלומד אך פולטו מיד, וכן פירשו גם רש"י ורבינו יונה ששוכח את כל תורתו מיד.

ובאבות דרכי נתן (פרק מ, ח) איתא וז"ל משפך כיצד, זה תלמיד טיפש שיושב לפני ת"ח, שמע מקרא ומשנה הלכות ואגדות, כשם שהמשפך מטיל מכאן ויוצא מכאן, כך הוא כל דבר שמטילין באזניו נכנסים מכאן ויוצאין מכאן, ראשון ראשון נשמט והולך לו ע"כ. וכתב בילקוט מעם לועז כי האדם שלבו מלא במחשבות הסובבות סביב עניני הבלי העוה"ז אינו זוכה לקלוט את דברי התורה והוא נעשה כמשפך הבולע ופולט מיד, וכפי ערך טהרת לבו והרחקתו מעניני הבלי העוה"ז השפל - כן תהיה דרגת זכירת וקליטת התורה שלו.

יש במשפך מידה טובה שנותן לאחרים משלו ואינו לקוי בקמצנות

ובמדרש שמואל מבאר גם את המידה הזו לפי דרכו שיש במידות אלו גנאי ושבח, שצד הגנאי שבו הוא כמו שנתבאר שהוא ממהר לאבד ולשכוח את כל מה שלומד ובדומה למשפך שמכניס בזו ומוציא בזו, אך מאידך גיסא יש בו צד לשבח שהוא כמו המשפך שלעולם הוא שופך מה שיש בו ומעבירו לאחרים, כן האדם הזה משפיע לאחרים מכל אשר חננו השי"ת ואינו לקוי במידת הקמצנות.

מְשַׁמֵּרֵת, שְׁמוּצִיָּאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלְטָת אֶת הַשְּׁמֵרִים.

משמרת - מי שקולט מלימודו את הטפל ומניח את העיקר

ביאר רבינו יונה כי כשם שהמשמרת של יין קולטת בתוכה את השמרים והפסולת ואילו ליין הטוב היא מניחה לעבור ולהשפך ממנה, כך הוא גם התלמיד הלזה שקולט בשכלו את הסברות שאינן נכונות ואילו את הסברא הנכונה והאמיתית הוא מאבד, [והרע"ב הוסיף בזה שלפעמים איכא בו גריעותא נוספת שקולט דבר של בטלה]. ורש"י פירש שהוא מניח את העיקר ואת עומק ההלכה ומחזיק בידו את הטפל, ולפ"ז ודאי שתלמיד זה עדיף מן התלמיד שמידתו "משפך", משום שהוא משכח את כל מה שלמד, ואילו בעל מידת "משמרת" קולט מקצת מן הלימוד, אלא שיש בו חסרון שקולט את הטפל ומניח את העיקר.

הרב נמשל לקצב המוכר בשר הצאן וכל אחד קונה חלק
לפי מידת עשרו

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו מנחם לבית מאיר (על דרך פירוש רש"י) שישנם תלמידים הלומדים אצל רבותיהם ושומעים את תלמודם, אולם שוכחים את העיקר ונותנים אל כליהם לזכרון רק את הפרפראות ומקצת אגדות שאומר רבם בתוך דבריו בדרך שעשוע, וזוהי דרכם של רוב המון העם. ועל הענין הזה המליצו חכמי המוסר שאמר החכם לתלמידיו שומעי לקחו, אני הנני הקצב, והחכמה שאני מוסר היא הצאן, ואתם תלמידי הנכם הקונים ממני, וההמון נמשלו לכלבים. וביאור מאמר זה הוא כי הרב נמשל לקצב השוחט בהמה ומוכר את בשרה ללקוחות, וכיון שיש בבהמה כל מיני חלקים נקבע מחיר החלקים לפי שוויים, והמשובחים שבהם נמכרים ביוקר ואילו הפשוטים נמכרים בזול, וכל לוקח ירכוש בשר לפי מידת עשרו ואשר תשיג ידו, ובדומה לזה גם התלמידים יקנו מהחכם כ"א לפי מידת עושר שכלו ומוחו, וככל שתהיה מידת חכמתו מרובה כך יקלוט דברים הכרחיים וחשובים יותר, אמנם המון העם השומעים את דברי הרב, הנה למיעוט שכלם לא יהיו אלא כמו הכלבים המקבלים מן הבשר רק עצמות וקליפות ושאר דברים המושלכים, כי הם ישיתו לבם אל הדברים הטפלים שאינם חשובים ואת זאת יזכרו, ולא יקלטו את כל דברי החכמה העמוקים והרחבים.

מידת "משמרת" הינה הגרועה ביותר שבין אלו המידות

ובתב בילקוט מעם לועז שהמידה הזו היא הגרועה ביותר שבין אלו ארבעת המידות, כי בעל מידת "משמרת" נהפכת לו תורתו לסם המות מחמת מידותיו הרעות, וכאשר הוא שומע דבר מרבו הרי הוא תולה בו בוקי סריקי, ונוטל מדבריו סיוע לשיטותיו הכוזבות ודעותיו הנלוזות.

וְנִפְהָ, שְׁמוּצִיָּאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלֵטָה אֶת הַפֶּלֶת.

מידת ה"נפה" משובחת מכל ד' המידות

כתב רבינו יונה שמידת ה"נפה" היא המשובחת מבין אלו המידות, כיון שהאדם הזה מוציא מאתו את הקמח המורה על הסברא שאינה נכונה ואינו קולט אותה, ומאידיך הוא קולט את הסולת שהיא הסברא הנכונה והאמיתית ואינו מאבדה. והרע"ב הוסיף שיש בכח התלמיד הזה לברר וללכך

את השמועות לאמיתתן של דברים, והוא זוכה לקלוט את האמת הגנוזה בתוך דברי השקר והבטלה.

משמרת, שמוציאה את הנין וקולמת את השמרים, ונפה, שמוציאה את הקמח וקולמת את הפלת.

ביאור צדדי הגנאי והשבח שבמידות ה"משמרת" וה"נפה"

ובמדרש שמואל (אשר כנתבאר לעיל ס"ל שבמידות אלו יש צדדים לשבח ולגנאי) פירש שצד הגנאי שב"משמרת" הוא שאת הדברים האמיתיים והנכונים הנמשלים לייך הוא שוכח ופולט, ואילו את הדברים שאינם טובים ודומים לפסולת כשמרים הוא זוכר וקולט. וצד השבח שיש במידה זו הוא כי התלמיד שמידתו "משמרת" חפץ לספר בשבח הבריות ובפרט שבח רבו, ולפיכך כאשר הוא שומע מרבו דברים טובים ויקרים הדומים לזהב והם מעורבים עם דברים פחותים הדומים לטיט, הנה את הדברים הנכונים והטובים הגורמים שבח ויקר לרבו הוא מוציא לחוץ ומפרסם באזני בני אדם, בכדי שרבו ישתבח ושמם יתרום ויתעלה, ואילו את הדברים הנראים בעיניו כפסולת ושמרים שאם יתפרסמו בשם רבו יגרמו לו לפחיתות הכבוד, הרי הוא גונם וקולטם בתוכו ואינו מוציאם חוצה לאזני אנשים בכדי שלא ילעיגו על רבו ויבוא לידי בזיון.

ועד"ז מפרש את צדדי הגנאי והשבח שבמידת ה"נפה" (ובהיפוך הענין ממידת "משמרת"), והיינו שצד השבח שבו הוא שאת הדברים החשובים והאמיתיים הדומים לפולת הוא קולט והם נשארים בזכרונו לאורך ימים, ואילו את הקמח המורה על הפסולת והדברים שאינם חשובים הוא מוציא מקרבו ושוכחם, אמנם צד הגנאי שבמידה זו הוא כי התלמיד הלזה הינו בעל טבע רע ומדרכו להתכבד בקלון חבירו, ולפיכך הוא בורר את כל הדברים הרעים והפסולת - הנמשלים לקמח - שנאמר ע"י רבו או חבריו, ומפזרם לחוץ ואומרם לאחרים בשם אומרם ועי"ז מתרבה גנותם, ואילו את הדברים הטובים והמשובחים כסולת אשר אם יתפרסמו יוסיפו כבוד לאומרם, הרי הוא קולטם אצלו ושומרם בידיעתו כדמיון ה"נפה" המוציאה רק את הקמח שהיא הפסולת ושומרת על הסולת, וזאת בכדי למנוע את הכבוד מבעליו ושלא יספרו בשבח האומר.

בספר רוח חיים מפרש ש"משמרת" היא הטובה שבמידות
ו"נפה" הפחותה שבכולן

והנה מדברי המפרשים נתבאר שמידת "משמרת" גרועה מכל ארבעת המידות, ואילו מידת "נפה" משובחת מכולן, אמנם בספר רוח חיים פירש באופן אחר ולדבריו מידת "משמרת" היא המשובחת וה"נפה" הינה הגרועה שבכולן, וזהו ביאורו, כי הנה ידוע דרך ואופן הלימוד כאשר האדם עוסק בעיון ובירור ההלכה ועומק הסוגיא, שבתחילה עולים ברעיונו ובמחשבתו כמה וכמה סברות בכיאר הענין והוא בוחנם בעיון היטב מכל צדדיהם אם הם צודקים, ואז נוכח לדעת שאינם אמת, ורק אחר היגיעה מאיר השי"ת את עיניו ומסייעו לבוא אל חקר האמת ולהבין את הסברא האמיתית והנכונה.

והנה מידת "משמרת" שמוציאה את היין וקולטת את השמרים" מורה על האדם שנתכרך בשכל ישר, ויודע איזה פירושים נכונים ואיזה סברות אמתיות והם דומים לייין משובח ומובחר, ואותם הוא מוציא מלבו לפיו ואומרם לחבריו, ואילו את הסברות שעלו במוחו במושכל ראשון שהם דומים לפסולת ושמרים לפי שנתברר שאינם אמת, הרי הוא קולטם וגונזם בתוכו ואינו מוציאם חוצה לאומרם לאחרים, אך בעל מידת ה"נפה" שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת" מידתו הפוכה בתכלית כאשר שכלו מעוקם ביותר, וע"כ הסברות העולות בשיקול דעתו בתחילה שבהם עדיין לא כיוון אל האמת - אשר הם משולים לקמח הגרוע - נראות בעיניו כסברות טובות ונכונות, ואותם הוא מוציא מפיו ואומרם לחבריו יושבי ביהמ"ד, אך את הסולת המנופה שהוא מרמז על הסברות האמתיות הבאות במוח האדם לאחר רוב עיון והעמקה, אותם הוא קולט ומשאיר בקרבו ואינו מגלה אותם לאחרים משום שמחמת קוצר שכלו ומיעוט הבנתו הוא בטוח שאינם אמת.

וסיים הרוח חיים כי לפירוש זה שמשמרת היא הטובה שבד' המידות ואילו מידת נפה היא הגרועה שבכולן, יבוא על נכון סדר המשניות שכולן נאמרו בסדר שוה, שהרי בכל המשניות הקודמות שמנו ד' מידות, הנה ב' המידות האחרונות היו הטובים ביותר והגרועים ביותר, והתנא התחיל בטובה וסיים ברעה וכגון (במשנה יג) לגבי "ארבע מידות באדם" שסיים התנא את דבריו ואמר "שלי שלך ושלך שלך חסיד, שלי שלי ושלך שלי רשע", וכן (במשנה יד) גבי "ארבע מידות בדעות" שאמר התנא "קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע", וכן כיוצ"ב בכולן, והנה אם נימא כפירוש שאר המפרשים יש לתמוה למה זה שינה במשנתנו מן הסדר הרגיל, ובכ' המידות

האחרונות פתח ב"משמרת" שהיא הגרועה ואח"כ נקט "נפה" שהיא הטובה שבכולן, אכן לפירוש זה א"ש למאד שגם במשנה זו נקט כסידרן של כל המשניות הקודמות, והקדים "משמרת" שהיא הטובה שבכולן ל"נפה" שהיא המידה הפחותה מכל אלו ארבעת המידות.

חסידים הראשונים נתברכו שיכוונו אל האמת מיד בתחלת לימודם

ב"ק האדמו"ר בעל דברי יואל מסאטמאר זצ"ל נתכבד פעם לומר שיעור בהלכה בישיבת בית אברהם דחסידי סלונים בירושלים, ובראשית דבריו פתח בדברי אגדה, והזכיר את מאמר הגמ' בברכות (לב ע"ב) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת, ופריך הגמ' וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית, ומתרצת מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת, ולכאורה יש לתמוה כי אם היתה השאלה איך הם זוכרים את תורתם היה מתיישב בכך ש"תורתם משתמרת", והיינו שבזכות חסידותם אין התורה משתכחת מהם אלא זוכים שתשמר בקרבם, אבל כעת שכוונת הגמרא בשאלתה היתה שאין סיפק בידם ללמוד כיון שעסוקים זמן רב כ"כ בתפלה והשהיות הסמוכות לה, מה מתורץ בכך ש"תורתם משתמרת" (והרי אין להם די זמן ללמוד תורה שתשמר בקרבם).

ותירץ דמה שאמרו "תורתן משתמרת" יתפרש מלשון "משמרת" שבמשנתנו, שהיא מורה על כך שהאדם צריך לסנן ולנפות את לימודו ולעיין היטב בשכלו מהו הפירוש האמיתי במה שלומד, ועליו לבחור את היין הטוב והצלול שהוא הפירוש הנכון, ולהשליך את השמרים והפסולת שהם הפירושים שאינם צודקים, והנה לבירור הזה נדרשת יגיעה רבה והיא אורכת זמן רב, אמנם אנשים מרוממים אלו "מתוך שחסידיהם הם" מקבלים המה סיעתא דשמיא מיוחדת, שיזכו לכוין לאמיתה של תורה כבר בתחילת לימודם כאשר הם רק ניגשים אל הסוגיא, ואינם צריכים לבוא ל"משמרת" הלזו לשקול ולברר הדברים במאזני שכלם, וזהו שאמר "תורתם משתמרת" שמשעה ראשונה זוכין ללימוד זך וצלול ולעמוד על חקר האמת כאילו השתמשו בבחינת ה"משמרת" הנ"ל, וזהו תירוץ נכון על שאלת הגמ' "תורתם היאך משתמרת", כיון שהם מספיקים בזמן מועט מה שאחרים לומדים בזמן ארוך, ונמצא שגם לדבריו פירוש מידת "משמרת" היא המידה הטובה שבכולן, ומורה על כך שהאדם מברר היטב את לימודו ומוציא את היין הצלול מן הפסולת].

**התלמיד צריך לספוג את כל תורת רבו ולא לאבד מאומה,
וכשמלמדה לאחרים יאמר להם לפרקים**

ונסיים את הביאורים על משנתנו עם מהלך מחודש שנתבאר במדרש שמואל, שאלו ארבעת המידות הם מידות משובחות, והיושבים לפני החכמים צריכים שיהיו בהם את כל הארבעה, ובכך יזכו ללמד לתלמידיהם את מה שקבלו מרבותיהם ולא יצא מכך כל מכשול ונכעין זה משמע גם מדברי השפת אמת שכתב בקיצור שבכל רב המלמד תורה לתלמידים צריכים להיות כל הד' מידות הללו]. ונבארם אחד לאחד, המידה הראשונה היא "ספוג" ובאה ללמד שהתלמיד צריך לספוג את כל דברי רבותיו במלואם ולקלטם בלבו ומוחו באופן שלא ילך שום דבר תורה לאיבוד, ואחר שזכה להיות מלא וגדוש בדברי התורה וכבר הגיע זמנו להיות דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים ולהעמיד תלמידים בעצמו, הרי הוא נוהג במידה טובה נוספת שהיא מידת ה"משפך" אשר הפה שהמשקה יוצא דרך שם הוא צר מאד, וע"כ אין כולו נשפך בבת אחת אלא מעט מעט, ובדומה לכך גם התלמיד הזה מבין שישנם תלמידים ששכלם קצר ואין ביכולתם לקבל בבת אחת את דברי התורה המרובים המצויים באמתחתו שקבלם מרבו, ולכן הוא מוסר לפנייהם את הדברים לפרקים, ובתחילה אומר להם מקצת, ואחר שקבלו את הדברים וקלטום מוסיף לומר להם עוד וכן הלאה.

**יש לרב להזהר שלא למסור לתלמידיו דברים שעלולים
להביאם לידי מכשול**

עוד יש לתלמיד הזה לשים על לב, כי מאחר שבתורת הרב ישנם גם דברים אשר (לאזני אדם שהשגתו מעוטה) נראים כשמרים, ואין כל בני האדם מוכשרים לקבלם יען כי נחשבו זרים לאזני פשוטי העם, ואם ילמדם לכל בר בי רב יוכלו לבוא ח"ו לידי כפירה בצד מה, וע"כ עליו לבדוק ולהבחין בתורת רבו ולעשות את עצמו כ"משמרת", ואת הדברים הנראים בעיני אחרים כשמרים יקלוט בגנזיו ולא ימסרם לשומעי לקחו.

ובדומה לזה הוא גם לענין המידה הרביעית שנזכרה במשנה שהיא מידת ה"נפה", שבזה נרמזת הזהירות הנדרשת בענין סודות התורה, כי הנה לאו כל מוחא סביל דא לשמוע ולהבין את סודות התורה, ואם יגלה אותם לאחרים שאינם ראויים לחכמה נפלאה זו יש לחשוש שיביאום הדברים הללו לידי כפירה ח"ו, ולפיכך הוא אוהז דרכו במידת ה"נפה" שענינה הוא להוציא את הקמח ולקלוט את הסולת, ועד"ז גם הוא מוציא מפיו ומלמד לאחרים את ביאורי התורה ע"ד הפשט שהם דומים לקמח, שחלק התורה הלזו ראויה לכל

יט **כָּל אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר, בְּטֵל דְבָר, בְּטֵלָה אֲהָבָה. וְשֵׁאִינָה תְלוּיָה בְדָבָר, אֵינָה בְטֵלָה לְעוֹלָם. אֵיזוֹ הִיא אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר, זֶה אֲהָבַת אֲמָנוּן וְתָמָר. וְשֵׁאִינָה תְלוּיָה**

פירוש רש"י

יט כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל. שאינו מתקיים, כשיתצטל הדבר שהיה סבה לאותה האהבה, גם האהבה נטלה. וכל אהבה שאינה תלויה בדבר נטל אלף בדבר קיים, כגון אהבת הנדיקים והחכמים, אינה נטלה לעולם. כשם שהדבר שהוא סבה לאותה אהבה אינו נטל, כך אין האהבה נטלה: אהבת אמנון ותמר. מפני יפיה: אהבת דוד ויהונתן. להשלים רצון קונס. דאמר

בני האדם, ואילו את הסולת הרומזת לסודות התורה שאין כל אדם מוכשר וראוי לקבלם, הרי הוא קולטם לעצמו ומשאירם בחביון לבו ואינו מוסרם לאחרים.

משנה יט

כָּל אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר, בְּטֵל דְבָר, בְּטֵלָה אֲהָבָה.

ביאר בספורנו ש"אהבה התלויה בדבר" היינו שהאהבה תלויה בדבר מסוים שאינו הדבר הנאהב בעצמו, וכגון אם האדם מקוה וחפץ להשיג דבר מה, וכיון שע"י אדם פלוני יהא לו סיכוי להגיע אל מבוקשו ע"כ הוא אוהבו, נמצא שאלמלא לא היתה תקותו להשיג על ידו את מבוקשו לא היה לו כלפיו רגשי אהבה כלל, הנה האהבה הזאת סופה להתבטל. ובדומה לזה פירש בספר לב אבות כי כאשר האהבה תלויה בדבר חומרי וגופני הקשור עם דבר מענייני העוה"ז, אין אפשרות שתשאר האהבה קיימת אצל האוהב לעולם, כיון שבעת שהגוף יתבטל ויהיה שולט בו ההפסד (ר"ל לאחר מיתתו) אזי תתבטל האהבה, וזהו שאמר התנא "כל אהבה שהיא תלויה בדבר" גופני, "בטל דבר" כאשר תיבטל החומריות "בטלה אהבה" תתבטל גם האהבה.

ובענין אהבת דברים חומריים מסופר שהרה"ק מקאצק זי"ע ראה אברך אחד שסועד את לבו במאכל דגים, ומאופן אכילתו ורוב הנאתו היה ניכר גודל חיבתו למאכל זה, פנה אליו הרה"ק ושאלו מפני מה הינך אוכל דגים אלו, השיבו האברך אוהב הנני דגים ולכן אני אוכלם, נענה הרה"ק ואמר אם כנים דברך ואתה אוהב דגים לא היה לך להוציאם מן המים ולהמיתם ואח"כ

בְּדָבָר, זו אֶהְבֵּת דָּוִד וַיהוֹנָתָן. כָּל מַחְלֶקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם,
 סוּפָה לְהִתְקַיֵּם. וְשֵׁי אֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוּפָה לְהִתְקַיֵּם. אֵיזו
 הִיא מַחְלֶקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, זו מַחְלֶקֶת הַלֵּל וְשֵׁמַאי.
 וְשֵׁי אֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, זו מַחְלֶקֶת קָרַח וְכָל עֲדָתוֹ:

פירוש רש"י

לו יהונתן לדוד, אחת תהיה למנך על ישראל ואני אהיה לך למשנה: כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים. כלומר שאנשי המחלוקת היא מתקיימים ואינם אובדן. כמחלוקת הלל ושמאי שלא אבדו לא תלמידי בית שמאי ולא תלמידי בית הלל. אבל קרח ועדתו אבדו. ואני שמעתי פירוש סופה, תכליתה המצוקה מענינה. והמחלוקת שהיא שלם שמים, התכלית והסוף המצוקה מאותה מחלוקת להשיג האמת, וזה מתקיים, כמו שאמרו מתוך הויכוח יחזר האמת, וכמו שנתבאר במחלוקת הלל ושמאי שהלכה כבית הלל. ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה זה היא צקשת השררה והצבא הניצוח, זה הסוף אינו מתקיים, כמו שמינינו במחלוקת קרח ועדתו שהתכלית וסוף כוונתם הייתה צקשת הכבוד והשררה והיו להיפך:

לבשלם ולכלותם באכילה, וממה שעשית כן נראה כי אין כאן אהבת דגים כי אם אהבת עצמך, וכיון שהדגים ערבים לחיכך והנאתך מהם רבה הינך ממיתם ואוכלם, ונכעין זה מסופר על הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל שאמר כן לאדם שאכל בשר עוף].

אסמכתא לדברי המשנה מאהבת יצחק לעשו ואהבת רבקה ליעקב

בספר של"ה הק' (ס"פ תולדות) הביא אסמכתא לדברי המשנה האלו מפסוקי התורה שנאמרו גבי יצחק ורבקה (בראשית כה, כח) ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב, ולכאורה יש לדקדק מפני מה שינה הכתוב מלשונו, וגבי אהבת יצחק לעשו נאמר "ויאהב" בלשון עבר ואילו גבי אהבת רבקה ליעקב נאמר "אוהבת" בלשון הווה. אכן ביאור הדברים הוא כי הגה אהבת יצחק לעשו נוצרה ע"י עניני עוה"ז שהוא הציד שהיה עשו מביא לו, ע"כ היתה האהבה זמנית רק בשעה שהביא ציד, וכאשר לא הביא לא היתה בלבו אהבה אליו, ונכון לקוראו בלשון עבר "ויאהב" לפי שלא היתה קיימת כל העת, משא"כ האהבה שהיתה רבקה אוהבת את יעקב נבעה מסיבות רוחניות הנוגעות לעוה"ב שהוא נצחי וקיים לעד (שהרי אהבתה היתה משום שהיה

לומד תורה ועוסק בעבודת בוראו) וע"כ גם האהבה היתה תדיר בלא הפסק, ולזאת אמר הכתוב "אוהבת" בלשון הווה, לומר כי האהבה היתה תקפה תמיד לפי שאהבה זו אינה תלויה בדבר (גשמי). וסיים השל"ה כי דברים אלו הינם מוסר גדול לאדם, שלא תרבה אהבתו לעניני עוה"ז מתוך חיבה גדולה ורוב חשק שהרי הם כלים ונפסדים ואין להם קיום, ורק גבי עסק התורה והמצוות ועבודת ה' שהם דברים נצחים יקיים את מאמר הכתוב (תהלים קיט, צז) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי.

בְּמַל דְּבַר, בְּמַלְא אֱהָבָה.

**אף כאשר בדרך הטבע צריכה לשרור ביניהם אהבה עזה,
עתידה האהבה להתבטל**

כתב בילקוט מעם לועז כי בדברים אלו יש חידוש גדול, שכאשר האהבה תלויה בדבר, אף אם בדרך הטבע צריכה לשרור ביניהם אהבה עזה, הנה לבסוף לא יהיה כן, וכאשר יתבטל הדבר תתבטל האהבה ואדרבה תתהפך לשנאה עזה, וכמו שמצינו אצל אהבת אמנון ותמר (שהביאה המשנה לראיה) שאף שהיתה אמורה להיות ביניהם אהבה טבעית של אח ואחות, עכ"ז לאחר שבטלה הסיבה שגרמה להם לאהבה, נהפכה אהבתם לשנאה גדולה כמאמר הכתוב (שמואל-ב יג, טו) וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד.

**אוהבים שאינם מסוגלים לומר דברי מוסר ותוכחה זה לזה,
אינם אוהבים אמיתיים**

במדרש שמואל כתב שיש לפרש כי מה שאמרה המשנה "תלויה בדבר" הוא מלשון דיבור, והיינו שהאהבה שאינה חקוקה בלבם ונפשם של האוהבים אלא תלויה רק בדיבורים שהם מדברים ביניהם, עתידה להתבטל. ובספר עצי יער הרחיב לבאר הענין, כי הנה אוהבים אמיתיים אינם נמנעים מלומר דברי מוסר ותוכחה זה לזה כאשר הם רואים שהדבר נצרך ויש להוכיח האחד את זולתו, אך אם נראה ב' ידידים שדברי התוכחה שיאמרו זה לזה משפיעים לרעה על מידת ידידותם, ידוע נדע שאין אהבתם נכונה ואמיתית, אלא היא רק כלפי חוץ ותלויה בדיבורים שידברו זה עם זה, כי כל עוד שיכבדו זא"ז בדיבוריהם ויאמרו זה לזה דברי חביבות ועידוד אזי יגברו רגשי האהבה שביניהם, אך כאשר יחלו להוכיח ולומר דברי מוסר זה לזה יהיו נהפכים תיכף ומיד לאויבים. ובאמת אין הדברים תלויים רק במה שמדברים בפועל אלא גם

במה שלא מדברים, והיינו שאם האחד נמנע מלומר לחבירו את דברי התוכחה אשר על לבו אף שהוא מרגיש שהדברים צריכים להאמר, משום שהוא חושש שמא יקבל הלה את הדברים שלא כהלכה ואולי אף יבוא לידי עלבון, הנה הדבר לאות ולראיה שאין אהבתם אמיתית. ופירש בזה את לשון המשנה בטל דבר בטלה אהבה, והיינו שאם "בטל דבר" והאזהב צריך להמנע מלדבר, ולבטל את אשר היה בדעתו לומר לחבירו, סימן הדבר ש"בטלה אהבה" ואין ביניהם אהבה אמיתית אלא היא בטלה ומבוטלת כעפרא דארעא.

ובמד"ש פירש בדרך זו מה שנאמר גבי יהונתן ודוד (שמואל-א כ, כג) והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה ה' ביני ובינך עד עולם, וכה יתפרש "והדבר אשר דברנו אני ואתה" היינו שהדיבורים הללו שאנו מדברים מתוך גודל אהבתנו, לא יהיו קיימים בדיבור לחוד, כי אז היתה מתבטלת האהבה כאשר יתבטל הדיבור, אלא אהבתנו תהא קיימת בלב ונפש, "הנה ה' ביני ובינך" כלומר שהשי"ת הבוחן לבות וכליות אשר רק הוא יכול לידע את הנעשה בעמקי הלב ולראות האם האהבה נשארת וקיימת אם לאו, הוא יהיה כעד בינינו על הדבר הזה שהאהבה שרירה, וסיים ואמר "עד עולם" לומר שהאהבה הזו תהא קיימת לעד ולעולם וכמאמר משנתנו "ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם".

וְשֵׁאִינָהּ תְלוּיָהּ בְדָבָר, אֵינָהּ בְטָלָה לְעוֹלָם.

ביאור "אהבה שאינה תלויה בדבר"

הרע"ב נתן דוגמא לאהבה שאינה תלויה בדבר, שהיא אהבת הצדיקים והחכמים. ורבינו יונה כתב (וכן הוא במד"ש בשם ר"מ אלשקאר) שהאהבה הלזו היא אף באופן שמשער האוהב שיגיע אליו היזק ובושת מאהובו עכ"ז לא תגרע מאהבתו אליו מאומה, והוא כדוגמת אהבת יהונתן לדוד, שהרי יהונתן היה ראוי למלוך אחר שאול אביו, ואף כי ידע שדוד עתיד ליטול את המלוכה ממנו, עכ"ז היה אוהבו בכל לבו והקשר שנקשר ביניהם היה קשר אמין וחזק, והסיבה לדבר היא משום שאהבתו לא נגרמה מחמת חיבה גופנית גרידא, אלא היתה אהבה פנימית ועמוקה כמאמר הכתוב (שמואל-א יח, א) נפש יהונתן נקשרה בנפש דוד.

ובספורנו ביאר את מהות האהבה הזו וקיומה לעולם, כי הכא מיירי באהבה שנובעת מחמת שהאדם רואה שרעהו ראוי באמת ובתמים לאהבה הלזו, ואין אהבתו נגרמת מחמת דברים חיצוניים. ובספר פרדס האבות כתב דוגמא למין האהבה זו, שהיא אהבת אנשים יראים ושלמים ההולכים בדרכי

השי"ת בתום וביושר ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים, וכפי שכתב הרמב"ם בפירושו למשנתנו שאהבת אנשים אלו היא ענין אלקי, ומעתה כיון שסיבת האהבה הזו קיימת לעולם באשר אינה תלויה בדברים צדדיים המשתנים כל העת, הנה אין האהבה סרה ולא נפסקת לעולם.

אהבת ה' היא אהבה שאינה תלויה בדבר

כתב במדרש שמואל שהאהבה המדוברת במשנתנו קאי על אהבת השי"ת, וכא התנא להשמיענו כי האדם צריך לאהוב את בוראו באהבה שאינה תלויה בדבר, וכמו שאמר הכתוב (דברים ו, ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, ודרשו ע"ז חז"ל (ברכות נד ע"א) אפילו הוא נוטל את נפשך, והנה כאשר יזכה האדם להשריש בקרבו אהבת ה' עזה כל כך שגם אם יטול הקב"ה את נפשו ישאר אוהב נאמן להשי"ת, הנה זו האהבה אינה בטלה לעולם, אכן אדם שאהבתו לבוראו הינה רק כאשר השי"ת מצליח את דרכיו, נמצאת אהבה זו תלויה בדבר, וכראות הקב"ה שהאהבה קיימת רק בסיבת הצלחתו ורוב הטובה שהוא משפיע עליו, הרי הוא מבטל את ההצלחה הזו, ומעתה כיון ש"בטל הדבר" והסיבה אזי "בטלה אהבה" ופוסקת אהבתו. ובילקוט מעם לועז כתב כי המשנה באה ללמדנו שכל המצוות ומעש"ט שהאדם עושה יהיו רק לשם שמים ולא לשם דברים אחרים, יען כי אהבת השי"ת הנדרשת מאתנו היא כזו שאינה מלווה בפניות ורצונות אחרות, וכאשר יתנהג כן יהיו לפעולותיו קיום והצלחה, אך האהבה שקיימת בלב האדם בצירוף פניות אינה יכולה להחשב כאהבת השי"ת אמיתית וטהורה.

האוהב את ה' באמת לא תפסוק אהבתו אף אם יטול הבורא את נשמתו ממנו

ובענין זה כתב הרה"ק המגיד מקוז'ניץ זי"ע (עבודת ישראל על פרקי אבות) כי האדם שזכה לבוא לאהבת השי"ת באמת, אזי אהבתו היא אך ורק משום שה' הוא אלקיו בלא שום סיבה נוספת, ואז גם מים רבים לא יוכלו לכבות את אש האהבה המתלהטת בקרבו, ואף אם יתייסר ביסורים קשים ומרים כיסורי איוב רח"ל ג"כ לא תחלש אהבתו לבוראו, וכדבריו הבורערים של בעל חובות הלבבות (שער אהבת ה' סוף פ"א) אודות אחד מן החסידים שהיה עני מרוד, ולא היה ביכולתו לקנות אפי' דבר מאכל ומלבושים לעורו וכן שמן להאיר לו בחשכת הלילה, וכאשר היה קם בלילה ממשכבו היה אומר "אלקי, הרעבתני וערום עזבתני, ובמחשכי הלילה הושבתני, ובעוזך וגדלך נשבעתי, אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך", הרי לנו גודל מעלת האוהב

את ה' שעל אף גודל חסרונו ורוב הצרות האופפות אותו אינו מסיר אהבתו מבוראו, ומוסר מודעה לפני ה' הבוחן לבות וכליות, שאף אם יטול את נשמתו ממנו מתוך יסורים קשים ומרים יוסיף לאוהבו עד נשימתו האחרונה, וכענין מה שאמר איוב (איוב יג, ט) הן יקטלני לו איחל, וסיים בחוה"ל שזהו דומה למאמר משה רבינו ע"ה (דברים ו, ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך עכ"ד. והנה דברים נשגבים אלו הם דוגמא למאמר התנא במשנה דידן על האהבה - שלהנתבאר קאי על אהבת השי"ת - "ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם", והיינו שהאדם שאהבתו לבוראו אינה תלויה בדבר אלא רק בגין רוממותו יתברך, אזי לא תתבטל אהבתו בשום פעם ומחמת שום סיבה, אלא עד נשמת רוח אפו האחרונה תבער אהבתו לאלקיו בכל לבבו נפשו ומאודו.

גם אהבת השי"ת לעמו אינה תלויה בדבר

והנה המהר"ל הוסיף בדבר כי כשם שבנ"י אוהבים את בוראם באהבה שלימה וגמורה שאינה תלויה בדבר, הנה גם השי"ת אוהב את עם קרובו באהבה שאינה תלויה בדבר, ובאמת מחמת הדבר הזה אהבתו לעמו קיימת תדיר ואינה בטלה לעולם, ועובדה זו היא תקוות עם ישראל בתוקף גלותם הקשה והיא בטחונם, ביודעם כי השי"ת אוהבם עד למאד, ואף אם יתרחשו דברים האמורים להרחיקם ממנו, עכ"ז לא תפסק אהבתו אליהם לנצח.

והדבר מפורש יותר בתנא דבי אליהו (רבה פרק כח) שאכן ביאר שהאהבה שאינה תלויה בדבר היא אהבת הקב"ה לבני ישראל והאהבה שאוהבים בני"י לבוראם, וז"ל איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת בלעם ובלק [שהרי בלעם אהב את בלק משום שהיה מצפה לקבל ממנו ממון הרבה בשכר שיקלל את בני"י, ואילו אהבת בלק לבלעם היתה מחמת שנאתו הגדולה לבני"י, וכיון שלא עלה ביד בלעם לקלל את בני"י ונכזבה תוחלתו של בלק להמיתם וגם ציפיותו של בלעם לקבל את הממון הרב שהובטח לו, ע"כ נתבטלה אהבתם], ואיזו היא אהבה שאינה תלויה בדבר, זוהי אהבתם של אברהם יצחק ויעקב, שהם אוהבים להקב"ה והקב"ה אוהב אותם ואת בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות עכ"ל.

האהבה שאינה תלויה בדבר אינה נעשית לשום סיבה שבעולם ואפילו לא לשם שמים

המהר"ל תמה מפני מה אמר התנא "כל אהבה שאינה תלויה בדבר" ולא "כל אהבה שהיא לשם שמים" וכלשונו במשנה דלהלן "כל מחלוקת שהיא לשם שמים", וביאר ש"אהבה שאינה תלויה בדבר" היא האחדות השלימה

דרכי

פרק ה משנה יט

אבות

תתרכמה

השוררת בין בני אדם, ומטעם זה היא מתקיימת לעולם "ואינה בטלה לעולם", וכיון שמדובר באהבה ובאחדות מושלמת אין שייך לומר עליה שהיא נעשית "לשם שמים", כיון שהאהבה השלימה אינה יכולה להיות לשם כוונה מסוימת ואפי' לא "לשם שמים", כיון שהיא אהבה ללא גבול וללא כל סיבה זו או אחרת, אלא עצמיות של אהבה שהיא התכללות והתקרבות נפש בנפש בעומק הלב ופנימיות רוח ונשמה.

איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר, זו אהבת אמנון ותמר.

אף האהבה התלויה בדבר, אם יש בה גם איזו כוונה טובה
אינה מוכרחת להבטל

ביאור הדבר הוא כי אהבת אמנון לתמר היתה רק בגין יופיה וזה גרם לו לתאוה, ולפיכך כאשר מילא את רצונו וחפצו בה אזי בטלה לה אותה אהבה לגמרי. וכתב במדרש שמואל שהתנא הוצרך להביא משל לכלל זה מאהבת אמנון ותמר, לפי שהכלל הזה כשלעצמו אינו נכון תמיד, שהרי ישנם כמה וכמה אהבות שבין אנשים שהם תלויות בדבר כלשהו ועכ"ז אין בטלות לבסוף, ולזאת המשיל התנא לדבריו את "אהבת אמנון ותמר", כי שם היתה רק תאוותו לחוד סיבה לאהבתו ולא היתה מעורבת בה שום כוונה טובה ואפי' במקצת, ולפיכך כאשר נתבטל הדבר, תיכף מיד שנגא שגאה עזה ויגרשנה מעל פניו, ובדומה לכך גבי כל מיני האהבות, אם אהבת השי"ת או - להבדיל - אהבת איזה יצור נברא, אם היא תלויה רק בדבר חיצוני סופה ליבטל, אולם אם היא נוטה אפי' במקצת לסיבה טובה כלשהי אזי אינה מוכרחת להבטל.

ושאינה תלויה בדבר, זו אהבת דוד ויהונתן.

יהונתן אהב את דוד אף שהי' עתיד ליטול את מלכותו

הנה באהבת יהונתן לדוד מצינו דבר מיוחד, כי אף שבדרך הטבע היה ראוי שישנאהו במאד כיון שידע שהוא עתיד ליטול את מלכותו המיועדת לו, עכ"ז היתה נפשו קשורה בנפשו בעבותות אהבת עולם, וכפי שאמר עליו דוד המלך בהספדו (שמואל-ב א, כו) צר לי עליך אחי יהונתן וגו' כי נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים, וביאר החסיד יעב"ץ מה שהגדיל את אהבתו יותר מאהבת נשים, כי הנה הנושא אשה עוזב את אביו ואת אמו ודבק באשתו, אך אינו נזקק

לעזוב את עצמו ועדיין אהבתו לעצמו בתוקפה, אך יהונתן אהב את דוד יותר מאהבת עצמו, שהרי שאול אביו אמר לו (שמואל-א כ, לא) כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך, ועכ"ז סבר וקיבל ולא היה אכפת ליה כלל מן הדבר הזה, והחזיק באהבת דוד ביתר שאת ואמר לו (שם כג, יז) ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה, וע"כ אמר דוד שאהבת יהונתן אליו היתה יותר מאהבת נשים, שהרי אהבת איש לאשתו אינה גורעת מאהבתו לעצמו, ואילו יהונתן אהב את דוד יותר מאהבת עצמו.

האוהב את התורה באמת עוסק בכל חלקיה ולא רק בדברים הנצרכים לו לצורך פרנסתו, ואז בודאי לא תחדל אהבתו לתורה

בספר זכות אבות פירש כי האהבה שנשנתה במשנתנו קאי על אהבת התורה הק' משוש חיינו, וכוונת התנא לומר כי אם מה שהאדם אוהב את התורה והוגה בה בכל כחו "תלויה בדבר", והיינו שלומד רק מחמת שיש לו צורך מסוים בלימוד זה כיון שהוא משמשו לצורך תפקידו ודברים המוטלים עליו, כגון הרב שעוסק רק בדיני איסור והיתר במטרה שיוכל להשיב לשואליו דבר, או השוחט ובודק שלומד רק דיני שחיטה וטריפות, וכן תופס ישיבה המלמד תורה לתלמידים שאינו לומד אלא את הסוגיות שהוא עומד למסור לשומעי לקחו, הנה כאשר "בטל דבר" ותפסק הסיבה ההיא שמביאתו ללמוד, וכגון אם יעבירוהו ממשרתו הזאת, אזי "בטלה אהבה" ושוב לא ילמד כלל וכלל, משום שהתבטל הדבר ההוא שחייבו ליתן חילו באורייתא, אך אם זכה ל"אהבה" לתורה "שאינה תלויה בדבר" וכל דברי התורה חביבים עליו, ועוסק גם בשאר חלקי התורה שאין לו בהם צורך מיוחד לעסקיו ופרנסתו, הנה בודאי "אינה בטלה לעולם" כי גם אם תתבטל הסיבה ויחדל מלשמש כרב או שוחט ובודק וכדו', לא תתבטל אהבתו אל התורה, ויוסיף להגות בה בהתמדה מופלאה, וישים עסקו בה בלילות כבימים מרוב אהבתו אותה.

כאשר החכם מוכיח את צאן מרעיתו תהיה אהבתם אליו קיימת ולא תפסוק

ובילקו"ט מעם לועז פירש את משנתנו לענין אהבת בני העיר לרבים החכם המורה להם את דרך ה', כי הנה ישנם חכמים שאינם מוכיחים את צאן מרעיתם בדברי מוסר ותוכחה על מה שאינם נוהגים כראוי בקיום מצוות ה' והזהירות מן החטאים, משום שהם חפצים שקהל עדתם יאהבו אותם, ולפיכך הם יראים שאם יוכיחום על חטאיהם ישנאום, אכן באמת אהבה זו לא תתקיים

לזמן ארוך והיא עתידה להתבטל, כי הנה כאשר החכם מוכיח את בני קהילתו, אף אם לשעה אין דעתם נוחה מכך, אמנם לאחר זמן סופם להכיר ולידע כי כוונתו בכך היתה אך ורק לטובתם, ואז יתמלא לבם באהבה עזה כלפיו, וכפי שיתבאר הכתוב במשלי (כת, כג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא, וכה יתפרש "מוכיח אדם" מי שמוכיח את בני האדם למען ילכו בדרך טובים, הנה "אחרי" זמן מופלג "חן ימצא" בעיני האנשים שקבלו ממנו תוכחה, כיון שבעבור העת יתברר להם שכוונתו היתה אך ורק לטובתם, להנהיגם בדרך הטוב והישר בעיני ה' ועי"ז יתרבה שכרם בזה ובכא, וכמו שאמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פכ"ט ה"א) אם יש לך חברים מקצתם מוכיחין אותך ומקצתם משבחין אותך, אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך, מפני שמוכיחך מביאך לחיי העוה"ב והמשבחך מוציאך מן העולם ע"כ.

וזהו שאמר התנא "כל אהבה שהיא תלויה בדבר" היינו שיש איזו נגיעה באהבה הזו, ובני העיר אוהבים את החכם מחמת שאינו מוכיחם ומייסרם באמרי פיו, "בטל דבר בטלה אהבה" כי יום יבוא והאהבה המדומה והמזוייפת הלזו תיבטל ותפסק, אכן "כל אהבה שאינה תלויה בדבר" כי אין החכם נמנע מלהוכיחם ואינו ירא שמא יחדלו לאהוב אותו (והיינו שאינו תולה את אהבתם בכך שיימנע מלהוכיחם), אזי "אינה בטלה לעולם" ותשאר אהבתם אליו על אף שמוכיחם, כי יודעים שכל כוונתו בתוכחה היתה לטובתם למען יירשו חיי עוה"ב.

כָּל מַחְלֻקַת שְׁמַיָא לְשָׁם שְׁמַיָא, סוּפָה לְהַתְקִיָּם.

סופה להתקיים - החולקים לש"ש סופם לחיות ולהתקיים

המפרשים הקשו (הוכא במד"ש) שדברי המשנה נראים תמוהים, כי מאחר שדברי האנשים הנחלקים ביניהם סותרים זה את זה, הנה אף אם כל כוונתם היא רק לשם שמים, איך יתכן שתהא המחלוקת "סופה להתקיים" וב' הדעות יהיו קיימים, והרי מוכרח להיות שדעה אחת מביניהם כוזבת, ורק אחת מהן היא אמת והיא לבדה עתידה להתקיים.

ופירש הרע"ב ש"סופה להתקיים" קאי על אותם האנשים בעלי המחלוקת לשם שמים, שהרי מצינו שקרח ועדתו אבדו ומתו מן העולם לפי שלא היתה כוונתם לשם שמים, ואילו תלמידי הלל ושמאי היו חיים וקיימים על אף המחלוקת שהיתה ביניהם, כיון שנתכוונו לשם שמים, וזהו שאמר ש"מחלוקת

לשם שמים - סופה" כלומר סופם של החולקים לשם שמים היא "להתקיים" ולחיות לאורך ימים.

מטרתם של החולקים לש"ש היא השגת האמת, והיא קיימת לעולם אף אם צד אחד לא יצדק בדבריו

פירוש נוסף בדבר כתב הרע"ב (וכן פירש בספורנו) ש"סופה להתקיים" היינו שתכלית הענין והמבוקש מן המחלוקת עתיד להתקיים, כי הנה תכליתם ומטרתם של אלו שחולקים לשם שמים היא השגת האמת, ואכן ע"י המחלוקת שנחלקים ומה שמתווכחים ומבררים הענין יגיעו בסופו של דבר לחקר האמת ולהעמדתה על תילה, וכפי שהיה במחלוקת הלל ושמאי שקבעו החכמים שהלכה כבית הלל, ובכך נתבררה האמת ונתבססה ההלכה הצרופה ונתקיימה לדורות עולם, משא"כ במחלוקת שאינה לשם שמים, שהתכלית הנרצית אצל בעלי המחלוקת היא בקשת השררה ואהבת הניצוח, אשר הסוף והתכלית האלו אינם באים לכלל מעשה ואינם מתקיימים, וכפי שראינו במעשה קרח ועדתו, שכוונתם ורצונם במחלוקתם היתה בקשת הכבוד והשררה, ולבסוף קבלו את עונשם שירדו חיים שאולה שהוא ההיפוך הגמור מן הכבוד שחפצו בו כ"כ.

ע"י שישנם ב' צדדים בדבר והחולקים מתווכחים ביניהם, יצא הצדק לאור ותתברר האמת

ובמדרש שמואל הרחיב דברים בענין זה, וכתב כי הדבר ידוע ומפורסם שכאשר ב' צדדים מתווכחים ביניהם בהבנת דבר מן התורה, וכל אחד אומר בהיפוך מדעת חבירו, הנה זאת היא סיבה גדולה שיצא הדבר לאור על צד הטוב והנכון לאמיתה של תורה, וזה גורם שתתברר האמת בלא שום ספק, כיון שהצגת הספיקות וההערות והשאלות ששואלין זה את זה גורם שיעיין כל אחד בעומקן של דברים ועי"ז יבואו להשגת המבוקש. והוסיף כי אחד מן החוקרים אמר שהספיקות הם שגרמו לאנשים להיות חכמים, ויסוד זה ראוי להיות תדיר למול עיני כל אדם הדורש את האמת לאמיתו, שבכל ספר היוצא לאור וכן בכל חכמה המתפרסמת לא יתבררו ספיקות הענינים לאמיתתן אלא ע"י שיעמדו כת אחת נגד רעותה וישאלו זו את זו וישיבו את אשר יש להם להשיב, ועי"ז יתחווירו הדברים ויתבררו בכירור גמור.

ובמסכת סנהדרין (יז ע"א) איתא סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו, והיינו שרק אם מקצת מהסנהדרין היו טוענים לזכות הנידון אזי היו הסנהדרין הולכין אחר הרוב וגומרין דינו למיתה, אבל אם כל הסנהדרין דנוהו למיתה לא היו ממיתין אותו, ואע"פ שבגמרא ביארו את טעם הדבר עי"ש, הנה

בשם הרמב"ם מובא טעם לדבר ע"פ המבואר לעיל כי כשאין כת אחת עומדת נגד רעותה וכל אחת מהם תטען את דעתה וסברתה ותקשה כנגד צד השני במה שאינו מבורר, אין מוכרח שיגיעו אל חקר האמת להוציא את הדין לאורה כראוי, ויתכן שיפלו כולם בטעות, ולפיכך כאשר דנוהו כולם למיתה ולא נדברו ביניהם אודות צדדי הדבר, יש לחשוש שהדיינים לא הצליחו לחקור את הדין ולבררו עד תומו, וע"כ פוטרים את הנידון לגמרי.

א"א להגיע אל חקר האמת בלא ב' צדדים, ולפיכך גם הצד שאינו צודק גרם לבירור האמת

ובתב המד"ש שבזה יש להבין מפני מה כאשר סידר רבינו הק' את המשניות הביא גם את דעת היחיד בסמוך לדעת הרבים, על אף שקיי"ל שהלכה כרבים ולא כאותו יחיד, ולהמבואר לעיל יתבאר שפיר כיון שרק ע"י היחיד הלזה שהתנגד לסברת הרבים וחלק עליהם יצא הדבר לאמיתו, ולפיכך שפיר יש לכתוב גם את דעתו כי היא הועילה לקבוע את האמת.

ועפ"ז פירש את דברי המשנה "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" ובתוספת נופך, דכיון שכל כוונת הצדדים שנחלקו במחלוקת זו הינה "לשם שמים" ומטרתם היתה שתתברר האמת ותצא לאור, הנה "סופה להתקיים" ויהיו ב' הצדדים קיימים לעד ונמסרים מדור לדור וייקבעו בספרי המשניות לדורות עולם, וטעם הדבר שכל כתות המחלוקת נזכרים יחדיו - גם הדעה שאין הלכה כמותה - הוא משום שכוונתם היתה לשם שמים ולברר האמת, ולמעשה מן המחלוקת עצמה נתבררה האמת וגם לדעה זו יש חלק באסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, משא"כ ב"מחלוקת שאינה לשם שמים" אין מן הראוי שיהיו שני החולקים נזכרים ומתקיימים לעולם, אלא רק מי שנתברר שהצדק עמו, כיון שכבר מתחילה לא היתה כוונתו אלא לחלוק ולקנטר ולהסתיר את האמת ולהעלימה כפי שמצינו אצל קרח ועדתו, ולכן "אין סופה להתקיים" ולא ייקבע לזכרון לדורות רק הצד שנתברר לאמת.

החולקים לש"ש יזכו להאריך ימים ולהוסיף מחלוקות לשם שמים

רבינו יונה ביאר את דברי המשנה, כי הנה בעלי המחלוקת לשם שמים ישארו תדיר במחלוקת ופלוגתא, ואף אחר שיסיימו לעסוק בדבר זה יתעורר ענין חדש שיחלקו בו בדעותיהם, [ולכאורה כוונתו שכיון שבאו למחלוקת רק לשם שמים, יתקיים בהם מאמר המשנה (לעיל פ"ד מ"ב) מצוה גוררת מצוה, ויזכו

לחלוק זה עם זה בדברי תורה נוספים למען יצאו הדברים לאורה לאמיתה של תורה וירבו זכויותיהם עד למאדן, וזהו שאמר "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" ויהיו מחלוקות מצויות ביניהם למשך כל ימי חייהם, ולא זו בלבד אלא שבזכות עסק התורה הזה יזכו לאריכות ימים ויוסיפו להם משמים שנות חיים, וכמו שמצינו באמת גבי הלל ושמאי ותלמידיהם שבכל ימי חייהם נחלקו ביניהם בכל חלקי התורה, ופולגותיהם מפוזרות בכל מסכתות הש"ס, משא"כ "מחלוקת שאינה לשם שמים אין סופה להתקיים", היינו שהחולקים האלו לא יוכלו שוב לעורר מחלוקת בישראל, לפי שכבר אחר המחלוקת הראשונה יארע להם כפי שאירע לקרח ועדתו, ויהיו נאבדים מן העולם.

ובמדרש שמואל ביאר שקאי לענין השכר והעונש, והיינו כי מחלוקת הלל ושמאי שהיתה לשם שמים ומטרתם היתה לברר את ההלכה לאמיתה, הנה אף שהיו דעותיהם שונות, הרי לענין קיבול שכרם בעוה"ב שתי הכתות שוות, ואף אם לא צדקו בית שמאי בדבריהם ואין הלכה כמותם, עכ"ז כיון שהיתה מחלוקתם לש"ש "סופה להתקיים" ודבריהם חיים וקיימים לעולם הבא ומקבלים שכר עליהם, אך "מחלוקת שאינה לשם שמים" כמחלוקת קרח ועדתו, "אין סופה להתקיים" אלא קיבלו ענשם על כך וירדו חיים שאולה.

דעותיהם של כל בעלי המחלוקת לשם שמים - נרשמות בשמים לזכרון

ובעין דברים אלו כתב בילקוט מעם לועז, כי מחלוקת שהיא לשם שמים, אף שההלכה נקבעת רק כצד אחד מהם, אמנם בשמים נרשמים גם דברי הצד שכנגדו, ובזה ביאר את מאמר הכתוב (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, ולכאורה יש לדקדק כיון שפתח הכתוב ואמר שרק ב' אנשים נדברים ביניהם בענין זה וכאומרו "איש אל רעהו", הרי שבדין ודברים אלו כל אחד מהם נוקט צד אחד ובהכרח שרק דברי אחד מהם נכונים, וא"כ למה זה המשיך הכתוב ואמר "ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו" בלשון רבים, ומשמע שדברי ב' הצדדים נכתבים בספר זכרון לפני ה', ועל כרחין מוכח שדברי ב' בעלי הפלוגתא נכתבים לזכרון ואף שרק דברי אחד מהם נכונים להלכה.

ויתירה מזאת מצינו בדברי חז"ל שאמרו (ויק"ר יט, ז) בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה בשם אומרה, אליעזר בני אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים, וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש, הרי לנו שגם הקב"ה שונה את כל הדעות שנאמרו

בהלכה זו ואע"פ שהלכה כחכמים ולא כר"א כדאי' ברמב"ם (פ"א מהל' פרה אדומה ה"א), ועל זה נתכוין התנא באומרו "מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים", יען כי בשמי מרומים שני הצדדים קיימים ונרשמים לעד בספרי הקב"ה.

במחלוקת לשם שמים, כל אחד מהחולקים מכבד את רעהו ומחזקו

כ"ק האדמו"ר ממודז'יץ זצ"ל אמר רמז נאה בדברי המשנה, ע"פ הידוע שתיבת 'שמים' מורכבת מתיבות אש ומים, ומורה על כך שאע"פ שטבע האש והמים שהם מנוגדים זה לזה בתכלית ואינם יכולים להזדווג יחד, עכ"ז הם קיימים ועומדים יחדיו בכדי לעשות רצון קונם, ולפיכך הם משלימים זה את זה ומרכיבים בצוותא חדא את השמים שהיא בריאה מופלאה ומיוחדת מאין כמותה, והנה כאשר ב' בני אדם חולקים זה עם זה אולם כל מטרתם היא לעשות את רצון הבורא, אזי על אף חילוקי הדעות שיש ביניהם אינם נעשים מופרדים ומרוחקים זה מזה כדרך שאר בעלי מחלוקת, אלא אדרבה כל אחד מהם משתדל לחזק את רעהו ולמלאות את חסרונו, אמנם כאשר אין מתכוונים במחלוקתם לשם שמים ומטרתם היא אך ורק לנצח זה את זה, אזי סופם להפרד זה מזה והמחלוקת תפרוץ ותעמיק שרשים לרוב.

וזהו שאמר התנא "כל מחלוקת שהיא לשם שמים" היינו שלמרות שהם נחלקים בדעותיהם, הרי הם נוהגים בבחי' "שמים" המורה על הרכבת ב' כחות מנוגדים כאש ומים, והיינו שכל אחד חפץ בטובת חבירו והוא מחזקו, אזי "סופה להתקיים" אע"פ ששניהם מתנגדים זה לזה, כיון שתכלית כוונתם של ב' הצדדים היא לחזק האחד את רעהו, אכן "מחלוקת שאינה לשם שמים" ר"ל שאינה דומה לבחי' "שמים" שנבראו במעשה בראשית הממזגים ב' דעות שונות יחדיו, אלא ב' הצדדים מתנגדים זה לזה בעוז וכל אחד חפץ לנצח את זולתו, "אין סופה להתקיים".

והמשיך התנא במאמרו ונתן דוגמא לדבר, "איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי" שהרי הם היו בבחי' זו של אחדות על אף המחלוקת ששררה ביניהם, וכמו שאי' במסכת עירובין (יג ע"ב) בית הלל היו שונים דברי ב"ש ולא עוד אלא שהיו מקדימים דבריהם, ובית שמאי היו עושים כדברי ב"ה, הרי לנו כי מחלוקתם היתה לשם שמים ולא לשם התנצחות חלילה, ועל אף חילוקי הדעות היו מסייעים ומחזקים זה את זה, כי כאשר מתכוונים לשם שמים אזי אין סתירה בדבר, ויכול האחד לחלוק עם רעהו וכד בבד גם לחזקו ולכבדו.

עובדא נאה המשקפת ענין זה

ובענין זה מן הראוי להביא עובדא שאירעה לפני מספר שנים בישיבת 'בית מדרש גבוה' דלעיקוואוד, ששלחו מטעם הממשלה אדם שאינו בן ברית בכדי שיבדוק ויבקר את מצב תחזוקת הישיבה והנקיון השורר בה, וכך את טיב המאכלים שמגישים לתלמידיה, וכמו כן ציווהו שיברר אם מנין התלמידים הינו כמו שרשום אצלם, ולצורך הענין הכניסוהו גם להיכלי הישיבה באמצע סדר הלימוד בכדי שיתרשם מקרוב אודות מנין התלמידים, ובדרך הילוכו התבונן האיש על בני הישיבה העוסקים בתורה מתוך ריתחא דאורייתא, וראה איך שהם מתווכחים זה עם זה ונלחמים על סברותיהם כאריות ושואגים זה על זה בסערת רוח מתוך אש קודש, וברוב התפעלות הגיב ואמר שמעודו לא ראה אנשים שמתקוטטים ומריבים זה עם זה באופן חזק ונחרץ כ"כ ובהרמת קול, ועכ"ז אין אחד מהם מרים את ידו להכות את חברו בסערת הויכוח. והנה מוח של אדם גוי המרוחק מן הקדושה מרחק רב ועצום אינו מסוגל להבין את המתרחש אצל עם בנ"י היקרים, שיכולים להלחם ולהתווכח עד שהם נראים כאויבים זה לזה, ועכ"ז לא יעלה על דעתו של אף אחד להרים ידו על רעהו, אמנם אנו יודעים כי המחלוקת שהם נחלקים היא מחלוקת שנעשית באמת לשם שמים שעליה נאמר שסופה להתקיים, וכמו שנתבאר כי במחלוקת כזו כל אחד חפץ לעודד את רעהו והוא מכבדו ומחזק את ידיו מתוך אהבה ורעות.

כשהאדם חוטא וסבור שהדבר הוא לשם שמים, יקשה לו
לשוב בתשובה על כך

כ"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל ביאר את דברי המשנה בדרך צחות, כי הנה מטבע האיש הישראלי שאם הוא נכשל ח"ו בחטא כלשהו, אזי - אם במוקדם ואם במאוחר - יהא לבו נוקפו ויתנוצצו בקרבו הרהורי חרטה וזה יביאנו לשוב בתשובה שלימה ואמיתית על חטאו, אכן אם הוא מדמה בנפשו כי מעשה זה אינו עבירה אלא אדרבה מצוה רבתי קעביד, אזי אין עולה על דעתו כלל להתחרט על מעשהו ולשוב בתשובה, וזה נרמז במאמר התנא "כל מחלוקת" שבעל המחלוקת סבור "שהיא לשם שמים" אזי "סופה להתקיים" לאורך ימים, כי מכיון שלדעתו היא פלוגתא לש"ש אינו עומד לשוב בתשובה ע"ז לעולם.

ובעין זה פירש גם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, והאריך לבאר כי כשאדם נכשל בדבר עבירה מחמת הנאתו ותאותו לבו וכדומה, הנה יתכן מאד שלאחר זמן מה יערוך את חשבון נפשו, וכאשר יבקר את מעשיו יתברר לו שהיה

הדבר הזה שלא כהוגן, וכן יתכן שחבירו הנאמן שהיה עד למעשהו יעיר לו על כך וזה יגרום לו להרהר בתשובה שלימה ולהתחרט על הדבר, אך האדם שעובר עבירה ומדמה בדעתו שהוא עושה את הדבר אך ורק למען כבודו ית"ש, כמעט ואינו בנמצא שיבוא מאליו לידי חרטה אמיתית, ואף אם אנשים אחרים יוכיחוהו לא יקבל מהם ולא ישמע לדברי התוכחה באשר הוא בטוח כי דרכו נכונים וכל מעשיו צודקים. ולאות דוגמא לדבר המשיל רבי ישראל את הענין לציבור גדול של אנשים שהתאספו יחדיו בבית המדרש בכדי לשמוע מאדם חשוב דרשת התעוררות בעניני מוסר ותיקון המידות, והנה אחד מן הנוכחים שחפץ לשמוע היטיב את הדברים בלא לאבד אפי' תיבה אחת מהנה אבה להתקרב אל המגיד, וכיון שהיה ההיכל מלא באנשים אשר כולם באו לשמוע את דבר ה', הוקשה לו לגשת לקדמת ביהמ"ד וע"כ התקרב בכח ודחף את כל האנשים העומדים בדרכו, והנה האדם הלז לא שת לבו כלל כי הנהגתו הזו מנוגדת לגמרי לדרך המוסר הנדרשת מאדם ירא ה', ולא הבין כי מעשיו בפועל סותרים את הדבר שלמענו הוא נדחק - בכדי לשמוע דברי מוסר, ועכ"ז כאשר נשאלהו לפרש מעשיו נשמע ממנו שהוא עושה יותר ממה שנתחייב בכדי לעשות את רצון ה' וללמוד דרכי מוסר ואורחות ישרים, הרי לנו מזה שאדם העושה דבר שאינו ראוי כביכול לשם שמים יקשה בעיניו שבעתיים להכיר בטעותו ולתקן את דרכו.

ובענין זה היה כ"ק האדמו"ר בעל בית אברהם מסלונים זצ"ל רומז במאמר המדרש (הובא ברש"י ויקרא כג, לו) אמר הקב"ה קשה עלי פרידתכם, ופירש הדברים שהקב"ה מתאונן ואומר שקשה לו מאד אם שורר פירוד לבבות בין שלומי אמוני ישראל, אך הקושי גדול הרבה יותר כש"עלי פרידתכם" היינו כאשר הפירוד נובע כביכול מחמתו ונעשה למענו ית', שכל אחד מן הצדדים בטוח בכל לבו שסיבת המחלוקת היא אך ורק לשם שמים והוא מקיים בכך מצוה גדולה.

איזו היא מחלוקת שְׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, זוּ מִחְלֻקַת הַלֵּל וְשָׁמַיִם.

מחלוקת הלל ושמאי היתה לשם שמים, אך אצל חלק מתלמידיהם התערבו גם מחשבות שלא לשם שמים

בספר מאור ושמש (פר' קרח) דקדק למה אמר התנא "זו מחלוקת הלל ושמאי" ולא הסב את הדברים על כל "בית הלל ובית שמאי", ותירץ (ויש להקדים כי לולי היה קדוש זה אומר את הדברים לא היה ניתן לאומרם) כי הנה דייקא הלל ושמאי עצמם היתה כל כוונתם לשם שמים בלא תערובת שום דבר חיצוני בלתי לה' לבדו, אך בין תלמידיהם שמא היה בנמצא כמה מהם שהיה

מעורב במחשבתם איזה הרהור קל של פניה, שתלמיד אחד היה אומר רבי גדול יותר במעלתו ורעהו אומר לא כי אלא מעלת רבי יתירה והוא איש אלקים קדוש, ובאלו הדברים היו מעורבים הרהורי גיאות וקנאה ושאר פניות, ולפיכך אף שבודאי היו כל התלמידים קדושים וטהורים, לא חפץ התנא לנקוט עליהם ענין זה שהיו בכלל המחלוקת לשם שמים.

מחלוקת לשם שמים נמסרה רק לצדיקים קדושי עליון

ובספר מפי ספרים וסופרים כתב כי מדברי המאור ושמש יש לנו להתבונן כי המרחק שביננו לבין האמת הוא כרחוק מזרח ממערב, כי הנה בית שמאי ובית הלל היו היסוד והבריח התיכון של כל התורה שבעל פה, ועשרות רבות של דינים מן התורה"ק נאמרו ונתחדשו ונתבררו על ידם בכח תורתם ובקדושתם, ועכ"ז כתב המאור ושמש כי יתכן שהיו ביניהם תלמידים כאלו שלא היתה כוונתם במחלוקת לשם שמים בתכלית השלימות, הנה ק"ו בן בנו של ק"ו לגבי המחלוקת שישנם בזמנינו, שאין מסתבר לומר שהם נחשבים כמחלוקת לשם שמים שהרי מעורבים ביסודם נגיעות ופניות רבות, ולפיכך מוטל עלינו להשתדל ולהתאמץ ביותר ובכל עוז שלא להמשך ולהגרר אחר המחלוקת ולהתרחק ממנה בתכלית הריחוק.

אמנם כמו כן שומה עלינו לדעת שאין לנו כל השגה במעשיהם של הצדיקים הקדושים, ואם אנו רואים שיש ביניהם חילוקי דעות עלינו להזהר מאד מלחוות דעה בענין זה, ושלא להכניס את ראשינו בין ההרים הגבוהים האלו בשום פנים ואופן, אלא יש לנו להאמין בכל לב שהם עושים את מעשיהם לשם שמים ולנו אין כל רשות לחוות את דעתנו במחלוקת זו ולהתערב בה.

ומקובל מפי צדיקים (מובא בשם הרה"ק מקאצק זי"ע) שאמרו שהסימן והמופת למחלוקת הנעשית לשם שמים, הוא כאשר צאצאיהם של ב' הצדדים משתדכים ביניהם ברבות הימים ומקימים יחדיו בית נאמן בישראל לשם ולתפארת, ואז הוברר הדבר למפרע כי אכן כל כוונתם היתה אך ורק לשם כבוד שמים ולא נתערבה במחלוקת זו שום תוספת מחשבה של פניה עצמית, ופירשו בזה את דברי המשנה "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" היינו שבסופו של דבר לאחר כמה דורות יהיו צאצאי ב' הצדדים נישאים זה לזה ובונים יחד מעון ומשכן לשכינה, ועי"ז יהא "סופה להתקיים" שיהיו מתקיימים ונולדים מהם יחדיו זרע כשר. אך כפי האמור לעיל הנהגה זו של מחלוקת לשם שמים לא הותרה אלא לצדיקים קדושי עליון, אבל שאר בני אדם שלא הגיעו למדרגתם לא יהא להם עסק עם מחלוקת, למען לא ייענשו ח"ו

בעונש החמור של בעלי המחלוקת עכ"ד. (וע"פ דברים אלו נוכל לרמוז במה שמצינו במשנה (יבמות פ"א מ"ד) שדיברו חז"ל אודות המחלוקת שבין ב"ש וב"ה, ואמרו אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ע"כ, ולהנ"ל י"ל שדבר זה גופא שנשאו נשים אלו מאלו הורה על כך שמחלוקתם היתה לשם שמים).

משל נפלא בענין המחלוקת שבין הצדיקים

ובענין זה מסופר שבין הבעש"ט הק' זי"ע והרה"ק רבי נחמן מהורדנקה זי"ע שררה מחלוקת, זימנא חדא שמע הרה"ק רבי נחמן כיצד אנשים מבאי ביתו מדברים בגנותו של הבעש"ט הק', בחושבם שאם לרבים יש חילוקי דעות עמו מותר להם לדבר בו סרה, ויחר לרבי נחמן מאד ויחפוץ להוכיחם, והקדים ואמר להם משל למלך גדול שהיו לו ב' שרים אשר אהבוהו אהבה עזה וחפצו להנותו, וגמרו בדעתם להכין עבורו כתר מלכות נאה אשר לא היה כמוהו ליופי ולחן, ואכן השקיעו בדבר מחשבה רבה והוזילו מכיסם הון תועפות בכדי שיהיה הכתר בתכלית ההוד וההדר, כאשר הגיע היום המיוחל ונגמר מעשה הכתר החליטו לשבץ בו אבן יקרה עד מאד, אולם אז נחלקו בדעותיהם ופרץ ביניהם סכסוך בדבר שיבוצו, שר זה אומר שמקומו הראוי הוא בצד ימין של הכתר ורעהו אומר כי מקומו בצד שמאל, וודאי מטרת שניהם לא היתה כי אם כבודו ויקרו של המלך, וכל אחד סבר שבמקום זה יוסיף האבן פאר וכבוד למלכם האהוב, והנה בעודם מתווכחים בענין היהלום שבכתר חלף לידם איש כפרי מפשרטי העם, ובשמעו את הדין ודברים שביניהם התבונן באבן ובכתר וחיוה דעתו כסברת אחד מן השרים, מיד גערו בו ב' השרים ואמרו לו בקול גדול, למה זה תכניס את ראשך בדברים חשובים וגדולים שאינם לפי השגתך כלל, הן מה שאנו חלוקים בדעתנו הוא משום שאנו יודעים ומבינים בטיב הכתר היקר הלזה ומכירים את גדולת המלך ורוב רוממותו, ושנינו חפצים להגביר את כבודו ולכן אומר כ"א מאתנו מה ישיג את המטרה לפי דעתו ושכלו, אך אתה איך מלאך לבך לדבר בדברים חשובים כאלו אשר אין לך בהם כל שיג ושיח. וכדבר הזה ממש - סיים הרה"ק רבי נחמן את דבריו ואמר - גם המחלוקת השוררת ביני ובין הבעש"ט היא מחלוקת טהורה אשר כל מטרתנו בה היא אך ורק לשם שמים והרבות כבודו יתברך ויתעלה, ומה לכם כי תתערכו בענינים נשגבים וגבוהים כאלו (הובא בממעיונות הנצח).

וְשֵׁאִינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, זוּ מַחְלֹקֶת קִרְחַ וְכָל עֲדָתוֹ.

מקשים המפרשים מפני מה גבי המחלוקת שאינה לשם שמים אמר התנא "זו מחלוקת קרח וכל עדתו", ולא נקט את ב' הצדדים לאמר "זו מחלוקת קרח ומשה" כפי שאמר לפני כן "זו מחלוקת הלל ושמאי". וביאר בילקוט מעם לועז שהתנא לא חפץ לייחס את שמו של משה רבינו בהגדרת מחלוקת שאינה לשם שמים, כיון שכוונתו היתה ודאי אך ורק לשם שמים, שהרי התורה העידה עליו (במדבר יב, ג) שהיה עניו יותר מכל האדם אשר על פני האדמה, והקב"ה בכבודו ובעצמו ציווהו ליטול את כתר ההנהגה והמלוכה, וכן מה שמינה את אחיו אהרן לכהן גדול ואת אליצפן בן דודו לנשיא משפחות בני קהת היה על פי הדיבור וציווי הבורא ית', ולפיכך הזכיר רק את "קרח וכל עדתו" שכוונתם במחלוקת זו לא היתה לשם שמים.

עדת קרח בעצמם היו במחלוקת ופירוד לבנות

ובספר נועם אלימלך (בסוף ליקוטי שושנה והובא במאו"ש פר' קרח דיבור ב') ביאר שקרח ועדתו כשלעצמם לא היו מאוחדים בלב שלם, אלא בינם לבין עצמם היה פירוד ומחלוקת, שהרי קרח היה חפץ להיות כה"ג וגם כל הר"נ ראשי סנהדראות נתאוו לכך, וכדברי רש"י (במדבר טז, ו) ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה, ולכולם היה ברור שרק אחד מהם יוכל להיות כה"ג, הרי שהיו מחולקים בדעה מי ראוי לכהן ככה"ג, [ומאידך גיסא לדתן ואבירם היתה במחלוקת זו כוונה אחרת לגמרי, באשר הם היו שונאים את משה רבינו שנאה עזה וחפצו להורידו מגדולתו], נמצא שבעדת קרח היו שוררים מחלוקת ופירוד לבבות, וזהו דבר פשוט שכאשר אין הכוונה לשם שמים לחוד א"א שיטו כולם שכם אחד בלב שלם למען מטרה אחת. ומעתה א"ש למאד מה שאמר התנא "זו מחלוקת קרח וכל עדתו" כי בא להשמיענו שעדת קרח היו במחלוקת בינם לבין עצמם.

גודל גנות המחלוקת ועונשה

ובענין גנות המחלוקת והדברים הרעים שנגרמים ממנה כתבו הרבה בספרים הק', ובילקוט שמעוני (פר' קרח רמז תנש"א) איתא מחלוקת באותיותיה נדרשת - מ' מכה, ח' חרם, ל' לוקין, ק' קללה, ת' תועבה, וי"א תכלית כליה מביא לעולם עכ"ל, והיינו שבגין המחלוקת באה מכה וקללה וכליה לעולם רח"ל. וראה את דברי מרן החתם סופר בדרשותיו (ח"א ליוכ"פ שנת תק"ס ד"ה וכי

ינצו) שעיקר כחו של היצה"ר נולד מן המחלוקת, ועל ידה החריב את עירנו ושרף את בית מקדשנו והרג את חסידנו והשכיח מאתנו את התורה הק'.

המחלוקת גורמת לעוונות חמורים

ובילקוט מעם לועז כתב כי יש להזהר להתרחק מן המחלוקת כמפני אש, שמלבד עצם חטא המחלוקת שהוא עון פלילי, הנה היא גורמת עוד לכמה וכמה עבירות חמורות שבין אדם לחבירו, שהם שנאת חנם, דיבורי לשון הרע ורכילות, אונאת דברים והלבנת פנים, כעס נקימה ונטירה, קללת רעהו וקיפוח פרנסתו, ולעתים נגרר ממנה גם העון החמור של חילול ה' שחומרתו רבה עד מאד כידוע. ורבותינו הראשונים - רבינו יונה (כשערי תשובה שער ג אות נח) והסמ"ג (ל"ת קז) כתבו כי המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר (במדבר יז, ה) ולא יהיה כקרח וכעדתו. ועונש המחזיקים במחלוקת גדול מאד וכמו שאמרו חז"ל (מסכת דרך ארץ פ"ז הל' לז) מחלוקת בבית סופו ליחרב, מחלוקת בבית הכנסת סופו להתפזר, מחלוקת בעיר שפיכות דמים בעיר, שני תלמידי החכמים הדרים בעיר אחת וכן שני דינים וביניהם מחלוקת סופם למות ע"כ, ואת כל אלו הדברים ישים האדם אל לבו ויתרחק מן המחלוקת בתכלית הריחוק ואז ייטב לו בזה ובבא.

משל נפלא בענין ההתרחקות הנצרכת מן המחלוקת שבין הצדיקים

בימיו של הרה"ק בעל אמרי נועם מדז"יקוב זי"ע פרצה מחלוקת בין כמה מצדיקי הדור, ומעשה שטן הצליח והרבה מאנשי הדור ההוא התערבו במחלוקת זו והיו מחוויים את דעתם עם מי הצדק, אמנם הרה"ק מדז"יקוב הזהיר את תלמידיו באזהרה חמורה שלא יהינו להתערב במחלוקת הזו מטוב ועד רע בשום פנים ואופן, אלא יברחו ממנה מרחק רב. והמשיל להם משל על הדבר הזה, מעשה באריה מלך החיות שנחלה במחלה קשה וכתוצאה מכך היה נודף מגופו ריח רע עד מאד, פנה האריה אל הדוב ואמר לו, הגד נא לי האם יוצא מגופי ריח רע, פתח הדוב את פיו ואמר, אדוני המלך, מה אומר ומה אדבר, לצערי ולצער כל נתיניו אכן נודף ממנו ריח רע, נתמלא האריה כעס עליו על אשר העיז לדבר אליו כן ופגע בכבוד המלכות וציוה להרגו תיכף ומיד, כאשר קיימו בו את פסק הדין פנה האריה אל הגדי וגם אותו שאל את שאלתו, אמנם הגדי שראה מה עלה בסופו של הדוב, התחכם ואמר לאריה ידע נא אדוני המלך כי אין הדבר אמת כלל, והריח העולה מגופו משובח ונעים כריח השדה, אמנם גם אותו מיהר הארי לשסע בתואנה שהחניף לו בדברי שקר, מה שלא

יאות לעשות למלך החיות, לאחר כלות האריה את סעודתו המשיך בדרכו אל השועל וגם אותו שאל אודות הריח הרע העולה מגופו, השועל שראה את הנעשה עם הדוב והגדי אמר לאריה ברוב פקחותו, יסלח לי אדוני המלך אולם לא אוכל להשיבו מאומה בענין זה, משום שזה כמה ימים שהנני חולה במחלת הצינון ונחירי אפי סתומים לגמרי ואין ביכולתי להריח ולהרגיש מאומה, כמוכן שדברים כאלו לא פלל האריה לשמוע ובלית ברירה הניחו והלך לו והיתה לשועל נפשו לשלל. וסיים הרה"ק את דבריו ואמר כי כאותו שועל צריכה להיות הנהגת האדם החכם, שבזמני מחלוקת ישים א"ע כמצונן שאין ביכולתו להריח, ולא יתערב כלל לטובת שום אחד מן הצדדים, ובכך ינצל מכל רע וייטב לו בזה ובכא.

בעלי המחלוקת מוכנים לסבול סבל רב ובלבד שלא להכנע

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל היה אומר בדרשותיו, כי מאחר שהתנא גילה לנו שהמחלוקת שאינה לשם שמים אין סופה להתקיים, וכן גם ראינו במשך כל הדורות שכל המחלוקות שנועדו בכדי להשיג כסף או כבוד ושלטון לא השיגו את מטרתן אלא גרמו את ההיפך, ובעלי המחלוקת הפסידו מכך הרבה מאד, א"כ למה זה מתעוררים אנשים לפתוח במחלוקת חדשות בכל עת ואינם לוקחים מוסר מלקחי העבר, האם הם באמת שוטים ומחוסרי דעת לסבור כי דוקא הם יצליחו במה שכל קודמיהם נכשלו ולא עלתה בידם. אולם אם נשוחח עם בעלי מחלוקת שכאלו ונעלה בפניהם את התמיהה הזו, נגלה שבמקרים רבים הם עצמם יודו שהם מבינים שיתכן מאד שלא ישיגו מאומה ע"י המחלוקת ועכ"ז הם מעוררים את המחלוקת ונלחמים בעבודה, וזאת בגין העיקרון (פרינציפ) אשר אינם מסוגלים לסגת ממנו, ולעתים נראה בני אדם המוכנים להתגבר על תאוותם ולוותר על הנאת גופם, ואפילו להתעלות מעל נגיעות הקשורים לממון שהוא דבר קשה ביותר, ועכ"ז לא יוותרו על העיקרון, כי זאת יקשה בעיניהם יותר מן הכל, כי הם סבורים שכל כבודם העצמי ישותם ומהותם בתור בן אדם תלוי בזה.

ולאות דוגמא ומשל לדבר הביא מה שאירע בארה"ק זמן מה לפני כן בין שני אנשים אשר עדיין לא זכו לשמור תורה ומצוות, המעשה התרחש בכביש צר מאד שרק רכב אחד יכול לנסוע בו, ואם קורה פעם ששני רכבים הנוסעים זה מול זה מגיעים יחדיו למקום אחד, מוכרח אחד מהם לוותר ולנסוע לאחוריו בכדי שבעל הרכב שנוסע מולו יוכל לעבור, ואח"כ יוכל גם הוא להתקדם ולנסוע לעבר מחוז חפצו באין מפריע, באותו יום בו התרחש סיפורנו נפגשו

שני האנשים הנ"ל באמצע הכביש כאשר כל אחד מהם מגיע מכיוון אחר, וברגע זה מתחיל הארוץ, אחד הנהגים פונה לנהג השני ואומר לו חזור לאחור כך בכדי שאוכל לנסוע, אולם השני טוען לעומתו למה צריך אנכי לפנות לך את המקום, סע אתה לאחור כך ואני אוכל לנסוע, הראשון אינו נכנע אלא עונה לו בעקשנות, הדבר אינו בא בחשבון כלל, אני אינני זז מן המקום בשום פנים ואופן, ואילו הנהג השני אינו מושפע מדבריו וגם הוא מוסיף להתעקש ומסרב לנסוע, המצב מתחיל להסתבך וצעקותיהם נשמעות בכל הסביבה ואף הקללות שהוסיפו לקלל זה את זה, וכך נמשך הענין דקות ארוכות, עד שבשלב מסוים הגה אחד הנהגים רעיון במוחו היאך יוכל להכעיס את הנהג השני וללמדו לקח אשר לא יישכח, כיבה את מנוע הרכב, היטה את משענת כסאו לאחור ופרש לפניו עיתון והתחיל לקרוא בו, וכשחיוך על שפתיו אמר לנהג השני הן זמני בידי ואינני ממהר וביכולתי להשאיר כאן אפילו עד מחר, הנהג השני גם עשה כמותו, כיבה את מנועו והוציא עיתון והחל לקרוא בו, כאשר בינתיים כבר הספיקו להצטבר מאחורי שניהם שורה ארוכה של מכוניות שכולם תקועים במקומם באין יכולת לזוז, ונהגיהם צופרים בקול וצועקים לכל עבר מתוך כעס ותסכול, אדהכי והכי יצא מרכבו אחד מן הנהגים שנתקע בעל כרחו בעקבות שני העקשנים ופנה אל אחד מן הנהגים והחל להסביר לו ברוגע ובאורך רוח, מה תרוויח מהעקשנות הזאת, סע לאחור ויהיה סוף למצב הביש שכולנו נתונים בו, ענהו הנהג העקשן, צודק הינך כי לא ארוויח כלום במה שאשאר כאן, אולם בגין העיקרון אעמוד על שלי ולא אסע אפי' סנטימטר אחד עד אשר הוא יזוז. ומזה נראה עד היכן מגיע כח המחלוקת, והיא מביאה את האדם לידי עקשנות מטופשת כזו שיהיה מוכן לסבול סבל רב ואפי' לשבור את ראשו ובלבד שלא להכנע לרעהו.

כָּל הַמְזֻכָּה אֶת הַרְבִּים, אֵין חָטָא בָּא עַל יְדוֹ. וְכָל הַמְחֻטָּיא אֶת
הַרְבִּים, אֵין מְסַפֵּיקוֹן בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מִשָּׁה זָכָה וְזָכָה אֶת
הַרְבִּים, זְכוּת הַרְבִּים תְּלוּי בּוֹ, שְׁנַאֲמַר צְדָקָת יי עֲשָׂה, וּמְשַׁפְּטוֹ

פירוש רש"י

יה אין חטא בא על ידו. כדי שלא יהא הוא צניחנס ומלמדיו צנן עדן: אין מספיקין בידו לעשות תשובה. שלא יהא צנן עדן ומלמדיו צניחנס: וזכה את הרבים. שלימד תורה לכל ישראל: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ומשפטיו שעם ישראל כאלו הוא עשן:

משנה כ

כָּל הַמְזֻכָּה אֶת הַרְבִּים, אֵין חָטָא בָּא עַל יְדוֹ.

כשהאדם רע מתחילתו לא תועיל לו סגולת זיכוי הרבים

הנה במסכת יומא (פז ע"א) הובאו דברי המשנה האלו, ובתוס' ישנים שם הקשה אהא דאמרינן שהמזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, והרי מצינו באחר שלימד תורה את רבי מאיר ועכ"ז יצא אח"כ לתרבות רעה (כדאי' במס' חגיגה טו ע"ב), ותיריך דהתם שאני לפי שאחר היה רע מתחילתו וכדאי' בחגיגה שם שהיו ספרי מינים נושרים מחיקו, ולפיכך לא עמד לו זיכוי הרבים שעשה, אכן אדם הזוכה להתנהג בדרך הרצויה לפני ה' והוא טוב מעיקרו, ובצירוף זאת הינו גם מזכה את הרבים, ודאי יזכה שתתקיים בו הבטחת חז"ל "כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו".

משמים מצילים את מזכה הרבים רק מחטוא בשוגג ולא
ממזיד

אמנם בפירוש עיון יעקב (יומא שם) יישב הדבר באופן אחר, כי התנא דייק בלשונו ואמר "אין חטא בא על ידו", שהוא מורה על העבירות הנעשות בשוגג, והיינו דהמזכה את הרבים כיון שהוא בעצמו אינו חפץ לחטוא, יסייענו השי"ת שלא יזדמנו לידו חטאים לעבור עליהם במשוגה ובלי דעת, אך אם הוא יחפוץ לחטוא במזיד, הנה הבחירה נתונה בידו ולא ימנעוהו משמים מכך, וכפי שאמרו חז"ל (ברכות לג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ומעתה שוב לא יקשה מהא דאחר, כיון שהוא חטא במזיד וברצון. וכעין דברים אלו ביאר בתוס' ישנים ע"ד הגמ' ביומא (לח ע"ב) כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא

עם ישראל. ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא
הרבים תלוי בו, שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא, ואשר
החטיא את ישראל:

פירוש רש"י

אשר חטא ואשר החטיא את ישראל. מדלל קאמר על חטאת ירבעם וישראל, שמע מינה שהכל
תלוי בירבעם:

חטא שוב אינו חוטא, ולכאורה קשה ממה שמצינו גבי יוחנן כהן גדול ששימש
שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי, והרי היה זה אחר שכבר
עברו רוב שנותיו בכשרות, ותירץ שכוונת חז"ל באמרם "שוב אינו חוטא" היא
שמכאן ואילך מסייעים בידו משמים להטהר ולהתקדש בלא שיצטרך לעמול
הרבה, אך ודאי שאם יחפוץ להטמאות וברצון נפשו יאבה לחטוא אין מפריעין
לו ואין נועלים דלת זו בפניו, וע"כ כאשר בחר יוחנן כה"ג לסור מדרך הישר לא
מנעו ממנו משמים את הדבר.

המזכה את הרבים - לא ילמדו ממנו לעבור על איסורים בטעות

במדרש שמואל כתב ביאור נוסף למאמר התנא "אין חטא בא על ידו", כי הנה
פעמים רבות יימצא שאדם ירא ושלם עושה פעולה מותרת, אך הרואה
אותו עושה כן טועה בדבר ונראה בעיניו שהדבר הזה הינו דבר איסור, וכיון
שראה את האדם המוחזק בכשרות עושה כן, הרי הוא לומד ממנו להתיר
מעשים אסורים, ומן הטעם הזה אסרו חכמים כמה וכמה דברים המותרים -
מחמת מראית העין, והיינו שחיישינן שהרואים יבואו להתיר איסורים על ידי כן,
ולזאת מבטיח התנא שהמזכה את הרבים יתנהגו עמו בשמים במידה כנגד
מידה, וכיון שהוא גורם לאחרים לעשות את רצון השי"ת, לא ילמדו ממנו
אנשים אחרים לעבור על רצונו ית', וזהו שאמר "כל המזכה את הרבים אין חטא
בא על ידו" כלומר שלא ייגרם על ידו שאדם אחר יעשה איזה חטא או עון,
בחושבו שהוא עשה דבר שאסור לעשותו.

ביאור הטעם מפני מה אין חטא בא על ידי המזכה את הרבים

כתבו המפרשים (רש"י רבינו יונה ורע"ב) בסיבת הדבר שהמזכה את הרבים אין
חטא בא על ידו, שהוא בכדי שלא יהיו תלמידיו בגן עדן והוא בגיהנם

תתרכב דרכי מסכת אבות אבות

(והוא מדברי הגמ' יומא פז ע"א), וע"כ מסייעים לו מן השמים שלא יחטא. ובספורנו ביאר שאם המזכה את אחרים ישל בחטאים ויפול בגיהנם יהא נראה כמו שנעשה עמו עוול, שהרי הוא השתדל ופעל הרבה להיטיב לאחרים ולזכותם, ואילו הוא נפל בענין רע להיות יורש גיהנם, וע"כ מונעים אותו מן החטא.

ובמדרש שמואל ביאר שדבר זה מובן בדרך הטבע, כיון שאדם אשר מדרכו להיות מזכה את הרבים, הנה אם ילך בדרך לא טוב ויחטא, ילעיגו עליו כל רואיו במאמרים, הנה ראו את האיש הלזה המדריך לארץ ולדרים עליה, אשר בכל עת אומר לנו מה עלינו לעשות וממה יש לנו להתרחק, ואיך נקיים את רצון אבינו שבשמים, ועתה הוא בעצמו חוטא לאלוקיו ואינו מקיים את דברי עצמו, וע"כ אף אם יסיתהו יצרו לחטוא לא יאבה לו ולא ישמע בקולו משום שלא יחפוץ שילעיגו עליו בני אדם, ואין לך בושה גדולה מזו, נמצא כי "המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו" מדרך הטבע, כי מחמת הבושה לא יחטא לעולם.

כָּל הַמְּזַכֶּה אֶת הָרַבִּים.

אף אם כוונת המזכה לא היתה לשמה כראוי, נחשב לו כאילו נתכוין לשמה בתכלית השלימות

בביאור הריבוי שכתב התנא "כ"ף המזכה", יש להביא את ביאורו של רב העיר וירושוב שבפולין - הגאון רבי יעקב שמחה רהפיש זצ"ל - בעת שנשא את דרשתו לכבוד חנוכת בית הכנסת בעירו, שנבנה מתרומתו של אדם נדיב לב בשם רבי מרדכי באנוש ז"ל, והזכיר בתוך דבריו את דברי משנתנו, וביאר כי הנה מעלת כל מצוה שאדם עושה וחשיבותה תלויה הרבה בכוונתו אם היתה לשמה כראוי או לאו, אמנם כאשר האדם מזכה את הרבים, אף אם אין כוונתו נקיה כ"כ, ובמחשבתו מעורבות אף פניות שלא לשמה, כיון שבין הרבים מצויים גם אנשי סגולה אשר לבם פונה לגמרי להקב"ה וכל מטרתם היא לעשות נח"ר לבוראם, והרי זכות הרבים תלויה בו, נמצא שגם הוא זוכה ונשכר על מעשהו הטוב כאילו לא היתה בקרבו שום פניה, וזה נכלל במה שריבה התנא ואמר "כ"ף המזכה את הרבים", והיינו שאף אדם כזה שלא היתה כוונתו לשמה, עכ"ז הם נחשבים כאילו היו בתכלית השלימות ובמחשבה רצויה לפני השי"ת מחמת שיש בין הרבים אנשים נעלים אשר כל כוונתם לשם שמים, וסיים רבי יעקב שמחה את דבריו ואמר, הנה אם זכה הנדבך ר' מרדכי לכוין במעשיו לשם

שמים בשלימות - ודאי דבר גדול ונשגב הוא, אולם אף אם נתערבה בלבו פניה כלשהי, הריהו נכלל ב"כ" המזכה את הרבים" - שנחשבים מעשיו כאילו נעשו לשם שמים כראוי וכיאות, ושכרו מרובה מאת ה' (הובא בממעניות הנצח).

אין חטא פא על ידו.

גם למזכה את הרבים יש אפשרות לבחור ברע

ביאר הספורנו בכוונת המשנה שלא יזדמן לפניו מכשול של עון, והיינו שאין הכוונה שלמזכה את הרבים מובטח שלא יחטא כלל בשום פנים ואופן, כי בודאי הבחירה נתונה בידו, ואם יבחר ברע ח"ו לא יבצר ממנו לעשות כרצונו, אלא שבכח זיכוי הרבים ישגיח עליו הקב"ה שלא יזדמן לפניו מכשול עון.

המזכה את אחרים זכויותיו רבים יותר מן הצדיק העובד את השי"ת בשלימות

ובספר חובות הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) כתב דברים נשגבים בגודל מעלת זיכוי הרבים, כי אף החסיד הגדול ביותר אשר זכה להגיע אל התכלית בתיקון נפשו להשי"ת, ואף עלה במדרגות הצדקות עד שזכה להגיע קרוב למעלת הנביאים במידותם הטובות והשתדלותם העצומה בעבודת השי"ת, עדיין לא הגיע לזכויותיו של המזכה את הרבים המורה ומדריך בני אדם אל הדרך הטובה והישרה אשר בה יחפוץ הבורא, ומחזיר את הרשעים בתשובה שלימה, לפי שזכויותיו הולכות ומתרבות בכל עת ובכל שעה, ע"י המעשים הטובים שעושים בני אדם אלו שהתקרבו על ידו לעבודת השי"ת.

והמשיל את הדבר לשני סוחרים שבאו למדינה אחת בכדי למכור את סחורתם, לאחד מהם היה למכור רק דבר אחד בשווי עשרה זהובים, ואילו לרעהו היו סחורות רבות בשווי חמשת אלפים זהובים, ואכן ב' הסוחרים הצליחו למכור את סחורתם ולהרוויח עליהם, והנה הראשון הרוויח פי עשר משווי הסחורה והשני הרוויח רק כפול משווי סחורתו, ובכל זאת יצא הסוחר השני כשבידו ריווח של חמשת אלפים זהובים ואילו הראשון נותר עם מאה זהובים בלבד, וזאת משום שסכום הקרן של הסוחר השני היה הרבה יותר גבוה מן הקרן של הסוחר הראשון, וכדבר הזה הוא גם לעניננו, כי מי שמתקן רק את עצמו, זכויותיו מועטות מאד מפני שזוקפים לזכותו רק את המעשים הטובים שזכה הוא עצמו לסגל, אבל האדם שלבד ממעשי עצמו הוא משפיע גם על

אחרים, נמצאו זכויותיו רבות עד מאד, מאחר שנוקפים לזכותו גם המעשים הטובים של כל אותם שקירב לעבודת השי"ת.

גודל השכר הבא בגין זיכוי הרבים ומשל נפלא על הדבר

ובענין זה מסופר (הובא בספר הוא היה אומר) על הגאון רבי אברהם קלמנוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר שהסתפק בדעתו אם להקים ישיבה לתלמידים או לאו, וספיקו היה כי אף שבודאי תצמח מן הישיבה תועלת רבה להרבצת תורה, אך יש מקום לחשוש שמא מסירותו לתלמידי הישיבה והזמן שידרש ממנו בעבור כך - עלול לפגוע בסדרי הלימוד שלו עצמו ולגרום לו הרבה ביטול תורה, פנה רבי אברהם לשאול בעצת הכהן הגדול מרן החפץ חיים זצ"ל והרצה לפניו את צדדי השאלה, החפץ חיים הכריע לו שיפתח את הישיבה וירביץ בה תורה לעדרים, ונתן לו טעם לדבר, כי אם ילמד לבדו, כמה יספיק ללמוד במשך ימי חייו, אולי יזכה ללמוד עשרה פעמים את כל הש"ס ואולי אף עשרים פעמים, ואף אם יתאמץ בכל כחו יגיע לשלשים פעמים אך לכאורה לא יותר, משום שזמנו של האדם מוגבל, אולם אם יזכה לפתוח ישיבה ובמשך שנות קיומה ילמדו שם לערך אלף תלמידים, וכל אחד מהם ילמד במשך ימי חייו רק פעם אחת את הש"ס, הנה כבר זכה לרכוש זכות לימוד אלף פעמים כל הש"ס, ע"כ ודאי כדאי לו יותר להרביץ תורה לאחרים אף שזה יגרע מלימודו, כיון שע"ז ירבה שכרו למאד לאין ערך ושיעור.

והמשיך החפץ חיים ואמר לו, שענין זיכוי הרבים אינו רק בגדר מצוה רבה או מעשה טוב בעלמא הנחשב מאד בעיני השי"ת, אלא הוא אף דרך נפלאה שעל ידה יוכל האדם לרכוש עושר רוחני רב ועצום אשר א"א לתארו כלל, והמשיל את הדבר לסנדלר המייצר נעליים ומוכרם ללקוחות, ובכל שבוע הוא מספיק לייצר כך וכך זוגות נעליים ומרוויח סכום נאה המספיק לו לצורך פרנסתו בריווח, אולם זה ברור לכל בר דעת שאין להשוות כלל את רווחיו למה שמרוויח בעל בית חרושת (פאבריק) למנעלים, כי אף שעל כל מנעל בפני עצמו מרוויח הסנדלר יותר מבעל בית החרושת, אולם כאשר נחשב את סך הרווחים שמפיק בית החרושת, נראה שכיון שבעליו מוכרים בשבוע אחד הרבה יותר מנעלים ממה שימכור הסנדלר במשך כל ימי חייו, הנה זה ברור שרווחי בית החרושת עולים מאה מונים יותר מן הסנדלר, וכדבר הזה ממש הוא גם לעניננו, כי אף שעל מה שלומד האדם בעצמו יקבל שכר הרבה יותר ממה שעתיד לקבל על מה שלמד האחר בגינו, אמנם כאשר נצרף את כל הזכויות העתידות להזדקף בחשבוננו על מה שזיכה כ"כ הרבה אנשים בלימוד התורה, נווכח לראות ששכרו

יגדל עד מאד, וע"כ ודאי כדאי שיקים את הישיבה כמחשבתו הטובה ובכך ירבה שכרו ויגדל עד מאד.

משל נפלא המבאר את גודל זכות המזכה את הרבים

ובילקוט מעם לועז כתב כי לבד מריבוי הזכויות הנזקפות לחשבון המזכה את הרבים, הנה הוא עצמו יוכל להתעלות יותר ויותר ולהשיג בעבודת ה' הרבה יותר מערך מדריגתו העצמית, ויובן ע"פ משל לעשיר אחד שנפלו שני בניו למשכב ונחלו בחולי גדול, וכמובן לכל חיפש העשיר בעבור בניו את הרופא המומחה ביותר שיכול לרפא מחלה זו והזמינו אל ביתו, כאשר הגיע הרופא לבית העשיר הביט העשיר בפניו ולפי הכרתו את המחלה הבחין כי גם הוא חולה בזה החולי, וע"כ פנה אליו בפליאה ואמר לו, הן אם לא הצלחת לרפאות את עצמך מן המחלה, למה זה תסבור שתצליח לרפאות את בני, אמר לו הרופא, צדקת באבחנתך כי גם הנני חולה, אולם מכיון שהתרופות עולים הון רב אין ידי משגת לקנותם, ולפיכך הנני תולה את יהי בכך שאתה לרוב עשרך תרכוש את התרופות בעבור בניך, ומכל חפיסה של תרופות שתקנה בעבורם אטול אנכי מעט ובכך אתרפא גם אני. והנמשל מובן כי המזכה את הרבים, אף אם הוא בעצמו לא קיים כ"כ מצוות ומעש"ט ואין ידו משגת לצאת זכאי בדין, אכן ע"י שיזכה את אחרים, יקבל מעט זכויות מכל המעשים הטובים שיעשו האנשים שקירבם לעבודתו ית' ובכך ירבו זכויותיו ויגברו מאוד, ועל ידם יזכה שיייעוהו מן השמים להטהר ולהתרפא מחטאיו.

למזכה את הרבים מתווספים זכויות רבות אף לאחר הסתלקותו מן העולם

ובגודל זכות המזכה את הרבים כתב בילקוט מעם לועז, שכיון שלאחר הסתלקותו של האדם לשמי רום הרי הוא עומד לדין לפני פמליא של מעלה מידי שנה בשנה, הנה אם בעודו בחיים פעל ועשה והדריך אנשים אחרים בדרך הטובה וגרם לזיכוי הרבים, נמצא שבכל שנה ושנה מוסיפים לו שכר גדול מאד בגין מה שנעשה בכל עת פירות חדשים כתוצאה מפעולותיו, כאשר אלו האנשים מוסיפים תמיד בקיום מצוות ומעש"ט, וכיון שכ"ז נגרם בזכותו מקבל הוא שכר רב בגינם, וכן הוא גם לאידך גיסא, באופן שאדם החטיא אחרים ומזה נגרם שיוסיפו לחטוא עוד ועוד, עתיד הוא להענש תמיד יותר ויותר בגין החטאים שנגרמו בגללו, וזהו שאמר הכתוב (ירמיה לב, יט) גדול העצה רב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, והיינו שכאשר הקב"ה עומד "לתת לאיש כדרכיו" היינו שהוא פוסק

שכר לעושי רצונו ועונש לעוברי רצונו ח"ו, הרי הוא מתבונן ומביט גם ב"פרי מעלליו" שהם הפירות היוצאים מפעולותיהם ומעלליהם, ואם כתוצאה ממעשיו ממשיכים לצמוח פירות ופירי פירות של מצוות ומעש"ט יבוא על שכרו גם בעבורם, ואם החטיא את הרבים ובגין כך נגרמים עוד עוונות ייענש גם עליהם.

הצדיק הגמור אינו רואה עוונות אצל בני ישראל

בספר דברי ברוך (להאדמו"ר רבי ברוך פנחס מסקאליע זצ"ל) ביאר את דברי המשנה בדרך רמז ע"פ יסוד גדול שאמר מרן הבעש"ט הק' זי"ע שהצדיק הגמור רואה את כל עם ישראל כאילו הם צדיקים, ואינו מבחין כלל במעשיהם הרעים ובעוונותיהם, כי לפי שהוא כל כולו טוב אינו מסוגל לראות רע עכ"ד. וזהו שנרמז בדברי התנא "כל המזכה את הרבים" היינו שכל בני נראים בעיניו כזכאים ואינו רואה כלל בחסרונותיהם, סימן מובהק הוא שהוא צדיק גמור ו"אין חטא בא על ידו" כי מעולם לא חטא, כיון שזהו דרך הצדיקים לראות את החלק הטוב של זולתם ולהתעלם מחסרונותיהם.

ובענין זה הוי עובדא עם הרה"ק רבי יצחק מנעשכ"ז זי"ע שניגשו אליו אנשים וסיפרו לו על אדם אחד ממקורביו שעשה עוולה מסוימת, וביקשו ממנו שיוכיחנו על כך ויפסיק לקרבו, אמר להם הרה"ק הנה אמר הכתוב (במדבר כג, כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, והיינו שהקב"ה אינו חפץ להביט ולהתבונן על עוונותיהם של בני, ואני בוחר ללכת בדרכי ה' ואינני מביט בחטאי עם ישראל, כי אם הייתי מסתכל במעשיהם הרעים של בני אדם, לא היה יכול שום אדם להכנס אצלי (הובא בספר מפי ספרים וסופרים).

לרוב קרבת הקב"ה לעמו ישראל אינו מביט בעוונותיהם

וביין שדיברנו אודות הפסוק לא הביט און ביעקב, נביא מה שפירש בזה הגאון מהרש"ם מבערז'אן זצ"ל, כי הנה כאשר אדם רוצה לקרוא ולעיין בספר או באיזה כתב, אם יחזיק את הכתב במרחק מה מעיניו אזי יוכל לקרוא בנקל, אולם אם יקרבו בסמיכות לעיניו ממש לא יצליח לקרוא ממנו אפי' תיבה אחת, וזהו שאמר הכתוב "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" היינו שהקב"ה אינו מביט בחטאות בני ישראל עם קרובו, והטעם משום כי "ה' אלקיו עמו" והשי"ת שורה בסמיכות לעם ישראל, וע"כ כביכול אינו יכול לראות את חטאיהם.

ב' עובדות מגדולי הדורות בענין זיכוי הרבים

ולחשלת היריעה נביא ב' עובדות בענין נשגב זה של זיכוי הרבים, פעם אחת נסע מרן החפץ חיים זצ"ל ברכבת בליווי הגאון רבי מאיר דן

פלאצקי זצ"ל בכדי להשתתף באסיפה מסוימת שהתכנסו בה גדולי הדור, ויהי בהכנס הרכבת אל אחת העיירות ששם היתה מיועדת לחנות זמן מה, נכנסו אל הקרון קבוצה מרבני העיירה וחשוביה ובקשו מהחפץ חיים שיואיל בטובו לצאת מן הרכבת החוצה למשך דקות ספורות, באשר המון רב מבני העיר הגיעו לשם לכבודו והם חפצים לזכות לחזות בזיו פניו וליטול ממנו ברכת שלום, אולם הח"ח לא אבה לעשות כן ונשאר במקומו, רבי מאיר דן פנה אליו ושאלו מדוע אין רבינו מסכים לצאת ולמלאות רצונם של יהודים רבים כ"כ המצפים ומשתוקקים בכל לבם לראותו.

השיבו הח"ח ואמר לו הנה הכבוד נמשל לסם המות, וכמאמר רבינו יהודה החסיד שכל ההנאות שיש לאדם בעוה"ז אינן מחסירות מחלקו המיועד לו בעוה"ב, זולת ההנאה הנגרמת מן הכבוד, וזאת מכיון שכל תענוגי העוה"ז הינם הנאות גשמיות ואינן מורידות מן ההנאה הרוחנית שבעוה"ב, משא"כ הנאת הכבוד שמהותה היא הנאה רוחנית לחוד הרי שהיא מגרעת מההנאות שהאדם מעותד לקבל בעלותו למרומים, וכיון שכן איך זה תבקשו מאדם זקן כמוני לצאת אל הקהל ולעשות פעולה ממשית ברדיפת הכבוד ולגרום בכך שיתחסר מן השכר שהנני עתיד לקבל בעוה"ב. אמר רבי מאיר דן הבה ואענה למעלת כבודו בתרתי, האחד שבודאי כדאי וראוי לאדם לאבד מקצת מחלקו שבגן עדן ובלבד שיוכל לשמח ולזכות יהודים רבים כ"כ, והדבר השני הוא... אמנם הח"ח לא הניחו לסיים את דבריו וקם תיכף ממקומו לצאת מן הקרון אל המוני היהודים המצפים לו, באומרו אינני נצרך לשמוע את הטענה השנית ודי לי בטעם הראשון שאמרת בכדי להסכים לדבריך. הרי לנו מזה גודל מעלת זיכוי הרבים שבעבור כן הסכים הח"ח לאבד מחלקו בגן עדן.

עובדא נוספת הובאה בספר הוא היה אומר, שפעם אחת כשהיה רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל מהלך ברחובה של עיר, עבר ליד יהודי חשוב מיקירי קרתא דשופריא שהיה יושב בצד הדרך, והאדם הלזה מיהר לכבד את הגרי"ח וקם בפניו מלוא קומתו, בראות זאת הגרי"ח נענה ואמר לו מה טוב ויפה שקמת לכבודי, הנוכחים שידעו והכירו את גודל ענוותנותו של הגרי"ח נתמלאו פליאה, באשר לא די שאין הרב הנערץ מוחה על הכבוד הגדול שמעניקים לו אלא אף מביע את שביעות רצונו מכך ומראה שניחא ליה בכבוד זה, אמנם תיכף ומיד ביאר רבי יוסף חיים את כוונתו ואמר לאיש, הנה אתה עמדת על רגלך והדרתני בקימה מאחר שהינך סבור שהנני תלמיד חכם אמיתי ומצוה לכבדני, ומעתה כאשר תבוא שעתך ליתן דין וחשבון לפניי ב"ד של מעלה, ודאי תטען שצריכים ליתן לך שכר אף על הדבר הזה

שקמת לכבודי וקיימת בכך מצות עשה של מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, אמנם ביי"ד של מעלה ישובו לטעון נגדך ויאמרו מצאת לך חכם וזקן חדש, מאימתי נחשב הרב זוננפלד לתלמיד חכם, ואילו אתה תאמר כיון שכוונתי היתה לקיים את המצוה הכתובה בתורה, שהרי כלפי חוץ הוא נראה כתלמיד חכם, מהי אשמתי שע"פ האמת אינו בר הכי ואין מצוה לכבדו, וצריך הנני לקבל את מלוא שכרי בעבור כך, והנה ברור שבסופו של דבר תתקבל טענתך בשמים ויפסקו לך שכר על מה שעשית בחשבך למצוה גדולה, והנה מכיון שאנכי גרמתי לך את קבלת השכר הלזו, בודאי לא יקפחוני משמים ויפסקו גם לי שכר בגין מה שבזכותי זכה יהודי לקבל שכר, ולפיכך גם אתה תסכים שהיה הצדק עמי במה שאמרתי שטוב ויפה עשית בכך שקמת לכבודי, משום שעיי"ז שנינו נקבל שכר.

וְכָל הַמַּחְטִיא אֶת הַרְבִּים, אֵין מִסְפִּיקִין בִּידוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה.

**אין מסייעין את המחטיא לשוב בתשובה, אך אם יתאמץ
מאד לא ימנעו ממנו משמים את דרך התשובה**

הנה הדבר צריך ביאור, מפני מה חמור כ"כ עונשו של המחטיא את הרבים, והרי אפילו הרשע הגדול שעבר על כל העוונות החמורות שבתורה מסייעין אותו משמים לשוב בתשובה וכאמרם (יומא לח ע"ב) הבא ליטהר מסייעין אותו, ואילו זה שהחטיא את אחרים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. וביאר בספורנו כי אכן כל אדם החפץ לשוב בתשובה זוכה לעזר אלו, אך אדם שהחטיא את הרבים אין מסייעין בידו משמים לחזור בתשובה, והיינו שהקב"ה לא יזמין לו דרך וסיוע שיוכל לשוב בתשובה על חטאיו, והסיבה לדבר היא כי אם היו מסייעין לו משמים לחזור בתשובה - היה נראה כעין עוולה לגבי האנשים שהחטיאם, אבל אם יתאמץ ויבחר מעצמו לשוב בתשובה לא ימנעוהו מן השמים מכך, וכפי שמצינו אצל מנשה המלך שחטא והחטיא את הרבים עד מאד כמאמר הכתוב (מלכים-ב כא, טז) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה, לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה', ועכ"ז מצינו כתוב (דברי הימים-ב לג, יב) וכהצר לו חלה את פני ה' אלקיו ויעתר לו וגו', והיינו שכיון ששב בתשובה שלימה נעתר לו ה' וקבל את תשובתו על אף היותו חוטא ומחטיא את הרבים.

ובעין דברים אלו כתב גם במדרש שמואל, והוסיף עוד כי הנה באמת אין שום אדם יכול להטהר לולי הסיוע של הקב"ה - שהרי יצר לב האדם רע

מנעוריו (בראשית ח, כא), וכ"ש הרשע שקלקל את דרכיו ועשה הרע בעיני ה' - ודאי שלא יוכל להטהר ולשנות את מעשיו לולי הסיוע מלעילא, והנה אדם זה שהחטיא את אחרים, שורת הדין היתה שינהגו עמו במידה כנגד מידה וגם אותו יחטיאו משמים כפי שהוא מחטיא את אחרים, אמנם מכיון שאין השי"ת גורם בפועל לשום נברא לחטוא (שהרי אינו נוטל את הבחירה מן האדם ובכל מצב שהוא הינו יכול לבחור בטוב או בהפכו), לכן מענישים אותו רק בכך שנוהגים עמו כענין 'שב ואל תעשה' ואין מסייעין בידו לילך בדרך טובה, וזה הוי כאילו שהחטיאו אותו בפועל ממש, כיון שלולי עזרת הקב"ה בודאי יתגבר עליו היצה"ר להחטיאו עכ"ד. אמנם נמצא מזה כי אם אעפ"כ יתגבר אדם זה במאד בעוז ותעצומות, ובלא הסיוע מלעילא ישתדל לשוב בתשובה, ודאי תתקבל תשובתו ברצון לפני ה', וכפי שמצינו בדברי הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ג הי"ד) שכל אלו ששנינו שאין להם חלק לעוה"ב - שביניהם נמנו גם מחטיאי הרבים - אם ישובו מרשעם ומתו מתוך תשובה, הרי הם מבני העוה"ב לפי שאין לך דבר העומד בפני התשובה.

האנשים שהרשיעו בגינו לא יניחוהו לעשות תשובה

ביאור נוסף כתב במדרש שמואל באמרם 'אין מספיקין בידו לעשות תשובה', שהדבר נעשה בדרך הטבע (ובדומה לדבריו לעיל גבי המזכה את הרבים), והיינו שכיון שהחטיא את הרבים הרי שנעשו יחדיו חבורת פושעים המקשיבים זה לזה ומחזקים האחד את רעהו ברשעותם, ואף אם יחפוץ זה שהחטיאם לעזוב את דרכו הרעה ולשוב בתשובה, הנה הרבים הללו שהוא הביא לחבורתו לא יניחוהו לקיים את רצונו, ויזלזלו במה שרוצה לשוב ויפתוהו להמשיך להחזיק בחטא, וזהו מלבד היצה"ר האורב עליו בכל עת ועונה ומבקש להמיתו ולהפילו בחטא, ונמצא שבדרך הטבע אין מספיקים בידו לעשות תשובה.

המחטיא את הרבים לא יחפוץ לשוב בתשובה כיון שמעשיו נובעים ממינות

ובילקוט מעם לועז ביאר ענין זה, כי האדם שחוטא לאלקיו מחמת גודל תאותו, הנה לא אפסה תקוותו לשוב לדרך הישר, כיון שבזמן שיפוג מאתו תוקף התאוה יתכן שיחזור בתשובה ויעזוב רשע דרכו, אכן אדם זה המחטיא את אחרים אינו חוטא מחמת תאוה לבו, שהרי אין לו שום הנאה ותועלת גופנית מכך שחבריו חוטאים ועוברים על רצון ה', אלא מעשיו נובעים מכך שמינות מפעפעת בקרבו וע"כ אין לקוות שישוב בתשובה.

מִשֶׁה זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים, וְזָכָה הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ.

רק אם האדם בעצמו מקיים מצוות ומעשׂ"ט נוקפים ליכותו
מעשי הרבים שקיימו בגינו

כתב בספר ענף עץ אבות כי אדם המלמד אחרים לקיים מצוות, ובאמת הם שומעים בקולו ועושים את רצון ה', והוא עצמו אינו עושה את המוטל עליו, ודאי שלא תעמוד לו זכות הרבים שקיימו את אשר הורה אותם, שכיון שהיה ביכולתו לקיים המצוות ולא קיים, לא יקבל שכר בגין מעשי המצוות שלהם, ורק אם הוא עצמו לומד תורה ומקיים מצוות וגם מזכה את אחרים אזי יזכה לקבל שכר בגין זכות הרבים התלויה בו. וכעין זה הוא גם כלפי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא ט ע"א) גדול המעשה יותר מן העושה, ששכרו יגדל בגין מה שגורם לאחרים לעשות רק אם הוא עצמו גם יעשה ויתן צדקה, וזה היה גם אצל רעיא מהימנא משה רבינו ע"ה, שכתחילה פעל הוא עצמו ועשה והשלים א"ע בכל המידות הטובות והמעשים הטובים, ורק אח"כ החל לזכות את אחרים ולקרבן לעבודת השי"ת, וע"כ אמר התנא "משה זכה" היינו שבראשית עבודתו זכה הוא בעצמו, ואח"כ "זיכה את הרבים" וגרם שהרבים יעשו את רצון השי"ת, ולכן "זכות הרבים תלוי בו" וקיבל שכר בגין מעשיהם הטובים של כלל ישראל.

מִשֶׁה זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים, וְזָכָה הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר צְדָקַת יי עֲשֵׂת, וּמִשְׁפָּטֵי עַם יִשְׂרָאֵל. יִרְבְּעַם בֶּן נְבֻטָּה חָטָא וְהַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, חָטָא הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר עַל חַטָּאוֹת יִרְבְּעַם אֲשֶׁר חָטָא, וְאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל.

ביאור הראיות שהתנא הביא לדבריו מן הכתובים

תמה במדרש שמואל מה ראה יש מן הפסוק "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" שזכות הרבים היתה תלויה בו, ואין נראה לומר שהוא ראה רק לכך שמשוה זכה וזיכה את הרבים, דאם כן היה להתנא לומר "משה זכה וזיכה את הרבים שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" ורק אח"כ לומר "וזכות הרבים תלוי בו", וכעין זה הקשה גם על המשך המשנה גבי הפסוק "על חטאות ירבעם אשר חטא והחטיא את ישראל", איך חזינן מזה שחטא הרבים תלוי בו, והלא לא נתבאר שם כי אם שהיה מחטיא את הרבים.

ותירץ כי בפסוק שנאמר גבי ירבעם ישנו יתור, שהרי היה די באומרו "על אשר חטא ירבעם והחטיא את ישראל", ולמה זה הוסיף להקדים "על חטאות ירבעם אשר חטא", אכן זאת בא הכתוב ללמדנו, כי בין מה שחטא ירבעם עצמו

כא כָּל מִי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ שְׁלִשָּׁה דְבָרִים הִלְלוּ, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְשְׁלִשָּׁה דְבָרִים אַחֲרֵיהֶם, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעָם הָרָשָׁע. עֵינַי טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנַפְשׁ שְׁפָלָה, תִּלְמִידוֹ

פירוש רש"י

כא מתלמידיו של אברהם אבינו. למד ממנו והולך דרכיו: עין טובה. מסתפק כמה שיש לו ואינו חומד ממון אחרים. שכן מנינו צאצאיהם שאמר למלך סדום (בראשית יד) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך: ורוח נמוכה. ענוה ימירה. וכן מנינו צאצאיהם אומר (שם יח) ואנכי עפר ואפר: ונפש שפלה. זהירות ופרישות מן התאוות, ומנינו זה צאצאיהם (שם יג) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, שעד עכשיו לא הכיר זה מרוב לניעות. וצנעם אשכחן עין רעה, שהיה יודע

ובין מה שהחטיא את ישראל כולם תלויים בראשו ונקראים "חטאות ירבעם", וכשנתבונן נראה כי הדברים מדויקים בפסוק גופא, וכה אמר הכתוב "על חטאות ירבעם" והשתא מונה ואזיל מה הם חטאותיו, כי באמת בזה נכללים ב' מיני עוונות, האחד "אשר חטא" הוא עצמו, והשני "ואשר החטיא את ישראל", וכולם נקראים בשם "חטאות ירבעם" יען כי נעשו בסיבתו, נמצא מפורש להדיא שחטא הרבים תלוי בו.

ובעת נשובה אל אשר נאמר גבי משה, וכה יתפרש הכתוב "צדקת ה' עשה" היינו כי משה רבינו עשה בעצמו את צדקת ה' ורצונו וקיים מצוותיו, ומלבד זאת גם "עשה ומשפטיו עם ישראל" [ותיבת "עשה" נדרשת הן לפניה והן לאחריה], והיינו שמה שבנ"י עושין ומקיימין את משפטי השי"ת - מעלה הכתוב על משה כאילו הוא עצמו "עשה" זאת יחד עמהם, משום שהוא זיכה את ישראל ומכח פעולתו הם עושים, וזהו שאמר "עם ישראל" לומר כי זכותם תלויה בו ועשייתם כעשייתו, ושפיר למדנו כי "זכות הרבים תלוי בו".

משנה כא

כָּל מִי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ שְׁלִשָּׁה דְבָרִים הִלְלוּ, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְשְׁלִשָּׁה דְבָרִים אַחֲרֵיהֶם, הוּא מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעָם הָרָשָׁע. עֵינַי טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנַפְשׁ שְׁפָלָה, תִּלְמִידוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, עֵינַי רָעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנַפְשׁ רְחֵבָה, תִּלְמִידוֹ שֶׁל בְּלָעָם הָרָשָׁע.

הקשה רבינו יונה (וכן הובא במד"ש בשם רבינו משה אלמושינו) מפני מה האריך התנא בדבריו ואמר בתחילה את הכלל שכל מי שיש בו ג' דברים אלו

שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עֵין רְעָה, וְרוּחַ גְבוּהָהּ, וְנִפְשׁ רְחֻבָהּ, תְּלַמִּידוֹ שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע. מֵה בֵּין תְּלַמִּידוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידוֹ שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע, תְּלַמִּידוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלִין בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנוֹחְלִין הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ, וְאַצְרַתִּיהֶם אֲמַלֵּא. אָבֵל תְּלַמִּידוֹ שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע יוֹרְשִׁין גֵּיהֶנֶם, וְיוֹרְדִין לְבָאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרְדֵם לְבָאֵר שַׁחַת, אֲנֹשֵׁי דָמִים וּמְרָמָה לֹא יִחְצוּ יְמֵיהֶם, וְאֲנִי אֶכְטַח בָּךְ:

פירוש רש"י

שהיה רע צעניי המקום שילך אלל בלק והיה הולך כדי לטול שכר, דכתיב (צמדצר כב) אם יתן לי בלק מלא בימו כסף חזב: ורוח גבוהה. דאמר (שס כד) נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון: ונפש רחבה. שאם לא היה רב התאוה לא היה יועץ להפקיר צנות מואב לזנות. ואמרו חכמים (סנהדרין קה.), בלעם צועל אמונו היה: להנחיל אוהבי יש. אברהם אקרי אוהב, דכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי. יש, צעולם הבא. ואוצרותיהם אמלא, צעולם הזה: אנשי דמים. בלעם אקרי איש דמים, שהפיל צעמחו עשרים וארבעה אלפים מישראל:

הוא מתלמידי א"א, ואח"כ שב ומנה בפרטות את אותם ג' דברים, ולכאורה היה לו לומר בקיצור "כל מי שיש בו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה הוא מתלמידיו של א"א", וכן בצד שכנגדו היה לו לומר "כל מי שיש בו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה הוא מתלמידיו של בלעם הרשע". ותירץ שבודאי תלמידי אברהם אבינו לא נתעטרו רק באלו שלשת המעלות, אלא יש להם מעלות ומידות טובות לאלפים ולרבבות, אכן ג' המעלות הללו כוללות את כל עניני השלימות, וכן לאידך גיסא, לתלמידיו של בלעם הרשע יש חסרונות רבים ומופלגים עד מאד, ולא רק אלו הג' שנמנו במשנתנו, אלא ששלשה אלו הינם חסרונות גדולים ביותר שהם כוללים את כל מומיהם וחסרונותיהם.

ומעתה אם היה התנא נוקט לשון קצרה ואומר רק "כל מי שיש בו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה הוא מתלמידיו של א"א", היה נשמע מדבריו שרק אלו הם מעלותיהם של תלמידי א"א, וכן בהמשך דבריו, אם היה אומר "וכל מי שיש בו עין רעה ורוח גבוהה ונפש שפלה הוא מתלמידיו של בלעם הרשע" היינו מבינים שחסרונותיהם של תלמידי בלעם הם רק אלו הג', ולפיכך

הוצרך לפתוח את דבריו בהקדמה כללית ואמר "כל מי שיש בו שלשה דברים אלו הוא מתלמידיו של א"א" ונתכוין לומר בכך שמי שזכה להתעטר באלו המעלות הרי הוא זוכה להקרא מתלמידיו של א"א, כיון שבהם נכללים כל שאר מעלותיהם, ורק אחר שרמזו שתלמידי א"א מעוטרים בהרבה מידות טובות אמר מה הם שלשת המידות המרכזיות שבהם כלולים שאר המעלות, (וכעין זה יתפרש גם גבי מידותיהם של תלמידי בלעם הרשע).

ועפ"ז ביאר דבר נוסף שיש לדקדק בדברי התנא, שלכאור' כיון שהוא מדבר אודות מעלת תלמידי א"א היה יותר נכון לומר "תלמידי של א"א היה להם עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה". אמנם להנ"ל יתבאר שפיר, כי מלשון זה היה נשמע שהמעלות הללו הם חלק מתוך שלל מעלותיהם אבל אין בהם מעלה וגדולה יתירה על שאר המעלות, ולכן אמר "תלמידי של א"א עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה", ובא ללמדנו שמעלה זו שהיו בהם אלו ג' המידות היא שגרמה להם להמנות בכלל תלמידי א"א, כיון שמעלות אלו כוללות את הכל והם הביאו אותם לידי כך שיהיו להם גם את שאר המעלות (יש לציין שדיוק זה הינו רק לפי גירסת רבינו יונה ששונה מהגירסא הנ"ל).

מִתְלִמְדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ.

**האדם שיש בו ג' מידות אלו זוכה למידתו של א"א שהיא
אהבת הבורא, וזאת בא לו מכחו של א"א**

פירש הרע"ב שמי שיש בידו את אלו ג' המעלות הינו תלמיד של אברהם אבינו, משום שהוא הולך בדרכיו וממנו למד לנהוג כן. ובשפת אמת ביאר ע"פ המקרא שכתוב אודות א"א ע"ה (בראשית יח, יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו', נמצא שאברהם אבינו מלמדנו את הדרך אשר נלך בה בעבודת השי"ת, והיינו ללכת במידתו שהיא אהבת ה' [כדכתיב (ישעי' מא, ח) אברהם אוהבי], וע"י שישתלם האדם בג' מידות הללו המכוונים נגד מחשבה דיבור ומעשה יזכה לבוא לאהבת הבורא, וכפי שנראה ממה שהמשנה הסמיכה לכך את מאמר הכתוב (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי יש, והיינו שהם נקראים אוהבי ה' מאחר שזכו לג' מידות אלו של "עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה" שהם המביאים בלב האדם את אהבת השי"ת, ולכך שפיר מכנה התנא את האדם שזכה לאהבת ה' כ"תלמידו של אברהם אבינו".

וכתב עוד שהאבות הק' שהזדככו ובאו אל המידות הנשגבות הללו, פעלו שגם צאצאיהם במשך כל הדורות יזכו לרכוש מידות אלו, וכאשר יזכה איש ישראל בזמן מן הזמנים לתקן את עצמו במידה מסוימת יש לו לידע שבא לכך בכח האבות הק', והביא דוגמא לכך שבשעה שנהג אברהם אבינו ע"ה בענוה ושפלות הרוח ואמר (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר, ביטל א"א להשי"ת הן את עצמו והן את כל זרעו אחריו, ועי"ז גרם שכל זרע ישראל יוכלו לקנות את מידת הענוה בנפשם, וכיוצ"ב גם בשאר כל המידות, ולעומת זאת גם בצד שכנגד הקדושה פועלים הדברים באופן דומה, שגם בלעם הרשע סלל דרך של שקר ורשעות לדורות הבאים אחריו.

ג' המידות הללו מכוונות נגד מחשבה דיבור ומעשה

והנה במה שכתב השפ"א שג' המידות מכוונים כנגד מחשבה דיבור ומעשה, הוא עצמו לא ביאר היאך הם מכוונים זה כנגד זה. אמנם בספר רוח חיים ביאר ענין זה באריכות, כי הנה מידת "עין טובה" באה כנגד המחשבה ע"ד מה שאמרו חז"ל (ע"ז כח ע"ב) שורייני דעינא באובנתא דליבא תליא, הרי שחולי העין קשור עם חולי הלב [ומחמת כן נפסק להלכה (שו"ע או"ח סי' שכח ס"ט) שאף שעל סכנת אבר אין מחללין את השבת, על חולי העין מחללין לפי שיש בו סכנת נפשות], ומוכח שפיר שהעין רומז על הלב ששם מקור המחשבה. ומידת "רוח נמוכה" הינה כנגד כח הדיבור וכמו שנראה ממה שתרגם אונקלוס על הפסוק (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה - והות באדם לרוח ממללא, הרי שהדיבור (ממללא) תלוי ברוח. ואילו מידת "נפש שפלה" מורה על המעשה וכלשון הכתוב (במדבר טו, ל) והנפש אשר תעשה, מוכח שהעשייה תלויה בנפש האדם.

עין טובה.

בעל "עין טובה" שמח בחלקו

ביאר בספורנו שמידת "עין טובה" הינה שהאדם מתעסק בשל עצמו ואינו מביט על אחרים בהסתכלות של קנאה וגם אינו חומד את ממונם, וכן מצינו אצל אברהם אבינו שאמר למלך סדום (בראשית יד, כג) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, הרי שאף כאשר חפץ מלך סדום לתת לו מרכושו, לא חמד את ממונו כלל ולא רצה ליטול מאומה משלו.

ובמדרש שמואל ביאר ענין זה בהרחבת דברים והוספת משמעות חדשה לענין עין טובה, כי האדם שזכה למידת "עין טובה" תשבע עינו בכל מה שחננו השי"ת אם מעט ואם הרבה, ובכל אשר תשיג ידו הוא שמח בחלקו, ודבר זה מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה בשעה שנלחם עם המלכים בשביל הצלת לוט בן אחיו, הנה מצד שורת הדין היה כל הרכוש והשלל מגיע לו, שהרי הוא הצילם בנצחו במלחמה והוי כמציל מזוטו של ים, וכאשר אכן אמר לו מלך סדום (שם פסוק כא) תן לי הנפש והרכוש קח לך, משום שידע כי הרכוש שייך לאברהם בדין, אמנם אברהם התנהג בכך לפנים משורת הדין והשיבו (שם פסוק כג) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, וזאת לפי שהיה שמח בחלקו ובמה שנתן לו השי"ת ולא רצה ליקח ממון מאנשים אחרים. והחסיד יעב"ץ הוסיף במעלת האדם הלזה שזכה לרכוש את ה"עין טובה" שזה מורה על כך ששוכנת בו נשמה עליונה, ומזה הטעם אבדה ממנו חכמת העוה"ז וחמדתו ואינו מתאוה להבלי העוה"ז כי בנה בשמים מעליותיו, והיינו שאדם זה חי בעולם נעלה ורוחני (ער לעבט אין א העכערע וועלט) ולפיכך אין הוא שת לבו לכל עניני החומר העכור שבזה העולם.

בעל "עין טובה" רואה בכל דבר את חסדי השי"ת עמו
ובזכות זו נהפך אצלו הכל לטובה

בשפת אמת ביאר את מידת "עין טובה" באופן אחר, והוא כי בכל מה שבעל מידה זו מביט ומתבונן הרי הוא רואה ומכיר את חסד הבורא וטובותיו העצומים, וכל המאורעות שמתרחשים עמו נחשבים בעיניו לטובים, ובכח זה שהוא רואה את הכל כטובה הנה באמת נהפך אצלו הכל לטובה ואין רע סובבו, וכמו שראינו (תענית כא ע"א) גבי 'נחום איש גמזו' שהיה אומר על כל הקורות אותו 'גם זו לטובה' וזכה שכל הרעות שהיו עמו נהפכו לטובה עיי"ש, וכדבר הזה היה גם אצל אברהם אבינו ע"ה כדכתיב גביה (בראשית טו, ה-ו) ויאמר לו כה יהיה זרעך, והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ופירש בזוה"ק (פרשת נשא, ח"ג דף קמח ע"א) שתיבת "כה" שנאמר לו ב"כה יהיה זרעך" מרמז על הדינים, ועכ"ז "ויחשבה לו צדקה" היינו שהיה אברהם אע"ה מחשיב את הדינים הללו כאילו הם רחמים וצדקה מאת השי"ת, עכ"ד הזוה"ק, והביאור בזה הוא שעצם הדבר שהיה אברהם אבינו מחשיב את הדינים לצדקה והסתכל עליהם כאילו הם רחמים גמורים וכולם לטובה, זה גופא גרם לכך שבאמת ייפכו הדינים לחסד וצדקה.

רוח נמוכה.

ביאור מידת "רוח נמוכה"

כתב בספורנו שביאור מידה זו היא שאין עצמותו של אדם וכבודו גבוהה בעיניו ולפיכך אינו רודף אחר הכבוד, וכזאת מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה שאמר עליו הכתוב (בראשית כג, ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת, הרי שחלק כבוד לבני חת אף שהיה מכובד בעיניהם למאד וחשבוהו לנשיא אלקים [כדכתיב (שם פס' ו') נשיא אלקים אתה בתוכנו]. והרע"ב פירש ש"רוח נמוכה" פירושה שיתנהג האדם בענוה יתירה, ושיהיה שפל בעינו עד מאד וכפי שאמר אברהם אבינו על עצמו (בראשית יד, יח) ואנכי עפר ואפר, כי מרוב ענוותנותו סבר בעצמו שהוא כעפר ואפר ממש.

ונפש שפלה.

ביאור מידת "נפש שפלה"

בספורנו ביאר שמידה זו נמצאת באדם שאינו מתאוה לתענוגים יותר מן ההכרח, וכדמצינו אצל אברהם אבינו הנהגה מופלאה ביותר בענין זה, שהרי אמר לשרה אשתו (בראשית יב, יא) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, ופירש שם רש"י בשם המדרש (תנחומא לך, ה) עד עכשיו לא הכיר בה מתוך רוב צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה שהיה. ורש"י פירש מידה זו באופן אחר שיהיה האדם משפיל את עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם ולא תהא בו גסות הרוח.

עובדא נפלאה בענין גודל מעלת לב נשבר

ובענין גודל מעלת ב' מידות אלו "רוח נמוכה ונפש שפלה" מסופרת עובדא נפלאה (הובא בספר ממעינות הנצח) שהיתה עם הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע, פעם אחת ציווהו רבו החוזה הק' מלובלין זי"ע שיעמוד בקצה ביהמ"ד בסמיכות לתנור ששם היו עומדים בדרך כלל פשוטי העם והאנשים השפלים, נזדרז השר שלום לקיים את מצות רבו ופנה לעבר התנור, ויהי בכואו שמה שמע איך שאחד מן האנשים מתאונן לפני חבירו ושח לו את צערו אשר בלבו ואומר לו כך, הנה טרחנו הרבה והצטערנו צער רב בטלטולי דאורחא ממקום רחוק בכדי לבוא אל הצדיק ולהסתופף בצלו, וכעת לאחר שאנו מסיימים את שהותנו בחצר קדשו והגיע עת לשוב לבתינו, נחזור בידיים ריקניות בלא שחשנו

בלבנו שום התעלות והתרוממות הנפש, ויהי בשמוע זאת הרה"ק הבין כי את הדיבורים הללו חזה רבו ברוח קדשו, ובעבור כך שלחו שמה בכדי שישמע את צערם ויחזקם וישמח את לבם, פנה אליהם הרה"ק ואמר להם שמעו נא את המעשה שאספר לכם.

פעם אחת הביאו מלאכי מרום לפני בי"ד של מעלה סך גדול של מצוות שקיימו עם בני"י, וביניהם צדקה, הכנסת אורחים, גמילות חסדים, והכנסת כלה וכיוצ"ב, והעלום על כף הזכויות, אמנם השטן שלא חפץ שיצא דינם לזכות מיהר והביא מעשים כאלו שעשו הנכרים, באשר גם בקרב הגויים מצויים כמה וכמה גומלי חסדים ומכניסי אורחים, וממילא נתברר שאין קיום המצוות של בני"י מחמת ציווי הבורא אלא כי כן הוא דרך בני האדם מטבעם, ובטענתו זו דחה השטן את זכויות כלל ישראל ולא הכריעו את הכף, ויהי כאשר ראה זאת גבריאל המלאך סניגורם של ישראל, רץ מהרה והביא עמו לבבות נשברים של עם בני"י והניחם ע"ג כף הזכויות והם הכריעו את המשקל לטובת כנסת ישראל, וככל שניסה השטן להביא בדומה לזה מאת הגויים לא עלה בידו, משום שאצלם אין מציאות כזו של לב נשבר, כיון שגאותם ממלאה את כל ישותם, ואם הם עושים לפעמים איזה מעשה טוב הרי הם מחזיקים טובה לעצמם. וסיים השר שלום את דבריו באומרו סיפרתי זאת לכם בכדי שתדעו כמה גדולה וחשובה בעיני הקב"ה מעלת האדם שלבו שבור בקרבו, שאף אם אינו בעל מדריגה הרי הוא חביב מאד אצל הבורא ית' בגין לבו הנשבר, וכמאמר הכתוב (תהלים נא, יט) לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה, ובדברים אלו הניח השר שלום את דעתם, כי בודאי הרויחו הרבה בבואם אל הצדיק, כי עי"ז זכו לבוא לידי מעלה נשגבה זו של ענוה והכנעה. ומזה נלמד כי עצם הדבר שהאדם נוהג במידות "רוח נמוכה ונפש שפלה" ואינו מתגאה חשוב מאד בעיני השי"ת.

עין רעה וכו' תלמידיו של בלעם הרשע.

בעל "עין רעה" מחמד ממון אחרים

ביאר בספורנו שמידתו של בלעם הרשע היתה בהיפוך הגמור ממידת אברהם אבינו ע"ה, והיה נותן עיניו בממונם של אנשים אחרים והיה חומד ומתאוה שהממון יעבור לרשותו, וכמו שנראה ממה שאמר לעבדי בלק (במדבר כב, יח) אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', נשמע שאם הי' ביכולתו להמרות את דברי השי"ת היה שש לעשות כן בכדי לקבל את כל ממונו של בלק, הרי שהיה חומדו בכל לבו.

וְרוּחַ גְבוּהָהּ וְכוּ' מִתְלַמְּדוּ שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע.

בעל "רוח גבוהה" רודף אחר הכבוד

ביאר בספורנו שבלעם הרשע היה רודף בכל מאודו אחר הכבוד שלא כמידת א"א ע"ה, וזאת מבואר מדברי בלק בשעה שחפץ לפייסו ולרצותו שיאבה לקלל את בני ישראל, ששלח לאמר לו (שם פסוק יח) כי כבוד אכבדך מאד, הרי שבלק בהכירו את נפש בלעם ידע היטב כי הדבר שידבר אל לבו הרע הוא מה שהוא עתיד לכבדו בריבוי גדול של כבוד, וע"כ אמר לו "כבוד" והוסיף לומר "אכבדך" והגדיל ביותר באומרו "מאד". ורש"י (כאן ובחומש) הוכיח דבר זה ממה שאמר בלק (שם פסוק יג) מאן ה' לתתי להלוך עמכם, ומשמע מזה שרק בגין שלא היו השלוחים חשובים כ"כ לא הלך עמהם, אבל אם היה שולח שרים חשובים ונכבדים מאלו היה בא עמהם.

וּנְפֹשׁ רַחֲבָה מִתְלַמְּדוּ שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע.

בעל "נפש רחבה" רודף אחר התאוות

ביאר בספורנו שהיה בלעם בעל תאוה ובחר בתענוגים ובתאוות גשמיות בהיפך ממידת א"א ע"ה, וזה נודע לנו ממה שיעץ למואב להפקיר את בנותיהם לזנות בשביל שילכדו את בני ברשתם, וכיון שגילו לנו חז"ל (ב"מ פד ע"א גבי עובדא דר' יוחנן ור"ל) ואמרו לסטאה בליסטיותיה ידע, והיינו שהלסטים בקי בעניני כלי הזין שנושאים הגזלנים, נקיש אנו ונדע שאם לא היה בלעם הרשע בעצמו בעל תאוה שפל לא היה עולה בדעתו לייעץ עצה נוראה זו. והרע"ב הוסיף להוכיח דבר זה ממה שאמרו חז"ל (סנהדרין קה ע"א) שהיה בלעם בועל אתונו, והיינו שלרוב התאוה שבערה בו היה תאב אף לדברים שאינם מדרך הארץ.

ג' מידות רעות אלו מכוונות אל הקנאה התאוה והכבוד המוציאים את האדם מן העולם

כתב האברבנאל כי שלשת המידות הרעות האלו תואמות לג' הדברים המוציאים את האדם מן העולם שמנה רבי אלעזר הקפר (לעיל פ"ד מכ"ז) שהם הקנאה התאוה והכבוד, כי "עין רעה" הינה בגדר מידת "הקנאה" שהרי אדם זה עינו רעה בשל אחרים מחמת שהוא מקנא בהם, וזה גורם לו שיבוא לידי חמדה וגזל וגניבה ואונאה ושאר כל החטאים התלויים בקנין הממון, ואילו מידת "נפש

רחבה" מורה על רוב ה"תאוה" שכאשר האדם הינו בעל תאוה סופו ליפול ולהכשל בכל התאוות הגשמיות בין במאכלים אסורים ובין בעריות וכיוצ"ב בשאר כל התאוות, ולשון "רחבה" מרמז על ריבוי תאוות הנפש יותר ויותר, ובודאי בסופו של דבר יתקיים באדם זה מאמר הכתוב (קהלת ו, ז) והנפש לא תמלא (ולעולם לא יסתפק בתאוותיו אשר כבר השיגה ידו), והענין השלישי שהוא "רוח גבוהה" הוא ענין ה"כבוד", וכל אלו ג' הדברים הם מידותיו של בלעם הרשע המוציאין מן העולם את האדם שאוחז ודבק במידות אלו.

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע וכו'.

בלעם הרשע היה מעמיד פנים כאילו הוא צדיק, וכלפי חוץ לא היה ניכר החילוק שבינו לבין אברהם אבינו

הקשה הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע מפני מה דיבר התנא אודות ההבדל שבין תלמידי אברהם אבינו ע"ה ותלמידי בלעם הרשע ולא על החילוק שבין אברהם אבינו לבלעם הרשע עצמם, שלכאורה ההבדל שביניהם גדול ורב יותר מן ההבדל שבין תלמידיהם. ותירץ כי באמת בעיני בשר לא היתה אפשרות להבחין בין צדקת אברהם לרשעת בלעם, משום שבלעם היה מעמיד פנים כאילו הוא צדיק הדור והוא עושה את רצון השי"ת בשלימות, והיה לבוש איצטלא דרבנן וסובביו היו סבורים כי דרגתו גבוהה, ורק כאשר ראו את תלמידיו אזי היו יכולים לעמוד על האמת, כי אז נתבררה פנימיותו ונתגלו מעשיו המכוערים אשר הסתיר מעין כל, באשר אצל התלמידים ניכרת השפעת הרב ומהותו, ולפיכך אמר התנא "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע", כי רק כאשר התבוננו בתלמידיהם היה ניכר ההבדל שבין אברהם אבינו לבלעם הרשע.

התביעה על הרשע היא על כך שבעיני רוחניות הוא מסתפק במועט, ואילו בתענוגי עוה"ז הוא חפץ להרבות עד אין קץ, ומשל נפלא בענין זה

והנה המפרשים תמהו מאד על עצם השאלה "מה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם הרשע", שהרי שאלה זו ראויה להשאל רק בדברים שיש ביניהם דמיון, ואילו החילוק שבין תלמידי א"א לתלמידי בלעם נודע לכל בר דעת, שהרי הם רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב ולא קרבו זה אל זה כלל. אכן בספר כתונת פסים (פר' צו) ובספר דגל מחנה אפרים (פר' חיי שרה בד"ה

תתפ דרכי מסכת אבות אבות

א"י וה' בך את אברהם - השני) הביאו את דברי מרן הבעש"ט הק' זי"ע בכיאוור קושיא זו ואלו דבריו, הנה בעניני גשמיות ותאוות העוה"ז משתמש הרשע עם מידת "עין רעה", כיון שכל מה שהשיגה ידו מן התאוות אינו די לו, ובכל עת הוא רודף אחר תאוות נוספות וחפץ להתענג עוד בעינוגי העוה"ז, וכמו שאמרו חז"ל (עי' קה"ר ג, יג) אין אדם מת מן העולם וחצי תאוותו בידו, אולם בעניני רוחניות הוא נוהג במידת "עין טובה" ומסתפק במועט שיש לו, ודי לו במעט התורה שלמד ובמה שהלך לביהכנ"ס להתפלל תפילת שחרית, אף שהיתה התפלה באופן של מצות אנשים מלומדה וברוב חפזון, וכן באיזה פרוטות שמפריש לצדקה וכיוצ"ב בשאר כל דברים שבקדושה.

אמנם דרך הצדיק הינה בהיפוך הגמור, באשר יש לו "עין רעה" בנוגע לעסקי הרוחניות שלו, כי דעתו אינה נוחה מכל המצוות ומעש"ט שעשה והוא אינו מסתפק בכך כלל, אלא לבו חושק ותאב בכל עת להוסיף ולקיים מצוות רבות לאין שיעור, ואילו גבי חלק הגשמיות הוא נוהג במידת "עין טובה" ודי לו במקצת שיש לו כבר. ועד"ז ייאמר גם לענין המידות הנוספות שנשנו במשנתנו "רוח גבוהה ונפש רחבה" שהצדיק משתמש בהם בעניני רוחניות ומתאוה עד מאד לעבוד את הבורא, ואילו הרשע משתמש במידות אלו לחומריות ותאוות והוא חומד ומתאוה להבלי העוה"ז, ומעתה מתעוררת התלונה על הרשע ביתר שאת וביתר עוז, שכיון שיש בקרבו מידת "עין רעה", ולגבי הדברים הקרובים ללבו - שהם עניני עוה"ז והבלי - יודע הוא היטב כיצד להשתמש במידה זו ואינו מסתפק במעט תאוות, למה זה כאשר הדבר נוגע לעניני רוחניות, הרי הוא נוקט במידת "עין טובה" ולבו מתרצה במעט מזעיר שיש בקרבו, ואין לו כל שאיפה להרבות ולהוסיף במעלות עבודת השי"ת.

ואמר הבעש"ט משל נפלא בענין זה בכדי לבאר את גודל הטענה שיש בזה על הרשע (המשל מופיע בקצרה בכתונת פסים הנ"ל, ושם בדף ה ע"ב באריכות), מעשה במלך שערך סעודה גדולה ורחבה כיד המלך לכל עבדיו ופועליו טרם עונת מלאכת השדות בזריעה וחרישה וכדו', ויהי באמצע הסעודה ראה לפתע הממונה שבין המסובים יושבים מספר נערים צעירים הנהנים מכל המאכלים המונחים על השלחן כאילו גם הם מן העובדים, ניגש אליהם הממונה ושאלם לפשר שהותם בין העובדים על אף שלפי מראיהם עדיין לא הגיעו לכלל השנים הראויים לעבוד עבודה קשה זו, השיבו לו הנערים כי באמת הם מוכשרים מאד לעבודת הארץ, ובגין כך קראו להם בתוך כל שאר המשרתים והם מתעתדים ליטול חלק בעבודה ובטוחים הם שיהיה הדבר לתועלת מרובה לצורך המלך,

וע"כ מן הדין הוא שגם הם יאכלו וישתו בסעודה זו ויהנו יחד עם כל העושים במלאכה, סבר הממונה וקבל את דבריהם.

ויהי כאשר החלה המלאכה היה הממונה צועד בין כל עבדי המלך העוסקים במלאכות הקשות שהם החרישה והזריעה וכדו', וירא כי הנערים יושבים בקרן זוית ובטלים מן המלאכה, ניגש אליהם ושאלם מדוע אתם עוברים על מצות המלך ואינכם ממלאים את חובתכם לעבוד בכל כחכם כמו שאר כל הפועלים, וימהרו הנערים להתנצל בפניו שמחמת שהם צעירים לימים אין הם יכולים להתעסק במלאכות קשות כאלו הנדרש בעבורם כח רב ולכן הם יושבים בטלים, אמר להם הממונה הנה כעת עלתה וגם נצבה שאלתי הראשונה, כיון שידעתם כי דל כחכם ואין באפשרותכם לעסוק במלאכות קשות אלו למה זה השתתפתם בסעודה שניתנה לפועלים מבית המלך, ולא יתכן שלגבי הסעודה תחשיבו עצמכם כגדולים, ואילו לגבי העבודה יהיה דינכם כקטנים שאין ביכולתם לעסוק במלאכה. ובדומה לזה ייאמר גם לעניננו, כאשר אנו עוסקים בתביעה שיש על הרשע, שכיון שבעניני רוחניות הכיר היטב את מידת "עין טובה" והשתמש בה תדיר - בהיותו מסתפק במעט המצוות שקיים, א"כ למה זה לא נהג במידת ההסתפקות הלזו גם כאשר היה הדבר נוגע לעניני גשמיות, אלא היה מתאוה להרבות בתענוגי העוה"ז והבליו, ועל זאת יביאהו האלקים למשפט.

ומעתה בוא נבוא לביאור דברי המשנה המוקשים, וכה אמר התנא "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע", ונתכוין לומר בזאת שכיון שבין הצדיק ובין הרשע משתמשים בשני סוגי המידות גם יחד, שהרי לצדיק יש עין טובה בעניני גשמיות ועין רעה בעניני רוחניות, ואילו אצל הרשע הדברים להיפך כמבואר, א"כ מתעוררת השאלה מהו ההבדל שביניהם, ועל זאת תירץ התנא ואמר "תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז", היינו שהצדיקים נהנים בעוה"ז מעצם התענוג שהם מרגישים בעבודת השי"ת ע"ד מה שנאמר (שה"ש א, ב) ישקני מנשיקות פיהו, וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים סג, ו) כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי, ופירשו בספרים הק' שבעת שהצדיקים מהללים ומשבחים לה' ומקיימים "ושפתי רננות יהלל פי", אזי יש להם הנאה גופנית ממש כמו בזמן ש"חלב ודשן תשבע נפשי", והיינו שהם חשים כאילו הם אוכלים ושותים מעדנים, ולבר מן דין המה גם "נוחלין לעוה"ב", משא"כ "תלמידיו של בלעם הרשע" אשר כל מטרתם היא רק להרבות בהנאות העוה"ז ורצים כל ימיהם להשיג תאוות גשמיות - הם "יורשין גיהנם", והיינו שאף שגם הצדיקים וגם הרשעים משתמשים בכל המידות כנ"ל, הרי הצדיקים זוכים לגן עדן והרשעים נענשים בגיהנם.

הרה"ק רבי משה לייב מסאסוב זי"ע היה ניזון מברכת
'שלא עשני גוי'

ובענין זה שנתבאר שהצדיקים היו מרגישים תענוג נפלא בעת עוסקם בעבודת השי"ת, מסופר על הרה"ק רבי משה לייב מסאסוב זי"ע שהיה בעל בשר וגבה קומה על אף שהיה רגיל לסגף את גופו בתעניות ובסיגופים שונים, פעם אחת שאלוהו תלמידיו ילמדנו רבינו היאך יתכן הדבר הזה שרבינו נראה בריא אולם למרות תעניותיו וסיגופיו, השיב להם דעו נא שבכל יום ויום בעת שהנני מברך את ברכת 'שלא עשני גוי' מתרבה השמחה בלבי עד מאד בגין שזכיתי להיות בר ישראל, עד כדי כך שהנני מרגיש תענוג גדול כאילו שהייתי אוכל כל מיני מאכלים משובחים ושותה משקאות מובחרים וערכים לחיך, ומכח הנאה זו מתחזקים וניזונים איברי גופי עד אשר הנני נראה כאדם בריא ביותר.

שורש החילוק שבין תלמידי א"א לתלמידי בלעם הוא ענין
הענוה ושפלות הרוח

והנה בספר פרי חיים להרה"ק רבי אברהם חיים מזלוטשוב זי"ע ביאר את מאמר התנא באופן אחר (ועפ"ז תתורץ קושיית המפרשים הנ"ל), כי הנה ג' מידות המגונות הללו המצויות אצל תלמידי בלעם הרשע הם כנגד ג' המידות קנאה תאוה וכבוד (וכפי שהובא לעיל בשם האברנבאל), ושורש אלו המידות נובע מן הגאווה והתנשאות הלב כידוע, ומעתה כאשר אמר התנא "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו" וכו' לא נתכוין לשאול מה החילוק ביניהם, אלא אמר בניחותא "מה" היינו בחי' מה הרומזת לענוה ושפלות הרוח [כענין שמצינו שאמרו משה ואהרן ברוב ענוותנותם (שמות טז, ז) ונחנו מה], היא הפרש והחילוק ש"בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע", והיינו שהתנא חפץ להודיענו שיסוד ההבדל שבין תלמידי א"א ע"ה לתלמידי בלעם הרשע הוא מידת הענוה ושפלות הרוח.

תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה, ונוחלין העולם הבא.

ביאור הענין שתלמידי א"א נהנים בעוה"ז מדרך הטבע,
אף שהרבה מהם מחוסרי כל וסובלים יסורים

במדרש שמואל תמה על מאמר המשנה שתלמידי א"א ע"ה "אוכלין בעוה"ז", והרי אנו רואים במוחש שההיפך הוא הנכון ורוב הצדיקים שהם תלמידיו של אברהם אין להם את כל צרכיהם בעוה"ז, והרבה מהם סובלים מעניות גדולה

ולעתים אף אשכלות מרורות למו והמה מסובכים ביסורי גוף ונפש רח"ל. ותירץ כי הנה האדם שזכה למידת "עין טובה" והוא שמח בחלקו בכל אשר השיגה ידו אם מעט ואם הרבה, ודאי כולי עלמא יודו שהוא נחשב ל"אוכל בעולם הזה" משום שהוא לא ידאג לעולם על מצבו הגשמי הירוד ולא ידאב לבו בגין כך (אלא עוד יהא פיו מלא שיר ושבחה לקל חי על כל הטוב אשר גמלהו), ומאידך גיסא זה האדם ש"עיניו רעה" לא ישבע לעולם, ואפי' אם ירבה כספו וזהבו עד מאד יקריים בו מאמר התנא (לעיל פ"ב מ"ח) מרבה נכסים מרבה דאגה, והעשירות הלזו איננה מניחה לו לישון וכל ימיו מלאים במכאובים, נמצא מזה שבעל מידת "עין רעה" אכן אינו אוכל בעוה"ז ואין לו בו מנוחה כלל, ואילו האדם שעמל לתקן את מידותיו וזכה לרכוש את מידת "עין טובה", הרי הוא אוכל ונהנה מן העוה"ז וחייו נחשבים חיים לפי שהוא שמח ולבו טוב עליו בכל עת ובכל מצב, [ולפי פירוש זה באים דברים אלו בדרך הטבע ונובעים מעצם המידות כמבואר].

וברומה לזה גם האדם שזכה למידת "רוח נמוכה" והוא נוהג בעונה ושפלות הרוח ואינו מקפיד על זולתו כלל, והוא נמנה בין האנשים הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים, הנה לעולם ישמח לבו ויגל כבודו ואינו מצטער בגין דברי אנשים אחרים, ונמצא אוכל בעוה"ז ונהנה ממנו עד מאד, משא"כ האדם ש"רוחו גבוהה" והוא מתגאה בלבבו הרי כל ימיו מלאים במכאובים, כיון שבכל עת ובכל שעה נראה בעיניו שפוגעים בכבודו ומשפילים אותו, הרי שמה שהוא אינו אוכל את העוה"ז הוא בדרך הטבע. וכן לענין המידה השלישית שהיא "נפש שפלה", הנה האדם המשפיל את נפשו המתאוה לתאות המשגל ומתגבר על תאותו, יהיה בריא בגופו כל ימיו, לא כן בעל מידת "נפש רחבה" שענינה היא להרבות בתאוות אלו, הנה הוא גורם רעה לעצמו מאחר שע"ז עתידים להתיילד בגופו חלאים רעים ונאמנים כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהל' דעות הי"ט). וסיים המד"ש שכאשר הביא התנא ראייה לדבריו מן הפסוקים, לא הביא כי אם לענין מה שתלמידי א"א ע"ה נוחלין את העוה"ב ותלמידי בלעם יורשין גיהנם, אך לגבי מה שאמר על החילוק שביניהם לענין חיי העוה"ז לא הוצרך להביא הוכחה, לפי שהדברים מפורסמים וידועים ואינם צריכים ראייה.

אוֹכְלֵין בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנוֹחְלֵין הָעוֹלָם הַבָּא.

השכר הניתן לצדיקים בעוה"ז אינו אלא מפירות מעשיהם
אך הקרן קיימת להם לעוה"ב

האברבנאל דקדק אודות שינוי לשון התנא, שגבי ההנאה בעוה"ז אמר "אוכלין" ואילו גבי עוה"ב אמר "נוחלין". וביאר את טעם החילוק,

תתפרד דרכי מסכת אבות אבות

כי מה שתלמידיו של אברהם אבינו מקבלים שכר בעוה"ז הוא רק פירות ממעשיהם הטובים, אך הקרן קיימת להם לעוה"ב, ששם הוא מקום המנוחה והנחלה האמיתית המיועדת לצדיקים (וכלשון המשנה בפאה (פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב). ובוה יתבאר שפיר אומרו "אוכלין בעוה"ז", לפי שבעוה"ז המה אוכלין רק את הפירות הנובעים מההנהגה שנוהגים במידות הטובות הללו, אך את עצם שכרם הם עתידים להיות "נוחלין בעוה"ב" ששם תהיה נחלתם ומנוחתם עדי עד.

שנאמר להנחיל אהבי יש, ואצרותיהם אמלא.

ב' אופנים בביאור הכתוב, מה נכלל ב"להנחיל אוהבי יש"
ומה ב"ואוצרותיהם אמלא"

הרע"ב פירש שב' החלקים שבפסוק עולים על ב' העולמות שזוכין להם תלמידי א"א ע"ה, "יש" קאי על השכר שהם מקבלים בעוה"ב, ואילו "ואוצרותיהם אמלא" קאי על מה שהם אוכלים בעוה"ז, וכתב רש"י כי בתיבת "יש" איכא רמז מיוחד על חיי העוה"ב, וכמו ששנינו בסוף מסכת עוקצין (פ"ג מ"ב) עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות, ולמדוהו מפסוק זה שאנו עוסקים בו, ממה שתיבת "יש" עולה בגימטריא שלש מאות ועשר, הרי ש"להנחיל אוהבי יש" קאי על אותם ש"י עולמות שזוכין להם הצדיקים בעלותם לעוה"ב. ובמדרש שמואל הוסיף ביאור לכך ש"יש" מרמז על עוה"ב, כי הנה כל עניני הגשמיות שבעוה"ז כלים ונפסדים ורק טובות העוה"ב קיימות לעד והמה נצחיים, וע"כ כינה אותם הפסוק בלשון "יש" שהוא מורה על דבר שיש לו קיום תמידי וישנו לעולם ועד.

אמנם לפ"ז שהכתוב עולה בין על העוה"ז ובין על העוה"ב, תמה במד"ש שהיה המקרא צריך להכתב בהיפוך ולפתוח בטובות העוה"ז הקודמות לעוה"ב, וכך היה לו לומר "אוצרות אוהבי אמלא ואנחילם יש". ותירץ שהקב"ה אינו משפיע טובה לצדיקים עד אשר ידבקו בו בדביקות שלימה ותמימה [נדאם לא כן יש לנו לחשוש שמא השפע הגשמי שיהיה לו יסירנו מעבודת השי"ת וירחיקנו מדרך הטוב, וע"כ רק כאשר רואים משמים שעבודתו שלימה כראוי וכיאות משפיעים עליו מטוב העוה"ז], ומעתה א"ש שבתחילה נאמר "להנחיל אוהבי יש" כי מקודם רואים משמים שמזומנת לו נחלת העוה"ב, ורק אם כבר השלים עבודתו אזי "ואוצרותיהם אמלא" ומאכילים אותו מטוב העוה"ז, כיון שאז ודאי לא ימנעו השפע הגשמי מעבודתו ית'.

אמנם יש מפרשים שפירשו להיפך, ש"להנחיל אוהבי יש" קאי על העוה"ז ואילו "ואוצרותיהם אמלא" קאי על השכר הצפון לצדיקים לעוה"ב, וכן פירש גם האברבנאל, וביאר הענין כי הצדיקים מקבלים בשכרם בעוה"ז רק את הדברים ההכרחיים שנצרכים בעבורם לעבודת השי"ת, וזאת משום שהם מסתפקים במועט ובעבורם די במה שהם נצרכים בהכרח, וע"ז מורה לשון "יש" (שהוא דבר שאפשר להורות עליו באצבע) וע"כ "להנחיל אוהבי יש" קאי על שכרם בעוה"ז, ואילו לעוה"ב הם מעותדים לקבל שכר הרבה מאד לאין שיעור ולאין גבול, ועל זאת אמר "ואוצרותיהם אמלא" יען כי שם יזכו לריבוי אוצרות עד אין סוף.

כל אחד מהצדיקים יקבל את שכרו לעוה"ב בשלימות

גם החפץ חיים נקט ש"ואוצרותיהם אמלא" קאי על שכר העוה"ב, ופירש כי הנה אדם המשיא את בנו, מכין סך מסוים של מיני מאכל ליתן לפני האורחים הבאים לשמוח בשמחתו, ואם הוא רואה שמנין האנשים שבאו גדול ממספר המנות ואין לו די מנות בעבור כל אחד מהם, אזי הוא מקטין את החלקים שהכין ומוריד מעט מכל מנה בכדי שיוכל לכבד את כל אורחיו. והנה היה מקום שישברו בני אדם שבדומה לכך עתיד גם הקב"ה להתנהג עם בניו אהוביו, והיינו שהוא ית' ברא גן עדן לצורך נתינת השכר לשומרי מצוותיו, אולם מקום זה הינו מוגבל בשטחו ובמידת התענוגים שיש בו, וכן במנין המלאכים העומדים הכן לשרת את הצדיקים, והם מיועדים רק למספר מסוים של עושי רצונו ית', וכאשר יהיו יורשי גן עדן עולים על מספר זה יצמצם הקב"ה את חלקי גן העדן, וכל צדיק יקבל חלק פעוט יותר ממה שהיה מעותד לקבל בתחילה, ואת הטעות הזו חפץ הכתוב למנוע, וע"כ רמז בלשונו ואמר "ואוצרותיהם אמלא", והיינו שאין לגן עדן שום גבול ותכלית כלל, והקב"ה יתן לכל אחד ואחד מאוהביו ועושי רצונו את שכרו בשלימות גמורה ולא יחסר מגמולו מאומה.

וְאַתָּה יְיָ אֱלֹהִים תּוֹרְדֵם לְבָאֵר שְׁחַת וְכוּ', לֹא יַחֲצוּ יְמֵיהֶם, וְאֲנִי אֶכְתֹּב פָּדָה.

פירש רש"י שכיון שחיי האדם בסתמא הם שבעים שנה וכדכתיב (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה, א"כ חצי ימיו הם ל"ה שנים, וכיון שנאמר בהם "לא יחצו ימיהם" מוכח שלא הגיעו לחצי ימיהם ולא יחיו אפי' ל"ה שנים, ובאמת כן מצינו במסכת סנהדרין (קו ע"ב) שמין אחד שאל את רבי חנינא שמא שמעתם בן כמה שנים היה בלעם כשנהרג, אמר לו דבר זה אינו מפורש בתורה,

אך אנו למדים זאת ממה שנאמר אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, ומזה שלא הגיע לחצי שנותיו אנו למדים שבודאי לא מלאו לו שלשים וחמשה שנים, אמר לו אותו המין יפה אמרת שכן אני ראיתי את פנקסו של בלעם וכתוב בו בן שלשים ושלש היה בלעם בעת שהרגו פנחס שר הצבא.

הרשעים אינם מפרישים מזמנם לצורך עבודת השי"ת

ובספר לב אבות כתב פירוש נאה בפסוק זה ע"ד מה שאמרו חז"ל בפסחים (סח ע"ב) שיש לחלק את ימי המועדים לשני חלקים ולקיים בהם חציו לה' וחציו לכם, וכיון שהרשעים אינם נותנים מאומה מזמנם לצורך עבודת ה', אלא עוסקים כל העת במילוי תאוותיהם ובריבוי הנאות העוה"ז, נמצא שהם "לא יחצו ימיהם" ואינם מפרישים מקצת מזמנם לעשות נח"ר ליוצרים ובוראים, אלא נוטלים את כל עתותם לצורך עצמם.

הרשעים סבורים שהם עומדים לחיות עוד שנים רבות ולפיכך אינם מתקנים את מעשיהם

ובמדרש שמואל כתב ביאור נוסף במה שאמר הכתוב שהרשעים לא יחצו ימיהם, כי הנה האיש הכשר אשר יראת שמים בלבבו משים תמיד לנגד עיניו כי יום יבוא ונשמתו תסתלק מן העולם, ואז יצטרך ליתן דין וחשבון לפני בוראו על כל מעשיו בזה העולם, וזה גורם לו לתקן את מעשיו ולצבור מצוות ומעש"ט ולהתרחק מן החטא. אמנם מדרך הרשעים שאינם נותנים כלל ללבם את ענין הדין והחשבון אשר הם מעותדים ליתן לפני בוראם, ונראה להם כאילו מזמנים להם עוד שנים רבות לחיות בזה העולם ועדיין לא חלפו ועברו אפי' חצי ימיהם, ולכן סוברים שעדיין יש להם זמן רב בכדי לעסוק בתורה ועבודת ה' ולשוב בתשובה ועוד חזון למועד, ולעת עתה יכולים לעשות ככל העולה על רוחם שהרי יש להם חזקת חיים. ועל זאת רמז הכתוב באומרו שהרשעים "לא יחצו ימיהם", והיינו שהם בטוחים שעדיין לא עברו אפילו מחצית מימי חייהם ושנותם, ולפיכך הם הולכים בשרירות לבם וחוטאים להשי"ת.

כב יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר, וקל פנשר, רץ פצבי, וגבור פארי לעשות רצון אביך שפשמים. הוא היה אומר עז

פירוש רש"י

כב עז כנמר. הנמר הזה נולד מן חזיר היער והלביאה, כי צעת יחס האריות הלביאה מכנסת ראשה צסצבי היער ונוהמת ותוצעת את הזכר, והחזיר שומע קולה ורובעה, ונמר יולא מצין שניהן, ולפי שהוא ממזר הוא עז פנים אע"פ שאין בו גבורה כל כך. אף אתה הוי עז ולא תתבייש לשאול מרצן מה שלא הבנת, כאותה ששנינו לא הביישן למד: וקל כנשר. לחזור אחר תלמודך ולא תיגע. כדכתיב (שם מ) יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו: ורץ כצבי. לרדוף אחר המנוח: וגבור בארי. לכבוש את

משנה כב

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר.

הנהגת העזות לצורך עבודת ה' היא אף באדם שאין לו כח וגבורה

כתב הרע"ב שבאמת אין לנמר כח וגבורה, אך מכיון שהוא ממזר כי הוא נולד מחזיר היער והלביאה, ע"כ יש בתכונותיו את מידת העזות. ומזה יש לאדם ללמוד שאף אם אין לו כח מ"מ יתנהג בעזות ראויה, וכאשר איננו מבין דבר מה בלימודו לא יתבייש לשאול את רבו מהו הפירוש הנכון שבדבר, וכאותה ששנינו (לעיל פ"ב מ"ו) לא הביישן למד.

יש להוכיח את עוברי העבירות פעם אחר פעם

ורבינו יונה וספורנו ביארו שהמשנה נתכוונה ללמדנו שעלינו להוכיח את עוברי העבירה, ואף אם לא יקבלו מאתנו לא נמנע מלהוכיחם, אלא נתנהג במידת העזות בדומה לאותו נמר, ונוכיחם פעם אחר פעם.

בכח העזות לא יתבייש האדם מן המלעיגים עליו

והנה בטור (או"ח סי' א) הביא את דברי המשנה הזאת, וביאר שמאמר התנא "הוי עז כנמר" הוא כלל גדול בעבודת הבורא ית', לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגים עליו, וע"כ הזהירך התנא שתעיז פניך כנגד המלעיגים ואל תמנע מלעשות וכו', וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קיט, מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, והיינו שאף שהיה נרדף ובורח בין האומות היה מחזיק בתורתו ולומד אף שהיו סובכיו מלעיגים עליו

פְּנִים לְגִיהֶנָּם, וּבֹשֶׁת פְּנִים לְגַן עֵדֶן. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי
וְאַלֵּהֵי אֲבוֹתֵינוּ שְׂיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ
בְּתוֹרָתֶךָ:

פירוש רש"י

יֵרָךְ מִן הַעֲבִירוֹת: עוֹ פְּנִים. לְפִי שֶׁהַעֲוֹת נִכְרַז בְּפָנִים, כְּדַמְיָא (מְשַׁלֵּי כֹחַ) הָעוֹ אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו,
לְפִיכֵן נִקְרָא עוֹ פְּנִים: שֶׁתִּבְנֶה עִירָךְ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. כְּלוּמַר, כִּשֶׁם שֶׁחֻוּנְתָנוּ זֹאת הַמַּדָּה, שְׁסִימָן
לְזַרְע אֲנָרְהֵם צִיּוֹנִים רַחֲמָנִים וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים, כֵּן יִהְיֶה רְצוֹן שֶׁתִּבְנֶה עִירָךְ:

עכ"ד, והרמ"א (שם בסעיף א) הביא את דברי הטור הללו - שלא יתבייש האדם
מפני המלעיגים עליו.

יש להשתמש בעזות רק כנגד המפריעים לנו בעבודת השי"ת

תַּמָּה הַגֵּאוֹן רַבִּי שֶׁמְעוֹן סוֹפֵר זַ"ל גֵּאוֹן קִרְאָקָא מִפְּנֵי מַה נִקְטַתְנָא אֶת הַנִּמְרָא
לְאוֹת דּוּגְמָא לְעִזּוֹת הַנְּצִרְכָתָא, וְהֵלֵא בְּמַסְכַּת בִּיצָה (כָּה ע"ב) אֵיתָא שֶׁלֶשָׁה
עֲזִים הֵם, יִשְׂרָאֵל בְּאוֹמוֹת, כֹּלֵב בְּחַיִּוֹת, תְּרַנְגוּל בְּעוֹפּוֹת, וּמַעֲתָה כִּיּוֹן שֶׁלְכֹלֵב יֵשׁ
אֶת הַעֲזוֹת הַגְּדוּלָה בְּיוֹתֵר מִבֵּין כָּל הַחַיִּוֹת, הִיָּה לְהַתְנַא לּוֹמֵר "הוּא עוֹ כְּכֹלֵב".

וּבִיאָר שֶׁהַפֶּרֶשׁ גְּדוּל יֵשׁוּנוּ בֵּין עֲזוֹת הַכֹּלֵב לְזוֹ שֶׁל הַנִּמְרָא, שֶׁהָרִי הַנִּמְרָא מִשְׁתַּמֵּשׁ
בְּעִזּוֹתוֹ רַק כְּנֶגֶד אָדָם אוֹ בְּעַל חַי שֶׁהוּא חָשׁ שֶׁהוּא עוֹמֵד לְנִגְדוֹ וּמִנְסָה
לְהַזִּיקוֹ, אֲבָל אִם אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ שֶׁמֵּא יִפְרִיעֵנוּ אֵינוֹ מַעִיז פָּנָיו לְנִגְדוֹ, אֲכֵן הַכֹּלֵב שׁוֹנֵה
מִמֶּנּוּ לְחִלוּטֵינָא שֶׁהָרִי הוּא מַתְנַהֵג בְּעִזּוֹת נֶגֶד כָּל הַיְצוּרִים, וּבְכָל עַתָּה אֲשֶׁר הוּא
מֵהַלֵּךְ בְּרַחוּב הָעִיר הָרִי הוּא נוֹבַח בְּהַרְמַת קוֹל לְעֵבֵר כָּל סוּבְבָיו, וְאַף לְאֵלוֹ שְׁאִינָם
מִבִּיטִים לְעֵבֵרוֹ כָּלֵל. וְהֵנָּה בְּבוֹאֵנוּ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ עִם הַעֲזוֹת דְּקָדוּשָׁה לְצוּרֵךְ עֲבוֹדַת ה'־
לֹא נִכּוֹן לָנוּ לְנַהוֹג כְּמוֹ הַכֹּלֵב, שֶׁהָרִי אֵינוֹ צָרִיכִים לְהִיּוֹת עֲזִים אֲךָ וְרַק נֶגֶד אֵלוֹ
הַמִּפְרִיעִים לָנוּ לִילֵךְ בְּדַרְכֵי הַשִּׁי"ת, אֲבָל עִם שְׂאֵר הָאֲנָשִׁים יֵשׁ לָנוּ לְהַתְנַהֵג בְּדַרְכֵךְ
אַרְץ וּלְקַבֵּל בְּסִבְר פְּנִים יְפוֹת, כְּדוּגְמַת הַנִּמְרָא שְׁאֵינוֹ מַעִיז פָּנִים לְאֵל צוּרֵךְ.

העזות דקדושה מועילה ביותר לנגד המפריעים לעבודת ה',
ועובדא בענין זה

הַגְּהָ"צ רַבִּי שְׁלֹמֹה שְׁבֵדְרוֹן זַ"ל הִיָּה דוֹרֵשׁ וְאוֹמֵר (הוֹבָא בְּסִפְרָא הוּא הִי' אוֹמֵר) כִּי
הֵנָּה בְּאֵמַת הַעֲזוֹת בְּעִצְמוֹתָהּ אֵינָה מִיָּדָה טוֹבָה כָּלֵל, וְכִפִּי שְׁאֵמֵר הַתְנַא
עֲצָמוֹ בְּהַמְשָׁךְ מִשְׁנָה זוֹ "עוֹ פְּנִים לְגִיהֶנָּם", וְכִיּוֹן שֶׁעוֹנֵשׁ הַעֲזוֹת גְּדוּל כ"כ וְדָאֵי

שאינן ראוי לנהוג בה, אכן כאשר עומד על הפרק ענין עזות דקדושה - אזי מוטל על האדם חיוב לנהוג במידת העזות, ודייקא ע"י מידה זו יזכה לסיוע מן השמים ויצליח ה' את דרכו להביא את הענין הלזה לידי גמר על צד היותר טוב.

ובענין זה סיפר הגר"ש מה שבדידיה הוי עובדא בימי בחרותו כאשר היה לומד בישיבת 'חברון' שבשכונת 'גאולה' בירושלים עיה"ק, שהתאגדו יחדיו קבוצת בחורים מבני הישיבה לדבר מצוה, ונמנו וגמרו לסובב ברחובות קריה בימי ערב שב"ק, ולעורר את בעלי החנויות אודות סגירת החנויות מבעוד מועד טרם כניסת השב"ק, כפי שהיה נהוג בכל תפוצות ישראל בדורות עברו. כאשר החלו ללכת בפועל נחלקו הבחורים לב' קבוצות שבכל אחת היו חמשה חברים וסיכמו ביניהם שקבוצת בחורים אחת תלך בשכונת ה'בוכרים' ואילו הקבוצה השניה ורבי שלום בתוכם תצעד בשכונת 'זכרון משה', ואכן כך עשו במשך מספר שבועות ופעלו הרבה בזה למען משמרת השבת.

והנה בערב שבת אחת שמעו רבי שלום וחבורתו קולות רמים צועקים 'אל תכה, אל תכה', והכירו שאלו קולותיהם של חבריהם מן הקבוצה השניה, המשיך רבי שלום וסיפר - כאשר פגשתי את חברי הקבוצה שאלתיים לפשר זעקותיהם והשיבו לי שהספד שבשכונת ה'בוכרים' אינו חפץ בשום אופן לסגור את מספרתו, ומדי שבוע בשבוע הננו מבקשים ממנו וכמה וכמה פעמים שיפסיק לספר את הקהל מבעוד מועד, והננו מסבירים גם להאנשים הבאים שם להסתפר שלא יסתפרו כעת משום שאיסור חמור הוא להסתפר ביום השב"ק, ושילכו עתה לבתייהם וישבו לאחר השבת, ואכן רבים מהם שמעו לקולנו ועזבו את המקום, אמנם הספר הלז לא נכנע והיום הביא עמו גבר אלים שעמד בפתח המספרה ואיים עלינו כי אם נכנס לתוכה יכה אותנו בחזקה, ולפיכך זעקנו לעברו לבל יכה אותנו, תמה רבי שלום ואמר להם אמרו נא לי הרי אתם הייתם חמשה בחורים ועמדתם לנגד פורק עול אחד, למה זה פחדתם ממנו ונמנעתם מלמחות נגדו על חילול השבת, השיבוהו חבריו תדע לך כי אין הדבר פשוט כל כך כפי שהנך סובר, ואם תראה בעיניך את האיש המדובר תבין שהוא בעל כח רב ואכן יש בהחלט ממה לירא, אמנם רבי שלום לא קיבל את דבריהם ואמר להם, דעו נא כי אם אדם מראה לזולתו פנים נחרצות (שארפע פנים) אשר אפשר ללמוד מהם שדעתו נחושה והוא מתכוין באמת למה שהוא אומר, ועומד לנגדו בעוז ובתקיפות בודאי יכנע השני ויאבד את כל אומץ לבו, ובכדי שיווכחו לראות שהאמת אתו הציע להם שבערב שב"ק הבאה יתחלפו הקבוצות ביניהם, והוא ילך יחד עם חבורתו לשכונת הבוכרים אשר שם שוכנת המספרה.

ואכן בהגיע ערב שב"ק שלאחריה הלך רבי שלום בצוותא עם חברותו לעבר השכונה, עברו מחנות לחנות וזירזו את בעליהם למהר את סגירת החנות לכבוד השבת הקרבה ובאה, ויהי בהגיעם אל המספרה ניסו להכנס לתוכה, או אז נעמד הבריון בפתח החנות והחל מאיים עליהם שיכבדו במתנת ידו ויכנסו בחזקה אם לא יעזבו את המקום לאלתר, אמנם רבי שלום לא נבהל מאיומו ונעמד לנגדו, והחל מצעק עליו בקול רם 'סגור תיכף את המספרה' תוך כדי שהוא קופץ את ב' ידיו לעבר פניו, הלה כבר הרים את ידיו לעברו, אולם ר' שלום הרעים עליו שוב בקולו הרם ואמר לו סגור תיכף ומיד את המספרה ולך מכאן כשתוך כדי דיבורו הוא מפשיל את שרווליו ופוסע לעברו באיטיות, והנה בין רגע 'והילד איננו' כי מגודל הפחד שאפף אותו נשא את רגליו ונס מן המקום. ומזה נלמד כמה גדול כחה של עזות דקדושה, שהיא פועלת למעלה מן המשווער ומשיגה את המטרה להשבית כל מפריע.

וקל כנשר.

קל כנשר - לשנן את הלימוד שוב ושוב

פירש הרע"ב שכוונת התנא בכך היא להורות ללומדי התורה שיחזרו על תלמודם שוב ושוב בלא לאות, ועי"ז יזכו לעלות מעלה מעלה במדרגות קנין התורה, הרבה יותר משאר האנשים שאינם משננים את תלמודם, וזהו בדומה להנשר שדרכו לעוף במרומים גבוה יותר מכל שאר העופות.

קל כנשר - לעצום את העינים מראות ברע

אולם הטור (שם) ביאר את הוראת התנא "הוי קל כנשר" לענין ראיית העיניים, ודימה את הראיה לנשר, כי כשם שהנשר שט באויר ואינו עומד במקום אחד אלא עף ממקום למקום, כך היא גם ראות העין המשוטטת בכל עבר, ואמר התנא "הוי קל כנשר" ונתכוין לומר שיעצום האדם את עיניו מראות ברע, ולא יביט בדברים בלתי טובים, כיון שהראיה היא תחלת העבירה, וכמו שאמרו חז"ל (עי' רש"י במדבר טו, לט) עין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין (היינו שאברי האדם עושים בפועל את מעשה העבירה).

ורין כצבי.

האדם צריך לרוץ לעשיית המצוות במהירות מופלגת ובלא הפסק רגע

פירש הרע"ב דהיינו שכשם שהצבי רץ במהרה כך יהא האדם רץ לרדוף אחר המצוות, וכן נראה מדברי רבינו יונה שכתב שאף שמדרך האדם שכשהולך יותר מהרגלו הרי הוא נעשה עייף ויגע, אכן כאשר ההליכה היא לצורך מצוה צריך האדם לרוץ בלא להתעייף וכמאמר הכתוב (ישעי' מ, לא) ירוצו ולא ייגעו יכלו ולא ייעפו.

הרה"צ ר' מנחם מנדל גפנר זצ"ל הקשה מפני מה נקט התנא שיש לרוץ כמו הצבי, והרי האילה ממהרת לרוץ יותר מן הצבי, ואף בתורתנו הק' נקטוה כדוגמא לבעל חי הממהר לרוץ וכדכתיב (בראשית מט, כא) נפתלי אילה שלוחה ופירש"י אילה זו שהיא קלה לרוץ, וא"כ היה לו להתנא לומר "הוי רץ כאילה". ותירץ כי הנה ב'ספר הברית' מתאר את תכונות בעלי החיים, ואודות האילה כתב שאף שהיא באמת קלה במרוצתה יותר מן הצבי, אכן כאשר באמצע מרוצתה היא נתקלת בהר גבוה הרי היא פוסקת מלרוץ ונחה מעט בשיפולי ההר עד אשר היא אוגרת כח ואז היא עולה אל ההר, אך הצבי לעומתה - אף שעצם מרוצתו אינה מהירה כ"כ, הנה כאשר הוא מגיע אל ההר אינו נצרך להפסיק את ריצתו, אלא בגין קלות רגליו הרי הוא רץ ועולה ומטפס אפי' על ההרים הגבוהים עד כלות כוחותיו.

ובזה יבואו על נכון דברי התנא באומרו "רץ כצבי", כי על האדם לרדוף אחר המצוות כדרך הצבי שרץ עד אפיסת כחותיו ולא מפסיק אפי' למנוחה קצרה, כיון שאם יפסיק אדם אף לרגע א' מלימוד התורה או מקיום המצוות, הרי הוא מוטל בסכנה מצד היצה"ר שעלול להפריעו ולהעמיד נגדו מכשולות רבים ביתר שאת וביתר עוז, בכדי שלא ישוב לעסוק בתורה או במצוה כמקדם, וזהו כוונת רבינו יונה במה שהסמיך לכאן את הפסוק "ילכו ולא ייעפו" כי יש לרוץ למצוות בלא הפסק רגע כלל.

גם במצוות קלות וכאלו שמשך זמן עשייתם הינו קצר מאד - צריך להזדרז ולמהר לקיימם

והנה בדרך כלל כאשר מדברים אודות הזריזות למצוות והמרוצה אחריהם, סבורים השומעים שהכוונה בכך היא בדיוקא על מצוות הנחשבות כגדולות - אם באיכותם אם בגודל פְּמוֹתָם - שבכדי להשיגם מוטל על האדם

החפץ להמנות על עובדי ה' לרוץ אחריהם בכל כחותיו ולהשיגם על אף שנצרכת לכך עבודה רבה ומופלגת, אך אחר המצוות הקטנות אין צורך לרוץ ולרדוף. אמנם הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל הוכיח שאף במצוות קלות ופעוטות וכן מצוות כאלו שזמן עשייתם קצר מאד, צריך האדם להתאמץ מאד להזדרז בהם, ודבר זה נוכל ללמוד ממה שנאמר אצל רבקה אמנו ע"ה (בראשית כד, יז - כ) וירץ העבד לקראתה וגו' ותאמר שתה אדני ותמהר ותורד כדה וגו' ותמהר ותער כדה אל השוקת ותריץ עוד אל הבאר לשאוב וגו', והנה במקראות אלו הדגישה התורה פעמים מספר את גודל המהירות והזריזות שבהם פעלה רבקה בעת עשותה את המצוה הזאת של השקאת אליעזר וגמליו, והנה כאשר נתבונן בכך תעלה התמיהה וכי איזו תועלת היתה במהירות הלזו, והרי כל המדובר אינו כי אם בפעולת הורדת הכד מעל שכמה וכן בשפיכת המים אל השוקת, שכל עיקרם של פעולות אלו אף בלא זריזות מיוחדת אינם אורכות יותר מרגע קט, ומה כבר הועילה זריזותה היתירה, אמנם מכך שהננו רואים שעל אף כל זאת החשיבה התורה ביותר את ריצתה לקיום מצות החסד, נלמד כי כל זריזות ומהירות ואפי' מהירות כזו שיש בה רק מעט מאד משמעות למעשה, הרי היא חשובה ויקרה בעיני השי"ת עד מאד.

והנה בספורנו פירש "ורץ כצבי" למצוה קלה וחמורה עכ"ל, ושמה נוכל להעמיס בדבריו את הדברים האמורים, שהאדם צריך לרוץ ולרדוף אחר כל המצוות, ואף לאלו הנחשבות לקלות וקטנות וכן למצוות שכל משך זמן עשייתם אינו עולה על זמן קצר ביותר, מ"מ יש לאדם לרוץ ולקיימם בזריזות יתירה, וכ"ש שיש לו לרוץ למצוות החמורות והגדולות בכמות ובאיכות ולמהר לקיימם בזריזות נפלאה.

וְגִבּוֹר בְּאֵרֵי.

פירש הרע"ב שהאדם צריך להיות גבור ולכבוש את יצרו המפתהו לעבירות [והוא כמאמר התנא (לעיל פ"ד מ"א) איזהו גבור הכובש את יצרו], ואילו הספורנו ביאר שהתנא נתכוין לומר לאדם שעליו להתקומם נגד החוטאים ולמחות בהם כאשר הדבר ביכולתו (והיינו שאף כאשר לא יקבלו ממנו מוסר ותוכחה, עליו למחות כנגדם ולמונעם מלחטוא),

הוּי עוֹ כְּנֹמֵר וְכוּ' לְעִשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמִים.

**ישנם ארבע סיבות המונעות את האדם מעבודת השי"ת,
וכנגדם באו אלו המידות שמנה התנא**

כתב האברבנאל כי הנה לעיל במשנה הקודמת למדנו שהאדם צריך להיות נמנה על תלמידיו של אברהם אבינו, ויש לו להדבק במידותיו שהם עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, אכן כאן במשנתנו חידש לנו התנא יהודה בן תימא שבכדי שיגיע האדם לשלימות האמיתית בעבודת הבורא יש לו להשתמש גם במידות אחרות שהם ממש בהיפך מן המידות הנ"ל, אך בד בבד הוא צריך להזהר עד מאד שכל כוונתו ומטרתו במידות אלו יהיו אך ורק לשם שמים ולמען בואו אל התכלית הרצויה, וע"כ אחר שאמר התנא "הוי עו כנמר קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי" סיים את דבריו ואמר "לעשות רצון אביך שבשמים", כיון שההנהגה במידות אלו מותרת ורצויה רק אם כל מטרת האדם בכך היא רק בכדי לעשות את רצון השי"ת ולעובדו כראוי.

והמשיך בביאור ארבעת המידות הללו ששנה יהודה בן תימא, כי הנה ישנם ארבע סיבות שונות הגורמות לאדם שיתרחק מקיום המצוות ומעבודת השי"ת, וכנגד כל אחת מהם ישנה מידה מסוימת שעל ידי שהאדם יורגל בה יוכל להתגבר על המניעה הלזו ולהוסיף אומץ בעבודת הבורא, ואלו הם ארבעת המידות שנשנו במשנתנו וכפי שמבאר והולך.

סיבה א: הבושה מן המלעיגים

הסיבה הראשונה המונעת מן האדם לעבוד את השי"ת היא הבושה מפני המלעיגים, שהאדם נמנע מלהתאמץ בעבודתו ית' כאשר אחרים רואים אותו - מחשש שמא יבוזהו, וכנגד הדבר הזה אמר התנא "הוי עו כנמר", כלומר שלא תמנע מקיום המצוות בסיבת הבושת שהינך עלול לנחול מהאנשים שיראוך בכך, אלא תתנהג בעזות ובמצח נחושה נגד בני האדם בדומה לנמר העומד על אם הדרך, שאינו ירא ומזדעזע מפני העוברים והשבים ואינו חושש מהם כלל.

סיבה ב: רוב טירדת האדם בעניני חומריות

המפריע השני מעשיית רצון ה' וקיום מצוותיו, הוא מה שהאדם טרוד בעסקיו ובדברים חומריים ושאר צרכי עוה"ז, וכיון שהוא חושש שמא יארע לו הפסד כלשהו בעניניו, הרי הוא מתרשל מהחובות הרוחניות המוטלות עליו. ובענין זה איתא בספרים שיש ג' מיני נבראים, מחד גיסא מצויים בעלי החיים

תתוצד דרכי מסכת אבות אבות

שהם החיות והבהמות, שכל מהותם היא חומרית לחוד, ולפיכך פניהם פונות לכיון מטה ששם האדמה מקור החומר, לפי שזוהי כל מגמתם ונטייתם, ומאידך גיסא ישנם המלאכים שפניהם וכנפיהם פרודות כלפי מעלה והסיבה לכך היא שנטייתם הטבעית עולה כלפי מעלה, כלומר לעניני רוחניות ודביקות מוחלטת בהקב"ה, ואילו המין הממוצע שביניהם הוא האדם המורכב מב' חלקים, האחד חומרי שבכך הוא דומה לבהמות, והשני הוא הנשמה שבקרבן וחלק הרוחניות הדומה למלאכי השרת, ולפיכך האדם ניצב על ב' רגליו ופניו אינן נוטות לא למעלה ולא למטה כ"א לצד האמצעי, ועליו מוטל לעמול בנפשו ולהגביר את החלק העליון שבקרבן, ואת כל הפעולות החומריות שהוא עושה עליו להפנות למעלה ולא למטה, כלומר שתהא כל מחשבתו וכוונתו בהם אך ורק לצורך עבודת השי"ת וכמו שאמר הכתוב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו. ולזאת נתכוין התנא באומרו "וקל כנשר", דהיינו שלא יהיה האדם פונה ונוטה לצד מטה בעת עוסקו בענינים הגשמיים, כדרך הדברים הכבדים היורדים למטה לעבר האדמה, אלא יפנה תמיד למעלה כמו הנשר שדרכו לפנות למעלה ולהתעופף לעבר השמים.

סיבה ג: חולשת הגוף ורפיון כחותיו

הענין השלישי המונע את האיש הנלבב מעבוד את השי"ת, היא שתוקפתו עצלות או שהוא סובל מחולשה ורפיון כחות ולכן הוא מתרשל מקיום המצוות ועשיית רצון השי"ת, אמנם על אף שיש מענה נכון בפיו להצדיק את הנהגתו, אמנם הבה ונשער אם יהיה האדם הזה תש כח ועייף עד מאד והוא שוכב על מיטתו באישון לילה ואפילה, ורק זה עתה נרדם ובאתה השינה לעפעפיו, ויבואו ויאמרו לו שברחוב העיר מונח ארנק מלא במטבעות זהב הפקר לכל, והאדם שיקדים ליטלו יזכה בו, הנה ודאי בלי צל של ספק יקום האיש הזה בזריזות ממיטתו, וכל עייפותו ועצלותו יפוגו ממנו ברגע, וכאשר ילבש את מלבושיו לא יהא מסוגל להתבונן בסדר לבישתם, אלא יניח על גופו מאשר תמצא ידו, ותיכף ומיד ירוץ כאחד הצביים לעבר מקום הארנק, ולא ירגיש כלל באבן נגף שתעמוד בדרכו ובמכשול אשר יוכה ממנו בעודו רץ.

והנה אם כה יחרד האדם בכדי שלא להפסיד קנין גשמי אשר לכל היותר יהא אצלו רק במשך ימי חייו, אולם לאחר מכן יתקיים בו מאמר הכתוב (תהלים מט, יח) כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, על אחת כמה וכמה שראוי לו לרוץ כצבי בזריזות יתירה בלא שום שמץ עצלות לצורך עניני רוחניות, שאם הוא עושה אותם הרי הם עומדים לו לטובה עד עולם ושכרו יגבר עבורם לנצח

דרכי פרק ה משנה כב אבות תתצעה

נצחים, וע"כ בבואו לעשות את רצון אביו שבשמים החלש יאמר גבור אני ולא יביט על חולשתו וחסרון כחותיו, ועל זאת הזהיר התנא ואמר שיש לאדם להיות "רץ כצבי" בעת שעומד לקיים מצוות ומעש"ט לעשות נחת רוח ליוצרו ובוראו.

סיבה ד: הפחד והיראה מן הרשעים

והדבר הרביעי הגורם לאדם לבלתי עשות את רצון הבורא כראוי הוא הפחד והאימה שיש לו מסובביו, שהרי פעמים רבות יחדלו החכמים וימנעו מלהוכיח בשער את עוברי העבירות, מחמת רוב הפחד האוחזם מן הרשעים וגודל יראתם מפריצי עמנו, ובפרט בעת הסכנה שיד אוה"ע תקיפה עלינו בטלים הרבה בני אדם מקיום המצוות מפני היראה, ולזאת נצרכת מידת הגבורה אצל יראי ה' למען ישברו את מלתעות הרשעה והעוול, ויאזרו עוז להחזיק בתורת אלקים אף בעת תוקף הצרות והגלויות. ואודות הגבורה הנצרכת הלזו ייחד התנא את דבריו וציוה לאיש הירא "הוי גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים", [ולכאורה נראה שדבריו תואמים עם דברי הספורנו שהובאו לעיל, ש"גבור כארי" היינו שמוטל עלינו להתקומם למול החוטאים ולמחות בידם כאשר הדבר נתון בידינו].

יש לאדם להשיג מעלות אלו באופן שיהיו חקוקות בתכונת נפשו וטבעו

וראיתי בספר חותם האבות בשם הגה"ק רבי משה יוסף האפמאן זצ"ל (שנודע בכינויו 'דער פאפא דייך') שביאר את כוונת התנא, כי הנה ישנם בני אדם הרבה שדעתם קלה ורק בזמן שהם שוהים במחיצת אנשים יראים ושלמים וצדיקים במעשיהם, אזי הם נגררים אחריהם ועושים את הישר והראוי בעיני ה', אולם כאשר הם עומדים בינם לבין עצמם, וכ"ש כאשר הם נמצאים בחברת אנשים רשעים, אינם מסוגלים להתגבר ולנצח במלחמת היצר ואינם עומדים בנסיונות המזדמנות לפתחם. אמנם העבודה המוטלת על אדם כזה היא שיעמול הרבה בנפשו לעשות את רצון ה', וירגיל את עצמו בעבודתו ית' עד אשר ימצא נחת רוח וחיות נפשית מקיום המצוות ועשיית מעש"ט, ואז תהיה העבודה מוטבעת בטבעו ותכונות נפשו, וילך לבטח בדרכי ה' ושוב לא יצטרך לעמוד בקשרי מלחמה עם יצרו הרע (שהרי בעת מלחמה כזו הוא נתון ועומד בסכנה גדולה שמא יתגבר עליו יצרו).

והנה ארבעת המידות שיש לבעלי החיים שנמנו במשנתנו - ניתנו להם בטבעם משעת לידתם, ותכונות אלו מצויים בהם כבר מעת שבראם הבורא, וכאשר התנא הורה לאדם לרכוש לעצמו מעלות ומידות אלו לצורך עבודת ה',

כוונתו היתה שיעמול עד אשר יזכה שיהיו המידות הללו חקוקות בקרבו כאילו שניתנו לו בטבעו, וזהו אומרו "הוי עז כנמר" שתהיה העזות טבועה בקרבך לעמוד בעוז נגד המלעיגים עליך - כפי שהיא מוטבעת בנמר, "וקל כנשר" שתעמול מאד לשנות את טבעך לעשות את כל חפצי ה' בקלות - בדומה להנשר שטבעו כזה, וכענין זה גם לגבי זריזות הצבי וגבורת הארי, יש לאדם לחקוק תכונות אלו בטבעו לצורך עבודת השי"ת.

לְעִשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיךָ שְׂבִשְׂמִים.

ביד האדם רק להכין את עצמו לעשות את רצון השי"ת,
אך העשיה האמיתית נעשית ע"י הקב"ה בעצמו

במדרש שמואל דקדק בלשון התנא שהיה לו לומר "ועשה את רצון אביך שבשמים" (כיון שהחל לדבר בלשון נוכח "הוי עז כנמר" וכו') ולמה שינה את לשונו לדבר בצורה אחרת ואמר "לעשות רצון אביך שבשמים". וביאר שאף שהתנא הורה לנו בדבריו מהי הדרך הרצויה בהנהגת האדם, שהיא ע"י שיתדבק במידת עזות הנמר וכיוצ"ב, אמנם כל אלו הדברים לא יועילו לו והלואי שיסייעוהו להכין את נפשו שיהיה כלי מוכן לעשות את רצון השי"ת, אך כלפי העשיה עצמה אין הדבר מסור ביד האדם לבדו, אלא הוא צריך שהקב"ה יסייע לו ויגמור בעדו את העשיה, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לו, ה) "גול על ה' דרכך" היינו שאתה האדם צריך לגלגל את כל דרכיך על השי"ת, כי הוא העושה את כל הדברים, וכפי שגמר הכתוב ואמר "ובטח עליו והוא יעשה" כי השי"ת יגמור בעדך את כל העשיה. וזאת היתה כוונת התנא במאמרו "הוי עז כנמר" וכו' היינו שהאדם צריך להשתדל מאד לפעול בנפשו את אלו המידות כראוי, אמנם בזה לא יועיל כי אם "לעשות את רצון אביך שבשמים" כלומר להיות כלי מוכן אל העשיה, אך העשיה בפועל מתיחסת אל הבורא ית' בעצמו כיון שהוא העושה את הכל.

הוא הִיָּה אֹמֵר עַז פָּנִים לְגִיהֶנֶם.

העזות הניכרת בפני האדם גרועה למאד, ורק אם היא
טמונה בלבו יש בה תועלת לעבודת ה'

ביאר הרע"ב שהטעם שקראו התנא בשם "עז פנים", הוא משום שמידת העזות ניכרת בפני האדם וכמאמר הכתוב (משלי כא, כט) העז איש רשע בפניו.

דרכי פרק ה משנה כב אבות תתריצו

ובספר רוח חיים ביאר שמה שאמר יהודה בן תימא לעיל שהעזות היא מידה טובה למאד ויש לאדם לעמול לרכשה, הוא רק כאשר העזות צפונה בלבו פנימה, והוא מעורר אותה רק כפי המצטרך לעבודת ה', אבל בפניו אין העזות ניכרת כלל, וא"ש למאד דברי המשנה, שהתנא יהודה בן תימא שאמר "הוי עז כנמר" הוא עצמו סיים ואמר "עז פנים לגיהנם", כיון שהעזות הניכרת בפני האדם היא גרועה למאד ומביאה את האדם לגיהנם, אלא העזות המשובחת היא זו המוסתרת בלבו פנימה.

יש להזהר לנהוג בעזות רק לדברים שבקדושה

במדרש שמואל ביאר את כוונת התנא, שכל אלו ארבעת הדברים שנשנו במשנתנו הינם בעצמותם מידות מגונות ופחותות, וכגון העזות שאין לנו מידה מגונה הימנה, וראיה לדבר מה שהיא מצויה בממזרים, ולפיכך אף שאמר התנא "הוי עז כנמר" והיינו שיש לאדם לרכוש את מידת העזות, הוסיף להזהירנו שנשתמש בה רק לדברים שבקדושה, ולא נרגיל את עצמנו לנהוג בעזות אף בענינים אחרים, שהרי חומרתה רבה וסופו של "עז פנים - לגיהנם".

עזות הפנים הינה הדרך הראשית המובילה את האדם לגיהנם

הנה יש להבין במה שאמר התנא "עז פנים לגיהנם", מהי ההדגשה המיוחדת שעז הפנים עתיד לירש גיהנם, והרי זאת ידענו מכבר שעל כל החטאים שהאדם עובר הרי הוא מקבל את עונשו בגיהנם, ובודאי שגם עזות פנים הינה בכלל זה, ולמה זה ייחס התנא דבר זה כלפיה ביחוד.

וביאר בספר שנות ביכורים (להרה"ג רבי ידידיה ברנדסדורפר שליט"א) שאין כוונת התנא לומר מהו עונשו של עז הפנים, שא"כ היה לו לומר "עז פנים בגיהנם" דהיינו שסופו לרצות את עונשו בכך שיירש גיהנם, ולמה אמר "לגיהנם". אמנם התנא חפץ ללמדנו שמידת עזות הפנים הינה בדוגמת הדרך הראשית המובילה את ההולכים בה אל הגיהנם, כיון שהאדם שמקננת בו מידה זו הרי הוא עתיד לבא על ידה לידי כך שיעבור על כל מצוות התורה, ובודאי יהיה סופו שיגיע "לגיהנם". ומעתה מה מאד יש לאדם להתרחק ממידה גרועה זו בתכלית, ועי"ז ינצל מכל גופי העבירות התלויים בה. וכן כתב גם החסיד יעב"ץ (בקיצור אמרים) שאין בעל עזות הפנים יורש גיהנם בהכרח, אלא שע"י מידה זו הדרך לגיהנם פתוחה לפניו והוא הולך בדרך שמה, אמנם עסק התורה יוכל להשיבו גם מההליכה לגיהנם, שהרי עליה אמר הכתוב (תהלים יט, ח) שהיא

משיבת נפש, ולפיכך סיים התנא את דבריו בתפלה על כן ואמר "יהי רצון מלפניך וכו' ותן חלקנו בתורתך", כי לימוד התורה מציל את האדם מן הגיהנם.

עזות הפנים מונעת מן האדם להכנע לפני ה' ולשוב בתשובה, ולפיכך סופו לירש גיהנם בגין עוונותיו

ונודעת העובדא שהיתה עם מרן בעל החפץ חיים זצ"ל, שפעם אחת נכנסו אליו ראשי הישיבה שבעיר ראדין שעמדה תחת נשיאותו, כששאלתם בפיהם כדת מה לעשות בבחור שראוהו מחלל את השבת רח"ל, והאם אפשר להותירו בין כתלי הישיבה או שמא צריך לסלקו ממנה בכדי שלא ישפיע לרעה על תלמידים אחרים, אחר ששמע הח"ח את צדדי הספק הכריע שיש להשאיר את הבחור בישיבה ושלא לפרסם את מעשיו, אלא לדבר עמו בצינעא אודות חומרת עון חילול שבת וגודל עונשו, ובסופו של דבר ישתפר מצבו הרוחני. כעבור תקופת זמן באה אשה אחת מתושבות העיר והתלוננה לפני החפץ חיים אודות אחד מתלמידי הישיבה האוכל בביתה, שאינו נוהג עמה בדרך ארץ ומדבר אליה בחוצפה, קרא הח"ח לאחד מרבני הישיבה והורה לו לצוות לאותו בחור שיטול את כל חפציו ויעזוב את הישיבה תיכף ומיד, כאשר נודע הדבר להנהלת הישיבה נכנסו אל הח"ח ואמרו לו ילמדנו רבינו באשר תורה היא וללמוד אנו צריכים, מפני מה החמיר רבינו על הבחור השני, וציוה לסלקו מן הישיבה מפני העוולה הקלה שנמצאה בו שהחציף פניו כלפי בעלת הבית, ואילו בדינו של הבחור שנכשל בחמורות וחילל את השבת הקל מאד, והכריע שאפשר להותירו בישיבה.

השיב להם החפץ חיים הנה איתא במשנה עז פנים לגיהנם, והביאור הוא - שסיבת הדבר שעז הפנים נענש בגיהנם אינה בגין העזות בעצמה, כי אם מחמת העוונות שעבר, אלא שכיון שיש בקרבו עזות פנים - שהיא עצמה הינה כח הרע וההשחתה - נוכל לידע בוודאות שלא ישוב בתשובה על חטאיו, כי העזות תמנע ממנו להכנע לפני בוראו ולחזור בתשובה שלימה, ולפיכך סופו לירש גיהנם בגין כל מעשיו הרעים, ומזה הטעם הוריתי להרחיק את המחוצף מן הישיבה, כיון שידעתי שאין שום סיכוי שהוא ייטיב את מעשיו, משא"כ הבחור שנכשל בחילול שב"ק, אין העון הזה נובע מחמת כח הרע שבקרבו, אלא בגלל שלא עמד בנסיון ונכנע לפיתוי היצה"ר שהסיתו לחטוא, ואם נשאירנו להסתופף בצל קורות הישיבה וימשיך לעסוק בתורה, יתכן מאד שהמאור שבה יחזירנו למוטב, ולפיכך אמרתי שלא יסלקוהו מן הישיבה, כי קיוויתי שסופו להיטיב את דרכיו ולעשות הישר בעיני ה'. (והנה אף כי באמת גם העז פנים יוכל לחזור למוטב ע"י עסק התורה וכפי שנתבאר לעיל בדברי

החסיד יעב"ץ, אמנם הוא דבר שאינו מצוי מחמת הקושי שבדבר, ואין לקוות כ"כ שיוכל לשנות את דרכיו, וכיון שהיה בכך חשש סכנה שמא ישפיע לרעה על שאר הבחורים, לא היה מן הראוי להותירו יחד עמהם).

עו פְּנִים לְגִיהֶנֶם, ובוֹשֶׁת פְּנִים לְגַן עֵדֶן.

ענין בושת הפנים הינו כלל גדול לכל עניני עבודת ה'

ביאר במדרש שמואל שאחר שהזהירנו התנא על כל פרט ופרט ממצוות השי"ת לעשותם כראוי וכיאות, בא לתת כלל גדול שבו הכל תלוי והוא כולל את הכל, והוא ענין הבושת, וע"כ אמר "עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן", והיינו שאם נראה אדם "עז פנים" אף אם הוא רודף אחר המצוות לקיימם כראוי בהידור רב, ידוע נדע כי לכסיל יש תקוה יותר ממנו וסופו לירש "גיהנם", ומאידך גיסא זה האדם שהינו "בושת פנים" כלומר שהוא ביישן, אפי' אם הוא כעת חוטא ורשע, הנה כיון שכאשר יוכיחוהו על חטאיו תאחזנו הבושה ויכלם מאד על אשר חטא, הנה הוא מעותד "לגן עדן" כי הבושה הזו תחזירנו למוטב ויבוא לתקן את אורחותיו בשלימות.

יזהר האדם מלצאת לרחוב העיר מחשש שיפול בחטאים

כ"ק האדמו"ר מפאפא זצ"ל היה דורש את דברי המשנה הללו על הגן עדן והגיהנם המצויים בעוה"ז, כי הנה השווקים והרחובות נמשלו ל"גיהנם", משום שהאדם ההולך בהם בחוסר יראת שמים והוא נכשל במראות אסורות סופו להענש ע"ז בגיהנם רח"ל, וכן מי שמדבר עם כל אנשי הרחוב שביניהם נמצאים הרבה אנשים רעים, שהדיבור עמם מסוכן מאד ויכול להביא את האדם לידי רדת שחת, וכיון שכך אסור לאדם מן השורה להכנס לכלל סכנה זו ולילך ברחובות קריה, ורק אדם שהוא בעל מידת "עז פנים", דהיינו שיש לו עזות דקדושה והוא יכול לשמור את עצמו מכל תקלה ונדנוד קל של עבירה, ואינו מתבייש כלל מפני המלעיגים עליו בעבודת השי"ת, מותר לו לצאת בחוצות קריה וללכת "לגיהנם", משא"כ האדם שהוא בגדר "בושת פנים" כלומר שאין בקרבו עזות דקדושה במידה הראויה, הוא מוכרח להשאר בתוך כתלי ארבע אמות של הלכה הנקראים "גן עדן" התחתון, ולא לצאת כלל מכותלי ביהמ"ד חוצה.

תתש דרכי מסכת אבות אבות

יהי רצון וכו' שיפנה בית המקדש במהרה בימינו.

בזמן הגאולה יאיר ה' את עינינו איך להשתמש עם מידת העזות לטובה בלבד

במעם הדבר שהסמיך התנא תפילה זו לכאן ביאר בספורנו, כי הנה לעיל נתבאר בדברי התנא אודות מידת העזות, שמחד גיסא יש לאדם להשתמש בה לדברים שבקדושה ולקיים על ידה את רצון השי"ת, ומאידך גיסא נדרשת ממנו זהירות יתירה שלא להשתמש בה לדברים האסורים, עד כדי כך שאמר "עז פנים לגיהנם", וכיון שקשה מאד לבני אדם למצוא את שביל הזהב הממוצע שבין שניהם, ולהשתמש עם מידת העזות רק בתור עזות דקדושה ולא ליטול ממנה אפי' מעט לדברים בלתי טובים, ע"כ צירף התנא תפילה על הדבר ואמר "יהי רצון וכו' שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו", ואז יאיר הקב"ה את עינינו ברוב חסדו ונוכל להבדיל בין העזות הטובה והראויה לבין זו שיש להתרחק ממנה בתכלית הריחוק.

כאשר ניפטר מן היצה"ר לא נצטרך להשתמש במידות האמורות במשנתנו

ובמדרש שמואל כתב שכיון שיתכן שממידות אלו שנמנו לעיל במשנה תצא תקלה גדולה, שמכיון שהאדם מורגל בהם לצורך דברים שבקדושה יהיו המידות הללו טבועים וקבועים בקרבו, ואז יבוא להתנהג עמם גם בעניני הרשות, ולפיכך יש צורך לשפוך שיח לפני הבורא ולהעתיר לפניו בתפילה שלא נבוא לידי נסיון, והיצה"ר לא יפתנו אל הרע באופן שנצטרך להשתמש עם המידות האמורות בכדי להכניעו, ואז לא תגרם התקלה האמורה, ולכן הוסיף התנא את תפלתו במקום זה ואמר "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו", וכאשר נזכה לגאולה שלימה ולבנין ביהמ"ק שוב לא נצטרך למידות האלו בכדי להכניע את היצה"ר, שהרי בעת גאולתנו יתבטל היצה"ר מכל וכל, וכמאמר הכתוב (יחזקאל לו, כו) והסירותי את לב האבן מבושרכם ונתתי לכם לב בשר. עוד הוסיף לומר "ותן חלקנו בתורתך" כיון שגם עסק התורה מועיל לדבר זה שיזכה האדם להכניע את יצרו הרע, וכמאמרם ז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין, ומעתה כאשר נזכה שיתן הקב"ה חלקנו בתורתו הק' יכנע לבבנו הערל ע"י כח התורה, ולא נצטרך לבא לכלל אלו המידות שנזכרו שהם טכסיסים נגד פיתויי היצר, ואז יסור החשש שמא נשתמש בהם שלא כראוי.

כג הוא הִיָּה אֹמֵר בֶּן חֲמֵשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא, בֶּן עֶשְׂרִי שָׁנִים לְמִשְׁנָה, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לְמִצּוֹת, בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְגִמְרָא, בֶּן

פירוש רש"י

כג בן חמש שנים למקרא. מערלה ילפינו, דכתיב (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערבלים וגו'. וזשנה השביעית יהיה כל פריו קודש הלולים, שאביו מלמדו וורת האומיות והיכר הנקודות. וזשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו, מכאן ואילך ספי ליה כתורא: בן עשר למשנה. שלומד מקרא חמש שנים, וחמש שנים משנה, וחמש שנים גמרא. דאמר מר (חולין כד:), כל תלמיד שלא ראה סימן יפה צמשתו חמש שנים שוב אינו רואה, דכתיב (צמדבר ה) זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לנבוא נבא, שבא ולומד הלכות עבודה חמש שנים, ובן שלשים עובד: בן שלש עשרה למצות. דכתיב (שס ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, וגזי שכס כתיב (צראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו, ולוי צאותו פרק בן שלש עשרה

ותן חלקנו בתורתך.

תפלתנו שנשתמש עם העזות שיש בנו להבין ולהשכיל בתוה"ק

כתב במדרש שמואל שבתיבות אלו נתכוין התנא לתפלה נוספת שאינה כפשוטן של דברים, והיינו שאנו מתפללים לפני השי"ת שאם מידת העזות חקוקה בנו בטבע, עשה עמנו אות לטובה, "ותן חלקנו" כלומר סייע בידינו להכניס את אותו חלק העזות "בתורתך", שנתנהג בעזות דקדושה בכדי להבין ולהשכיל בדברי התורה, ולא תגרום לנו הבושה שלא נשאל ונברר את כל הדבר הקשה שלא זכינו להבין מדברי התורה, ואת אשר יעלה ספק בלבנו, אלא נתלבש בלבוש העזות ונקיים את מאמר המשנה (לעיל פ"ב מ"ה) ולא הביישן למד, ורק בענין קדוש זה של הבנת התורה נשתמש במידת העזות הקיימת בנו.

משנה כג

הוא הִיָּה אֹמֵר בֶּן חֲמֵשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא, בֶּן עֶשְׂרִי שָׁנִים לְמִשְׁנָה וכו'.

אין אבידה כאבידת הזמן

כתב בספורנו שבמה שהתנא מנה את סדר השנים נתכוין ללמדנו שזמני האדם הם קצרים ביותר, וכל זמן בחייו מיועד לתכלית מסוימת, וכיון שהזמן הזה חולף במהירות ישכיל האדם למהר ולתפוס בשתי ידיו ככל אשר יוכל, שהרי עליו

שְׁמוּנָה עֶשְׂרֵה לַחֲפָה, בֶּן עֶשְׂרִים לְרֵדָף, בֶּן שְׁלֹשִׁים לַפַּח, בֶּן אַרְבָּעִים לְבִינָה, בֶּן חֲמִשִּׁים לְעֵצָה, בֶּן שֵׁשִׁים לְזִקְנָה, בֶּן שִׁבְעִים לְשִׁיבָה, בֶּן שְׁמוֹנִים לְגְבוּרָה, בֶּן תְּשַׁעִים לְשׁוּחַ, בֶּן מֵאָה כְּפָאוֹ מֵת וְעֵבֶר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם:

פירוש רש"י

שנה היה, וקרי ליה איש: בן שמונה עשרה לחופה. משעה עשר אדם כחוצים צפרשת צראשית מן ויאמר אלהים נעשה אדם עד ויבן ה' אלהים את הללע, חד לגופיה, פשו להו שמונה עשר לדרשא: בן עשרים לרדוף. אחר מזונותיו. לאחר שלמד מקרא משנה וגמרא ונשא אשה והוליד בנים זריך הוא לחזור ולבקש אחר מזונות. פירוש אחר, בן עשרים לרדוף אותו מן השמים ולהענישו על מעשיו, שאין צית דין של מעלה מענישין פחות מכן עשרים: בן שלשים לבח. שהלויס היו מקימים את המשכן ומפרקין וטוענין את העגלות ונושאין בכתף מכן שלשים שנה ומעלה: בן ארבעים לבינה. שלאחר ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר אמר להם משה (דברים כט) ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניי לראות ואזניי לשמוע עד היום הזה: בן חמישים לעצה. שנאמר בלויס (במדבר ט) ומכן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו וגו', ומהו השירות, שיתן להם ענה: בן ששים לזקנה. דכתיב (איוב ה) תצוא ככלת אלי קצר, ככל"ח צגימטריא ששים: בן שבעים לשיבה. דכתיב דוד (דברי הימים א, כט) וימת בשיבה טובה, וימי חייו היו שבעים שנה: בן שמונים לגבורות. דכתיב (תהלים ז) ואם בגבורות שמונים שנה: בן תשעים לשוח. הולך שחוח וכפוף. ויש אומרים, לשון שוחה עמוקה:

להתעלות מתקופה לתקופה ולמלאות את אמתחתו בעסק התורה ובמעש"ט עד אשר יגיע אל שנת החמישים, שלאחריה מתחיל כבר תהליך ירידת הכחות של האדם, וע"ז נתכוון שלמה המלך ע"ה במאמרו (קהלת יב, א) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה, כי על האדם לנצל את זמנו לעבודת ה' כאשר כחו עדיין במתניו ולא ידחה זאת לזמן מאוחר יותר, כיון שיתכן שאז כבר לא יהא כחו כבראשונה ויפסיד את עולמו. וכעין זה כתב גם במדרש שמואל, והאריך לבאר שהתנא חפץ להזהירנו שלא נאבד לריק את הזמן היקר שנתן לנו הקב"ה, שהרי אין אבידה כאבידת הזמן ואין לה תמורה כלל.

בנ"י יודעים את גודל הערך של כל רגע ורגע מהחיים

סיפר הגאון רבי ירוחם אלשין שליט"א ראש ישיבת 'בית מדרש גבוה', שפעם אחת חלף בסמיכות לבית מדרשו של כ"ק האדמו"ר רבי שלמה מבאבוב זצ"ל, וראה מבעד לחלון שהאדמו"ר מיסב לסעודת ראש חודש בצוותא חדא

עם תלמידי הישיבה, וכיון שהיה האדמו"ר בעיצומם של דברות הקודש שדרש לפני תלמידיו, נכנס רבי ירוחם לביהמ"ד והטה אזנו לשמוע את מאמריו, ושמע שהשיחה נסבה על חשיבות הזמן ויקרותו, והאדמו"ר מעורר את הבחורים לבל יבטלו את הזמן לריק, ואמר להם כי הנה באמריקה ישנו מטבע לשון שבני אדם נוהגים לומר מפעם לפעם 'הבה ונהרוג את הזמן' (ובלשון אנגלית - קיל טיים), וכוונתם לומר בזאת שהם חפצים למצוא דברים אשר יוכלו לעסוק בהם ובכך להעביר את זמנם, אמנם צריכים אנו לידע כי מושג זה שייך אך ורק אצל נכרים, אכן אצלנו שהננו בני העם הנבחר אין הדבר קיים, כיון שאנו מבינים את ערכו של כל רגע ורגע מחיינו, שהרי קבלנוהו כמתנה מאת השי"ת במטרה שנעשה עמו דבר מועיל, אם לעשות בו עצמו איזה דבר הגורם נחת רוח לבוראנו כלימוד התורה או תפילה או קיום מצוה, או לכל הפחות לעשות בו הכנה לעבודתו ית', אבל חלילה לנו לאבד בידינו את המרגליות היקרות הללו שערכם לא יסולא בפז, וכיון שכך אין מקום לדיבורים מעין אלו.

בן חמש שנים למקרא.

מקור הדבר ש"בן חמש למקרא"

כתב הרע"ב שענין זה למדנו מערלה שנאמר בה (ויקרא יט, כג-כה) "שלש שנים יהיה לכם ערלים" (וזה מרמז שבג' שנים הראשונים לא ילמדו עם הילד מאומה), "ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים לה'", נרמז בזה שאבי הילד מתחיל ללמדו את צורת האותיות ומכיר לפניו את הנקודות וההברות, ואילו "ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו", מורה ובא כי החל מהשנה החמישית הגיע עת ללמד את הילד את תורת ה' ולקיים מה שאמרו חז"ל (עי' כתובות נ ע"א) ספו ליה כתורא [ופירש"י הלעיטהו תורה כשור שאתה מלעיטו ואובסו מאכל]. ורש"י כתב שסיבת הדבר שאין מתחילים ללמוד עם הקטן לפני מלאות לו חמש שנים, היא משום שהתורה מתשת כחו של אדם (סנהדרין כו ע"ב), ויש לנו לחוש שאם ילמד תורה בזמן זה שכחו חלש עדיין - עלול הדבר לגרום היזק לבריאות גופו.

בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה.

מה צריך הילד ללמוד באלו החמש שנים

כתב במד"ש שבאלו חמשת השנים - שבין חמש לעשר - צריך הילד לעסוק במקרא עד שיהיה בקי בחסרות ויתירות שבתורה, וכן בדקדוק האותיות,

ובהטיית התיבות ללשונות עבר הוה ועתיד, כיון שכל זה נכנס בכלל "מקרא", וכן מחמת שהדבר ברור לכל בר דעת שהאדם לא יוכל לעסוק בתלמוד ולהבין את הנאמר בו אם אינו מבין את מקראות התורה בפירושם האמיתי, שהרי כל ההלכות המובאות בגמרא נלמדות מפסוקי התורה, וודאי שבכדי להבינם על בוריים צריך האדם להבינם מתחילה בהבנה ברורה ואמיתית. ובילקוט מעם לועז כתב שבמאמר התנא "בן חמש למקרא" נכללו כל כ"ד כתבי הקודש, והיינו שבהגיע הילד לחמש שנים עליו להתחיל ללמוד את כל כ"ד הספרים שבתורה נביאים וכתובים. ויתכן שהוכחתו לכך היא מכך שהתנא הקציב ללימוד המקרא חמשה שנים שלמים, ואם היה המדובר רק מחמשה חומשי תורה לא היה נצרך לכך זמן כה רב, וע"כ מוכרחים אנו לומר שהכוונה בכך היא על כל כ"ד הספרים.

בן עשר שנים למשנה.

טעם הדבר שהתנא הקציב חמש שנים לכל לימוד

כתבו רש"י והרע"ב שסיבת הדבר שהקציב התנא חמש שנים לצורך כל לימוד ובגמרא הטיל עליו לימוד חדש, הוא לפי שהקשו חז"ל (חולין כד ע"א) כתוב אחד אומר (במדבר ח, כד) זאת אשר ללויים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבוא צבא בעבודת אהל מועד, וכתוב אחד אומר (שם ד, ג) מבן שלשים, ומשני הא כיצד, בן כ"ה ללמוד ובן שלשים לעבודה, והיינו שבהיותו בן כ"ה שנים הוא מתחיל ללמוד את המלאכה, ולומד ה' שנים עד היותו בן ל' שאז הוא מתחיל לעבוד בפועל, וסיימו בגמ' ואמרו מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו ה' שנים שוב אינו רואה, ע"כ הגמ', ומעתה מובן שפיר שיעור חמשת השנים, לפי שזהו הזמן הנצרך ללימוד.

ובענין מהות הלימוד הזה כתב רש"י שבהיות האדם בן עשר יש לו ללמוד את המשניות כמו שהן בלא פירושי הגמרא עליהן, שאין בהם טורח כ"כ ולשונם קל ללמדם יותר מן הגמרא, ואילו במד"ש כתב שבשנים אלו יתמיד בהם הנער וישננם עד שבהגיעו לט"ו שנים יוכל לשנותם בעל פה.

זמני הלימוד הנזכרים במשנתנו אינם אלא זמן ההתחלה,
אך יש להמשיך לעסוק בלימוד זה לעולם

וכתב האברבנאל שיש לנו לידע שהזמנים הללו שהזכיר התנא הם כולם עתות התחלה ולא זמני סיום ותכלית הענין, כלומר שאין כוונתו שזמן לימוד

המקרא הוא רק חמש שנים, מעת היותו בן חמש שנים עד מלאת לו עשר, אלא שמ"בן חמש שנים" יתחיל לעסוק ב"מקרא", ומ"בן עשר" יתחיל לעסוק גם ב"משנה", אך לא יפסיק לעסוק בלימוד המקרא, אלא שחוץ מלימוד זה יוסיף גם לשנות משניות, ואילו כאשר יגיע לכלל "בן חמש עשרה" שנים ילמד את המשניות עם "גמרא", דהיינו ידיעת הוויות המשניות עם פירושם וההבנה הנצרכת בהם, וב"גמרא" נכללים בין פירוש המקראות שבתורה ובין פירוש המשניות לאמיתתן.

בן שלש עשרה למצות.

מקור הדבר ש"בן י"ג למצוות"

כתב רש"י שדבר זה ששלש עשרה שנים הוא זמן החיוב במצוות, נלמד מן הפסוק (במדבר ה, ו) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' ואשמה הנפש ההיא, נמצא שבעת היות האדם בכלל "איש" הרי הוא חייב בכל המצוות ואף נענש אם עבר עליהם, ואין האדם נקרא "איש" עד מלאת לו שלש עשרה שנים, וכדמצינו בפסוק (בראשית לד, כה) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו, ובעת ההיא היה לוי בן שלש עשרה שנה כשנחשיב את אותם שתי שנים שעשה יעקב בבית אל (החשבון מבואר היטב בתוס' יו"ט במשנתנו עיי"ש). ובמדרש שמואל הביא אסמכתא למאמר התנא "בן י"ג למצוות" ממה שאמר הכתוב (ישעי' מג, כא) עם זו יצרתי לי, זו בגימטריא י"ג, ובילקוט מעם לועז הוסיף לבאר גם את רמז המשך הפסוק "תהלתי יספרו", שכאשר הנער בא לשנת הי"ג מוטל עליו לספר תהלות ה' ולתת לו שבח והודאה על אשר זיכהו לבוא לכך.

ב' טעמים לכך שאין הנער מברך "שהחיינו" בהגיעו למצוות

ובתב שלפ"ז יש לתמוה שכיון שיש שמחה גדולה לאדם כשזכה לבוא לשלש עשרה שנים, למה זה לא תקנו חז"ל שיהא הנער מברך ברכת 'שהחיינו' בהגיעו לבר מצוה והוא נתחייב בכל המצוות, דומיא דמה שמברכים בכל מצוה הבאה לפרקים. ותירץ שאין הדבר דומה לשאר כל המצוות המחוייבות מזמן לזמן, שהרי הם מצוות עוברות, וכאשר תם זמנם עבר חיובם, משא"כ חיוב זה שהנער מתחייב ביום הבר מצוה אינו פוסק לעולם, ומיום זה ואילך הרי הוא חייב בהם במשך כל ימי חייו, ולפיכך אין החיוב קשור לזמן ההוא במיוחד ואין שייך לברך עליו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

עוד תירץ שכיון שבזמן היותו בן י"ג שנים, הנה חוץ ממה שהוא מתחייב במצוות הרי נוסף אצלו גם ענין זה שהוא נעשה בר עונשים, ומעתה אם ח"ו יעבור על רצון ה' ראוי הוא להענש, ע"כ אין מן הראוי שיברך שהחיינו על דבר הכולל בתוכו גם ענין שהוא חובה בעבורו, וכעין מה שאמרו חז"ל (ר"ה יח ע"א) שאין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים, כיון שבזמנים אלו פתוחים בשמים ספרי חיים וספרי מתים, וכל באי עולם יעברון לפניו ית' כבני מרון, והיינו שכיון שבימים אלו מתעורר גם הפחד מגזר הדין שקובעים בשמים, אין מן הראוי שנאמר הלל.

פְּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְנִמְרָא.

איכות הלימודים שבמשנתנו תואמים ומכוונים לסדר השנים

הקשה במדרש שמואל איך הוה התנא את זמן לימוד המקרא לזמן המשנה ולזמן הגמרא והקציב חמש שנים לכל אחד מהם, והרי לימוד המשנה בא בקושי וביגיעה יותר מלימוד המקרא, ולימוד הגמרא קשה שבכתיים, ובעבודה צריך האדם להשקיע כחות רבים יותר, ומוכן שנצרך לכך זמן רב יותר מלימוד המשנה. ותירץ דאף שהדברים נכונים והלימודים אינם שוים במהותם, אמנם מצד שני גם איכות השנים הללו אינם דומים זה לזה, כי בעוד שבחמשת השנים הראשונות שהילד מתחיל ללמוד (מיום מלאות לו ה' שנים) שכלו קלוש מאוד כנודע, וע"כ נצרכים לו ה' שנים שלימות לצורך לימוד המקרא, ולוואי שהם יספיקו לו לסיים את כולו ולהבינו על בריו, הנה השנים שבין עשר לט"ו שבינת הנער בו ממוצעת לא פחותה ולא יתירה - מספיקות ותואמות ללימוד המשנה שהיא ממוצעת באיכותה, ומידת הקושי שבה עומד בין לימוד המקרא ללימוד הגמרא, ואילו כאשר מגיע זמנו להתחיל בלימוד הגמרא שהיא הקשה ביותר שבין אלו הלימודים, הקציבו לו את חמשת השנים שבין ט"ו לעשרים, שאיכותם רבה מאד באשר הבנתו ושכלו של האדם מתגברים אז למאד, וודאי שיהיה באפשרותו לקלוט את הלימוד במוחו כראוי, נמצא סדר השנים ואיכות הלימודים תואמים ומכוונים זה לזה, ונתיישבו הדברים על מכונם בכיבוד נכון. (אמנם יש לציין שהאברכנאל שהובא לעיל סובר שהזמנים שנאמרו במשנה עולים על התחלת הלימוד, ואין מפסיקים ללמוד אף בהגיע הזמן שלאחריו, ולשיטתו קושיא מעיקרא ליתא).

סיבת הדבר שבזמנינו אין לומדים כסדר שהובא במשנה

והנה רבים שואלים לאור דברי המשנה הללו שנתנה חוק וזמן לכל לימוד אימתי להתחילו, מפני מה אין אנו נוהגים כסדר הזה בבתי החינוך של

תתשז אבות דרכי פרק ה משנה כג

תינוקות של בית רבן, אלא הדרך היא שמתחילים בלימוד המשניות זמן רב טרם היות הילדים בני עשר, ומקדימים אף את לימוד הגמרא לפני זמן זה ואין אנו ממתנינים לזמן מלאות להם ט"ו שנים.

ומוכא בשם מרן החזון איש זצ"ל (עיי' בספר ממעינות הנצח) שביאר את טעם הדבר, כי הנה משנתנו מדברת רק אודות שנים כתקונם, כאשר היה בידי אבות הילדים ובתי הדינים שבכל עיר ועיר לקבוע את סדרי הלימודים לילדי ישראל החל מיום כניסתם לבית תלמודם ועד אשר יגדלו בשנים, שאז היה אפשר להמתין עם הלימוד עד בוא העת האמור, לא כן הוא הדבר בזמן הזה שהאומות רודפים אותנו בגלות המרה הלזו, בין בדברים הנוגעים אל הגוף ובין בדברים הנוגעים אל הנשמה, ובכדי שלא תשתכח התורה מישראל ח"ו באשר אין אתנו יודע מה ילד יום, ואיזה גזירה עלולים הרשעים להחיל על ראש עם בני"י שתמנע מאתנו ללמד את צאצאינו ולהנחילם תורה בטרה, ע"כ יש לנו להקדים וללמד את התינוקות מקרא משנה ותלמוד בזמנים סמוכים זה לזה וכמעט שהם חופפים האחד לרעהו.

ובעין ענין זה מצינו בדברי התוס' (קידושין מא ע"א ד"ה אסור לאדם - השני), לגבי אזהרת חז"ל שאמרו אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה, וביארו מפני מה לא נהגו כן בימיהם והיו מקדשים את הבנות בקטנותן, וז"ל ועכשיו שאנו נוהגים לקדש בנותינו אפי' קטנות, היינו משום שכל יום ויום הגלות מתגבר עלינו, ואם יש סיפק ביד אדם עכשיו לתת לבתו נדוניא שמא לאחר זמן לא יהיה סיפק בידו ותשב בתו עגונה לעולם עכ"ל. והיינו שמחמת שאנו חוששים שמא לאחר זמן לא נוכל להשיאן כלל וכלל, מוטב לנו להקדים ולהכניסם לחופה כל עוד הדבר בידינו, ומעתה גם לענין הקדמת הלימוד שלא כסדר שאמרה המשנה, הוא מטעם שיש לחשוש פן ואולי לא נוכל ללמדם בהגיע העת הנקוב מחמת הגלות, ועל כגון דא נאמר (לעיל פ"א מי"ד) ואם לא עכשיו אימת.

בן שמונה עשרה לחפה.

מקור הדברים שזמן החופה הוא ב"ח שנים

כתב רש"י רמז לדבר זה שבהיות האדם בן שמונה עשרה שנה הגיע זמנו להכנס לחופה, כי הנה בפרשת בראשית מתחילת מעשה בריאת אדם הראשון (בראשית א, כו) שאמר הקב"ה נעשה אדם, עד הפסוק (שם פסוק כג) לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת, מוזכר בפסוק שמונה עשרה פעמים תיבת 'אדם', ומרמז לכך שבשנת הי"ח צריך האדם לישא אשה. [והרע"ב כתב את

הרמז הלזה באופן אחר מעט, והוא שבפסוקים הנ"ל מויאמר אלקים נעשה אדם עד ויבן ה' אלקים את הצלע נאמר י"ט פעמים תיבת 'אדם', וכיון שהוצרכנו אחד מהם לגופיה, נשאר י"ח פעמים לדרשה זו שנשמע שבהגיע האדם לי"ח שנים עליו לישא אשה]. (ועי' בתוס' יו"ט מה שכתב אודות דברי רש"י והרע"ב). ובמדרש שמואל כתב רמז נוסף לדבר זה ממאמר הכתוב (ויקרא כא, ג) והוא אשה בכתוליה יקח, 'והוא' עולה בגימ' י"ח, ובא לרמז כי בשנת הי"ח יש לאדם לישא אשה.

הנושא אשה יזכה להיות נקרא חי גם לאחר מותו

ובילקוט מעם לועז כתב רמז נאה בדברי המשנה בשם המפרשים, וכה יאמר התנא "בן ח"י" היינו שהאדם החפץ לזכות להיות חי גם לאחר מותו, הנה עצתו שיכנס "לחופה", ובכך שיבנה בית בישראל ויעמיד תולדות יזכה ששמו ישאר בעולם אף לאחר אריכות ימיו ושנותיו, וזה מרומז במה שאמרו חז"ל (גדרים סד ע"ב) שמי שאין לו בנים חשוב כמת, וע"י שיזכה להעמיד זרע יהא נחשב תמיד כחי.

נישואי האדם מסייעין לו לעסוק בתורה כראוי

ובספר פרקי שלום להרה"ג ר' ראובן פיינשטיין שליט"א (בנו של בעל האגרות משה זצ"ל) הביא את דברי רש"י כאן (כד"ה בן חמש שנים) שכתב בזה"ל בן חמש עשרה לגמרא ולומד לימודו עד שהוא בן עשרים, ומכאן ואילך רודף אחר מזונותיו עכ"ל, משמע מדבריו שהאדם הלומד ע"פ הסדר שנשנה במשנה זו אין לו להפסיק באמצע שנות הלימוד לעסוק בענינים אחרים, אלא ילמד משך שנים אלו ברציפות גמורה, ורק אחר שעסק בלימוד הגמרא משך חמש שנים שלימות יוכל להתחיל לתור ולרדוף אחר מזונותיו, ומעתה יקשה מאד איך אמר התנא שבאמצע לימודו ישא אשה ובכך יפסיק מעסק התורה, ולכאורה היה ראוי לדחות את הדבר עד מלאות לו עשרים שנה כאשר יסיים את סדר לימוד הגמרא.

וביאר שבאמת מזה מוכח שהנישואין אינם גורמים הפסק באמצע הלימוד, אלא ההיפך הוא הנכון ונישואי האדם מהווים עבורו סיוע ועזר לעסק התורה"ק, משום שבלא זה לא יזכה האדם לבוא אל שלימות התורה כדבעי, וכפי שאמרו חז"ל (יבמות סב ע"ב) כל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה.

שיחה נאה של ת"ח אודות "בן י"ח לחופה"

ובענין זה של "בן שמונה עשרה לחופה" מן הראוי להביא עובדא שהיתה עם הרה"ק מהר"ש (הראשון) מבאבוב זי"ע, היה זה בעת ששהה בעיירת

הנופש מארינבאד לצורך הבראת גופו ומנוחת הנפש, ויהי באחד הימים כאשר היה מהלך ברחובות העיירה לשאוף אויר צח, נפגש עמו אדם גדול מסוים שכיהן כרב באחת מערי מדינת ליטא והוא לא היה מורגל בהנהגות החסידים, ויפן הרב אל הרה"ק ויאמר לו הנה אנכי מתבונן בדרכי ומנהגי החסידים וכולם מוצאין חן בעיני ורואה אני שהם הגונים וטובים, אכן דבר אחד נתקשיתי להבין, מפני מה הנכם נוהגים להתפלל תפלת שחרית בשעה מאוחרת לאחר סוף זמן התפילה, על אף שבשו"ע נפסק להדיא שיש להתפלל תפילה בזמנה.

ענה לו הרה"ק כיון ששאלת אתה, הבה ואשאלך גם אני אודות דבר מסוים בהנהגתכם שמעלה תמיהה בעיני, הלא אתם ידועים כשוחרי תורה, וכלי שום ספק שאתם מאמינים שכל דברי חז"ל נכונים ואמיתיים, ואין דברי משנה אחת עדיפה ממשנה אחרת, ועון גדול הוא לומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה (עי' עירובין סד ע"א כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה), וכיון שכן מדוע אינכם מקפידים לקיים משנה מפורשת שבה נאמר בן שמונה עשרה לחופה, ואתם ממתנינים מלישא אשה עד הגיעכם לשנת השלושים (כפי שהיה נהוג בימים ההם בישיבות רבות ברחבי ליטא, כגון ישיבת מיר והדומים לה), השיב הרב ואמר, ידע מר שאיננו יכולים להשיא את צאצאינו בשנת הי"ח כפי הנאמר במשנה, לפי שהנערים עדיין אינם מוכנים לנישואין בזמן הזה, ויהי כאומרו את הדברים הללו אמר לו הצדיק, את התשובה הזו ציפיתי לשמוע ממך ובזה מונחת גם תשובה לשאלה אשר שאלת ממני, כי באמת זהו הטעם לכך שאיננו מקדימים להתפלל, כיון שבזמן הקבוע לתפלה עדיין איננו מוכנים ומזומנים כדבעי לעמוד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר כבודו מלא עולם, וכפי שהינך מבין את מה שאתם נוהגים לאחר את הנישואין, כך יש לך להבין גם את מה שאנו נוהגים לאחר את זמן התפילה.

בן עשרים ל'רדף.

"לרדוף" - לחזר אחר מזונות

רש"י והרע"ב פירשו שכשמלאו לאדם עשרים שנה, הוא הזמן שהינו צריך "לרדוף" אחר מזונותיו, כי אחר שזכה לקנות מקרא משנה וגמרא, ונשא אשה והתחיל להעמיד בנים, יש לו לבקש ולחזר אחר מזונות לקיים את נפשו ונפש בני ביתו.

ובאן קנתה מקומה אמרה נאה השייכת לעניננו, היה זה כאשר כ"ק האדמו"ר מסקווירא זצ"ל העמיד תקנה לבני קהילתו, שכל אברך מחויב ללמוד

תתשי דרכי מסכת אבות אבות

ב'כולל אברכים' לכה"פ משך ב' שנים לאחר נישואיו, ובכך יזכה להעמיד בסיס איתן לבנין ביתו, כאשר שמע על כך כ"ק האדמו"ר בעל שפע חיים מצאנז קלויזנבורג זצ"ל נענה ואמר כי יפה תיקן והדברים מפורשים במשנה, שהרי אמרו רבותינו "בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף" ופירשו המפרשים שבהיותו בן עשרים יתחיל לרדוף אחר מזונותיו, ולכאורה תמוה שלא נזכר במשנה מה יעשה האדם בין שנת הי"ח שנכנס לחופה לשנת העשרים שמתחיל להיות טרוד על המחיה ועל הכלכלה, אכן להנ"ל ייאמר שאחר שנשא אשה צריך האדם לישוב ולעסוק בתורה במסגרת כולל אברכים לכה"פ במשך שנתיים, ודפח"ח.

"לרדוף" - לרוץ ולמהר לקיים מצוות

במדרש שמואל פירש את תיבת "לרדוף" באופן אחר, כי כאשר האדם נעשה בן עשרים אזי הגיע זמנו לרדוף אחר המצוות ולקיימם, ומה שכינה התנא את קיום המצוות בשם רדיפה, הוא משום שאת רוב המצוות המעשיות מקיים האדם בהליכת רגליו וכמאמר הכתוב (תהלים קיט, לה) הדריכני בנתיב מצותיך (והיינו שבכדי שהאדם יוכל לקיים את מצוות ה' עליו להשתדל ולטרוח ולרדוף אחריהם), וכיון שיש לקיים את המצוות במרוצה, כמאמר התנא (לעיל מכ"ב) הוי וכו' ורץ כצבי וכו' לעשות רצון אביך שבשמים, ע"כ אמר התנא "בן עשרים לרדוף" אחר המצוות ולקיימם במרוצה ובמהירות הנדרשת.

"לרדוף" - למהר לישא אשה אם לא נשא עדיין

עוד פירש במד"ש ש"בן עשרים לרדוף" בא כהמשך לדברי התנא הקודמים "בן י"ח לחופה", ונתכוין התנא לומר שאם מחמת סיבה כלשהי עדיין לא נשא האדם אשה עד היותו בן עשרים, לא יתמהמה כעת בשום פנים, אלא יהא רודף בכל כחותיו להשתדל בדבר ולישא אשה, בכדי שלא ישתקע בהרהורים רעים רח"ל.

בן שלשים לבח.

התנא מזרז את האדם שמלאו לו שלשים שישתמש עם כחותיו לעבוד את בוראו כראוי

כתב רש"י שדבר זה נלמד ממה שבני לוי לא היו יכולים לישא את משא המשכן על כתפם עד הגיעם לשלשים שנה, וזאת משום שרק אז באו לכלל מילוי כחם, הרי לנו שהזמן שהאדם בא לשלימות כחו הוא בעת מלאת לו שלשים שנה. אמנם רבינו משה בן מכיר (בסוף ספרו 'סדר היום' בביאור משנתנו) תמה מה חידש לנו התנא בפסקא זו, והלא דבר זה ידוע ונראה לעין שבהגיע

דרכי פרק ה משנה כג אבות תתשיא

האדם לבן שלשים כחו במילואו. וביאר שהתנא חפץ לרמוז לדברי שלמה המלך ע"ה (קהלת ט, י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, ולזאת הוא פונה לאדם שמלאו לו ל' שנה ומזכירו ומזרזו באמרו לו, הן הינך עומד כעת בזמן מלוי הכח, והרי לא נבראת בעוה"ז לשם חיי שעה כי אם בכדי לקיים מצוות ולעשות את רצון ה', ע"כ טול את הכחות שנתברכת בהם והזדרז לעבוד עמם את בוראך עבודה שלימה בלימוד התורה וקיום המצוות לשמה כראוי וכיאות.

במלאות לאדם שלשים שנה, עליו לזכות את החייבים ולהוכיח את אנשי הרשע

כתב במדרש שמואל כי בהגיע האדם לשנת שלשים ראוי שיהיה מעשה את אחרים ומזכה אותם בעבודת ה', וגם יוכיח בשער את אנשי הרשע, כיון שאז כחו במתניו ולו זרוע עם גבורה לכלות קוצים מן הכרם ולהיות מזכה לחייבים ולהעלותם על דרך טובה וישרה.

המעלות הבאות ע"י לימוד מהרב, נקנות בזמן קצר יותר מאלו הבאות בכח האדם עצמו

כתב המהר"ל כי מדברי המשנה האלו יש לנו ללמוד דבר חשוב ביותר הנוגע לקניני התורה, והוא שכאן נתברר לנו מה גדול ערכו של הלימוד מפי רב ומורה דרך, שהרי כאשר נתבונן בחלוקות השנים שכתב התנא, נראה שכל זמן שהתקדמות האדם תלויה וקשורה בלימוד שהוא לומד מפי אחרים, דהיינו לימוד המקרא המשנה והגמרא שהאדם מקבלם מרבו הגדול ממנו בחכמה, אזי די בחמש שנים בכדי להתעלות ממדריגה למדריגה ולהגיע אל המעלה הגבוהה יותר, וכפי שאמר התנא "בן חמש שנים למקרא" וכעבור ה' שנים "בן עשר למשנה", ושוב כשחלפו ה' שנים הגיע זמן "בן חמש עשרה לגמרא" למשך ה' שנים נוספות, אולם כאשר בא האדם ל"בן עשרים לרדוף" שמכאן ואילך מדובר במדריגות ומעלות הבאות בהתקדמות עצמית של האדם, אזי נדרש לכך זמן כפול, והאדם נזקק שיעברו עליו עשר שנים שלימות עד שיזכה לרכוש מעלה נוספת ויגיע לכלל "בן שלשים לכח", וכן כיוצ"ב בשאר המעלות שנמנו במשנה.

בן ארבעים לבינה.

מקור הדבר ש"בן ארבעים לבינה"

פרש"י ש"בינה" הוא ענין ההבנה דבר מתוך דבר וההוראה כהלכה, ובמסכת ע"ז (ה ע"ב) למדו דבר זה שהבינה נרכשת אצל האדם בהיותו בן

ארבעים, ממאמר הכתוב (דברים כט, ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה, ודרשו מכאן לתלמיד שאין עומד על דעת רבו עד שהוא בן ארבעים. [ובתוס' יו"ט הקשה על הרע"ב (שגם כתב כדברי רש"י) איך הביא ראייה מדור המדבר, שבשעה שאמר להם משה רבינו דברים אלו היו הרבה יותר מבני ארבעים שנה, שהרי במדבר לבד היו מ' שנים וזה היה בסוף אלו הארבעים. ותירץ שהדיוק הוא מכך שמשעה דיבר לכלל ישראל, ואף אותם שהיו קטנים בשעת מתן תורה היו בכלל זה, ומה שאמר "ולא נתן לכם" היינו שלכולם עדיין לא נתן עד היום הזה, אבל למקצתם שהיו גדולים בשעת מ"ת נתן כבר בעת שמלאו להם ארבעים שנה. עוד יישב שבנ"י בשעת מ"ת היו כמו גרים (שהרי מהם ילפינו בסוף פ"ח דפסחים (צב ע"א) שגר צריך טבילה) וקיי"ל (יבמות כב ע"א) דכל גר הוי כקטן שנולד, נמצא שבעת ההיא היו נחשבים ממש כבני ארבעים, ושפיר מצינו למילף מהם ש"בן ארבעים לבינה"].

מעט היות האדם בן ארבעים הוא יכול ללמוד את תורת הסוד

ובילקוט מעם לועז ביאר שהתנא נתכוין להורות אודות לימוד תורת הסוד, שטרם מלאות לאדם ארבעים שנה אין לו ללמוד חכמה זו שעבורה נצרך שיהי' לאדם בינה יתירה, וטעם הדבר הוא שכיון שאין כל אדם זוכה להבין אותה כראוי זולת השרידים אשר ה' קורא, ע"כ יש מקום לחשוש שמא יכשל בה האדם (ויבוא לקצץ בנטיעות ח"ו) וילמדנה שלא כראוי, וע"כ רק בעת הגיעו לשנת הארבעים שאז מזכים אותם משמים לבינה, ויהא באפשרותו להבין את לימודו כראוי, אזי יוכל להתחיל לעסוק בתורת הסוד.

בן חמשים לעצה.

מקור הדבר ש"בן חמשים לעצה"

כתב רש"י שענין זה דומה למה שנאמר בתורה (במדבר ח, כה-כו) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד, ושרת את אחיו באהל מועד לשמור משמרת, ופירוש הדבר הוא שהלוי שמלאו לו חמשים שנה וסיים לעבוד בביהמ"ק - מייעץ לאחיו הלויים העובדים בבית ה' ומלמדם היאך לשמור את משמרתם ולקיים את תפקידם, [וזהו "ושרת את אחיו" שבמה שהוא מייעץ להם בדברים אלו הוא משרת אותם ומסייע להם בעבודתם].

כאשר מלאו לאדם חמשים שנה, עליו להורות לאחרים
מנסיונו באיזה דרכים יש להם ליזהר מללכת

כ"ק האדמו"ר בעל אמרי אמת מגור זצ"ל פירש את דברי המשנה ע"פ דברים ששמע בשם זקינו הרה"ק בעל חידושי הרי"ם זי"ע, מעשה באדם שהיה מהלך ביער בדרכו מעיר לעיר, תוך כדי הילוכו טעה ואיבד את הדרך ולא הצליח למצוא מהיכן יוכל לצאת מן היער, כה הלך סחור סחור ימים מספר בהיותו קרוב ליאוש, ויהי לפתע אורו עיניו בראותו לנגד עיניו איש זקן בא בימים, לבו נתמלא רגשי שמחה בחושבו כי הגיע זמן גאולתו והזקן הזה יורה לו את הדרך הנכונה שתובילהו למחוז חפצו, וע"כ פנה אליו ושאלו באיזו דרך יוכל לצאת מן היער הלזה, השיבו הזקן דע לך כי האמת היא שאין ביכולתי להורות לך את דרך היציאה מאחר שאני בעצמי טועה ונבוך ביער הזה כבר שבעים שנה, אולם בדבר אחד אוכל לסייע בידך, כי הנני יכול להזהירך שלא תלך בכל אותם שבילים ודרכים בהם הלכתי וטעיתי עד עתה, כי הם אינם מובילים אל הדרך הנכונה, אבל בכדי למצוא את הדרך האמיתית תצטרך אתה בעצמך לעמול ולהתייגע, עכ"ד החי' הרי"ם.

ועפ"ז ביאר האמרי אמת את דברי רש"י הנ"ל שבהיות הלוי בן חמשים היה מייעץ לאחיו הלויים, כי העצות שהיה נותן להם הם - היאך יוכלו להשמר מן הדרכים הבלתי טובים שהוא היה מהלך בהם בטעות, וזהו שאמר הכתוב "ושרת את אחיו" שהשירות שהיה מסייע לאחיו הוא בכך שהעניק להם עצות "לשמור משמרת", כלומר היאך יוכלו הם להשמר ולהזהר לבלתי לכת בדרכים שאינם נכונים שהיה הוא עצמו טועה בהם, ובכך תהיה להם תועלת גדולה להבא. וזהו גם רמז מאמר התנא "בן חמשים לעצה", שעל האדם הזה מוטל ליעץ לאחרים מנסיונו, ולומר להם באיזה דרכים אין כדאי להם ללכת, כאשר הם אינם מובילים אל הדרך העולה בית אל.

טוב לשאול עצה מאדם שמלאו לו חמשים

כתב במדרש שמואל שהתנא בא להשמיענו שכאשר האדם זקוק לעצה מסוימת והוא מחפש אדם שיוכל לתת לו עצה טובה, לא יתייעץ אלא עם אדם שמלאו לו חמשים שנה, אך מי שלא מלאו לו חמשים שנה לא יוכל ליתן לו עצה נכונה שהרי עדיין לא הגיע לכלל החכמה האמיתית, ודייקא בסבי עצה וכפי שנראה מהמאורע שהיה עם רחבעם בנו של שלמה המלך שלא שמע לעצת הזקנים אלא לעצת הילדים, ולפיכך נפסקה מלכותו (מלכים-א יב, גי'ט).

ייעץ גם לעצמו להתכונן כראוי לקראת יום פטירתו מן העולם

מִרְן הַחֶפֶץ חַיִּים זצ"ל היה אומר אודות משנתנו, כי אם האדם שמלאו לו חמשים שנה הוכשר ליתן עצות לאנשים אחרים, כ"ש שראוי לו לייעץ עצה טובה לעצמו, והיינו שייעץ לנפשו שכיון שכבר קרב ובא היום המיועד שיובילוהו אל בית מועד לכל חי, עליו להכין צידה רוחנית גדולה ומספיקה לקראת הזמן שיקראו לו משמים להשיב את פקדונו, וע"כ מה טוב חלקו וחבלו אם ישכיל להרבות בלימוד התורה וקיום מצוות ומעש"ט, ויחזור בתשובה שלימה על כל עוונותיו, ואז יהיה מוכן לעמוד למשפט לפני ב"ד של מעלה וטוב לו בזה ובכא.

בְּן שִׁשִּׁים לְזִקְנָה, בְּן שִׁבְעִים לְשִׁיבָה.

בהגיע האדם לשנת השבעים יש לו למהר לשוב בתשובה

כתב רש"י שבהיות האדם בן ששים מתחילים שערותיו להלכין מעט ואז הם ימי "זקנה", ואילו בהגיעו לשבעים שנה כבר הלבינו רוב שערותיו וזמן זה נקרא ימי "שיבה", וכפי שנראה מדברי חז"ל במסכת ברכות (כח ע"א) אודות רבי אלעזר בן עזריה, שכאשר עלה על כסא הנשיאות נהפך שערו ללבן ונעשו לו בזקנו י"ח שורות של שער לבן, ועל זאת אמר רבי אלעזר "הרי אני כבן שבעים שנה", הרי לנו שבהגיע האדם לשבעים שנה מתלבנים רוב שערותיו ע"כ. ונתכוין התנא בדבריו להשמיענו הוראה למעשה, שכאשר האדם מגיע לשנתו השבעים עליו לפשפש במעשיו ולבדוק מה הם הדברים שעליו לתקן ולשפר, וימהר לחזור בתשובה שלימה על כל מעשיו, ובזה יקיים את מאמר הכתוב (ויקרא יט, לב) מפני שיבה תקום, והרמז בזה הוא "מפני שיבה" היינו שמחמת שהאדם מגיע לשנות השיבה ובא לשנת השבעים, "תקום" עליו להתעורר ולקום מתרדמת הזמן, וימהר להתגבר על יצרו הרע כאשר הוא עדיין בכחותיו, ויזדרז לשוב בתשובה שלימה על כל מעשיו שלא היו לרצון הבורא ית'.

בְּן שְׁמוֹנִים לְגְבוּרָה.

אריכות הימים עד שמונים שנה היא מגבורות ה' ואינה מדרך הטבע

כתב רש"י שאם יזכה האדם להגיע עד שמונים שנה הוא דבר גדול, וכן אמר הכתוב (תהלים צ, י) ואם בגבורות שמונים שנה, והיינו שאדם זה שהגיע לשמונים שנה חי רק בגבורת הקב"ה ולא משום שכחותיו רבו, שהרי בשנים

אלו שוב אין לו כח כ"כ לאכול ולשתות, ומוכרחים אנו לומר שלא המזון הגשמי מחזיק את חיותו כי אם גבורת ה' עשתה זאת, (וזהו אומרו "בן שמונים לגבורה" כי אז ניכרת גבורת השי"ת כאמור).

ובילקוט מעם לועז כתב רמז נאה במקראי קודש שבתהלים ע"פ דברי משנתנו, כי הנה כתיב (תהלים עא, ט) אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני, ולהאמור יתפרש כה, "אל תשליכני לעת זקנה" קאי על שנת הששים שאז הוא עת הזקנה כדברי משנתנו, "ככלות כחי אל תעזבני" קאי על עת הגיע האדם לשנת השבעים שאז כלים כחותיו הטבעיים, ומבקש מאת ה' שגם ככלות כחותיו לא יעזבנו אלא יתן לו סעד לתומכו, וסיים הכתוב ואמר (שם פסוק טז) אבוא בגבורות ה' אלקים אזכיר צדקתך לבדך, ובזה נתכוין להפיל תחנה לפני השי"ת ואמר "אבוא בגבורות" היינו שמבקש שיזכה להאריך ימים ושנים עד שיבוא לכלל "בן שמונים לגבורה", וכיון שנתבאר שבזמן זה אין החיים מדרך הטבע כי אם בסיבת גבורות ה', ע"כ אמר הכתוב "אזכיר צדקתך לבדך" כיון שחיי האדם אז המה רק בגין גבורות ה' (ועליו לשבח ולהודות לו ע"כ באופן מיוחד ולהזכיר צדקתו שעשה עמו).

אף בהגיע האדם לגבורות שמונים צריך לערוך מלחמה נגד יצרו

ובמדרש שמואל כתב כי כוונת התנא לומר לאדם, שאף כאשר הגיע לשנת השמונים, לא יאמר שכעת ודאי לא יסיתהו היצה"ר לחטוא מאחר שכבר אין בו כח, וע"כ אינו צריך עוד לחגור כלי מלחמה ולעמוד הכן כנגד היצה"ר להתגבר עליו בעוז, אלא ישים אל לבו מה שמצינו (ברכות כט ע"א) גבי יוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה ואז נעשה צדוקי, וע"כ אמר "בן שמונים לגבורה" כלומר אף בהיותו בן שמונים, צריך האדם עדיין להתגבר על יצרו הרע ולהלחם נגדו בעוז תעצומות (אך יש לציין שבשעה שיוחנן כה"ג נעשה צדוקי לא היה בן שמונים שנה, אלא שמלאו פ' שנה ששימש ככה"ג).

כדאי לאדם לחיות שמונים שנה ובלבד שיזכה להניח תפלין

אפי' פעם אחת

ובענין זה של "בן שמונים לגבורה" מן הראוי לספר עובדא בעלת מוסר השכל רב, בעיר טבריה התגורר הרה"ק רבי אברהם מקאליסק זי"ע, פעם אחת הביאו לפניו אדם ישיש שהיה חולה מאד וכבר לא היה יכול ללכת בכחות עצמו ולעשות מאומה, התאונן האדם לפני רבי אברהם שחיי נמאסו עליו מאחר שכחותיו כל עמו והוא חש שטוב מותו מחייו, ואשר על כן די לו בשמונים שנה שחי עד עתה והוא מבקש שחיי יגיעו לקיצם, השיב לו הרה"ק - שוטה שבעולם, הלא כדאי

לאדם לחיות שמונים שנה שלימות בעוה"ז ואף אם יהיו ימיו אפופים ביסורים נוראים, אך ורק בגין הזכיה הלזו שיוכל להניח תפלין אפי' פעם אחת בלבד במשך כל ימי חייו, ואף אם לא תהא הנחת התפלין הלזו באופן נעלה בדחילו ורחימו כראוי, אלא יקיים את המצוה באופן פשוט ביותר, ומעתה כיון שהינך זוכה להניח תפלין מדי יום ביומו, מה לך כי תלין ותבקש שיסתיימו ימיך, הרי יש לך לשמוח על אשר אתה זוכה למצוה יקרה זו ששכרה מרובה לאין שיעור.

בן תשעים לשוח.

ביאור מהות "לשוח"

פירש רש"י וז"ל לשוח - הוא מהלך שחוח, שהרי מכאן ואילך הוא כפוף ע"כ, וכן פי' גם הרע"ב שהוא הולך שחוח וכפוף. אמנם רבינו יונה פירשו מלשון שיח ומערה (והרע"ב בפי' ב' כתב שלפירוש זה הוא מלשון שוחה עמוקה), כלומר שמכאן ואילך הוא מזומן למיתה והוא ראוי ומעונד לקבורה במעמקי האדמה. וכתב פירוש נוסף בשם יש מפרשים שהוא מלשון שיחה ודיבור, וכוונת התנא לומר שכיון שקרבו ימיו למות עליו לקדש את פיו, ולהרבות בעסק התורה והתפילה.

בהגיע האדם לשנת התשעים עליו להזהר בעיקר שלא לחטוא בלשונו

במדרש שמואל נקט גם הוא כפירוש זה ש"לשוח" קאי על הדיבור אלא שפירש הכוונה באופן אחר, והוא כי כאשר האדם הגיע לשנת התשעים נתמעטו כחותיו, ושוב אין בו כח לחטוא בכלי המעשה משום שתשש כחו כנקבה, וע"כ אינו צריך לערוך מלחמה לנגד יצרו בענין מעשי העבירות הנעשים עם שאר האיברים, כי אם בפיו ולשונו, שהרי עדיין כחו בפיו ויכול לשוח ולדבר כרצונו, וע"כ אמר התנא "בן תשעים" צריך אדם לשים מעייניו בענין "לשוח" שהוא הדיבור והשיחה, ועליו לשמור את דרכיו בעיקר מחטוא בלשונו ולהמנע מלדבר דיבורים אסורים ח"ו.

על זקני הדור מוטל להעביר לבני הדור החדש את מעלת הדורות הקודמים

ובספר פרקי שלום ביאר כוונה נוספת בפירוש תיבת "לשוח", כי האדם הלזה שזכה לזקנה מופלגת כזו והוא עומד בשנת התשעים, עליו לדעת שהקב"ה הותירו לחיות בזה העולם עבור מטרה ותכלית מיוחדת, והיא שכיון

שזה האיש הינו שריד לדור הקודם שכמעט כולו עבר ואבד מן הארץ, הנה עליו מוטל התפקיד החשוב ובעל האחריות - למסור לבני הדור החדש את מעשי הדור הישן שהוא זכה להכיר, ולבאר בפניהם מה היתה מהות בני הדור ההוא ואת רוב מעלתם וגדולתם, ולפיכך בעת היותו "בן תשעים" מוטל עליו "לשוח" עם מכריו ועם כל האנשים הנקלעים לסביבתו אודות חשיבות הדור הקודם, ויספר להם עובדות מהנהגותיהם ומיראת השם שבערה בלבכם, ועי"ז לא ידמו בנפשם שחכמתם וצדקותם גדולה יותר מבני הדורות הקודמים כפי הטעות המצויה אצל רבים מבני דורנו, אלא ידעו בידיעה ברורה שהדורות הקודמים עלו במעלתם על דורנו אנו עשרת מונים, ובין כל דור חלה ירידת הדורות גדולה, וכאשר ישימו את הדברים הללו על לבם ויבואו להכרה זו באמת, אזי יקבלו את מסורת התורה שהעבירו להם בני הדור הישן בלב ונפש חפצה, ולא תעלה על לבם מחשבת פיגול לסלול דרך חדשה בקיום התורה והמצוות אשר לא שערום אבותיהם.

בן מאה פָּאָלוּ מֵת וְעָבַר וּבָטַל מִן הָעוֹלָם.

התשובה מועילה רק כאשר האדם עדיין מסובב בנסיונות,
וע"כ כשמלאו לו ק' שנים אינה מועילה

רש"י פירש וז"ל, שכבר עיניו כהו וליחו נס ונשתנו פניו ומעין החכמה פסק ממנו והוא משתטה והולך עכ"ל. וכתב במדרש שמואל שהתנא חפץ להשמיענו בדבריו שהאדם לא ימתין מלשוב בתשובה עד אשר יהיה בן מאה שנים, כיון שהתשובה שיעשה אז לא תהא נחשבת כלל לתשובה ולא תתקבל לפני ה'. וענין זה דומה לאדם שכבר מת והסתלק מן העולם, שהדבר ברור כשמש שכאשר הוא עולה לעוה"ב והוא רואה לנגד עיניו כמה גדולים עונשי העוונות, הרי הוא מלא חרטות על כל מעשיו הרעים שעשה בעודנו חי, ועכ"ז ודאי שלא תועיל חרטתו להחשב כתשובה, ולא ימחלו לו על עוונותיו, כיון שהתשובה מקובלת אצל הקב"ה רק כל עוד שהאדם מלובש בחומר העכור המושכו לחטוא, ועכ"ז הוא מתגבר על יצרו ובוחר בטוב ומשנה את דרכיו לטובה, אבל כעת שכבר איננו חי בעוה"ז ואין לו יצה"ר שוב אין שייך אצלו תשובה כלל. ומעתה גם האדם שכאשר הוא נעשה "בן מאה" שנים אוחזתו יראה ופחד מכך שהוא עתיד לעמוד בדין לפני הקב"ה בקרוב, ואז הוא מתעורר לתשובה, הרי הוא "כאילו מת ועבר ובטל מן העולם" ואין בידו לעשות כל רעה, ודאי לא תועיל תשובתו מאומה. וכיון שכן יש לאדם לשוב בתשובה שלימה לפני ה' זמן רב טרם יגיע לזמן זה, ואז יזכה שיימחלו כל עוונותיו, ויעלה למרומים כשהוא נקי וזך מכל חטא ופשע וייטב לו ביום שכולו ארוך.

כִּד בֶּן בֶּן בֶּן אֹמֵר הֶפְךָ בָּהּ וְהֶפְךָ בָּהּ, דִּכְלָא בָּהּ. וְכִּהָ תְּחִזִּי,
 וְסִיב וּבִלָּה בָּהּ, וּמִנָּה לָא תְּזוּעַ, שְׁאִין לָךְ מִדָּה טוֹבָה הֵימָנָה. בֶּן
 הָא הָא אֹמֵר לְפֻמֵּי צַעֲרָא אֲגָרָא:

פירוש רש"י

בב הפוך בה והפוך בה. צמורה: דכולא בה. שהכל ממלא צה: וסיב ובלה בה. גם עד זקנה
 ושיצה לא תעזבנה: ומינה לא תזוע. שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך וללמוד חכמת יונית,
 שאין מותר ללמוד חכמת יונית אלא במקום שאסור להרהר בדברי תורה כגון צנית המרחץ או צנית
 הכסא. ששאלו את רבי יהושע מהו ללמד אדם את בנו חכמת יונית, אמר להם, ילמדנו בשעה שאינו
 לא יוס ולא לילה, דהא כתיב והגית בו יומם ולילה: לפום צערא אגרא. כפי רוב הצער שאתה סובל
 בלמוד התורה ועשיית המצוה, כן יהיה שכרך מרובה:

כל אדם בכל גיל צריך לידע ש"בן ששים לזקנה" וכו',
 ועי"ז יבין שלא להתעסק הרבה בעניני העוה"ז

כתב האברבנאל שאין דברי התנא כאן אמורים רק לאלו שהגיעו לכלל השנים
 שנזכרו במשנה, וכגון שהאדם שמלאו לו ששים ידע ש"בן ששים לזקנה",
 וזה שהגיע לכלל שבעים יתבונן ש"בן שבעים לזקנה" וכיוצ"ב, אלא כוונת
 דבריו הם לכל אחד ואחד מעם בני"י, כי כולם צריכים לידע ולהוודע שאין כדאי
 להם להתעסק בענינים הגופניים והחומריים, שהרי הם עומדים לעבור ולהתבטל
 כעשן פורח וכענן כלה (וכמו שנראה שבתחילה עומד האדם בשיא כחו, ואילו
 בעבור השנים הוא נעשה זקן ושב עד שהוא מת ועובר ובטל מן העולם), ולכן
 מה לו ליתן את כחותיו בדברים כלים ונפסדים, אך עליו להתנהג כחכם אשר
 עיניו בראשו, וירבה בנפשו יראת ה' שהיא העומדת לאדם לעולמים, הן
 בילדותו הן בבחרותו והן בזקנותו.

משנה כד

בֶּן בֶּן בֶּן אֹמֵר וכו' בֶּן הָא הָא אֹמֵר וכו'.

מי הם "בן בג בג" ו"בן הא הא", ועל שם מה נקראו בשמות אלו

כתב רבינו יוסף בן נחמיאש בשם י"א (הובא במד"ש) ש"בן בג בג" ו"בן הא
 הא" לא היו שני תנאים, אלא שני השמות הם ב' כינויים לתנא אחד
 שהיה גר צדק, וקראוהו "בן בג בג" לפי שהיה בן גרים, ו"בג בג" הוא ראשי

תיבות **בן** **גר** **בן** גיורת, והשם "בן הא הא" הוא לפי שכל הגרים נקראו על שם אברהם אבינו ושרה אמנו ונחשבו לצאצאיהם, כדכתיב (בראשית יז, יד) והיית לאב המון גויים, וכיון שהקב"ה הוסיף את האות ה"א בשמותיהם וקרא לאברהם אברהם ולשרי שרה - נרמז בשם "בן הא הא" שהוא בנם של אברהם ושרה שהוסיפו ה"א בשמם. אמנם הרשב"ם מפרש שהם ב' תנאים שונים ושניהם היו גרים (וכ"כ בתוס' חגיגה ט ע"ב ד"ה בר), והטעם שקראו להם בכינוי ולא בשמם האמיתי, הוא בכדי להסתירם מן המלשינים שלא יבוא לידיעת המלכות שעזבו את אמונת הנכרים ויענישום. והוא כתב שגם השם "בן בג בג" מרמז על כך שהיה בן אברהם ושרה שנתוסף להם ה"א בשמותם, ותיבת "בג" בגימטריה של האות ה'. ולשיטה זו ב' השמות מכוונים לאותו ענין (שהיו גרים ונחשבים כבניהם של אברהם ושרה), אלא ששם "בן בג בג" נכתב באופן יותר נעלם ונסתר, ומה שכינו אותם בשמות שונים זה מזה אף ששני השמות מכוונים לאותו ענין, הוא בכדי שיבדילו ביניהם וידעו מי מהם אמר מימרא פלונית ומי מימרא פלונית.

ובספר מפי ספרים וסופרים הוסיף לבאר עפ"ז שדייקא לפי שהיה בן בג בג גר צדק אמר זה המאמר, וזאת משום שאדם שנולד כגוי ערל וחי בין העכו"ם זמן מה, יכול להבחין ולדעת ביתר שאת מהו החילוק וההבדל שבין קדושת התורה לבין שאר החכמות, עד שאמר על התוה"ק "הפוך בה והפוך בה דכלא בה", שהרי הוא עצמו ע"י שקיבל עול תורה ומצוות יצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, ונהפך לאיש אחר במידותיו הטובות עד אשר זכה לעלות ולהתעלות, והפך להיות תנא אלוקי ששמו נמנה כששה סדרי משניות בין שאר התנאים הקדושים והטהורים מאורי עולם.

הַפֶּךְ בְּהַ וְהַפֶּךְ בְּהַ, דְּכֵלָּא בְּהַ.

כל חכמות העולם כלולות בחכמת התוה"ק

רבינו יונה וספורנו פירשו "הפך בה והפך בה", היינו שהאדם צריך לחזור על דברי התורה ולשננם שוב ושוב, "דכלא בה" היינו שכל חכמות העולם כלולים ומונחים בחכמת התורה, וכגון חכמת המאטמאטיק"א והפיזיק"א ושאר עניני המדעים (וויסנשאפט), ונתכוין התנא לומר לאדם שישים את כל מעייניו בעסק התוה"ק, ואז יוכל להבין ולהביט נפלאות ממנה בלחוד, ולא יצטרך לספרי פילוסופי האומות והחוקרים שבהם.

תתשב דרכי מסכת אבות אבות

כמה עובדות מן המדרש ומגדולי הדורות שמהם נראה את ענין הנ"ל

וענין זה שכל החכמות כלולות בתורה הק' נוכל לראות בחוש מן העובדא שהובאה במדרש (בראשית רבה כ, ד), מעשה בפילוסוף אחד שבקש לידע כמה הוא זמן עיבורו של הנחש, כיון שראה אותם מתעסקים זע"ז (בדרך ארץ) נטלן ונתנן בחבית (ופי' ביפה תואר שהניח כמה נחשים נקבות בחבית אחת), והיה מספק להם מזונות עד שילדו (כעבור ז' שנים, ומזה נודע לו זמן עיבורן). כשעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל נחש לכמה מוליד, שאל רבן גמליאל את רבי יהושע, אמר לו לשבע שנים, אמר לו ר"ג מנין לך, א"ל רבי יהושע כתוב בתורה אצל קללת הנחש (בראשית ג, יד) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, הכלב הוא חיה טמאה ומוליד לחמשים יום, ובהמה טמאה יולדת ליי"ב חודש שהוא ז' פעמים יותר מן הכלב, וכשם שהבהמה יתירה מן החיה ז' פעמים, כך הנחש ארור מן הבהמה ז' פעמים, הוי אומר הנחש מוליד לז' שנים, לעת ערב השיב רבן גמליאל תשובה זו לזקנים כאשר אותו פילוסוף עמד שם עמהם, כאשר שמע את הדברים יוצאים מפי ר"ג התחיל מטיח את ראשו בכותל ואמר, כל מה שעמלתי במשך שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד עכ"ד המדרש, והוא אשר דברנו שכל חכמות העוה"ז אצורות בתוך חכמת התוה"ק, ומה שהחכם הנכרי הוצרך לעמול עליו במשך ז' שנים, ידעו חכמינו תיכף ומיד ע"י שדרשו את פסוקי התורה על נכון.

ובעין זה הוה עובדא עם מרן החתם סופר זי"ע, שאחד מנגידי עירו פרעשבורג היה נוהג להכנס אליו מדי תקופת זמן ולהתייעץ עמו אודות עניני מסחריו, כה עשה זמן רב ואכן זכה להצליח במעשי ידיו כעצת החת"ס, פעם אחת תוך כדי דיבורו עם החת"ס - בעודו שומע את עצותיו הנפלאות - הרהיב עוז ושאלו מנין הוא שואב את ידיעותיו הרבות במילי דעלמא ובעניני מסחר, בעוד שהוא לא מש מעודו מד' אמות של הלכה ולא יצא מאהלה של תורה בכדי להתעסק בעניני מסחר ושאר עניני העוה"ז, נענה החת"ס ואמר לו, הן איתא במשנה "הפך בה והפך בה דכלא בה", הרי כי בתורה מונח הכל, וע"י העסק בחכמת התורה יכולים להבין ולידע את כל הנצרך מעניני דעלמא ושאר כל החכמות.

וידוע גם מה שמסופר על מרן החזון איש זצ"ל, שכאשר באו לשאלו בענינים רפואיים היה מכריע בדעתו הגדולה והרחבה באם לעשות ניתוח או לאו, ובאם צידד לערוך את הניתוח היה מורה לעתים באיזה אופן לעשותו, והעיד על עצמו שרכש את ידיעותיו אלו מחכמת התורה שעסק בה, והוא כפי שנתבאר שכל חכמות העולם מונחים בתורה.

חזרת הלימוד הינה לימוד 'לשמה'

בילקוט מעם לועז כתב שהתנא נתכוין לרמוז בדבריו אודות החיוב שיש לאדם לחזור על תלמודו ולשננו, וכלמד ממאמר הכתוב (דברים ו, ז) ושננתם לבניך, וכוונת התורה בזה היא שמלבד מה שהאדם לומד את דברי התורה עליו לחזור על תלמודו פעמים נוספות, ותיבת "ושננתם" מתפרשת מלשון הכתוב (שמות טז, כב) לחם משנה, שענינו הוא שביום שישי היו יורדים שני עומרים בכפל מכל יום, וכן כאן "ושננתם" פירושו שיהא האדם חוזר על תלמודו, וזהו מאמר התנא "הפך בה והפך בה" כלומר שתשנן את לימודך שוב ושוב, ולא תסתפק בלימוד פעם אחת. והנה בפעם הראשונה שהאדם לומד את דברי התורה מטרתו היא בכדי להבינם על בוריים ואין כוונתו בכך לשם שמים לחוד, אמנם כאשר הוא חוזר על לימודו שנית הרי זה אך ורק לשם לימוד התורה ונחשב ללימוד 'לשמה'.

בכל פעם שהאדם חוזר על לימודו מתחדשים לו חידושים נוספים

רש"י פירש "הפך בה והפך בה" ע"ש הכתוב (משלי ד, ח) סלסלה ותרוממך, והיינו שבכל שעה ושעה שהאדם לומד תורה הרי הוא מוצא בה טעמים נוספים וזוכה לחדש בה חידושים, וכעין זה פירש גם במדרש שמואל "הפך בה" היינו אם בפעם הראשונה שלמדת תורה הבנת בה הבנה מסוימת, חזור "והפך בה" פעם נוספת ותזכה להבין בה הבנה חדשה עמוקה יותר מן הקודמת, וכן הוא בכל פעם ופעם שתהפוך בה, כי פעם אחת תדרוש את הפסוקים מסופם לראשם ובשניה תפרשם מראשם לסופם, וכיוצא ב"ב באופנים רבים, כי בכל פעם תבין ותחדש בתורה חידוש אחר משום "דכלא בה", ודבריה הנעימים סובלים פירושים רבים עד מאד וכמו שידענו (במד"ר יג, טו) ששבעים פנים לתורה.

כאשר מתעוררת לאדם קושיא בלימודו, יחפש בספרים הרבה ובודאי ימצא יישוב מספיק

עוד פירש במד"ש שהתנא בא לרמוז לאדם העוסק בתורה ובתוך כדי לימודו עולה במוחו קושיא עצומה על מה שלומד, ואף אם הוא מתאמץ בכל עוז למצוא עליה יישוב מספיק אין הדבר עולה בידו, הנה עצתו נתונה שיהפוך ויחפש בכל הספרים ובכל המקומות אשר הוא סבור שיתכן שהם מדברים על ענין זה, ובודאי ימצא באחד מהם מענה לקושייתו ויבוא מרגוע לנפשו, וזאת משום שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר (אוצר המדרשים ברייתא ד"ב מידות אות טו). וזהו שאמר התנא "הפך בה והפך בה" לעיין ולחפש בכל חלקיה

תתשכב דרכי מסכת אבות אבות

ואז תזכה למצוא יישוב נכון, שהרי "דכלא בה" והכל גלוי ומבואר בה, ואף אם לא נתפרש הדבר במקום עצמו שנאמר הענין הזה, בודאי יתבאר במקום אחר.

כל עניני עבודת השי"ת נכללים בעסק התורה

כתב הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד (קובץ מאמרים עמ' עב) ששמע מפי הכהן הגדול מרן החפץ חיים זצ"ל, שבימי רבינו הגר"א מווילנא זצ"ל היו אנשים שנקראו בשם 'מגידי', ודרכם היה לנסוע מעיר לעיר ולדרוש בפני התושבים ולעורר את לבם לעבודת ה', והיו מחזקים אותם בענינים שונים שלדעתם היו צריכים חיזוק, פעם אחת בא אחד מן המגידיים אל הגאון מווילנא ושאל בעצתו, בהיות שהוא מעורר את הקהל, ומנהגו לדבר בכל פעם אודות כמה ענינים, אך הוא נוכח לדעת שבאופן כזה אין יוצאת מדיבוריו תועלת גדולה כ"כ, משום שמריבוי הענינים המדוברים אין השומעים יודעים כ"כ מהו המעשה אשר עליהם לעשות ובמה עליהם לשפר את דרכם, וע"כ הוא סבור שאם יליב את הקהל בנושא אחד ויחיד, סביר להניח שהדברים יעשו עליהם רושם לטובה הרבה יותר, וע"כ נפשו בשאלתו מהו אותו דבר שעליו יש לו לייחד את דיבורו, השיבו הגר"א עליך לדבר רק אודות עסק התורה"ק, שהרי כל שאר עניני עבודת ה' נכללים בה. ועד"ז ביאר רבי אלחנן את מאמר משנתנו "הפך בה והפך בה דכלא בה", כי כל עניני עבודת ה' מונחים וכלולים בעסק התורה"ק.

ע"י עסק התורה תתהפך מהות האדם עצמו לטובה ויוכל לתקן את מידותיו

וי"ש מפרשים (הובא בילקוט מע"ל) את כוונת התנא במימרא זו לענין תיקון המידות, כי הנה עיקר עבודת השי"ת שהאדם צריך לעמול על כך היא עבודת המידות, כי נודע שהאדם נולד כשבקרכו שוררות מידות רעות, וכמאמר הכתוב (איוב יא, יב) וְעִיר פֶּרָא אָדָם יוֹלֵד, ובענין זה של המידות ותכונות הנפש אין כל בני האדם שוים, אלא כל אחד נוצר עם מידה ותכונה מסוימת שעליו לעמול ולתקנה ולשרש אחריה עדי אשר יזכה להשלים את תיקון המידה הלזו, והנה הדרך היחידה שעל ידה יש באפשרות האדם לתקן את מידותיו ולהפכם לטובה היא ע"י שיעמול בתורה, וכפי שאמרו חז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין כנגדו. ומעתה זהו ביאור המאמר "הפך בה" עסוק בתורה מתוך עמל ויגיעה כדי שתבין את אמריה על בוריים, ועי"ז "הפך בה" כלומר אתה בעצמך תשתנה ותתהפך לטובה, כיון שע"י עסק התורה יכול האדם לעקור את המידות הרעות מקרכו, ולהפוך את טבעו הרעים שנולד עמהם.

ובענין זה מסופר על חסיד אחד שנכנס אל הרה"ק מקאצק זי"ע, ובישר לו בשמחה על הזכיה הגדולה שנפלה בחלקו לסיים את כל ש"ס תלמוד בבלי, השיב לו הרה"ק בחריפות ובשנינות כדרכו בקודש, אכן אתה למדת את כל הש"ס, אך אמור נא לי וכי מה לימד הש"ס אותך. הרי לנו מזה כי אין עיקר תכלית הלימוד בעצם הלימוד לחוד, אלא התוצאה הרצויה מעסק התורה היא שהאדם ישנה בגינה את אורחות חייו לטובה, עד אשר הבריות יאמרו עליו ועל הנהגותיו - מה שהובא במסכת יומא (פו ע"א) אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו.

ובנה תחיו.

ע"י שהאדם מתייגע בתורה הרי הוא זוכה לבהירות
ביסודות האמונה בהשי"ת, ויגיע לאהבתו ויראתו ית'

פירש הספורנו "ובה תחזי" שע"י התורה יראה האדם מופתים שכליים, והיינו שיבין בדעתו בבהירות נפלאה את המהות האלקית בעולם (כלומר כל ענין מציאות הבורא ונצחיותו, וכן את מהות ההשגחה הפרטיית שהקב"ה משגיח על כל פרט ופרט מן העולם), וכן את ענין 'השארית הנפש', דהיינו שאף לאחר שהאדם מסתלק מן העולם נשמתו נותרת קיימת לעד, וכן עוד דברים יסודיים השייכים לאמונת השי"ת, ובנוסף לכך יראה ויבין גם את עיקרי המחקר הראוי לאהבה וליראה את השי"ת, כי זה כל האדם וכל עיקר כוונת התורה. אמנם זאת לא יזכה האדם לראות ע"י התורה - רק אחר שיעמול בה הרבה וישתדל בלימודה ביגיעה, וכמו שנראה ממאמר הכתוב (משלי ב, ד-ה) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא, והיינו שרק אחר שיבקש האדם את התורה ביגיעה יזכה להשיג את דעת אלקים ולהבין ביראת ה'.

על האדם להשתמש עם חוש הראיה רק לצורך עסק התורה

אמנם במדרש שמואל פירש את כוונת התנא, שבא להוסיף ציווי לאדם שירבה מאד בהתמדת לימוד התורה, ולא ישתמש עם חוש הראיה אשר נטע ה' בקרבו - כי אם בכדי להביט בעיניו בכתבים וספרים שנכתבו בהם דברי תורה ולא בדברים אחרים. וזהו אומרו "ובה תחזי" כלומר לא תחזה ותביט בעיניך אלא "בה" בתורה הק' היקרה מפנינים, שהרי רק לצורך זה נוצרה הראיה.

התורה דומה למראה לפי שעל ידה יתבררו ספיקותיו

הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד היה נוהג לפרש את דברי המשנה הללו בדרך משל (הובא בממעינות הנצח) לראובן המהלך ברחוב העיר וניגש אליו רעהו שמעון ואמר לו פניך נתלכלכו ועליך לנקותם, ולוי העומד בקרבת מקום אומר לו דע לך כי דברי שמעון אינם אמת ופניך נקיים לחלוטין ואין בהם שום לכלוך, ומעתה ראובן עומד בתווך ואינו יודע למי משניהם להאמין, ולפיכך הוא ממחר ללכת אל ה'מראה' (שפיגל) ורואה בעיניו את דמותו ואז הוא יודע עם מי מהם הצדק. ובדומה לזה גם התורה"ק הינה המראה הבהירה העומדת לנגד עינינו והכל משתקף בה, וכאשר יש לאדם ספיקות שונות או שנוצרים חילוקי דעות בינו לבין אדם אחר, והוא אינו יודע מהי הדרך הנכונה שעליו ללכת בה, הנה בראש ובראשונה עליו להתבונן מה נאמר בתורה ובספרי הקודש אודות הדבר הנידון, ועל פי זה ידע את המעשה אשר יעשה. וזה נרמז בדברי התנא "ובה תחזי" כי התורה הק' תהיה עבורך כמראה, שעל ידה תוכל לחזות ולראות מה עליך לעשות.

וְסִיב וּבְלָה בָּהּ.

גם כשהאדם זקן וכוחותיו חלושים עליו לעסוק בתורה,
ועי"ז יזכה לאריכות ימים

הרע"ב פירש ש"סיב ובלה בה" הינו ציווי לאדם שלא יעזוב את התורה לעולם, וגם עד זקנה ושיבה יהגה בה בעוז ותעצמות. וכעין זה מובא גם בילקוט מעם לועז בתוספת ביאור, "וסיב ובלה" כלומר שאף בהיותך זקן וכחותיך חלושים ובלויים, תהיה דעתך נתונה "בה" ועליה, שאז תהיה דעתה נתונה עליך, וע"י עסקך בתורה באופן זה יקויים כך מאמר חז"ל (קנים סוף פ"ג) זקני תורה וכו' כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהן. ובמדרש שמואל פירש, שהתנא הודיענו בדבריו שהעסק בתורת ה' מאריך את ימיו של אדם ומוסיף לו שנות חיים, וכמאמר הכתוב (משלי ג, טז) אורך ימים בימינה, וזהו אומרו "וסיב ובלה בה" שע"י העסק "בה" תזכה להיות "סיב ובלה" כלומר זקן ושבע ימים.

וּמִנֵּה לֹא תִזְעַץ.

גם בעת שעניי האדם עייפות מן הלימוד לא ינוח מלעסוק
בה במחשבתו

פירש במדרש שמואל "לא תזוע" שלא תזוז מן התורה"ק, וכתב שאכן יש שגרסו להדיא "לא תזוז", והכוונה בכך היא שאף כאשר האדם עוסק בתורה זמן

רב ועיניו התעייפו ונתייגעו הרבה מן הלימוד הזה, והוא חפץ לנוח מעט, עכ"ז מזהירו התנא שבעיני שכלו - אשר הם דבר רוחני ולא חומרי - לא יסור ממנה, אלא ימשיך להגות בה במחשבתו כפי יכולתו, וזהו הטעם לכך שאמר התנא דבריו בדרך השלילה "ומינה לא תזוע" דהיינו לא תזוז, שאף בזמן עייפותך ג"כ לא תפסיק ללמוד את התורה אלא תמשיך לעיין בה לכל הפחות בעיני שכלך, ותהיה מחשבתך דבוקה בה ללא הרף.

"ומינה לא תזוע" - לעסוק בחכמות חיצוניות

כתב הרע"ב שהתנא נתכוין לומר בדבריו שלא יאמר האדם הנה כבר למדתי חכמת ישראל אלך מעתה ואלמד את החכמה היונית, ולפיכך ציוונו התנא "ומינה לא תזוע", כי אסור לזוז מן התורה ולעסוק בחכמות חיצוניות, ובדברים אלו מותר לאדם לעסוק רק במקומות האסורים בתלמוד תורה, כגון בית המרחץ ובית הכסא, אבל את שאר הזמנים הפנויים, על האדם להקדיש לעסק התורה"ק ולא לדברים אחרים, וכמו שאיתא במסכת מנחות (צט ע"ב) שאל בן דמה בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית, קרא עליו המקרא הזה (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפִּיךְ והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית (וכע"ז אי" בתוספתא פ"א דע"ז שאמר כן רבי יהושע לענין ללמד את בנו ספר יוני).

"ומינה לא תזוע" - גם בעת העסק בעניני גשמיות

ובספר לב אבות כתב שדברי התנא כאן עולים על ענין 'בכל דרכיך דעהו', ונתכוין לומר שע"י עסק התורה וקיום מצוותיה יוכל האדם להשלים את עצמו בכל מעשיו ועניניו, הן המעשים הרוחניים והן הגשמיים, ובא להורותינו שלא די בכך שבעת עסקנו בתורה ופועלנו במעשי המצוות נעשה את רצון השי"ת, אלא אף בשעה שאנו עוסקים באכילה ושתייה ושאר עניני הגשמיות, מוטל עלינו לשים לנגד עינינו את רצון השי"ת ומצוותיו, וזהו שאמר "ומינה לא תזוע" שבכל אופן וענין ובשום זמן מן הזמנים לא נזוז ולא נסור מן התורה, ואפילו בעת שניתן תנומה לעינינו נעבוד את השי"ת ונשמור את ציווייו הקשורים אל השינה. והנה פילוסוף נכרי ידוע אמר שכל המעלות שנתברך בהם האדם אינן נחשבות כמעלות אלא בשעה שהוא ער, אבל בעת שינתו אין שום חילוק והפרש בינו לבין שאר בני האדם, והאדם המאושר ושאינו מאושר שוים זה לזה בעת השינה, אכן אין בדבריו מן האמת כלל, שהרי יש הבדל גדול בין העובד את ה' לאיש אשר לא עבדו גם בעת שינתו וכדו' עכ"ד.

והנה מרגלא בפומייהו דאינשי, שבבית המרחץ - שכל הבאים שוהים שם ללא בגדים - כל האנשים שוים ואין ניכר שום הבדל בין איש עשיר לעני ובין אדם מכובד למבוזה, אמנם להנתבאר לעיל אין הדבר נכון, כי גם בבית המרחץ ישנם הלכות מפורשות המורות לנו את אופן הנהגתנו, וכגון סדר הסרת ולבישת הבגדים והמנעלים (שנתבאר בשו"ע או"ח סי' ב), וכן בעצם הרחיצה איזה אבר מגופו יקדים האדם לרחוץ ואיזה יאחר (עיי"ש במ"ב סק"ז), ושאר הלכות צניעות הנוהגות בעת השהיה בבית המרחץ, והאיש הישראלי הנאמן להשי"ת ולתורתו הינו דבוק בו ית' אף בבית המרחץ, וגם שם הוא מקיים את מאמר משנתנו "ומינה לא תזוע", הרי לנו שגם בבית המרחץ אין כל האנשים שוים במעלתם ויש ביניהם הפרש גדול, כי הדבר תלוי במידה שבה הם מקיימים את ההלכות שנצטוונו להזהר בהם שם.

ומנה לא תזוע, שאין לך מדה מוכה הימנה.

ע"י עסק התורה לא יצטרך האדם לפחד ולירא משום דבר שבעולם

במדרש שמואל כתב פירוש נוסף על "ומינה לא תזוע" שהוא מלשון פחד רתת וזיע, ונתכוין התנא לומר "ומינה" ר"ל שבכח קדושת התורה שהאדם עוסק בה - "לא תזוע" יזכה שלא יצטרך לפחד ולירא משום דבר שבעולם, וע"ז אמר "שאין לך מידה טובה הימנה", כלומר שאין שום דבר שהינו טוב לאדם יותר ממידה זו, שיזכה להיות שקט ושאנן ויושב בשלוה בלא שיחול עליו שום פחד ומורא.

מידת "מינה לא תזוע" היא המובחרת מכל המידות שנשנו עד עתה

פירש במדרש שמואל ש"אין לך מידה טובה הימנה" קאי על הדברים שנשנו לעיל במסכתין, ובא התנא לומר שבכל המידות הטובות האמורות עד הנה, שיעצו לך החכמים לעמול לקנותם ולהיות שלם בהם - "אין לך מידה טובה הימנה" מן המידה הזאת אשר יעצתי לך עתה ש"מינה לא תזוע" ולא תסור מן התורה" כלל וכלל, כיון שהמידה הזו עולה על גביהן וחשיבותה רבה יותר מכל המידות האחרות, ולשון "לך" שנקט הוא כאילו אמר להנאתך ולטובתך, והיינו שדבר זה ש"אין לך מידה טובה הימנה" היא להנאתך ולטובתך העצמית.

ע"י התורה יכול האדם לבדוק אם מעשיו ישרים

פירוש נוסף כתב במד"ש על פיסקא זו, שהתנא בא לרמוז לנו שכאשר נחפוץ למדוד את מעשינו ולבדוק אחריהם, אין לנו מידה אחרת שבה נוכל למדודם זולת התורה הק', ואמר "שאין לך מידה", כי ה"מידה" הינה ה'אמה' שעל ידה מודדין כל דבר שחפצים לידע אם הוא ישר או לא, שהרי האמה ובפרט אמת הבנין היא ישרה ביותר, ועל ידה נוכל להוכיח את ישרות החפץ, והנה גם התורה הינה בדומה להאמה והמידה הזו, לפי שעל ידה אפשר למדוד ולבדוק הכל, כי אם הדבר שוה ותואם אל מה שנכתב בתורה נדע כי הוא ישר בתכלית היושר והצדק, ולפיכך נקראת התורה והדת בשם "מידה". וזהו שאמר התנא כי מחמת "שאין לך מידה טובה הימנה" לבדוק את מעשיך, ע"כ מן הראוי שתקיים מה שנאמר קודם לכן "ומינה לא תזוע" ולא תזוז מן התורה כל ימי חיך, ובה תמדוד את כל פעולותיך והשגותיך לדעת אם אמת הם אם לאו.

לפום צערא אגרא.

לא יחוש האדם אל הצער הגדול שיש לו בלימוד התורה"ק,
שהרי לפי רוב הצער ירבה שכרו

כתב רבינו יונה כי לפי שמקודם הרבה התנא להזהיר את האדם שיעסוק בתורה גם בימי זקנה ושיבה, ואף שבודאי אז בא לו הלימוד מתוך צער הרבה - אמר בן בג בג שאף אם התורה מתשת את כחו ועל ידה נעשה "סיב ובלה" - גם אז לא יעזבנה אלא יקיים את אומרו "ומינה לא תזוע", ע"כ בא בן הא הא לנחם את האדם ולדבר על לבו שלא יחוש ולא יכאב לכבו בגין רוב הצער שהוא מתייסר בו, אלא ידע כי "לפום צערא אגרא" והשכר שהוא מעותד לקבל בגין כך הינו גדול למאד (וכל פיסת צער שהיה לו בעת עוסקו בתורה תבוא בחשבון ויקבל עליה שכר רב).

כאשר אין האדם מצטער הרבה בלימוד התורה אזי ימעט שכרו

והנה רש"י כתב וז"ל, לפי צער שהוא עוסק בה ומצטער עליה יש לו שכר בין רב או מעט עכ"ל, והנה כשנעיין בדבריו יתברר לנו דבר שיביא לנו להתעוררות יתירה בעמל ויגיעת התורה"ק, כי הנה ההבנה ב"לפום צערא אגרא" בפשטות היא - שלא יפול לב האדם בקרבו על כך שהוא צריך לעמול בתורה מתוך צער, שהרי התנא נתן לו הבטחה שמזומן לו שכר גדול בעבור כך, וזה

תתשכח דרכי מסכת אבות אבות

יעוררנו לעסוק בתורה על אף הצער שיש לו, אמנם מדברי רש"י שאמר שהשכר הוא לפי מה שמצטער בלימודו "בין רב או מעט" נשמע שהתנא נתכוין להודיענו גם לענין גריעותא, והיינו שאם האדם יצער את עצמו על לימודו רק מעט - אזי יקצבו לו משמים רק מעט שכר, ואז מה מאד תאבל עליו נפשו על כך שלא עסק בתורה מתוך יגיעה ועמל. ומעתה יש לאדם להתבונן בדבר הרבה, ומתוך כך אף כאשר יזדמן לו איזה צער בעת לימודו, לא יימנע מלעסוק בתורה בגין כך, אלא אדרבה יתפוש הדבר בשתי ידיים וימהר לסבול על שכמו את עול התורה ולהתייגע בה ולהצטער על לימודה, ועי"ז יהיה שכרו כפול ומכופל מן השמים.

כאשר האדם עמל הרבה בעסק התורה, אף אם לא זכה להבין בה כמעט - ירבה שכרו כמו החכם הגדול ביותר שבדור

במדרש שמואל כתב שהתנא בא לדבר על לבם של האנשים הטפשים שלא זכו למתנת החכמה מאת ה', כי הגה לפעמים כאשר יראה הפתי שהוא נצרך לטרוח ולהצטער הרבה עד אשר הוא זוכה להבין בשכלו אפילו סוגיא או הלכה אחת או אפי' פסוק אחד, יחשוב בדעתו שההוצאה והצער יתירים על השבח והריוח שיש לו מלימודו (שהרי הוא משקיע כחות רבים כ"כ עבור דבר קטן מן התורה) וזה יגרום לו לפרוש לגמרי מעסק התורה, ע"כ בא התנא והודיע לאנשים אלו כי אין שכר לימוד התורה ניתן לפי מידת ההשגה שהאדם זכה להשיג בה, אלא לפי הצער והטורח שעמל בה, ולפעמים אדם שעמל בתורה ויגע בה בכל מאודו ועכ"ז לא זכה להעלות במצודתו ולהבין כי אם מעט מזער, יהיה שכרו שווה לשכרו של החכם הגדול ביותר שישנו בדור ההוא, שהרי "לפום צערא אגרא" וכיון שהוא עמל והתייגע הרבה ולא חס על כחותיו והתרבה צערו למאד, יהיה שכרו רב כמו זה שזכה ללמוד ולהבין את כל חלקי התורה.

המחזיק בתורה בכח גדול בעת שאחרים נתייאשו ממנה - יזכה להיות מן היושבים ראשונה במלכות השי"ת, ומשל נפלא על כך

בספר נדחי ישראל למרן החפץ חיים זצ"ל (פ"ג) ביאר את מאמר התנא, בהקדם מה שאמרו בירושלמי (ברכות פ"ט סוף ה"ה) תניא רשב"י אומר אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם ע"כ, וביאר הענין הוא ע"פ מה שאמרו חז"ל (ברכות נח ע"א) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, והנה גבי מלכי בשר ודם הדרך היא שיש לפנייהם

כמה מיני משרתים, ישנם שרים שמעלתם גדולה מאד והם החשובים ביותר שבין שרי המלך ומקום ישיבתם הוא בשלחן המלך עצמו, ויש שרים פחותים מהם במעט, אך ישנם שרים אשר הם פחותים מהם הרבה ובינם לבין הראשונים מבדילים כמה וכמה דרגות, והנה מטבע האדם המשכיל שזכה להמנות בין משרתי המלך, שהוא משתדל בכל עוז לעבוד את המלך באמונה ובכל לב ומוסר את נפשו בעבודתו בכדי שעי"ז ירוממוהו ויעלוהו במדריגות החשיבות, אכן עד שיגיע למדריגה העליונה והחשובה ביותר יעברו בודאי שנים רבות של עמל ויגיעה, וכפי שנראה בחוש שהשרים הסובכים את המלך המה ע"פ רוב אנשים זקנים בני שישים ושבעים שנה, וכמעט שאין בנמצא שר גדול המקורב למלך עצמו שיהיה צעיר לימים.

אמנם לעתים רחוקות נוכל לראות אדם צעיר שעלה מעמדו להיות בין היושבים ראשונה במלכות, וזאת מכיון שבזמן מסוים נערכה מלחמה במדינה, והאדם הזה ששימש אז כחייל פשוט נלחם בעוז ותעצומות, ובמשך מספר חדשים סבל סבל רב אך לא הביט על עצמו, ואף שהיו חייו תלואים לו מנגד - שם נפשו בכפו לכבוד המלך ולמען הצלחת מדינתו, עד אשר בא היום והמלך ניצח במלחמה, או אז עשה המלך סעודה גדולה לכל אוהביו שמסרו את נפשם למען כבודו ונצחונו במלחמה, ובמהלך הסעודה העניק להם מתנות יקרות והעלה אותם במדריגתם, ואז נעשה הדבר הזה שחייל פשוט בעל ערך מועט עלה ונתעלה למדריגה גבוהה שכזו, אשר בעת שלום היה יכול להשיגה רק אחר שנים רבות שהיה משרת את המלך באמונה, הרי לנו כי עת מלחמה שונה לחלוטין מעת שלום, ובה אפשר להשיג בזמן מועט מה שא"א להשיג בעת שלום רק לאחר שנים ארוכות.

והנה כדבר הזה ממש הוא גם לענין עבודת השי"ת והשירות שמשרתים בני"י למלכותא דרקיעא, כי אינו דומה שכר האיש שהחזיק בתורת ה' וקיימה בכל תהלוכותיו בשנים קדמוניות - בעת אשר רבים מבני עמנו היו מכירים בקדושת התורה וברום ערכה, לשכר אדם ההולך בדרך התורה בזמננו אנו - כאשר בעוה"ר רבים בגדו בה וסרו מדרכה, ועתה הוא עת מלחמת התורה באשר זדים קמים עליה להלחם בה וחפצים לעקרה מן השורש, וכבוד ה' ותורתו מושפלים עד עפר רח"ל, ולפיכך האדם אשר לא שת לבו לכל זאת, ועל אף הקושי הגדול שיש בכך הרי הוא חס על כבוד קונו ומתחזק בעוז ותעצומות שלא לסור מדרך התורה כלל וכלל, הרי הוא זוכה לעלות ולהתעלות בזמן מועט ולהכלל בכלל הנקראים בשם 'יראי ה' וחושבי שמו' היושבים ראשונה במלכות השי"ת, אשר חשיבותם רבה ויתירה עד מאד.

תתשל דרכי מסכת אבות אבות

[וזהו ביאור דברי הירושלמי הנ"ל, "אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה" שהעת היא עת קשה לעם ישראל, והמלחמה על התורה נטושה במלוא עוזה, ורבים הם שלא עמדו בנסיון הגדול הזה, אתה אזור כגבר חלצין ו"עמוד והתחזק בה" מתוך מסירות נפש עילאית, ולא ירפו ידיך בסיבת אלו הנסיונות הגדולות, ועי"ז תזכה ש"ואתה מקבל שכר כולם" היינו שבשכר זאת - ודייקא מחמת המלחמה הגדולה השוררת בחוצות - תהיה אתה מן היושבים ראשונה במלכות השי"ת, בדומה לאותו חייל פשוט שזכה להתקרב אל המלך בגין מסירות נפשו למלכו בעת המלחמה העזה].

וסיים החפץ חיים כי בזה יתבארו דברי משנתנו, שמעלת האדם העוסק בתורה והמחזיק בה כשהיא נתונה ועומדת בשפל המצב, הינה הרבה יותר מן האדם המחזיק בה כאשר היא ביקר תפארתה, משום שהוא נצרך להתאזר ברוב אונים בכדי לקיימה ולהתהלך בדרכיה כראוי, ואז תהיה משכורתו כפולה מאת ה' לפי רוב צערו ועמלו, וזהו "לפום צערא" כפי גודל הצער שיש לו בעת שהוא מקיימה כך יהיה "אגרא" וישולם לו שכרו מאת ה'.

העמל והיגיעה בתורה ישיגו תוצאות נפלאות

ובמדרש שמואל פירש את מאמר המשנה באופן אחר, שתיבת "אגרא" קאי על הפירות והתוצאות הבאות ע"י יגיעת האדם, והתנא חפץ להשמיענו שלפי מידת העמל שיהא לאדם בעסק התורה כך יעלה בידו פרי נבחר ומרומם, והיינו שאם יעמול ויתייגע הרבה אזי ישיג את האמת ויבין את דברי התורה לאשורם ויתקיימו בידו, אך אם יקרא בתורה מתוך מנוחה ותענוג בלי יגיעה לא תרד התורה אל חדרי בטנו ולא תתקיים בקרבו כראוי, וכפי שדרשו חז"ל (קהלת רבה ב, א) על מאמר הכתוב (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי - כל תורה שלמדתי וכו' באף נתקיימה בי ע"כ, והיינו שהתורה שבאה ע"י עמל ויגיעה היא זו שמתקיימת בלבו של אדם, והביא עוד מה שאמרו חז"ל (ברכות סג ע"ב) אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, גם דרשו חז"ל (סנהדרין קיא ע"א) על הפסוק (איוב כח, יג) לא תמצא בארץ החיים - לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה, הרי שהאדם הלומד מתוך תענוג לא יזכה שתשכון התורה בקרבו. וזאת היא כוונת התנא "לפום צערא" היינו שכאשר האדם מצטער בעסק תורתו ועמל ומתייגע בלימודו, אזי "אגרא" תוציא יגיעתו פירות טובים ואכן יזכה להעלות בידו את אשר חפץ, ותהיה התורה קבועה בלבו וחקוקה במוחו ויקנה אותה בקנין גמור.

יפה קיום מצוות בצער יותר ממאה פעמים שלא בצער

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל ש"לפום צערא אגרא" לא קאי רק על עסק התורה אלא גם על קיום כל מצוות ה', שכאשר האדם עושה אותם מתוך צער ודחק מעלתם רבה עד מאד, והשכר שהוא עתיד לקבל בגינם יגדל עשרת מונים ממצוה הנעשית בנקל. והביא אסמכתא לדבריו מדברי אבות דרבי נתן (פ"ג מ"ו עיי"ש) יפה פעם אחת בצער יותר ממאה פעמים שלא בצער, וכה"ג מצינו במקרא שכתוב גבי קרבן מנחה (ויקרא ב, א) ונפש כי תקריב קרבן מנחה, ואמרו בגמרא (מנחות קד ע"ב) אמר רבי יצחק מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה נפש, אמר הקב"ה מי דרכו להביא מנחה - עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני, והוא מטעם שהשי"ת אינו מביט רק על עצם מעשה המצוה, אלא על האופן שבו קיימו האדם, אם מתוך הרחבה או מתוך עוני ודוחק, או שמא באה לו ע"י בזיון, ואם הוא עשה את ציווי הבורא מתוך קושי אזי הדבר חשוב מאד בעיניו ית' - מאה פעמים יותר ממעשה רעהו שקיים את אותה מצוה ממש אלא שבאה לידו בנקל.

משל קולע אל השערה בביאור המאמר "לפום צערא אגרא"

ובילקוט מעם לועז ביאר את מאמר התנא ע"פ מעשה שהיה אצל מלך אדיר שבנה ארמון רב מימדים לפי רום ערכו ורוכ עשרו, והנה בגמר הבנין חפץ היה המלך לקשט את היכל הטרקלין באופן נאה ומהודר עד מאד אשר לא נראה כמותו, ולפיכך שלח לחפש ארבעה ציירים אומנים אשר הם המומחים ביותר בתחומם, ואכן לאחר בירור רחב הביאו משרתיו לפניו את ארבעת האומנים המובחרים ביותר אשר הגיעו ממרחקים למען מטרה חשובה הזו, ויהי בעמדם לפני המלך אמר להם, הנה בטרקלין הלזה ישנם ד' כתלים והנני ממנה כל אחד מכם על כותל אחד, ובמשך השנה הבאה יצייר כל אחד את כותלו ביופי והדר, ובגמר השנה אבוא ואראה את הטרקלין, ומי שיעשה את עבודתו נאמנה ויוציא מתחת ידו מלאכה מושלמת ביותר כראוי לטרקלין המלך, יקבל שכר גדול ורב עד מאד.

והנה שלשה מן הציירים קרבו מיד לעסוק במלאכה, והשתדלו מאד לצייר ולקשט את הכותל מתוך חריצות יתירה בדיוק נפלא כפי כשרון אומנותם, אמנם האומן הרביעי התעצל במלאכתו ולא עשה מאומה, והעביר את הימים בהבל ובטלה ובאכילה ושתיה, וכאשר עמדה השנה להסתיים, הנה בעוד ששלשת האומנים סיימו את מלאכתם על צד הטוב ביותר, האומן הרביעי עדיין

תתשלב דרכי מסכת אבות אבות

לא התחיל במלאכתו, מה עשה, הביא מראה (שפיגל) גדולה כמידת הכותל שהיה עליו לצייר, ותלאה על הקיר ההוא, ובכך גרם ששלשת הציורים הנהדרים גם יחד השתקפו על הכותל הרביעי, ובאמת יופיו של הכותל הרביעי עלה עשרת מונים על יופי ג' הכתלים האחרים.

ויחי בגמר השנה שהוקצבה לאומנים, הגיע המלך בראש פמליית שריו הנכבדים לחזות במו עיניו את מעשי ידי הציירים, נכנס המלך אל הטרקלין והביט לעבר הכתלים ולא האמין למראה עיניו, באשר יופי הציורים עלה על מה ששיער מלכתחילה והם השביעו את רצונו בתכלית, ולאחר מכן פנה לעבר הכותל הרביעי אשר היה מחופה במראה, וכאן גברה התפעלותו עוד יותר ממה שראה עד עתה, שהרי כל ג' הציורים השתקפו בה, בסיימו את התרשמותו מן הכתלים קרא לשריו וביקש שגם הם יביטו עליהם, ואז פנה אליהם לשאול בעצתם, ואמר להם הגידו נא לי האם גם לאומן הממונה על הכותל הרביעי מגיע שכר על מעשיו, כי מצד אחד - יופיו של הקיר הזה עולה על האחרים, אכן מאידך גיסא - האומן הזה לא קיים את בקשתי להתאמץ ולעמול על יופי הכותל, אלא שהתחכם ומצא פתרון להוציא מתחת ידו כותל נאה ומיופה ביותר שיבהיק משלל הצבעים והציורים שציירו רעיו על הכתלים האחרים. החלו השרים לצדד בדבר, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ולא הגיעו לעמק השוה להכריע מה דינו. עד אשר בסופו של דבר החליט המלך בעצמו כדת מה לעשות, מה עשה, נטל ג' כיסים מלאים דינרי זהב ותלה כל אחד מהם על אחת מן הכתלים של שלשת הציירים שעשו מלאכתם נאמנה, ואז פנה אל האומן הרביעי ואמר לו הנה ג' הכיסים משתקפים על כתלך, הרי שלך לפניך, קחם בשכרך כפי פעלך ומעשיך, לקחו ג' הציירים כל אחד את הכיס המגיעו שהיה מונח ליד כתלו - בשמחה ובטוב לבב, בראותם שקבלו גמול טוב על כל עמלם ויגיעם שנצטערו במשך השנה שחלפה, ואילו הרביעי יצא משם בפחי נפש כשהוא מלא צער ויגון עד אין קץ ומאה חרטות בלבו, על אשר הפסיד במו ידיו את ההזדמנות להרוויח הון עתק.

והנמשל מובן, כי גם בעניני עבודת ה', השכר הניתן מאת ה' על המצוות שהאדם מקיים, הוא בהתאם למידת היגיעה והצער שהיה לו בעשותם, וכמאמר התנא "לפום צערא אגרא", ואדם שטרח כל ימיו ועמל מתוך קושי לעסוק בתורה"ק ולקיים את מצוותיה, אזי ביום בוא עת הגמול ירבה שכרו עד מאד לפי מיסת הצער והטרחה שהיו מנת חלקו.

תוכן העניינים

פרק שישי - קנין תורה

משנה א

שָׁנוּ חֲכָמִים בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה וכו'. תתשמז
המאמרים שבפרק זה הם ברייתות ולא משניות * מעלת הברייתות שוה למעלת המשניות * פרק זה הינו
התכלית והמטרה לכל המידות הטובות שזכרו בפרקים הקודמים
בְּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנֵיהֶם. תתשמח
יש לנו להודות להקב"ה על שהתנאים קבעו את המשניות והברייתות עלי גליון

משנה ב

רַבִּי מֵאִיר אָמַר כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׁמְיָהּ זוֹכֵה לְדַבְרֵי הַרְפָּה. תתשמא
גם המתחיל לעסוק בתורה שלא לשמה ובא לידי לשמה זוכה לדברים הרבה * פעמים שהאדם סבור שלומד
תורה לשמה - והתנא רבי מאיר מוכיחו
זוֹכֵה לְדַבְרֵי הַרְפָּה. תתשמב
הלומד תורה לשמה זוכה גם לטובות העוה"ז דוגמת בני חיי ומוזני * העוסק בתורה לשמה, יש חשיבות גם
לשיחות חולין שלו * המתנהג בדרכי התורה יוכל לדבר הרבה ועכ"ז להשמר מן הדיבורים האסורים
וְלֹא עוֹד, אֵלֶּא שֶׁבָּל הָעוֹלָם כָּלוּ כָּדָא הוּא לוֹ. תתשמג
כל הנבראים שנבראו מעולם - כדאי היתה בריאתם בעבור הלומד תורה לשמה * "כל העולם כולו" - ולא רק
'רובו ככולו'
נִקְרָא רַע, אֶהוּב. אֶהָב אֶת הַמְּקוֹם, אֶהָב אֶת הַבְּרִיּוֹת. תתשמד
גם במצוות שיש בעשייתם הנאה גופנית, יש לכונן בהם לשם שמים
מְשַׁמַּח אֶת הַמְּקוֹם, מְשַׁמַּח אֶת הַבְּרִיּוֹת. תתשמה
הקב"ה שמח כשיש טובה לבריותיו מחמת אדם זה שלומד תורה לשמה ומקיים את הבריאה
וּמְלַבְּשֵׁתוֹ עֲנִיָּה וּיְרָאָה. תתשמז
באפשרות האדם להלביש את נשמתו בכמה מיני לבושים, ומשל נפלא על כך * עובדא בענין ענוותנותם של
הצדיקים לומדי התורה לשמה
וּמְלַבְּשֵׁתוֹ עֲנִיָּה וּיְרָאָה. תתשמו
על אף שהעוסק בתורה לשמה מתנהג בענוה וכבדותו ויראו ממנו הסובבים אותו
וּמְכַשְׁרֵתוֹ לְהִיזֵת צַדִּיק, חֲסִיד, יִשָּׁר, וְנֶאֱמָן וכו'. תתשמא
בכח התורה לשנות את מבע האדם ותכונות נפשו לטובה * התורה משנה את האדם לטובה רק אם הוא
מונהג בה לגמרי
וּמְרַמְקֵתוֹ מִן הַחֲמָא. תתשמב
הלומד תורה לשמה זוכה שירחיקו ממנו את המקמרים שנבראו מעונותיו * "ומרחקתו מן החמא" - שיתגבר
על יצרו ולא יחמא אף כאשר יודמן החמא לפניו

תתשלד דרכי תוכן הענינים אבות

ומקרבתי לדי זכות. תתשם	ג' ביאורים במאמר "ומקרבתי לדי זכות"
ונהנין ממנו עצה ותושיה, כינה ונבורה, שפאמר לי עצה וכו'. תתשם	העצות שנותן האדם הלומד תורה לשמה מביאים לישועה ☆ בתוה"ק גנוזות כל החכמות, ועוברות נפלאות בענין זה אודות החזון איש זצ"ל
ונתנת לו מלכות, וממשלה, וחקור דין, ומגלין לו רין תורה. תתשםא	דברי התנא הללו התקיימו אצל שלמה המלך ע"ה ☆ "ממשלה" - להיות מושל ביצרו
ומגלין לו רין תורה. תתשםב	ספרי התורה נעלמים בתוך נגלותיה, והעוסק בתורה לשמה יזכה שיגלו לו אותם מן השמים
ונעשה כמעין המתגבר, ויבחר שאינו פוסק. תתשםג	הלומד תורה לשמה יזכה לחדש חידושי תורה וגם לא ישכחם ☆ הלומד תורה לשמה יזכה שיעלה לו הלימוד בנקל ובלא קושי ☆ עובדא מענין זה שאחר היגיעה בתורה עולה הלימוד בנקל גם לבני אדם אחרים
וקנה צניע וארף רות. תתשםה	לא יפרסם החכם את מעלותיו אלא יהויקם בלבו
וארף רות ומוחל על עלבונו. תתשםו	העוסק בתורה לשמה אינו מחשיב כלא את העוה"ז והבליו, ולפיכך הוא מוחל תדיר על עלבונו ☆ עובדא נפלאה בענין "מוחל על עלבונו" ☆ הת"ח מוחל על עלבונו אבל אינו מוותר על ביזיו ת"ח אחר
ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. תתשםז	הלימוד לשמה מוכה את האדם להגיע לבחינת "מעל שמים חסדך" ☆ כח התורה לשמה תגרוך את האדם שיתנהג כפי כח השכלי שבו ☆ ע"י לימוד התורה נחשב לאדם כאילו קיים את המצוות שלמד ☆ ע"י עסק התורה לשמה לא יהא האדם מושפע מן המעשים הרעים הנעשים סביבו

משנה ג

אמר רבי יהושע בן לוי פקל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב, ומברות ואומרת אוי להם לבריות, מעלבוניה של תורה. תתשםח	ירידת הקב"ה בכבודו משמי מעונו ונתינת התורה במעמד כה נשגב - היא הבת קול ☆ הרהורי התשובה המתעוררים בכל יום אצל האדם באים מכח הבת קול הלז
אוי להם לבריות, מעלבוניה של תורה. תתשםט	משל נאה להבין גודל העלבון בעיבת התורה
אוי להם לבריות, מעלבוניה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוף וכו'. תתשעב	האדם שאינו עוסק בתורה, אינו מבזה את התורה כי אם את עצמו ☆ מה שהבריות צועקים "אוי" על צרותיהם - הוא מחמת עלבונה של תורה ☆ עובדא נוראה אודות העונש הגדול על עלבונה של תורה ☆ העוסק בתורה תדיר אינו זועק במר לבו על הצרות הבאות עליו, אלא מקבלם מאהבה ושמה ביסורים ☆ בעון ביטול תורה נפרע הקב"ה תיכף מן האדם עצמו, ולא כשאר עוונות שנפרע תחילה מממונו
שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוף, שפאמר גם וקב פאף חזיר. תתשעו	רעת מי שאינו מכיר ערך התורה ☆ יקרת חשיבות הזמן, ואפי' זמן מועט ביותר

תתשלה אבות תוכן העניינים דרכי

וְאוֹמֵר וְתִלְחַח מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְכַתֵּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל תְּלַחַח. תתשעז
ממה שהתורה הינה מעשה ידי הקב"ה בעצמו - נראה את גודל חשיבותה ויקרותה בעיניו ית'

שְׂאִין לָךְ בֶּן חֲרִין אֱלֹא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. תתשעח
המוכה את אחרים ומלמדם מתורתו יזכה לסייעתא דשמיא שלא יתגבר עליו היצה"ר

וְכָל מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה חֲרִי וְהַ מְתַעֲלָה. תתשעח
העוסק בתורה נחשב לבעל מעלה מיוחדת ויקרה ואילו המתבטל ממנה חרי הוא בעל מום וחסרון

מְשַׁנָּה ד

הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פָּרַק אֶחָד, אוֹ הִלְכָה אֶחָת, אוֹ פִּסּוּק אֶחָד, אוֹ דְבַר אֶחָד, אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת, צָרִיף לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד. תתשעט
הרב אינו צריך לנהוג כבוד בתלמידו אף אם למד הימנו דבר בתורה ☆ חברים הלומדים בצוותא והאחד לומד מחבירו - אין עליהם חיוב מדינא לכבד וא"ו רק מצד חומרא והנהגה טובה ☆ אדם שמבין מחבירו דבר מסוים בתורה, אף אם ההבנה עלתה לו מאליו, אלא שנתעורר לכך ע"י דברי חבירו - יש לו לנהוג בו כבוד

אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת, צָרִיף לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד. תתשפג
אפי' מקצת מן התורה עושה רושם לטובה בנפש האדם ☆ הרה"ק מצאנו זי"ע חלק כבוד רב למלמד דרדקי שלימדו את אותיות האל"ף ב"ת

שָׂכַן מִצִּינּוֹ בְּדוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאַחֵיתָפֵל אֱלֹא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלָבָד, וְקִרְאוּ רַבּוֹ, אֱלוֹפּוֹ, וּמִידְעוֹ, שְׁנַאֲמַר וְאַתָּה אֲנוֹשׁ כְּעַרְכִּי, אֱלוֹפִי וּמִידְעִי. תתשפז
הדברים שלמד דוד מאחיתופל

קִרְאוּ רַבּוֹ, אֱלוֹפּוֹ, וּמִידְעוֹ, שְׁנַאֲמַר וְאַתָּה אֲנוֹשׁ כְּעַרְכִּי, אֱלוֹפִי וּמִידְעִי. תתשפה
וְהִלְא דְבָרִים קָל וְחִמְר וּמַה דְּדוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאַחֵיתָפֵל אֱלֹא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלָבָד, קִרְאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפּוֹ וּמִידְעוֹ, הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פָּרַק אֶחָד וּבּוֹ, אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת, עַל אֶחָת כְּמַה וְכְמַה שְׁצָרִיף לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד. תתשפה
דוד המלך החל לכבד את אחיתופל תיכף לאחר שלמד ממנו את אחת

וְאִין כְּבוֹד אֱלֹא תּוֹרָה, שְׁנַאֲמַר כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּבּוֹ. תתשפז
אין ראוי לחלוק כבוד אלא למי שעוסק בתורה ☆ רק הכבוד שמכבדים את האדם בגין תורתו הוא כבוד אמיתי ☆ רק הכבוד המוגיע בגין חכמת התורה קיים לעולם ☆ רק הכבוד שמכבדים את האדם בגין התורה שלמד מתייחס אל האדם עצמו ☆ עובדא ממרן החפץ חיים אודות "אין כבוד אלא תורה"

וְאִין מוֹב אֱלֹא תּוֹרָה, שְׁנַאֲמַר כִּי לְקַח מוֹב נְתַתִּי לְכֶם, תּוֹרַתִּי אֵל תַּעֲזוּבוּ. תתשפח
התורה נקראת "טוב" אף אצל מלך מלכי המלכים שהכל שלו ☆ חשיבות התורה היא רק בצירוף תיקון המידות

כִּי לְקַח מוֹב נְתַתִּי לְכֶם, תּוֹרַתִּי אֵל תַּעֲזוּבוּ. תתשצ
יש לאדם להחזיק בדבר המעוררו לעבודת ה'

תתשלו דרכי תוכן הענינים אבות

משנה ה

כף היא דרבה של תורה. תתשצא

הרצון להתענג בתענוגי העוה"ז מונע את העסק בתורה ☆ רק בתחילת דרכו של האדם בעסק התורה עליו להמנע מן התענוגים ☆ העוה"ז נמשל לדרך - שבה אין לאדם את כל צרכיו

כף היא דרבה של תורה פת במלח תאכל וכו'. תתשצג

רש"י: "פת במלח תאכל" נאמר רק לעניים ☆ מדרש שמואל: גם העשירים צריכים לקיים "פת במלח תאכל" ☆ עובדא נפלאה המלמדת אותנו ענין זה שיש לבחור בחיי תורה אף אם הם מלווים בסבל ומחסור

פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה. תתשצה

אין חסרון שיאכל האדם לשוכע נפשו, ובלבד שלא ידקדק הרבה כמה שאוכל ☆ יש לקצר בהכנת המזון ולאחריו, ואת הלימוד יש להרבות ולהקדים

ומים במשורה תשתה. תתשצו

ביאור כוונת התנא באומרו "ומים במשורה תשתה"

ועל הארץ תישן. תתשצז

ביאור אופן השכיבה על הארץ ☆ יש לה"ח לנדר שינה מעיניהם ולהרבות בעסק התורה

ותני צער תחיה. תתשצח

"חיי צער תחיה" בא לרבות גם את שאר הענינים שלא נזכרו במשנה ☆ גם בעת שהאדם סובל צער ויסורים יש לו להיות בשמחה, ואז זוכה לקנין תורה

ובתורה אתה עמל. תתשצט

גם אחר ההתרחקות מעניני עוה"ז צריך לעמול הרבה בתורה

אם אתה עושה בין אשריך ומזב לך, אשריך בעולם הזה, ומזב לך לעולם הבא. תתשצא

רק על האדם שחי חיי צער מבחירתו העצמית ניתן לומר "אשריך בעוה"ז" ☆ משנתנו מדברת על אדם נדיב לב החי חיי צער, ולא על אדם שהנהגה זו נובעת מחמת קמצנותו ☆ רק האדם הנוהג במידה זו - מרגיש כנפשו את האושר שיש בחיי צער אלו

אשריך בעולם הזה, ומזב לך לעולם הבא. תתת

אדם זה אוכל את הפירות בעוה"ז והקין קיימת לו לעוה"ב ☆ רק בתחילת לימודו נצרך האדם לחיות חיי צער, אך לאחר מכן הוא עתיד לזכות לעשירות והרחבה ☆ ביאור נפלא ע"ד משל, היאך יהיה האדם מאושר בעוה"ז למרות שהוא חי חיי צער ☆ נאכ"ד אונסדארף זצ"ל קיים "פת במלח תאכל" וכו' כפשוטו ממש ☆ א"א להשיג מעלות בתורה רק ע"י חיי דחק

משנה ו

אל תבקש גדלה לעצמך. תתתה

יותר לחכם לדרוש כבוד בעבור כבוד התורה ☆ הדרך שעל ידה יוכל האדם להגן את בניו ותלמידיו לנהוג כבוד אל התורה ☆ אף שהאדם מתרחק מכבוד, יש לו לכבד בני אדם אחרים הראויים לכבוד ☆ בעיני רוחניות יש לאדם להתאוות לחיות במעלה רמה

ואל תחמד כבוד. תתתח

הדרגה המעולה היא שלא ייחס האדם שום חשיבות לכבוד ☆ משל נפלא לבאר ענין זה שאין לאדם לחמוד כבוד לעצמו

דרכי תוכן העניינים אבות תתשלז

יותר מלמודך עשה.	תתתמ
האדם צריך להרבות מעש"ט יותר מלימודו ☆ יש לאדם להוסיף מצוות ומעש"ט יותר ממה שהוא מורגל	
ואל תתאוה לשלחנם של מלכים.	תתתי
בעניני רוחניות יש לאדם להביט על מי שגדול ממנו במעלתו, ואילו בעניני גשמויות יסתכל על מי שיש לו פחות ואז ישמח בחלקו ☆ מעשה הממחיש ענין זה שאין לאדם להתאוות לשלחנם של מלכים	
ואל תתאוה לשלחנם של מלכים, ששלחנה גדול משלחנם.	תתתיב
העוסק בתורה גדול מנותני צדקה לפי שבכותו נזונים כל באי עולם	
וכתרך גדול מבתרם.	תתתיג
לאחר שהאדם זכה להתעמר בכתר התורה א"א להסירו מעליו	
ונאמן הוא פעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעלתך.	תתתיג
אף שהקב"ה מסייע לאדם לקיים מצוות ומעש"ט, הרי הוא משלם לו שכרו כאילו עשהם בכוחות עצמו	
אל תבקש גדלה לעצמך, ואל תחמד כבוד, ואל	
תתאוה לשלחנם של מלכים, ששלחנה גדול משלחנם.	תתתיג
התנא מזהיר בדבריו אודות ההתרחקות הנצרכת מן הקנאה התאוה והכבוד	

משנה ז

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות,	
והכהונה נקנית בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים.	תתתמו
התורה חשובה יותר מן הכהונה והמלכות, לפי שהמעלות המביאים אליה מפרישים את האדם מחיי העוה"ז	
☆ התורה חשובה יותר מן הכהונה והמלכות, הן מצד מנין הקנינים הצריכין לה והן מצד איכותם ☆ קניני הכהונה ומלכות הם תוספת זכויות ואילו קניני התורה הם חיובים המוטלים על החפץ לקנותה ☆ כל בן תורה ראוי שידע בע"פ את מ"ח קניני התורה ☆ אף האדם שעוסק בתורה אינו קונה אותה ללא אלו הקנינים ☆ כל קנין שאדם מוסיף בתורה מגביר את אחיזתו בה	
והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים.	תתתכ
קנינים אלו קובעים את התורה בלבו של אדם ☆ התורה מסכימה להיות נקנית רק למי שיש לו מ"ח דברים אלו	
ואלו הן פתלמוד.	תתתכ
קנין "תלמוד" הוא שיהיה האדם משתוקק לתורה בכל לבו ואינו פוסק מללמוד ☆ לא יתייאש האדם מן התורה אף אם אינו זוכה להבין את אמריה ☆ עובדא בענין חשיבות העמל והיגיעה בתורה	
בשמיעת האזן.	תתתכב
לא יאבד התלמיד אפי' דיבור אחד של רבו ☆ הלימוד בקול מועיל לאדם לזכור את תלמודו ☆ גדול מעלת שמיעת דברי קדושה ☆ בדברי תורה שהאדם שומע יש לו תועלת יתירה ממה שלומד בספרים ☆ השמיעה האמיתית היא ההתבוננות וההעמקה בדברים, ומשל נפלא בביאור הדבר	
בעריכת שפתים.	תתתכז
ביאור קנין "עריכת שפתים" ועובדא בענין זה ☆ ע"י הלימוד בקול מרגיש האדם אם מעה בלימודו, וגם אינו מסוה דעתו מן התורה ☆ יש לסדר את הלימוד באופן נכון ☆ לעתים צריך ללמוד בלחישא בלבד ☆ האדם	

תתשלה דרכי תוכן העניינים אבות

צריך לחשוב על הדברים טרם שמוציאם מפיו ☆ ע"י שיחשוב האדם על הדיבורים שמוציא מפיו ימנע מעצמו עגמת נפש מרובה

בְּפִינָת (בְּבִינָת) הַלֵּב. תתתל

הלימוד צריך שיהא גם בהבנה ולא רק באמירת הפה ☆ בכדי לקנות את התורה אין די שבינה במוחו אלא היא צריכה למלאות את לבו ☆ ליגמר איניש והדר ליסבר

בְּאִימָה, בְּיִרְאָה. תתתלא

ביאור כפל הלשון באימה ויראה ☆ נתינת התורה לישראל היתה מתוך פחד ויראה ☆ הלומד באימה ויראה יבוא למדת הענוה

בְּעֵנָה. תתתלב

ביאור הענין שע"י הענוה זוכין לקנות התורה

בְּשִׂמְחָה. תתתלג

ביאורים בסיבת הדבר שהשמחה הינה קנין לתורה ☆ עובדא בענין השמחה מלימוד התורה ☆ העוסק בתורה - לבו מתמלא שמחה בגין כך, אולם יש לו גם יראה שמא יאבד חלק מן התורה היקרה מפו

בְּמִתְרָה. תתתלה

שמחה מביאה למהרה ☆ התורה אינה יכולה לחול על אדם טמא

בְּשִׁמוּשׁ חֻכְמִים. תתתלו

גודל מעלת שימוש חכמים והתועלויות הנמשכות ממנה ☆ ביאור נפלא בענין "שימוש חכמים" ☆ יהושע בן נון שימש את משה רבינו ע"ה במסירות ולפיכך זכה לגדולה

בְּשִׁמוּשׁ חֻכְמִים, בְּדִקְדוּק חֻבְרִים, בְּפִלְפּוּל הַתְּלַמִּידִים. תתתלז

האדם לומד מג' מלמדים - רבותיו חביריו ותלמידיו

בְּדִקְדוּק חֻבְרִים. תתתלז

ביאור מעלת הלימוד בצוותא עם חברים ☆ גודל הזהירות שיש להזהר מחבר שאינו טוב ☆ אפשר להכיר את מהות האדם ע"י ששומעים ממנו את מי הוא משבח ☆ מעלת חבר טוב

בְּפִלְפּוּל הַתְּלַמִּידִים. תתתמא

גודל התועלת שיש לרב מן הלימוד עם תלמידיו, ועובדא בענין זה ☆ הלימוד בדרך הפלפול והחידוש מועיל לזכירת הלימוד ☆ לימוד בדרך הפלפול - מיעוטו יפה ורובו קשה

בְּיִשׁוּב. תתתמג

לא ישוב האדם בדברי תורה בחפזון כי אם בנחת ☆ גם ככל מעשי האדם יש לו לפעול ביישוב הדעת ☆ ביישוב - ישיבת בית המדרש ☆ ישתדל האדם שלא לדחות שאלות המזדמנות לו בעת לימודו, אלא ימרח למצוא להם ישוב נכון

בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה. תתתמד

המקרא והמשנה הם יסודות התלמוד ☆ טרם לימוד הסוגיא רצוי להקדים ללמוד את פסוקי המקרא ☆ חז"ל כינו את הגמרא בשם "תורה" לפי שממנה יוצאת הוראה לישראל

בְּמַעוֹט סְחוּרָה. תתתמה

אין להרבות בסחורה וגם לא לחדול ממנה לגמרי, אלא למעט ☆ התלמידי חכמים צריכים להשקיע את כל

דרכי תוכן העניינים אבות תתשלט

כוחם בעסק התורה כפי שהעוסקים במלאכה משקיעים במלאכתם ☆ בסחורה אין טורה גופני, ולכן צריך להזהיר את האדם שלא ירבה בה

במעוט דרך ארץ. תתתמו

לעתים צריך העוסק בתורה להמעיט בנתינת כבוד לאחרים בכדי שלא יתבטל מלימודו ☆ בכדי לקנות תורה צריך שיהא לאדם מעט ממידת הבושת ☆ בכדי לזכות לקנין תורה יש למעט בין בעסק המסחר ובין במלאכה

במעוט תענוג. תתתמט

ריבוי התענוגים אסור, אכן מיעוטם מותר ☆ גם אדם שיש לו ממון, לא יבזבזו לעניני העוה"ז יותר מן המצטרך ☆ בעניני נשמיות יש לאדם להביט באנשים שיש להם פחות ממנו, ואילו בעניני רוחניות יסתכל על אנשים שעומדים במדרגה גבוהה ממנו ☆ האדם החי באופן של "מיעוט תענוג" זוכה לחיים טובים ושלווים בעוה"ז ☆ בני אדם המורגלים שאין להם את כל אשר שאלה נפשם זוכים לחיים קלים ושלווים יותר ☆ תענוגי העוה"ז צריכים להיות בעיני האדם כפחותי ערך לעומת התוה"ק

במעוט שנה. תתתנג

דברי חז"ל בענין מיעוט השינה וריבוייה ☆ התורה קרויה חיים ואילו השינה אחוזה עם אילנא דמותא ☆ הנהגת דוד המלך, רב חסדא, וגדולי הדור האחרון בענין "מיעוט שינה"

במעוט שיחה. תתתנה

יש לאדם למעט בשיחה אף כאשר הוא צריך לדבר, וגם בעת לימודו ישנה בדרך קצרה ☆ הזמן הקצוב לאדם יקר עד מאד, ומה מאד חבל לאבדו על דברים בטלים ☆ על כל דבר בטל שהאדם שומע יוצא ממוחו דבר אחד מן התורה ☆ עובדא נפלאה אודות "מיעוט שיחה" ☆ רצוי ללמוד תורה שיעסוק קצת בשיחות מרעים, ועי"ז תנוח נפשו מעט

במעוט שחוק. תתתנו

מיעוט השחוק רצוי ולא ריבוי ☆ בזמננו מוכרחים הדרשנים להתנהג במידה זו של "מיעוט שחוק" כדי להשפיע על שומעי לקחם ☆ גודל גנות ריבוי השחוק והליצנות

בארץ אפים. תתתסא

יש להתרחק מן הכעס ואפי' לצורך מצוה ☆ העולם קיים בגין הבולט אתו פו בשעת מריבה ☆ אזהרה למלמד ואזהרה לתלמיד לנהוג במידת "ארץ אפים" ☆ האדם המאמין בהש"ת ככל לב אינו בא לכלל כעס

בלב טוב. תתתסג

יש לאדם לעקור מלבו גם את המינה הפנימית המוסתרת שיש לו על חבריו ☆ בעל לב טוב אינו מקנא בולתו אלא שמח בשמחתו ☆ גודל פחיתות וגנות מידת הקנאה ☆ יש לשמוח במעלת חברו ברוחניות

באמונת חכמים. תתתסה

יש להאמין בדברי חז"ל כאילו נתנו למשה מסיני ☆ ב"אמונת חכמים" נכלל גם ענין האמונה הפשוטה בהש"ת המסורה לנו מאבותינו ולא ע"י חקירה שכלית ☆ גודל העונש למי שמלגלג על דברי חכמים ☆ אנו מצויים להאמין בחכמים אף כאשר הדבר קשה עלינו מאד וכרוך ביסורים ☆ עובדות בענין 'אמונת חכמים' שהיתה לבני הדורות הקודמים ☆ בעל חידושי הרי"ם זי"ע שרף את חיבורו על השו"ע בציווי רבו הרה"ק מקאצק זי"ע ☆ כפרי פשוט עוזב את מקום מגוריו ומקור פרנסתו לאחר ששמע מלים ספורות מבעל ה'תניא' בימי חורפו ☆ מדי המדריגה החשובה ביותר שבאמונת חכמים

בקבלת היסורין. תתתעב

אשרי האדם שאין היסורים מבטלים אותו מלימודו ☆ ע"י היסורים זוכים לקנין תורה והמקבלם באהבה שכרו גדול ☆ ה'פרוש' אכלו בלבו וצהלתו בפניו, בכדי שלא ידעו סוכביו שהוא סובל יסורים ויהיה פנם בכבוד שמים ☆ קבלת היסורים באהבה תתכן רק ע"י עבודה עצמית בניעה רבה ☆ "בקבלת היסורים" - הם

תתשמא אבות תוכן הענינים דרכי

הדברים ☆ האדם צריך להיות מוכן לשמוע תוכחה כמה וכמה פעמים ☆ ארבעת התנאים הנצרכים לאדם המוכיח את אחרים ☆ גודל מעלת התוכחה וזיכוי הרבים ☆ התועלת בתוכחה אינה רק לזה שמוכיחים אותו אלא לכל עם ישראל, ומשל נפלא על כך

ומתרחק מן הכבוד. תתתצו

התרחקות מן הכבוד נדרשת הן בשב ואל תעשה והן בקום ועשה ☆ עם היות החכם מתרחק מן הכבוד - דאגתו נתונה שיקיימו העם חובתם ויתנו כבוד לתורה ☆ יש לאדם להשפיל א"ע, ולקבל תורה אף מקטנים ממנו בשנים

ולא מגים לבו פתלמודו. תתתצמ

העניו שסבור שלא זכה להשיג השגות בתורה - ירבה להשתדל בה ☆ גם החכם שבדור לא יגים לבו בתלמודו, ע"י שיתבונן במעלת חכמי הדורות הקודמים ☆ נסות הלב גורמת לשכחת התורה ☆ עובדא מגודל ענוותנותו של מרן החפ"ז חיים זצ"ל ☆ יש לאדם להחשיב את כל מה שלמד כאילו הוא מעט ☆ יש להתייחס אל התורה בכבוד ובהערכה הראויה

ואינו שמת בהוראה. תתתקא

חשיבות היראה מההוראה

נושא בעל עם חברו. תתתקב

ראיה בצרת חברו נחשבת רק אם מוסיף גם לסייעו בפועל ממש ☆ גודל הנשיאה בעול עם הולת של רבותינו גדולי הדורות ☆ גם התלמידי חכמים לא יפרשו מן הציבור, אלא ישאו עמהם בעול ☆ שכר המצטער בצרת חברו ומקבל ע"ע יסורים ועגמת נפש תחתיו ☆ עובדא בחכם שהסכים לקבל בזיונות ובלבד שיקבלו העניים ממון למחיתם ☆ הנושא בעול הציבור צריך להניח גם לאחרים ליטול חלק בכך אם יחפצו ☆ יש לישא בעול עם חברו גם בעיני רוחניות ☆ הלימוד בחבורה הינו קנין נחוץ ללימוד התורה ☆ ג' דברים שעל ידם יתבסס הלימוד בחבורה כראוי וכנכון ☆ הת"ח מוצא כף זכות בדברי חברו ומבארם, ומוסיף להם הסבר ☆ עובדא עם החזון איש זצ"ל בענין לימוד זכות

ומעמידו על האמת. תתתקמ

הת"ח מודיע לחברו אם יש טעות בדבריו ומעמידו על האמת ☆ מידות אלו אינם נמצאות אלא במי שזכה לנקודת השלימות ☆ תחילת דינו של אדם הוא אם למד תורה בכוונת אמת

ומעמידו על השלום. תתתקי

התנא ציוה שהמחלוקת בד"ת לא תגרור אחריה פירוד לבבות ☆ הדיבור שלא בכבוד מונע מלהבין את התורה לאמתה

ומתיישב לבו פתלמודו. תתתקיא

הלימוד צריך להיות בקביעות ובישוב הרעת ולא בחפזון ☆ לפני שהאדם משיב לחבריו עליו להתבונן בדבריו יפה יפה ☆ עובדא בענין ישוב הרעת של גדולי ישראל בעת לימודם ☆ יעסוק בתורה מתוך שקידה והתמדה, ואז גם בומנים קשים יהיה מתיישב לבו בתלמודו ☆ ע"י התנהגות האדם בעת צער וטרדות נדע את מידת דביקותו בתורה ☆ טרם שאדם מלמד תורה לאחרים עליו לסדר את הדברים בלבו

שואל ומשיב. תתתקיב

השואל ישאל רק מאותו ענין שהוא עסוק בו ☆ לא ישאל התלמיד את רבו אלא באותו ענין שרבו עוסק בו ☆ הדברים הבאים בדרך שאלה ותשובה יחקקו בלב האדם לזמן רב ☆ גם כשאדם לומד לבדו יש לו ללמוד בדרך שאלה ותשובה ☆ שאלת חכם חצי תשובה ☆ אם יתבייש ולא ישאל לא ישיג את התורה

שומע ומוסיף. תתתקיו

על אף רוב שמיעת האדם בתורה צריך לחפזן להוסיף עוד ☆ על התלמיד להוסיף נופך משלו על דברי רבו

תתשמב דרכי תוכן העניינים אבות

☆ ע"י שהאדם מוסיף חידושים על מה ששמע - ישארו הדברים חקוקים בוכרוננו ☆ החכם שואל את רבו מה שהוקשה לו בתלמודו ואינו בוש שיראו שאינו מבין ☆ הרב צריך לבאר את הלימוד לתלמידיו באר היטב ☆ על כל דבר שהאדם משיג מן התורה יקבל את שכרו בשלימות

הלומד על מנת ללמד. תתקב

הלימוד לתלמידים מחייב את הרב להבין את הדברים היטב ☆ המלמד תורה לאחרים זוכה לעזר מיוחד משמים להבין את דברי התורה ☆ המלמד מתורתו לתלמידים - זכירוהו תלמידיו מה שלימדם ☆ גודל מעלת האדם שזוכה גם לחכמת התורה וגם ללשון לימודים וכשרון הסברה

והלומד על מנת לעשות. תתקב

הלומד תורה רק בכדי להחכים לא יתקיים תלמודו בידו ☆ הקבלה שאדם מקבל ע"ע לשמור את מצוות התורה, הינה סגולה לכך שלא ישכח את תלמודו וכ"ש כשמקיימם בפועל ☆ בעת הלימוד יצייר האדם לנגד עיניו כאילו ענין זה שהוא לומד נצרך לו למעשה ☆ ע"י חידושי תורה נבראים שמם חדשים

המחכים את רבו. תתקב

ע"י שהתלמיד שואל וחוקר את רבו בלימודו יחכימו שניהם ביותר ☆ כשיש לרב תלמיד המרבה לשאול ולחקור, צריך הרב להבין א"ע ביותר ☆ התלמיד המחכים את רבו אהוב עליו ביותר, והוא מקנה לו את כל חכמתו ☆ התלמיד צריך לאחוז בנפשו שרבו חכם בתורה ☆ החילוק שבין חכמי התורה לבעלי חכמות חיצוניות בענין נתינת כבוד לחכמים הקודמים

והמבין את שמועתו. תתקב

האדם צריך להתבונן בשרש הסוגיא וההלכה ועוד שישננם בלבו ☆ האדם צריך לצמצם ולרכז את מחשבתו במה שלומד עתה

והאומר דבר בשם אומרו. תתקב

ביאור הדבר שאמירת דברים בשם אומרם מועיל לקנין התורה ☆ חומר אמירת ד"ת שלא בשם אומרם ☆ אמירת הדברים בשם אומרם מועילה להבנת דבריהם לשימתם

הא למה, כל האומר דבר בשם אומרו, מביא נאִלָּה לעולם. תתקב

בעת הגאולה תתמלא הארץ דעה

מביא נאִלָּה לעולם. תתקב

הגאולה באה ע"י האומר דבר בשם אומרו בנין האמונה שיש לו ☆ בזכות שהאדם כופה את טבעו תבוא הגאולה ☆ את הגאולה אפשר לקרב אף ע"י דברים קטנים ☆ כוונת התנא הינה על הגאולה הפרטית ☆ מחברי ספרים צריכים להזהר מאד לומר הדברים בשם אומרם

שנאמר ונאמר אסתר למלך בשם מרדכי. תתקב

ביאור הראיה למאמר התנא ממעשה דמרדכי ואסתר

משנה ה

גדולה תורה, שהיא נותנת חיים לעושיה. תתקב

עיקר לימוד התורה הוא כשלומד ע"מ לקיים ☆ אף מקיימי המצוות לא יזכו לחיים כי אם בשכר הלימוד ☆ העוסק בתורה - נחשב לו כאילו היא שייכת לו והוא עשאה

לעושיה. תתקב

גם מחזיקי התורה זוכים בסגולתה לחיים בעוה"ז ובעוה"ב

תתשמג דרכי תוכן הענינים אבות תתשמג

גדולה תורה, שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא. תתקלד
לימוד התורה הינו מן הדברים ששכרם משולם הן בעוה"ו והן בעוה"ב * הת"ח זוכה לבחי' חיים גם לאחר
פטירתו - כשואמרים ד"ת בשמו * עובדא בענין זה שהתורה נותנת חיים לעושיה

שנאמר כי חיים הם למצאיהם, ולכל פשרו מרפא. תתקלה
ביאור פסוק זה ע"פ מאמר חז"ל בעירובין

ולכל פשרו מרפא. תתקלה
עובדא בענין זה שהתורה מרפאה את החלואי האדם * זכות התורה מונעת מחלות צרות ויסורים * התורה
מרפאת את נפש האדם מחלאת עוונותיו

ואומר רפאות תהי לשרך, ושקוי לעצמותיה. תתקלח
התורה ומצוותיה מחוקים את גוף האדם ועצמותיו * עובדא מן הוזה"ק אודות דבר זה שהתורה נותנת חיים
ללומדיה בעוה"ו ובעוה"ב

ואומר עין חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר. תתקלמ
ישנם ב' ענינים בקיום התורה, וב' מינים בתומכיה * התורה מחזיקה את האדם שלא יפול ברשת היצה"ר

ואומר כי לנית חן הם לראשה, וענקים לגרורותיה. ואומר תתן לראשה לנית חן, עמרת תפארת
תמננה וכו', ואומר אךך ימים בימינה, בשמאלה עשר וכבוד. ואומר כי אךך ימים ושנות חיים,
ושלום יוסיפו לה. תתקמ

ביאור סדר הפסוקים שהביא התנא כראיה לדבריו * למתנות אלו זוכה האדם המרבה להשתדל בתורה
בכוונה רצויה

כי לנית חן הם לראשה, וענקים לגרורותיה. תתקמא
כוונת הכתוב היא על המחשבה ועל הדיבור שעמהם עוסק האדם בתורה

ואומר אךך ימים בימינה, בשמאלה עשר וכבוד. תתקמב
לאריכות ימים ושנים זוכה רק העוסק בתורה לשמה

ואומר כי אךך ימים ושנות חיים, ושלום יוסיפו לה. תתקמג
"שנות חיים" קאי על אריכות ימים, ו"אורך ימים" קאי על מילוי הזמן בתורה ומצוות

ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. תתקמג
לומדי התורה - בין לשמה ובין שלא לשמה - זוכין להנצל גם מנזקים גדולים וגם מחוסר נעימות

משנה ט

רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי אומר הנזי, והבת, והעשר, והכבוד, והתקמה,
והזקנה, והשיבה, והבנים, נאה לצדיקים ונאה לעולם. תתקמד

בדברים אלו אפשר להשתמש לטוב ולמוטב, ואשרי מי שמסתייע בהם לדרך הטוב * דוגמא מהמדע
והטכנולוגיה שאפשר להשתמש בהם לטובה וגם לרעה

הנזי, והבת, והעשר וכו' נאה לצדיקים ונאה לעולם. תתקמה
בכח המידות הללו להעלות את האדם ברוחניות, אולם גם להורידו מטה מטה

תתשרמ דרכי תוכן הענינים אבות

הנוי. תתתקמו

האדם שעומד בנסיון שנגרם לו מחמת נוי וזכה להתעמר בשם "צדיק" ☆ הצדיקים מקרשים שם שמים ע"י שעומדים בנסיון ☆ הנוי הלזה הינו חן רוחני הנגרם ע"י עסק בתורה

והפכה. תתתקמו

ביאור הדבר שה"כח" עלול להביא את האדם לטוב ולרע

והעשר. תתתקמו

הממון מסייע לאדם לעשות צדקה, אך גם עלול להביאו לרדוף אחר תאוות העוה"ו

והכבוד. תתתקמו

הכבוד יכול לסייע לאדם לעבודת ה', אך עלול גם להביאו לידי גאווה

והחכמה. תתתקמו

ביאור ב' הצדדים שישנם בחכמה - לטוב ולמוטב

והזקנה, והשיבה. תתתקמו

ביאור המעלה והחסרון שיש בזקנה ובשיבה ☆ אנו הפצים להגיע לימי הזקנה, אכן אנו מבקשים שלא נושך אז בביון

והפנים. תתתקנו

הפנים גורמים לאדם שיזכה לעוה"ב, אך יתכן גם שיסיעוהו להרע את דרכו

נאה לצדיקים ונאה לעולם. תתתקנו

ראוי להתפלל על צדיקי הדור שיזכו להצלחות הללו ☆ התנא נתכוין להוציא מלב ההמון כמה טעויות שנשתבשו בהם אודות חיי התלמידי חכמים

שנאמר עמרת תפארת שיבה, בדרך צדקה תמצא. תתתקנא

אין האדם זוכה לשיבה מחמת זכותו אלא מרחמי השי"ת ובצדקתו ☆ ע"י הצדקה זוכה האדם להאריך ימים

ואמר תפארת בחורים בכם, וחדר זקנים שיבה. תתתקנב

הבחורים יכולים לעבוד את ה' ע"י ריבוי כחם ☆ ע"י הידור פני זקנים זוכין לשיבה

ואמר עמרת זקנים בני בנים, ותפארת בנים אבותם. תתתקנג

ברא מזכה אבא, אבא לא מזכה ברא ☆ הכבוד שמקבלים הבנים אינו אלא בזכות אבותם

ואמר וקפחה חלבנה וגו' ונגד זקניו כבוד. תתתקנד

אסון הדור הוא שאין הנערים נשמעים לעצת הזקנים

ונגד זקניו כבוד. תתתקנד

ענין הכבוד הוא הנסיון היחידי שהזקנים צריכים לעמוד בו

רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מדות, תתתקנה

שמנו חכמים לצדיקים, בלם נתקמו ברכי ובבניו.

התנא הודיענו שיש אפשרות להשיג את כל ז' הדברים המנויים

תתשמה **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

משנה י

אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מתהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד. תתתקנו
רק בפעם ההיא יצא ר"י בן קסמא ממקומו וכבר רץ השמן לנגרו לנסות להוציאו ממקום תורה

ופגע בי אדם אחד. ונתן לי שלום, והתחנתי לו שלום. תתתקנו
הסיבה שלא הקדים ר"י בן קסמא בשלום האדם הלו - לפי שהיה תפוס בעיון התורה ולא הרגיש בו * לא יקדים לשאול בשלום אדם שאינו יודע בוודאות שהוא בר ישראל

אמר לי רבי, מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. תתתקנו
ביאור שאלת האדם ומענה ר"י בן קסמא

אמר לי רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו. תתתקנו
ביאור כפל הלשון "עמנו במקומנו" * האדם רצה שרבי יוסי בן קסמא יעסוק בתורה תמורת כל בני העיר ולפיכך לא הסכים לבוא עמו

ואני אתן לך אלה אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. תתתקנו
ביאור הדין ודברים שבין אותו אדם לבין רבי יוסי בן קסמא

אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם. תתתקנו
ב' ביאורים מפני מה אין הפלגת הדיבור של רבי יוסי על ממון מורה על נפש רחבה כבלעם

אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וכו' איני דר אלא במקום תורה. תתתקנו
עמי הארצות חפצים במורה דרך בעל הדרת פנים שיכבדם, ולא כמורה חכם בתורה שיוכחם ויתקן את פרצותיהם * אנשים שאינם בני תורה בודקים אם הרב המיועד כיהן כבר כרב בעיר כלשהי * בני העיר ההיא לא חפצו שעירם תהפוך למקום תורה, ולפיכך סירב רבי יוסי להצעתם

ולא עוד אלא שפשעתי פטירתו של אדם אין מליון לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו'. תתתקנו
גם בעוה"ז אין הכסף והזהב מלווים את האדם תמיד, ועובדא נאה בענין זה

אין מליון לו לאדם וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד. תתתקנו
ע"י שישהה האדם בחברת עוסקי תורה ומעש"ט זכה להיות כמותם

שנאמר בהתהלךך תנחה אתך וכו', בהתהלךך תנחה אתך, בעולם הזה, פשעך תשמר עליך, בפקר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הפא. תתתקנו

לא יסור האדם מן התורה בכל משך ימי חייו בעוה"ז * התורה מלמדת סגוריה על לומדיה בפני כ"ד של מעלה * משל נפלא בביאור הענין שהתורה והמעש"ט מלווים את האדם לפני כ"ד של מעלה * כל אדם צריך לעתים תזכורת לדבר זה * עובדא נאה בענין "אין מליון לו לאדם"

וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. תתתקנו
מזמורי התהלים נאמרו לכל בני * אף שהיה דוד מלך והשיג את כל טוב העוה"ז, עכ"ז אמר "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" * מעלת לימוד התורה חשובה אף יותר מנתינת הון עתק לצדקה * ממרת דימיו התורה להבלי העוה"ז הוא רק לצורך עמי הארץ, ומשל נפלא בביאור הדבר

ואומר לי הכסף ולי הזהב, נאם יי צבאות. תתתקנו
הממון ניתן לבני אדם בכדי שיוציאוהו לצרכי עבודת השי"ת * הממון ניתן לבני אדם כפקדון מאת השי"ת ואינו שלהם בעצם * עובדא עם החו"א שהביע את שאיפתו שבני ברק תהיה מקום תורה

תתשמו דרכי תוכן הענינים אבות

משנה יא

חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן תורה, קנין אחד, שמים וארץ, קנין אחד וכו'. תתקעה גודל חשיבות חמשה דברים אלו אצל הקב"ה

תורה קנין אחד מנין דכתיב יי קני ראשית דרבנו, קדם מפעליו מאז. תתקעו גודל חשיבות התורה בעיני השי"ת

שמים וארץ קנין אחד מנין דכתיב כה אמר יי, השמים ככאי, והארץ הים רגלי, ואומר מה רבו מעשי יי, כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קנינה. תתקעו ביאור ההוכחה ששמים וארץ נקראים קניני הקב"ה

אברהם קנין אחד מנין דכתיב ויברכהו ויאמר, ברוך אברהם לאל עליון, קנה שמים וארץ. תתקעו בריאת העולם היתה בזכות אברהם אבינו ע"ה * העולם ניצול מן הדינים בכל יום בזכות אברהם אבינו

ישראל קנין אחד מנין, דכתיב וכו' עד יעבר עם זו קניתי, ואומר לקדושים אשר בארץ הקמת, ואדירי כל חפצי כם. תתקעו ביאור הראיות מן הפסוקים לכך ש"ישראל קנין אחד" * זכרון זכות האבות גורם שמחה להקב"ה וע"ז זוכין בני לישועות ונחמות

בית המקדש קנין אחד מנין, דכתיב מקדש אדני פוננו ידיה, ואומר ויביאם אל גבול קדשו, הר זה קנתה ימינו. תתקעו ביאור ההוכחה מן הפסוקים לכך ש"בהמ"ק קנין אחד" * גודל חשיבות ביהמ"ק אף בחרבנו * מעלת הכותל המערבי לאחר חרבן הבית * עובדא מופלאה הקשורה לכותל המערבי * חמשת הקנינים המה לנו כעדים נאמנים שלא אבדה תקוותנו ח"ו * ע"י הקנינים הללו יכולים בני האדם להתדבק בבוראם

כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו. תתקעו התנא רומז שכל ד' העולמות - אצילות בריאה יצירה עשיה - נבראו רק למען כבודו ית' * התאוות הגשמיות יכולות להביא את האדם לידי דביקות בהשי"ת * הכחות והיכולות ניתנו לאדם כדי שיפעל בהם למען כבוד שמים * בני האדם שוים למלאכים בכך שהם נבראו לצורך כבודו ית', וביאור השינוי שביניהם ע"ד משל * עובדא אודות רבי סעדיה גאון שממנה נלמד את גודל החיוב לכבד את השי"ת

ואומר יי ימלך לעולם ועד. תתקפו בעת הגאולה יהא גם עולם העשיה מלא בכבודו ית' * רק בזמן אחרית הימים יתודע תכלית בריאת העולם על נכון * תיקון המידות צריך להיות אך ורק למען כבודו ית' * היכולת לשבח את הקב"ה ולהודות לו הוא מחסדי המקום עלינו

פרק ששי

א שְׁנֵי חֲכָמִים בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה. בְּרוּךְ שֶׁפָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם:

פירוש רש"י

א שני חכמים בלשון המשנה. כלומר, כרייתא היא ובלשון המשנה היא שנויה לכל אינה משנה. ומה שנו:

פרק קנין תורה

משנה א

שְׁנֵי חֲכָמִים בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה וכו'.

המאמרים שבפרק זה הם ברייתות ולא משניות

כתב רש"י שכיון שחמשת הפרקים שנשנו עד עתה במסכתין היו משניות, ואילו בפרק הזה לא נכתבו משניות כי אם ברייתות, לפיכך נצרכה ההודעה הלזו ללמדנו שהמאמרים שמכאן ואילך הינם ברייתות, ולכן אמר "שני חכמים בלשון המשנה" (והיינו שהם מאמרי חכמים שנאמרו באופן דומה ללשון המשנה).

מעלת הברייתות שוה למעלת המשניות

ובמדרש שמואל ביאר שכוונת הקדמה זו היא לשבח את הברייתות הללו, ולומר כי אע"פ שמאמרים אלו שאמרו התנאים אינם משניות, עכ"ז ראויים הם להעריכם כמשניות, והודיענו בזה כי מעלת הברייתות שוה (כמעט) אל המשניות, ואין חסר בהם מאומה, אלא שהמשניות נשנו במדרשו של רבינו הק' ואילו הברייתות נשנו מחוץ למדרשו, ולפיכך נקראו בשם 'ברייתות' שהוא מלשון חוץ [וכדמצינו שהתרגום על תיבת מחוץ (בראשית ו, יד) הוא מִבְּרָא], ואת גודל מעלתם נראה מכך שרבינא ורב אשי שהיו מסדרי הגמרא לא סידרו את הגמרא בלשון הקודש כמו המשניות כי אם בלשון תרגום, בכדי ללמדנו כי לא ראי הגמרא כראי המשניות ומעלתה פחותה מהם, אמנם הברייתות נשנו ממש כלשון המשנה ומזה נראה את גודל מעלתם כי הם שוים ממש אל המשניות, וזהו שאמר התנא "שני חכמים" את הברייתות "בלשון המשנה" כי שניהם שוים במעלתם.

פרק זה הינו התכלית והמטרה לכל המידות הטובות שזכרו
בפרקים הקודמים

כתב החסיד יעב"ץ כי התורה לא תשכון כי אם באדם שהוא ריק ממידות רעות ומלא במידות החשובות והיקרות, ובזה יובן סדר הפרקים במסכת אבות, כי הנה בפרקים הראשונים דברו התנאים הרבה מענין המידות הטובות וכן אמרו דברים חשובים המקרבים את הנפש לבוראה ומעוררים אותה לעבודתו ית', אמנם הפרק הזה אין בו דבר אחר כי אם עניני חשק התורה ואהבתה, ואף שגם בפרקים הקודמים נזכר מעט אודות עסק התורה, הנה בפרק הזה עוסקים חכמינו ז"ל רק בענין התורה, וזאת בכדי לידע ולהודיע כי הוא תכלית כל הפרקים הקודמים, והמידות שזכרו בהם אינם אלא כהכנה אל התורה המדוברת בפרקין. ומסיבה זו נקרא הפרק הזה בשם "קנין תורה", כי ע"י שיתנהג האדם ע"פ האמור בפרקים הקודמים ויתעטר במידות חשובות ומתוקנות טרם בואו בכרית התורה, ע"ז תבוא התורה כמים בקרבו ותשכון בתוכו. וע"כ נהגו לקרות פרק זה של "קנין תורה" לפני חג השבועות, כיון שדבר בעתו מה טוב ללמוד את פרק קנין תורה בעת בוא זמן מתן תורתנו, ובספר מילי דאבות הוסיף בטעם הקריאה בזמן זה, כי הוא בכדי לחבב את התורה בעיני לומדיה ולהודיעם במה היא נקנית.

פְּרוּךְ שְׁבַחַר פְּהֵם וּבְמִשְׁנָתָם.

יש לנו להודות להקב"ה על שהתנאים קבעו את המשניות
והברייתות עלי גליון

בילקונו מעם לועז ביאר את כוונת התנא בדברים אלו, שטובה גדולה עד אין קץ עשו עמנו רבינו הקדוש ושאר התנאים שסידרו לנו את המשניות והברייתות, ובכך נשאר חקוקים עלי גליון לדורות עולם, כי אם לא כן היתה התורה משתכחת מישראל ח"ו, ולפיכך יש לנו להודות להשי"ת ולברכו על כך שבחר בתנאים הק', ונתן בלבם את הדעת לכתוב את המשניות והברייתות, ואת התבונה היאך לכתבם באופן שישארו למשמרת, ולזאת אמר התנא "ברוך שבחר בהם" ונתן להם דעת לכתוב, "ובמשנתם" שתהיה סלת נקיה ברורה וע"ז נשאר לנו לעולמים.

ב רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ולא עוד, אלא שכל העולם פלו פדאי הוא לו. נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את

פירוש רש"י

ב רבי מאיר אומר וכו'. ולפי שעד עכשיו כל הפרקים משנה, לפיכך הוצרך להודיע שמכאן ואילך צרייתא היא. ומתוך שהללו דבר הגדה הן ומספרות בעסק תלמוד מורה, נהגו לאמון צבית הכנסת עם שאר פרקים הללו של מסכת אבות: זוכה לדברים הרבה. להיות נדיק ומסיד כדלקמני. [נ"א, מנות הרבה אלו צבילו הוא]: כדאי הוא לו. כלומר שנצטרף צבילו. וכן הוא אומר [קהלת יב] כי זה כל האדם: נקרא רע. [מהלל קלט] ולי מה יקרו רעין אל: אהוב. [שם קצב] ישליו אוהבין. ואומר [שם קיט] שלום רב לאוהבי תורתך. [נ"א, להנחיל אוהבי יש]: אוהב את המקום. שעושה מאהבה: אוהב את הבריות. שמקצב ומלמדן וגומלן טוב:

משנה ב

רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה.

**גם המתחיל לעסוק בתורה שלא לשמה ובא לידי לשמה
זוכה לדברים הרבה**

דקרק במדרש שמואל מה בא התנא לרבות במאמרו "כל העוסק", וביאר כי הנה ישנם ב' מיני בני אדם העוסקים בתורה לשמה, האחד הוא מי שכבר בתחילת לימודו זכה להבין את יקר העסק בתורה לשמה, וכל עיסוקו בתורה הוא בטהרת הכוונה לשם שמים, והשני הוא אדם שהתחיל בלימודו שלא לשמה ועי"ז זכה להגיע למדריגת לימוד לשמה, וחפץ התנא להודיענו שגם בעל המדריגה השניה יזכה למעלות הנשגבות הנאמרות גבי עוסקי התורה לשמה, ולזאת אמר דבריו בלשון ריבוי "כל" להורות שגם זה שהתחיל בלימודו שלא לשמה והינו כעת "עוסק בתורה לשמה" גם הוא "זוכה לדברים הרבה".

**פעמים שהאדם סבור שלומד תורה לשמה - והתנא רבי
מאיר מוכיחו**

כתב רבינו החיד"א זי"ע כי יש שאדם הסבור שהוא לומד תורה לשמה והתנא רבי מאיר מוכיחו, כלומר שמתוך שהוא רואה שעדיין לא זכה ל"דברים הרבה" מוכח שאין לימודו לשמה, כי אם היה לימודו באמת לשמה היה זוכה

הַמְּקוֹם, מְשַׁמַּח אֶת הַבְּרִיּוֹת. וּמְלַבְּשָׁתוּ עֲנָוָה וַיִּרְאָה. וּמְכַשְׂרָתוּ
 לְהֵיוֹת צַדִּיק, חָסִיד, יִשְׂרָאֵל, וְנֶאֱמָן. וּמְרַחֲקָתוּ מִן הַחֲטָא,
 וּמְקַרְבָּתוּ לְיַדֵּי זְכוּת. וְנֶהְיִין מִמֶּנּוּ עֵצָה וְתוֹשִׁיָּה, בֵּינָה וּגְבוּרָה,

פירוש רש"י

ומלבשתו. המורה: ומכשרתו להיות צדיק. הולך בתומו ואינו עושה עולה, אלא מזדיק דרכיו בקו
 ובהכרעת משפט: חסיד. עושה לפני משורת הדין: ישר. עושה ישר. ועדיף מזדיק: ונהנין ממנו
 עצה ותושיה שנאמר לי עצה ותושיה. דלעיל מהאי קרא כתיב ה' קנני ראשית דרכו, וסמין ליה,
 לי ענה ותושיה, כלומר ענה וגבורה וזינה אני ללומדי, להיות לבני אדם לעזר. תושיה, לוטיי"ר
 בלע"ז. ענין גאווה וגדולה. נ"א, ונהנין ממנו, בני אדם נהנים ללמוד ממנו ענה ותושיה שנאמר לי
 ענה וגו', כך משמחת המורה בעצמה שלי הענה והתושיה והגבורה וכתיב אני זינה, שכל המדות

להגיע לכל המעלות הללו שמנה רבי מאיר במשנתנו, וכל זמן שלא נתקיימו בו
 דברים אלו, הרי זה לאות ולמופת שעדיין לא זכה לבוא למדריגת הלימוד
 לשמה. וסיים וכתב שהדרך לזכות למעלה נשגבה זו היא רק ע"י שיהא לאדם
 מסירות נפש ללימוד התורה בשלימות גמורה, אבל מי שיהא בקרבו רק רצון
 להגיע לכך אך לא יתאמץ בזה בעוז ותעצומות לא יזכה לבוא אל הדבר וישאר
 עם רצונותיו לחוד.

זוּכָּה לְדַבְּרִים הַרְבֵּה.

הלומד תורה לשמה זוכה גם לטובות העוה"ז דוגמת בני
 חיי ומזוני

כתב במדרש שמואל כי כמה שאמר התנא "זוכה לדברים הרבה" - לא נתכוין
 אל הדברים שנאמרו בהמשך המשנה שהם "נקרא רע, אהוב וכו', שאם
 כן לא היה צריך להקדים הא ש"זוכה לדברים הרבה" אלא היה פותח את
 דבריו מיד ב"נקרא רע, אהוב" וכו', ועוד שהיה לו למנות את כל המעלות ורק
 אח"כ לומר "ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו" ולא להקדימו אל
 המעלות, שהרי זה מפסיק בין "זוכה לדברים הרבה" לפירושם שהוא "נקרא
 רע, אהוב" וכו'. אמנם הפירוש הנכון הוא ש"זוכה לדברים הרבה" קאי על
 דברים שלא נזכרו להדיא במשנה, שהם טובות וברכות הקשורות לעוה"ז

שְׁנַאֲמַר לִי עֲצָה וְתוֹשֵׁייהָ, אֲנִי בִינָה, לִי גְבוּרָה. וְנוֹתַנָּת לִּי
מְלָכוּת, וּמְמַשְׁלָהּ, וְחַקּוֹר דִּין. וּמְגַלִּין לִּי רְזִי תוֹרָה. וְנַעֲשֶׂה
כְּמַעֲיָן הַמִּתְגַּבֵּר, וּכְנֶהֱרָ שְׂאֵינוּ פּוֹסֵק. וְהָיִי צָנוּעַ וְאָרֶךְ רוּחַ
וּמוֹחֵל עַל עֲלֻבוֹנוֹ, וּמְגַדֵּלְתוֹ וּמְרוֹמְמֵתוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים:

פירוש רש"י

הללו יש לי כלומדין: ונותנין לו [מלכות וממשלה] וחקור הדין. שעומק הדין פתוח לפניו: ומגלין
לו רזי תורה. מן השמים: הכי גרסינן, והוי צנוע וארך רוח. הוי צנוע וארך אפיס. ממוך עסק
המורה יהא קשה לכעוס, דכל הכועס אפילו תורתו כמשה רבינו עליו השלום משתכחט הימנו: מוחל
על עלבונו. מעביר על מדותיו מרוב ענוה:

דהיינו בני חיי ומזוני וכיוצא בהם, וחוזן מאלו הרי הוא זוכה גם לכל המעלות
הנשגבות המפורשות להלן שהם קשורות לשלימות הנפש, וכיון שהם הם
התכלית האמיתית של האדם (ולא שאר טובות עוה"ז), לכן מנה אותם
בפרטות.

גם בילקוט מעם לועז מצינו כזאת שע"י לימוד תורה לשמה זוכה האדם גם
לברכות גשמיות, וכתב שהתורה הק' דומה למן שאכלו אבותינו במדבר, כי
בנ"י היו מרגישים באכילתו את כל הטעמים הקיימים בעולם, אולם זה היה רק
אם לא היו מכוונים באכילתם לשם טעם מסוים, אך אם דעתם היתה נתונה אל
טעם אחד מן הטעמים אזי היו טועמים רק את הטעם הלזה ולא את כל שאר
הטעמים, ובדומה לזה גם העוסק בתוה"ק, שהעוסק בתורה לשמה ואין לו כל
מחשבה שע"י הלימוד הזה יזכה לטובת הנאה מסוימת, אזי יזכה לכל הטובות
והברכות (בין בגשמיות ובין ברוחניות) ויהיו בידו "דברים הרבה", אך אם
מתכוין עבור דבר מסוים, יהא לו רק את הדבר הלזה (היינו שכשמכוין לצורך
גשמיות יהא לו רק גשמיות).

העוסק בתורה לשמה, יש חשיבות גם לשיחות חולין שלו

מ"ן החתם סופר זי"ע פירש את דברי התנא "זוכה לדברים הרבה" מלשון
דיבורים, והיינו שהאדם הלומד תורה לשמה זוכה שלכל דיבור היוצא מפיו
תהא חשיבות מיוחדת, והוא כמאמרם ז"ל (ע"ז יט ע"ב) אפי' שיחת חולין של
תלמידי חכמים צריכה תלמוד, וזהו "הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה",

כי לגודל מעלתו ורוב דביקותו באלוקים - גם שיחות החולין שלו נחשבות לדיבורים בעלי משמעות שיש ללמוד מהם דברים בעניני עבודת השי"ת.

**המתנהג בדרכי התורה יוכל לדבר הרבה ועכ"ז להשמר מן
הדיבורים האסורים**

והר"ר אברהם טווערסקי שליט"א פירש ביאור אחר ע"פ האמור ש"דברים" קאי על דיבורים, ובהקדם מה שידוע כי הכהן הגדול מאחיו בעל החפץ חיים זצ"ל הרבה לעורר את בני"י על ענין שמירת הלשון, והכניס בקרבם את הזהירות הנדרשת מדיבורי לשון הרע ורכילות, וא"כ לכאורה היה עולה על דעתנו שבודאי היתה הנהגתו להמעיט בדיבור ולאחוז בפלך השתיקה, אמנם ההיפך הוא הנכון וכעדות תלמידיו ומקורביו שדרכו של הח"ח היתה להרבות שיח באופן הרגיל עם האנשים שסבבוהו וכל מי שנקלע לד' אמותיו ולא היה מקמץ בדיבוריו, ומכיון שהיה זהיר עד מאד מן הדיבורים האסורים, הנה על אף שהיה מרבה לדבר לא נשתרכבו באמריו שום דברי לשה"ר ושאר איסורים וזאת היתה גדלותו, (ויש אומרים שעשה כן בדוקא בכדי להראות לכל הבריות שאין הזהירות מדיבורים אסורים מכרחת את ההמנעות מדיבור, ובכך לא יסברו שאין ביכולתם כלל לשמור פיהם ולשונם).

ובזה יתבארו דברי המשנה "כל העוסק בתורה לשמה", זה גורם לו שכל מעשיו ודיבוריו מתנהלים ע"פ דרכי התורה והיראה, הנה הוא "זוכה לדברים הרבה" כלומר שיוכל לדבר דיבורים הרבה ועכ"ז יזכה להשמר מכל הדיבורים הנאסרים, ולא יצטרך לשתוק בכל עת.

וְלֹא עוֹד, אֱלֹא שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֵּלֹו כְּדָאֵי הוּא לוֹ.

**כל הנבראים שנבראו מעולם - כדאי היתה בריאתם בעבור
הלומד תורה לשמה**

יש לדקדק במה שכפל התנא לומר "כל העולם כולו" שלכאורה תיבת "כולו" מיותרת, וביאר במדרש שמואל שהתנא נתכוין לרבות בכך, שזכות הלומד תורה לשמה גדולה כ"כ, שלא רק בני העולם החיים עתה עמנו כדאים הם לו, היינו שהם ראויים להבראות בעבורו, אלא אף "כל העולם כולו" היינו כל בני העולם אשר נבראו מתחילת בריאת העולם ועד עצם היום הזה, כולם נכללו בכלל זה ש"כדאי הוא לו", כי כולם לא נבראו אלא בגין האדם הלזה העוסק בתורה לשמה.

"כל העולם כולו" ולא רק 'רובו ככולו'

ובספר ענף עץ אבות ביאר הדבר ע"פ דברי הט"ז (או"ח סי' תקפ"ג ובהל' עירובי חצירות סי' שפ"א) אודות נוסח התפילה שאומרים בימים הנוראים "מלוך על כל העולם כולו בכבודך", שגם שם אנו מתפללים בכפל לשון, וכתב שהנה בדברי חז"ל מצינו כלפי הרבה דינים שרובו של דבר נחשב ככולו, וע"כ אם היינו אומרים "מלוך על כל העולם" היה מקום לחשוב שהכוונה היא רק על רובו שהרי רובו ככולו, ולזאת הוסיפו תיבת "כולו" להורות שאנו מצפים להמלכת הקב"ה על כל העולם ממש ואפי' פיסת ארץ קטנה לא תצא מן הכלל. ומעתה יתבאר שפיר דברי התנא, שנתכוין במאמרו "שכל העולם כולו כדאי הוא לו" ללמדנו שממש כל העולם כדאי הוא לו ולא רק רובו ככולו.

ובענין זה שמעתי שכאשר היה האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זצ"ל מברך אנשים חולים לרפואה - היה אומר להם "א גאנצע רפואה שלימה", והיה מפטיר ואומר אל תתמהו על כפל הלשון, שהרי הט"ז מבאר שכשמרבים רק פעם אחת "כל" יתכן לפרשו ע"ד רובו ככולו, וע"כ הנני מברך בתרי ריבויי וכוונתי שתהא הרפואה בשלימות גמורה והחולה יחלים לחלוטין.

נְקַרָא רַעַי, אֹהֶב, אֹהֶב אֶת הַמָּקוֹם, אֹהֶב אֶת הַבְּרִיּוֹת.

ביאר במדרש שמואל שכיון שכל העולם נברא בשבילו כאומרו לעיל "כל העולם כולו כדאי הוא לו", נמצא שהוא שותף להקב"ה במעשה בראשית, ולפיכך הוא נקרא כביכול "רַעַי" להקב"ה ושותף אליו ית' בבריאת העולם, וכמו כן יאות לקרותו בשם "אהוב" להשי"ת ע"ד שאמר הכתוב (משלי ח, יז) אני אֹהֶבִי אֶהָב, פי' שהשי"ת אהב את האדם שיש לו אהבה אליו (ועיי"ש מה שכתב עוד).

גם במצוות שיש בעשייתם הנאה גופנית, יש לכוין בהם לשם שמים

ובספר מילי דאבות פירש את דברי התנא ע"פ מה שאמר הכתוב (תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, ויבואר דהנה הקב"ה ציוונו בכ' מיני מצוות, במין הראשון נכללו כל המצוות שאין גוף האדם נהנה מהם, וכגון מצות תפילין מזוזה וציצית וכדו', שנקל לאדם לעשותם לשם מצוה לחוד, אמנם יש גם מין מצוות אשר גוף האדם נהנה בעת עשייתן, וכגון מצות אכילה בשב"ק ויו"ט וכן בערב יום הכפורים וכיוצ"ב, ולפיכך יותר קשה לאדם לכוין

בהם לשם שמים, ומוטלת עליו עבודה רבה והתגברות יתירה לעשותם אך ורק בכדי לעשות נחת רוח להקב"ה, וזה נרמז במאמר הכתוב "אשרי איש ירא את ה'" וכל כוונתו במעשיו ובמצוותיו הם רק למען שמו יתברך, והמשיך הכתוב לבאר כלפי מה אמורים הדברים, לענין מצוות כאלו אשר "במצותיו חפץ מאד", היינו במצוות הללו אשר האדם עצמו "חפץ מאד" ומתענג מהם ויש לו בהם הנאת הגוף בהדי מצוה, הנה באלו אשרי חלקו של האיש הנלכב ועובד ה' שייחד כל מחשבותיו בקיומם רק למען עשיית נחת רוח להשי"ת.

ועפ"ז פירש בדרך מליצה את הפסוק (תהלים קמח, יז) צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, וכה יתפרש, איזהו אדם שיקרא בשם "צדיק", הוא זה אשר "ה' בכל דרכיו" כלומר שגם בדרכיו המורים על מצוות הנוגעות לגופו שיש לו עצמו הנאה מהם, כל כוונתו בהם הוא למען ה' ואינו חושב כלל על הטוב וההנאה שיש לו עצמו מהם, וכן מי הוא זה אשר יזכה למעלה הגדולה של "חסיד", הוא האדם אשר "ה' בכל מעשיו" היינו שמעייניו נתונים בכל מעשיו אך ורק לשם ה' המצוה על המצוות הללו, ואף אם גם לו עצמו יש הנאה מן הדבר. וכן גם אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלב, ד-ה) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה', וגם זה ירמוז על כך שאף כשנותן שינה לעיניו לרוב עייפותו גם כן כל כוונתו הינה רק לשם שמים.

ועל זאת רמז התנא במאמרו "כל העוסק בתורה לשמה" וכו', וכל כוונתו היא אך ורק לשם שמים, אזי הוא "אוהב את המקום" שזה מורה על המצוות שאין בהם כלל הנאה ותענוג לאדם עצמו, אלא כל עיקרם אינו אלא לצורך "המקום" הקב"ה, וכן "אוהב את הבריות" אלו המצוות שיש גם לבריות הנאה מהם, הנה שניהם אהובים אצלו במידה שוה, וכשם שבמצוות שאין לו הנאה גופנית מעשייתם הרי הוא מתכוין רק לשם שמים, כך גם בעשותו את אותם המצוות שמצטרף אליהם הנאה ותענוג, אין כוונתו בהם כי אם לשם ה' ולעשות לו נחת רוח.

מְשַׁמַּח אֶת הַמְּקוֹם, מְשַׁמַּח אֶת הַבְּרִיּוֹת.

הקב"ה שמח כשיש טובה לבריותיו מחמת אדם זה שלומד תורה לשמה ומקיים את הבריאה

ביאר במדרש שמואל כי כיון שרצון השי"ת להיטיב לברואיו, וכמאמר הכתוב (תהלים פט, ג) עולם חסד יבנה, והיינו שהקב"ה ברא את עולמו במידת החסד מחמת רוב חפצו להיטיב לברואיו, ומעתה בעת אשר הדברים יוצאים אל

הפועל ובאמת נגרם הטבה לבריות, מתמלא הקב"ה שמחה גדולה, ולכן כאשר האדם הלזה "עוסק בתורה לשמה" ובשכר זאת "כל העולם כולו כדאי הוא לו" ויש קיום לבריאה, הנה האדם הזה "משמח את הבריות" וכל באי עולם שמחים וטובי לב לפי שעל ידו מטיבין להם, ומחמת זאת הרי הוא גם "משמח את המקום" על אשר נתקיים רצונו הקדום להיטיב לבריותיו.

ומלְבָשְׁתוּ עֵנֹה וְיִרְאָה.

**באפשרות האדם להלביש את נשמתו בכמה מיני לבושים,
ומשל נפלא על כך**

בספר מילי דאבות ביאר את לשון "ומלְבָשְׁתוּ", על דרך משל נאה, למלך גדול אשר חפץ לקשט את טרקלינו בציורים נאים ומיוחדים אשר לא נראו כמותם מעולם, ועלה בדעתו רעיון נפלא, שמאחר שלכל אומה ולשון יש מנהגים מיוחדים במיני הלבוש אשר הם לובשים, וכל עם ומדינה מובדלים האחד מרעהו במלבושיהם ובתבניתם, בצבעם ובמידתם, וכמו כן האנשים שבכל חבל ארץ מיוחדים בתווי פניהם ובמראהם, אשר על כן ציוה לחפש צייר אומן ומומחה שיוכל לצייר עבורו דמות אחת מכל מדינה שיהא ניכר עליה במראה ולבוש לאיזה אומה היא שייכת, ואכן לאחר מאמצים רבים נמצא אומן מופלא אשר הסכים להתקרב אל המלאכה הקשה, ויהי כאשר עבר הזמן שהקציבו לו לצורך כך, בא הצייר לפני המלך כשבאמתחתו מצויים כל הציורים, ויבחן אותם המלך אחת לאחת וירא כי אכן עלה בידו לצייר את כל מיני האומות ומלבושיהם בחכמה יתירה, ותגבר שמחת המלך עד מאד כי ראה שכולם נעשו בטוב טעם ודעת ובתכלית היופי, והם עומדים לפאר את טרקלין המלוכה באופן שיצא שמו לתהלה בכל הארץ.

והנה כאשר נגלה לעיניו הציור האחרון, התפלא לראות שבו מצוייר דמות אדם ערום ללא מלבושים, ובשולי הגליון מצויירים כמה מיני לבושים שכבר היו על גבי כמה מן הציורים אשר הראה את המלך בתחילה, וישאלהו המלך לפשר הדבר, ויאמר האומן כי בציור זה צייר אדם המשתייך לאומה הפולנית שבארץ פולין, אשר אין להם לבוש בפני עצמם, וגם אינם מתייחדים בנימוסים השייכים להם לבדם, אלא כל מחוז ופלך נמצא תחת שליטת פריץ אחר אשר על פיו ינהגו כל בני המחוז, והוא מחליט איזה מין לבוש ילבושו האזרחים, ויש מושל אשר מצוה לכל נתיניו ללבוש את בגדי ארץ אשכנז, ואילו רעהו מבכר את לבוש בני ארץ צרפת, וכיוצ"ב גם שאר המושלים, וע"כ לא יכולתי לצייר

את בן האומה הפולנית כשהוא לבוש בבגדים, שהרי אין לאומה זו כל לבוש המייחדם על פני שאר האומות, ורק הנחתי בסמיכות אליו כמה מיני בגדים, והרשות נתונה בידו לבחור אחד מכל אלו וללבושם.

והנמשל הוא, כי הקב"ה ברא את האדם אשר בו שוכנת הנשמה, והנה הנשמה נבראת כשהיא ערומה מכל ואין בה לא מצוות ולא עבירות, וכזאת אנו אומרים (בברכת אלוקי נשמה) נשמה שנתת בי טהורה היא, היינו שהנשמה הינה ללא כל מלבושים, ואילו כחות הגוף ותכונותיו הם כעין לבושים ובגדים שהאדם עוטה על גבי נשמתו. וגבי אדם הראשון כתיב (בראשית ג, כא) ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, ואמרו חז"ל (בראשית רבה כ, יב) בתורתו של רבי מאיר היה כתוב כתנות אור (באל"ף), וכיאר הדברים הוא כי אם האדם מקיים את רצון ה' הרי הוא זוכה להיות לבוש בכתנות אור, דהיינו שהוא ממשיך על עצמו את אור אין סוף ברוך הוא, אך אם לא זכה ואינו הולך בדרך הנכונה אזי מלבישים אותו בכתנות עור עכור ומגואל, וכמו כן הוא משחית את כחות נפשו, (וזהו כעין הציור הנ"ל המורה על האדם שיש באפשרותו להתאים לעצמו כמה מיני לבושים).

וזהו הרמז בדברי המשנה "רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה", הנה רבי מאיר אזיל לשיטתו שאמר שהלבוש שהיה לאדם הראשון הוא כתנות אור, וכמו כן כאן האדם העוסק בתורה לשמה זוכה שהתורה "מלבשתו ענוה ויראה", ונשמתו תכוסה במלבושים רוחניים ונאצלים של ענוה ויראת שמים.

עובדא בענין ענוותנותם של הצדיקים לומדי התורה לשמה

ובענין זה שהעוסק בתורה לשמה התורה "מלבשתו ענוה", מן הראוי לציין עובדא שהיתה עם הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, ששכת פעם בעיר אחת יחד עם ידידו הגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל בעל נתיבות המשפט, והתפללו יחדיו בבית המדרש, ובהגיע שעת קריאת התורה קראו להגרע"א לעלות לתורה בעליית שלישי שהיא העליה החשובה ביותר ומיועדת להת"ח המופלג ביותר שבין הציבור, ויהי כאשר שמע רעק"א שקוראין את שמו נפל ארצה מתעלף, כל הנוכחים נבהלו מאד ולא הבינו מה אירע, אמנם רבי יעקב בחכמתו ובהכירו את נפש הצדיק - ידע כי זהו מחמת שרעק"א ברוב ענוותנותו סבור שרבי יעקב גדול ממנו במעלות התורה ולו יאתה הגדולה, ובכך שקראוהו לעליה החשובה אירע בזיון חמור לכבוד התורה, ומרוב צער על כך התעלף, הרהר רבי יעקב כי אם יאמר לו שהצדק עמם ואכן רעק"א גדול יותר ממנו לא תשקוט דעתו בכך וימשיך להצטער, ולכן מיד כאשר ראה שהתעורר מעלפונו רץ אליו במהירות

תתשנו אבות דרכי פרק ו משנה ב

ואמר לו תנוח דעתו של מר, ידע נא כי קהילת פוזנא שבו מכהן מר כרב גדולה יותר מקהילת ליסא שהנני רבה, ומשום כבודה וחשיבתה של הקהילה ראוי שרבים יתכבד בעליה החשובה ביותר, ובזה נחה ונתיישבה דעתו של הגרעק"א. הרי לנו דוגמא לדברי משנתנו, כי מי לנו גדול מהגרעק"א שודאי היה עוסק בתורה לשמה, ובמקום גדולתו שם מצינו ענוותנותו, שלרוב שפלות רוחו התעלף בראותו שמכבדים אותו יותר מהגאון רבי יעקב מליסא.

וּמִלְבָּשָׁתוֹ עֲנוּה וִירָאָה.

על אף שהעוסק בתורה לשמה מתנהג בענוה יכבדוהו וייראו ממנו הסובבים אותו

הנה פירוש הדברים כפשוטן הם שע"י שעוסק בתורה יזכה להיות ענוותן וגם ירא שמים, שב' הדברים הללו תלויים זה בזה וכמאמר הפסוק (משלי כד, ד) עקב ענוה יראת ה'. אמנם במדרש שמואל פירש באופן אחר, כי הנה רואים אנו שאדם עניו ושפל רוח המזלזל בעצמו, גם סובביו מזלזלים בכבודו והוא נבזה בעיניהם, ולזאת אמר התנא כי האדם שעוסק בתורה לשמה, הנה התורה שלומד "מלבשתו ענוה ויראה", כלומר שעל אף שהוא מתנהג בדרכי הענוה ושפלות הרוח, אין מזלזלין בו בני האדם אלא מתנהגים אליו ביראה ובדרך ארץ, ויראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליו וייראו ממנו (ע"פ לשון הכתוב דברים כח, י) ולא ייגרם לו מן הענוה שום זלזול ופחיתות הכבוד.

וּמִכְשָׁרְתוֹ לְהִיּוֹת צְדִיק, חָסִיד, יִשְׂרָאֵל וְנֶאֱמָן וכו'.

בכח התורה לשנות את טבע האדם ותכונות נפשו לטובה

מִרְןַּן הַחֶפֶץ חַיִּים זצ"ל ביאר (בהקדמה א' לספרו ליקוטי הלכות בהג"ה) את מאמר המשנה בהקדם מה שיש לפרש בפסוק (תהלים יט, יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, כי הנה בעיני עוה"ז ישנם ב' מיני דברים שבני אדם חומדים אותם ומתאווים להשיגם, האחד הוא דבר שהוא טוב מחמת שוויותו כגון זהב ופז היקרים, שחשיבותם הינה מצד שוויים הרב, אבל הם בעצמם אינם טובים למאכל ואינם מתוקים לחיך האדם, והשני הם מה שאנשים מתאווים להם מחמת מתיקותם, כגון מאכל הדבש אשר הוא עצמו מתוק למאכל אלא שאין שוויותו מרובה כ"כ. אכן לתורתנו הק' יש את ב' המעלות גם יחד, כי גם שוויה רב עד מאד יותר מזהב ומפז, ועוד שהיא גם מתוקה לחיך

יותר מדבש ונופת צופים. וזהו שאמר הכתוב אודות מעלת דברי התורה "הנחמדים מזהב ומפז רב" כי שווים רב וערכם גדול מאד, וגם "ומתוקים מדבש ונופת צופים" כי טעם התורה מתוק וערב יותר מדבש.

והנה נודע כי טבע הדבש מלבד מה שמתיקותו גדולה מאד נוסף על זה שכחו רב ועצום, עד כדי כך שאם יפול לתוכו דבר מאכל מסוים כגון לחם או בשר וכדומה וישתהה שם, הנה במשך הזמן יתהפך לדבש גמור, ואף אם יהיה הנופל דבר איסור, יתהפך עי"ז להיות היתר גמור אף אם אין ששים כנגדו לרוב הפוסקים (כדאי" בטור או"ח ריש סי' רטז בשם רבינו יונה). ומעתה כיון שדימה הכתוב את התורה אל הדבש, נלמד מזה כי גם בתורה יש כח זה, שאם יעמול בה האדם ויתדבק בה כראוי בכל לבו ונפשו, אזי אף אם תכונות נפשו מתחילה היו רעות והיה נוטה אל החטא, הנה ע"י דבקות התורה יזכה שהתורה תקדש ותטהר את נשמתו, ויהיה בו שינוי ניכר לטובה עד שיתהפך להיות כאיש אחר ממש. וזהו שאמר התנא "ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן", שהתורה פועלת בקרב האדם עצמו להכשירו אל הטוב ולהפוך אותו ויהיה צדיק וחסיד.

התורה משנה את האדם לטובה רק אם הוא מונח בה לגמרי

ובענין זה שמעתי שפעם אחת ניגש אל האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זצ"ל איש חינוך ששימש כמשגיח בישיבה שעמדה תחת הנהגתו ושאלתו בפיו, כי הנה נתבאר שהתורה"ק דומה לדבש המכלה את האיסורים הנופלים לתוכו, והיא תקדש ותטהר את האדם העוסק בה, ומעתה יקשה מאד מפני מה מצויים הרבה בני אדם ההוגים בתורה יומם ולילה ועכ"ז אינם משתנים למעליותא, ומידותיהם ותכונותיהם נשארים כמימים ימימה. השיב לו האדמו"ר הנה כפי שהדבש לא יועיל להפוך את האיסור להיתר רק אם הוא יהיה מונח בתוכו לגמרי, אך אם חלק ממנו ישאר בחוץ לא יתהפך לדבש, כמו כן גם כח התורה מועיל רק לאדם המשקיע את כל כחו ומוחו בעסק התורה בלא שום היסח הדעת, וע"כ אלו שאין עוסקים בתורה באופן זה אינם זוכים שהתורה תהפוך את מהותם לטובה.

ומרחקתו מן החטא.

הלומד תורה לשמה יזכה שירחיקו ממנו את המקטרגים שנבראו מעונותיו

הקשה במדרש שמואל שכיון שהעידה לנו המשנה לפני כן שהוא "צדיק וחסיד ישר ונאמן" ודאי שהוא רחוק מן החטא, ולמה אמר התנא עוד

"ומרחקתו מן החטא". וביאר שכוונת התנא היא על החטאים שעשה האדם בעבר, שהרי לכל אחד ישנם חטאים כמאמר הכתוב (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ומן החטאים הללו נבראו מקטרגים שעומדים לנגדו ומבקשים לקטרג עליו ולהזיקו, והנה כאשר יעסוק אדם זה בתורה לשמה תעמוד לו כח התורה לעורר עליו חסדים מאת ה' ולהרחיק ממנו את המקטרגים הללו ולהשתיקם, וכמאמר הכתוב בתהלים (תהלים קג, יב) כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו, (ועל זאת הוסיף התנא ואמר "ומקרבתי לדי זכות", לומר שיזכה גם שזדונותיו ייפכו לזכויות, וכפי שיבואר להלן בעזה"י).

"ומרחקתו מן החטא" - שיתגבר על יצרו ולא יחטא אף כאשר יזדמן החטא לפניו

עוד ביאר במדרש שמואל באופן אחר וע"פ פשוטם של דברים, ש"מרחקתו מן החטא" היינו שלא יחטא מכאן ואילך, ובדבר הקושיא מה הוצרך לומר כן אחר שכבר אמרנו שהוא "צדיק וישר חסיד ונאמן", יתבאר ע"פ מה שאמרו חז"ל (ברכות לד ע"ב) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, וסיבת הדבר היא כיון שבכדי שיזכה החוטא להיות בעל תשובה אמיתי, צריך שיזדמן החטא לידו ויתגבר על יצרו וימנע מן החטא, וכפי שאמרו חז"ל (יומא פו ע"ב ונפסק ברמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"א) היכי דמי בעל תשובה כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, וכיון שהדבר הזה קשה לאדם ביותר, שהרי עד עתה היה מורגל בחטא וכעת עליו לפרוש ממנו אף שהאפשרות נתונה בידו כמקודם, הנה אם זכה הבעל תשובה להגיע לכך הרי הוא במדרגה גבוהה יותר מן הצדיק הגמור - שמניעתו מן החטא אינה עולה לו בקושי כ"כ, וע"כ אמרו "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", שלענין זה מעלת בעלי התשובה עולה על הצדיקים, ומזה נמצא שהמניעה מן החטא כאשר היא מזדמנת לאדם - קשה ביותר.

ובזה יתפרש מאמר התנא, כי האדם העוסק בתורה לשמה, הנה כח התורה תביאנו לכך שיהיה "צדיק וחסיד וישר ונאמן", ובנוסף לכך יזכה לדרגה גבוהה זו שאף כאשר יזדמן החטא לידו יוכל להתגבר על יצרו ולא יחטא. והדבר מדוייק היטב בלשון התנא, שלא אמר ומרחיק את החטא ממנו (שאז היה נשמע שאינו חוטא בסתמא) אלא "ומרחקתו מן החטא", ובא להורות שאף כאשר יהיה החטא מוכן ומזומן לפניו, יזכה לכבוש את יצרו ולהתרחק מן החטא.

וּמְקַרְבָּתוֹ לְיָדֵי זְכוּת.

ג' ביאורים במאמר "ומקרבנו לידי זכות"

במדרש שמואל פירש את הדבר בב' אופנים, האחד שיזכה שיתהפכו זדונותיו לזכויות, והשני שאם יחפוץ לקיים מצוה מסוימת ובדרך הטבע תהיה המצוה הזו רחוקה ממנו ולא יוכל לקיימה, הנה התורה לשמה שלמד תקרבנו "לידי זכות" הלזו ובזכותה יהא לו יכולת לעשותה. ובילקוט מעם לועז פירש ע"ד מה ששנינו בפרקין (לעיל מ"ב) שמצוה גוררת מצוה, ומעתה ע"י שעוסק בתורה לשמה ומקיים מצות תלמוד תורה בשלימות יזכה לקיים עוד מצוות באופן נשגב זה, וזהו שאמר התנא "ומקרבנו לידי זכות" כי על ידה יוסיף זכויות ומצוות רבות.

וְנִהְיֶינָּה מִמֶּנּוּ עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה, בֵּינָה וּגְבוּרָה, שְׁנֵאמַר לִי עֲצָה וכו'.

העצות שנותן האדם הלומד תורה לשמה מביאים לישועה

כתב הרה"ק מקוֹזְנִיץ ז"ע שהנוטלים עצה מן האדם הלומד תורה לשמה נהנים בכפליים, כי לא די שזוכים לעצה הוגנת, אלא אף יש להם להיות סמוכים ובטוחים בכחו, שבזכות התורה תביאם העצה הזו לישועה והצלחה, כיון שהקב"ה מסכים תדיר על ידו וכמקרא שכתוב (תהלים א, ב-ג) כי אם בתורת ה' חפצו וגו' וכל אשר יעשה יצליח. ולזאת אמר התנא "ונהנים ממנו עצה" זהו עצם הדבר שמקבלים את עצתו, וגם "ותושיה" שהיא מלשון ישועה, וכמאמר הכתוב (משלי ח, יד) לי עצה ותושיה, והיינו שעצתו מצלחת וגורמת לישועה.

בתוה"ק גנוזות כל החכמות, ועובדות נפלאות בענין זה
אודות החזון איש זצ"ל

ובענין זה ידוע על בעל החזון איש זצ"ל שנתקיים בו בשלימות מאמר התנא "ונהנין ממנו עצה ותושיה", כי על אף שהיה ספון בחדרו ועסק בתורה בלא הפסק, והיה שקוע בד' אמות של הלכה כל ימיו, היו רבים נהנים מעצתו בכל הענינים, ואף בחכמת הרפואה היו ידיו רב לו, עד שאף רופאים ידועים ובעלי שם היו מבטלים את דעתם בפני דעתו. וכפי שמסופר אודות ילד שהיה חולה בלבו והוזקקו לבצע בו ניתוח לב קשה, ואחר שערכו את הניתוח לא התעורר הילד מן ההרדמה, והרופא אמר שאם ישאר בתרדמתו במשך כ"ד שעות אבדו סיכוי לחיות רח"ל, ויהי כי חלפו השעות והילד לא שב להכרתו,

תתשסא אבות פרק ו משנה ב דרכי

פנה אחד מבני המשפחה אל החזון איש וסיפר לו מה שאירע ומה שאמר הרופא על כך, אכן החזון איש ביטל את דברי הרופא ואמר לו כי אף לאחר כ"ד שעות יכולה הכרתו לשוב עד עבור משך ג' יממות שהם ע"ב שעות, והנה כאשר דיבר החזון"א כן היה והילד התעורר טרם שעברו ע"ב שעות, ושב לאיתנו כמימים ימימה בתכלית הבריאות, אחד ממקורבי החזון איש שאלו מהיכן נטל את הידיעה הזו, השיב לו החזון"א ידעתי זאת מדברי המשנה באהלות.

ובעין זה היתה עובדא נוספת עם החזון"א אודות בתו של הגרי"ז מבריסק זצ"ל אשת הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל, שסבלה מענין רפואי מסוים, ופנו אל גדולי הרופאים שבאמריקה בכדי למצוא מזור למכאובם, והרופאים המליצו לנתחה, שלח הגרי"ז את הגרא"מ שך זצ"ל שישאל את פי החזון איש כדת מה לעשות, החזון"א שמע את הנידון ונטל גליון נייר, וצייר על גביו את דמות איברי האדם הפנימיים הקשורים עם הענין הנ"ל, וכאשר סיים הכריע שלא לערוך את הניתוח והענין יבוא על מקומו בשלום, ואכן כדבריו כן היה והדבר בא על תיקונו מאליו. והגרא"מ שך היה נוהג לספר את הדברים לתלמידיו, והביע את התפעלותו הגדולה מכך שבתורה מונחות כל החכמות, והעוסקים בה כראוי מתוודעים על ידה את כל הנצרך להם, וזהו שאמר התנא "וכל העוסק בתורה לשמה וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה".

וְנִתְּנָת לֹא מַלְכוּת, וּמְשָׁלָה, וְחִקּוֹר דִּין. וּמְגַלִּין לֹא רְוֵי תוֹרָה.

דברי התנא הללו התקיימו אצל שלמה המלך ע"ה

כתב במדרש שמואל שדברים אלו התקיימו במלואם אצל שלמה המלך ע"ה, כי בראשונה ניתנה לו ה"מלכות" וזכה להיות מלך על עם ישראל, ואח"כ נכנסו גם אומות העולם תחת ממשלתו והיו כולם מעלים לו מס, ואז ניתנה לו ה"ממשלה" להיות מושל על כל העולם, ושוב מצינו שזכה ל"חיקור דין" לפסוק דין אמת באופן נפלא ביותר, וכדוגמת המעשה שהיה עם 'משפט הילד', שבאו אליו ב' נשים עם ילד אחד, שכל אחת מהן טענה שהוא בנה, [שע"י פסק הדין שאמר שיהרגו את הילד ויחלקוהו לשניהם נתברר האמת, כיון שהאם האמיתית זעקה שלא יהרגו את בנה], ולבסוף אף נתקיים בו מה שאמר התנא "ומגלין לו רזי תורה" שכן אמר עליו הכתוב (מלכים-א ה, יא) ויחכם מכל האדם.

"ממשלה" - להיות מושל ביצרו

עוד ביאר במד"ש בכוונת התנא באומרו "ונונתת לו מלכות וממשלה", שהוא ע"ד שאמרו חז"ל (סוכה נב ע"ב) אם פגע כך מנוול זה משכהו לביהמ"ד אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ, הרי שהעצה להתגבר על היצה"ר ולמשול עליו היא ע"י עסק התורה"ק, ולפיכך אמר התנא "ונונתת לו מלכות וממשלה" שאדם זה שעוסק בתורה לשמה יזכה שתנתן לו "מלכות וממשלה" ויהיה מושל ביצרו.

ומגלילין לו ריו תורה.

סתרי התורה נעלמים בתוך נגלותיה, והעוסק בתורה לשמה יזכה שיגלו לו אותם מן השמים

כתב בילקוט מעם לועז שכשם שהאדם מורכב מגוף ונשמה, והגוף נראה לעין כל, אך הנשמה חבויה ומוסתרת בתוך מעטה הגוף, כן הדבר גם בתורה, שנגלות התורה המה כלבוש לסתרי התורה הנעלמים. והביא משל נאה לבאר את הענין, מעשה באדם שגדל לבדו ביערות המרוחקים ממקום ישוב, וכיון שלא ראה מעולם בני אדם מן הישוב לא ידע את הנהוג אצל בני אנוש והתנהג כפרא אדם, ולפיכך היה דרכו לאכול גרגרי חטה כמות שהם בלי שום בישול או אפיה, לפי שלא ידע שיש לטוחנם ולהכין מהם מיני מאכל. ויהי היום והאדם יצא מן היער וראה סיעת אנשים הולכים, הללו שראו את עליבותו ריחמו עליו והעניקו לו ככר לחם, שאלם האיש ממה מיוצר המאכל הזה, אמרו לו שהוא עשוי מחיטים טחונות שנאפו עם מים ושאר תבלינים, כיון שלא הכיר את הלחם לא אבה לאכול ממנו, הביאו לפניו האנשים מיני גלוסקאות נאים למראה, שאלם שוב וממה עשויים גלוסקאות אלו, השיבוהו כי גם הם נעשו מחטים טחונות, הוסיף לתמוה על כך וגם מהם לא חפץ לטעום, שבו והביאו לו מיני מעדנים משוחים בשמן שטעמם ערב לחיך עד מאד, וגם עתה כיון שנודע לו שהם עשויים מן החטים הטחונות לא הסכים לאכלם בשום פנים ואופן, וכאשר ראה את גודל פליאתם, אמר להם כיון שכל המאכלים שאתם מביאים לפני עשויים מן החטים למה לי לאכלם, והרי אני הנני אוכל את החטים עצמם, ולבטח הם חשובים וערבים ויותר מן הכל.

נמצא שהאדם הזה מרוב טפשותו וסכלותו נעלמה ממנו הידיעה אודות המעדנים והמגדנות שאפשר להכין מן החטים, ולכן היה אוכל חטים

יבשות כמות שהן, ואף כאשר הגישו לפניו מעדנים ומטעמים לא חפץ לטעום מהם, כן הוא גם האדם הרואה בתורה הק' רק את חלק הנגלה שבה ואינו מודע לחלק הנסתר הגנוז בה, שהוא דומה לאותו אדם. אך האדם שנפשו חשקה בתורה ועוסק בה לשמה כראוי, הוא יזכה שיהיו "מגלין לו רזי תורה", כיון שאליבא דאמת כל רזי וסודות התורה המה נגלים ממש, אלא שענינו טחו מראות אותם, וע"י העסק לשמה יפקחו עיניו משמים ויסייעוהו לגלותם ולהשביע את נשמתו מהם. והנה ענין זה אינו שייך רק בסתרי התורה, אלא גם בלימוד חלק הנגלה שבתורה, שפעמים האדם מתייגע הרבה על דבר קטן שקל להבינו, ואם יעסוק בה לשמה יזכה שהקב"ה יגלה את עיניו להבין את לימודו, וכמאמר הכתוב (תהלים קיט, כב) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

וְנַעֲשֶׂה כְּמַעֲיָן הַמִּתְנַבֵּר, וְכִנְחָר שְׂאִינוּ פּוֹסֵק.

הלומד תורה לשמה יזכה לחדש חידושי תורה וגם לא ישכחם

ביאר בילקוט מעם לועז כי כאן נרמזו ב' מעלות גדולות שזוכה להם האדם שעוסק בתורה לשמה, האחת שיהיה סיני ועוקר הרים, דהיינו שיזכה לחדש בתורה חידושים עמוקים ונפלאים בכח סברתו, והשנית שלא יאבדו החידושים הללו ממנו ע"י השכחה אלא ישארו בזכרונו, וזהו שאמר התנא "ונעשה כמעין המתגבר" לחדש חידושי תורה בעמקות, וגם יהא "כנהר שאינו פוסק" ומרמז על כך שלא יפסקו חידושי התורה הללו ממנו ע"י השכחה, אלא יזכרם לאורך ימים כנהר הזה הזורם ואינו מפסיק.

הלומד תורה לשמה יזכה שיעלה לו הלימוד בנקל ובלא קושי

בספר ענף עץ אבות ביאר ע"פ דברי רבינו הגר"א מווילנא זצ"ל עה"פ במשלי (ה, טו) שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, כי הנה אדם החפץ לשתות מן המים המכונסים בבור, עליו לעמול ולהתאמץ בעבור כך, אם ע"י שיכנס אל תוך הבור ויוציא ממנו מים, או שיטול דלי ויקשור אליו חבל ארוך וישלשלנו אל הבור וימלאנו במים ויוציאם מן הבור, אך החפץ לשתות מן המעין אינו צריך להתייגע הרבה, אלא המעין עצמו זורם חוצה ויכול ליטול מים בנקל בלא להתכופף, ואם המעין נמצא במקום מדרון אף אינו צריך להתקרב אל פי המעין אלא המים זורמים עד מקום עמדו, ונבדומה לזה לענין לימוד התורה, בתחלה יש לאדם לעסוק בתורה מתוך עמל ויגיעה, ואח"כ מסייעין אותו מן השמים שיזכה להשיגה בנקל, וזהו שאמר הכתוב "שתה מים מבורך", היינו שבתחילת

עסקו של האדם בתורה צריך הוא להתאמץ בה, בדומה לאדם המוציא מים מן הבור שבא לו ע"י עמל, אולם לאחר מכן יזכה שיעלה לו הלימוד בנקל ויהיה כבחינת "נוזלים מתוך בארץ", שהוא הבאר שנובעים ממנו מים חיים מתוך המעיין שבתהום בלא כל יגיעה, עכ"ד הגר"א. וזוהי כוונת התנא, שבא לומר לנו במעלת האדם שעסק בתורה מתוך עמל ויגיעה עד שזכה למדריגת תורה לשמה, הנה הוא זוכה לכך ש"נעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק" והלימוד יבוא לו בנקל בלא קושי.

עובדא מענין זה שאחר היגיעה בתורה עולה הלימוד בנקל גם לבני אדם אחרים

והסמך לכך עובדא הדומה לענין זה שלאחר היגיעה בתורה אפשר להשיגה בנקל, מעשה במרן הבית יוסף זי"ע שהיה יושב ועוסק בתורה בצוותא חדא עם תלמידיו, ובתוך כדי לימודם נתקשו למאד בדברי הרמב"ם, וככל שהעמיקו בדבריו ביגיעה רבה ועצומה לא עלה בידם להבינם, כאשר סיימו את הלימוד פרושו כל התלמידים לשנת הלילה, אולם הבית יוסף עצמו לא נתן תנומה לעיניו והמשיך לעיין בדברי הרמב"ם ברוב עמל ויגיעה עוד זמן רב, עד אשר לפתע האיר השי"ת את עיניו וזכה להבין את דברי הרמב"ם על בוריים, שמח הבית יוסף על הדבר עד למאד, ובבוקר השכם פנה לשיבתו וחפץ להרצות את הפירוש לפני התלמידים, עם הגיעו ביקש אחד מן התלמידים את רשות הבית יוסף להציג בפני כל בני החבורה את אשר עלה במצודתו בביאור הרמב"ם כשלמדו הבוקר כאשר קם משנתו, הב"י נתן לו רשות הדיבור, והתלמיד החל לומר את הביאור אשר הב"י עמל עליו שעות ארוכות, חלשה דעתו של הבית יוסף בראותו שהתלמיד זכה להבין מעצמו מה שהוא הבין רק לאחר שהשקיע שעות רבות והתייגע ברוב עמל, בלילה ההוא נתגלה אל הב"י ה'מגיד' (הוא המלאך שהיה מגלה לו סודות לעתים קרובות) ואמר לו שלא תפול רוחו בקרבן ולא יצטער, כיון שאם הוא לא היה מחדש את הביאור הלזה לא היה שום חכם יכול לרדת לסוף דעתו של הרמב"ם, ורק אחר שהוא זכה להוריד לעולם את הפירוש הנכון ע"י עוצם יגיעתו, יכול היה תלמידו לכוין אל האמת ולהשיג מאליו את הביאור, ועדיין החידוש הלזה נקרא על שמו לפי שבנינו הגיע לזה העולם. הרי לנו מזה ג"כ כענין הנ"ל ובתוספת מרובה, כי היגיעה של אדם אחד יכולה להועיל לאדם אחר, שיזכה להבין בנקל את מה שהעלה הראשון במצודתו לאחר יגיעה רבה ועצומה.

וְהוּי צְנוּעַ וְאֶרֶךְ רוּחַ.

לא יפרסם החכם את מעלותיו אלא יחזיקם בלבו

במדרש שמואל תמה, מפני מה הכניס התנא דבר זה שהוא ציווי לחכם להתנהג בצניעות וארך רוח, בין כל המעלות שנמנו כאן שזכה להם האדם אחר שעסק בתורה לשמה, (ויש לציין שישנם נוסחאות שגרסו "והיה צנוע" וגם זהו אחת ממעלותיו שהוא צנוע וארך רוח). וביאר כי הנה מקודם לכן המשילו התנא למעין המתגבר ולנהר שאינו פוסק - שמדרכם לזרום בקול רעש גדול עד שנשמע קולם למרחוק וכלשון הכתוב (תהלים צג, ד) מקולות מים רבים, ולפיכך דייקא לאחר שאמר שהוא "כמעין המתגבר" והיינו שלימודו הוא באופן נעלה ונשגב, ראה התנא צורך להזהירו שלא יעשה פעולות בכדי להתפרסם שיצא שמעו למרחוק וידעו הכל ממדריגתו ומעלותיו הרוחניות אלא "והוי צנוע", והוסיף בזה כי גם אל המעלה הלזו תביאהו התורה בטבעה, כפי שהוא מביאה אותו אל כל שאר המעלות המנויות במשנתנו. ואמר התנא עוד "וארך רוח" ונתכוין לומר בכך בדרך מליצה, כי הנה הנהר המתגבר אם יהיה לו מקום רחב ידים שיזרמו בו המים אזי ילכו בו ולא יתרוממו גליו, וכענין הזה ציוה התנא לחכם העוסק בתורה שיהיה "ארך רוח" שהוא מלשון מקום רחב וארוך, ורמז בזה שע"י שיתן מקום רחב בלבו להחזיק את מעלותיו, ישארו אך ורק בקרבו ולא יצאו ויתגלו חוצה לעיני כל ועי"ז יהא צנוע ומעלי.

וְאֶרֶךְ רוּחַ וּמוֹחַל עַל עֲלֻבוֹנוֹ.

**העוסק בתורה לשמה אינו מחשיב כלל את העוה"ז והבליו,
ולפיכך הוא מוחל תדיר על עלבונו**

פירש בספר מילי דאבות כי האדם שזכה לעסוק בתורה לשמה יהיו כל עניני העוה"ז וחמודותיו כאין ואפס בעיניו, כיון שהנאתו מעצם הלימוד גדולה כ"כ עד שכל שאר התענוגות ייחשבו אצלו כשוא ותפל וכדברים שאין להם ערך כלל, וכמו שאמר מלכנו דוד ע"ה (תהלים קיט, עב) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. וכן אמר (שם יט, יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, אכן אם אינו לומד את התורה לשמה לא יוכל להשיג את מתיקות התורה. וזהו שאמר לנו התנא רבי מאיר כי אדם זה "העוסק בתורה לשמה", וזכה לטעום את טעמה הנפלא אשר כל חפצי העולם לא ישוו אליה, אזי לא יהיו כל עניני העוה"ז נחשבים בעיניו למאומה, ולא ירדוף אחר הכבוד המדומה וכן לא יהא אכפת לו אם יבזוהו בני אדם, ולפיכך הוא "ארך רוח" ואינו כועס

על שום אדם, וגם כאשר חוטאים כנגדו ומבזים אותו הרי הוא "מוחל על עלבוננו" ואינו מקפיד על כך משום שאין הכבוד נחשב בעיניו לכלום.

עובדא נפלאה בענין "מוחל על עלבוננו"

ובענין זה הביא החיד"א זי"ע בספרו דבש לפי, עובדא שהיתה עם בעל אור החיים הק', שראה פעם אחת איך שעשיר אחד שהיה שר בבית המלך והיה מתנהג בתקיפות ואלומות, נזף בתלמיד חכם אחד וזלזל הרבה בכבודו, כאשר כילה העשיר את דבריו והלך לו, ביקש האוה"ח מן הת"ח שלא ישית לבו אל דברי הגנאי והבלע שהטיח בו אותו אדם, אלא ימחול לו על המעשה הנפשע אשר עשה, השיבו הת"ח כי כבר בשעת מעשה כשחירפו העשיר מחל לו בלב שלם, וזאת משום שבזוה"ק איתא שהחטאים והעוונות הנעשים ע"י בני ישראל מכבידים על כנפי השכינה וגורמים לה צער רב, ובכדי שלא ייחשב לו הדבר כעון ותהיה השכינה הק' מצטערת בגין כך, מיהר למחול לו תיכף ומיד, ויהי בשמוע האוה"ח את מדרגתו הנעלית נהנה מכך מאד והפליא את הדברים, (יש לציין שהחיד"א מביא את העובדא הלזו בספרו ד' פעמים).

הת"ח מוחל על עלבוננו אבל אינו מוותר על ביזוי ת"ח אחר

ובילקוט מעם לועז כתב כי התנא דייק בלשונו ואמר "ומוחל על עלבוננו", להורות בזה כי אף שדרך החכם העוסק בתורה לשמה שלא להקפיד על כבודו והוא מוחל למחרפיו, אמנם כל זאת הוא רק בנוגע לכבוד עצמו, אך אם הוא רואה שמזלזלים בכבודו של ת"ח אחר אזי אין הוא מוחל על עלבוננו, אלא אדרבה הוא עצמו מוחה על כבוד התורה ומרים קולו כשופר לגעור במחרפי הת"ח ומבזיו, [ולפיכך אמר "ומוחל על עלבוננו" שמשמעותו עלבוננו של הת"ח עצמו, כיון שרק אז אינו מקפיד על המעליבים].

וּמְנַדְּלָתוֹ וּמְרוֹמְמָתוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים.

הלימוד לשמה מזכה את האדם להגיע לבחינת "מעל שמים חסדך"

פירש במדרש שמואל ע"פ דברי הגמ' בפסחים (נ ע"ב) שהקשתה מב' פסוקים הסותרים זה את זה, כתוב אחד אומר (תהלים קח, ה) כי גדול מעל שמים חסדך, והשני אומר (שם נז, יא) כי גדול עד שמים חסדך, ותירצה לא קשיא כאן בעוסקין לשמה וכאן בשלא לשמה ע"כ, נמצא מזה שהלימוד לשמה מביא את האדם לדרגה גבוהה ומרוממת שעליה נאמר כי גדול מעל שמים חסדך. ומעתה

תתשסז **אבות** פרק ו משנה ג **דרכי**

זהו שאמר התנא כי "העוסק בתורה לשמה" התורה הק' תגדלהו ותרוממהו לבחינת מעל שמים, שהוא למעלה מכל היצירה והבריאה שעשה הקב"ה בשמים ובארץ, וגם תחברוהו בדביקות עם הקב"ה נותן התורה, ונמצאת התורה "מגדלתו ומרוממתו" לבחינת מעל שמים, למעלה מכל היצירה והבריאה שעשה הקב"ה בשמים ובארץ, וגם תחברוהו בדביקות עם הקב"ה נותן התורה, ונמצאת התורה "מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים" אשר נעשו ונבראו בששת ימי בראשית.

כח התורה לשמה תגרור את האדם שיתנהג כפי כח השכלי שבו

עוד פירש במד"ש כי הנה האדם מורכב מב' מיני כחות המנוגדים זה לזה, שהם השכל הרוחני המושכו לקיום מצוות ה', ומאידך קיים בקרבו הכח החומרי המושכו אל הרע ולתאוות העוה"ז, והנה כאשר יעסוק בתורה לשמה יזכה להיות מושל על החומריות שבו, שהרי כל המעשים נפעלים מפאת החומר, ובכח התורה יזכה שכל מעשיו יהיו נפעלים כרצון השכל ולא יהיה השכל נכנע אל מעשה החומר, וע"כ אמר התנא שהתורה "מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים" והיינו שלא ילך אחר נטיית החומר, אלא ינהג כפי כח השכלי המושכו לטוב ולקיום רצון הבורא ית'.

ע"י לימוד התורה נחשב לאדם כאילו קיים את המצוות שלמד

פירוש נוסף כתב במד"ש ע"פ מאמר הגמ' במנחות (קי ע"א) על הפסוק (ויקרא ו, יח. שם ז, א) זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם וגו', כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם, נמצא מזה כי האדם הקורא ועוסק בתורה נחשב לו כאילו קיים בפועל את כל המצוות, וכפי שמעלין על הקורא בתורת חטאת ואשם כאילו הקריבה, וזהו שאמר התנא "ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים" כיון שע"י עסק התורה מעלים עליו כאילו עשה את "כל המעשים" - מעשי המצוות ומעש"ט.

וחנה דבר גדול שנה לנו כאן המד"ש, כיון שאין שום בר ישראל יכול לקיים את כל מצוות התורה, שהרי ישנם מצוות המיוחדות לכהנים שאין הישראלים יכולים לקיימן, ויש מצוות שאינן שייכות אצל הכהנים, וכן הוא גם לענין המצוות התלויות בארץ ישראל שאין ביכולתם של בני חוץ לארץ לקיימן, ומעתה ע"י שיהיו עוסקים בתורה כראוי ולומדים את עניני המצוות האלו, יהא נחשב להם כאילו קיימום וירבה שכרם למאד.

ג אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּכָל יוֹם וַיּוֹם בֵּית קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב, וּמִכְרֹזַת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לָהֶם לְבָרִיּוֹת, מֵעֲלֻבוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה. שָׁפַל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נְזוּף, שֶׁנֶּאֱמַר נְזָם זֶהב בְּאֶף חֲזִיר, אֲשֶׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם. וְאוֹמֵר וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הִמָּה

פירוש רש"י

ג מעלבונוה של תורה. מעלזון שעולזין את התורה שהיא עלובה על שאין לה עוסקין: נוזף. מנודה. כמו [בראשית לז] ויגער צו אציו, מתרגמינן ונוף ציה אצוהי. [ג"א, מוספת חכמים מנודה]: גום זהב באף חזיר. שאינו משמרו אלף הולך ונוצר באשפה וממאץ. כן תלמיד חכם שחסר מטעמים של תורה הוא מאוס כמנודה הזה. [ג"א, אשה יפה וסרת טעם, כלומר, מכנה הצריות בלשון נקבה,

ע"י עסק התורה לשמה לא יהא האדם מושפע מן המעשים הרעים הנעשים סביבו

ובספרים איתא לבאר את מאמר התנא באופן אחר, כי הנה אומות העולם הנחותים במעשיהם משפיעים מאד על כלל ישראל, וכיון שהם מלאים בחטאים ועוונות ומידותם מושחתות - הרי הם גורמים לבנ"י השוהים סביבם שילמדו ממעשיהם הרעים, והנה העצה הנכונה לדבר זה שלא יושפע האדם מהם היא ע"י שיעסוק בתורה לשמה, שהרי היא "מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים" היינו שהמעשים הרעים הנעשים סביבו לא ישפיעו עליו לרעה.

משנה ג

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּכָל יוֹם וַיּוֹם בֵּית קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב, וּמִכְרֹזַת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לָהֶם לְבָרִיּוֹת, מֵעֲלֻבוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה.

ירידת הקב"ה בכבודו משמי מעונו ונתנית התורה במעמד כה נשגב - היא הבת קול

הקשו המפרשים היכן היא הבת קול הלזו היוצאת בכל יום, והרי אנו באזנינו איננו שומעים אותה כלל, עוד תמהו מה נפקא מינה לנו מהיכן יוצאת הבת קול, ומדוע ראה התנא צורך לומר שהיא יוצאת מהר חורב. ותירץ מרן החפץ חיים זצ"ל בדרך משל למלך גדול אשר מלכותו התפרסה על מדינות גדולות, ושמו התפרסם בכל הגלילות כמלך בעל חכמה אדירה

וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא חֲרוּת עַל הַלְּחָת. אֶל תִּקְרָא חֲרוּת
 אֶלָּא חֲרוּת, וְשֵׁאִין לָךְ בֶּן חֲרִין אֶלָּא מִי שְׁעוּסָק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה.
 וְכָל מִי שְׁעוּסָק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הָרִי זֶה מִתְעַלֶּה, שְׁנֵאָמַר
 וּמִמִּתְנָה נִחְלִיאֵל, וּמִנִּחְלִיאֵל בְּמוֹת:

פירוש רש"י

אשה יפה שהוא סר דבריו מטעמים של תורה דומה לנוס של זהב שנחון בחוטמו של חזיר שזני אדם
 גדלים ממנו, אלמלא כמנוחה קרי ליה קרא]: שאין לך בן חורין. לפי שזני אדם מכזבים ומשמשין
 לפניו. ומי שאינו עוסק בה מתרחקין ממנו אלמלא כמנוחה הוא: וממתנה נחליאל. למעלה מן
 הפסוק הזה כתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל, [עירוצין נד: נדרים נה.], כיון שניתנה להם תורה
 צמתנה, נחלו אל, כלומר הביאם בחלקו, וכיון שחלקו אל, עולים לגדולה, שנאמר ומנחליאל צמות:

אשר לא נמצא כמוהו בעולם, פעם אחת נסע המלך בצוותא חדא עם שריו
 החשובים ביותר, וקרא גם לשרי שאר המדינות שיבואו עמו, ובנוסף לכך ציוה
 גם שיצטרפו עמהם עשרות אלפי אנשי חיל מלומדי מלחמה, וילכו כולם יחדיו
 הלוך ונסוע לעיר אחת קטנה, ובבואם שמה ציוה המלך לקבץ את כל בני העיר,
 והמלך בכבודו ובעצמו דיבר לפניהם אודות ענין מסוים, והנה כעבור תקופת
 זמן נשמע הקול ברחבי המדינה שמסע המלך האמור - שהיה לשיחת היום בכל
 רחבי הממלכה - לא היה אלא אל אותה עיר קטנה, ואכן בעיני פשוטי העם היה
 הדבר לפלא עצום מה ראה המלך על ככה לעזוב את ארמונו ואת עירו לצורך
 נסיעה שכזו, אל עיר קטנה ופחותה שיש בה רק אנשים מועטים, ויהי כאשר
 שמעו החכמים את תמיהתם השיבו להם בתבונה, הן מזה הדבר עצמו שהמלך -
 שחכמתו אינה מוטלת בספק - ראה לנכון לנסוע עד אליהם כשהוא מלווה עם
 הפמליא המכובדת הזו, ודיבר את דבריו במעמד בני העיר, נוכל לידע בבירור
 שהיה הדבר חשוב מאד, ואף כי עדיין לא ידענו מה היתה תוכן שיחתו עמם,
 אמנם ברור כשמש כי המדובר היה ענין נשגב אשר כמה וכמה ענינים נחוצים
 הנוגעים לממלכה תלויים בו.

והנמשל הוא, כי הנה בשעת נתינת התורה ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו משמי
 מעונו על הר סיני כדכתיב (שמות יט, כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש
 ההר, ונלוו אליו בירידתו רבבות מלאכי מרום כאמור (דברים לג, ב) ה' מסיני בא
 וגו' ואתה מרבבות קודש מימנו אש דת למו, ובעת בואו דיבר אל בני בכבודו

תתשע דרכי מסכת אבות אבות

ובעצמו פנים בפנים כאמור (דברים ה, ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם, ונתן להם את התורה הק' והזהירם על שמירתה, הנה מגודל המעמד הנשגב והחשיבות שייחס לכך מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר לגדולתו ולחכמתו אין חקר - כפי שראינו מכל אלו הפעולות אשר עשה סביב אותו מעמד הנבחר, מזה עצמו יש לנו ללמוד מהו גודל החיוב והחשיבות לקיים את כל דברי התורה הזאת אשר נתן לנו ה', וזה לבדו מהווה סיבה לדבר שנאזור כגבר חלצינו ונשתדל בעוז ובתעצומות שלא נחסיר מלקיים אפי' דבר קל מדבריה.

ובזה ביאר הח"ח את מאמר התנא "בת קול יוצאת" היינו אותו קול הגדול והנורא שיצא מן המעמד הנשגב שהיה ב"הר חורב", היא "מכרזת ואומרת" כי ממנה עצמה תצא ותהדהד הקריאה בקול רעש גדול (עס שרייט זיך ארויס) "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה" אם אינם שמים לבם אליה ואין מקיימים אותה כראוי וכיאות. ובזה תתיישב גם הקושיא מפני מה הוצרך התנא לנקוט את מקום קריאת הבת קול, כיון שהבת קול הלזו יצאה מעצם מעמד מתן תורה שהיה ב"הר חורב".

הרהורי התשובה המתעוררים בכל יום אצל האדם באים מכח הבת קול הלזו

והרה"ק מקאצק זי"ע ביאר ענין זה של הבת קול והיאך בני האדם שומעים אותו, כי כל בר ישראל זוכה מדי יום ביומו להתעוררות כלשהי בלבו הקוראת לו לערוך חשבון הנפש ולהיטיב את דרכיו, ולעתים נמשכת ההתעוררות הזו רק רגע כמימריה, וההרהור הלזו הינו כתוצאה מאותה בת קול היוצאת מהר חורב (ובספר 'הוא היה אומר' נקט שמועה זו בשם הבעש"ט הק' זי"ע).

ובילקוט מעם לועז ביאר את הדבר בתוספת נופך, כי כשם שהגוף מורכב מאיברים כך גם ישנם איברים לנשמה, וכיניהם קיימות גם אזניים לשמוע, ואת הדברים שאין חושי הגוף מסוגלים לשמוע - שומעות אזני הנשמה, וגם את הבת קול הלזו המכרזת בכל יום ותובעת את עלבון התורה שומעת נשמת האדם, וע"כ היא מתמלאת חרדה וזה גורם שיתנוצצו הרהורי תשובה בלב האדם ושתלכש בו רוח קדושה. ובשפת אמת כתב שמוכרחים אנו לומר כן (שאינן הבת קול נשמעת להדיא לאזנינו אלא רק נשמטנו מתעוררת מכחה), שהרי ממה נפשך, מי שעומד בדרגה גבוהה והוא זוכה לשמוע את הבת קול עצמה, בודאי הוא עוסק בתורה כדבעי ואינו נצרך לתוכחת הבת קול הלזו, ואם אין לימודו כדבעי ודאי שאינו בר הכי לזכות לשמוע את הבת קול, וע"כ

תתשעא אבות פרק ו משנה ג דרכי

מוכח כהפירוש הנ"ל שאין מדובר משמיעה חושית של הבת קול, אלא שנשמת האדם היא זאת שמאזינה אליה.

אוי להם לבריות, מעלבוניה של תורה.

משל נאה להבין גודל העלבון בעזיבת התורה

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי בכדי לקרב את דברי המשנה אל השכל נדמה במחשבתנו מלך גדול שהלך ברחוב העיר, ובדרך הילוכו ראה אדם אחד המוטל בתוך האשפה וגופו מטונף מכל הלכלוכים המצויים שם, ויגברו רחמי המלך עליו והתקרב אליו לבדוק מה מעשהו, וירא כי הוא בעל יסורים גדול וידוע חולי ומכאוב וגם שאר חסרונות יש לו, ובנוסף לכך זה זמן רב לא בא דבר מאכל לתוך פיו, הדברים נגעו מאד אל לבו של המלך ולכן החליט למלאות את כל חסרונותיו ולהעמידו על רגליו, מה עשה, ביקש מאת עבדיו שיטלוהו ע"ג מרכבה ויביאוהו אל ארמונו, ושם ירחצו את גופו ויסירו ממנו את כל הלכלוכים שדבקו בו, גם ציוה להזמין רופא מומחה שירפאהו מכל תחלואיו ושכרו יותן מאוצר המלך, וכאשר נתרפא לגמרי הלבישוהו בגדי כבוד ויקר מבית המלכות, ואף הניחו על ראשו כתר נאה המעוטר באבנים טובות ומרגליות, ולא נחה דעתו של המלך עד שהשיא לו את בתו ואף גדלו על שריו ועבדיו ומסר בידו את כל הנהגת המלוכה, ואמר לכל נתיניו שעל פיו ישק כל דבר.

והנה פעם אחת הלך האיש הלזה ברחובות קריה כשהוא לבוש בבגדי מלכות וגדולי השרים הולכים מסביבו, וירא בצדי הדרכים תינוק אחד מטפח באשפה ומלקט אבנים ומשחק עמהם, נתקנא בו האיש ורצה לעשות כמעשהו, והשליך מעליו את בגדי המלכות היקרים, ופנה מעם הפמליא המכובדת שסבבה אותו והחל להתגולל עם התינוק באשפה כאשר היה מנהגו מימים ימימה, הנה כמה גדול הבזיון שביזה את המלך במעשיו, בכך שהעדיף לחבוק אשפתות תחת להתעטר בבגדי המלך ולהתכבד בשריו המכובדים.

והנמשל הוא, כי הנה עם בני ישראל היו משועבדים לפרעה מלך מצרים אשר העבידם בעבודת פרך, וגם היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ובעבודת אלילים, והקב"ה נתמלא רחמים עליהם והוציאם מכור הברזל וטיהרם וקידשם מכל הסיאוב שדבק בהם, ולא זו בלבד אלא שברוב אהבתו אותם השיאם לבתו - שהיא התורה הק' ונתן להם דת מורשה, ואף העניק להם את הכח שהנהגת הבריאה תלויה במעשיהם והם משפיעים עליה, והנה אם על אף כל אלו

הטובות שנתן להם הקב"ה פורשים הם מכל המעלות הגדולות הללו ועוסקים בהבלי העוה"ז, הרי הם דומים לאותו שר שהשליך מעליו את בגדי המלכות היקרים ופנה להתפלש באשפתות, אשר בזה פגם מאד בכבוד המלך, כן הוא ג"כ אצל בנ"י אשר במעשיהם הללו המה מבזים ח"ו את מלך מלכי המלכים הקב"ה, וע"ז נאמר "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה".

אוי להם לבריות, מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף וכו'.

האדם שאינו עוסק בתורה, אינו מבזה את התורה כי אם את עצמו

דקדק החסיד יעב"ץ מפני מה חיבר התנא את מאמר "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף" יחד עם מה שנאמר לפניו "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה", שנראה כאילו התנא חפץ להביא טעם לכך ש"אוי להם לבריות מעלבונה של תורה", ולכאורה הם ב' דברים נפרדים והול"ל "וכל מי שאינו עוסק". וביאר כי כוונת התנא היא שבאמת האדם שאינו עוסק בתורה אינו מבזה את התורה עצמה, כיון שכבודה במקומה מונח והיא לכשעצמה מעוטרת בכבוד והדר, אך הבזיון הוא רק כלפי האדם עצמו, שכיון שאינו עוסק בה הרי הוא מעיד על עצמו שלא אכפת לו ממנה, והרי הדבר בזיון גדול לאדם שאינו שת לבו אל התורה המכובדת, ובכך הוא גורם לעצמו להיות נקרא "נזוף" וגם להתגדות. וזהו שאמר התנא "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה" היינו שהבריות הם המתבזים כאשר אינם עוסקים בתורה המכובדת, והטעם לכך הוא לפי "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף", הרי שמי שאינו עוסק בתורה ננזף ומתבזה על אשר לא השכיל לאחוז חלק בתורת ה' שהיא עץ חיים לעושיה ולומדיה בזה ובבא. ולפי פירוש זה, מאמר "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף" אינו ענין בפני עצמו, אלא הא גופא שהוא "נקרא נזוף" זהו "עלבונה של תורה", כי האדם שאינו לומד תורה נעשה מבזזה.

מה שהבריות צועקים "אוי" על צרותיהם - הוא מחמת עלבונה של תורה

ובילקוט מעם לועז הביא ביאור נפלא שנרמז בדברי התנא, כי הנה ישנם בני אדם הסובלים בעוה"ז צרות שונות, אם מחסרון הפרנסה אם מחמת שאין בריאות גופם כראוי או שאר סבל וחסרון, ובא התנא לומר כי סיבת הצער והחסרונות הם בגין מה שאינם מקיימים את ציווי התורה כראוי ובכך הם מבזים

אותה (ולדבריו "עלבונה של תורה" היינו מה שאין מקיימים אותה), שהרי הקב"ה מתנהג עם בריותיו כגמולם, ואם הם מתקנים את מעשיהם בעוה"ז, אזי הקב"ה מעורר עליהם מלמעלה את יד ימינו המורה על מידת החסד, ועי"ז מתעוררים כל מיני רחמים על כנסת ישראל, וכמו כן השי"ת שומרם בשמירה עליונה ומגין עליהם מן הצרות ומן הפורענויות, אך כאשר אין בני מתקנים את מעשיהם אזי מתעורר כח השמאל מלעילא והוא מעורר גבורות ודינים ומזה נולדים פורענויות ח"ו. וזהו שרמז התנא במאמרו "אוי להם לבריות" היינו מה שהבריות צריכין לזעוק אוי ואבוי על הצרות האופפות אותם, והמה מתלוננים על חסרונותיהם זה בכה וזה בכה - הוא "מעלבונה של תורה", כי בגין מה שהם מבזים את התורה רח"ל ואינם עוסקים בה כראוי ומתרשלים בקיום מצוותיה, גוברת עליהם מידת הדין וגורמת לפורענויות, ומזה יקח כל אדם להתעורר להוסיף אומץ בלימוד התורה"ק ושמירתה, ובזכותה יושפעו עליו מן השמים רחמים וחסדים מרובים לאין שיעור.

עובדא נוראה אודות העונש הגדול על עלבונה של תורה

ובענין זה סיפר הרה"ק רבי רפאל מבערשיד זי"ע תלמידו של הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זי"ע עובדא נוראה, מעשה בשני אחים שהיו אוהבים זה את זה בלב ונפש, האחד מהם היה עשיר ובעל נכסים, ואילו השני היה עני ועסק בתוה"ק יומם ולילה, העשיר היה תומך באחיו ומדי תקופת זמן היה נותן לו מעות בכדי שיוכל להחיות את נפשו ונפש אנשי ביתו, וכך היה יכול להמשיך ולעסוק בתורה. פעם אחת כאשר בא העני אל אחיו בכדי לקבל את כספי התמיכה הקבועה, פנה אליו העשיר ואמר לו, שמע נא אחי יקירי, התבוננתי במצבך וגמתי בדעתי שלא טוב הדבר אשר אני עושה, שהנני נותן לך מעות כדי צרכך בצמצום ואתה נשאר בעניותך, הבה ואעניק לך סכום גדול של מעות, שיש בו די בכדי שתוכל להשקיע אותו במסחר מסוים, ואז תהפוך אתה להיות איש אמיד ויהא לך הון משלך ולא תזדקק להגיע למתנת ידי, סבר העני וקיבל ואכן החל לסחור בכסף שנטל מאחיו, ובחסד ה' עליו אכן עלה והצליח וראה ברכה בעמלו עד אשר נהפך להיות עשיר בזכות עצמו.

האח העשיר היה מתעניין בכל עת אודות מעשי אחיו, ושמחה גדולה היתה אופפת אותו בשמעו שאכן עלה על במתי ההצלחה וסיעתא דשמיא מלווה אותו בכל מעשיו, פעם אחת בעת שנפגשו יחדיו והיה האח העני-עשיר מספר לאחיו על עסקיו ורווחיו כשהוא מודה לו על חסדו הגדול עמו, שאלו אחיו האם הינך שוקד עדיין על דלתות התורה ועוסק בה כדרכך מימים ימימה, השיבו האח

כשנימת לגלוג נשמעת בקולו - אילו הייתי ממשיך ללמוד תורה כמקדם, בודאי לא הייתי מגיע לעולם אל העושר הגדול שזכיתי בו, ויהי תיכף כאשר יצאו הדברים הללו מפיו אחזו שטף דם והיה מצבו קרוב לסכנת חיים, מיהר האח העשיר ושלח לקרוא לרופאים, והם נחפזו לבוא ולרפאותו והיו מתעסקים בו בכל כחם אך לא הועילו מאומה, לפתע פנה החולה לסוכביו ואמר להם אל תטרחו יותר ברפואתי כי בודאי לא תוכלו להעלות לי ארוכה ומרפא, כאשר זה עתה שמעתי את התורה הק' כשהיא אומרת לי כיון שעלבת בי לאמר שהלימוד מונע את האדם מהשיג עשירות, ייקצרו ימיך ולא תוסיף לחיות עוד על פני האדמה, ואכן כעבור רגעים אחדים פרחה נשמתו ומת. חזינן מיניה מה נורא הוא העונש על עלבונה של תורה, הלא למשמע אוזן תחרד נפשנו.

העוסק בתורה תדיר אינו זועק במר לבו על הצרות הבאות עליו, אלא מקבלם מאהבה ושמה ביסורים

והנה מצינו במדרש שמואל שגם הוא פירש שתיבת "אוי" קאי על ההרגשה שמרגישים הבריות כאשר עובר עליהם מאורע רע, שהם אז מתרעמים עליה במר לבם ואומרים "אוי ואבוי", ואמר לנו התנא ריב"ל כי ההתרעמות הלזו נובעת אצלם מסיבה שאינם עוסקים בתורה כראוי, כי אם היו זוכים להגות בה תמיד יום ולילה לא ישבותו, לא היו נחשבים להם המאורעות האלו לרעה גדולה ולא היו מתאוננים עליהם וזועקים אוי, כיון שלעוסקי התורה ובעלי השכל אין הדברים הללו עושים רושם וכאילו שלא באו עליהם כלל, שעל אף כל יסוריהם אינם מטיחים דברים כלפי מעלה אלא מקבלים את מכאוביהם באהבה, בהיותם יודעים ומכירים שהצרות והיסורים אינם נוגעים אלא אל הגוף, אך אל השכל לא יגיעו ולא יעשו לו שום רעה, ומפני שהדברים הגשמיים נחשבים אצלם כהבל ותוהו ע"כ לא יתפעלו מהם כלל.

וזהו שאמרה המשנה "אוי להם לבריות", היינו מה שהבריות זועקים אוי על הצרות הפוקדות אותם הוא רק "מעלבונה של תורה", כלומר משום שאינם עוסקים בתורה ולכן הם משימים את הדבר אל לבם ומתמלאים צער בגין כך, שהרי לעוסקי התורה אין הדבר נוגע כלל כנ"ל, ודייק התנא לומר "אוי להם" ולא אמר "רע להם", כי באמת אינו מדבר על הרעות עצמם, שהרי הם עלולים להמצא אצל כל אדם, בין אצל הצדיק ובין אצל הרשע, בין אצל העוסק בתורה ובין אצל מי שמתבטל מלימודה, וזאת מחמת הטעמים והסיבות שיש להקב"ה יודע נסתרות אשר הם בכלל כבשי דרחמנא, אמנם דברי התנא עולים על ההרגשה הנובעת מן הצרות, כי זעקת האוי והרגשת הצער נמצאים רק אצל מי שאינו עוסק בתורה תדיר. ובזה יובן עוד מה שהוסיף התנא תיבת "להם"

שלכאורה נראית כמיותרת, שהרי היה די שיאמר "אוי לבריות מעלבונה של תורה", אמנם רמז בכך אל הכוונה המבוארת, שה"אוי" הזה אינו לפי האמת אלא רק "להם" מצד הרגשת לבם, שהרי אם היו עוסקים בתורה תדיר לא היו הצרות גורמות להם לזעוק אוי מתוך צער ויגון, אלא היו שמחים בהם על דרך מה שאמרו חז"ל (שבת פח ע"ב) על אוהבי ה' שהם עושים מאהבה ושמחים ביסורים.

והנה ע"פ דבריו נראה לבאר את נוסח התפלה (ברכת השיבה שופטינו) והסר ממנו יגון ואנחה, כי לכאורה תיבת "ממנו" מיותרת, אמנם להנ"ל יתבאר שפיר כי באמת היגון הלזה אינו נחשב לצער, וכפי שנתבאר שעוסקי התורה מקבלים את היסורים מאהבה ואינם מצטערים בגינם, ורק "ממנו" כלומר כלפינו לצד מיעוט עסקנו בתורה נחשב הדבר ל"יגון ואנחה".

**בעון ביטול תורה נפרע הקב"ה תיכף מן האדם עצמו,
ולא כשאר עוונות שנפרע תחילה מממונו**

עוד ביאר במד"ש את מאמר המשנה באופן נפלא, ויבואר גם הדיוק המובא לעיל שתיבת "להם" נראית לכאורה כמיותרת, והקדים את דברי הגמ' בברכות (ה ע"א) אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, והנה לכאורה יש לדקדק איך יתכן שיהיה אדם מפשפש במעשיו ולא ימצא שום חטא במה לתלות בו את יסוריו, והרי אמר הכתוב (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, עוד יש לתמוה במה שאמר "פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה", והרי כיון שיש בידו עון ביטול תורה - איך לא מצאה בתחילה כאשר פשפש במעשיו, והלא אין לך עון חמור וגדול יותר ממנה.

וביאר ע"פ מה שאי' במדרש (ויק"ר יז, ד) אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה, אלא בראשונה הוא נפרע מן האדם בממונו, אח"כ בבניו ורק בסוף באה הפורענות אל גופו ע"כ, והנה כאשר האדם רואה שהקב"ה נפרע ממנו שלא כסדר האמור אלא נוגע מיד בגופו, אזי יש לו לידע כי בודאי חטא בחטא גדול שלא כסדר העולם, וע"כ הקב"ה נוהג עמו כמידתו ונפרע ממנו שלא כסדר שנפרע תדיר. וזהו ביאור דברי הגמ' "אם רואה אדם שיסורים באים עליו" והיינו שמיד בתחילה באים היסורים על גופו, בלא שיקדימו להם נזקים לממונו או מאורע רע לבניו, "פשפש במעשיו" לברר ולבדוק אם נכשל בחטא גדול היוצא מגדר הרגיל, כיון ששינוי הסדר הלזה מורה שחטא בעון גדול ורע מאד אשר הוא משונה משאר העוונות, אכן אם "פשפש ולא מצא" עון בסגנון כזה "יתלה בביטול תורה", כי גם הוא עון פלילי וראוי שישתנו בגינו סדרי הנהגת הבריאה

תתשעו דרכי מסכת אבות אבות

ויהא הבורא נפרע ממנו תחילה בגופו, ולכן "יסורים באים עליו". ומעתה יבוא על נכון ביאור רמז דברי המשנה, "אוי להם לבריות" היינו כאשר הפורענות נוגעת מיד "להם" ופוגעת אצל גופם בראשונה, הנה זהו מחמת "עלבונה של תורה" דהיינו שהם מתבטלים מן התורה ואינם עוסקים בה כראוי, וכפי שנתבאר שבעון ביטול תורה באים היסורים תיכף ומיד אל האדם עצמו.

שָׁבַל מִי שְׂאִינוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה נִקְרָא נֹזֵף, שְׂנֵאָמַר נָזֵם זָהָב בְּאֵף חֲזִיר.

רעת מי שאינו מכיר ערך התורה

ביאר הספורנו כי הנה החזיר המהלך כשנזם זהב באפו אינו מכיר את ערך וחשיבות הזהב, וכמו כן האדם שאינו מבין ביופי הדבר הנאה גם הוא מכונה בשם חזיר, וע"כ האדם שאינו עוסק בתורה, ה"ז לאות שאין מצויה בנפשו הכרת מעלת התורה וריבוי התועלת היוצא ממנה, וע"כ הוא "נקרא נזוף" לפי שראוי לנוזפו, משום שבהתרשלותו הרי הוא מאבד מעצמו השגת תועלת רבה וכבוד גדול עד מאד.

יקרת חשיבות הזמן, ואפי' זמן מועט ביותר

ומדי דברי בחשיבות עסק התורה מן הראוי להביא עובדא נוראה שתעוררנו לנצל את זמננו לחטוף עוד ועוד בלימוד התורה"ק, הנה בישיבת ראדין שעמדה תחת נשיאותו של מרן חפץ חיים זצ"ל כיהן הגאון רבי נפתלי טראפ זצ"ל (בעל מח"ס חידושי הגרנ"ט) כראש הישיבה, פעם נחלה רבי נפתלי בעודו בדמי ימיו ובני הישיבה התפללו הרבה לרפואתו, כאשר הכביד עליו החולי והגיע כמעט לשערי מות החליטו בני הישיבה לקיים את הסגולה להעביר לו שנות חיים מאנשים בריאים, וכל אחד מן הבחורים נתן לראש הישיבה מעט משנות חייו, האחד העניק חודש שלם ורעהו נתן מספר שבועות וכן כולם כפי אשר נדבם לבם, כאשר סיימו כל תלמידי הישיבה ליתן מחלקם פנו כמה בחורים להנהלת הישיבה אשר גם הם נענו בשמחה ונתנו זמן מחייהם כפי אשר ראו לנכון, בתקוה שהדבר יועיל לרפואתו השלימה של רבי נפתלי, וככלות הכל נגשו בהדרת הכבוד אל החפץ חיים וביקשוהו שגם הוא ינדב מזמנו, הרהר החפץ חיים בדבר זמן מה ולבסוף נענה ואמר שהוא מסכים ליתן מחייו סך מינו"ט אחד, התפלאו הבחורים עד למאד ושאלוהו שוב האם לא יוכל רבינו להוסיף מעט בתרומתו בכדי להאריך את ימיו של רבי נפתלי כמו שנתנו כל בני הישיבה ורבניה, השיבם הח"ח אם הייתם יודעים כמה גדולה חשיבות לימוד

דרכי פרק ו משנה ג אבות תתשעז

התורה ואפי' של רגע אחד, לא הייתם נותנים ומפזרים כ"כ מזמנכם היקר שהעניק לכם הבורא ית' בכדי שתמלאוהו בתורה ומעש"ט.

ואומר ותלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על תלחת.

ממה שהתורה הינה מעשה ידי הקב"ה בעצמו - נראה את גודל חשיבותה ויקרותה בעיניו ית'

כתב החסיד יעב"ץ כי התנא הסמיך את הפסוק הזה לדבריו הקודמים, בכדי להורות ולגלות כמה גדולה חרפת האדם שאינו עוסק בתורה, כי הנה ממעשיו של המלך ניכרת מידת חשקו, והיינו שאת הדבר שהמלך מצוה לשליח לעשותו נדע שאין הוא חשוב אצלו כ"כ ואין חפצו עז בדבר ההוא, משא"כ הדבר שהמלך עושהו בכבודו ובעצמו ובהשתדלות נמרצת, ידוע נדע כי הוא אוהבו אהבה עזה ורב חפצו וחשקו שיהיה הדבר עשוי ומתוקן. ולפיכך כאשר דיבר התנא על נחיתות דרגתו של האדם שאינו עוסק בתורה, הביא פסוק זה שממנו נראה כי התורה היא מעשה ידיו של הקב"ה בעצמו, ומזה נווכח לדעת את גודל החשיבות שיש לתורה"ק אצל מלך מלכי המלכים, וע"כ מה מאד גדלה טפשותו של האדם שמושך את ידיו מלעסוק בדבר היקר והחשוב הלזה שהקב"ה מתעסק בו בכבודו ובעצמו.

ובילקוט מעם לועז הוסיף לציין את דברי רש"י על פסוק זה וז"ל דבר אחר, כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית, כך כל שעשועו של הקב"ה בתורה עכ"ל, ובזה יבוארו דברי התנא ביתר שאת, כי לפי שחפץ להלהיב את לבות בני ישראל שלא יתבטלו מעסק התורה, הביא את הפסוק הזה שממנו נראה שהתורה"ק היא כלי חמדתו של הקב"ה ובה הוא משתעשע כביכול, ומעתה ע"י שיעסקו בנ"י בתורה יזכו להדבק בכוראם, ומאידך, האדם שאינו הוגה בתורה "נקרא נזוף" לפי שבכך הוא נעשה מובדל ומרוחק מעם ה' אלוקינו.

שאינו לך בן חרין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה.

המזכה את אחרים ומלמדם מתורתו יזכה לסייעתא דשמיא שלא יתגבר עליו היצה"ר

ביארו המפרשים שהחירות הלזו שאמר התנא היא החירות מן היצה"ר העומד לנגד האדם להכשילו בחטאים, כי הנה האדם צריך לירא בכל עת מן

היצה"ר העומד מוכן תמיד לפתותו לעבור עבירות וחפץ להסירו מדרך הישר, והעצה לכך שלא יוכל היצה"ר להחטיאו היא ע"י שיעסוק בתורה ואף ילמד מתורתו לאחרים, והוא משום שמעלת זיכוי הרבים גדולה למאד וכפי שהפליגו חז"ל הרבה בגודל חשיבות הענין, וכמו שאמרו (סנהדרין יט ע"ב) כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, וע"כ כאשר יש באמתחת האדם זכות זו יזכה לסיעתא דשמיא שלא יתגבר עליו יצרו, וכן מצינו גם בדברי נעים זמירות ישראל דוד המלך ע"ה שאמר (תהלים כו, יב) רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה', והיינו שכיון ש"במקהלים אברך ה'" ואין עבודתי רק לעצמי, אלא הנני משתדל לעבוד את ה' בפני קהל ועדה בכדי שגם הם יעשו כמעשי ויעבדו את בוראם כראוי, ולפיכך זכיתי שלא אבוא לידי חטא, אלא "רגלי עמדה במישור" לילך בדרך הטוב והישר ולא להמרות את פי ה' ח"ו.

וזה שנרמז בדברי התנא "שאינ לך" אדם שהוא "בן חורין" מן היצה"ר, שאינו מצליח לפתותו לחטוא - "אלא מי שעוסק בתלמוד תורה", הנה לא אמר "מי שעוסק בתורה" שאז היה נשמע שהוא לומד תורה בלחוד, אלא דייק לומר "שעוסק בתלמוד תורה" כלומר שהאדם הזה גם מלמד מתורתו לבני אדם אחרים, וכיון שהוא מזכה את אחרים בלימוד התורה עומדת לו זכות זיכוי הרבים להנצל מיד יצרו האורב לו להכשילו בעוונות.

וְכָל מִי שֶׁעֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הָרִי זֶה מְתַעֵלָה.

העוסק בתורה נחשב לבעל מעלה מיוחדת ויקרה ואילו המתבטל ממנה הרי הוא בעל מום וחסרון

כתב בילקוט מעם לועז כי התנא דיבר בתחילה אודות גנות האדם שאינו עוסק בתורה ואמר שהוא "נקרא נזוף", ואח"כ אמר כי "מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה", וכיאר הדברים הוא כי הנה בכל המעלות שישנם בעולם, מי שיש לו אותם ודאי זכה למעלה נכבדה, אך מי שנעדרו ממנו אלו המעלות אינו בעל חסרון, וכגון אם ניטול דוגמא מכשרון הנגינה, שהאדם שניחון בכשרון זה והוא בעל מנגן נפלא, יש לו מעלה גדולה וגם יוכל להתפרנס ממנה בכבוד, אבל לא נאמר מעתה על האדם שאינו מיטיב נגן שהינו בעל חסרון בכך שאין לו את המעלה הלזו, כיון שזה עדיין אינו עושהו כבעל חסרון. וכן מאידך גיסא ודאי שלא נאמר על האדם שיש לו שני רגליים בריאות והוא מהלך בהם כאחד האדם שיש לו מעלה מיוחדת, ואילו רעהו החיגר הוא

ד הלומד מחברו פֶּרַק אֶחָד, או הִלְכָה אַחַת, או פְּסוּק אֶחָד, או דבור אֶחָד, או אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת, צָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד. שְׁפָן

פירוש רש"י

ד או דבר אחד. של טעם. דסמין האי קרא דואתה אנוש כערכי, סמין אידך קרא, אשר יחדו נמתיק קוד. לפי שמלאו אחיטופל לדוד שהיה יושב ימידי ועוסק בתורה, אמר לו למה אתה לומר ימידי [ועיין זרכות סג:], והלא כבר נאמר [ירמיה נ] חרב אל הצדיים ונאלו, [חרב על תלמידי חכמים

משולל מעלה, אלא נאמר שהחגיגר הינו בעל מום ואילו בעל הרגליים הוא אדם מן השורה.

וע"פ הדברים האלו תוכן כוונת התנא בדבריו, שבא לומר שלא נחשוב שאם האדם עוסק בתורה הרי הוא בעל מעלה מיוחדת, ואילו אם יתבטל הימנה ולא ישכיל לעסוק בתורה אזי הוא נכלל בכלל אדם מן השורה על אף שאין לו את מעלת התורה, אמנם האמת אינה כן, וזה שהודיענו התנא בדבריו "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף" והיינו שהאדם העומד ריקן מן התורה אינו בגדר אדם כלל, לפי שהוא נזוף ע"י השי"ת ונעשה רחוק ומובדל ממנו, אמנם בכדי שלא נטעה לומר שאם כנים הדברים שהאדם שאין בו תורה הוא בעל מום וחסרון וכמעט שאינו בגדר אדם, א"כ גם מי שזכה להתעטר בכתב התורה אין בו מעלה מיוחדת (והוא דומה לאדם הנ"ל שיש לו שני רגליים שאינו נקרא בגין כך בעל מעלה מיוחדת), לזאת סיים התנא את דבריו במאמר "וכל מי שעוסק בתלמוד תורה ה"ז מתעלה", ללמדנו כי ההיפך הוא הנכון והעסק בתורה מקנה להלומדה מעלה גדולה ועצומה עד מאד.

משנה ד

הלומד מחברו פֶּרַק אֶחָד, או הִלְכָה אַחַת, או פְּסוּק אֶחָד, או דבור אֶחָד, או אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת, צָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד.

הרב אינו צריך לנהוג כבוד בתלמידו אף אם למד הימנו דבר בתורה

כתב בשפת אמת דמדאמר התנא "הלומד מחבירו" ולא "הלומד מאדם", נלמד מזה שאף שאמרו חז"ל (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי וכו' ומתלמידי

מְצִינֵנוּ בְּדוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֹא לְמַד מֵאַחִיתָפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים
 בְּלָבָד, וְקָרְאוּ רַבּוּ, אֱלוֹפּוֹ, וּמִיִּדְעוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אָנוּשׁ כְּעַרְפִּי,
 אֱלוֹפִי וּמִיִּדְעִי. וְהֵלֵא דְבָרִים קָל וְחֹמֶר, וּמָה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל,
 שְׁלֹא לְמַד מֵאַחִיתָפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלָבָד, קָרְאוּ רַבּוּ אֱלוֹפּוֹ

פירוש רש"י

שישנים נד צד ועסקי צמורה וכו'. שז פטס אחרת מלאו שהיה נכנס לצית מדרשו צקומה זקופה,
 אמר לו, והלא צבר נאמר [ויקרא יט] ומקדשי תיראו, שצריך לו לאדם ליכנס שם צמורא כדש תהא
 אימת שמים עליו, וכן הוא אומר [תהלים נה] צבית אלהים נהלך צרגש, לשון אימה ופחד. וש אומרים
 [שהיה נכנס לצית המדרש יחידי, ואמר לו, צבית אלהים נהלך צרגש כתיב, שחייב אדם ליכנס שם
 צקצון עס], לפי שנאמר צרב עם הדרת מלך. [ורגש הוא לשון אסיפה, כמו למה רגשו גוייס]: ואתה
 אנוש בערבי. חסוב כמוטי: מיוודעי. חכס שלי. כמו אנשים חכמים וידועים: ומה דוד מלך ישראל.
 עשאו לאחיתופל שהיה רשע ולא היה ראוי לך, רב ולחוף צשציל שני דברים. אדם הדיוט הלמד

יותר מכולם, כלומר שהאדם לומד מתלמידיו יותר מכל שאר מלמדיו, עכ"ז אינו
 צריך לנהוג כבוד בתלמידיו, ואם היה התנא אומר "הלומד מאדם" היה משמע
 שיש לו לנהוג כבוד בכל מי שמלמדו דבר אחד מן התורה, אשר על כן אמר
 "הלומד מחבירו" להורות שרק אם למד מחבירו יש לו לנהוג בו כבוד, אבל
 בתלמידו א"צ לנהוג כבוד. [ושמא י"ל בטעם הדבר, שהרי התלמיד מחוייב מצד
 עצמו לנהוג כבוד ברבו, ואם נחייב את הרב לנהוג כבוד בתלמידו בגין הדבר
 שלמד הימנו, יהיה דבר זה כסתירה לחיוב התלמיד שהוא חיוב גדול יותר, ולכן
 אין לו לכבדו].

חברים הלומדים בצוותא והאחד לומד מחבירו - אין עליהם
 חיוב מדינא לכבד זא"ז רק מצד חומרא והנהגה טובה

ובילקוט מעם לועז כתב כי התנא מיירי כאן בלומד מחבירו דייקא ולא בתלמיד
 הלומד מרבו, שהרי כאשר למד מרבו אינו רק בגדר "צריך לנהוג בו
 כבוד" אלא היה חייב בכך, [שהרי כך אמרו חז"ל (ב"מ לג ע"א) שאף אם לא
 האיר לו אלא במשנה אחת הוי רבו וחייב לקרוע עליו כשמת, וכן נפסק להלכה
 (י"ד סי' רמב סעיף ל)], אמנם כוונת המשנה על שני חברים הלומדים בצוותא
 חדא, ומטבע הדברים כל אחד מהם מאיר ומורה לחבירו דברים במה שלומדים,
 יתכן שביום אחד ראובן מלמד לשמעון ולמחרתו שמעון מלמד את ראובן,

וּמִיַּדְעוּ, הַלּוּמַד מִחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוּ הִלְכָה אַחַת, אוּ פְסוּק אֶחָד, אוּ דְבוּר אֶחָד, אוּ אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת, עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה שְׁצָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד. וְאִין כְּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה, שְׁנַאֲמַר כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ, וְתַמִּימִים יִנְחָלוּ טוֹב. וְאִין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שְׁנַאֲמַר פִּי לָקַח טוֹב נִתְתִּי לָכֶם, תּוֹרְתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ:

פירוש רש"י

מחזירו שאינו רשע, על אחת כמה וכמה: ואין כבוד אלא תורה. כלומר, אלא לתורה. ולא אנריך לנהוג בו קאי. והכי קאמר, אין כבוד צא לו לאדם אלא על עסקי תורה: כברו חכמים ינחלו. ולמה הן נוחלין כבוד, בשביל שהן לומדין את התורה ויורשין אותה כנחלה. נואין טוב אלא תורה. נ"א, ואין כבוד אלא תורה כלומר, אין כבוד זה שאנו עושין ומצריכין לאדם לנהוג בו כבוד אלא צרכו שלימד לו תורה. אבל לימדו אומנות אחרת כגון שוליא דנגרי, לא: כברו חכמים ינחלו. ראויים חכמים להנחיל כבוד. ואיזה חכמים, תמימים הנוחלים טוב דהיינו תורה. אבל חכמים בשאר אומניות, לא:

שבזה אין להם חיוב מדינא לכבוד האחד את רעהו, ולכן אמר התנא "הלומד מחבירו וכו' צריך לנהוג בו כבוד" לומר כי רק צריכותא איכא ולא חיובא. ומה שאמרו חז"ל (ב"מ שם) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה בפני זה וקורעין זה על זה הוא ג"כ מזה הטעם, כי כיון שכ"א מהם היה לומד מחבירו היו מהדרים לנהוג כבוד זה בזה אע"פ שלא היה להם חיוב בדבר.

אדם שמבין מחבירו דבר מסוים בתורה, אף אם ההבנה עלתה לו מאליו, אלא שנתעורר לכך ע"י דברי חבירו - יש לו לנהוג בו כבוד

במדרש שמואל הקשה כמה קושיות ודקדוקים על דברי המשנה: א. מפני מה תלה התנא את הדבר ב"הלומד מחבירו" ולא אמר "מי שלימדו חבירו". ב. אמאי קאמר "הלומד מחבירו" ולא "הלומד מן האדם" כלשון התנא לעיל (פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם. ג. כיון שמנה התנא ופירט ה' דברים, פרק אחד, הלכה אחת, פסוק אחד, דבור אחד, אות אחת, למה לא התחיל מן המסכת שהיא גדולה יותר, והול"ל לפני הכל "הלומד מסכת אחת". ד. במה שאמר התנא "צריך לנהוג בו כבוד" יש לדקדק מהו לשון "צריך" דקאמר ולמה לא אמר "חייב", גם יש לדקדק אומרו "לנהוג בו", מהו "לנהוג" ואמאי נקט תיבת "בו".

ובביאור כל אלו כתב המד"ש כי הנה לפעמים מצוי שאדם שומע מרעהו ענין אחד בתורה או אפילו איזה חידוש בענין אחד מעניניה, ומבין מדבריו הבנה מסוימת אשר היא טובה וישרה עד מאד, אך כאשר הוא ממשיך לדבר עמו אודות הדבר מתברר כי באמת לא נתכוין האומר להבנה זו ולבכו לא כן יחשוב, אלא שמן האופן שהציג את הדברים סבר השומע שזאת היתה כוונתו ועי"ז זכה להבין דבר זה, ובא התנא להשמיענו כי אף באופן זה שלמד מרעהו בלא שהוא לימדו בפועל צריך לנהוג בו כבוד, לפי שמבלעדי דברי חבירו לא היה מגיע ללמוד את הדבר. ובזה יתיישב הדיוק הראשון, שבדוקא נקט התנא "הלומד מחבירו" ולא "מי שלימדו חבירו", כיון שמדובר באחד שלמד מאליו מדברי חבירו אף שבאמת לא היתה כוונת חבירו לכך, הרי שהיה כאן "למד" ללא "מלמד", ומה שאמר "הלומד מחבירו" ולא "מן האדם", ללמדנו שלא נטעה ונאמר שהחיוב לכבד את מי שלמד ממנו באופן זה הינו רק באדם הגדול ממנו בחכמה או במנין, אלא אף ב"חבירו" השוה אליו בדרגתו ובחכמתו יש לו לנהוג כבוד, אף אם למד מדבריו מאליו וכנ"ל.

ובלפי מה שאמר התנא "צריך" ולא נקט "חייב", ביאר שכיון שלמדנו זאת ממה שדוד המלך נהג כבוד באחיתופל וקראו רבי אלופי ומיודעי, הנה מזה אין לנו ראייה שחובה לעשות כן, שהרי יתכן שדוד נהג כן לפנים משורת הדין מחמת רוב חסידותו, ולפיכך אמר התנא שאין לנו ללמוד מכאן רק ש"צריך לנהוג בו כבוד" היינו שראוי לעשות כן אולם אינו בגדר חובה. והטעם שאמר התנא "לנהוג" הוא משום שכיון שלימדנו התנא כאן גם לענין מי שלמד מחבירו באופן שאינו מכוון, יתכן שיימנע מלכבדו בשגגה כי שכוח ישכח מכך מחמת שלא היה מוטל עליו בחיוב הניכר, ולכן אמר התנא "צריך לנהוג בו כבוד" וציווהו שיתנהג בכבוד זה בהנהגה קבועה ותמידית, ואז יתרגל בזה וגם כי יזקין לא יסור ממנה כי ההרגל על כל דבר שלטון. ומה"ט הוסיף התנא ואמר "לנהוג בו כבוד" בכדי להודיענו שאין האדם צריך לנהוג כבוד במלמד זה כפי שהוא נוהג ברבו, שהרי כלפי רבו יש לנהוג כבוד לא רק בו עצמו, אלא אף על מקומו - שהוא אבן דומם, וכנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמב סעיף טז) שאסור לישוב במקום רבו, אמנם אדם זה שלמד ממנו שלא במתכוין אינו רבו, וע"כ כל הצורך לנהוג כבוד כלפיו הוא רק "בו" עצמו ולא במקומו. ובזה יבואר היטב גם הדיוק האחרון שדייק מפני מה התחיל למנות רק מ"פרק אחד" ולא מהדבר הגדול יותר שהוא "מסכת אחת", לפי שהוצרך לתת גבול לדבר מהיכן מתחיל דבר זה שהוא רק "צריך" ולא "חייב" וכן "בו" ולא במקומו, והגבול בזה הוא כאשר למד ממנו מפרק אחד ולמטה, אבל אם למד ממנו ב' פרקים וכ"ש מסכת שלימה רבו גמור מתקרי, ויש לו לנהוג בו כבוד כדין רבו.

או אפילו אות אחת, צריך לנהוג בו כבוד.

אפי' מקצת מן התורה עושה רושם לטובה בנפש האדם

בביאור הדבר שצריך האדם לנהוג כבוד במי שלימדו אות אחת בלבד, מובא בשם החסיד יעב"ץ שהוא מכיון שהתורה קובעת את מהות האדם ומעלה את מדריגתו, ולרוב קדושתה הנה אפי' באות אחת ממנה יש כח נפלא לשנות את האדם לטובה ולעשותו בריה חדשה, ומעתה אם הוסיף לזולתו ידיעה בתורה ולימדו אפי' אות אחת ודאי מן הראוי שיכבדנו בכבוד גדול.

ובספר לב שמחה (לשמחת תורה תשמ"ב) מביא בשם זקינו בעל השפת אמת, כי מדברי משנתנו יש לנו ללמוד את גודל הכבוד שיש לחלוק לתורה הק' ביום שמחת תורה, כי אם על אות אחת מן התורה שהאדם לומד מחבירו יש לו לנהוג בו כבוד, הנה כמה יש לנו לכבד את התורה בעצמה אשר מלמדת אותנו בכל עת היאך לעבוד את ה' ולעשות את רצונו, וכ"ש ביום אשר אנו זוכים לסיים את התורה בשלימות, ודאי שמוטל עלינו להרבות בשמחת התורה ולכבדה לאין שיעור.

הרה"ק מצאנו זי"ע חלק כבוד רב למלמד דרדקי שלימדו את אותיות האל"ף בי"ת

ובענין הכבוד שיש לחלוק למי שלימדו תורה, מסופר כי פעם אחת בא אדם אחד אל הרה"ק בעל דברי חיים מצאנו זי"ע כשבדעתו לשהות בצל קדשו בשבת קודש, כאשר ראהו הרה"ק קיבלו בפנים מאירות ובכבוד גדול, ובמשך כל השבת הושיבו לצדו בראש השלחן ודאג שיגישו לפניו ממיטב המאכלים, ולא נחה דעתו עד שכיבדו בכמה וכמה מיני כיבודים במהלך כל אותה שבת, החסידים שלא הכירוהו תמהו מאד על הדבר, משום שהאיש לא היה נראה להם כאדם גדול וכתלמיד חכם אלא כאדם פשוט אף כי יר"ש, לאחר השבת פנו כמה מהחסידים אל הרה"ק ואמרו לו ילמדנו רבינו, למה זה יצא רבינו מגדרו לכבד כ"כ את האדם הלזה, האם הוא אחד מן ל"ו הצדיקים הנסתרים, השיבם הרה"ק ואמר להם אדם זה היה מלמד דרדקי בעיר מגורי כד הוינא טליא, והוא לימדני את אותיות האל"ף בי"ת, וכיון שאמרו חז"ל במשנה שהלומד מחבירו אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד, א"כ ודאי שעלי לנהוג כבוד גדול באדם זה שלימדני את כל האותיות.

ויהי כעבור זמן נתפרסם דבר המעשה הלזה, והגיע גם לאזני מלמד אחר שזכה ללמד את ה'דברי חיים' גמרא בעודו ילד רך בשנים, היה אותו מלמד מהרהר בלבו, אם כה כיבד הדברי חיים את המלמד שלימדו את מקרא האותיות, ודאי שאם אבוא אליו יוסיף לכבדני הרבה יותר, משום שאני לימדתיו גמרא שהיא חשובה עשרת מונים מאותיות האל"ף בי"ת, וכיון שחפץ ג"כ לקבל כבוד מאת הצדיק שם פעמיו לעבר העיר צאנו לשבות בצילו, אך מה מאד התפלא לראות כי אף שהדברי חיים כיבדו מעט וקיבל את פניו בחמימות ובסבר פנים יפות, אולם הכבוד לא הגיע אפילו למחצית ממה שכיבד את המלמד הראשון, לאחר השבת בעת שנפרד מן הרה"ק אמר לו, אודה ולא אבוש כי חפצתי שיחלוק לי רבינו כבוד, ואף כי יתכן שלא נהגתי בזאת כשורה ולא היה לי לצפות לקבל כבוד, אולם ירשה לי רבינו להביע את תמיהתי, מפני מה באמת לא כיבדני כמעשהו אצל המלמד שלימדו אל"ף בי"ת שהיה כאן לפני זמן לא רב, השיבו הרה"ק ואמר לו, מורי ורבי היקר והחשוב, דע לך כי גדולה הערכתי אליך והנני מכיר לך טובה על כך שלימדתני את הגמ' הקדושה, אולם החילוק ביניכם הוא, כי המלמד הראשון שלימדני את האותיות, הנה מה שאמר לי הוא אמת לאמיתו והאלף הוא באמת אל"ף והבי"ת הוא בי"ת וכן הלאה, ועד עצם היום הזה הנני משתמש במה שלימדני, כי את כל מה שהנני לומד בספרי הקודש הנני מבין בכח מה שהוא לימדני צורת האותיות, אכן אתה שלימדתני גמרא, הנה במשך השנים נתברר לי שמה שביארת לי אינו מספיק, כי חוץ ממה שלימדתני ישנם הרבה פירושים נוספים בדברי הגמ', וגם דברים עמוקים הגנוזים במאמרי האמוראים ובמהלך הסוגיות, ואילו כהיום הזה כמעט שאין בא אצלי לידי שימוש מה שלמדתי אצלך בילדותי.

שָׁבוּ מִצִּיּוֹן פְּדוּד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאַחִיתוֹפֵל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלָבָד, וְקָרְאוּ רַבּוּ, אֱלוֹפּוֹ, וּמִיִּדְעוּ, שְׁנֵי אֲמָר וְאַתָּה אֲנוֹשׁ בְּעֶרְכִּי, אֱלוֹפִי וּמִיִּדְעִי.

הדברים שלמד דוד מאחיתופל

רש"י ביאר מה הם שני הדברים שלמד דוד מאחיתופל ואלו דבריו, הנה בסמוך לפסוק שנזכר במשנה "ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי" - כתיב (תהלים נה, טו) "אשר יחדיו נמתיק סוד", והוא משום שאחיתופל מצאו לדוד שהיה יושב ועוסק בתורה ביחידי, אמר לו מפני מה אתה לומד ביחידות, והלא כבר נאמר (ירמיה נ, לו) חרב אל הבדים ונואלו, והיינו (כדרשת חז"ל ברכות סג ע"ב) שעונש חרב יבוא על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבין בד בבד (פי')

ביחידות) ועוסקים בתורה (וע"ז נתכוין דוד באומרו אשר יחדיו נמתיק סוד, דהיינו שממנו קיבל ללמוד תורה בחבורה), שוב פעם אחרת מצאו לדוד שהיה נכנס לבית המדרש בקומה זקופה, אמר לו והלא כבר נאמר (ויקרא יט, ל) ומקדשי תיראו, שצריך האדם להכנס לביהמ"ד במורא כדי שתהא עליו אימת שמים, וע"ז נתכוין דוד במה שהמשיך ואמר "בבית אלקים נהלך ברגש" שהוא לשון אימה ופחד. ובילקוט מעם לועז כתב שיש אומרים שהיה דוד הולך לביהמ"ד לאט ואמר לו אחיתופל שיש לילך שמה במהירות (בזריזות), וע"ז אמר "בבית אלקים נהלך ברגש" היינו בזריזות.

קראו רבו, אלופו, ומידעו, שנאמר ואתה אנוש בערפי, אלופי ומידעי.

האברבנאל ושאר מפרשים פירשו את הכתוב, "ואתה אנוש כערכי" היינו אף שאינך חכם יותר ממני, ולענין התורה והחכמה הננו שוים בערכנו, עכ"ז בסיבת מה שלמדתי ממך הנני מכתיר אותך כ"אלופי ומידעי".

והלא דברים קל וחמר ומה דוד מלך ישראל, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחבירו פרק אחד וכו', או אפילו אות אחת, על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד.

דוד המלך החל לכבד את אחיתופל תיכף לאחר שלמד ממנו אות אחת

במדרש שמואל תמה על אריכות לשון המשנה, שבתחילה הביא התנא את הלימוד מאחיתופל ואמר "שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל" וכו', ואח"כ חזר ואמר "והלא דברים ק"ו" ופרט את הק"ו שעל ידו יש לנו ללמוד ממה שדוד נהג כבוד באחיתופל, ולכאורה קשה למה הוצרך לאריכות דברים זו, והלא היה די שיאמר "הלומד מחבירו וכו' ואפי' אות אחת צריך לנהוג בו כבוד ק"ו מדוד, מה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל וכו', הלומד מחבירו פרק אחד וכו' עאכו"כ צריך לנהוג בו כבוד". עוד הקשה (וכן הקשו הרבה מן המפרשים) איך דרש התנא קל וחומר, והלא יש לו פירכא, מה לדוד שנהג כבוד באחיתופל לפי שלמד ממנו ב' דברים, אך מנין לנו שאפילו מי שלמד מחבירו דבר אחד ואפי' אות אחת שצריך לנהוג בו כבוד. וכתב שעל קושיא זו תירצו המפרשים שכיון שמצינו שאף שהיה דוד צדיק וישר ומלך ישראל ועכ"ז נהג כבוד באחיתופל שהיה רשע - בגין ב' דברים שלמד ממנו,

הנה אדם הלומד מחבירו השוה אליו במעלתו ודאי שיש לו לנהוג בו כבוד ביותר, וע"כ צריך לכבדו אף אם למד ממנו רק אות אחת, אמנם המד"ש מיאן בישוב זה כיון שקיי"ל (ב"ק יח ע"ב) דיו לבא מן הדין להיות כנידון, וכיון שערכנו ק"ו מדוד שלמד מאחיתופל ב' דברים, לא נוכל ללמוד שיש לכבד את המלמד טרם שילמדנו ב' דברים, ואף אם הוא שוה אליו בערכו.

ובתב המד"ש שב' הקושיות יתורצו בחדא מחתא, כי הנה באמת דבר זה הוקשה לתנא איך נוכל ללמוד ק"ו מדוד למי שלא למד מחבירו אלא אות אחת, ובכדי לתרץ זאת הוכרח להאריך בלשונו, ובתחילה הקדים ואמר "שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו", ונתכוין בזה שלא נאמר שדוד החל לכבד את אחיתופל רק לאחר שלמד ממנו את ב' הדברים, כי הנה דוד עשה לו ג' מעלות בכבודו, האחד שקראו "רבו", השני שקראו "אלופו" שהוא שם חשיבות יותר מ"רבו", והשלישי שקראו "מיודעו" ע"ש שהודיע לו ולימדו דברי תורה, ובשם זה יש חשיבות יתירה מ"אלופו", ואם נאמר שרק לאחר שלמד ממנו את שני הדברים התחיל לכבדו וקראו בפעם אחת "רבי אלופי ומיודעי", למה הוצרך הכתוב למנות את שלשת הדברים, והלא היה די שנאמר שקראו "מיודעו" שבכלל זה ישנם גם "רבו ואלופו" שהם פחותים ממנו, שהרי בכלל מאתים מנה, אלא ודאי מוכרחים אנו לומר כי אלו שלשת המעלות ומיני הכבוד שכיבדו לא באו בבת אחת אלא לפרקים בזה אחר זה, והיינו שבתחילה תיכף לאחר שלמד ממנו אות אחת כינהו "אנוש כערכי" ונרמז בזה שעשאו "רבו", וכאשר גמר ללמדו את הדבר הראשון קראו "אלופי", ואח"כ בעת שלמד ממנו גם את הדבר השני הוסיף לכבדו ביותר וקראו "מיודעי". ומעתה יבואו דברי המשנה ואריכות לשונה על נכון, כי מתחילה פתח התנא ואמר "שכן מצינו בדוד המלך וכו' קראו רבו אלופו ומיודעו", וחפץ להוכיח שכיון שכינהו בכל ג' השמות ולא הסתפק במה שקראו "מיודעו" הכולל את כולם, מוכח שכבר בעת שלמד ממנו אות אחת כבר נהג בו כבוד ועשאו כ"רבו", ומעתה נוכל שפיר ללמוד קל וחומר מדוד, ולכן אמר "והלא דברים ק"ו, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו", וכפי שנתבאר שקראו "רבו" מיד לאחר שלמד ממנו אות אחת, ודאי שיש לנו ללמוד שאדם מן השורה "הלומד מחבירו פרק אחד וכו' או אפילו אות אחת עאכו"כ שצריך לנהוג בו כבוד".

והנה אודות הקושיא הנ"ל שכיון שדוד כיבד את אחיתופל בגין ב' דברים שלמד הימנו, היאך נוכל ללמוד לאדם שלומד מחבירו אות אחת שהוא צריך לכבדו, כתבו בתפארת שלמה (פר' בלק ד"ה מברכך) ובשפת אמת ישוב נפלא

על כך בשם מרן הבעש"ט הק' זי"ע, וכן פירש גם ברוח חיים, כי הנה האדם שמקבל תורה מפי רב הגון וירא שמים, הנה תורת הרב ההוא הינה בבחינת זריעה, וכשם שמגרעין תבואה אחד שזורעים באדמה צומחים שבלים רבים, כך גם תורתו פרה ורבה בלב השומע, ומדבר קטן שמלמדו נוספים במוחו חידושים רבים, וע"כ אפי' אם הוא לומד ממנו רק אות אחת - עתידה האות הלזו לגרום לו להוסיף דברי תורה כמעין המתגבר, משא"כ הרשע שאין לו כח זה, הנה הלומד ממנו מקבל רק את מה שמסר לו בפועל ותו לא מידי.

ומעתה יובן היטב לימוד הק"ו, שהלומד מחבירו שהוא רב הגון וירא שמים חייב לנהוג בו כבוד אפי' על אות אחת שלמד ממנו, כי אם דוד המלך נהג כבוד באחיתופל הרשע בגין ב' הדברים שלימדו אף שתורתו לא היתה פרה ורבה, ודאי שיש לנהוג כבוד באדם כשר שלימדו אות אחת, שהרי אות זו עתידה להתרבות כמעין הנובע ומכחה עתיד הלומד להחכים הרבה, וכיון שהאות הזו יתירה הרבה במעלתה על ב' הדברים שלימד אחיתופל את דוד, שפיר נלמד שצריך לכבדו בגינה.

וַאִין כְּבוֹד אֱלֹהֵי תוֹרָה, שְׁנַאֲמַר כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחֵלוּ וכו'.

אין ראוי לחלוק כבוד אלא למי שעוסק בתורה

פירש רש"י שהתנא נתכוין לפרש את מה שאמר מקודם שיש לאדם לחלוק כבוד לרבו שלמד ממנו, שהדברים אמורים רק כלפי רבו שלימדו תורה, אך ברבו שלימדו דבר אחר כגון אומנות הנגרות וכדו' - אין צורך לנהוג כבוד. ובילקוט מעם לועז פירש שבא למעט את מי שעוסק בחכמות חיצוניות שאין ראוי לכבוד בגין כך שהשיג חכמות אלו, שהרי הוא לא למד אותם במטרה להחכים בהם, אלא משום שחפץ להשיג על ידם עושר וכבוד, לא כן התורה שאין העוסק בה לומדה לצורך עצמו בכדי להשיג על ידה עשירות וכבוד, אלא אך ורק בגין רוב קדושתה ועומק חכמתה, ולכן ראוי הוא שיכבדוהו בסיבת דביקותו בתוה"ק, וע"כ אמר התנא "אין כבוד אלא תורה" שהרי רק לעוסק בתורה ראוי שנחלוק כבוד.

רק הכבוד שמכבדים את האדם בגין תורתו הוא כבוד אמיתי

עוד כתב בילקוט מעם לועז שיש שפירשו בכוונת מאמר התנא "ואין כבוד אלא תורה", שבא להוציא טעות מלב הרבה בני אדם, וכפי שכתב בחובות הלבבות (שער הבטחון פ"ד) שישנם אנשים הטועים ומשתדלים להשיג ממון

תתשפח דרכי מסכת אבות אבות

הרבה, בסוכרם שאם יגדל עושרם ינהגו בהם הבריות כבוד, ומה שהביאם לטעות בזה הוא כיון שהם רואים את עמי הארץ מכבדים את העשירים, וסבורים שהעשירות גורמת להם שייכבדו אותם, אך אינם יודעים כי הם חולקים להם כבוד רק משום שהם מקוים להוציא ממון מידם והוא כבוד מדומה, ואילו השכילו בני האדם לידע את האמת - שאין ביכולת העשירים לא לתת להם מאומה ולא למנוע מהם אפי' דבר קטן, אלא הכל בא בהשגחת השי"ת ובגזירתו - לא היו מכבדים אלא את האדם שחננו השי"ת במעלות ומידות טובות משובחות.

נמצא מזה שהכבוד שחולקים בני אדם לעשירים ובעלי הממון הינו כבוד מדומה ומזויף, באשר אין כוונתם כלל לכבדם, אלא הם סבורים להוציא מהם ממון עי"ז, משא"כ הכבוד שחולקים לתלמידי חכמים העוסקים בתורה נחשב לכבוד אמיתי, יען כי הוא נובע מההערכה המרובה שמעריכים אותם בסיבת חכמת התורה שהשיגו, וזהו שאמר "אין כבוד אלא תורה" כי רק הכבוד המגיע בסיבת התורה הוא נקרא כבוד אמיתי, אך הכבוד שבא בגין העשירות הינו מזויף ומדומה. וכיון שכן זה האדם החפץ בכבוד אילו היה עוסק בתורה ובמצוות כראוי - היה זוכה לכבוד הנכון והאמיתי, וכמו שנאמר (משלי ג, טז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד.

רק הכבוד המגיע בגין חכמת התורה קיים לעולם

במהר"ם שיק כתב לבאר ענין זה, כי הכבוד שמתקיים לעולם הוא רק זה שבא ע"י חכמת התורה, ואילו מה שבא ע"י שאר חכמות אינו קיים, וכגון מה שאנו רואים בחוש שחכמי האומות מחדשים איזה דבר לאחר עמל ויגיעה וריבוי דרישות וחקירות, ואילו בדור שלאחריהם באים חכמים אחרים וסותרים את דבריהם ומבטלים אותם מכל וכל, משום שלפי מה שעלה במצודתם נמצאה מסקנא הפוכה בתכלית, הרי שכל מה שעמלו הראשונים היה להבל וריק, ועתה הם נחשבים כחסרי דעת לפי שאמרו דברים שאינם נכונים, וכבודם אשר השיגו בתחילה בטל כעפרא דארעא, ואדרבה נהפך להם הכבוד לגנאי ובזיון מאחר שנמצאו טועים. אמנם גבי חכמת התורה אין הדבר כן, כי אפילו אם יסתור חכם אחד את מה שאמר חכם מן הדור שלפניו ויוכיח שאין דבריו צודקים, אעפ"כ היגיעה שהתייגע נזקפת לזכותו לנצח, והעמל הזה חביב לפני הקב"ה כמו מצות הנחת תפלין ואכילת מצה. וזהו שאמר התנא "אין כבוד אלא תורה" כי רק הכבוד הבא בגין עסק התורה ועמלה קיים לעולם וכפי שנתבאר.

רק הכבוד שמכבדים את האדם בגין התורה שלמד מתייחס אל האדם עצמו

כוונה נוספת יש בדברי התנא, כי האדם שמכבדים אותו בגין מעלות חיצוניות שיש לו כגון עשירות או יופי, הנה אין מכבדים אותו בעצמו אלא את מה שיש לו, משא"כ כאשר מכבדים את האדם בגין התורה שלומד, הנה ידוע שהאדם שלומד תורה הרי גופו נעשה מאוחד עם התורה"ק בחיבור גמור, ומעתה כאשר מכבדים את התורה שזכה להכניס בקרבו נמצא שמכבדים את האדם בעצמו שזכה להתחבר עם התורה. וזהו שאמר התנא "אין כבוד אלא תורה" כי רק כאשר מכבדים את האדם בגין התורה שלומד מגיע הכבוד אליו בעצמו, משא"כ בכל שאר המעלות שהכבוד מופנה רק למעלות שנתברך בהם ולא לאדם עצמו.

עובדא ממרן החפץ חיים אודות "אין כבוד אלא תורה"

ובענין זה שאמר התנא "אין כבוד אלא תורה", מסופרת עובדא שפעם אחת נכנס אל מרן החפץ חיים זצ"ל רב אחד בצוותא חדא עם עסקן יהודי שפעל גדולות ונצורות למען רווחתם של עם בני" בעת ההיא - שהיה לו גם תואר 'דוקטור', והרב הציג את העסקן לפני הח"ח באומרו כי הוא 'דוקטור' יהודי ירא ושלם החרד לדבר השי"ת, וגם מפורסם במעשיו הנפלאים שעוסק בצרכי ציבור באמונה, וזכה לפעול רבות למען חינוכם הראוי של צאצאי ציבור יראי ה', והנה הח"ח לא התפעל מן התואר דוקטור שהצמידו לשמו של העסקן, ונענה ואמר בתוכחת מגולה אנו איננו נצרכים לדוקטורים, אלא ליהודים כשרים ההולכים בדרך התורה והיראה, ולפיכך אם רוצים לכבד מאן דהוא, אין לכבדו בשום תואר זר ומנוכר, כי אם לשבחו במעשיו הטובים ויראת השמים שיש בו והיותו בן תורה ההולך באורחותיה.

ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, תורת אלה תעזבו.

התורה נקראת "טוב" אף אצל מלך מלכי המלכים שהכל שלו

דברים נפלאים כתב מרן החפץ חיים זצ"ל בפירוש פסוק זה, כי הנה ידוע שהדבר שהעני מחשיבו מאד עד שהוא קוראו בשם "טוב" אינו נחשב כלל בעיני אדם מן השורה שאינו עני, ואף דבר שנחשב אצל המון העם, הנה אצל העשיר לגודל עושרו אינו נחשב בעיניו כלל, ואפילו דבר יקר ערך שיש לו חשיבות רבה אצל העשיר, הנה אצל המלך אין שום חשיבות לדבר הזה כלל, אבל הדבר שנקרא בעל חשיבות אצל המלך ודאי שהוא יקר ערך עד למאד ואין

יכולת לשום אדם - ואפי' לעשיר מופלג - להשיגו. והנה הקב"ה אומר לבנ"י עם קרובו על התורה הק' "כי לקח טוב", הביטו וראו והתבוננו היטב על התורה שאפי' לגבי דידי שבראתי את כל העולמות העליונים והתחתונים והכל שלי, עכ"ז הנני מחשיבה כ"לקח טוב" כי טובתה רבה עד מאד אפי' למלך מלכי המלכים, עד שמצינו בכתוב (משלי ח, ל) ואהיה שעשועים יום, והיינו שהשי"ת משתעשע בה תדיר, ועכ"ז "נתתי לכם" ואני מעניק אותה לכם שתוכלו להתענג עליה וליהנות מזיווה, ועל כן אבקש ממכם למענכם ולטובתכם "תורת" את התורה שלי שנתתי לכם "אל תעזבו" לרוב חשיבותה, והחזיקו בה ככל יכולתכם לעסוק בה בכל עת.

חשיבות התורה היא רק בצירוף תיקון המידות

כ"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל אמר כי אף שחשיבות התורה ומעלתה גדולה עד מאד, עכ"ז צריך לידע כי היא טובה ומועילה רק כאשר האדם הלומדה עוסק גם בתיקון מידותיו, אך אם הוא לקוי במידות רעות אזי אין שום חשיבות וערך לתורתו. וזה נרמז בדברי התנא "אין טוב" כלומר אין הדבר טוב כאשר יש לאדם "אלא תורה", היינו שהוא עוסק רק בתורה לחוד ואינו מתקן את מידותיו.

פי לקח טוב נתתי לכם, תורת"י אל תעזבו.

יש לאדם להחזיק בדבר המעוררו לעבודת ה'

הנה במדרש (שמו"ר לג, א) איתא על פסוק זה וז"ל אל תעזבו את המקח שנתתי לכם ע"כ, ולכאוי יש לדקדק מה הוסיף המדרש בדבריו על הפסוק עצמו - שכבר נאמר בו כי לקח טוב נתתי לכם תורת"י אל תעזבו. וביאר הרה"ק מקאצק זי"ע כי הוקשה לבעל המדרש איך שייך לומר על התורה "אל תעזבו", והרי לשון עזיבה שייך על דבר גשמי העובר מיד ליד, שכאשר האדם מניחו מידו הרי הוא עוזבו, אולם התורה שהיא דבר רוחני שאין האדם נוטלו בידו גם לא שייך לעזבו. אכן הביאור בזה הוא כי הנה לכל אדם יש איזהו ענין מסוים המעוררו מתרדימתו ומלהיבו לעבודת השי"ת, ועליו מוטל לעסוק בדבר זה ולהתעורר על ידו ולא להזניחו, בכדי שאכן יוכל להתעלות בעבודת השי"ת ולעשות את רצונו כראוי וכיאות ולעשות נח"ר לפניו ית'. וזהו הביאור בדברי המדרש שהפסוק בא להורות לנו את הדבר הזה, וכה אמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורת"י אל תעזבו" היינו שלא תפסקו מללמוד תורה, וע"ז אמר המדרש שבכדי שאכן תוכלו לקיים

ה פך היא דְרָכָה שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכֵל, וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל. אִם אֶתָּה עוֹשֶׂה כֵּן אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ, אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא:

פירוש רש"י

ה פת במלח תאכל. לא על העשיר הוא אומר שיעמוד צחיי נער כדי ללמוד תורה. אלא הכי קאמר, אפילו אין לאדם אלא פת במלח וכו' ואין לו כר וכסת לישן אלא על הארץ, אל ימנע מלעסוק בה. דסופו ללמוד אומה מעושר: במשורה. מדה קטנה:

את הדבר ולא לעזוב את התורה, יש לכם להזהר "אל תעזבו את המקח" שלא תניחו מידכם את הדבר ש'לוקח אתכם ומלהיבכם להדבק בתורה" - "שנתתי לכם", יען כי הדבר הזה הוא מתנה שקבלתם מאת הבורא ית' בכדי שתחזיקו בעסק התורה הק', ולכן יש לכם להחזיק בדבר המעורר אתכם ולא תאבדו את המתנה שחננכם הבורא.

משנה ה

פך היא דְרָכָה שֶׁל תּוֹרָה.

הרצון להתענג בתענוגי העוה"ז מונע את העסק בתורה

כתב הספורנו שהתנא חפץ להזהירנו שנתרחק מן הדברים המונעים אותנו מלעסוק בתורה, וכיון שאחד מהם הוא הרצון להתענג בתענוגי הגוף, ע"כ אמר התנא שיש לאדם להסתפק מעניני עוה"ז במה שנחויך ומוכרח לצורך חיי שעה, ולא יאבד את זמנו לצורך בקשת ורדיפת המותרות. ובילקוט מעם לועז כתב שמקור הנהגה זו היא ממשה רבינו ע"ה, שבעת שעלה למרום לקבל את התורה מאת השי"ת, לא אכל ולא שתה משך ארבעים יום וארבעים לילה, בכדי שיהיה גופו ממורק ומזוכך כמלאכי השרת, ומזה ילמד כל תלמיד חכם העוסק בתורה שעליו להתרחק מלהתעדין בתענוגי עוה"ז, וע"כ אמר לנו התנא שאם אדם חפץ לזכות לקנין התורה עליו לנהוג במידת ההסתפקות במועט, ולא יבקש להשיג לעצמו מותרות הן מתענוגי האכילה והשתיה והן מעניני המלבושים, ואז לא יאבד את זמנו לריק אלא ינצל את כל עתותיו לעסק התורה.

רק בתחילת דרכו של האדם בעסק התורה עליו להמנע מן
התענוגים

בילקוט מעם לועז דייק מלשון המשנה שאמרה "כך היא דרכה של תורה",
שדברי התנא אמורים רק לגבי תחילת הדרך של קנין התורה, שאז צריך
האדם להסתפק במועט ולקבל ע"ע שאפי' אם יצטרך לחיות חיי צער עוני
ומחסור ח"ו, לא יחדל מלהגות בה בהתמדה כראוי, אבל לאחר שנתייגע בה
וכבר זכה לרכוש את מעלות התורה, שוב אינו צריך לסגף את עצמו, אלא הוא
יכול לאכול לשובע נפשו ולטעום ממעדני העוה"ז, והדבר לא יזיקנו ולא יפריע
לו מלעסוק בתורה, ואז יוכל להתנהג כפי מה שאמר התנא בסוף דבריו "אשריך
בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב". [ועיין להלן במשנה זו (ד"ה הנה לכאורה) שהבאנו
בשם המד"ש שגם הוא כתב כעין דברים אלו].

והמשיל על כך משל לסוחר הנוסע ליריד גדול המתקיים בעיר רחוקה בכדי
לרכוש סחורה ולמוכרה בעירו בריוח עצום, והנה בכל משך ימי הנסיעה
לבו טרוד מאד בדרך ההגעה ליריד וכן בקניית הסחורות, ולאחר קנייתם דאגתו
נתונה שלא ייגנבו ולא ייפסדו, ולפיכך אינו אוכל ואינו ישן כראוי, אלא ממש
מעט מזעיר כמה שהוא נצרך בכדי קיום גופו, אמנם כאשר עלה בידו לרכוש את
מיטב הסחורות במחיר טוב, והוא שב לביתו בשלום כשכל הסחורות מצויים
בידו, והוא יודע שכעת הוא עומד להתפרנס על ידם בכבוד, אזי הוא מרשה
לעצמו לנוח כראוי מטרדות הדרך, וכן לאכול לשובע, ואינו מתנזר מכל מיני
מעדנים באשר הוא מקוה להחליף כח על ידם. ובזה יובן היטב מפני מה נקט
התנא בלשונו "כך היא דרכה של תורה", משום שרק בתחילת דרכו של האדם
העוסק בתורה עליו לנהוג בדרך זו של ההתרחקות מן התענוגים, אך לאחר
שכבר זכה להשיג את התורה אינו צריך שוב להמנע מן המאכלים והתענוגים.

העוה"ז נמשל לדרך - שבה אין לאדם את כל צרכיו

והרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע היה מפרש את דברי משנתינו בדרך
משל לסוחר גדול שדרכו לנסוע למרחקים לצורך עסקיו, והנה לעתים
מזדמן לו לעבור בכפרים ועיירות שא"א להשיג שם אוכל לשובע, אלא רק מעט
לחם ומים במשורה, האם יעלה על דעת מאן דהוא שמחמת חסרון הנוחות שיש
לו בדרך יוותר על הנסיעה, וישוב לביתו באפס מעש ובלא לעסוק במסחרו
ועסקיו המכניסים ריוח, הלא ברור לכל בר דעת שלא תחלוף במוחו אפילו צל
של מחשבה מעין זו, אלא על אף כל הקשיים יסכים לוותר על כל מנעמי
העולם, ובלבד שיגיע אל המטרה המבוקשת לגרוף לכיסו הון רב. והנמשל הוא

שהעולם הזה נחשב ל"דרכה של תורה", שהרי בו עוברים בני האדם בדרכם לרכוש את קניני התורה ולהגיע עמם לעולם העליון, ומעתה אם יחסרו לאדם צרכי העוה"ז ולא יהא לו אך ורק "פת במלח ומים במשורה", ודאי שלא יהווה הדבר הזה סיבה עבורו בכדי לחדול מעמל התורה.

פך היא דרְכָה שֶׁל תוֹרָה פֶת בַּמִּלַּח תֹּאכֵל וכו'.

רש"י: "פת במלח תאכל" נאמר רק לעניים

ובענין כלפי מי דיבר התנא באומרו "פת במלח תאכל", כתב רש"י שאין כוונת התנא שאסור לעשיר ליהנות מעשרו, אלא שאף אם אין לאדם אלא פת במלח, והוא מוכרח לישן על הארץ מחמת שאין לו כר וכסת, גם אז לא יימנע מלעסוק בתורה ויקיים "פת במלח תאכל וכו' ועל הארץ תישן". וכעין זה כתב גם החסיד יעב"ץ בשם המפרשים, שהתנא ייחד את דבריו אל האדם שהשעה דחוקה לו ביותר ומזונותיו מצומצמים, ונתכוין לומר שלא יאמר אדם זה בלבו הנני מוכרח כעת לעסוק בכל כחי ומרצי בהשגת הפרנסה, וכאשר אצליח בדבר ותהיה פרנסתי מצויה בידי בהרחבה גדולה - אזי אוכל לעסוק בתורה יומם ולילה, שהרי אם יעשה כן יכלו ימיו ושנותיו בהשגת הממון ולא יגיע לעולם לעסוק בתורה, עד אשר יגיע לעולם האמת כשהוא ריק מן התורה לחלוטין, וע"כ אמר לו התנא "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל" וכו', והיינו שיעסוק בתורה בתוך כך שהוא מסובב בעוני ומחסור, ואז יזכה ל"אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב".

מדרש שמואל: גם העשירים צריכים לקיים "פת במלח תאכל"

אמנם במדרש שמואל נחלק על פירוש זה, וכתב שדברי התנא מכוונים גם אל העשיר אשר יש סיפק בידו להתענג בכל תענוגי העולם, ועכ"ז בא התנא להזהירו שלא ירגיל את עצמו בהם, כי אז לא יוכל לעסוק בתורה ולהתייגע בלימודה כנדרש מהתענג ומרוך [דהיינו שמחמת שהוא מורגל כ"כ בתענוגי העוה"ז השפלים והנחותים לא יהיה מסוגל להמית א"ע על דברי תורה]. טעם נוסף כתב במד"ש שאם העשיר ירגיל א"ע לעסוק בתאוות ותענוגים יימשך אחריהם וירצה להרבות בהם יותר ויותר, ואז יוצרך להוציא עליהם הון רב, ובכדי להשיג ממון יהא מוכרח להתבטל מלימוד התורה ולהרבות בעסקיו, ולפיכך הזהיר התנא בכללות בין לעשירים ובין לדלים ואמר "כך היא דרכה של

תתשצד דרכי מסכת אבות אבות

תורה פת במלח תאכל" וכו'. גם החסיד יעב"ץ פירש באופן זה, וכתב שהאדם בטבעו נוטה ונמשך אחר הגשמיות ולא אחר חלק הרוחניות ועסק התורה, ואדרבה כל העם בורחים ממנה בתחילה ואינם חפצים לעסוק בה, עד אשר הם זוכים שיכנס חשקה בלבבם, ולפיכך הזהיר התנא את האדם הלז שחפץ לעסוק בתורה, שעליו לגרש ולהבריח מרצונותיו את כל התאוות והתענוגים, שהרדיפה אחריהם חקוקה בנפשו מטבע בריאתה - בדומה לכל שאר בעלי החיים, וירחיקם ממנו בתכלית עד קצה האחרון, כדי שהתורה הק' תמצא את נפשו ראויה לשכון בו, ויהיה גופו כבית הפתוח לרווחה להכניסה אליו, ולא יוכלו התאוות הגשמיות לומר לתורה (כלשון הכתוב בראשית יט, ט) 'האחד בא לגור וישפוט שפוט'.

עובדא נפלאה המלמדת אותנו ענין זה שיש לבחור בחיי תורה אף אם הם מלווים בסבל ומחסור

ולדברי המד"ש האמורים יש להסמיך את העובדא שהיתה עם הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד, שבימי נעוריו היה לו חבר שבמשך הזמן למד מקצוע עריכת-דין, והתחיל לשמש כעורך דין והצליח בכך עד מאד עד אשר נעשה עשיר מופלג, פעם אחת נקלע חבר זה לעירו של רבי אלחנן והגיע לבקר אצל ידיד נעוריו, ויהי בהכנסו לביתו ויפן כה וכה וירא את גודל העניות השוררת בביתו, הצר לו מאד בלבו על כך, וע"כ אמר לרבי אלחנן, ידידי היקר, הן אתה נתברכת בכשרונות נדירים ויש לך מח חריף למאד הרבה יותר ממני, ואם היית משקיע את כוחותיך בלימוד עריכת דין היית נעשה עורך דין מעולה ביותר אשר אין רבים כמוהו, והיית מתעשר עושר רב ולא היה לך צער העניות שהינך סובל כהיום הזה, רבי אלחנן הקשיב לדבריו אך לא השיב לו מאומה על כך אלא המשיך לשוחח עמו זמן מה.

בעבור שעות מספר סיים הידיד את ביקורו ורצה לעזוב את העיר עם הרכבת, רבי אלחנן קיים מצות לוויה וליוה את אורחו לעבר תחנת הרכבת (באן-סטאנציע), ויהי כבואם שמה ראו שבתחנה עומדות ב' רכבות, האחת חדשה ונאה שהנסיעה בה נוחה מאד (זייער באקוועם) והיא עומדת לנסוע לכיוון מזרח המדינה, ואילו השניה הינה רכבת ישנה שמחמת יושנה היתה שבורה והרוסה במקצת והנסיעה בה קשה ביותר, וכיוון הנסיעה בה היא לצד מערב המדינה, האורח שהוצרך להגיע למערב צעד לעבר הרכבת הישנה כשהוא נפרד מר' אלחנן לשלום, ר' אלחנן שהמתין לרגע זה עשה עצמו כמשתומם ושאל את העורך דין, מדוע זה הולך אתה אל הרכבת הישנה והשבורה, ולא תעלה אל הרכבת החדשה והמפוארת אשר ברור שהנסיעה בה היא הרבה יותר

דרכי פרק ו משנה ה אבות תתשצה

קלה ונוחה והנאתך בה תהיה גדולה לאין שיעור, אמר לו חבירו, תמהני עליך שאתה - הידוע כחכם מופלג - תשאל שאלה כזו, והרי כיון שהנני נצרך להגיע לצד מערב המדינה והרכבת החדשה נוסעת לצד הנגדי, מה בצע כי אסע עמה אם היא לא תביאני למחוז חפצי אלא תרחיקני משם מרחק רב.

ישמעון אזניך מה שפיך מדבר - השיבו רבי אלחנן - הן אתה עצמך אמרת שאם הינך נצרך להגיע לכיוון מסוים, תלך לשם אף אם יש מקום אחר שאפשר לבוא אליו בנוחות יתירה, ואתה מסכים לוותר על ההנאה שבנסיעה בכדי שתגיע למחוז חפצך אף אם יהיה כל משך הנסיעה מלווה בסבל עז, ולמה זה לא תבין שגם אנכי כמוך, שכיון שהנני צועד לעבר המטרה שהצבתי לי - לעסוק בתורה"ק שהיא תכלית בריאת העולם, לא אכפת לי כלל מן הסבל שיש לי בעודני הולך שמה, ולא עולה על דעתי כלל לעסוק בענינים אחרים ולחיות במצב שונה, אם אין זה האופן שיביאני אל הדרך שהנני צריך לילך בה - שהיא המסילה העולה בית קל.

פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכַל, וּמִיָּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתָּה.

אין חסרון שיאכל האדם לשובע נפשו, ובלבד שלא ידקדק הרבה במה שאוכל

כתב בשפת אמת שמדברי המשנה נשמע יסוד גדול לענין הכנת עסק התורה, כי התנא לא אמר שבכדי שהאדם יוכל לעסוק בתורה עליו להתענות או למעט באכילה, וכן שאם חפץ לקנות את התורה עליו למעט בשינה ולהלחם עם הצורך שלו לישון, אלא אמר "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה" וכו', והיינו שנתכוין להדריך את האדם איך לאכול וכיצד לישון, אולם יש באפשרותו לאכול לשובע נפשו ולישון ככל הצורך, והעיקר בדבר שלא ידקדק ויחקור במה שמזומן לפניו לאכול - אם הוא רב או מעט אם טוב ואם רע ואם הוא די ערב לחיכו, אלא יאכל מה שיש לו בכדי שיהיה בריא וחזק ורב כח לעבודת השי"ת. ואמר בענין זה בשם זקינו בעל חידושי הרי"ם זי"ע שסיפר אודות היהודי הק' מפשיסחא זי"ע, שכאשר היה גופו הק' חש ברעב, היה אוכל מכל מה שהיה לפניו ולא בחר מאכל אחד על פני חבירו.

יש לקצר בהכנת המזון ולאחריו, ואת הלימוד יש להרבות ולהקדים

בספר רוח חיים ביאר את כוונת התנא, שדייק באומרו "פת במלח" שהוא דבר המוכן ועומד לאכילה ואין צריך לטרוח ולעמול בהכנתו, ואם זה יהיה מאכלו יוכל להרבות בעסק התורה גם באותו הזמן שהיה זקוק להתעסק בהכנת מזונו. ובמה שאמר התנא "תאכל" וכן "תשתה" בלשון עתיד, נתכוין לרמוז שלא ירגיל האדם את עצמו לאכול ולשתות תיכף ומיד כאשר יעלה בלבו הרצון לכך, אלא יאחר את אכילתו, ולא יפסיק מלימודו בגין האכילה מיד בעת שיתחיל לחוש ברעב, שהרי עוד היום גדול לפניו ויהיה לו זמן רב בכדי לאכול, וע"ז מורה לשון "תאכל" שאפילו את אכילת הפת במלח הלזה יש לו לאחר, אמנם לענין עסק התורה נקט לשון אחר ואמר "ובתורה אתה עמל" בלשון הווה, להורות שיש לאדם להתחיל ללמוד את התורה"ק כבר ברגע הראשון שיש באפשרותו, ולא יאחרנה בשום פנים, כי אפילו רגע אחד שעבר לריק א"א להשיבו ולתקנו.

ומים במשורה תשתה.

ביאור כוונת התנא באומרו "ומים במשורה תשתה"

כתב הרע"ב ש"משורה" היא מידה קטנה, ומבאר השפת אמת שגם אם בגין מיעוט שתייתו יהא האדם מוכרח לשתות לצמאו מספר פעמים במשך היום, עכ"ז הא עדיפא שישתה מים כמה וכמה פעמים מאשר שישתה הרבה מים בפעם אחת. ובמדרש שמואל כתב שאף שלפני כן אמר התנא "פת במלח תאכל", ומטבע המאכל המלוח להצמיא את האדם האוכלו והוא משתוקק לשתות מים הרבה, עכ"ז ציוה ואמר "ומים במשורה תשתה" כי גם בעת כזו יש לו להמעיט בשתייתו ולא למלאות את תאוות לבו. עוד נתכוין התנא לרמוז באומרו "מים", שישתה דוקא מים ולא יין שהאדם מתאוה אליו ביותר.

ועל הארץ תישן.

ביאור אופן השכיבה על הארץ

הקשה בשפת אמת היאך יעץ התנא לאדם לישון ע"ג הארץ, והלא אמרו חז"ל במסכת ברכות (סב ע"ב) על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. ותירץ דהן אמת שמדברי הגמ' הללו נשמע ששכיבת הקרקע היא גרועה ביותר מכל השכיבות, אולם התנא בא להשמיענו שאפילו אם האדם הינו חסר כל ואין לו על מה לשכב רק "על הארץ" - לא יתבטל מלימודו ויעסוק בתורה במסירות

דרכי פרק ו משנה ה אבות תתשצז

נפש אע"פ שיתקיים בו "חיי צער תחיה". עוד יישב שאין כוונת המשנה שיישן על הארץ ממש, אלא שיניח תחת ראשו דבר מה בכדי שלא יהא שוכב ע"ג הקרקע.

יש לת"ח לנדד שינה מעיניהם ולהרבות בעסק התורה

הרב חיד"א זי"ע ביאר שהתנא חפץ לסייע ביד הת"ח שיוכל להתגבר על תאות השינה, ויעלה בידו לקום ממשכבו בעוד לילה בכדי לעסוק בתורה, ולכן אמר לו "על הארץ תישן וחיי צער תחיה" כלומר שתצטער בעת השינה, וזה יגרום לך שתוכל לקום משינתך בנקל כי לא תהיה אחוז כ"כ בחבלי השינה, ומתוך כך נמצא ש"ובתורה אתה עמל" כי כבר באשמורת הבוקר תקום ממיטתך לעסוק בתורה. ואכן מסופר כעין זה על כמה וכמה מגדולי הדורות הקודמים שהיו מנדדים שינה מעיניהם ומרבים לשקוד בתורה באישון לילה או בבוקר השכם, והיו מטכסים עצות ותחבולות כדת מה לעשות בכדי שלא תחטפם שינה ותמנעם מן התורה, ויש מהם שהיו נותנים רגליהם בקערה מלאה מים קרים בכדי שלא יירדמו, ובדומה לזה ישנם עוד דוגמאות.

ובילקוט מעם לועז כתב שהיה מעשה אצל חכם גדול שהיה יושב ועוסק בתורה עם תלמידיו יומם ולילה, והנה לילה אחת אחר חצות ראה הרב שאחד מתלמידיו מכין ספסל למשכבו ומסדר עליו כר וכסת, והיה התלמיד עמל וטורח זמן רב לסדר את המצע יפה יפה בכדי שתנעם לו שינתו, גער בו החכם ואמר לו, אם לא נפלה עליך תרדימה מיד ועוד היה זמנך בידך לסדר את מקום משכבך בצורה כזו, הרי שלא גברה עייפותך כ"כ, וא"כ כיצד לא חסת על איבוד הזמן היקר ופסקת מדברי תורה כשעוד היה בכך כח לעסוק בה. ועפ"ז ביאר את כוונת התנא באומרו "ועל הארץ תישן", היינו שחשקך בתורה יהיה גדול כ"כ עד אשר לא תמצא לעצמך פנאי להציע את מצעך ולשכב ע"ג מיטה כדרך כל האדם, אלא תמשיך לעסוק בתורה ולהעמיק בה בעוז ותעצומות עד אשר יאפסו כוחותיך, ובעת הצורך תהיה מוכן אפי' לשכב על הארץ ושם לישן ולהחליף כח.

וחיי צער תחיה.

"חיי צער תחיה" בא לרבות גם את שאר הענינים שלא נזכרו במשנה

הקשה במדרש שמואל וכי מה שמנה התנא עד עתה ואמר "פת במלח תאכל" וכו' אין פירושו שהוא חי חיי צער, ולמה זה הוצרך להוסיף ולומר

"וחיי צער תחיה". וביאר שעד עתה לא פרטה המשנה אלא את מניעת הדברים ההכרחיים ביותר שהם האכילה השתיה והשינה, אך באמת יש עוד דברים הקשורים להבלי עוה"ז - שגם בהם צריך האדם לצמצם ולהמנע מהנאתם, אמנם התנא לא בא למנות את כולם אחד לאחד כמו רוכל המפרט את כל סחורתו, ולפיכך כלל את כולם בכלל אחד ואמר "וחיי צער תחיה", להורות שכלפי כל עניני עוה"ז יש לאדם להתדבק במידה זו של "חיי צער תחיה" ולא ירדוף אחריהם, משום שזהו כלל גדול בקנין התורה.

ובתור דוגמא לדבר זה שגם בשאר ענינים יש ללומד תורה לסבול את הצער - ננקוט את חסרון המלבושים, שגם אם מחמת רוב עניותו יהיו בגדיו קרועים ובלויים, לא יפגום דבר זה בהתמדתו אלא ימשיך להגות בתורה כראוי, וכעין העובדא שהיתה עם הגאון רבי דוד דייטש זצ"ל בעמח"ס 'אהל דוד' תלמידו של מרן החתם סופר זי"ע, שפעם אחת הגיע לפרעשבורג מקום מגורי רבו ונכנס אליו בכדי להתבשם מתורתו, ויהי כאשר ראה החתם סופר שבגדו העליון קרוע מאד, היה אכפת לו על כך שתלמידו לבוש בלבוש שאינו מכובד כראוי לעוסקי התורה, ושאלו האם אין לך מלבוש אחר, אמר לו יש לי בגד נוסף, חזר ושאלו, וכיון שכן מדוע אינך לובש את הבגד השני שיש ברשותך, השיבו רבי דוד - זאת הוא משום שהבגד הלז קרוע יותר מן הלבוש שהנני לבוש בו כעת...

גם בעת שהאדם סובל צער ויסורים יש לו להיות בשמחה,
ואז יזכה לקנין תורה

עוד פירש במד"ש, כי הנה מדרך הטבע, האדם הסובל צרות וחי חיי צער, לגודל סבלו הרי הוא מחשיב את עצמו כמת משום שחיייו אינם שוים אצלו אפי' כקליפת השום, אולם זאת אינה הדרך, כי אף כאשר האדם אפוף יסורים יש לו לקבלם באהבה ולהיות שמח ביסוריו. ולזאת נתכוין התנא במאמרו "וחיי צער תחיה", כי אף את אותם "חיי צער" אתה "תחיה" כלומר שיהיו נחשבים בעיניך כחיים ולא כמות ע"י שתקבלם באהבה.

ובספר מפי ספרים וסופרים הוסיף לבאר שרק האדם המקבל את חיי העוני והדחק באהבה ובשמחה, והוא סבור באמת שחיייו טובים ונעימים ואינו מרגיש שום מחסור, הוא יכול לזכות שתהיה התורה נקנית אצלו כראוי, אך האדם המתאונן בלבו והוא מלא צער על הדוחק והצמצום שהינם מנת חלקו - לא יוכל בשום אופן לזכות לחלק בתורה, ולפיכך גם בעת שעוברים על האדם כל מיני נסיונות וקשיים והוא סובל מעוני ומחסור - כל יפול לכו בקרבו, אלא

יתחזק להיות שש ושמה על אף סבלו הרב, ויאמין כי הכל מאת ה' ויבטח בו ית' שיעזרהו לצאת ממצוקותיו, ולא יפול לעצבות ומרה שחורה ח"ו, ואז אכן יזכה לקנין איתן בתוה"ק.

ובתורה אתה עמל.

גם אחר ההתרחקות מעניני עוה"ז צריך לעמוד הרבה בתורה

כתב במדרש שמואל שכוונת התנא לרמוז בדבריו, שאף שכאן נתבאר שדרך זו של ההתרחקות מן התענוגים מביאה את האדם לקנות את התורה, לא יחשוב בלבו שכאשר ינהג כסדר הזה של "פת במלח" וכו' יזכה חיש מהרה לספוג את התורה בנקל - ואף בלא עמל ויגיעה כלל, וכאשר לא יעלה הדבר בידו על אף שלא הפיל דבר מכל אשר דברה המשנה - ישים את דברי התנא כאינם נכונים ואמיתיים, (וגם יתכן שיבוא לידי יאוש כאשר יראה שלא יזכה לכך במהרה), ולפיכך אמר התנא שאף אחר שהתרחק האדם מאד מן הרדיפה אחר הבלי העוה"ז ותענוגיו, גם אז יקיים "ובתורה אתה עמל" ויתייגע בה בעוז, וכולי האי ואולי יזכה שתהיה התוה"ק קנויה אצלו ומובלעת בדמו. ובילקוט מעם לוועז כתב שהתנא אמר "ובתורה אתה עמל" לפי שהלימוד צריך להיות דייקא מתוך עמל ויגיעה ולא מתוך שחוק ונעימות, כיון שהרוצה להרגיש את טעם התורה צריך להתייגע עליה ברוב עמל, ובענין זה מובא על רבינו האריז"ל שהיה יגע בתורה ומצוות באופן מופלג עד שהיו פלגי זיעה ניגרים מגופו הטהור.

אם אתה עושה בן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא.

רק על האדם שחי חיי צער מבחירתו העצמית ניתן לומר
"אשריך בעוה"ז"

במדרש שמואל הביא פירוש ששמע מאחרים, כי אם העני יאכל פת במלח וישתה מים במשורה וישן על הארץ מחמת שאין ידו משגת לרכוש מאכלים טובים וכדו', לא יאמרו עליו שהוא מאושר בעוה"ז ובעוה"ב, שהרי זה העני אינו דורך בדרך הזו בגין בחירתו העצמית אלא בעל כרחו, לפי שאין לאל ידו להשיג את כל אלו, ולפיכך אמר התנא "אם אתה עושה כן" כלומר שאתה תתנהג באופן זה מבחירתך, כלומר שאף שיש לך עושר ונכסים ועל ידם תוכל להתענג בעניני עוה"ז, תמנע את עצמך מהם כדי שתוכל לעסוק בתורה כראוי, אז תזכה שיהיה "אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב".

משנתינו מדברת על אדם נדיב לב החי חיי צער, ולא על אדם שהנהגה זו נובעת מחמת קמצנותו

אולם המד"ש עצמו פירש באופן אחר, כי ישנם פעמים שהאדם נוהג בדרך זו של מיעוט התענוגים מחמת שהוא לקוי במידת הקמצנות (כילי), וכיון שהוא חס על ממונו אינו אוכל כי אם פת במלח, ואינו רוכש לא כר ולא כסת אלא ישן על גבי הארץ, הנה לאדם זה לא יאות לומר "ואם אתה עושה כן", לפי שאין הנהגתו זו נובעת מחמת רצונו ובחירתו העצמית, אלא משום שכח הטומאה הנקרא 'רעה' שולט עליו וכופה אותו שלא להוציא ממון מכיסו, ואינו נותן לו להיות שליט על נכסיו, וכפי שאיתא בזוה"ק (ח"ב דף סה ע"א) על הפסוק (קהלת ה, יב) עושר שמור לבעליו לרעתו, בשביל רעתו השורה עליו. וזהו שאמר התנא, שאם זה הדבר שמאכלך פת במלח ושתייתך מים במשורה נובע מחמת ש"אתה עושה כן" וכתוצאה מחפצך ורצונך, והיינו שבטבעך הינך נדיב לב ואתה מסוגל להוציא ממון מכיסך לצורך דברים שונים, אלא שבגין רצונך לקנות קנין בתורה אתה מתרחק מתאוות העוה"ז, שאז בודאי "אתה" עצמך "עושה כן", כלפי אדם זה שפיר ייאמר "אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב".

רק האדם הנוהג במידה זו - מרגיש בנפשו את האושר שיש בחיי צער אלו

ומובא בשם הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל שתמה מפני מה הוצרך התנא לומר תיבות "ואם אתה עושה כן" ולכאורה היה לו לנקוט בלשון קצרה ולומר "אם פת במלח תאכל וכו' אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב". ותירץ שבאמת דבר זה שהנוהג בדרך זו של אכילת פת במלח וכו' אשריו בעוה"ז - אינו מובן בשכל אנושי, שהרי כל רואה יאמר שבודאי אין חיי אדם זה טובים ונעימים, אמנם האדם הזה עצמו הזוכה לעסוק בתורה, הוא יודע ומרגיש שהתורה טובה יותר מאלפי זהב וכסף והיא יקרה מפז ומפנינים, והוא חש בנפשו את אמיתות הדברים שהעוסק בתורה מתוך עמל וחיי צער אשריו גם בעוה"ז, ולפיכך אמר התנא "ואם אתה עושה כן" אשריך בעוה"ז, כי רק הוא עצמו חש את השמחה והאושר הפנימי הכרוכים בלימוד התורה מתוך צער.

אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא.

אדם זה אוכל את הפירות בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב

כתב במד"ש בפירוש דברים אלו, שהעוסק בתורה באופן זה יאכל את פירות מעשיו בעוה"ז, והקרן קיימת לו לעוה"ב. וטעם הדבר שכונה התנא את טובות

תתתא אבות דרכי פרק ו משנה ה

העוה"ז בשם 'אושר' ולא בשם 'טוב' לפי שהם דברים גשמיים ואינם ברי-קיימא, ורק טובות הקשורות עם העוה"ב הם נקראים טוב, וכמאמר הכתוב העולה על השכר הניתן לצדיקים בעוה"ב (תהלים לא, כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך.

רק בתחילת לימודו נצרך האדם לחיות חיי צער, אך לאחר מכן הוא עתיד לזכות לעשירות והרחבה

הנה לכאורה יש סתירה בדברי המשנה מיניה וביה, כי בתחילה אמר התנא שיש לאדם העוסק בתורה לחיות חיי צער באכילת פת במלח וכדו', ואילו בסוף דבריו אמר "אשריך בעוה"ז", ואיך יתכן שעם חיי צער כאלו יהא האדם מאושר ושמח. וביאר במד"ש שאם האדם מקבל את כל התנאים הללו בסבר פנים יפות, וחפץ לעסוק בתורה אפילו אם לשם כך יצטרך לסבול חיי צער, הנה אף שבאמת דרכה של תורה היא ע"י הדברים האמורים, עכ"ז כאשר השי"ת רואה את יושר לבו של האדם שמסכים לילך בדרך זו, בסופו של דבר יבוא על שכרו משלם ויאכל גם את העוה"ז וגם את העוה"ב, ויתקיים בו מאמר התנא (לעיל פ"ד מ"א) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, והוא עתיד לעסוק בה מתוך עושר והרחבה גדולה.

ביאור נפלא ע"ד משל, היאך יהיה האדם מאושר בעוה"ז למרות שהוא חי חיי צער

סיפר מרן החפץ חיים זצ"ל, בפלך הוראדנא שבליטא היתה עיר קטנה בשם זעלווע שהיו דרים בה אנשים מועטים, ושם היה מתקיים היריד הגדול שהיו משתתפים בו סוחרים ולקוחות מכל רחבי המדינה, משך זמן היריד היה ארבע שבועות בשנה, ולמטרה זו נבנו בשטחי אותה העיר מאות חנויות לצורך מכירת הסחורה, וכן אולמות רחבים והיכלות גדולים בכדי לאחסן את כל אותם הסחורות, וכיון שהגיעו לשם אנשים רבים עד מאד, היה צורך לבנות עבורם מספר מלונות גדולים ובתי אכסניה רבים, ובמשך אותם השבועות היו באים אל העיר הזו רבנים וגאונים רבים מכל העיירות הקרובות והרחוקות, וכיון שהתכנסו למקום אחד הרבה מגדולי ישראל, היו מנצלים זאת ומתוועדים יחדיו, בכדי לתקן תקנות שונות ומועילות לפי צורך השעה להטבת מצב היהדות בקהילות ישראל כדרכם בקודש.

והנה בגין הצורך והביקוש הרב למגורים בעת ההיא - היה מחיר שכירות דירה קטנה עולה לסכום גדול מאד, ולפיכך גם כל מי שהיתה בבעלותו דירה בעיר היה מתכנס עם כל בני ביתו בחדר אחד מחדרי הבית, ואילו את כל שאר החדרים היה משכיר לבאי היריד והיה מרוויח עי"ז סכום רב, וכל אותם מלונות

תתב דרכי מסכת אבות אבות

שהיו שם לא נבנו כי אם לצורך אותם ימי היריד, ומן הממון שהרוויחו באותו חודש היו מתפרנסים במשך כל ימות השנה, ובכדי שיוכלו לשרת כל האורחים ולספק את כל צרכיהם כראוי, היו שוכרים כמה פועלים שיעמדו לימינם ויסייעו בידם לשמש את דרי המלון לשביעות רצונם, ואילו במשך שאר חדשי השנה היו המלונות מתנהלים כסדרן כאשר כל הפועלים על משמרתם יעמודו, אך באי המלון והאורחים היו מועטים.

פעם אחת נזדמן החפץ חיים לעיר בימי היריד והיתה אכסנייתו בחדר קטן שבאחד מבתי המלון, באחד הימים שמע היאך שאחד מן המשרתים מתאונן בפני העגלון על הטרחה המרובה שעליו לטרוח בעת הזו, ושזה שבועיים ימים שאין הוא יכול לסעוד את ארוחתיו כרגיל, וברוב הימים אין זמנו בידו לאכול עד אחר עבור חצות היום, ולפי שהוא צריך לשרת את האורחים שעות רבות אין הוא מצליח לישון כנדרש, ולעתים הוא ישן רק ג' שעות במעת-לעת, וסיים את דבריו באומרו הלוואי שיסתיימו ימי השוק במהרה טרם הזמן המיועד, ואז תפסק המהומה הגדולה הכרוכה ביריד, ואוכל לשוב לאכול ולישון כדרכי מאז ומקדם.

והנה באותה עת היה בעל הבית מתנמנם על גבי כסא בסמיכות אליהם - בקצה החדר שהוקצה למנוחת העגלונים, כאשר את כל חדרי המלון מסר לאורחים, ולא נותר לו לצורך מנוחתו כי אם אותו מקום, ויהי כאשר הגיעו דברי המשרת לאזניו ננער בכעס רב ממקומו והחל צועק על המשרת בקול גדול, רשע ושוטה שכמותך, למה זה תחפוץ שייפסק היריד, והרי אני מתפלל ואומר מי יתן ויאריך ה' את זמן השוק עוד כהנה וכהנה, וכתוצאה מזה אוכל להתפרנס מן הרווחים זמן ארוך יותר, הן אתה מתלונן על מיעוט שינתך ואכילתך, הידעת כמה ארכה שינתי הלילה, פחות מג' שעות, כיון שבאישון לילה בא סוחר אל בית המלון, וכיון שלא נותרה עבורו אפילו מיטה אחת פינתי את חדרי והענקתי לו את מיטתי האישית בכדי שינוח עליה, ואילו אני לא שבת לישון כלל, וכן הידעת מתי סעדתי את לבי לראשונה היום, דע לך כי מרוב הטירדה שהיתה לי בגין האורחים לא היה לי פנאי לטעום דבר מה עד שעה ג' לאחר חצות היום, ובכל זאת שמח אני על קיום היריד ותקותי עזה שיימשך עוד זמן ארוך.

והנה החפץ חיים - שכאמור היה עד שמיעה למהלך השיחה הלזו, התבונן בחילוק שבין המשרת לבעל הבית, שבעל המלון היודע בכירור שפרנסתו תלויה ועומדת בתקופת היריד, וככל שירבו האורחים שיימצא עבורם מקום במלוננו כך ירבו רווחיו ויגדל ממונו, ועל כל פעם שיוציא את הכר מתחת ראשו

ואת הכסת ממיטתו וימסרם לאורח נוסף ישתלם גמולו כראוי, ועל כל דבר מאכל שיגיש לאורח ירוויח כסף מלא, ובזוכרו זאת תומתק לו כל טירחתו ולא ירגיש את גודל הקושי שיש לו, וכן מחמת שהוא יודע שבגין כך שהשינה נדדה מעיניו בימי היריד, יוכל לישון אח"כ במשך כל ימות השנה במנוחת הנפש ללא שיטרידוהו דאגות פרנסה, הרי שהוא שמח ולבו טוב עליו בגין הנהגה הזו, משא"כ המשרת הלזה שעובד אצל בעל הבית בקביעות, ואין לו העלאה בשכרו אם יהיה היריד נמשך, שהרי הוא שכיר שנה ומקבל שכרו מדי חודש בחדשו, לפיכך קשה לו עד מאד לסבול את עול הטירחה היתירה שישנה בחודש זה של היריד, ולכן הוא ממתין ומצפה בכליון עיניים אל רגע סיום ימי היריד בשעה טובה.

ובאשר סיפר החפץ חיים את המאורע הלזה הוסיף ואמר, כי עי"ז נוכל להבין את מאמר משנתינו, (כי לכאורה אין מובן, כיון שהאדם עוסק בתורה מתוך חיי צער וסיגוף הגוף - איך זה נוכל לומר לו "אשריך בעוה"ז"), וכה אמר התנא "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל" וכו', והנה אם אתה תביט ותתבונן אשר "ובתורה אתה עמל" כלומר שתשים למול עיניך שחיי הצער הללו אינם לריק, אלא בעבור עמל התורה - שע"ז הינך זוכה להשיג ולקנות את התורה היקרה מזהב ומפז, אזי "אשריך וטוב לך" כי לא תרגיש כלל בצער ובתלאות אשר ימצאו את גופך במשך לימודך, כי הנך נותן אל לבך שע"י העמל אתה מכין את עצמך להתעטר בכתר התורה, ולפיכך "אשריך בעולם הזה" כי כבר בעת היותך בעוה"ז מסובב בחיי צער ויסורים, יגיל לבך וישמח מאד עם כל הקושי - ביודעך ש"וטוב לך לעולם הבא" כי בעולם הגמול תבוא על שכרך במידה גדושה על כל צער וצער שהיה לך בגין עסק התוה"ק, וכיון שכן לא תחוש כלל שהינך חי חיי צער וחסרים לך מזון ומשקה, בדומה לאותו בעל בית מלון - שעל אף שהיה טורח הרבה ומנדד שינה מעיניו ואינו אוכל לשובע נפשו - לא הרגיש אפילו מעט צער ויגון, ביודעו שעל כל הקושי הלזה יבוא על שכרו במידה גדושה.

גאב"ד אונסדארף זצ"ל קיים "פת במלח תאכל" וכו'

כפשוטו ממש

ובספר חותם האבות הביא עובדא שהיתה אצל הגה"צ רבי שמואל רוזנברג זצ"ל גאב"ד אונסדארף, הדבר אירע פעם אחת ביום הפורים כאשר בחורף ההוא מנתה ישיבתו הרמה סך כמאתיים וחמשים בחורים מופלגים עמלי תורה, וכיון שבתקופה ההיא עדיין לא היה קיים בישיבה מטבח וחדר אוכל לצורך התלמידים - סבלו רוב הבחורים ממחסור גדול במזון, וכמעט שלא הזדמן להם לאכול לשובע, אולם אעפ"כ היו הוגים בתוה"ק בדביקות גדולה ועובדים את השי"ת בלא לשים לב למצבם הגשמי הקשה, ראש הישיבה העריך

תתד דרכי מסכת אבות אבות

מאד את תלמידיו על כך שהם עוסקים בתורה מתוך דחק גדול שכזה, ולפיכך באותו זמן שישב עמהם בצוותא חדא ביום הפורים היתה בדיחא דעתיה עד מאד, ולאות הערכה החליט לספר להם אודות מה שעבר עליו בימי בחרותו, וכה סיפר, אבי זצ"ל שימש כרב בעיר טיסא-פירעד ואני גליתי למקום תורה ללמוד בישיבה המרוחקת מבית אבי וממולדתי, והנה לגודל העניות ששררה בימים ההם לא היה סיפק ביד אבי ליתן לי די ממון כפי שהוצרכתי, והסכום שנתן לי הספיק רק לצורך שכירות מקום לינה ולא יותר, ולפיכך לא יכולתי לשלם לבעל בית שיארחני על שלחנו ויגיש לי ארוחה מבושלת - כפי שהיה נהוג בימים ההם, ולא היה לי במה לסעוד את לבי כי אם מעט פת חרבה במלח - שלא הספיקה לג' סעודות ביום, וכן מים במשורה.

והמשיך לתאר בפניהם את סדר הנהגתו בימים ההם, שבכל יום תיכף לאחר תפילת שחרית היה מתחיל לעסוק בתורה והיה לומד מספר שעות ברציפות בהתמדה נפלאה עד אשר היה מרגיש רעב גדול וחולשת לב, שזה היה בדרך כלל בשעת חצות היום ולעתים בשעה ב' אחר חצות, ואז היה פוסק מלימודו לראשונה לזמן קצר בכדי לסעוד את סעודת הבוקר שכללה את אותם פרוסות לחם עם כוס מים, ומיד כשסיים שב לתלמודו ושוב לא הכניס מזון לפיו עד חצות הלילה שאז היה אוכל שוב פת וכוס מים. במשך כל יום חמישי בשבת היה יושב בתענית, כשלאחר אכילתו בסיום הצום היה ניעור כל 'ליל שישי' וממשיך לעסוק בתורה עד שהאיר היום, גם ביום ו' ערב שב"ק לא היה נותן תנומה לעפעפיו, אלא הוגה בתורה ביגיעה עצומה עד סמוך לכניסת השבת ממש, כליל שב"ק היה אוכל לשובע נפשו באשר אז היה מוזמן אצל אחד מבעלי הבתים שבעיירה, ותיכף לאחר הסעודה היה נרדם על מיטתו באפיסת כוחות אחר כל אותה יגיעה רבתי שהיה מתייגע בימות השבוע בלימוד התורה על אף מיעוט אכילתו, וסיים גאב"ד אונסדארף את דבריו באמרו 'און ברוך ה' עס האט מיר קיינמאהל נישט געשאדעט' (וב"ה שהדבר לא הזיקני מעולם). הרי לנו מזה דוגמא לאדם גדול שקיים את מאמר המשנה "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה" כפשוטו ממש, והיינו דאהני ליה שזכה לעלות ולהתעלות בהשגת התורה ובדרכי העבודה, עד אשר הגיע למעלה רמה זו להתעטר בכתר התורה באופן מופלא ולהתמנות לגאב"ד אונסדארף.

א"א להשיג מעלות בתורה רק ע"י חיי דחק

עובדא נוספת הקשורה למאמר משנתינו היתה עם רבה של ירושלים הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל (הובאה בספר מעשי אבות), פעם אחת הגיע אליו לירושלים אורח מצרפת בשם פרופסור נחום סלושץ, ומסר לו דרישת שלום

ו אל תבקש גדלה לעצמך, ואל תחמד כבוד, יותר מלמודך
עשה. ואל תתאנה לשלחנם של מלכים, ששלחנך גדול

פירוש רש"י

ו אל תבקש גדולה. לרדוף אחר השכרה: ואל תחמוד כבוד. להמכד צמורתך. שמתוך כך אמה נראה כמי שעושה שלא לשמה: ששלחנך גדול משלחנם. הוא שכר שתקבל על למדוה של מורה:

מאת אביו שהיה ידידו של מהרי"ל מנוער, מהרי"ל קיבל את האורח בסבר פנים יפות ושמח לשמוע כי החיים והשלום עם ידידו משכבר הימים, ודיבר עמו דקות אחדות, כאשר עמד האורח להפרד מן המארח הדגול פנה ואמר לו רצוני לשאול מאת מעלת כבודו דבר מה, הנה בעת שיצאתי מצרפת לכיוון ירושלים הורה לי אבי לבקר את כבודו ולמסור לו פרישת שלום, והוסיף ואמר דע לך כי מהרי"ל דיסקין הינו הת"ח הגדול ביותר שקיים בעולם התורה, בשומעי זאת הייתי בטוח שאראה שכבודו מתגורר בבית רם ונישא אדיר ונאה, שהרי לפי הַבְנֵיתִי כך ראוי שידור האדם הנחשב ללמדן הגדול ביותר בעולם היהודי, והנה מה מאד הופתעתי לראות שכבודו דר בבית קטן וישן שאין בו רק שני חדרים, שבכדי להגיע אליו יש לרדת במדרגיגות, שלדעתי יותר ראוי לקרותו בשם 'חורבה' מאשר בשם 'בית', וכאשר אספר זאת לאבי בודאי לא יאמין למשמע אזניו, וכעת הבה ואשאלכם, היאך מסביר כבודו את הדבר הזה, השיב לו רבי יהושע לייב בחיך, מה ששמעת לאמר שהנני הת"ח המופלג ביותר בעולם זוהי גוזמא גדולה, אף כי נכון הדבר שהנני יודע ללמוד מעט, אך זה ודאי שאילו הייתי מתגורר בארמון מפואר שבו היו משרתים ושמשים עומדים הכן לשרתני במה שאצטרך - גם את המעט הזה שהנני יודע ללמוד לא הייתי יודע.

משנה ו

אל תבקש גדלה לעצמך.

מותר לחכם לדרוש כבוד בעבור כבוד התורה

דקדקו החסיד יעב"ץ והמדרש שמואל שלכאורה היה די שיאמר התנא "אל תבקש גדולה", ולמה זה הוסיף לומר תיבת "לעצמך". וביאר החסיד יעב"ץ שכוונת התנא היא שהחכם יהיה שפל בעיני עצמו ולא יהנה מן הכבוד שיכבדוהו, אולם לגופו של ענין ראוי ונכון הדבר שיכבדוהו בני אדם, וגם החכם עצמו יש לו להסכים לקבל את הכבוד לא בגין עצמו כי אם בעבור כבוד

**מִשְׁלַחֲנֵם, וְכִתְרֵךְ גָּדוֹל מִכְתָּרֵם, וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלֹאכְתֶּךָ,
שִׁישְׁלָם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתֶךָ:**

פירוש רש"י

(נ"א), יותר מלמודך. יותר ממה שלמדת, עשה מעשים טובים וקיים מצוות. כדאמרינן, כל שמעשיו מרוצין מחכמתו, חכמתו מתקיימת:

התורה, כיון שכאשר יראו האנשים את גודל הכבוד שרוחשים ללומדי התורה ואת יקר תפארת החכמים, יחפצו גם הם להיות כמותם וישתדלו להרבות בעסק התורה, ואף שיהיה הלימוד הזה שלא לשמה, אכן כבר אמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וזהו שדייק התנא בדבריו ואמר "אל תבקש גדולה לעצמך" היינו בעבור כבוד עצמך, אבל בעבור כבוד התורה התמימה שפיר יש לך לבקש כבוד בכדי שיתרבו לומדיה וכו"ל.

וענין זה מצינו בגמרא (כתובות קג ע"א) גבי רבינו הק', וז"ל הגמ' ת"ר בשעת פטירתו של רבי וכו' אמר להן לחכמי ישראל אני צריך, נכנסו אצלו חכמי ישראל אמר להן אל תספדוני בעיירות וכו', סבור מינה משום טירחא הוא דקאמר (היינו שלא להטריח את בני הכפרים שיבואו לשמוע את ההספדים), כיון דחזו דקספדי בכרכים (עיירות גדולות) וקאתי כולי עלמא, אמרו משום יקרא הוא דקאמר (פי' שיותר אנשים יוכלו להיות נוכחים בשעת ההספד וירבה הכבוד שיחלקו לו), וכתב המהרש"א שאף שענוותנותו של רבינו הק' היתה גדולה מאד וכדתנן (סוטה מט ע"א) משמת רבי בטלה ענוה, עכ"ז ביקש את הכבוד הלזה במותו לפי שלא היה יכול למחול על כבוד התורה, הרי לנו כי אף שהיה עניו ושפל בעיניו דרש את הכבוד למען כבוד התורה. (ועיין בדברינו לקמן במשנה ז' גבי קנין "ומתרחק מן הכבוד", עובדא אודות הגר"י שטייף זצ"ל השייכת לענין זה).

**הדרך שעל ידה יוכל האדם לחנך את בניו ותלמידיו לנהוג
כבוד אל התורה**

והדבר שיש לכל אחד לקחת מזה למעשה כלפי חינוך צאצאיו, שאף שאין לו לדרוש מהם שיחלקו לו כבוד מחמת שהוא חפץ בכבוד, אולם אין זה מונע ממנו לחנכם שיחלקו לו כבוד בגין שהתורה ציותה על כיבוד אב, ונדבר אודות דוגמא אחת, כגון בעת שהאב אומר דברי תורה במהלך סעודות שב"ק,

תתנו **אבות** פרק ו משנה ו **דרכי**

שלעתים ישנם ילדים שאינם מקשיבים לדברי האב בדרך ארץ אלא עסוקים בכל מיני דברים המסיחים את דעתם או שמדברים האחד עם רעהו, שצריך האב לדרוש מבניו שבעת שהוא משמיע ד"ת - עליהם לשתוק ולהאזין בדרך ארץ, אך ידגיש להם שאין בקשתו נובעת מחמת שהוא חפץ שיכבדוהו, אלא שהם מצווים על כבודו במצות התורה עליהם והם גם מחוייבים לכבד את התורה, ואז יעשו עליהם דבריו רושם לטובה, ויחדירו בקרבם דבר זה שעליהם לרחוש כבוד אל התורה וקיום מצוותיה, וידעו שבשעת אמירת דברי תורה יש להם לשתוק ולשים אזנם כאפרכסת למשמע הדברים, וכעין זה יאמרו גם המחנכים לתלמידיהם בבתי החינוך, וישמע חכם ויוסיף לקח להקיש מזה על כל שאר הענינים.

אף שהאדם מתרחק מכבוד, יש לו לכבד בני אדם אחרים הראויים לכבוד

ובמדרש שמואל ביאר את הדיוק בתיבת "לעצמך", שכוונת התנא לומר שאף שהאדם אינו מבקש גדולה לעצמו והוא שפל בעיניו - בהשימו לנגד עיניו את מאמר המשנה (לעיל פ"ד מ"ד) שתקות אנוש רמה, עכ"ז יש לו לידע שזהו טוב ונכון כלפי עצמו, שלא יחפוץ לכבוד וגדולה אלא יכיר את שפלותו, אך כלפי סובביו לא יחשוב שאינו צריך לכבוד מחמת סיבה זו עצמה שגם הם סופם שיהיה בשרם נהפך לרמה ותולעה, (ועוד יסבור שמוטלת עליו חובה לסייע ביד חבירו שלא יעבור על דברי התנא המצוונו "אל תבקש גדולה לעצמך", ולפיכך ינהג בו בחוסר כבוד), אלא אדרבה יכבדו ויתן להם יקר וגדולה, ולזאת דייק התנא באומרו "אל תבקש גדולה לעצמך" היינו שרק אתה תתרחק מן הכבוד ולא תדרוש גדולה לעצמך לגודל שפלותך, אבל לאחרים תן כבוד ותבקש גדולה בעבורם, וכן גם אמר אדוננו דוד המלך ע"ה בתהלים (טו, ד) על האדם ההולך בתמימות עם ה' - "נבזה בעיניו נמאס", היינו שהוא מתנהג בענוה ושפלות הרוח ובעיני עצמו הוא בזוי ונמאס, אך עכ"ז "ואת יראי ה' יכבד" את בני אדם אחרים יראי ה' הראויים לכבוד הרי הוא מכבד בכל לב, ואין התרחקותו מכבוד עצמו מהוה סיבה למניעת הכבוד מאחרים.

בעניני רוחניות יש לאדם להתאוות להיות במעלה רמה

ביאור נוסף אי' בספרים על תיבת "לעצמך", כי מה שהזהירנו התנא שלא לבקש גדולה הוא רק "לעצמו" היינו לעניני הגוף והנאות האדם העצמיות, כגון מה שנפשו חושקת לבית גדול ונאה, וכן למשרה מכובדת המכניסה ריווח גדול או לרכב יקר ושאר עניני גדולה וכבוד חומריים, אבל לגבי

ענינים רוחניים ודאי צריך האדם לבקש גדולה, ויש לו להתאוות ולחפוץ להיות גדול ברוחניות ולהתעלות בתורה ובמצוות, וכענין מה שאמרו חז"ל (ב"ב כב ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה, כי הרצון הלזה להוסיף אומץ בעבודת ה' יועיל לו להרבות חיילים ולהגיע למדריגות נפלאות.

ואל תחמד כבוד.

הדרגה המעולה היא שלא ייחס האדם שום חשיבות לכבוד

איתא במסכת עירובין (יג ע"ב) כל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו, והיינו שהאדם שבורח מן הכבוד ואינו חפץ בו ירדוף הכבוד אחריו. ותמה הרה"ק מקאצק זי"ע מפני מה מענישים את האדם הלזה שהינו בעל מדריגה וחפץ לתקן את מידותיו ובורח מן הכבוד - שלא יתקיים רצונו והכבוד רודף אחריו בעל כרחו, ותירץ (כדרכה החריפה של בית קאצק) שאם האדם הלזה הינו בורח מן הכבוד, ה"ז לאות ולמופת שיש לכבוד חשיבות בעיניו והוא תופס אצלו מקום, ולפיכך הוא מבין בדעתו שיש לברוח ממנו, אמנם אין זו הדרך הנכונה, כיון שהכבוד צריך להיות אצל האדם כאילו אינו כלום ולא ייחשב בעיניו למאומה, ואז לא יצטרך לברוח הימנו כי הוי כמאן דליתא ממש, וכיון שהוא בורח ממנו ומחשיבו, בדין הוא שייענש שעל אף שאין הוא חפץ בכבוד ירדוף הכבוד אחריו.

משל נפלא לבאר ענין זה שאין לאדם לחמוד כבוד לעצמו

ובבבדי לשבר את אוזן האדם שיבין מפני מה אין לו לחמוד כבוד, יש להביא את משלו של הרה"ק רבי ישראל מרוזין זי"ע בענין זה, וזה דבר המשל, במדינה אחת היה מלך גדול ומרומם עד מאד אשר היה ספון תמיד בארמון המלוכה ומעודו לא ביקר ברחבי הממלכה, אמנם היה לו שר נאמן שהיה ממונה מטעמו על כל המתרחש במדינה ועל פיו ישק כל דבר, ומדרכו היה לבקר תמיד בערים ובמושבות לבדוק אם הכל מתנהל כשורה, והיה עומד על המשמר לראות אם יש לתקן דבר מה בענין כלשהו, מובן מאליו שבכל מקום שהיה השר הלזה מגיע היה מתקבל בכבוד מלכים משום שהוא היה שליחו האישי של המלך, ואפי' האנשים החשובים ביותר כגון ראשי הערים או מושלי המחוזות היו חולקים לו כבוד רב.

פעם אחת עלה רצון בלב המלך לבקר בעצמו ברחבי ממלכתו ולראות מקרוב את המתרחש שם, וביקש מן השר הממונה שיתלווה אליו במסעו בכדי

להורותו את הדרך ולומר לו להיכן רצוי שהמלך ילך באופן שיהיה לתועלת הביקור, והנה מכיון שאזרחי המדינה לא הכירו כלל את המלך ולא ראוהו מעולם, הרי שבכל מקום שהיה המלך הולך כשהשר עומד לצידו ומלווהו, היו כל בני המדינה נוהגים כדרכם מימים ימימה ומקבלים את פני השר בכבוד גדול וחלקים לו יקר וגדולה, ואילו אל המלך העומד לצידו לא פנו כלל ולא נהגו בו שום גינוני כבוד מחוסר ידיעתם מי הוא, ונקל לשער את גודל הכושה שאחזה בשר הממונה הלזה ואת הצער שמילא את לבו בראותו שאותו מכבדים ואילו את המלך אינם מחוננים אפילו במבט קל.

והנמשל מובן ודומה ממש למשל, כי הנה זאת ידוע לכל בר דעת שהשי"ת הוא הבורא וגם המשגיח על כל הבריאה, וכל מה שנעשה בהאי עלמא הינו רק בסיועו, ומבלעדי עוזו ועזרתו אין האדם יכול לעשות מאומה, ומעתה כמה יש לו לאדם להתבייש ולהכלם לבקש כבוד לעצמו, באשר הוא יודע שכל הכבוד שבעולם שייך למלך הכבוד הקב"ה, ואיך זה ידרוש כבוד על מה שאינו שלו, ולכן אמר התנא "אל תחמוד כבוד לעצמך".

יותר מלמודך עשה.

האדם צריך להרבות מעש"ט יותר מלימודו

המפרשים פירשו ש"לימודך" קאי על לימוד התורה והעסק בחכמתה, והתנא נתכוין בזה ע"ד מה ששנינו לעיל במסכתין (פ"ג מ"ב) הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, הרי שיש לאדם להרבות במעשים טובים יתר על מה שלומד, וזהו שאמרה המשנה "יותר מלימודך עשה" כלומר שתרבה במעשי המצוות ומעש"ט יותר ממידת החכמה שיש בך, כי רק באופן זה תזכה שתתקיים החכמה בקרבך.

יש לאדם להוסיף מצוות ומעש"ט יותר ממה שהוא מורגל

אמנם ברוח חיים ביאר שפירוש "לימודך" הוא רגילותך, ובא התנא להזהיר את האדם "יותר מלימודך עשה" כלומר שתקיים מצוות ומעש"ט יותר ממה שאתה למוד ומורגל תדיר, כי בעניני רוחניות אין לאדם להשתמש במידת ההסתפקות במועט, וגם לא תנוח דעתו במה שזכה לסגל עד עתה, אלא ישתדל להרבות במצוות ובמעש"ט ככל האפשר, ולהתעלות במדריגות עבודת ה' במטרה לעשות נחת רוח לבוראו ית'.

ואל התאווה לשלחנם של מלכים.

בעניני רוחניות יש לאדם להביט על מי שגדול ממנו
במעלתו, ואילו בעניני גשמיות יסתכל על מי שיש לו פחות
ואז ישמח בחלקו

הרב חיד"א ז"ע בספרו חסדי אבות הסמיך לדברי המשנה הללו - שאין לאדם להתאוות לעניני הגשמיות וצרכי העוה"ז שיש למלכים - את מה שאמרו חכמי המוסר שכאשר האדם מתבונן במה שיש לו ובמה שלא השיגה ידו, הנה בעניני גשמיות כגון המאכל והמשתה ומיני הלבוש, לא ישוה את מצבו אל מצב האנשים הגדולים ממנו בעושר, אשר יש ביכולתם לרכוש את כל אשר תאוה נפשם מהבלי העוה"ז, אלא ישפיל את מבטו לראות ולהתבונן באלו בני האדם שהם במצב נחות ממנו ויש להם הרבה פחות ממה שחננו השי"ת, כי אז יראה בחוש את כל הטוב שעשה עמו ה' וישיש וישמח במה שיש לו, ויקל עליו לקיים את מאמר התנא (לעיל פ"ד מ"א) איזהו עשיר השמח בחלקו.

וענין זה מצינו בעובדא המובאת במסכת נדרים (נ ע"א) גבי התנא רבי עקיבא, שכאשר קידש לאשה את בתו של כלבא שבוע שהיה עתיר נכסין, הדיר אותה אביה מכל נכסיו ואסר עליה ליהנות מהם לפי שהיה ר"ע עם הארץ, וז"ל הגמרא אזלא ואיתנסיבה ליה בסיתוא (בימות החורף - רש"י), הוה גנו בי תיבנא (שלא היו להם כרים וכסתות - רש"י, והיינו שהיו ישנים בבית התבן על גבי התבן), אתא אליהו אידמי להון כאנשא וקא קרי אבבא, אמר להו הבו לי פורתא דתיבנא דילדת אתתי ולית לי מידעם לאגונה, אמר לה רבי עקיבא לאנתתיה חזי גברא דאפילו תיבנא לא אית ליה ע"כ, וכתב הר"ן וז"ל שבא אליהו בכדי לנחם אותם ולהראות להם שיש עניים יותר מהם עכ"ל, הרי לנו מזה שלגבי קנינים גשמיים יש לאדם להתבונן באנשים שיש להם פחות ממנו, ואז תנוח דעתו ותהא לו נחמה על שפל מצבו כי ירגיש שכלפי אנשים אלו הרי הוא עשיר, ולצורך זה שלח הקב"ה את אליהו הנביא שילך אל ר"ע ואשתו לבקש מהם תבן, בכדי שידעו שיש אנשים שיש להם פחות מהם ובכך תנוח דעתם.

אכן כל זה נכון רק בנוגע לעניני גשמיות, אך כאשר האדם עורך את חשבון נפשו בעניני רוחניות, ומתבונן מהו מצבו בעסק התורה וקיום המצוות וכן בהנהגת המידות הטובות כגון ענוה ועין טובה וכיוצ"ב, הנה בשעה זו יש לו לישא את עיניו אל האנשים הגדולים במעלתם ממנו, ואותם יקח כדוגמא אל המקום שמוטל עליו להעפיל ולהגיע, וישנס מתניו לעשות כמעשיהם, וזה נרמז במאמר הכתוב (דברים ד, ט) אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, וכה יאמר

הכתוב "בשמים" היינו כלפי ענינים רוחניים (הימעל זאכן) יש לך להביט "ממעל" על בני האדם העומדים למעלה ממך בעבודתם והשגתם, ומהם תלמד ליראה את ה' ולהתעלות במדריגות עבודת ה', אמנם "ואשר בארץ" כלומר כלפי הגשמיות ועניני הארציות, בזה הבט וראה "מתחת" היינו את האנשים העומדים מתחתך ויש להם פחות ממך, ואז תרגיש כעשיר לעומתם ותשמח בחלקך ולא תתאוה ליותר.

מעשה הממחיש ענין זה שאין לאדם להתאוות לשלחנם של מלכים

בספר בן יהוידע (ב"ק יז ע"א) הביא עובדא שהיתה עם עשיר גדול ובעל נכסים, שהיה ברשותו בית חרושת (פאבריק) גדול לייצור כלים מסוימים, והיו שם מכוונות (מאשינען) ענקיות שעמהם היו מאות בעלי המלאכה מייצרים את הכלים, ובעל הבית העשיר הטה את שכמו לשאת בעול הטורח והיגיעה העצומה שהיתה כרוכה בבית החרושת, וכן בשיווק המוצרים המוגמרים ללקוחות שביקשו לרכושם, והוא בעצמו היה מתעסק בכל ההזמנות שהגיעו אל המפעל וכותב את כל החשבונות והאגרות שהוצרכו לשלוח. פעם אחת חפץ ידידו ומכירו משכבר הימים לבקרו בבית החרושת בכדי לשוחח עמו ולדבר על דא ועל הא (פארברענגען), וכיון שחפץ שתהיה השיחה ברוגע ובמנוחת הנפש בחר לבוא בשעת הצהרים בזמן שדרך בני האדם להפסיק מעבודתם לזמן מה ולסעוד את לבם, כי סבר שמן הסתם יהא רעהו פנוי אז מעסק המלאכה ויוכלו לדבר בשלוה ולהתעניין זה בשלומו של זה ולספר האחד לרעהו את כל קורותיו, אמנם לרוב פליאתו ראה איך שידידו בעל בית החרושת עסוק וטרוד עד מאד ואין לו רגע של מנוחה, ואפי' זמן מועט בכדי לאכול לא היה לו, והתבשילים ששלחו לו מביתו בכדי שיאכלם נותרו בקרן זוית עד שנתקררו ושוב לא היו ראויים לאכילה, אולם הוא לא שת לבו לזאת והיה טרוד בפנקסיו ובחשבונותיו.

המתין הידיד לרגע שבו יוכל לדבר עמו, ואז הפנה אליו את שאלתו ויאמר לו, אמור נא לי אהובי ורעי כנפשי, עד מתי תהיה אתה המשרת ותתנהג כעני מרוד, העשיר לא הבין את דברי חידותיו של רעהו ושאלו בפליאה למה זה תאמר כדברים האלה, והלא ראה ראית כי עשיר גדול הנני וכל החיל והכבוד אשר אתה רואה שלי הוא, השיב לו ידידו הבט נא כי הנה כל האנשים הללו העובדים בבית החרושת הינם משרתים לגופם, יען כי כל עבודתם ועסקם בבית החרושת הוא בכדי לקבל פרס, כי תמורת פעולתם יטלו את משכורתם ובכך יוכלו לחיות את נפשם ונפש בני ביתם התלויים בהם, אכן אתה אינך משרת אלא את ממונך יען כי הינך עסוק בכל נימי נפשך להרבות ולהגדיל את סך

תתיב דרכי מסכת אבות אבות

ממונך, ובנוסף לזה גם תהיה נחשב לעני שהרי בעוד שכל שאר העובדים כאן, כאשר יגיע עת סעודת הצהריים יסעדו את לבם ויאכלו לשובע, וכמוהם ינהגו כל בני אדם מן השורה, ורק העניים והאביונים אשר אין ידם משגת לרכוש דברי מאכל ישארו ברעבונם, ומעתה כיון שאינך אוכל בשעה שכולם אוכלים - וכתוצאה מכך הינך עייף ויגע וחסר כח - תהיה נחשב כמו אלו העניים שאינם אוכלים לסיבת דלותם. שמע העשיר את דבריו ואמר לו הן צדקו דבריך עד מאד אולם מה יש בידי לעשות, וכי רצונך שאטוש את עסקי המסועפים, והלא אז ילכו לטמיון ויאבדו, השיבו ידידו אינך צריך לאבד את עסקיך בשל כך, אולם שמע לעצתי ותשכור בממונך פועלים נוספים ומנה אותם אל כל הדבר הנצרך לך, הן לכתובת החשבונות והן לשיווק מוצריך, ואז תהיה אתה פנוי לחלוטין אל כל אשר תחפוץ ותהיה יושב על כסאך במנוחה ובשלות הנפש כמלך, ורק תצטרך לפקח על מעשיהם ולראות שהכל מתנהל על צד היותר טוב. וסיים הבן יהודיע כי זוהי כוונת התנא באומרו "ואל תתאוה לשלחנם של מלכים", משום שמחמת גדול עושרם וריבוי טירדותם להרבות את ממונם אין להם שלווה ומנוחה כלל וכמאמר התנא (לעיל פ"ב מ"ח) מרבה נכסים מרבה דאגה, והם נעשים כמשרתים לממונם, וע"כ אין לאדם לקנאות בהם ולהתאוות שגם לו יהיה כמותם, משום שהאושר והשמחה רחוקים מהם כרחוק מזרח ממערב, ואין ריבוי עושרם גורם להם לחיות במנוחה ושלות הנפש.

ואל תתאוה לשלחנם של מלכים, ששלחנך גדול משלחנם.

העוסק בתורה גדול מנותני צדקה לפי שבזכותו ניזונים כל באי עולם

הנה פירוש המאמר ע"פ פשוטו הוא כפי שביארו המפרשים (עי' רש"י ועוד) שאין לאדם להתאוות לשלחנם של המלכים, אלא ישים לנגד עיניו את השכר שהוא עתיד לקבל בעוה"ב שאז יהיה "שלחנו גדול משלחנם", ויהיה שכרו בגין מעשיו הטובים הרבה יותר מאותם מלכים שזכו לכל טוב בעודם חיים בזה העולם. אמנם במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה באופן נאה, כי הנה כאשר האדם עוסק בתורה בהתמדה נפלאה בא אליו היצה"ר בכוונה למנעו מעסק התורה, ואומר לו כי אם ימשיך בדרכו זו לעסוק בתורה יומם וליל, לא יזכה לקיים את המצוות החשובות והיקרות התלויות בממון, דוגמת מצות צדקה והכנסת כלה, הכנסת אורחים ופדיון שבויים וכן החזקת תורה, ולפיכך הוא מיעץ לו שיחדל מלימוד התורה ויפנה לעסוק בעסקי העוה"ז שעל ידם יוכל

לצבור ממון רב, ואז יוכל לעשות מצוות רבות ולהיטיב לאחרים בממונו כדרך המלכים הכשרים הרגילים לזון ולפרנס על שלחנם עניים רבים. ולזאת בא התנא ואמר "אל תתאוה" שיהיה שלחנך כ"שלחנם של מלכים" שתוכל להאכיל עליו עניים רבים, כי תדע לך "ששלחנך גדול משלחנם" שאף אם על שלחן המלכים יאכלו כל האנשים הרעבים, אכן שלחנך גדול הרבה יותר משלחנם, לפי שאתה זן ומפרנס ע"י עסק תורתך את כל העולם כולו, וכפי שאמרו חז"ל במס' תענית (כד ע"ב) כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני.

וְכַתְּרָךְ גְּדוֹל מִכְּתָרֶם.

לאחר שהאדם זכה להתעטר בכתר התורה א"א להסירו מעליו

בספר רוח חיים ביאר את מעלת כתר התורה, כי הנה את כתר המלכות אפשר להסיר מן האדם המתעטר בו ולהניחו על ראש אדם אחר, משא"כ כתר התורה שאחר שזכה האדם להתעטר בו ע"י ריבוי עסקו בתורה, שוב אין ביכולת שום אדם להסיר אותו ממנו והוא נשאר עליו לעולמים.

וְנִאֲמָן הוּא בַּעַל מְלֹאכְתְּךָ, שִׁישָׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעוּלְתְּךָ.

אף שהקב"ה מסייע לאדם לקיים מצוות ומעש"ט, הרי הוא מושלם לו שכרו כאילו עשאו בכוחות עצמו

בספר מנחת שבת ביאר את מאמר התנא, כי אף שאין בכח האדם בעצמו לעבוד את השי"ת כראוי ולשמור את התורה ולקיים מצוותיה כפי שמוטל עליו אם לא חמלת ה' עליו המסייעו בכל עת ועונה, אמנם לעינן קיבול השכר אין השי"ת מקפח את שכרו, אלא נותן לו גמול טוב על פעלו כאילו אכן הוא עשה את המעשים הטובים בכוחות עצמו ללא סיוע אלקי. וזהו שאמר התנא "ונאמן הוא בעל מלאכתך" היינו שאף שהקב"ה מסייע לאדם לקיים את התורה והמצוות [ולכן הוא ית' נקרא "בעל מלאכתך" לפי שכל המלאכה היא שלו], עכ"ז הוא בטובו "ישלם לך שכר" על מעשיך כאילו הם באמת "פעולתך" ולא הוצרכת לעזר וסיוע מן השמים.

אל תבקש גדלה לעצמך, ואל תחמד כבוד, ואל
תתאוה לשלחנם של מלכים, ששלחנך גדול משלחנם.

התנא מזהיר בדבריו אודות ההתרחקות הנצרכת מן הקנאה התאוה והכבוד

רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) ביאר שהתנא נתכוין במאמרו להזהיר את בני האדם שיתרחקו הרבה משלשת המידות המגוננות, שהם הקנאה התאוה והכבוד שעליהם אמר התנא (לעיל פ"ד מכ"ז) כי סופם להוציא את האדם מן העולם, וכאשר יזכה האדם לעקור אותם מקרבו יהיה הדבר הלזה סיבה לכך שיוכל להשיג שלימות בעבודת ה'. וזהו ביאור דברי התנא, בראשונה התחיל להזהיר על הקנאה, כי הנה מידת הקנאה מתנוצצת בלבו של אדם ע"י שהוא רואה שחבירו יותר גדול ממנו וסבור שהצלחה מצויה אצלו, וזה גורם לו לחפזן שהוא יהיה יותר גדול מרעהו, ולכן אמר התנא "אל תבקש גדולה לעצמך" וכאשר לא יבקש האדם גדולה לעצמו אזי שוב לא יקנא בזולתו כלל. אחר כך דיבר התנא על ההרחקה מתאוה הכבוד ואמר "ואל תחמוד כבוד", ויש לדייק בדבריו שלא אמר "אל תרצה כבוד" שמשמעותו היא שיש לו רצון עצמי בכבוד, אלא נקט "ואל תחמוד" שענינה היא שחומד מה שיש לאחרים, דהיינו שאף אם יראה אנשים אחרים שרעיהם מכבדים אותם, גם אז לא יחמוד שגם לו יהיה כבוד כזה, כי חמדת הכבוד הלזו וההשתדלות להשיגו מוציאים את האדם מן העולם. והדבר השלישי הוא מה שאמר התנא "ואל תתאוה לשלחנם של מלכים" ונתכוין לגנות בכך את מידת התאוה המאוסה, שלא יהא האדם מתאוה למאכלים ומשקאות ושאר עניני הבלי העוה"ז, כי אין כל ספק שמידת התאוה הלזו מוציאה את האדם מן העולם.

אחר כך סיים התנא את דבריו ואמר "ששלחנך גדול משלחנם", והיינו שאם אכן ינהג האדם כפי הוראת המשנה ויתרחק מן הקנאה התאוה והכבוד, ויהא די לו במה שהשיג מצרכי עוה"ז וישמח בחלקו, אזי ישמח לכו תדיר בכל מה שישגיג בין מעט ובין הרבה, וכל מיין מאכל אשר יאכל יערב לחכו מאד וגם שנתו תמתק לו, וע"כ יהיה "שלחנו גדול משלחנם", לפי שהוא עצמו נתמלא רצונו ותאותו בשלחנו, ואילו כל אלו העשירים אין אפילו חצי תאותם בידם, לפי שככל אשר תשיג ידם יחפצו שיהיה להם יותר ויותר, ולעולם אין דעתם מתיישבת עליהם.

ז גדולה תורה יותר מן הַפְּהֶנְהָ וּמִן הַמְּלָכוֹת, שְׁהַמְּלָכוֹת נִקְנִית בְּשָׁלְשִׁים מַעְלוֹת, וְהַפְּהֶנְהָ נִקְנִית בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְּבָרִים. וְאֵלוּ הֵן בְּתִלְמוּד, בְּשִׁמְיַעַת הָאֵזֶן, בְּעִרְכַּת שְׁפָתַיִם, בְּכִינַת הַלֵּב, בְּשִׂכְלוֹת הַלֵּב, בְּאִימָה,

פירוש רש"י

ו שהמלכות נקנית בשלשים מעלות. אותן שכתובים צפרשת שמואל כשצקשו ישראל מלך ואמר להם דעו כי כך וכך משפט המלך. וכשמחקור הם שלשים דברים עם אותן ששנויות צסנהדרין מלך לא דן ולא דנין אותו וכו'. ועשרים וארבע מתנות כהונה הן, עשר במקדש וארבע צירושלים ועשר צגזולין: באימה ביראה. שאין לצו גזוה עליו, שנאמר יוס אשר עמדת לפני ה' אלהיך צמורצ. ולכן

משנה ז

גדולה תורה יותר מן הַפְּהֶנְהָ וּמִן הַמְּלָכוֹת, שְׁהַמְּלָכוֹת נִקְנִית בְּשָׁלְשִׁים מַעְלוֹת, וְהַפְּהֶנְהָ נִקְנִית בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְּבָרִים.

התורה חשובה יותר מן הכהונה והמלכות, לפי שהמעלות המביאים אליה מפרישים את האדם מחיי העוה"ז

כתב הספורנו כי הנה איתא במסכתין (לעיל פ"ד מ"ז) שיש שלשה כתרים, כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות, והתנא בא להורותינו כי כתר התורה חשוב וגדול יותר מב' הכתרים האחרים, כי הנה כתר מלכות נקנה בשלשים מעלות, אמנם כל אלו המעלות קשורות בעניני גשמיות ומסוככות בכבוד וחיי שעה, וכן גם כתר הכהונה הנקנה בכ"ד מעלות, אף שעצם הכהונה היא דבר קדוש ומרום, אמנם מעלותיה שהם כ"ד מתנות הכהונה שייכים לעולם המעשה והחלק הגשמי, משא"כ אלו מ"ח הדברים שהתורה נקנית בהם הינם כולם ענינים המבדילים ומפרישים את האדם מן החומריות ומן הרדיפה אחר הכבוד וחיי שעה, ותכליתם היא שיקנה האדם כבוד לזמן עלותו לגנזי מרומים ולעת בואו לחיי עולם, ולפיכך חשיבות התורה גדולה ויתירה מן הכהונה והמלכות. [אמנם מן הראוי לציין שבילקוט מעם לועז הביא ביאור אחר בדבר, שכ"ד המעלות שבהם נקנית הכהונה הם דברים רוחניים ומעולים כגון הקדושה והטהרה, בגדי שש, פארי המגבעות לכבוד ולתפארת, ושאר המצוות שנצטוו בהם הכהנים].

בְּיָרְאָה, בְּעֵנְוָה, בְּשִׂמְחָה, בְּטְהָרָה, בְּשִׁמּוּשׁ חֻכְמִים, בְּדַקְדּוּק
 חֻבְרִים, בְּפִלְפּוּל הַתְּלַמִּידִים, בְּיִשׁוּב, בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה, בְּמַעוֹט
 סְחוּרָה, בְּמַעוֹט דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּמַעוֹט תְּעִנוּג, בְּמַעוֹט שְׁנָה, בְּמַעוֹט
 שִׂיחָה, בְּמַעוֹט שְׁחוּק, בְּאֶרֶךְ אַפִּים, בְּלֵב טוֹב, בְּאַמוּנַת חֻכְמִים,

פירוש רש"י

צעלי קריין היו אסורין, שמתוך קלות ראשו של אדם והרהור לכו הוא צא לידי קרי: בשמחה. לפי
 שאין השכינה שורה מתוך לער אלא מתוך שמחה: בישוב גרסינן. פירוש, ציטוט הדעת: במיעוט
 סחורה. דלמך מר [עירובין נה. ושם איתא ר' יוחנן] לא תמלא תורה לא נסמרינן ולא נמגרינן:
 במיעוט דרך ארץ. שלא יהא מנוי אס בני אדם בשוק:

התורה חשובה יותר מן הכהונה והמלכות, הן מצד מנין הקנינים הצריכין לה והן מצד איכותם

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה, והקדים לדקדק מפני מה שינה התנא
 בלשונו, כי הנה בדברו על קניני הכהונה והמלכות נקט לשון "מעלות"
 ואילו בדברו על קניני התורה קראם "דברים". וביאר שהתנא חפץ להשמיענו
 את גודל מעלת התורה על פני הכהונה והמלכות בכמה פנים, האחת מצד מנין
 וכמות הקנינים, שהכהונה נקנית בעשרים וארבעה דברים והמלכות בשלשים,
 ואילו התורה עולה על גביהן במספר כי בכדי לקנותה נצרך האדם לארבעים
 ושמונה דברים, והשנית מצד איכות קניניהם, כי הנה כאשר נבחון את המעלות
 שעל ידן נקנית המלכות נראה כי הם ענינים הנוגעים לשררה וחיבות, ובנוסף
 לכך הם דברים חיצוניים שאינם בגופו ונפשו של האדם, ואין הכרח שקנאם
 בהשתדלותו, שהרי את הכסף והזהב ועבדים ושפחות וכדו' יכול האדם גם
 לירש מאבותיו, ואז מצויים אלו המעלות בידו על אף שלא כחו ועוצם ידו עשה
 עבורו את החיל הזה, ובדומה לזה גם גבי מעלות הכהונה, שכולם הם מעלות
 חיצוניות שניתנו לכהנים במתנה מאת השי"ת ולא קנאום בריבוי השתדלותם,
 שהרי הם הינם כ"ד מתנות הכהונה שמנאום חז"ל בכרייתא [שהם חטאת, אשם,
 זבחי שלמי ציבור, חטאת העוף וכו'] שכולם נתונים לאהרן ובניו, ואין כל כהן
 בפני עצמו צריך להשתדל לקנותם בקנין גמור.

אכן התורה שונה מהם בתכלית, כי מ"ח הדברים שעל ידם יזכה האדם לקנותה
 אינם מעלות חיצוניות, כי אם דברים שהאדם צריך לקנותם קנין גמור

בְּקִבְלַת הַיְסוּרִין. הַמְפִּיר אֶת מְקוֹמוֹ, וְהַשְׁמִחַ בְּחֻלְקוֹ, וְהַעוֹשֶׂה סִיג לְדַבְרָיו, וְאֵינוֹ מַחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, אָהוּב, אוֹהֵב אֶת הַמְּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת הַמֵּישְׁרִים, אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכְחוֹת, וּמְתַרַחֵק מִן הַכְּבוֹד, וְלֹא מַגִּיס לְבוֹ בְּתִלְמוּדוֹ, וְאֵינוֹ שׁוֹמֵחַ בְּהוֹרָאָה, נוֹשֵׂא בְעַל עִם חֲבָרוֹ, וּמְכַרְיָעוֹ לְכַף זְכוּת, וּמַעְמִידוֹ עַל הָאֱמֶת, וּמַעְמִידוֹ עַל הַשְּׁלוֹם, וּמְתִישֵׁב לְבוֹ בְּתִלְמוּדוֹ, שׁוֹאֵל וּמְשִׁיב, שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף, הַלּוֹמֵד

פירוש רש"י

בקבלת היסורין. מקבל היסורין נחמה: [מתרחק מן הכבוד ואינו רודף אחר הכבוד. כמדא חסוד להו: שואל ומשיב. נמי מדא הוא, כלומר, שאינו משיב את ששאל מחלה, כדי שישיב משונה הגונה]: ומכריעו לכף זכות. שדן את חזירו לזכות: ומעמידו על האמת. רודף אמת ושלוס על הכל: שומע. כל מה שרבו אומר לו: ומוסיף. אכל לא לסתור את דברי רבו:

בנפשו, וכן שבריח התיכון של קנינים אלו סובב סביב ההכנעה ושפלות הרוח, וכמו שאמר התנא "באימה ביראה בענוה" וכו', ומזה נראה כי התורה מעולה הרבה יותר מן הכהונה והמלכות. ובזה יובן היטב החילוק שבין הלשונות, כי קניני המלכות שהם ענין חשיבות ושררה, וכן אלו של הכהונה שמהותם היא מעלות חיצוניות שניתנו לכהנים מאת השי"ת - שפיר יאות לכנותם בשם "מעלות", משא"כ קניני התורה שאינם מעלות צדדיות, וכן שענינם הוא ענוה ושפלות ברוך - אין מן הראוי להגדירם בתואר "מעלות" שהוא מורה על חשיבות יתירה, ולפיכך אמר שהיא נקנית במ"ח "דברים".

קניני הכהונה ומלכות הם תוספת זכויות ואילו קניני התורה הם חיובים המוטלים על החפץ לקנותה

ובתפארת ישראל (בפירוש יכין אות סח) כתב לבאר את החילוק שבין כהונה ומלכות לתורה בהגדרה ברורה ונאה, כי הנה קניני הכהונה והמלכות הם זכויות ומשפטים (רעכטן) הנקנים לכהן ולמלך בעת התמנותו לכך, ולכן קראם התנא "מעלות" לפי שהם תוספת זכויות שקיבלו במינויים, משא"כ קניני התורה הם חיובים (פליכטן) המוטלים על האדם שחפץ לזכות בתורה, שע"י

עַל מְנַת לְלַמֵּד, וְהַלּוּמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת, הַמְּחַפִּים אֶת רַבּוֹ,
וְהַמְּכַבְּדִים אֶת שְׁמוֹעָתוֹ, וְהָאוֹמְרִים דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ. הֵיא לְמַדְתָּ, כָּל
הָאוֹמְרִים דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ, מִבִּיא גְּאֵלָה לְעוֹלָם, שְׁנֵאמַר וְתֵאמַר
אֶסְתֵּר לְמַלְךְ בְּשֵׁם מְרַדְכִי:

פירוש רש"י

והמכוין את שמועתו. כשהוא מורה הוראה מכיון צאתו ענין שאמר לו רבו אצל אינו מוסיף דבר
לומר שכן אומר לו רבו, אלא אם כן אמר לו רבו: נ"א, בישוב. בישיבה. דמרה ישבה מרצה
חכמה. דבר אחר, מרצות נודיטור"א בלע"ז: [במיעוט שיחה. לינות, שחוק: בארך אפים. קשה
לכעוס]: בקבלת היסורין. כדאמרינן בצרכות, אשרי הגבר אשר תסרנו ית, אימתי, צומן שמורתך
תלמדנו, שהקצ"ה מציא יסורין של אהבה לעוסק בה, להרצות שכרו לעולם הבא: בעריכת שפתים.
שאינו מנגמס בדברי תורה, אלא חותכן בלשון ומוציאן צפה. דאין דברי תורה מתקיימין אלא
בהולאת הפה, דכתיב כי חיים הם למוצאיהם, אל תקרי למוצאיהם, אלא למוצאיהם צפה: [בבית
הלב. בשכלות הלב. לא שמעתי מה בין זה לזה]: באימה. כדאמרינן [וגילו צרעה, צמקום שיש
גילה שם תהא רעדה]: בשמוש חבמים. שדוחק ונכנס בכל מקום לשמוע דבריהם ולשמען:
בדקדוק חברים. לומד בצורה: ופלפול התלמידים. שיפלפו לפניו ויחכמוהו. כדאמרינן
ומתלמידי יותר מכולם: המכיר את מקומו. שעוסק בתורה כל שעה, דמתוך כך מתקיימת תורתו
צידו. מקומו קרי לטעמים ולראיות שהוא מציין בהלכה, כדאמרינן בסנהדרין כשמליין את הדין
למחר, המחייב אומר מחייב אני צמקומי, אותה ראייה ואותו טעם עצמו שאמרתי אמש, שלא מצאתי
ראיה אחרת לזכות. וכן המזכה: השמח בחלקו. שאם דואג צעניינו, אינו מכין זה: סייג לדבריו.
שנימוקו עמו. ומציא אמתלאות להעמיד דברי רבו לפני אדם. (נחת רוח ליוצרו. שמקיים מצוות,
כדאמרינן, מהו ריח ניחות, נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני): ואינו מחזיק טובה לעצמו.
שאינו נושא חן בלבו על עצמו על שהרצה תורה, שהרי לכך נוצר: ואינו מניח לבו בלמודו. היינו
שאינו מתגאה בפני הצרייות. (אוהב את הצדקות ל"ג): תובחות. דכתיב, הוכח לחכם ויאהבך. (כל
אלו המדות ראיות למתרחק מן הכבוד ואין רודף אחר השררה שבאה לידו ומתרחק ממנה.
ומסתבר דהכי הוה ליה למתני, ולא רודף אחר הכבוד מתרחק מן הכבוד): ומעמידו על האמת. על
צרייה של הלכה: על השלום. שאינו מיישב צדין, אלא עושה פשרה צדון. (ומתיישב בלמודו):

שישמרם כראוי יזכה לקנותה בקנין גמור, ולפיכך הלשון המתאים עבורם הוא
"דברים" ולא "מעלות".

כל בן תורה ראוי שידע בע"פ את מ"ח קניני התורה

היה מרגלא בפומיה של כ"ק האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל שכדאי וראוי
לכל בחור ואברך החפץ להשיג תורה - לומר ולשנן את המשנה הלזו של

ארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם עד שידענה בעל פה, וטעם הדבר הוא כי כשם שההולך לחנות בכדי לרכוש בה דבר מסוים הרי הוא מכניס לכיסו די מעות כפי הנצרך לדבר זה, הנה גם בענין התורה שהאדם חפץ לקנות, כיון שאמרו חז"ל שהיא נקנית במ"ח דברים אלו, צריך האדם שיהיו מזומנים אצלו ע"י שישננם וידעם, וזה יגרום לו להשתדל ולעמול לרכוש בנפשו את אלו הקנינים, שהרי זהו הממון שעל ידו יוכל לקנות את התורה.

אף האדם שעוסק בתורה אינו קונה אותה ללא אלו הקנינים

ובדומה לזה אמר הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, כי כפי שנפסק בשו"ע חושן משפט שהתורה קבעה קנינים שעל ידם יוכל האדם לקנות ולהעביר לרשותו חפצים שונים, וכאשר אדם רוצה לקנות חפץ מסוים עליו לעשות בו את הקנין הראוי לדבר ההוא כפי שהורו חכמינו, וכל זמן שלא עשה בפועל את הקנין המיוחד לדבר זה, הנה אף אם כל האנשים סבורים שהוא בעל החפץ, הרי לאמיתו של דבר עדיין אין הדבר שלו עד שיעשה את מעשה הקנין הראוי. הנה בדומה לכך גם לענין קנין התורה - הורו לנו חז"ל שע"י מ"ח הדברים הללו אפשר לקנותה, ומעתה כל הרוצה לזכות להתעטר בכתרה של תורה חייב לעשות את הקנינים הללו, ואילו אדם שלא עמל להשיג קנינים אלו, אף אם הוא עוסק בתורה תמיד וכל סובכיו בטוחים בוודאות שהוא קנה את התורה בקנין גמור, הנה באמת עדיין לא זכה לקנותה.

אמנם יש לנו לידע מה שכתב בשפת אמת כי אף שבמשנה נאמר שלתורה יש מ"ח קנינים, עכ"ז גם אדם שזכה רק למקצת מן הקנינים, הרי הוא קונה חלק מה מן התורה, וכפי שידענו שמצות לימוד התורה אין לה שיעור, ואפי' אם לומד תיבה אחת ממנה הרי הוא מקיים מצוה גדולה ושכרו רב מן השמים, כמו כן לענין ההכנה והדרך לקנותה אין לה שיעור, ובכל מה ששיג מקניניה יזכה לקנות חלק מן התורה.

כל קנין שאדם מוסיף בתורה מגביר את אחיזתו בה

ובענין זה אמר הגה"צ רבי משה אהרן שטרן זצ"ל משגיח דיישיבת קמניץ, כי באמת קניני התורה שונים במהותם מקניני שאר הדברים הגשמיים, כי הנה אדם החפץ לקנות איזה דבר גשמי אשר אפשר לקנותו בכמה מיני קנינים, כגון בכסף שטר וחזקה, אם יקנהו בקנין אחד, נעשה החפץ שלו לחלוטין, ולא יתן לו ולא יוסיף לו מאומה אם ירצה להוסיף קנין אחר על הקנין שכבר עשה, אכן גבי קניית התורה הדבר שונה לחלוטין, כיון שכל מ"ח קניניה מועילים להגביר את אחיזת האדם בה, וכאשר האדם זוכה להשיג עוד אחת מהמעלות

תתתכ דרכי מסכת אבות אבות

שמנתה משנתנו הרי הוא מחזק את הקנין שקנה בתורה מכבר ע"י הקנינים הקודמים, ולפ"ז נמצא שאינו דומה אדם הקונה את התורה בכל מ"ח קניניה לאדם שלא זכה לקנותה כי אם במיעוטן.

וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וְשִׁמּוֹנָה דְבָרִים.

קנינים אלו קובעים את התורה בלבו של אדם

כתב בשפת אמת כי הנה אנשים רבים עוסקים בתורה אף שלא זכו להקדים אליה את מ"ח הקנינים האמורים במשנתנו, אמנם כוונת התנא לא היתה על עצם לימוד התורה אלא כענין שאמרו חז"ל (קידושין לב ע"ב וע"י רש"י ד"ה ור' יוסי) בביאור הפסוק (ויקרא יט, לב) והדרת פני זקן - שזקן נוטריקון זה שקנה חכמה, והיינו שהוא זכה שתהיה החכמה קבועה בלבו בחזקה, וע"ד זה גם מאמר המשנה "מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם" פירושה שע"י קנינים אלו יזכה האדם שתהיה התורה"ק אחוזה וקבועה בקרבו בקנין אמיץ ותהיה אצלו בבחי' מקום קבוע.

התורה מסכימה להיות נקנית רק למי שיש לו מ"ח דברים אלו

וב"ק האדמו"ר מרחמסטריווקא ב"פ שליט"א ביאר את לשון התנא "התורה נקנית" ע"פ דברי הגמ' בקידושין (ב ע"ב), ששם אמרה המשנה האשה נקנית בשלש דרכים ושאלו בגמ' מפני מה לא אמר התנא האיש קונה, ותירצו וז"ל אי תנא קונה הו"א אפי' בעל כרחו, תנא האשה נקנית דמדעתה אין שלא מדעתה לא, חזינן מזה כי לשון "נקנית" מורה על כך שהקנין נעשה רק מדעתה ורצונה של האשה, ועד"ז י"ל גם לעניננו, כי אין האדם יכול לקנות את התורה רק אם התורה עצמה מסכמת לכך שהוא יקנה אותה, וע"כ אמר התנא "והתורה נקנית במ"ח דברים" לומר כי רק כאשר האדם מסגל לעצמו את מ"ח הדברים הללו אזי מסכימה התורה להיות נקנית אליו ולדור עמו יחדיו.

וְאֵלֶּיךָ הֵן פְּתֻלְמוּד.

קנין "תלמוד" הוא שיהיה האדם משתוקק לתורה בכל לבו ואינו פוסק מללמוד

במדרש שמואל גרס "בלימוד" ופירש דהיינו שיהיה האדם לומד לעולם, כפי שאמרו רבותינו (לעיל פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, וע"כ

החפץ להשיג תורה מחשיב את עצמו תמיד כאילו חסר לו הרבה מן התורה, ולפיכך חשקו עז להוסיף בלימודה יותר ויותר, וסופו לזכות להשיג מעלתה לפי שצמאנו לתורה גדול כאדם הצמא תמיד למים עכ"ד. והיינו שקנין "תלמוד" הוא שאדם זה לגודל השתוקקותו לתורה הרי שבכל הילוכו ולכל פינות שהוא פונה - כל שיחו ושיגו הוא סביב עסק התורה, ומכל אדם שנקלע למחיצתו הוא מבקש שישמיע לו דבר מה מן התורה שהיא חמדת לבו, ואף שכבר זכה ללמוד הרבה מאד עדיין לא שקטה רוחו והוא חפץ להוסיף על תלמודו עד אין קץ.

לא יתייאש האדם מן התורה אף אם אינו זוכה להבין את אמריה

ובילקוט מעם לועז כתב שהתנא נתכוין לרמוז לאדם שאף אם למד תורה והשתדל בה בכל עוז, ואף הוסיף לחזור על הדברים פעמים מספר ועכ"ז לא זכה להבין את אמריה, לא יתייאש מן הלימוד, ולא יפול רוחו בקרבו לאמר שכיון שאינו רואה סימן ברכה בלימודו שוב אין טעם בדבר שימשיך לעסוק בתורה, אלא ימשיך "בתלמוד" להגות בתורה, וסופו שיזכה להבין את דברי התורה ולידע אותם.

עובדא בענין חשיבות העמל והיגיעה בתורה

סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) שהרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זי"ע ביקר פעם אחת בעיר לובלין, בבואו אל העיר ניגשו אליו ראשי הקהל וכבדוהו לדרוש בבית הכנסת הגדול שבעיר, כאשר הביע את הסכמתו שמחו ראשי הקהל מאד ופרסמו בכל רחבי העיר כי ביום פלוני בשעה פלונית יתכנסו כל בני העיר לבית הכנסת הגדול לשמוע את דרשתו של האורח הדגול. והנה בעיר לובלין התגוררה קבוצת לומדים מופלגים שהיו 'מתנגדים' גדולים לדרך החסידות, וכאשר נודע להם שרבי שמעלקא - שהיה מגדולי תלמידי הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע - עומד לדרוש בעירם, ניסו למנוע את הדבר ולבטל את הדרשה בטענה שאין מן הראוי שיתנו לדרוש לאחד מגדולי מנהיגי החסידים, אמנם ראשי הקהל לא הסכימו לכך באומרם שכיון שכבר פרסמו מודעות בעיר, אם תבטל הדרשה ייגרם בכך ביזיון גדול לרבי שמעלקא, בלית ברירה החליטו חבורת הלומדים להשתתף גם הם בדרשה ולנסות להפריך את מהלך הדרשה, וכיון שהיו חריפים בשכלם וידענים גדולים בסוגיות הש"ס, היו בטוחים שבודאי יוכלו להקשות על דבריו קושיות עצומות עד שלא יהא מענה בפיו, ויהא מוכרח לרדת מן הבימה בכושת פנים.

בהגיע היום המיועד באו כל בני העיר לביהכ"ס, ובראשם ישב מרא דאתרא הגאון רבי עזריאל זצ"ל שהיה חריף ובקי עד מאד ומשם כך היה מכונה

בשם 'ראש הברזל', וכמוכן שגם חבורת הלומדים ישבה כשהם מטים את אזנם לשמוע את הדרשה ולהיות נכונים להקשות עליה. בשעה הנקובה נכנס רבי שמעלקא לביהמ"ד, עלה על הבימה והחל לדרוש בסוגיית 'אוש שלא מדעת' ובמחלוקתם הידועה של אביי ורבא (כ"מ כא ע"ב) אי נחשב יאוש אם לאו, ובתחילה הקדים להקשות מאה ואחת קושיות על מהלך הסוגיא, ואח"כ ביאר מהלך מחודש בכל הסוגיא ובבת אחת נתיישבו כל הקושיות באופן מופלא ביותר, הלומדים שכאמור היו ערוכים למצוא קושיות ופירוכות על דבריו, לא מצאו שום ערעור על דרשתו על אף כל נסיונותם, והיו כאלמים במשך כל הדרשה. כאשר סיים הרה"ק את דבריו נתלוה אליו רבי עזריאל בצאתו מביהמ"ד ונכנס עמו לחדר אחד, פנה רבי עזריאל - שהיה מלא התפעלות מן הדרשה הנפלאה - אל רבי שמעלקא ואמר לו יאמר נא לי מר, האם הפלפול הלזה נתחדש ע"י מר או שמא ראה זאת בספר כלשהו, אמר לו רבי שמעלקא לא זה ולא זה אמת, אמנם אגלה את אזנכם כי בשעה שנודע לי שחבורת הלומדים מתכוננים להקשות על דברי ולהפריכם ובכך לבזותני, שפכתי שיח לפני הבורא ית' ואמרתי לו, הנה שמעלקא עצמו בודאי ראוי הוא אל הבזיונות למיעוט ערכו, אולם אביו וזקיניו שהיו צדיקים גדולים ובעלי מדריגה כלום ראויים הם להתבזות כך שיאמרו על זרעם שאינו חכם בתורה, עזרני נא אלקי ישעי בגודל חסדך והצלני מבזיונות. מיד נגלו אלי האמוראים הק' אביי ורבא והם הרצו לפני את כל מהלך דבריהם ושיטתם במחלוקת זו, וכפי שנוכחתם לראות לא מצאו בני חבורת הלומדים שום קושיא ופירכא על דבריהם האמיתיים.

רבי עזריאל לא התפעל כלל מדברי רבי שמעלקא, ואמר לו כי עתה שנודע לו שאין אלו חידושים שלו עצמו, כי אם מה שאמרו לו אביי ורבא, שוב אין בכך כל הוכחה לגדלותו בתורה, ואצלו אין כל ערך למין תורה שכזו, שהרי הקנין הראשון שבמ"ח קניני התורה הוא "בתלמוד", והיינו שהאדם צריך לעמול ולהתייגע בלימוד התורה, וכיון שעל חידושים אלו לא עמל, אלא נתגלו לו מן השמים ע"י מופת, אין לזה שום חשיבות בעיניו.

בְּשִׁמְעַת הָאָזְנוֹ.

לא יאבד התלמיד אפי' דיבור אחד של רבו

פירש במדרש שמואל שיהיו אזניו של התלמיד קשובות לשמוע את דברי רבותיו ולא יאבד אפי' דיבור אחד מדבריהם, לפי שכל דיבור של תורה היוצא מפיהם דומה למרגלית, ואם יאטום התלמיד את אזניו אפי' זמן מועט,

דרכי פרק ו משנה ז אבות תתכג

יתכן שבאותו זמן תאבד ממנו מרגלית טובה ויקרה ולא יוכל למלאות חסרון זה לעולם.

הלימוד בקול מועיל לאדם לזכור את תלמודו

ובילקוט מעם לועז פירש קנין זה ע"פ מאמר הגמ' בעירובין (גד ע"א) א"ר אמי מאי דכתיב (משלי כב, יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכוננו יחדיו על שפתיך, אימתי ד"ת נעים בזמן שתשמרם בבטנך, ואימתי תשמרם בבטנך בזמן שיכוננו יחדיו על שפתיך, ופירש"י תשמרם בבטנך - שהן שמורים בידך שאין משתכחין ממך, יכוננו יחד - שאתה סודרן ומציאן בפה ולא בגימגום ובלחישה עכ"ל, והוא כפי שאיתא שם בגמ' לפני כן, תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שיהיה שונה בלחש ולאחר ג' שנים שכח תלמודו, הרי לנו כי העצה לכך שהאדם יזכור את מה שלומד לאורך ימים היא ע"י שישנן את תלמודו בקול, וזהו פירוש הקנין שאמר התנא "בשמיעת האוזן", דהיינו שישמיע האדם את תלמודו לאזניו ולא ילמד בלחישה, ועי"ז יזכה שתלמודו יתקיים בלבו ויזכרנו לזמן ארוך.

גודל מעלת שמיעת דברי קדושה

עוד כתב בילקוט מעם לועז שישנה סגולה שיגדלו התינוקות לתורה, ע"י שישמעו את קול התורה עוד בעודם רכים בשנים, וקדושת התורה תגרום להם שכאשר יגדלו יזכו לאורה, וכפי שמצינו אצל התנא רבי יהושע בן חנניה שהיתה אמו מביאה את עריסתו לביהמ"ד בכדי שאזניו יספגו (זאלן איינזאפן) את קול התורה [ועי"ש עוד שהאריך מאד בענין חשיבות שמיעת האוזן לטובה, שעל ידי זה יהיה בכחו של האדם להשיג את השלימות הרצויה שאליה הוא צריך להגיע, כיון שע"י שמיעת האוזן מתקיימת הנשמה בגוף האדם, והסמך גם את מאמר הכתוב (משלי טו, לא) אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין יעו"ש], וסיים בדבריו שם בענין גודל הזהירות שהאדם צריך להזהר ולהתרחק משמיעת דברים בטלים וכ"ש מדברי נבלה ולשון הרע.

בדברי תורה שהאדם שומע יש לו תועלת יתירה ממה שלומד בספרים

ובספר רוח חיים להגר"ח מוואלאזין זצ"ל כתב במעלת "שמיעת האוזן" שיש בה חשיבות גדולה, וע"ד שאמר הכתוב (ישעי' נה, ג) שמעו ותחי נפשכם, והיינו שכאשר האדם שומע מאחרים דברי תורה ויראה, הרי זה פועל בו ומרומם את נשמתו הרבה יותר מן התועלת שתבוא לו ע"י שילמד בספרים,

תתכר דרכי מסכת אבות אבות

וזוהו "שמעו ותחי נפשכם" כי השמיעה גורמת חיות יתירה בנפש האדם ומשארת בו רושם ניכר. גם נתכוין התנא לומר שהאדם צריך להטות את אזנו ולשמוע את דברי התורה שחבירו אומר לו, ויהא מקבל את האמת ממי שאומרה.

השמיעה האמיתית היא ההתבוננות וההעמקה בדברים, ומשל נפלא בביאור הדבר

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר את קנין "שמיעת האוזן" באופן פנימי יותר, בהקדם הכתוב שנאמר גבי יתרו (שמות יח, א-ה) וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו וגו' ויבא יתרו וגו', ואמרו חז"ל (זבחים קטז ע"א) מה שמועה שמע ובא ונתגייר, רבי יהושע אומר מלחמת עמלק, ר"א המודעי אומר מתן תורה, רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף, ודקדק בדבריהם שלא שאלו בסתמא "מה שמועה שמע" אלא הוסיפו לומר "מה שמועה שמע ובא ונתגייר", והיינו כי באמת לא הוא לבדו שמע את אלו השמועות אלא כל בני אומות העולם שמעו, אכן רק הוא בא לחסות תחת כנפי השי"ת ונתגייר, וזאת רצו חז"ל לברר מהי השמועה שגרמה לו לעשות שינוי ומהפך שכזה במהלך חייו ולהתגייר.

אמנם לפ"ז יש לתמוה, כי לפי המבואר שמעלת יתרו היתה בביאתו המדברה, בשונה מכל האומות שלא באו על אף שגם הם שמעו כמותו, לא היה הכתוב צריך לומר "וישמע יתרו" אלא "ויבוא יתרו" לפי שהביאה היתה עיקר מעלתו. ויישב את הדבר בשם אביו כי הנה ישנם שני מיני שמיעה, האופן הפשוט הוא שמיעת האוזן, אמנם ישנה שמיעה עמוקה יותר והיא שמיעת הלב, והחילוק שבין יתרו לשאר האנשים היה באופן השמיעה, כי כל שאר בני האומות שמעו רק שמיעת האוזן והיא אינה בגדר השמיעה האמיתית ולפיכך לא באו ונתקברו, אכן יתרו ששמיעתו היתה שמיעת הלב הבין את הדבר ועזב את עמו ואלהיו ובא לחסות בצל כנפי הבורא, והיינו שכל האנשים שמעו - זיי האבן געהערט, ויתרו הבין - ער העט דערהערט.

וחוסף רבי שלום לומר משל נפלא לבאר ענין זה, מעשה בבן כפר שלא היה מעודו בעיר הגדולה, ולכן לא הזדמן לו מעולם לראות רכבת וגם לא שמע מימיו אודות דבר זה, שהרי בכפר נהוג לרכוב ע"ג חמור ולחרוש את האדמה עם שור וכן לנסוע למרחוק ע"ג עגלה הרתומה לסוסים, פעם אחת נזדמן לו לבוא לעיר גדולה וראה לפניו שורה של מוטות ברזל הקבועים בקרקע, ואורך השורה היה גדול מאד עד שלכל מלוא האופק אין נראה לא

תחילתם ולא סופם, כיון שהיה נבער מדעת ולא הביין בעבור מה הם מונחים שם, חשב על מוטות המתכת לפי מושגיו ובהתאם לשכלו, ועלה ברעיונו כי הם טובים מאד בשביל מחרישתו, ואם יחברם אליה יוכל לחרוש היטב את אדמתו, והברגים שבהם נתחברו המוטות לאדמה יוכלו לשמשו לחיזוק רסן הבהמות, לכו נתמלא שמחה על המציאה הגדולה שנודמנה לידו והחל לעסוק במלאכה לפרק את המוטות והברגים הללו.

ויהי תוך כדי התעסקותו עם מוטות הברזל נתקרבה הרכבת שנסעה במהירות גדולה, וקטר הרכבת אשר הבחין מרחוק כי אדם עומד ע"ג פסי הרכבת - ואם ימשיך לעמוד שם עלול הוא להיהרג מפגיעת הרכבת - נבהל מאד והחל לצפור (פייפען) בחזקה עם כל הצופרים המצויים אצלו בכדי לעורר את האדם ולרמוז לו שירד במהרה ממסילות הברזל, אולם הכפרי שלא היה לו כל מושג מה מרמזים הקולות הללו, הופתע לשמוע פתאום קולות רמים עולים ויורדים, וניסה לחשוב מה פשרם, עד שהדבר עורר בזכרונו את יום חתונתו שגם אז היו נשמעים קולות רמים מחצוצרתו של הזמר הכפרי שהיטיב לשעשע את המוזמנים, הקולות גברו מרגע לרגע וגרמו לו להסיט את ראשו אל מקור הרעש ולבדוק מה הוא, ולהפתעתו הוא מגלה עגלה גדולה ויפה המתקרבת לעברו כשממנה יוצאים קולות זמר משונים, וזה מזכיר לו את הכרכרה המיוחדת שבה נוסעים החתן והכלה בכפרו שגם אותה מקשטים במיני קישוט שונים, ויאמר בלבו כי לבטח נערכת כאן הערב שמחת נישואין וזוהי העגלה המביאה את החתן והכלה, אלא שבעיר הגדולה - שדרכם לעשות הכל בקול רעש גדול, משתמשים בכרכרה גדולה וקולות הזמר המה משונים ומצלצלים בעוז, וכבר היה סבור לנוח מעט מעבודתו הקשה ולשמוח יחד עם כל שאר החוגגים בשמחת החתונה, ומתוך שמחה נעמד על רגליו כשהוא יוצא ברקידה נלהבת לעיני הקטר שהיה אחוז אימה ורעדה מן האסון הנורא שעומד להתרחש בעוד שניות ספורות, כשאיך בידו שום אמצעי למנוע את הכפרי ממות בטוח.

והנה אדם מן הצד הרואה את המתרחש עם הכפרי הזה סבור כי בודאי האיש הזה הינו חרש באזניו, ולפיכך אינו שומע את הצפירות היוצאות מן הרכבת ואינו בורח משם, אך האמת היא כמו שאנו יודעים ששמיעתו טובה לגמרי, ואדרבה דוקא בגין שמיעתו יצא בריקוד שמח כ"כ, אולם אוי לאותה שמיעה שהרי בעוד רגע קט הוא עומד למות בריסוק איברים רח"ל, וכשבחזון את הדבר נבין שכשנהג הרכבת צופר אזי האדם שמבין במה מדובר הרי הוא מתרגם את שמיעתו באופן מושכל וממהר לעשות את הפעולה הנדרשת ויורד

תתתכו דרכי מסכת אבות אבות

מן המסילה ומציל את חייו, אולם הכפרי הזה שאינו מבין כל זאת אינו שומע צפירה כלל אלא זמרי חתונה המנעימים לקראת החתן והכלה.

וזהו גם הביאור במה שהיה עם יתרו, כי הנה כל בני העולם שמעו כאחד את אותם שמועות אודות הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה לעמו במצרים. אולם בעוד ששאר האנשים שמעו רק את העובדות כשלעצמן ותו לא, הנה יתרו העמיק להבין את משמעות הנסים האלו, והסיק מזה כי גדול ה' מכל האלהים וע"כ מיהר לבוא ולהתגייר.

ומעתה - ממשיך רבי שלום ואומר - נשוב לבאר את קנין "שמיעת האוזן", כי להנתבאר י"ל שאין כוונת התנא אל הפירוש הפשוט של השמיעה שהיא אחת מחמשת החושים שהטביע הקב"ה בבני האדם, אלא מדובר במשמעות העמוקה והפנימית של השמיעה - ההבנה - שהיא יכולה לשנות את חיי האדם לחלוטין, ולהביאו למקום נעלה ומרומם ביותר שהוא חיי הרוחניות ועבודת ה' והתמסרות מוחלטת לעסוק בדברי תורה.

וסיים רבי שלום את דבריו, כי הנה אליבא דאמת כולנו דומים לאותו כפרי נבער מדעת, שהרי פעמים רבות מזדמן לנו לשמוע שיחת מוסר והתעוררות (שמועס), ואנו יוצאים מן השיחה ומפטירים בהנאה, אה! כמה נפלא היה המאמר (ווארט) הזה, ובכך מסתכמת כל הצידה לדרך שאנו נוטלים מן השיחה המרוממת, וכיון שכן במה אנו שונים מן הכפרי, שהרי גם אנו נהנים מן הצפוף של המימרא המוסרית אולם איננו שומעים אותה כלל, שהרי השמיעה האמיתית אינה אלא התבוננות המביאה לידי התעוררות למעשה.

וברומה לזה מסופר גם על ה'סבא מסלבודקה' זצ"ל שהוכיח פעם אחת את אחד מתלמידיו על ענין מסוים שנהג שלא כראוי, אמנם התלמיד הלז לא שינה מאומה מאורחותיו הישנים ולא קיים את מה שאמר לו הסבא, כעבור מספר שבועות פנה אליו הסבא שוב והוכיחו על אותו ענין כמעט באותם מילים, טען התלמיד ואמר, רבי, הרי כבר לפני תקופת זמן שמעתי מפי כבודו את אלו הדברים ממש, אמר לו רבו אם סבור אתה ששמעת תדע לך שטעות היא בידך, שכן שמיעה שאינה גורמת לאדם לבצע שינוי למעשה אינה נקראת שמיעה, והגע בעצמך, אם היית מהלך ברחוב העיר ולפתע היו מגיעות לאזנך צפירות של מספר מכוניות הצופרות לך, וכי ג"כ היית אומר שמעתי וממשיך לצעוד בנחת וברוגע באמצע הרחוב, ברור הדבר שלא היית ממשיך בהילוך אלא פונה לשולי הדרכים בכדי שלא להנזק מן המכוניות, שהרי כאשר 'שמעת' הבנת את אשר עליך לעשות, ואם לא היית עושה כן סימן הדבר שבאמת לא

'שמעת', ומעתה גם לענין דברי המוסר שאמרתי לך, כל זמן שלא היטבת את דרכיך בסיבתם, סימן הוא שלא שמעתם באמת.

בעריכת שפתים.

ביאור קנין "עריכת שפתים" ועובדא בענין זה

ביאר במדרש שמואל שכאשר האדם לומד, עליו להוציא את הדברים בשפתיו וגם לחזור עליהם ולשננם הרבה בכל עת, וכפי שדרשו חז"ל (עירובין נד ע"א) על הפסוק (משלי ד, כב) כי חיים הם למוציאיהם - אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה. וכתב עוד כי הסיבה שנקט התנא לשון "בעריכת שפתים" ולא אמר "בהוצאת שפתים" בדומה ללשון הכתוב שמשם למדו חז"ל ענין זה, היא בכדי לרמז ללומדי התורה שלא די בכך שיוציאו את הלימוד מפיהם פעם ופעמיים, אלא עליהם לחזור על תלמודם פעמים רבות עד שיהיה ערוך היטב בפיהם [ובילקוט מע"ל הוסיף שאז יכנסו דברי התורה בלבם ולא ישכחום מהרה], וכפי שמצינו בגמ' כתובות (נ ע"א) אודות האמורא רב יצחק בר יוסף - תנא מיניה ארבעין זמנין ודמא ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה, ואמרו עוד במסכת עירובין (ס) תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש ולאחר ג' שנים שכח תלמודו, וראה מה שפסק הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ג הי"ב) וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו - תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח עכ"ל, הרי לנו מזה כי ע"י הוצאת דברי התורה בשפתים והלימוד בקול בצירוף עם החזרה והשינון ישתמרו הדברים בלב האדם ולא ישכחם.

וביין שאירינין אודות קנין "עריכת שפתים" שענינו הוא הוצאת הלימוד בפה וגודל התועלת שבדבר, מן הראוי להביא מה שראיתי בספר אחד אודות הגאון ה'סטייפלר' בעל מחבר ספר קהילות יעקב זצ"ל, שהוי עובדא באדם אחד שהיה חפץ להכנס אל מעונו בכדי להתברך מפיו, והקיש על דלת ביתו אולם לא פתחה בפניו, וכיון ששמע קולות מתוך הבית הבין שהסטייפלר שוהה בביתו אך אינו שומע את הקולות [וכידוע שהיה כבד שמיעה ביותר], ולכן החליט לפתוח את הדלת במעט וכך יראה אם אפשר להכנס לתוך ביתו, וממחשבה למעשה אכן פתח את הדלת וראה איך שהגאון יושב על כסאו ואומר דבר מה בפיו, ניגש האדם והתקרב יותר על מקום מושבו והטה אזנו לשמוע את דבריו, ושמע שהוא חוזר את י"ג עיקרי האמונה ואומר את נוסח ה"אני מאמין" ומתרגמו בלשון אידיש, 'אני מאמין - איך גלייב, באמונה שלימה - מיט א

תתתכח דרכי מסכת אבות אבות

גאנצע אמונה' וכן המשיך עד סופו באמירה בקול, הרי לנו איך שקיים אדם גדול זה את מאמר המשנה בפשיטות, וכשחפץ להחדיר בלבו את עיקרי האמונה יותר ויותר חזר עליהם בפה מלא ב"עריכת שפתים" ובקול.

ע"י הלימוד בקול מרגיש האדם אם טעה בלימודו, וגם אינו מסיח דעתו מן התורה

בספר רוח חיים כתב בדבר התועלת היוצאת מכך שהאדם מוציא בפיו את דברי התורה שלומד, כי עי"ז ירגיש את הפגימה (טעות) ואת מקום השגיאה. והיינו שע"י שהאדם מוציא את הלימוד בפיו יבוא להבין את הדברים טוב יותר, ואם תהא לו טעות בהבנה, ע"י לימודו בקול יוכל לחוש בדבר ואז יעמיק במחשבתו עד שיזכה להבין את הדברים על בוריים. [ונראה לומר שיש תועלת נוספת בדבר, כי הלימוד בקול מועיל שלא יסיח האדם את דעתו לחשוב בענינים אחרים, אלא יוכל להתרכז במה שלומד ויהיה לימודו מעולה בכמות ובאיכות].

יש לסדר את הלימוד באופן נכון

פירוש נוסף כתב במד"ש, כי כוונת התנא לרמוז שכאשר ישנן האדם את לימודו בעל פה, לא יחזור את הדברים במהירות ובדרך בלבול, אלא יערוך ויסדר את כל חלקי הלימוד, כל חלוקה וחלוקה בפני עצמה במקומה ועל סדרה, וכל דבר יהיה דבור על אופניו, וזהו שאמר התנא **"בעריכת שפתים"** בדומה למטבע הלשון שהובא ברש"י עה"פ (שמות כא, ז) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם - 'כשלחן הערוך ומוכן לאכול', כלומר שיסדר את הדברים כראוי וכנכון ועי"ז יזכה לקנות את התורה.

לעתים צריך ללמוד בלחישה בלבד

עוד ביאור נאה כתב במדרש שמואל, כי הנה לפעמים ישנם זמנים שאין האדם יכול להרים את קולו בלימודו, וכגון כאשר הוא שוהה בין אנשים שיש לחשוש שהלימוד בקול יפריעם, [או כגון בזמן שהוא נמצא במטוס או במשרד עסקים וכדו'], שיתכן שיאמר האדם כיון שאינו יכול ללמוד בקול רם כדרכו וכפי הצריך להיות, ע"כ ישב בטל וידום, לזאת אמר התנא כי אחד מקניני התורה הוא **"בעריכת שפתים"**, והיינו שלפעמים צריך הלימוד להיות בלחש ואז יהיו רק שפתותיו מרחשות בלא השמעת הקול, וכדוגמת מה שמצינו שנאמר גבי חנה (שמואל-א א, יג) בעת שהתפללה לפני ה' - רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, ובאופן זה יוכל למלאות גם זמנים אלו וללמוד בהם בהתמדה גדולה.

והנה באמת בחלק מזמן הלימוד יש ללמוד לכתחילה בשתיקה בלא להוציא הדברים מפיו, וכמו שמצינו בדברי שו"ע הרב בעל התניא (הל' ת"ת פ"ב הי"ב) וז"ל וכל אדם צריך לזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד, אא"כ בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר עכ"ל, הרי לנו כי בזמן שהאדם מעיין במחשבתו ומתעמק בהבנת דברי התורה שלומד, אזי דרך הלימוד היא לשתוק ולא להוציא הדברים בפיו.

האדם צריך לחשוב על הדברים טרם שמוציאם מפיו

בילקוטי מעם לועז ביאר את הענין באופן אחר, שיש לאדם לסגור את שפתיו ולערכם יחדיו מצומדות טרם שיוציא דבר מפיו, והיינו שהתנא חפץ להורותנו כי הדרך לקנות את התורה היא ע"י שישתוק ויחשוב על הדברים שהולך לומר, והוא סימן לאנשי הדעת השוקלים היטב את הדברים שהם עומדים לומר לפני שהם מוציאים אותם מפיהם. וזהו גם כוונת הפסוק (משלי כד, כו) שפתים ישק משיב דברים נכוחים, והיינו שהאדם צריך לנהוג שלפני שהוא מוציא דבר מפיו - "שפתים ישק" זו לזו ויאחז את פיו סגור, ובזמן הזה יערוך בתחילה את הדברים בלבו ויבחנם יפה יפה מכל צד ופינה, ורק אז ידבר את הדברים, ולא יוציא דיבורים מפיו בלא להקדים להם מחשבה, וכשיעשה כך אזי יהיה "משיב דברים נכוחים" ויצאו מפיו דברי חכמה ותבונה הנעימים לאזני שומעיהם.

ע"י שיחשוב האדם על הדיבורים שמוציא מפיו ימנע מעצמו עגמת נפש מרובה

והנה יש תועלת נוספת לאדם בכך שיחשוב היטב על הדברים שעומד להוציא מפיו, כי הנה הנביא ירמיה המשיל את הלשון לחץ וכאומר (ירמיה ט, ז) חץ שחוט לשונם, וביאור הדמיון שביניהם הוא כי כשם שכאשר אדם יורה חץ, כיון שהוציאו מידו ושלחו שוב אינו יכול להשיבו אצלו, כך הוא גם הדיבור שלאחר שיצא מפיו שוב אינו יכול לבטלו, ואף אם הוא מתחרט עליו מאד אין ביכולתו להחזירו לרשותו, [וכמאמר החכם (מבחר הפנינים שער השתיקה והובא בספר חסידים סי' פו) כשאני מדבר אני מתחרט וכשאני מדבר איני מתחרט, עד שלא דברתי אני שליט ומושל על דיבורי, אבל כשיצא הדבר מפיו אז הדיבור מושל בי], ולפיכך כדאי מאד לאדם שיחשוב היטב על דבריו טרם שהוא מוציאם מפיו, ואז ינצל מעגמת נפש מרובה השרויה בחלקם של המדברים ללא מחשבה תחילה. [ובאמת מצינו דברים כעין אלו באגרת הרמב"ן שכתב וז"ל וחשוב הדיבור קודם שתוציאנו מפיו וכו' ובהו יהיו דבריך ומעשיך ומחשבותיך ישרים ע"כ. אמנם בזה יש מקום לדון, כיון שיתכן שהדברים עולים על עת

תתתל דרכי מסכת אבות אבות

התפלה כאשר אדם שופך שיח לפני קונו כדמשמע מדבריו שם, אך אולי נוכל עדיין ללמוד מזה גם לשאר הדיבורים שאנו מוציאים מפינו].

ומצינו לגדולי ישראל שהיו נזהרים עד מאד בענין זה שלא לדבר מאומה לפני שיחשבו על כך היטב לפני כן, וכהעובדא שהיתה עם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל בעת שהרצה לפני תלמידיו שיעור בסוגיא מסוימת בש"ס, ובמהלך השיעור הקשה אחד מן התלמידים מדברי גמרא מפורשת שממנה נראה שלא כדבריו, אמנם רבי יחזקאל השיבו כי דברי הגמרא האלו ידועים לו וגם יש לו ישוב מספיק על כך, אולם מכיון שלא הכין א"ע מתחילה לומר תירוץ זה בעת השיעור אינו יכול לאומרו עתה, וע"כ השואל יכול לגשת אליו לאחר השיעור ולשמוע את התירוץ על קושייתו החזקה.

פְּפוּנַת (פְּבִינַת) הַלֵּב.

הלימוד צריך שיהא גם בהבנה ולא רק באמירת הפה

ביאר במדרש שמואל שקנין זה מחובר אל הקנין שלמעלה הימנו, שהוא "בעריכת שפתים" שענינו הוא לחזור על הלימוד פעמים רבות (וכפי שביאר המד"ש בפירוש הראשון שהובא לעיל), אמנם בזה ראה התנא מקום להזהיר את הלומד שלא ישנן את תלמודו באמירה בעלמא בלא הבנה נכונה, כיון שאז ישכח את הדברים במהרה, אלא יקיים "עריכת שפתים" מתוך "כונת הלב" בהבנה נכונה של הדברים אשר הוא מוציא מפיו, וע"ד שאמר הכתוב (דברים ל, יד) בפיו ובלבבך לעשותו, כלומר לקשר את הפה והלב יחדיו.

בכדי לקנות את התורה אין די שיבינה במוחו אלא היא צריכה למלאות את לבו

אמנם יש שגרסו "בבינת הלב", ודקדק הגר"ש שבדרון זצ"ל כי לכאורה היה יותר נכון לומר "בבינת המח" יען כי החכמה וההבנה תלויים במח האדם ולא בלבו. וביאר ע"פ מש"כ הרמב"ם (פכ"ב מהל' איסור"ב הכ"א) אין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה עכ"ל, חזינן שאף שבאמת מקום הבנת התורה הוא במוחו של האדם, עכ"ז הדגיש הרמב"ם ואמר "ב"ב פנוי מן החכמה", והטעם בזה הוא שבכדי שהלימוד ישפיע על האדם באופן נפלא שכזה שיסיר ממנו את המחשבות הרעות, צריך שתהיה התורה ממלאת כל לבו ומחותו (עס זאל איהם אינגאנצן איבער נעמען), אבל אם הוא לומד באופן כזה שרק במוחו הוא מבין את חכמת התורה אבל היא אינה חודרת ללבו אזי לא

תתתלא אבות דרכי פרק ו משנה ז

תוכל להצילו ממחשבותיו הרעות. ומעתה מוכן היטב מה שאמר התנא "בבינת הלב" לפי שרק כאשר הלימוד ממלא את לבו אזי התורה מקדשתו וגורמת לו שיזכה לקנותה בקנין גמור.

ליגמר איניש והדר ליסבר

בילקוט מעם לועז ביאר, כי הנה סדר הדברים צריך להיות שבתחילה ילמד האדם את דברי התורה ויהיה בקי בהם בע"פ, ורק אח"כ יעמיק בדעתו בהבנת ההלכה יפה יפה, וכפי שאמרו חז"ל (שבת סג ע"א) ליגמר איניש והדר ליסבר, והיינו שרק לאחר לימוד דברי התורה בגירסא יוכל האדם להתעמק בהם ולמצוא יישוב וסברא לדברים הנראים כסותרים זה לזה או למה שנראה כמיותר, וזה נרמז במאמר הכתוב (דברים ל, יד) בפיך ובלבבך לעשותו, כי ברישא יש לאדם ללמוד ד"ת בפיו ורק אח"כ להבין הדבר בלבבו, כיון שאם לא ילמד, מה וכיצד יוכל להבין בלבו. וזהו סדר הקנינים שהובאו במשנתנו, "בעריכת שפתים" כי בתחילה צריך האדם לומר את דברי התורה בפיו ובשפתיו, ורק אח"כ הגיע זמנה של "בינת הלב" כלומר להתעמק בדברים ולבוא להבנת אמרי התורה הק'. וסיים את דבריו בזה"ל ודבר בדוק ומנוסה שאם אדם לומד תורה באהבה וחיבה ימצא שלבו נובע ונפתחים לו דרכי חכמה, שאם רואה הקב"ה הכנתו של אדם שמשדל ללמוד נותן לו חכמה עכ"ל.

בְּאִימָהּ, בְּיִרְאָהּ.

ביאור כפל הלשון באימה וביראה

פירש במדרש שמואל "באימה" פירושה שתהא אימת השכינה עליו, שהרי השכינה הק' שורה במקום שהאדם עוסק בתורה, וכדאי' במסכתין (פ"ג מ"ז) עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם וכו', ומנין אפילו שנים וכו' מנין אפי' אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך, וכיון שבשעת לימודו עומד האדם לפני הבורא ית', ודאי יש לו להיות באימה כנדרש מן העומד לפני המלך, ובשכר זה יהיו מתגלים לאדם רזי התורה הק' וסודותיה. ואומרו "ביראה" פירושו יראת שמים, שאותה צריך להקדים אל התורה וכמאמר התנא לעיל (שם מ"א) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכן נאמר בתהלים (קיא, י) ראשית חכמה יראת ה'. אמנם בספר מילי דאבות פירש את כפל הלשון "באימה וביראה" שה"יראה" היא יראת שמים, ואילו ה"אימה" קאי על האימה שצריכה להיות לתלמיד מפני רבו המלמדו

תתתלב דרכי מסכת אבות אבות

תורה, וגודל החיוב באימה זו הוא כפי שמצינו בדברי הגמ' (שבת ל ע"ב) כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור (פירש"י מרירות מרוב אימה) תכוונה עיי"ש.

נתינת התורה לישראל היתה מתוך פחד ויראה

ובספר ענף עץ אבות כתב כי עצם נתינת התורה לישראל היתה באופן זה של פחד ויראה, וכפי שא"י ביומא (ד ע"ב) על הפסוק (שמות כד, טז) וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי, רבי מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה ניתנת באימה ביראה ברתת ובזיע, שנאמר (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה, ופירש רש"י שמקום גילה קאי על הזמן והמקום שנתנה התורה לבנ"י שעליה נאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, ובמקום השמחה ההיא צריכה להיות גם רעדה, עוד דרשו חז"ל במסכת ברכות (כב ע"א) על הפסוק (דברים ד, ט) והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה (פסוק י) יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב, מה להלן במעמד הר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע, אף כאן באימה ביראה ברתת ובזיע. ולפיכך אמר התנא שה"יראה" הינה אחת מקניני התורה.

כתב בספר רוח חיים שהאדם צריך להעלות על לבו בשעת לימודו, כי הנה אף הכהן הגדול שהוא האדם היחידי שהורשה להכנס לפני ולפנים אל קודש הקדשים, לא נכנס שמה כי אם אחת בשנה ביום הכפורים מחמת ששם היתה עיקר השראת השכינה, וכיון שכן עתה בזמן הגלות שהשכינה שורה בד' אמות של הלכה, בודאי צריך האדם ללמוד מתוך אימה ויראה ולא יסיח את דעתו לדברי חול בעת לימודו.

הלומד באימה ויראה יבוא למדת הענוה

ומן הראוי להביא מה שפירש רש"י, כי האדם שזכה ללמוד באופן זה ולבו מלא "אימה ויראה" לפני קונו עיי"ז אינו מגיע לידי גאווה וגבהות הלב, וא"כ יתקיים בו גם קנין ה"ענוה" שהסמיך התנא תיכף לאחר "באימה וביראה".

פענוה.

ביאור הענין שע"י הענוה זוכין לקנות התורה

כתב במדרש שמואל שהאדם צריך להתנהג בענוה ולהיות שפל רוח בפני כל אדם, ובכח זה יזכה לקנות את התורה, וכמו שמצאנו שהטעם שזכה משה

דרכי פרק ו משנה ז אבות תתלג

רבינו ע"ה שהתורה תנתן לכלל ישראל על ידו דייקא, משום שהוא היה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה כפי שהעידה התורה עליו (במדבר יב, ג). סיבה נוספת לכך שהענוה גורמת לקנין תורה היא, כי בהיות האדם ענוותן ושפל ברך וסבור שאין מעלתו גדולה, יסכים ללמוד מכל אדם ואפי' מן הקטן, וכיון שיקיים את מאמר הכתוב (תהילים קיט, ט) מכל מלמדי השכלתי, וגם מה שאמר בן זומא (לעיל פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, יזכה להרכות תורה וחכמה, ולפיכך אמר התנא שהענוה הינה קנין מקיני התורה.

ובן מצינו גם בדברי הגמ' בתענית (ז ע"א) מפני מה נמשלו דברי תורה למים שנאמר (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים, מה המים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה עליו, וכן דרשו חז"ל בעירובין (נד ע"א) מאי דכתיב (במדבר כא, יח) וממדבר מתנה, אם אדם משים את עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו ותורה ניתנת לו במתנה, ומאידך גיסא מצינו שהגאווה מונעת את השגת התורה וכדאמרו חז"ל בקידושין (מט ע"ב) סימן לגסות הרוח עניות בתורה.

בְּשִׂמְחָה.

ביאורים בסיבת הדבר שהשמחה הינה קנין לתורה

כתב רש"י שסיבת הדבר שהשמחה מועילה לקנין התורה, היא לפי שאין השכינה שורה על האדם מתוך צער אלא מתוך שמחה (כדאי' בשבת ל ע"א), וכיון שהשכינה שורה על האדם בגין השמחה שבו יהא לו סיעתא דשמיא לקנות את התורה. ובמדרש שמואל כתב שהאדם שאינו לומד מתוך שמחה ועסק התורה נדמה לו כטורח, סופו לפרוש מן הלימוד, אמנם כאשר יהגה בה מתוך שמחה וטוב לבב אזי באהבתה ישגה תמיד, והתורה והשמחה אחים הם ולא יתפרדו כי פקודי ה' ישרים משמחי לב.

ובספר רוח חיים כתב במעלת קנין ה"שמחה", כי האדם הלומד תורה כשהוא שרוי בשמחה יספיק בשעה אחת הרבה יותר ממה שהוא מספיק ללמוד במשך כמה שעות בזמן שהעצבות שולטת עליו. עוד כתב שכיון שהתורה הינה משעשועיו של הקב"ה [וכדכתיב לענין חכמת התורה (משלי ה, ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת, וכן אי' במס' שבת (פט ע"א) שאמר משה רבינו להקב"ה אודותיה - חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום], יש לאדם לשוב ולשמוח במאד על כך שאע"פ שהוא

תתתלד דרכי מסכת אבות אבות

קרוץ מחומר הוא זוכה לעסוק בתורה החשובה והיקרה שלגודל חשיבותה הקב"ה משתעשע בה.

עובדא בענין השמחה מלימוד התורה

ובענין זה היה דרכו של הגאון רבי ברוך בער ליבאוויץ זצ"ל להתבטאות, שאינו מבין איך יתכן כדבר הזה שאדם יעסוק בסוגיא מסוימת מן הגמרא, וילמד את דברי הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל על מהלך הסוגיא ויבנם על בוריים, ולא יצא בריקוד מרוב שמחה על שזיכהו הבורא ית' להבין ולהשכיל את דבריו המתוקים מדבש. ואכן היתה עובדא כעין זה עם הרה"ג רבי מרדכי גיפטר זצ"ל ראש ישיבת טלז, שמסר לתלמידיו שיעור בסוגיא קשה מאד, ובאמצע השיעור עלו ונתעוררו כמה קושיות עצומות, והוא עמל ליישבם וביאר את מהלך הסוגיא בטוב טעם ודעת כיד ה' הטובה עליו, ויהי בעת סיימו למסור את השיעור והיה לבו מתרונן בחדוה על אשר זכה לבוא לבהירות והבנה נפלאה בסוגיא, תפס בידיהם של ב' מתלמידיו ויצא בריקוד נלהב כשכל התלמידים מצטרפים יחדיו להודות ולהלל לנותן התורה ית', והיה בכך לימוד עצום לתלמידיו לראות בחוש את קנין ה"שמחה" שבלימוד התורה.

העוסק בתורה - לבו מתמלא שמחה בגין כך, אולם יש לו גם יראה שמא יאבד חלק מן התורה היקרה מפיו

הנה לכאורה ישנה סתירה מיניה וביה באלו קניני התורה, כי בתחילה אמר התנא שהתורה נקנית "באימה וביראה", ואח"כ אמר "בשמחה" שלכאורה אין זה עולה בקנה אחד עם האימה והיראה שנשנו מקודם. אמנם ביאר מרן הבעש"ט הק' זי"ע בהקדם מקרא שכתוב (תהלים קיט, קסב) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, והיינו שהתורה נחשבת כשלל הנמצא, וביאר את קשר הדברים בדרך משל לאדם שמצא אוצר שיש בו דינרי זהב רבים עד מאד וישמח מאד בגין כך, אמנם כאשר חפץ ליטול משם את הדינרים ראה שאין בידו די כלים בשביל כל האוצר כי אם כלי אחד קטן, מה עשה, מיהר להעמיס את הכלי עד שפתיו ומילא גם את כיסו בגדיו כפי אשר יוכלו שאת ומיהר לרוץ עם הדינרים שבידו אל ביתו והניחם שם, ושב במהירות אל מקום האוצר לחזור על הפעולה שוב ושוב עד שסיים ליטול את כל האוצר, וכעת הבו ונתבונן מה הם ההרגשות השוררות בלבו של האדם הזה, הנה בראש ובראשונה הוא חש שמחה רבה ועצומה על המציאה היקרה שנזדמה לו בהיסח הדעת, אולם בד בבד הרי הוא ירא שמא תאבד ממנו שארית האוצר, וע"כ הוא חרד מאד על הזמן הזה שהוא מוכרח להשאיר את האוצר, וחושש כל העת שמא יגלהו אדם אחר ויקחנו, ולכן

תתתלה **אבות** פרק ו משנה ז **דרכי**

הוא רץ הלוך ושוב כשבלבו שמחה וצהלה אך גם יראה ופחד שמא יאבד את חלק האוצר הנותר.

והנה כדבר הזה ממש הוא גם כלפי החכם העוסק בתורה, כי ודאי לכו מלא שמחה על התורה שזכה להשיג אשר ערכה רב מאד והוא לא יסולא בפז, אך כיון שהוא יודע ומכיר שהתורה ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים והוא חפץ להשיג ממנה הרבה מאד, הרי מקננת בלבו גם יראה ופחד שמא לא יזכה להשיג את כל התורה היקרה והחכיבה.

בְּמִתְרָה.

שמחה מביאה לטהרה

ביאר הרב חיד"א ז"ע את סמיכות קנין ה"טהרה" לקנין ה"שמחה", כי הנה העצבות גורמת לטומאה, ואילו השמחה היא סגולה מוכחת לטהרה, ומעתה ע"י שהאדם קונה את מידת ה"שמחה" ויגיל וישמח באלוקיו, יזכה לרכוש "טהרה".

התורה אינה יכולה לחול על אדם טמא

ובמדרש שמואל ביאר מפני מה נמנית הטהרה בין קניני התורה, כי הנה התורה קדושה וטהורה ואינה יכולה לחול על אדם שיש טומאה בקרבו, ולפיכך בתחילה צריך האדם לטהר א"ע ממחשבות והרהורים רעים שאינם בגדר הקדושה, ורק אח"כ יוכל לזכות לקנות בנפשו את התורה הקדושה. והוסיף לומר כי מן הטעם הזה הסמיכה המשנה (לעיל פ"ה מכ"ג) את זמן לימוד הגמרא לזמן הכניסה לחופה ואמרה בן חמש עשרה לגמרא ובן שמונה עשרה לחופה, והוא כי כאשר התחיל האדם בלימוד הגמרא צריך הוא לישא אשה בהקדם האפשרי בכדי שיהא שרוי בקדושה וטהרה ולא יבוא לידי הרהורים רעים ח"ו. ובילקוט מעם לועז הרחיב בענין זה וכתב שכן מציינו שאמרו חז"ל (יומא עב ע"א) כיצד לומד אדם בטהרה נושא אשה ואח"כ לומד תורה, ועד"ז מציינו גם בשעת קבלת התורה, שטרם שזכו בני"י לקבל את תורת ה' נצטוו להתקדש משך שלשת ימים, ובשעה זו ציוו להם משה ואמר (תנב"א פרק יח) בדלו עצמכם מן עבירה ומגזל ומכל דבר מכוער כדי שתהיו טהורים בשעה שתעמדו על הר סיני ע"כ, ומורם לנו מזה כי שמירת הגוף מן העוונות וטהרת המחשבה, הם סגולה לכך שיצליח הלומד בעסקו בתורה. וכתב עוד כי בכח התורה לטהר אף את האדם הטמא, וכפי שאמרו חז"ל (שהש"ר א, יט) מה המים

תתתלו דרכי מסכת אבות אבות

מטהרים את האדם מטומאה וכו' כך תורה מטהרת הטמא מטומאתו שנאמר (תהלים יב, ז) אמרות ה' אמרות טהורות, כלומר שהתורה מביאה לידי טהרה, (ולפיכך אף האדם שלא זכה לבוא למדריגה זו ללמוד תורה בטהרה, לא יימנע מלעסוק בתורה, כי עצם הלימוד יביאנו במשך הזמן לידי טהרה ואז יזכה לתורה שנקנית בטהרה).

בְּשֵׁמוֹשׁ חֲכָמִים.

גודל מעלת שימוש חכמים והתועליות הנמשכות ממנה

הנה מעלת שימוש החכמים רבה עד מאד, וכפי שראינו שהפליגו חז"ל במעלתה כמאמרם (ברכות ז ע"ב) גדולה שימושה יותר מלימודה. ובביאור הדבר כתב בילקוט מעם לועז כי אם התלמיד מצוי אצל רבו זמן ארוך ומשמשו בעת ההיא, אזי הינו שומע כיצד הוא משיב לשואליו דבר ואיך הוא פוסק את השאלות הבאים לפניו מדי יום, ולפיכך כאשר יזדמנו לפניו מאורעות שונים הנזקקים להכרעה ע"פ ההלכה, יזכור את מה שפסק החכם באופנים אלו ועי"ז ידע היאך לפסוק, ותועלת זו לא יוכל להוציא ע"י עיון וחיפוש בספרי הפוסקים, לפי שישנם הלכות רבות שהם בבחי' 'הלכה ואין מורין כן' ואין לומר בהם הוראה לרבים, וע"כ לא הכניסו אותם הפוסקים בספריהם, וכן ישנם דברים התלויים במנהג המקומות, ומנהג המקום ההוא שאצלם התעוררה השאלה אינו כמנהג שהובא בדברי הפוסקים.

מעלה נוספת ישנה בשימוש החכמים, כי עי"ז יראה התלמיד בפועל איך שהחכם דן את הנידון ומכריע בו הלכה למעשה, וזה ייחרת בזכרונו הרבה יותר מאשר אם רק ילמד את הדברים מתוך הספרים, כי דרך האדם שהמעשים שרואה בעיניו נקלטים בזכרונו ביתר בהירות ולזמן ארוך יותר. והמעלה השלישית היא שע"י שיעמוד אצל החכם תמיד, ישמע ממנו דברי תוכחה ומוסר בכל יום הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא, וזה יהא לו לתועלת גדולה ליישר אורחותיו. ומנה שם כמה וכמה מחכמינו התנאים והאמוראים, שהיו משמשים את רבותיהם אף לאחר שכבר נתגדלו בתורה וזכו להשיג בה מעלות גדולות ונפלאות. [אמנם יש לציין שבשפת אמת כתב לגבי קנין זה דבר מחודש, שבזמננו כאשר הדרך היא ללמוד מתוך ספרים נחשב דבר זה עצמו כ"שימוש חכמים"].

ביאור נפלא בענין "שימוש חכמים"

ובענין שימוש חכמים מתאמרא מימרא נפלאה שהיתה מרגלא בפומיה דהגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל (והובאה בהקדמתו לספרו שערי יושר ח"א), אודות דברי הגמרא בב"ק (כ ע"א) שרב חסדא שאל את רמי בר חמא שאלה מסוימת, והשיב לו רמי בר חמא לכי תשמשי לי (ופירש"י כשתשמשי שימוש אחד אומר לך), שקל סודרא כרך ליה (ופירש"י קיפל לו סודר שלו), ורק אח"כ השיב לו על שאלתו, והנה לכאורה תמוה מאד מאי שייכות יש בין ביאור הסוגיא שחפץ לשמוע ממנו לבין השימוש שישמשנו. וביאר את הדבר בשם גיסו הגרש"ז אבעל זצ"ל מטעלז, כי הנה כאשר האדם לומד ומקבל מאדם אחר דבר מן התורה שבכדי להבינו נצרך עמל ויגיעה רבה, אזי תלויה הבנתו במידת האמונה שיש לו במעלת המלמד, כי אם הוא מאמין בגדלותו וחשיבותו, הנה אם לא יבין את דבריו בתחילה יתלה את החסרון בו עצמו ולא במלמד שהרי ברי לו שתורתו אמתית ונכונה, ולפיכך יוסיף אומץ להתייגע בעוז על דבריו עד אשר יזכה להבינם על בוריים, אבל כאשר אין המלמד חשוב אצלו, ודבריו קלים בעיניו ואינם שוים וכדאיים להתאמץ ולעמול בהבנתם, הנה אם לא יבינם בפעם הראשונה שישמעם שוב לא ינסה לקרבם אל שכלו או שיבטלם בלבו ודיו.

ומעתה יתבארו דברי הגמ', כי כאשר ידע רמי בר חמא שהתשובה לקושייתו של רב חסדא הינה עמוקה מאד וקשה להבינה, חפץ לדעת מתחילה שרב חסדא אכן משתוקק לקבל את דברי תורתו והוא מחשיב את עצמו כתלמידו, כי ידע שרק אז יתבונן בהם ויעמול הרבה להבינם על בוריים, ולפיכך לא חפץ להשיב לו על שאלתו עד אשר יוכיח במעשיו את הדבר ע"י שימשנו כתלמיד המשמש את רבו, ואכן כאשר שקל סודרא וכרך ליה, הבין רמי בר חמא שרב חסדא עומד להתגייע על דבריו עד שיבינם כראוי, ואז ראה לנכון לבאר לו את הסוגיא על מכונה.

יהושע בן נון שימש את משה רבינו ע"ה במסירות ולפיכך
זכה לגדולה

עוד הביא בילקוט מעם לועז את דברי חז"ל אודות יהושע בן נון, שבתחלה לא היה בן תורה ולא זכה להשיג את אמריה והיו בני ישראל קורין אותו כסיל - כיון שהיה משרת את משה רבנו ע"ה ויושב למרגלותיו, ופורס את הסדינים ע"ג הספסלים בבית המדרש, אמר לו הקב"ה איני מקפח את שכרך, ולפיכך זכה לכל הגדולה הלזו להיות מנהיגן של ישראל לאחר משה רבו. עוד איתא במדרש (במד"ד כא, יד) וז"ל אמר משה וכו' בדין הוא שירשו בני את כבודי, אמר לו

תתלח דרכי מסכת אבות אבות

הקב"ה וכו' יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד, והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות, הואיל והוא שרתך בכל כחו, כדאי הוא שישמש את ישראל ע"כ. וע"פ דברים אלו פירשו המפרשים את מאמר הגמ' בבבא בתרא (עה ע"א) על הפסוק (במדבר כז, כ) ונתתה מהודך עליו, זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה, ולהאמור יתבאר שפיר, כי הנה אותם זקנים ראו את יהושע בהיותו משרת את משה רבינו בכל כחו ולבו, ומשכים ומעריב לביהמ"ד ועושה כל המצטרך בלא לחוס על כבודו, אמנם הם עצמם לא חפצו לעשות כן משום שהיו בושים לנהוג כמשרתים ושמשים, אכן לבסוף כאשר זכה יהושע למלא את מקומו של משה בזכות אותו שימוש שהיה משמשו במסירות ונאמנות, ראו מה שהפסידו בגין הבושה שאחזתם, וע"כ קוננו ואמרו ברוב צער "אוי לה לאותה בושה ואוי לה לאותה כלימה" שמחמתה נמנענו מלשמש את משה, וזה גרם לנו להפסיד את המעלה הגדולה והרמה בחכמה ונבואה שאליה זכה יהושע.

בְּשֵׁמוֹשׁ חֲכָמִים, בְּדַקְדוּק חֲבָרִים, בְּפִלְפּוּל חֲתָלְמִידִים.

האדם לומד מג' מלמדים - רבותיו חבריו ותלמידיו

כתב במדרש שמואל שג' דברים הללו מביאים את האדם לידי השלימות האמתית בלימוד התורה, כי הנה אמרו חז"ל (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבותי, ויותר מחברי, ומתלמידי יותר מכולם, הרי לנו כי שלשת המלמדים את האדם - שהם רבותיו חבריו ותלמידיו - הם המביאים אותו לידי מצבו ומעמדו הנכון בתורה. ומעתה לזה נתכוין התנא בדבריו, וכנגד "רבותיו" אמר "שימוש חכמים" להורות כי האופן שעל ידו יזכה לקנות מרבותיו הוא ע"י שישהה בקביעות במעונם וישמשם, שמכיון שאמרו חז"ל (סוכה כא ע"ב) שאפי' שיחתן של תלמידי חכמים צריכה לימוד, הנה גם בעת שישמשם בשימושי חול יזכה ללמוד מהם, ומסיבה זו איתא במסכת ברכות (ז ע"ב) גדולה שימושה יותר מלימודה, לפי שבשימוש נכללים שניהם, הן הלימוד והן השימוש. וכלפי הדבר השני שהוא הלימוד מן החברים - אמר התנא "דקדוק חברים", ודייק לומר "בדקדוק חברים", שהרי בגמ' אמרו "ויותר מחברי" היינו שמן החברים לומד האדם יותר מרבותיו, וזה לא יתכן כ"א ע"י שילמד עם חבריו יחד וירבה לדקדק עמם דקדוקים דקים (והיינו שאחר שלמדו התלמידים מרבם את כללות הדברים, יוסיפו לעיין בהם בצוותא חדא ועי"ז יוכלו לדקדק בהם יותר ויותר

ולהוציא חילוקי דינים נוספים). ואודות הדבר השלישי - הלימוד מן התלמידים, שהוא הגורם העיקרי ביותר להשגת שלימות הלימוד וכפי שאמרו "ומתלמידי יותר מכולם" - נקט לשון "פלפול", כיון שבין כל המעלות והדרגות שבלימוד התורה אין מעלה גדולה יותר מן הפלפול, לפי שעל ידה יתחדדו הדברים ויתלבנו היטב עד שתתברר האמת ותצא לאור, וזוהי מעלה גדולה יותר מן ה"דקדוק" שנאמר גבי הלימוד מן החברים.

בְּדִקְדוּק חֲבָרִים.

ביאור מעלת הלימוד בצוותא עם חברים

ביאור בילקוט מעם לועז את המעלה הגדולה שבקנין "דקדוק חברים", כי הנה לפעמים האדם מתבייש לשטוח לפני רבו את הדבר הקשה אצלו ולשאול את פשרו (משום שאינו חפץ שידע שלא הבין את הדבר), ולפיכך הוא שואל את חבריו, נמצא שעל ידי "דקדוק חברים" יוכל להבין את הדברים. והמהר"ל ביאר את מעלת לימוד החברים באופן פנימי, כי הנה כשהקב"ה נתן את התורה לעמו ישראל היה זה בהקהל כל העם יחדיו, והוא משום שהתורה לא נתנה להפרט - כלומר ליחידים מעם ישראל, אלא להכלל כולו שהם הרבים, ולפיכך בכדי שיוכל האדם להשיג את התורה כראוי הרי הוא נצרך לכח הרבים ולא יוכל לקנותה ביחידות, וע"כ עצתו נתונה להתאחד עם אחרים וללמוד מתוך "דקדוק חברים" שהוא מעין הכלל, ואז יוכל לזכות להבין את אמריה.

גודל הזהירות שיש להזהר מחבר שאינו טוב

והוסף בילקוט מעם לועז, כי אף שבמשנתנו נתבאר גודל מעלת הלימוד עם חברים שהוא אחד מקניני התורה, אמנם יש להזהר זהירות יתירה לטרוח לתור ולחפש אחר חברים טובים וכשרים, ולא לבחור חבר שאין מכירים אותו ואין מעשיו ידועים, מחשש שמא יתגלה שאין הוא נוהג כשורה והוא עלול להשפיע לרעה על סובביו ח"ו. ועפ"ז ביאר את דברי המשנה לעיל (פ"ב מ"א) אמר להם (ריב"ז לתלמידיו) צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם, ר"א אומר עין טובה רבי יהושע אומר חבר טוב וכו', ואח"כ איתא עוד במשנה אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שירחק ממנה האדם ר"א אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע, ולכאורה יש לתמוה מפני מה הוצרך ריב"ז לחזור ולשאול את תלמידיו מהי הדרך הרעה שצריך להתרחק הימנה, והרי כיון שידענו מהי הדרך הטובה שיש לדבק בה - וכגון במה שאנו עסוקים בו "חבר

תתמ דרכי מסכת אבות אבות

טוב" - נבין מאלינו שהדבר המהופך ממנו - שהוא "חבר רע" - יש להתרחק ממנו בתכלית הריחוק. אמנם הביאור בזה הוא שהתנא בא ללמדנו כי לא די בכך שנתרחק מ"חבר רע" אשר נכירנו ונדע את טיבו הרע, אלא אף אדם שהינו בגדר אדם בינוני שאינו רע במוצהר, אך גם טוב איננו, גם אליו לא נתחבר, וכל אדם שאינו נכלל בגדר "חבר טוב" בתכלית אף אם אינו רע, הרי הוא בכלל "חבר רע" ויש לנו להתרחק ממנו. ומזה ילמד האדם לתור אחר חברים טובים ומעולים ולא יתחבר עם כל מי שיזדמן אצלו.

אפשר להכיר את מהות האדם ע"י ששומעים ממנו את מי הוא משבח

והנה כאשר ישאל האדם איך יוכל באמת לידע מי הוא חבר טוב אשר ראוי ורצוי להתחבר עמו ולהתעלות יחדיו בעבודת הבורא ית', תשובה לדבר מצינו בדברי שלמה המלך ע"ה במשלי (כו, כא) ואיש לפי מהללו, ופירוש דבריו הוא שאפשר לידע ולהודע את מהות ה"איש" - "לפי מהללו", כלומר ע"י שנתבונן בדבריו את איזה מבני האדם הוא מהלל ומשבח, כי אם נשמע שהוא משבח אנשים יראים ושלמים הגדולים בתורה ובמעשים טובים, נדע כי הוא אדם כשר העושה טוב בעיני ה' וממילא נבין שחברותו ראויה, ואם נשמע שהוא משבח ומהלל בני אדם עשירים ובעלי ממון נדע כי כל מעייניו נתונים בענייני ארציות וגשמיות וזוהי מהותו, אמנם אם יתברר לנו שהוא מדבר בשבחם של בעלי עבירה נדע כי חובה להתרחק ממנו בתכלית ולהזהר מכל קשר עמו, משום שהוא אדם רע מעללים ועושה מעשים שאינם טובים, (פירוש הפסוק בדרך זה נמצא גם בדברי הגר"א בפירושו על משלי).

מעלת חבר טוב

אכן באמת צריך האדם שתהא לו זכות גדולה וסיעתא דשמיא מרובה בכדי שיזכה לדבר נשגב זה, שיזדמן לו חבר טוב אשר הוא בעל מידות טובות ושאר מעלות שהתורה נקנית בהם. ובספר של"ה הק' (מס' יומא פרק דרך חיים ותוכחות מוסר אות נו) כתב פתגם נאה בענין בחירת חבר טוב - שהתיבות המרכיבות את הנושאים שבו בנויות משורש תיבת חבר בהטיות שונות - וזהו תוכנו, וקנה לך חבר טוב, אמנם אם תגלה שהוא רע ואין תוכו כבד, אזי יהפך חבר זה לחרב ולפיכך ברח ממנו כל עוד נפשך כך. אם תוכח לדעת שהוא באמת חבר טוב אזי תדע כי בו בחר ה', ולפיכך חַבְרֵךְ אותו אליך, ואז רחב דיבורך עמו לספר ולדבר תמיד ביראת ה' ובתעוררות תשובה.

בפולפול התלמידים.

גודל התועלת שיש לרב מן הלימוד עם תלמידיו,
ועובדא בענין זה

ביאור קנין זה הוא שהרב מבין את תלמודו ביתר שאת וביתר עוז ע"י פולפול התלמידים, כי ע"י שהתלמידים מקשים לפניו את קושיותיהם על מה שלימד ומפלפלים עמו מתבהרת הבנתו של הרב עצמו. והנה באמת הרב מקבל תועלת גדולה ללימודו העצמי מכך שהוא מלמד את תלמידיו (וע"ז נתכוונו חז"ל במאמרם ומתלמידי יותר מכולם), כי יש פעמים שהרב למד סוגיא מסוימת באופן אחד כפי הנראה בעיניו בשעת לימודו וכך נקבע הדבר במוחו לעולם, שהרי כך הוא טבע האדם, שבדרך כלל הוא נשאר עם המסקנא שהסיק בראשונה לאורך ימים, ואינו מסוגל לחשב דרך והבנה חדשה בענין, וע"כ בכל פעם שיחזור על תלמודו תהיה הבנתו כבתחילה, אמנם כאשר ילמד בצוותא חדא עם תלמיד, אף אם התלמיד הלזה אינו בר הבנה כ"כ וגם ידיעותיו מועטות, אמנם יתכן שהוא יעלה בתוך כדי לימודם צד אחר בסוגיא וילמדנה בצורה שונה מן האופן שהבינה הרב, וזה יגרום לרב לשנות את הסתכלותו על הענין וע"ז יגיע להבנה מחודשת לגמרי, ונמצא שבזכות התלמיד הגיע הרב להבנה בתורה, הרי לנו כי רבה התועלת שיש לרב מן הלימוד עם תלמידיו.

ואת הדבר הזה נוכל לראות מן העובדא שהיתה עם הגאון רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל ששהה פעם אחת בערב שב"ק בוויילנא, ובאמצע הכנותיו לשבת בא אליו אדם ואמר לו שרבו הגאון מוויילנא זצ"ל שלחו אליו וביקש להודיעו שהוא חפץ לדבר עמו תיכף ומיד, הלך רבי חיים בזריזות לבית רבו ומצאו שהוא יושב ליד השלחן כשאצלו מונח כרך מתלמוד ירושלמי, והוא נראה נסער מאד ובלא מנוחת הנפש כשסודר לח כרוך על ראשו מחמת גודל התאמצותו בלימודו, ובראותו את רבי חיים אמר לו, ר' חיים עזור נא לי להבין את דברי הירושלמי, נענה רבי חיים ואמר איך יתכן שאני אצליח להבין אם רבינו ברוחב דעתו לא הבין, אמר לו הגאון הנה אמר שלמה המלך (קהלת ד, ט-י) טובים השנים מן האחד וגו' כי אם יפלו האחד יקים את חברו, והיינו שלפעמים אחד מן השניים חלש ברוחו ונפשו והשני מסייעו ומעודדו, והנה כאשר אחד נפל ארצה, אזי אף אם הוא גבור ורעהו חלש ודל כח, הרי הנופל אינו מסוגל להתרומם ולקום מן הארץ בכחות עצמו, והוא נצרך שרעהו - אף אם הוא חסר כח - יעזרנו ויקימנו, ונמצא הגבור נעזר ע"י החלש. כשמוע ר' חיים את דברי הגאון, החל ללמוד את דברי הירושלמי, ואכן עלתה במצודתו דרך אחרת

בפירוש הירושלמי שעל פיה פורקן כל הקושיות שהיו להגאון ונעשה העקוב למישור. שמח הגאון שמחה גדולה ועצומה ונתיישרה דעתו והסיר מראשו את הסודר שכרוך עליו, וביקש שיביאו לו דבר מה לאכול, ובני הבית סיפרו לרבי חיים שזה כבר ג' ימים שלא היה הגאון מסוגל להכניס מאומה לפיו מחמת רוב עיונו וגודל צערו מכך שלא הצליח להבין את דברי הירושלמי.

הלימוד בדרך הפלפול והחידוש מועיל לזכירת הלימוד

ובענין הפלפול מן הראוי להביא מה שכתב מרן החתם סופר זי"ע (בחידושי למס' שבת דף קמ ע"ב ד"ה וע"ד הלצה), כי בדורותינו נתחדש מנהג חדש שלומדי התורה מרבים לחדש חידושים יותר מדי ומפלפלים הרבה בסוגיות הש"ס וההלכה, וכל אחד מחדש בתורה כפי ראות עיניו, ומה שיש ללמד זכות על הלומדים שהתחילו לנהוג במנהג זה וכן על גדולי הדורות שלא מנעו אותם מכך, כי כיון שבמשך הדורות הלכה וגברה השכחה בעולם והאנשים התחילו לשכוח את תלמודם, ע"כ החלו לתור אחר דרכים שעל ידם יזכו לשמור בזכרונם את מה שלומדים, והנה כאשר האדם מפלפל במה שלומד ומתחדשים לו חידושים, זה גורם לו לזכור את כל מהלך לימודו, שהרי זהו טבע האדם שכל דבר תמוה ומחודד נותר בזכרונו לאורך ימים, ובפרט מה שהוא עצמו חידש, ובכדי שאכן יזכו לזכור מה שלומדים הסכימו להתחיל ללמוד בשיטת הפלפולים בכדי שזה יועיל להם שישתמר תלמודם אצלם, וסיים החתם סופר כי את הדבר הזה שהלימוד באופן זה מסייע לזכירת הלימוד - הוא יודע ומכיר מתוך הנסיון שלו עצמו.

לימוד בדרך הפלפול - מיעוטו יפה ורובו קשה

אמנם הגה"צ רבי יעקב יחזק' גרינוואלד זצ"ל גאב"ד פאפא היה אומר כי אף שלימוד הפלפול מועיל ומסייע, עכ"ז יש להזהר שלא להרבות בו ביותר, אלא עיקר לימוד האדם יהיה בלימוד הש"ס והפוסקים, אך יוסיף ע"ז גם עיון וחידוש בדרך הפלפול, וכתב כי מטעם זה נקראת דרך זו של לימוד מתוך שקלא וטריא בהלכה בשם "פלפול", ע"ש מאכל פלפול, שהוא תבלין חריף ביותר המוסיף טעם במאכלים, אולם זאת הוא רק אם יתן בתוך התבשיל רק מעט ממנו, אך אם ישליך לתוכו הרבה מן התבלין אזי לא יהיה באפשרותו לאוכלו כלל, וכך הוא גם בלימוד הפלפול שמיעוטו יפה וכדאי ללמוד בדרך זו מעט, אך לא ירבה בה ביותר כיון שרובו קשה.

בישוב.

לא ישיב האדם בדברי תורה בחפזון כי אם בנחת

רש"י ומדרש שמואל (וכן הוא גם בשאר מפרשים) פירשו את קנין "בישוב", שכאשר שואלים את האדם דבר מה מן התורה, עליו להזהר שלא ימהר להשיב תשובה בחפזון, אלא יתיישב בדעתו מתחילה במתינות רבה ורק אח"כ יאמר את תשובתו, ודבר זה הוא בדומה לציווי התנא לדיינים (לעיל פ"א מ"א) הווי מתונים בדין, כיון שע"י המתינות הלזו יישמרו מן הטעויות והמכשולות, ואילו האדם המשיב תמיד בבהלה ובזריזות לא יתכן במציאות שלא יטעה במענה פיו מפעם לפעם.

גם בכל מעשי האדם יש לו לפעול ביישוב הדעת

והוסיף ע"כ בילקוט מעם לועז שדבר זה אינו רק לגבי עסק התורה לחוד, אלא אף בכל מעשי האדם יש לו לפעול במתינות וביישוב הדעת, ובתחילה יברר יפה יפה בדרישה וחקירה מרובה האם לעשות את הדבר או לא, ואף אם יחליט לעשותו יש לו לברר באיזה אופן כדאי ונכון הדבר, והבירור העיקרי שיש לאדם לעשות הוא לבדוק היטב האם ממעשה זה ייגרם כבוד שמים אם לאו, ואם הדבר העולה על הפרק הוא דבר גדול וחשוב - מה טוב אם יוכל להתייעץ עם גדול בישראל אודות הדבר האם ראוי לעשותו.

בישוב - ישיבת בית המדרש

פירוש נוסף הביא בילקוט מעם לועז ש"ישוב" הוא מלשון ישיבה, וע"ד מה שאמרו חז"ל במסכתין (פ"ב מ"ח) מרבה ישיבה מרבה חכמה, והיינו שאם האדם קובע את מקומו בביהמ"ד ומרבה לישיב שם, אזי יזכה להשיג השגות בתורה"ק, שמתוך שדעתו מיושבת עליו - כיון שאינו משוטט ברחובות ובשווקים - הוא זוכה להצליח בלימודו.

ישתדל האדם שלא לדחות שאלות המזדמנות לו בעת לימודו, אלא יטרח למצוא להם ישוב נכון

ובספר 'דוד במצודה' ביאר את מהות קנין "בישוב", שלפעמים בזמן שהאדם עוסק בתורה מתעוררת בלבו איזו קושיא בלימודו או שאלה בהלכה, וכיון שאין עולה לו מיד תירוץ מספיק נעשות ידיו רפות ואינו מתאמץ לבוא אל הביאור הנכון, והוא מניח את הדברים בקושיא וממשיך בלימודו, ולכל היותר אומר לעצמו שבהזדמנות אחרת ישוב לעיין בענין זה ואולי יזכה למצוא תירוץ

וישוב נכון. אמנם הנהגה זו אינה ראויה לאדם החפץ לקנות קנין גמור בתורה, אלא יש לו להתאמץ עד מאד תיכף כאשר עולה השאלה והספק בלבו, ולהניף שנית ידו לשוב ולטרוח בבירור הענין במידת האפשר, וככל אשר תשיג ידו "בישוב" הענין המוקשה.

פּמקרא, פּמשנה.

המקרא והמשנה הם יסודות התלמוד

כתב במדרש שמואל כי כיון שהמקרא והמשניות המה היסודות שעליהם נבנה התלמוד (גמרא), לכן יש לאדם החפץ לקנות תורה להקדים לעסוק בהם ובכך יבנה יסוד אמיץ וחזק ללימודו, שהרי בנין שנבנה ללא יסודות עלול ליפול ולהחרב. ובילקוט מעם לועז כתב ג"כ שבכדי לקנות את התורה צריך האדם בתחילה לרכוש בקיאות בעשרים וארבעה כתבי הקודש שהם היסודות של התורה שבע"פ וההלכה הפסוקה, וכפי שדרשו חז"ל (שהש"ר פר' ד, א[יא]) מה כלה זו מתקשטת בכ"ד תכשיטין כך צריך הת"ח להיות רגיל בכ"ד כתבי הקודש ע"כ, וכמו כן יש לו להיות בקי בששה סדרי משנה, וכמאמר הגמ' בסנהדרין (מב ע"א) עה"פ (משלי כד, ו) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, א"ר אחא בר חנינא א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש לו חבילות של משנה.

טרם לימוד הסוגיא רצוי להקדים ללמוד את פסוקי המקרא

ובספר ענף עץ אבות כתב שלפיכך כדאי וראוי למלמדים ומגידי שיעורים שכאשר הם פותחים בלימוד סוגיא חדשה, הנה טרם שיתחילו ללמד את תלמידיהם את דברי הגמרא יקדימו ללמוד עמהם את פרשיות ופסוקי התורה הנוגעים לנושא הנלמד מתוך ספר חומש יחד עם פירוש רש"י, וזה יועיל מאד לתלמידים שידעו את יסודי הדברים, ומחמת כן יקל עליהם להבין את מה שילמדום בהמשך. ומובא בספרים שלמרן החפץ חיים זצ"ל היה מונח בתיק הטלית שלו ספר תנ"ך קטן, ודרכו היתה שלפני שהיה מתחיל ללמוד סוגיא בגמרא היה פותח מתחילה את החומש ולומד מתוכו בעיון את הפסוקים השייכים לסוגיא זו, ורק אח"כ היה מתחיל בלימוד הסוגיא, ואם עדיין לא היה מבין איך למדו חז"ל לדרוש כן מן הפסוקים, היה חוזר לעיין בדברי כל המפרשים על אותם הפסוקים עד שהרגיש כי הדברים מובנים וברורים אצלו כל הצורך, ואז היה שב לעסוק בסוגיית הגמרא.

חז"ל כינו את הגמרא בשם "תורה" לפי שממנה יוצאת
הוראה לישראל

ובספר בית אבות תמה על מה שאמרה המשנה שהתורה נקנית ע"י לימוד המקרא והמשנה, והרי הם עצמם מהווים חלק בלתי נפרד מן התורה ואיך שייך לומר שהתורה נקנית ע"י התורה. וביאר שעיקר מה שנקראת "תורה" בפי חז"ל היא הגמרא, והם כינוה בשם זה לפי שממנה יוצאת התורה וההוראה לכל עם ישראל, והיא מורה אותנו את הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, וכל זמן שאין האדם לומד גמרא הרי הוא עדיין כעומד בחוץ שלא זכה להכנס אל טרקלין עסק התורה, כיון שרק על ידה מתבררת התורה בשלימות עם כל הלכותיה, ובזה מובן שפיר מה שאמר התנא שהתורה נקנית ע"י לימוד "המקרא והמשנה", ונתכוין בדבריו שהמקרא והמשנה מועילים שיוכל האדם לזכות לקנות את "התורה" שהיא הגמרא כנ"ל.

במעוט סחורה.

אין להרבות בסחורה וגם לא לחדול ממנה לגמרי, אלא
למעט

כתב במדרש שמואל שסיבת הדבר שצריך למעט בסחורה, היא כיון שריבוי העסק בסחורה מונע ומפסיד את עסק התורה, ואין התורה מצויה בתגרים וסוחרים שהם יורדי הים באניות וכמאמר הכתוב (דברים ל, יג) ולא מעבר לים הוא (ודרשו חז"ל (עירובין נה ע"א) לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים). ואמר התנא "במיעוט סחורה" ולא "בלא סחורה", לפי שאין ביכולת האדם להגות בתורה בלא להתעסק בסחורה כלל וכמאמר התנא לעיל (פ"ב מ"ב) כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, אלא תהיה הנהגתו באופן זה שימעט בעסק מלאכתו ועיקר עסקו יהיה בתורה, ולכן נקטה המשנה בלשון "במיעוט סחורה".

ובענין זה איתא במסכת הוריות (י ע"ב) רב פפא ורב הונא בריה דרבי יהושע אתו לקמיה דרבא, אמר להו אוקימתון מסכתא פלן ומסכתא פלן (האם מסכת פלונית ופלונית סדורה בפיכם), אמרו ליה אין, (חזר ושאלם) איעתריתו פורתא (האם נעשיתם עשירים במקצת) ופירש"י כלומר יש לכם עושר ואין לכם לטרוח אחר מזונות ויש לכם פנאי לעסוק תדיר בתורה, אמרו ליה אין דזבנן קטינא דארעא (קנינו חלקת אדמה ואנו מתפרנסים ממנה ברווח), קרי עליהו אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים שבעולם הזה בעוה"ז (פירש"י דאכלי צדיקים תרי עלמי). הרי לנו מזה שדרכם של האמוראים היתה

שהיו עוסקים "במיעוט סחורה", ועי"ז היו יכולים להרבות עסקם בתורה מתוך הרחבת הדעת וזכו שיהיה לימודם קיים אצלם.

התלמידי חכמים צריכים להשקיע את כל כוחם בעסק התורה כפי שהעוסקים במלאכה משקיעים במלאכתם

ובילקוט מעם לועז הביא את מאמר רבנן דיבנה (ברכות יז ע"א) שהיה דרכם לומר אני בריה וחבירי בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה וכו', כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי. ומזה יש לנו ללמוד שכשם שהעוסקים במשא ובמתן אינם מניחים מעסקיהם בכדי לעסוק בתורה, כיון שיש להם חשק רב להשיג ממון ואינם מסכימים לוותר על כך, כך גם התלמידי חכמים לא יאבדו את זמנם היקר לעסוק במילי דעלמא ובענינים השייכים להבלי העוה"ז וצבירת ממון, אלא יעשו את תורתם קבע ומלאכתם עראי, ולא יחמדו את עיסוקם של אנשי החומר לעשות כמעשיהם ועי"ז יבטלו את זמנם לריק. וצא ולמד מה שפסק הרמב"ם (פ"ג מהל' תלמוד תורה ה"ו) מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו (של לימוד התורה) כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחד עכ"ל.

בסחורה אין טורח גופני, ולכן צריך להזהיר את האדם שלא ירבה בה

עוד דייק במדרש שמואל במה שאמר התנא "במיעוט סחורה" ולא "במיעוט מלאכה", וביאר כי לפי שהמלאכה כרוכה בטורח רב, והאדם צריך לעמול עליה ביותר והיא מתשת את כחו, אין צריך לעמוד ולהזהירו להמעט ממנה, לפי שבודאי לא יחפוץ להרבות בטורח הלזה ורק ימעט בה ככל האפשר, אמנם גבי הסחורה שאין בה טורח גופני כ"כ, ואדרבה יש אף מידה מסוימת של הנאה ועונג לאדם המתעסק בה, שפיר הוצרך התנא להזהירנו על מיעוט העסק הזה ואמר "במיעוט סחורה".

בְּמַעוֹט דְּדָרְךְ אֶרֶץ.

לעתים צריך העוסק בתורה להמעט בנתינת כבוד לאחרים בכדי שלא יתבטל מלימודו

פירש במדרש שמואל שקאי על ענין ה"דרך ארץ" כפשוטו וכמשמעו, כיון שישנם פעמים הרבה שבשעה שאדם עוסק בתורה מזדמן לפניו אדם

חשוב החפץ לשוחח עמו, ויחשוב הלומד בלבו כי מן הראוי שיפסיק מלימודו בכדי ליתן לאדם זה את הכבוד הראוי לו ולהחשיבו כערכו, שהרי אין זה ממידת דרך ארץ להמשיך בלימודו כאילו אינו רואהו או לומר לו שילך לדרכו, כי אז יתבייש הלה ויפגם כבודו, ולפיכך אמר התנא "במיעוט דרך ארץ" להורות שעדיף שיתנהג הלומד בחוסר דרך ארץ ולא יתבטל מלימודו בשל האדם הלז, אמנם עליו לעשות זאת בחכמה ובדרך כבוד, וכגון שיאמר לו ברמז שישמח לקבל את פניו ולדבר עמו במועד אחר כאשר אינו עוסק בתורה.

ובפי שידועה העובדא עם רבינו הגר"א מווילנא זצ"ל (הובא בילקוט מעם לועז), שפעם אחת באה אחותו לבקר אחר שלא נתראו פנים אל פנים זה קרוב ליובל שנים, והוא היה יושב בחדרו והוגה בתורה בשקידה מופלגת כדרכו, וכאשר אמרו לו בני ביתו כי אחותו הגיעה והיא חפצה לראותו, יצא אליה ושאל בשלומה ובשלום בני ביתה כראוי וכיאות, ובגמרו זאת חפץ לשוב לחדרו ולהמשיך בתלמודו משוב לבו, אמנם אחותו אשר רבו געגועיה אליו - מחמת אותם שנים ארוכות שלא ראתהו - הפצירה בו שיאות לשוחח עמה עוד כרביעית השעה, אך הגר"א חפן את זקנו לנגד עיניה ואמר לה ראי נא אחותי כיצד הלבינו שערותי, וזה משמש עבורי כהתראה אחרונה שנשלחה אלי מן השמים להודיעני כי קרוב היום המיועד שבו אעלה לשמי מרום, ושם הנני עתיד ליתן דין וחשבון לפני בית דין של מעלה על כל מעשי ומחשבותי שבמשך כל ימי חיי - אם טובים ואם רעים, ואיך אוכל לבלות את זמני היקר ולהעבירו בפטפוטי מילים בעלמא בעת שנותר לי לחיות בעוה"ז רק זמן מועט.

בכדי לקנות תורה צריך שיהא לאדם מעט ממידת הבושת

עוד פירש במד"ש שהתנא נתכוין ב"דרך ארץ" למידת הביישנות, כיון שכל ענין הדרך ארץ שבעולם תלוי במידה זו של הבושת כי היא אב ואם לכל המידות הטובות. והנה התורה אינה נקנית לאדם שדרכו להתבייש וכדאמרו חז"ל (לעיל פ"ב מ"ו) לא הביישן למד, והיינו שהאדם שמתבייש לשאול את רבו מה שהוקשה לו בתלמודו, לא יזכה ללמוד את התורה כראוי ולקנותה, אמנם מאידך גיסא צריך האדם שיהא בקרבו מקצת ממידת הביישנות, בכדי שלא ישאל את שאלותיו לפני רבו אלא במורא ומתוך כובד ראש. ולפיכך אמר התנא "במיעוט דרך ארץ", ונתכוין לומר שבכדי לזכות לקנין תורה צריך שישגל האדם בנפשו מעט ממידת הביישנות, וכפי שנתבאר שהריבוי ממידה זו מזיק לקנין התורה אך גם חסרונו לגמרי אינו טוב, ולפיכך צריך האדם שיהיה לו "מיעוט דרך ארץ" ואז יוכל לקנות את התורה כראוי.

פירוש נוסף כתב במדרש שמואל שענין "דרך ארץ" קאי על מצות פריה ורביה המכונה כן, וכפי שנאמר גבי בנות לוט (בראשית יט, לא) ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ, וכן גם מנהגינו לכתוב בנוסח הכתובה שאחד מן החיובים שיש לבעל כלפי אשתו הוא 'ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא' שהוא תרגום של "דרך ארץ", וטעם הדבר שנתכנה בשם זה הוא לפי שכל הנבראים שבעולם משונים אלו מאלו בכל הענינים הן באכילתם והן בשכלם, והנהגת כל אחד מהם היא לפי ערכו וחומרו ומידת שכלו, אכן לענין פריה ורביה כל הנבראים שוים, וזהו דרך כל הארץ, [סיבה נוספת שנקרא בשם זה כי לולא הוא לא היה קיום לארץ], ולזאת בא התנא להזהירנו כי האדם שרוצה לקנות קנין שלם בתורה עליו להכנס לפני משורת הדין ולקדש את עצמו במותר לו, וימעט אפילו במה שהוא "דרך ארץ".

בכדי לזכות לקנין תורה יש למעט בין בעסק המסחר ובין במלאכה

ובספר ענף עץ אבות פירש ש"דרך ארץ" מורה על המלאכה, וכלשון התנא במסכתין (פ"ב מ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, והיינו שיש להצמיד את עסק התורה עם המלאכה, וממה שאמר התנא רבי מאיר (לעיל פ"ד מ"ב) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, למדנו שאין מן הראוי לת"ח לעסוק הרבה במלאכה, וזוהי גם כוונת תנא דידן באומרו "במיעוט דרך ארץ" דהיינו שיש למעט בעסק המלאכה ולעסוק בה רק במקצת הנצרך לקיום הגוף.

אכן יש לתמוה בדבריו שהרי דבר זה כבר נשנה לעיל במה שאמר "במיעוט סחורה" ולמה זה הוצרך לחזור על הדבר ולומר "במיעוט דרך ארץ". ויש ליישב ע"פ מה שנתבאר לעיל בדברי המד"ש שבעסק המלאכה ישנם ב' חלקים, האחד הוא עסק המסחר שבו אין האדם צריך לטרוח בטורח הגוף, והחסרון בו שהוא תופס את מוחו ומחשבתו של האדם וזה מונע אותו מלימוד התורה ומפריעו מן העסק בעבודת השי"ת וביראתו, ועל זאת כיוון התנא באומרו "במיעוט סחורה", להורות שהאדם החפץ לזכות קנין תורה יש לו למעט מריבוי העסק בסחורה, ואילו החלק השני הוא מה שהאדם טורח בגופו ועוסק במיני מלאכה, כגון בעבודות הקרקע וכיוצ"ב משאר מלאכת כפיים, וכיון שגם בזה אין ראוי לעוסק בתורה להרבות יותר מדי, ע"כ הוסיף התנא לומר "במיעוט דרך ארץ" שקאי על המלאכה כנ"ל, להורות לעוסק בתורה את הדרך הישרה שעליו לבור, דהיינו שימעט בעשיית מלאכה ויעסוק בה רק כפי צורך פרנסתו ולא יותר, בכדי שלא תמנעהו המלאכה מלקנות את התורה.

בְּמֵעוֹט תֵּעָנוּג.

ריבוי התענוגים אסור, אכן מיעוטם מותר

הנה ענין זה שמיעוט תענוג הינה הקדמה הנצרכת לקנין תורה, מצינו בדברי התוספות (כתובות קד ע"א ד"ה לא נהייתי) שאמרו בשם המדרש, שעד שהאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו. ובמדרש שמואל הקשה שלכאורה דברי המשנה האלו סותרים למה ששנינו לעיל (משנה ה) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וחי צער תחיה ועל הארץ תישן, ששם למדנו שבכדי לזכות לתורה צריך לחיות חיי צער ועיניו בתכלית, ואילו במשנתנו נאמר "במיעוט תענוג" ומשמע שאף החפץ לקנות תורה מותר לו להתענג בתענוגי העוה"ז אלא שימעט בהם ולא ירבה. ותירץ (וכ"כ גם בשפ"א) שבמה שאמר התנא לעיל "כך היא דרכה של תורה" וכו' פנה אל האנשים העניים שאין ידם משגת אלא לפת במלח ומים במשורה, ואמר להם שלא ירפו ידיהם מלעסוק בתורה לגודל עניותם, אלא אע"פ כן יתמידו בלימודה, אמנם משנתנו מדברת אל בעלי הממון שיש באפשרותם להשיג כל מיני תענוגי העולם, שאם הם קונים בשר למאכלם ויין לשתייתם בכדי להוסיף כח ואומץ בגופם ולהיטיב את בריאותם, ועי"ז יוכלו לעסוק בתורה ולעבוד את השי"ת כראוי וכיאות, הנה מה טוב חלקם וחבלם, אמנם אף שרצוי שינהגו כן לאכול את אלו הדברים המכרים את גופם, אך בד בבד יש להם להזהר בתוספת זהירות שלא להמשך אחר התענוגים ולא להרבות בהם, אלא לנהוג בכך רק במה שנצרך להם וכפי שנתבאר, ולזאת אמר להם תנא דמשנתנו "במיעוט תענוג" והיינו שיש להם להמעט בתענוגיהם, משום שהתענוג מיעוטו טוב וריבוי קשה.

גם אדם שיש לו ממון, לא יבזבזנו לעניני העוה"ז יותר מן המצטרך

ובילקוט מעם לועז כתב שהמשנה באה להזהיר את האדם שלא יהיה לכו רודף אחר תענוגי העוה"ז, לפי שאין לימוד התורה יכול להצליח מתוך תענוגות, ואפילו בשעת שמחה של מצוה אין ראוי להרבות באכילה ושתייה. ומזה ילמד כל איש ישראל מידת דרך ארץ שראוי להתנהג בה, והיא שלא יבזבז מממונו בעבור המאכלים והכסות יותר מן הראוי, וחייב אדם לשמור על ממונו וכפי שמצינו (חולין צא ע"א) אצל יעקב אבינו ע"ה ששב ועבר את הנהר בכדי לקחת פכים קטנים, ולפיכך חובה על כל מי שיש באפשרותו להשפיע על בני"צאן קדשים, שילמדם לצמצם בהוצאותיהם כפי היכולת בכל מה שאפשר, הן

תתנן דרכי מסכת אבות אבות

מחמת הטעמים המבוארים לעיל, והן מצד הגלות והעניות שמהם סובלים כלל ישראל בעוונותינו, ואף מי שיש לו ממון ויכול להוציא הוצאות עבור מותרות, צריך להצטנע ולא לפזר מעות הרבה, וכפי שאמר יעקב אבינו לבניו (בראשית מב, א) למה תתראו (ופרש"י למה תראו עצמכם לפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים, כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה), הרי שיש לנו להזהר שלא יראו האומות שיש לנו עשירות בכדי שלא יתקנאו בנו.

בעניני גשמיות יש לאדם להביט באנשים שיש להם פחות ממנו, ואילו בעניני רוחניות יסתכל על אנשים שעומדים במדרגה גבוהה ממנו

וסיים כי זהו מה שכתבו חכמי המוסר, שבעניני הגוף - שהם המאכל והמשתה, הלבוש והמעון - אין לאדם להביט אל האנשים שהשיגה ידם יותר ממנו ולהשוות את מצבו למצבם, לפי שזה יגרום לו שלא ישבע לעולם ולא תנוח דעתו במה שיש לו, ובכל יום ויום יוסיף להתאוות יותר ויותר ויחפוץ שגם לו יהיו את אלו הדברים שראה אצל זולתו, ועי"ז יאבד את עולמו רח"ל כמו שאמר התנא (לעיל פ"ד מכ"ז) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. אמנם הדרך הראויה שבה יש לאדם לילך ולהתנהג היא שישפיל את עיניו להביט בבני אדם שהם בעלי אמצעים פחותים ממנו, ועי"ז ישמח בחלקו וירגיש את חסדי השי"ת עמו שהרחיב לו ועשה לו כל צרכו, וכפי שנראה מן העובדא שהיתה עם התנא רבי עקיבא ורחל אשתו (גדרים נ ע"א) שבשעה שנישאו היו עניים מרודים ומחוסרי כל, יום אחד הקיש אליה הנביא על דלתם כשהוא בדמות עני ושאלם האם יש להם ליתן לו מעט קש, באשר אשתו ילדה ואין ברשותו קש להניח תחת משכבה, וכאשר נוכחו לדעת שיש אנשים שעניים גדול משלהם נחה דעתם ושמחו בחלקם.

אולם כאשר המדובר הינו בענינים רוחניים, כגון עסק התורה ויראת חטא וקנין מידות טובות, אזי יש לאדם להתנהג בדרך הפוכה בתכלית, שכאשר יתבונן במצבו ישא את עיניו אל האנשים שזכו למעלות גדולות יותר ממנו, ויחפוץ לעשות כמעשיהם ולנהוג כמנהגם ועי"ז יהא מתעלה יותר ויותר במדריגות רוחניות, וזהו ע"ד מה שנאמר במשלי (טו, כד) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה, שכאשר האדם חפץ לזכות לרכוש "אורח חיים", היינו להתנהג כראוי בעניני רוחניות שהם החיים האמתיים, אזי יש לו לישא את עיניו ולהביט "למעלה" אל האנשים העומדים במעלה גבוהה יותר ממנו, וזה יביאנו ל"משכיל" כלומר להשכיל יותר ויותר ולצבור מצוות ומעשים טובים, אמנם "למען סור משאול" היינו שבכדי שיזכה לסור ולהמנע מן התאוות

הרעות המביאות את הנגרר אחריהם לגיהנם, יש לו להשפיל את עיניו ולהביט "מטה" אל האנשים העומדים במדריגה פחותה ממנו בעניני גשמיות, ועי"ז לא ירדוף אחר כל אותם תאוות כי יראה שיש לו הרבה יותר מהם ובזה תשקט דעתו ותנוח מן רדיפת הבלי העוה"ז. וגם אמרו סימן ורמו לדבר זה במאמר הכתוב (דברים ד, ט) בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, והיינו שבעניני "שמים" ורוחניות יש לאדם להסתכל "ממעל" אל בני האדם שיש להם יותר ממנו, ואילו "על הארץ" כלפי עניני ארציות וגשמיות - "מתחת" יביט האדם אל האנשים שיש להם עוד פחות ממנו, וזה יגרום לו שלא ירדוף אחר תאוות העוה"ז.

**האדם החי באופן של "מיעוט תענוג" זוכה לחיים טובים
ושלווים בעוה"ז**

ובאמת זאת יש לכל אחד ואחד לידע, כי המרגיל את עצמו לקיים את קנין "במיעוט תענוג" זוכה לחיים טובים ונעימים אף בעוה"ז, וימי חייו יעברו עליו מתוך שלווה ורוגע, וכפי שנראה מן העובדא שהובאה בילקוט מעם לועז, מעשה במלך שעבר ברחוב העיר וראה אדם זקן עני ומחוסר כל שהיה לבוש בבגדים קרועים ובלויים, ולא השיגה ידו לקנות שום דבר מאכל ראוי לאכילה, ובעת שהיה הרעב תוקפו היה מוציא מתרמילו פת חריבה ושורה אותה במים ואוכלה, ואף קורת גג ללון תחתיה לא היה לו, וברדת הלילה היה פונה לעבר שפת הים ונשכב לישון ע"ג החוף. המלך נרעש מאד לראות אדם שחי בעליבות נוראה שכזו ולא הבין כיצד בן אנוש מסוגל לחיות כך, ולפיכך שלח לקרוא לו כשבדעתו לשמוע הסבר על הדבר מפיו. כשבא העני לפניו אמר לו המלך, תמהני עליך שאתה חי חיי צער שכאלו ועדיין לא קצת בחיין, אמר לו העני ידע נא אדוני המלך כי חיי וחי כל האנשים העניים טובים ומעולים אפי' יותר מחיי המלך, שהרי למרות עניי הרב הנה בכל מקום שהנני הולך פתי מצויה לי בריוח, כיון שפת חריבה יכולני למצוא בכל מקום, וע"כ לבי פנוי מן הדאגות ואינני מרגיש כל חסרון ומצוקה, משא"כ אתה אדוני המלך על אף שחיין מנוהלים בהרחבה יתירה וכל אשר יעלה על דעתך לשאול יביאו לפניך משרתיך הנאמנים, אמנם לבך כל עמך ואתה טרוד בטרדות שונות והמון דאגות מסובכות אותך יומם ולילה, אמור נא לי מי משנינו חי חיים נעימים ושלווים יותר. ובאמת ענין זה מבואר בדברי התנא לעיל (משנה ו) אל תתאוה לשלחנם של שרים ששלחנך גדול משלחנם, והוא מסיבה זו שהאדם העוסק בתורה כראוי ואינו הולך אחר התענוגים הרי הוא זוכה שיהיה לו לב שמח, הרבה יותר מן המלכים אשר שלחנם מלא כל טוב וכל אשר יחפצו יותן להם, ולפיכך אין לו בעבור מה להתאוות לשלחנם.

**בני אדם המורגלים שאין להם את כל אשר שאלה נפשם
זוכים לחיים קלים ושלווים יותר**

ובענין זה אמר הר"ר אברהם טווערסקי שליט"א בשם הגאון היסטייפלר' בעל קהלות יעקב זצ"ל, אודות החילוק שיש בין הדורות הקודמים לדורותינו אנו, כי הנה בדורות הראשונים היתה העניות שולטת בעם בני" ולא היתה ידם משגת לקנות דברים הרבה, ולפיכך היו צאצאיהם מורגלים שאינם מקבלים את כל אשר שאלה נפשם, ואם היו שבים לביתם לאחר ששהו כל היום בבית תלמודם, ולא היה להוריהם ליתן להם לאכול אפי" דבר מועט - דבר שהיה קורה לעתים קרובות - לא היו נרעשים מכך אלא היו למדים לחיות עם הרגשת הרעב, ואף כאשר היו מקבלים אוכל להשיב נפשם לא היה זה אלא מאכלים פשוטים, ואם היו זוכים לקבל פעם אחת פירות היו אלו נחשבים בעיניהם כמעדנים, וכן היו לבושים בבגד אחד זמן ארוך מאד, ולעתים היו עוברות שנים מרובות עד אשר היו זוכים להתהדר במלבוש חדש.

והנה מהלך החיים הקשה הזה גרם להם טובה עצומה למשך כל ימי חייהם, שהרי במשך חיי האדם עוברים עליו משברים וגלים ומצבים שונים הרחוקים מרחק רב ממה שהיה חפץ שיארע עמו, ואם אדם זה התרגל שאינו מקבל תמיד את מה שהוא חפץ וחושק, אזי לא יקשה עבורו כ"כ לעבור את התקופה הזו בקלות והתגברות, ואי היכולת למלאות את רצונותיו לא ישפיע עליו לרעה. אמנם כאשר בני האדם מורגלים שכל רצונותיהם מתמלאים תיכף ומיד וכדרך בני האדם בימינו אנו - הנה זה עלול לגרום להם שבימי בגרותם יהיו מלאים כעס ואפופים בעצב עז אם לא ישיגו במהירות את מה שהם חפצים. וסיים כי מעלה נוספת היתה בכך, כי כאשר אין האדם מקבל את כל חפצו, אזי כאשר הוא כבר מקבל דבר מה הרי הוא מלא שמחה והדבר מהווה אצלו חשיבות גדולה, משא"כ אדם הרגיל לקבל את כל העולה על רוחו - ששום דבר שהשיג אינו משמחו.

**תענוגי העוה"ז צריכים להיות בעיני האדם כפחותי ערך
לעומת התוה"ק**

והנה בענין ההרחקה מן התענוגים ישנה עוד הבנה עמוקה באופן פנימי שאמרה מרן הבעש"ט הק' זי"ע, שהאדם צריך לשים את כל מעייניו באהבת השי"ת ובעבודתו ולדבק את לבו בעסק התוה"ק, עד אשר כל תענוגי העוה"ז יהיו חשובים בעיניו כאפס ואין לעומת דברים נשגבים אלו, ופירש בזה את

מאמר התנא "במיעוט תענוג", דהיינו שהעוסק בתורה צריך שיהיו כל תענוגי העוה"ז והבליו פחותים ומעוטים וחסרי ערך בעיניו לעומת לימוד התורה הקדושה המאירה והמשמחת כל לב.

בְּמִעוּט שְׂנָה.

דברי חז"ל בענין מיעוט השינה וריבויה

הנה בראשונה נביא מדברי חז"ל אודות ענין זה של מיעוט שינה, איתא במסכת מנחות (קי ע"א) עה"פ (תהלים קלד, א) שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, מאי בלילות, אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה. ובמדרש שמואל כתב כי רבו מספור הפעמים שהזהיר בזהר הק' אודות ענין זה, וכגון מה דאיתא שם (ח"א דף עב ע"א, וח"ג דף יג ע"א) שבעת שהאדם קם ממיתתו בחצות הלילה ועוסק בתורה, אזי באה השכינה לשם עם כל הצדיקים השוהים בגן עדן והמה מקשיבים לקולו, וכמאמר הכתוב בשיר השירים (ח, יג) חברים מקשיבים לקולך השמיעני, והשעה הלזו מוצלחת למאד להשגת הלימוד. ובמדרש (ב"ר מד, טז) איתא רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תחילת מפלה שינה (דמיך ליה ולא לעי באורייתא, דמיך ליה ולא עביד עבודה ע"כ), והיינו שריבוי השינה גורם לאדם נפילה הן בעסקי רוחניות והן בעסק הגשמיות, כי ע"י שמרבה בשינה אינו עוסק בתורה ואף אינו עמל במלאכתו להביא טרף לביתו.

התורה קרויה חיים ואילו השינה אחוזה עם אילנא דמותא

ובביאור עומק הענין שמיעוט שינה היא תנאי קודם לקנין התורה, כתב במדרש שמואל (וכ"כ ברוח חיים) כי הנה השינה והתורה הם ב' דברים ההפוכים זה מזה בתכלית, שהרי התורה היא מקור החיים ונקראת אילנא דחיי וכמאמר הכתוב (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואילו השינה שייכת לכח שכנגד, ובעת שהאדם ישן הרי הוא נאחז באילנא דמותא, וכפי שידענו (ברכות נו ע"ב) שהשינה היא אחת מששים במיתה, ומעתה אם האדם אוהב את השינה ונאחז בה ואינו ממעט מן התנומה, אזי גם כאשר יקיץ משינתו ויחפוץ לשוב לתלמודו יקשה לו עד מאד לתפוס באילנא דחיי ולקנות תורה, וע"כ יראה האדם למעט בשינה ויתן שנת לעיניו רק כפי הצורך ואז יזכה לקנין תורה.

הנהגת דוד המלך, רב חסדא, וגדולי הדור האחרון בענין
"מיעוט שינה"

ונביא בזאת מעט ממה שמצינו אודות הנהגת גדולי הדורות בענין זה, בגמ' ברכות (ג ע"ב) איתא על מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, סב) חצות לילה אקום להודות לך, כי דוד היה מתגבר כארי וקם בחצות הלילה לעסוק בשירות ותשבחות להשי"ת. גם מצינו בגמרא (עירובין סה ע"א) אודות האמורא רב חסדא, שבתו ראתה אותו כשהוא עייף ושאלתהו לא בעי מר מינם פורתא (האם אין רוצה אבא לישון מעט), אמר לה השתא אתו יומי דאריכי וקטיני ונינום טובא, ופירש"י וז"ל יומי דאריכי - ימים שהוא בקבר, אריכי לישון וקטיני לעסוק בתורה ומצוות, ונינום טובא - ונישן הרבה עכ"ל, הרי לנו כי רב חסדא היה מנדד שינה מעיניו ועוסק הרבה בתורה, כשטענתו בפיו שמיום מיתתו עד עת התחיה יהא לו זמן לישון די והותר, ולפיכך כל עוד שהנשמה בקרב האדם עליו לאסוף ולצבור זכויות נוספות ע"י עסק התורה וקיום המצוות.

ובדורות האחרונים מצינו שהרה"ק בעל דברי חיים מצאנו זי"ע היה נוהג למעט מאד בשינה עד שכמעט לא היה נותן לעיניו תנומה, וכאשר שאלוהו בסיבת הדבר השיב שמשום חריפות שכלו יש ביכולתו לישון מהר, ובזמן קצר שישן הינו יכול להוציא תועלת בדומה למה שאנשים אחרים מוציאים לאחר זמן מרובה, וע"כ אין נדרשת לו שינה ארוכה.

ואודות הגאון ה'סטייפלר' זצ"ל מסופר, שבצעירותו למד בישיבתו של הסבא מנובהרדוק שהיתה בעיר ביאליסטוק אשר ברוסיה, ובאותם זמנים לא היה לתלמידים מקום לינה מסודר (פנימיה), והנהלת הישיבה היתה משלמת לאנשים מתושבי העירה בכדי שיסכימו להכניס את התלמידים לבתיהם לישון שם בלילות, באחד הימים פנה אחד מבעלי הבתים אל ראש הישיבה ואמר לו, הנה אנכי השכרתי לשייבה חדר שיש בו שלש מיטות, אולם בכל לילה הנני רואה שבאים לביתי לישון רק שני בחורים ואילו המיטה השלישית נותרת פנויה, וככל הנראה חלה איזו טעות בדבר והממונה אמר רק לב' בחורים לבוא אלי, ונמצאתי נוטל מן הישיבה מעות שאינם מגיעים לי בדין, וע"כ הנני לבקש שישלחו אלי בחור נוסף והוא ישתמש עם המיטה המיותרת. השיב לו ראש הישיבה האמת היא שלא חלה כאן שום טעות, כי גם את המיטה השלישית שכרנו והיא מיועדת עבור אחד מבחירי בני הישיבה, והוא הבחור יעקב ישראל (ה'סטייפלר') אשר הוא מתמיד בלימודו באופן נפלא ביותר, ואף לאחר גמר סדרי הלימוד הנהוגים בישיבה הוא ממשיך להגות

בתורה בהיכל ביהמ"ד למשך כל הלילה, והיה אם תחטפנו תנומה יישן מעט ע"ג הספסל, וכאשר הוא מתעורר הרי הוא ממשיך בתלמודו, אולם כיון שיתכן שהוא יבוא אי פעם לישון על המיטה המיועדת לו, שוכרים אנו בעבורו מיטה, וכדאי לנו הדבר הזה אף אם בפועל יישן שם רק לילה אחת במשך הזמן. ובהקשר לזה סיפרו בוגרי הישיבה, שלמיטתו של ה'סטייפלר' היה שימוש נוסף, שכל אימת שהיה מגיע אורח לישיבה היו שולחים אותו לישון במיטה זה, אשר בדרך כלל היתה פנויה, והיו יכולים להשתמש בה לצורך זה של הכנסת אורחים.

פְּמַעוּט שִׁיחָה.

יש לאדם למעט בשיחה אף כאשר הוא צריך לדבר, וגם בעת לימודו ישנה בדרך קצרה

הנה רש"י פירש על במיעוט שיחה - ליצנות, והיינו שבכדי לקנות תורה צריך האדם למעט בדברי ליצנות, וכעין זה כתב גם בשפת אמת וז"ל למעט במילתא דבדיחותא. אמנם במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה ע"פ פשוטם, שהתנא נתכוין להזהירנו שנמעט בשיחות חולין, וכפי שדרשו חז"ל (יומא יט ע"ב) על הפסוק (דברים ו, ז) 'ודברת במ' - ולא בדברים אחרים, ובמעלת השתיקה כבר נשנה לעיל (פ"א מ"ז) שמעון בנו [של ר"ג] אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ויש לידע כי אם הדיבור שוה כסף - הרי השתיקה מעולה ממנו הרבה יותר והיא שוה זהב.

וחוסף בזה כי אף שאין לאדם אפשרות להתנהל בזה העולם ללא שיחה כלל, כיון שהוא נצרך להיות כאיש בין אנשים, ומוטל עליו לסדר כל מיני ענינים גשמיים שא"א להביאם אל תכליתם הנכונה אלא ע"י דיבור, עכ"ז הזהירנו התנא שהדרך המובילה אל קנין התורה היא מיעוט הדברים וקיצורם. ובאמת מצינו שהתורה הק' בעצמה נהגה כן וקיצרה מאד בדבריה, עד כדי כך שכמה וכמה הלכות לימדה אותנו רק ע"י יתור אות וי"ו או שאר אותיות, וזאת לפי שלא חפצה התורה להאריך בדברים ולהרבות בשיחה, ומעתה גם האדם העוסק בתורה יתנהג כפי מה שראינו בתורה עצמה וימעט בדיבור, ואפי' בעת שעוסק בביאור הדברים הנלמדים יש לו למעט בדיבור כפי יכולתו, וילמד בלשון קצרה נקיה וקלה (כדאי' בפסחים ג ע"ב) ועי"ז יזכה לקנין תורה.

הזמן הקצוב לאדם יקר עד מאוד, ומה מאוד חבל לאבדו על
דברים בטלים

כתב בילקוט מעם לועז כי יש לכל אחד לזכור ולשים מאד על לבו כי חיי האדם קצרים וחולפים מהרה כצל עובר וכחלום יעוף, ומאידך גיסא התורה ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, ואם ירבה בדברים בטלים לא יצליח להשיג אפי' חלק קטן מן התורה, ולפיכך יש לו למעט בשיחה, ואפי' בשיחה הכרחית יקצר ככל האפשר, כיון שהזמן יקר וחשוב עד מאד וחבל לאבדו על דברים של מה בכך, וכן אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ה, א) על כן יהיו דבריך מעטים, וחז"ל אמרו (פסחים ג ע"ב) לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה. ומביא בשם רב האי גאון שכתב במוסר השכל שחיבר וז"ל לשונך שים בפה נאסרה (פארשפארט), וכאלם הֵיזָה בין החבורה עכ"ד, וסיים בילקוט מע"ל כי באמת דבר זה הוא מן העבודות הקשות שבמקדש, והזהירות בדבר אינה עולה כ"כ בנקל לאדם, ולפיכך יש על האדם לבקש רחמים על כך מאת ה', ולהתחנן לפניו בעת תפלתו שיעזרהו על הענין הזה, ויאמר בכוונה את תפלת 'אלקי - נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה'.

על כל דבר בטל שהאדם שומע יוצא ממוחו דבר אחד
מן התורה

ובספר רוח חיים הביא את מה שאמרו חז"ל שכנגד כל שיחה בטלה הנכנסת לתוך אזני האדם - יוצא ממוחו דיבור אחד מן התורה [עי' כע"ז בשהש"ר (א-ג, כא) והובא בדברינו לקמן גבי במיעוט שיחה], ומזה נראה את גודל החסרון וההפסד שנגרם ע"י הדברים הבטלים, כי לא זו בלבד שבשעה שהאדם עסק בשיחה בטילה הרי ביטל תורה, אלא עוד התנהג בסכלות - שאף את התורה שכבר זכה להכניס אל מוחו הוציא משם ע"י ששח דברים לבטלה.

ודע שעיקר מה שדיברו חז"ל בגנות הדברים הבטלים קאי על האדם שמפסיק מלימודו ושח שיחה בטלה, וכמו שנראה ממאמרם ז"ל במס' חגיגה (יב ע"ב) א"ר לוי כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, וכן שנינו במסכתין (לעיל פ"ג מ"ט) ר"ש אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ובאבות דרבי נתן (פרק כו, ג) איתא מפני מה תלמידי חכמים מתים כשהן קטנים לא מפני שהן מנאפין ולא מפני שהן גוזלין, אלא שפוסקין מדברי תורה ועוסקים בדברי שיחה ע"כ.

עובדא נפלאה אודות "מיעוט שיחה"

ובכדי להמחיש ענין זה של המניעה משיחה בטילה, נביא עובדא נפלאה שסיפר הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) שרב העיר חרקוב שבאירופה הזדמן פעם אחת לארצות הברית, ובאחת ממסעיו הגיע לעיר אחת ונועד שם עם רב העיר, ודיברו ביניהם אודות מצב הישיבות הק' שבארצות אירופה, והנה במהלך השיחה אמר האחד לרעהו כי הוא זכה ללמוד בבחורותו בישיבת וואלאז'ין, ויען השני כי גם הוא כמותו למד בישיבת וואלאז'ין המצטיירה, וכאשר החלו לברר באיזה שנים היה הדבר, נתברר להם ששניהם למדו יחדיו באותה תקופת זמן, ולא זו בלבד אלא שבמשך תקופה ארוכה אף ישבו בהיכל הישיבה בסמיכות זה לזה, ועכ"ז לא הכירו זה את זה כלל. והנה כשנתבונן בדבר נשתומם עד מאד, כי הדבר הזה הוא פלא ממש שישבו ב' בחורים משך תקופה ארוכה במקום סמוך כ"כ, ומחמת גודל שקיעותם בעסק התורה הק' והלימוד ברציפות לא מצאו זמן לדבר בסיסי זה של הכרות בין החברים, ואף כי מצינו במאמרי חז"ל שדיברו אודות מעלת הקדמת שלום איש לרעהו, אמנם לא הוזכרה שם שיש חובה לשאול אותו מה שמו, הרי לנו ששניהם קיימו את הקנין הלזה של "במיעוט שיחה" במלוא מובן המילה, ועי"ז זכו להיות גדולים בתורה ולצמוח תלמידי חכמים מופלגים עד שכיהנו ברבנות ב' ערים בישראל.

רצוי ללמוד תורה שיעסוק קצת בשיחות מרעים, ועי"ז
תנוח נפשו מעט

אמנם בתפארת ישראל פירש את הקנין הזה באופן שונה לחלוטין, ופירושו נסוב על מה שיש לדייק בלשון התנא שאמר "במיעוט שיחה" ולא "במניעת שיחה". ופירש וז"ל (יכין אות פה) במיעוט שיחה - דברים של מה בכך, ומיעוטו יפה לתורה כדי שתנוח הנפש קצת עי"ז עכ"ל. והיינו שאף שמצינו כמה וכמה מאמרי חז"ל המדברים אודות גודל גנות וחומר הענין של דברים בטלים, עכ"ז אם יהיה נמצא באדם מעט דברי שיחה בנושאים של מה בכך אין הדבר מגונה, כי לדבר מעט דברים בטלים (כמובן כאשר אין בהם סרך דיבורים אסורים) הוא טוב ויפה לאדם כדי שעי"ז תנוח נפשו מעט.

במיעוט שחוק.

מיעוט השחוק רצוי ולא ריבוי

תמה במדרש שמואל כי הנה לפי הנראה השחוק אינו דבר טוב וכדתנן (לעיל פ"ג מ"ז) שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה, וא"כ למה אמר התנא רק

"במיעוט שחוק", ולכאורה הו"ל למימר "בלא שחוק" שהרי העדרו עדיף ממציאיותו. וביאר הדבר ע"פ מה שאי' במס' שבת (ל ע"ב) רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן, לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעטא, ופירש רש"י ובדחי רבנן - נפתח לבם מחמת השמחה, הרי לנו מזה שהשחוק מועיל לכך שתהיה דעתו של האדם מתרחבת ויוכל ללמוד כראוי ולהבין את דברי התורה. אמנם זהו רק כאשר השחוק נמשך זמן מועט, ודומיא דהא דרבה שלפני לימודו היה שוחק אך בכל עת שלימד תורה לתלמידים היה יושב באימה וביראה, אך ריבוי השחוק מביא את האדם לדברים מגונים כנ"ל, ולפיכך דייק התנא ואמר "במיעוט שחוק" לומר שרק הריבוי בו אינו טוב, אך לשחוק מעט הוא דבר טוב ורצוי.

ואנב אורחין יש לציין בזה כי הפני יהושע (בתחילת הפתיחה לספרו) כתב ע"ד הגמ' הנ"ל, שא"א לומר שרבה היה אומר לפני הלימוד מילתא דבדיחותא מענייני חולין שהרי זהו דבר זר שאין השכל מקבלו, אלא ודאי שהיה חפץ לעוררם לשמחה של מצוה ע"י דברי תורה, אך היו אלה דברי תורה שאינם אליבא דהלכתא כי אם דברים המחזירים את התלמידים לשמח את לבם ולפותחו אל התלמוד, וכפי שמצינו כמה פעמים בש"ס (ברכות לג ע"ב ועוד) שרבה עצמו היה דרכו לחדד את אביי תלמידו ואמרו ז"ל ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי, או שהיה פותח בדברי אגדה המשמחים את לב שומעיהם. ובילקוט מעם לועז כתב כי אף שלעיל אמר התנא כי אחד מקניני התורה הוא השמחה, כאן הזהירנו שלא תהיה השמחה ע"י הרבות שחוק כיון שהוא גורם לקלות ראש.

בזמננו מוכרחים הדרשנים להתנהג במידה זו של "מיעוט שחוק" כדי להשפיע על שומעי לקחם

ובענין זה שנתבאר שמיעוט השחוק רצוי, היה הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל אומר כי ענין זה שייך מאד בזמנינו שנחוק מאד לערב גם מיעוט שחוק, וביאר את הענין בדרך משל לשני ילדים אחים שחלו ונפלו למשכב, קראו לרופא שיבדקם והוא אבחן את מחלתם ורשם להם תרופה מסוימת מרה מאד שעליהם ליטול משך כמה ימים, האב המסור נצטער צער רב על כך שבניו אהוביו יהיו מוכרחים ליטול תרופה מרה כ"כ, אולם ידע היטב כי אין ברירה והם חייבים לקבל אותה אם הם חפצים להוותר בחיים, ניגש אל הגדול שביניהם וביקש לתת לו את התרופה, אולם הילד סירב בתוקף ולא הסכים לבלוע אותה מחמת טעמה המר, אמנם האב לא ויתר וגער בבנו על עקשנותו, ואמר לו כי מסיבת המחלה המסוכנת הוא מוכרח לבלוע את התרופה כי אם לאו

הוא עלול למות ח"ו, והוסיף בטענה כי התנהגות זו אינה מתאימה לילד גדול כזה אשר בלבו תבונה, ואכן בסופו של דבר פעלו הדברים את פעולתם ולאחר דקות ספורות של דין ודברים בלע את התרופה בקושי גדול. לאחר מכן ניגש האב אל ילדו השני, אמנם שלא כמעשהו בראשונה, כאן לא ניסה כלל להוכיחו ולגעור בו, אלא התחיל לדבר עמו ברוגע דברים של מה בכך ואף שחק עמו וסיפר לו כל מיני דברים המעוררים גיחוך, עד שברגע מסוים כאשר פיו של הילד היה פתוח מתוך צחוק דחף האב את התרופה לתוך פיו, ובהעדר כח המנגד בלעה הילד חיש מהר.

והנה השומע את הדבר יתמה מהו החילוק שבין ב' הבנים, ולמה זה שינה האב את הנהגתו בין האחד לרעהו, אמנם אנו נסבר את אזנו ונאמר לו שההבדל ביניהם הוא שהראשון הינו בוגר בשנים ובר דעת, וידע האב שאם יסביר לו את נחיצות הענין של נטילת התרופה להצילו מסכנת חיים יבין את הדבר, והוא עתיד לפתוח את פיו ולבלוע אותה חרף טעמה המר והבלתי נסבל, אכן אחיו היה ילד קטן ורך בשנים שאינו מבין בדברים אלו, ואין לו כל מושג בסיכוני המחלה וסיכויי התרופה להביא להחלמתו, ובהקשר לכך הינו יודע דבר אחד בלבד - שהתרופה הזו מרה כלענה ובעלת טעם מבחיל, ולכן לא יסכים לכולעה בשום פנים ואופן, והברירה היחידה היתה לתחוב לו את התרופה בדרך כזו של דיבור ושחוק אף בלא רצונו.

והנמשל הוא, כי הנה בדורות הראשונים היו האנשים בני דעת, וכאשר היה צורך להוכיחם היתה אפשרות לדבר עמם בדברים מפורשים, ולהסביר להם שהדרך שהם הולכים בה אינה טובה, וכאשר היו שומעים מה עליהם לעשות ובמה טעונה הנהגתם שיפור, היו קמים מיד ועושים מעשה ומשנים לגמרי את מהלך חייהם ומתחילים לצעוד בדרך הטובה והישרה, ולפיכך היו יכולים הרבנים והמגידיים לדבר אליהם בלשון קשה, ולגעור בהם ולהוכיחם ולתבוע מהם שייטיבו את דרכם, ואכן היו הדברים מועילים ומביאים אל התכלית הנרצה במוקדם או במאוחר. לא כן הוא בימינו אנו שהענין נשתנה לגמרי, ומחמת ירידת הדורות הגדולה השוררת כהיום אין האנשים זוכים להבנה אמיתית בענינים אלו הנוגעים אל הנשמה, ואף כאשר הם נוכחים בדרשת התעוררות, והרב הדורש השכיל לגעת בנקודות הטעונות חיזוק באופן מעורר במיוחד, הנה כאשר יצאו השומעים מן הדרשה לא יקחו את הדברים לתשומת לבם, אלא כל אחד חושב בלבו - לא יתכן כי עלי נסוכו דברי הרב, וכודאי היתה כוונתו לפלוני אלמוני שהוא נגוע מאד בענינים אלו, ובתירוצים אלו ודומיהם הם מסרבים להפנים בקרבם את דברי תוכחת המוסר שהיא כתרופה

מרה בעיניהם, וכיון שכן אין כל ברירה ומוכרחים הדרשנים להשתמש בתחבולה שעשה האב לבנו הקטן, וע"כ הם מתחילים לדבר מילתא דבדיחותא, ותוך כדי כך כאשר השומעים שוחקים ולבם פתוח - אזי הם ממהרים לדחוף לתוך פיהם גם את דברי המוסר והתעוררות, ובצורה כזו נכנסים הדברים לתוך תוכם ומשפיעים עליהם להיטיב את מעשיהם. ואכן ידוע כי בדרך זו הלכו הרבה מגידים, ואחד המיוחד שבהם היה רבי שלום זצ"ל עצמו, ואכן מעידים שומעי לקחו שדרשותיו היו ל'שם דבר' בקרב קהל יראי ה', והמוני בני אדם התקבצו לשמוע את דבריו וליהנות מאמרותיו, ובאמת עשו הדברים פרי והשפיעו לטובה על כל שומעיהם.

גודל גנות ריבוי השחוק והליצנות

והנה מצינו בספרים שהאריכו אודות גנות השחוק, ובספר רוח חיים הביא מה שא"י במס' ברכות (סא ע"ב) שאבר הטחול שיש באדם הוא גורם לכך שיהא האדם שוחק (וכמאמרם טחול שוחק), ובזוה"ק (תיקו"ז תיקון כא דף מט ע"א) איתא שהטחול הינו מקום משכן הסטרא אחרא והוא ממש היפך התורה, נתבאר מזה דבר נורא כי השחוק הוא חלק הסט"א והאדם הנכשל בזה וממלא פיו שחוק הרי הוא מתחבר לחלק הסט"א רח"ל, ומזה ישכיל האדם להתרחק מאד ממידה מגונה זו. ובמדרש (שהש"ר א-ג, כא) איתא על הפסוק (שה"ש א, ג) לריח שמנין טובים, וז"ל מה השמן הזה, כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים ויצאת כנגדה טיפה של שמן, כך אם נכנס דבר של תורה ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות, נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה ע"כ, ומזה נראה את גודל ההפסד שיש לאדם כאשר הוא מדבר דברי שחוק וליצנות, שעל כל דיבור ודיבור יוצא ממוחו דיבור אחד של התורה הק'. ובספר דרך החיים למהר"ל ביאר שריבוי השחוק יותר מדאי הוא היפך כח המחשבה, ומסיבה זו השחוק מבטל את השכל, כיון שהשחוק נגרם ע"י הליצנות, ומהות הליצנות היא אמירת דברים שאין בהם ממש כי אם היתול בלבד, והוא היפך השכל.

ובספר נחלת אבות ביאר במהות השחוק, כי הנה באמת השמחה גורמת לאדם שיהא לו חיים של אושר, אכן זהו רק ע"י השמחה אבל לא ע"י השחוק, וסיבת החילוק היא שהשמחה נובעת מצד הנפש ואילו השחוק בא מתענוג הגוף וקלותו, ופירש בזה את מאמר שלמה המלך ע"ה בקהלת (ב, ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה, וכה יתבאר "לשחוק" היינו האדם שדרכו לשחוק הרבה, "אמרתי מהולל" יאמרו עליו שהוא מהולל ולץ, אמנם כאשר האדם זכה

למידת השמחה אינו בכלל זה, שהרי השמחה האמיתית היא דבר טוב ונכון עד מאד ואין שום רעה ונוק נמשכים ממנה, [אלא אדרבה היא מסייעת את האדם שיזכה לבוא לעבודת השי"ת וכמאמר הכתוב (תהלים ק, ב) עבדו את ה' בשמחה], ועל זאת המשיך הכתוב ואמר "ולשמחה מה זו עושה" כלומר שהשמחה אינה עושה לאדם שום רעה, כי אם גורמת לו טובה ומסייעתו לעבוד את בוראו כראוי. (אמנם יש לציין כי מדברי הגמ' בשבת (ל ע"ב) אין משמע כך, כי שם דרשו פסוקים אלו להיפך).

בְּאֵרֶךְ אַפִּים.

יש להתרחק מן הכעס ואפי' לצורך מצוה

כתב הרע"ב שמידת "ארך אפים" הינה כעין מה שאמר התנא (לעיל פ"ב מי"ד) גבי ארבע מידות בדעות "קשה לכעוס", וכפי שביאר במדרש שמואל שכוונת התנא לומר שיש להתרחק ביותר ממידת הכעס לפי שגנותה רבה עד מאד, וצא ולמד ממה שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז, ט) כעס בחיק כסילים ינוח, ואמרו חז"ל (שבת קה ע"ב) כל הכועס כאילו עובד עבודת אלילים. וכתב עוד שמה שחיבר התנא ענין זה לקנין התורה, הוא כפי שאמרו חז"ל במסכת פסחים (סו ע"ב) כל הכועס, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ומעתה כאשר יהיה האדם נזהר מן הכעס לא תסתלק חכמתו ממנו, ומה שלומד ישאר בקרבו לנצח ויזכה לקנין התורה.

ובילקוט מעם לועז כתב שלפיכך צריך האדם להתנהג במידת הסבלנות ולא יכעוס מהרה, והביא מה שאי' בזוה"ק (שמות דף קפב ע"א) שעל האדם הכועס נאמר הכתוב (איוב יח, ד) טורף נפשו באפו, והיינו שהוא טורף ועוקר את נפשו מחמת האף והכעס. ואף כאשר יש צורך לכעוס ג"כ יש ליזהר בזה הרבה, וכמו שכתב בספר חסידים (סי' קלז) כל אדם ירא שמים, כשהוא כועס על עוברי עבירה, ישקול כעסו כדי שתהא דעתו מיושבת עליו וכו', ובענין זה אמר האר"י ז"ל (שער רוח הקודש דף ט ע"א) שיש להקפיד מאד בענין הכעס יותר מכל העבירות ואפילו לצורך מצוה, והיינו שגם כאשר הכעס הוא לשם שמים ולצורך דבר טוב כמו בשביל לקיים מצוה מסוימת, גם אז יש ליזהר מאד (ככל האפשר) להמנע מן הכעס. וכתב עוד בילקוט מעם לועז שהאדם הנוהג במידת ארך אפים ירוויח מזה שלא יבוא לידי טעות, שהרי הכעס מביא לידי טעות, ואם הוא מאריך אפו ואינו כועס ינצל מן הטעות.

תתתסב דרכי מסכת אבות אבות

העולם קיים בגין הבולם את פיו בשעת מריבה

והנה חז"ל הפליגו מאד במעלת האדם שאינו כועס, ודרשו (חולין פט ע"א) את הפסוק (איוב כו, ז) תולה ארץ על בלימה, אמר רבי אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם עצמו בשעת מריבה, רבי אבהו אמר מי שמשים עצמו כמי שאינו, וביאור הדברים הוא שלרבי אילעא אדם השומר את כעסו בקרבו, ואפי' בעת שמריבים עמו הרי הוא מתגבר על נטייתו לענות להם ולהשיב להם כגמולם, הנה זכותו רבה עד מאד ועליו עומד העולם, אמנם רבי אבהו מוסיף ואומר כי אף שבודאי זכותו גדולה, אכן אדם שזכה להגיע לדרגה גבוהה יותר שלא זו בלבד שהוא בולם את פיו, אלא אף מחשיב את עצמו למאומה "ומשים את עצמו כמי שאינו", כלומר שאף בלבו אינו כועס כלל על העושים דברים כנגדו ואינו נצרך לבלום את עצמו, הנה עליו אמרו חז"ל (ר"ה יז ע"א) כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, והוא האדם אשר בזכותו העולם קיים.

אזהרה למלמד ואזהרה לתלמיד לנהוג במידת "ארך אפים"

במדרש שמואל כתב ב' פירושים למי הזהיר התנא שיש לו להתנהג במידת "ארך אפים", לפירוש ראשון קאי קנין זה על המלמד תורה לתלמידים, שצריך להיות ארך אפים ויש לו להתרחק מן הכעס, וכמו שאמרו חז"ל (לעיל פ"ב מ"ו) לא הקפדן מלמד, לפי שאם המלמד יהיה כעסן יימנעו התלמידים מלשאלו את אשר הוקשה להם בלימודם, ועי"ז לא יתקיים בו מאמר חז"ל (תענית ז ע"א) ומתלמידי יותר ומכולם, ונמצא מפסיד בכך את חלק התורה שהיה יכול לקבל על ידם, וע"כ יחסר לו בקנין התורה.

אמנם לפירוש שני קאי אזהרה זו על התלמיד - שהוא לא יהיה מבעט בתוכחת רבו, ואף אם הרב נוהג לזרוק מרה בתלמידים, יטה התלמיד את שכמו לסבול את גערות הרב ולא יכעס עליו על שהוכיחו במידה יתירה, אלא ינהוג במידת ארך אפים, ובזכות דבר זה גופא יזכה לקנין תורה באופן נעלה ביותר, וע"פ דרשת חז"ל (ברכות סג ע"ב) על הפסוק (משלי ל, לג) ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב, וכך דרשו ומיץ אף יוציא דם - כל תלמיד שרבו כועס עליו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור, ומיץ אפים יוציא ריב - כל תלמיד שרבו כועס עליו פעם ראשונה ושניה ושותק, זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות, הרי לנו שע"י שהתלמיד מקבל את גערות רבו בדומיה, זוכה להבחין בסוגיות העמוקות של דיני דם ודיני נפשות, ובזה יגדל קנינו בתורה.

האדם המאמין בהשי"ת בכל לב אינו בא לכלל כעס

והנה נתבאר שמידת ארך אפים נצרכת בכדי לזכות לקנין תורה, אמנם יש לבאר היאך באמת יוכל האדם לבוא למידה נשגבה זו שלא יתעורר לכעוס אף כאשר יהיו לו לכך סיבות הנראות כצודקות. ובספר דעת חכמה ומוסר (ח"ג עמ' קצ) להגאון רבי ירוחם זצ"ל משגיח דישיבת מיר מצינו עצה נפלאה לדבר, ובתחילת דבריו הקדים לדייק במה שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני במדבר רמז תשפו) בא לכלל כעס בא לכלל טעות, כי הנה ממה שאמרו "בא לכלל כעס" ולא "כל הכועס" משמע שאין החסרון בכעס עצמו, ולא הוא גורם לכך שיבוא לידו מכשול הטעות, אלא התביעה על האדם היא מה שהוא "בא לכלל כעס" דהיינו הסיבה שבגינה נגרם הכעס הלזה.

וביאר שהדבר הגורם לכעס הוא חסרון האמונה, שאדם שאמונתו בצור העולמים איתנה ואין בה כל פרצות, יודע שכל מה שעובר עליו נעשה בגזירת עליון, ואף מה שאנשים אחרים עושים לו רעה ג"כ בא מאת ה' וכמאה"כ (שמואל-ב טז, י) כי ה' אמר לו קלל, ולפיכך אינו כועס בשום פעם, ובכל עת ועונה רוחו נוחה עליו והוא רגוע ביודעו כי הוא מושגח בהשגחה פרטית מאת ה', וכל מה שעובר עליו נקבע על ידו ית', נמצא שהאדם המאמין אינו בא לכלל כעס. והביא רבי ירוחם ראיה ליסוד הלזה ממה שאמרו במדרש (במד"ר יט, ה) שחטאו של משה רבינו ע"ה במי מריבה היה מה שכעס על עם בני"י כשבקשו מים, והנה לכאורה הדברים נסתרים ממקרא מפורש שנאמר בתורה (במדבר כ, יב) יען לא האמנתם בי, ומבואר להדיא שחטאו היה חסרון האמונה בהשי"ת, אמנם להנ"ל יבואר שפיר, כי באמת ב' הדברים הללו קשורים ואחוזים זה בזה, כי פגם חסרון האמונה הוא הגורם שיבוא האדם לידי כעס, ומעתה גם אצל משה רבינו ע"ה, כיון שהיה בו איזה חסרון קל באמונה שהיה נחשב לו לפגם לפי רום ערכו ושגב מדריגתו, ע"כ "בא לכלל כעס" לכעוס על בני"י, ולפיכך גם "בא לכלל טעות".

פְּלֵב טוֹב.

יש לאדם לעקור מלבו גם את הטינה הפנימית המוסתרת
שיש לו על חבריו

במדרש שמואל ביאר מה שסמך התנא את קנין "לב טוב" לקנין "ארך אפים", כי הנה לפעמים ישנה מציאות שאף אם האדם מתגבר על כעסו ונוהג במידת "ארך אפים", אמנם בלבו פנימה נותרה מידה מסוימת של טינה על

רעהו בגין מה שנהג עמו, אמנם בכדי לזכות לקנין תורה כדבעי צריך האדם לזכך את מידותיו ביותר, ולעקור מלבו אף את שורש הטינה הלזו ובזה יהיה לבו זך ונקי, ולפיכך לאחר שאמר "בארץ אפים" סמך ואמר "בלב טוב" להורות על ענין זה של עקירת הטינה ממעמקי הלב ולהותירו זך ונקי בשלימות.

עוד כתב במד"ש כי לכל איש ישראל ישנם ב' לבבות, האחד לב טוב והשני הוא לב רע, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות נד ע"א) על הפסוק (דברים ו, ה) בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע, ועל האדם מוטל להסיר מקרבו את הלב הרע ועי"ז יזכה שהתורה תנוח בתוכו ויהיה לו בה קנין אמיץ וחזק, וכמאמר הכתוב (משלי יד, לג) בלב נכון תנוח חכמה.

ולדבר זה - שקנין התורה תלוי במהות לבו של אדם - מצינו רמז נכון בכתוב, כי הנה תורתנו הק' מתחלת באות בי"ת - בתיבת בראשית - ומסתיימת באות למ"ד - ישראל - שהם מרכיבים את תיבת לב, להורות כי ע"י שיהיה לאדם לב טוב יוכל לזכות לקנין תורה ולהשיגה מתחילתה ועד סופה.

בעל לב טוב אינו מקנא בזולתו אלא שמח בשמחתו

כתב בילקוט מעם לועז שהאדם שזכה ל"לב טוב" אינו מתקנא בחבירו או בתלמידיו כשהם מחדשים חידוש טוב והגון בתורה שהוא לא זכה לכך. עוד נכלל ב"לב טוב" שיהא האדם נותן לאחרים ומעניק להם משלו ומכיסו ביד רחבה, ואין עינו צרה לא בעניים ולא באורחים. והאדם שזוכה ללב טוב ניצול מן הקנאה ומן התאוה והכבוד המוציאים את האדם מן העולם, כי מאחר שיש לו לב טוב הרי הוא שמח בכל לבו בכבודם של אחרים ובטובתם. ואף שיש מין קנאה טובה שהיא קנאת סופרים, וכדאיתא במשנה (ב"ב כא ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה, גם בה יש פגם ועדיף שלא יהיה האדם משתמש בה, וכמו שכתב רבינו יונה להוכיח ממאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ד, ד) ראיתי את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעה רבה, והיינו שכל דבר שהאדם עושה מחמת הקנאה - ואף אם הוא בעצמו דבר טוב - הרי הוא נכנס בכלל "רעה רבה", כיון שמוטב היה אילו ריבוי חכמתו היה מגיע מצד עצם בחירתו ולא בסיבת הקנאה שמקנא בזולתו.

גודל פחיתות וגנות מידת הקנאה

ומביא שם עובדא שהיתה עם מלך חכם אחד שהיו לו ב' עבדים, האחד היה לקוי מאד במידת הקנאה והשני היה בעל תאוה וחמדן גדול, ויחפון המלך להראותם את גודל השפלות שבאלו המידות וע"כ החליט להביאם לידי

מבחן, מה עשה, שלח לקרוא לשניהם שיעמדו לפניו, וכשבאו אמר להם הנה ברצוני להעניק לכם דבר מה שתשאלו, אמנם יש לי בדבר זה תנאי קודם למעשה, שרק אחד מכם יבקש, והוא יקבל את משאת לבו במלואה, אולם רעהו יקבל כפליים ממה שיקבל השואל. אמר החמדין בלבו הן אם אבקש אני ראשונה אקבל רק את מה ששאלתי אך אם חברי יקדים לבקש אקבל כפליים, א"כ כדאי לי להמתין עד שרעי יבקש דבר מה ואז אקבל אנכי כפליים, וע"כ עמד ושתק, גם רעהו הקנאי לא מיהר לשאול את מבוקשו מטעם שונה, כיון שהבין שאם הוא יקדים לבקש יקבל רעהו כפליים ממנו, ולזאת לא יכול היה להסכים לגודל קנאתו בזולתו, כך עמדו ושתקו שניהם לנוכח פני המלך, עד אשר הקנאי לא הצליח לכבוש את אש הקנאה שבערה בו, ואמר אבקש שיצוה המלך שינקרו לי עין אחת ואילו לרעי ינקרו שניים. אמר להם המלך עתה פקחו עיניכם וראו כמה מושחתות מידותיכם, כי הקנאי מוכן שינקרו את עינו למרות כל הצער והכאב הכרוכים בכך ואף שישאר מעתה עם עין אחת בלבד ובלבד שלא יהנה חבירו בקבלתו כפליים ממבוקשו. (וגם החמדין לא קיבל לבסוף מאומה מכל מה שהיה יכול לשאול, מחמת שחמד לקבל כפליים ממה שישאל רעהו).

יש לשמוח במעלת חבירו ברוחניות

עוד כתב בילקוט מעם לועז בשם אבות דרכי נתן, שב"לב טוב" נכלל גם שלא תהיה עינו של האדם צרה בתורתם ומשנתם של לומדי תורה אחרים, ובמה שאמרו חז"ל (ב"ב כ"א ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה, היתה כוונתם שיהא האדם מקנא בחבירו וחפץ לזכות למעלתו ולהגיע לדרגתו, אבל בודאי שלא ישפיל את זולתו ויוכיח שמדריגתו נחותה בכדי שיהא שוה אליו במעלתו, אלא אדרבה יש לו לחפוץ לרומם את חבירו ולהגדיל את כבודו, וכמו שמצינו (שבת ק"ח ע"ב) גבי אביי שהיה ראש ישיבה, ואמר על עצמו שכאשר היה אחד מבני הישיבה מסיים מסכת אחת היה עושה יום טוב לכל התלמידים, לפי שהיה שמח עד מאד בהצלחת כל אחד ואחד מן הלומדים.

בְּאִמּוֹנַת חֲכָמִים.

יש להאמין בדברי חז"ל כאילו נתנו למשה מסיני

פירש במדרש שמואל ש"אמונת חכמים" היינו שיש לאדם להאמין בכל מה שאמרו חז"ל כאילו נתנו למשה בסיני, ועל זה אמרה תורה (דברים יז, יא) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, וחומרת הדבר היא לפי שאם לא

יאמין אפילו בדבר אחד ממה שאמרו, סופו לכפור בכל דברי חז"ל כמעשי הצדוקים, שהרי עבירה גוררת עבירה.

**ב"אמונת חכמים" נכלל גם ענין האמונה הפשוטה בהשי"ת
המסורה לנו מאבותינו ולא ע"י חקירה שכלית**

עוד פירש במד"ש, כי התנא בא לרמז שלא יעמיק האדם להתבונן בשכלו במציאות השי"ת והנהגתו ע"י חקירות, כיון שא"א להשיג את אמונת השי"ת ע"י כך, אלא יבסס את אמונתו בהשי"ת כדרך אמונת החכמים, שהיא אמונת אומן העוברת לנו מדור לדור איש מפי איש עד הקבלה הראשונה שקיבל רוענו משה ע"ה מפי הקב"ה במעמד הר סיני, ועי"ז תהיה האמונה קבועה בלבו וחקוקה במוחו.

ובילקוט מעם לועז האריך בענין זה, וכתב שאדם אשר אמונתו מבוססת על החקירות עלול לחזור בו מן האמונה, שייהפך לבכו לבלתי מאמין ח"ו, אך האדם המאמין בלב שלם בלא לחקור ולברר כלל, וכאדם ההולך כשעיניו עצומות, יזכה שתהא האמונה הק' תקועה בקרבו כיתד שלא תימוט. והוסיף בילקוט מע"ל וכתב שמטעם זה היה מנהג האמהות הכשרות שבישראל שכאשר היו מעוררות את צאצאיהם משינתם בכוקרו של יום, היו רוחצות את ידיהם ולאחר מכן היו מכינות בידן השמאלית לחם חם או יבש, ובידן הימנית היו תופסות את ידו הימנית של הילד ואומרות לו סגור את עיניך ושים ידך עליהם ואמור את הפסוק (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ואח"כ תאכל את הלחם הלזה אשר בידי השמאלית, ובסיום הפסוק היתה אומרת עמו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. והנה ידוע שמנהגי ישראל יסודתם בהררי קודש, ואפי' בדבר פעוט הנראה כענין קל ביותר מונחת תורה שלימה, וביאור המנהג הזה הוא שהיתה האם מלמדתו שהאמונה ביחודו ית' הינה למעלה מכל הבנה שכלית, ויש לאיש ישראל להאמין בכורא כל העולמות בעיניים סגורות, כי עיקר האמונה אינה ע"פ החקירה אלא ע"פ מסורת אבותינו, וכאשר יחדיר הילד הרך את אלו הדברים בקרבו שוב לא יזוז מאמונתו במשך כל ימי חייו, ואף אם ביום מן הימים יפנה אליו מאן דהוא ויחפוץ להשמיע לו דעות כוזבות הנוגדות את האמונה הטהורה, לא יאבה אפילו להטות אליו את אזניו ולשמוע את אשר בפיו, ואף אם יגיעו לידיעתו כל מיני טענות שונות ומשונות בענינים אלו לא ישפיעו עליו כלל וכלל, וכמאמר הכתוב (משלי א, ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן, (כי תורת אמו והאמונה שהחדירה בו תעזרנו שלא יטוש לעולם את יסודות האמונה), וזוהי מדריגת כלל ישראל היקרים שהם מאמינים בני מאמינים, והאמונה בהשי"ת תקועה בלכם באופן

יסודי ועמוק, והיא נשרשת בקרבם בחוזק עד אשר נעשית להם כטבע הטבוע בתכונתם מלידה.

גודל העונש למי שמלגלג על דברי חכמים

עוד כתב בילקוט מעם לועז שבכלל "אמונת חכמים" נכלל ענין נוסף, והוא שהאדם צריך להאמין לכל מה שהחכמים אומרים, ולא ילגלג על דבריהם אף אם הם נראים לו מוזרים ובלתי מציאותיים, לפי שאז ייחשב למלגלג על דברי חכמים ועלול להענש כמו שנענש אותו תלמיד שלגלג על רבי יוחנן, וכפי שמספרת הגמרא (ב"ב ע"א) שהיה רבי יוחנן יושב ודורש עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות במידת שלשים אמה על שלשים אמה, וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידים בשערי ירושלים, לגלג עליו אותו תלמיד ואמר הלא כהיום אין אנו מוצאים מרגלית אפי' בגודל כביצה, ואיך יתכן שנמצא מרגלית גדולה כ"כ, לימים הפליג לים בספינה וראה מלאכי השרת המנסרים אבנים טובות ומרגליות בגודל שלשים אמה על שלשים וחוקקים בתוכם עשר ברום עשרים, שאל אותם אותו תלמיד הללו למי, אמרו לו עתיד הקב"ה להעמידם בשערי ירושלים, שב ובא לפני רבי יוחנן ואמרו לו, דרוש רבי ולך נראה לדרוש, כאשר אמרת כן ראיתי בעיני, אמר לו ריקא, אלמלי לא ראית לא האמנת, נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות ע"כ הגמ'. וסיים בילקוט מעם לועז בדברים נוראים, שמכאן משמע שכל מי שאינו מאמין לדברי חז"ל נקרא מלגלג על דבריהם ועונשו גדול, כיון שאנו מזהרים ועומדים להאמין במה שמסרו לנו אבותינו הק', ולאחוז בקשר איתן בכל מה שקבלו הם מאבותיהם איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה.

אנו מצווים להאמין בחכמים אף כאשר הדבר קשה עלינו מאד וזכרוך ביסורים

ובספר מפי ספרים וסופרים הביא עובדא שפעם אחת ישב הגה"ק רבי אברהם יהושע פריינד זצ"ל אב"ד נאסאד בסעודה שלישית, ובתוך דברי התורה שנשא דיבר בחריפות נגד אחד מצדיקי הדור באשר היה לו טענות נגדו, והנה אחד מן התלמידים הנוכחים שם חרה אפו על כך שגאב"ד נאסאד מדבר כך בפרהסיא נגד הצדיק הלז, וחשב בדעתו שאף אם מצוי הדבר שיש חילוקי דעות בין הצדיקים לסיבות הנכונות הידועות להם, אמנם אין מן הראוי לדבר אודות כך במעמד רבים ובפרט בזמן גדול ונשגב שכזה של עידן רעוא דרעוין. רבי אברהם יהושע הרגיש במחשבתו, ומיד פתח ואמר דבר תורה על פיסקא זו שבמשנתנו בשם הרה"ק משינאווא ז"ע (והיא נדפסה בספרו דברי יחזקאל בביאוריו

תתתסח דרכי מסכת אבות אבות

עמ"ס אבות), כי הנה לכאורה יש לתמוה מפני מה סמך התנא את קנין "אמונת חכמים" לקנין "קבלת היסורין", ובודאי היתה להתנא כוונה מיוחדת בכך ולא סמכם לחינם. אכן הביאור בזה הוא ע"פ מה שאיתא במסכת סנהדרין (דף קי ע"א) כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה, והטעם לכך הוא שאין ביכולת אדם מן השורה להבין את מהלכיו ודרכיו של הצדיק האמיתי, ואף אם הוא רואה שהצדיק עושה דבר מה שלפי דעתו אינו תואם את דרכי התורה והיראה ועבודת ה', או שהוא נוגד את ההגיון הצרוף והשכל הישר, ובעיניו נראה שהצדיק חושב על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, והדברים האלו גורמים לו ליסורי נפש (כיון שהוא דבוק אל הצדיק ואוהבו בכל לבו), אעפ"כ אין לו להרהר אחריו, אלא ידע כי אין מחשבות הצדיק מחשבותינו ואין לנו כלל אפשרות להשיג את מעשיו, ושכלו גדול משכלנו עשרת מונים, ובודאי כיון שהוא עושה את כל מעשיו לשם שמים ואין כוונתו אלא בלתי לה' לבדו, הרי הוא זוכה לסייעתא דשמיא מיוחדת ואינו נכשל במאומה וכל מעשיו נכונים וצודקים.

ולזה נתכוין התנא במה שתלה את "אמונת חכמים" יחד עם "קבלת היסורין", ללמדנו כי יש קשר לשניהם, ונדרש מאתנו שנאמין בחכמים באופן מוחלט אף אם יבוא לנו הדבר ע"י יסורים, כי יהיה לנו קשה עד מאד להאמין בהם ובמעשיהם כאשר יהיו המעשים נפלאים מבינתנו, עכ"ז מוטל עלינו חובה שלא נהרהר אחר מעשיהם ולא נפגום באמונת החכמים, עכ"ד הרה"ק משינאווא, ובאלו הדברים נתכוין אב"ד נאסאד לרמוז לתלמיד הזה - שהיה תמה על הנהגתו - שיחדול ממחשבותיו הללו ויפסיק להרהר אחר רבו.

עובדות בענין 'אמונת חכמים' שהיתה לבני הדורות הקודמים

ונביא בזאת מספר עובדות אודות 'אמונת חכמים' שהיתה בדורות הקודמים, פעם אחת נכנס אדם לחדר לימודו של הגאון מווילנא זצ"ל, והגאון היה שקוע בלימודו באופן נשגב כדרכו בקודש, עד כדי כך שלא הרגיש כלל שיש בחדרו אדם הממתין לדבר עמו, אותו אדם שלא הרהיב עוזו בנפשו להפריע את הגאון מלימודו המתין לרגע שהגאון יפנה אליו מיזמתו, אולם משעבר זמן רב ועדיין לא אירע הדבר פנה והלך לו, כעבור ימים מספר נוצרה הזדמנות שבה יכל האדם לגשת אל הגאון ולדבר עמו, ואז פנה אליו בשאלה מפני מה לא התייחס אליו כאשר בא אצלו ושהה בתוך חדרו, הגאון התנצל לפניו ברוב ענוותנותו ואמר לו שלא היה זה מחמת שאינו מחשיבו כי באמת הוא יקר וחשוב בעיניו עד מאד, אלא שכלל לא ראהו ולא הרגיש בו בשעה שעמד שם,

והוסיף לבקש ממנו מחילה על הצער שנגרם לו בגין כך ואף ברכו שיחיה מאה שנה, ואכן אדם זה האריך ימים ושנים בטוב ובנעימים בבריאות הגוף וצלילות הדעת. בהיותו בן צ"ח שנים נחלה ונפל למשכב, בני משפחתו שחרדו לשלומו בקשו לקרוא לרופא מומחה שיבוא אל ביתו ויבדוק את מצבו וגם יתן לו סמי רפואה כמידת הצורך, כאשר שמע האדם על כך אמר שאינו נצרך לכך כלל, מאחר שהגאון בירכו שיחיה מאה שנה ועדיין נותרו לו שנתיים שלימות מאלו המאה, וברי לו שיזכה לקום מחליו ולחזור לאיתנו כמקדם, ואכן באמת בתוך ימים ספורים נתרפא האיש מחליו והמשיך לחיות, עד אשר ביום שמלאו לו מאה שנים שבק חיים לכל חי. הרי לנו מזה את חוזק האמונה שהיה לאדם זה בדברי הגאון מווילנא, שהיה בטוח בכל לבו שלא יפול מדבריו מאומה והוא לא יסתלק מן העולם טרם שימלאו לו מאה שנים.

בעל חידושי הרי"ם ז"ע שרף את חיבורו על השו"ע בציווי רבו הרה"ק מקאצק ז"ע

עובדא נוספת בענין זה היתה עם בעל חידושי הרי"ם ז"ע, שתקופה ארוכה עסק בכתיבת חיבור על השולחן ערוך, וכאשר חפץ להדפיסו הביא את הכתבים אל רבו הרה"ק מקאצק ז"ע בכדי לקבל את הסכמתו להדפיסם, כאשר הביט בהם הרה"ק נענה ואמר, הנה החיבור הלזה טוב מאד ומיוחד במינו, אמנם דוקא משום גודל מעלתו יש לחשוש שמא יפסיקו הלומדים להגות בחיבורו של אדוננו הש"ך ויתחילו ללמוד בחיבור זה כסדר, וכיון שכבר כמה דורות נוהגים שלומי אמוני ישראל ללמוד בספר הש"ך לפי שכך נקבע משמים, אין טוב הדבר שיחדלו מללמוד בו, ולפיכך עצתי נתונה לך שתשרוף את החיבור בכדי שלא ייגרם על ידך ענין בלתי רצוי זה, ויהי תיכף כאשר שמע החידושי הרי"ם את הדברים יוצאים מפורשים מפי רבו, לא היסס לרגע וזרק את תכריך כתביו אל תוך האש באומרו 'מצוה לשמוע דברי חכמים', וזאת למרות העמל הרב והיגיעה העצומה שהשקיע בכתיבת החיבור, וזוהי דוגמא נכונה למדריגת אמונת חכמים האמיתית הנדרשת מבר ישראל, והיא היא המביאה את האדם לידי קנין התורה.

כפרי פשוט עוזב את מקום מגוריו ומקור פרנסתו לאחר ששמע מלים ספורות מבעל ה'תניא' בימי חורפו

עובדא נוספת בענין זה היתה עם הרה"ק בעל צמח צדק מליובאוויטש ז"ע בצעירותו, שתיכף לאחר אירוסיו נכנס אל זקינו הקדוש בעל התניא ז"ע בכדי להתברך מפיו הטהור לרגל בואו בקשרי השידוכין, הביט בו זקינו וראה

תתתע דרכי מסכת אבות אבות

כי הוא חגור באבנט מוזהב שמחירו יקר מאד, ושאלו האם המחותן נתן לך אבנט זה במתנה, השיבו הנכד בחיוב, הוסיף לשאלו ומהו סכום הנדוניא שקבלת ממנו, אמר לו עשרת אלפים רובל, ומה תעשה בהם - שאלו הסב הגדול, אמר הנכד בדעתי ליתנם לסוחר פלוני שהוא עשיר גדול ואדם ישר ונאמן, והוא ישקיע את הממון באחד מעסקיו המניב רווחים נאים, ומן הריוח שאקבל ממנו אוכל להתפרנס בהרחבה ואילו הקרן תשאר קיימת לאורך ימים ושנים, שאלו זקיננו ואולי יפשוט העשיר הלזה את הרגל וייעשה עני ואביון ומחוסר כל, ולא די שלא תקבל ריוח אלא עוד תפסיד אף את הקרן, אמר לו הצמח צדק אין לחשוש לדבר זה מאחר שהוא עשיר גדול, אמנם הבעל התניא סיים את דבריו ואמר לו שמע לאשר אני מייעץ לך, הבה לי את המעות ואני אכניסם בקופת הגמ"ח שממנה הנני מלווה לאנשים הנזקקים להלוואה לזמן מה, ובעת שתחפוץ בכסף אשיב לך את מלוא הסכום, וגם תרויח מצוה גדולה של גמילות חסדים, הצ"צ לא חפץ להפסיד את הרווחים הגדולים אך גם לא הרהיב עוז לסרב לדברי זקיננו בפה מלא, ולכן שתק ויצא מלפני זקיננו, ואח"כ הלך ומסר את כל מעותיו לאותו עשיר שאכן היה אדם נאמן מאד.

ויחי כעבור ב' חדשים פרצה שריפה בבית העשיר הלז וכל רכושו עלה באש והפך לאפר, והעשיר נותר נקי מנכסיו, ומובן מאליו שכל כספי הנדוניא של הצ"צ אבדו וירדו לטמיון והדבר הסב לו צער רב, כעבור זמן מה נכנס אל זקיננו לצורך ענין מסוים, ובתוך הדברים שאלו בעל התניא מה עלה בגורל מעות הנדוניא שהניח אצל העשיר, בפנים נפולות ובבושת פנים סיפר לו את אשר אירע שכל הממון ירד לטמיון, נאנח בעל התניא ואמר לו וכי למה זה לא שמעת בקולי ואז היה כספך ברשותך בשלימות, וסיים את דבריו ואמר ובאמת חבל מאד שבני הדור הזה אינם מורגלים באמונת חכמים - להאמין בהם ובדבריהם ללא סייג ולקיים את כל היוצא מפיהם בשמחה וללא צל של עוררין, וכעת הסכת ושמע את אשר אירע עמי לפני שנים רבות, ותראה כיצד נהגו בני הדור הקודם בענין זה של אמונת חכמים.

היה זה בימי נעורי באחת מנסיעותי אל מורי ורבי הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע, החורף שלט אז על הארץ בעוצמה וקור עז שרר בחוצות ושלג כיסה את הכל, ויהי בהגיע הערב לא יכולתי עוד להמשיך בדרכי וחפשתי מקום ראוי שאוכל להעביר בו את הלילה, כעבור זמן מצאתי בית אכסניה של יהודי כשר וירא שמים שהתפרנס מהחזקת בית מלון לצורך עוברי האורח שנדדו ממקום למקום, סיפרתי לו שזכיתי להמנות בין תלמידיו של הרה"ק ממעזריטש וכעת הנני בדרכי אליו לשאוב מתורתו ולהתבשם מקדושתו, היהודי קבלני במאור

פנים וכבדני בכבוד גדול, ואף מיהר לשרתני ולהגיש לי משקה חם ודברי מאכל להשיב את הנפש, פתחתי עמו בשיחה ובין הדברים שאלתיו כמה שנים הוא דר במקום זה, והשיב כי הוא שוהה כאן זה כבר עשרות בשנים, הוספתי לשואלו האם יש בעיירה עשרה יהודים שיהוו יחדיו מנין ויוכלו להתקבץ בשבתות ובמועדים להתפלל ולקרוא בתורה כדת וכהלכה, השיבני שאין שם 'מנין' ואכן במשך ימות השנה הוא מתפלל ביחידות, אך לקראת הימים הנוראים הוא נוסע אל העיירה היהודית הסמוכה עד אחר עבור החגים, ובתקופה זו הוא זוכה להתפלל במנין כדבעי, שאלתיו האם ראוי לנהוג כן ולהתפלל תמיד ביחידות בלא לשמוע קדיש ולומר קדושה וברכו ושאר דברים שבקדושה, והוספתי לשאול אותו ולמה זה לא תעקור מכאן ותלך לדור בעיירה הסמוכה, אך הוא השיבני שהוא חושש שמא לא תהא פרנסתו מצויה שם, שאלתיו כמה משפחות יהודיות מתגוררות שם, אמר לי למעלה ממאה משפחות, אמרתי לו הגע בעצמך, הנה בשביל אותם מאה משפחות יש ביכולתו של הקב"ה לתת מקור פרנסה ורק אותך לא יוכל ח"ו לפרנס ולכלכל, ודאי שאין לך לחשוש אודות דבר זה, אלא השלך את יהבך על הקב"ה הזן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, האיש לא השיבני מאומה ובכך תמה שיחתנו, ואנכי פניתי לקרוא 'קריאת שמע שעל המיטה' וללון את שנת הלילה.

ויחי בבוקר השכם קמתי משינתי והנה עיני רואות שבקדמת בית המלון חונות מספר עגלות מלאות ברהיטים ומטלטלים רבים, תמהתי מאד לפשר הדבר ולא הבנתי מה הם אותם העגלות המלאות בכלי בית, שאלתי את בעל הבית בפליאה גוברת אודות הדבר, והוא ענה לי בפשטות - כמי שאינו מבין על מה נרעשתי - הן אמש אמר כבודו שעלי לעקור מכאן אל העיירה הסמוכה, בכדי שאוכל לעבוד את ה' כראוי ולהתפלל במנין, והנה תיכף לאחר מכן מהרתי לקיים את דבריו, ובמשך הלילה העמסתי את כל רכושי וכלי ביתי על גבי העגלות, ובשעות הקרובות אסע אני וכל אשר לי אל המקום אשר אמר, ואכן עוד באותו היום הגיע אל העיר המדוברת והשתקע שם.

ועתה בני - סיים בעל התניא את דבריו - צא וראה מה בינך לבין אותו אכסנאי, כי אף שהייתי צעיר לימים בעת ההיא, כיון ששמע שהנני תלמידו של הרה"ק ממעזריטש, שמע בקולי תיכף ומיד, ומיהר לעקור את דירתו ממקום שהיה דר עשרות בשנים והיתה פרנסתו מזומנת לו שם בכבוד ובריוח, ופנה לעבר עיר שאין לו כל בטחון שתהא לו אפשרות להתפרנס שמה, ושם מבטחו בה' כאשר אמרתי לו, ולא שת לבו אל הקושי הגדול הכרוך בכך, אולם אתה שהינך נכדי ומכירני, גם לאחר ששמעת ממני בפירוש שאתה עלול להפסיד אף

את הקרן של מעות נדונייתך, לא האמנת לדברי ולא שמעת לעצתי, וכעת בין תבין את גודל מדריגתם של בני הדור הקודם במידת "אמונת חכמים", וראה כיצד יש לבני דורינו ללמוד מהם היאך להאמין בחכמים אמונה שלימה ותמימה.

מהי המדריגה החשובה ביותר שבאמונת חכמים

ובענין המעלה החשובה ביותר שבאמונת חכמים - מסופר שהרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע שאל פעם את תלמידיו לאיזה מדריגה באמונת חכמים הגיעו, וכל אחד מהם אמר מהי המדריגה שזכה לבוא אליה זה בכה וזה בכה, וכשהגיע תורו של הצעיר שבחבורה אמר הנה אני לא זכיתי להשגה גדולה בענין זה, וכל מה שהנני יודע הוא שרבינו גדול ממני במעלתו, והוא יכול להיטיב את מעמדי ומצבי - הן הרוחני והן הגשמי, ולפיכך מוטל עלי להכניע את עצמי בפניו. נענה המגיד ואמר דע לך כי מעלתך גדולה ממעלת כולם, משום שלהרגשה תמימה ופשוטה כזו יש קיום תמיד, ואילו כל אלו ההשגות הגדולות והנעלות של שאר התלמידים - מי יודע האם יהא להם קיום לאורך ימים, כי יתכן שיפול הנופל ממדריגה זו ולא תשאר אצלו.

בְּקִבְלַת הַיְסוּרִין.

אשרי האדם שאין היסורים מבטלים אותו מלימודו

כתב במדרש שמואל כי אם רוצה אדם לקנות קנין בתורה, צריך שתהיה נפשו חושקת כ"כ בתורה, עד כדי כך שאפי' אם יהיה ח"ו נגוע ביסורים מוכה ומעונה, ג"כ לא יטרידוהו היסורים ולא ימנעוהו מלעסוק בה מרוב אהבתו אותה, ועל זאת התכוין דוד המלך ע"ה במאמרו (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה ומתורתך תלמדנו, והיינו "אשרי הגבר" טוב לו ואשרי חלקו של האדם שעל אף "אשר תיסרנו י-ה" והוא סובל יסורים, אין העיניניים האלו מונעים אותו מלימוד, אלא "ומתורתך תלמדנו" והוא הוגה בה בהתמדה, כי לרוב חשקו ואהבתו את תורת אלקיו אינו מסוגל לעזבה בשום פנים ואופן.

ע"י היסורים זוכים לקנין תורה והמקבלם באהבה שכרו גדול

וצא ולמד מה שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות ה ע"א) תניא רשב"י אומר שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם ע"י יסורין, תורה וארץ ישראל ועולם הבא ע"כ, וכאשר יתבונן בעל היסורים באלו הדברים יראה שהיסורים הם

לטובה עבורו, ונתונים לו בהשגחה עליונה מאת הקב"ה השוכן בשמי רום, ואם יבין ענין זה לאשורו שוב לא יבעט ביסורים, אלא יקבלם בסבר פנים יפות בידעו כי בלעדיהם לא יוכל לזכות להשגת התוה"ק היקרה והחביבה עד מאד. וכתב בילקוט מעם לועז, שהאדם היודע את מעלת היסורים מקבלם בשמחה ויודע גם ששכרו אשר הוא עתיד לקבל בעוה"ב בגין מה שמקבל היסורים באהבה כפול ומכופל.

ה'פרוש' אבלו בלבו וצהלתו בפניו, בכדי שלא ידעו סובביו שהוא סובל יסורים ויהיה פגם בכבוד שמים

וכתב עוד שבכך נכלל גם שהאדם הכשר הלזה שמקבל יסורים באהבה, הרי הוא גם מכסה ומסתיר מעיני בני אדם את העובדה שהוא סובל יסורים - בכדי שלא ייגרם פגם בכבוד שמים ח"ו, כי אם יראו פשוטי העם שהוא מלופף ביסורים יבואו לשאול מדוע דרך רשעים צלחה ואילו הצדיק הזה סובל יסורים, והמה לא יבינו כי נסתרים דרכי ה' וכל דרכיו אמת וצדק, ומסיבה זו כתב בחובות הלבבות (שער הפרישות פ"ד) הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו ע"כ, לפי שהאדם אשר ירא את האלוקים, מסתיר מעיני בני האדם את מכאוביו ויגונו, ושם על פניו ארשת שמחה וצהלה, וכאשר דורשים ושואלים אותו אודות מצבו הרי הוא אומר להם בפה מלא ברוך ה' יום יום, ואילו את צערו הוא מטמין בתוך לבו, ועל זאת אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קב, עא) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, כי העני הזה עוֹפֵף את עצמו במעטה של שלווה ושמחה, ואין סובביו יודעים כי ביתו ריקן מכל ואין בידו פרוטה לפורטה, ורק כאשר הוא עומד "לפני ה'" אזי "ישפוך שיחו", היינו שרק בינו לבין קונו ישפוך את לבו בתפלה ובקשה למען יעמוד הבורא לימינו ויושיענו ממצוקתו.

קבלת היסורים באהבה תתכן רק ע"י עבודה עצמית ביגיעה רבה

אכן באמת יש לידע כי מידה זו של "קבלת היסורין" אינה דבר הבא בנקל, ובכדי להשיגה צריך האדם להתייגע ולעמול עד מאד, שהרי פעמים הרבה מצוי שהאדם יודע בידיעה ברורה שהיסורים באים אליו מאת הקב"ה, אשר כל כוונתו בהם היא אך ורק לטובתו בכדי לזככו מעוונותיו ועי"ז לרפאותו ולהסיר ממנו כל חלאה הדבוקה בנשמתו, ואעפ"כ לא יקבל את היסורים מאהבה, וכפי שסיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) אודות אדם ירא ושלם שהיה עשיר מופלג, והיו לו עסקים רבים ביצוא ויבוא מיני סחורות אל מעבר לים ומשם, ויהי היום וספינותיו ששלח לחוץ לארץ טבעו בים

כשעליהם כל סחורותיו אשר השקיע בהם הון תועפות, וכתוצאה מכך נותר עני ואביון ויצא נקי מכל נכסיו, כאשר נודע הדבר לבני ביתו חששו מאד שמא בשעה שיגיעו הדברים לאזניו לא יוכל לעמוד בכך והדבר יזיק לבריאותו, ואולי ימות מרוב צער ויגון, וע"כ טיכסו עצות כדת מה לעשות, ופנו אל הרב שהיה גדול בתורה ובחכמה שיוורם בתבונתו את המעשה אשר יעשון, ויתבונן הרב בדבר והחליט שהוא עצמו יקדים לשוחח עמו שיחה ארוכה אודות הבטחון בהשי"ת, וכי כל הנעשה בזה העולם הינו מאת ה' וכוונתו ית' בכל הדברים היא אך ורק לטובת האדם, ולאחר כל זאת יבשר לו את אשר אירע לספינותיו, ובודאי לאחר כל דיבורי האמונה והבטחון הללו שוב לא תזיק לו השמועה הרעה הלזו, שהרי זה עתה העמיק להתבונן במהות מידת הבטחון ויודע שהכל לטובה, ויבין כי גם צרתו באה אליו מאת ה' ורב טוב גנוז בתוכה.

וממחשבה למעשה, שלח הרב לקרוא לאיש הנזכר והחל לדבר עמו באריכות אודות האמונה והבטחון בהשי"ת, וכי כל מקרי החיים העוברים על בני האדם בעוה"ז נשלחו מאת השי"ת הטוב והמיטיב, אשר כל כוונתו במעשיו הינם אך ורק לטובת יצוריו, וכאשר סיים לדבר עמו את הדברים האלו אמר לו, וכעת אוסיף לשאול אותך - לאור הדברים אשר דברנו זה עתה - אם יבוא מאן שהוא ויספר לך כי אחת מספינותך טבעה במצולות ים, וכל הסחורה שעל גבה הלכה לטמיון, מה תהיה תגובתך על כך, אמר לו העשיר בודאי לא הייתי מצטער על הדבר והייתי מקבל את הבשורה בשמחה, שהרי זה עתה נתבאר לי באר היטב שהכל לטובה ומאת השי"ת, המשיך הרב ושאלו עוד, ואם יוסיף האדם הלז לבשרך שלא רק אניה אחת טבעה אלא כל אניותך טבעו כאחד ונתרת עני ואביון ומחוסר כל, מה היית אומר אז, העמיק העשיר במחשבתו והתבונן בדבר, ולאחר זמן מה אמר גם אז לא אצטער כלל, שהרי ידעתי שכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, אמר לו הרב, הנה כעת כאשר נוכחתי לראות את גודל אמונתך בה', יכול אני לספר לך על הידיעה אשר הגיעה לאוזני ונתבררה כאמת לאמיתה - שאכן אירע הדבר הזה וכל ספינותיך יחד עם הסחורה שעליהם טבעו בים, והנה תיכף ומיד כאשר שמע העשיר את הדבר הזה קרס ארצה כשהוא מאבד את הכרתו מרוב צער ויגון, ובקושי רב הצליחו לעוררו ולהשיב לו את חיותו ולהצילו מסכנת החיים שהיה שרוי בה. לאחר ששבה רוחו פנה אליו הרב בשאלה ואמר לו אמור נא לי יקירי למה זה נצטערת כ"כ, והלא במו אזני שמעתך אומר שבשורה כזו לא תזיקך כלל מאחר שהחדרת בעומק לבך את יסודות מידת הבטחון, השיב העשיר ואמר מה אומר ומה אדבר, הן אמת שכאשר ראיתי בעיני רוחי את ספינותי כשהן שטות בשלום על פני

המים אכן הבנתי והרגשתי שהכל מאת ה', אמנם בשעה שאמר לי הרב שכולם טבעו במצולות ואבדו לבלי שוב, פרחו להם כל אותם ההבנות וההרגשות, וחשתי רק הרגשה אחת של צער עמוק על הפסד ממוני ולפיכך אבדה הכרתי.

נמצא מזה שהאדם יכול להיות מלא ברגשי אמונה ולדבר דיבורי בטחון בכל עת מצוא, אולם כאשר יבואו הדברים למבחן המעשה יתנדפו כל הרגשותיו ברוח ולא נודע כי היה אי פעם בעל בטחון, וכיון שכן הדרך היחידה שיהא האדם בעל בטחון אמיתי ויזכה לקבל יסורין באהבה, היא ע"י שיעמול הרבה בנפשו ברוב יגיעה להחדיר בעצמותיו את מעלת היסורים ורוב הטובה המונחת בהם, ועי"ז אף כאשר יגיע לשעת מעשה יזכור זאת היטב, ויזכה לעמוד בנסיון ולהשאר באמונה עזה בהשי"ת על אף היסורים.

**"בקבלת היסורים" - הם היסורים שאדם מקבל על עצמו
וחי חיי צער בכדי לקנות תורה**

במדרש שמואל דקדק בלשון התנא שאמר "בקבלת היסורין" ולא "ביסורין" לבד, וביאר שהתנא חפץ להודיע שאין דבריו אמורים על היסורים הבאים על האדם מן השמים, אלא על אלו שהאדם מקבל על עצמו ומביאם עליו בבחירתו העצמית, וע"ד מה שאמרה המשנה (לעיל מ"ה) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, הרי לנו שהדרך לזכות לתורה היא ע"י חיי צער ומיעוט אכילה ושתייה, וזהו דבר שהאדם בעצמו בוחרו, ולפיכך אמר התנא "בקבלת היסורים" לומר שע"י היסורים האלו שהאדם מקבל על עצמו יזכה לקנין התורה וכמאמר המשנה דלעיל.

**החכם מקבל ע"ע יסורים הקשורים בעסק התורה, ובכך
נפטר מיסורים אחרים**

ומעין דברים אלו כתב גם בספר רוח חיים, וביאר בענין "קבלת היסורים" שאדם חכם ובעל שכל אינו ממתין עד שהקב"ה ישלח לו יסורים, אלא הוא מקדים לקבל על עצמו יסורים כאלו הבאים ע"י עסק התורה והתמדתה, כי ע"י שסובל על שכמו את עול התורה המתשת כחו של אדם ודורשת ממנו השקעה מרובה, וגם ממעט בתענוגים בכדי להשיגה ולקנותה, יצא ידי חובת היסורים האמורים לבוא עליו, ובנוסף לכך יזכה לרווח עצום שהיסורים הללו שהוא סובל ייחשבו לו כמצוות, והוא עוד עתיד לקבל שכר רב בגינם, וכל זה הוא לבד מן התועלת הגדולה שיש בהם שיהיו מכפרים על כל עוונותיו וכמאמר רבותינו ז"ל (ברכות ה ע"א) יסורים ממרקין עוונותיו של אדם.

בכח היסורים להנחיל לאדם עוה"ב, ועובדא בענין זה

ובענין זה של "קבלת היסורין" מאהבה, מסופר שפעם אחת נכנס יהודי אל הרה"ק מרוז"ן זי"ע והתאונן בפניו כי יסוריו גברו למעלה ראש והוא סובל מהם קשות ומרורות, וכבר אין לו יכולת לסבול בזה העולם וטוב מותו מחייו, ביקש הרה"ק לנחמו ואמר לו אספר לך מעשה שהיה, פעם אחת נסתלק אדם מן העולם ועלתה נשמתו לפני בית דין של מעלה לדונו על כל מעשיו שעשה במשך ימי חייו, באו גדודי מלאכים לפני הבי"ד והניחו את מעשיו על כפות המאזניים, כשהמלאכים הטובים מביאים את מעשיו הטובים ואת המצוות שקיים ואילו מלאכי החבלה מביאים את עוונותיו, הביט האיש בבהלה איך שכף החובה מכריעה במשקלה וזאת משום שעוונותיו היו מרובין מזכויותיו, והנה רגע לפני שהכריעו את דינו לרעה מחמת רוב החטאים, הגיע המלאך גבריאל אל בית הדין וצעק בקול גדול, והלא הנפטר הלזה סבל במשך חייו הרבה יסורים, ורוב צער ויגון היו מנת חלקו, ומדוע אין הצער הזה נכלל בחשבון זכויותיו, ואכן קבלו הבי"ד את טענתו ותיכף ומיד הובאו שמה כל שנותיו הקשות והיסורים הרבים שעבר בזה העולם, וכן כל מה שהרבה בבכיה ודמעות בגין צערו וסבלו, והעלו את כולם על גבי כף הזכויות, ואכן החל הכף לנטות יותר כלפי מטה, אמנם עדיין לא היה זה מספיק בכדי להכריע את המאזניים ולהוציא את דינו לזכות, כיון שכף החובה היה מעט יותר כבד מכף הזכות, ויהי כראותו זאת החל האיש לבכות במר לבו, ויזעק לפני הקב"ה ואמר הן אתה אלקי ידעת את כל אשר עמדי ואתה שלחתי עלי את כל אלו היסורים, אכן למה זה לא הבאת עלי עוד מעט יסורים אשר היו מכריעים את דיני לזכות והייתי נוחל עוה"ב, ויהי כאשר סיים הרה"ק לספר את המעשה הלזה הבין האיש כי בכח היסורים להכריע את דין האדם בעלמא דקשוט לטובה ולהנחילו עוה"ב, ומני אז החל לקבל את יסוריו באהבה.

ע"י שהאדם מוכן אל היסורים ומצפה להם - לא ייטרד מעבודת ה' כאשר יגיעו אליו

כתב רבינו תם בספר הישר, כי יש לאדם הצדיק לדעת שהעולם הזה הינו נוח התלאות, ולהעמיק במחשבה אודות כך בכל זמן ועידן, ואז לא יטרידוהו ולא יחרידוהו היסורים הבאים עליו, שהרי האדם היושב בטוח בעולמו ואומר שלא תאונה אליו כל רעה, וסבור ששלוותו תאריך ימים ותתקיים לנצח, הנה אם ביום מן הימים יתרחש היפך מחשבתו ותבוא לפתחו צרה כלשהי, אזי יחרד לבו וכתוצאה מכך תפסד דעתו ויופרעו אמונתו ועבודתו, ולפיכך צריך כל איש משכיל להכין בקרבו לב חזק ואמיץ שיוכל לקבל ולהכיל את כל מיני

המאורעות הבלתי טובות, ויחשוב עליהם טרם בואם וימתין להם בכל יום שעה וחודש, ויאמר בלבו כי אף אם לא באו היום שמא יבואו למחר, ואם לא יבואו למחר - יבואו לאחר זמן, ואם אכן יתנהג כך ותהיה מהלך מחשבתו באופן הלזה, אזי אף אם יבואו עליו מאורעות אלו - לא יטרידוהו ולא ישכיחוהו מלעבוד את בוראו עבודה תמה וברורה, באשר הוא כבר עומד מוכן ומזומן לקראתם.

המכיר את מקומו.

מידות אלו מצויות רק אצל אנשים מועטים

במדרש שמואל דקדק אודות מה שהתנא שינה את לשונו מהאופן שדיבר עד עתה, כי לפי סגנון לשונו היה לו לומר "בהכרת מקומו" וכן הלאה [בשמחת חלקן] בעשיית סיג לדבריו, ולמה אמר "המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סיג לדבריו". ותירץ שכיון שהדברים שמפרש ואזיל מכאן ואילך הינם מעלות שאינם מצויות אצל המון אנשים כי אם אצל אחד מעיר ושנים ממשפחה, לפיכך אמרם בה"א הידיעה "המכיר את מקומו והשמח בחלקו" וכו' לומר שהוא דבר מיוחד שאינו שייך אצל ההמון (והיינו שהוא יוצא מגדר הרגיל - אויס נאם).

ולעצם פירוש קנין זה של "המכיר את מקומו" איתא במד"ש לבאר בכמה אופנים, פירוש אחד כתב (והוא קרוב לפשט) שקאי על האדם העומד בין החכמים, שלא יאמר את סברתו בפני מי שגדול ממנו בחכמה, אלא יהיה "מכיר את מקומו" לדבר בעת הראויה אחר שיאמרו הגדולים את דבריהם וכשתנתן לו רשות, ובאמת הנהגה זו היא אחת משבע ההנהגות המצויות בחכם שמנה התנא לעיל (פ"ה מ"י), החכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין.

יש לאדם לזכור בכל עת את יום המיתה ולהעמיד למול עיניו את העוה"ב

עוד פירש במד"ש כי התנא נתכוין לרמוז בדבריו שיש לאדם להיות "מכיר את מקומו" האמיתי, והיינו שבסופו של דבר ימות ויטמינוהו בין רגבי האדמה, נמצא שאין העולם הזה מקומו האמיתי של האדם, שהרי הוא רק דר בארץ והינו כגר תושב על פני האדמה, ועליו לזכור תמיד ולשים לנגד עיניו את יום המיתה שאז יתקיים בו מאמרם (לעיל פ"ג מ"א) לאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה,

ועי"ז יכנע לבבו הערל ותנוח בלבו דעה בינה והשכל, וכפי שאמרו חז"ל במסכת ברכות (ו ע"א) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יזכיר לו יום המיתה, ומעתה ע"י שיכיר האדם בהכרה זו באמת יזכה לקנין תורה כראוי וכנכון, (ולכאורה כוונתו שע"י שיזכור את יום המיתה יתבטלו ממנו תאוות העוה"ז, וממילא ישקיע את כל כחותיו בעסק התוה"ק וירבה להתייגע בלימודה).

ובאופן אחר ביאר שהאדם צריך להיות "מכיר את מקומו" המיוחד לו בגן עדן תחת כנפי השכינה, ובכך ישתדל תמיד לקנות את תכלית השלימות ולשוב עי"ז אל מקומו הראשון אשר משם חוצב - תחת כסא הכבוד, והוא פתח לזכות לשערי תורה.

יש לאדם להכיר את מקומו, ולא יחפוץ לישב במקום מעולה יותר מן המגיעו

הסבר נוסף כתב המד"ש, כי התנא נתכוין להורות לאדם שיהא מכיר את מקומו ולא ישב למעלה מן המקום הראוי לו לפי ערכו, ודבר זה שאדם בוחר להיות במקום יותר גבוה וחשוב ממה שמגיע לו באמת - נובע ממידת הגאווה השוכנת בו, ולפיכך נמשלה התורה למים (מסכת ד"א זוטא פ"ח), אשר כפי שהם יורדים למקום מדרון, כך גם התורה אינה שוכנת אלא באנשים שפלי ברך שרוחם נמוכה. ובילקוט מעם לועז הסמיך לכך את מה שאמר הלל (ויק"ר א, ה) השפלתי היא הגבהתי, והיינו שאמר שמה שהוא משפיל את עצמו לשבת במקום נמוך יותר מהמקום הראוי לו, זהו הגבהתו וגורם לו לכבוד ולא לבזיון, וכפי שמצינו (אדר"נ כה, ד) שאמר אחד מן החכמים שטוב יותר לאדם שישב במקום נמוך ממעלתו ויאמרו לו עלה ממקומך, מאשר שישב במקום גבוה מן הראוי לו ויצוהו לירד משם, ומעתה זה החכם שהינו "מכיר את מקומו" ויושב לכתחילה במקום שחשיבותו פחותה ואינו חפץ במקום מכובד, הרי הוא גורם בכך שלא יסבול בזיון.

גודל התועלת היוצאת ממידת הענוה

ובענין זה כתב מרן החפץ חיים זצ"ל שהאדם צריך להכיר את מצבו ומדריגתו בעבודתו ית', כיון שאדם שאינו חכם כל הצורך, יכול היצה"ר לרמותו ולדמות לו שהוא איש נכבד ירא ושלם, ומביא לו ראייה לכך מזה שהאנשים מחזיקים אותו כאדם למדן וירא שמים אשר מקיים את מצוות התורה כראוי וכנכון, אמנם האדם אשר חכמה ובינה לו בראשו יתבונן במעשיו וימצא בהם כמה וכמה עוונות שעובר בכל יום ויום, ואילו מצוות רבות ישנם שאינו שם על לבו לקיימם כראוי, ומעתה ע"י שיהיה מכיר את מדריגתו האמתית יצא לו

תתתעט אבות דרכי פרק ו משנה ז

תועלת גדולה, כיון שע"י כן תסור ממנו הגאווה וידבק במידת הענוה היקרה, וגם יתרצה במה שנותן לו הקב"ה ולא ירבה להתאוות למה שלא השיגה ידו, וכן יסתפק במיסת הכבוד הנתונה לו משמים.

עוד דבר נכבד ייגרם ע"י שיאחזו האדם במידת הענוה, והוא ע"ד מה שכתב המהר"ל שרק אדם החש בנפשו הרגשת חסרון ויודע שחסר לו דבר מה - הוא ירדוף אחר התורה בכדי שתשבע נפשו, וע"כ כאשר האדם זכה לבוא למידת הענוה ושפלות הרוח ויודע שעדיין לא זכה לבוא אל השלימות הרצויה, היא הנותנת שיזכה להגיע אליה, משום שהוא יעמול ויטייגע על הדבר ולא ישקוט עד אשר יזכה לשלימות.

יקבע האדם את מקומו בביהמ"ד בקביעות ולא בדרך ארעי

עוד כתב במד"ש לבאר את מאמר התנא, שנתכוין לרמוז שיהא אדם מתמיד מאד בלימודו ויקבע מושבו תדיר בבית המדרש, ועי"ז יהא נכלל במעלה זו של "המכיר את מקומו", כי אם יהא מיושבי ביהמ"ד רק בדרך עראי, לא יהיה לו מקום קבוע שיוכל להכירו, אלא ישב פעם אחת במקום זה ופעם אחרת במקום אחר.

והש"מח בקלקו.

אדם שאינו מסתפק במה שיש לו, יתבטל מלימודו בכדי לצבור הון

רש"י פירש שאדם שיש בלבו דאגות אודות עניניו אינו יכול לכוין בתורה כראוי, ולפיכך לא יזכה לקנות את התורה, ולכן צריך העוסק בתורה להיות "שמח בחלקו" ובכל אשר יעניקו לו משמים, ואז יזכה לקנות את התורה הק'. ובמדרש שמואל ביאר כי אדם האוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה, ט) וע"כ אם לא יסתפק במה שיש לו יתבטל הרבה מלימודו וילך אחר הבלי עוה"ז, אך האדם שזכה למעלת "השמח בחלקו" אינו נבהל להון (לצבור ממון רב), ולעולם לא יתבטל מתלמודו בגין חמדת הממון, ולפיכך יזכה להשיג קנין בתורה.

יש לאדם לשמוח בחלקו אף בעניני רוחניות

אמנם בשפת אמת פירש שדברי התנא אמורים על החלק בתורה שיש לאדם, שעליו לשמוח בחלק התורה שחננו השי"ת, ואף כי אמרו חז"ל (ב"ב כא ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה, והיינו שהשאיפה והרצון להרבות תורה

וחכמה טובה ומשובחת, עכ"ז אין בזה כל סתירה לכך שהאדם צריך לשמוח בחלקו אשר זכה להשיג לעת עתה.

יש לאדם להתבונן בגודל הזכיה שיש לו לעסוק בתורה

עוד פירש במדרש שמואל - והוא דבר שידיעתו נחוצה מאד לכל אדם מישראל הזוכה לעסוק בתורה הק' - שיהיה הלומד תורה שמח על עצם הדבר שנפל בחלקו להמנות בין לומדי התורה, ואע"פ שעסק התורה כרוך עם עמל ויגיעה המכאיבה לגוף הגשמי ומתשת את כחו של הלומדה, וכמאמר הכתוב (קהלת א, יח) יוסיף דעת יוסיף מכאוב, אעפ"כ ישמח בכל לב על אשר חבלים נפלו לו בנעימים וזכה לעסוק בתורה"ק עכ"ד.

ובאמת כאשר יתבונן האדם בגודל הזכות שיש לו בכך שהוא עוסק בתורת ה', יתן הודאה לבוראו בכל לבו על אשר שם חלקו בין יושבי ביהמ"ד ולא בין יושבי קרנות או יושבי חושך וצלמות בבית האסורים שנשללת מהם האפשרות לעסוק בתורה, וגם לא הושיבו באחת מן המדינות האוסרות ללמוד תורה, וע"י ההכרה הלזו והידיעה כי עצם לימוד התורה היא זכיה נפלאה אשר אין עוד כמותה בעלמא הדין, יתחזק האדם לעסוק בתורה ביתר שאת וביתר עוז ויתמיד בה ביותר, ועי"ז אכן יעמול בתורה הרבה ויזכה לקנות בה קנין רב ועצום. ובדומה לפירוש זה כתב בילקוט מעם לועז שקנין "השמח בחלקו" בא כהמשך לקנין "המכיר את מקומו", כי כאשר יכיר האדם את רום ערכו של איש ישראל וידע שמעלתו גבוהה יותר ממלאכי השרת, ושכל הבריאה לא נבראה כי אם בעבור העוסקים בתורה, אזי יהיה "שמח בחלקו" אשר זיכוהו ממרומים להיות נמנה על העם הנבחר ולעסוק בתורת ה' המתוקה מדבש ונופת צופים.

והעושה סגן לדבריו.

רש"י פירש שקאי על האדם שנימוקו עמו [והיינו שיש טעם בדבריו והם נובעים מסברא ישרה], והוא מביא ראיות לדברי רבו להעמידם ולחזקם שיהיו מובנים ומקובלים על בני אדם.

בקנין זה דיבר התנא על מידת השתיקה

אמנם במדרש שמואל ביאר ש"לדבריו" דהכא קאי על הדיבורים שהאדם מדבר, ו"העושה סגן לדבריו" הוא האדם השומר את פיו ולשונו ומעדיף את השתיקה על פני הדיבור, ואינו מדבר רק כאשר הוא מוכרח. ובשפת אמת ביאר ג"כ עד"ז, והסמיך לזה את מה שאיתא במסכתין (פ"ג מ"ז) סיג לחכמה

תתתפא **אבות** פרק ו משנה ז **דרכי**

שתיקה, ש"סיג לדבריו" הוא כענין "סיג לחכמה", ומיירי מאדם המקיים את סיג ה"שתיקה" כראוי ואינו מרבה לדבר.

ובילקוט מעם לועז האריך בענין, וכתב שאדם זה עושה גדרים וסייגים בדיבוריו בכדי שלא יבוא לדבר דיבורי לשה"ר - מכיון שהוא יודע את חומר וגודל העון המר הלזה, ונוראים הם הדברים שנתגלו לנו בזוה"ק (פר' פקודי ח"ב דף רסד ע"ב) כי ישנו רוח טומאה אחד העומד בסמוך לכל אותם האנשים המדברים לשון הרע, וכאשר המה פותחים את פיהם בדיבורי לשה"ר אזי מתעורר אותו רוח הטומאה ששמו 'סכסוכא', והוא עולה לפני הקב"ה ומקטר על כל באי העולם ועי"ז מתעוררות פורענויות קשות רח"ל.

גודל הזהירות שלא לבייש אדם מישראל

והוסיף בילקוט מעם לועז שיש להזהר במיוחד מלבייש אדם אחר בדיבוריו. ומביא עובדא מן המדרש (ויק"ר ט, ג) מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך ונכנס אל בית אכסניה אחת, מצא שם אדם אחד שהיה לבוש בבגדים מהודרים ונקיים, סבר רבי ינאי שהוא תלמיד חכם וע"כ הזמינו לאכול עמו, בעת שסעדו את לבם התחיל רבי ינאי לדבר עמו בדברי תורה, אולם אותו אדם לא ידע להשיבו מאומה, ככלותם לאכול ביקש רבי ינאי לכבדו בכרכת הזימון, אך האורח השיב לו יברך נא מר, הבין רבי ינאי שאינו יודע אפילו לברך, ואמר לו האם תוכל לחזור אחר מה שאומר, אמר לו הן, אמר רבי ינאי אם כן אמור אכל עם הארץ את פתו של ינאי, כל הנוכחים שם צחקו צחוק גדול ונתבייש האיש מאד, תפס האיש את רבי ינאי ואמר לו החזר לי את ירושתי שנמצאת בידך, שאלו בפליאה איזה ירושה נטלתי ממך, אמר לו פעם אחת עברתי ליד בית הספר ושמעתי את התינוקות אומרים תורה צוה לנו מורשה קהלת יעקב, "מורשה קהלת ינאי" לא נאמר אלא "מורשה קהלת יעקב", כי התורה ירושה לכל בני ישראל וגם לי יש חלק בתורה כמותך ולמה זה ביזיתני כך, אמר לו רבי ינאי אמור לי וכי איזו זכות יש לך בתורה ואכבד אותך, אמר לו מעולם לא דיברתי דיבורי לשון הרע ורכילות, וכאשר אני רואה שני אנשים מתקוטטים איני הולך משם עד שאני מטיל שלום ביניהם, א"ל רבי ינאי א"כ אדם יקר אתה וראוי לכל כבוד שבעולם, וביקש ממנו סליחה ומחילה וברכו לשלום, ע"כ דברי המדרש, וסיים בילקוט מעם לועז כי מכאן נראה עד כמה יש לאדם להזהר בכבוד הזולת ולעשות סיג לדבריו.

לא את כל המחשבות יש לומר בפה

ובענין "העושה סיג לדבריו" מובא בספר ממעינות הנצח דבר חכמה שאמר הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל וזה תוכנו, דברים הרבה הרהרתי

במשך ימי חיי ורק מקצת מהם אמרתי, מאותם אמרים שאמרתי העליתי על הכתב רק מעט, וממה שכתבתי לא מסרתי להדפיס ולהפיץ בישראל כי אם מעט מזער. ובדומה לזה מתאמרא בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל שלא כל מה שבני אדם חושבים זקוק להאמר, ולא כל הנאמר ראוי להכתב, ולא כל הנכתב צריך להיות מודפס, ולא את כל מה שנדפס חייבים לקרוא.

קדש עצמך במותר לך

עוד פירש במדרש שמואל שמאמר התנא "העושה סיג לדבריו" מרמז על ענין קדש עצמך במותר לך, שיש לאדם להתרחק אף מדברים המותרים אצלו בכדי שלא יבוא לנגוע באיסור, והיינו שמלבד הגדרים והסייגים שהנחילו לנו חז"ל, צריך האדם להוסיף עוד גדרים וסייגים אחרים בכל דבריו ועניניו להרחיק את עצמו מן העבירה יותר ויותר.

ואינו מחזיק טובה לעצמו.

אין לאדם להחזיק טובה לעצמו בגין לימודו, שהרי עצם יצירתו היתה בעבור כך

רש"י פירש שאינו נושא חן בלבו לעצמו על אשר זכה להרכות בלימוד התורה, וזאת משום שהוא יודע ומכיר כי יצירתו בזה העולם היתה אך ורק לצורך זה שירבה בעסק התורה. ובמדרש שמואל הוסיף בזה כי אף האדם שהרבה מאד בעסק התורה עד כדי כך שזכה להשיג בחכמתה כל מה שיש באפשרות החוק האנושי להשיג, עכ"ז אין לו להחזיק טובה לעצמו, וכמאמר המשנה לעיל (פ"ב מ"ט) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, [ובילקוט מעם לועז הוסיף בביאור משנה זו "אם למדת תורה הרבה - אל תחזיק טובה לעצמך" לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה להשיג תורה הרבה, שהרי "כי לכך נוצרת" שתחילת בריאתך היתה בעבור מטרה זו שתעמול ותתייגע הרבה בתורה, והראיה לדבר שכבר מתחילת יצירתך בהיותך במעי אמך עוד טרם שנולדת כבר נשלח אליך מלאך ללמדך תורה].

אין האדם יכול לעשות טוב אלמלא הקב"ה עוזרו

עוד כתב במד"ש לבאר אומרו "ואינו מחזיק טובה לעצמו", כי האדם המשכיל יודע נאמנה שאלמלא היה הקב"ה עוזרו לא היה יכול לכבוש את יצרו ולקיים מצוות ומעש"ט, ולפיכך כל "טובה" שהוא עושה "אינו מחזיק" אותה "לעצמו" לאחוז בנפשו שהוא העושה אותה, אלא הוא מכיר ומבין שכל זה הוא

רק מחסדי השי"ת עליו, ויודע שבלא עזר וסיוע מאת הבורא לא היה משיג מאומה.

ובענין זה מסופר על הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד שהיה מגדולי מרביצי התורה בדורו וזכה להעמיד תלמידים הרבה, שהיה מרגלא בפומיה תדיר שהקב"ה לבדו הוא המלמד תורה לבניו אהוביו וכאמרנו "המלמד תורה לעמו ישראל". פעם שאלוהו תלמידיו, איך אומר רבינו שהקב"ה לבדו מלמדנו תורה, והרי כולנו רואים איך שרבינו מוסר נפשו לאלפנו בינה, ומוסר את שיעוריו הנפלאים בהסברה בהירה וברורה, הרי שגם רבינו נחשב לנו למלמד תורה ומנחיל דרכה, השיב להם רבי אלחנן, הנה בפרשת פקודי מצינו שהכתוב אומר וחזור ושונה מספר פעמים שמשה רבינו עשה במלאכת המשכן כפי שציווהו השי"ת, וכגון מה שאמר הפסוק (שמות מ, יח-יט) ויקם משה את המשכן וגו', ויפרוש את האהל על המשכן וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה ה' את משה, ובדומה לזה עוד כמה פעמים בהמשך הפרשה, ולכאורה הדבר תמוה כיון שהפסוק מדבר אודות משה רבינו וכמו שאמר "ויקם משה את המשכן", למה זה הוצרך להזכיר את שמו פעם נוספת בסיום הדברים לאמר "כאשר צוה ה' את משה", והיה די שיאמר "כאשר צוה ה' אותו". אמנם הביאור בזה הוא שישנם פעמים שהקב"ה משתמש כביכול באדם מסוים להוציא את מעשיו אל הפועל, אבל הדברים אינם מתייחסים כלל אל האדם הלז, וכולם הם מעשי הקב"ה בכבודו ובעצמו אלא שנעשים באמצעות גופו של אדם זה, ולכן לא אמר הכתוב "כאשר צוה ה' אותו" שאז היה נשמע שמשה עצמו עשה את מעשי ה' אשר צוהו, ובאמת אין המעשים נוגעים אליו כלל אלא היו כולם מעשי ה', ולכן אמר "כאשר צוה ה' את משה" כאילו לא בו איירינן בעשיה. והענין הזה ממש - סיים רבי אלחנן את דבריו - שייך גם אצל מרביצי התורה, שאף שהם מלמדים תורה לתלמידיהם אין הדבר מתייחס אליהם כלל, אלא הקב"ה בעצמו הוא המלמד תורה וגופם משמש רק אמצעי למעשי השי"ת.

תנאי לקנין תורה - לתת לזולתו מהטובה שהשיג

פירוש נוסף כתב במד"ש על קנין זה, שהאדם החפץ לקנות תורה "אינו מחזיק טובה" - שחננו אותו משמים, להיות משמרו "לעצמו" לבד בלא להנות את אחרים ממנו, אלא מקיים את מאמר הכתוב (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך כמוך, והוא מחבב את חבריו כגופו, ולפיכך הוא נוטל את הטובה שהשפיעו לו ומהנה מזה גם את רעיו וסובביו.

תתתפד דרכי מסכת אבות אבות

תנאי לקנין תורה - לא לחזור אחר תענוגי הגוף

ובאופן אחר פירש המד"ש, כי הנה האדם בטבעו חפץ לילך אחר תענוגי העוה"ז שגוף האדם ובשרו מתעדנים בהם, אמנם זה האיש שאחת שאיפתו ורצונו לרכוש קנין אמיץ בתורה, אינו פונה אחר אלו התאוות הגופניות ואינו מחזר אחריהם להחזיק בהם, אלא כל מגמתו היא להוסיף מזון לנשמתו ולקיים מצוות ומעש"ט. וזה נכלל במה שאמר התנא "ואינו מחזיק טובה" כלומר שהטובות שהוא דורש ומבקש אינם "לעצמו" ולגופו, כי אם לנפשו, והיינו שרצונו הוא רק להוסיף ולהתעלות ברוחניות, ועי"ז יזכה לקנין תורה.

אהוב.

ע"י שהבריות אוהבים אדם מסוים יחפצו ללמדו וללמוד ממנו

פירש במדרש שמואל כי בהיות האדם אהוב על הבריות ירצו כולם ללמדו תורה, ועי"ז ירבה קנינו בה. אמנם בילקוט מעם לועז פירש בענין אחר, שהאדם שהינו אהוב על יודעיו ומכיריו ודעתו מעורבת בין הבריות יהיו כולם חפצים ללמוד ממנו, כי מחמת מידותיו הטובות ומעלותיו היקרות אשר רכש, נעשה שם שמים מתאהב על ידו והכל חפצים ללמוד ממנו תורה, וגם להתנהג כמותו ולעשות כמעשיו הטובים, (וע"י שילמד תורה לאחרים יתקיים בו מאמרם ז"ל (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי וכו' ומתלמידי יותר מכולן, ובזה ירבה קנינו בתורה).

אוהב את המקום.

האוהב את ה' זוכה שיתגלו לו רזי התורה

כתב במדרש שמואל כי כאשר האדם אוהב את המקום הרי תורתו נלמדת מתוך אהבת הבורא, והוא זוכה שיגלו לו מן השמים את רזי התורה וסודותיה, ואילו מי שאינו לומד מתוך אהבתו ית' אינו זוכה לכך. ובילקוט מעם לועז הוסיף לבאר כי הסיבה לכך היא משום שמדרך העולם שאין מגלים סודות אלא למי שאוהבים ביותר, וע"כ דייקא זה האדם שאוהב את המקום מקבל משמים מתנה זו שיתגלו לו רזי תורה, ומעתה מה שהאדם "אוהב את המקום" מביאו לידי קנין התורה.

אוהב את הבריות.

האוהב את הבריות הרי הוא מקרבם לתורה

פירש במדרש שמואל כי האדם שבא למידת אהבת הבריות, תהיה זאת האהבה גורמת לו לקרב את הבריות לתורה מאחר שהוא אוהבם וחפץ בטובתם, וכן אמר התנא (לעיל פ"א מי"ב) שצריך האדם להיות "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", הרי שאהבת הבריות גורמת לאדם שיהא מקרבן לתורה, ומאחר שיקרבם לתורה וילמדם את תורת ה', יהיה הוא עצמו זוכה לקנין גדול בתורה שהרי אמרו חז"ל (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבותי וכו' ומתלמידי יותר מכולם.

נדרשת זהירות יתירה שאהבת הבריות לא תפגום באהבת המקום

אמנם כתב בילקוט מעם לועז שאף שהוזהרנו על אהבת הבריות, יש לזהר מאד שלא תהיה אהבתם פוגמת באהבת האדם לבוראו ומזקת לעבודתו את השי"ת, שהרי זהו דרכו של היצה"ר שמפתה את האדם שיאהב את הבריות וירבה לרצותם ומבטיחו שעי"ז ייגרם לו טובה, ובכך הוא מונעו מעבוד את האלקים (וכפי שהאריך בזה בספר חובות הלבבות), ולזאת סידר התנא את הדברים באופן מושכל והקדים לומר "אוהב את המקום" טרם שאמר "אוהב את הבריות", כדי ללמדנו שאהבת הבריות לא תפחית מאהבת המקום, ורק אם לא תמנעוהו האהבה הזו מאהבת ה' יוכל להיות "אוהב את הבריות".

שלשת מיני האהבה תלויים זה בזה

והחפיד יעב"ץ כתב כי שלשת מיני האהבה האלו "אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות" - שנזכרו במשנתנו בחדא מחתא הם תלויים זה בזה, כיון שהאדם ש"אוהב את המקום" ב"ה הרי הוא גם "אוהב את הבריות" לפי שהם ברואיו, וזה גורם שיהא גם "אהוב" למטה ונחמד למעלה ואהבתו נתונה על הכל.

יישוב הסתירה שבין המשניות, האם התורה מביאה לאהבה או שמא האהבה גורמת לתורה

והנה בשפת אמת תמה על דברי המשנה, שהרי לעיל בריש הפרק (משנה ב) אמר התנא רבי מאיר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו', נקרא רע אוהב אוהב את המקום אוהב את הבריות, ומשמע מזה שהדרך לזכות לבוא

תתתפו דרכי מסכת אבות אבות

לאהבות הללו היא ע"י שיקדים האדם לעסוק בתורה לשמה, ובלא זה לא ישיגם, ואילו כאן מבואר שהן הן קניני התורה, ויש על האדם להקדים את עניני אהבה אלו ורק אחר שישגים יזכה לקנות את התורה הק', והדבר צריך תלמוד האם האהבות הללו קודמות לתורה או שמא התורה קודמת להם.

ותירץ כי באמת יש באהבות אלו כמה וכמה מיני מדריגות האחת יתירה מרעותה ואין בהם שיעור, והנה את המדריגה הפחותה והמעוטה שבהם יוכל האדם להשיג בעצמו אף טרם שיתחיל לעסוק בתורה, וע"כ בתחילה יש לו לטרוח להשיג לכל הפחות את הדרגה הקטנה שבהם, וזה יביאנו לכך שיוכל לפתוח בלימוד התורה, ומעתה ככל שיוסיף באהבות אלו כראוי, ירבה קנינו בתורה יותר ויותר, עד אשר יבוא למעלת תורה לשמה כראוי, ואז יבוא גם לשלימות מעלת אהבת המקום ואהבת הבריות ויהיה אהוב על הכל.

עובדא נפלאה מענין אהבת הבריות של בעל החפץ חיים זצ"ל

ובענין אהבת הבריות ששנינו במשנתנו, מן הראוי לציין את העובדא שסיפר הגאון רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, שבין האנשים אשר הניפו תרומת ידם להחזקת ישיבתו הק' היה גם יהודי אחד אשר לא זכה לשמור תורה ומצוות, ואעפ"כ היה מנדב מממונו סכומים הגונים עבור הישיבה בלב ונפש חפיעה, פעם אחת שאלו רבי אליהו מהיכן נובעת נדיבותו הרבה וחמימותו היתירה כלפי הישיבה הק' אף שאורח חייו שונה ממנה עד מאד, אמר לו האישיבה ואספר בפניך את אשר אירע עמי בשנים עברו, הנה בעודי בחור צעיר לימים כאשר נמנית עדיין בין שומרי התורה, וחפצתי להיכנס לשיבת ראדין שעמדה תחת נשיאותו של בעל החפץ חיים זצ"ל, הגעתי אל העיירה ונשלחתי אל ראשי הישיבה בכדי שיתאו על קנקני ויבחנו את ידיעותי ויחליטו אם לקבלני כתלמיד מן המנין, בתוך כדי שיחתם עמי נוכחו לדעת כי השקפותי אינן עולות בקנה אחד עם מה שנדרש מבחור בן תורה, ולפיכך החליטו פה אחד שלא לאשר את כניסתי לישיבה והורו לי לשוב לביתי.

והנה מאחר שבאותו יום לא היתה לי אפשרות לנסוע משם מכיון שהרכבת עזבה את העיירה זה מכבר, הוצרכו לדאוג עבורי למקום שבו אלון בלילה, ראשי הישיבה לא חפצו שאישן בצוותא עם בחורי הישיבה מחשש שמא אשפיע עליהם מדעותי והשקפותי, או אז הזמינני החפץ חיים בכבודו ובעצמו אל ביתו והורה לי לישון במיטה שהיתה נתונה בעליית הגג (בוידעם), אך אנכי לא נרדמתי מיד מחמת טלטולי הדרך והאכזבה שאחזה בי על כך שלא נתקבלתי לישיבה. והנה כעבור זמן שמעתי את פסיעותיו של החפץ חיים

כשהוא עולה אל העליה, אני עשיתי א"ע כאילו הנני ישן והבחנתי שהח"ח מתקרב אלי, וכיון שהיה נראה לו שאחזתני הצינה הסיר מעל גופו את מעילו המחמם והניחו עלי בכדי שיהא לי חם ונעים, ואע"פ שידע על נכון את מצבי ולהיכן נוטות דעותי והשקפותי, עכ"ז לא נמנע מלהתייחס אלי באהבה עזה שכזו ולכסותני במעיל שהסיר מעל גופו, את החמימות הלזו הנני מרגיש בעצמותי עד עתה למרות שכבר עברו מאז כששים שנה, וכיון שהנני יודע שהיה לך קשר ושייכות עם החפץ חיים, אשר על כן לזכות היא לי להפריש מממוני לישיבה שבראשה עומד אדם שהיה לו שייכות עם אדם מופלא שכזה.

אוהב את הצדקות.

ב' מיני צדקות

כתב החסיד יעב"ץ כי מה שאמר התנא "אוהב את הצדקות" בלשון רבים, הוא בכדי לרמוז שהאדם צריך לאהוב ב' מיני צדקות, האחד שהוא עצמו יתן צדקה משלו, והשני שיחפוץ שגם אחרים ינדבו ויפרישו מממונם לצדקה, ודבריו הם ע"ד מה שאמר התנא (לעיל פ"ה מט"ז) גבי ד' מידות בנותני צדקה, שהמידה המובחרת שבין נותני הצדקה היא מידת החסיד שחפץ שגם הוא וגם אחרים יתנו צדקה.

עובדא אודות ענין זה שהצדקה מועילה לקנין התורה אך היא צריכה להיות מאהבה ושמחה

והנה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל סיפר עובדא (הובא בספר הוא היה אומר) שממנה נוכל ללמוד את ענין זה שהצדקה הינה אחת מקניני התורה, גם נראה איך ניתן לזכות על ידה לסיעתא דשמיא בלימוד התורה, וזה דבר המעשה, הגאון בעל מחבר ספר חבל יעקב זכה ללמוד בצעירותו אצל הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל, והנה דרך הלימוד של המהרי"ל היתה שהיה מעיין רק בספרי הראשונים ולא הסתכל כלל בדברי האחרונים (זולת כמה מגדולי האחרונים שיצאו מן הכלל), פעם אחת ראה המהרי"ל את תלמידו החבל יעקב כשהוא מעיין באחד מספרי האחרונים, כיון שלא היה רגיל בכך שאלו המהרי"ל מה ראה על ככה ללמוד בספר זה, השיב לו התלמיד, רבי, ספר זה הינו משלנו, ונתכוין לומר שדרך הלימוד שלו הינה מעין דרכו הייחודית של הרב, אמר לו המהרי"ל אם כן אמור לפני אחת מקושיותיו, הרצה התלמיד לפניו קושיא אחת, אולם בעודו אוחז באמצעה הפסיקו המהרי"ל והשלים בעצמו את כל מהלך

הקושיא ממש באותו אופן שנכתב בספר, לאחר מכן בקשו להתחיל קושיא נוספת וגם בפעם הזאת הפסיקו באמצע וסיים מעצמו את כל הקושיא, וכך המשיך הדבר עד אשר הגיע התלמיד אל הדף האחרון שבספר, אולם כאן נעצר המהרי"ל ולא ידע כיצד להמשיך את קושיית המחבר, הדבר היה אכפת לו וע"כ נטל את הקופה של צדקת רבי מאיר בעל הנס שעמדה בסמיכות אליו והטיל אליה מטבע, וכך עמד כשראשו מונח ע"ג הקופה, עד אשר לאחר מספר רגעים הרים את ראשו ואמר אף את הקושיא האחרונה.

וסיים רבי שלום, כי מזה נראה בחוש שהצדקה מועילה לקנין התורה, וכפי שנהג המהרי"ל דיסקין כאשר חפץ להבין דבר קשה, ואכן עמדה לו זכות הצדקה לכונן לדברי הספר הלז. אמנם - הדגיש רבי שלום - יש לנו לשים על לב כי התנא לא דיבר רק על עצם נתינת הצדקה אלא הוסיף לומר "אוהב את הצדקות", והכוונה בזה היא שרק האדם הנותן את הצדקה בשמחה ובטוב לב מתוך אהבת המצוה ואהבת הזולת, הוא יזכה שיסייעוהו משמים להבין ולהשכיל בדברי התורה בזכות מצות הצדקה.

אוהב את המישרים.

משנתנו מורה על הצורך במידות ישרות

ביאר במדרש שמואל שכוונת התנא שיהיה האדם אוהב את הדרך הישרה ודבוק בה, ולא יחניף לשום אדם בשום פנים ואופן, וכעין זה כתב גם בשפת אמת שפירוש "מישרים" הוא מידות ישרות, ובכדי שיוכל האדם לקנות את התורה הוא צריך לאהוב את המידות הישרות ולתקן את מידותיו.

האדם צריך להרגיל את עצמו לעסוק בתורה עם שכל הישר

פירוש נוסף פירש במדרש שמואל [ולפ"ז קאי על עצם לימוד התורה], שהאדם צריך לאהוב את דרך העיון הישר בתורה ולא יהיה מאלו אשר אורחותיהם עקשים ונלוזים (פארדרייט), והוא כפי שביאר בילקוט מעם לועז שכאן נאמר עיקר גדול ויסודי בענין לימוד התורה, והוא שהאדם צריך לילך אחר הסברא הישרה ולא יבחר לפלפל בדברים העמוקים שבסוגיות, ולא נשתבחו גדולי הראשונים והאחרונים אלא בשכלם הישר. והוסיף בילקוט מעם לועז בדומה לענין זה, כי גם בשאר ענינים יש לאדם לאהוב את הדברים הישרים ולהודות על האמת, וכאשר הוא מדבר עם רעהו אודות דבר מסוים והוא נוכח לדעת שהדין עם חבירו והוא טועה, לא יעמוד על דעתו בעקשנות

תתתפמ אבות דרכי פרק ו משנה ז

ולא יחפוץ לנצח בויכוח בשקר, אלא ימהר להודות על האמת ולומר לרעהו שהצדק עמו.

אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות.

"מישרים" ו"תוכחות" - חד הם

בילקוט מעם לועז פירש את הסמיכות שבין ב' קנינים אלו, ש"אוהב את המישרים" הינו הקדמה ל"אוהב את התוכחות", וע"ד מה שאמרו חז"ל (תמיד כח ע"א) רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם - יאהב את התוכחות, הרי לנו כי "המישרים" דהיינו דרך ישרה - קאי על "התוכחות", ולכן האדם "האוהב את המישרים" עליו להיות גם "אוהב את התוכחות".

לא ימנע האדם מלהוכיח את העושה רע

עוד ביאר בכוונת התנא שסמך קנינים אלו זה לזה, כי הנה ישנו אדם שכאשר הוא רואה עוולה מסוימת אצל אנשים אחרים אינו מוכיחם, כיון שירא להכנס עמהם במריבה ומדון, וע"כ הוא אומר 'שלום עלי נפשי' ושותק, ובכך הוא ממשיך להתנהג עמם בשלום וברעות. ולזאת בא התנא ללמדנו שאין הדרך הזו נכונה, אלא יש לאדם להוכיח את אחרים במקום הצורך כפי שציותה אותנו התורה, וכאשר רואה אצל סובביו דבר בלתי ראוי, יהיה "אוהב את התוכחות" ויוכיחם ויעמידם על דרך האמת.

התוכחה צריכה להאמר בלשון רכה

ביאור נוסף כתב בילקוט מעם לועז, שהתנא נתכוין ללמדנו באיזה אופן תהיה התוכחה, והוא על דרך שמצינו שאמר הכתוב גבי אהרן הכהן (מלאכי ב, ו) בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון, והיינו שהיה מוכיח את הרבים ומשיבם מעון באופן של "בשלום ובמישור", כי היה מדבר אליהם באמירה רכה בבחי' (קהלת ט, יז) דברי חכמים בנחת נשמעים, ובזה היה משפיע עליהם שייטיבו את מעשיהם ויבחרו בדרך הישר. ולכן אמר התנא שיהא האדם "אוהב את המישרים" בזמן שהוא "אוהב את התוכחות" והיינו שיוכיח את הנצרכים לתוכחה דומיא דאהרן הכהן - בשלום ובמישור, כי דברי התוכחה צריכים להאמר בלשון רכה ובדברים נעימים וטובים.

אין להמנע מלהוכיח עקב נגיעות עצמיות

עוד נ"ל לבאר בדבר הסמיכות הלזו, בהקדם עובדא שהיתה עם הג"ר בן ציון שטערנפעלד זצ"ל (הובא בספר ממעינות הנצח) שכיהן כרבה של העיר בילסק, אשר באחת מדרשותיו לבני עירו עורר נגד הפירצה החמורה שפשתה בעיר, שהיו נשים רבות יצאות לרחוב העיר כשראשן פרוע רח"ל, כאשר סיים את דרשתו ניגש אליו אחד מן הקהל וטען נגדו איך יכול מר להוכיח את אחרים בדבר הזה, והלא אף בתו לקויה בכך וגם היא מבין ההולכות בגילוי הראש, הרב - שלבו היה מר עליו בגין כך - מיהר להשיבו, ומה בכך שגם בתי בין הנכשלות, וכי אם היא היתה ממירה את דתה ח"ו, האם אז היה עלי לעלות על הבימה ולדרוש בפני כל הקהל שמותר להשתמד, וגם כעת מוחה אנכי על הפירצה אף שהתוכחה מכוונת גם אל בתי, ולוואי שתשמע בקולי ותיטיב את דרכיה ע"כ.

נמצא מזה כי אף אם לפעמים קורה שלמוכיח ישנם נגיעות אישיות הגורמות לו שלא להתריע ולעורר בענין מסוים, אם בגין עצמו ואם מחמת בני משפחתו, מוטל עליו שלא להביט כלל על נגיעותיו אלא יש לו לומר את דברי התוכחה כהווייתן. וזהו שרמז התנא בסמיכות הקנינים, שבעת שתהיה "אוהב את התוכחות" ותוכיח את עם בני"י על הדברים שעליהן לתקן, צריך אתה להיות גם "אוהב את המישרים" ושים לנגד עיניך את מידת האמת והישרות, שיהיו התוכחות רק ע"פ אמת ולא יתערבו בהם שום חשבונות ונגיעות עצמיות, ולא תמנע מלהוכיח בעת הצורך מחמת הסיבות הנ"ל.

אוהב את התוכחות.

התוכחה גורמת שתתרכבה חכמת האדם

כתב במדרש שמואל שיהיה האדם אוהב את התוכחות, ואף כאשר יוכיחנו רבו לא יהיה מבעט בו ומניח את תוכחתו ואת מוסרו והולך לו כתינוק הבורח מבית הספר. ושייכות הדבר עם קנין התורה הוא ע"פ מה שאמר שלמה ע"ה (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי, ודרשו חז"ל (ילקו"ש קהלת רמז תתקסח) תורה שלמדתי באף נתקיימה לי, (והיינו שהתורה שנלמדה מכח התוכחות שהוכיחו את האדם שהם גורמות לו אף וצער, היא תעמוד לאדם לזכות לקנין התורה כראוי). ובילקוט מעם לועז הוסיף שכוונת התנא שלא די שיהא האדם מקבל את התוכחה מרבו ולא יכעס עליו בגין כך, אלא אדרבה יש לו לשמוח על כך ולאהוב אותו בסיבת התוכחה, כיון שהחכם יודע נאמנה כי התוכחה תביאנו

דרכי פרק ו משנה ז אבות תתתצא

לידי כך שתתרבה חכמתו, כי היא תלמדנו כמה הוא צריך להיטיב את דרכיו וכמה עליו להוסיף בלימוד התורה הק', ולזאת נתכוין הכתוב באומרו (משלי ט, ח) הוכח לחכם ויאהבך, כי החכם אוהב את התוכחות ומכיר טובה לרבו המוכיחו.

האדם צריך להיות מוכן להוכיח את סובביו ולא ישתמט מן הדבר

ובאופן אחר ביאר במדרש שמואל שדברי התנא עולים על המוכיח, שיהא האדם מוכן להיות מן המוכיחים בעם (על אף שהדבר בא לו בקושי), ויהיה "אוהב את התוכחות" להוכיח את בני אדם אחרים, ולא ישתמט מן הדבר לאמר שלום עלי נפשי ומה לי כי אכניס את עצמי בדבר הזה לומר לאנשים דברים שאינם נעימים למשמע אזנם. ומה שקשר התנא ענין זה לקנין התורה, הוא ע"פ מה שאמר הכתוב (משלי כד, כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, וידענו מה שאמרו חז"ל (לעיל מ"ד) אין טוב אלא תורה, נמצא שהמוכיחים יזכו אל הטוב הנערב שהוא התורה הק', הרי שבשכר התוכחה יתגלו למוכיח רזי תורה וירכוש בה קנין אמיץ וחזק.

חובה על תלמידי חכמים לעסוק בספרי מוסר ויראה, ועובדא בענין זה

ובספר ענף עץ אבות כתב שבדברי התנא נכלל גם ציווי לעסוק בלימוד מוסר ויראה, שגם נקראים בשם "תוכחות" לפי שהם מוכיחים את האדם על מעשיו הטעונים תיקון ומעוררים אותו להיטיב את דרכו, ולפיכך יש לאדם לאהוב אותם וללמוד בהם והם יסייעוהו ליישר את אורחותיו. ואפילו תלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימיהם לא יימנעו מלימוד המוסר, כי אף הם צריכים להשתדל בכך כמידת האפשר, שהרי היצה"ר רודף ביותר את תלמידי החכמים ומנסה להחטיאם בכל כחו, ולפיכך יש להם להרבות בלימוד המוסר כדי שיוכלו לעמוד כנגדו ולהתגבר עליו. מה גם שענינו הרואות שע"פ רוב אלו התלמידי חכמים שאינם זוכים לעסוק בלימוד ספרי מוסר באים לידי גאווה, והם מחשיבים את עצמם כחכמים גדולים וזה גורם להם לבזות את גדולי דורם, ומחמת זה אין תורתם רצויה בעיני השי"ת, וכיון שכן חוב מוטל על כל תלמיד חכם להגות בספרי מוסר ולהתבונן בהם, ועי"ז יכיר בחסרונותיו וישוב בתשובה שלימה ויתקן את כל הטעון תיקון במעשיו, ורק כאשר יעשה זאת יזכה שיעלה לימודו לרצון לפני השי"ת ויגרום נחת רוח ושעשועים בשמי שמים.

ובענין זה מסופר שהרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע נכנס פעם אחת אל רבו היהודי הק' זי"ע כשעיניו דומעות והיה ניכר עליו שזה עתה היה בוכה, שאלו רבו וכי למה זה תבכה, השיב לו רבי בונם הנני בוכה משום שמאן שהוא העליבני קשות, שאלו היהודי הק' ומה השבת לאותו אדם, ענה רבי בונם לא השבתי לו מאומה כי אם נשקתי לו, תמה היהודי על הדבר וביקשו לידע מי היה האדם שהעליבו באופן כזה, א"ל רבי בונם בענוותנותו הגדולה - היה זה בעל מחבר ספר 'שבט מוסר', שעתה למדתי את דבריו והם נגעו עד עמקי לבבי, באשר נוכחתי לראות כמה עלי לשפר את מעשי ולכן בכיתי, וכאשר סיימתי ללמוד נשקתי לספר והשיבותיו למקומו בארון הספרים. הרי לנו כי גם צדיקי הדורות היו לומדים בספרי מוסר ועורכים חשבון נפשם, ומתקנים כל אשר היה נראה להם כטעון תיקון, ועל אחת כמה וכמה שיש לת"ח שבדורינו לעסוק גם בספרי מוסר ויראה, ולקיים את דבריהם למעשה בפועל המעשים ותיקונם.

משל נפלא בביאור מעלת התוכחה

ובענין אהבת התוכחות איתא במסכת תמיד (כח ע"א) תניא רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם - יאהב את התוכחות, שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם שנאמר (משלי כד, כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, וביאר במהרש"א שמתוך שבני האדם מקבלים את התוכחות ומבינים שעליהם להיטיב את דרכם הינם חוזרים למוטב, ועי"ז נחת רוח באה לעולם.

ובספר ענף עץ אבות המשיל את ענין התוכחה לאדם הרוכש מְרָאָה (שפיגל), ומשתמש בה להביט על דמותו ולבדוק האם יש לכלוך על פניו או כתם על בגדיו במקום שהוא עצמו אינו יכול לראותו, וע"י המראה נודע לו היכן נמצא הכתם והלכלוך ואז הוא ממהר להסירו ולנקות את הרבב לבל יהיה ללעג ולקלס בעיני הבריות. והנה כדבר הזה ממש היא התועלת היוצאת מן התוכחה, כי הנה אמרו חז"ל (שבת קיט ע"א) שאין אדם רואה חובה לעצמו, והאדם אינו יודע אל נכון מה עליו לתקן, אולם כאשר בא אליו חבירו המביט עליו מבחוץ ורואה בו חסרון כלשהו והוא מוכיחו על הדבר, ודאי יש לו לשמוח עד מאד ולהכיר לו טובה על כך, משום שכעת יוכל ליישר את דרכיו ולתקן את מעשיו ולהיות נושא חן בעיני השי"ת, ואלו דברי חז"ל הק' שאמרו באבות דרבי נתן (פרק כט ה"א) אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא ע"כ, הרי כי באמת יש לאדם לאהוב את המוכיחו ולהודות לו

בכל לבו, על אשר בזכותו יוכל להסיר את הטינוף שנדבק בנשמתו ועי"ז יזכה לנחול עולם הבא.

**עובדות עם בעל חידושי הרי"ם ועם נכדו השפ"א בענין
אהבת התוכחות**

ובענין הזה מסופר אודות הרה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור זי"ע, שכתחילת דרכו היה תלמידו של הרה"ק רבי משה מקוזניץ זי"ע וקיבל ממנו תורה והדרכה מלוא חפניים, והנה הרה"ק מקוזניץ היה מחבבו עד מאד וכיבדו כבוד גדול מחמת רום מעלתו, עד אשר פעם אחת אף חיבקו ונישקו לעיני כל הקהל לאות אהבה, אמנם תיכף לאחר מכן חדל החידושי הרי"ם לנסוע אל הרה"ק מקוזניץ והחל לקבל תורה מפי הרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע, והסביר את טעמו בדבר באומרו אינני חפץ שיהיה לי רבי שאוהב אותי ומחבקני, נצרך אנכי לרבי שיבקר את מעשי ויוכיחני ושיהיה לי יראה ופחד ממנו, כי רק עי"ז יהיה ביכולתי להתעלות בעבודת השי"ת.

עוד מסופר על בעל השפת אמת נכדו של החידושי הרי"ם, שכידוע נתייתם מאביו בעודו רך בשנים ונתגדל בבית זקינו הגדול, פעם אחת בצעירותו הגיע השפ"א לביהכנ"ס בבוקרו של יום בשעה מאוחרת מעט מן הזמן הקבוע שהיה דרכו לבוא מדי יום ביומו, וכאשר ראהו זקינו בכך הוכיחו בדברים קשים, והשפת אמת שמע את דבריו והקשיב להם בשתיקה כמקבל את דבריו ולא השיב לו על כך מאומה, כעבור זמן נודע לחידושי הרי"ם שנכדו עסק בתורה כל אותו הלילה ורק אח"כ פנה לישון מעט, ולפיכך לא היה יכול להקדים ולבוא לביהמ"ד בשעה מוקדמת כדרכו בכל יום, פנה הסב לנכדו ושאל אותו מפני מה לא השבת לי בשעה שהוכחתיך שלמדת במשך כל הלילה, אמר לו השפ"א לא אמרתי מאומה משום שדברי התוכחה של זקיני היו יקרים אצלי עד מאד ולא אביתי לאבד מהם אפי' תיבה אחת.

והמשיך השפ"א ואמר כי דוגמא לדבר מצינו בתורתנו, כאשר בקשו בני גד ובני ראובן ממשה רבינו שיתן להם את נחלתם בעבר הירדן ולא בארץ ישראל, והוא הבין שבכוונתם להשאר שם ולא לעבור עם אחיהם למלחמה, והוכיח אותם קשות על הדבר הזה, ואמר להם (במדבר לב, ו ופס' יד) האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה, והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וגו', ובני גד ובני ראובן האזינו לדבריו עד תומם, ורק בסיימו את תוכחתו השיבו לו (שם פסוק יז-יח) אנחנו נחלק חושים לפני בני"י עד אשר אם הביאונם אל מקומם וגו', לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש

נחלתו, ולכאורה אין מובן מפני מה לא השיבוהו תיכף ומיד טרם אומרו את כל תוכחתו, שבדעתם לצאת עם אחיהם למלחמה ורק לאחריה המה מבקשים לשוב אל עבר הירדן, אכן באמת סיבתם היתה לפי שהיתה תוכחתו של מרע"ה אהובה ויקרה בעיניהם, ולפיכך שמעו בדומיה את כל דבריו ולא הפסיקו את תוכחתו באמצע ע"י שיסבירו את מעשיהם, וכך זכו לשמוע את דבריו במלואם, ומהם למדתי אף אנכי לנהוג כן.

התוכחות מתקבלות מאדם שאוהב לקבל תוכחות בעצמו

ובלפי מה שנקט התנא "התוכחות" בלשון רבים, כתבו החסיד יעב"ץ ורוח חיים שהוא משום שכשם שהאדם אוהב להוכיח את אחרים, כך הוא צריך גם לאהוב שיוכיחו אותו ולחפוץ בכך מאד, ובאמת שני הדברים הללו תלויים זה בזה, שכאשר האדם שמח במה שמוכיחים אותו וממהר להיטיב את דרכיו ע"י התוכחה, אזי יהיו דבריו מתקבלים באזני אחרים בעת שהוא יאמר להם דברי תוכחה, כיון שהוא מקיים את מאמרו ז"ל (ב"מ קז ע"ב) קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים, ועל זאת רמז התנא במה שאמר "תוכחות" בלשון רבים, כי הוא מדבר על ב' מיני תוכחה, האחת שיאהב לקבל תוכחה, והשנית שאז גם יוכל להוכיח את אחרים ויתקבלו דבריו.

עצה לדבר שיתקבלו התוכחות - שיכלול המוכיח את עצמו בתוך הדברים

ביאור נוסף במאמרו "תוכחות" בלשון רבים, מובא בשם רבה של העיר אטשוקוב, בהקדם מאמר הכתוב (ויקרא יט, יז) הוכח תוכיח את עמיתך, והנה יש לדקדק בפסוק זה מפני מה כפל לומר "הוכח תוכיח", גם יש לתמוה שלכאורה היה די באומרו "תוכיח לעמיתך" ולמה הוצרך לומר "תוכיח את עמיתך". וביאר שבפסוק זה נרמז מענה לאדם ששואל כיצד יוכיח את אחרים באופן שיעשו דבריו פרי ויתקבלו על לב שומעיהם והם יתקנו את מעשיהם, והנה העצה לדבר היא שיהא המוכיח כולל את עצמו בתוך התוכחה ויהיו דבריו עולים גם עליו עצמו, וכגון שיאמר לחברו הבה ונגדור את עצמנו בענין פלוני, או שיאמר כמה יש לנו להתחזק בענין פלוני, ואז יתקבלו דבריו באשר השומעים לא יחשבו שהוא מתנשא עליהם, שהרי הוא מודה שגם הוא עצמו צריך לשפר את מעשיו.

וזה נרמז במאמר הכתוב "הוכיח תוכיח" ב' תוכחות, והיינו שתהא תוכחתך "את עמיתך" כמו "עם עמיתך", כלומר שדברי התוכחה יהיו מכוונים גם אל השומעים וגם אליך, ויהיה נשמע מדברייך שגם אתה זקוק לתקן את מעשיך,

תתתצה אבות דרכי פרק ו משנה ז

ובזה יתקבלו דבריך ברצון. ומעתה יתבארו שפיר דברי התנא "אוהב את התוכחות", כי התוכחה המקובלת היא זו הבאה בכפילא, שיהא המוכיח אומר את דברי התוכחה הן לעצמו והן לזולתו וכפי שנתבאר לעיל. (ולפי דרכו נראה לפרש את המשך הכתוב "ולא תשא עליו חטא", היינו שכשאתה מוכיח את חברך תכניס גם את עצמך בתוך התוכחה, "ולא תשא עליו" לבדו את ה"חטא" כאילו רק הוא צריך לתקן את מעשיו).

האדם צריך להיות מוכן לשמוע תוכחה כמה וכמה פעמים

ובספר 'חלק יעקב' ביאר באופן אחר, שאף אם כבר שמע האדם פעם אחת תוכחה זו עצמה, יהיה מוכן לחזור ולשמעה עוד ועוד אם יהיה צורך בדבר להוסיף חוזק בענין זה, ולכן אמר התנא "אוהב את התוכחות" בלשון רבים, דהיינו שהאדם צריך להיות מוכן לשמוע פעמים רבות את אותה התוכחה, עד אשר ישלים לתקן את הענין לגמרי.

ארבעת התנאים הנצרכים לאדם המוכיח את אחרים

בספר ילקוט מעם לועז כתב שהאדם האומר דברי תוכחה לאחרים צריך שיהיו קיימים בו ארבע מידות ותכונות, ואז יוכל להוכיח את הרבים, ואלו הם הדברים:

הראשון: המוכיח צריך להיות בעל כח ובכלל מה שאמר הכתוב (תהלים קג, כ) גבורי כח עושי דברו, והיינו שלא יחת ולא יפחד משום אדם, אלא כאשר יראה צורך להוכיח יאמר את כל אשר בלבו, וזה יהיה רק אם הוא בעל כח, כי אם לא - יהיה נרתע מלהוכיח את זולתו מיראתו שמא ירעו לו.

השני: שיהיה לו יישוב הדעת, והיינו שיתנהג בדעת ובהשכל להוכיחם בדרכי נועם באופן שלא יבעטו בתוכחתו ויוסיפו פשע על חטאתם, כיון שאמירת התוכחה כהוגן הינה אומנות גדולה, ואם המוכיח רואה אדם שסיגל חבילות של כל מיני עבירות, עליו להתחיל לדבר עמו אודות חטא אחד, וכאשר יצליח להשפיע עליו על הדבר הזה והשומע יתקן את הענין אזי ימשיך לעוררו אודות חטא נוסף וכן הלאה, והכל מתוך חכמה ותבונה ובעימות יתירה, כדי שדבריו יתקבלו על השומע ויעשו פרי לטובה.

השלישי: יהיה המוכיח בעל תורה ובקי בידיעתה, וזאת בכדי שידע את חומר העוונות וגם את הדרך שאפשר לתקנם, בדומה לרופא מומחה שיש לו ידיעות רחבות בחכמת הרפואה, ומכיר הרבה מיני סמים ורפואות המועילים לרפאות את המחלות וגם יודע איזה דברים מזיקים לבריאות האדם.

הרביעי: יש למוכיח להיות בעל מעשים טובים, וגם צריך לקיים את מאמרם ז"ל (לעיל פ"ד מ"א) איזהו גבור הכובש את יצרו, כי אם גם הוא חוטא ויש בידו עוונות, יאמרו לו האנשים שבא להוכיחם - קשוט עצמך תחילה. ופירש בזה את מאמר הכתוב (איכה ד, מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', היינו כי אנו החפצים לקיים ציווי ה' ולהוכיח את עם בני", יש לנו לקיים בתחילה "נחפשה דרכינו" בפשפוש המעשים, "ונחקורה" לעיין היטב בחקירה אחר חקירה ולתקן את כל אשר עיוותנו, ורק לאחר שהיטבנו את דרכינו יכולים אנו להוכיח את הציבור ולעוררם בתשובה ולומר להם "ונשובה עד ה'".

גודל מעלת התוכחה וזיכוי הרבים

עוד כתב שם בגודל מעלת האדם המזכה את הרבים ומוכיחם על מעשיהם וגורם להם ליהפך מחייבים לזכאים, שנחשב לו כאילו בראם בריה חדשה, והוא זוכה למעלות גדולות ונפלאות ואף אם הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה, וצא ולמד מה שאיתא בזה"ק שאילו ידעו הבריות את מעלת המוכיח היו רודפים אחר התוכחה יותר ממה שהם משתוקקים לחיות ומחפשים להאריך את ימיהם, ויש לאדם להתבונן כי כשם שהוא משתדל בכל יכולתו למנוע כל נזק מידידיו, ודאי שיש לו להשקיע כחות להפרישם מן החטא, ואם תהיה תוכחתו לשם שמים יהיו דבריו היוצאים מן הלב נכנסים אל לבות השומעים ופועלים אצלם שייטיבו את מעשיהם.

התועלת בתוכחה אינה רק לזה שמוכיחים אותו אלא לכל עם ישראל, ומשל נפלא על כך

עוד כתב בילקוט מעם לועז, שיש להמשיל את המוכיח למורה-שעות העשוי מכמה מיני גלגלים גדולים וקטנים המחברים ע"י מספר שרשראות, וע"י הילוך הגלגל הראשון מסתובבים כל הגלגלים, ויחדיו הם מהווים את מערכת השעון המראה את השעה המדוייקת, והיה אם התקלקל אחד מן הגלגלים ואפילו הקטן שבהם, יפסיק השעון מפעולתו תיכף ומיד, ושוב אין לו שום ערך ושוויות, אולם כאשר יביאו את מורה-השעות אל האומן המומחה בתיקון שעונים, כאשר יבין האומן מהו הקלקול יתקן את הגלגל המסוים הלזה ועי"ז תשוב מערכת השעון לפעולתה כמקדם, ונמצא שבגלגל הזעיר הלזה תלויה כל פעולת מורה-השעות.

והנה כדבר הזה הוא גם לענין עם ישראל, שכל בני האומה הק' מהווים יחדיו את בחינת עם סגולה שנבחר ע"י מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואם אחד מהם מטה את דרכיו לרעה ח"ו, הנה כל בני"י יחדיו נפגמים מכך, ומאידך גיסא

כאשר אדם אחד משפיע על רעהו שיתקן את דרכיו וישוב מדרכו הרעה לדרך טובה, אין התועלת מכך לאדם זה בלבד, אלא בזאת הוא מועיל לתקנת כל כלל ישראל שכולם תלויים זה בזה, ולפיכך אמרו חז"ל (ב"ב יא ע"א) כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, וזה קאי על הענין המדובר, שהרי עיקר הקיום של אדם מישראל הוא כאשר מונעים אותו מן החטא ומסייעים לו לבוא לדרך טובה, והמקיימו מועיל לתקנתו הרי זכה לקיים את מצב כל כלל האומה הישראלית.

ומתרחק מן הכבוד.

התרחקות מן הכבוד נדרשת הן בשב ואל תעשה והן בקום ועשה

פירש במדרש שמואל דהיינו שלא יהא האדם עוסק בתורה בכדי שיקראוהו רבי וחכם ויהא מכובד בעיני הבריות, אלא כל סיבת לימודו תהא משום אהבת השי"ת. עוד פירש שהתנא נתכוין לרמוז בדבריו שהת"ח שחפץ לזכות לקנין תורה, עליו להתרחק מן הכבוד באופן שאם הוא צריך לילך בדרך מסוימת, והוא רואה שבני אדם יושבים שם, יש לו להתרחק משם ולהקיף את המקום ולצעוד בדרך אחרת, בכדי שלא יכבדוהו האנשים ויקומו מפניו יען כי הוא אינו חפץ שיתנו לו יקר וגדולה. וכן כתב בילקוט מעם לועז, כי לא זו בלבד שהת"ח אינו רודף אחר הכבוד, אלא הוא אף מרבה להתרחק ממקום שהוא חושש שמא יחלקו לו שם כבוד, כי אע"פ שבני אדם מצווים להדר את פני החכמים, עכ"ז החכם בעצמו אינו צריך לחזור אחר זאת, ואדרבה יש לו להתרחק מכך ולעשות פעולות מעשיות שלא יכבדוהו.

עם היות החכם מתרחק מן הכבוד - דאגתו נתונה שיקיימו העם חובתם ויתנו כבוד לתורה

ובענין זה שמעתי עובדא מאלפת אודות הרה"ג רבי יהונתן שטייף זצ"ל גאב"ד ק"ק וויען, שדרכו היתה תמיד להקדים ולהכנס לבית מדרשו טרם שנכנסו המתפללים, בכדי שלא יצטרכו לעמוד מפניו ולכבדו בהידור, פעם אחת נכנס רבי יהונתן לביהמ"ד באיחור מועט וכבר ישבו שם מספר אנשים, וכולם מיהרו לקום לכבודו מלבד אברך אחד שנותר לישב במקומו, ניגש אליו הגר"י ואמר לו, דע נא כי הנני רב ביהמ"ד וכיון שכן מחוייב אתה לכבדני ולקום בפני.

והנה אף שלפום ריהטא נראים הדברים כסותרים, כי מחד גיסא היה בורח מן הכבוד, ומאידך תבע להדיא מאותו אברך שעליו לכבדו, אכן לכשנתבונן בעומק הענין נבין שאין בכך שום סתירה, כי אף שהחכם כשלעצמו אינו צריך לחפש את הכבוד ולדרוש אותו, וטוב יעשה אם יתרחק מכך ויעשה תחבולות שלא יצטרכו לכבדו, אך עכ"ז כיון שחובת העם לכבדו ועל הרב מוטלת האחריות שיקיימו בני קהילתו את המצוות שנצטוו, עליו גם לדאוג שיכבדוהו כדת של תורה, ולכן על אף שהיה הגר"י שטייף מטכס עצות היאך לברוח מן הכבוד, עכ"ז כאשר נזדמן לפניו אדם שלא נהג בו בכבוד הראוי, לא נמנע מלהעיר לו על כך ולהודיעו את אשר ה' דורש מעמו.

ובענין הזה היתה עובדא עם מרן החפץ חיים זצ"ל, שבאחת השנים ביום שמחת תורה נכנס אל היכל הישיבה בכדי להצטרף אל התלמידים המפוזרים ומרקדים לכבוד התורה, ובעת הכנסו היו בני הישיבה רוקדים בעוז ובתלהבות גדולה, ובהיכל ביהמ"ד שררה אווירת שמחת התורה במלוא עוזה, בני הישיבה שראו את רבם ומאורם כשהוא נכנס הקיפוהו באהבה והח"ח אמר להם כמה מימרות אודות חשיבות התורה והעסק בה, לפתע פצח אחד מן התלמידים בניגון על הפסוק "צדיק כתמר יפרח", ויהי באותו רגע החווירו פניו של החפץ חיים והניח ידיו על עיניו כמו שאינו חפץ לראות במו עיניו את הכבוד שחולקים לו, והיה ניכר עליו גודל צער ועגמת נפשו מריבוי הכבוד שרוחשים לו, והנה כמה מהתלמידים שעמדו ממש בסמיכות אל הח"ח הבחינו שהוא ממלמל שפתיו דבר מה, התקרבו אליו ביותר ושמעו שהוא מדבר לעצמו, התחזק ישראל מאיר, כל אדם חייב להתייטר בבזיונות בכדי לכבד את התורה. הרי לנו שלא זו בלבד שהיה מתרחק מן הכבוד, אלא עוד היה לו צער גדול מן הכבוד הלזה, ועכ"ז לא מחה בידם על כך ולא מנע מהם לכבדו, וזאת משום שיש מצוה להדר פני ת"ח ולכבדו, ורצה שהם יקיימו את המוטל עליהם בשלימות.

יש לאדם להשפיל א"ע, ולקבל תורה אף מקטנים ממנו בשנים

עוד כתב במדרש שמואל, כי מידה זו שהחכם מתרחק מן הכבוד היא פתח גדול ללימוד התורה וקנינה, כי הנה יש בנמצא אדם זקן ובא בימים שעדיין לא זכה לקנות חכמה, וזאת משום שהוא חס על כבודו, ולפיכך אין הוא חפץ להשפיל את עצמו ולפנות אל אנשים הצעירים ממנו בשנים ולבקשם שילמדוהו דברי תורה וחכמה, ומעתה האדם שישכיל להיות "מתרחק מן הכבוד" ולא ישית לבו לדקדוקי הכבוד הללו, יאבה גם לקבל תורה מכל מלמדיו ואפילו אם הם קטנים ממנו בשנים, ועי"ז יזכה לקנות קנין אמיץ ונכון בתורתנו הק'.

ולא מגים לבו בתלמודו.

העניו שסבור שלא זכה להשיג השגות בתורה - ירבה להשתדל בה

ביאר במדרש שמואל, שכיון שאמר התנא קודם "ומתרחק מן הכבוד", לכך בא להוסיף שלא זו בלבד שיהא החכם מתרחק מן הכבוד בתכלית, אלא יש לו לעמול על מידותיו ולתקנם עד אשר גם בלבו פנימה לא יקנו רגשי גאווה ובקשת הכבוד, אלא יחזיק את עצמו באמת ובתמים כאילו הוא הקטן שבחכמים, ודבר זה יגרום לו לקנות את התורה, משום שכיון שהוא סבור שהוא רחוק מהשיג את התורה כראוי, ישתדל להרבות בה יותר ויותר כדי שיזכה לרכוש בה קנין גמור.

גם החכם שבדור לא יגיס לבו בתלמודו, ע"י שיתבונן במעלת חכמי הדורות הקודמים

ובתב בילקוט מעם לועז כי אף החכם הגדול שבדור שיודע שהוא גדול בתורה יותר מכל בני דורו, גם הוא "לא מגיס לבו בתלמודו" לחשוב שדי לו במה שלמד עד עתה לפי שאין בדור זה מי שישתווה אליו, אלא הוא משים לנגד עיניו את חכמי הדורות הקודמים, ומבין שכל מה שהשיג בתורה נחשב כאין ואפס לעומת מה שהשיגו הם, ולפיכך אינו מסתפק במה שיש לו עד עתה אלא מרבה להשתדל יותר ויותר.

ובענין זה מובא בספר ממעינות הנצח דבר פלא שאמר הגאון בעל חזון איש זצ"ל, שככל שהרבו רבותינו מאורי הדורות להתייחס בלשונות של ענוה והתבטלות כלפי הדורות שקדמו להם, כך גם היו מרבים לחלוק על דבריהם, עד כדי כך שלפי גודל ענוותנותו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל היה אפשר לצפות שבודאי יחלוק ביותר על דברי הקודמים לו. ונ"ל בביאור דבריו בדרך אפשר, ע"פ המבואר במשנתנו שהאדם אשר "לא מגיס לבו בתלמודו" יזכה לקנין תורה, א"כ מעתה גדולי עולם אלו שמידת הענוה היתה נר לרגלם, והבינו בדעתם שהם כאיסקופה הנדרסת לעומת החכמים שקדמו להם, המה זכו להשגת התורה באופן נפלא ומיוחד ביותר, ומידת השגתם בעסק התורה הגיעה למדרגה עליונה, ולפיכך צללו במים אדירים והגיעו למידה זו לחלוק אף על הראשונים הדומים למלאכים.

גסות הלב גורמת לשכחת התורה

וברוח חיים כתב טעם נוסף לכך ש"לא מגיס לבו בתלמודו" הינו אחד מקניני התורה, ע"פ מאמר הגמ' בפסחים (סו ע"ב) כל המתיהר אם חכם הוא

תתקן דרכי מסכת אבות אבות

חכמתו מסתלקת ממנו, והביאו ראייה לדבר מהלל הזקן שפעם אחת קנטר את בני בתירא בדבריו וזה גרם לו שישתכח ממנו דבר תורה, והנה מי לנו גדול מהלל שהיה עניו ושפל רוח עד מאד, וכפי שהאריכו חז"ל במסכת שבת (לא ע"א) בכמה עובדות אודות גודל מידת ענוותנותו, ועכ"ז כאשר נזדמן לו פעם אחת שעשה דבר מה שהיה נראה כעין התנשאות, נענש ע"כ תיכף ומיד ונתעלמה ממנו הלכה, ומעתה שפיר אמר התנא שהאדם ש"לא מגיס לבו בתלמודו" ונזהר בתכלית הזהירות מן הגאווה וגסות הרוח, הוא יזכה לאור התורה ולקנות בה קנין בל ינתק.

עובדא מגודל ענוותנותו של מרן החפץ חיים זצ"ל

ובענין גודל ענוותנותם של גדולי ישראל מסופר, שפעם אחת נכנסו תלמידי מרן החפץ חיים זצ"ל אל תוך חדרו, וביקשוהו שיאמר לפניהם דברי מוסר ותוכחה למען ידעו את הדרך אשר ילכו בה ויטיבו את מעשיהם, נאנח הח"ח מעומק לבו ואמר להם, כיצד זה עלה על דעתכם שאני יאמר לכם דברי מוסר בזמן שאינני ראוי לכך כלל, כי איך אוכל להוכיח את זולתי בשעה שאני בעצמי חוטא, ואינני עוסק בתורת ה' כראוי וגם לירא את השי"ת כדבעי לא זכיתי כלל, הדברים הפשוטים הללו שיצאו מפי הכהן הגדול מאחיו בשברון רוח ומעומק הלב עשו רושם עז על הנוכחים וחדרו בעומק לבבם, וכל אחד מהם נשא ק"ו בעצמו שאם הח"ח אשר צדקותו וחסידותו ידועה ומפורסמת סובר כך על עצמו, מה יענו אזובי הקיר, ועצם הדבר שהח"ח לא חפץ לומר להם דברי מוסר היווה את התוכחה הגדולה ביותר.

יש לאדם להחשיב את כל מה שלמד כאילו הוא מעט

עוד פירש במדרש שמואל, שהתנא רמז בדבריו שיחשוב האדם שמה שלמד הינו רק מעט מזעיר ממה שיש לו ללמוד, ועי"ז ישתדל להוסיף ולהרבות בלימודו תמיד יותר ויותר, וזהו אומרו "ולא מגיס לבו בתלמודו" היינו שלא יהא לימודו גדול וגם בעיניו, אלא יחשיבנו כלימוד מועט, וזה יגרום לו להרבות קנין בתוה"ק.

יש להתייחס אל התורה בכבוד ובהערכה הראויה

ובתפארת ישראל (אות קא) פירש את הקנין הזה באופן אחר, ולפיו תיבת "מגיס" הוא מלשון 'שלבנו גם בו' שהוא מורה על בני אדם המכירים זה את זה זמן ארוך, עד אשר האחד אינו מתבייש מרעהו בעשותו בנוכחותו דבר מה שאין דרך בני אדם לעשות ליד אנשים אחרים, וגם כאן יתפרש בדומה

לכך "לא מגיס לבו בתלמודו" כלומר שאינו מתנהג עם התורה כמי שהוא רגיל עמה, אלא כאדם המדבר עם ארוסתו שאינו מכירה עדיין שהוא מכבדה ביותר (ומתנהג עמה בבושה מסוימת), וגם האדם העוסק בתורה צריך שיהא לו ממנה בושת פנים, ולא יהיין לתת דרור למוחו שיהיה מחשב בכל העולה על רוחו, כגון לחקור בעניני אמונה או לפקפק באחד משאר חוקי המצוות שאיין השכל האנושי מסוגל להבינם, ואף לאחר שזכה להגות בה ולטעום ממתיקותה ימים ושנים, וגם שינן את תלמודו פעמים הרבה עדיין יש לו לנהוג עם התורה בכבוד ובהערכה הראויה.

וַאיֵנו שְׂמַח בְּהוֹרָאָה.

חשיבות היראה מההוראה

כתב במדרש שמואל שענין "הוראה" קאי על הרב המורה לעדתו, והתנא נתכוין לומר שהאדם השמח בגיין כך שהוא מורה הוראות, הנה שמחתו נובעת מכך שהוא "גס לבו בהוראה" שעליו שנינו (לעיל פ"ד מ"ט) שהוא "שוטה רשע וגס רוח", ולפיכך החכם האמיתי "אינו שמח בהוראה".

עוד ביאר, כי הנה בעת שבאה לפני הדיין שאלה שעליו להתבונן בה ולהורות הוראה הלכה למעשה, יש לו לדמות כאילו גיהנם פעורה מתחתיו, וכך יעיין בדין הלזה כאשר לבו מלא בפחד וחלחלה שמא יורה שלא כדין (עי' סנהדרין ז ע"א), וישתדל לעיין היטב בדבר ולרדת לעומקא דדינא ולא ישמח בשעה זו, ולזאת נתכוין התנא באומרו "ואינו שמח בהוראה". וכזאת מצינו בדברי הגמ' (שם ע"ב) שגדולי האמוראים היו יראים עד מאד בשעה שהיו ניגשים לדון את הדיין, וכפי שהיה נוהג רב הונא דכי הוה אתי דינא לקמיה מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב (פי' שהיה קורא לעשרה חכמים מן הישיבה שידונו יחד עמו בדין זה), אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא (פירש"י שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה, כלומר שאם נטעה ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי עכ"ל), רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמיה, מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא.

ובילקוט מעם לועז כתב שמדברי הגמ' האלו מוכח כי היראה שאמרו חז"ל שצריך הדיין לירא אינה רק כאשר בא לפניו דין תורה הנוגע לדיני חושן משפט, שאז יש ב' בעלי דינים ותמיד יצא הדין לחובת אחד מהם, אלא אף בדיני איסור והיתר שהשאלה נוגעת רק לגבי אדם אחד שבא מיזמתו לשמוע את הפסק, צריך המורה לקיים את הקנין שנאמר במשנתנו "ואינו שמח

בהוראה, שהרי שם היה מדובר משאלה בהלכות טריפות גרידא, ואעפ"כ היה רב אשי מכנס את כל השוחטים שבעיר משום שנתירא לפסוק לבדו.

ובענין זה של היראה מההוראה ידועה העובדא שפעם אחת פנה אל מרן החפץ חיים זצ"ל אחד מתלמידיו, ואמר לו שמבקשים ממנו ליטול את נזר הרבנות בעיר מסוימת, אולם הוא ירא מאד לקבל את המשרה על שכמו שמא יבוא לידי טעויות בהוראה, נענה הח"ח ואמר לו ודאי שיש לך להסכים להתעטר בכתר הרבנות, וכי מה תחפוץ, שאדם שאינו ירא להורות ואינו חושש שמא יטעה יקבל על עצמו רבנות...

נושא בעל עם חברו.

ראיה בצרת חבירו נחשבת רק אם מוסיף גם לסייעו בפועל

ממש

כתב המדרש שמואל, שפירוש קנין "נושא בעול עם חבירו" הוא שכאשר האדם רואה את חבירו שרוי בצער הרי הוא מצטער בצערו. ובענין זה אמר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) שלא די בכך שהאדם ירגיש את צער זולתו, אלא יש לו גם לסייעו בפועל ולישא יחד עמו את העול המונח על כתיפו, והביא מקור לדבר זה מדברי חז"ל על הפסוק (שמות ב, יא) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם, ופירש רש"י נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם, ובמדרש (שמו"ר א, כז) איתא מהו וירא, שהיה רואה בסבלותם ובוכה, ואמר חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם וכו', והיה נותן כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהם ע"כ. והנה יש לתמוה כיצד למדו חז"ל את כל הדרשה הלזו, והרי בפסוק לא נאמר כי אם "וירא בסבלותם" ומשמע רק שראה את עניים וצערם, ומנין לנו זאת שגם היה מסייע להם בפועל ממש.

אך הביאור בזה הוא שחז"ל הק' התכוונו בדעתם הרחבה בתיבת "וירא בסבלותם" והבינו שאם האדם רק עומד מן הצד ומביט בחבירו הסובל, זאת אינה נקראת ראיה בצערו, ואינו אלא כאדם הנכנס למוזיאון ומביט להנאתו על החפצים המוצגים שם, וע"כ ראיה גרידא אינה יכולה להכנס בכלל "וירא בסבלותם", ועל דבר זה בלבד לא היתה התורה מספרת בשבחו של מרע"ה, ואף אם בנוסף לראיתו יש לו גם צער בלבו והוא נאנח אנחה אחת או שתיים, ג"כ אינה נחשבת לראיה אמיתית בצער הזולת, אלא על כרחין שאם התורה העידה על משה רעיא מהימנא שראה בסבלותם של אחיו עם בני, מוכרח להיות שהיתה ראייתו באופן זה שבכה במר לבו יחד עמהם, ולא הסתפק בזאת

אלא אף היה נותן את כתפיו ומסייע להם בפועל ממש לישא בעצמו את המשא הכבד שהיה להם לישא.

ומכל זה נמצא שהאדם הרואה את רעהו כשהוא שרוי בצרה כלשהי רח"ל וסבלו רב מחמת כן, ועל אף שיש יכולת בידו לעזור ולסייעו בסיוע של ממש, הוא אינו מניף ידו לעוזרו בפועל אלא מסתפק בכך שנאנח בשמעו את סבלו וצער, ודי לו במה שהוסיף לדבר עמו דברי חיזוק המחממים את לבו, הנה יתכן שיהיה נקרא האדם הזה מעלים עין מצרת חבירו, שהרי ראיה שכזו הוי ראיה שאין בה ממש, ורק אם יעזור לו בסיוע שיש בו ממש להוציאו ממצוקתו אזי נחשב שראה בסבלותיו.

גודל הנשיאה בעול עם הזולת של רבותינו גדולי הדורות

ובח היתה דרכם של גדולי הדורות, שהיו נושאים בעול עם הזולת בצורה נפלאה עד מאד, וכמו שמסופר על הגאון רבי חיים סאלאוויצ'יק זצ"ל, שבעת שכיהן כרב העיר בריסק פרצה דליקה גדולה בעיר וחלק גדול מבתיה נשרפו כליל, רבי חיים נכנס לעובי הקורה ופעל גדולות ונצורות למען אנשי העיר, והרבה לקבץ מעות בעבור הצורך הנחוץ של בניית הבתים מחדש, ובעצמו דאג רבות לבנין הבתים ותיקונם על הצד הטוב ביותר, ובמשך כל אותה תקופה לא פנה אל ביתו בלילות בכדי לנוח שם את מנוחת הלילה ולאגור כח לעבודת הקודש, אלא היה נשאר בבית המדרש כל הלילה ושם ישן על הקרקע, ועל אף שבקשוהו רבות שיחוס על כוחותיו הדלים ויבוא לביתו לנוח במיטתו כראוי, לא אבה לשמוע על כך, והוסיף לומר שכל עוד שלא יהיה לכל יהודי מתושבי בריסק בית הגון לדור בו - לא יעלה לישון על המיטה.

עובדא ידועה נוספת היתה עם מרן החפץ חיים זצ"ל, אודות בחור אחד מתלמידי ישיבתו שנחלה במחלה אנושה וחשוכת מרפא רח"ל, נכנס הבחור אל רבו החפץ חיים ובכה לפניו בדמעות שלישי שיעורר עליו רחמי שמים שיתרפא ממחלתו, אולם הח"ח לא השיבו מאומה, הבחור הבין שכבר נחתמה הגזירה ואין אפשרות לבטלה, אולם הוא לא הרפה וחזר אל הח"ח שוב ושוב והרבה להתחנן לפניו בבכיות שיברכנו שיזכה לשוב לאיתנו ולהאריך ימים, עד אשר באחת הפעמים השיבו הח"ח, יש בידי עצה בעבורך, הנה בעיירה פלונית דר רב אחד שהוא כבר זקן בא בימים, סע אליו ובקש את ברכתו ואז תושע בעז"ה, אולם זאת רק בתנאי שתשמור את הדבר בסוד גמור ולא תגלהו לשום נברא שבעולם, הבחור הבטיח שהדבר לא יצא מפיו, ושם לדרך

תתקד דרכי מסכת אבות אבות

פעמיו לעבר העיירה ההיא וקיבל את ברכת הרב הנ"ל, ואכן דברי הח"ח התקיימו והוא החל להבריא תיכף ומיד, עד אשר בחסדי שמים כעבור זמן מה היה בריא כאחד האדם ולא ניכרה עליו מחלתו הישנה כלל, וכעבור תקופה אף זכה לישא אשה ולהקים משפחה, וכך התנהלו חייו על מי מנוחות במשך שנים רבות, כשהוא שומר על הסוד ואינו מגלה לשום אדם בעולם היאך זכה להתרפאות.

שנים חלפו והנה שוד ושבר במשפחתו, אחות אשתו חלתה באותה מחלה קשה שהוא סבל ממנה בימי בחרותו, או אז התחננה אשתו בפניו שיספר לה על אופן הרפואה הפלאית שנרפא על ידה, בחפצה שגם אחותה תעשה כן וחייה יינצלו, אולם הוא שמר את ציווי רבו ולא אבה לספר, בני המשפחה לא התייאשו והרבו להפציר בו, וטענתם בפיהם איך הוא מסוגל לאטום את אזנו לשוועת האשה החולה וילדיה הרכים, ואינו מסכים לגלות את הדבר אשר יביא לרפואתה, ואף חרפוהו כי אם אינו מספר הרי הוא איש אכזרי ובעל לב רע, כאן כבר לא היה יכול לעמוד בתחנוניהם ובלחציהם, ובלית ברירה סיפר להם כי רב עיירה פלונית ברכו, וברכתו עשתה רושם ובכוחה נתרפא ברפואה שלימה, גילוי הסוד לא הועיל כלל לחולנית משום שאותו רב כבר לא היה בין החיים, אולם למרבה הצער תקופה קצרה לאחר מכן שבה המחלה ותקפה אותו במלוא עוזה, הבין האיש שנענש בחזרת המחלה בגין שלא שמע בקולו של הח"ח, ונכנע לבקשתם בני המשפחה לגלות להם את הסוד, וכעת היה בוכה במר לבו על שבמו ידיו גרם לעצמו את הצרה הזאת.

ביון שרבו החפץ חיים היה עדיין בחיים, מיהר האיש לנסוע לראדין ונכנס אל הח"ח כשהוא מלא רגשות אשם, ויאמר אליו את חטאי אני מזכיר היום כי בסכלותי לא שמעתי בקול מורי ורבי וסיפרתי לבני משפחתי את אופן רפואתי, וכעת רואני כי בכך המטתי אסון על ראשי רח"ל, אמנם הנני שוב בבקשת רחמים ותחנונים שירחם עלי מורי ורבי, ויעתיר בתפלה לפני הבורא שיחוס עלי וירפאני שוב. הח"ח האזין לדבריו כשאותות של צער וכאב ניכרות על פניו ואמר לתלמידו, בני היקר, דע לך כי בעת מחלתך הראשונה בעודך בימי הבחרות, התעניתי שלשים יום בכדי לעורר עליך רחמי שמים שתזכה לרפואה שלימה, אמנם עתה כבר זקנתי ושוב אין כוחותי עמי ואין ביכולתי לשבת בתענית, וע"כ מה מאד רב צערי על אשר לא אוכל לעזור לך הפעם ולהושיעך מצרתך. הרי לנו מזה את גודל הנשיאה בעול עם הזולת שהיה למרן החפץ חיים זצ"ל, שהוסיף על עבודתו הק' עוד שלשים ימי תענית הכרוכים בסיגוף גדול של הגוף - בכדי שתלמידו יתרפא.

גם התלמידי חכמים לא יפרשו מן הציבור, אלא ישאו
עמהם בעול

ובתב בילקוט מעם לועז שמדברי המשנה נלמד שאף אדם שנתעלה מאד במדריגתו עד שזכה לשמש כראש ישיבה או שנעשה גדול הדור, ומטבע הדברים הוא יכול לפטור את עצמו מן המסים המוטלים על כלל הציבור, אין לו לפרוש מן הציבור, אלא הוא צריך להשתתף עמהם בצערם ולהטות את שכמו לישא יחד עמהם בעול ולהפריש מממונו לצורך מסי הקהל, וכבר אמרו חז"ל (תענית יא ע"א) בזמן שהציבור שרוי בצער אל יאמר אדם וכו' שלום עלי נפשי [היינו אף במצב שהוא עצמו אינו נכלל בצרתם והיה יכול לומר שלום עלי נפשי], ואילו זה שפורש מצרת הציבור הרי הוא מושחת במידותיו, וגורם בכך שנשמתו לא תבוא על תיקונה הראוי, ומטעם זה נמנית מידה זו של "נושא בעול עם חבריו" בין הקנינים הדרשים לקניית התורה, ללמדנו שהת"ח צריך לישא בעול יחד עם כל אחד ואחד מן הציבור.

שכר המצטער בצרת חבריו ומקבל ע"ע יסורים ועגמת נפש
תחתיו

ובתב בילקוט מעם לועז אשרי הדור שישנם בקרבו אנשים כאלו המקבלים על עצמם יסורים תחת בני דורם, ויש לידע שכאשר נפרעים מן השמים מן החוטה בעצמו, אזי היסורים הבאים עליו בתורת עונש המה קשים ביותר, לא כן כאשר אדם מקבל ע"ע להענש תחת אחרים, שאז באים עליו יסורים קלים יותר והם מלווים ברחמים גדולים. וענין זה מצינו אצל אבותינו ששהו בגלות מצרים, כי הנה שוטרי בני ישראל היו סובלים את המכות שהיו צריכים אחיהם היהודים לקבל, ותיכף לאחר מכן החלו המצריים לקבל את עשרת המכות הנוראות שהפליא בהם הקב"ה, הרי שבזכות זו שהשוטרים נטלו על עצמם את היסורים, העביר הקב"ה את המכות מעל עם בני" ונתנם על ראש האומה המצרית, וע"ד מאמר הכתוב (ישעי' מג, ג) נתתי כפרך מצרים, כלומר שהמצריים נטלו את העונש שהיה צריך לבוא על בני". ומעתה האדם הנוהג במידה זו כראוי ודרכו להצטער בצרת חבריו והוא מקבל ע"ע יסורים ועגמת נפש תחתיו, נוהגין עמו משמים במידה כנגד מידה, והיסורים שהיו צריכים להגיע לחלקו יטילם השי"ת על אויביו ורודפיו.

עובדא בחכם שהסכים לקבל בזיונות ובלבד שיקבלו
העניים ממון למחייתם

ובספר חסידים (סי' שיח) כתב מעשה בת"ח אחד שהיה דרכו לחזור על הפתחים ולבקש מהבריות שיתנו לו צדקה, על אף שהשיגה ידו כדי

צרכו, והאנשים סברו שהוא מקבץ לפרנסת עצמו, וכיון שהיה מקובל עליהם והיו חולקים לו כבוד היו פותחים את ידיהם ונותנים לו מעות, אך הוא היה מחלקן לעניים, וסיבת הדבר שנהג כן, לפי שראה שאינם נוהגים לתת צדקה לעניים, ע"כ עשה תחבולה זו ואמר לנפשו מוטב שאתבייש בעיני הקהל ויסברו שהנני נצרך לבריות, ובלבד שאוכל להחיות את נפש העניים ולספק להם צרכם ע"כ. וכן היה מנהג גדולי ישראל בכל הדורות עד ימינו אנו שלא חסו על כבודם והיו מקבצים בעצמם צדקה לעניים, וכן ראיתי (בשנת תשנ"ה לערך) אצל כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א, שבערבי שבתות שבימות השובבי"ם היה פושט את ידיו - פשוטו כמשמעו - לבקש מעות לצדקה, והיה מסתובב בכל בתי התפילה (משטיבל לשטיבל), ונעמד אצל כל שלחן בפנ"ע, וביקש מכל אחד ואחד מהמתפללים ומיושבי ביהמ"ד שיתנו כנדבת לבם.

הנושא בעול הציבור צריך להניח גם לאחרים ליטול חלק בכך אם יחפצו

והנאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל למד דבר מוסר מלשון התנא "ונושא בעול עם חבריו", כי הנה ישנם אנשים אשר הסכימה נפשם לשאת בעול הציבור על אף הקושי שבדבר, אך לא יוכלו לסבול אם יבוא אדם נוסף ויחפוץ להשתתף עמם יחדיו בפעילותם הציבורית, ואינם מוכנים ליתן דריסת רגל לאנשים אחרים החפצים ג"כ לעסוק בתחום עשייתם, והם עלולים אף לערוך נגדם מלחמה עד שיניחו מפעולתם, וזה נרמז בדברי התנא, שהדרך הנכונה בדבר זה היא שיהא האדם "נושא בעול" של אחרים ומסייע להם במה שצריכים, אמנם סיוע זה הוא "עם חבריו" כלומר שנותן גם לזולתו את האפשרות להיות מנושאי עול הציבור.

יש לישא בעול עם חבריו גם בעיני רוחניות

ובילקוט מעם לועז כתב עוד, כי התנא נתכוין באומרו "הנושא בעול עם חבריו" שיש לסייעו גם בעיני רוחניות, והיינו שאם יש לחבירו חסרון כלשהו בענין רוחני ויש בידו לסייעו, או שהוא זקוק שיעזרהו בעזרה מסוימת יש לו לעשות את כל אשר ביכולתו לעזורו ולישא בעול יחד עמו, וכגון באם חבירו הינו מורה הוראה הרי הוא דן יחד עמו אודות ההלכות הבאות לפניו, ועי"ז יכול חבירו לפסוק את הדין כראוי לאמיתה של תורה, וכפי שהובא לעיל מדברי הגמרא בסנהדרין (ז ע"ב) שכאשר היתה באה לפני רב אשי שאלה מסוימת בהלכות טריפות, היה מכנס את כל טבחי עירו מחסיא ודן יחד עמהם מה צריך

לפסוק, הרי לנו כי החברים צריכים לסייע זה לזה בעניני התוה"ק. וברוח חיים הוסיף כי כן מצינו בכמה מקומות בש"ס, שהיו האמוראים מפרשים ומתרגמים את דברי חבריהם, ודוגמת מה שאיתא (שבת נב ע"א, ב"מ קט ע"א) תרגמה אביי אליבא דרבא וכדומה, כי הם היו נושאים בעול עם זולתם להעמיד את דבריהם על האמת. וע"ז הדרך גם בכל עניני רוחניות צריך האדם לסייע לחבריו ורעיו בכל הצטרכויותיהם.

ובמדרש שמואל כתב ג"כ מעין דברים אלו, וביאר שדברי התנא הללו נמשכים ועולים אל מה שאמר לפני כן "ואינו שמח בהוראה", וכיון שהחכם ירא להורות מחשש שמא יטעה בדין, ע"כ אינו דן יחידי ומצטרף דיין נוסף שישב עמו בדין, וע"ז אמר התנא שהוא "נושא בעול" ההוראה בצוותא חדא "עם חבריו", ואינו יושב לדון את העם לבדו, ולפ"ז נמצא שכאשר הוא עצמו צריך להורות הוראה - הרי הוא מבקש מחבריו שיסייעו לשקול את הדבר ולפסוק את הדין, ואילו כאשר חבריו צריך להורות הרי הוא מסייע לחבריו (וכפי שכתב בילקוט מעם לועז).

הלימוד בחבורה הינו קנין נחוץ ללימוד התורה

עוד כתב במדרש שמואל לבאר ענין "נושא בעול עם חבריו" באופן אחר, דהנה התורה הק' מכונה בשם "עול" כדכתיב (איכה ג, כז) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, ואמרו חז"ל (מדרש איכה רבה ג, ט) שקאי על עול התורה, ונתכוין התנא לרמוז בדבריו כי אחד מן הדברים שהתורה נקנית על ידם הוא הלימוד עם אחרים, וע"כ אמר שצריך להיות "נושא בעול" התורה ולהגות בה "עם חבריו", כלומר שילמד יחד עם אחרים ואל יעסוק בה לבדו.

ג' דברים שעל ידם יתבסס הלימוד בחבורה כראוי וכנכון

ופירש עפ"ז גם את המשך הקנינים שהובאו במשנה, שהתנא חפץ להורותינו מהי הדרך הנכונה והראויה שילך בה האדם בלימודו עם חברותא, ואמר כי יש לו להיות "מכריעו לכף זכות", היינו שבכל עת לימודו עמו יחפש לדון אותו ואת דבריו לכף זכות, כי אם ידינהו לכף חובה תתפרד החבילה תיכף ומיד ולא יוכלו להמשיך בלימודם יותר. עוד אמר התנא שצריך להיות "מעמידו על האמת", והיינו שאם יווכח לראות שרעהו טעה בדבר מה בלימודו או שהורה בדבר הלכה שלא כראוי, לא ישמח בדבר, כי גם זה יגרום לכך שחבריו לא יאבה ללמוד עמו יותר, אלא ילבן יחד עמו את הענין עד אשר יהיה "מעמידו על האמת" ויבין הלה את הדבר לאמיתו.

תתקח דרכי מסכת אבות אבות

והמשיך התנא במאמרו "מעמידו על השלום", ונתכוין להורות בכך ענין נוסף שיש ללומדים בחבורה לזהר בו, והוא שאף אם נחלקו ביניהם בדבר מה ונלחמו איש באחיו כארי בכדי להחזיק את סברתם ולהצדיקה, לא ייגררו עי"ז למחלוקת, אלא תיכף לאחר שיסיימו את הדין ודברים שביניהם ישובו השלום והשלוה לשרור ביניהם, וכפי שדרשו חז"ל (קידושין ל ע"ב, נוסח הגמ' שונה מעט ממה שהובא במד"ש עיי"ש) על הפסוק (כמדבר כא, יד) ואת והב בסופה, שאף כאשר שני בני אדם לומדים יחד, ובעת לימודם הם נראים כשונאים זה לזה, אינם זזים משם עד שהם שבים לאהוב האחד את רעהו בלב שלם, [ונרמז במאמר הכתוב "את והב בסופה" שבסוף הלימוד הרי הם שבים ונעשים אוהבים זה לזה]. וזהו "מעמידו על השלום" שכל אחד מהם ישים אל לבו שיהיו עומדים מלימודם באהבה ושלום, וכל אלו הדברים גורמים שיעמוד לימוד החברותא על מכוננו כראוי וכנכון, שבזה יש צורך גדול ונחוץ לקנין התורה.

הת"ח מוצא כף זכות בדברי חבירו ומבארם, ומוסיף להם הסבר

בילקונו מעם לועז ביאר בכוונת התנא, שאף אם הלומד הלזה הינו אדם גדול במעלה וחיבתו רבה, אם פגע מאן דהוא בכבודו ודיבר אליו או עשה לו דבר מה שלא כראוי לערכו, הרי הוא "מכריעו לכף זכות" ואינו נוטר לו טינה בלבו בשל כך, וגם כאשר הוא רואה את חבירו כשהוא נכשל בדבר הלכה אינו מתכבד בקלונו, אלא הוא מהפך בזכותו ומנסה ליישב את דבריו ולבאר את דעתו, ומשתדל להראות פנים נאותים לסברתו, ודוגמא לדבר מצינו במסכת ברכות (יט ע"ב) שאמר רב כהנא על דברי רב בר שבא 'גברא רבא אמר מילתא לא תחיכו עליה' (וכע"ז גם בנדה נ ע"ב ע"ש), והיינו שאע"פ שבהשקפה ראשונה היו דבריו נראים תמוהים ביותר ומשוללי הבנה, יש מצוה גדולה לדון את דברי התורה שאומר לצד הזכות ולבארם בטוב.

עובדא עם החזון איש זצ"ל בענין לימוד זכות

ובענין זה מסופר על הגאון רבי חיים קרייזווירט זצ"ל גאב"ד אנטווערפן, שפעם אחת בימי עלומיו מצא סתירה בדברי הרמב"ם, ולאחר יגיעה עלה בידו יישוב על הקושיא, וכיון שחפץ לשמוע את חוות דעתו של בעל החזון איש זצ"ל על תירוצו, נכנס אל ביתו ואמר לפניו את הקושיא והתירוץ, החזו"א האזין לדבריו ולא השיב מאומה, אלא המשיך לשוחח עמו בדברי תורה שונים מענין לענין, לאחר זמן מה כאשר עמד רבי חיים לצאת נעמד החזו"א ממקומו ופנה ללוותו עד פתח הבית, וממש ברגע האחרון טרם צאתו נענה ואמר לו

כבדרך אגב שהתירוץ שאמר על הרמב"ם אינו נכון, וביאר לו גם את סיבת הדבר שאין התירוץ הזה מכוון לאמיתה של תורה.

ובשהיה רבי חיים מספר דבר זה היה אומר, כי הסיבה לכך שלא אמר לו החזו"א את דבריו תיכף ומיד לאחר ששמע ממנו את התירוץ, אלא המתין עד הזמן שיצא מביתו, היא בגין דברי התנא במשנתנו שיש חיוב להכריע את דברי זולתו לכף זכות, וכיון שדנו לזכות חשב שמא בתוך כדי שיחתו עמו יבין שדבריו אינם נכונים ויחזור בו מדבריו בעצמו, אולם כאשר נסתיימה שיחתם ועכ"ז לא הרגיש רבי חיים בטעותו, הוכרח החזו"א לקיים את הקנין שלאחריו "מעמידו על האמת" ולפיכך אמר לו שתירוצו אינו נכון.

ומעמידו על האמת.

הת"ח מודיע לחבירו אם יש טעות בדבריו ומעמידו על האמת

ביאר בילקוט מעם לועז דהיינו שאם האדם רואה בוודאות שרעהו טועה בדבר מסוים בלימודו, אינו מעלים ממנו את האמת, אלא מודיעו את הדבר הנכון ובכך הוא "מעמידו על האמת", וכן מצינו בדברי חז"ל שאמר אביו של שמואל לבנו השתבשת, והוא משום שאין להניח לרעהו שיטעה טעות מה או שישתבש בדבר כלשהו מן התורה שהיא תורת אמת, ומסיבה זו מצינו גם כמה פעמים בגמרא שהיו האמוראים אומרים לתלמידיהם דיבורים קשים (שארפע ווערטער), ומטרתם בכך היתה שיתנו את דעתם לעיין יפה יפה במה שלומדים ולא יטעו בתורתם, וזאת מכיון שהאמת היתה חביבה ויקרה עליהם ביותר, ולפיכך מצינו (ברכות כח ע"ב) גם בתפלה שהיה רבי נחוניא בן הקנה מתפלל בכניסתו לביהמ"ד 'שלא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם', כי היה חפצו להעמיד את חבריו על האמת ושלא תהיה להם טעות בלימודם, [כי הנה האדם מטבעו חפץ להיות חשוב וגדול במעלה יותר מזולתו, ולפיכך כאשר הוא רואה שחבירו טועה בדבר מה הוא שמח בכך, ומצד חפצו ורצונו לא יאבה להודיע את חברו על טעותו ולהעמידו על האמת, אלא עדיף לו שישאר בטעותו כדי שתתודע מעלתו לעומת חברו, ולפיכך הוצרך ר"נ בן הקנה לחדש תפילה מיוחדת בעבור כך, שכל אחד מלומדי התורה יחפוץ שלא תהיה לזולתו טעות, ולא ישמח אם יארע כזאת אלא יעמידנו על האמת], ומעתה אחר שיהיה האדם מתקן את טעותיו של חברו ו"מעמידו על האמת", וחבירו רואה שהוא דורש את טובתו הנה גם הוא מצידו מוסיף לאהבו ומוותר לו ונעשה ביניהם אהבה

ושלום, ובכך נתקיים הקנין שנאמר לאחר כן "ומעמידו על השלום" כי השלום שורר ביניהם.

מידות אלו אינם נמצאות אלא במי שזכה לנקודת השלימות

והחסיד יעב"ץ כתב כי מידה זו של "מעמידו על האמת" - מורה על בעליה שכל כוונתו בלימודו היא רק לשם שמים ולעשות נחת רוח ליוצרו, ואין לו כל רצון להתגדר בכך או להשתרר על זולתו ע"י תורתו, ולפיכך הוא מקרב את חבריו וסובל אותם, ולא כאותם השמחים כאשר ניכר חסרון כלשהו בזולתם - כיון שאז ניכרת מעלתם, ולפיכך האדם הלזה רוצה בטובת חבריו כפי שחפץ בטובת עצמו, ומכסה את מומי רעהו וכשלונותיו ומגלה ומפרסם את שבחיו, ומטריח את עצמו בכדי שגם חבריו יגיעו בדעתו אל שלימות האמת כמותו, ומסיים בדבריו וז"ל סוף דבר לא ימצאו אלה המידות כי אם במי שהוא קרוב מאד אל נקודת השלימות עכ"ל.

תחילת דינו של אדם הוא אם למד תורה בכוונת אמת

הגאון רבי רפאל ברוך טולדאנו זצ"ל שהיה מחכמי העיר מקנס שבמרוקו ביאר את הקנין הלזה, בהקדם מה שאמרו חז"ל (שבת לא ע"א) שכאשר האדם עולה לבי"ד של מעלה שואלים אותו בראשונה 'נשאת ונתת באמונה', והקשו התוס' (סנהדרין ז ע"א ד"ה אלא) שבסנהדרין (שם) אמרו אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה עיי"ש. ויש לבאר בזה שב' השאלות באים כאחת, כי באמת מקדימים לדונו על אודות עסק התורה, אכן בזה עצמו מוסיפים לשאלו 'נשאת ונתת באמונה', היינו האם מה שעסק בתורה ופלפל בחכמה היה מתוך אמת ואמונה, כלומר האם שאיפתו היתה אך ורק לבוא אל האמת ולכוין לאמיתה של תורה או שמא היתה בלבו כוונה ומטרה אחרת בכך שעסק בתורה. וזהו גם ביאור דברי התנא במה שאמר "ומעמידו על האמת", דהיינו שיש בכך הוראה לאדם, שכל כוונתו בעת לימודו עם חבריו והיותו מפלפל עמו בפתגמי אורייתא תהיה אך ורק במטרה להגיע אל חקר האמת ולא לשום כוונה אחרת.

ומעמידו על השלום.

התנא ציוה שהמחלוקת בד"ת לא תגרוור אחריה פירוד לבבות

ביאר בילקוט מעם לועז שכוונת התנא היא, שאם בעת לימודו יחלוק אחד מחבריו על דבריו, לא יגער בו על כך אע"פ שהוא יודע בוודאות שהצדק

דרכי פרק ו משנה ז אבות תתקיא

עמו מאחר שהוא גדול בתורה, אלא יסביר את דעתו בדרכי נועם ושלוש, וחילוקי הדעות שיש ביניהם בדברי תורה לא יגררו אותם להיות במחלוקת זה עם זה, וכעין זה מצינו (יבמות יג ע"ב) ששבחו חז"ל את בית שמאי ובית הלל, שאע"פ שנחלקו ביניהם בהלכות חמורות, לא נמנעו אלו מלישא נשים משכנגדם וקיימו את מאמר הכתוב (זכריה ח, יט) והאמת והשלום אהבו, כי כל מחלוקתם היתה אך ורק בדברי תורה ולא נהפכה למחלוקת אישית. והמפרשים האריכו בענין זה שאף שהאדם חפץ להעמיד את חברו על האמת ולהוציא מלבו את הטעויות שנשתרשו בו, יש לו לעשות זאת באופן שלא ישפילנו וגם לא יתקוטט עמו על כך, אלא ישפיע עליו בדרכי שלום וכפי שאמרו חז"ל (ברכות סד ע"ב) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

הדיבור שלא בכבוד מונע מלהבין את התורה לאמיתה

ומדי דברי בענין זה ברצוני לספר מה שסיפר ת"ח אחד, שלפני שנים רבות היה לומד בחברותא עם אברך חשוב שהיה ת"ח ומתמיד, אולם חסרון אחד היה לו שהיה דיבורו באופן בלתי מכובד, ובזמן שהיו מדברים אודות הסוגיא והיה אומר לו את סברתו, היה מגיב על כך בדברי השפלה, וכגון שהיה אומר הינך מדבר כמו שוטה, או שאמר דברים אלו ראויים להאמר ע"י ילד קטן הלומד בתלמוד תורה, וכן דברים נוספים מעין אלו, וכאשר היה אומר כן לחברותא שוב לא היה ביכולתו להמשיך לחשב את המהלך שהתחיל בו ולבאר את סברתו משום שהדיבורים הללו בלבלו את דעתו לחלוטין, כך שלא הוציא את התועלת הרצויה מן הלימוד, וע"כ לאחר תקופת זמן הוכרח להפסיק ללמוד עמו ובחר חברותא אחרת.

ועפ"ז יובן היטב מפני מה קבעו חז"ל שאחד מקניני התורה הוא "מעמידו על השלום", כיון שאם לא ידברו האחד את רעהו בדרכי שלום ובכבוד לא יוכלו ללמוד כראוי, כי יהיו בושים ונכלמים ודעתם תהיה מוטרתת ומוסחת, וכיון שכן לא יזכו לברר את הענין הנלמד בשלימות ולא יגיעו לאמיתה של תורה.

ומתישב לבו בתלמודו.

הלימוד צריך להיות בקביעות ובישוב הדעת ולא בחפזון

במדרש שמואל ביאר ש"מתישב לבו בתלמודו" היינו שהלימוד אינו בדרך ארעי, אלא באופן של ישיבת קבע, והאדם קובע את עצמו בלימודו. עוד ביאר שהלימוד יהיה בנחת ובישוב הדעת ולא במהירות יתירה, ואחר

תתקיב דרכי מסכת אבות אבות

הלימוד צריך להתיישב בה שוב, ובאופן כזה לא תשכח התורה ממנו. וברוח חיים כתב ע"פ מאמר הכתוב (תהלים קטז, יא) אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, כי כאשר האדם עושה מעשיו בחפזון הרי הוא טועה, ועל כגון זה אמר הכתוב (ישעיה לג, יח) איה שוקל, דהיינו שהנביא מתמה מי הוא זה שישקול את הסברות במאזני צדק ולא יטעה, וע"כ אמר התנא שצריך האדם להיות "מתישב לבו בתלמודו" וילמד במתינות כראוי, ואז לא יטעה בתלמודו.

לפני שהאדם משיב לחבריו עליו להתבונן בדבריו יפה יפה

בילקונו מעם לועז ביאר שדברי התנא עולים על האדם שלומד בחברותא עם אחרים, וכאשר אחד מחבריו חולק על דבריו, אין הוא סומך על חכמתו להשיב מה שעולה במוחו באותו רגע, אלא הוא מתיישב יפה בענין זה ומתבונן בו בכל צדדיו ורק אז הוא משיב את אשר עלה במצודתו, שהרי להבנת התורה נדרשת צלילות המחשבה, וזה יתכן רק ע"י ישוב הדעת, וכזאת מצינו (רש"י ויקרא א, א) שבעת שהיה הקב"ה מלמד את התורה למשה רבינו ע"ה היה נותן לו ריוח להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, ובזוה"ק (פר' ויחי דף רכג ע"א) איתא שאין החכמה מתיישבת בלב האדם אלא א"כ הוא יושב במקומו ואינו מהלך, ומזה הטעם אמר משה רבינו (דברים ט, ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה, כי בעת שהיה הקב"ה מלמדו תורה היה יושב ע"כ, ולכן ציוו אותנו אנשי כנסת הגדולה (לעיל פ"א מ"א) הוו מתונים בדין, כי יש לעיין היטב ולהתבונן בעומק הדין ולישא וליתן בו מתוך ישוב הדעת.

עובדא בענין ישוב הדעת של גדולי ישראל בעת לימודם

ומן הראוי להביא בזה עובדא שהובאה בספרים, אודות ספריהם של הני תרי גאוני ישראל, הגאון רבי אריה לייב הכהן זצ"ל שחיבר את ספר קצות החושן, והגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל שחיבר את ספר נתיבות המשפט, ששניהם ידועים כספרים מופלאים ועמוקים אשר מתוכם ניכרת גאונותם וחרifותם הנדירה של מחבריהם, אמנם אצל לומדי התורה נתקבל ספר קצות החושן יותר מספר נתיבות המשפט, ועד עצם היום הזה נלמד ספר קצוה"ח בעולם הישיבות הרבה יותר מאשר ספר נתה"מ. פעם נזדמנו שני הגאונים למקום אחד ושוחחו ביניהם בדברי תורה, תוך כדי שיחתם שאל רבי יעקב מליסא את רעהו מפני מה זכה שיתבדר ספרו ה'קצות' בבי מדרשא באופן נרחב שכזה יותר מספרו שלו נתה"מ, השיבו רבי אריה לייב בשאלה וא"ל אמור נא לי אימתי היית כותב את חידושי תורתך שנדפסו בספר, אמר לו רבי יעקב דרכי מאז לכתוב את חידושי בבוקר השכם תיכף בקומי ממטתי כאשר מוחי עדיין

צלול, ואז הנני זוכה להבנה ברורה בתורה, אמר לו רבי אריה לייב אולי באמת היא הנותנת, כי דרכי היא שאני מנצל את השעה הזו - שבה מוחי צלול ודעתי ברורה - לעבור על מה שכתבתי אתמול, ואז הנני בודק וחוקר אם הדברים ברורים ומובנים כל צרכם, ואם יש צורך הנני מתקנם ומעמידם על מכונם, ומסיבה זו נתקבל ספרי בחדשי ה'. ומזה נראה כמה גדולה התועלת בכך שהאדם חוזר על תלמודו ועל חידושו פעם נוספת מתוך יישוב הדעת, שאז הוא זוכה להגיע לחקר האמת ולהבין את דברי התורה עד תכליתם.

**יעסוק בתורה מתוך שקידה והתמדה, ואז גם בזמנים קשים
יהיה מתיישב לבו בתלמודו**

בשפת אמת תמה דהנה לעיל בתחילת המשנה נזכר קנין "בישוב", וביארו המפרשים (מדר"ש ושאר מפרשים) דהיינו שאם שואלים אותו דבר מה בלימודו לא ישיב תשובה במהרה, אלא בתחילה יתיישב בדעתו הרבה בדבר, ויתבונן בו במתינות יפה יפה בדרישה ובחקירה, ורק לאחר כל זאת יענה דבר, וא"כ מפני מה הוצרך התנא להוסיף כאן קנין נוסף של "ומתיישב לבו בתלמודו" שענינו אחד עם הקנין הנ"ל. ומכח קושיא זו ביאר השפ"א את דברי התנא באופן אחר, שהאדם שיש לו צער ויגון בגין דברים בלתי טובים שאירעו לו, או שהוא מסובב בטירדות שונות, ומחמת כן אין לבו מיושב בקרבו, וכאשר הוא יושב והוגה בתורת ה' - מיד "מתיישב לבו" בשלוות הנפש, אז ידוע נדע כי זכה לדביקות אמיתית בתורה"ק והוא קנה אותה בקנין גמור עכ"ד.

אמנם לכאורה פירוש זה צ"ב, שהרי היכולת הזו שהאדם ילמד בישוב הדעת על אף טרדותיו היא רק סימן על מדריגת דביקותו בתורה, וא"כ איך נוכל לומר שזהו פירוש "ומתיישב לבו בתלמודו" שהוא אחד מהקנינים שעל ידם יזכה האדם לתורה, והרי מדבריו מבואר שרק לאחר שהאדם קנה את התורה כראוי יוכל לבוא למדריגה נפלאה זו. אך יתכן שכוונתו הינה שהאדם צריך ללמוד מתוך שקידה מרובה, עד שיהיה שקוע כ"כ בלימודו באופן שלבו ומוחו יהיו מלאים לגמרי אך ורק עם מחשבות של דברי תורה, ולא יהיה פנוי כלל להרהר בדברים אחרים ולחשוב אודות הטירדות האופפות אותו, ואופן הלימוד הזה הוא הקנין של "ומתיישב לבו בתלמודו", דהיינו שיעסוק בתורה בכל כחו ומחשבות לבו, ועי"ז יזכה לקנין תורה כראוי.

**ע"י התנהגות האדם בעת צער וטרדות נדע את מידת
דביקותו בתורה**

ובענין זה מן הראוי להביא את הסברו הנפלא של הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל מחבר ספר פחד יצחק, ע"ד משל לאדם שאנו רואים שיש בידו חפץ

כלשהו, אמנם לא נוכל לידע אם הוא אכן אוחז את החפץ בחזקה או שמא הוא רק מונח בידו ברפיון, והדרך שעל ידה נוכל להודע בדבר זה היא כאשר ינסה מאן שהוא ליטול את הדבר ממנו, כי אם יצליח לקחתו בנקל נווכח לדעת שלא היה אחוז בידו כלל אלא היה רק מונח בעלמא, אבל אם לא יעלה בידו להוציאו מתפיסתו, אזי יתברר לנו כי אחיזתו היתה בחוזק ובעוז.

ובענין הזה ממש הוא גם כלפי אדם הלומד תורה, שאין אפשרות לידע אם הוא דבוק בה באמת, או שמא לימודו הוא רק ברפיון (ומן השפה ולחוץ), עד אשר באים עליו טירדות שונות שמטבעם להוציא את מחשבתו מעסק התורה, ואם נראה שאינו שם לבו לכל אלו הטירדות אלא הוא ממשיך להגות בתורה בכל עוז, נדע כי הוא אכן דבוק בה בכל לבו, אך אם נראה שהצער והטירדות ושאר ענינים בדומה לזה גורמים לו לפנות את לבו מהעסק בתורה, סימן הוא שעדיין לא זכה לדביקות האמיתית והרצויה בתורה.

טרם שאדם מלמד תורה לאחרים עליו לסדר את הדברים בלב

בתפארת ישראל פירש שהמשנה קאי על האדם המלמד את תורת ה' לאחרים, או שדורש ברבים להורות את דרכי השי"ת לעמו, שבתחילה עליו ליישב את הדברים היטב בלבו ולחשוב איך יוכל לסדר את לימודו ולמוסרו לשומעי לקחו בסדר נכון ומושכל עכ"ד. ויש ליתן תבלין בדבריו ולבארם מעט, ע"פ מה שאמרו לנו חז"ל (ספר הישר לר"ת שער יג) דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, ומעתה אם האדם חפץ שיועילו דבריו ויכנסו ללבות שומעיו, עליו ליישבם מקודם בלבו כראוי וכנכון, ואז באמת יכנסו הדבריו ללב שומעיהם, אך אם לא יעשה כן לא יזכה שיהיו דבריו מתקבלים בלב שומעיו.

שואל ומשיב.

השואל ישאל רק מאותו ענין שהוא עסוק בו

במדרש שמואל גרס "שואל כענין ומשיב כהלכה" (ולא "שואל ומשיב" לחוד), וביאר גירסא זו ש"שואל כענין" היינו שהאדם המתקשה בדבר מה מן התורה וחפץ לשאול זאת מן החכם, אם הוא מרצה את קושייתו בעת שהוא עומד בלימודו בענין אחר, כאשר ישמע את התשובה יתבלבל שכלו בשני הענינים וישאר קרח מכאן ומכאן, כי גם לא יבין לאשורו מה שמסבירים לו, וגם ייגרם לו בלבול במה שהוא עוסק כעת, ולפיכך יש לו להיות "שואל כענין"

ושאלותיו תסובנה רק אודות הענין שהוא לומד עתה. ומה שאמר "ומשיב כהלכה" - א"א לפרשו שקאי על החכם, שכל מה שישאלוהו ישיב כדין וכהלכה, ועל טהור יאמר טהור ועל טמא טמא, לפי שדבר זה לא נוכל למנותו בין הדברים שהתורה נקנית בהם, כי אדם זה שמשיב בהלכה על כל מה ששואלים אותו כבר זכה לקנות את התורה בשלימות ומה יש לו להוסיף לקנות, אמנם ביאורו הוא שהתלמיד יודע לעורר כראוי את כל הקושיות העולות באותו ענין הנלמד ולהקשותם כדת וכהלכה, וזה יגרום לו לקנות קנין התורה בשלימות, כי ע"י הקושיות החזקות הללו יתלבנו ויתבררו הדברים כדבעי.]ונ"ל שכוונתו היא שאחר שהוא שומע את תשובת הרב על שאלתו, והוא דן עמו בהלכה זו, ומעורר מה שיש לו לטעון על דבריו, גם בזה הוא "משיב כהלכה" בדברים נכונים ואמיתיים].

לא ישאל התלמיד את רבו אלא באותו ענין שרבו עוסק בו

ובילקוט מעם לועז ביאר הכוונה, שהיא ע"ד מה ששנינו לעיל (פ"ה מ"ו) שאחת משבע המעלות שיש לחכם היא ענין זה שהחכם שואל כענין ומשיב כהלכה, ושם נתבאר (בדברי הילקוט מע"ל) שהחכם נוהג במידת דרך ארץ, וכאשר הוא רואה שרבו עוסק בענין אחד אינו שואל אותו בענין אחר, כיון שאם ישאלנו עלול רבו להתבייש כאשר לא ידע להשיבנו כראוי, ורק אם הוא "שואל כענין" היינו באותו ענין שרבו עוסק בו אזי יהיה רבו "משיב כהלכה". ומעתה כוונת התנא בקנין הזה תתבאר ג"כ עד"ז, שאם יחפוץ התלמיד לקנות את התורה כראוי ושרבו ישיבנו תשובות נכונות לאמיתה של תורה, עליו להיות "שואל כענין" באותו דבר שרבו עוסק בו, ואז יהיה הרב "משיב כהלכה" ויוכל התלמיד לקנות תורה כדבעי.

הדברים הבאים בדרך שאלה ותשובה יחקקו בלב האדם לזמן רב

והנה כמה שגרסו במשניות שלנו "שואל ומשיב", יש לעיין לכאורה מה יש בעצם השאלה והתשובה שהיא גורמת לקנין התורה, והרי כל בני העולם נוהגים לדבר בדרך שאלה ותשובה. ובתפארת ישראל (אות קח) כתב בביאור הקנין הזה וז"ל, ורק ע"י שאלות ותשובות יתחקקו הדברים בלב השומע עכ"ל, ובביאור דבריו נ"ל בהקדם מה שידוע כי בכל ימות השנה נצטוונו לזכור את יום צאתנו ממצרים, ואילו בליל הסדר נתייחדה מצוה נוספת של סיפור יציאת מצרים, והאחרונים האריכו מאד לבאר מהו החילוק שבין ב' המצוות האלו, ואחד מן הביאורים שישנם בדבר הוא (ע"י מועדים וזמנים ח"ג סי' רנג, בשם מרן

הגר"ח מברסק) שבעוד שבכל ימות השנה החיוב הוא רק שיוציא האדם מפיו את ענין הנס שעשה עמנו הקב"ה בכך שהוציאנו ממצרים, הנה בליל הסדר המצוה היא שיהיה הסיפור בדרך שאלה ותשובה, וכמאמר הכתוב (שמות יג, יד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים, וכן נפסק להלכה בשו"ע הלכות פסח (או"ח סי' תעג ס"ז) מוזגין כוס שני כדי שישאלו התינוקות וכו', אם אין לו בן אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, הרי שחלק יסודי מן המצוה הוא שיבוא הסיפור בתורת תשובה על השאלות שנשאלו, עד כדי כך שאף אם האדם נמצא לבדו, צריך הוא לשאול את עצמו.

ובביאור התועלת היוצאת מסידור הדברים בדרך שאלה ותשובה שמעתי ביאור נפלא ע"ד משל, הנה כאשר האדם נוטל גומי בידו וזורקו בחזקה על הכותל בודאי ידבק לכותל ולא יפול ארצה, אמנם כאשר תעבור תקופת זמן מאז שנדבק בכותל יתייבש הגומי ויתכווץ עד אשר יפול ארצה, אבל אם יחפוץ האדם שלא יפול הגומי, הרי הוא עושה גומא (לאך) בכותל והוא מכניס את הגומי לתוכו, ושוב לא יפול משם לעולם עד אשר יסירנו כמו ידיו.

וברומה לזה הוא גם לעניננו כי כאשר מספרים לאדם סיפור מסוים, אף שמן הסתם ישאר הדבר בזכרונו זמן מה, אמנם במשך הזמן הוא עתיד לשכוח את הסיפור ששמע, אבל אם הקדימו אל הסיפור כמה שאלות והם גרמו לכעין גומא במוחו ועוררו בו רצון לקבל תשובה על השאלות, אזי ישאר הדבר חקוק בזכרונו זמן רב מאד, וע"כ גם בענין סיפור יציא"מ, כיון שהקב"ה חפץ שהנס הלזה יעשה רושם עז בנפשנו וישאר חקוק בקרבנו לאורך ימים, ע"כ ציוונו שכאשר נספר אותו נעשה זאת בדרך שאלה ותשובה, כי עי"ז יהיו הדברים חתומים בלבנו לנצח, וע"כ אף אם האדם שוהה בליל קדוש זה לבדו, עליו לשאול לעצמו את השאלות הללו, כיון שעצם השאלות פותחות את מח האדם, ואז כאשר יאמר את התשובות יתקבלו בקרבו באופן הראוי וישארו אצלו לאורך ימים.

וע"פ הדברים האלו יתבארו היטב דברי התפארת ישראל, כי להנתבאר אכן כך פועלים הדברים בדרך הטבע, וע"י שהאדם הוגה בתלמודו בדרך שאלה ותשובה יחקקו הדברים במחו לזמן ארוך, וע"כ דבר זה שיהיה האדם שואל ומשיב" ועוסק בתורה באופן של שאלות ותשובות - מועיל לו לקנות את התורה בקנין אמיץ וחזק.

גם כשאדם לומד לבדו יש לו ללמוד בדרך שאלה ותשובה

והנה כמה שנתבאר שאופן הלימוד בדרך שאלה ותשובה מועיל לקנין התורה, נ"ל שזה אינו רק כאשר האדם לומד עם אחרים, אלא אף כאשר הוא לומד

לברו יש לו ללמוד בדרך זו, ויבאר לעצמו את תלמודו בדרך שאלה ותשובה, כי עי"ז יחקקו הדברים ביותר בלבו וישארו בזכרונו לאורך ימים, וכן ראיתי אצל תלמידי חכמים חשובים שכשהיו לומדים היו מפרטים בפיהם את כל פרטי הסוגיא והיו אומרים הכל בדרך שאלה ותשובה, והיו גם ת"ח שהיה מנהגם לכתוב עלי גליון את כל מהלך לימודם בדרך שאלות ותשובות.

שאלת חכם חצי תשובה

עוד י"ל בביאור הקנין הלזה ע"פ מה דאמרי אינשי 'שאלת חכם חצי תשובה', והיינו שכאשר האדם שואל את שאלתו כראוי, ומציין את כל הפרטים הנחוצים אחר שליכנס כפי יכולתו בכירור אחר בירור, אזי כבר בתוך הקושיא ששואל מונחת לכה"פ מחצית מן התשובה ולפעמים אף יותר, וזה נרמז בדברי התנא שגם "שואל" הוא מקניני התורה (ולא רק המשיב) - כי ע"י ששואל את שאלתו באופן ראוי ונכון אזי יכול העונה להיות "משיב" ותהיה תשובתו כהוגן, כי השאלה יכולה להועיל למשיב שיענה את תשובתו כדבעי.

אם יתבייש ולא ישאל לא ישיג את התורה

ביאור נוסף איתא בספרים, כי הנה לפעמים מצינו אדם שאינו מבין דבר מה בלימודו, אך הוא אינו שואל אנשים אחרים אודות הדבר, משום שהוא בוש להראות לאחרים שאיננו יודע, אמנם כבר אמרו רבותינו (לעיל פ"ב מ"ו) ולא הביישן למד, כי הבושה הלזו תגרום לו שלא ילמד, וכדאי לאדם לסבול את הבושה בכדי ללמוד תורה ולהבינה כראוי, וע"ז אמר התנא שהדרך לקנות את התורה היא ע"י ש"שואל" את מה שאינו מבין ואינו מתבייש בכך, ואז יוכלו השומעים את שאלתו להשיבו במענה ראוי ויזכה לקנות ולהשיג את דברי התורה.

שומע ומוסיף.

על אף רוב שמיעת האדם בתורה צריך לחפוז להוסיף עוד

ביאר במדרש שמואל שהתנא נתכוין בכך, שהלומד הלזה "שומע" כל העת דברי תורה מפי החכמים, ועכ"ז אינו קץ בהם ואינו מסתפק במה שיש לו, אלא הוא "מוסיף" כלומר שהוא כוסף תמיד להוסיף ולשמוע עוד ועוד מתוך אהבה וחבה רבה, [ונכדכתיב (משלי ט, ט) תן לחכם ויחכם עוד, כי הוא יודע שדברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר (אוצר המדרשים, ברייתא דל"ב

תתתקיה דרכי מסכת אבות אבות

מידות אות טו), וכל זמן שאדם ממשמש בהם הרי הוא מוצא בהם טעם חדש (ע"י עירובין נד ע"ב).

על התלמיד להוסיף נופך משלו על דברי רבו

עוד פירש כי כאשר האדם "שומע" ומקבל דבר מה מפי רבו, עליו להשתדל להיות "מוסיף" על כך נופך משלו וכמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי א, ה) ישמע חכם ויוסיף לקח, וזאת בא התנא לומר ולעורר לחכם שלא די במה שהוא שומע מרבו, אלא עליו לטרוח ולהתיגע עד שיוסיף לקח מדיליה, ויהיה נבון המבין דבר מתוך דבר, ואף יטכס עצות ותחבולות היאך יוכל להמציא ולחדש ענינים רבים.

ע"י שהאדם מוסיף חידושים על מה ששמע - ישארו הדברים חקוקים בזכרונו

ובספר חלק יעקב כתב הבנה נפלאה במהות הקנין הזה, ומהו טעם הדבר שהוא מועיל לקנות ולהשיג תורה, כי הנה מדרך העוסק בתורה שכשרואה או שומע דבר חדש מן התורה הרי הוא שש ושמח בו עד מאד כמוצא שלל רב, אכן כיון שהשכחה מצויה בבני אדם הרי בדרך כלל הוא שוכחהו כעבור זמן קצר, והעצה היעוצה לכך היא שיוסיף לפרש ע"י הדבר הלזה ענין מסוים בשמעתיא או באגדה, וכיון שאדם רוצה בקב שלו יותר מתשעה קבין של חבירו (כ"מ לח ע"א) יהיה הדבר חביב אצלו עד מאד, וזה יגרום לו לזכור את דבר התורה הלזו לאורך ימים, ובזה א"ש למאד שאחד מקניני התורה הוא להיות "שומע" מאחרים דברים חדשים בתורה, ואח"כ יהיה "מוסיף" עליהם ציצים ופרחים משלו, כאשר ע"י כך ישארו גם דברי התורה ששמע חקוקים בזכרונו זמן רב.

החכם שואל את רבו מה שהוקשה לו בתלמודו ואינו בוש שיראו שאינו מבין

ובילקוט מעם לועז ביאר שבקנין הזה נתכוין התנא להורות לתלמיד שלא יבוש לשאול מאת רבו את אשר הוקשה לו בתלמודו, וע"י כך יזכה להבין את התורה על בוריה (ועיינ מה שהובא לעיל שיש מפרשים שביארו ענין זה בקנין הקודם "שואל ומשיב"), וע"ז אמרו חז"ל (לעיל פ"ב מ"ו) ולא הביישן למד, ובגמ' (ברכות סג ע"ב) דרשו את הפסוק (משלי ל, לב) אם נבלת בהתנשא, ואם זמות יד לפה - כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא, ואם זמם יד לפה, ופירש"י המנבל עצמו - ששואל לרבו כל ספקותיו ואע"פ שיש מהם שחבריו מלעיגים

עליו בגינם, ואם זמות - שסתמת פיך מלשאול וכו', סופך שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב עכ"ל, נמצא מכל זה שהאדם שהינו בעל שכל אינו בוש מלשאול את רבו על הדברים שאינו מבין בתורה, ובזה הוא זוכה להוסיף על תורתו יותר ויותר, וזהו שאמר התנא "שומע" שאע"פ שכבר שמע מרבו פעם ופעמיים, אינו בוש לשאול את רבו שוב, אלא הוא "מוסיף" לשאול אותו את פירוש הדברים עד שיבינם לאמיתה של תורה, ואז יזכה להשיג את התורה ולקנותה כראוי.

הרב צריך לבאר את הלימוד לתלמידיו באר היטב

ובתפארת ישראל (אות קי) ביאר שבקנין זה דיבר התנא אל הרב המלמד תורה לתלמידיו, שכאשר הם אומרים לפניו את סברתם בדבר הנלמד - אינו דוחה את דבריהם על הסף אלא "שומע" אותם באורך רוח, (ואם הם טועים בדבר מה הרי הוא מכוין אותם אל האמת בסבלנות), וכן שכאשר הוא נוכח לדעת שלא היה להם די במה שביאר עד עתה ועדיין לא זכו להבין את הנלמד, הרי הוא "מוסיף" על דבריו כהנה וכהנה ומטעימם כראוי עד אשר יתיישבו הדברים היטב על לבם, ואין זה נחשב אצלו כמשא, (ועי"ז יזכה הרב עצמו לקנות את התורה בשלימות וכמאחז"ל (תענית ז ע"א) ומתלמידי יותר מכולן, וגם התלמידים יקבלו את דברי התורה בהבנה מושלמת ויזכו לקנותה בקנין גמור).

על כל דבר שהאדם משיג מן התורה יקבל את שכרו בשלימות

וביון שדברנו אודות קנין זה מן הראוי לדבר על ענין הקשור אליו, שיש בני אדם המתייאשים מלימוד התורה, באומרם שמכיון שהיא גדולה כל כך וארוכה מארץ מידתה, ואין ביכולתו של בן אנוש לגמרה, א"כ למה זה נתאמץ ונשתדל להוסיף ללמוד עוד עוד והרי גם אם נתייגע במאד לא יעלה בידינו ללמוד את כולה. אכן כתב על כך בילקוט מעם לועז כי טעות גדולה בידם, שהרי אצלם אבן הבוחן למידת ההצלחה היא אם זכו לסיים את כל התורה, אמנם האמת היא שעל כל מה שזכה ללמוד יקבל את שכרו מן השמים במידה גדושה, ואם כן מה אכפת לו כמה הספיק. ודבר זה נראה בדברי חז"ל (ילקוט"ש שה"ש רמז תתקצב) שדרשו על הפסוק (שה"ש ה, יא) קוצותיו תלתלים, אדם הנכנס לבית המדרש ללמוד תורה ושומע שיש בה תלי תלים של הלכות, אם הוא עצל וסכל הרי הוא אומר בלבו הן התורה רחבה עד מאד ואין סוף לעומקה, ודאי שלא אוכל להשיג את כולה, מה לי כי אתאמץ ואתייגע עליה ויהא כל עמלי

תתקב דרכי מסכת אבות אבות

לריק, וע"כ הוא בורח מביהמ"ד ואינו מתחיל בלימוד התורה, אבל האדם החכם לבו מלא שמחה לפי שמצא מלאכה שאינה פוסקת לעולם ע"כ המדרש. משל למה הדבר דומה, למלך ששכר פועלים בכדי שיסתמו בור עמוק, באו הפועלים להתחיל במלאכה, נגשו אל הבור והנה הוא עמוק עד מאד, טפשים שבהם נסוגו אחור באמרם מי יוכל לסתום בור עמוק שכזה, אמנם הפקחים שבהם אמרו כיון שהמלך חפץ לשלם שכרנו על פעולת כל יום ויום, מה אכפת לנו שהוא עמוק, והלא אדרבה כיון שעומקו רב עבודה רבה מזומנת לנו ושכר רב בצדה, הלואי שלא יתמלא לעולם ונצא מכאן כשרכוש רב באמתחתנו.

הלומד על מנת ללמד.

הלימוד לתלמידים מחייב את הרב להבין את הדברים היטב

במדרש שמואל ביאר את טעם הדבר שהלימוד ע"מ ללמד לאחרים מועיל לאדם שיזכה לקנות את התורה, כיון שכאשר מטרותו בלימודו היא ללמד לאחרים, הנה בכל עת שהוא שב ומלמד להם מתעורר הדבר יותר בזכרונו ועי"ז מתקיים תלמודו בידו. והנה המעלה שבכך אינה רק מצד שהוא חוזר על תלמודו שנון וחזור, אלא אף בעצם מהות הלימוד, וכפי שכתב בילקוט מעם לועז שכאשר האדם מלמד מתורתו לאחרים, הנה בהכרח שהוא בעצמו צריך לדעת היטב את הענין עד תכליתו, כי רק אז יוכל לבארו ולהטעימו לפני תלמידיו כשלחן הערוך ומוכן לאכול, וע"ד מאמרו הידוע של הגאון רבי חיים סאלאוויצ'יק זצ"ל רבה של בריסק, שכשיש לאדם חסרון בהסברה ה"ז לאות שיש לו חסרון בהבנה, ומעתה כאשר אדם זה חפץ ללמד לאחרים באופן שיבינו את הדברים לאשורם, עליו להקדים ולעיין בהם יפה יפה ולהבינם בשלימות עד אשר גם שומעי לקחו יבינום כהלכה. ובנוסף לכך הנה בעצם הדבר שהאדם מוציא את הדברים בשפתיו בעת הלימוד לאחרים הוא מקיים את הסגולה שהובאה בדברי חז"ל (עי' עירובין נד ע"א), שכאשר האדם מוציא את דברי התורה בפיו - התורה מתקיימת בקרבו ונבלעת בדמו.

המלמד תורה לאחרים זוכה לעזר מיוחד משמים להבין את דברי התורה

עוד כתב בילקוט מעם לועז, שבזמן שהאדם לומד בכדי שיוכל ללמד לאחרים, עוזרים לו מן השמים והוא זוכה לסייעתא דשמיא מיוחדת שתהיה תורתו מתברכת ויוכל להבינה על בוריו, ודבר זה יוכל כל מרביץ תורה לרבים להעיד

בפה מלא, שפעמים רבות הוא עוסק בענין מסוים אשר הוא מן הדברים הקשים ואינו זוכה להבינו על בוריו, אולם כשבא העת שהוא צריך למסור את השיעור - בפתע פתאום הוא זוכה להארה משמים ומתנוצצת במוחו הבנת הדברים כראוי, והוא יכול לבארם לפנייהם בטוב טעם ודעת. ובמדרש שמואל ביאר את הענין מזוית אחרת ע"ד מה שאמרו חז"ל (ב"ק צב ע"א) כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, ובדומה לזה גם בנידון דידן, האדם שתכלית לימודו היא ללמד לאחרים הרי הוא נענה תחילה, ומלמדים אותו תורה מן השמים ושעריה נפתחים בפניו.

המלמד מתורתו לתלמידים - יזכירוהו תלמידיו מה שלימדום

בילקוט מעם לועז כתב סיבה נוספת לכך שהלימוד לאחרים הינו קנין לתורה, ע"פ מה שמצינו בדברי חז"ל (עי' עירובין סו ע"ב וברש"י ד"ה את אמרת) שרב יוסף חלה ונשתכח ממנו כל תלמודו, ותלמידו אביי היה מזכיר לו מה שלמד ממנו בעבר, וכעין זה מצינו גם אצל חכמים אחרים, ומעתה החכם "הלומד ע"מ ללמד" והוא משקה מתורתו לאחרים, יש לו מעלה זו שתלמידיו יודעים את דברי תורתו, וכאשר יוצר אצלו צורך כלשהו שיזכירוהו דבר מה מתלמודו יוכל להעזר בתלמידיו, ועי"ז לא תשתכח ממנו התורה שזכה להשיג בעמל ויגיעה.

גודל מעלת האדם שזכה גם לחכמת התורה וגם ללשון לימודים וכשרון הסברה

בילקוט מעם לועז האריך בענין המעלה הגדולה שיש למי שמלבד כח חכמת התורה שנתברך בו זכה גם ללשון לימודים ולכח הדיבור, כי לעתים מצוי חכם מסוים שלבו רחב כאולם, והוא מלא וגדוש בחכמת התורה עד להפליא, אבל אין לו כשרון דיבור היאך לבאר את הדברים ולדלות מחכמתו לאחרים, ולכן אינו יכול להעמיד תלמידים, ומאידך גיסא ישנו אדם שזכה לדיבור נאה וכשרון הסברה נפלאה אבל לא זכה לקנות כ"כ תורה וחכמה, ולפיכך אין לו מה ללמד לתלמידים, אולם כאשר מתאחדים באדם אחד שני הדברים גם יחד, ויש בקרבו חכמה וגם כח הדיבור הרי הוא משובח ביותר, והוא יכול לזכות להעמיד את תלמידיו בקרן אורה ולהחכימם בחכמת התורה, ועליו אמר הכתוב (משלי כ, טו) וכלי יקר שפתי דעת, והיינו שאם זכה האדם ויש בו גם "שפתי" כלומר שנתברך בכח הלשון והשפתיים לבאר לאחרים כראוי, וגם "דעת" שהשיג חכמה ודעת שבתורה, הנה הוא בכלל "כלי יקר" ואשרי חלקו שיוכל ללמד תורה לאחרים ולהעמיד תלמידים הגונים שהוא דבר גדול

תתקנב דרכי מסכת אבות אבות

עד מאד, וכפי שכתב בענף עץ אבות רמז נאה בלשון הכתוב (איוב ה, ז) אדם לעמל יולד, שתיבת לעמל הוא ראשי תיבות ללמוד על מנת ללמד, כי באמת זוהי מטרת בריאת האדם, שילמד מתורתו לאחרים ולא יותיר את השגתו בתורה לעצמו בלבד.

והלומד על מנת לעשות.

הלומד תורה רק בכדי להחכים לא יתקיים תלמודו בידו

כתב במדרש שמואל, שהתנא נתכוין בדבריו שאם האדם לומד תורה רק בכדי לחדד את שכלו ע"י הפלפול בדברי התורה, הנה הלימוד הלזה לא יתקיים בידו, ורק התורה שהאדם "לומד ע"מ לעשות" וכוונתו בלימודו היא שידע את כל דיני התורה עם פרטיהם ודקדוקיהם בכדי שיוכל לקיימם כראוי ולעבוד בכך את בוראו, היא תתקיים בידו ויזכה לקנותה כראוי.

הקבלה שאדם מקבל ע"ע לשמור את מצוות התורה, הינה סגולה לכך שלא ישכח את תלמודו וכ"ש כשמקיימם בפועל

עוד כתב במד"ש בביאור קנין זה ע"פ מאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ג, א) בני תורתני אל תשכח ומצותי יצור לבך, והיינו שהקב"ה אומר לאדם הבה ואיעצך כיצד את "תורתני אל תשכח", ע"י ש"מצותי יצור לבך" ותקיים את מצוותי כראוי וכיאות, שאז תזכה שתתקיים התורה בקרבך ולא תשכח דבר ממנה, וכידוע אשר יראת ה' היא אוצרו ונהיינו שכאשר יש לאדם יראת שמים והוא רוצה לקיים את רצון ה', וכל העת הינו ממתין אל הרגע שיזדמן לו לקיים מצוה אזי הוא זוכה שיהיו דברי התורה שמורים בקרבו כאוצר השומר את אשר בתוכו, ולא ישכחו הימנו]. ומעתה זוהי כוונת התנא, ש"הלומד ע"מ לעשות" זוכה לקנות את התורה, כי ע"י שמירת וקיום המצוות כהלכתן אין התורה נשכחת מן האדם.

וחוסף המד"ש וכתב כי לא רק קיום המצוות בפועל ממש מועיל לזכירת התורה, אלא אף כאשר האדם רק מקבל ע"ע שבעת שיבוא לידו קיום מצוה כלשהי ימהר לקיימה כראוי, כבר יזכה למעלה נפלאה זו שתשתמר התורה בקרבו ולא ישכחנה, ודבר זה מדוייק בלשון התנא, שלא אמר "הלומד ועושה" שהיה משמע שמקיים בפועל, אלא "הלומד ע"מ לעשות" המורה על הקבלה שמקבל שיעשה ויקיים בעת שיבואו המצוות לידו, שאף זה לבד מועיל

לקנין התורה. וכעין זה יבואר גם בדברי שלמה המלך הנ"ל, שאמר "ומצותי יצור לבך" ודייק להורותינו בכך שסגי במה שיתן האדם בלבו לעשות, ויקבל ע"ע לקיים המצוות כראוי וכיאות, ואף בזה יזכה להבטחת הפסוק "תורת אל תשכח".

בעת הלימוד יצייר האדם לנגד עיניו כאילו ענין זה שהוא לומד נצרך לו למעשה

ובגמרא (עירובין נד ע"א) איתא, רבי יצחק אמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפין ובלבבך לעשותו (דברים ל, יד), אימתי קרוב אליך הדבר מאד, בזמן שבפין ובלבבך לעשותו, וביאור הדבר הוא שהאדם צריך ללמוד באופן שבכל דבר שהוא עוסק יצייר לנגד עיניו שהדבר הזה נצרך אצלו למעשה, ואז יזכה שיהיה הלימוד ברור בעיניו ויקנהו בקנין גמור, וזהו "אימתי קרוב אליך הדבר מאד" ותזכה להבין את דברי התורה על בוריים, "בזמן שבפין" כלומר שבעת שהינך לומד את הדברים ומוציאם בפין, אזי תחשוב "בלבבך" כאילו הינך עומד "לעשותו" והסוגיא הזו נחוצה לך למעשה, ואז תתעמק היטב בלימודך ויהיה קנוי אצלך כדבעי. וכדומה לזה מצינו גם בדברי הרמב"ן באגרת הידועה שכתב לבנו וז"ל וכאשר תקום מן הספר (פי' כאשר תסיים לעסוק בתורה), תחפש כאשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו עכ"ל, ודברים אלו הם כעין דברי התנא הללו שיש ללמוד "על מנת לעשות", וכבר בעת הלימוד יש לחשוב מהו הדבר שאפשר להוציא מן הלימוד הזה ולקיימו למעשה.

ע"י חידושי תורה נבראים שמים חדשים

בילקוט מעם לועז כתב פירוש נוסף לקנין זה, שיהיה הלומד מחדש חידושים בעת לימודו, וחז"ל אמרו (זוה"ק ח"א דף ד ע"ב) שע"י החידושים שהאדם מחדש בעת עוסקו בתורה הרי הוא בורא שמים חדשים, וזהו שאמר התנא "הלומד על מנת לעשות" כי ע"י החידושים יש בכחו לעשות שמים חדשים.

המחכים את רבו.

ע"י שהתלמיד שואל וחוקר את רבו בלימודו יחכימו שניהם ביותר

במדרש שמואל ביאר את כוונת התנא, כי התלמיד צריך להשתדל לשאול את רבו את כל הקושיות העולות לו בלבו תוך כדי לימודו, וזה יגרום שחכמת הרב תגדל עד מאד, מפני שיצטרך לעיין היטב בתלמודו בכדי שיוכל

תתקבד דרכי מסכת אבות אבות

להשיב לתלמידו דבר הגון, וע"ד שאמרו חז"ל במסכת תענית (ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי וכו' ומתלמידי יותר מכולן, ונמצא התלמיד הלזה "מחכים את רבו", אמנם לא זו בלבד שחכמת הרב תתרבה, אלא אף התלמיד יזכה לקנות את התורה כראוי ואמריה יעמיקו שרשים בלבו, משום שהוא שואל וחוקר תדיר את רבו ושכלו מתחדד במאד עי"ז, הרי שבכח מה שהוא "מחכים את רבו" מתחכם גם הוא עצמו.

כשיש לרב תלמיד המרבה לשאול ולחקור, צריך הרב להכין א"ע ביותר

כתב במד"ש כי התנא רמז בדבריו שהתלמיד שישתדל בעוז ותעצומות להבין את תלמודו על בוריו, וכל הדבר הקשה יקריב אל רבו ויבקש ממנו מענה לשאלותיו, הנה מחמת כן יהיה הרב מוכרח לעיין היטב בלימודו ותגדל חכמתו עד מאד, וכיון שכן יזכה ליתרון נכבד שיהיה רבו חכם יותר, ואז יוכל לקנות ממנו תורה הרבה באיכות ובכמות. וכענין זה כתב גם בילקוט מעם לועז שכאשר התלמיד מרצה תמיד את קושיותיו לפני רבו, אזי הרב מכין באופן מיוחד את השיעורים שהוא עתיד למסור לפני תלמידו, ואז יוכל התלמיד לקנות יותר מרבו, וכזאת מצינו שסיפרו לנו חז"ל (ב"ק ק"ז ע"א) שכאשר עלה רב כהנא מבבל לארץ ישראל אמר ריש לקיש לרבי יוחנן ארי עלה מבבל, ולפיכך יעיין היטב בדרשתו להכינה יפה יפה שלא יקפחנו ארי זה בשאלותיו, ומעתה מובן היטב ש"המחכים את רבו" הינו מהקנינים המועילים להשגת חכמת התורה.

התלמיד המחכים את רבו אהוב עליו ביותר, והוא מקנה לו את כל חכמתו

בספר 'דוד במצודה' ביאר עוד, כי הנה מדרך הטבע כאשר יש לרב תלמיד הנכנס לגדר "המחכים את רבו", והרב מרגיש שע"י תלמיד זה מתקיים בו מאמר חז"ל (תענית ז ע"א) ומתלמידי יותר מכולן, נעשה התלמיד הזה אהוב על רבו ויקר ללבו יותר משאר התלמידים, ועמו יהיה רוב משאו ומתנו בענינים הנלמדים, ויקנה לו את כל חכמתו אשר זכה להשיג, נמצא שזה התלמיד זכה לקנות הרבה גופי תורה, ושפיר אמר התנא ש"המחכים את רבו" יזכה לקנין התורה במידה גדושה.

התלמיד צריך לאחוז בנפשו שרבו חכם בתורה

עוד כתב במדרש שמואל שהתנא נתכוין לרמוז בדבריו כי כדי שיתרבה חשק התלמיד לקנות תורה מרבו, צריך הוא לאחוז בנפשו שרבו חכם גדול

וידיעתו רבה בתורה, ואז יחפוץ תמיד ללמוד מחכמתו, אך אם לא יהא רבו חכם בעיניו לא יהיה כרוך אחריו שילמדנו תורה ויתרשל מאד בדבר, וממילא ישאר עם חסרון גדול בחכמת התורה, ולפיכך אמר התנא שהאדם החפץ להשיג ולקנות את התורה עליו להיות "מחכים את רבו", כלומר שיהא רבו מוחזק בעיניו לחכם גדול, ואז יתרבה קנין תורתו.

החילוק שבין חכמי התורה לבעלי חכמות היצוניות בענין נתינת כבוד לחכמים הקודמים

והנה בענין הלזה ניכר החילוק הגדול שיש בין חכמת התורה לחכמות היצוניות - להבדיל, כי הנה בשאר החכמות, ככל שהדורות חולפים ועוברים סוברים בעלי החכמה שהם עולים בגדולתם וחכמתם על כל הקודמים להם, והתלמידים מחזיקים את עצמם שחכמתם גוברת על זו של מוריהם, וזאת משום שבכל דור ודור מחדשים החכמים ענינים חדשים בתחומי הרפואה והטכנולוגיה וכיוצ"ב, דברים אשר לא ידעום הדורות הקודמים ולא עלו על דעתם כלל, וכמו כן פעמים הרבה מגיעים החוקרים למסקנא שונה לגמרי ממה שקבעו החוקרים שקדמו להם, ולכן הם מבטלים את דבריהם כעפרא דארעא ומשימים אותם כשוטים נבערים מדעת, משא"כ גבי חכמת התורה הקדושה והטהורה שאפי' החכמים המופלגים שזכו להיות גדולי תורה ממש והם בקיאים בכל מכמניה, מחזיקים את עצמם כקטנים ממש לעומת רבותיהם וגדולי הדורות הקודמים.

ובענין זה ראיתי עובדא שהיתה עם הגאון רבי שלמה היימן זצ"ל ראש ישיבת תורה ודעת, שפעם אחת מסר שיעור נפלא לתלמידיו, ובתוך דבריו עלה בידו ליישב את קושיית הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל בטוב טעם ודעת והיו הדברים שמחים ומאירים, אכן בגמר שיעורו אמר לתלמידיו כי אף שהדברים נראים כאמיתיים, עכ"ז בטוח הוא שאין התירוץ נכון, כי מאחר שהרעק"א הניח את קושייתו זו ביצריך עיון ולא מצא תירוץ שהניח את דעתו, לא יתכן שאנו נשיג יישוב שלא עלה על דעתו של אותו גדול, ולפיכך מוכרח הדבר שאין התירוץ נכון.

ובעין זה אנו מוצאים פעמים רבות בספרי האחרונים - אם בספרי שו"ת ואם בספרי פלפול - שמביאים מדברי גדולי ישראל הקודמים להם ודנים בהם, ואם יש להם השגה מסוימת על דבריהם, הרי הם כותבים בסגנון של הכנעה כגון "ולא זכיתי להבין את דבריו" וכיוצ"ב, ואף אם לבסוף באו למסקנא שדברי הקודמים להם נסתרו וא"א ליישבם בשום אופן, הנה תדיר יהיו הדברים

תתקבו דרכי מסכת אבות אבות

נאמרים באופן של נתינת כבוד והבעת הערכה גדולה עד אין שיעור, והוא משום שהם מחזיקים בדעתם שגדולי הדורות שלפניהם היו חכמים גדולים עד מאד, וע"כ אי אפשר לחלוק על דבריהם כ"א כאשר אין שום ברירה אחרת.

והמכון את שמועתו.

האדם צריך להתבונן בשורש הסוגיא וההלכה ועוד שישננם בלבו

ביאר במדרש שמואל שהתנא נתכוין להורות שלא יהיה העוסק בתורה כאותם התלמידים שבשעת לימודם הם מדברים ומצפצפים בקולם, אך אין בהם תבונה לידע ולהתבונן בשורש כוונת הסוגיא וההלכה, אלא יש לו לכוון את שמועתו, והיינו שעליו להתבונן בעיקר כוונת הסוגיא ויסודה, ועי"ז יהיו הדברים שלומד תקועים וקבועים בלבו לאורך ימים. עוד פירש שהתנא נתכוין לרמוז שהאדם צריך לחזור על מה שלמד ושמע לעולם, ואף אם הוא עסוק וטרוד מאד ואין לו פנאי לשנן את תלמודו בפיו, עליו לחשוב בלבו על דברי התורה שלמד, וזאת יוכל לעשות אפי' בזמן מועט, ולזאת נתכוין התנא באומרו "המכוון את שמועתו", דהיינו שהוא שומר את השמועות ששמע בדברי התורה ע"י הכוונה, ר"ל שמהרהר וחושב עליהם במחשבתו.

האדם צריך לצמצם ולרכז את מחשבתו במה שלומד עתה

ביאר נאה נוסף בדברי התנא כתב הר"ר אברהם טווערסקי שליט"א, שאחד מקניני התורה הוא שבעת הלימוד יהיה הלומד מכוון את דעתו ומצמצמה להתבונן רק בענין זה שהוא עסוק בו, ושלא יהיה מוחו מקפץ מענין לענין ומשוטט אנה ואנה, כי אז לא יוכל לרדת לעומק הענין ולהבינו על אמיתתו. ודבר זה יש ללמוד ממה שמצינו בכח הגשמי של האדם, כי הנה בגוף האדם ישנה מידה מסוימת של כח והוא מתפשט בכל חלקי הגוף, וכאשר הוא מרכז את כל כחות גופו למקום אחד, וכגון שמצמצם את כחו ביד ימינו - אזי יש ביכולתו לעשות עמו אפילו דברים שנדרש להם כח רב ועצום, וכגון לשבור אבנים וכיוצ"ב, ובדומה לזה גם במוח האדם שיש בו כח נפלא שעל ידו יוכל להבין ולהשכיל מאד בעסק התורה, אולם מכיון שטבע האדם שמוחו מתפשט ומשוטט בענינים שונים והוא טרוד בטירדות רבות, אזי אף כשהוא לומד אינו יכול לתפוס את עומק הענין ולהבינו בשלימות הרצויה, וע"כ הזהירו התנא להיות "מכוון את שמועתו" - שהוא מלשון כיוון, והיינו שיכוון את מחשבתו

תתתקבו **אבות** פרק ו משנה ז **דרכי**

ויצמצמה לעסוק רק בשמועה זו שהוא לומד עתה, ועי"ז יוכל לקנות את התורה כראוי.

וְהַאֲמִיר דְּבַר בְּשֵׁם אֲמִירוֹ.

ביאור הדבר שאמירת דברים בשם אומרם מועיל לקנין התורה

ביאר במד"ש מפני מה קנין התורה תלוי בכך שיהיה האדם "אומר דבר בשם אומר", כי הנה כאשר ירצה האדם לומר חידושי תורה לשומעי לקחו, אם יטול דברים שנתחדשו ע"י אנשים אחרים ויאמרם כאילו הוא חידשם, ודאי שלא יעמול בעצמו לקנות את התורה שהרי די לו במה שהוא אומר חידושי תורה אלו, אך אם הוא מקפיד לומר תמיד בשם בעל המימרא, הנה כשיחפוץ לומר דבר מה מדיליה יהיה מוכרח להשתדל לחדש בתורה, וזה עצמו יהיה סיבה לכך שיהגה בתורה ויתעמק בה בכל כחו ויזכה לקנות בה קנין אמיתי.

חומר אמירת ד"ת שלא בשם אומרם

ובתב בילקוט מעם לועז שהאדם האומר דברי תורה של אחרים בלא לומר שם אומרם עובר על האיסור שאמר הכתוב (משלי כב, כב) אל תגזל דל כי דל הוא, ובפרט כאשר בעל המימרא כבר נסתלק מן העולם, שבכה"ג אמרו חז"ל (יבמות צז ע"א, סנהדרין צ ע"ב) כל ת"ח שאומרים דבר שמועה משמו בעוה"ז שפתותיו דובכות בקבר, ודבר זה גורם לו חיות במקום שהוא שם, ואילו כאשר אדם אומר דברי תורה של זולתו ואינו מזכיר את שמו הרי הוא כמי שגוזל את חיותו של הדל השוכן בעפר (שהוא נחשב לדל מן המצוות לפי שאינו יכול להוסיף זכויות, כאמרם ז"ל (שבת ל ע"א) כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות), ומזה הטעם אמר התנא שע"י כך מביאים גאולה לעולם, כי דבר זה ששפתותיו דובכות בקבר הינו כעין תחיית המתים הבאה ע"י אליהו הנביא זכור לטוב (משניות סוטה פ"ט סוף מט"ו) שהוא יבשרנו על הגאולה. והוסיף עוד שמזה יקחו מוסר אותם מחברים המקבצים דברי תורה משל אחרים ואינם מזכירים את שמותיהם ובדעתם לרכוש כבוד ע"י חיבור זה, אמנם באמת המה נוחלים קלון, כי לבסוף יצא שמם בין התלמידי חכמים כגונבי דברי תורה.

אמירת הדברים בשם אומרם מועילה להבנת דבריהם לשיטתם

מעלה נוספת בקנין התורה הנגרמת ע"י אמירת דבר בשם אומרם מבואר בילקוט מעם לועז, שלפעמים ע"י שידע הלומד מי אמר מימרא זו יבין גם את מה שאמר בענין אחר, וכידוע שפעמים רבות אומרים החכמים את דבריהם

תתקבץ דרכי מסכת אבות אבות

'לשיטתייהו', ואם ילמוד רק את דבריו עצמם בלא לידע שם אומרם לא יזכה להבנה זו. ובספר רוח חיים ביאר ג"כ עד"ז שלפעמים מצינו בגמרא שמקשים על משנה כלשהי או מאמר מסוים ומתרצים 'הא מני רב פלוני היא', כלומר שדבר זה הולך לשיטת תנא או אמורא פלוני, ולעתים מתיישבים הסתירות ע"י שמעמידים שחכם פלוני אזיל לשיטתו במקום זה וחכם אלמוני אזיל לשיטתו במקום אחר, הרי לנו כמה גדולה החשיבות לומר כל דבר בשם אומרו, כי ע"ז יתיישבו הקושיות ויתבררו הסוגיות.

ומן הענין לציין דבר צחות שהיה עם הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל השייך לקנין זה, פעם אחת נודע לו שאדם אחד אמר ברכים מערכת דברי תורה ששמע ממנו ואמרו כאילו הם מדיליה, ולא זו בלבד אלא שאמרו בשיבוש וע"ז ניטל כל הדרו ותפארתו של החידוש, נענה רבי שמואל ואמר, על מעשה הגניבה עוד יכולני למחול, אבל על ה'טבח ומכר' שעשה לדברי התורה הללו, ששחטם וקלקלם, זאת אין ביכולתי למחול לו...

הָא לְמַדְתָּ, כָּל הָאוֹמֵר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ, מְבִיא גְּאוּלָּה לְעוֹלָם.
בעת הגאולה תתמלא הארץ דעה

במה שסיימה המשנה את הקנין הזה עם ענין הגאולה, ביאר במד"ש ע"פ פשוטו, שהתנא חפץ לומר שבאמירת דבר בשם אומרו יש מעלה נוספת חוץ מעצם הענין של קנין התורה שבו, שהרי על ידו האדם "מביא גאולה לעולם". ובאופן אחר כתב שהתנא נתכוין לבאר מפני מה אמירת דבר בשם אומרו הינו אחד מקניני התורה, ולכן אמר "הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם", והרי בעת הגאולה יהיה גילוי התורה באופן נפלא ביותר וכל אחד יזכה לקנותה, וכמאמר הכתוב (ישעיה יא, ט) כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכיון שע"י שזה האדם אומר דבר בשם אומרו הרי הוא מקרב את הגאולה השלימה, נמצא שבכך הוא קונה את התורה, כי זה גורם שתתמלא הארץ דעה ותהיה ידיעת התורה והבנתה באופן נעלה ונשגב עד למאד.

מְבִיא גְּאוּלָּה לְעוֹלָם.

הגאולה באה ע"י האומר דבר בשם אומרו בגין האמונה
שיש לו

הנה לכאורה דבר זה - שאמירת דבר בשם אומרו מקרבת את הגאולה - אינו מובן בסברא. וביאר בספר בן יהודיע (מגילה יב טו ע"א ד"ה או יובן) כי הנה

הובא לעיל שבכך שאומרים דבר בשם אומרו יש לבעל המימרא תועלת ששפתותיו דובבות בקבר, וזה שאומר בשמו חפץ באמת להיטיב עם בעל המימרא ולזכותו בזכות זו לאחר מותו, נמצא שהוא מאמין בלבו בדברים הנסתרים הנעשים לאדם בקבר לאחר פטירתו מן העולם, שזאת נודע לנו מדברי חז"ל ע"פ קבלה ואינם גלויים לנו כלל, והמאמין בדבר קבלה הרי הוא נחשב לבעל אמונה, וכיון שידענו מדברי חז"ל (מכילתא שמות ו, הובא בקוג' ספר הזכרונות לרבי צדוק הכהן מלובלין מצוה ראשונה ד"ה וכבר בא) שבנ"י נגאלים בזכות האמונה, הרי שהאמונה מקרבת את הגאולה, והמאמין בדבר אחד מדברי קבלה הרי הוא מאמין בכלם, ע"כ שפיר קאמר "המביא דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם".

בזכות שהאדם כופה את טבעו תבוא הגאולה

מעם נוסף בדבר אמר הגאון רבי אברהם זלמנס זצ"ל מגדולי בית נובהרדוק (הובא בספר ממעינות הנצח), כי הנה בדרך כלל האדם מצד טבעו נוטה לייחס לעצמו כל דבר חכמה שהוא מוציא מפיו, וההקפדה על דבר זה לומר כל דבר בשם אומרו היא נגד טבעו, ואדם זה שזכה להתעלות ולכפות את טבעו לומר דברים בשם אומרו כחו גדול מאד בשמים, וזכותו רבה אף להביא את הגאולה.

את הגאולה אפשר לקרב אף ע"י דברים קטנים

והוסיף עוד יסוד נפלא בקשר לדברי המשנה, כי הנה בני אדם סבורים שאת הגאולה אפשר לזרז רק ע"י מעשים כבירים ודברים נשגבים, אמנם כאן לימדונו חז"ל שאף ע"י פעולה פשוטה שכזו של אמירת דבר בשם אומרו כבר אפשר לקרב את הגאולה.

ובילקוט מעם לועז כתב לפרש (בשם דמשק אליעזר) ע"פ דברי המשנה האלו את מאמר המדרש תנחומא (פרשת במדבר כב), כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתוב אומר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, כי הנה ממה שאמר התנא "האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" - נשמע שאם אומר את הדבר שלא בשם בעל המימרא הרי הוא מעכב את הגאולה, ועפ"ז יתפרש כמין חומר, כי הנה נודע שהמשיח נקרא עני כדכתיב (זכריה ט, ט) הנה מלכך יבוא לך וגו' הוא עני ורוכב על חמור, והוא יושב בשערי רומי וסובל יסורים (סנהדרין צח ע"א) ומצפה לציווי מאת ה' לגאול את עמו ישראל. וזהו שאמר המדרש "כל שאינו אומר דבר בשם אומרו" ומעכב בכך את הגאולה, "עליו הכתוב אומר אל תגזול דל וגו' ואל תדכא עני", היינו את מלך המשיח שהוא עני ורוכב על חמור ויושב "בשער" רומי, כלומר שהפסוק מבקש מן

האדם שלא יעכב את הגאולה ובכך יגרום למלך המשיח להמשיך להתייסר בשערי רומי.

כוונת התנא הינה על הגאולה הפרטית

הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע תמה כי מאחר שכבר בזמן הגמרא הקפידו מאד על ענין זה של אמירת דבר בשם אומרו, וכמעט בכל דף מן הש"ס מוצאים אנו תנא או אמורא שאומר מימרא בשם אומרו, א"כ למה עדיין לא נושענו ולא נתקיים בנו ענין זה שאמירת דבר בשם אומרו מביאה גאולה לעולם. ותירץ שיש ב' מיני גאולות, האחת היא הגאולה הכללית שבה יגאל הקב"ה את כלל ישראל מן הגלות הנוראה הנמשכת כבר אלפי שנים, והשנית היא הגאולה הפרטית שענינה שהשי"ת מושיע את כל אחד ואחד מישראל ממצוקתו האישית, ועוזר לו בדבר המסוים שהינו נצרך לו, ובמה שאמר התנא כאן "מביא גאולה לעולם" נתכוין לגאולה הפרטית, לפי שאף טרם שתבוא הגאולה נצרכים בני"י להוושע מקשייהם, וכמו שנרמז במאמר הכתוב (משלי לא טו) ותקם בעוד לילה, והיינו שאף בעת הגלות המרה הדומה ללילה מרחם הקב"ה על בניו ועושה להם תקומה וממלא חסרונותיהם. (וענין זה דומה לביאורו הידוע של הרה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע על מה שאנו אומרים בנוסח הזמירות שתרחמני עוד בגלותי לגאלני, שהננו מבקשים שאף "בגלותי" היינו בעודנו שרויים בגלות, יגאלנו השי"ת וימלא משאלותינו ויצילנו ממצוקותינו).

מחברי ספרים צריכים להזהר מאד לומר הדברים בשם אומרם

בעל מחבר ספר מסוים נכנס אל כ"ק האדמו"ר בעל ישמח ישראל מאלכסנדר זצ"ל בכדי לקבל את הסכמתו להוציא את ספרו לאור עולם, פתח הצדיק את הספר ועיין בו אחת הנה ואחת הנה, וראה שהמחבר ליקט בספרו מאמרים מתוך ספרים אחרים אך לא ציין מאין נטל את הדברים, ונראה מלשונו כאילו הוא חידשם, הוכיחו הישמח ישראל על כך שלא כתב את הדברים בשם אומרם, ויאמר לו כי ע"פ הדבר הזה יתפרש הכתוב בקהלת (יב, יב) עשות ספרים אין קץ, כי הנה במשנתנו נאמר שהאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, וכעת שמדפיסים ספרים ואין נזהרים בכך הרי שגורמים עיכוב הגאולה, וזהו "עשות ספרים" שמוציאים ספרים רבים ואין מזכירים את שם אומרי החידושים, זהו גופא הסיבה לכך ש"אין קץ" לגלות המר הזה ועדיין איננו נגאלים.

שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

ביאור הראיה למאמר התנא ממעשה דמרדכי ואסתר

בספר יערות דבש תמה איך מביאה המשנה ראייה לכך שאמירת דבר בשם אומרו מביאה גאולה לעולם - ממה שאירע אצל מרדכי ואסתר, דילמא רק אז נעשה הנס הלזה ואינו סימן לדורות שכל אדם האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. וביאר את הדבר בהקדם מה שיש להתבונן בדבר הזה למה אמרה אסתר למלך בשם מרדכי, והרי היה לה לחשוש שמא יעשה המלך דרישה וחקירה אודות הדבר ויחליט שאין הדברים נכונים, ויכעס על מרדכי בגין כך שהעליל עלילה כזו על שני סריסי המלך, ועי"ז תגרם סכנה גדולה למרדכי הצדיק ולכל עם ה' [ובאמת איתא במדרש (ילקוט"ש אסתר רמז תתנג) עה"פ (אסתר ב, כג) ויבוקש הדבר וימצא, שמעו בגתן ותרש שנאמר למלך, והעבירו את (סם) הנחש מתוך הקיתון, וברא הקב"ה נחש אחר לתוך הקיתון ע"כ, הרי שבדרך הטבע ה' מתברר שמדובר בעלילת שקר], ולכאורה היה עדיף שתאמר את הדבר לאחשוורוש בלא להזכיר את שם מרדכי, ורק כאשר יתברר שאכן אמת הדבר והמלך יחפוץ להכיר לה טובה, תאמר שמרדכי הגיד לה על כך.

אמנם הביאור בזה הוא כי אסתר ידעה את הענין הזה שהאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ולפיכך סמכה בדעתה שודאי לא ייגרם שום חשש סכנה למרדכי או לאחרים, כי עצם הדבר שהיא אומרת למלך בשם מרדכי יגרום לגאולה ובודאי יצא מכך רק טוב וחסד, ולפיכך אמרה את הדברים בשם מרדכי, ומעתה שפיר יש ראייה מאסתר שאמירת הדברים בשם אומרם מביאה גאולה לעולם, ומזה גופא שאסתר אמרה את הדבר בשם מרדכי ולא חששה לסכנה, למד התנא שאמירת דברים בשם אומרם מביאה גאולה לעולם.

ה גדולה תורה, שהיא נותנת חיים לעושיה פועלם הזה ובעולם
הבא, שנאמר כי חיים הם למצאיהם, ולכל בשרו מרפא.
ואומר רפאות תהי לשרך, ושרקי לעצמותיה. ואומר עץ חיים
היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר. ואומר פי לויית חן הם

פירוש רש"י

ה שהיא נותנת חיים לעושיה. אוכל פירומיה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: כי חיים
הם למוצאיהם. אל תקרי למוצאיהם, אלא למוצאיהם צפה בעולם הזה: ואומר ושרקי לעצמותיה.
שהיא משקה עצמותך בקצר: ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה. בעולם הבא. ושמה תאמר,
לחיים הוא זוכה, אבל מי יאמר שיהיה זוכה לעושר, שהרי יש לך בני אדם הנדונין בעניות שהמות
מציצ להם מן החיים, לכך נאמר כי לויית חן הם לראשתך וענקים לגררותך, אזהרו דבר המציצ

משנה ח

גדולה תורה, שהיא נותנת חיים לעושיה.

עיקר לימוד התורה הוא כשלומד ע"מ לקיים

דייק במדרש שמואל, מפני מה נקט התנא "לעושיה" והרי כיון שבתורה עסקינן
היה לו לומר "ללומדיה". וביאר כי המשנה באה לרמוז כאן את מה
שידענו מכבר שעיקר לימוד התורה הוא הלימוד ע"מ לעשות ולקיים, וכמו
שאמרו חז"ל (ירושלמי שבת פ"א סוף ה"ב) הלומד שלא לעשות נוח לו אילו לא
יצא לעולם, וכן אי' במסכת יבמות (קט ע"ב) כל האומר אין לו אלא תורה
(ופירש"י שאינו מקיים), אפילו תורה אין לו, הרי שלימוד התורה ללא קיום
הדברים הנאמרים בה אינו נחשב כלל, וע"כ אמר התנא שהתורה "נותנת חיים
לעושיה" כי רק האדם שגם מקיים את מצוותיה יזכה לסגולת התורה הנותנת
חיים ללומדיה בזה ובבא.

אף מקיימי המצוות לא יזכו לחיים כי אם בשכר הלימוד

עוד ביאר בכוונת התנא, שנתכוין לרמוז לנו שהשכר הבא בגין לימוד התורה רב
יותר מן השכר הבא בגין מעשי המצוות וקיום התורה, וזהו אמרו "גדולה
תורה" היינו כמה רבה חשיבותה של מצות לימוד התורה, שאפילו "עושיה" הם
האנשים המקיימים בפועל את כל הנכתב בתורה, הנה לימוד התורה היא
ה"נותנת" להם "חיים" ולא קיום המצוות, יען כי שכרה רב מאד ובכחה להעניק

לְרֵאשֶׁתְּךָ, וְעֲנֻקִים לְגִרְגְרוֹתֶיךָ. וְאוֹמֵר תִּתֶּן לְרֵאשֶׁתְּךָ לְוֵית חֵן,
עֲטֹרֶת תְּפָאֶרֶת תִּמְגֶנֶךָ. וְאוֹמֵר פִּי בִי יִרְבוּ יָמֶיךָ, וַיִּוְסִיפוּ לָךְ
שָׁנוֹת חַיִּים. וְאוֹמֵר אַרְךָ יָמִים בְּיַמִּינָהּ, בְּשִׂמְלֵאלָהּ עֲשֶׂר וְכָבוֹד.
וְאוֹמֵר פִּי אַרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים, וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ. וְאוֹמֵר
דְּרָכֶיךָ דְרָכֵי נְעָם, וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם:

פירוש רש"י

את האדם למנוח חן צעירי האנשים, הוא אומר זה ממון. ושמה תאמר, ממון יתנו לך אבל לא יהא מוכזב בין האנשים, לכך נאמר עטרת תפארת תמוגך. ושמה תאמר, אפילו למד שלא לשמה זוכה לדברים הללו, לכך נאמר אורך ימים בימינה [שנת סג], למימינים זה, שלומדים לשמה, יש לו אורך ימים וחיים ואין צריך לומר עושר וכבוד. בשמאלה, למשמאלים זה, עושר וכבוד יתנו לו, אבל לא חיים ארוכים. ושמה תאמר, לחיים ועושר זוכה אבל לא לשלום, לכך נאמר ושלום יוסיפו לך:

חיים לאדם, ואילו מעשי המצוות אף כי גדול שכרם מעם ה', עכ"ז אין בכחם להשפיע חיים, ולזה נקט דוקא בלשון "לעושיה" ולא "ללומדיה", בכדי להורות לנו שאף אלו העושים יזכו לשכר החיים בגין לימוד התורה ולא די לכך בקיום המצוות.

העוסק בתורה - נחשב לו כאילו היא שייכת לו והוא עשאה

ובאופן אחר ביאר, שהתנא חפץ לחדש לנו מילתא רבתא אגב אורחיה, שהאדם הזוכה לעסוק בתורה, מחשיבים לו משמים כאילו התורה היא שלו והוא עשה אותה, וכדמצינו במסכת קידושין (לב ע"ב) שרבא ביאר שטעמו של רב יוסף הסובר 'רב שמחל על כבודו כבודו מחול' - הוא משום שכאשר החכם עוסק בתורה נחשב לו כאילו היא שלו, והוכיח זאת ממאמר הכתוב (תהלים א, ב) כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וילילה, שלכאורה יש לדקדק (ע"י רש"י קידושין שם ד"ה ובתורתו) שבתחילה כינה הכתוב את התורה בשם "תורת ה'" ואח"כ החשיב אותה כתורת האדם ואמר "ובתורתו", אמנם האמת היא כי טרם שהאדם עוסק בתורה הרי היא נקראת "תורת ה'", אולם לאחר שהוא הוגה בה כראוי ברוב חפץ ורצון כאומרו "כי אם בתורת ה' חפצו" - הרי הוא זוכה שתקרא על שמו ונחשב לו כאילו עשאה, ושפיר אמרינן "ובתורתו יהגה". ומעתה יתפרשו שפיר דברי התנא "שנותנת חיים לעושיה", כי בא לרמוז לנו שלומדי התורה הריהם כ"עושיה" והיא נחשבת כשלהם.

לְעוֹשֵׂיהָ.

גם מחזיקי התורה זוכים בסגולתה לחיים בעוה"ז ובעוה"ב

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר בשם המפרשים שמה שאמר התנא "לעושיה" בלשון רבים, בא לרמוז שסגולת התורה ליתן חיים אינה רק לאלו ההוגים בה, אלא גם אותם האנשים שזכו לסייע ללומדי התורה מממונם, ובכך הם גורמים שאנשים אחרים יוכלו להגות בתורה ולקיימה, הנה גם להם נותנת התורה חיים בעוה"ז ובעוה"ב, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט"ש בראשית רמז קסא) על הפסוק (בראשית מט, יג) זבולון לחוף ימים ישכון, וז"ל זבולון לחוף ימים בסחורתו ויששכר בתורתו, וזה עם זה שותפות בעוה"ז ובעוה"ב ע"כ, הרי לנו שע"י זבולון תמך ביששכר וסייע בידו ללמוד תורה נחשב כשותף בתורתו הן בעוה"ז והן בעוה"ב. נמצא מזה שגם על מחזיקי התורה עולה מאמר המשנה, וכה יאמר התנא "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה" היינו בין לומדיה ובין מחזיקיה - "בעוה"ז ובעוה"ב", כי השותפות ביניהם קיימת לעולמי עד.

גְדוּלַת תּוֹרָה, שֶׁהִיא נּוֹתֵנֶת חַיִּים לְעוֹשֵׂיהָ פְּעוֹלָם הִיא וּבְעוֹלָם הַבָּא.

לימוד התורה הינו מן הדברים ששכרם משולם הן בעוה"ז והן בעוה"ב

כתב הספורנו, כבר מנו חכמינו (פאה פ"א מ"א) קצת מצוות שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, ושם איתא ותלמוד תורה כנגד כולם, הרי כי בגין עסק התורה זוכה האדם לחיים ואושר במדריגות שונות הן בעוה"ז בעוה"ב, ולפיכך אמר התנא "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב".

הת"ח זוכה לבחי' חיים גם לאחר פטירתו - כשאומרים ד"ת בשמו

בספר רוח חיים ביאר את מאמר המשנה ע"פ מה דאיתא במסכת יבמות (צו ע"א) אמר רבי יוחנן משום רשב"י כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר, הרי לנו מזה שמלבד מה שהתורה נותנת חיים ללומדיה בעוה"ז, הנה גם בעת שהת"ח מסתלק מן העולם עדיין נחשב כאילו הוא חי בפועל ממש ומדבר בשפתיו, וע"כ אמר התנא "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז", ולא זו בלבד אלא שגם בעת היות הת"ח "בעוה"ב" הרי הוא זוכה לבחי' חיים בכל עת שאומרים דברי תורה משמו.

עובדא בענין זה שהתורה נותנת חיים לעושיה

ובענין זה שהתורה נותנת חיים לעושיה, מסופר על הגאון רבי שלמה הכהן מווילנא זצ"ל בעל מחבר ספר חשק שלמה, שבעת היותו בן י"ז שנה נפל למשכב ותקפתו מחלה קשה, והרופאים שהובילו למיטתו הורו שהוא מחוייב להפסיק מלימודו, והזהירוהו שאם לא ישמע בקולם נשקפת סכנה לחייו ח"ו, אמנם רבי שלמה לא שעה לדבריהם וסירב לציית להם, ואמר כיון שהתורה נותנת חיים ללומדיה - הנה אם אפסיק מלעסוק בה אהיה מחוסר חיים ואחשב כמת, ואף אם צדקו הרופאים בדבריהם שהלימוד עלול לקרב את מיתתי ח"ו, מוטב שאמות מתוך לימוד התורה מאשר שקצי יבוא בסיבת ביטול תורה, ואכן לא פסיק פומיה מגירסא כל אותה תקופה, ובחסד ה' עליו נתקיים בו מאמר התנא "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה" וזכה להאריך ימים ושנים הרבה.

שנאמר כי חיים הם למצאיהם, ולכל בשרו מרפא.

ביאור פסוק זה ע"פ מאמר חז"ל בעירובין

כתב רש"י שמפסוק זה ילפינן שהתורה נותנת חיים בעוה"ז, והסמיך לכך את דברי הגמ' בעירובין (נד ע"א) שדרשהו פסוק זה ואמרה אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה. ובמדרש שמואל ביאר שההכרח של חז"ל לדרוש את הכתוב באופן זה, היה משום שהפסוק פתח בדבריו בלשון רבים - למוציאיהם, וסיים בלשון יחיד - לכל בשרו, ולפיכך הבינו שיש לדרוש את תיבת ולמוציאיהם כאילו היו"ד שאחר האל"ף באה לפנייה ותקרא "למוציאיהם", ולכן אמרו אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה, והשתא מדבר כל הפסוק בלשון יחיד, וכוונת הקרא היא שדברי התורה מביאים חיים לאדם שמוציא אותם בפיו, ומרפאים את כל בשרו.

ולכל בשרו מרפא.

עובדא בענין זה שהתורה מרפאה את תחלואי האדם

סיפר בעל החלקת יואב זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) שפעם אחת היה יושב ועוסק בתורה בצוותא חדא עם רבו הגה"ק בעל אבני נזר זי"ע, בזמן שבנו בעל השם משמואל זי"ע - שהיה בן תשע שנים - נחלה במחלה

אנושה ומצבו היה קשה ביותר, האבני נזר התעמק בלימודו באופן מופלא, עד אשר זוגתו הרבנית נכנסה אל חדרו כשהיא בוכיה והרימה קול זעקה, הן בננו יקירנו גוסס ואתה יושב ולומד כאילו דבר לא אירע, ואינך עושה מאומה לרפואת ילדנו החולה, כאשר שמע האבני נזר את דבריה קם ממקומו, ניגש אל מיטת בנו החולה והניח את ידו הק' על פניו ותיכף ומיד שב לתלמודו, כעבור דקות ספורות החל הילד להזיע ומצבו התחיל להשתפר עד אשר בחסדי ה' הבריא לחלוטין, לאחר שסיים האבני נזר את לימודו התבטא ואמר, הנה האמת היא שמצב הילד היה משתפר והולך גם בלא שהייתי עושה שום פעולה - רק בזכות עצם עסק התורה שלמדתי, אך מכיון שהרבנית הרימה את קולה בכאב והפסיקה אותי מן הלימוד לזמן קט, כבר נגרם ביטול תורה לרגע אחד, ולפיכך הוכרחתי לקום ולגשת אל מיטת חוליו בכדי לזרז את רפואתו ולגרום להצלתו ע"י הנגיעה בפניו, הרי לנו מזה שהתורה גורמת רפואות בפועל ממש וכמאמר הפסוק "וכל בשרו מרפא".

זכות התורה מונעת מחלות צרות ויסורים

והנה לבר מן דין שהתורה מועילה לרפואות חולים, יש בכח העסק בה גם למנוע הרבה מחלות קשות ולהחזיק את הבריאים בבריאותם, וכפי שנראה מן העובדא שהיתה עם מרן החפץ חיים זצ"ל (הובאה בספר הנ"ל), באחת הערים שבמדינת ליטא הוצרכו לבנות בדחיפות בית חולים לצורך תושבי האיזור, עסקני העיר ארגנו אסיפה במטרה לקבץ ממון עבור בניית בית החולים, האסיפה התקיימה בהשתתפות החפץ חיים, כשאליה נקראו עשירי העם שיש ביכלתם לתרום מהונם להקמת בית החולים, כל המסובים ישבו סביב שלחן גדול, אולם הבחורים שנתלוו אל רבם הח"ח נותרו עומדים, ביקש הח"ח שיכניסו גם עבורם כסאות יען כי גם הם צריכים לשבת אצל השלחן, ואכן דאגו העסקנים שגם הם יוכלו לשבת, מובן מאליו שדבר זה לא נעם באזני העשירים הנכבדים שישבו שם, והם הרגישו שיש בכך פחיתות הכבוד עבורם, שהרי הם אלו המנדבים מממונם, ומה להם לישב יחד עם בחורים עניים שאין ידם משגת לתרום כמותם.

והנה כאשר הגיע שלב התרומות וכל עשיר בתורו אמר כמה הוא מתנדב, האחד נדר שתי מיטות בביה"ח, רעהו הוסיף ונדר חמש מיטות, והשלישי הגדיל ואמר שהוא תורם עשר מיטות, או אז נענה אחד מן העשירים בנימה של זלזול כלפי הבחורים ואמר, וכי מה יתנדבו הבחורים לצורך מטרה נעלית זו, השיב

החפץ חיים ואמר שכל אחד מהבחורים מתנדב חמשים מיטות, המה שמעו ותמהו מאד משום שזה עלה לסכום עצום ביותר, ואף העשיר הגדול ביותר לא תרם יותר מעשר מיטות. בראות הח"ח את תמיהתם אמר להם אכן כן הדבר, כל אחד מהם חסך מעמנו צורך לדאוג לחמשים מיטות, כיון שזכות התורה שלהם מגינה ומצילה שלא יארעו צרות ויסורים, וע"י לימודם יינצלו אנשים רבים ממחלות ולא יצטרכו כלל לבוא אל שערי ביה"ח, בשמוע העשירים את הדברים הללו יוצאים מפי הח"ח הבינו כי אכן מעלת לומדי התורה גוברת על חשיבותם וממונם עשרת מונים.

התורה מרפאת את נפש האדם מחלאת עוונותיו

והנה פשטות כוונת הפסוק "ולכל בשרו מרפא" קאי על רפואת הגוף ממחלות שונות, אמנם בילקוט מעם לועז הביא פירוש נוסף באופן אחר, שהדבר עולה על רפואה רוחנית, כי ע"י עסק התורה יתרפא האדם מכל חסרונותיו הרוחניים, ועד"ז ביאר גם את מה שדרשו חז"ל (עירובין נד ע"א) מן הפסוקים הללו שהובאו במשנתנו, חש בראשו יעסוק בתורה, חש בגרונו יעסוק בתורה, חש בעצמותיו יעסוק בתורה, חש בכל גופו יעסוק בתורה, ויש לפרש שנתכוונו בכך למיחושי וחולאי הנפש, כי אומרם "חש בראשו" קאי על האדם שיש עמו עוונות הקשורות עם המוח הנתון בראש האדם - כגון הרהורי עבירה ומחשבות רעות, שעצתו היא לעסוק בתורה שהיא תרפאהו מכל אותם מחשבות אסורות והשפעתם הרעה, ובמה שהוסיפו לומר "חש בגרונו" נתכוונו על חטאי הדיבורים האסורים שהאדם מדבר בפיו וגרונו, ואילו דבריהם "חש בעצמותיו" רומזים על מידת הקנאה המוציאה את האדם מן העולם (וע"ד הכתוב (משלי יד, ל) ורקב עצמות קנאה), וכן בסיום דבריהם "חש בכל גופו" נתכוונו לכלול את כל מיני החטאים, (כידוע שרמ"ח איברי האדם ושס"ה גידיו המה כנגד רמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה), שבכדי להנצל מכל אלו הדברים יש לאדם לעסוק בתורה, ועל ידה תהיה לו רפואה שלימה ויוכל להתרחק מן העוונות ולהתקרב אל השי"ת כבתחילה. עוד אמרו חז"ל (ויק"ר כה, א) אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ע"כ, נמצא מזה שלימוד התורה מכפר על עוונות האדם ומרפא את כל גופו מחלאת חטאיו, ובזה יתבאר מאמר הכתוב (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש, כי התורה"ק מרפאה את נפש האדם ומשיבה אותו אל הגוף כשהיא נקיה מכל חטא ועון.

תתקלח דרכי מסכת אבות אבות

ואומר רפאות תהי לשרך, ושקוי לעצמותיך.

התורה ומצוותיה מחזקים את גוף האדם ועצמותיו

הנה מקרא זה הינו פסוק במשלי (ג, ה), ונביא את ביאור המצוות דוד שם שפירש כי הנה בפסוק שלפניו (פסוק ז) נאמר אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע, ועל כך ביאר המצוות דוד שכוונת הפסוק להורות לאדם, שלא יהיה חכם בעיניו להקל בדבר שנאסר, ולטעון שאינו צריך לעשות לו גדר וסיג השומר ומרחיק מן העבירה, בחושבו שכיון שהוא חכם אינו צריך לחשוש ממכשול ובודאי ידע להזהר אף בלא גדרים אלו, אלא יש לו לחשוש שמא יכשל על אף חכמתו המרובה, ובגין כך עליו להתרחק מן העבירה ולעשות גדרים וסייגים שישמרוהו מלחטוא. ועל זאת המשיך הכתוב ואמר "רפאות תהי לשרך", וביאר במצו"ד שהגדרים הללו לא יזיקו לאדם, אלא אדרבה יועילו לו עד מאד וירפאו את נפשו, והיינו שהגדרים מחזקים את האדם וגורמים לו שלא יסור מקיום המצוות עכ"ד המצו"ד. ועל המשך הקרא "ושקוי לעצמותיך" פירש רש"י (בפירושו על מסכתין) שיהא משקה עצמותיך בקבר, נמצא מזה שהתנא הביא את הפסוק הלזה, בכדי ללמדנו שעסק התורה בצירוף כל מצוותיה והאיסורים שנאמרו בה המה מחזקים את גוף האדם ועצמותיו ומקיימים אותם.

עובדא מן הזוה"ק אודות דבר זה שהתורה נותנת חיים ללומדיה בעוה"ז ובעוה"ב

ובענין זה הביא בילקוט מעם לועז עובדא שהובאה בזוה"ק (זו"ח פ"ה לך לך דף לב ע"א) וכך איתא שם, מעשה ברבי אלעזר בנו של רשב"י שהלך בדרך, ונראה אליו אליהו הנביא בדמות אדם זקן וילד קטן היה מהלך לפניו (ורבי אלעזר לא ידע שאדם זה הינו אליהו הנביא), והגיעו למקום מים ולא יכלו להמשיך בדרכם, אמר רבי אלעזר לזקן, סבא, תן לי את הילד ואניחיהו על כתף אחת ואותך אניח על הכתף השנית, וכך אעבירכם את המים, אמר לו הזקן, כיון שהינך ת"ח ועוסק בתורה ודאי חלוש כח אתה כדרכם של לומדי תורה, שהרי בעבור כן נקראת התורה 'תושיה' לפי שהיא מתשת את כחם של לומדיה, וכיון שכך אין אתה האדם שיכול להעבירנו על כתפיך. אמר לו רבי אלעזר סבא סבא, דע שיש בי כח רב, ואם אכן אטול אתכם על כתפי יש ביכולתי להמשיך לישא אתכם מרחק חצי מיל אחר שיכלו המים, וכלפי מה שאמרת שהתורה מתשת כחו של אדם, הנה התורה מרפאת את האדם כדכתיב רפאות תהי לשרך, וגם כתיב ולכל בשרו מרפא, ואנכי שתיתי מן התורה הרבה מאד כמו אדם הנוטל

דרכי פרק ו משנה ח אבות תתקל"ט

סמי-רפואה רבים, ולפיכך נתחזק גופי ויש בי כח רב, ואכן עשה רבי אלעזר כדבריו ונטל את הילד על כתפו האחת ואת הזקן על כתפו השנית והעביר אותם את המים, לאחר שעברו אמר לו רבי אלעזר, דע לך שכחי רב בעוה"ז ובעוה"ב, ובגלל הילד הזה לא אתן רשות לשר של גיהנם לנגוע בך, ואכניסך לגן עדן, השיב לו הזקן צדקו דבריך ואכן כחך רב בעוה"ז ובעוה"ב ועתידים פניך להאיר כאור החמה ע"כ. הרי לנו מזה כמה גדול כחה של התוה"ק, שהיא נותנת חיים ללומדיה הן בעוה"ז והן בעוה"ב.

ואמר עין חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר.

ישנם ב' ענינים בקיום התורה, וב' מינים בתומכיה

רבינו הגר"א מווילנא זצ"ל פירש את הכתוב הזה (כביאורו על ספר משלי ג, יח), כי הנה דרך האדם המחזיק חפץ מסוים, שהוא אוהז בו בשתי ידיו, וכעין זה גם בתורה שיש בה ב' מיני מצוות - מ"ע ומל"ת, הנה אלו האנשים שזוכים לאחוז בתורה המה מחזיקים בה בתרתי, כי הם מקיימים בין את מצוות עשה שבה ובין את מצוות לא תעשה, ולפיכך נאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה" בלשון רבים להורות על ב' סוגי המצוות שהם מקיימים. וכמו כן לענין תומכי התורה ומחזיקיה שהם נקראים 'תמכין דאורייתא' ע"ש שהתורה עומדת ומתבססת בגינם כמו גוף האדם שעומד על ב' רגליו, גם בזה שייכים ב' סוגי החזקת תורה, האחד הוא האדם שמוציא ממון מכיסו בכדי לבנות ולהחזיק בתי כנסיות ובתי מדרשות וישיבות, והשני הוא האדם שתומך בגופו את תלמידי החכמים ומשמשם, ופועל לסעדם ולחזקם, ומטעם זה גם "ותומכיה מאושר" נאמר בלשון רבים לרמוז על ב' הענינים הנ"ל, ועל כל אלו מקיימי התורה ותומכיה העיד שלמה המלך שהתורה הינה עבורם "עץ חיים".

התורה מחזיקה את האדם שלא יפול ברשת היצה"ר

ובספר רוח חיים כתב כי הנה העולם נמשל לים זועף, וגליו סוערים מאד ועומדים להטביע את באי העולם במצולות התאוות, אך האדם החפץ להנצל מכך עליו לאחוז בתורה הנקראת עץ החיים שהיא משמשת כתבלין שעל ידה אפשר להתגבר על היצה"ר והתאוות שהוא מזמן לבני האדם, והפורש ממנה הרי הוא כפורש מן החיים כי היא חיינו, והאדם הלומד על דרך זה והוא מחזיק בתורה בכדי להנצל על ידה מן היצה"ר הרי היא נעשית לו באמת לעץ חיים.

ובענף עץ אבות הסמיך לדברי המשנה את העובדא הידועה שהובאה במסכת יבמות (קכא ע"א) אמר רבן גמליאל פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה, והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו רבי עקיבא, וכשעליתי ליבשה בא וישב ודן לפני בהלכה, אמרתי לו בני מי העלך, אמר לי דף של ספינה נזדמן לי, וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי ע"כ, ובדברי חכמים אלו יש לרמוז שהדף הלזה עולה על 'דף' הגמרא שהיה עוסק בה, שהיא הגינה עליו, ועל ידה זכה להשאיר בארץ החיים, שהרי על התורה נאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר".

וְאָמַר בִּי לֵוִית חֵן הֵם לְרֵאשִׁי, וְעֲנֻקִים לְגִרְוֹתָיָהּ. וְאָמַר תִּתֵּן לְרֵאשִׁי לְוִית חֵן, עֲמַרְתָּ תַּפְאֶרֶת תְּמַגֵּן וְכו', וְאָמַר אֶרְךָ יָמִים בְּיַמֵּינָהּ, פְּשֵׁמְאֵלָה עֲשֶׂר וְכָבוֹד. וְאָמַר בִּי אֶרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים, וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ.

ביאור סדר הפסוקים שהביא התנא כראיה לדבריו

רש"י פירש את סדר הכתובים שהביאה המשנה לראיה לדבריה, כי הנה בתחילה הוכיח התנא שהתורה נותנת חיים, ואם יאמר האדם הן ודאי שבכח התורה ליתן חיים, אך מי יאמר שיזכה העוסק בה לשפע עשירות, והרי ישנם בני אדם שנידונו לעניות ולפיכך טוב להם מותם מחייהם, לזה הסמיך את הכתוב "כי לויית חן הם לראשך", כי הנה מהו הדבר הגורם לכך שאדם ימצא חן בעיני האנשים, הוי אומר זהו הממון, וכיון ששמענו שהתורה נותנת חן לאדם, משמע מזה שהיא גורמת לו לשפע עשירות. ושמא יאמר האדם אף כי תתן התורה ממון, שמא לא יהיה הלומדה מכובד בעיני רואיו, לזה הסמיך עוד את מאמר הכתוב "עטרת תפארת תמגנך" הרי שהעוסק בתורה יזכה שיפארוהו ויכבדוהו. ושמא תאמר שאפי' מי שעסק בתורה שלא לשמה יזכה לאלו הדברים, לכך הביא עוד את מאמר הכתוב "אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד", שפירושו הוא (כדרשת חז"ל בשבת סג ע"א) שהמיימינים בה שהם העוסקים בתורה לשמה זוכים לאורך ימים ואין צריך לומר שיקבלו גם עושר וכבוד, ואילו המשמאילים בה שלומדים תורה שלא לשמה יזכו לעושר וכבוד אך אורך ימים אין להם, ומזה נראה שלסגולת החיים הניתנת להוגי תורה אין זוכין רק העוסקים בה לשמה. ואם יאמר האדם אכן נודע הדבר שבשכר התורה באים החיים והעושר, אבל מעלת השלום לא תינתן ללומדי התורה, לזה הביא פסוק נוסף "כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך", הרי לנו כי גם השלום הוא אחד מן המעלות הנכבדות שיחולו על עוסקי התורה.

למתנות אלו זוכה האדם המרבה להשתדל בתורה בכוונה
רצויה

ובספורנו כתב שהתנא הביא ראייה מהפסוקים הללו לכל הדברים שהתורה
מזכה את לומדיה, אבל דבר זה תלוי ועומד במידת הכוונה הטובה
של העוסק בה וכפי רוב השתדלותו ביגיעתה עכ"ד. נמצא מדבריו שלא כל אדם
זוכה באמת להשיג את המעלות הללו, אך לכל אחד מישראל יש אפשרות לקבל
את אלו המתנות אם ישתדל בה כראוי בכוונה רצויה.

כִּי לֵוִית חֵן הֵם לְרֵאשִׁי, וְעֲנָקִים לְגִרְוֹתֶיהָ.

כוונת הכתוב היא על המחשבה ועל הדיבור שעמהם עוסק
האדם בתורה

ביאר במדרש שמואל כי הנה בלימוד התורה יש ב' ענינים, בתחילה הוגה בה
האדם במחשבתו ומתעמק בה בעיון המח להבין את אמריה, ולאחר מכן
הוא מוציא בדיבור פיו את אשר עלה בדעתו, ועל ב' ענינים אלו נתכוין הקרא
במאמרו, "כי לוית חן הם לראשך" קאי על העיון והמחשבה במח שמקומו
בראש האדם, ואילו על הדיבור שבא לאחריה המשיך הכתוב ואמר "וענקים
לגירוותיך" שהוא גרונו של האדם, שממנו מוציא האדם את דיבורי התורה, ועל
ב' דברים אלו גם יחד יקבל האדם את שכרו בשלימות מאת הקב"ה נותן התורה.

וְאוֹמֵר אֶרֶךְ יָמִים בְּיָמֶיהָ, בְּשִׂמְלָה עוֹשֵׂר וְכָבוֹד.

לאריכות ימים ושנים זוכה רק העוסק בתורה לשמה

כתב במד"ש שהתנא נתכוין ליישב בכך קושיא שעלתה על דבריו הקודמים, כי
הנה בפסוק שהובא לפני כן נאמר "כי בי ירכו ימיך ויוסיפו לך שנות
חיים", וע"ז עולה התמיהה והרי ראו ראינו לומדי תורה רבים המסתלקים לבית
עולמם בקיצור שנים רח"ל, והיכן היא אריכות ימיהם של אלו, אי לכך הביא
התנא את הפסוק "אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד", שעל זה דרשו
חז"ל (שבת סג ע"א) ואמרו שרק לומדיה לשמה ומתוך אהבה בחי' ימין זוכין
להבטחה זו של אריכות ימים ושנים, אך האוחז בשמאלה של תורה, דהיינו
שהוא לומד תורה שלא לשמה בכדי שיקראוהו רבי או שיש לו שאר פניות
ורצונות כיוצ"ב, לא יזכה לאריכות ימים כי אם לעושר וכבוד.

תתקמב דרכי מסכת אבות אבות

ואומר כי ארך ימים ושנות חיים, ושלום ויסיפו לה.

"שנות חיים" קאי על אריכות ימים, ו"אורך ימים" קאי על מילוי הזמן בתורה ומצוות

בספר לב שמחה (פר' קרח דף צב ע"א) לכ"ק האדמו"ר מגור זצ"ל איתא ביאור נאה על פסוק זה, בהקדם מה שיש להקשות על מה שאנו מבקשים בברכת החודש "שתחדש עלינו את החודש הזה וכו' ותתן לנו חיים ארוכים", ולכאורה הדברים תמוהים מאד, מאחר שתפלתנו זו קאי על החודש הנוכחי בלבד, מה מקום יש להוסיף תחינה על "חיים ארוכים" שענינו הוא בקשה על השנים העתידות לבוא. אמנם הביאור בזה הוא ע"פ העובדא הידועה שאחר הלווייתו של בעל השפת אמת מגור זצ"ל אמר בנו בעל האמרי אמת זצ"ל לאחיו הגה"ח רבי משה בצלאל זצ"ל 'אבינו זכה לאריכות ימים', תמה רבי משה בצלאל לפשר הדבר, שהרי השפ"א נתבקש לישיבה של מעלה בהיותו אך בן נ"ח שנים והיכן היא אריכות ימיו, האמרי אמת שראה את תמיהתו ביאר את דבריו, ואמר שכוונתו היתה שהיו לו ימים גדולים וארוכים (פילע לאנגע טעג), וזאת מכיון שהוא מילא את כל זמנו וניצל את ימיו במלואם לתורה תפלה ועבודת השי"ת, נמצא שאף שלא ארכו שניו, אמנם ימים ארוכים היו לו.

ועפ"ז יתבאר היטב נוסח התפילה דברכת החודש "ותתן לנו חיים ארוכים", כי אנו מבקשים שנזכה שיהיו ימי החודש הזה הבעל"ט מלאים בתורה ובמצוות ועבודת ה', ועי"ז יהיו הימים שלמים וארוכים. ובזה יתפרש כפל הדברים שנאמרו בפסוק, שהרי כאן נאמרו ב' ענינים, האחד הוא "אורך ימים" והשני "שנות חיים", והנה פירוש "שנות חיים" הוא כפשוטו, שע"י התורה יזכה האדם להאריך ימים בעוה"ז ויסיפו לו משמים שנים נוספות, ואילו באומרו "אורך ימים" נתכוין לדברים האמורים, שיהיו הימים שלמים ומלאים בעסק התורה והמצוות ונמצא שימיו ארוכים, ולכל זאת יזכה האדם אם ישכיל לעסוק בתורה כדבעי.

ואומר דרכי דרכי נעים, וכל נתיבותיה שלום.

לומדי התורה - בין לשמה ובין שלא לשמה - זוכין להנצל גם מנזקים גדולים וגם מחוסר נעימות

רבינו הגאון מווילנא זצ"ל פירש את הפסוק הזה (בחיבורו לספר משלי ג, יז - וכפי שהרחיב בביאורו בספר ענף עץ אבות) כי הנה ברחובות קריה קיימים ב' מיני

דרכים, המין האחד הוא הרחובות הגדולים והראשיים ששם עוברים אנשים רבים בכל שעות היום, והנה כאשר האדם הולך שמה אינו צריך לפחד שמא יבוא שם אדם ויזיקנו היזק גדול, כגון שישדוד ממנו את כספו או שיכנו מכות נמרצות, כי מאחר שתמיד נוכחים שם בני אדם רבים אין דרכם של הלסטים ושאר אנשי בליעל לפעול שם, אולם מה שיש לו להזהר הוא שמא מחמת הצפיפות הנוצרת מריבוי העוברים והשבים ינזק ע"י שאחד מהולכי רשה"ר ידחפנו בשוגג ויפול, אכן דבר זה אינו גורם נזק גדול כ"כ כי אם אי-נעימות. והסוג השני הוא הסמטאות הצדדיות, ששם שורר פחד אף מנזקים גדולים, לפי ששם עלולים הלסטים להזיק אף בשעות היום מחמת שאין שם ריבוי עוברים ושבים.

והנה לימוד התורה לשמה מכונה בשם "דרך", כי העוסק בתורה לשמה נחשב כהולך בדרכים הרחבות שאינו צריך להתיירא ממזיקים במזיד, ורק מחוסר נעימות שעלולה להיווצר שם כנתבאר במשל, וע"כ אמר הכתוב "דרכיה" היינו הלומד תורה לשמה "דרכי נועם" כלומר ההגנה שהוא נצרך שהתורה תגין בעדו היא בעיקר שלא יקרו לו אי-נעימויות, ואכן בזכות עסק התורה ינצל מהם, אמנם העסק בתורה שלא לשמה נחשב כהליכה בסמטאות הצדדיות המכוננות בשם "נתיבות", שהלומד שלא לשמה נזקק לשמירה מיוחדת שלא יאונה לו כל רע, ובאמת הבטחתו נתונה לו שבזכות התורה יזכה ל"שלום" בכל הענינים וינצל אף מן הנזקים הגדולים העלולים לבוא עליו, שהרי אף שלימודו עתה הוא שלא לשמה, הנה אמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, נמצא שבלימודו הזה שלא לשמה מונח כח הלימוד הרצוי והנכון שהוא לימוד לשמה, וע"כ זכות התורה תגן בעדו להנצל מכל רע.

ט רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיאַ מְשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, הַנּוֹי, וְהַפֶּחַ, וְהַעֶשֶׂר, וְהַכְּבוֹד, וְהַחֲכָמָה, וְהַזְקָנָה, וְהַשִּׁיבָה, וְהַפְּנִים, נְאֻה לְצַדִּיקִים וְנְאֻה לְעוֹלָם. שְׁנַאֲמַר עֲטָרַת תְּפִאֲרַת שִׁיבָה, בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא. וְאוֹמֵר, עֲטָרַת חֲכָמִים עֲשֶׂרָם.

פירוש רש"י

ט עמרת. זה העושר: תפארת. זה הנוי: והבנים. ותפארת צניס אצומס: והכח. תפארת צחורים כחם: והכבוד. ונגד זקניו כבוד: והחכמה. דזקניס טונא איכא הכא, ומד מנייהו לזה שקנה חכמה:

משנה ט

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיאַ מְשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר הַנּוֹי, וְהַפֶּחַ, וְהַעֶשֶׂר, וְהַכְּבוֹד, וְהַחֲכָמָה, וְהַזְקָנָה, וְהַשִּׁיבָה, וְהַפְּנִים, נְאֻה לְצַדִּיקִים וְנְאֻה לְעוֹלָם.

בדברים אלו אפשר להשתמש לטוב ולמוטב, ואשרי מי שמסתייע בהם לדרך הטוב

כתב במדרש שמואל ששבעה דברים אלו שנמנו כאן, הינם דברים שניתן להשתמש בהם בין להרע ובין להיטיב, ואדם שעמל ותיקן את עצמו להיות טוב, הרי דברים אלו מסייעים בידו להיטיב את דרכו וליעשות טוב יותר, אך האדם שהינו רע במהותו, הנה דברים אלו גורמים לו להיות רע יותר. ובילקוט מעם לועז כתב שכוונת התנא בדבריו היא ללמדנו שאשרי האדם שמשתמש במעלות אלו לטובה, ואוי לו לרשע המשתמש בהן לרעה, שהוא מרבה להרע בכך שנוטל את טובותיו של הקב"ה ומנצלם להיפך רצונו ית', וכיאר שבמה שאמר התנא שאלו הדברים הם "נאה לצדיקים ונאה לעולם" כוונתו היתה שהמעלות הטובות הללו משמשות הן לטובת הצדיק עצמו והן לטובת העולם כולו.

ובדומה לענין זה מובא רמז נפלא בשם הרה"ג רבי אליעזר זילבר זצ"ל אודות המטה של משה רבינו ע"ה שהיה בו כח נשגב לפעול ניסים, ועל ידו קרע משה את הים לפני בני"י והוציא מים מן הסלע, אולם כל סגולתו היתה רק בעת שהיה אחוז ביד משה, אך בו ברגע שהוציא את המטה מידו סרה קדושתו מעליו, וכמו שנראה ממאמר הכתוב (שמות ז, ט) קח את מטך והשלך לפני פרעה

וְאֹמַר עֲטֹרַת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים, וְתַפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם. וְאֹמַר
 תַּפְאֶרֶת בְּחוּרִים פָּחָם, וְהִדָּר זְקֵנִים שִׁיבָה. וְאֹמַר וְחִפְרָה
 הַלְבָנָה וּבוֹשָׁה הַחֲמָה, כִּי מֶלֶךְ יִי צָבָאוֹת בָּהָר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם,
 וְנִגְדַּד זְקֵנָיו כְּבוֹד. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן מִנְסֵיאָא אֹמַר אֵלּוּ שְׁבַע מְדוֹת,
 שְׁמָנוּ חֲכָמִים לְצַדִּיקִים, כָּלָם נִתְקַיְמוּ בְּרַבִּי וּבְכַנְיָו:

יהי לתנין, הרי שכאשר יצא המטה מידי הצדיק ונכנס לד' אמותיו של הרשע,
 נהפך תיכף ומיד לנחש.

דוגמא מהמדע והטכנולוגיה שאפשר להשתמש בהם
 לטובה וגם לרעה

ובענין הזה נאמר גם אנו לענין המדע והטכנולוגיה שיש בימינו שמהם יוצאת
 תועלת גדולה לעולם, אולם זאת הוא רק כאשר אנשים מהוגנים עוסקים
 בהם, אך אם הם נתונים בידי אנשי בליעל עומדים לצאת מהם נזקים גדולים
 לאנושות, וניטול לדוגמא את ענין הגרעין והאטום (NUCLEAR FISSION) שמחד
 גיסא אפשר לחדש על ידו כוחות בכריאה (ENERGY, RADIATION) ולהתשמש בו
 לרפואת חולים מסוכנים המתייסרים ביסורים נוראים (ע"י הקרנות - שטראלן),
 אולם אם אנשים רשעים משיגים את האפשרות להתעסק בכך זה הם מסוגלים
 לעשות עמו פצצת גרעין, שעל ידה אפשר למחוק מדינות שלימות מעל פני
 האדמה ולהרוג מליוני אנשים בדקות מועטות רח"ל.

הנוי, והפח, והעשור וכו' נאָה לְצַדִּיקִים וְנָאָה לְעוֹלָם.

בכח המידות הללו להעלות את האדם ברוחניות, אולם גם
 להורידו מטה מטה

פירש במדרש שמואל כי הדברים הללו יכולים להעלות את האדם ממצבו
 למדרגה גבוהה ונעלה יותר, ולכן נאמר על כל מידה ממידות אלו שהיא
 "נאה לצדיקים" מאחר שעל ידה יתעלה הצדיק, אכן מצד שני היא גם "נאה
 לעולם" כלומר שמידות אלו מועילים גם להגביר ולגדל את הכחות הגשמיים
 (וועלטליכע כחות) שישנם בעולם, ולכן יש מקום לחשוש שמא הם ימשכו את

האדם אחריהם, והוא ייעשה עי"ז יותר מגושם ויפול למדריגה פחותה, וכעת נבוא לפרש את הדברים שנמנו במשנה אחת לאחת, היאך יש בהם את ב' הענינים הללו.

הנוי.

האדם שעומד בנסיון שנגרם לו מחמת נוי זוכה להתעטר בשם "צדיק"

פירש במד"ש שהנוי הוא "נאה לצדיקים", לפי שעל ידו יוכל האדם לעלות במדריגה עד אשר יזכה להקרא בשם צדיק, שהרי כדבר הזה מצינו אצל יוסף הצדיק, שמחמת שהיה יפה תאר ויפה מראה נשאה אשת אדוניו את עיניה אליו והחלה להסיתו לחטוא, אולם הוא התגבר על יצרו וכבשו, ועי"ז עלה ונתעלה למדריגתו הנשגבה, ולדורות עולם נתקדש שמו בכינוי הנערץ יוסף הצדיק, אך האדם שתוארו מכוער אין נחשב לו לצדקה כ"כ כאשר הוא מתרחק מחטאים אלו, ומאידך גיסא הנה הנוי גם "נאה לעולם", לפי שהוא עלול להטות משפט גבר נגד קיום ציווי הבורא ית', כי כאשר יראה את עצמו יפה תאר ויפה מראה יתגבר יצרו עליו עד מאד.

הצדיקים מקדשים שם שמים ע"י שעומדים בנסיון

ובספר מילי דאבות הסמיך לכאן את דברי הגמרא בנדורים (ט ע"ב), אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד, פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עיניים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה, אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי, הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בכבואה שלי ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה, העבודה (מלשון שבועה) שאגלחך לשמים, מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל, עליך הכתוב אומר (במדבר ו, ב) איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' ע"כ הגמ', ותמה המילי דאבות על כך שברכו "כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל", וכי טוב הדבר שירבו האנשים שיעברו נסיון קשה ועצום כזה, וביאר שכאשר הצדיקים כובשים את יצרם, ועל אף יפיים אינם נוטים אחרי החטא, הרי הם מקדשים שם שמים ברכים, וכיון שנגרם מזה קידוש ה' גדול, שפיר ראוי לברך שיהיו רבים נוהגים כמותו ובכך יתגדל ויתקדש שמייה רבא.

הנוי הלזה הינו חן רוחני הנגרם ע"י עסק בתורה

ובילקוט מעם לועז כתב שאכן לצדיקים יש את מעלת "הנוי", אבל אין זה נוי גשמי, אלא חן רוחני שהם מקבלים מן התורה שהם עוסקים בה, וכפי ששנינו במשנה הקודמת (מ"ח) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה, והתנא הביא שם כמה מקראות לראיה על הדבר, ואחד מהם הוא הפסוק כי לוית חן הם לראשך, הרי כי התורה מעטרת את לומדיה עם חן. ובאמת דבר זה נראה בחוש על גדולי ישראל שיש להם הדרת פנים נפלאה וכן משוך על פניהם ע"י התורה השוכנת בקרבם. עוד כתב שהנוי החיצוני מגלה על הנוי הפנימי, לפי שהמידות הרעות מקלקלות את קלסתר הפנים, ואם האדם נתברך בנוי הרי זה לנו לאות ולמופת שגם פנימיותו נאה ומשובחת.

וְהִפְתָּ.

ביאור הדבר שה"כח" עלול להביא את האדם לטוב ולרע

ביאר במד"ש שסיבת הדבר שהכח הינו "נאה לצדיקים", משום שהתורה מתשת כחו של אדם (סנהדרין כו ע"ב, ועי' רש"י ביצה כה ע"ב ד"ה שהן עזין), ולפיכך טוב שיהיה החכם בעל כח גדול ועי"ז יהיה רב חילו לעסוק בתורה, (כי אף כאשר יחסר כחו ע"י יגיעתו בתורה עדיין ישאר לו כח להוסיף בעמלה), וכמו כן נצרך האדם לכח בכדי שיכול לקיים את מצוות ה', כגון ביקור חולים וקבורת המתים, וכיוצ"ב בשאר כל המצוות שמקיימים אותם ע"י כלי המעשה, וכיון שהצדיקים חפצים לקיים את כל המצוות ע"כ "הכח נאה לצדיקים" שיוכלו להוציא את מחשבתם אל הפועל. ומאידך גיסא הכח הינו גם "נאה לעולם" ומביא לידי עניני העולם הגשמי, שהרי האדם שהינו בעל כח יוכל להטות את עצמו אל הרע ולרדוף אחר הבלי עוה"ז ולהתאמץ להשיגם, וגם יש בידו לגרום עוולות ונזקים לסובביו.

וְהַעֲשֵׂה.

הממון מסייע לאדם לעשות צדקה, אך גם עלול להביאו לרדוף אחר תאוות העוה"ז

כתב במד"ש שמה שאמר התנא שהעושר "נאה לצדיקים" הוא משום שעל ידו אפשר לעשות צדקה וחסד, והרי איך לך דבר העומד בפני הצדקה והיא שקולה כנגד כל המצוות (כדאי' בב"ב ט ע"א), מעלה נוספת יש בעשירות, שעל

ידה יכול האדם לעסוק בתורה בלא שיהיה טרוד בהשגת מזונותיו. ומאידך גיסא העשירות עלולה להביא את האדם לידי רדיפה אחר הגשמיות ותאוות העוה"ז, שהרי ע"י הממון שיש לו יוכל להתענג בתפנוקי מעדנים ויעשה את כל ימיו כחגים, (משום שאינו צריך לעסוק במלאכה בכדי להתפרנס), וע"כ העושר הינו "נאה לעולם".

וְהַכְבוֹד.

הכבוד יכול לסייע לאדם לעבודת ה', אך עלול גם להביאו לידי גאווה

במד"ש ביאר כדרכו את ב' הקצוות שישנם במידת הכבוד, כי מחד גיסא הוא "נאה לצדיקים" כי האדם הנכבד דבריו נשמעים ומחמת כן יוכל להדריך את הרבים ולהטותם לדרך ישרה, ובנוסף לזאת אם על אף כל הכבוד שחולקים לו - יעמוד בנסיון הגאווה כדבעי ולא יגבה לבו, ירבה שכרו עד מאד, ונבילקוט מע"ל הוסיף בזה שע"י שיכבדוהו יהיה נשמר מן החטא, משום שיאחזו בדעתו שאין מן הראוי שאדם מכובד כמותו יעשה דברים פחותים כאלו. אמנם לפעמים אנו מוצאים איש נכבד בעמיו המשתמש עם כבודו לרעה, והוא משתרר על הצבור שלא לשם שמים ולקוי במידת הגאווה המאוסה, וגם יתכן שיכשל ויעבור עבירה בפרהסיא, ולא יעמוד נגדו שום אדם להוכיחו ולמנוע ממנו לחטוא מחמת שגדול כבודו בעיניהם, ומסיבה זו אמר התנא שהכבוד הינו "נאה לעולם" כי הוא עלול להביא את האדם לידי חטאים ומידות רעות רח"ל.

וְהַחֲכָמָה.

ביאור ב' הצדדים שישנם בחכמה - לטוב ולמוטב

גם לענין מעלת ה"חכמה" פרט במד"ש את ב' הקצוות שיש בה, כי החכמה "נאה לצדיקים" באשר כל מגמתם בלימוד החכמה היא אך ורק בכדי לידע איזו היא הדרך שעליה יוכלו לילך בעבודת הבורא ית', וכן משום שעל ידה ידעו באיזה אופן יוכלו לקיים את מצוות השי"ת. ונ"ל בכוונתו בזה שאף אם ע"פ ראות העין נראה על מצוה מסוימת שא"א לקיימה, הנה כאשר יתבונן החכם בדעתו יוכל למצוא בעז"ה עצות ותחבולות היאך יצליח לקיימה, וכמו כן תעמוד לו חכמתו לידע באיזה אופן יוכל לעשות חסד עם הבריות בפרנסה או רפואה וכדו'. וממשיך המד"ש שמאידך גיסא החכמה גם "נאה לעולם" הגשמי,

משום שרבים המה האנשים שיחכמו לסיבת פניות אחרות, כגון להתגדל על זולתם בסיבת החכמה, ועושים אותה קורדום לחטוב בה. ודוגמא לדבריו הוא מה שאנו רואים את הרשעים שהם משתמשים עם חכמתם להרע, וממציאים כל העת כלים מכלים שונים במטרה להרוג על ידם את הבריות.

וְהִזְקֵנָה, וְהִשִּׁיבָה.

ביאור המעלה והחסרון שיש בזקנה ובשיבה

כתב במדרש שמואל כי הנה מה טובים ומה נעימים הזקנה והשיבה לצדיקים והיא נאה להם עד מאד, שהרי אמר התנא במסכתין (לעיל פ"ד מכ"א) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, הרי שבאריכות ימיהם המה מסגלים מצוות ומעש"ט רבים וטוב להם מאד. ונראה להוסיף שיש באריכות ימיהם עוד מעלה נשגבה, לפי שאז המה זוכים לקנות את חכמת התורה היקרה מפז, וכמו שאמרו חז"ל (שבת קנב ע"א) תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם וכו', ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות נתוספת בהן, וראה מה שכתב בכלי יקר עה"פ (בראשית כד, א) ואברהם זקן בא בימים בחילוק שבין הרשעים לצדיקים, שבעוד שהרשעים קוראים שנים טובות לימי נערוותם וצעירותם - לפי שאז הם יכולים להתענג בתאוותיהם ובהבלי העוה"ז כרצונם, הנה אצל הצדיקים ימי הזקנה טובים אצלם ביותר לפי שאז הם באים לידי קניית החכמה. וממשיך המד"ש שמאידך גיסא הזקנה גם "נאה לעולם" מאחר שהיא מועילה לעניני העולם הגשמי, לפי שכאשר האדם מאריך ימים ושנים יש לו זמן ארוך יותר להתענג בתענוגי העוה"ז, ריוח נוסף יש להם מן השיבה לפי שמחמת זקנתם כל סובביהם מכבדים אותם ומהדרים את פניהם בקימה, והאדם הגשמי שרדף אחר הכבוד במשך כל ימי חייו, כיון שמכבדים אותו הרי הוא מתגאה בגין כך.

אנו חפצים להגיע לימי הזקנה, אכן אנו מבקשים שלא נושליך אז בבזיון

ונביא עובדא שהובאה בספר אוצרותיהם של צדיקים, שכ"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל שהה תקופת זמן בעיר נתניה, ומדי יום ביומו היה בא לטבול במקוה הטהרה של כ"ק האדמו"ר מצאנו-קלויזנבורג זצ"ל, ובכל עת שהגיע היה האדמו"ר מקלויזנבורג ממתין לבואו והיו משוחחים ביניהם שיחות מלאות תוכן ובעלות חן קדוש, פעם אחת שאל האדמו"ר

תתתקנ דרכי מסכת אבות אבות

מקלויזנבורג את אורחו, הנה אמרו חז"ל במשנה אודות הזקנה והשיבה שהם נאים לצדיקים ונאים לעולם, וא"כ למה זה הננו מבקשים (תהלים עא, ט) אל תשליכנו לעת זקנה, שמשמעותו היא שמתפללים שלא נגיע כלל למעלת הזקנה אלא נשאר צעירים לנצח. האמרי חיים הרהר רגע ולאחר מכן השיב, ודאי אנו חפצים לזכות לבוא לימי הזקנה, וע"כ אין נוסח הבקשה "אל תביאנו לעת זקנה" אלא "אל תשליכנו", כי כוונתנו בכך היא לבקש מאת ה' שלא נהיה מושלכים בזקנותינו כאבן שאין לה הופכין, ללא שיהא מי שמתעניין בנו ומחשיב אותנו, וסיים האמ"ח ואמר, לשם כך הקמתי בשיכון ויזניץ מושב זקנים, בכדי ששם ינהגו כבוד בזקנים ויטפלו בהם כראוי וכיאות.

וְהַפְּנִים.

הבנים גורמים לאדם שיזכה לעוה"ב, אך יתכן גם שיסייעוהו להרע את דרכיו

כתב במד"ש כי מה שהאדם זוכה לבנים הוא "נאה לצדיקים", לפי שאי' בזוה"ק (ח"א דף קט"ו ע"א) על הפסוק (תהלים קכו, ג) הנה נחלת ה' בנים, שע"י שהאדם מניח בנים בזה העולם הרי הוא זוכה לנחול את נחלת ה' בעוה"ב בעת סילוקו מן העולם, אכן הוא גם "נאה לעולם", משום שהאדם ההולך אחר הבלי העוה"ז מתגדל ע"י רוב בניו אשר המה לו כחצים ביד גבור, והיינו שהם מסייעים לו לילך ברשעותו, להרע לבני אדם ולהזיקם ולגנוב מהם את ממונם.

נְאֻחַ לְצַדִּיקִים וְנֹאחַ לְעוֹלָם.

ראוי להתפלל על צדיקי הדור שיזכו להצלחות הללו

כתב הספורנו שכיון שכל הדברים הללו הם נאים לצדיקים, הנה מה מאד ראוי להתפלל על צדיקי הדור שיזכו להשיג את כל ההצלחות הללו שנזכרו במשנתנו לטובתם ולתועלת בני דורם. ויתכן לומר שמזה הטעם נתקבל המנהג בתפוצות ישראל שלאחר כל אדם שעולה לתורה עושים 'מי שברך' לרב ביהמ"ד או לאדמו"ר שביהמ"ד עומד תחת נשיאותו.

התנא נתכוין להוציא מלב ההמון כמה טעויות שנשתבשו בהם אודות חיי התלמידי חכמים

ובילקוט מעם לועז כתב שכוונת התנא במה שמנה כאן את המידות הללו היא בכדי להוציא כמה טעויות שנשתרשו בלב המון העם, לפי שהם

סבורים שהתורה משחירה את פני החכם הלומדה (ופניו רעות ואינן יפות), אכן האמת אינה כן אלא הוא זוכה שיתקיים בו מאמר הכתוב (קהלת ח, א) חכמת אדם תאיר פניו, וכשהוא משיג את חכמת התורה פניו מזהירות בזיו עילאי והנוי ניכר על מראיתו. וכמו כן לענין הכח, על אף שהתורה מתשתת כחו של אדם (סנהדרין כו ע"ב), הנה כאשר האדם זוכה להביין את דברי התורה הרי הוא זוכה שגיבר כחו וחילו ועליו נאמר (ישעיה מ, לא) וקוי ה' יחליפו כח. ובדומה לזה גם לענין העושר, שלא יסברו לומדי התורה שבגיין שהם עוסקים בה יהיו עניים לעולם, ודבר זה הינו טעות גמורה שהרי העשירות האמיתית היא התורה, ובנוסף לכך הנה בכל מקום שהת"ח הולך מכבדים אותו בני האדם מחמת התורה שזכה לקנות, וזה גורם שישגי מעות כדי צרכו, וכפי העובדא הידועה שאירעה עם חכם אחד שהפליג בספינה בדרכו לארץ אחרת, והיו שם סוחרים רבים שלגלגו עליו ושאלו היכן סחורותיו, אך הוא לא השיבם מאומה ועסק בתורתו כל העת, לבסוף נטרפה ספינתם וטבעה בים עם כל הסחורה שהיתה בה, וכאשר באו אל העיר הרצויה הכירו בני העיר בחכם הזה שהוא גדול בתורה ולפיכך עטרוהו בממון רב ודאגו לכל צרכיו, ובכך נתגדל עד מאד ואילו הסוחרים שהיו עמו נותרו בחוסר כל. ועד"ז ייאמר גם לגבי שאר המידות, כי החכמים זוכים לכבוד אמת אע"פ שאינם מתחברים עם אנשי השררה, וכן יש להם חכמה יתירה למרות שאינם עוסקים במשא ומתן, והם מתברכים בזקנה אע"פ שקיימו את מאמר המשנה (לעיל מ"ה) פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה, ובנוסף לכך הם זוכים גם לבנים טובים על אף שהם הולכים מעיר לעיר ונעדרים מביתם ימים רבים, וכאשר יראו בני האדם את כל המידות הללו קיימים אצל הצדיקים יכירו וידעו בהבנה מוחלטת שאין ממש בהשתדלות, וכל מה שהאדם משיג תלוי במעשי הקב"ה.

שְׁנַיִמֵר עֲטֶרֶת תְּפִאֶרֶת שִׁיבָה, בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא.

אין האדם זוכה לשיבה מחמת זכותו אלא מרחמי השי"ת
ובצדקתו

פירש במדרש שמואל שלמה המלך ע"ה נתכוין לשבח ולפאר את מעלת ותהלת השיבה, כי באמת אין אדם הראוי להגיע אל ימי השיבה בסיבת זכותו ומעשיו הטובים, אלא השי"ת מעניק מתנה טובה זו לברואיו ברוב רחמיו וחסדיו בדרך צדקה - בדומה לאדם הנותן צדקה לעני, וזהו שאמר הכתוב "עטרת תפארת שיבה" שהחשיבות של השיבה היא כאשר "בדרך

תתקנב דרכי מסכת אבות אבות

צדקה תמצא", כלומר שרק במידת הצדקה והחסד זוכה האדם להאריך ימים ולהגיע לימי השיבה, נמצא מזה כמה גדולה מעלת וחשיבות השיבה שהיא מתנת מלך.

ע"י הצדקה יזכה האדם להאריך ימים

ובדרך אחר פירש שלמה המלך ע"ה רצה לרמוז כמה גדול כח מצות הצדקה, שבסיבתה מאריכין לאדם את ימיו והוא זוכה להגיע לשיבה, וזוהי כוונתו במאמרו "עטרת תפארת שיבה", וכאשר ילך האדם "בדרך צדקה" ויפריש צדקה מממונו אזי "תמצא" בו השיבה ויזכה לאריכות ימים, ודייק הכתוב ואמר "בדרך" להודיע כי אפילו אם עדיין לא הספיק האדם ליתן צדקה בפועל, אלא הוא בדרכו אל נתינת הצדקה וכעת הוא רק משתדל ומכין א"ע לקיים המצוה, כבר מאותו זמן הרי הוא זוכה לשיבה בשכר רצונו הטוב.

ואומר תפארת בחורים פחם, והדר זקנים שיבה

הבחורים יכולים לעבוד את ה' ע"י ריבוי כחם

פירש במד"ש שכחם של הבחורים היא תפארתם, משום שע"י ריבוי כחם יוכלו לעבוד את השי"ת כדבעי, ופאר זה הוא בפרט בימי בחרותם, שאם אז ילכו בדרך הישר יזכו שייאמר עליהם (ע"י סוכה נג ע"א) אשרי ילדותם שלא ביישה את זקנותם.

ע"י הידור פני זקנים זוכין לשיבה

ובמה שהמשיך הכתוב ואמר "והדר זקנים שיבה", ביאר במד"ש שגם בזה נתכוין שלמה המלך ע"ה לרמוז מהי הדרך שיוכל האדם לזכות על ידה לשיבה, והיא שכאשר יהדר פני זקנים יזכה לא רק לזקנה אלא אף לשיבה כי מידה טובה מרובה, וזהו "הדר זקנים" כאשר האדם מהדר את פני הזקנים יזכה ל"שיבה".

וְאוֹמֵר עֲטֵרַת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים, וְתַפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם.

ברא מזכה אבא, אבא לא מזכה ברא

כתב בספר ענף עץ אבות שיש לדייק בשינוי לשון הכתוב, שכאשר דיבר אודות הזקנים נקט לשון "עטרת" ואילו לגבי הבנים כתב "תפארת". וביאר בשם רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל ע"פ מה שאי' במסכת סנהדרין (קד ע"א) ברא מזכה אבא, אבא לא מזכה ברא, ובזה יובן היטב כי בתחילה אמר "עטרת זקנים בני בנים" לפי שהבני בנים מזכין את אבותיהם וזקניהם, ומעטרים אותם וקושרים להם קשרים בראשם ע"י שהם עוסקים בתורה"ק, והוא ע"ד מה שאי' בזוה"ק (ח"ג דף קעג סע"ב) כמה חדרו על חדרו הוי לצדיקיא בגן עדן דאית להו בנין דעסקין באורייתא ומחדשין חידושין בשבתא באורייתא, דקוב"ה וכל פמליא דיליה וכל אינון נשמתינ דצדיקייא דהוו בגן עדן כולהו מתעטרין בההוא מלה וכו', כמה יקר על יקר ועטרה על עטרה מעטרין לאבוה דההוא בר נש תמן ע"כ, אמנם לגבי היחס של הבנים לאבותם, שבזה א"א לומר שהאבות מעטרים את בניהם שהרי אבא לא מזכה ברא, ע"כ אמר "ותפארת בנים אבותם" והיינו שהבנים מתפארים בכך שהם מתייחסים אחר אבותיהם וזקניהם.

הכבוד שמקבלים הבנים אינו אלא בזכות אבותם

ובספר מעשי אבות ביאר את מאמר הכתוב "תפארת בנים אבותם" ע"פ עובדא שהיתה, להרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא זי"ע היו אלפי חסידים שהיו מקושרים אליו בקשר אמיץ וחזק, ומנהגו בקודש היה לנסוע מידי פעם ולבקר בקהילות ישראל במקומות שהיו אנשי שלומו מתגוררים, והיה משמיע בפניהם דברי תורה וחסידות ומחזקם בעבודת השי"ת, היה זה באחת ממסעותיו כאשר בכל פרשת דרכים שהיתה מרכבתו עוברת, נקבצו ובאו מאות אנשים בכדי לקבל את פני קדשו ביראת הכבוד כראוי, והנה הרה"ק מאפטא היה סבור ברוב ענוותנותו שאין הוא ראוי לכבוד רב שכזה - ולפיכך חלשה דעתו מהכבוד העצום שחלקו לו, ועגמת נפשו של אותו צדיק היתה רבה, מתוך צערו פנה אל בנו הרה"ק רבי יצחק מאיר מזינקוב זי"ע שישב לצדו, ושאלו מפני מה חולקים האנשים כבוד רב שכזה לאדם שאינו ראוי לכבוד, רבי יצחק מאיר שחש עד כמה עז צערו של אביו חפץ לפייס את דעתו ואמר לו תנוח דעתו של אבא, לא נתאספו כל האנשים לכבודו כי אם לכבודי, כשמוע זאת הרה"ק נתיישרה רוחו ושוב לא דיבר על כך במשך כל הנסיעה.

ויהי כאשר תמה הנסיעה והם שבו לעירם ולביתם פנה הרה"ק אל בנו ואמר לו, אמור נא לי וכי למה ראו המוני בני ישראל צורך לחלוק לך כבוד רב שכזה, ויצאו לקראתך לקבל את פניך בכל מקום שעברנו בו, בת שחוק עלתה על פני רבי יצחק מאיר ויאמר, הדבר פשוט מאד, הקהל מכבדים אותי משום שהנני בנו של הצדיק מאפטא, הרה"ק נהנה מאד מתשובתו של בנו ואמר לו הינך מדבר כעת כשם שדיבר יוסף הצדיק אל אחיו בעת התוודעו אליהם, כי שם נאמר (בראשית מה, יג) והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים, ויש לבאר את כוונתו שרצה לומר לאביו שכל הכבוד שחולקין לו במצרים הוא אך ורק בגין שהוא בנו של יעקב, וזהו "והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים" היינו שתאמרו לאבי שכל כבודי אינו אלא בזכותו. ובזה יתבאר גם הפסוק הזה שהובא במשנתנו "ותפארת בנים" היינו שמה שמכבדים ומפארים את הבנים אינו אלא מחמת "אבותם" ובזכותם.

ואומר וְחִפְרָה הַלְבָנָה וְגו' וְנִגְדַר וְקִנְיֵי כְבוֹד.

אסון הדור הוא שאין הנערים נשמעים לעצת הזקנים

כתב בילקוט מעם לועז שאחת מיסודות התורה היא ענין זה שהנערים נשמעים לזקנים ומקיימים את דבריהם, ואילו אחד מסימני חבלי המשיח הוא מה שהבן מנוול את אביו והבת קמה בחמותה, נערים פני זקנים ילבינו וזקנים יעמדו מפני קטנים, כדאי' בסוטה (מט ע"ב) שאלו הדברים יתרחשו בעקבתא דמשיחא, כי באמת הזקנים היו צריכים להדריך את הנערים וללמדם מנסיונם היאך לעבוד את השי"ת ולעשות את רצונו, וכמאמר הכתוב (דברים לב, ז) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אבל בעוה"ר בזמננו הנערים רואים את עצמם כאילו הם חכמים גדולים והזקנים נגררים אחריהם, וזהו האסון הגדול ביותר שהזקנים כובשים את פניהם בקרקע ואינם אומרים לבני הדור הצעיר דברי הדרכה להורותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

וְנִגְדַר וְקִנְיֵי כְבוֹד.

ענין הכבוד הוא הנסיון היחידי שהזקנים צריכים לעמוד בו

הרה"ק בעל יסוד העבודה מסלונים זי"ע פירש פסוק זה ע"ד הרמז, כי הנה בימי בחרותו ונערותו של האדם יש כמה וכמה ענינים שאותם מעמיד

היצה"ר לנגדו ומתגבר עליו בהם, וכגון הקנאה התאוה והכבוד וכל כיוצ"ב, ועל האדם ללחום כנגדו ולתקן את כל אלו המידות, אכן כאשר הוא מתקרב ובא לימי הזקנה אזי בטלים ממנו מאליהם רוב אלו הענינים הרעים, ושוב אינו מקנא ברעיו ותאוותיו מושבתים, מלבד נסיון הכבוד אשר מלווהו עד זקנה ושיבה, ואפי' עד יומו האחרון עליו להתמודד עם ענין זה. וזהו הרמז בפסוק "ונגד זקניו - כבוד" כלומר שמידת הכבוד היא העומדת לנגד הזקנים, ובוה עליהם לעמול ולתקן את עצמם עד סוף ימיהם.

רְבִי שְׁמַעוֹן בֶּן מִנְסִיאַ אֹמֵר אֱלֹהֵי שְׁבַע מִדּוֹת,
שְׁמַנּוּ חֻכְמַיִם לְצַדִּיקִים, בְּלֵם נִתְקַיְמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו.

התנא הודיענו שיש אפשרות להשיג את כל ז' הדברים המנויים

ביאר בספורנו שטעם הדבר שהעיד רבי שמעון בן מנסיא את הדבר הזה, הוא בכדי שלא יחשוב האדם שהדבר רחוק מאד מן המציאות שיזכה צדיק אחד לכל אלו שבע ההצלחות, לפיכך בא ר"ש בן מנסיא והעיד שבדורו נתקיים הדבר בפועל, וכל אלו הדברים שמנתה המשנה "נתקיימו ובבניו".

ובמד"ש ביאר כי לכאורה צריך תלמוד מפני מה ראתה המשנה לנכון לפרט ולמנות את ז' המידות הללו, והלא כולם המה פסוקים מפורשים בדברי שלמה המלך ע"ה ולא חידש בהם התנא מאומה, וכל הרוצה יכול לצאת ולדרשם מעל גבי הספר. אמנם הסיבה לכך שמנו את המידות הללו היא בכדי שנדע שהצדיקים הגמורים יכולים לזכות לכל השבעה בבת אחת וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול, ולאות ראייה לדבר העיד ש"כולם נתקיימו ברבי ובבניו" ומזה נראה כי באמת ישנה אפשרות להשיג את כל המידות הנכבדות הללו.

אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום. אמר לי רבי, מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלהי אלהים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות

משנה י

אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד.

רק בפעם ההיא יצא ר"י בן קסמא ממקומו וכבר רץ השטן לנגדו לנסות להוציאו ממקום תורה

כתב במדרש שמואל שבמה שאמר רבי יוסי בן קסמא "פעם אחת הייתי מהלך בדרך", נתכוין לומר שבמשך כל ימי חייו היה יושב אהלים ושוהה תמיד בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ולא יצא משם מעודו רק בפעם הזאת, ויתכן שאף הפעם ההיא היתה בגין דבר מצוה, ואף אם אכן היה זה לצורך פרקמטיא, לא אירע דבר זה כי אם "פעם אחת" בלבד. ובמה שאמר "ופגע בי אדם אחד" נתכוין להודיענו שאם האדם חפץ לקדש את עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה ומסייעים אותו להתקדש, אך אם ח"ו בא לטמא את עצמו אזי תיכף בא השטן לפתותו לרעה רח"ל, וכפי שהיה עם רבי יוסי בן קסמא, שכאשר נתעורר לצאת פעם אחת מביהמ"ד, תיכף ומיד הזמין לו השטן אדם אחד שיפתהו בממון רב בכדי לגרשו ולהוציאו ממקום מגוריו שהיה עיר גדולה של חכמים וסופרים, ולזאת דייק בלשונו לאמר "ופגע בי אדם אחד" ולא אמר "ופגעתי באדם אחד", לרמוז שאותו אדם בא במיוחד בכדי למוצאו, ואכן פגע בו והעמידו בנסיון האמור.

וּמְרַגְלִיּוֹת, אֵלֶּא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּלִבְךָ. שְׁנֵאֲמַר
 בְּהִתְהַלֵּכְךָ תִּנְחָה אֶתְךָ, בְּשִׂכְבְּךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ, וְהִקִּיצוֹתָ הִיא
 תְּשִׁיחֶךָ. בְּהִתְהַלֵּכְךָ תִּנְחָה אֶתְךָ, בְּעוֹלָם הַזֶּה, בְּשִׂכְבְּךָ תִּשְׁמַר
 עֲלֶיךָ, בְּקִבְרְךָ, וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תְּשִׁיחֶךָ, לְעוֹלָם הַבָּא. וְאוֹמַר לִי
 הַכֶּסֶף וְלִי הַזֶּהָב, נֶאֱמַר יִי צָבָאוֹת:

פירוש רש"י

י לי הכסף ולי הזהב. פירוט, לשננו ולכבודו, שנאמר מלא כל הארץ כבודו:

ובילקוט מעם לועז הסמיך לדברים אלו את דברי הגמ' במסכת עירובין (נד ע"א),
 א"ר אלעזר מאי דכתיב (משלי א, ט) וענקים לגרורותיך, אם משים אדם
 עצמו כענק זה שרף על הצואר [פירש"י שאינו מצומצם סביב הצואר אלא רפוי
 בריוח] ונראה ואינו נראה [פירש"י שכשמגביה צוארו נראה מתחת זקנו, ורוב
 פעמים שסנטרו וזקנו מכסין אותו] תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו אין תלמודו
 מתקיים בידו, וביאר רש"י את הנלמד מזה וז"ל כך אם ת"ח הוא אינו רודף
 לצאת ולבא בשוק, אלא יושב ומחזר על תלמודו - מתקיים בידו עכ"ל. הרי לנו
 כענין שהוציא המד"ש ממשנתנו שהת"ח צריך להשאר בביתו ולא לצאת אל
 השוק כלל.

וּפָגַע בִּי אָדָם אַחֵר. וְנָתַן לִי שְׁלוֹם, וְהַחֲזַרְתִּי לוֹ שְׁלוֹם.

הסיבה שלא הקדים ר"י בן קסמא בשלום האדם הלז - לפי
 שהיה תפוס בעיון התורה ולא הרגיש בו

עוד כתב המד"ש שאפשר לפרש את אומרו "ופגע בי אדם אחד" ולא "ופגעתי
 באדם אחד", שנתכוין ר"י בן קסמא להתנצל על עצמו מפני מה לא נהג
 כדרך החסידים והקדושים, שהרי הם מקפידים תדיר להקדים שלום לכל אדם,
 ואילו הוא לא עשה כן, אלא רק לאחר שאותו אדם הקדים ליתן לו שלום השיב
 לו רבי יוסי שלום, ובכדי להודיע כי לא במרד ולא במעל עשה את הדבר הזה,
 אמר "ופגע בי אדם אחד" והיינו שאותו אדם פגע בי לראשונה ואני לא ראיתיו
 ולפיכך הוא הקדים ו"נתן לי שלום", וסיבת הדבר שאירע כן הוא לפי שרבי יוסי

תתקנה דרכי מסכת אבות אבות

היה עוסק בתורה ומעייין במחשבתו בתלמודו, וכלל לא הבחין באדם זה המהלך למולו, ורק אחר שהקדים הלה לשאול בשלומו התעורר מעיונו בגין הקול שהגיע לאזניו ופסק לרגע מלימודו והחזיר לו שלום, ואילו היה רואהו בודאי שהיה מקדים לשאול בשלומו, ואפשר גם שלדבר זה נתכוין באומרו "פעם אחת", לגלות לנו כי תמיד היה הוא מקפיד להקדים שלום לכל אדם, ורק "פעם אחת" בלבד הזדמן שזולתו הקדים לשאול בשלומו, והכל בכדי לרמוז שהיה הדבר כשגגה היוצאת מלפני השליט, כי באמת לא זו הדרך הישרה שיבורר לו האדם, אלא יש לו להקדים לשאול בשלום חברו.

לא יקדים לשאול בשלום אדם שאינו יודע בוודאות שהוא בר ישראל

ובאופן אחר ביאר כי במה שאמר רבי יוסי "ופגע בי אדם אחד", נתכוין לתרץ מפני מה לא הקדים לו שלום, והטעם כי לא הכירו ולא ידע אם הוא בר ישראל או שמא איש נכרי, וסבר כי רק לישראל ראויה להקדים שלום, אך אם פגע בכותי לא יקדים הוא עצמו לשאול בשלומו, אלא רק אם הכותי יתן לו שלום מאליו צריך להשיבו מפני דרכי שלום, ולכן אמר "ופגע בי אדם אחד" שהיה כמו זר לפי שלא ראיתו מעולם ולא הכרתיו עד הנה, ולסיבת החשש שמא לא מבני ישראל הוא המתנתי עד ש"נתן לי שלום" ורק אח"כ "החזרתי לו שלום".

אמר לי רבי, מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני.

ביאור שאלת האדם ומענה ר"י בן קסמא

כתב במדרש שמואל שלא רצה האדם הלז לשאול את רבי יוסי מי הוא ומה שמו, כי חשב שמא אף אם יאמר לו את שמו לא יכירנו, וע"כ שאל לו על מקומו, כי מזה יוכר אם איש חכם הוא אם לאו, כי אם אנשי המקום הינם חכמים וסופרים לבטח גם הוא כמותם, ואם לאו ודאי גם הוא רחוק מלהיות חכם בתורה, ורבי יוסי בן קסמא הבין את הכוונה הרמוזה בשאלתו, וע"כ השיב לו "מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני", ובמה שהוסיף לומר תיבת "אני" הנראית לכאור כמיותרת, נתכוין לומר, דע כי גם "אני" נמנה בין החכמים שבה וזכיתי להיות מראשיהם, ועוד שבסיבתי נקרא המקום "עיר של חכמים ושל סופרים", (לפי שר"י בן קסמא לימדם תורה והעמידם בקרן אורה עד שזכו לקנותה בקנין גמור ונקראו "חכמים וסופרים").

אמר לי רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו.

ביאור כפל הלשון "עמנו במקומנו"

במד"ש תמה מפני מה הוצרך האדם להפול את לשונו ולומר "עמנו במקומנו" שמשמעות שתי התיבות אחת היא. וביאר שכוונתו היתה למנות ב' סיבות וטעמים לכך שראוי הדבר שיעקור ממקומו ויבוא לדור אצלם, האחת היא כי ע"י כך יזכה את דרי העיר וילמדם תורה ומצוות, ועי"ז יוכלו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כל דברי התורה ויימנעו מחטוא לאלקים, ועל זאת נתכוין באומרו "שתדור עמנו" כלומר שתזכה אותנו - בני העיר - ויהיה הדבר לטובתנו ולתועלתנו. ועוד שנית יש בה, כי אף שזה המעשה היה אחר חרבן הבית בעת אשר כבר גלו בני"י מעל אדמתם, יתכן שבמקום מגוריו של אותו אדם לא הכבידו הכותים את עולם על היהודים משום סיבה כלשהי, או אפשר שהיו כל תושבי העיר הזו מבני ישראל, ולפיכך אמר לו "במקומנו" ונתכוין בזה שכל המקום שלנו הוא, ואין שר ושופט העומד עלינו לשפטנו ולהצר את צעדנו, ובגין ב' סיבות נכבדות אלו ראוי שיהיה "רצונך שתדור" בעירנו ותסכים לקבוע מעונך בינינו.

האדם רצה שרבי יוסי בן קסמא יעסוק בתורה תמורת כל בני העיר ולפיכך לא הסכים לבוא עמו

ובספר ערכי נחל כתב יישוב אחר על כפל הלשון, וביאר ש"במקומנו" היינו תחתינו והוא מלשון במקום [כמו "ישראל במקום כהן"], וכוונת הדברים היא כי זה האדם בא ממקום שכל בני העיר היו עשירים מופלגים, וכל יגיעם ומרצם היה מונח בעולם המסחר במטרה להרבות הון, יומם ולילה לא ישבותו מן הטרדות שהיו להם בגין נכסיהם המרובים, ולפיכך לא היה להם פנאי לעסוק בתורה ולעבוד את הבורא ית', וע"כ חפץ אותו אדם שרבי יוסי בן קסמא יבוא לדור בעירם והוא יעסוק בתורה ועבודת ה' כל הימים, וכיון שהוא ילמד במקומם שוב לא יצטרכו הם לעסוק בתורה, וזהו שאמר "רצונך שתדור עמנו" ואתה תעסוק בתורה ועבודת ה' "במקומנו".

והנה לפי פירושו תתיישב קושיית המפרשים מפני מה לא חפץ רבי יוסי לדור עמהם מחמת שלא רצה לעזוב מקום תורה, והלא שמא גם העיר ההיא היתה מלאה חכמים וסופרים, רק היה עז חפצם שיבוא גם רבי יוסי לדור בעירם למען יהיה נוסף עוד חכם בעל שיעור קומה כמותו, אמנם לדבריו לא קשה מידי, משום שלפירוש זה אותו אדם אמר לו כמעט בפה מלא שאנשי המקום

תתקם דרכי מסכת אבות אבות

אינם עוסקים בתורה מחמת שאין להם פנאי, וכל חפצם הוא שרבי יוסי בן קסמא יבוא לעירם וילמד תמורתם, וע"כ הבין שהם רחוקים מן עסק התורה כרחוק מזרח ממערב, ולכן לא הסכים לדור בעירם בכל מחיר.

וְאֵנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינָרֵי זָהָב וְאַבְנֵי טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת.

ביאור הדין ודברים שבין אותו אדם לבין רבי יוסי בן קסמא

ביאר במד"ש שכוונת האדם הלזה באומרו "ואני אתן לך" היתה, בכדי שלא יחשוב רבי יוסי בן קסמא שאת סך המעות הזה יתנו לו כל בני העיר יחדיו, וכל אחד ישתתף בסכום מסוים, ורבי יוסי עצמו יצטרך לגבות מכל תושב את אשר חפץ ליתן, ויתכן שבגין כך לא יחפוץ לבוא לעירם, מחמת שהגביה הזו תהיה עליו למשא, (או שמא אין זה לפי כבודו להיות מחזור על הפתחים ולבקש את הממון שהובטח לו), ולפיכך אמר לו "ואני אתן לך" כלומר שאינך נצרך לגבות ממון כלל, אלא "אני" הוא המתחייב לשקול על ידך את אותם אלף אלפי דינרי זהב.

ובמה שפרט האיש ואמר "אלף אלפים דינרי זהב אבנים טובות ומרגליות", נתכוין לומר שלא יטעה בהבנתו שרצונם ליתן לו כסף וזהב רק בשיעור הנצרך לו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, אלא חפצם להעשירו עשירות גדולה בכדי יוכל לקיים מצוות רבות בממונו, שהרי אדם שיש ברשותו הון רב יוכל לקנות עוה"ב בממונו ע"י שיזון ופרנס עניים, ויפדה שבויים וכדו'. אמנם רבי יוסי לא חפץ כלל בהצעתו, כי לא הסכים לעזוב מקום תורה, וע"כ הוסיף ואמר לו "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם", והיינו שאף אם תשקול לידי את כל הממון שבעולם, ומוכרח שיהיו כל בני העולם עניים שהרי אין לשום אדם ממון חוץ ממני, ואז אהיה אני זן ומפרנס את כל יושבי תבל מממוני ואין לך צדקה גדולה מזו, עכ"ז "איני דר אלא במקום תורה".

אָמַרְתִּי לוֹ בְּנֵי אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וְאַבְנֵי טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁבְּעוֹלָם.

ב' ביאורים מפני מה אין הפלגת הדיבור של רבי יוסי על ממון מורה על נפש רחבה כבלעם

הקשה הרב חיד"א זי"ע כי הנה על הפסוק (במדבר כב, יח) ויען בלעם וגו' אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב - פירש"י וז"ל למדנו שנפשו רחבה

דרכי פרק ו משנה י אבות תתקסא

ומחמד ממון אחרים ע"כ, הרי שבקשת ממון רב מורה על מידה רעה של חימוד ממון אחרים, ואיך יתכן שיאמר רבי יוסי בן קסמא לשון זה של "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם". ותירץ שאין הדברים דומים, לפי שגבי בלעם הוא פתח בראשונה לדבר בסגנון זה של תאוה וחמדת ממון, שהרי לפני כן לא דיברו עמו מאומה אודות כסף וזהב, וע"כ ודאי זה מורה על מידותיו הרעות, משא"כ כאן שרבי יוסי לא התחיל לדבר מעצמו מענין הכסף והזהב, אלא אותו אדם הוא זה שפתח ואמר "ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב", ועל זאת השיב לו רבי יוסי שאפי' אם יחפוץ להוסיף לו על כך כהנה וכהנה - גם אז "איני דר אלא במקום תורה", ברור כשמש שאין הדבר מורה על חמדת ממון כלל ועיקר.

ובספר נחלת יעקב (פר' בלק) כתב ישוב נחמד על קושיא זו, כי הנה כאשר בלעם דיבר על הממון אמר "אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב" שהוא דבר שאפשר לקיימו בפועל, ומזה נראה שאכן היה לו חפץ ורצון בלבו שבלק יתן לו סך זה, משא"כ הכא שרבי יוסי נקט "כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם" שהוא דבר שאינו במציאות כלל, שהרי אדם זה לא יוכל בשום פנים אופן לקבץ את כל הממון שבעולם ולהביאו לידי רבי יוסי, וע"כ הדבר מובן לכל שומע שרבי יוסי דיבר בדרך גוזמא להראותו כמה התורה חביבה בעיניו, ואין להסתפק כלל שמא יש כאן שמץ ממידת התאוה וחמדת הממון.

אֲמַרְתִּי לוֹ בְּנֵי אִם אֵתָּה נֹתֵן לִי כֹל כֶּסֶף וְכוּ' אֵינִי דֵר אֲלֵא בְּמָקוֹם תּוֹרָה.

**עמי הארצות חפצים במורה דרך בעל הדרת פנים שיכבדם,
ולא במורה חכם בתורה שיוכיחם ויתקן את פרצותיהם**

הנה לעיל הובאה קושיית המפרשים מנין ידע רבי יוסי בן קסמא שעירו של אותו אדם אינה מקום תורה, שמא גם שם עוסקים בתורה אלא שחפצו להביא עוד חכם. ובספר הגיוני אבות להגה"צ רבי צבי הירש פארבער זצ"ל תירץ קושיא זו בהקדם מה שיש עוד להקשות במשנה זו, היאך ידע אדם זה שרבי יוסי בן קסמא הינו חכם גדול בתורה, עד שמבלי שיכירנו מקודם הכתירו בשם "רבי" תיכף בעת שהחל לדבר עמו.

אמנם ב' הקושיות מתורצות חדא בחברתה, כי הנה דרכם של עמי הארצות שכאשר הם מחפשים אחר רב שיבוא לכהן בעירם, אינם מבקשים רב חכם בתורה וירא שמים, אלא דוקא מי שנתברך בהדרת פנים, ופניו מעוטרות בזקן מגודל ופיאות ארוכות, והוא לבוש במלבושים נאים ומכובדים, וזאת לפי

תתקסב דרכי מסכת אבות אבות

שאינן מטרתם בהבאת רב - בכדי שהוא יוכיחם על מעשיהם הבלתי טובים ויתקן את הפרצות שהשתרשו ביניהם ויורם איך לשנות את דרכם לטובה, אלא כל רצונם הוא להמשיך לעשות ככל העולה על רוחם, אך למען הרבות כבודם בעיני בני אדם מבקשים הם למנות רב לקהילתם, בכדי שיהיו הבריות אומרות עליהם שהם אנשים מהוגנים, ולפיכך הם בוררים רב כזה שחזותו החיצונית מורה על כך שהינו רב מכובד, אבל את חכמתו ופנימיותו אינם בודקים כלל.

ומעתה יובן היטב מה שאירע במעשה זה, כי הנה אותו אדם ראה את רבי יוסי בן קסמא, וטרם שדיבר עמו כבר קרא לו "רבי", ואמר לו "רצונך שתדור עמנו במקומנו" וחפץ שיכהן כרב בעירו, וזאת אף שלא בדק את מידת גדלותו בתורה ואם יש יראת שמים בקרבו, ומזה הבין רבי יוסי כי בני העיר הזו הינם עמי הארצות, וכל מטרתם בהכתרת רב אינה בכדי שידריכם בדרך ישרה, אלא עבורם די בכך שכלפי חוץ הוא נראה כ"רבי" ועי"ז יתכבדו בו בכך שיכהן פאר כרבם, ולפיכך סירב מיד לבקשתו ודחה את הצעתו בשתי ידיים ואמר לו "איני דר אלא במקום תורה", כי מדבריך נוכחתי לדעת שעירכם רחוקה מלהקרא "מקום תורה".

אנשים שאינם בני תורה בודקים אם הרב המיועד כיהן כבר כרב בעיר כלשהי

ובעין דברים אלו בסגנון אחר כתב בספר חותם האבות בשם הגאון רבי דוד מייזעלס זצ"ל אב"ד דק"ק אוהעל, כי הנה בימים הקדמונים כאשר היו בני עיר אחת חפצים להעמיד אלוף לראשם ולעטרו בכתר הרבנות, הנה אפילו בקהילות הגדולות והמבוססות ביותר כדוגמת פרנקפורט דמיין ופראג, היו ממנים שלוחים שישוטטו מעיר לעיר ויגיעו עד המקומות המרוחקים ביותר, והיו מבררים ומחפשים את הת"ח הגדול ביותר שיש בנמצא, וכשמצאו אחד כזה היו מעמידים אותו לבחינה ובודקים כמה גדולה ידיעתו בתורה, ואם אכן נתברר להם שהוא חכם אדיר וגדול בתורה לא היו מביטים כלל לעבר מעמדו ומצבו, והאם יש לו הדרת פנים שבעבורה יהיה נחשב כמכובד בעיני רואיו, ואותו היו מעמידים בראשם וממנים אותו לכהן פאר כרב הקהילה ומשם עלה ונתעלה עד אשר נעשה לרבן של כל ישראל, וכפי שאכן היה עם בני קהילת 'פרנקפורט דמיין' שמינו עליהם כרב את הגאון בעל 'מסורת הש"ס' ששימש לפני כן כמלמד תינוקות בעיר קראקא, וקהילת 'פרנקפורט דאדר' שהכתירו את בעל 'פרי מגדים' בעטרת הרבנות בקהילתם על אף שקודם לכן היה מקרי דרדקי בעיר לבוב.

אמנם כל זאת היה רק כל זמן שה'בעלי בתים' בעצמם היו עוסקים בתורה בכל עת מצוא עד אשר נעשו תלמידי חכמים, ולכן היתה תבונה בלבם לידע מי הוא זה הראוי לשבת על כס ההוראה ושיהיה כתר הרבנות הולמו, אכן בימינו כאשר 'עם-הארצות' ירדה לעולם, ובעת שקהילה מסוימת נצרכת לרב, אזי אין ידיעת הרב בתורה ומידת חכמתו מכרעת, אלא רק המקום קובע, כי הם מבררים איה מקום מושבו עתה, ואם הוא מכהן ברבנות עיר כלשהי - אזי קוראים לו ומושיבים אותו בראש קריה בלא להשגיח על מידת גדלותו בתורה, וזה לנו לאות ולסימן שהם אינם בני תורה כלל.

וזהו ביאור המעשה שהובא במשנתנו, כי יתכן שאותו אדם היה 'ראש הקהלה' בעיר גדולה, ובני הקהילה שלחוהו לבקש עבורם רב, וכיון שהיה האדם הלז עם הארץ לא ידע היאך יוכל להבחין מי הוא חכם בתורה וראוי לאותה איצטלא של רבנות, ולפיכך עשה לעצמו סימן, שכאשר יודע לו על אדם שהוא בא מעיר גדולה, ימהר לקרוא לו לשמש כרב בעירו, וזהו כפי דעתו שהעיקר הוא שתהא התמנותו לכבוד עבורם, ולפיכך הבירור היחידי שערך היה מה ששאלו "מאיזה מקום אתה", ותיכף כאשר השיבו "מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני" מיהר להציע לו שיבוא לדור במקומו, על אף שלא ידע כלל אם הוא חכם בתורה, ועל זאת השיבו רבי יוסי יען שלא בדקת את מידת ידיעותי בתורה ולא דברת עמי כדת, וכיון שרק שמעת שבאתי מעיר גדולה חשת לקרוא לי לכהן כרב בעירך, ה"ז סימן שלשיטתך די שיהא הרב מעיר גדולה ומכובדת ואין צורך שיהיה גם גדול בתורה, ומזה הנני מבין שבני עירך הינם עמי-הארצות, ולפיכך "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב וכו' איני דר אלא במקום תורה".

**בני העיר ההיא לא חפצו שעירם תהפוך למקום תורה,
ולפיכך סירב רבי יוסי להצעתם**

והנה ידועה הקושיא כי אף שודאי צדקו דברי רבי יוסי שיש לדור רק במקום תורה, אמנם אין מובן למה זה סירב לילך עם האיש לעירו, והרי כיון שחפצו ליתן לו ממון רב, היה לו לקבל את הצעתו וללכת עמו, ועם הממון שיקבל יפתח ישיבות ויתחיל להרביץ תורה בבני העיר, עד אשר המקום יהפוך להיות מקום תורה ואז ירוויח בתרתי, כי גם ידור במקום תורה כרצונו, וגם יזכה בזכות הנפלאה והאדירה של זיכוי הרבים, בכך שהוציא יקר מזולל והפך עיר של עמי הארץ לעיר של בני תורה. ושמעתי תירוץ על כך שרבי יוסי דייק בלשונו של אותו אדם, והבין מתוך דבריו שאין ברצונם של אנשי העיר להביא לעירם חכם שישפיע עליהם מאור תורתו עד שיהפוך את עירם למקום תורה,

אלא רק שהחכם יבוא לדור ביניהם כמות שהם, ולמד זאת ממה שאמר לו "רצונך שתדור עמנו במקומנו", והיינו שהעיר תשאר "מקומנו" כלומר מקום עמי-הארץ ואנשי מסחר, אך אין ברצונם שהיא תהפוך למקום תורה, וכיון שכך לא יעלה בידו להקים שם בתי תלמוד ולהפוך את העיר למקום תורה, ולפיכך סירב להצעתו [שוב ראיתי שגם בספר הוא היה אומר הובאו דברים מעין אלן].

ובענין חשיבות מקום תורה הביא בספר הוא היה אומר עובדא נפלאה, הגאון רבי נח שמעונוביץ זצ"ל הקים ישיבה בעיר זכרון יעקב ועמד בראשה, פעם אחת נכנס אליו עסקן חשוב והציע לו להעביר את ישיבתו לעיר ראשון לציון, והבטיח לו שאם יעשה כן יתמוך בישיבה בכל כחו, ואז יוכל הגר"נ להרביץ תורה מתוך הרחבת הדעת ושלוות הנפש, רבי נח התלבט מאד בדבר ולא ידע האם לקבל את ההצעה, ולפיכך החליט להמלך בדעת תורתו של הגאון בעל חזון איש זצ"ל, ואכן נסע לבני ברק יחד עם אותו עסקן והציע בפניו את השאלה, נענה החזון"א ואמר לרבי נח, דע לך כי כאשר קיימת ישיבה בעיר מסוימת, כל העיר משתנית לטובה ונראית אחרת לגמרי, ואף אם אין הדבר נראה וניכר לעין תיכף ומיד, עכ"ז ברבות השנים יראו ויבינו הכל את התרומה החיובית והסגולת שהישיבה העניקה לעיר שבה היא שוכנת, וא"כ איך תסכים לגרום לזכרון יעקב הפסד גדול כ"כ בכך שתעתיק את הישיבה מגבולה, וככלות דבריו אל רבי נח פנה אל אותו עסקן ואמר לו, ואתה מה לך כי תחפוץ להעביר את הישיבה מזכרון יעקב, אדרבה הקם אתה ישיבה חדשה בראשון לציון ואז תצא גם עיר זו נשכרת. הרי לנו מזה כמה רבה החשיבות של מקום תורה, שאין בכך רק משום מעלה יתירה למקום זה, אלא כל ההוויה והמציאות של העיר שיש בה בית תלמוד הינה שונה לגמרי למעליותא ולשבח, ואין לוותר על כך בשום אופן.

וְלֹא עוֹד אֵלָּא שְׁבַשְׁעַת פְּטִירְתּוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיִן לוֹ לְאָדָם לֹא כֶּסֶף וְלֹא זָהָב וכו'.
כתב במדרש שמואל שכוונת התנא היתה בכך, שלאחר פטירתו של האדם מן העולם אין הכסף והזהב מלווים את האדם אפילו לוויה קטנה ומועטת עד למקום קברו, ורק התורה והמעשים טובים הם אלו שמלווים אותו לבית עולמו.

גם בעוה"ז אין הכסף והזהב מלווים את האדם תמיד,
ועובדא נאה בענין זה

בספר חותם האבות הביא בשם ספר נחלת אברהם (שחיברו בעל מח"ס שפתי חכמים על הש"ס) פירוש נאה על מאמר התנא בדרך אגדה, ש"בשעת פטירתו של אדם" קאי על משך חיי האדם בעוה"ז, כי הנה פעמים רבות מצוי

שיש עשיר מופלג אשר קיימים ברשותו בתים רבים ושדות וכרמים לרוב, אבל לעת עתה אין מעות מצויות בידו, וכאשר הוא בא למקום שאין מכירים אותו הרי הוא נחשב בעיני התושבים כעני, לפי שהם אינם יודעים שיש לו נכסים רבים, והוא כעין מה ששנינו במסכת פאה (פ"ה מ"ד) בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני יטול, וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר"א, וחכמים אומרים עני היה באותה שעה, הרי שחכמים פוטרים את העשיר מלשלם על מה שנהנה ממתנות עניים בעודו מהלך בדרכים, שמאחר שבזמן זה אין לו מעות הרי הוא נחשב כעני.

וציין מעשה שאירע עם הגביר הגדול והמפורסם הבארוך ראטשילד שהיה דר בעיר הבירה וינה, שפעם אחת היה מהלך בעירו ברחובות קריה, ותוך כדי הליכתו ראה בחנות אחת חפץ מסוים שהיה ברצונו לקנותו, וכיון שבאותה עת לא היו בידו די מעות ביקש לקחתו בהקפה, אולם המוכר שלא הכירו לא הסכים לתת לו את החפץ רק תמורת ממון, ראטשילד שלא היה רגיל שאין מבוקשו מתמלא תיכף ומיד, החל מסובב בשוק במטרה למצוא מוצא, עד אשר פגש שם אדם עני ממכריו שהיה מהלך בשוק כשמשא על כתיפו, וכיון שהיה בעל החנות הלזו מכיר את העני מאחר שדרכו היתה לעמוד הרבה בסמיכות לחנותו, ניגש העני אל בעל החנות ואמר לו דע לך שהקונה הזה הינו הגביר המפורסם ראטשילד, ואני ערב לך שהוא ישוב לשלם את מחיר החפץ שקנה, ואם לאו אתן לך אני את מלוא הסכום, או אז נחה דעתו של בעל החנות והושיט לראטשילד את מבוקשו. הרי לנו שגביר אדיר כזה - אפילו בעיר מגוריו - נעשה ממש כאיש עני ודל שאינו יכול לרכוש חפץ בחנות.

ובזה יתפרש רמז דברי המשנה, "שבשעת פטירתו של אדם" היינו כאשר האדם - ואף אם הוא עשיר מופלג ובעל נכסים - הולך מביתו למקום שאין מכירים אותו, ולעתים אף בעירו "אין מלואים לו לאדם לא כסף ולא זהב" שלא תמיד הממון מלווה אותו, ולפעמים הוא במצב שאפילו דבר מועט אין הוא יכול לרכוש.

ועד"ז ביאר הנחלת אברהם דבר נפלא שמצינו, שבכל הפעמים שתיבת "עושר" מופיעה בספרי התנ"ך, נכתבה המילה חסרה בלא אות וא"ו, ולפי המבואר לעיל יובן היטב, כיון שבזה נרמז שאין מציאות כזו של עשירות מלאה בעוה"ז, וכמו שראינו מהאי עובדא שכאשר העשיר מגיע למקום שאין מכירים אותו, הנה באותה שעה עלולים להתייחס אליו כעני וחסר כל.

תתקסו דרכי מסכת אבות אבות

אין מלזין לו לאדם וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד.

ע"י שישה האדם בחברת עוסקי תורה ומעש"ט יזכה להיות כמותם

כתבו המפרשים כי את ב' הדברים הללו - תורה ומעש"ט - לא יוכל האדם להשיג בשלימות רק כאשר ישהה בסמיכות לאנשים העוסקים בכל עת בתורה ובמעשים טובים, וזאת משום שכאשר הוא נמצא בחברתם הרי הוא מוסיף דעת בחכמת התורה, וגם ירגיל את עצמו במעש"ט כמותם, שהרי זהו טבע האדם שחפץ תמיד להדמות בהנהגותיו לאנשים הסובבים אותו הן לטוב והן למוטב, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"א) דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחביריו ונוהג במנהג אנשי מדינתו וכו'. תועלת נוספת תצא מכך שידור בסמיכות לאנשים אלו, שכשייטיב לסובביו תהיה ההטבה מיועדת לבני אדם הגונים וראויים.

שנאמר בהתהלךך תנחה אתך וכו', בהתהלךך תנחה אתך, בעולם הוה, בשכבך תשמור עליה, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא.

לא יסור האדם מן התורה בכל משך ימי חייו בעוה"ז

כתב במדרש שמואל שאין כוונת הכתוב באומרו "בהתהלךך תנחה אותך" להורות על השכר והתועלת שיש לאדם בעוה"ז בגין עסק התורה, אלא רצה להזהיר את האדם שלעולם לא יסור מלימוד התורה"ק, ובכל ימיו יהא דר במקום תורה. והנה הזמן שהאדם חי בעוה"ז מכונה בשם הי"ו"ך שהרי אז הוא מהלך ברגליו, ואילו לאחר פטירתו מן העולם הוא מכונה כשוכב, וזהו שאמר "בהתהלךך" היינו כל משך היותך חי ומהלך בזה העולם, אזי התורה "תנחה אותך" ולא תזוז ממנה כלל וכלל, ואם אכן כה תעשה תזכה להמשך הדברים שפירשה המשנה, "בשכבך" כלומר בעת הסתלקותך מן העולם אזי היא "תשמור עליך בקבר" וכן "והקיצות היא תשיחך לעוה"ב", והיינו שבעת שתזכה לקום לתחיה בתחיית המתים אזי התורה "תשיחך", כלומר שהיא תהיה מדברת ומשוחחת עמך ללמדך את דבריה ולגלות לך את כל סודותיה.

התורה מלמדת סנגוריה על לומדיה בפני ב"ד של מעלה

ובילקוט מעם לועז ביאר את כוונת התנא באופן אחר, שמה שאמר "היא תשיחך לעוה"ב" קאי על העת שיעמידו את האדם לדין הגדול לפני

דרכי

פרק ו משנה י

אבות

תתקסז

ב"ד של מעלה על כל מעשיו שעשה בעודנו חי, שהתורה תעמוד "ותשיחך" כלומר שתדבר עליך דברי סגוריה ותלמד עליך זכות לפני הב"ד, וצא ולמד מה שאיתא בזוה"ק (ח"א פר' וישב דף קפה ע"א) כל העוסק בתורה לשמה, הנה כשהוא מסתלק מזה העולם התורה הולכת לפניו ומכריזה אודותיו, ומגינה עליו שלא יתקרבו אליו בעלי הדינים, וכאשר גופו שוכב בקבר היא שומרת עליו, ובעת שנשמתו עומדת לשוב למקומה התורה מהלכת לפניו, וכמה שערים חזקים נשברים מתוקף התורה עד אשר היא נכנסת למקומה בגן עדן, והיא גם עומדת אצלו עד שזוכה לקום בעת תחיית המתים ומלמדת עליו סגוריה.

משל נפלא בביאור הענין שהתורה והמעש"ט מלווים את האדם לפני ב"ד של מעלה

ובמדרש (עיין פרקי דר"א פל"ג) המשילו את הדבר הזה לאדם עשיר שהיו לו שלשה אוהבים, עם ב' מהם היו לו יחסי ידידות קרובים ביותר ואף היה מיטיב עמהם הרבה מאד, ואילו עם האוהב השלישי לא היו לו קשרים הדוקים כ"כ, פעם אחת גללו עליו עלילה מסוימת עד שהזמינוהו לעמוד למשפט אצל המלכות, האדם ירא לנפשו עד מאד וע"כ הוצרך לאנשים שיבואו יחד עמו וימליצו עליו לטובה בפני השופט, הלך האדם לשלשת אוהביו וביקשם שילוהו אל בית המשפט, הראשון השיבו תיכף ומיד בשלילה, השני והשלישי הסכימו ללוותו, אולם בהגיעם קרוב לבית המשפט התחרט השני והלך לו, ודוקא האוהב השלישי - שקרבתו עמו היתה פחותה מכולם - המשיך לילך עמו עד לאולם המשפט ושהה עמו כל משך זמן המשפט, ואף דיבר עליו דברי סגוריה נלהבים שהצליחו לשכנע את השופט שהנידון חף מפשע ולפיכך יצא זכאי בדין.

והנמשל הוא, כי הנה לכל אדם ישנם שלשה אוהבים שהוא מתרועע עמהם בימי חייו, והם נכסיו, אשתו ובניו, והמעשים הטובים אשר הוא מסגל, והנה האדם טורח בכל כחו ומאודו לקבץ ממון ולצבור רכוש רב, ושומר על הונו כבבת עינו, וכל ריבוי טרחתו אינו אלא לצורך אשתו ובניו בכדי שיוכל לספק את צרכיהם, והוא אף מכניס את עצמו לסכנת חיים אם הוא סבור שעיי"ז ישיג עוד ממון לפרנס את בני ביתו בכבוד ובהרחבה, ואילו כאשר הגיע עתו להסתלק מן העולם ולעמוד בדין לפני ב"ד של מעלה, אזי יש חילוק בין ג' אוהביו, שהרי הממון נשאר במקומו ואינו מלווהו כלל, ואילו אשתו ובניו ובני משפחתו שלצרכם דאג במסירות נפש הולכים אחר מיטתו רק עד מקום קבורתו ואז הם שבים לביתם, ורק המעשים טובים שעשה בימי חייו הם היחידים ששומרים לו אמונים וממשיכים לצעוד עמו אף לעולם הבא, ומליצים עליו

תתקסח דרכי מסכת אבות אבות

יושר ומסנגרים עליו לפני הבי"ד של מעלה. ועל זאת נתכוין התנא במאמרו "שאינ מלויין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד", כי רק התורה והמעש"ט עולים עם נשמת האדם לפני הבי"ד של מעלה, וטוענים בפניהם שהאדם ראוי לצאת זכאי בדינו.

כל אדם צריך לעתים תזכורת לדבר זה

והנה דברי התנא האלו המה פשוטים וברורים לכל, ושום יהודי אינו מפקפק או מטיל בהם ספק ח"ו, אולם נראה שכל אחד זקוק מפעם לפעם שיזכירוהו אודות הדבר, מכיון שהיצה"ר פועל בכל מאודו שהבריות לא יחשבו כלל אודות הזמן שבו יתקיים בהם מאמר התנא "מלויין לו לאדם", משום שהוא יודע בוודאות שאם האדם יקח לתשומת לבו ענין זה ויתבונן אודות הזמן שיסתלק מן העולם, ודאי תהיה הסתכלותו על כל עניני העוה"ז שונה לחלוטין, וגם כאשר יהיה עיסוקו בהשתדלות להשיג ממון לצורך פרנסתו, יהיה עיסוקו באופן אחר ונעלה יותר, ולפיכך דואג היצה"ר להשכיח מן האדם עובדה בסיסית זו, ומפתהו להיות שקוע ראשו ורובו בהבלי עוה"ז, ולשכוח את המטרה האמיתית שבעבורה הגיע לעולם.

עובדא נאה בענין "אין מלויין לו לאדם"

וענין זה שהדבר תלוי בהסתכלות האדם נוכל לראות ביתר שאת מן העובדא הנפלאה שהובא בספר הוא היה אומר, באחת מערי רוסיה התגורר יהודי עשיר מופלג בשם ר' דונש, הוא היה ירא שמים ובעל צדקה גדול וגם אדם חכם, וביודעו שהתורה טובה מכל סחורה לקח לבנותיו חתנים מופלגים בתורה ונעלים באורחותיהם, וביניהם נמנה הגאון רבי יוסף לייב מטעלז זצ"ל, ולעת זקנותו אף זכה לעלות לארץ הקודש והתגורר בעיר תל אביב, עד אשר נפטר בשיבה טובה וזכה להטמן באדמת הקודש של ארץ ישראל. מסופר עליו שכאשר היה בא אליו 'הסבא מנוברהדוק' זצ"ל היה ר' דונש פותח לפניו את הקופה שבה היה מונח כספו ואומר לו שיקח משם מעות כרצונו, ואכן היה רבי יוסף יוזל לוקח ממון כפי שהיה זקוק באותה שעה.

פעם אחת הגיע רב גדול אחד מרבני האיזור לביתו של ר' דונש, וביקש ממנו סכום כסף לצרכי צדקה מסוימת נחוצה ביותר, מובן מאליו שר' דונש תרם לו סכום נכבד, אלא שאעפ"כ לא הספיק הסכום לצורך אותו ענין נחוץ והרב הלז לא היה מרוצה מן הנתנה, אמר לו הרב, הנה ברצוני להפנות אליך שאלה, אולם בקשה לי אליך אנה אל תכעס עלי בגינה, הסכים ר' דונש אל הדבר ואז שאלו הרב, מדוע זה כאשר בא אליך רבי יוסף יוזל מנוברהדוק הינך מאפשר לו

לקחת מעות כפי רצונו, ואילו כאשר אנכי באתי אליך - אף שבודאי אין מעלתי מגיעה לזו של רבי יוסף יוזל, אך גם אינני 'קטלא קניא', ובנוסף לכך בקשתי ממך מעות לצורך ענין של צדקה נחוץ ביותר, ועכ"ז לא פתחת בפני את קופת הממוץ, ולא זו בלבד אלא שאף את הסכום שנקבתי לא נתת לי במלואו.

חייך ר' דונש והשיב, הנה בקשת את רשותי לשאול שאלה, כעת אבקש אני רשות ממך לומר לך את הסבר הדברים ואנא כל יחר אפך בעבדך כאשר אבאר לך את הענין, הנה לפי התנהגותך עמי בהיותך בביתי, משער אני כיצד התכוננת בביתך לקראת בואך אלי, בודאי לבשת את בגדי השבת הנאים ביותר שברשותך, בהטעימך שהרי אתה עומד ללכת כעת אל הגביר ר' דונש אשר לאו מילתא זוטרתא היא, ולפיכך הינך צריך להראות מכובד ביותר, ואף כאשר באת לכאן הקשת ע"ג הדלת בעדינות יתירה, ופחדת להקיש בחוזקה מחשש שמא יראה הדבר כחוצפה, ובשעה שפתחתי לפניך את הדלת עמדת ביראת הכבוד, ולא הסכמת להתיישב על הכסא שהצעת לי לפני שאני התיישבתי - מתוך דרך ארץ אלי, אמור נא לי, מה יש בי שהנני ראוי בגיך כך לגינוני כבוד וד"א אלו, והרי אין בי לא תורה ולא יראה מופלגה, אך הסיבה שאתה מכבדני הוא מחמת שיש לי ממוץ, ואם כבודו סבור שכסף הוא דבר חשוב כ"כ עד שראוי לכבדני בעבורו לבד, הרי גם אנכי חפץ בו ולכן אני משאירו ברשותי ואינני נותן לך כרצונך, משא"כ כאשר רבי יוסף יוזל בא לביתי, תיכף כאשר אני פותח בפניו את הדלת הוא נכנס אל הבית, מתיישב עוד טרם שאני מורה לו לישוב, ומתחיל לדבר אלי בניגון, דונש'ל דונש'ל מה יהא עמך, והרי חוץ מממוץ אין לך כלום, ו"בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד", ובכח דברים אמיתיים אלו הנני רואה ומכיר שהכסף אכן אינו שוה מאומה ואין בו שום מעלה, והעיקר הוא לצבור מצוות ומעש"ט, ואז הנני פותח בפניו את קופת הכסף ומורה לו שיקח משם מעות כאוות נפשו.

וּבֶן כְּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דוֹד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵזֶבֶד לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף.

מזמורי התהלים נאמרו לכל בני"י

דקדק במדרש שמואל, שלכאורה כל אלו התיבות "וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל" מיותרות, והיה די בכך שיביא ראיה מן הפסוק עצמו, ויאמר "וכתיב טוב לי תורת פיך" וגו'. וביאר שרבי יוסי בן קסמא רצה לרמוז בדבריו אלו כי הנה כל מה שאמר דוד המלך ע"ה לא אמרם כנגד עצמו לחוד,

תתקע דרכי מסכת אבות אבות

כי אם כנגד כל כלל ישראל (עי' פסחים ק"ז ע"א), ולפיכך נקראו בשם "תהלים" להורות כי כל אדם מישראל חייב להלל ולשבח את הקב"ה באמצעותם, וע"כ אמר "ע"י דוד מלך ישראל" דהיינו שדוד אמר את מזמורי התהלים בעבור כל עם ישראל, כי הוא נשלח מאת הבורא ית' לייסדם לצורך כל עמו, ומעתה כיון שפרקי התהלים מכוונים אלי, וגם אני מתחייב לאמרם ולהלל על ידם את תורת ה' וגם לקיימם, ואם בעת הזאת אדחה את התורה מפני הזהב, ואסכים לעזוב את מקום התורה שהנני דר בו בכדי לקבל ממך את ההון שהבטחתני, היאך אשא פני לקרות את הפסוק הזה ביודעי שהפרתי את מה שכתוב בו.

אף שהיה דוד מלך והשיג את כל טוב העוה"ז, עכ"ז אמר
"טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף"

ובילקוט מעם לועז ביאר בטעם הדבר שהזכיר התנא "על ידי דוד מלך ישראל", כי הנה אם את הדברים הללו היה אומר אדם שבמשך כל ימי חייו היה מיושבי ביהמ"ד והגה בתורת ה' יומם ולילה בלא לטעום את טעם העוה"ז, לא היו בני האדם מקבלים את דבריו, וטענתם בפיהם שהוא אומר כן מחמת חוסר ידיעה, כי מנין לו לידע דבר זה שתורת ה' טובה יותר מאלפי זהב וכסף, והרי מימיו לא היה ברשותו לא זהב ולא כסף, אמנם עתה שדברים אלו נאמרו מפיו של "דוד" שהיה "מלך ישראל" ובודאי לא היה חסר לו מאומה, והכיר היטב את כל מנעמי העוה"ז כאשר את כולם השיגה ידו, ועכ"ז אמר בספרו "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" ודאי יקבלו כולם דבר זה ויאמינו לדבריו, ולפיכך היה נחוץ להקדים ולפרש מי אמר פסוק זה.

ובדומה לכך כתב באור החיים הק' אודות מאמר הכתוב (דברים יא, כו) ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו', כי דוקא לפי שמשה רבינו ע"ה השיג והכיר את טוב העוה"ז שהרי היה גדול וגבור, וכן היה מלך ועשיר מופלג, לכן היה יכול לומר להם שיבחרו בברכה ויתאמצו לשמוע בקול השי"ת ולעשות את רצונו, וע"כ אמר "ראה אנכי" היינו אני שטעמתי טעם העוה"ז "נותן לכם היום ברכה וקללה", א"כ ודאי ראוי לכם שתקבלו את דברי לבחור לכם את הברכה "ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נותן לפניכם היום" (שם פסוק לב).

מעלת לימוד התורה חשובה אף יותר מנתינת הון עתק
לצדקה

עוד ביאר במדרש שמואל בכוונת רבי יוסי בדבריו אלו, שאף אם יטען אדם זה נגדו שע"י שיאבה לילך עמם וישקלו לידו ממון רב, יוכל לזכות עי"ז לשכר

רב ועצום בעוה"ב כשיעשה עם המעות חסד משפט וצדקה, אמנם התשובה לכך היא שאין דמיון בין ב' עניני השכר הללו כלל, שהרי השכר הנמשך לאדם בגין עסק התורה הינו רב ועצום ואינו דומה כלל לשום דבר שבעולם, וראיה לדבר שהרי מי לנו גדול במצות הצדקה מדוד מלך ישראל שנתן את כל ממונו לצדקה וכדכתיב (שמואל-ב ח, טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה, ועל אף שהיה מפזר את רובו ככולו של ממונו לצדקה אמר "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", ובודאי היתה כוונתו על הכסף והזהב שהפריש לצדקה, שהרי אם לא כן פשיטא שהתורה חשובה יותר מן הממון ומאי אתא לאשמועינן, ומזה למד ר"י בן קסמא להעדיף את הישיבה במקום תורה אף אם בגין כך לא יוכל להרבות בצדקה.

מטרת דימוי התורה להבלי העוה"ז הוא רק לצורך עמי הארץ, ומשל נפלא בביאור הדבר

הגה"ק רבי הלל מקאלאמיה זצ"ל (בספרו שירי משכיל כלל י פרט א, כפי שהובא בספר מפי ספרים וסופרים) תמה על מאמר הפסוק (משלי ג, טו) יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה, והרי כיון שכל הבלי העוה"ז אין להם ערך אמיתי, ורק בעולם השקר והדמיון המה חשובים ויקרים בעיני בני אדם, א"כ איך זה משבח הכתוב את התורה הק' בכך שהיא חשובה יותר מזהב ופנינים שהם דברים בטלים ונפסדים. ובאמת קושיא זו יש להקשות גם על הפסוק שאנו עוסקים בו "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" וכי איזו חשיבות היא לתוה"ק שהיא טובה ויקרה יותר מזהב וכסף שיש להם ערך רק בעיני השוטים, [ויש לציין כי לביאור המד"ש האמור לעיל ליכא קושיא כלל, שהרי לדבריו כוונת הכתוב היא על זהב וכסף הניתנים לצדקה].

וביאר ע"פ משל נפלא ששמע מרבו מרן החתם סופר זי"ע, משל למלך רם ונישא ששלט בעוז על מדינות רבות, ומינה תחתיו שרים רבים ונכבדים שיעמדו לימינו ויסייעו בידו במלאכה הרבה המוטלת עליו בניהול המדינות, ולפי שהיה טוב לב ביותר היתה תשומת לבו נתונה לרווחת פשוטי העם, ולפיכך היה מורה לנאמניו שייטיבו עמהם ככל האפשר. והנה ברבות הימים הרגיש המלך בלבו שמכיון שאין הוא בעצמו מדבר עם פשוטי העם פנים אל פנים אין הקשר שביניהם אמיץ וחזק כ"כ, וע"כ קרא ליועציו וביקש להתייעץ עמהם כדת מה לעשות, לאחר שנשאו ונתנו בדבר הוחלט שפעם אחת בשנה יערוך המלך ביקור בכל מדינות מלכותו, ויודיעו לכל התושבים שכל מי שיחפץ יוכל לגשת אל המלך ולהביע בפניו את משאלות לבו, ובכך תתחזק ותגבר אהבת העם אל המלך וירגישו אליו קשר איתן.

תתקעב דרכי מסכת אבות אבות

כאשר החלו להכין את הביקור המלכותי, נתעוררו חילוקי דעות בין שרי המלך ויועציו בדבר מין המלבושים שבהם יתעטר המלך בעת צאתו לקראת נתיניו, חלקם טענו שעל המלך ללבוש בגדי יקר תפארת וגדולה כראוי למלך אדיר כמותו, אולם אחרים חלקו עליהם ואמרו שכאשר האנשים רואים את רוב עשרו של המלך הנשקף ממלבושיו אין זה גורם להם לאהוב אותו ולהתקשר אל מעלתו, שהרי מעלת העשירות אינה מורה על מעלת המלך בעצמו ואין בזה כל סיבה להערכה, ואילו החשיבות האמיתית של המלך - שהיא דאגתו לכל עמו ואפי' לפשוטי העם - לא תגיע לידיעתם של בני המדינה, ולפיכך יעצו לקרוא לאומנים מומחים ויתנו להם לוחות נאות, ויצוו לאומנים שעל גבי הלוחות הללו יחקקו את כל מעשי תקפו וגבורתו של המלך ויתארו את נצחונותיו האדירים במלחמות שערך נגד המדינות שהתנגדו לו, ובנוסף לכך יכתבו גם את חלק הטוב שפעל לעמו, כגון מה שהפחית מעליהם את המסים הגבוהים וכן שאר מעשים טובים שעשה לרווחת הציבור, ובעת צאת המלך אל עמו ילבש בגדים פשוטים ונאים ועליהם יניחו את הלוחות האמורות, וכאשר יתקרבו האנשים ויקראו את הנכתב עליהם אזי תתעורר אהבתם אל המלך ביותר, משום שיראו שאין הוא מתפאר בעשרו שהוא דבר חיצוני אלא במעשיו הטובים והמועילים.

דבריהם מצאו חן בעיני המלך, אולם היועצים שאחזו בדעה הראשונה דחו את הצעתם באומרם שהדבר הזה יועיל רק לחלק מן העם שהינם בעלי דעת, לפי שהם ישכילו לקרוא ולהבין את הנכתב ע"ג הטבלאות שיונחו על בגדי המלך, משא"כ דרי הכפרים והעיירות הנדחות שאינם יודעים קרוא וכתוב לא יבינו מה נכתב על הלוחות, ואדרבה מכח זה בוז יבוזו למלך על אשר הוא מתהלך בינותם במלבוש פשוט שכזה, כך דנו הצדדים ביניהם כשכל אחד מנסה להוכיח את צדקת טענתו, עד אשר נפל ברעיונו של אחד מן החכמים עצה נפלאה שיש בה משום פשרה בין ב' הדעות, ויאמר לפני המלך והשרים יתפרו למלך מלבושים נאים ויקרים הרקומים מחוטי זהב וכסף כראוי למלך, ואליהם יחברו את הלוחות האמורות, ואז נרויח את ב' המעלות, כי בני הכפרים הנבערים מדעת יתנו את עיניהם בכגדים הנאים ויתפעלו מיופיים ויקרותם ובכח זה יעריכו את מלכם, ואילו בני העיירות ישכילו על דבר אמת ע"י קריאתם את מעלות המלך הנכבדות אשר נחקקו ע"ג הטבלאות, וייטבו דבריו בעיני המלך והשרים ויעשו כן.

והנה התורה דומה ממש למשל זה, שהרי להתלמידי חכמים אין מן הצורך להמשיל ולדמות את חשיבות התורה לדברים חיצוניים, כיון שהם יודעים

דרכי פרק ו משנה י אבות תתקעג

ומבינים את רום מעלת ערכה שמכל אות ותג שיש בתורה ניתן לדרוש תילי תילים של הלכות (כדאי בעירובין כא ע"ב), ורק לגבי עמי הארץ שאין להם כל השגה בעוצם קדושת התורה ועומק ההבנה שיש בה, אם נציג בפניהם את התורה כמות שהיא, תדמה בעיניהם כמו המלך הלבוש בבגדים פשוטים, שבגין כך לא יעריכוה, ולפיכך הוכרחו דוד המלך ע"ה וכנו שלמה ע"ה להמשיל את התורה לדברים גשמיים ונפסדים, כזהב וכסף ופנינים - שזה הוי כדוגמת בגדי המלכות היקרים שהלבישו למלך - כי עי"ז יבינו גם העם שבשדות בשפתם וכפי שכלם שלתוה"ק יש ערך נעלה ביותר.

ואומר לי הכסף ולי הזהב, נאם יי צבאות.

הממוזן ניתן לבני אדם בכדי שיוציאוהו לצרכי עבודת השי"ת

כתב במדרש שמואל שכוונת הפסוק היא להודיע לבני האדם שיתנו את ממונם לצדקה, כי כל הכסף והזהב שבעולם לא נברא כי אם בכדי שהאדם שמחזיק בהם ילוח אותם להשי"ת כביכול ע"י שיקיים בממונו מצות צדקה, וכפי שאמר הכתוב (משלי ט, יז) מלוח ה' חונן דל, ולפיכך האדם שקיבל ממון מאת ה' אינו רשאי להוציאו עבור הבלי העוה"ז כי אם לענינים השייכים לעבודתו ית', וזהו שאמר הקב"ה "לי הכסף ולי הזהב" כלומר שהממוזן נועד רק "לי" לשמי ולצרכי, וע"ד שפירש רש"י במשנתנו וז"ל לי הכסף ולי הזהב פירוש לשבחו ולכבודו, שנאמר (ישעי' ו, ג) מלא כל הארץ כבודו עכ"ל.

הממוזן ניתן לבני אדם כפקדון מאת השי"ת ואינו שלהם בעצם

עוד פירש במד"ש בטעם הדבר שהביא רבי יוסי בן קסמא פסוק זה, כי בכך נתכוין לטעון כנגד אותו אדם טענה נוספת מפני מה אין הממוזן הרב שמבטיח ליתן גורם לו להתפתות אחר דבריו ולבוא לדור עמו בעירו, שהרי אילו היה אותו ממוזן שלו וברשותו, אזי היה שוקל בדעתו לנטות אחר דבריו, אבל האמת היא שהוא נודר ליתן לו ממון שאינו שלו כלל, שהרי כל הכסף והזהב שבעולם הם של הבורא ית' ונתנם לבני אדם רק בתורת פקדון, וכפי שנראה זאת מן הכתוב "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צב-אות", ובזה השיב רבי יוסי לאותו אדם, שכיון שהקב"ה הוא בעל הפקדון, א"כ כל אותו ממוזן שאתה חפץ לתת לי, אף אם אקחנו מידך, הנה אם יעלה רצון מאת ה' ליטלם ממני, יקחנו מאתי תיכף ומיד שהרי הכל שלו, ולאידך גיסא אף אם עתה לא אתפתה אחר ממונך, הנה אם באמת רצון השי"ת שיהא לי ממון זה אזי הוא ית' בעצמו

יתן לי מידו הפתוחה הרחבה והמלאה ולפיכך בו בטח לבי ונעזרתי (תהלים כח,
ז) ואיני דר אלא במקום תורה.

**עובדא עם החזו"א שהביע את שאיפתו שבני ברק תהיה
מקום תורה**

ונסיים את מאמרנו על משנה זו עם עובדא שהיתה עם החזון איש זצ"ל, בעת
שעלה החזו"א ארצה קבע את מגוריו בעיר בני ברק, בהגיע יו"ט ראש
השנה הראשון לשהייתו בארה"ק, בחר להתפלל בשיבת 'בית יוסף' לפי שגיסו
ה'סטייפלר' בעל הקהלות יעקב זצ"ל שימש שם כראש ישיבה, המתפללים
בקשו מאת החזון איש שיאמר בפניהם דברי כיבושין והתעוררות לפני תקיעת
שופר כנהוג בתפוצות ישראל, החזו"א התנה את הסכמתו בב' תנאים, האחד
שכיון שאינו מרגיש ראוי לדרוש לפני הציבור בבית הכנסת, ע"כ רצונו לדבר
בחדר צדדי ולא בביהמ"ד עצמו, והשני שלא ידרוש מאומה משלו אלא יקרא
בפניהם מדברי המשנה, המתפללים הסכימו לכך, ואכן בהגיע העת נכנסו כולם
אל חדר סמוך והחזו"א ישב שם על כסא, החזו"א החל להקריא בפניהם את
משנתנו, וכאשר הגיע אל התיבות "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים
טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה" הגביה את קולו, אח"כ
חזר עוד ב' פעמים על דברי המשנה, וכשסיים רמז למתפללים שיכנסו לתוך
ביהמ"ד לתקיעת שופר, והנה בתקופה ההיא עדיין לא היתה העיר בני ברק
מקום תורה כהיום, אלא דרו בה בני אדם רבים הרחוקים מחיי תורה רח"ל, וכל
הנוכחים הבינו שכוונת החזו"א בדבריו הקצרים היתה להביע את שאיפתו
ותכניתו כלפי העיר החדשה בני ברק, שאכן בסופו של דבר עלתה ונתעלתה
וזכתה להתעטר בתואר 'עיר התורה'.

יא חֲמִשָּׁה קְנִינִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלוֹ הֵן. תּוֹרָה, קְנִינָן אֶחָד, שָׁמַיִם וָאָרֶץ, קְנִינָן אֶחָד, אֲבֹרָהֶם, קְנִינָן אֶחָד, יִשְׂרָאֵל, קְנִינָן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, קְנִינָן אֶחָד. תּוֹרָה מִנִּין, דְּכֹתִיב יי קְנִינֵי רֵאשִׁית דְּרֵכּוֹ, קָדָם מִפְּעֻלָּיו מֵאָז. שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִנִּין, דְּכֹתִיב כֹּה אָמַר יי, הַשָּׁמַיִם כְּסֵאֵי, וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלֵי, אֵי זֶה בֵּית

פירוש רש"י

י חמשה קנינים קנה הקב"ה וכו'. ה' קני ראשית דרכו. שזריאתה קודם העולם, מפני שכשעלה צמחשנה לפניו לזרוא את עולמו [אמר יתקיים] העולם נשזיל התורה: שמים וארץ קנין אחד. שהם עמודים של עולם, שנאמר כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, נאמר כאן ארץ, ונאמר

משנה יא

חֲמִשָּׁה קְנִינִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלוֹ הֵן תּוֹרָה, קְנִינָן אֶחָד, שָׁמַיִם וָאָרֶץ, קְנִינָן אֶחָד וכו'.

גודל חשיבות חמשה דברים אלו אצל הקב"ה

כתב במדרש שמואל שכוונת התנא במנותו את אלו חמשת הקנינים היתה בכדי להראותנו את גודל חשיבותם ומעלתם בעיני השי"ת, ולפיכך קראם בשם "קנינים", שהרי כאשר האדם נותן ממעותיו בכדי לרכוש דבר מסוים, הרי הוא מראה בכך שהחפץ הלזה חשוב בעיניו ביותר, כי אם לא היה מחשיבו לא היה מוציא ממעותיו עבורו, ומעתה גם לגבי אלו חמשת הדברים שעשה הקב"ה בעולמו, כינה אותם התנא בשם "קנינים" להורות שהקב"ה קנאם כביכול בדמים יקרים, והוא בכדי להודיע את גודל חשיבותם לפניו ית'. עוד דקדק במד"ש על מה שלא מנה התנא "תורה קנין אחד שמים וארץ קנין שני", ואח"כ קנין שלישי ורביעי - כפי שהדרך למנות תמיד, אלא אמר "קנין אחד" על כל א' מחמשה אלו. וביאר שזהו בכדי להודיענו את גודל מעלתו של כל קנין וקנין בפני עצמו, שלא נאמר שחשיבותו היא רק מחמת שהוא מצטרף אל הקנין שזולתו, אלא אפילו אם לא היה קיים רק הקנין הזה לבד גם היתה חשיבותו רבה, וכדאי הוא עצמו להקרא "קנין אחד".

אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי, וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי. וְאוֹמֵר מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ יי, כָּלֵם בְּחֻמָּה עֲשִׂיתָ, מְלֵאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶיךָ. אֲבָרְהָם מִנִּין, דְּכָתִיב וַיִּבְרָכֵהוּ וַיֹּאמֶר, בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן, קִנְיָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. יִשְׂרָאֵל מִנִּין, דְּכָתִיב עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ יי, עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנְיָתָ,

פירוש רש"י

להלן ארץ שנאמר מלאה הארץ קנייך, מה להלן שמים וארץ, אף כאלן שמים וארץ, וכתיב קנייך וכו': אברהם קנין אחד מנין. שצדקו הקצ"ה לכך להיות קנינו של עולם ויתקיים צדקו, שנאמר ויצרכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליו, ולמה, צדקו שהוא קונה שמים וארץ, שצדקו העולם מתקיים, לפי שהוא קירב את הצדק תחת כנפי השכינה והחזיקו למוטב ואמר להן דברים הנזכרים: ישראל קנין אחד. שנאמר עם זו קניית, ומנין שהעולם מתקיים צדקו, שנאמר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי

תורה קנין אחד מנין דכתיב יי קניי ראשית דרבנו, קדם מפעליו מאו.

גודל חשיבות התורה בעיני השי"ת

רש"י ומדרש שמואל וכן ילקוט מעם לועז ביארו שבפסוק זה נכתב הענין שחשיבות התורה גדולה עד מאד, שהרי היא היתה "ראשית דרכו" של השי"ת וקדמה לכל הבריאה, באשר היא נבראה אלפיים שנה לפני בריאת מעשה בראשית (כדאיתא בב"ר ח, ב), ובכל אותה העת היה הקב"ה משתעשע בה כמאמר הכתוב (משלי ח, ל) ואהיה (התורה) אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו'.

שמים וארץ קנין אחד מנין דכתיב פה אמר יי, השמים בסאי, והארץ תהם רגלי, ואומר מה רבו מעשׂיך יי, כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קנייך.

ביאור ההוכחה ששמים וארץ נקראים קניני הקב"ה

כתב במד"ש שאף שבפסוק זה לא נזכר כלל לשון קנין כלפי שמים וארץ, עכ"ז נשמע ממנו שהשמים והארץ חשובים אצל הבורא כקנין גמור, שהרי עיקר המלכות של כל מלך מכונה ע"ש כסאו, וכדמצינו שאמר פרעה ליוסף (בראשית מא, מ) רק הכסא אגדל ממך ונתכוין בכך למלכותו, ומכיון שראינו שאת השמים בחר השי"ת לכסא כבודו נדע את גודל חשיבותם בעיניו, וכן מהיות הארץ הדום

וְאוֹמֵר לְקְדוּשִׁים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמָּה, וְאֵדִירי כָּל חֶפְצֵי בָם. בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ מִנֵּינ, דְּכַתִּיב מְכוּן לְשִׁבְתָּךְ פְּעֻלָּתִי יי, מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנֵנו
יְדִיד, וְאוֹמֵר וַיְבִיאֵם אֶל גְּבוּל קְדָשׁוֹ, הִר זֶה קְנָתָה יְמִינוֹ.

פירוש רש"י

כל חפצי צם, שהם עיקר אדירים של ארץ: מקדש ה' כוננו ידך. עדיין לא מנינו קנין. אלא מפני
שנאמר כאן מקדש, ולהלן הוא אומר ויביאם אל גבול קדשו הרי זה קנתה ימינו, מה כאן מקדש
צקנין, אף להלן מקדש צקנין. וכמה גמגום יש בדבר. ולפי הענין נראה צעיני שהצרייתא לא נכתבה
מתקנה, שהרי במסכת פסחים צפרק האשה, לא שנינו אלא תורה ושמים וארץ וישראל, ומביא ראה
לשמים וארץ מאותו הפסוק שנאמר בצרעה קונה שמים וארץ:

רגליו נבין שגם היא נחשבת בין קניני השי"ת החשובים. אמנם באשר שדבר זה
שהיא הדום רגלי השי"ת אינו ראייה גמורה לכך שהארץ הוי ממש כקנין, ע"כ
הוסיף התנא פסוק נוסף שהוא "מה רבו מעשיך ה' וגו' מלאה הארץ קנינך",
והנה תיבת "קנינך" נכתבה בלא יו"ד בין אות נו"ן לכ"ף שמשמעותה היא לשון
יחיד, וזה בא להורות שהכתוב לא קאי על קנינים רבים המצויים בארץ, אלא
עולה רק על תיבת "הארץ" הנזכרת לפני כן שהיא נחשבת לקנינו של השי"ת,
ואם הארץ שהיא רק הדום רגלו ית' נקראת קנינו, כ"ש השמים שהם ממש כסא
כבודו ית', ודאי נחשבים לקנין הבורא.

אברהם קנין אחד מנין דכתיב ויברכהו ויאמר, ברוך אברהם לאל עליון, קנה שמים
וארץ.

בריאת העולם היתה בזכות אברהם אבינו ע"ה

הנה כאן פירש התנא את זה הפסוק דלא כפשוטו - ש"קונה שמים וארץ" קאי
על "א-ל עליון" שנכתב לעיל, אלא באופן מחודש שקאי על "אברהם",
וכתב המד"ש שהכתוב בא לשבח את אאע"ה שהוא זה שקנה שמים וארץ, וכמו
שנראה ממאמר הכתוב (בראשית ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם,
ואמרו חז"ל (ב"ר יב, ט) אל תקרי בהבראם אלא באברהם בזכותו של אברהם,
וכיון שכל בריאת שמים וארץ נעשתה בזכות אברהם אבינו נחשב כאילו הוא
קנאם, ושפיר אפשר לומר עליו "ברוך אברהם" וגו' קונה שמים וארץ, ומעתה

כָּל מֵה שֶׁפָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בָּרָאוּ אֱלֹהִים
לְכַבּוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכַבּוֹדִי בְּרֵאתִיו, יִצְרָתִיו אֶף
עָשִׂיתִיו, וְאֹמֵר יי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

פירוש רש"י

אלא לכבודו. לשנמו:

נוכל לידע גם שאברהם הוא אחד מהקנינים החשובים שיש להקב"ה בעולמו,
כי אם השמים והארץ לגודל מעלתם נחשבים לקנינו ית', כל שכן שאברהם
שהוא סיבת מציאותם והווייתם ייחשב כ"קנין אחד" שקנה הקב"ה בעולמו.

העולם ניצול מן הדינים בכל יום בזכות אברהם אבינו

ובילקוט מעם לועז כתב שבזוה"ק איתא על הפסוק (תהלים ז, יב) א-ל זועם בכל
יום, שבכל שעה ושעה יוצאים דינים תקיפים וברצונם להחריב את
העולם, אולם אז מתעורר לנגדם כח מידת החסד של אברהם אבינו, ומיד
מסתלקים כל אותם הדינים והעולם ניצול, וזה נרמז במאמר הכתוב יומם יצוה
ה' חסדו, הרי לנו מזה שאברהם אבינו ע"ה הוא קנין לעולם לפי שהוא מעמיד
אותו ומצילו מחרבן.

ישראל קנין אחד מנין, דכתיב וכו' עד יעבר עם זו קניית, ואומר לקדושים אשר בארץ
המה, ואדירי כל חפציכם.

ביאור הראיות מן הפסוקים לכך ש"ישראל קנין אחד"

רש"י פירש מפני מה הוצרך התנא להביא ב' פסוקים, לפי שקרא קמא "עם זו
קניית" מורה רק על כך שהם קנין אחד מקנינו ית', ואילו קרא תנינא בא
להוכיח שאכן העולם מתקיים בגינם, וזאת כוונת הפסוק "לקדושים אשר בארץ
המה" אלו בני" עם קדוש, "ואדירי כל" כלומר שהם הינם כל אדירו וחוזקו של
ארץ.

במדרש שמואל ביאר באופן אחר מפני מה הוצרך התנא להביא גם את הפסוק
השני, והוא בכדי להשמיענו שגם בזמן שבנ"י אינם בגדר צדיקים
גמורים הרי הם נחשבים כקנינו ית', ומעלה זו אינה בגין צדקתם ויושר לבבם,

כי אם בגלל זכות האבות הקדושים אשר טמונים בארץ המה, ואדירי היינו כִּלְ חִזּוּק רְצוֹנוֹ וְחַפְצוֹ ית' הוא בם, ובגינם חשק ה' בצאצאיהם עם ישראל, וכמאמר הכתוב (דברים י, טו) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה, ועפ"ז ביאר ביתר שאת גם את תחילת הפסוק בתהלים (טז, ב-ג) שהביא תנא דידן, טובתי כל עליך לקדושים אשר בארץ המה, וכה יתבאר "טובתי" הקב"ה אומר לאדם שהטובה שהנני עושה עמך "כל עליך" אינה בגינך ובשכר מעשיך הטובים, כי אם "לקדושים אשר בארץ המה" שהם האבות הק' שבזכותם הינך מקבל בנ"י שפע ברכת טוב.

זכרון זכות האבות גורם שמחה להקב"ה ועי"ז זוכין בנ"י
לישועות ונחמות

ובענין זה שהתעוררות זכות האבות גורמת טובה לבני ישראל, כתב בתפארת שלמה שבעת שאנחנו מזכירים את זכות האבות לפני אדון כל (כגון בתפלת שמו"ע ושאר מקומות), כוונתנו בזאת להזכיר לפני הקב"ה את אהוביו אברהם יצחק ויעקב ולשמחו בכך שהיו לו בנים נאמנים בתכלית, ועי"ז מתעורר ועולה לפני הקב"ה רצון להיטיב עם בנ"י, וזה גורם שיגזרו מלמעלה על דרי העוה"ז גזירות טובות ישועות ונחמות. ופירש בזה את מאמר בלעם הרשע (כמדבר כג, ח-ט) "מה אקוב לא קבה א-ל ומה אזעום לא זעם ה'", ופירש"י שהקב"ה לא כעס כל הימים האלו שבאתי אליך, וסיבת מניעת הכעס היא "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו" וכדפירש"י שזה עולה על זכות האבות והאמהות הק', והיינו שבאותם הימים היה הקב"ה זוכר את זכות האבות ומשתעשע בהם ובמעשיהם, וזה גרם לו להתמלא בשמחה כביכול, ועי"ז נתבטל הכעס מעל זרע ישראל קדושו ונתברכו מפי עליון.

פִּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיֵן אֶחָד מִנֵּינוּ, דְּבִתִּיב מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי בּוֹנְנוּ יְיָהּ, וְאוֹמֵר וַיְבִיאֵם אֵל גְּבוּל קְדָשׁוֹ, הֵר זֶה קִנְיָתָה יְמִינוּ.

ביאור ההוכחה מן הפסוקים לכך ש"בהמ"ק קנין אחד"

רש"י ביאר את הראיות שהביא התנא, כי מפסוק ראשון עדיין לא למדנו שביהמ"ק נקרא קנין אלא שהקב"ה כוננו ויסדו, אולם מכיון שראינו שנקרא "מקדש" ובפסוק השני נאמר "ויבאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו", נמצינו למדים שכשם ש"הר קדשו" הוי קנינו של הקב"ה כך גם ה"מקדש" שנזכר בפסוק ראשון נחשב כקנינו ית'.

גודל חשיבות ביהמ"ק אף בחרבנו

אמנם במדרש שמואל כתב שכבר מפסוק הראשון נוכל להביא ראיה לדבר, שהרי שם נאמר "מקדש ה' כוננו ידיך" בלשון רבים, הרי שהקב"ה בנה את ביהמ"ק בב' ידיו, וזה מורה לנו את רוב מעלתו וחשיבותו יותר מן השמים והארץ, שהרי הם לא נבראו אלא באחת מידי שואמר (ישעי' מח, יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואם הם נקראים קנינו ית' כל שכן שביהמ"ק הוי קנין של הקב"ה. ומה שהוצרך התנא להביא אף את הפסוק השני - הוא בכדי שלא נאמר שדוקא בעת שביהמ"ק קיים ועומד על תלו הוא נחשב לקנין, אבל אחר חרבן בית תפארנו כשהר ה' עומד שומם נפסקה חשיבותו ושוב אינו נקרא קנין, לפיכך השמיענו התנא פסוק זה "ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו", שזה קאי על ההר עצמו בשעה שאין הבית הנכון והנישא מתנוסס עליו, ואעפ"כ מעלתו גדולה בעיני הקב"ה והוא מחשיבו כ"קנין אחד".

מעלת הכותל המערבי לאחר חרבן הבית

ובגודל מעלת ביהמ"ק אף לאחר חרבנו מובא במדרש (שמו"ר ב, ב) לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי [והיינו לאחר חרבן הבית], גם נודע מה שאיתא במדרש (שהש"ר פרשה ב, א[ט], ד) הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של ביהמ"ק, למה, שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם ע"כ.

עובדא מופלאה הקשורה לכותל המערבי

וביון שבא לידינו לעסוק בענין הכותל המערבי, מן הראוי להביא עובדא מופלאה אודותיו שהובאה בספר מעשי אבות, בעת שהתכונן רבינו החיד"א זי"ע לעלות לארץ הקודש, פנה לרבו האור החיים הק' זי"ע בכדי להפרד ממנו ולקבל מאתו את ברכת הדרך, האוה"ח האציל לו את ברכת קדשו, וטרם שנפרד ממנו מסר לו פתקה, וביקשו שכאשר יזכה להגיע לעיה"ק ירושלים יכניסנה אל בין אבני הכותל המערבי. ארוך ומייגע עד מאד היה מסעו של החיד"א אל ארץ הקודש, ורק לאחר שבועות ארוכים של יסורי הגוף דרכו רגליו על אדמת הקודש, תיכף עם הגיעו לירושלים החליט החיד"א שבארץ ישראל לא יעשה את תורתו קורדום לחפור בה ולא יהנה ממתנת בשר ודם, אלא ישלח ידו במלאכה מסוימת ומיגיע כפו יאכל, ואכן כך עשה, הסתיר את גדולתו וצדקתו מעיני הבריות, רכש סוס ועגלה, קנה סחורה והטעינה על גביה, וכך היה הולך ומסבב ברחובות ירושלים ובשווקיה ומכריז על מרכולתו, ובמעוה שהרוויח היה בכדי קיום לו ולבני ביתו, וכך היה מנהגו במשך תקופת זמן.

והנה באחד הימים צנח הסוס ארצה ומת ונשבר מטה לחמו של החיד"א, הרהר החיד"א ואמר בלבו, בודאי חטאי גרמו לכך שתקופח פרנסתי, החל לפשפש במעשיו בכדי למצוא את הסיבה שבגינה נגרם לו נזק גדול כ"כ, אמנם אף לאחר הפשפוש לא מצא בין מעשיו עון שבגיניו הוא ראוי להענש בעונש גדול כזה, והנה בתוך כדי אותה התבוננות מישש החיד"א בבגדיו, ולפתע הוציא מעומק כיסו את אותו פתק שמסר לו רבו בכדי לטמנו בין אבני הכותל המערבי, נתמלא החיד"א צער על אשר לא מילא את בקשת רבו, והבין בדעתו שזהו החטא שבגין כך נענש ונלקחה ממנו פרנסתו, ובכדי לכפר על עוונו התענה וסיגף את עצמו, ואח"כ נטל את הפתקה בידו וצעד לעבר הכותל המערבי, ובחיל ורעדה תחבה בין אבני הכותל כמצות רבו, כשהוא שמח וטוב לב יצא החיד"א מהכותל ושם פעמיו אל בית המדרש בכדי לעסוק בתורה"ק משוש לבו, והנה ברגע שנכנס בפתח ביהמ"ד נפלה אימה על כל יושבי ביהמ"ד וכולם חרדו אל מול תואר פניו, תיכף ומיד נגשו אליו כמה מן הלומדים והתעניינו בו ובשלומו מתוך יראת הכבוד, והיו מדברים עמו כל אחד בסגנונו, הצד השווה שבהם שכולם קבלוהו באהבה וכבדוהו כראוי לכבוד התורה, החיד"א השתומם במאד על קבלת הפנים הלזו, באשר עד עתה לא שם אף אחד את לבו אליו באופן מיוחד ועתה לפתע כולם מכבדים אותו וחפצים להתקרב אליו, וברוב פליאתו פנה אל יושבי ביהמ"ד וביקשם שיסבירו לו את פשר השינוי שחל ביחסם אליו, ויאמרו לו הנה כאשר נכנסת היום לביהמ"ד ראו ראינו כי תוארך נשתנה לגמרי, ופניך החלו לזרוח ולהבהיק באור נפלא כאילו נחה עליך רוח הקודש, ולכן התחלנו לנהוג בך כבוד כראוי לערכך הרם.

והנה באותה עת נכח בביהמ"ד גם ה'חכם באשי' (רב העיר שמונה בהסכמת השלטון הטורקי), ובראותו את כל ההתרחשות ניגש אל החיד"א והזמינו שיכנס עמו לחדרו, וכאשר נכנסו שניהם סגר הדלת בעדם וביקשו שיספר לו דברים כהווייתן מה אירע עמו עתה שגרם את השינוי האדיר הלזה, או אז שח לו החיד"א את כל המאורע, וכי כעת הוא שב מן הכותל לאחר שזכה לקיים את דברי רבו, הבין החכם באשי כי אכן בדבר זה טמונה הבנת הענין, וכיון שחפץ לדעת את הדבר עד תכליתו בקש מן החיד"א שיראהו את המקום המדוייק שבו תחב את הפתקה, באשר הוא חפץ לפתחה ולראות מה כתב בה האי צדיק וקדוש, והנה בתחילה לא חפץ החיד"א לגלות לו את הדבר, אך ה'חכם באשי' הפציר בו שוב ושוב, וגם גזר עליו בגזירת התורה שעליו להראות לו את מקום הנחת הפתקה, ובלית ברירה הלך עמו החיד"א אל הכותל המערבי והראה לו היכן הניחו, ואכן מצא החכם את הפתק ופתחו, וראה שנכתבו בה מלים ספורות

תתקפב דרכי מסכת אבות אבות

בזה הלשון 'אני מבקש שתבוא לעזרת תלמידי היקרי בשעת מצוקתו', או אז הבין ה'חכם באשי' את כל הענין ופנה לילך משם מבלי להפטיר מילה, ואכן כבר ביום המחרת הוכתר החיד"א בכבוד רב לכהן פאר כרב ומורה צדק בעיה"ק ירושלים, ומני אז היתה פרנסתו בדרך כבוד.

חמשת הקנינים המה לנו כעדים נאמנים שלא אבדה תקוותנו ח"ו

כתב בילקוט מעם לועז שהתנא נתכוין לחזק את לבנו באמונה, כי מאחר שהננו שרויים ימים רבים כ"כ בגלות המר הלזו ועדיין לא נושענו, שמא יפול יאוש בלבות בני האדם, כי יאמרו פן ואולי אבדה תקוותינו חלילה, ולפיכך כאשר יעמוד היצה"ר ויבוא להכשילם במחשבות והרהורים רעים מעין אלו, יוכלו למצוא חיזוק ע"י חמשה עדים נאמנים המעידים לנו שהשי"ת חי וקיים ובקרוכ יבוא ויגאלנו. והם אלו חמשת הקנינים שמנה התנא, הראשון הוא קנין ה"תורה" המעידה בנו, שהרי בה נאמרו כל עתידותינו עד הגאולה העתידה כמבואר באורך בפרשת האזינו. השני הוא קנין "שמים וארץ", והנה השמים עשויים מאש ומים שבטבעם המה כחות מנוגדים זה לזה ואינם יכולים לשהות יחדיו, ועכ"ז השי"ת עושה שלום ביניהם ומקיימם יחד, ובדומה לזה גם בני"י יזכו להיות עומדים לעד, וכמו שהבטיחנו הבורא ע"י נביאו הנאמן באומרו (ישעיה סו, כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה', כן יעמוד זרעכם ושמכם. הקנין השלישי הוא "אברהם אבינו" כי גם הוא עד נאמן עבורנו, כאשר השי"ת הבטיחו שלא יימחה זרעו לעד. הרביעי הוא "ישראל" כי עצם המציאות של עם ישראל הוא עצמו עד על כך שאנו חיים וקיימים לעולם, שהרי הננו ככבשה העומדת לבדה בין שבעים זאבים, ועכ"ז הקב"ה מצילנו מידם ואין האומות יכולים להפק זממם להרע לנו ולכלותנו. קנין "בית המקדש" הוא הקנין החמישי, וגם הוא עומד לנו לעדות שהרי הכותל המערבי לא נחרב והוא נותר לפליטה בתור שריד לבית תפארתנו, והקב"ה נשבע לו שלא יחרב לעולם (שהש"ר ב, א[ט] ד), וע"ז יש להמליץ את מאמר הכתוב (חבקוק ב, יא) אבן מקיר תזעק, כי היא עומדת ואומרת לנו ראו נא בני ישראל ויחזק לבכם כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל ועתידים הנכם להגאל ברחמים.

ע"י הקנינים הללו יכולים בני האדם להתדבק בבוראם

בשפת אמת כתב פירוש מחודש במשנה זו ונביא את דבריו בתוספת ביאור, כי הנה האדם מצד עצמותו אינו יכול להשיג את הקב"ה ולהתדבק בו,

מפאת עוצם רוממותו שהוא ית' קדוש ונבדל מכל, ולפיכך הכין הקב"ה חמשה קנינים אלו שעל ידם יוכלו בני האדם לדבוק בהשי"ת, [והוא ע"ד מה שפירש אחד מן הצדיקים את הכתוב (תהלים קד, כא) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית "מלאה הארץ קנינך", כלומר שהארץ מלאה עם דרכים היאך יוכלו בני האדם לקנות כביכול התקשרות ודביקות בבוראם], והם הקנינים שנמנו במשנתנו, האחד הוא קנין ה"תורה", שהרי אמרו חז"ל (ע"י זוה"ק ח"ג דף עג ע"א) קודשא בריך הוא הוא ישראל ואורייתא חד, הרי שע"י לימוד התורה וקיום המצוות מתדבק האדם בהשי"ת. ומשנהו קנין בריאת "שמים וארץ", שכנודע אחד מהדרכים להשיג את מעלת השי"ת ורוב רוממותו הוא ע"י ההתבוננות במעשה בראשית וכמאמר הכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ. וגם ע"י קנין "ישראל", וע"פ מה שאמר הבעש"ט הק' זי"ע שהדרך שעל ידה יוכל האדם לבוא לאהבת השי"ת הוא ע"י אהבת ישראל, וע"כ ע"י שהאדם יכניס בקרבו את האהבה לעם בני"י יזכה להתדבק בבוראו באהבה כראוי. ובדומה לזה גם קנין "אברהם אבינו" ע"ה, שהוא הכין דרך ושביל שעל ידו יוכל האדם להדבק בבוראו, והוא ע"ד מה שאמרו חז"ל (שבת קלג ע"ב) הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום, ואם האדם אכן זוכה לכך והוא נוהג במידתו של אברהם אבינו ע"ה שהיא מידת החסד והרחמים אזי ישיג דביקות בהשי"ת. והקנין האחרון הוא "ביהמ"ק" דכתיב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, הרי שע"י המקדש שוכן הבורא ית' בתוך בני"י.

כָּל מַה שֶׁבָּרָא תְּקַדֵּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בָּרָא אֱלֹהִים לְכְבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכְבוֹדִי בְּרֵאֲתוֹ, יִצְרֵתִיו אֶף עֲשִׂיתִיו.

התנא רומז שכל ד' העולמות - אצילות בריאה יצירה עשיה

- נבראו רק למען כבודו ית'

כתב במדרש שמואל שאחר שדיבר התנא על גודל מעלת חמשת הקנינים האמורים, רצה לבאר למה נוצרו כל בריות העולם, ולכן אמר "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו", וכיון שחפץ להביא ראיה שכל ארבע העולמות העליונים - אצילות בריאה יצירה עשיה - נבראו רק למען כבודו ית', ע"כ הביא את הפסוק הזה שבו נרמזו אלו ד' העולמות, כי באומרו "כל הנקרא בשמי ולכבודי" רמז על עולם האצילות, שכולו מלא בשמותיו של הקב"ה והוא נעלם מעיני כל, ולשום מלאך ושרף אין השגה בו כלל, והוא נקרא 'מקום כבודו', וכל משרתי ה' העומדים בעולמות הבריאה והיצירה שואלים על

תתקפד דרכי מסכת אבות אבות

עולם האצילות 'איה מקום כבודו להעריצו', "בראתיו" קאי על עולם הבריאה, "יצרתיו" על עולם היצירה, "אף עשיתיו" מכוון נגד עולם העשייה.

התאוות הגשמיות יכולות להביא את האדם לידי דביקות בהשי"ת

בקדושת לוי (פר' נח ד"ה עוד יבואר) ביאר שדברי המשנה עולים על הנחת רוח הנגרם לעילא ע"י התאוות הגשמיות הקיימות בעוה"ז ואלו דבריו, הנה כלל גדול יש, שכל דבר שיש בעוה"ז צריך האדם לקחת ממנו דרך ואופן לעבודת הבורא, והיינו שכאשר מתעוררת בלב האדם תאוה לדבר גשמי כגון לצבור ממון או לרדוף אחר הכבוד, אזי יש לו לחשוב ולהתכונן בדעתו, על מה ולמה הנני מתאוה לדבר גשמי כזה שסופו להיות כלה ונפסד, הן ודאי טוב יותר שאתחיל לעסוק בעבודת הבורא שהוא דבר הקיים לעולם ועד, והרי זה הוא עיקר תכלית בריאת כל הנבראים, שיעבדו את בוראם עבודה תמה ויגרמו נחת רוח לעילא, וכמו שאמרו חז"ל במשנתנו "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו". וזהו גם פירוש הכתוב (תהלים קיט, צח) מאויבי תחכמי מצותיך כי לעולם היא לי, ונתכוין לומר שכאשר היצה"ר מפתה את האדם לילך אחר התאוות הגשמיות, עליו להתעורר בכחם לעבוד את הבורא בהתלהבות ואש קודש וכמבואר לעיל, וכה יתבאר, "מאויבי" מן אויבי שהוא היצה"ר המפתני לילך אחר התאוות הגשמיות, מזה גופא "תחכמי מצותיך" ולבי בוער בקרבי להיות עובד ה' בכל לב, והוא משום שאני עומד ומחשב הפסד עניני העוה"ז ותאוותיו שהם כלים ואינם קיימים, משא"כ העסק בעבודת הבורא ואהבתו "כי לעולם היא לי" שזה קיים לעד ולעולמי עולמים.

הכחות והיכולות ניתנו לאדם כדי שיפעל בהם למען כבוד שמים

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל כתב שכוונת המשנה היא על הכחות והיכולות שהקב"ה חנן בהם את בני האדם, והקדים לבאר את דברי המדרש (במד"ר כב, כ) וז"ל שני עשירים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם, קרח מישראל והמן מאוה"ע, ושניהם נאבדו מן העולם, למה, שלא היה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם ע"כ, והנה לכאורה אין מובנים דברי המדרש, כלום יש יכולת ביד האדם לחטוף בעצמו מה שלא זיכו אותו מן השמים, והרי למי שאין הבורא חפץ ליתן דבר מה, לא יועילו לו כל פעולותיו להשיגו. אמנם הביאור בזה הוא ע"פ מאמר משנתנו "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו", ונתכוין התנא להורות לנו שבכל פסיעה שהאדם פוסע ובכל נשימה שהוא נושם עליו לחשוב למען כבוד שמים, כך שכל כחותיו יופעלו אך ורק למען כבודו ית', שהרי "כל מה שברא הקב"ה" היינו הכחות

והיכולות שיצר והעניקם לבני האדם "לא בראו אלא לכבודו", ומעתה אם האדם אכן משתדל לנהוג כך נמצא שהוא משתמש עם כחותיו כפי רצון הבורא שיצרו, אך אם לא השתמש בכחותיו למען כבוד שמים נמצא שחטף את אותם כחות השייכים לכבוד שמים והשתמש בהם לצורך עצמו, ובדבר זה נכשל קרח, שלא זו בלבד שלא השתמש בעשרו למען כבוד שמים, אלא אף הוסיף לפעול בכך נגד רצון השי"ת וכבודו - וטען שמחמת העושר הלז צריך להעמידו בראש ולבחור בו שהוא יהא כהן גדול.

בני האדם שוים למלאכים בכך שהם נבראו לצורך כבוד ית', וביאור השינוי שביניהם ע"ד משל

ובספר שם עולם (ח"א פרק יט) למרן החפץ חיים זצ"ל הרחיב מאד לכאר ענין זה, וכתב שכאשר נתבונן במצב האדם בעוה"ז נראה שעיקר הדבר שבעבורו נוצר הוא בכדי שיעבוד את הבורא, וכמאמר הכתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ובמאמרו "כל הנברא" כלל את כל היצורים הנמצאים בכל העולמות, כי הנה אליבא דאמת האדם - אף שנשמתו מלובשת בחומר גשמי שהוא הגוף אשר נלקח מן האדמה - נברא לצורך עבודת ה', ממש כמו המלאך הנמצא בשמי השמים וכולו רוחני. והענין בזה הוא שהרי אמרו חז"ל (ברכות נח ע"א) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, והנה בכל מלכויות בשר ודם ישנם שרים המשרתים את המלך בעיר המלוכה עצמה, אך יש כאלו הנשלחים לשרתו במדינות מרוחקות, ולעתים שולחים אותם לקצה העולם אל המדינות הקרות, בכדי שיערכו מלחמה עם מדינה מסוימת עד שיכבשה ויכניסוה תחת רשות המלך, ובמשך שהותם שם הם מוכרחים להתלבש במלבושים עבים המחממים הנצרכים למזג האויר הקר השורר שם, ואחר שתסתיים פעולתם לטובה ויצליחו לכבוש את המדינה הלזו בשלימות כפי רצון המלך, אזי ישובו בששון לעירם כשעטרת הנצחון על ראשם, ויפשטו מעליהם את המלבושים הגסים שהוכרחו ללבוש עד עתה בגין הקור, וכאשר יעמדו לפני המלך יעטרם במלבושי כבוד כל אחד לפי מעלתו וחשיבותו והעמל הרב שטרח למען הצלחת המערכה. והנה כדברים האלו ממש הם גם לעניננו, כי בין המלאכים ובין נשמות האנשים הם יצורים רוחניים שברא השי"ת למען כבודו ובכדי שיעבדוהו כראוי, אך החילוק ביניהם הוא שמקום פעולת המלאכים הוא בשמים ששם מעון קדשו של הקב"ה, ואילו מקום עבודת הנשמות הוא כאן בארץ שהוא מקום גשמי ושפל, ולפיכך מוכרח הדבר שיהיה עליהם לבוש חומרי שהוא הגוף הגס והעכור - שעמו יוכלו לחיות במקום זה, אמנם אחר שהאדם סיים את תפקידו בעוה"ז והשלים את אשר הוצרך לפעול אזי הוא חוזר למקום

תתקפו דרכי מסכת אבות אבות

שנלקח משם, ואז הגיע עתו לפשוט מעליו את לבוש החומר, ובשמים מלבישים אותו במלבושי הוד והדר שנעשו כתוצאה מן המצוות ומעש"ט שקיים בעת היותו בעוה"ז, והוא זוכה לעמוד לפני מלך הכבוד ולהתענג מזיו שכינתו ית' בשכר מעשיו הטובים, הרי לנו מזה כפי שנתבאר שנשמות בני האדם שוים למלאכים בכך ששניהם נבראו לצורך כבודו ית'.

עובדא אודות רבי סעדיה גאון שממנה נלמד את גדול החיוב לכבד את השי"ת

ובילקוט מע"ל הביא עובדא אשר ממנה נוכל לראות כמה גדול החיוב לכבד את השי"ת, וכמה ירבה עונשו של מי שאינו מכבדו כראוי, העובדא היתה עם רבינו סעדיה גאון זי"ע, שאחד מתלמידיו ראהו יוצא אל השדה באמצע לילה חורפי כשכל הארץ מלאה שלג, והוא נשכב על השלג ומתגלגל שם אנה ואנה, שזהו סיגוף גדול ביותר משום שהקור חודר אל כל העצמות, תמה התלמיד על הדבר ופנה אל רבי סעדיה ואמר לו, תמהני על אדם גדול כרבינו הנזהר בקלה כבחמורה ומתרחק בכל יכולתו אפי' מהרהור קל שאינו לרצון השי"ת - ומסגף א"ע באופן כזה. א"ל רבי סעדיה אומר לך את טעמי בזה, הנה זה לא מכבד נקלעתי לעיר אחת והתארחתי אצל אחד מתושבי העיר, ומאחר שלא הכיר אותי כבדני במידה מועטה כפי שנוהגים עם אורח פשוט בלתי מוכר, כעבור מספר ימים נודע לאנשי העיר מי אני, והחלו לחלוק לי כבוד גדול כמנהג בני ישראל בכל מקום לכבד את התלמידי חכמים בעוז ותעצומות, והנה כאשר נודע הדבר לאותו בעה"ב ניגש אלי ויפול למרגלותי, והחל בוכה ומתחנן שאמחל לו על כך שלא נהג בי בכבוד הראוי, ובשמעי זאת נודעזעתי מאד ואמרתי בלבי, אם אדם זה התחרט כ"כ וביקש את סליחתי על אשר לא נהג בי כבוד כראוי לי על אף שאני בשר ודם, על אחת כמה וכמה שיש לי לשוב בתשובה ולבקש מאת הקב"ה שימחול לי על אשר לא עבדתי אותו ולא כבדתי כראוי למלך מלכי המלכים, ובכדי לכפר על חסרון עבודתי הנני עושה סיגופים אלו.

ואומר יי ימלך לעולם ועד.

בעת הגאולה יהא גם עולם העשיה מלא בכבודו ית'

דקדק במדרש שמואל שלכאורה אין לפסוק זה כל קשר עם מה שנאמר לפניו, וא"כ למה זה הביאו כאן התנא. וביאר ע"פ דבריו לעיל כי במה שהביא התנא את הפסוק "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", נתכוין שכל ד' העולמות - אצילות בריאה יצירה עשיה - נבראו רק למען כבודו

דרכי פרק ו משנה יא אבות תתקפו

ית', והנה בזה היה התנא מתקשה, בשלמא מה שאמר שהעולמות העליונים נוצרו לכבודו ית' מובן היטב, משום שכל באי עולמות אלו מעריצין ומקדישין את שם השי"ת שהוא הא-ל המלך הגדול הגבור והנורא, אכן עולם העשיה שהוא העולם השפל הזה, הן ראו ראינו כמה גברה יד הסט"א בו, והיצה"ר מפתה את באי העולם להכעיס את בורא כל העולמים וכדכתיב (בראשית ח, כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, א"כ אין בריאת העוה"ז מוסיפה כלל לכבודו ית', והרי היה טוב יותר אילו לא היה העולם נברא כלל. ובכדי לתרץ זאת הביא התנא את הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד", ונתכוין לומר שאף אם באמת עתה רבו העבדים המתפרצים וממרים את פי ה' וממעטים את כבודו, עכ"ז לעתיד לבא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ואז יהיו כל באי עולם כאחד קוראים בשם ה' ויטו שכם אחד לעובדו, וממילא יהא כבודו נראה וניכר על כל העולם, ובשעה ההיא תתקיים המטרה שלמענה נברא העולם - שהיא הרבות כבוד השי"ת בעולמו - גם בעולם העשיה.

רק בזמן אחרית הימים יתוודע תכלית בריאת העולם על נכון

ובתפארת ישראל (יכין אות קעד) ביאר את שייכות הפסוק הזה באופן אחר, כי הנה מעיניהם של בני העולם נעלמה התכלית של כל אחד ואחד מן הבריות בעוה"ז, ולפיכך אחר שאמר התנא שבריאת כל העולם היתה לכבודו ית', המשך ואמר ה' ימלוך לעולם ועד, והיינו שאימתי יהיה זה הדבר ש"השם ימלוך" כלומר שיהיו נפתחים עיני הברואים להציץ ולהבין מקצת ממחשבות השי"ת ומטרתו בעולמו, זה יהיה "לעולם ועד" כלומר בזמן אחרית הימים שאז ייטהרו לבותיהם של כל הברואים ויבואו כולם לעובדו ית' שכם אחד, ואז יערה עליהם ה' רוח ממרום וזה יסייע בידם להבין ולידע מקצת מן התכלית הגדול שבעבורה נבראו הבריות, שזה היה נעלם מהם עד עתה.

תיקון המידות צריך להיות אך ורק למען כבודו ית'

כתב בילקוט מעם לועז שהטעם לכך שהתנא השלים את פרק זה המסיים את מסכת אבות בענין "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו", הוא משום שתכלית המוסר והמידות שנאמרו במסכתנו אינה בעבור המידות עצמן, אלא שזה שהאדם ישתלם במוסריו ויתקן את מידותיו יהיה במטרה שיהיה שם שמים מתאהב על ידו, וכמו שאמרו חז"ל (יומא פו ע"א) תניא שיהא ש"ש מתאהב על ידך, שיהא אדם קורא, שונה, משמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו באמונה, ודבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני

רַבִּי חֲנִינְיָא בֶּן עֲקִישָׁי אָמַר רְצֵה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזִפּוֹת אֶת
 יִשְׂרָאֵל, לְפִיכֶן הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר יי חֲפִץ לְמַעַן
 צַדִּיקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדָּיר:

פירוש רש"י

רבי חנניא בן עקשיא אומר וכו'. לא אמר למילתיה גבי מסכת אבות, אלא במסכת מכות צאלו הן הלוקין. ולפי שיש זה סיוס נאה, נהגו כל העם לאמרה צסוף כל פרק ופרק. לפי שאין אומרים קדיש על המשנה אלא על האגדה, דאמר מר [סוטה מט. עולם אמאי קאי מיקיים, אקדושה דסידרא] ויהא שמויה רבא דאגדתא. ונקראו אלו פרקי אבות, מפני שנסדרו הנה דברי אבות הראשונים שקבלו את התורה זה מזה, כגון משה ויהושע והזקנים זה מזה עד אנשי כנסת הגדולה ושמאי והלל ורבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו. והודיענו רבי אך היו מעשיהם נכונים והיו מזהירים לאנשי דורם ומדריכים אותם בדרכי ישרה. כמו כן ראוי לכל חכם להזהיר את בני דורו ולהודיעם דרך ישרה:

שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר (ישעי' מט, ג) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר ע"כ. נמצא שהאדם לא נברא אלא בכדי להשלים א"ע ושתהיה עבודתו לש"ש, וגם את מידותיו יתקן לכבוד השי"ת, שהרי כל כוונת הבורא בבריאת העולם היתה בכדי שיעלה לו ית' כבוד מברואיו כדכתיב (תהלים קד, לא) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, והחובה מוטלת עלינו לכבדו כפי גדלו ורוממותו.

היכולת לשבח את הקב"ה ולהודות לו הוא מחסדי המקום עלינו

והנה רש"י פירש ש"אלא לכבודו" היינו "לשבחו", אמנם שומה עלינו לבאר דבר זה על נכון, שאין הכוונה שהקב"ה זקוק לכך שנשבחו ונפארו, שהרי אין לו מכך שום טובה, אלא שהוא ית' עשה עמנו חסד בזאת שנתן לנו רשות לפארו ולשבחו, בכדי שעי"ז נוכל לקבל שכר טוב מאתו ית' מן הדין ולא נצטרך לאכול נהמא דכסופא וליהנות מטובתו בגן עדן בתורת חסד ורחמים, וע"ז גופא עלינו להודות להשי"ת שנתן לנו אפשרות זו לשבח, וכמו שמדוייק בנוסח האמור ב'מודים דרבנן', מודים אנחנו לך וכו' על שאנו מודים לך, והיינו "מודים אנחנו לך" על עצם הדבר שיש לנו את הזכות והיכולת להיות "מודים לך", כי זה הוא אחד מחסדי ה' המרובים עלינו.

תוכן מפתח ערכים

<p>בית המקדש בלעם בני אדם בנים בעלי חיים אימתי מזיקים וממיתים טבעם ותכונתם בעל תשובה בר מצוה בריאה התורה והבריאה בריאות ברייתא ברית ברכה ברכת המזון ברכת הנהנין ברכת שלום בת קול</p> <p style="text-align: center;">ג</p> <p>גאווה גנות הגאווה במה אין להתגאות עונשה ותוצאתה גאולה קירוב הגאולה גבורה גדולי ישראל גדלות הבורא גדרים גוי גולם גוף גזירות גזירות חז"ל גזירת שמים גזל גיהנם</p>	<p>ללמד לאחרים אמונה ע"י חקירה דברים המביאים ומחזקים האמונה שכר ותוצאה אמונת חכמים אמת מהות מדת האמת בחכמים ויראי ה' שכר ותוצאה אנוכיות אסיפה אפיקורס אריכות ימים ארץ אפים ארץ ארץ ישראל אש אשה אתרוג</p> <p style="text-align: center;">ב</p> <p>באר בוקר בור בושה בחירה בחרות בטחון בטלה ביטול גזירות ביטול זמן ביטול תורה בין אדם לחבירו חומרתו שכר ותוצאה ביגה בית בית דין בית הכנסת ובית המדרש</p>	<p style="text-align: center;">א</p> <p>אב ואם אב ובן אבות הק' אברהם אבינו עשרה נסיונות אברים אדם יצירתו בריאתו ולידתו טבעו תכונתו ומעלתו אדם הראשון אדמה אהבה אהבת ה' שכר ותוצאה הגורם לזה אהבת ה' לישראל אהבת הבריות אהבת ישראל אהבת אמת המתקיימת הגורם לזה שכר ותוצאה אהוב על הבריות אהרן הכהן אוזן אזיר אומות העולם אומנות אונאה אור אורחים אחדות אילן איש ואשה אכילה דברי תורה בעת האכילה אליהו הנביא אמונה מהות האמונה</p>
--	---	--

הצנע לכת
הקדוש ברוך הוא
מדותיו של הקב"ה
דין ויודע ועד
הקב"ה וישראל
הקב"ה והתורה
נחת רוח ושמחה להקב"ה
סייעתא דשמיא
הקדמת שלום
הקשבה
הרגל
הרהורי תשובה
הרחקות
הריגה
הריון
השגחה פרטית
השם יתברך
השפעה על אחרים
השפעות
השראת השכינה
השתדלות
התבדלות
התבוננות
התגברות על היצה"ר
התחדשות
התנשאות
התעוררות
התעוררות לתשובה
התעלות
התקשרות לצדיקים
ו
ויכוח
ז
זדונות
זיכוי הרבים
זכות
זכות אבות
זכרון
זמן
חומר ביטול הזמן
זמן הזה

דין שמים
הנהגת הדין
זמני הדין
לפי מה דנים
על מה דנים
הצלה מדין שמים
ענין צדיק ורע לו וכו'
דין תורה
הנהגת הדיינים
לדון יחידי או בחבורה
הנהגת הדין
להגיע לחקר האמת
מעלת דיינים מהוגנים
דיינים שאינם מהוגנים
דעת
דעת תורה
דרישת שלום
דרך
דרשה בפני העם
דרשה בתורה
ה
הודיה
הוצאת שם רע
הוראה
הורים
החזקת טובה
החזקת תורה
הידור מצוה
הידור פני זקן
הכנסת אורחים
הכנעה
הכרת הטוב
הלבנת פנים
הלואה
הלוייה
הליכה
הלכה
הנאה
הסתפקות במועט
הפרשת חלה
הצלחה
הצללת נפשות

גילוי אליהו
גילוי עריות
גימטריאות
גלגול
גלות השכינה
גלות ישראל
התחזקות בגלות
סיבת עונש גלות
גלות למקום תורה
גמילות חסדים
גמרא
גן עדן
גניבה
גניבת דעת
גשם
גשמיות
מכוחו של הקב"ה
פרישות מהם ושכרו
גנות הריבוי
הזהירות בהם
לשם שמים ולעבודת ה'
פחיתותם וגריעותם
ד
דאגה
דביקות בהשי"ת
דביקות בתורה
דביקות בצדיקים
דבש
דוד המלך
דור המבול
דורות
דיבור
מעלת כח הדיבור
הזהירות בכח הדיבור
אופן השימוש בכח הדיבור
דיבורים טובים, השפעתם ושכרם
דיבורי צדיקים ות"ח
דיבורים רעים, השפעתם ועונשם
ריבוי הדיבור
דיין-דיינים
דין
דין וחשבון
ביאור 'דין, חשבון'

זקנה
מעלת ימי הזקנה
הידור פני זקן
זריזות

ח

חבר - חברים
התנהגות עם חברו
קניית חבר טוב
מעלת חבר טוב
חבר רע
חול המועד
חולי
חומרות
חומריות
חומש-רש"י
חוץ לארץ
חורבן ביהמ"ק
חז"ל
חזרה
חטא
חומר וגנות החטא
מה גורם לחטא
עבירה גוררת עבירה
היצה"ר מסית לחטא
חטא בשוגג
מה החטא גורם
עונש החטא
מניעה והתרחקות מחטא
החטא והתשובה
חטא לשם שמים
חידושי תורה
חיים
חיים טובים
החיים והתורה ומצוות
הגורמים לקיצור החיים
חילול ה'
חינוך
חכם-חכמה
מעלת החכמה
כיצד זוכים לחכמה
מדות ותכונות החכם
מי הוא חכם
לימוד החכמה
חכמת התורה וישראל ואוה"ע

חכמה חיצונית
חלה
חמדה
חן
חגופה
חסד
חסדי ה'
במה חסדי ה'
חסיד
חסידות-מדת חסידות
חסידים - דרך החסידות
חצות
חצות לילה
חצות יום
חקירה
חקירת עדים
חשבון הנפש
חשד

ט

טבע
טבע האדם
טבע הבריאה
טהרה
טוב
טומאה
טיול
טכנולוגי'
טלית
טרדות
יאוש
יגיעת התורה
יגיעת כפים
ידיעה
יהושע בן נון
יום הכפורים
יוסף הצדיק
יופי
יושר
יחוס
יין

ילד
ימות השנה
ימי הבחירות
ימים
ימים טובים
יסורים
יסורים בסיבת חטאים
לעורר לתשובה
יסורים של אהבה
קבלת היסורים
הצלה מיסורים
שכר ותוצאה
יסורי הצדיקים
יעוד
יעקב אבינו
יצחק אבינו
יציאת מצרים
יצר הרע
כח היצה"ר והשפעתו
דרכי היצה"ר
דברים המגבירים יצה"ר
חובת ההתגברות על היצה"ר
עצות ודרכי התגברות על היצה"ר
שכר ותוצאה
יצר טוב
יראה
יראת שמים
מהות ירא"ש
כיצד זוכים לירא"ש
מעלת הירא"ש, שכר ותוצאה
תורה וירא"ש
כללי
יראת רבו
ירושלים
ישוב הדעת
ישועה
ישיבה
ישראל
מעלת ישראל
חלק בעוה"ב
הקב"ה וישראל
ישראל והתורה
ישראל ואוה"ע
כללי

כ

כבוד
גנות הרדיפה אחר הכבוד
עצות נגד רדיפת כבוד
המתכבד בתורה ומצוות
ויתור והתרחקות מהכבוד
כבוד ראוי
כבוד רב ותלמיד
כיבוד אחרים
כבוד הבריות
כבוד התורה
כבוד רבו
כבוד שמים
כהונה
כוונה
כוחות
כולל אברכים
כותל המערבי
כח
כיבוד אב ואם
כישוף
כסיל
כעס
גנות הכעס
התרחקות מכעס
הכובש כעסו, שכר ותוצאה
התגברות על מדת הכעס
לרצות חברו בשעת כעסו
כעס ראוי
כף זכות
שכר ותוצאה
כפירה
כפרה
כשרונות
כתיבה
כתר כהונה
כתר מלכות
כתר שם טוב
כתר תורה

ל

לב
לב טוב

לב נשבר

לבוש
לוחות
לולב
לידה
ליל הסדר
לילה
לימוד
ליצנות
לעתיד לבוא
לפני עור
לפנים משורת הדין
לשון הרע
לשמה-לשם שמים

מ

מאכל
מדה כנגד מדה
מדה כנגד מדה במצוות
מדה כנגד מדה בעוונות
מדות
מדות טובות, שכר ותוצאה
תורה ומדות
עבודת תיקון המדות
דברים המביאים לתיקון המדות
מדות רעות
מדרגות
מדת הדין
מדת חסידות
מדת סדום
מוכיח
מוסר
מותרות
מזיקים
מזל
מח
מחטיא
מחטיא אחרים
מחטיא רבים
מחילה
מחלוקת
גנות המחלוקת
מחלוקת לש"ש

מחלוקת שלא לש"ש

מחשבה
מטה משה
מטר
מי מריבה
מי שברך
מילה
מים
מינות
מיתה
התעוררות מיום המיתה
גורמים למיתה
מצילים ממיתה
דברים הנחשבים כמיתה
אחר המיתה
מיתת בית דין
מלאכה
מעלת העסק במלאכה
תורה ומלאכה
מלאכים
יצירתם ע"י מצוות ועבירות
מלבוש
מלכות
כבוד המלכות
כתר מלכות
מלמד דרדקי
ממון
הממון של הקב"ה
צדקה וחסד בממונו
אזהרות בממון
ממון חבירו
מן
מנהג
מנהיג
מנוחה
מס
מסורה
מסירות נפש
מסירת התורה
מעלות
מעשה
מעשים טובים
מעשרות

דרכי

תוכן מפתח ערכים

אבות

ה

מפלה

מצבה

מצה

מצוה

מעלת המצוות

כנגד רמ"ח איברים

עוד עניני מצוות

הנהגות עם המצוות

מצוה גוררת מצוה

ריבוי המצוות

הגורמים ומביאים המצוות

אופן קיומם

רדיפה אחר המצוות

מצוות לשמה ושלא לשמה

הידור מצוה

אזהרות בקיום המצוות

שכר המצוות

מצרים

שיעבוד מצרים

יציאת מצרים

מקום

מקרא

מרא דאתרא

מריבה

משא ומתן

משה רבינו

קבלת התורה על ידו

מטה משה

משיח

משכן

משניות

משפט

משפיע

משרת

מתחדשים

מתן תורה

מתנה

מתנה מהש"ת

מתנות עניים

נביאים

נדיבות

נדר

נוי

נחום אבלים

נטילת ידים

נישואין

נכסים

נכרי

נסיונות

עצות ודרכים להתגברות על

נסיונות

סיבת הנסיונות

עמידה בנסיונות

שכר ההתגברות

עוד עניני נסיונות

נסים

נפש

נפש שפלה

נשים

נשמה

סבלנות

סבר פנים יפות

סגולה

סדום

סדר

סוד

סודות התורה

סוכות

סט"א

סיגופים

סייגים

סייעתא דשמיא

סיפור

סיפורי צדיקים

סכנה

סעודה

ספירת העומר

ספק

ספר תורה

ספרים

סתרי תורה

עבודת

עבודת זרה

עבודת ה'

מהות עבודת ה'

חובת העבודה

כללים בעבודת ה'

עבודה מובחרת ושלומה

דברים המביאים ומרבים עבודת

ה'

לימוד וחזק לעבודת ה'

עבודה מיראה ומאהבה

עניני גשמיות ועבודת ה'

דברים הממעטים עבודת ה'

שכר ותוצאה

עבודה לש"ש וע"מ לקבל שכר

כללי

עבירה

עדות

עול הציבור

עולם

קיום העולם

חורבן העולם

עולם הבא ועולם הזה

שכר עוה"ב

מהות ותכונת עוה"ב

דברים המזכים עוה"ב

עוה"ז הכנה לעוה"ב

עוה"ב לעומת עוה"ז

עוד עניני עוה"ב

עולם הזה, יעודו ותכונותו

עוד עניני עוה"ז

עול מלכות שמים

עונש

כללי העונשין

על מה נענשין

עונשי בי"ד

מדת העונש

לפי מה נענשין

אופן העונש

עוסק בצרכי ציבור

עזות

עזות דקדושה

עין

עין הרע

עין טובה

עין רעה

עיר

עם הארץ

ענבים

ענוה

מעלת הענוה

מהות מדת ענוה

ענוה, שכר ותוצאה

ענוה ותורה

דברים המביאים לענוה

ענוה שאינה ראויה

עוד בעניני ענוה

עני-עניות

עסקנות

עצבות

עצה

עצלות

עצלות בתומ"צ

עצלות טובה

ערב שבת

ערבון

ערבות

עשיר-עשירות

מעלת העשירות

דברים המביאים לעשירות

עבודת ה' ונסיונות העשירות

חסרונות במדת העשירות

עשירות שאינה בממון

עוד עניני עשירות

עשרת ימי תשובה

עת

פ

פה

פורים

פורענות

פי האתון

פיס

פנים

פנים

פסח

פעולה

פקדון

פרישות

פרנס

פרנסה

פרנסה מהקב"ה

דברים המביאים הפרנסה

תורה ופרנסה

דברים הממעטים הפרנסה

עוד עניני פרנסה

פרסום

פשרה

צ

צביעות

צדיק-צדיקים

מעלת הצדיק

תכונות ומדות הצדיק

מדרגות הצדיקים

שכר הצדיקים

צדיק ורע לו

אמונת צדיקים

דביקות והתקשרות בצדיקים

דיבור הצדיק

סיפורי צדיקים

זהירות בכבודם

עוד עניני צדיקים

צדקה

מעלת הצדקה

אופן הנתינה

חיווק למצות צדקה

כללים במצות צדקה

שכר ותוצאה

מקבץ צדקה לאחרים

צדקה שאינה בממון

הנמנעים מצדקה

ציבור

צרות

ק

קאמאניזם

קבלות

קבלת התורה

קבלת התפילה

קדושה

קדשים

קטרוג

קידוש ה'

קירוב

קלות ראש

קללה

קמצנות

קנאה

מהות המדה

גנות המדה

המביאים לידי קנאה

רעה הבאה ע"י המדה

קנאת סופרים

התרחקות ממדת הקנאה

קפדנות

קרבנות

מכפרים ומשפיעים

ניסים שארעו בהם

דברים במקום קרבנות

עוד עניני קרבנות

קרח

קריאת התורה

קריאת שמע

קשת

ך

ראיה

ראיות טובות

חומר ראיות אסורות

רואה את הנולד

עוד עניני ראיה

ראש השנה

רב ותלמיד

הנהגת הרב

תפקיד הרב

עשה לך רב

המעלה כשיש לאדם רב

הנהגת התלמיד

שימוש חכמים

מעלת התלמידים להרב

יראת רבו

הכנעה לרבו

כבוד רב ותלמיד

עוד עניני רב ותלמיד

רבנות

רגילות

רוח נמוכה

שפע	שכר	רוחניות
שקר	נתינת השכר מהקב"ה	רחמים
שתיקה	גודל השכר	ריצה
	השכר לפי היגיעה	רפואה
🌀 ת 🌀	שכר יותר מהמעשה	רצון
תאוה	שכר על מצוה מסוימת	רצון הקב"ה
גנות התאוה	שכר מיוחד	רציחה
דברים המביאים וגורמים לתאוה	שכר בעוה"ז	רשות
עונש ותוצאה	קיום מצוות שלא ע"מ לקבל	רשע-רשעים
התרחקות ועצות נגד תאוה	שכר	התנהגותו
תאוה טובה	לימוד מעניני השכר	התנהגות אליו
תהלים	אמונה בשכר ועונש	מי נקרא רשע
תוכחה	שכרות	רשע וטוב לו
חובת התוכחה	שלווה	דינו ועונשו
במעלת המוכיח והתוכחה	שלום	התרחקות מרשע
באיזה אופן ראוי להוכיח	מעלת השלום	עוד עניני רשע
מדרגת והתנהגות המוכיח	המביאים ומרבים שלום	
שכר התוכחה	רדיפה אחר השלום	🌀 ש 🌀
הנהגת השומעים	שכר השלום	שבועה
עוד עניני תוכחה	שלום בין איש לאשתו	שבח
תורה	שלום אצל רשעים	שביעית
מעלת התורה	שלום אצל אוה"ע	שבת
על ידה ובזכותה בריאת וקיום	עוד עניני שלום	ערב שבת
העולם	שלטון	יום השבת
חכמת התורה	שלימות	שדים
חלקי התורה	שמות הק'	שוגג
כללי התורה	שם טוב	שוחד
כללי הדרשה בתורה	שמחה	שוטה
אהבת תורה	דברים המביאים שמחה	שופר
כבוד התורה	שכר ותוצאה של שמחה	שחוק
דביקות בתורה	קיום מצוות בשמחה	שטן
כתר תורה	שמחה ביסורים	שיבה
שמחה בתורה	שמחת תורה	שידוכים
החזקת תורה	שמיטה	שיחה
מסירת התורה	שמים	שימוש חכמים
התורה והמצוות	שמיעה	שינה
סודות התורה	שמירה	שירה
גימטריאות בתורה	שמירת עינים	שכחה
ישראל והתורה	שמש	שכינה
אוה"ע והתורה	שנאה-שונא	השראת השכינה
אופן הלימוד	שמחה במפלת השונא	גלות השכינה
דרך הלימוד	שנה	שכל
סדר הלימוד	שנות האדם	שכן-שכנים
הנהגת הלימוד	שפיות דמים	
לימוד בדיבור ובקול		
לימוד עם חבר או יחידי		

תחיית המתים	חומר ביטול תורה	לימוד בחבורה
תינוק	זהירות שלא לבטל תורה	מקום הראוי ללימוד
תיקון	חומר המפסיק מלימודו	לימוד מתוך התחדשות שמחה
תכונות	חומר המפסיק בדיבור	וחשק
תלמיד חכם	חומר דברים בטלים	יגיעת התורה
מעלת הת"ח	הגורמים ביטול תורה	הבנת התורה
הנהגת הת"ח	עונש ביטול תורה	התמדה
התחברות לת"ח	לימוד מתוך דחק וקושי	עיון והתעמקות בתורה
להחזיקו ולפרנסו	לימוד מתוך מיעוט עוה"ז	דרך הלימוד - פלפול
כבוד ת"ח	דברים המסייעים ללימוד התורה	שמיעת התורה
שימוש ת"ח	דברים המפריעים ללימוד התורה	חזרה ושינון
עוד עניני ת"ח	תורה, פרנסה ומלאכה	תורה לשמה
תנאים ואמוראים	שתהיה התורה עיקר	מהות תורה לשמה
רבי יוסי בן קיסמא	נחיצות פרנסה ומלאכה לתורה	מתוך שלא לשמה
תענוגים	ע"י תורה זוכים לפרנסה	מעלת הלומד לשמה
תענוג רוחני	תורה ועניני גשמיות ותענוגים	מעלות שזוכה הלומד לשמה
תענוגי עולם הזה	תורה ועניני שינה	שכר הלומד לשמה
תענוגי עוה"ז - מעלת הפרישה	התגברות על העצלות	מחשבה בתורה
תענוגי החטא	הכנה לתורה	ללמוד על מנת לקיים
תענית	התעוררות ללימוד התורה	חידושי תורה
תפילה	חובת האדם לעסוק התורה	זכרון התורה
מעלת התפילה	מעלת הלומד תורה	עניני שכחת התורה
דרך הראוי לתפילה	תורה ויראת שמים	הוספה על הלימוד
דברים הבאים ע"י תפילה	תורה ומדות טובות	לימוד מפי רב
תפילה על דברים מסוימים	תורה וענוה	מעלת הלימוד מפי רב
עצות ודרכים לקבלת התפילה	מגורים במקום תורה	הנהגת הרב
תפילה בציבור	גלות למקום תורה	הנהגת התלמיד בפני הרב
עוד עניני תפילה	עול תורה	ללמד לאחרים
תפילין	התורה מורה דרך כיצד להתנהג	מעלת המלמד לאחרים
תקוה	השפעת התורה על האדם לטוב	יקרת הזמן
תרומות	השפעתה על האדם בסור מרע	כתיבת דברי תורה
תשובה	התורה שמירה מיצה"ר ומחטא	זמנים מיוחדים ללימוד
מצות וחובת התשובה	לפי מה השכר	לימוד לפי שנות האדם
שכר ופעולת התשובה	עוד עניני שמירה	קביעת עיתים לתורה
מי יכול לשוב בתשובה	עניני שכר	דברי תורה בסעודה ובאכילה
דברים המעוררים לתשובה	גודל השכר	לומר דבר בשם אומרו
דברים המביאים לתשובה	על מה השכר	ביטול תורה
דרכי התשובה	שכר בעוה"ב	
זמני התשובה	שכר בעוה"ז	
דברים המרחיקים ומונעים תשובה	נטילת תשלום על לימוד התורה	
	עוד ענינים לזכות לקנין תורה	

תוכן מפתח משלים

עונש	חכמה	אדם
ענוה והכנעה	יסורים	אחדות
ערבות	יצר הרע	אמונה
פרנסה	יראת שמים	בחירה וידיעה
צדיק	ישראל	בריאה
צדקה	כבוד	גאווה
קבלת התורה	כבוד שמים	גלות
קנאה	כוונה	גשמיות
רב ותלמיד	כעס	דיבור
רצון	כפרה	דין שמים
רשע	כשרונות	דעת
שכר	לשם שמים	דרשה
שם טוב	מחלוקת	הכרת הטוב
שמחה	מידות	הסתפקות במועט
שמיעה	מלאכים	השגחה
תאווה	ממון	זיכוי הרבים
תוכחה	מצוה	זכות
תורה	נסיונות	זכרון
תלמיד חכם	נשמה	חבר
תענוג	עבודת ה'	חז"ל
תפילה	עולם	חטא
תשובה	עולם הזה ועולם הבא	חיים

תוכן מפתח מעשיות

זכרון	גלות	אהבת השי"ת
זמן	גשמיות	אהבת ישראל
זקנה	דיבור	אחדות
חבר	דין שמים	אכילה
חטא	דין תורה	אמונה
חינוך	דרישת שלום	אמת
חכמה	הוראה	בין אדם לחבירו
חסד	הכנסת אורחים	בעלי חיים
יסורים	הלבנת פנים	ברכת הנהגין
יצר הרע	הסתפקות במועט	גאווה
יראת שמים	זיכוי הרבים	גימטריאות

דרכי

תוכן מפתח מעשיות

אבות

קירוב	נסיונות	כבוד
קנאה	נשיאה בעול	כזתל המערבי
קריאת שמע	עבודת ה'	כעס
ראיה	עוסק בצרכי ציבור	כף זכות
רב ותלמיד	עולם	כפרה
רבנות	עולם הזה ועולם הבא	ליצנות
רפואה	עזות	לשון הרע
רצון	עין הרע	לשם שמים
רשע	עין רעה	מוסר
שינה	ענוה והכנעה	מחלוקת
שכן	עצלות	מידות
שכר	עשירות	מלאכה
שמיעה	פורענות	מלכות
תאווה	פרנסה	ממון
תוכחה	פרקי אבות	מסירות נפש
תורה	צדיק	מצוה
תלמיד חכם	צדקה	נדר
תענוג	קאמאניזם	נחום אבלים
תפילה	קבלות	ניסים
תשובה	קדושה	נישואין

מפתח ערכים

האבות גלו למקום תורה
 ע"י שנזדככו במדות טובות פעלו שיוצ"ח יוכלו ג"כ
 להזדכך כן
 הקב"ה חשק בישראל בזכות האבות
 זכרון זכות האבות גורם שמחה להקב"ה
 ע"י האבות נשפע לבני" כל הטובות

אברהם אבינו

כנגד עמוד גמ"ח
 אמר מעט ועשה הרבה
 היחיד בדורו שהתחזק לעשות רצון ה' ולכך נטל
 שכר כולם
 בזכותו העולם קיים, זכינו לעשרה נסים ולעשרת
 הדברות
 בחירת ה' בו היתה מאהבתו אותו ולא מכח מעשיו
 קיבל על עצמו עונש כל העשרה דורות שהיו לפניו
 עלינו להכיר לו טובה, שבזכותו אנו ניזונים עד היום
 התאמץ ביותר לעבודת ה' נגד הדורות שקלקלו,
 ולכך נטל שכר כנגד כולם
 לעוה"ב יטול שכר כל העשרה דורות שקיבל על
 עצמו את עונשם
 הוא זה שקנה את השמים והארץ
 הוא עד לקיום ישראל
 העולם ניצול מדינים בזכותו
 נחשב לקנינו של השי"ת
 ע"י שילך האדם בדרכיו יזכה לדביקות

עשרה נסיונות

עלינו ללמוד ממנו, ממה שעמד בעשרה נסיונות
 מכח עמידתו בנסיונות יש גם לנו בניו כח לעמוד
 בנסיון
 בזכות עמידתו בנסיונות לא נענשו בני" על שניסו
 את ה'
 זכות עמידתו בנסיונות עמדה נגד המקטרג ביציאת
 מצרים ועל הים

אב ואם

המדות עוברים בירושה מההורים לילדים
 ראוי להם לכבד ילדיהם, ועי"ז ישמעו בקולם תשטו
 ע"ע כיבוד אב ואם

אב ובן

אב הרוצה להוכיח בנו צריך להיות בעצמו במדרגה
 זו
 המלמד את חבירו מוסר כאילו ילדו
 אב יכול לקיים מצות 'ולמדתם' ע"י מלמד
 כל אב יכול ללמד את בנו מדות טובות
 התנהגות האב במדות טובות משפיעה על הבנים
 אב ירא על בנו שלא יאונה לו היזק
 שלא יתנשא אב על בניו
 אב מחויב ללמד בנו תורה מלבד המלאכה
 שלא יעלו לתורה אב ובן בסמיכות זה לזה
 חוב על האב לחנך בניו לדיבורים טובים
 ליטול רגשי אהבה לבנו ולמוסרם להשי"ת
 בבן נמצא חלק ממהות האב
 מוטל על האב להשריש בבניו אמונה בהשגחת
 הבורא
 בכדי להשריש אמונה בבניו, צריך שיהיה איתן
 באמונתו
 ע"י יגיעת האב בעבודת ה' מוטבע הדבר בבניו
 שישגיגוהו בלי יגיעה
 ברא מזכה אבא, אבא לא מזכה ברא
 האבות מתעטרים בגן עדן ע"י בניהם
 מה שמכבדים את הבנים הוא בגין אביהם

אבות הק'

במעשי האבות מבוארים עניני מדות טובות
 ממעשי האבות נלמדים עניני מסכת אבות
 ג' האבות כנגד ג' עמודי העולם
 זכות האבות מסייע לעוסק בצרכי ציבור
 האבות בקשו לבניהם נשים עם מדות טובות

יוצא ממעי אמו כדי ללמוד תורה עם אחרים **רסח**
 תכלית בריאתו, עבודת ה', ולא עניני עוה"ז **שעח**
 כיון שנברא בצלם צריך לעשות רצונו של מקום
תקא
 נברא בצלם וזה מורה על אהבת ה' לישראל **תקב**
 מאחר שנברא בצלם גדול העונש על רציחה **תקג**
 נברא בצלם וזה מעורר לקיום המצות **תקד**
 ביאור מהות הצלם שבו נברא האדם **תקה, תקז**
 סיבת ירידת האדם לעוה"ז, לעמוד בנסיונות **תרז**
 נברא בצלם אלקים וכולל כל העולמות **תריג**
 ראוי שישמחו במיתתו יותר מבלידתו, כי אז יצא
 בשם טוב **תשלג**
 תכלית בריאת האדם בעוה"ז, להכין עצמו לעוה"ב
תתלו
 כשאדם מת, יש לו שמחה שעשה רצון ה', משא"כ
 כשנולד **תתלה**
 מלידת האדם יש הוכחה לתחיה"מ **תתלו**
 כל אדם נולד עם מדות טובות, אלא צריך לחזקם
תתלט
 הקב"ה יוצר את האדם ואח"כ מחיה אותו בכל רגע
תתמוז
 הקב"ה יצר את האדם בלידתו ואח"כ יברא אותו שוב
 בתחיה"מ **תתמח**
 מאופן בריאתו נראה כי האדם הוא תכלית הבריאה
 לעבודת ה' **תתפא**
 נברא בחי' גולם בדעתו וע"י עמל יתהפך לחכם
תתקלא
 מורכב מחומרי ורוחני, לכן גופו למטה ופניו למעלה
תתרצד

טבעו תכונתו ומעלתו

בני"א שונים בטבעם ותכונתם אלו מאלו **פא, תשז**
 לכל אדם יש בעוה"ז יעוד ותפקיד המיוחד לו **קלב**
 לכל אדם יש כוחות וכשרונות אחרים מחבירו **רסד**
 כפי שמכבד את חבריו כן יכבדו אותו **רצט**
 טבע האדם נוטה לעצלנות **שמז**
 טמונים בו כוחות נסתרים וכשיתאמץ יגלה אותם
שנב
 טבע האדם להתעורר רק ממה שעניניו רואות **שעג**
 בע"ח מכירים את צלם אלקים שיש באדם **תקז**
 טבע האדם שהוא להוט אחר היצה"ר **תרג**
 חשיבותו לפי חכמתו ולא לפי רוב שנותיו **תתיב**

עשי"ת ניתנו בזכות עמידתו בעשרה נסיונות **תתצד**
 גם בשעה שעבר נסיונות וצרות היה שרוי בשמחה
תתצה
 מטרת נסיונותיו היה בשביל שילמדו ממנו **תתצו**
 עמד בנסיונותיו על ידי שהפציר והרבה בתפילה
תתצו
 בשעת נסיונותיו נטלו ממנו כל המדרגות ועכ"ז
 עמד בהם **תתצו**
 הסיבה לנסיונותיו, להראות לכולם על מה זכה לכל
 הטובה **תתצו**

אברים

ע"ע גוף

אדם

לאהוב כל אדם מחמת שהוא בריאה של הקב"ה
קכב
 האדם בחי' עבד להקב"ה ואסור לבטל זמנו **קלג**
 בני"א מתקיימים בשלוה ע"י דין אמת שלום **קסז**
 בחייו צריך לירא תמיד מנסיונות היצה"ר **רכט**
 א"א להכיר במהותו באמת אלא כשהוא במקומו
 הקבוע **רל**
 רק בעוה"ב אפשר לידע דרגתו באמת **רל**
 חילוק בין בור לעם הארץ **רלו**
 סדר התאוות של האדם לפי שני חייו **רנב**
 נפשו וגופו אינם שייכים לו אלא להשי"ת **תכד**
 צריך להיות מעורב בין הבריות ולעסוק בישוב
 העולם **תסז**
 ביאור הדמיון בין אדם לאילן **תקסד**
 בעודו בחייו נקרא רימה, ואין לו במה להתגאות
תרכח
 מצד עצמו קשה לו לקיים רצון ה' אא"כ מקיים
 מצוה **תריב**
 ראוי שישמחו במיתתו יותר מבלידתו, כי אז יצא
 בשם טוב **תשלג**
 אדם ניכר לפי מי שהוא משבח **תתתמ**
 ההבדל בין עבודת המלאך לעבודת בני"א **תתתקפה**

יצירתו בריאתו ולידתו
 נברא כדי לעסוק בתורה **קכו**
 נברא עם כשרונות בכדי לסגל לעצמו מצוות **קפא**
 מטרת יצירת האדם, ללמד תורה לאחרים **רסה**
 מבחר היצירה, שיש בו נפש רוח נשמה **רסו**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

יג

מגודל אהבת ה' בביהמ"ק לא הרגישו בני" בדוחק המקום
האהב את ה' יתגלו לו רזי תורה
אהבת ה' מביאה לאהבת ישראל תתתפה, תתקפב

הגורם לזה

ע"י שיתבונן בחסדי ה' עמו שנותן לו שכר, יבוא לאהבת ה'
ע"י התבוננות בבריאה באים לידי אהבת ה' תכח
ע"י מדות עין טובה, נפש שפלה, רוח נמוכה, באים לאהבת ה'
ע"י שירבה בתורה יתרבה אצלו אהבת ה' תתתפה
ע"ע עבודת ה'

אהבת ה' לישראל

מה שהקב"ה מודיענו שנבראנו בצלם מורה על אהבתו לישראל
הוא דבר מפורסם לכל אפילו לאוה"ע תקח
מחמת כן הקב"ה נותן שכר טוב למי שמטיבין לישראל תקט
מאהבת ה' לישראל נתן לבני" רשות לדרוש התורה כהבנתם
באהבתו אותם נתן להם את התורה שהוא כלי אומנותו תקיד
ג' ענינים של חיבה לישראל תקיח
ע"י ג' עניני חיבה מתגברים על ג' עבירות תקיט
בג' הרגלים נרמזים ענין אהבת ה' לישראל תקכ
טעם שישראל חביבין על הקב"ה יותר מאוה"ע תקכ

אהבת ה' לישראל הוא אהבה שאינה תלויה בדבר התקב
לכן נתן לבני" גלות תחת מה שהיו צריכין להיענש בכליה
הקב"ה אוהב את המוכיח בנועם גם במקום שמותר לכעוס תתקצא
תקוות ישראל בגלות מחמת כי השי"ת אוהבם לעולם תתרמד
היא אהבה שאינה תלויה בדבר, ואינה נפסקת לעולם תתרמד

אהבת הבריות

ע"ע אהבת ישראל, אחדות, בין אדם לחבירו

חשיבותו לפי מהותו ולא לפי גובה וקומתו תתיג
מעלת האדם לעומת בע"ח שמזונו מובחר יותר

טבע אדם שקשה לו להודות שטעה תתקלט
מעלתו על בע"ח הוא כח הדיבור תתקנד
טבע האדם שצריך עידוד וחיוזוק בכדי לפעול ולעשות תתקעו
שמו 'אדם' מלשון אדמה, גשמיות, ומלשון אדמה לעליון, רוחניות תתרכז
ע"ע טבע

אדם הראשון

לולי חטאו לא היה יצה"ר ועוונות והיה עולם התיקון תתקכא
עד בין השמשות המתין הקב"ה שישוב בתשובה ויהיה עולם התיקון תתקכב
מטה משה נמסר מהקב"ה לאדה"ר עד שהגיע למשה תתקכו
חטא אדה"ר גרם שכחת התורה תתרד

אדמה

ע"ע ארץ

אהבה

כשאדם אוהב דבר, לא ישכחנו תלד
לא להרבות אהבת עניני עוה"ז אלא עניני רוחניות תתרמא

אהבת ה'

העובד מאהבה צריך לצרף לזה יראה נט
שלימות עבודת ה' הוא יראה ואהבה שפז
ליטול רגשי אהבה לבנו ולמוסרם להשי"ת תקיח
רגשי אהבת ה' במצוה נחשב ג"כ למצוה תרטו
הזוכה לזה באמת, לא תיפסק אהבתו אפילו מתוך יסורים תתרמג
היא אהבה שאינה תלויה בדבר, ואז קיימת לעולם תתרמג
זהר שאהבת ישראל לא תפחית את אהבת ה' תתתפה

שכר ותוצאה

מגודל אהבת ה' אין מרגישים עניני עוה"ז תתקיה

אהבת ישראל

לאהוב אדם מחמת שהוא הבריא של השי"ת **קכב**
 מצות 'אהבת' כוללת את כל התורה **קצו**
 מכלל המצוה להזהר בממון חברו ולהצילו מאיבוד **שיח**
 ראוי לאדם להחזיק עצמו באחוה עם הבריות **שלד**
 אהבת הבריות היא יסוד כל התורה **תעה**
 יזהר שאהבת ישראל לא תפחית את אהבת ה' **תתפה**
 כשאחד מישראל בצער, יצטער עמו **תתקא**
 כשרואה חברו בצער, יעזור לו ויחזקהו **תתקב**
 יסביר את דעתו לחבירו בדרכי נועם **תתקי**
 באהבה התלויה בדבר, בטל דבר בטל האהבה, אע"פ **תתרמא**
 שע"פ הטבע צריכה להיות אהבה **תתרמב**
 אהבה התלויה רק בדיבור, עתידה להתבטל **תתרמג**
 המדרגה הגבוהה, שאוהב את חברו יותר משאוהב **תתרמו**
 את עצמו

אהבת אמת המתקיימת

לאהבה יש קיום כשהיא מיוסדת על דרך התורה **רפז**
 סימן לזה כשיודע מה מעיק לחבירו **רפח**
 אהבה אמיתית תיתכן רק כשאינה תלויה בדבר גשמי **תתרלט**
 הסימן לזה שאינם נמנעים מלהוכיח זא"ז **תתרמא**
 אהבה אמיתית היא בלב ונפש, ולא רק בדיבור **תתרמב**
 אהבה אמיתית היא שאוהבו אף שיגיע לו ממנו **תתרמג**
 בושת **תתרמז**
 אהבת הצדיקים ביניהם היא אהבה אמיתית **תתרמח**
 אם יש בה אפילו מעט דבר טוב, יש לה קיום **תתרמט**

הגורם לזה

ע"י נתינת צדקה מרבה אהבת הבריות בעולם **רנח**
 ע"י חבר טוב ירגיל עצמו באהבת הבריות **רפז**
 ע"י שחבירו מעמידו על האמת יוסיף לאהוב אותו **תתקט**
 הדרך לאהבת ישראל היא ע"י אהבת ה' **תתקפב**
 תתתפה **תתתפה**
 ע"י שירבה בתורה תרבה אצלו האהבה **תתתפה**

שכר ותוצאה

ע"י שאוהב את הבריות יכול לקרובם לתורה **קכג**
 ע"י אהבת ישראל ניצולין מדין שמים **רז**
 ע"י הקדמת שלום אפילו לשונאו יתהפך לאוהבו **תשנג**
 ע"י יוכל לקרב ישראל לתורה **תתתפה**
 שכר המקבל על עצמו יסורים תחת חברו **תתתקה**
 ע"ע אחדות, בין אדם לחבירו

אהוב על הבריות

המתנהג בדרך טובה נעשה אהוב על הבריות **תנו**
 מי שאהוב על הבריות גורם קידוש ה' **תנו**
 המתנהג בדרך ממוצע אהוב על הבריות והקב"ה **תנז**
 אוהבו **תנז**
 שיאהבוהו באמת ולא רק כלפי חוץ **תנז**
 אין שייך שיהיה אדם אהוב על כולם **תנח**
 העיקר שיהיה אהוב מחמת עצמיותו ולא מחמת **תנט**
 ממונו וכדו' **תנט**
 מי שאהוב על הבריות גורם נח"ר להקב"ה **תנט**
 ע"י הקדמת שלום אפילו לשונאו יתהפך לאוהבו **תשנג**

אהרן הכהן

פעל שאחרים ג"כ יוכלו לעסוק במדת השלום **קייט**
 היה מתחבר לרשעים וע"י מחזירים בתשובה **קכב**
 השפיע הרהורי תשובה באחרים בכח דיבורו **קכא**

אוזן

ע"ע שמיעה

אזיר

ע"י לימוד עניני מדות טובות גורמים טהרת האזיר **כה**
 אחר המבול נזדכך האזיר ויכלו לראות הקשת **תתקכה**

אומות העולם

יש להם בטבעם מדות רעות **לג**
 יש להם ג"כ ספרי מדות ומוסר **לט**
 אצל אוה"ע מחשבה רעה כמעשה **קטז**
 כשאוה"ע בשלוח אינם מתגרים בישראל **שפג**
 כשאוה"ע בשלוח עול הגלות קל יותר **שפד**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

טו

טעם שנענשים, מפני שלא באו לביהמ"ק לחג הסוכות

שפד כשיש פרנסה לאוה"ע, עול הגלות קל יותר

שפד כשיש שלום ביניהם הם מצירים לישראל

שפה חכמתם גדולה ממעשיהם ואין לה קיום

תגד נידון אם גם הם נבראו בצלם

תקד, תקז אינם זכאים לתורה אפילו אם עוסקים בה

תקיב טעם שחזר עליהם הקב"ה ליתן את התורה

תקיב אינם זכאים לתורה, רק למצוות

תקיג רק ליחידי סוגלה באוה"ע יש חלק בחכמת התקופה

תקעח

תקעח כשיש להם נסיונות, הם בועטים ואינם מקבלים

אותם

תתרט אין שייך בהם מדת לב נשבר

תתרעו יסורי אוה"ע באים לעורר את ישראל לתשובה

תתקמב אפילו נכרי יכול להתקדש ע"י התורה, כשמתגייר

תתשיט צריך לזהר שלא יראו אוה"ע שיש לנו עשירות

תתתמט

תתתמט שלא יקדים נכרי שלום לאינו יהודי

תתתקנח

אומנות

קנז שתיקה ודיבור הוא אומנות

ע"ע מלאכה

אונאה

עא שלא לבייש עניים הבאים לביתו

קטז דיבור קשה יכול לפגוע בנפשות

קטז ח"ח נכשל לפעמים באונאת תלמידיו ומתחייב גלות

קטז בוש גורמת כעין יציאת נשמה

תעד לבזות ילד הוא דבר חמור, כי ההשפעה עולמית

תשטו

תריח כשמבזה אדם נחשב שמבזה את הקב"ה

תריח שלא לבזות שום אדם, כי כל אחד יכול להשיב לו

תרכא

תרכא שלא לבזות אפילו נכרי שמא יעלה לגדולה

תרכא ע"י ענוה יהיה מהשומעים חרפתם ואינם משיבים

תרכב אדם חשוב מכבד הפחות ממנו, ואדם נקלה משפילו

תרכב

תשנו

גודל הזהירות שלא לבייש אדם מישראל תתתפא

ע"ע אהבת ישראל, בין אדם לחבירו, הלבנת פנים

אור

אור העוה"ב הרבה יותר מאור העוה"ז תשנט

אורחים

ע"ע הכנסת אורחים, הלויית אורחים

אחדות

ע"י התחברות לת"ח ילמד מדרכיהם סב

ראוי לאדם להחזיק עצמו באחוה עם הבריות שלד

טוב לרשע להתאחד עם יראי ה' שלד

אנשים היושבים ויש ביניהם אחדות, נחשבת

ישיבתם כדברי תורה שצד

להקב"ה יש נח"ר כשהבריות באחדות תנט

אחדות אמיתית, כאשר כולם מטרם לדבר אחד

תשח קבה"ת היתה מתוך אחדות, לכן נתקיים לעולם

תשח

כשאדם מכבד את הפחות ממנו, מביא לאחדות

תשיב

אחדות אמיתית היא אהבה שאינה תלויה בדבר

תתרמד

ע"ע אהבת ישראל, אסיפה, חבר-חברים, ציבור, שלום

אילן

הדמיון שבין אילן לאדם, והחילוק שביניהם תקסד

יש ב' מיני עקירה, עם השרשים ובלי השרשים

תקסז

אילן יחיד במקום מישור, נעקר מהר תקע

חילוק בין נטיעה לשתילה תקעא

איש ואשה

לדבר אודות צרכי הבית, ולא שיחה בטלה עד

ראוי לדבר ביניהם דברי מוסר וירא"ש עה

שלא לשמוע בעצת אשתו על מיעוט הצדקה עה

ההולך אחר האשה עלול לבוא לידי חטא עז

ע"י ריבוי שיחה עם האשה מתגבר עליו היצה"ר עז

לדבר עם אשתו שלא להרבות מאכלים משובחים

לעניים עז

לא יספר לה מריבותיו עם חבריו עז

אבות

מפתח ערכים

דרכי

זו

ד"ת בסעודה, העיקר לומר דין, חידוש, דבר אגדה
שצט
אי סגי בפזמונים במקום ד"ת
שצט
כשאומרים ד"ת על השולחן הקב"ה שמח באכילה
ת
אמירת ד"ת בסעודה מעלה את כל הסעודה אל
תא
הקדושה

אליהו הנביא

התגלה לר"ע לנחם אותו על מצבו
תתתי, תתתנ
רק ע"י מסירות נפש זוכים לגילוי אליהו
תתקטז

אמונה

בדורות האחרונים נתמעטה האמונה
רב
אמונה אמיתית הוא מדרגה גדולה
שלא
אמונה היא תנאי לקבלת התפילה
שלא
גם את המצוות השכליות צריך לקיים מתוך אמונה
תי
המבזה את המועדות מורה על חסרון באמונה
תעד
בנ"י לא האמינו בה' וניסוהו, שהיו כפויי טובה
תתקב
עיקר האמונה היא בקבלה מהאבות
תתתסו

מהות האמונה

לקבל יסורים באמונה ובאהבה
מג
להאמין בהשי"ת גם כשהאדם דחוק בפרנסה
צא
שלא לתמוה על הנהגת השי"ת שצדיק ורע לו
קא
להאמין שמן השמים מלאכה זו מיועדת עבורו
קז
להאמין שכל מאורע אינו מקרה אלא בהשגחה
רמו
לסמוך על ה' שייסיעו לסיים מעשה המצוה
שנא
להאמין שהאדם יצטרך ליתן דו"ח אחר מותו
שעה
לקבל כל העובר עליו באמונה תמימה
תרעג
שלא להרהר אחר מידותיו של הקב"ה
תרעג
לבטוח בה' שישלח פרנסתו ולא לדאוג
תתקכ
להאמין שיסורים אינם בדרך מקרה אלא גמול
החטא
תתקמב
יאמין שכל מאורעותיו הם לטובה
תתתעג

ללמד לאחרים

הרוצה להשריש אמונה באחרים צריך בעצמו
להאמין
כח
צריך ללמד אמונה אפילו לרשעים
קכד

לפעמים יש לבטל שיחה ביניהם משם הכנסת
אורחים
עו
שלא יתנשא איש על אשתו
קיא
ריבוי נשים גורם שיעשו כשפים לבעליהן
רנה
כשיש פרנסה יש שלום בבית
רנט
ע"י נתינת צדקה לעני מרבה שלום בין העני לאשתו
רנט

ע"ע אשה, נישואין

אכילה

ריבוי אכילה עלול להטות האדם לגשמיות
כה
כשמכוון בו לש"ש הוא עבודת ה'
שכו
ריבוי האכילה גורם לכל הרעות
שצו, תתכג
אינו ראוי שיהיה בריבוי אנשים
שצו
כשהיא עבור כח לעבודת ה' נחשבת בעצמה
לעבודת ה'
שצט
להזהר באכילת דברים המביאים לשכחה
תלט
לאכול כפי חיותו ולא להרבות בתענוגים
תקנח
ראוי שתהא אכילתו מזומנת לו ואז תתקיים בו
התורה
תקנט
כל המאכלים כשמתיישנים מתקלקלים, חוץ מיין
שמשתיבח
תתי
מזון בנ"א דק כיון שעוסקים בתורה
תקנט
האוכל מאכלים לתיאבון, אוהב את עצמו ולא את
המאכל
תתרט
לא ידקדק מה אוכל, אלא יחזק את גופו ממה
שמוזמן לפניו
תתשצה
יאכל פת במלח שלא יצטרך ליבטל מן התורה בזמן
הכנת המאכל
תתשצו
לא יפסיק מלימודו מיד כשמתעורר לו חשק לאכול
תתשצו

דברי תורה בעת האכילה

להעלות האכילה לש"ש הוא ע"י לימוד התורה
בסעודה
שצו
לעסוק בתורה גם בעת האכילה
שצו
לדבר בד"ת רק אחר שסיימו האכילה ממש
שצו
המבחן על אהבת תורה, אם חושב בד"ת בעת
האכילה
שצו
י"א שיוציאים בברכה מ"ז יד"ח ד"ת בסעודה
שצח
נידון אי צריך בסעודה ד"ת ממש או סגי בברכה מ"ז
שצט

דרכי

מפתח ערכים

אבות

יז

אמונת חכמים

ראה חז"ל

אמת

מדת השלום חשובה ממדת האמת קב, קעב
 לחקור היטב את העדים בדן תורה קב
 להקפיד על יושר בממון קנג
 דיין צריך לדון לתכלית האמת לבדה קסח
 צריך לילך בדרכי הקב"ה שהוא אמת קסט
 כלפי עצמו צריך לדקדק במדת האמת ולא כלפי אחרים קעא
 עדיף על השלום כשהשלום נגד תוה"ק קעג
 עדיף רשע האוחז במדת אמת על פני צדיק קעב
 קיום העולם כאשר בנ"א דוברים אמת קע
 להעמיד את חבירו על האמת תתקט
 מחלוקת לש"ש וביורוי הדעות מביאים להשגת האמת תתרמח
 מחלוקת לש"ש, מטרתה השגת האמת תתרמוז
 להתנהג עם חבירו במידת הישרות תתתפח

מהות מדת האמת

לקיים דבריו ונדריו קסו
 לא לשקר אפילו בדברים בעלמא קסט
 לא לספר מעשה שאינו אמת מוחלטת קעב
 שלא לדבר על מדרגות שאינו אוחז בהם רצב

בחכמים ויראי ה'

הרה"ק משינאווא וגארליץ היו דבקים במדת האמת קעא
 מידת יראי ה' לקבל את האמת מזולתו שפט
 החכם מודה על האמת מה שלא הבין או שלא שמע תתקלז
 חכם מודה על האמת אף שבידו להשיב על הטענה תתקלט
 חכם מודה על האמת גם כשלא ידעו שטעה תתקלט

שכר ותוצאה

ע"י אמירת אמת יורד שפע מלמעלה קע
 בשכר אמירת אמת זוכים לאריכות ימים קע
 בשכר אמירת אמת ניצולים ממיתה קע
 הדובר אמת מתדבק בהקב"ה קעא

רק אחר שיש לאדם אמונה, יכול ללמד לאחרים

תתמוג

בכדי להשריש אמונה בבניו, צריך שיהיה איתן באמונתו

תתמוד

בענין דרכי הנשים בהחדרת האמונה לבניהם

תתתסו

אמונה ע"י חקירה

אחר קבה"ת נאסר אמונה ע"י חקירה תכח
 לא להרבות בחקירות, אלא להאמין באמונה פשוטה תקסו
 ע"י אמונה פשוטה אפשר לעמוד בנסיונות ולא ע"י חקירה תקסז
 רק אחר שיש לאדם אמונה, יכול לחקור תתמוג
 לא לחקור במציאות השי"ת תתתסו
 אם ילך בחקירות סופו שלא יאמין כלל תתתסו

דברים המביאים ומחזקים האמונה

ע"י שיש לאדם רב פושט ספיקותיו באמונה קמט
 בדורנו נתחדשו כלים וחכמה לחזק האמונה רב, רד
 המצלמה מחזקת את האמונה שמעשי האדם נחקק בשמים רג
 הטלסקופ ממחיש שהקב"ה רואה מעשי בנ"א רג
 הטייפ מחזק האמונה כי כל דיבור נשמר לעד רג
 ע"י ענין צדיק ורע לו אפשר לבוא לאמונה תשמט
 מיצירת האדם נבין כי הקב"ה הוא כל יכול תתמוח
 מכות מצרים היו להביא את בנ"י לאמונה תתק
 מצות שמיטה מורה על אמונת הבורא תתקג

שכר ותוצאה

ע"י אמונה זוכים לעין טובה והסתפקות במועט רפו
 מי שאינו תולה בטחונו בהשי"ת נתון לפגעי הטבע תקסה
 מי שתולה בטחונו בהשי"ת מובטח לו שמירה מכל רע תקסה
 כוללת כל המצוות, ושכרו שהקב"ה מעיד לטובתו תשב
 חסרון אמונה גורם קנאה בעניני גשמיות תתכ
 כעס בא ע"י חיסרון באמונה תתתסג
 בזכות האמונה יגאלו בנ"י לעת"ל תתתקכח
 ע"ע השגחה פרטית, מינות, תקוה

יה דרכי מפתח ערכים אבות

בימי קרח פצתה פיה ונסגרה, בשונה מרעידת אדמה

תתקבג

כשנבקעה בימי קרח הוציאה קולות מלבד קול

תתקבג

הבקיעה אאע"ה קנה את השמים והארץ

תתתקעו

הארץ נחשבת לקנינו של השי"ת

תתתקעו

ארץ ישראל

ע"י מדת ענוה זוכה לארץ ישראל

תרל

שם מפתחות החכמה והבינה

קטו

אש

אש הקרבנות לא כבתה, ללמדנו לכוף את יצרנו

תתקיא

אשה

שלא להרבות בשיחה עם נשים

עה

האבות בקשו לבניהם נשים עם מדות טובות

רעה

השי"ת שמר את הנשים שלא יריחו ריח הקרבנות

תתקו

ע"ע איש ואשה

אתון

ע"ע בלעם

אתרוג

קניית אתרוג בדמים מרובים

קנה

באר

החילוק בין בור סוד לבאר מים חיים

רעו

פי הבאר שנברא ביה"ש, היה מוצא המים, או אמירת

השירה

תתקכד

בגדים

ע"ע לבוש

בוקר

שעת אשמורת הבוקר מועיל מאד ללימוד התורה

תסב

בור

החילוק בין בור סוד לבאר מים חיים

רעו

אנוכיות

ע"ע גאווה

אסיפה

אסיפה להשתרר זע"ז הוי שלא לש"ש ואין סופה

תשה

להתקיים אסיפה לחיזוק תורה ומעש"ט נקרא לש"ש וסופה

תשה

להתקיים גם אסיפה בעניני גשמיות נקראת לש"ש אם המטרה

תשה

לרוחניות באסיפה לש"ש, יש להזהר שלא יתערב שמץ שלא

תשו

לש"ש כשהיא לש"ש, הקב"ה עוזרם ולכן סופה להתקיים

תשו

רק אם היא לש"ש, ולא לגאווה, סופה להצליח

תשו

הסימן אם היא לש"ש, אם התקיימה והצליחה

תשו

כשהיא לש"ש, המדות ותכונות של כאו"א אינם

מתנגדים זל"ז

תשו

ע"ע אחדות

אפיקורס

ע"ע מינות

אריכות ימים

בשכר אמירת אמת זוכים לאריכות ימים

קע

ע"י עסק התורה זוכים לאריכות ימים

רנו, תתשכד

ע"י תורה לשמה זוכים לאריכות ימים

תתשג, תתתקמא

הכונה שהימים יהיו מלאים בתורה ומצוות

תתתקמב

החילוק בין רשע לצדיק הזוכה לאריכות ימים

תתתקמט

הצדיקים מנצלים את אריכות ימיהם

תתתקמט

ע"י הידור פני זקנים זוכים לשיבה

תתתקנב

אינה אלא צדקה מאת השי"ת

תתתקנב

ע"י הצדקה יזכה האדם לאריכות ימים

תתתקנב

ע"ע זקנה, חיים

ארץ אפים

ע"ע כעס

ארץ

בעון ביטול תורה הארץ משנה דרכה לרעה

תקנ

דרכי

מפתח ערכים

אבות

יט

בושה

רק מי שמקבץ צדקה עבור עצמו יש לו להתבייש
קלד
הבושה מידה טובה, אבל לא בתורה רמא
להתבייש מהקב"ה אפילו במקום שאין איש רואהו
שלד
הבושה מחלישה את לב האדם תעה
החוטא בסתר, יתבייש מפרסום חטאיו בשמים
תרצט
מחמת הבושה יש להזהר שלא להביט באדם
בקלקלתו, כשחטא או נחלה וכדו' תשפג
איש ישראל צריך להתנהג בבושה ולא בעזות
תתרמח
הביישנות היא ראש למידות טובות תתמזז
לא יתבייש לשאול מה שאינו מבין בתורה תתקזז
ע"י מדת הבושה ישוב בתשובה ויזכה לג"ע תתרצט
הביישנות היא ראש למידות טובות תתמזז
מדת הבושה נקראת 'דרך ארץ' תתמזז
צריך מעט ממידת הבושה בכדי לזכות לתורה
תתמזז
ע"ע עזות

בושת, לבייש אחרים

ע"ע אונאה

בחור

ע"ע בחרות

בחירה

כשרונות אינם בבחירת האדם אלא ההשתדלות
רסה
אע"פ שיש בחירה, ההנהגה קבועה מראש תקכב
בענין הסתירה בין הבחירה לידיעה תקכג
ענין הבחירה מוכיח שדין שמים צודק תקכה
בעוה"ז יש בחירה לאדם בין טוב ורע כמו בחנות
תקלד
תכונת ישרות השכל הוא דבר התלוי בטבע ולא
בבחירה תתרל
בנ"א נבראו עם תכונות שונות זה מזה, עכ"ז לכולם
יש בחירה תתנג
גם מי שמזכה הרבים שאין חטא בא על ידו, תלוי
בבחירתו תתרסג

חכמה הוא דבר התלוי בבחירת האדם אם לקנותה
תתקצח
יש לאדם בחירה אם להיות בכעס תתקפד
כל עוד שיש בחירה, ועלול לבחור ברע, א"א שיחיה
לעולם תתמו
לעת"ל לא יהיה בחירה ברע, אלא כולם יעבדו את ה'
תתמו
לאדם יש בחירה לעשות ככל שיחפוץ תתקכב
נידון אי כח הזכרון תלוי בבחירה תתקצז
עונש הרשעים ושכר הצדיקים הוא בשביל הבחירה
שבידם תתפב
תכונות ומדות האדם נתונות לבחירתו אם לתקנם
תתקצב
האדם צריך לפרוש מעוה"ז מבחירתו ולא מקמצנות
תת

בחרות

בימי הנערות הוא הלימוד המשובח ביותר סז
מה שלומד בימי הנערות נשאר בזכרון סז, תשצט
עוצם התשובה כשאדם שב בתשובה בנערותו קלה
בשנים הללו חכמתו מעורבת בדמיון ויש בו ריחית
הדם תז
אם עוסק בתורה בבחרותו, יעסוק בה גם בזקנותו
תסט
כשעובד ה' בימי הבחרות יהיה נקל לו בימי הזקנה
תפג
להתגבר על התאוות ביותר בימי הבחרות תפג
בשנים הללו שכלו אינו מיושב כל צרכו תתה
בשנים הללו יש בשכלו תערובת ספיקות תתו
ראוי אז להתייגע בתורה כי אז המח פנוי ביותר
תשצז
בשנים הללו יש לשמוע הדרכה מהזקנים שכבר קנו
חכמה תשצח
הלומד אז, יוכל ללמד לאחרים ויחקק הדבר
בזכרונו תשצח
הלומד מן הקטנים נפגם לימודו בין חלק הפשט בין
חלק הסוד תתו
בימי הבחרות אפשר לעבוד את ה' ע"י ריבוי הכח
תתקנב
בימי הבחרות יש ביותר נסיון קנאה תאוה וכבוד
תתקנד
ע"ע שנים

בטחון

ע"ע אמונה

בטלה

אם מרגיל עצמו אל הבטלה יקשה לו אח"כ קלה
 הבטלה מידת חולי הבאה מתוך עצלות קי
 בטלה גורמת לזימה קיב
 הבטלה מתורה וממלאכה גורמת התגברות היצה"ר
 ההולך בטל יחסר לו מילוי היעוד של אותו זמן קיב, רח

מי שבטל ממלאכה נחשד בגניבה קלב
 יום שחלף בבטלה א"א להשלימו קיב
 כל יום הוא אורח שלא ישוב לעולם קלה
 שלא לבטל הזמן בין העסק בתורה למלאכה קלו
 ב' סיבות לבטלה ממלאכה, מיעוט שכר והעדר רח
 בעה"ב שמח
 יש להזהר מבטלה המביאה לידי שגעון תג
 ע"ע מלאכה

בידוי

ע"ע אונאה

ביטול גזירות

ע"ע גזירות

ביטול זמן

ע"ע זמן

ביטול תורה

ע"ע תורה

בין אדם לחבירו

לאהוב אדם מחמת שהוא הבריא של השי"ת קכב
 להראות לכל אדם פנים מסבירות קמד
 אפילו העוסק בתורה צריך לקבל כל אדם בסבר פנים
 ראוי לאדם לפעול שאנשים יהיו מרוצים ממנו קמד

יקבל כל אדם בסבר פנים גם אם אינו סובלו קמה
 מצוות שבין אדם לחבירו עדיפות על שבין אדם למקום קצז

לכבד את חבירו כשם שחפץ שיכבדוהו רחצ
 ע"י ששם שמים לנגדו, לא ישנא את הבריות שכו

מורא מלכות מועיל בעניני בין אדם לחבירו שפג
 להתנהג עם חבירו ברחמים ולא בדין תרסג
 שלא לדון לחובה איש ישראל תרעג
 להקדים הזאגה לשלום חבירו לפני שלום עצמו

תשנג
 אע"פ שמצוה לסייע לחברו, לא ירצהו בשעת כעסו
 תשעז
 לא לריב עם חבריו באופן שיבואו לידי כעס תשעט
 לא ינחם חבירו כשמתו לפניו, כי נראה שאינו מרגיש

יגונו תשפ
 לא להביט באדם בשעת קלקלתו, כשחטא או נחלה
 וכד' תשפג
 להזהר בכבודו של אדם הגם שהוא עניו ושפל רוח
 תשפו

לכבד אדם לפי חכמתו הפנימית ולא לפי צורתו
 החיצונית תתיח
 מחלוקת גורמת הרבה עוונות בעניני בין אדם לחבירו תתרנז
 גודל הזהירות שלא לבייש אדם מישראל תתתפא
 ישפיע מתורתו לאחרים תתתפג
 יתנהג עם חבירו במידת הישרות תתתפח
 שהפרנס לא יתמהמה מלעזור לאנשים תתקנב

חומרנו

מי שאין רוח הבריות נוחה הימנו גורם חילול ה'
 תנו
 המתנהג ע"פ דין, הקב"ה מתנהג עמו במדה כנגד
 מדה תרסד
 שמחה במפלת השונא הוא עוון חמור כעין ע"ז

תשפז
 בחטא זה הקב"ה תובע את האדם כאילו חטא כנגד
 הקב"ה תתמט

שכר ותוצאה

ע"י שאוהב את הבריות יאהבו אותו ויוכל לקרבו
 לתורה קכב
 ע"י שיזהר בכבוד חבירו, יתגבר מלכעוס עליו שא
 על חטא בנ"א לחבירו נפרעין מהאדם מיד שטז
 כשמתנהג כראוי, מרבה כבוד שמים, ולהיפך, מחלל
 ה' תרלד

המתנהג ע"פ דין, הקב"ה מתנהג עמו במכ"מ תרסד
 ע"ע אהבת ישראל, אהוב על הבריות, אונאה, כבוד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כא

בינה

שם מפתחות החכמה והבינה
קטו
בריאית העולם ע"י נ' שערי בינה
קלב
ג' בחי' חכמה בינה דעת, וביאורם
תקנו
בן ארבעים לבינה, ללמוד תורת הסוד
תתשיב
מבן ארבעים יש בינה, להבין דבר מתוך דבר
תתשיב
ע"ע דעת, חכמה

בית

ע"י שבתו יהיה ועד לחכמים יזכה ללמוד בעצמו
סא
יכניס בביתו לומדי תורה וע"י ילמד מדרכיהם
סב
ראוי להשכיר הבית שיהיה מוכן ללימוד התורה
סג
עיקר ביתו של האדם יהיה בביהמ"ד
סד
ע"י שבתו ועד לחכמים יזכה בעצמו להיות ת"ח
סה
לבנות ביתו באופן שיוכלו עניים להיכנס בנקל
סז
מי שמכניס עניים לביתו יזכה לבית מרווח
סט
טרם שקונה בית יברר על שכניו
פז
להרחיק ממגורים עם שכן רע
פז
צריך לדור במקום תורה
תשלד
ביאור שם 'פרוזדור' ושם 'טרקלין'
תשנז
הטרקלין במקום מרווח והפרוזדור במקום צר
תשנט
ז' חילוקים בין פרוזדור לטרקלין
תשנט
פרוזדור אינו מטרה בפנ"ע אלא הכנה לטרקלין
תשסא

בית דין

בזמה"ז שאין ב"ד, מיתת ב"ד לא בטלה, ונענשים
תתקג
בדומה לזה
כשאין מענישים ע"פ תורה, נמסר דינם לשמים,
תתקג
ודבר בא לעולם
כשמעלימים עיניהם מעושי עוול ואין מענישים,
תתקמט
דבר בא לעולם
ע"ע דין תורה

בית הכנסת ובית המדרש

עיקר ביתו של האדם יהיה בביהמ"ד
סג
חסידים קובעים מקומם וכל צרכיהם בביהמ"ד
סג

טעם שביהמ"ד של החסידים נקרא 'שטיבל' סג
חומר דיבורים בטלים בביהמ"ד וביהמ"ד תסו
שלא לימנע מליילך לביהמ"ד מפני הגשמים תתקיב
ההולך לביהמ"ד ללמוד, ולא למד מחמת סיבה,
תתריט
שכר הליכה בידו
ההולך לביהמ"ד ללמוד, יקבל שכר על עצם
ההליכה תתרכ
השהייה בביהמ"ד, אף שאינו לומד, מועילה נגד
היצה"ר תתרכא
ההולך לביהמ"ד ללמוד, יקבל שכר על עוזבו את
ביתו תתרכא
ההולך לביהמ"ד מקבל שכר משום כבוד התורה
תתרכא
הלומד תורה בביתו, שכרו מועט מהלומד בביהמ"ד
תתרכד
העושה מצוות בביהמ"ד, חסיד תתרכה
בעון מחלוקת בתי כנסיות נחרבים תתרכז
ירבה בישיבה בביהמ"ד תתתמג
יהא לו מקום קבוע בביהמ"ד תתתעט
יקבע מקומו בביהמ"ד בקביעות תתתעט

בית המקדש

ביהמ"ק הוא תכלית ומטרת הבריאה
ג
טעם שאוה"ע נענשים על שאינם מגיעים לביהמ"ק
שפד
בחג הסוכות
הארון היה מונח בקה"ק והשולחן והמנורה בהיכל
תשל
כיון שעמדו צפופים במסי"נ זכו לנס להשתחוות
רווחים תתקיז
לא שלט שם היצה"ר מגודל קדושת המקום תתקט
לגודל קדושת המקום נטהר הכה"ג ביותר שלא
יתמא כלל תתקי
מגודל השמחה ואהבת ה' לא הרגישו בדוחק המקום
תתקיח
לא הרגישו דוחק כי בנ"י היו ענוים תתקכ
בזמן שיש ביהמ"ק אפשר להבדיל בין עזות דקדושה
והיפך תתש
נבנה בשתי ידיו של השי"ת תתתקכ
נקרא קנינו של השי"ת תתתקעט
אף לאחר החורבן נחשב לקנינו של השי"ת תתתקפ
ע"י בית המקדש שורה השכינה בישראל תתתקפב

אבות

מפתח ערכים

דרכי

מזיקים את האדם מפני חטאו
החטא גורם לבע"ח להמית
ביאור עונש 'חיה רעה באה לעולם'
הפוגם בדיבורו ונשבע לשקר אין לו מעלה על
החיות והם פוגעים בו
דרכם להיות במדבריות וכשבנ"א חוטאים נכנסים
לישוב
כשהאדם פוגם בדיבורו בע"ח מזיקים אותו
המחלל ה' מסיר ממנו ירא"ש וצלם אלקים ובע"ח
אינם יראים ממנו

טבעם ותכונתם

מזונם גס לעומת מזון בנ"א
כח הארי בגבורתו ואומץ לבו, וכח השועל במוחו
מעלת הארי בכוחו ומעלת השועל בערמתו
האריה מעלה זנבו על ראשו, והשועל מוריד ראשו
למטה
עיבור הנחש ז' שנים, ומקור ע"ז בתורה
השמיר, תולעת שבוקעת אבנים, ועל ידו נבנה
ביהמ"ק
הגמר יש לו עזות כי נולד מחזיר הבר ולביאה
כלב מתנהג בעזות לכולם, נמר, רק לאותם שכנגדו
האיילה רצה מהר מהצבי, אך נעצרת בהר, משא"כ
הצבי
מהות בע"ח חומרי, לכן פניהם לכיוון מטה

בעל תשובה

ע"ע תשובה

בר מצוה

מקור שמי"ג שנים נעשה האדם מחויב במצוות
טעם שאין מברכים ברכת 'שהחיינו' כבר מצוה

בריאה

תכלית בריאת העולם נגמרה ביצי"מ
שלום מביא שלימות בבריאה
בריאת העולם ע"י נ' שערי בינה
מבריאת העולם אפשר ללמוד מהו 'טוב'

בלימת פה

ע"ע שתיקה

בלעם

לתלמידיזו היו הרבה חסרונות, ובעיקר הג' שבמתני'
בעל עין רעה, נפש שפלה, רוח גבוהה
היה רודף מאד אחר הכבוד
היה בעל תאוה ותענוגים כמו שיעץ לבלק
העמיד פנים כאילו הוא צדיק
מנס פי האתון נלמד שכח הדיבור ביד הקב"ה
מנס פי האתון נלמד שכח הדיבור הוא כעין נס
ביאור מדוע נחשב בלעם לחומד ממון

בני אדם

ע"ע אדם

בנים

מי שיש לו בנים נחשב 'ח' גם אחר מותו
ע"י שמניח בנים אחריו זוכה לעוה"ב
על ידי יגיעת האב לעבודת ה' מוטבע הדבר בבניו
שישיגוהו בלי יגיעה
ע"י מדת ענוה זוכה לבנים ולארץ ישראל
ע"י תורה לשמה זוכים לבנים
מצות פרי' ורבי' נקרא תדרך ארץ
ע"ע אב ובן

בעלי חיים

צדיק מטיל אימתו על בע"ח
בטבע הבריאה אדם מטיל חיתתו על בע"ח
מכירים בצלם אלקים שבו נברא האדם
בע"ח מכבדים את התורה
שועל רומז לרשע
מעלת האדם על בע"ח הוא כח הדיבור
מי שיש עליו צלם אלקים בע"ח יראים ממנו
מי שיש בו ירא"ש בע"ח יראים ממנו

אימותי מזיקים וממיתים

בעון שאין מפרנסין עניים עלול לבוא ארבה
יכולים להזיק את האדם בדרכים והתורה הינה
שמירה מהם

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כג

מתוך התבוננות בבריאה יבוא להודות להשי"ת תכז
לכל בריאה בעולם יש טעם לבריאתו תרכב
תכלית הבריאה היא חיי עוה"ב שהם שכר על עוה"ז תשטב
כל סדר הבריאה הוא באופן הטוב ביותר תשצז
הקב"ה מעניש מי שמקלקל את הבריאה תתמט
הקב"ה ברא עולמו בחיבה גדולה ולכך עונש הרשעים גדול תתעט
רחמי ה' על הרשעים בבריאת העולם להקל עונשם תתב
הדברים שנצרכו לדורות נבראו כסדרן, ולשעה, נבראו בער"ש תתקכא
בענין עשרה דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות תתקכא
טעם שעשרה דברים נבראו בערב שבת דייקא תתקכא
בתחילת הבריאה לא יכלו לראות הקשת מחמת עביות האדים תתקכב
בריאת הצבת מלמדת שהעצה נגד היצה"ר היא כח התורה תתקל
מצות שמיטה מורה כי הבריאה נעשתה ע"י הקב"ה תתקס
הד' עולמות אבי"ע נבראו למען השי"ת תתתקפג

התורה והבריאה

בריאת העולם היתה בזכות התורה מט
בריאת העולם היתה עבור תורה עבודה גמ"ח קסד
ע"י שהאדם לומד תורה הוא בורא עולמות רסו
באמצעות התורה נברא העולם תקיד
בשביל התורה נברא העולם תקיד, תתעח
כל הנבראים, כדאי בריאתם בגין הלומד תורה לשמה תתשנב
הקב"ה השתעשע עם התורה לפני בריאת העולם תתתקעז

ע"ע אדם, בעלי חיים, טבע, עולם

בריאות

בימי האביב האדם עוסק בבריאות גופו כה
עניני רפואת הגוף כו
מלאכה מועילה לבריאות הגוף קט
אכילה מרובה מזיקה לגוף תתכג

ברייאתא

מעלת הברייאות שוה אל המשניות תתשמז
יש להודות להקב"ה שנתן בלב חז"ל לכתוב המשניות והברייאות תתשמח

ברית

ע"ע מילה

ברכה

ע"ע שפע

ברכת המזון

י"א שיוצאים בברכהמ"ז יד"ח ד"ת בסעודה שצח

ברכת הנהנין

ע"י ברכת הנהנין אפשר לתקן נשמה מגולגלת תתלח
ברכת 'שהחיינו' עושים רק על מצוה עוברת ולא תמידית תתשה
טעם שאין מברכים ברכת 'שהחיינו' ב'בר מצוה' תתשה

ברכת שלום

ע"ע דרישת שלום

בת קול

הרהורי תשובה בכל יום הם מבת קול היוצאת מחורב תתשע
נתינת התורה לישראל היא הבת קול היוצאת מהר חורב תתשע

גאווה

מדת הקפדנות היא סרך ממדת הגאווה רמב
היצה"ר מבקש להכניס באדם גאווה בגין המצוות רעא
שעושה לעצמו את הכבוד שמכבדים אותו רצט
תוכחה לגוף שלא יתגאה שעז
שלא להתנהג בגאווה עם בני"א תפו
איש ישראל צריך מעט גאווה דקדושה תרכה
דיין הממהר להורות הוא בעל גאווה תרסג
להתרחק ממדת הגאווה לגמרי תרפח

כשבנ"א מתאספים להתגאות זע"ז, הוי שלא לש"ש, ואין סופה להתקיים	תשה	כשהאדם זוכר את מצוותיו ומתגאה בהם, הקב"ה שוכחם	תתנ
עצה להתגבר על גאווה כשתלמידיו מכבדים אותו	תשטז	המתגאה ואינו תולה בטחונו בהשי"ת נתון לפגעי הטבע	תקסה
טבע האדם שקשה לו להודות שטעה	תתקלט	מי שמתגאה מאבד כל התורה ומצוות שלו	תרלא
הכבוד יכול להביא את האדם לגאווה	תתקמח	מביא את האדם לרדיפה אחר גשמיות	תרפט
גנות הגאווה			
הדואג רק לצרכי עצמו הוא בחי' בהמה	קלד	ע"י מדת הגאווה באים כל הצרות ויסורים	תתקיד
המוחשיב רק תורתו ולא תורת חברו נקרא לץ שפט	שפט	המתגאה תופס מקום, ושום מקום אינו די לו להתקב	תתקכ
שנים המתגאים זה על זה הרי זה בחי' מושב לצים	שצג	המתגאה אין לו הנאה בעוה"ז, משא"כ העניו התרפג	תתקכז

גאולה

השכר אז יהיה הרבה יותר ממה שהבטיח הקב"ה	קמא	הקב"ה חפץ לגאול את ישראל	שמט
בגנות לימוד התורה לשם גאווה	תקסג	טעם שקודם הגאולה יתגברו הצרות	תקלו
גודל גנותה שנקראת תועבה	תרכז	אחר הגאולה יראו ראייה רוחנית	תרצט
כעס הוא ענף ממדת הגאווה וע"כ הכועס נקרא רשע	תתקצג	בזמן הגאולה אין לירא שישתמש במדת העזות	תתקכ
הגאווה שורש מדות עין רעה, רוח גבוהה, נפש רחבה	תתקכז	לדברים רעים	תתש
במה אין להתגאות			
שלא להתנשא על מי שבמעמד תחתיו	קיא	בזמן הגאולה יתבטל היצה"ר	תתש
שלא יתגאה המוכיח שהדיבור בא מכוחו	קיו	בזמן הגאולה נוכל להבדיל בין עזות דקדושה	תתש
שלא להתגאות בריבוי ממון או בנים	קלב	להיפך	תתש
שלא יתגאו העוסקים בצרכי ציבור על הציבור ריד	קיד	בעת הגאולה יהיה גילוי התורה	תתקכח
שלא להתגאות בכשרונותיו וכוחותיו	רסד	בעת הגאולה יתקעו בשופר מאילו של אאע"ה	תתקכט
שלא להתגאות בהצלחתו בתורה ובשאר מעלותיו	רסד, תרפח	יש גאולה כללית וגאולה פרטית	תתקל
שלא להתגאות במה שמקיים הרבה מצוות	רסח	בתורה נאמרו כל העתידות על הגאולה	תתקכב
אין לת"ח להתגאות בתורתו כי החכמה מה'	תלא	עצם קיום ישראל הוא חיזוק לגאולה	תתקכג
שלא להתגאות בהצלחתו ובעושרו	תלא, תרעו	קירוב הגאולה	
שלא להתגאות בהצלחתו בממון או כבוד	תסז	העצלות במצוות מעכב הגאולה	שמט
אינו ראוי לרב להתגאות בתלמידיו	תרמה	הגאולה העתידה רק בזכות תורה בחבורה	תיח
שלא להתגאות בריבוי הלימוד, כי א"א לבוא לתכלית התורה	תרפז	בזכות האמונה יגאלו בני"	תתקכח
שלא יתגאה הת"ח במה שעוסק בתורה	תרפז	מבאר מדוע האומר דבר בשם אומר מביא גאולה	תתקכט
שלא יתגאה הת"ח על העוסקים במלאכה	תרפט	אף ע"י דברים קטנים אפשר לקרב הגאולה	תתקכט
אין למלך להתגאות הגם שצריכים לכבדו	תתכח	בזכות שאדם כופה את טבעו תבוא הגאולה	תתקכט

עונשה ותוצאתה

גורם להתגברות היצה"ר על האדם	קיב	ע"ע גלות, לעתיד לבוא, עולם הבא	תתקכט
המתגאה סופו שיאבד שמו בגאותו	קכה		
דבר הנעשה בגאווה, לא יהא לו הצלחה	תשו		

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כה

גבורה

המטיל אימה על הציבור אינו גבור, אלא הכובש את יצרו
תקצח להוכיח הרשעים ולקיים מצוות בגבורה נגד הרשעים
תתרצה

גדולי ישראל

ע"ע צדיק, ת"ח

גדלות הבורא

ע"ע הקב"ה

גדרים

ראוי לעשות גדרים וסייגים שלא להכשל באיסורי תורה
מד לעשות גדרים שתלמידים שאינם הגונים לא ישפיעו לרעה
מה לעשות גדרים במה שהיצה"ר מתגבר עליו ביותר
מה לעשות גדרים על קביעת עיתים לתורה
מה גדר חז"ל גורמים קיום התורה וריחוק מן העבירה
מז, תתקלח כולם צריכים להקפיד בזה, גם ת"ח
קיד מטרתם להרחיק האדם מאיסורי תורה
קיד כשמתקנים גדרים יעסקו במעשה ולא בדרשה
קסג גדר חז"ל נקראים מצוות
קעח מי שגודר עצמו בגדרים וסייגים נקרא יר"ש
רעט הרבה דברים אסרו חז"ל משום מראית העין
תתרסא לא להקל בגדרים וסייגים שעשו חז"ל
תתקלח ע"ע חז"ל

גוי

ע"ע אומות העולם

גולם

שבעה דברים בגולם, וביאורם
תתקלב מי שאין חכמתו ניכרת נקרא גולם
תתקל מי שיש ערבובים וחסרונות רבים בשכלו ודעתו
תתקל מי שלא נגמר בדעתו לא בחכמה ולא במדות תתקל

ע"ע גדרים

גזירות

הקב"ה מבטל גזירות עבור העושים רצונו רכב

גזירות חז"ל

גזירת שמים

ההנהגה בעולם קבועה בגזירת שמים
תקכב הקב"ה יודע מראש מה יהיה ואעפ"כ הבחירה נתונה
תקכג לאדם

אדם נברא בחי' גולם בדעתו וע"י עמל יתהפך לחכם
תתקלא נוהג בהיפוך גמור מדרכי החכמה
תתקמא ע"ע חכמה

גוף

עניני רפואת הגוף
כו מלאכה מועילה לבריאות הגוף
קט אינו ראוי שהנהגת האדם תהיה על פי הגוף
קסג חובת גוף נקי בתפילה
קנט כל מצוה מזככת אבר בגוף האדם
קעח אינו מרגיש בניוול שלאחר מותו, רק הנפש רגג
רנג כנגד רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת רסח, תרצז
רפה לקיום הגוף צריך נשמה
רעח יש לעסוק בצרכי הגוף לש"ש ואז נחשב לעבודת ה'
שכה איברי האדם מתעצלים בקיום המצוות
שמו תוכחה לגוף שלא ימשוך את האדם לחטא
שעו אין לגוף במה להתגאות כי בא מטיפה סרוחה
שעז האדם צריך להרגיש שגופו של הקב"ה
תכ איברי הגוף קשורים אלו באלו
תריג בעוה"ז צריך לעסוק בצרכי הגוף כהכנה לעוה"ב
תשס לא יעסוק במילוי תענוגי הגוף אלא בתענוגי הנשמה
תתיז אכילה מרובה מזיקה לגוף
תתכג בשנת ס' מתחילים להלבין השערות, ובשנת ע'
תתשיד מלבינים לגמרי
כל חטא פוגם באבר א' והכועס פוגם בכל גופו
תתקמד מבאר מדוע הוצרכה הנשמה להתלבש בגוף
תתקמא

גזל

קסז	הזהירות מגזל באה ע"י דין אמת ושלוש
שיח	להזהר בממון חבירו
שיט	חומר גזל גם כשהוא בגרמא
תרסד	ע"י שמתנהג לפנים משהו"ד ניצול מגזל
תתקסד	גזל מתנות עניים נקרא גזל כי שייך לעני
תתקסה	גזל מתנ"ע, כשמפסיק ליתן למי שהיה רגיל
	המשתמש בממון חבירו שלא בידיעתו, ה"ז גזלן
תתקעד	מי שאינו נזהר מגזל נפשו נשחתת ובא לחטאים
תתקפ	חמורים
תתקפ	נטילת ידים קודם האכילה מעוררת לזהירות מגזל
תתקפ	הנוטל ממון שאינו שלו, נחשד לכל מעשי רשע
תתקפ	ע"ע גניבה, ממוזן

גיהנם

תשב	הרשע נוטל את חלקו של הצדיק בגיהנם
תשב	ענשי גיהנם חמורים מאד, אולם כל צער בעוה"ז
תתנד	מפחית הרבה
תתנד	רשע, אחר ענשי גיהנם, אינו זוכה לג"ע, אלא
תתנו	מתגלגל שוב
תתנז	מדת העזות גרועה, וסופו לירש גיהנם
תתנז	עז פנים אינו שב בתשובה וסופו לירש גיהנם
תתנז	קודם שהדיין מורה, יחשוב שגיהנם פתוחה תחתיו
תתתקא	ע"ע דין שמים, עונש,

גילוי אליהו

ע"ע אליהו הנביא

גילוי עריות

תפט	ירא"ש הוא סייג שלא להכשל בעריות
תקיט	ע"י שיתבונן בקדושת נשמת ישראל יתגבר על החטא
תתקנח	ענשו גלות, כי גורם שאין אב מכיר בנו
תתקנח	העונש מדה כנגד מדה שילכו בגלות ואוה"ע יטמאו
תתקנח	נשותיהם
תתקנח	ענשו גלות, כי מבלבל סדר העולם

חטא זה מקלקל את חלק הלב שבאדם תתקנט

גימטריאות

תקעט	גימטריאות מושכים את האדם לתורה
תקפ	הם רק כתוספת וראיה ולא עיקר הדרוש והלימוד
תקפ	חכמה זו יש לה מעלה רק במי שכבר למד תורה
תקפ	הרבה
תקפא	נתונים לרצון הדורש, ע"כ פעמים הוא עם הכולל
תקפב	מן השמים מסייעים לצדיקים שלא לטעות
תקפב	בחשבונם

גלגול

רנא	לפעמים הרשע נענש במדה כנגד מדה בגלגול אחר
תקעא	מי שמעשיו מרובין מחכמתו אי"צ לגלגול
תתיד	האדם שבא בגלגול כמה פעמים נשמתו אינה מזוככת
תתלז	האדם בא שוב לעולם לתקן מה שלא תיקן
תתלח	מעשה באחד שנתגלגל בצפרדע
תתנו	רשע, אחר ענשי גיהנם, אינו זוכה לג"ע, אלא
תתנו	מתגלגל שוב
תתנו	באנשי דור המבול נתגלגלו נשמות כל העשרה
תתנו	דורות שהיו לפניהם

גלות השכינה

ע"ע שכינה

גלות ישראל

קסה	בזמן הגלות קיום העולם על אמת דין ושלוש
קסה	הקב"ה מצטער עם ישראל בגלות ויש להתפלל
שפה	לשלומו
שפד	כשאוה"ע בשלוה עול הגלות קל יותר
שפד	כשיש פרנסה לאוה"ע, עול הגלות קל יותר
תפח	לקבל יסורי הגלות בין אוה"ע באהבה
תקלו	טעם שבסוף הגלות יתגברו הצרות
תשנא	צריכים להתאונן על הגלות שהרשעים בשלוה
תשנא	והצדיקים מתייסרים
תשנז	בזמן הגלות אין לומדים כסדר חז"ל דבן חמשה
תשנז	למקרא
תשנז	הצרות בגלות הוא הטעם שמשיאין הבנות בקטנותן
תשנז	תתשז

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כז

בגלות, בני" יוצאים ממלכות זו למלכות זו עד הגאולה

מעלת הכותל המערבי לאחר החורבן
הכותל המערבי מחזק את ישראל בגלות

התחזקות בגלות

להתחזק בגלות ע"י שנזכור כתר תורה כהונה ומלכות

תקות ישראל בגלות מחמת כי השי"ת אוהבם לעולם

אף בעת הגלות מרחם עלינו השי"ת
הגלות הוא חסד ה', תחת שהיו צריכין להיענש בכליה

נחזק את לבנו בימי הגלות בחמשה עדים שהעמיד השי"ת

סיבת עונש גלות

גלות העם תלוי בקולר המוכיחים
ת"ח מתחייבים גלות מחשש שביישו תלמידיהם

אריכות הגלות בעון אמירת שקר
באה לעולם על כל חטא בנפרד של ע"ז, ג"ע, שפכ"ד, שמיטה

גילוי עריות מפריע סדרי המדינה וע"כ העונש גלות

גילוי עריות גורם שאין אב מכיר בנו, ע"כ ענשו גלות למקום שאין מכירים

גלות באה בעון שמיטה, כי יסוד המצוה שהאדם אינו בעה"ב על הקרקע

העונש על גילוי עריות מדה כנגד מדה שילכו בגלות ואוה"ע יטמאו נשותיהם

העונש על ע"ז מכ"מ שילכו בגלות ושם יעבדו ע"ז

העונש על שפכ"ד שילכו בגלות ואוה"ע יהרגו בהם

טעם שיש גלות על ע"ז ג"ע ושפכ"ד, כי בזה נעקר יסוד ישראל ממנו

ע"ע גאולה, זמן הזה

גלות למקום תורה

ע"ע תורה

גמילות חסדים

ע"ע חסד

גמרא

גמרא יש ללמוד מרב אחד

תחילת לימוד גמרא מבן ט"ו

אחר שהתחיל בלימוד הגמרא צריך מיד לישא אשה

מי שלא למד גמ' הרי היא כעומד מבחוץ

עיקר התורה היא גמרא

ע"ע תורה

גן עדן

האדם מוצא מנוחה בג"ע רק אחר שיכלה בשרו

ע"י מדת ענוה התפילה מתקבלת זוכה לגן עדן

צדיק נוטל את חלקו של הרשע בג"ע

המקיים מצוות, בורא עולמות להתעדן בהם בג"ע

בעוה"ב הצדיקים נהנים מזיו השכינה בג"ע

עצם הכניסה לגן עדן הוא השכר, והתענוגים מתנת חנם

מי שזיכך חומריותו בעוה"ז זוכה להכנס לג"ע מיד

רק העושה מצוות ומעש"ט יזכה לג"ע

צדיק זוכה לבחי" ג"ע בחייו ע"י שמתענג מדביקות

בה' לעמוד ע"י כתלי ג"ע, היא הנאה גדולה מעוה"ז

תענוגי ג"ע אינם שוים לעומת הנח"ר שעושה האדם

להקב"ה

המקיים את הציווי שנצטווה חברו יטול חלקו בג"ע

אפילו שיש ריבוי צדיקים, לא יצטמצם חלקם בגן עדן

ע"י מדת הבושה ישוב בתשובה ויזכה לג"ע

יחשוב בחייו על מקומו בגן עדן

האבות מתעטרים בגן עדן ע"י בניהם

ע"ע עולם הבא, שכר

עט

תתשו

תתלה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

תתמה

גניבה

בטלה ממלאכה גורמת לחשד גניבה
שתיית יין מביאה את האדם לידי גניבה
ללמוד דרך לעבודת ה' מן הגנבים
ע"ע גדל, ממון

גניבת דעת

הותרה במקום שצריך לחקור עדים בד"ת

גשם

לא נכנס מטר לסוכת הצדיקים
כשאין מפרישין חלה, העונש שאין מטר ויבוא רעב
גשם נקרא גבורות כי ע"ז ניכרת השגחת הקב"ה
וגבורתו

גשמיות

ריבוי אכילה עלול להטות האדם לגשמיות
העוסק בעבודת ה', הקב"ה ממלא צרכיו הגשמיים
קלב
צרכי עוה"ז טפלים אל לימוד התורה
לא כדאי להתעסק בגשמיות, כי שנות האדם כלים
והולכים
לאחר שנתייגע בתורה יכול ליהנות מתענוגי עוה"ז
תתשב
בגשמיות יתבונן תמיד בבנ"א שיש להם פחות ממנו
תתתי, תתכד, תתתג
בלא מסחר כלל, א"א לעסוק בתורה תתתמה

מכוחו של הקב"ה

עניני עוה"ז אינם תלויים ביגיעת האדם
עניני עוה"ז שייכים להקב"ה והם כפקדון אצל האדם
עניני עוה"ז הם ערבון של הקב"ה אצל האדם
תקלא

פרישות מהם ושכרו

המקדש עצמו במותר לו אינו נענש
ע"י הפרישות מתענוגי עוה"ז זוכים לעוה"ב
ההולך לביהמ"ד ללמוד, יקבל שכר על עוזבו את
ביתו
צריך לפרוש מעוה"ז מבחירתו העצמית ולא
מקמצנותו תתת

גנות הריבוי

הריבוי אינו טוב בהם בשום פעם
תוכחה לאותם המאריכים בעניני עוה"ז
שלא לעסוק כ"כ בעניני עוה"ז כי לא זה תכלית
ביאתנו לעולם
שלא להרבות באהבת עניני עוה"ז, כי אין להם קיום
תתתמא

לא יוסיף לו אם יעשה כמה קנינים בדבר גשמי
תתתטי
ריבוי התענוגים אסור, אכן מיעוטם מותר תתתמח

הזהירות בהם

שלא להתגאות בעניני גשמיות שלו
שלא לבלות הזמן בענינים הגשמיים
גם צרכים ההכרחיים יעשה במהירות
יזהר שלא תכבה אש הרוחני שבו מחמת הגשמיות
תתקיב

כל עניני גשמיות צריך לעשות על פי התורה
תתשכה
בעניני גשמיות אין לו לבקש גדולה תתתז
ת"ח לא יאבדו את זמנם לעסוק בעוה"ז תתתמו
לא יבזבזו ממונו לעניני גשמיות תתתמט

לשם שמים ולעבודת ה'

כשלומד מעניני עוה"ז לעבודת ה', נעשים גם הם
רוחניות
עבור לימוד התורה כדאי להצטמצם בצרכי עוה"ז
שנ
לעשות כל עניני גשמיות לש"ש ואז הם נחשבים
לעבודת ה' שכד, שכו
צריך לכוין בו לעבודת ה' שצג
ע"י לימוד התורה בסעודה, מעלה האכילה לש"ש
שצז
תכלית עניני עוה"ז לעבוד עמם את השי"ת שצט
עניני עוה"ז שאינם לעבודת ה' הרי הם כאילו אינם
שצט
כשהכוונה לצורך רוחניות נקרא לש"ש תשה
לעסוק בהם בכוונה לצורך עבודת ה' תרצא
הכוונה לש"ש מועילה כשמנצל כל רגע פנוי לתורה
תרצא
מקבלים שכר על עניני הגשמיות כששאר כל
הענינים לש"ש תרצג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כמ

אינם טובה או רעה אלא הכנה לעוה"ב
תשנה מותר להתאוות לגשמיות לצורך עבודת ה'
תתכנ העושה גם עניני גשמיות לש"ש נקרא חסיד תתקפ
אדם טרוד בגשמיות, ועבודתו להגביר הרוחני על
הגשמי תתרצד
כשעובד את ה' יועילו לו קניניו הגשמיים תתקמד
ממנו ניקח דרך לעבודת ה' תתתקמד

פחיתותם וגריעותם

שלא להמשך אחר תענוגי עוה"ז הנפסדים כה
תענוגי עוה"ז מונעים מהאדם לקיים מצוות קפא
תענוגי עוה"ז אחר שהשיגם האדם, אינו מתאוה להם
יותר תתיב
כפי ההנאה מעוה"ז כך פחותה הנאת עוה"ב תקמוז
טבע העשיר להימשך אחר תענוגי עוה"ז תרעו
הרדיפה אחר גשמיות היא מחמת גאווה וקנאה
תרבט
תענוגי עוה"ז הם כאין ואפס לעומת חיי עוה"ב

תשנט
כל הנאות עוה"ז של כל הבריות אינם שווים לשעה
אחת של עוה"ב תשעג
המתאוה ורודף אחר גשמיות, אין נותר מזה מאומה
אחר מותו תתכו
מי שראשו שקוע בעניני עוה"ז אין התורה משתמרת
בו תתרלג
רשע מתאוה תמיד לעניני עוה"ז, וצדיק מסתפק
במה שיש לו תתרפ
הרצון להתענג בתענוגי עוה"ז מונע מלעסוק בתורה
תתשצא
אם ירבה בתענוגים יצטרך ליבטל מן התורה
להרבות הון תתשצג
טובות עוה"ז נקראים אושר ולא טוב
העסק בסחורה מונע את התורה תתתא
ע"ע חומריות, עולם הזה, תאוות, תענוגים תתתמה

דאגה

שלא לדאוג יותר מדאי על עניני גשמיות קלב
העשיר דואג לנכסיו הרבים ואינו שמח רנד
הדאגה מקצרת את שנות חיי האדם רנה
הדאגה בתורה אינה מקצרת חיי האדם רנו

ככל שימעט מלבו דאגת הממון, יהיה מקום פנוי
לתורה בלבו תרפז
הדאגה מונעת את האדם מד"ת תתתעט

דביקות בהשי"ת

הדובר אמת מתדבק בהקב"ה קעא
תכלית התורה להביא לדביקות בהשי"ת תמא
דביקות הצדיק בהשי"ת הוא בחי' ג"ע בחייו תשסד
הלומד התורה לשמה זוכה להתדבק בהקב"ה
תתשסז
העוסק בתורה מתדבק בהקב"ה, והמבטל ממנה
נבדל מאתו ית' תתשעז
ע"י התבוננות במעשי בראשית יתדבק בהקב"ה
תתתקפב
האדם מעצמו אינו יכול להתדבק להקב"ה תתתקפב
ע"י התורה מתדבק האדם בהקב"ה תתתקפב
ע"י שילך בדרכי אאע"ה יתדבק בהקב"ה תתתקפב
ע"ע הקב"ה

דביקות בתורה

ע"ע תורה

דביקות בצדיקים

ע"ע התקשרות, צדיק

דבש

דבר איסור הנופל לתוך דבש, נהפך להיתר תתשנח

דוד המלך

דוד המע"ה נקרא חסיד רעט
כיבד את אחיתופל תיכף לאחר שלמד ממנו אות
אחת תתשפה
הדברים שלמד דוד המלך מאחיתופל תתשפד
תיקן את פרקי התהלים עבור כ"א מישראל
תתתקסט
בגלל היותו מלך יכול לומר 'טוב לי תורת פיך'
תתתקע
מי לנו גדול בצדקה כדוד המלך תתתקע

דור המבול

באנשי דור המבול נתגלגלו נשמות כל העשרה
דורות שהיו לפניהם תתפו
גודל הטובה שהיה לאנשי דור המבול תתפו

ע"י הדיבור ממעשיו, קובע האדם לעצמו גזר דינו
תקמב
 להזהר בדיבור, כי כל דיבור עושה רושם למעלה
תרכד
 אהבת חברים התלויה רק בדיבור, עתידה להתבטל
תתרמא
 מבן צ', על האדם לקדש פיו ולהזהר מדיבורים
תתשטז אסורים
 לאחר שהוציא דיבור מפיו אינו יכול להתחרט ע"ז
תתתכט
 השתיקה שווה יותר מהדיבור **תתתנה, תתתפ**

אופן השימוש בכח הדיבור

כל דיבור יכול להתפרש בב' אופנים ויש להזהר בזה
קיד
 כשמדברים ברוחניות יש להזהר לדייק בדיבורו
קיד
 שידע המוכיח שהדיבור בא מהשי"ת **קיו**
 להזהר שלא לפתוח פה לשטן **קכב**
 המעשה חשוב יותר מהדיבור **קמב**
 הדיבור צריך להיות מתוך הכנעה וענוה **קמב**
 למעט בדיבור אפילו שיש בו תועלת **קנד**
 בנ"א אוהבים מי שעושה ולא מדבר **קנח**
 לשנות ד"ת בדרך קצרה **קס**
 שלא להשתמש בכח הדיבור לדבר בחברו **קסב**
 שלא לדבר דיבורי גנאי אפילו אין אדם שומע **רלא**
 לא לספר שבח האדם לאחרים **רעג**
 שלא לדבר אודות מדרגות שאינו אוזן בהם **רצב**
 שלא להמנע מלדבר לקהל מחמת עין הרע **שיב**
 לבל יבזו ענין הדיבור על שיחת הילדים **תסה**
 לא ירצה את חבריו בדיבור בשעת כעסו **תשעח**
 חכם אינו נכנס לתוך דברי חבריו **תתקלג**
 דיבור בשעת כעס עלול להגביר הכעס **תתקלד**
 החכם מסדר דבריו לפי סדר הראוי שיובנו
 לשומעים **תתקלו**
 להזהר מדיבור עם אנשים שאינם מהוגנים **תתרצט**
 יקצר בדיבורו כדי שיוכל להרבות בלימוד התורה
תתתנו
 יעשה גדר לדבריו שלא יכשל בלשה"ר **תתתפא**
 יזהר מלבייש אחרים בדיבורו **תתתפא**

עונש העשרה דורות שקברם נשחת ממימי המבול
תתפו
 אחר המבול נזדכך האויר ויכלו לראות הקשת
תתקכה

דורות

ככל שהדור מוקדם כן גדולה מעלתו **רא**
 בדורות האחרונים נתמעטה האמונה **רב**
 דורות הראשונים חשובים הרבה מדורות האחרונים
תתקלח
 מבן צ', על האדם להעביר לדורות הבאים את צדקת
 דור הקודם **תתשיז**
ע"ע זמן, שנים

דורש

ע"ע דרשה, תוכחה

דיבור

מעלת כח הדיבור

במעלת הדיבור שפועל הרבה **קסב**
 כל דיבור נשמר לעד, וה'טייפ' מחזק האמונה ע"ז
רג
 אדם הנזהר בדיבורו הקב"ה מקיים דבריו **שי**
 כל דיבור עושה רושם בשמים **תסה**
 לפי דיבור האדם על ת"ח, אפשר לראותו טיבו, לטוב
 ולמוטב **תרנד**
 מדיבור אתון דבלעם נלמד שכח הדיבור ביד הקב"ה
תתקכד
 כח הדיבור שנתן הקב"ה לאדם הוא כעין נס גדול
תתקכד
 מעלת האדם על בע"ח הוא כח הדיבור **תתקנד**
 כדי להעמיד תלמידים נצרך כח הדיבור **תתתקכא**

הזהירות בכח הדיבור

בביאור שלא להרבות שיחה עם אשתו **עד**
 ע"י ריבוי שיחה עם האשה מתגבר עליו היצה"ר **עו**
 איזה סוג שיחה מותר לדבר איש ואשתו **עה**
 שלא להרבות בשיחה עם נשים **עה**
 צריך דעת מתי לדבר ומתי לשתוק **קנו**
 תענית דיבור עדיף מתענית אכילה **קנו**
 כל דיבור שהוציא מפיו נידון בשמים **רלא**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

לא

הדיבור יתרון האדם על בע"ח, וכשפוגם בדיבורו בע"ח מזיקים אותו
תתקנה
כנגד כל דיבור לבטלה ששומע מפסיד ד"ת תתתנו
הדיבור שלא בכבוד מונע מלהבין את התורה
תתתקיא

ריבוי הדיבור

ע"י דיבור רב מתגלים דברים הרבה קב
בריבוי דברים עלול לבוא ללשה"ר קסא
ריבוי דברים בעלמא גורם חטא קסא
ריבוי דיבור גורם שכחת התורה תצט
יבקש מה' שיוכל למעט בדיבורו תתתנו
ע"ע לשון הרע, שתיקה

דיין – דינים

ע"ע דין תורה, רבנות

דין

כשמדה"ד מתוחה עליו, יקבל הדין באהבה מג
אם ידקדקו עם האדם במדה"ד ימצאו פגם במצוותיו
פה
העונשים למצרים היו עפ"י דין והניסים לישראל היו
לפנים משורת הדין תתצט
כשמדה"ד שולטת, מועילה צדקה למנוע הנגף
תתקסד
העולם ניצול מדינים בזכות אאע"ה תתתקעח
ע"ע יסורים, פורענות

דין וחשבון

הידיעה שצריך ליתן דו"ח על החטא, יסייעו להתגבר
שעד
צריך להאמין שהאדם יצטרך ליתן דו"ח אחר מותו
שעה
לזכור שכל אחד יתן דו"ח להקב"ה שעט
אחר פטירתו יתן האדם דו"ח על כל הנאותיו בעוה"ז
תקלא
צדיק נותן ללבו כל ימי חייו שיתן דו"ח, משא"כ
הרשע תתרפו

ביאור 'דין, חשבון'

'דין' הוא על המצוות, 'חשבון' על התוצאות שעז
'דין' על מעשי אחרים, 'חשבון' על מעשיו שעט

דיבורים טובים, השפעתם ושכרם

ע"י שבנ"א נדברים ביניהם באים לשלום רל
חוב על האב לחנך בנו לדיבורים טובים תסה
דיבורים טובים ממשיכים שפע גדול תרכד
הצדקה המוכרת, לפייס בדברים בנוסף לנתינת
תתקפא
מבן צ', על האדם לספר לדורות הבאים את צדקת
תתשיז
דור הקודם
מעט דברים בטלים הוא טוב לאדם תתתנו

דיבורי צדיקים ות"ח

גם משיחת חולין של ת"ח אפשר ללמוד סד
צריך להזהר בדיבור וביותר ת"ח קיג
ת"ח צריך להזהר בדיבורו כי עלול לגרום לשיבוש
הלכה קטו
צדיק משפיע הרהורי תשובה על אחרים בכח דיבורו
קכא

בדיבורי חולין של צדיקים טמונים כוונות שו
דיבורי ת"ח הנראים כדיבור בעלמא הם גופי תורה
שט

דיבור צדיק אפילו בשגגה עושה רושם שי
התנא נקט בלשון נקיה ולא האריך תתקמא
העוסק בתורה לשמה, גם לשיחת חולין שלו יש
חשיבות תתשנא
בענין זהירות גדולי ישראל במה שדיברו תתתל
ע"ע צדיק

דיבורים רעים, השפעתם וענשם

ע"י דיבור קשה אפשר לפגוע בנפשות קטז
הקב"ה מצטער כשבנ"א מדברים דברים בטלים
בביהכנ"ס שצה
חומר הדיבור באמצע לימוד התורה תכט
בחומר המדבר דברים בטלים באמצע אמירת
תהלים תלב
דיבורי הילדים יש בהם חן וגורמים לביטול תורת
אביהם תסה
חומר דיבורים בטלים בביהכנ"ס תסו
כפי ריבוי דיבורים בטלים מסתלקים ממנו ד"ת תק
ד"ת הנאמרים ע"י אדם שאינו הגון, אסורים
בשמיעה תקנה
הדיבור מתנה מהשי"ת, והמשתמש בזה להכעיסו
תתקנה
עונשו גדול

להקב"ה אין את החסרונות שיש לדיינים בעוה"ז	'דין' על החטא, 'חשבון' על חילול ה' הנובע ממנו
תתנ	שפ
האדם עומד בדין הגם שעל כרחו נוצר, כי הודה שרוצה בכך	'דין' על עצם החטא 'חשבון' על ביטול הזמן
תתנח	תתסא
זמוני הדין	'דין' על מעשיו, 'חשבון' להוכיח כי תירוציו אינם נכונים
גם המתים נידונים בר"ה	שפא
שעז	ע"ע דין שמים
תקמ	בדוקים את מעשי האדם בכל יום
בתחה"מ עתידים האנשים לעמוד לדין לפני ב"ד של מעלה	דין שמים
תתמ	הנהגת הדין
עושים דין רק בעוה"ב ולא בעוה"ז, הטעם, שמא ישכח חטאיו	מעשי האדם נחקקים ויעידו כנגדו
תתמא	רג
יש דין עד תחה"מ, ואחר תחה"מ יהיה דין נוסף	בשמים אין מוותרים על שום חטא וממתנינים להפרע
תתמה	שג
לפי מה דנים	משפט האדם, לפני הקב"ה דווקא
דנים את האדם מדה כנגד מדה	לא יוכל אדם לומר שלא ידע כיצד לנהוג, כי התורה מורה לו
דין האדם תלוי איך שדנים אותו בעוה"ז	תקבא
הדין אינו לפי המעשים אלא בצירוף מדת החסד	אין הקב"ה מחייב את הצדיקים על רשעת הרשעים
תקכה	תקכה
האדם נידון לפי רוב מעשיו	הקב"ה מטה כלפי חסד
תקכז	תקכה
הקב"ה דן את האדם לפי מצבו עתה	ענין הבחירה מוכיח שדין שמים צודק
תקלה	אין הקב"ה מוותר על החטאים בשמיטה, כי הם כעין הקפת חוב
בשמים דנים את האדם לפי שבחיו שע"ג המצבה	תקלד
תרכט	בסוף הגלות הקב"ה גובה חובו על כל השנים תקלו
כ"א נידון לפי תכונותיו, ולפעמים רשע חשוב מהצדיק	שואלים את האדם מה גזר דינו ע"י שמספרים לו על אחר
תתנג	תקמב
על מה דנים	הכופר בעיקר, הקב"ה עצמו מעיד נגדו
יתבעו מרב העיר על שלא הוכיח בני קהילתו קי ישאלו את האדם אם קבע זמן בכל יום לתורה קלו האדם יתן דין על ראייה ושמיעה כמו על גוף המעשה	תתמ
רה	רק הקב"ה הוא הדיין כי הוא מבין לבות בני אדם
בב"ד של מעלה נידון האדם אפילו על תאוות היתר	תתמח
ריח	הקב"ה הוא העד והוא הדיין, אף שבעלמא אין עד נעשה דיין
כל דיבור שהוציא מפיו נידון בשמים	תתמט
רלא	הקב"ה הוא העד כי הכל גלוי לפניו, הוא בעל דין התובע את האדם
שלח	תתמט
דנים גם על התוצאות הטובות של מעשיו הטובים	כשהאדם זוכר את המצוות או העבירות, הקב"ה שוכחם, ולהיפך
שעז	תתנ
האדם יתן דין וגמול על כל הנאותיו בעוה"ז	הקב"ה אינו מוחל על שום עבירה כשוחד עבור מצוות
תקלד	תרכז, תתנא
דנים את האדם לפי מדת ענוה שלו	הקב"ה מעמיד כולם לדין, אפילו איש נשוא פנים
תרכט	תתנב
אדם עתיד ליתן דין על הזמן שביטל ולא עסק בתורה	
תרכד	
תשכב	תחילת הדין על ביטול תורה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

לג

שיהיו בעה"ד כזכאים בעיני הדיין, גם כשקיבלו הפסק בהכרח ק
אחר קבלת הפס"ד יהיו בעה"ד כזכאים וצדיקים בעיני הדיין ק
יזהר הדיין בדיבורו שלא ילמדו מזה הבע"ד הטענות הנכונות קב
עדיף לדיין להשתמט מדיני תורה, כשיש אחר במקומו תרנח
מי שיכול לדון מחוייב לדון, כשאין אחר תרנח
כשיש גדול ממנו ישתדל שלא לדון תרנט
בד"ת צריכים להזהר מאיבה גזל ושבעת שוא תרנט
צריך שהדיין יהיה בלי נגיעות אישיות תרסא
שלא ישמע הדיין טענות של צד אחד בלבד תרסח
לא יבקש הדיין מבעה"ד שיקבלוהו לדיין תערב
שלא יאמר המומחה לחבריו 'קבלו דעתי' תערב
יפסוק הדין מתוך ישוב הדעת תתקייב

לדון יחידי או בחבורה

אין ראוי לדיין לדון יחידי שמא יטעה תרסו
אם ראוי לדון יחידי כשהבע"ד הסכימו בזה תרסח
כשידון עם דיינים אחרים לא יכשל באיבה וגזל תרסה
מדת חסידות שאפילו יחיד מומחה לא ידון לבדו תרסה
חייבים לדון בחבורה שמא יטעה, ורק מומחה דן יחידי תרע
אף בדין של יחיד יהא ירא להורות תתקא
ישא ויתן בדין עם חבירו ביחד תתקז

הנהגת הדין

אין ראוי לסדר לחבירו הטענות בבי"ד צה
שלא ישאלו את הדיין ואח"כ דיינים אחרים צו
מצוה לעשות פשרה בין בעה"ד קעד
הדיינים נוטלים שכר על הבטלה ולא על עצם הדין תרמז
עדיף לעשות פשרה מלעשות דין ממש תרנט
פסק הדין צריך להיות על פי הרבים תערב
ביאור 'עינוי הדין' וביאור 'עיוות הדין' תתקנא

להגיע לחקר האמת

הדיינים ידמו כאילו הם עצמם נתונים בדין ואז ידונו לאמתו מג

ידונו את האדם אם פרסם שמו ית' בעולם תתמה
דנים את האדם, לא רק לפי מעשיו, אלא גם לפי תכונותיו תתנג
דנים את האדם אם למד תורה ואם לימד לאחרים תתמד
דנים כל צער בעוה"ז ומפחיתים מעונשו תתנד
אפילו רשע גדול נידון על כל חטא קטן ביותר תתנד

הצלה מדין שמים

הדן לכף זכות ידונו אותו לכף זכות מד
ע"י שדן חבירו לכף זכות מעורר רחמים על עצמו מה
ע"י לימוד התורה ניצול מדין שמים רז
ע"י אהבת הבריות ניצולין מדין שמים רז
מי שכל מעשיו לש"ש אין מדקדקין כ"כ במעשיו שכה

ענין צדיק ורע לו וכו'

שלא לתמוה על שצדיק ורע לו רשע וטוב לו קא
אין לנו השגה בטעם שלוות הרשעים ויסורי הצדיקים תשמז
צדיק ורע לו וכו', לפעמים הוא מחמת שהאדם יראה לעיניו וכו' תשמח
ענין צדיק ורע לו אינו קשה, כי העוה"ז רק פרוזדור תשנז
טעם שצדיק ורע לו רשע וכו', כי הגמול האמיתי לעוה"ב תתמא
ע"ע דין וחשבון, יסורים, עונש, פורענות, שכר

דין תורה

הנהגת הדיינים

לשקול היטב טרם נתינת פסק דין מב
אסור לגלות הדין לאחד מבעלי הדין צד
שלא יגלו הדיינים לבעה"ד הטענות אפילו בשוגג צו
שיהיו שני בעה"ד שוים בעיני הדיין צז
הדיין צריך להטיל אימה על בעה"ד צח
שלא להביט בפני בעלי הדין בעת הד"ת צח
שהדיין ילמד זכות על מי שנתחייב בדין ק
שיהיו בעה"ד כזכאים בעיני הדיין, גם כשעושין פשרה ק

<p>דירה</p> <p>ע"י תלמידים הגונים מתרבה הדעת בעולם מוז מי שאין בו דעת, אינו יודע להשמר מהחטא רלו בויכוח עם אחרים יאמר דעתו מתוך ידיעה שלו הימים בהם יש לאדם מנוחת הדעת, מועטים וקצרים שמה ג' בחי' חכמה בינה דעת, וביאורם תקנו צריך לעשות מצוות בזריות ובשיקול הדעת תשפה ת"ח ככל שמזקינים דעתם משתבחת תתי שכל ודעת הוא מתנה מה' תתרג אדם נברא בחי' גולם בדעתו וע"י עמל יחכים</p> <p>דעת</p> <p>כעס מורה על חסרון דעת תתקבל מבן ארבעים יש בינה, להבין דבר מתוך דבר תתקבל ע"י בינה, חכמה, ישוב הדעת תתשיב</p> <p>דעת תורה</p> <p>כל אדם מחוייב לשאול ולציית לדעת תורה עט לקיים ההלכה כציוויה ולא כדעתו קנב דעת חז"ל הוא לפעמים היפך השכל האנושי תר להנצל מתאוות, ע"י שילך אצל חכם וישמע דעתו תשמו יאמין בדברי חז"ל כאילו ניתנו למשה מסיני תתתסה בגודל החיוב להאמין בדברי חז"ל תתתסז</p> <p>דרישת שלום</p> <p>להקדים שלום אפילו לנכרי תשנג להקדים שלום אפילו לרשע תשנג להקדים שלום אפילו למי שפחות ממנו תשנג להקדים שלום אפילו לאויביו תשנג ע"י הקדמת שלום, אפילו שונאו יתהפך לאוהבו תשנג ע"י הקדמת שלום לשונאו הקב"ה מכניע השונא תשנג תחתיו תשנג ע"י שמוסיף על ברכתו נחשב שהקדים בשלומו תשנג צריך להקדים שלום לכל אדם תתתקנז</p>	<p>שיהיה רצון הדיינים לבוא לאמת חובה לחקור היטב את העדים חובת חקירת העדים בדיני נפשות ובדיני ממונות</p> <p>לחקור הרבה את העדים וע"י יתגלה האמת קב לחקור את העדים במהירות בלי שהות קב לפעמים צריך לגנוב דעת העדים קב צריך הדיין להיות בקי בחקירת אמת קב כשרואה הדיין שהעדות מכוונת, דייקא אז צריך קב לחקור היטב קב כשהעדות מכוונת בלשון אחת יש לחוש שמשקרים קב חובת האמת מוטל על הדיינים, העדים ובעה"ד קסט</p> <p>מעלת דיינים מהוגנים</p> <p>דין תורה כראוי מרבה שלום בעולם בין הבריות מוז, קסט</p> <p>להציל עשוק מעושקו הוא חסד מוז כשדנים כראוי הוא במקום קרבנות קסו כשמקפידים על הדין מתכפרים העוונות קסו הקב"ה נותן שכר לדיין כאילו עשה ג' דברים קסח דיין נעשה שותף להקב"ה כשכוונתו רק לאמת קסח כשדנים כראוי מביאים שלום בין הבריות קסט השכינה שורה אצל הדיינים, וצריכים להזהר קסט מהטיית הדין תרסט</p> <p>דיינים שאינם מהוגנים</p> <p>כשטועים בהוראה העונש מתחלק בין כל הדיינים קב דיינים שאינם הגונים ממוטטים את קיום העולם קסז</p> <p>דין תורה עלול להביא לידי שבועת שוא תרנט דיין הממהר להורות הוא רשע וגס רוח תרסג שוחז גורם שהדיין יעוות הדין תרסז דיין שפוסק שלא כדין, כאילו דן את הקב"ה תרעא כשמעלימים עיניהם מעושי עוול, דבר בא לעולם תתקמט כשאין מענישים ע"פ תורה, דבר בא לעולם תתקנ בגין דיינים שאינם כהוגן צרות באות לישראל תתקנא</p> <p>ע"י בית דין, הוראה</p>
---	--

הודיה

ע"י שהאדם עושה חסד הוא מביע הודאה להקב"ה
 נב צריך להודות להקב"ה כל רגע על חסדיו
 נב ע"י התבוננות בחסדי הבורא יבוא להודות לו
 נח מתוך התבוננות בבריאה יבוא להודות להשי"ת תכז
 אדם מחוייב להודות להקב"ה אע"פ שהקב"ה
 מייסרו תשיח
 להודות לה' על שנתן בלב החכמים לכתוב את
 המשניות והברייתות תתשמח
 אנו מודים לה' על הזכיה להודות לה' תתקפח

הוצאת שם רע

לא להוציא שם רע על ממון חבירו שיח
 הוראה
 שיורה הלכה לעצמו ולאחרים בשוה קלט
 לשאול רב ולא להורות לעצמו קמז
 ישאל רב אפילו הוא קטן ממנו קמח
 לשאול רק רב אחד קמח
 ילמד האדם תורה בעצמו כדי לידע ההלכה קג
 כשהחכם מסתפק בדבר יצרף עמו עוד חכם קג
 כשטועים בהוראה העונש מתחלק בין כל הדיינים קג
 בעלי הוראה צריכים לדקדק מאד בהלכה, ששגגתם
 כמזיד תשכא
 הגולה למקום תורה יזכה להורות הוראה בישראל
 תשלט
 דיין ומו"צ, בצעירותו נוטה להחמיר ובזקנותו נוקט
 כוחא דהתירא תתי
 ללמוד הוראה מזקנים שיש להם כוחא דהיתרא
 תתי
 לא ישמח על שמורה הוראה תתקא
 ישא ויתן בדין עם חבירו ביחד תתקז
 חכמים האוסרים המותר והמתירים האסור, מביאים
 חרב לעולם תתקנא
 לפני שמורה הוראה יחשוב שגיהנם פתוחה תחתיו
 תתקא
 אף ליחיד יהא ירא להורות תתקא
 ידון עם חבירו יחד מה להורות תתקז

תתקנח

לא יקדים שלום לאינו יהודי

דרך

מעלת העוסקים בתורה ומצוות אפילו בהיותם
 בדרכים תכו
 העושים מצוות בדרכים, השכינה מלווה אותם תכו
 לימוד התורה בדרכים, למיגרס ולא לעיוני תכו
 ראוי לגרוס בו משניות או הלכות פסוקות תכו
 הדרכים בחזקת סכנה ולימוד התורה מגן עליו תכט
 דרך ארץ ע"ע מדות

דרשה בפני העם

בלימוד פרקי אבות לא להאריך בביאורים אלא
 בעיקר דברי חז"ל ל
 לידע שהדיבור בא מהשי"ת ולא מכוחו קיז
 יזהר מלהתנאות מחמת דרשתו קיח
 צריך לומר ד"ת שלא יהיה ביטול תורה קנח
 העיקר התועלת היוצאת ולא יופי הדרשה קנט
 העיקר התועלת למעשה ולא הדרשה קסג
 טעם הדבר שהנהיגו לומר דרשה לפתיחת הזמן'
 תמוז
 בדרשה, המון העם קולט בעיקר את הדברים
 הטפלים תתרלד
 לדבר בדרשה על עסק התורה שבו כלולים כל עניני
 עבודת ה' תתשכב
 טרם הדרשה בפני רבים, יסדר הדברים בלבו
 תתתקיז
 ע"ע תוכחה

דרשה בתורה

אסור לדרוש בתורה שלא כהלכה בדברים הנוגעים
 להלכה משא"כ בדרוש תעט
 אסור לשנות דברי התורה מפשוטם, אבל מותר
 להוסיף עליהן תעט
 בעניני אגדה ודרוש אפשר לדרוש בכל אופן שירצה
 תעט
 הדורש בתורה דרשות של דופי אין לו חלק לעוה"ב
 תעט
 הדרשה בכל תג בתורה הוא הוכחה לאמיתיות
 התורה תצד

הורים

ע"ע אב ואם, אב וכן

החזקת טובה

שלא להחזיק טובה לעצמו בתורה שלומד רסה
שלא להחזיק טובה לעצמו במצוות שעושה רסט

החזקת תורה

בנחיצות החזקת לומדי תורה מד
אם אינו מוצא לו רב, יתמוך בת"ח עד שיהיה לו לרב עח
ע"י החזקת תורה זוכים לחיים של טובה רנו
המחזיק תורה יקבל שכר גם על התוצאות הטובות מזה שעז
מעלת החזקת ת"ח, כי הם המקיימים העולם תכה
מחזיקי תורה אע"פ שאין להם ממון, יזכו לעשירות תרפב
מי שאינו מחזיק תורה אע"פ שהוא עשיר, ייעניתרפב
מחזיק תורה שאינו עוסק בעצמו בתורה, יקבל שכר תרכב
מחזיקי תורה נחשב כעוסק בעצמו בתורה תתרה
מעות שנותנים ללומדי תורה הוא כמו מעשרות ומתנות עניים תתקסח
המונע מהחזקת ת"ח כגוזל מתנות עניים ומביא תתקסח
פורענות לעולם תתקסח
עדיף להחזיק את מי שזוכר תלמודו ממי שאינו זוכר תתקצה
העוסק בתורה ואינו מחזיק תורה על אף שיכול, תתרכב
שכר מעשה בידו תתרכב
המחזיק תורה נחשב כשותף ללומד הן בעוה"ז והן בעוה"ב תתתקלד
המחזיק תורה מקבל שכר כלומד תורה תתתקלד
ב' ענינים בהחזקת תורה תתתקלט
ע"ע צדקה

הטבה

ע"ע חסד

הידור מצוה

ע"ע מצוה

הידור פני זקן

ע"ע זקנה

הכנסת אורחים

לבנות ביתו באופן שיוכלו עניים להיכנס בנקל סח
ליתן כבוד לעניים כאילו הם בני הבית סט
לפתוח ביתו באופן שלא יזלזלו בכבוד העניים סט
ליתן לעניים כפי יכולתו ולא יותר עא
צריך להיות בין לעניים בין לעשירים עא
אפילו אם אין מתנהגים כראוי בהלכה ובדרך ארץ עא, עב
אפילו שהאורח בא אליו פעמים הרבה עב
ליתן להאורחים הרגשה שהם רצויים בביתו עג
לעשות להם מקום בביתו כאילו הם ב"ב עג
גם העניים צריכים לקיים הכנסת אורחים עד
לא ליתן לעניים מאכלים משובחים ביותר עה
להזהר שלא להרבות בשיחה עם הנשים האורחות עה
אפילו שמשום זה ימעט בשיחה בפרטיות עם אשתו עו
לומר לו מעט ולעשות הרבה קמא
לפעול שתהיה הנאתו בשלימות קמא
לקבל האורחים בספר פנים יפות קמה
בזכות הכנסת אורחים והלווייתם זוכים להארה תפו
גדולה תתקסח
ע"ע צדקה

הכנעה

ע"י הכנעה ללומדי תורה זוכה לתורה סב
צריך להיות בהכנעה לפני חכמים וצדיקים סד
ע"י הכנעה לחכמים יזכה בעצמו להיות ת"ח סה
הדיבור צריך להיות מתוך הכנעה וענוה קמב
לבטל הרצון העצמי אפילו במצוות רכא
לבטל רצונו לגמרי שיהיה כרצון ה' רכא
ע"י שמכניע עצמו לרצון ה' יזכה לתורה שכב
מידת יראי ה' להיות נכנעים זה לזה שפט
להכניע עצמו לפני ראש הישיבה תפא
אפילו צדיק גדול חובה עליו להכנע למנהיג הדור תפב
לת"ח יש הכנעה כלפי הדורות הקודמים תתתקכה
החכם עומד בהכנעה לפני הגדול ממנו ומקבל דעתו תתקלג

ע"ע ענוה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

לז

הכרת הטוב

התבוננות להכרת הטוב להקב"ה מביאה לעבודת ה'
נז
ראוי להכיר טובה להקב"ה על חסדיו
נז
ראיית הנולד מביאה להכרת הטוב
ריצו
מי שאינו מכיר טובה לחבירו, לא יכיר טובה
להקב"ה
ריצו
מי שאינו מכיר טובה נקרא לוח ואינו משלם
ריצו
להכיר טובה לאאע"ה על שבזכותו אנו נזונים עד
היום
תצצה
בנ"י לא האמינו בה' וניסוהו, שהיו כפויי טובה
תתקב
חכם מכיר טובה למי שגמלו טוב
תתקמ

הלבנת פנים

שלא לבייש עניים הבאים לביתו
עא
דיבור קשה יכול לפגוע בנפשות
קטז
ת"ח נכשל לפעמים באונאת תלמידיו ומתחייב גלות
קטז
הלבנת פנים היא תולדה של שפיכות דמים
תעד
טעם שהעונש הוא מניעת חלקו לעוה"ב
תעה
להזהר בזה אפילו במקום פיקו"נ
תעה
מבזה את צלם האלקים שבאדם
תעה
המלבין פנים מצוותיו עוברים למתבייש
תעו
אין לו חלק בעוה"ב ויקבל שכרו בעוה"ז
תעו
איבוד לדעת עדיף מהלבנת פנים
תעו
לבזות ילד הוא דבר חמור, כי השפעה עולמית
תשטו
כשמבזה אדם נחשב שמבזה את הקב"ה
תריח
שלא לבזות שום אדם, כי כל אחד יכול להשיב לו
תרכא
שלא לבזות אפילו נכרי שמא יעלה לגדולה
תרכא
גודל הזהירות שלא לבייש אדם מישאל
תתנפא

הלואה

גנות הלוח ואינו משלם
רצד
ביאור שהלוח מעות נחשב ללוח מהשי"ת
רצה
בשעה שנוטל הלואה צריך שידע מהיכן ישלם
רצה
הלוח ואינו מחזיר גורם להקב"ה להשיב למלווה
רצה

אין נותנים הלואה כל עוד שלא פרע הלואה קודמת
תקלז
כל הלואה נעשית ברצון האדם ולא בהכרח
תקלז

הלוייה

העושים מצוות בדרכים, השכינה מלווה אותם תכז
בזכות לויית אורחים זוכים להארה גדולה
תפו
לאחר פטירתו של אדם, מלווהו רק תורה ומצוות
תתתקסד

הליכה

הליכה מועילה לבריאות הגוף
קט
כמה אופנים בהולך ללמוד, ששכר הליכה בידו
תתריט
ההולך לביהמ"ד ללמוד, ולא למד מחמת סיבה,
שכר הליכה בידו
תתריט
ההולך לביהמ"ד ללמוד, יקבל שכר על עצם
ההליכה
תתרכ
ההולך לביהמ"ד מקבל שכר משום כבוד התורה
תתרכא
לכל אדם נגזר כמה צעדים יעשה בחייו, וצריך
להוציאם לטוב
תתרכא

הלכה

שיורה המורה לעצמו ולאחרים בשוה
קלט
בעניני הלכה, לשאול רב ולא להורות לעצמו
קמז
לקיים ההלכה כציוויה ולא כדעתו
קנב
לימוד ההלכה מונע את האדם מחטא
רלט
אם אין לומדים הלכות שבת, אפשר להכשל
רלט
המתרשל מללמוד ועי"כ אינו יודע ההלכה, נקרא
מזיד
תשכא
צריך ללמוד תורה בכדי לידע את ההלכה
תשכג
גם בבית המרחץ ישנם הלכות מפורשות כיצד לנהוג
תתשכו
ישנם הלכות שהם 'הלכה ואין מורין כן'
תתתלו
ישנם הלכות שהם תלויים במנהג המקומות
תתתלו
ע"ע דין תורה, הוראה

הנאה

ע"ע תענוג

הסתפקות במועט

לבני ביתו צריך ליתן בצמצום, משא"כ לעניים
ע

הצנע לכת

בצדיק יש עבודה נגלית ויש בו עבודה הנסתרת
 ת"ח צריך ללמוד תורה בהצנע ולא בפרסום תרפז
 צדקה בסתר משובחת, מלבד כשרוצה שילמדו ממנו תתריב
 לא יפרסם החכם את מעלותיו אלא יצניעם בלבו תתשסה

הקדוש ברוך הוא

צריך האדם להכיר טובה להקב"ה על חסדיו נז
 השי"ת יכול להושיע כל אחד במהרה צב
 תיבת 'מי' רומז להקב"ה קלב
 ע"י אמירת שקר מעוררים כעס אצל הקב"ה קע
 מעשי האדם הם פועל דמיוני לגרום שהשי"ת יעשה כן רסד
 הקב"ה נקרא חסיד רעט
 נקרא בעל הבית כי הוא בעל העולמות שמש
 רק ע"י חכמה והתבוננות באים להשגה בהשגחת הבורא תתמב
 הקב"ה חזק ואמיץ כח, וצריכים הכל לידע זאת תתמב
 הקב"ה יוצר את האדם ואח"כ מחיה אותו בכל רגע תתמוז
 לית אתר פנוי מיניה אפילו במקום שליטת הקליפות תתקד
 קשה להקב"ה המחלוקת בין בני"י, וביותר, כשאומרים שהוא לש"ש תתרגג
 כל הכסף וזהב של השי"ת הם תתתקעג

מדותיו של הקב"ה

מדקדק עם הצדיקים יותר משאר בני"א נט
 דרכו לשלם במדה כנגד מדה רמו
 יש שהקב"ה עושה מעשה מיוחד להקשיב לאדם תטז
 אוהב מי שמתנהג בדרך ממוצע ואהוב על הבריות תנז
 זוכר כל החטאים אם מעט ואם הרבה תקלו
 מכבד אותם שכבדוהו אע"ג שאינו מחוייב תרח
 כשהקב"ה בעצמו נותן השכר, נותן בעין יפה תרצה
 משלם שכר לאדם כאילו עשה בעצמו את המצוה תתתיג

ע"י אמונה באים להסתפקות במועט ועין טובה רפו
 מדת ההסתפקות מכלל עין טובה רפו
 לא להתרגל למותרות כי הגלגל עלול ליהפך רפט
 מי שאינו שמח בחלקו זה עין הרע שיא
 שלא לבקש לעצמו מותרות אלא ההכרחי לחייו תרו
 להסתפק בכדי מחייתו ולא לבקש מותרות תרו
 עשירות אין לה גבול מצד עצמה ותלוי במדת ההסתפקות תרו
 הסתפקות במועט הוא הגבול שיש לאדם לממונו תרו
 ע"י שמסתפק במועט ולא נמשך למותרות זוכה לתורה תרו
 ע"י ענוה באים למדת הסתפקות במועט תרפט
 כשיתבונן במי שיש לו פחות ממנו, יהיה בשמחה תתכה
 ע"י הסתפקות במועט אין האדם מתאוה תתכו
 צריך ללמוד תורה מתוך הסתפקות במועט אף שיש לו יותר תתשצט

הפרשת חלה

ע"ע חלה

הפרת ברית

ע"ע מילה

הצלחה

שלא להתחבר לרשעים, אף שרואה הצלחתם בעוה"ז קא
 שלא להתגאות בהצלחתו בתורה ובשאר מעלותיו רסד, תרפח
 קנאה בהצלחת חבירו הוא עין הרע שיב
 אדם המצליח בנכסיו, אל לו להתגאות תלא, תרעו
 שלא להתגאות בהצלחתו בממון או כבוד תסז
 דבר הנעשה בגאווה, אין לו הצלחה תשו
 שינהג הרב טוב עין בהצלחת תלמידו תשיג
 החטא גורם לחוסר הצלחה ולעניות תרעו
 נסיון ההצלחה גדול מנסיון חסרון ההצלחה תרעו

הצלת נפשות

עסק במלאכה מציל נפשות קז

דרכי

מפתח ערכים

אבות

למ

דיין ויודע ועד

רואה וצופה כל מעשי האדם
 שומע טענת צד אחד לבדו, משא"כ הדיינים תרסט
 דן יחידי כי הוא יודע ועד
 נמלך במלאכים אבל פוסק הדין ביחיד תרעא
 רק הקב"ה הוא הדיין כי הוא מבין לבות בני אדם
 הוא העד הוא הדיין הוא בעל דין תתמוח
 תתמוט

הקב"ה וישראל

הקב"ה ירא על בני"ש שלא יאונה להם רע ס
 מחמת היות בני"ש בניים למקום הקב"ה מצטער ושמוח
 עמם תקי
 כשיהודי בצער יש להקב"ה צער רכד
 הקב"ה מצטרף עם ישראל בעת צרתם רכו
 הקב"ה חפץ לגאול את ישראל שמט
 נמצא עם ישראל בגלות ויש להתפלל לשלומם שפה
 הקב"ה שרוי בסמיכות לבני"ש ע"כ אינו רואה בחטאם
 תתרוסו

הקב"ה והתורה

הקב"ה השפיל עצמו ליתן התורה לבו"ד מ
 כשאומרים ד"ת על השולחן הקב"ה שמח באכילה
 ת
 העוסק בתורה הקב"ה שמח עמו תטו
 ע"י התורה יכול האדם לעמוד על גדלות הבורא
 תכז
 העוסק בתורה מתדבק בהקב"ה, והמבטל ממנה
 נבדל מאתו ית' תתשעז
 גודל חשיבות התורה נודעה מכך שהיא מעשי ידי
 הקב"ה תתשעז
 אין הרב נחשב למלמד התורה אלא השי"ת תתתפג
 התורה היא קנינו של השי"ת תתתקעה
 הקב"ה השתעשע עם התורה לפני בריאת העולם
 תתתקעו

נחת רוח ושמחה להקב"ה

להקב"ה יש נח"ר כשהבריות באחדות תנט
 המקרב בני"א להקב"ה, יש להקב"ה נח"ר ממנו תס
 הקב"ה מתמלא שמחה כשטוב לבריותיו תתשנה
 זכרון זכות האבות גורם שמחה להקב"ה תתתקעח

סייעתא דשמיא

הקב"ה מסייע לאדם להתגבר על היצה"ר שמא, תיז,
 תתקיג
 הקב"ה נותן לאדם כח לכל דבר אפילו להתפלל
 ולהודות לו תיז
 עוזר ביותר למי שמתייגע בתורה, אע"פ שאינו מבין,
 שיזכה להשגה גדולה תרפא
 ע"י תפילה זוכים לסי"ד ולהצלחה בתורה תשמז
 האדם מתחיל המצוה ומסיימו רק בסיוע הקב"ה
 תתנג
 מי שיש בו יצה"ר, אינו בהכרח שיחטא, כי השי"ת
 יעזרנו תתקיז
 הרצון לעבודת ה' תלוי באדם, והעשייה רק בסיוע
 השי"ת תתרוצו
 מבן שמונים האדם חי מכח הקב"ה ולא מכוחו
 תתשטו
 צריך סי"ד לזכות לחבר טוב תתתמ
 הצדיק זוכה לסייעתא דשמיא תתתסז
 בלא עזר מהשי"ת לא היה משיג מאומה תתתפב
 האדם מעצמו אינו יכול להתדבק להקב"ה תתתקפב
 הלומד ע"מ ללמד זוכה לסי"ד להבין תלמודו
 תתתקכ

ע"ע כבוד שמים

הקדמת שלום

ע"ע דרישת שלום

הקשבה

לפעמים הקשבה לצרת חבירו כבר מסייעו פ

הרגל

ההרגל שלטון על כל דבר קלה
 המרגיל לשונו לשקר בדברים בעלמא ישקר
 בדברים שיש בהם עיקר קסט
 ע"י הרגל יכול לשנות אפילו מדות שבטבעו
 תתקפח
 ע"י שירגיל האדם עצמו לטוב, יהפוך מדותיו לטוב
 תתקפב
 יקיים מצוות ומעש"ט יותר ממה שמורגל תתתט
 כשאינו מורגל לתענוגים, חייו טובים יותר תתתנג

הרהורי תשובה

ע"ע תשובה

הרחקות

חז"ל ע"ע גדרים

הריגה

ע"ע רציחה

הריון

המלאך מכריח את הנשמה להכנס למעי האשה
תנז

השגחה פרטית

כל מאורע לאדם אינו בגדר מקרה אלא בהשגחה פרטית
האדם זקוק להשגחת השי"ת גם מחבירו השווה והקרוב לו
י"ט הוא אות על ההנהגה הניסיית של הקב"ה עם ישראל
רק ע"י חכמה והתבוננות באים להשגחה בהשגחת הבורא
האדם צריך להכיר בעצמו בהשגחת הבורא וגם להודיע לבניו
מוטל על האדם להשריש בבניו אמונה בהשגחת הבורא
הקב"ה יוצר את האדם ואח"כ מחיה אותו בכל רגע
גשם נקרא גבורות כי ע"ז ניכרת השגחת הקב"ה וגבורתו
עון מעשרות מורה על כפירה בהשגחתו ית'

תתקמד
עון שמיטה הוא כפירה, וע"כ עונשה דבר, שהיא מיתה השגחיית
יש מיתה שנראית כדרך הטבע ויש מיתה השגחיית
ע"י יגיעת התורה רואה האדם בבירות מהות ה' בעולם והשגחה פרטית
ע"ע אמונה, הקב"ה

השם יתברך

ע"ע הקב"ה

השפעה על אחרים

התנהגות האב במדות טובות משפיעה על הבנים
כט

שכן רע משפיע לרעה על כל סביביו
מוכיח ירא שמים, משפיע זאת לאחרים קיז
ת"ח שאינו כראוי משפיע לרעה על תלמידיו קטז
צדיק משפיע הרהורי תשובה על אחרים בכח דיבורו
קכא

כל אחד מישראל משפיע על אחרים בהתנהגותו
תרמ
המבטל תורה, משפיע כן על אחרים, והקולר תלוי בו
תרצ
ע"י חטא בשוגג יכולים אחרים ללמוד למזיד תשכו
רק מי שמשפיע לאחרים, ולא רק לעצמו, זוכה לכתר שם טוב
תשלג
מבן ל', צריך האדם לקרב אחרים לעבודת ה'
תתשיא

ע"ע קירוב, תורה, ללמד לאחרים

השפעות

ע"ע שפע

השראת השכינה

ע"ע שכינה

השתדלות

השתדלות יותר מהממון שנגזר לו, מוסיף רק דאגה
רנד
ריבוי השתדלות לא יועיל בפרנסה תרפד

התבדלות

ע"ע רשע

התבוננות

ההתבוננות בדברי מוסר מסוגלת לתיקון הנפש כז
התבוננות להכרת הטוב להקב"ה מביאה לעבודת ה'
נז
ע"י התבוננות בחסדי הבורא יבוא להודות לו נח
מתוך התבוננות בבריאה יבוא להודות להשי"ת תכז
ע"י התבוננות בבריאה באים לידי אהבת ה' תכח
להתבונן שהזמן קצר ואז ייקר כל רגע שמג
צריך להתאמץ בכדי להתבונן בעבודת ה' שמו
להתבונן בגודל השכר של לימוד התורה שנ
כדי להאמין בשכר ועונש צריך התבוננות חזקה
שעג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

מא

רק בהתבוננות בג' דברים יחדיו יוכל להתגבר על החטא
ע"י התבוננות בשפלות עצמו ימנע מן החטא שפג התבוננות בעולם צריכה להיות בשביל ההודות לה'
ע"י התבוננות במעלת נשמת ישראל יוכל להתגבר על החטא
להתבונן בשכר המעותד בעוה"ב, ואז יקל הקושי בעוה"ז
ע"י התבוננות באבר שנענש ידע על מה לעשות תשובה
להתבונן תמיד במי שבמעלה רוחנית יותר ממנו
רק ע"י התבוננות באים להשגה בהשגחת הבורא
ע"י ידיעה והתבוננות במדות ידע הטוב והרע, לקרב ולרחק
ע"י התבוננות במעשי בראשית יתדבק בהקב"ה
תתקפב

התגברות על היצה"ר

ע"ע יצה"ר

התחדשות

צריך שתהיה עבודת ה' כל יום בהתלהבות והתחדשות
הלומד תורה עם רצון והתחדשות הר"ז בחי' ילד ותורתו משתמרת
שמה
תתא

התנשאות

ע"ע גאווה

התעוררות

דברי מוסר מעוררים הניצוץ שבלב כל יהודי ליד התעוררות לקיום המצוות ממה שהקב"ה בעצמו ירד ליתן התורה
לעורר עצמו כל יום לעבודת ה'
קנאת סופרים מעוררת את האדם להחכים יותר מאחרים
הלב מעורר את כל פעולות האדם
התעוררות לתפלה בכוונה
טבע האדם להתעורר רק ממה שעניו רואות שיעג

הידיעה שהאדם נברא בצלם מעוררת אותו לקיום המצוות
נטילת ידים קודם האכילה מעוררת לזהירות מגזל
יש לאדם להחזיק מאד בדבר המעוררו אל עבודת ה'
תתשצ

התעוררות לתשובה

ספיה"ע הם ימי דין וראוי לעורר בהם הלב לתשובה
לימוד מוסר מעורר לתשובה ולטהרת הלב כד
התעוררות לתשובה, ע"י שיתבונן כי סופו למות, ושמוא מחר
יסורי אוה"ע באים לעורר את ישראל לתשובה
היסורים הם חסד ה' לעורר האדם לתשובה שמוט
התעוררות לתשובה, שיתבונן כי אינו יודע מתי ימות
תתלג

התעלות

מי שאין לו עליה בעבודת ה', בהכרח יש לו ירידה
כל אחד יכול להתעלות למדרגה גבוהה
התאוות מפריעות את האדם מהתעלות רוחנית
א"א לזכות להתעלות אלא א"כ יש בו ענוה תרכט
גם בעל תכונות חלשות יכול להתעלות בתורה ע"י יגיעה
ע"ע עבודת ה', תורה

התקשרות לצדיקים

ע"ע צדיק

ויכוח

בויכוח עם אחרים יאמר דעתו מתוך ידיעה של ע"ע אפיקורס

זדונות

ע"ע חטא

מב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

זיכוי הרבים

אין חטא בא על ידו, דווקא חטא שוגג ולא במזיד

תתרט

אין חטא בא על ידו, רק במי שאינו חוטא

אין חטא בא על ידו, כדי שלא יהיה בגיהנם ותלמידיו בג"ע

מעשיו הכשרים לא יגרמו לאחרים ללמוד ממנו

ולחטוא

אין חטא בא על ידו, מצד הטבע, כי רואיו ילעגו עליו

תתרטב

אפילו שאין המצוות לשמה, מועיל

א"א לתאר שכרו, כי זכותו מתרבה כל העת

אין חטא בא על ידו, אבל תלוי בבחירתו

המקיים "שיבה" מזכה רבים, ותורתם נזקפת לזכותו

תתרטד

ע"ז יכול האדם לקנות קנין רוחני ושכר עצום

תתרטד

ע"ז זוכה להתעלות יותר מערכו העצמי

ע"ז ממשיך לקבל שכר גם אחר פטירתו

תתרטד

ראוי לאבד מעט מעוה"ב בשביל זיכוי הרבים

תתרטז

זכות הרבים תלוי בו, רק אם גם הוא עצמו מקיים

תומ"צ

המזכה את הרבים בתורה ינצל מפיתויי היצה"ר

תתשעז

ע"ע קירוב

זימה

ע"ע חטא

זכות

הקב"ה חפץ להרבות זכויות לישראל לכן הרבה להם

מצוות

קבא

מי שאינו סומך על זכותו הקב"ה משפיע לו טובה

של

זכות גדולה לישראל שבני ישיבה גולים למקום

תורה

השמי

ישראל ערבים זל"ז וכ"א זכותו מסייעת לאחרים

לקיים מצוות

תתקעט

המזכה הרבים א"א לתאר שכרו, כי זכותו מתרבה כל

העת

תתרטג

ע"ע זיכוי הרבים, כף זכות

זכות אבות

מעלתה היא רק כשהולכים בדרכיהם הטובים קלד

לידע שהכל בזכות אבותיו ולא זכות עצמו

קלד

מסייעת את העוסקים בצרכי ציבור להצליח

במעשיהם

ריא, ריג

השי"ת בחר בישראל בזכות אבותם ולא בשביל

מעשיהם

תתקג

זכרון זכות האבות גורם שמחה להקב"ה

תתקעח

הקב"ה חשק בישראל בזכות האבות

תתקעח

זכרון

מה שלומד בימי הנערות נשאר בזכרון

סז, תשצט

ע"י החזרה והשינון נחקקת התורה בזכרונו

קכח, תתקצו

שמחה מחזקת את כח הזכרון

קלט

לימוד במקום שקט מחזק את הזכרון

קלט

סדר וקביעות מחזקים את הזכרון

קמ

בעל זכרון שומר בזכרונו רק מה שחשוב לו

רעז

כשאדם אוהב דבר, זוכרו תמיד

תלד

כח הזכרון של ילד חזק משל איש שיש לו טרדות

תשצה

מי שבחכמתו זוכר את תלמודו נגד טבעו נקרא חכם

תתקצו

נידון אם תלוי בבחירה או בטבע האדם

תתקצז

ע"י שמייקר את החכמה מסייע לזכרונו

תתקצח

ע"ע תורה - זכרון

זמן

כל רגע יש לו יעוד שצריך למלאותו

קלב

כל יום הוא אורח שלא ישוב לעולם

קלו

חוסר בזמן גורם לאדם שלא לחטוא

רט

כל רגע מחיי האדם צריך למלאותו בתורה ומצוות

רלג

רוב זמנו צריך האדם להקדיש לתורה

רמג

הזמן קצר מאד לעומת התורה שיש ללמוד

שמג

יתבונן האדם שהזמן קצר ואז ייקר כל רגע לעבודת

ה'

להקדיש זמן לענייני רוחניות יותר מענייני עוה"ז

שמג

להפריש מזמנו בשביל לעסוק בתורה

שנה

תרפג

לנצל אפילו זמנים קצרים רגעים ללימוד

תרפח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

מג

כל זמן בחיי האדם מיועד לתכלית וצריך לנצלו

תתשא

לנצל את הזמן ולא לאבדו לריק

תתשב

חומר ביטול הזמן

שלא לאבד הזמן על עניני גשמיות אלא לעבודת ה'

קלג

יום שחלף בבטלה א"א להשלימו

קלה

שלא לבטל הזמן בין העסק בתורה למלאכה

רה

הזמן הוא יקר המציאות ולא יכלהו לריק

שדמי

תוכחת מוסר לאותם המבטלים זמנם

שמה

שלא לבטל זמן לריק על עניני עוה"ז

שנו

בשמים דנים את האדם על הזמן שהשחית לריק

שפ

תשובה בעלמא אינה מועילה על הזמן שבזבז לחטא

שפ

זהירות מאיבוד הזמן שמונע מחיי עוה"ב

תסז

הזמן אין לו תמורה, ע"כ יזדרז שלא לבטלו

תתקיד

איש ישראל אסור לו לבטל לריק אפילו רגע

תתשג

זמן הזה

בזמה"ז שכולם טמאי מת אסור להשתמש בשם

תרימט

המפורש

בזמן הגלות אין לומדים כסדר הז"ל דבן ה' למקרא

תתשז

בזמה"ז שאין ב"ד, מיתת ב"ד לא בטלה, ונענשים

תתקג

בדומה לזה

בזמה"ז הזקנים נגררים אחר הנערים

תתתקנד

מעלת הכותל המערבי בזמה"ז לאחר החורבן

תתתקפ

זקנה

שלא לסמוך על ימי הזקנה לעבודת ה'

קלה

צריך אז ביותר להזהר מהבטלה

תסח

העוסק בתורה בבחרותו, יעסוק בה גם בזקנותו

תסט

כשעובד ה' בימי הבחרות יהיה נקל לו בימי הזקנה

תפג

הלומד זקן, אע"פ שאינו זוכרו, יקבל שכר על עצם

תהב

לימודו

הלומד זקן, אע"פ שאינו זוכר, ישאר עכ"פ מעט

תהג

רושם ממה שלומד

גם בימי זקנה היצה"ר מבקש להכשילו ולא ירפה

תתשטו

ממלחמה בו

מבן שמונים האדם חי מכח הקב"ה ולא מכוחו

תתשטז

כשלומד תורה בימי הזקנה, שהוא בצער, שכרו גדול

תתשכז

מאד

שלא להרפות מעסק התורה גם בימי זקנה ושיבה

תתשכד

אף בימי הזקנה יש לאדם נסיון הכבוד

תתתקנד

מעלת ימי הזקנה

בימי הזקנה החכמה נבדלת מהדמיון ורתיחת הדם

תתז

שקט

תורתן של זקנים כיון ישן המשיב את הלב וגורם

תתח

הנאה

ת"ח ככל שמוזקנים דעתן משתבחת כיון המשתבח

תתי

זקנים יש להם חכמה ותבונה וצריכים ללמדם לבני

תתצח

הנעורים

בימי הזקנה בטלה הקנאה והתאוה

תתתקנד

הידור פני זקן

ע"י הידור פני זקנים זוכים לשיבה

תתתקנב

מיסודי התורה שהנערים נשמעים לזקנים

תתתקנד

ע"ע אריכות ימים

זריזות

לנהוג במצוות במדת הזריזות

תפד

הזריז, כל עבודת ה' באה לו בנקל

תסב

ריצה במצוות מורה שעושה אותם בשמחה

תרי

לעשות המצוות בזריזות אבל בשיקול הדעת

תשפה

לרדוף אחר כל מצוה, אפילו מצוות קלות

תתריצא

לרוץ אחר מצוות בלי הפסק, אפילו במקום קושי

תתריצא

כל זריזות למצוה חשובה בעיני ה'

תתריצב

לרוץ כצבי לעבודת ה', ע"י שיתבונן בגודל שכרו

תתריצד

לעוה"ב

ע"ע עצלות

חבר - חברים

יהיה לו חבר אפילו שלפעמים סובל ממנו

פ

מד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

מחבר טוב אפטר לקבל טובה רוחנית, יותר מרבו	פב	אי"צ חברים הרבה, אלא מעט אבל נאמנים	פב
רפז	פב	טבע האדם להמשך אחר חבריו	פב, רצג
סימן לחבר טוב, כשיודע מה מעיק לחבירו	פב	כשהחברות מיוסדת על דרך התורה יש לה קיום	פב
מי שאין לו חברים מתקצרים ימיו	פב	מהות האדם ניכרת ע"י חבריו	פב
מן החברים יוכל ללמוד יותר מרבותיו	פב	גלות למקום תורה, כי חבריו יסייעו לו ללומדה	פב
השלימות בתורה מגיעה ע"י רבותיו וחבריו ותלמידיו	פב	תשמג	פב
תתלח	פב	יבדוק את מהות חבריו לפי מי שמשבח	תתתמ
תתתמ	פב		

התנהגות עם חברו

חבר טוב מקשיב לצערו של חברו	פ	חבר טוב צריך להוכיח את חברו	פ
פא	פ	יש לדונו לכף זכות בכדי להחזיק הידידות	פא
חברים עלולים להשפיע לרעה	פא	חבר נאמן הוא העומד לימינו בעת צרה	פב
יתרחק אפילו מאדם שאינו רע בודאי	פב	בנ"א אוהבים מי שעושה ולא מדבר	קנח
תתללט	פב	להוכיח לחבר טוב כשרואה בו דבר שאינו הגון רפז	פב
	פב	אם יכבד את חבריו, גם הם יכבדוהו	תרה
	פב	צריך לנהוג כבוד בחבריו, כי לומד מהם	תשטז
	פב	חבר טוב צריך לידע היאך ליישב דעת זולתו תשפה	פב
	פב	חברים נאמנים אינם נמנעים מלהוכיח זא"ז תתרמא	פב

קניית חבר טוב

מדות רעות הם בחי' חולי העובר בירושה	רעח	קנה חבר מן המזומן ולא יטרח כ"כ, משא"כ רב	פב
ריבוי שינה גורם חולי	תסב	צריך לקנותו בדיבור או בממון	עט
שתיית יין גורמת חולאים רבים	תסג	לבחור חבר בעל מדות טובות	פא
אכילה מרובה מזיקה לגוף	תתכג	לבדוק היטב כשבוחר לעצמו חבר טוב שיהיה יר"ש	פב
המרבה בתאוות יחלה	תתרפג	יחפש אחר חברים טובים וכשרים	תתללט
ע"ע בריאות	פב	צריך סייעתא דשמיא לזכות לחבר טוב	תתתמ

מעלת חבר טוב

מדות רעות הם בחי' חולי העובר בירושה	רעח	התועלת שבו לד"ת, למצוות ולעצה טובה	עט
ריבוי שינה גורם חולי	תסב	יש תועלת בחברים אפילו שטבעיהם שונים	פא
שתיית יין גורמת חולאים רבים	תסג	מועיל לאדם בגשמיות וברוחניות	פא, רכח
אכילה מרובה מזיקה לגוף	תתכג	א"א לאדם למלאות יעודו בעולם בלי עזרת חבריו	פב
המרבה בתאוות יחלה	תתרפג	עיקר קנין תורה ע"י לימוד עם חבר	רסח, שפט, תשמג, תשמח
ע"ע בריאות	פב	ע"י חבר טוב יזכה לתקן מידותיו	רפז
	פב	ע"י חבר טוב ירגיל עצמו לאהבת הבריות	רפז
	פב	התחברות לחבר טוב ממשך שפע	רפז

חג

ע"ע ימים טובים

חול המועד

חומר עשיית מלאכה בחוה"מ
המבזה את המועדות מורה על חסרון באמונה תעד

חולי

מדות רעות הם בחי' חולי העובר בירושה
ריבוי שינה גורם חולי
שתיית יין גורמת חולאים רבים
אכילה מרובה מזיקה לגוף
המרבה בתאוות יחלה
ע"ע בריאות

חומרות

ידקדק לעצמו ולא כלפי אחרים קצו

חומריזם

ע"י קיום המצוות מזדכך חומריות האדם
חומריות האדם מעכבתו מלראות רצון ה'
ההולך אחר החומריות מתרחק מעיקר הנפש
ויסודה
החומריות מונעת ראייה רוחנית
אדם הנמשך לחומריות, יגלה למקום תורה
הגוף נוטה לחומריות, וע"י תומ"צ יתגבר על היצה"ר
תתרכז
ע"ע גשמיות, עולם הזה, תאוות, תענוגים

דרכי

מפתח ערכים

אבות

מה

חומש-רש"י

ללמוד חורש"י עם התלמידים לפני השיעור

תתמוד

חוץ לארץ

בא"י מפתחות החכמה יותר מחו"ל

בחז"ל צריך יותר לברר את התורה מפי הרב

חורבן ביהמ"ק

היה בעון ע"ז וששמחו במפלת חבריהם

עיקר סיבת החורבן היתה המחלוקת

ביהמ"ק נחשב לקנינו של השי"ת גם אחר החורבן

תתקב

מעלת כותל המערבי לאחר חורבן הבית

חז"ל

גדרי חז"ל גורמים קיום התורה וריחוק מן העבירה

מוז, תתקלה

מזמן ר"ג נפלו ספיקות לתלמידים בדברי הרב

קמו

גדרי חז"ל נקראים מצוות

שלא לחלוק על דברי חז"ל והעונש ע"ז

שה

דעת חז"ל היא לפעמים היפך השכל האנושי

אם לא יאמין לדברי חז"ל סופו לכפור בכל

תתסה

יאמין בדברי חז"ל כאילו נתנו למשה מסיני

תתסה

בגודל החיוב להאמין בדברי חז"ל

תתסה, תתסה

לא יקל בגדרים וסייגים שעשו חז"ל

תתקלה

ע"ע גדרים, תנאים ואמוראים

חזרה

ראה תורה

חטא

חטא של הצדיק הוא מצוה אצל פשוטי עם

סו

שלא ילמד החוטא זכות על עצמו

צו

אין צדיק בלי שמץ חטא

קעב

כל אדם עלול לבוא לידי חטא

תמב

להזהר שלא יתערב חטא בתוך קיום המצוה

תריא

אחר החטא מתחרט הרשע על החטא

תריט

לא להביט באדם בשעה שחוטא, שלא יתבייש

תשפג

האדם יצטרך ליתן דין' על עצם החטא, 'חשוב' על

ביטול הזמן

תתסה

מי שיש בו יצה"ר, אינו בהכרח שיחטא, כי השי"ת

יעזרו

חוב לכעוס על עוברי עבירה

תתקיצ

מי שאינו מקיים מצוות ומפריע לאחרים לקיים,

חוטא

אדם רע מתחילתו, לא מועיל זיכוי הרבים שלא יבוא

חטא ע"י

הקב"ה שרוי בסמיכות לבני"י וע"כ אינו רואה בחטאים

תתרטו

חומר וגנות החטא

צריך לירא מעצם החטא ולא רק מהעונש

סא

ע"י התחברות לרשע נחשב כאילו חטא

צא

בתחילתה מתוקה ואחריתה נושכת כנחש

רפח

חומר החטא ניכר ממה שהדין הוא לפני הקב"ה

בעצמו

שפא

חומר העובר עבירות בפרהסיא

תעט

החטאים כעין הקפת חוב וע"כ אינם נשמיים

בשביעית

כל החטאים נזכרים אצל השי"ת, אם מעט ואם

הרבה

תקלד

לפי מעלת האדם נידון גודל החטא

תקמד

התענוג בעת החטא נחשב ג"כ לחטא

תרטו

לפי העונש יבין אדם מה היה החטא

תתמה

מה גורם לחטא

ההולך אחר האשה עלול לבוא לידי חטא

עז

הבטלה גורמת לחטא

קיב

ריבוי דברים בעלמא גורם חטא

קסא

מלאכה בלי תורה עלול להביא לחטא

ריא

הלומד תורה ואינו מקיים בא לידי חטא

ריא

ראיות אסורות גורמות לחטא

שיג

המבייש את חברו מקבל את חטאי המתבייש

תעו

חסרון פרנסה גורם לחטא

תקנח

לפעמים המקום גורם לחטא

תריט

מי שאינו נזהר מגול נפשו נשחתת ובא לחטאים

חמורים

לולי חטא אדה"ר לא היו בני"א חוטאים

תתקבא

מדת העזות גרועה, ומביאה את האדם לחטא

תתקבא

עבירה גוררת עבירה

עון קל גורר את האדם לחמור

קיז

החטא גורם שלא יוכל האדם לראות דברים רוחניים
תרחצ
 החוטא, הקליפות קשורים בו ככלב **תריצט**
 החטא גורם לחוסר הצלחה ולעניות **תרעו**
 אפילו בגין חטא אחד נברא קטיגור **תשא**
 המלאך הנוצר מהחטא, לאדם ולא לבניו **תשב**
 החוטא בורא עולמות רעים **תשט**
 מכל חטא נבראים מלאכים רעים **תשי, תשיא**
 החטא גורם לבע"ח להמית **תתיקח**
 נברא גוף מלאך משחית שמתחבר לרוחות מזיקות **תתיקח**
 כשבנ"א חוטאים בע"ח נכנסים לישוב **תתיקח**
 כל חטא פוגם באבר שכנגד החטא **תתיקח**

עונש החטא

ההנאה שיש מהחטא הינה הרבה פחות מהעונש
רא
 העונש על החטא הוא הרבה יותר משהאדם משער
רא
 כל חטא נחקק בשמים וממתינים להפרע עליו **שג**
 על חטא שבין אדם לחבירו נפרעין מהאדם מיד
שטז
 החוטא יענש גם על התוצאות של החטא **שעח**
 כל חטא גורם חילול ה' ויש ע"ז עונש מיוחד **שפ**
 כשאדם מכיר בחטאו, עונשו קל, משאינו מכיר **תל**
 עיקר העונש על החטא הראשון שגרר את החטא
תריד
 עצם החטא הוא העונש **תרטו**
 החוטא בסתר הקב"ה מפרסם חטאו ומענישו
תרלא
 החוטא בחטא שהוא חילול ה' כגון ע"ז, הקב"ה נפרע
 ממנו בגלוי **תרלב**
 החוטא בסתר ממתינים להפרע ממנו עד שיחטא
 בגלוי **תרלה**
 לפעמים נגזר עניות מחמת העוונות **תרעז**
 החוטא בסתר, בשמים יתפרסמו חטאיו **תרצט**

מניעה והתרחקות מחטא

שמירת גדרי חז"ל מסייעים לריחוק מן העבירה **מז**
 להתרחק מהחטא בכל כוחו גם אם נכשל **צג**
 היגיעה בתורה ובמלאכה מבטלת הרצון לחטוא **רח**

התחלת החטא בדברים קלים ומזה נמשך האדם
 לחמורות **שטו**
 אפילו חטא קטן מאד יכול לגרום חטא גדול **תצ**
 העבירות רודפים את האדם להחטיאו וצריך לברוח
 מהם **תרט**
 ביאור במה שעבירה גוררת עבירה **תריב**
 ע"י חטא אדם מתרחק מהש"ת ונקל לו לחטוא
תריב
 חטא בשוגג עלול לגרום חטא במזיד **תריד**
 חטא גורר חטא נוסף ומשפיע על כל החיים **תריז**
 הזלזול במעשרות גורם שיפסיקו לעשר **תתיקמה**
 בתחילה אינו נותן משלו לעשיר ואח"כ לעני
תתיקמה

היצה"ר מסית לחטא

היצה"ר עומד תמיד על האדם להכשילו בחטא
רכט
 היצה"ר מדמה לאדם על עבירה שהיא מצוה **שיז**
 המכניס יצה"ר לביתו, בהכרח יבוא ליד חטא **תצא**
 היצה"ר מסיר האדם מהיראה ומרגילו לעבירה אט
 אט **תצא**
 היצה"ר אורב תמיד לאדם לפתותו לחטא **תקלט**

חטא בשוגג

בחטא בשוגג אין נברא קטיגור **תש**
 יש כמה מיני שוגג, ובחילול ה' יש חילוק **תרלה**
 הוא אשמת החוטא כי היה לו לידע במעשיו שהוא
 מותר **תשכד**
 ע"י חטא בשוגג יכולים אחרים ללמוד למזיד **תשכו**
 לפעמים חמור ממזיד, דמזיד רק כשיצרו תוקפו
תשכז
 המזכה הרבים אין חטא בא על ידו, דוקא חטא שוגג
תתרס
 כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם אינו חוטא, דוקא
 חטא בשוגג **תתרס**

מה החטא גורם

החוטא גורם רעה לכל הציבור **שלד**
 כל חטא גורם חילול ה' ויש ע"ז עונש מיוחד **שפ**
 מהחטאים יש תוצאות רעות **תקכז**
 הקב"ה נוטל מהאדם עיני גשמיות שהם ערבון
 אצלו **תקלב**
 החוטא בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה **תרלב**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

מט

מדות ותכונות החכם	תר
רואה את הנולד	מי שחכמתו מרובה ממעשיו, חרפתו מתגלית
מכיר את מקומו ואינו דוחק אחרים ממקומם	תקסז
תתקב	המשתמש בחכמתו להזיק, היא תתהפך לו לרעה
אינו מדבר בפני גדול ממנו כי חפץ לשמוע מחכמתו	תקסח
תתקלב	מי שחכמתו מרובה ממעשיו, מפסיד גם את המצוות
לומד הן מן החכם והן מבעל הנסיון	תקסט
אינו נכנס לתוך דברי חבריו כדי שלא לערבבו	תתכג
תתקלג	גם מי שאינו חכם להבין בתורה, יקבל שכר על היגיעה
כשבא לפניו אדם כועס אינו נכנס לדבריו שלא להגביר כעסו	תתשז
תתקלד	לא יפרסם החכם את מעלותיו אלא יצניעם בלבו
בפני גדול ממנו יכול לשאול ספיקותיו אבל לא לדבר	תתשה
תתקלז	מעלת החכמה
עומד בהכנעה לפני הגדול ממנו ומקבל דעתו	רסד
תתקלח	חכמה וכשרונות הם מתנה מהשי"ת
נותן לשואל לשאול כל שאלתו	שט
תתקלז	דברי חז"ל נובעים מחכמתם הבוררת בקרבם
אינו משיב עד שהענין ברור אצלו	שנח
תתקלז	עצם השגת החכמה, הוא השכר בעוה"ב
אינו נבהל להשיב כדי שלא יבהל התלמיד	תמח
תתקלד	רומז אל יראת שמים
אינו ממנהר להשיב אלא שוקל שוב בדעתו	תקנו
תתקלד	ג' בח' חכמה בינה דעת וביאורם
מסדר דבריו לפי סדר הראוי שיובנו לשומעים	תקסז
תתקלו	מי שמשמש בחכמתו לש"ש זוכה למעלות נשגבות
תתקלז	עיקר מעלת האדם לפי חכמתו ולא לפי שנותיו
מחלק בין מה ששמע מרבו ומה שחידש מעצמו	תתיא
תתקלז	רק ע"י חכמה והתבוננות באים להשגה בהשגחת הבורא
מחדש על יסוד הקדמות חכמים שבדורות הראשונים	תתמב
תתקלח	ע"י שמייקך את החכמה מסייע לזכרונו
מכיר מעלת דורות הראשונים לעומת האחרונים	תתתל
תתקלח	החכמה וההבנה תלויים במח האדם
תתקלט	חכמה יכול לשמש לאדם לטוב וחלילה להיפך
מודה על האמת אף שבידו להשיב על הטענה	תתתקמח
תתקלט	כיצד זוכים לחכמה
תתקלט	ע"י ריבוי התלמידים תתעורר החכמה והשכל
תתקמ	ע"י ששואל עצת אחרים יכול להחכים יותר
תתקכד	מעשי המצוות הם הממוצע, ומועילים שהחכמה תתקיים
תתתעז	ע"י ששותק ושומע דברי רבו, יקנה חכמה
מי הוא חכם	תצט
מי שחס על חכמתו שלא תאבד	תקא
תמא	רק ע"י שתיקה זוכים לחכמה
אינו מי שידוע הכל אלא הלומד מכל אדם	תקנג
תקצח	אין לחכמה קיום בלי ירא"ש
תתקל	ע"י שימוש ת"ח מוסיף חכמה
הכובש כעסו, מורה על חכמתו, והקב"ה אוהבו	תתקצח
תתקצב	סכל, אם יתייגע בתורה יוכל לקנות חכמה
	הספיקות וחילוקי הדעות וביורם מביאים לחכמה
	תתרמח

מי שבחכמתו זוכר את תלמודו נגד טבעו **התקצו**
 רק מי שנעשה בן חמישים יש לו חכמה אמיתית
 ליתן עצה טובה **התשיג**

לימוד החכמה

אצל בני" מטרות הלימוד בכדי לקיים למעשה
 תלמוד אפילו מאותם שקשה ללמוד מהם **תרא**
 שלא להפסיק מללמוד חכמה כל העת מאחרים
 ללמוד מוסר וחיוזוק לעבודת ה' מכל אדם **תשנ**
 נברא בחי' גולם בדעתו וע"י עמל יתהפך לחכם
התקלא

חכם שומע ושותק ולומד מאחרים ועי"ז מחכים
התקלב
 חכם שואל כהלכה ובדקדוק ואז מקבל תשובה
 כהלכה **התקלו**
 הגם שהיא גזירה, יש ביד האדם לקנות חכמה
התקצו

חכמת התורה וישראל ואזה"ע

בני" חכמים יותר מאוה"ע בפרט בעניני התקופות
התקעה
 חילוק בין לימודי חכמות של בני" ושל אוה"ע
התקעה
 לכל ישראל יש חלק בחכמת התקופה, כי הוא שייך
 למעשה **התקעה**
 חילוק מחכמת התורה לאוה"ע, שבתורה יש מקום
 להוסיף **הרב**
 חכמת התורה שונה מכל החכמות, שתלוי בקיום
 המצוות **התרב**
 כל חכמות העולם כלולים בחכמת התורה **התשיט**
 החילוק שבין חכמת התורה לשאר החכמות
התתקבה

חכמה חיצונית

שלא ללמוד חכמות חיצוניות העלולים להביאו
 לכפירה **השכו**
 מותר לעסוק בחכמה חיצונית רק בביה"כ ובית
 המרחץ **התשכה**
 אפילו שלמד תורה הרבה, לא יעזבנה ללמוד חכמות
 חיצוניות **התשכה**

לימוד וחקירה מחכמות חיצוניות, עלול להביא
 לכפירה **השכו**

חלה

טעם שעל אי הפרשת חלה העונש יותר מאי נתינת
 מעשרות **התקמז**
 כשאין מפרישין חלה, העונש שלא יהיה מטר ויבוא
 רעב **התקמז**
 אי הפרשת חלה הוי חטא להכעיס משא"כ מעשרות
התקמח
 די בהפרשה מועטה, ולכן כשאינו מפריש הוי חטא
 חמור **התקמח**
 עון חלה כעון ע"ז, וע"כ ענשו כליה **התקמח**
ע"ע מעשרות, מתנות עניים

חמדה

כל אחד נברא עם חמדה ויכול להשתמש בו לטוב
 ולמוטב **התקיז**
 ע"י ענוה מתגברים על חמדה לממון חבירו **התרפט**
 להנצל מחמדות רעות, ע"י שילך אצל חכם וישמע
 דעתו **התשמו**
 האדם עלול לחלות מרוב חמדה **התתל**
 הלקוי במדה זו, חושב שממון חבירו עדיף משלו
התתקעה
 החמדה באה כתוצאה ממדת הקנאה **התתקעה**
ע"ע תאוה

חן

ע"י ירא"ש יש לאדם חן **התנה**
 שעשועי הילדים יש בהם חן **התסד**
 דיבורי הילדים יש בהם חן **התסה**

חנופה

לא להתחנף לרשעים כדי שתהא רוחם נוחה הימנו
התנז
 כשלא יחניף לשום אדם יזכה לתורה **התתתפח**

חסד

החסד הגדול הוא לדון דין תורה ולהציל עשוק
 מעושקו **התמז**
 אברהם אבינו היה כנגד עמוד גמ"ח **התמח**
 חסד גדול מן הצדקה **התמנ**
 בכלל חסד הוא הלוואת ממון ונתינת עצה **התמנא**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

נא

שאינו מעניש את האדם בבת אחת אלא מעט מעט
תקמ
חסד ה' שמקבל כל בני אדם בתשובה תרכט
שאינו מעניש על עוון מתנ"ע אלא כשמתאסף כמ"פ
שלא נתן תתקסב
שמתנ"ע הקב"ה מחשיב שהוא של הנותן, הגם
שהוא של העני תתקסד
שנתן לבני"ג גלות במקום שהיו צריכין להיענש
בכליה תתקנט
חוש השמיעה הוא חסד עצום ומסייע לצרכי האדם
וחיותו תתרב

חסיד

דוד המע"ה נקרא חסיד רעט
הקב"ה נקרא חסיד רעט
מי שעניו ושומע קללתו ושותק רעט
נותן צדקה באופן שירגיש העני שהוא ממונו כדי
שלא לביישו תתקעז
מוותר על ספק ממון שהוא שלו תתקעח
תולה מצוותיו בזכות אחרים משא"כ רשע תתקעט
עושה גם עניני גשמיות לש"ש תתקפ
ממהר לרצות את עצמו בעוד הכעס בקרבו תתקפט
המתגבר על כעסו נקרא חסיד ע"ש סופו תתקצד
מי שנותן צדקה ורוצה שיתנו גם אחרים כדי
שיתברכו נכסיהם תתריב
מי שנותן צדקה בפרהסיא כדי שאחרים ילמדו ממנו
תתריב
העולה ממדרגה למדרגה בעבודת ה' תתריכה
העושה מצוות בביהמ"ד תתריכה
העניו ושפל רוח בפני חבריו תתריכה
מי שמתנהג מעל לטבעיותו תתריכח
מי שנוהג לפני משורת הדין רעט
מי שנוטה מהקו האמצעי לקצה הרחוק לטוב תתריכה
עובד את ה' מבלי לצפות לתשלום שכר תתריכו

חסידות-מדת חסידות

לדון לכף זכות בבינוני הוא מדת חסידות פג
ידקדק על מנהג חסידות לעצמו ולא כלפי אחרים
קצו
פלוגת הצדיקים אם ראוי שדברי חסידות יהיו
נפוצים לכל תקטו

שייך בכל המצבים בחיי האדם
הוא הן לנותן והן למקבל
לקבוע כל יום זמן לעשיית חסד
ע"י חסד האדם מביע הודאה להקב"ה
ע"י חסד נשפע השפעות טובות
צריך לעסוק בחסד כל יום אפילו כמה פעמים
הדואג רק לצרכי עצמו הוא בחי" בהמה קלד
א"א לעסוק בה בשלימות מחמת הגלות קסה
כתר מלכות רומז על עמוד גמ"ח תשלא
להיטיב לאחרים הוא עצה למדת הכעס תתקפה
מי שעוסק בתורה ולא בגמ"ח, שכר הליכה בידו
תתריט

ע"ע צדקה

חסדי ה'

ע"י התבוננות בחסדי הבורא יבוא להודות לו נח
בחסד ה' על בני"ג הרבה להם תורה ומצוות קעה
חסדי ה' סובבים את האדם בכל עת וא"א להשיב
רסד
ע"י שיתבונן בחסדי ה' עמו שנותן לו שכר, יבוא
לאהבת ה' שמא
ע"י הידיעה על שכר עוה"ב יודע האדם חסדי ה'
שנח
הקב"ה מטה כלפי חסד לכן יכול האדם לשוב בנקל
תקכה
לפי טוב מעשי האדם כן חסדי ה' עמו תקכו
בעל עין טובה רואה בכל דבר את חסדי השי"ת
תתריעה

במה חסדי ה'

שנותן שכר על התגברות על יצרו הגם שהקב"ה
מסייע שמא
שנופח באדם חיות חדשה כל יום שמא
שמביא יסורים לאדם לעוררו לתשובה שמט
שאינו זן את האדם רק לפי מעשיו, אלא בצירוף
מדת החסד תקכה
שנותן שכר על המצוה אע"ג שמסייע לקיימו
תקכה
שנותן שכר על המצוות כבר מתחילת קיומם תקלג
שממלא משאלות האדם אע"פ שלא פרע חובו
בקיום מצוות תקלח

אבות

מפתח ערכים

דרכי

נב

חשד

שלא להעריך את טענות חברי בבי"ד כדי שלא יחשדוהו
מי שבטל ממלאכה נחשד בגניבה
הנוטל ממון שאינו שלו, נחשד לכל מעשי רשע
התקפ

טבע

טבע האדם

לבני"ש יש בטבעם מדות טובות
טבעי בני אדם שונים זה מזה
שכנות רעה מהפכת את טבעו של האדם
אדם יכול להפך הטבע של עצמו
טבע האדם להמשך אחר חבריו
בטבע האדם שיכול להזיק לחבריו בכח המחשבה
טבע האדם נוטה לעצלות
טבע האדם להתעורר רק ממה שעניו רואות
טבע האדם שהוא להוט אחר היצה"ר
האדם מטבעו אינו נוטה אחר היצר טוב
טבע העשיר להימשך אחר תענוגי עוה"ז
בני אדם שונים בטבעם ותכונתם אלו מאלו
טבע אדם שקשה לו להודות שטעה
יש מיתה שנראית כדרך הטבע ויש מיתה השגחיית
טבע האדם שצריך עידוד וחיזוק בכדי לפעול ולעשות
ע"י הרגל יכול לשנות אפילו מדות שבטבעו

ישרות השכל הוא דבר התלוי בטבע ולא בבחירה
אדם צריך לשנות את טבעו עד שיהיה כרצון ה'
בזכות שאדם כופה את טבעו תבוא הגאולה
טבע הבריאה

טבע הבריאה

בטבע העולם אדם מטיל חיתתו על בע"ח
בעון ביטול תורה הטבע משנה דרכו לרעה

לימוד תורה לשמה הוא מילי דחסידות
מדת חסידות שאפילו יחיד מומחה לא ידון לבדו
מידת חסידים לשמוח בטובת חבריהם
חסידים הראשונים זכו שמיד בתחילת לימודם יבררו האמת
תתרג

חסידים - דרך החסידות

טעם שביהמ"ד שלהם נקרא 'שטיבל'
קובעים מקומם וכל צרכיהם בביהמ"ד

חפצי שמים

ע"ע רוחניות, מצוות

חצות

חצות לילה

מחצות לילה הוא זמן גדול והקב"ה מטייל בג"ע
במעלת לימוד התורה בחצות
חצות לילה מסוגל להשגת התורה

חצות יום

כתיבת דברי תורה בערש"ק אחר חצות

חקירה

לא להרבות בחקירה יותר מקיום המצוות
לימוד חקירה מחכמות חיצוניות, עלול להביא לכפירה
ע"ע אמונה

חקירת עדים

ע"ע דין תורה

חשבון הנפש

חוב על כל אחד לערוך חשבון נפשו בעצמו ולא יסמוך על תוכחת אחרים
יתבונן שעתיד ליתן דין וחשבון על מעשיו
התעוררות לזה, שיתבונן כי אינו יודע מתי ימות

משנת השבעים יערוך אדם חשבון נפשו תמיד

ע"ע תוכחה, תשובה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

נג

דבר שלם מתקיים לאורך זמן יותר מדבר שנחסר
תשח
בתחילת הבריאה לא יכלו לראות הקשת מחמת
עביות האדים תתקבה

טהרה

מותר להשתמש בשם המפורש רק בטהרה תרמט
שמחה היא סגולה מוכחת לטהרה תתלה
התורה מביאה את האדם לידי טהרה תתלה

טוב

הטוב האמיתי הוא דרך התורה קנג

טומאה

מקום שעוסקים בו בליצנות, המקום נטמא שצב
בזמה"ז שכולם טמאי מת אסור להשתמש בשם
המפורש תרמט
בקיום מצוה מסלק הטומאה מהאבר שכנגדו תרצו
בכח התורה לטהר את האדם מטומאתו תתלה
התורה אינה יכולה לחול על אדם טמא תתלה
עצבות גורמת לטומאה תתלה
המדבר לשון הרע שורה עליו רוח טומאה תתמא

טיוול

יכון בזה להחליף כח לעבודת ה' שכה

טכנולוגי

בדורנו נתחדשו כלים וחכמה לחזק האמונה רב, רד
המצלמה מחזקת האמונה שמעשי האדם נחקק
בשמים רג
הטלסקופ ממחיש שהקב"ה רואה מעשי בני"א רג
הטייפ מחזק האמונה כי כל דיבור נשמר לעד רג
המכניס לביתו כלים אסורים בהכרח יבוא לידי חטא
תצב
דוגמא מהם, שבכל דבר אפשר להשתמש לטוב
תתקמה ולמוטב

טלית

להדר שתהיה בתכלית היופי כמו שאר בגדיו קנא

טרדות

הרבנות גורמת לטרדות ודאגה יתירה קיא

ראוי ללמוד תורה במקום שלא יבטלוהו הטרדות
קמ
יש חשיבות לתורה הבאה מתוך טרדות רלה
רצון ה' שהאדם יעבדהו גם מתוך קושי וטרדות

הגם שהוא טרוד יקפיד על תפילה כראוי תסט
הטרדות הינם סיבה למניעת עבודת ה' תתרצג
אדם טרוד בגשמיות, ועבודתו להגביר עליו חלק
הרוחני תתרצד

עשיר אין לו מנוחת הנפש מרוב טרדות תתתיא
בתורה ימצא האדם מרגוע לנפשו על אף טרדותיו
תתתיג

ע"י עשירות אפשר לעסוק בתורה ללא טרדות
תתקמז

יאוש

שלא יתייאש האדם מן הרחמים בכל מצב צב, קכו
שלא להתייאש מהתשובה מחמת ריבוי חטאיו צד,
שלג
עצה שלא יתייאש האדם לחשוב שהוא רשע גמור
תשנא

אל יתייאש בראותו שהתורה רחבה מיני ים
תתתיקט

אף שאינו מבין מה שלומד עכ"ז אל יתייאש
תתתכא

יגיעת התורה

ע"ע תורה

יגיעת כפים

ע"ע מלאכה

ידיד

ע"ע אחדות, חבר

ידיעה

בענין הסתירה בין הבחירה לידיעה תקכג
הקב"ה יודע מה יהיה ואעפ"כ הבחירה נתונה לאדם
תקכג

אבות

מפתח ערכים

דרכי

נד

מתחילים ללמוד עם קטן רק מחמש שנים, כי תורה
מתשת הכח
תתשג
שעשועי הילדים יש בהם חן
תסד
שעשועי הילדים מבטלים את אביהם מתורה תסד
דיבורי הילדים יש בהם חן תסה

ימות השנה

טעם שאומרים 'ברכי נפשי' בשבתות החורף כד
בימי האביב האדם עוסק בבריאות גופו כה
הימים בהם יש לאדם מנוחת הדעת המה מועטים
וקצרים שמה

ימי הבחרות

ע"ע בחרות

ימים

ע"ע זמן

ימים טובים

בג' הרגלים נרמזים ענין אהבת ה' לישראל תקכ
יו"ט הוא אות על ההנהגה הניסיית של הקב"ה עם
ישראל תעד
ביו"ט האדם עוסק באכילה ועלול לנטות לגשמיות
כה

יסורים

כשיש לו יסורים ישיחנה לחברו פ
לעבוד את השי"ת גם בזמני יסורים תפז
טעם שבסוף הגלות יתגברו הצרות תקלו
לפעמים הקב"ה ממיר היסורים בעניות תרעז
הקב"ה נותן לישראל יסורים באופן שיוכלו לעמוד
בהם ולא יעזבו את ה' תשג
חיי עוה"ז מלאים ביסורים ואינם שוים לעומת שעה
בעוה"ב תשעה
כשיש לבני"י יסורים ונסיונות, אינם בועטים בהם
תתרט
אשרי האיש שאין היסורים מבטלים אותו מלימודו
תתתעב
יסתיר יסוריו משום כבוד שמים תתתעג

יסורים בסיבת חטאים

סיבת היסורים בגין לימוד תורה בלא חיות מט
באים מחמת חטא ואפילו לצדיקים קא, תקלט

יהושע בן נון

זכה לכל מזדגותיו ע"י ששימש את משה רבינו
תתתלו
מתחילה לא היה בן תורה תתתלו
פרס סדינים ע"ג ספסלי ביהמ"ד תתתלו
הסבר במה שאמרו הזקנים עליו, אוי לה לאותה
בושה וכו' תתתלח

יום הכפורים

היצה"ר מתאמץ להכשיל הכה"ג ביוה"כ, וצריך נס
להנצל תתקי
כשלומד יחשוב אודות אימת הכה"ג לפני ולפנים
ביוהכ"פ תתתלב

יוסף הצדיק

זכה למעלתו ע"י היותו יפה תואר תתתקמו

יופי

ע"ע נוי

יושר

להקפיד על יושר בממון קנג
יתנהג עם חבריו במידת היושר תתתמח
ע"ע אמת, ממוון

יחוס

המיוחס כשמתנהג כראוי אינו בא לגאווה קלד
כשאינו הולך בדרכי אבותיו עלול לבוא לקטרוג
קלד
ישראל מיוחסים יותר מאוה"ע תקיט
ע"ע זכות אבות

יין

באיזה שעות ביום מזיק שתיית יין תסג
שתיית יין גורמת חולאים רבים תסג
שתיית יין מביאה את האדם לכלות ממונו תסג
מעט שתיה גוררת הרבה, וגורמת ביטול תורה תסג
שכרות מונעת מהאדם להיות מעורב בין הבריות
תסז

ילד

יש לו כח זכרון יותר משל איש תשצה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

נה

קבלת היסורים אינה באה בניקל
העוסק בתורה מקבל יסורים באהבה ושמוח בהם
גם כאשר סובל צער ויסורים יקבלם בשמחה

יקבלם בסבר פנים יפות
יקבל האדם על עצמו יסורים
יהא מוכן כל הזמן לקבל יסורים
שכר המקבל על עצמו יסורים תחת חבריו

הצלה מיסורים

תשובה מגינה על האדם מיסורים
ע"י תשובה יוצאים בני מצרה לרווחה
ע"י שיתייסר על התורה יפטר מיסורים

שכר ותוצאה

כשיהודי בצער יש להקב"ה צער
שיתבונן באבר המתייסר, ואז יבין מהו החטא
יסורי הצדיקים בעוה"ז מביאים אותו לחיי עוה"ב

ע"י היסורים אין בני עוזבים את השי"ת
מצוות הנעשות מתוך קושי, שכרם רב
כל צער בעוה"ז מפחית ענשי גיהנם
הלומד תורה מתוך צער, שכרו גדול מאד
ע"י יסורים יזכה לתורה

יסורי הצדיקים

שלא לתמוה על שצדיק ורע לו רשע וטוב לו קא
אין לנו השגה בטעם יסורי הצדיקים ושלות
הרשעים

צדיק ורע לו וכו', לפעמים הוא מחמת שהאדם יראה
לעיניים וכו'
יסורים קשים הם למעלה מכח אנושי ורק הצדיקים
יכולים לסבלם
ענין צדיק ורע לו אינו קשה, כי העוה"ז רק פרוזדור
צריכים להתאונן על יסורי הצדיקין בגלות
ע"ע דין שמים, פורענות

יעוד

לכל אדם יש בעוה"ז יעוד ותפקיד המיוחד לו קלב
א"א לאדם למלאות יעודו בעולם בלי עזרת חבריו
קלב

ביטול תורה גורם ליסורים
בעוון דיבורי ליצנות באים יסורים על האדם
ממרקין החטא אפילו שאין האדם זוכר החטא

באים לטובת האדם למרק עוונותיו
באים מדה כנגד מדה על החטאים
ע"י מדת הגאווה באים כל הצרות ויסורים
יש יסורים שאינם עונש אלא כעין פרעון חוב על מה
שחטא
פורענות מלשון פרעון חוב, כעין פרעון על מה
שחטא
יסורים אינם באים מעצמם אלא מסיבת העוונות
יש יסורים שבאים רק עבור חטא דרבים ולא דיחיד
בגין דינים שאינם כהוגן צרות באות לישראל

צער ויסורים הם בגין עלבון התורה

לעורר לתשובה

הקב"ה מחזיר בתשובה ע"י יסורים
כוונת היסורים לעורר האדם לתשובה
לפעמים נותנים לאדם יסורים כדי להרחיקו מהחטא
מי שיש לו יסורים ראוי שיודה על האמת שהן
מעוונותיו וישוב בתשובה
אפילו יסורי אוה"ע באים לעורר את ישראל לתשובה

יסורים של אהבה

העובד ה' מאהבה הקב"ה מייסרו יותר
הקב"ה נותן יסורים לצדיקים בעוה"ז כדי להיטיב
להם בעוה"ב
סימן ליסורים של אהבה, שאינם מבטלים מעבודת
ה'
יש מן הצדיקים המתייסרים ביסורים בשביל
להרבות שכרם

קבלת היסורים

קבלת יסורים באמונה ובאהבה
מי שיש לו יסורים ישמח כשידע שהם לתיקון הנפש
סימן לצדיק גמור שמקבל יסוריו באהבה

מבקש להכניס באדם גאון בגין המצוות שעושה
 רעא
 מפתה נגד לימוד התורה יותר משאר רוחניות רבד
 מחטיא את האדם בקלות ומזה נמשך לחמורות
 שטו
 רצונו להחטיא את הצדיק יותר מאשר את הרשע
 שיג
 מדמה לאדם על עבירה שהיא מצוה שיז
 מסית את האדם שלא יתיירא מן העונש שעג
 מקטין בעיני האדם את ערך תורתו ותפלתו שעה
 מסית את האדם לחשוב שתכלית בריאתו עבור
 עוה"ז שעה
 מסית לחשוב שיש חברת מתים והוא אינו מהם
 שעת
 מסיר את האדם מהיראה מעט מעט תצא
 עיקר מלחמת היצר כנגד הצדיקים תקלח
 אורב לאדם לפתותו לתענוגי עוה"ז האסורים תקלט
 מפתה כל אדם באופן אחר להסירו מדרך ה' תרד
 מפליג ומעביר את המצוות מהאדם תרט
 מסית את האדם שלא ללמוד תורה ובכך ייחשב
 שוגג תשכב
 כשאין מעשרין מעט, מפתה שלא לעשר כלל
 תתקמו
 רוצה להשכיח מן האדם את יום מיתתו תתתקסח
דברים המגבירים יצה"ר
 מתגבר ע"י ריבוי שיחה עם האשה עו
 מתגבר על האדם ע"י גאון ובטלה קיב
 עין רעה גורמת ליצה"ר ולשנאת הבריות שטז
 שולט במי שיש לו תורה בלי ירא"ש תקנה
 המגרה יצה"ר בנפשיה, יתווספו לו נסיונות קשים
 תרפב
 עיקר כוחו של היצה"ר נולד ממחלוקת תתרנז
חובת ההתגברות על היצה"ר
 להתרחק מהיצה"ר בכל כוחו צג
 יתגבר על יצרו גם אם בסביבתו אין מתגברים רמד
 להתגבר על יצרו כשם שיצרו מבקש להתגבר עליו
 שיד
 האדם צריך לעשות ככל שביכולתו לכבוש היצר
 שנג
 אין לאבד היצה"ר לגמרי אלא לכבשו תרג

כל רגע יש לו יעוד שצריך למלאותו
יעקב אבינו
 כנגד עמוד התורה
 הלך בגלות כי גרם לעשו בח' הריגה
יצחק אבינו
 כנגד עמוד העבודה
יציאת מצרים
 ע"ע מצרים
יצר הרע
כח היצה"ר והשפעתו
 כוחו חזק ותמיד מבקש להכשיל את האדם רכט
 כגדולת האדם כן גדול יצרו שיג, תנג
 מי שהיצה"ר שולט עליו, הוא בכעס ובעצבות ובא
 למיתה שיד
 א"א לנצחו ולולי שהקב"ה מסייע להתגבר שמה, שנג, תיז, תתקיג, תתקיז, תתרטח
 לכל אדם ישנו את היצה"ר המיוחד לו תמוג
 המכניס יצה"ר לביתו, בהכרח יבוא ליד חטא תצא
 טבע האדם שהוא להוט אחר היצה"ר תרג
 לא לשמוח כשמתגבר על יצרו, כי בכל רגע יכול
 היצר לשוב ולנצחו תשכב
 מלחמת היצר היא תמידית ואין לנו מנוח לעולם
 תשכב
 מתגבר ביותר על הכה"ג ביוה"כ להכשילו וצריך לנס
 להנצל ממנו תתקי
 לולי חטא אדה"ר לא היה יצה"ר ולא היו האנשים
 חוטאים תתקכא
דרכי היצה"ר
 גורם לאדם מיעוט בעבודת ה' קלג
 מקטרג על האדם אם מוציא בפיו קבלות טובות
 קמוג
 מרמה את האדם שהתאוות יסייעוהו רטז
 מסית את האדם להמשך אחר התאוות ריז
 מעכב את האדם מלהוציא רצונו אל הפועל בעבודת
 ה' רכ
 מבקש למנוע מסוחרים לעסוק בתורה רלג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

נז

אדם צריך להיות גבור הכובש את יצרו גם בימי זקנה היצה"ר מבקש להכשילו ולא ירפה ממלחמה בו

עצות ודרכי התגברות על היצה"ר

ע"י שעושה גזרים יכול להתגבר על היצה"ר מה ע"י אמירת אמת אפשר להתגבר על היצה"ר קעא ע"י שמקדש עצמו במותר לו יוכל להתגבר על היצה"ר ריז לימוד התורה מסוגל לצנן אש היצה"ר רלד לחשוב מחשבות להכניע היצה"ר שיד נקל לאדם להתגבר על חטא שידוע שהוא חטא

ע"י לימוד התורה מנצחים היצה"ר שכו עצה נגד היצה"ר, שיחשוב על השכר שעתיד לקבל שמוא ע"י שמצייר את העונש יוכל להתגבר על החטא

רק בהתבוננות בג' דברים יחדיו יוכל להתגבר על החטא שעד

ע"י שיתבונן במעלת נשמת איש ישראל שעה, תקיח ע"י אהבת תורה אפשר להתגבר על היצה"ר שצז התגברות על היצה"ר ע"י עצות חז"ל או ע"י התורה תיא

כלי המלחמה נגד היצה"ר הוא ירא"ש תנג ע"י ג' עניני חיבה מתגברים על ג' עבירות תקיט ע"י שיתגבר בדברים קלים יצליח גם בדברים גדולים תקנג

לא שלט בבית המקדש מגודל קדושת המקום

תקטט השהייה בביהמ"ד, אף שאינו לומד, מועיל נגד היצה"ר תתרכא

הגוף נוטה לחומריות, וע"י תומ"צ יתגבר על היצה"ר תתרכז

בזמן הגאולה יתבטל היצה"ר תתש עסק התורה מכניע ומבטל היצה"ר תתש עסק התורה לשמה מביא את האדם להתגבר על יצרו תתשסב

המזכה את הרבים בתורה ינצל מפיתויי היצה"ר

תתשעז התורה מחזיקה את האדם שלא יפול ברשת היצה"ר תתתקלט

שכר ותוצאה

ע"י שמתגבר על היצה"ר לעשות רצון ה', הקב"ה עושה רצונו רכג כשאדם מתגבר על היצה"ר, הקב"ה מכניע לפניו את יצרו רכג יש מעלה כשמתגבר דייקא כאשר בא לו נסיון

לפי מדת התגברות על היצה"ר בקיום המצוות כן גודל השכר תקכז היצה"ר נברא כדי שהצדיקים יקבלו שכר כשיתגברו עליו תקלח שכר התגברות על נסיון, שיזכה עוד להתגבר תריז המתגבר על היצה"ר, יזכה לעבוד את ה' בלי נסיונות תרפב עיקר שכר האדם לפי מה שהתגבר על יצרו תתנג ע"י שהצדיק מתגבר על היצה"ר נעשה קידוש השם תתתקמו

ע"ע שטן

יצר טוב

האדם מטבעו אינו נוטה אחר היצר טוב תרג

יראה

מכח קדושת התורה אין לאדם לירא משום דבר בעולם תתשכו

יראת שמים

מהות ירא"ש

העובד מאהבה צריך לצרף לזה יראה נט צריך לירא מעצם החטא ולא רק מהעונש סא מי שגודר עצמו בגזרים וסייגים שלא להכשל בחטא נקרא יר"ש רעט יש בחי' שירא מהעונש ויש בחי' שירא מלהמרות פי ה' רפ יר"ש נקרא מי שמתרחק מכל התאוות הגשמיות רפ יר"ש נקרא מי שרואה את הנולד ונמנע מהחטא

ירצה לירא מחטא אפילו חטא יחידי רצה שלד שלימות עבודת ה' היא יראה ואהבה רפז חכמה רומזת אל יראת שמים תמח ב' מיני יראה, העונש והרוממות תקנו

אבות

מפתח ערכים

דרכי

נח

כפי הירא"ש כן מתקיימת ומשתמרת התורה **תתריד**
 מכח קדושת התורה אין לאדם לירא משום דבר
תתשכו בעולם
 ע"י העסק בתורה לשמה יזכה האדם לענוה ויראת
תתשנו שמים
 יקדים יראת שמים לפני הלימוד **תתלא**
 כשלומד תורה באימה ויראה יזכה לענוה **תתלב**
 היראה היא אחת מקניני התורה **תתלב**

כללי

הרב צריך ליטע בתלמידיו ירא"ש שתחזיק גם אחר
 מותו **מד**
 לאדם נתון מדת היראה להשתמש בו לטוב ולמוטב
תקיז
 לא תהיה יראת רבו גדולה מיראת ה' **תשכ**
 המחלל ה' מסיר ממנו ירא"ש וצלם אלקים, ובע"ח
 אינם יראים ממנו **תתקנז**
 לגבי ירא"ש צריך האדם לפעול ולא לסמוך על
 הקב"ה, משא"כ בפרנסה **תתקעז**
 צריך לכבד את יראי ה' **תתנז**
 ע"ע עבודת ה'

יראת רבו

ע"ע רב ותלמיד

ירושלים

לגודל קדושת ירושלים לא שלטו שם מזיקים
תתקיז
 אנשי ירושלים היו ללא חטא ע"כ לא הזיקם בע"ח
תתקיח
 תמיד של שחר ושל בין הערביים היו מכפרים על
תתקיח אנשי ירושלים
 בביהכ"ס שם היה נס אף לאחר החורבן, שמקום
 קטן החזיק אנשים הרבה **תתקיט**
 ברכה שרתה שם ולא חסר פרנסה לאדם **תתקיט**
 היה בה נס, מועט מחזיק את המרובה, ולא הרגישו
תתקיט דוחק
 היתה מקום החכמה, ע"כ לא נדחק אחד למקום
תתקכ חבירו

ישׁוב הדעת

יתיישב מקודם שמישיב לשואלו דבר **תתתמג**
 כל מעשי בני"א יעשה בישׁוב הדעת **תתתמג**

נכלל בזה כל מה שנכלל ביראת אביו ואמו **תשיח**
 יש חיוב לירא מן המלך **תשכח**
 יראת שמים נקרא אתר שם טוב **תשלד**
 יר"ש מסתיר מעיני בני"א את יסוריו **תתתעג**

כיצד זוכים לירא"ש

מי שיש בו ירא"ש, התורה מביאתו ליותר ירא"ש
כג, תמב
 ללמוד ירא"ש מצבא השמים **ס**
 להתבונן שעל כל מעשה טוב ורע יש תשלום **רלו**
 להגדיל השכל על החומריות **רפ**
 להתפלל להשי"ת שיעזרוהו להנצל מהחטא **רפ**
 אמירת קריאת שמע מביאה ירא"ש **שכח**
 להתחזק בירא"ש בדברים הקלים ואח"כ בדברים
 הקשים **תקנג**
 בראיית פני צדיק זוכים לירא"ש **תתרכט**

מועלת הירא"ש, שכר ותוצאה

כשהמוכיח יר"ש, משפיע זאת לאחרים **קיו**
 היא כלי מלחמה נגד היצה"ר **תנג**
 ירא"ש מביאה חן לאדם **תנה**
 ירא"ש הוא סייג שלא להכשל בעריות **תפט**
 בלי ירא"ש אין לחכמה קיום **תקנג**
 מגינה על כל התורה והמצוות של האדם **תשלד**
 מי שיש בו ירא"ש בע"ח יראים ממנו **תתקנז**

תורה וירא"ש

עיקר מעלת התורה כשקדם לה ירא"ש **כג**
 צריך ללמוד תורה בכוונה לבוא לירא"ש **תמב**
 ככל שיש לאדם יותר תורה כן צריך להגביר הירא"ש
תמג
 היא בחי' אוצר להכניס בו התורה **תמו**
 ירא"ש מועילה לזכירת התורה **תמו**
 היא השער להכנס אל התורה **תמוז**
 א"א לזכות לשלימות ירא"ש בלי תורה **תקנב**
 מי שאינו יר"ש אסור לשמוע ממנו ד"ת **תקנה**
 מי שיש לו תורה בלי ירא"ש, היצה"ר שולט עליו
תקנה
 קודם הלימוד צריך יראת העונש ואח"כ יראת
 הרוממות **תקנו**
 לימוד התורה צריך שיהיה באימה ויראה **תרנה**
 ת"ח לא די שיש בו תורה, אלא צריך ענוה ויראת
 חטא **תתיד**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

נמ

המוכיח יתנהג בישוב הדעת	תתנצה	ערבים זל"ז וכ"א זכותו מסייעת לאחרים לקיים מצוות	תתקעט
ילמד בנחת ובישוב הדעת	תתקיא	יש להם מדת ענוה ירושה מאאע"ה	תתרעד
כשיעשה מעשיו בחיפזון, יטעה	תתקיא	גדולה מעלתם ממלאכי השרת	תתנפ
הדיין יפסוק הדין מתוך ישוב הדעת	תתקיב	העולם מתקיים בזכות ישראל	תתקעח
ילמד באופן שתביאנו הלימוד לידי ישוב הדעת	תתקיג		

חלק בעוה"ב

ל	כל אחד מישראל יכול לזכות לעוה"ב
לב	כל אחד מישראל יש לו איזה חלק בעוה"ב
לג	ע"י מדות טובות זוכים ישראל לעוה"ב
לה	יכול לזכות לבחי" עוה"ב גם בחייו
	לכ"א יש חלק בעוה"ב שלא נעבד וע"י מצוות הוא מעבדו

הקב"ה וישראל

ס	הקב"ה ירא עליהם שלא יאונה להם רע
	יש עליהם חיוב לכבד הקב"ה יותר מאוה"ע כי הם בנים
תקח	נקראים בנים למקום
תקח	בנים ממש למקום ולא רק לשון מושאל
תקי	הקב"ה מצטער ושמח עם ישראל מחמת היותם בנים
תקי	הידיעה שהאדם בן להקב"ה תרחיקנו מהחטא תקי
	לכל אדם מישראל יש מדה טובה שע"י יתרצה להקב"ה
תריח	כשהקב"ה נותן שכר לישראל, בעין יפה נותן תרצה השי"ת הכה את מצרים, להביא את ישראל לאמונה
תק	הקב"ה שרוי בסמיכות אליהם, ע"כ אינו רואה בחטאם
תתרסז	ישראל הם קנינו של השי"ת
תתקעח	הקב"ה חשק בהם בזכות האבות הק'

ישראל והתורה

קכד	כל ישראל מחוייבים בתורה, אפילו הפשוטים
שעו	מעלת ישראל ונשמתם שזוכים ללמוד תורה
	התורה חיות האיש הישראלי, וכשמפסיק ללמוד נפסק חיותו
תלד	שייך בכל אחד מישראל שמשפיע בהתנהגותו על אחרים
תרמ	כל אחד מישראל ערב על כולם שישמרו התורה
תקלב	

ישועה

צב	השי"ת יכול להושיע כל אחד במהרה
קכו	כשהאדם מגיע עד עפר אז באה הישועה
תתשט	העצות שנותן הלומד תורה לשמה מביאות ישועה
תתקיז	ע"י ענוה זוכים לישועה בכל הענינים

ישיבה

ק"ט	כשם שיש בעוה"ז כמה מיני ישיבות כך גם בעוה"ב
שכ	דרכם של ראשי הישיבות ללמוד מוסר קודם השיעור
תמז	טעם שהנהיגו בישיבות לומר דרשה לפתיחת ה'זמן'
תשמ	זכות גדולה לישראל שבני ישיבה גולים למקום תורה
תתרסד	המקום 'ישיבה' מזכה רבים, ותורתם נזקף לזכותו

ישראל

מעלת ישראל

לג	יש להם בטבעם מדות טובות
לד, שח	בכל איש ישראל ישנו ניצוץ קדוש
רכ, תתריט	רצון הפנימי של יהודי לעשות רצון ה'
שעו	נשמת ישראל מעלתה גדולה
תעב	כל אחד יכול להתעלות למדרגה גבוהה
תקיה	ע"י התבוננות במעלת נשמת ישראל יוכל להתגבר על החטא
תקיט	נחשבים מצד תולדתם יחוסם ולימודם
תקעח	לכל ישראל יש חלק בחכמת התקופה
תרסט	בפנימיותם הם טובים וא"א לדונם
תרצ	כשישראל עובדים את השי"ת, מלה"ש עושים כן בשמים
תתקג	עזין שבאומות, ואף אם יבואו להם צרות, לא יעזבו את ה'

באהבת ה' לישראל נתן לבני רשות לדרוש התורה כהבנתם
 התורה היא אחת ממעלותיהם של ישראל תקיט
 קיום התורה בישראל, ע"י שמפרנסים הלומדים תרנא
 לכל אחד מישראל יש חלק בתורה בתנאי שיתייגע בה תשדמ
 נסיונם את ה' מורה על מידת העזות שבהם שזכותה קבלו את התורה תתקג

ישראל ואוה"ע

טעם שישראל חביבין על הקב"ה יותר מאוה"ע תקכ
 רצון השי"ת שידעו אוה"ע שבני חכמים יותר מהם תקעח
 אפילו הפשוט בישראל חשוב אצל אוה"ע וצריך להקפיד במעשיו תרלג
 במכות מצרים הפלה ה' בין ישראל למצריים, להודיע גבורתו בעולם תתצח
 הניסים לישראל במצרים היו לפני משוה"ד והעונש למצרים בדין תתצט
 צדקה מצלת ממיתה רק לבני תתרט
 לבני יש מדת לב נשבר, משא"כ באוה"ע תתרטו

כללי

ראוי ליקח לעצמו משרתים מזרע ישראל עד בני יכולים להתקיים רק כשמצייתים לזקני הדור עט
 שם יהודי יאות רק לעניו תרכו
 ע"ז ג"ע ושפכ"ד מקלקלים את יסוד הישראל, ע"כ ענשם גלות תתקנט
 לצדיק יש שמחה מעצם היותו יהודי תתרפב
 עצם קיום ישראל הוא חיזוק לגאולה תתתקפב

כבוד

גנות הרדיפה אחר הכבוד

ההשתדלות אחר הכבוד גורמת שתסתלק ממנו קכה
 הרודף אחר הכבוד סופו שיאבד שמו קכה
 הכבוד לעשירים הוא כבוד מדומה רטו, תתשפח

הרודף אחר הכבוד שנותיו מתקצרות מעגמ"נ תתכז
 הרודף אחר הכבוד, כל ימיו מכאובים תתכז, תתל
 כל בקשת כבוד אסורה מלבד כשכוונתו לכבוד שמים תתכח
 יש בו חסרון, גם כשמכבדים אותו מבלי לבקש תתכח
 הכבוד הוא דמיון בעלמא, והחכם משכיל שלא לרדוף אחריו תתכט
 רדיפת הכבוד הוא עון פלילי ויש בו כח להמית תתכט

רדיפת הכבוד ממעטת חיי עוה"ז ומפסידה חיי עוה"ב תתלא
 רדיפת הכבוד מפסידה את השכל הישר ונחשבת כמיתה תתלא
 רודף הכבוד רואה רק את עצמו וכאילו כל העולם נחרב תתלב
 בגין כבוד, נכנסים בנ"א למחלוקת תתרנח, תתרנט
 כבוד היא הנאה רוחנית, ע"כ מנכין לאדם שכרו מעוה"ב תתרטז
 הרודף אחר הכבוד נקרא בעל רוח גבוהה תתרעח
 אם מחשיב את הכבוד ובורח ממנו, יענש שהכבוד ירדוף אחריו תתתח
 לא יחמוד שיכבדוהו כמו שמכבדים אחרים תתתיד
 הכבוד עלול להביא את האדם לגאווה תתתקמח
 אף בימי הזקנה מלווהו נסיון הכבוד תתתקנד

עצות נגד רדיפת כבוד

עצה לבטל את הרהורי הגאווה הבאים מהכבוד רצט
 עצה להתגבר על גאווה כשתלמידיו מכבדים אותו תשטז
 שיתבונן שהאנשים בזים לו בלבם תתכח
 שיתבונן שסופו למות ויתן דו"ח בבי"ד של מעלה תתלב

המתכבד בתורה ומצוות

הנהגה לעצמו מכבוד התורה עונשו חמור קכט
 שלא ינהג כבוד בעצמו כשמקיים מצוות תפד
 אסור ללמוד תורה ע"מ שיכבדוהו תרמא
 המתכבד מקיום המצוות, דומה לעובד ה' בשיתוף תרמח
 המתפלל בנעימות וכוונתו לכבוד עצמו, חוטא תרמט

דרכי

מפתח ערכים

אבות

סא

ויתור והתרחקות מהכבוד

להתפרנס בכל דבר ולא להימנע מחמת כבוד קט
לוותר על כבודו עבור השלום קיט
אל יבקש כבוד בשביל עצמו רק בשביל כבוד התורה תתה
הבורח מן הכבוד, הכבוד רודף אחריו תתה
כשיתרחק מקנאה תאוה וכבוד יהיה בשמחה תתה
ת"ח צריך להתרחק מהכבוד בתכלית הריחוק תתה
ילמד בגין אהבת ה' ולא בגין הכבוד תתה
על אף שמתרחק מהכבוד, ידאג שיתנו כבוד לתורה תתה

כבוד ראוי

שלא ישפיל אדם עצמו לפני ילדים ואנשים פשוטים תפה
כבוד ניכר במלבושים נאים תריג
להחשיב כל כבוד שמתכבד, אפילו מאנשים פחותים תשטו
הרוצה שיכבדוהו, יהיה זנב לאריות ולא ראש לשועלים תשנו
לכבד אדם לפי חכמתו הפנימית ולא לפי צורתו החיצונית תתיח
השי"ת ריחם על הכה"ג שלא יטמא כדי שלא יזלזל בכבודו תתקיא
רק הכבוד שמגיע בגין התורה קיים לעולם תתשפה
הכבוד יכול לסייע לעבודת ה' תתתקמוח
מה שמכבדים את הבנים הוא בגין אביהם תתתקנוג

כבוד רב ותלמיד

ראוי לרב לכבד התלמיד, כי התלמיד מחכים את רבו תשיב
לכבד את תלמידו הגם שהוא העמידו תשיג
ע"י שהרב מכבד את תלמידו גורם שיצליח בתורתו תשיד
צריך התלמיד לכבד הרב אע"ג שהרב נהנה ממנו תשיח
הרב אינו צריך לנהוג כבוד בתלמידו תתשפ
לנהוג כבוד במי ששמע ממנו ד"ת תתשפב
דהמע"ה כיבד את אחיתופל תיכף כשלמד ממנו אות אחת תתשפה

אין צורך לנהוג כבוד ברב שלימדו אומנות וכיוצ"ב תתשפז

כיבוד אחרים

ראוי ליתן כבוד רק לבעל מעש"ט ולא לכסיל תרח
אדם המכבד את חבריו, גורם שהם יכבדוהו תרח
מה שאדם מכבד את הפחות ממנו, מביא לאחזות תשיב
לכבד כל אדם בערך אחד יותר מכבוד המגיעו תשיג
לכבד את חבריו מבלי לצפות לגמול תשיז
יש חיוב לכבד לומדי תורה, כהנים, מלך תשכח
אדם נכבד מכבד הפחות ממנו, ואדם נקלה משפילו תשנו
צריך ליתן כבוד למלך, אולם אין למלך להתגאות תתכח

חברים הלומדים יחד, אי יש להם חיוב לכבד זא"ז תתשפ

העוסק בחכמות שאינם מן התורה אינו ראוי לכבוד תתשפז

יש לכבד רק את העוסק בתורה ולא העוסק בשאר תתשפז

חכמות תתשפז

הכבוד שמכבדים לחכמי האומות אינו נשאר לעולם תתשפח

הכבוד שחולקים לבעל מעלות חיצוניות אינו בגין תתשפט

האדם עצמו תתתז

צריך לברוח מהכבוד, אך לאחריים צריך לתת כבוד תתתמו

בשעת לימודו לא יחלוק כבוד לאף אחד תתתמו

כבוד הבריות

לכבד את חבריו כשם שחפץ שיכבדוהו רחצ
התגברות על הכעס היא עצה להזהר בכבוד חבריו שא
ע"י שיזהר בכבוד חבריו, יתגבר מלכעוס עליו שא
להזהר בזה אפילו במקום פיקו"נ תעה
צריך לנהוג כבוד בחבריו, כי לומד מהם תשטז
להזהר בכבודו של אדם הגם שהוא עניו ושפל רוח תשפו
לכבד אדם לפי חכמתו הפנימית ולא לפי צורתו החיצונית תתיח
מי שאינו עוסק בתורה מבוזה את עצמו תתשעב
ע"ע בין אדם לחבריו, הלכנת פנים

כבוד התורה

זהירות בכבוד ת"ח, שלא להתקרב יותר מדאי שה אסור ללמוד ע"מ שיכבדוהו, ומותר לכבוד התורה בשנים קדמוניות היה יותר כבוד התורה טעם שמותר לת"ח להתפרנס, משום כבוד התורה

תרמא
תרנב כבוד התורה
תרנא כבוד התורה
תרנג כבוד התורה לכבד ספרי הקודש
תרנג מכלל כבוד התורה, להניח ס"ת במקום ראוי ולא לדבר בקריה"ת
תרנג מכלל כבוד התורה להראות שאין אות ותג מיותר בתורה
תרנג חידושי תורה הם כבוד התורה
תרנג להזהר בכבוד לומדי תורה ולדבר בשבחם
תרנד מכלל כבוד התורה שהעוסק בה מדותיו מתוקנות
תרנה ההולך לביהמ"ד מקבל שכר משום כבוד התורה
תרכא בעת שכבוד התורה מושפל, אפשר לזכות ביותר להשגה בתורה
תשכט גודל הכבוד שיש לחלוק לתורה ביום שמח"ת, ומקור הדבר
תשנא יש לכבד רק את העוסק בתורה ולא העוסק בשאר חכמות
תשנא רק הכבוד לחכמי התורה הוא אמיתי, והכבוד לעשירים, מדומה
תשנא הכבוד המגיע לאדם בגין לימוד התורה מתייחס אליו בעצמו
תשנא צריך לחנך את בניו לכבד את התורה
תתנו

כבוד רבו

כבוד רבו נלמד מכבוד שמים
תשיח לכבד את רבו אע"פ שמייסרו בתוכחה
תשיח צריך התלמיד לכבד הרב אע"ג שהרב נהנה ממנו
תשיח החולק על רבו כחולק על השכינה
תשיט המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה
תשיט אסור לתלמיד לישב במקום רבו
תשנא אין צריך לנהוג כבוד ברב שלימדו אומנות וכיוצ"ב
תשנא אל יבקש כבוד בשביל עצמו, רק בשביל כבוד התורה
תתנה

כבוד שמים

ע"י קיום מצוות בציבור נעשה כבוד שמים רבה גם רשע גורם כבוד שמים ע"י שנענש על החטא

תריח
תרלד כשאדם מתנהג כראוי, מרבה כבוד שמים
תרנה כבוד השי"ת הוא מכלל כבוד התורה
תשיב בכלל כבוד שמים, גם כבוד ת"ח
תשצב מותר לשמוח במפלת השונא כשהשמחה על כבוד שמים
תתכב קנאה היא פגיעה בכבוד שמים
תתכח כל בקשת כבוד אסורה מלבד כשכוונתו לכבוד שמים
תתמב הכל צריכים להכיר ולידע כי הקב"ה חזק ואמיץ כח ע"י מיתת הבריות מתבררת גדולתו של השי"ת שרק הוא נצחיי
תתמג ככל דבר יחשוב אם יצא מזה כבוד שמים
תתנא יסתיר יסוריו משום כבוד שמים
תתקפד ככל פעולה שעושה יחשוב למען כבוד שמים
תתקפז ע"י שיתקן מדותיו יתרבה כבוד שמים

כהונה

בזמן ביהמ"ק השני היו כהנים קונים את הכהונה בממון
שפא טעם שר' חנינא נקרא סגן 'הכהנים', לשון רבים
שפב יש חיוב לכבד כהנים
תשכח מי שיש לו כתר כהונה קונה שם טוב
תשכט בכתר כהונה נכלל דברים שבין אדם למקום תשלא תפקיד הכהנים להזריח את ישראל ולקרנם להשי"ת
תשלא להתחזק בגלות ע"י שנזכר כתר כהונה
תשלב מחלוקת אם כהונה נקנית מדברים גשמיים או רוחניים
תתנוז כהונה היא בירושה מאבותיו
תתנוז

כוונה

ע"ע מחשבה

כוחות

ע"ע כשרונות, תכונות

תשעח	הכועס כאילו עובד ע"ז
תשעח	הכועס עלול להטיח דברים כלפי מעלה
תשעט	בשעת כעס אדם נחשב כשוטה ופטור מהמצוות
תשעט	בשעת כעס לא תועיל בקשת מחילה ג' פעמים
תשעט	כעס מורה על חסרון דעת
תתקפג	מחלוקת בעיני ממון גורמת לכעס
תתקפג	הכועס מאבד הקדושה מנפשו והופך עצמו לבח' ע"ז
תתקפד	הכועס פוגם בכל איברי גופו, ושאר החטאים, באבר א'
תתקפד	הכועס גורם נזק לנפשו ולגופו ולכל סובביו
תתקפה	גם מי שמרצה את מכעיסיו, גרוע אם ממחר לכעוס
תתקפז	גם מי שממחר להתרצות, גרוע, כי בכעסו מפסיד
תתקפז	יש אדם שמשכים ממטתו מתוך כעס
תתקפז	מי שנוח לרצות אינו מרגיש בגריעות המדה וממחר לכעוס
תתקפח	הכועס נקרא רשע על שם סופו
תתקפד	כעס הוא ענף ממדת הגאווה וע"כ הכועס נקרא רשע
תתקצג	מי שאינו יכול לעצור את כעסו אינו יכול לעצור תאוותיו
תתקצג	הכועס נקרא כסיל, כי נחשב כעובד ע"ז
תתקצט	הכעס גורם לשכוח תלמודו
תתתסא	חטא כעס חמור יותר מכל עבירות
תתתסא	כעס היא רעה עד מאוד
תתתסא	הכעס מביא לידי טעות
תתתסג	כעס בא ע"י חיסרון באמונה

התרחקות מכעס

רמא	שלא יהיה הרב כעסן לתלמידיו
רצ	בעל לב טוב מתרחק ממדת הכעס
תשעט	לא לריב עם חבריו באופן שיבואו לידי כעס
תשפ	כשחברו בכעס לא ימלא בקשתו
תתקלד	החכם אינו נכנס לדברי הכועס, שלא להגביר כעסו
תתקלד	יש לאדם בחירה אם להיות בכעס
תתקלד	חסיד ממחר לרצות עצמו בעודו כועס

כולל אברכים

בענין מקום שתקנו ללמוד לכה"פ שנתיים בכולל תשי

כותל המערבי

מעלתו לאחר חורבן הבית
נותן חיזוק לישראל בגלות

כח

עוסקים בצרכי ציבור מקבלים מהקב"ה כח לפעול למעלה מהטבע
כשעוסק בטיול, יכוון להחליף כח לעבודת ה' שכה כח האדם נחלש בעודו בחייו
הקב"ה נותן לאדם כח לכל דבר אפילו להתפלל ולהודות לו
להשתמש בכוחות שנתן השי"ת, לקיום המצוות

המוכיח צריך להיות בעל כח
בכדי לקיים מצוות נדרש לאדם כח
טוב לו לת"ח שיהיה בעל כח
הבחורים יכולים לעבוד את ה' ע"י ריבוי כוחם

כיבוד אב ואם

כיבוד אב ואם מצוה שמתחייבת גם מצד השכל קעו
ביאור שהמכה אביו בחנק והמקללו בסקילה תל מיראת אב ואם לומדים על יראת שמים ויראת רבו
צריך לדרוש מבניו שיכבדו אותו מחמת מצות כיבוד אב

כילות

ע"ע קמצנות

כישוף

ריבוי נשים גורם שיעשו כשפים לבעליהן רגה

כסיל

הכועס נקרא כסיל, כי נחשב כעובד ע"ז תתקצג

כעס

גנות הכעס

כעס ומרה שחורה מביאים למיתה שיד

החכם, הכעס אינו מצוי אצלו בהישג יד	תתקצד	כעס ראוי
להקפיד מכעס יותר מכל עבירות	תתתסא	שלא למהר לכעוס אלא במתינות במקום הצורך ש לפעמים צריך לכעוס, ואז ראוי להודיע למי שכועס עליו
הכובש כעסו, שכר ותוצאה		יש פעמים שאדם מחוייב לכעוס כגון על עוברי עבירה
האדם יתרחק ממדת הכעס ואז יהיו לו אוהבים	קמוד	כשמוכיח תלמידיו, יהיה כעס הפנים ולא כעס הלב
בזכות כבישת הכעס יזכה לפרנסה	קנו	אף כשצריך לכעוס על עוברי עבירה, יעשה זאת בהשכל
המוכיח בנועם גם במקום שמותר לכעוס, הקב"ה אוהבו	תתקצא	תתתסא
הכובש כעסו, מורה על חכמתו, והקב"ה אוהבו	תתקצב	ע"ע פיוס
כשיזהר מכעס, תישאר חכמתו בקרבו	תתתסא	
השומר כעסו בקרבו, העולם עומד בזכותו	תתתסב	
מעלת מי שאף בלבו אינו כועס	תתתסב	
התגברות על מדת הכעס		
עצות לכעס, כבוד חבריו, הזכרת יום המיתה, לימוד התורה	דש	
ע"י שיתגבר על הכעס יבוא לזהירות בכבוד חבריו	שא	
ע"י עין טובה יתגבר על מדת הכעס	שא	
ע"י שיהיה בכבוד חבריו יתגבר על הכעס	שא	
צריך להתייגע על ביטול מדת הכעס	תתקפד	
העצה למדת הכעס לחפש דרכים להיטיב לאחרים	תתקפה	
עצה למדת הכעס להחפץ לה' שיצילו מזה	תתקפו	
ע"י שרואה בגריעות הכעס, יתגבר על הכעס	תתקפח	
המתגבר על כעסו נקרא חסיד	תתקצד	
לרצות חברו בשעת כעסו		
לא ירצה בשעת כעס אפילו שמצוה לעזור לחבריו	תשעז	
לא ירצה בשעת כעס כי יכול להטיח דברים שאינם ראויים	תשעה	
המרצה חבריו בשעת כעסו עובר על לפני עוור	תשעה	
לא ירצה את הכועס עד שתתקדר דעתו של הכועס	תשעה	
לא ירצה בשעה שעלול לכעוס, אף אם כעת אינו כועס	תשעט	
כף זכות		
לפעמים יש לדון חבריו לכפ"ז בכדי להחזיק הידידות	פא	
בצדיק הוא חיוב ובבינוני הוא מדת חסידות	פג	
ע"י שיתבונן על כללות האדם ומעלותיו	פג	
רשע אסור לדונו לכף זכות אלא לחובה	פג	
דרך צדיקים ללמד כף זכות אפילו על אנשים פחותים	פה	
שלא ילמד החוטא זכות על עצמו אלא יעשה תשובה	צז	
שהדיין ילמד זכות על מי שנתחייב בדין	ק	
לדון לזכות את האדם אחר פטירתו שכבר נזדכך וקיבל עונשו	קא	
לא לדון את חבריו עד שיגיע למצבו	רכט	
גם רשע צריך לדון לכף זכות, וב' טעמים ע"ז תריט	תרכ	
לדון את האדם לטובה לפי תכונותיו	תרכ	
לדון חבריו לכף זכות כי לעולם לא יגיע למקומו	תרעג	
שלא לדון לחובה איש ישראל	תרעג	
סימן מובהק לצדיק, שרואה בכל איש ישראל רק זכות	תתרסו	
ידון את החברותא שלו לכף זכות	תתקז	
אם פגע אחד בכבודו, יכריעו לכף זכות	תתתקח	
כשחבירו נכשל בדבר הלכה, יכריעו לכף זכות	תתתקח	
שכר ותוצאה		
כשדן את חבריו לכף זכות כך דנים את חבריו בשמים	פד	
הדן לכף זכות ידונו אותו לכף זכות	פד	

דרכי

מפתח ערכים

אבות

סה

אפילו מי שאין לו כשרונות, יעסוק בתורה ולא
במסחר
תשנה
גם מי שאין לו כשרונות להבין בתורה, יקבל שכר על
היגיעה
תתשכח
ע"ע תכונות

כתיבה

כתיבת ד"ת בערש"ק אחר חצות
עט הסופר והאותיות נבראו בערב שבת ביה"ש
תמא
תתקכו
להודות לה' שנתן בלב חז"ל לכתוב המשניות
והברייתות
תתשמח

כתר כהונה

ע"ע כהונה

כתר מלכות

ע"ע מלכות

כתר שם טוב

ע"ע שם טוב

כתר תורה

ע"ע תורה

לב

הלב הוא השכל
הלב מעורר את כל פעולות האדם
לכל אדם יש שני לבבות
רצ
רצ
תתתסד

לב טוב

בעל לב טוב מדבר דברים כראוי ואינו כועס
לב טוב מביא למדות טובות
מורה שכוונת האדם לשם שמים
לב טוב הוא הטוב האמיתי
בכדי לזכות לתורה צריך לב טוב
כשיש לו לב טוב יתן לאחרים מכיסו
הזוכה ללב טוב אינו מתקנא בחבירו
רצ
רצ
רצ
רצא
תתתסג
תתתסד
תתתסד

לב נשבר

ע"ע ענוה

ע"י לימוד לכף זכות ניצול מדיבורי לשה"ר
ע"י שדן את חבירו לכף זכות מעורר רחמים על
עצמו
מה
המלמד זכות, ילמדו עליו זכות אחר מותו
הדן ת"ח לכף זכות, יש בו בחי' צדיק
ע"י שיזון את שונאיו לכף זכות יתהפכו לאוהבים
תרגד
תשנג

כפירה

ע"ע מינות

כפרה

ע"י זהירות לדון כראוי בד"ת מתכפרים העוונות
קסו
ע"י לימוד התורה זוכים למחילת עוונות
ע"י אהבת הבריות זוכים למחילת עוונות
ע"י לימוד תורה בחבורה זוכים למחילת עוונות
תיח
חסרון פרנסה הוא בכדי לכפר על העוונות
יסורים ממרקין החטא אפילו כשאין האדם זוכר
החטא
תקמ, תקמג
היסורים הם לטובת האדם למרק עוונותיו
הקב"ה מוחל העוונות מחמת שפלות האדם
תרכט
ע"י מדת ענוה עוונותיו נמחלים
תרגל
עוון חילול ה' מתכפר רק במיתה
תרגל
עניות היא כפרה על העוונות
תרגז
השמח במפלת שונאו, נמחלים לשונא עוונותיו
תשפז
המעביר על מדותיו מעבירין לו על פשעיו
תתקצ

כשרונות

על האדם לנצל את כל כשרונותיו
שלא לסמוך על כשרונותיו בלימוד התורה
לעסוק בתורה אפילו שאין לו כשרונות
באדם טמונים כשרונות שאינו יודע מהם
גם בעלי כשרונות צריכים להוסיף ביגיעת התורה
תנא
מן השמים מצפים מהאדם לפי מסת כשרונותיו
תקעב
מי שאין לו כשרונות ומתייגע בתורה, זוכה מהשמים
להשגה גדולה
תרפא

לבוש

מלבושים יקרים מביאים לגאווה
 מקיום המצוות נוצר מלבוש לעוה"ב
 בעוה"ז יש לאדם כמו ב' לבושים, ובמיתתו מסיר
 הלבוש החומרי
 כשאדם נכנס אל המושל הוא מסיר מלבוש העליון
 על אף שבגדיו יהיו קרועים לא ימנע עצמו מלעסוק
 בתורה

רפט
 שזו
 תשסב
 תשסג
 תתשצח

לוחות

לוחות ראשונות ושניות נבראו בער"ש, ויש חילוק
 ביניהן
 לוחות הברית נבראו בער"ש והיו אצל הקב"ה עד
 קבה"ת

תתקכו
 תתקכו

לולב

ביאור בגזירת חז"ל שלא ליטול לולב בשבת תריב

לידה

התינוק יוצא ממעי אמו כדי ללמוד תורה עם חבר
 בלידתו יש לחשוש אם חייו בעוה"ז יעבור עליו
 כראוי
 מלידת האדם יש הוכחה לתחה"מ
 כל אדם נולד עם מדות טובות, אלא צריך לחזקם
 האדם נולד, ויברא שוב בתחה"מ
 התינוק אינו רוצה לצאת כי לומד תורה במעי אמו
 הגם שעל כרחו נולד, יעמוד בדין שמים
 האדם נולד עם מדות רעות וצריך לתקנם

רסח
 תתלה
 תתלו
 תתלט
 תתמוח
 תתנו
 תתנח
 תתשכב
 ע"ע אדם

ליל הסדר

ע"ע פסח

לילה

הוא זמן שליטת המזיקים ושאר פורעניות
 להזהר מלהיות נייעור כל הלילה שזה מזיק לגוף
 שעות הלילה מועילות ביותר לתורה
 העוסק בתורה בלילה הקב"ה מאזין לו

תב
 תג
 תג
 תד

מחצות לילה הוא זמן גדול והקב"ה מטייל בג"ע

לילה מרמז על הגלות
 במעלת לימוד התורה בחצות
 חצות לילה מסוגל להשגת התורה

תד
 תד
 תתנג
 תתנג

לימוד

הלומד מכל אדם הוא חכם
 ע"ע תורה

תר

ליצנות

המחשיב רק תורתו ולא תורת חברו נקרא לץ שפט
 כשאין מדברים בד"ת, נחשב למושב לצים, אפילו
 שאין מדברים כלום
 ב' מיני ליצנות, הלועג בדיבורו, העושה פעולה
 המראה זלזול
 מקום שעוסקים בו בליצנות, המקום נטמא
 שנים המתגאים זה על זה הרי זה בחי' מושב לצים
 בעוון דיבורי ליצנות באים יסורים על האדם
 ע"י דיבורי ליצנות נגרם ביטול תורה
 בגנות בנ"א העוסקים בשחוק וליצנות
 כנגד כל דיבור של ליצנות יוצא דיבור של תורה
 מלבו
 כדי לזכות לתורה ימעט בליצנות

שצא
 שצב
 שצג
 תסה
 תסו
 תצ
 תתס
 תתנה

לעתיד לבוא

הצדיקים יתענגו והרשעים יצטערו על תענוגי
 הצדיקים
 הצדיקים יזכו לחיי עוה"ב והרשעים לגיהנם
 לעת"ל לא תהיה בחירה ברע, אלא כולם יעבדו את
 ה'
 לעת"ל נוכל להבדיל בין עזות דקדושה לההיפך
 אז יתוודע התכלית שבשבילה נברא האדם
 יהא ניכר כבוד ה' בכל העולם
 ע"ע גאולה, עולם הבא

תתקפו
 תתקפו

לפני עור

המרצה חבירו בשעת כעסו עובר על לפני עור
 תשעח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

סז

לפנים משורת הדין

מי שנוהג לפנים משורת הדין נקרא חסיד
להתנהג עם חבריו לפנים משוה"ד
ע"ע חסידות

לשון הרע

לימוד לכף זכות מציל מדיבורי לשה"ר
בריבוי דברים עלול לבוא ללשה"ר
שלא להשתמש בכח הדיבור לדבר על חבריו
אסור לספר הרבה שבח האדם אלא מקצת
שלא לספר שבח האדם לפני שונאיו
האיסור לספר בשבח אדם הוא שלא דווקא בפניו
הנוהר מלשה"ר הקב"ה מקיים דבריו
לא להוציא שם רע על ממון חבריו
העוסק בתורה לשמה יכול לדבר בלא לשה"ר

התשנב
צריך לעשות גדר שלא להכשל בלשה"ר
רוח הטומאה שורה על המדבר לשה"ר
תתנפא תתנפא

לשמה-לשם שמים

ע"ע אכילה, גשמיזת, מצוות, תורה

מאכל

ע"ע אכילה

מדה כנגד מדה

כשאדם מקיים מצוות במעשה גם הקב"ה מטיב עמו
במעשה
הקב"ה משלם מדה כנגד מדה בכל הפרטים
מדה כנגד מדה הוא מיסוד מדת הרחמים
ע"ז יודע האדם על מה לשוב בתשובה
גם רבים שהרשיעו נענשים במדה כנגד מדה
הרשע נענש במדה כנגד מדה לפעמים בגלגול אחר
הקב"ה עושה מדה כנגד מדה במצוות ובעבירות

תקמג
ע"י התבוננות באבר שנענש, ידע על מה לעשות
תשובה
תשד
לאנשי העולם יודע כי הקב"ה עושה מדה כנגד מדה
תתמה

הקב"ה שולח לאדם עונש ממין החטא כדי שידע מה
לתקן
תתקמא

מדה כנגד מדה במצוות

המתנהג בשלום עם חבריו, גם הקב"ה כן ינהג עמו
קסו

המפזר ממון לחפצי שמים, יתן לו הקב"ה ממון
הרבה
העושה מצוות ברצון, הקב"ה משפיע עליו טובה
ברצון
כשאדם מבטל רצונו להשי"ת, השי"ת מבטל רצון
אחרים עבורו
רכא

לפי קבלת עול תורה, כן הורדת עול מלכות ודרך
ארץ
תו

לפי מדת קבלת עול תורה, כן מדת שעבוד לצבא
תט

הפותח ידו לצדקה אף הקב"ה פותח ידו ולהיפך
תצה
צדקה מצילה ממותה, כשם שבצדקתו מציל נפשות
תתרט

המזכה אחרים לא ייגרם על ידו שאחרים יחטאו
בשוגג
תתרטא

מדה כנגד מדה בעוונות

מי שהרג, יהרגוהו אחרים
ביאור במה שקרח, נענש מדה כנגד מדה להבלע
באדמה
שפו

טעם שהמלבין פני חבריו אין לו חלק לעוה"ב תעה
מעשה בחסיד שזלזל בספרי קודש ואחר פטירתו
זלזלו בגופו
תריגד

המתנהג עם חבריו ע"פ דין, הקב"ה מתנהג עמו
במדה כנגד מדה
תרטד
מי שאינו מחזיק תורה אע"פ שהוא עשיר, מדה כנגד
מדה ייעני
תרפב

המזלזל במעשרות, והכהנים והלויים רעבים, מדה
כנגד מדה יבוא רעב לעולם
תתקמא

בי"ד שאין מענישים, גורמים מיתת דבר לעולם
תתקמט

זלזול בשמיטה הוא כפירה, וע"כ העונש על זה הוא
מיתת דבר שהיא מיתה השגחית
תתקנ

הפוגם בדיבורו ונשבע לשקר, אין לו מעלה על בע"ח
והם פוגעים בו
תתקנד

<p>תורה ומדות התורה שוכנת רק במי שיש לו מדות טובות כג. תקנא, תתשמח ההשגה בתורה רק ע"י מדות טובות כו, שיט, תקמט ידיעת התורה מועילה לקניית מדות טובות תקמח מדות הבאות ע"י תורה חזקות יותר ממדות בעלמא תקמט</p>	<p>ע"ז ג"ע ושפכ"ד ושמיטה, מדה כנגד מדה שילכו בגלות בגינם תתקנח הגוזל מתנות עניים שרוצה לשמור ממונו לעתיד, מדה כנגד מדה יתקצרו ימיו תתקסז ע"ע עונש, שכר</p>
<p>מי שמדותיו מתוקנות הוא מכלל כבוד התורה תרנה עניני מדות טובות ורעות שייך גם בלימוד התורה תתרו תיקון המדות הוא רק ע"י עסק התורה תתשכב תכלית התורה, ללמד לאדם תיקון המדות תתשכג המדה הטובה מכל המדות היא לימוד התורה תתשכו חשיבות התורה הינה רק אם האדם גם מתקן את מידותיו תתשצ</p>	<p>מדות כל אב יכול ללמד את בנו מדות טובות כח התנהגות האב במדות טובות משפיעה על הבנים כט עניני מדות שבתורה נתקבלו למשה מסיני לט לבחור לעצמו חבר בעל מדות טובות מא כל אחד נברא עם מדת החמדה ויכול להשתמש בו לטוב ולמוטב תקזז בני אדם שונים אלו מאלו במדותיהם תשז מדות טובות נקראים שם טוב כשמושרשים בו תשלב</p>
<p>עבודת תיקון המדות מדות טובות אפשר להשיג בנקל לא לילך במדות בדרך האמצע קצה לתקן קודם מדה אחת וע"ז בנקל לתקן השאר</p>	<p>ע"י שהאבות נזדככו במדות טובות, פעלו שיוצ"ח יוכלו ג"כ להזדכך בזה צדיק משתמש בכל המדות, לטובה, ורשע, לרעה תתרב</p>
<p>מדות טובות, שכר ותוצאה כשעוסקים בעניני מדות טובות גורמים טהרת האויר כה מדות טובות הם הכלים לקיום תורה ומצוות כראוי לב ע"י מדות טובות זוכים ישראל לעוה"ב לג ע"י שמחזיקים במדה אחת בשלימות היא תסייע לשאר המדות רפה ע"י מדת נדיבות יזכה לכל המדות הטובות רפו המדות עוברות בירושה מההורים לילדים רעה הביישנות היא ראש למידות טובות תתמזז המעביר על מדותיו מעבירין לו על פשעיו תתקצ המעביר על מדותיו נענה מן השמים בתפילתו תתקצ עין טובה, רוח נמוכה, נפש שפלה, כוללים כל המדות טובות, ולהיפך תתקעב בזכות שאדם כופה את טבעו תבוא הגאולה תתקצב ע"י שיתקן מידותיו יתרבה כבוד שמים תתקפז</p>	

דרכי

מפתח ערכים

אבות

סט

דברים המביאים לתיקון המדות

ממעשי האבות אפשר ללמוד מדות טובות
ע"י לימוד מוסר באים לתיקון המדות כז, שיט
ע"י התחברות לאדם טוב יזכה לתיקון המדות רפו
מדות טובות מקורם מלב טוב רצ
כפי ריבוי הפעולות קונה בנפשו מדות טובות תקבו
ע"י ריבוי נתינת צדקה ירגיל עצמו במדת הנדיבות
ע"י שירגיל האדם עצמו לטוב, יהפוך מדותיו לטוב
תתקעב
תתקצב

מדות רעות

צדיק שיש לו מדות רעות יש להתרחק ממנו פח
מדות רעות הם בחי' חולי העובר בירושה רעה
עין רעה יסוד כל המדות הרעות רצב
העצבות שורש לכל המדות הרעות רצז
בעל מדות רעות ניכר הדבר בפניו תרכ
גם אדם שנברא עם מדות רעות מחויב לתקנם
תלט
בענין מדת הכעס התקפג
מי שאינו משנה מדותיו הרעות נקרא רשע תתקצב
עין רעה, רוח גבוהה ונפש רחבה מכוונות כנגד קנאה
תאוה כבוד תתרעה
הגאווה שורש של מדות עין רעה, רוח גבוהה נפש
רחבה תתרפב

מדרגות

שלא לדבר אודות מדרגות שאינו אוהז בהם רצב
כל אחד מישראל יכול להתעלות למדרגה גבוהה
בריאת העולם היה במדרגות, כי האדם תכלית
הבריאה תתפא
בשעת נסיון נוטלים מהאדם מדרגותיו, ועליו לעמוד
בנסיון תתצו
חסיד נקרא מי שעולה ממדרגה למדרגה בעבודת ה'
תתרכה
לפי מדרגת התלמיד אפשר להוכיח במדרגת הרב
תתרעט

מדת הדין

ע"ע דין

מדת חסידות

ע"ע חסידות

מדת סדום

כמה אופנים וביאורים במדת סדום תתקע
הנותן צדקה מחויב ולא מנדיבות, זו מדת בינוני וי"א
מדת סדום תתקע
מדת סדום, שלא ליתן צדקה לעניים תתקעא
המשתמט מצדקה בתירוץ שנותן לעניי עירו, ה"ז
מדת סדום תתקעג
המפרסם מעשיו ודעותיו לנהוג בקמצנות, זה בחי'
סדום תתקעג

מוכיח

ע"ע תוכחה

מוסר

לימוד מוסר מעורר לתשובה ולטהרת הלב כד
ההתבוננות בהם מסוגלת לתיקון הנפש כז
עיקרי המוסר נלמדים ממסכת אבות כז
אין די בלימוד אלא צריך לקנותם בנפשו קנין גמור לד
דברי מוסר מעוררים הניצוץ שבלב כל יהודי לד
מכל דבר שאירע לאדם צריך ללמוד לעבודת ה'
רה
יש כח מיוחד למוסר שנותנת האם לבנה רעט
ע"י לימוד מוסר באים לתיקון המדות שיט
מעלת סיפורי צדיקים כלימוד מוסר תטז
המוסר הגדול לישראל, היותם בני מלכים ושלא
יתלכלכו בחטא תקי
גם לומדי תורה צריכים ללמוד ספרי מוסר תקנה
ספרי מוסר מחזירים ירא"ש באדם תקנה
מלבד הלימוד בספרי מוסר צריך גם רב לשמוע
ממנו תשמו
ללמוד מוסר וחיזוק לעבודת ה' מכל אדם תשנ
אופן שמיעת המוסר תתרכו
חובת לימוד ספרי מוסר תתתצא
ע"ע חשבון הנפש, תוכחה

מותרות

ע"ע הסתפקות במועט

הת"ח מוחל על עלבון עצמו, אך מוחה על כבוד ת"ח
תתשסו

אחר
ע"ע כפרה

מחלה

ע"ע בריאות, חולי

מחלוקת

ע"י דין תורה כראוי מרחקים המחלוקת מז
בד"ת ראוי לחלוק אפילו על גדולים ממנו סו
דרך איש מריבה להצדיק את עצמו קיט
ראוי לעורר מחלוקת בין הרשעים קכא
עיקר המחלוקת מחמת שרואה את עצמו צדיק
וחבירו רשע רל
אחר שהתחילה המחלוקת א"א להפסיקה תרכג
להזהר מלהיכנס במחלוקת של צדיקים תתרנז
תתרנז
בגין כבוד, נכנסים בנ"א למחלוקת שאין לה קיום
תתרנז
בגין כבוד, עושים מחלוקת אפילו שמפסידים
תתרנז
שלא יעשה מחלוקת מחמת חילוקי דיעות בתורה
תתתקח

גנות המחלוקת

לברוח ממחלוקת כי אין דבר טוב יוצא ממנה תרכג
החולק על רבו כחולק על השכינה תשיט
קשה להקב"ה המחלוקת בין בני" תתרנג
מחלוקת ר"ת מ'כה ח'רם ל'וקין ק'ללה ת'ועבה
ת'כלית תתרנז
מחלוקת היא עיקר סיבת חורבן ביהמ"ק תתרנז
המחזיק במחלוקת עובר בלאו תתרנז
גורמת הרבה צרות, לערים בתים בתכנ"ס ות"ח
תתרנז
גורמת הרבה עוונות בעיני בני"א לחבירו תתרנז
גורמת לעון חילול ה' תתרנז
עיקר כוחו של היצה"ר נולד ממחלוקת תתרנז
מחלוקת גורמת שכחת התורה תתרנז

מחלוקת לש"ש

מחלוקת לש"ש מטרתה השגת האמת תתרנז
סופם של החולקים להתקיים תתרנז

מזיקים

לילה הוא זמן שליטת המזיקים תב
ע"י הרהור בד"ת יש שמירה ממזיקים תב
לגודל קדושת ירושלים לא שלטו שם מזיקים
תתקיז
המזיקים נבראו בער"ש ונפסקה יצירתם באמצע
מפני כניסת שבת תתקכח
מכח החטא נברא גוף מלאך משחית שמתחבר
לרוחות מזיקות תתקמד
ע"ע מלאכים

מזל

שלא לסמוך על מה שהשעה משחקת לרשע צב

מח

כח השועל במוחו, וכח הארי בגבורתו תשנד
בימי הנעורים מח האדם פנוי לקלוט התורה תשצו
החכמה וההבנה תלויה במח האדם תתתל
העובד ע"ז מקלקל את חלק המח שבאדם תתקנט
מחזיקי תורה ע"ע החזקת תורה

מחטיא

מחטיא אחרים

מי שאינו מקיים מצוות ומפריע לאחרים לקיים,
רשע תתרכו
קשה לו לשוב בתשובה מדרך הטבע כיון שמחובר
לאנשי רשע תתרסט
אם ירצה יוכל לשוב, אך לא יסייעוהו משמים
תתרסח
אין מסייעין לו לעשות תשובה, אבל יכול בעצמו
תתרסח

מחטיא רבים

מן השמים אין מסייעים לו להתגבר על יצרו
תתרסט
עושה כן להכעיס ולא בתאוה, ע"כ קשה לו לשוב
תתרסט

מחילה

בקשת מחילה ג' פעמים לא מיירי בשעת כעסו
תשעט
העוסק בתורה לשמה, מוחל על עלבונו תתשסח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עא

עין טובה מכוונת כנגד חלק המחשבה, כי העין תלויה בלב ובמחשבה
תתעד
כשעיניו התעייפו מלעיין בתורה, יעסוק בה במחשבה
תתשכה
במצוות שהאדם נהנה, צריך גבורה לכיין בהם לש"ש
תתשנד
צריך לחשב הדיבור קודם שמוציאו מפיו תתתכט
אם התורה תמלא את כל לבו אז תצילנו ממשכות רעות
תתתל
לא כל מה שחושב יש לומר בפה תתתפא
העוסק בתורה יקבל שכר גם על המחשבה בתורה תתתקמא

ע"ע מצוות-לשמה, תורה-לשמה

מטה משה

ע"ע משה רבינו

מטר

ע"ע גשם

מי מריבה

ביאור חטא מי מריבה תתתסג

מי שברך

טעם שעושים מי שברך לרב ביהמ"ד תתתקג

מילה

מי שאינו נימול או המושך ערלתו אין לו חלק לעוה"ב
תעז
מי שאינו נימול מחמת אונס יהיה לו חלק לעוה"ב תעח
ע"י ברי"מ מחזקים יחוד האומה הישראלית תעח
ע"י ברית מילה אנו מעידים על קבלת עול מלכותו ית'
תעח
המפר ברית מפר יחוד האומה הישראלית תעח
המפר ברית פורק עול מלכות שמים תעח

מים

החילוק בין בור סוד לבאר מים חיים רעו
נהר מתגבר למרחק יותר ממעיין רפ
מי הגשמים לא כיבו את אש המערכה ללמדנו לכוף את יצרנו תתקיא
לשתות מים דוקא ולא יין תתשצו

בירורי הדעות מביאים לחכמה ולהשגת האמת תתרגח
גם מי שאין הלכה כמותו, דבריו נרשמים בשמים והקב"ה שונה דבריו תתרג
גם מי שאין הלכה כמותו יקבל שכר בעוה"ב תתרג
שני הצדדים מחזקים זא"ז וכל אחד חפץ בטובת זולתו תתרגא
סימן למחלוקת לש"ש, שב' הצדדים משתדכים זע"ז תתרגד
מחלוקת צדיקים היא לש"ש, ולפעמים אצל התלמידים אינו לש"ש תתרגד

מחלוקת שלא לש"ש

גורמת קיצור ימים ושנים תתרג
מי שאין הלכה כמותו, אינו מקבל שכר אלא עונש תתרג
במחלוקת שלא לש"ש, כל אחד מבטל את חברו ורוצה ברעתו תתרגא
כשאדם מדמה שהיא לש"ש, ואינה כן, סוף המחלוקת להשאר תתרגב
להתרחק מאד ממחלוקת, כי קשה מאד שיהיה לש"ש באמת תתרגד
כשאינה לש"ש, באנשים שבצד אחד יש ג"כ פירוד לבבות תתרגו
ע"ע שלום

מחשבה

אצל נכרי מחשבה רעה כמעשה קטז
לימוד בקול מסלק מחשבות זרות בלימוד קלט
העוסק במלאכה יחשוב בד"ת בעת מלאכתו רט
רק הקב"ה יודע מחשבות בני"א רמו
הקב"ה מעניש את האדם לפי כוונתו ומחשבתו רמו
האדם יכול להזיק לחבירו ע"י מחשבה שיא
ע"י מחשבות קנאה גורם אויר השורף שיא
גם על הרהור בד"ת יש שכר כמו על דיבור שצה
עיקר מחשבת האדם צריכה להיות בתורה ולא במלאכתו תרפג
מעשה המצוה הוא בח" גוף, והמחשבה בח" נשמה תש
התאוה תחילה לכל הפעולות ואף למחשבה תתכג

עב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עדיף לשתות מעט כמה פעמים ביום מלשתות הרבה בפעם אחת
על אף שאכל דבר מלוח, לא ישתה הרבה מים

תתשצו

מינות

דברי כפירה ממיטין את הנפש
המינים מפרשים דברי החכמים שלא כראוי
בתורה טמונה התשובה לאפיקורסים
ע"י לימוד התורה ידע מה להשיב לאפיקורס
שלא ילך מעצמו להתווכח עם אפיקורס
שלא להודות לדברי אפיקורס אפילו רק כלפי חוץ
אפיקורס ישראל קשה יותר מנכרי
יש טובה במדת אפיקורסות כשצריך לסייע לעני

שלט

כשמתרבה הכפירה בעולם צריך ביותר ללמד לאחרים

תרטל

הכופר בעיקר, הקב"ה עצמו מעיד נגדו
שלא ללמוד חכמות חיצוניות העלולות להביאו לכפירה
החקירה קודם שיש אמונה שלימה עלולה להביא לכפירה
הזלזול במעשרות מורה על כפירה בהשגחתו ית'

תתקמוד

ע"ז ושמיטה הוא עון כפירה וע"כ עונשם הוא גלות

תתקנח

מיתה

מיתת ת"ח לפעמים היא חילול ה'
ספק בהגדרת 'מוציאין את האדם מן העולם'
המיתה מתחילה באדם מיום הוולדו
אסור לאדם לאבד עצמו לדעת כי גופו ונשמתו אינו שלו

תכד

הסתלקות הצלם רומזת על מיתה קרובה
בעוה"ז יש לאדם כמו ב' לבושים, ובמיתתו מסיר הלבוש החומרי

תשטב

צדיק שמח במיתתו כלידתו
ע"י המיתה מתבררת גדולתו של השי"ת שרק הוא נצחיי

תתמו

מה שהאדם אינו רוצה למות, מורה שרוצה בלידתו

תתנח

יש מיתה שנראית כדרך הטבע ויש מיתה השגחיית

תתקנ

התעוררות מיום המיתה

תשובה קודם המיתה היא התשובה האמיתית שג
כל אדם סופו למות, ואינו יודע זמנו, וזה מעורר לתשובה
אדם יר"ש מקוה אל המיתה שתביא תיקון לנשמתו
האדם צריך להיות כל ימיו בתשובה פן ימות פתאום
תשסה

מבן נ' יתבונן האדם כי ימות, ויכין עצמו בתשובה ותומ"צ

תתשיד

יזכור תמיד את יום המיתה
לאחר פטירתו של אדם, מלווהו רק תורה ומצוות

תתתקסד

היצה"ר רוצה להשכיח מן האדם את יום המיתה

תתתקסח

גורמים למיתה

המשתמש בח"ח מתחייב מיתה
רוב מיתה הוא מעין הרע
קנאה יכולה להביא לידי מיתה
כעס ומרה שחורה מביאים למיתה
מי שאין דעתו מעורבת עם הבריות גורם לעצמו מיתה

שיד

הקנאה התאוה והכבוד גורמים למיתה
בעון מתנות עניים דבר ומיתה בא לעולם

תתקסד

מחלוקת שאינה לשי"ש גורמת קיצור ימים ושנים

תתרג

מצילים ממיתה

בשכר אמירת אמת ניצולים ממיתה
צדקה מצילה ממיתה

קע

רנט, תתרט, תתקסד

דברים הנחשבים כמיתה

מי שלמד ואינו מוסיף עוד הוי בחי' מיתה
מי שלומד ואינו מלמד אחרים נחשב בחי' מיתה

קכח

הפסד השכל הישר נחשב למיתה
פרישות מתענוגי עוה"ז נקראת מיתה

תתלא

תתלו

אחר המיתה

הנפש מצטערת בניוול שאחר המיתה

רנד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עג

גם אחר המיתה מקבל האדם שכר על התוצאות של מעשיו הטובים
האדם בא למנוחתו רק אחר כילוי בשרו
לא להרבות בשבחים שע"ג המצבה יותר מהראוי
רק אחר המיתה אפשר לשימוח בשם טוב
במיתת האדם אחר הקבורה מוחזר פקדונו להשי"ת
לנפטר יש שמחה בגין המעש"ט שעשה בעולם
הנושא אשה ויש לו בנים נחשב 'חי' גם אחר מותו
אחר המיתה לא מועיל תשובה, כי אז כ"א מתחרט
תתשיז

מיתת בית דין

ע"ע עונש

מלאכה

כשיוזע את תכליתה עוסק בה מתוך רצון
כשיוזע שיישיגה בנקל יש לו שמחה בה
זהירות שלא לעשות מלאכה בער"ש מאוחר
להאמין שמן השמים מלאכה זו מיועדת עבורו
להתייגע במלאכה רק בכדי מחייתו ולא למוותרות
ליתן מלאכה ופרנסה לישראל ולא לאוה"ע
צריך לשימוח בעצם המלאכה ולא רק בשכרה
העושה מלאכה בת"ח עובר על איסור גדול, מלבד
בתלמידו
קכט

מעלת העסק במלאכה

מונע את האדם מבטלה
אפילו עשיר חייב לעסוק במלאכה
מחזק באדם את כח שכלו
עסק במלאכה מציל נפשות
ראוי לאדם לעמול בכל מלאכה
מועילה לבריאות הגוף
מי שעוסק במלאכה אינו נתפס לעבודת המלך
מונע מבטלה ומחטא
קכז
קכח
קכט
קכ
קכא
קכב
קכג

תורה ומלאכה

עיקר העסק צריך להיות בתורה ולא במלאכה קלו,
קלז, רלב, תרפג

העוסק בתורה ובמלאכה אין ליצה"ר שליטה עליו
לחשוב בד"ת בעת עוסקו במלאכה
מלאכה בלי תורה עלולה להביא לחטא
העוסק בתורה מלאכתו נעשית ע"י אחרים
העוזב מלאכתו בכדי לעסוק בתורה שכרו להתעשר
למעט כל יום מעט מפרנסתו עבור עסק התורה
לעסוק בתורה לשמה, ולא מצד עצלות במלאכה
ע"ע בטלה, פרנסה

מלאכים

ביקשו לקבל התורה אילולי משרע"ה ניצחם מא,
אומרים שירה להקב"ה רק לפעמים, משא"כ ישראל
יש מלאך הממונה להביא לפני ה' שולחן שמדברים
עליו ד"ת
אינם מקבלים שכר כי אין להם יצה"ר
מעלים את המצוות ומעש"ט של ישראל להקב"ה
רצון טוב מוליד מלאכים המסייעין לאדם
הקב"ה נמלך במלאכים אבל פוסק הדין ביחיד
כשישראל עובדים את השי"ת, מלה"ש עושים כן
הקב"ה ברא את המזיקים השדים בער"ש והפסיק
באמצע מחמת שבת
מהותם רוחנית, לכן פניהם לכיוון מעלה
מעלת ישראל גדולה ממלאכים
ההבדל בין עבודת המלאך לעבודת בני"א
יצירתם ע"י מצוות ועבירות
מכל מצוה נולד מלאך המסייע לאדם לקיים מצוות
צדיק יכול לראות את המלאכים הנוצרים ממצוותיו
אפילו על מצוה או חטא אחד נברא מלאך
גם בקיום מצוה בלי כוונה נברא מלאך מליץ
תקיא
שעו
ת
תקלח
תקמ
תרחצ
תרעא
תרצ
תתקכח
תתרצד
תתתפ
תתתקפה
תרצז
תשא
תש

הקב"ה בורא מלאכים ע"י שמצרף עושי מצוה בלי כוונה לכוונה בלי מצוה

המלאך הנוצר מהמצוה או מהחטא, לאדם ולא לבניו

מכל חטא נבראים מלאכים רעים

ע"י מצוות נבראים מלאכים טובים, וע"י עבירות, מלאכים רעים

מכח החטא נברא גוף מלאך משחית שמתחבר לרוחות מזיקות

מלבוש

ע"ע לבוש

מלכות

המלך חושד בגניבה מי שבטל ממלאכה

ע"י עבודת המלך יכול לבוא לפריקת עומ"ש

אין הצלחת העוסקים בצרכי ציבור תלויה בקרבתם למלכות

מלכי ב"ד עושים רק לצרכי עצמם

מורא המלכות מועיל בעיקר בעניני בין אדם לחבירו

להתפלל בשלום אוה"ע שאז יש שלוה לישראל

ע"י המס שהמלכות נוטלת היא מקיימת סדר במדינה

מלך, חיי העניים טובים ממנו

עיקר המלכות היא ע"ש הכסא

כבוד המלכות

גם העוסקים בצרכי ציבור צריכים להיות זהירים בכבוד המלכות

לנהוג בכבוד המלכות אפילו מי שהושפל על ידה

יש חיוב לכבד ולירא את המלך

צריך לכבד מלך יותר מכל, אבל אין למלך להתגאות

כתר מלכות

בכתר מלכות נכללים עניני בין אדם לחבירו

כתר מלכות מועיל לקיום התורה כי מעניש הרשעים

כתר מלכות רומז על עמוד גמ"ח

כתר מלכות רומז שלעת"ל תחזור מלכות בית דוד

תשלב

מלמד דרדקי

ע"ע חינוך

ממון

זכות אבות מצלת ממון

לפעמים אדם צובר הון עבור אחרים

יש בו מצוות המחויבים מצד השכל

אין לו קיום עולמי אצל האדם

על ידו יכול האדם לקבל שלטון שאין ראוי לו

שתיות יין מביאה את האדם לכלות ממונו

תאות ממון שונה מכל התאוות, שתמיד מתאוה לה

אין לו גבול מצד עצמו אלא תלוי בהסתפקות האדם

במועט

ב' אופנים שמותר לת"ח לקבל שכר על לימוד

התורה

הנוטל שכר על כך שמלמד תורה, לא יראה ברכה

בממון

המתנהג ע"פ דין ממש, מביא ע"ע שגאה

ע"י דיין שאינו דן כראוי, הקב"ה צריך להעביר ממון

מאחד לשני

בגנות הרודפים אחר הממון במקום עסק תורה

ומצוות

ככל שימעט מלבו דאגת הממון, יהיה מקום פנוי

לתורה בלבו

האומר 'שלך שלי' הרי זה ע"ה, כי אינו רשאי

להחליט בשל חבירו

מחלוקת בעניני ממון גורמת לכעס

החטאים התלויים בממון באים ממדת הקנאה

הממון של הקב"ה

שירגיש האדם שממונו של הקב"ה

הממון שהאדם צובר הוא מהקב"ה ולא מכוחו

תכא

נתינת צדקה משרישה באדם את ההכרה שממונו

הוא של הקב"ה

כל הכסף וזהב של השי"ת הם

תקכו

תתקעג

צדקה וחסד בממונו

מעלת המהנהג ת"ח מנכסיו

סג

תתקעג

תתקעג

תתקעג

תתקעג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עה

לפזר ממון לחפצי שמים כמו לצרכי עצמו ריח, ריט
רק הממון שנתן לצדקה נחשב שלו באמת שיט
ממון האדם הוא פקדון בידו ליתן לצדקה תכ
הממון פקדון אצל העשירים בכדי ליתנו לעניים
תכב, תתקפא
הממון ניתן לבנ"א לצורך שמים תתקעג

אזהרות בממון

שלא להתגאות בריבוי ממון קלב
להקפיד על יושר בממון קנג
שלא לקמץ ולא לפזר קצה
שלא יבזבז העשיר ממונו על מותרות רבט
להזהר באיסורי ממון כמו בענייני כשרות המאכלים תתקפא
לא יבזבז ממונו לענייני גשמיות תתתמט

ממון חבירו

הזהירות מגזל ע"י דין אמת ושולם קסז
זהירות בממון חבירו הוא מכלל מצות 'ואהבת לרעך'
לא להוציא שם רע על ממון חבירו שיח
להזהר בממון חבירו יותר מבממונו שיח
להציל ממון חבירו מאיבוד שיח
שלא יעשה לחבירו מה שאינו רוצה שיעשו לו שיט

ע"י שממון חבירו חביב עליו לא יכניס בו עין הרע שכו
כשמשלם ספק ממון ואינו הולך בדין תורה, גורם קידוש ה'
כשיש לו ספק ממון, יתן ולא ימתין שיתבענו תרס
המשתמש בממון חבירו בידיעתו ואומר שלי שלך, תתקעד
שלך שלי, הר"ז ע"ה
המשתמש בממון חבירו שלא בידיעתו, ה"ז גזלן תתקעד
המדמה שממון חבירו עדיף משלו לקוי במדת תתקעה
החמדה
צריך שיהיה גבול ברור בין ממונו לממון חבירו תתקעה

ספק ממון, חסיד מוותרו ורשע נוטלו תתקעה
ע"ע גזל, עשירות, צדקה

מן

הרגישו בו כל טעמים שבעולם, אם לא כיוונו לטעם תתשנא
א' כשכיוונו לטעם מסוים, הרגישו רק אותו טעם תתשנא
היה בו נס גדול כי נקרש ועכ"ז יכלו לטוחנו תתקכה
היה מוצנע בשמים העליונים עד ירדתו לישראל תתקכה

מנהג

טעם שנהגו ללמוד מסכת אבות כג
טעם שאומרים 'ברכי נפשי' בשבתות החורף כד
טעם שנהגו לקרות פרק קנין תורה לפני חג תתשמח
השבועות תתשמח

מנהיג

מי שנתמנה למנהיג מקבל כוחות מן השמים תפב
חובה לנהוג כבוד במנהיג אפילו הוא גדול ממנו תפב
הנהיגה הוא עבדות ולא שררה תפז
המנהיג צריך לסבול עול וטרחת הצבור תפז
צריך שיהיה נקל לעם לדבר עם המנהיגים תפז
שלא ישתרר המנהיג על הצבור תפז
שלא להיעשות מנהיג לרשעים, כי ייעשה כמותם תשנו

מנוחה

חולה, גם אחר שנתרפא זקוק עדיין למנוחה כז
עצלות אינה מנוחה, כי מרגיל עצמו שלא לעשות קו
מנוחת הנפש מועילה ללימוד התורה קלט
רשעים אין להם מנוחה בעולם שטז
הימים בהם יש לאדם מנוחת הדעת המה מועטים וקצרים שמה
האדם מוצא מנוחה בג"ע רק אחר שיכלה בשרו תרכח
עשיר אין לו מנוחת הנפש מרוב טרדות תתתיא
ע"ע שלזה

מס

ע"י המס שהמלכות נוטלת היא מקיימת סדר שפד
במדינה

מסורה

בתורה צריך לילך אחר המסורה המקובלת דור דור
רבב המסורת בתושב"כ מועילה להבין התורה כראוי
תצג המסורת בתושב"כ גורמת שלא תהיה מחלוקת בזה
תצג העברת התורה מרב לתלמיד מביאה לזכרון התורה
תצג

מסירות נפש

לקיים מצות מסירות נפש בשמחה
תכד אאע"ה היה לו מס"נ לקדש ש"ש ולכך קיבל שכר
תתפט הדורות שלפניו
רק ע"י מסירות נפש אפשר לזכות לגילוי אליהו
תתקטז
רק ע"י מסירות נפש זוכים לנסים
תתקטז ע"י מסירות נפש ללימוד התורה זוכים ללמוד
תתשג לשמה

מסירת התורה

ע"ע תורה

מעלות

ע"י שיתבונן על כללות האדם ומעלותיו, ידונו לכף
זכות פג
שלא להתגאות בהצלחתו בתורה ובשאר מעלותיו
רסד, תרפח
על האדם לידע את מעלותיו
רעג ענוה עלולה לגרום שלא ידע האדם את מעלותיו
רעג מי שמשתמש בחכמתו לש"ש זוכה למעלות
נשגבות תקסט
לא יפרסם החכם את מעלותיו אלא יצניעם בלבו
תתשסה
הכבוד שחולקים לבעל מעלות חיצוניות אינו בגין
האדם עצמו תתשפט

מעשה

המעשה חשוב יותר מהדיבור
קמב כשיחשוב שעשה מעט יגרום לו לעשות הרבה
קמב
קמב בנ"א אוהבים מי שעושה ולא מדבר
קמב

האדם צריך להתנהג לפי צרכי הנשמה ולא הגוף

קסג אחר הפעולות נמשכים הלבבות
קפא כל מעשי בנ"א נחקקים למעלה
רג מעשי האדם הם פועל דמיוני לגרום כדוגמתו
רסז בשמים
תמט כשמקבל ע"ע לעשות, נחשב כעשה
תקכא הקב"ה רואה וצופה כל מעשי האדם
תקכא התורה מורה לאדם כיצד להתנהג
תקכו כפי ריבוי הפעולות קונה בנפשו מדות טובות תקכו
תריב האדם נפעל כפי פעולותיו
תשכד מעשה רשות הוא או מצוה או עבירה
תשכו להזהר במעשיו, כי משוגג יכולים אחרים ללמוד
תשכו למיזיד
תשכו המעשים שנעשים לשמה נקראים כתר שם טוב
תשלב
טבע האדם שצריך עידוד וחזיון בכדי לפעול
ולעשות תתקעו
הרצון לעבודת ה' תלוי באדם, והעשיה רק בסיוע
הש"ת תתרצו
ע"י התורה יכול האדם למדוד מעשיו אם הם כראוי
תתשכו

מעשים טובים

ע"ע מצוות

מעשרות

לעשר בדיוק ולא באומד
קנב שלא לעשר באומד אפילו שחושש מעין הרע
קנב ע"י נתינת מעשרות זוכים לעשירות
תצד במעלת נתינת חומש דייקא
תצו לקיים נתינת מעשר בשמחה
תצו להזהר בכל סוגי המעשרות
תצז ע"י נתינת מעשרות לא תפריע העשירות לעבודת ה'
תצז הזלזול במעשרות מורה על כפירה בהשגחתו ית'
תתקמד
מחמת אי זהירות במעשרות באה בצורת לעולם
תתקמד
הזלזול במעשרות גורם שיפסיקו לעשר
תתקמה בעון מעשרות והכהנים והלויים רעבים, מדה כנגד
תתקמה מדה יבוא רעב לעולם

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עז

תקסד	ע"י קיום המצוות שואב האדם חיותו	כשאדם מפחית ממעשרותיו מעט, יפתהו היצה"ר	תקמו
תקסז	המצוות מקדשים את האדם	שלא לעשר כלל	
תרטו	מביאות קירבה להשי"ת והוא שכר המצוה	בכלל העונש על המעשרות, שיאכלו ולא ישבעו	תקמו
תרצז	מצוה אחת מסלקת את המקטרגים ומשפיעה רחמים	טעם שבעון חלה העונש יותר מעון מעשרות	
תשא	אפילו ממצוה אחת נברא מלאך טוב	תקמוז	
תשא	המוסיף ומחדש מצוות לעשות נח"ר להקב"ה, מוליד מליץ טוב	תקמח	עון מעשרות הוא חטא לתיאבון
תשב	הפרקליט הנוצר מהמצוה, לאדם ולא לבניו	תקסז	בעון מעשרות של הציבור בא רעב, וליחיד בא דבר מעות שנותנים ללומדי תורה הוא כמו מעשרות
תשט	המקיים מצוות בורא עולמות טובים, להתעדן בהם בג"ע	תקסח	
תשיא	ע"י מצוות נבראים מלאכים טובים המתקיימים לעולם		ע"ע מתנות עניים
תשסא	עוה"ז מטרתו לסגל מצוות ומעש"ט לזכות לחיי עוה"ב		
תשסז	חיי עוה"ז חשובים כי רק בהם אפשר לקיים מצוות		
תשסז	שואב חיות אפילו מתוך יסורים בשביל לקיים מצוות		
תתקסד	לאחר פטירתו של אדם, מלווהו רק תורה ומצוות		

כנגד רמ"ח איברים

קעח	כל מצוה מזככת אבר באדם
תרצז	רמ"ח אברים כנגד רמ"ח מצוות
תרצז	בקיום מצוה מסתלקת הטומאה מהאבר שכנגדו

עוד עניני מצוות

נט	מצוות עשה, בחי' עבודה מאהבה, ל"ת, עבודה מיראה
סו	חטא של הצדיק הוא מצוה אצל פשוטי עם
קעו	ג' סוגים במצוות, שכליים, משפטים, חוקים
קעח	הגדרים שעשו חז"ל נקראים מצוות
קצא	מצוות שבין אדם לחבירו עדיף על שבין אדם למקום
קצח	אין מצוה קלה וחמורה, וכל המצוות שוות
רכה	כשמכוונים עניני הרשות לש"ש הם נחשבים למצוה
שמ	לקיים המצוות בשלימות ולא למחצה
שג	אין ביכולת לקיים מצוות בלא סיוע ממעל
תתנב	תתנב, תתנב, תתנב

השמח במפלת שונאו חושב שהקב"ה נעשה שלוחו, וזה רע בעיני ה'	תשצד
השמח במפלת שונאו, נמחל לשונא עוונותיו	תשפז
חורבן ביהמ"ק היה גם בעון ששמחו במפלת חבריהם	תשפז
לא לשמוח במפלת שונאו אפילו בסתרי לבו	תשצג
מותר לשמוח במפלת השונא כשהשמחה על כבוד שמים	תשצב
שלא לשמוח במפלת שונאו	תשפז

מפלה

מצבה

לא להרבות שבחים ע"ג המצבה יותר מהראוי

מצה

ע"ע פסח

מצוה

מועלת המצוות

כה	המצוות הם התיקון האמיתי לנשמה
כו	יש מצוות המסוגלות לרפואת הנשמה
קעט	ע"י המצוות בני"י עובדים את ה' בכל עת
רסט	קיום המצוות מזכך את חומריות האדם
שנז	מקיום המצוות נוצר מלבוש לעוה"ב
תנב	הם הכלי המחזיק את חכמת התורה
תנב	הם הממוצע בין המעשה לחכמה, ומועילות שהחכמה תתקיים
תקמ	הם פרעון האדם להשי"ת על חסדיו עמו

תתט	ירבה במצוות יותר ממה שלמד ומורגל	כשאדם מקבל ע"ע לקיים מצוות נחשב כקיים
	מצוה גוררת מצוה	תמט
קעה	מצוה קלה גוררת קיום מצוה קשה	מצוות של צדיקים חשובות יותר משל הרשעים
ר	מצוות צדקה גוררת מצוות הצלת נפשות	תקכט
כג	על קיום מצוה מותר לצפות שיגרור עוד מצוה רכג	המלאכים מעלים את המצוות של ישראל להקב"ה
קכ	ע"י קיום מצוות בשמחה, יחקק רושם בנפשו ויסיף עוד במצוות	תקמ
רי	ביאור מה שמצוה גוררת מצוה	הקב"ה אינו נוטל שוחד מצוה תמורת עבירה תרחצ
ריב	ע"י מצוה נשמתו מתקרבת להשי"ת ונקל לו לקיים עוד מצוה	התענוג בעת המצוה נחשב ג"כ למצוה תרטו
ריג	השכר על מצוה, שיזכה לעשות עוד מצוה תריד	כל המצוות קשורים אלו באלו כמו איברי הגוף תריג
ריז	מצוה אחת גוררת מצוה אחרת ומשפיעה על כל החיים	עיקר לימוד התורה צריך להיות ע"מ לקיים המצוות תרלו, תרלט
	ריבוי המצוות	הקב"ה מצרף העושה מצוה בלי כוונה לכוונה בלי מצוה תש
קעה	ריבוי המצוות הם לטובת האדם	מעשה המצוה הוא בחי' גוף, והמחשבה בחי' נשמה תש
קעז	ריבוי המצוות לשכר ולא לעונש	גם אם קיים מצוה בלי כוונה נברא מלאך מליץ תש
קפא	טעם שהרבה הקב"ה מצוות ל"ת ממצוות עשה	החילוק בין מצוות ומעש"ט, מצוות - בין אדם למקום, מעש"ט - בין אדם לחבירו תשג
קפב	ריבוי המצוות, כדי שכ"א יוכל לעבוד את ה' תמיד	בעוה"ב א"א יותר לקיים מצוות ומעש"ט תשסט, תשע
קפג	הקב"ה הרבה מצוות לבני"י בכדי להמשיך עליהם שפע	רשע תולה מצוותיו בזכות אחרים, צדיק תולה מצוות אחרים בזכותו תתקעט
קפד	ריבוי המצוות כדי שיעי"ז יהיה לבו נמשך לטוב	מ"ג שנים נעשה האדם מחויב במצוות תתשה
קפה	ריבוי המצוות כדי שלא יהיה פנאי לתענוגי היצה"ר	בכדי לקיים מצוות נדרש לאדם כח תתתקמז
קפז		הנהגות עם המצוות
	הגורמים ומביאים המצוות	לקיים המצוות כפי ציווי הבורא ולא כדעתו קנב
לב	מדות טובות הם הכלים לקיום תורה ומצוות כראוי	כשיש לפניו ב' מצוות שבין אדם למקום, לא יעדיף אחד על השני קצח
לג	התעוררות לקיום המצוות ממה שהקב"ה בעצמו ירד ליתן התורה	יעשם מן המובחר כמו שעושה צרכי עצמו ריט
לד	ע"י חבר טוב זוכים לקיום מצוות	לקיימם במעשה ולא רק בבחי' רצון רכ
לה	ע"י לימוד התורה ידע איך לקיים המצוות	שלא להמנע מלעשות מצוה מחמת עין הרע שיב
לו	הידיעה שהאדם נברא בצלם מעוררת לקיום המצוות	גם המצוות השכליות צריך לקיים מתוך אמונה תי
לז	ע"י ענוה זוכים לקנין אמיתי במצוות	מעלת העוסקים במצוות אפילו בהיותם בדרכים תכו
לח	בזכות תורה לשמה יזכה לקיים מצוות שלא יוכל לקיים בדרך הטבע	לקיים מצוות אף כשמסופק אם מחויב בהם תמט
לט	העסק בתורה לשמה יביא את האדם לקיים מצוות רבות	לקיים מצוות שאין דרך בני"א לקיימם תג
לט		העושה מצוות בביהמ"ד, חסיד תתרכה
לכ		ההולך לביהמ"ד ללמוד ונזדמנה לו מצוה תתרכז
למ		להשתמש בכוחות שנתן השי"ת, לקיום המצוות תתשיא

דרכי

מפתח ערכים

אבות

עמ

גדרי חז"ל מחזקים את האדם לקיום המצוות

תתקלח

אופן קיומם

לקיים המצוות באופן הטוב ביותר קנא
לפזר ממון למצוות כמו לצרכי עצמו ריח
לעשות מצוות ברצון, חשק, שמחה, השתוקקות וצמאון ריח, תרי, תריא
יעשם בהתאמצות כמו שמתאמץ לצורך מסחרו

ראוי לעשותם בציבור גדול ריט
צריך לעשות המצוות בזריזות, אבל בשיקול הדעת רכה
כשמזדמן לפניו מצוה שאין לה תמורה, יזדרז תפד, תשפה
לקיימה תתקיג
לקיים כל המצוות בשמחה על שעושה נח"ר תתקע
להשי"ת
הן הגוף והן הנשמה צריכים להשתתף במצוה תתרכד

רדיפה אחר המצוות

יש מצוות שצריך לרדוף אחריהם ויש שאי"צ קכא
ללמוד רדיפה אחר המצוות מהרשעים הרודפים אחר תאוותם תרב
ריצה אחר מצוות אינה מקצרת רוחו, משא"כ ריצה בעלמא תרט
צריך לרוץ אחריהם, כי היצה"ר מפליגם מהאדם

לקיימם מתוך שמחה השתוקקות וצמאון, והריצה מורה ע"ז תרי
ראוי להתאוות ולרדוף אחר המצוות תתכו
צריך לחזר ולחפש אחר המצוות תתריט
לרדוף אחר כל מצוה, אפילו מצוות קלות תתרכא
לרוץ אחר מצוות בלי הפסק, אפילו במקום קושי תתרכא
בן עשרים הגיע זמנו של אדם לרדוף אחר המצוות תתשי
טעם שקיום המצוות נקראת בשם רדיפה תתשי

מצוות לשמה ושלא לשמה

לקיימם לכבוד ה' ולא למען צרכי הגוף קסג
ע"י העסק שלא לשמה ימשך לעסוק לשמה קפא
העוסק בצרכי ציבור תהיה כוונתו לש"ש ריא

לקיימם מחמת ציווי הקב"ה ולא משום טובתו רכא
ע"י קיום מצוות שלא לשמה תזדכך נפשו ויקיים לשמה רכד

קיום מצוות לש"ש מקורה ממדת לב טוב רצ
מי שכל מעשיו לש"ש, בשמים אין מדקדקין כ"כ במעשיו שכה
לכוון לעשותם לש"ש ולא להתגאות בהם שכו
לכוון לש"ש הן במצוות הן בעבירות והן בדברי הרשות שכו
להעלות האכילה לש"ש הוא ע"י לימוד התורה בסעודה שכו
לקיים מצוה משום מילוי רצון ה' תכג
לקיים מצוות אף כשלא השיג טעמים תמט
יש להם חשיבות גם כשנעשים בלא כוונה תקמ
מקבלים שכר על עניני הגשמיות כששאר כל הענינים לש"ש תרכג
המעשים שנעשים לשמה נקראים כתר שם טוב

תשלב
המקיים מצוות שלא לש"ש אלא לשכר, לא יתעלה תתרכד
לעשותם רק לש"ש, זה מורה על אהבת ה' שאינה תלויה בדבר תתרכג
ככל שהמצוה לשמה, כן מעלתה גדולה תתרכב
המזכה רבים, אפילו שעושה מצוות שלא לשמה, נחשב לו כלשמה תתרכב
כשהאדם נהנה מהמצוות צריך התחזקות לכוין בהם לש"ש תתשנד

הידור מצוה

ראוי להדר במצוות כמו בעניני גשמיות קנא
המקיים מצוות אבל אינו בהידור, שכר מעשה בידו תתרכד

אזהרות בקיום המצוות

שלא לזלזל במצוות הקלות קצט
המזלזל במצוות קלות סופו לזלזל בחמורות קצט
מי שמקיים מצוות הרבה, אל יחזיק טובה לעצמו רסח
היצה"ר מבקש להכניס באדם גאווה בגין המצוות שעושה רעא
המלבין פנים, מצוותיו עוברים למתבייש העו
שלא ינהג כבוד בעצמו כשמקיים מצוות תפד

להזהר שקיום המצוה לא יבוא עם חטא **תריא**
 מי שמתכבד מקיום המצוות דומה לעובד ה'
 בשיתוף **תרמח**
 בגנות הרודפים אחר הממון במקום עסק המצוות
תרפו
 מי שתוהה על המצוות שעשה, מאבד הכל **תשמח**
 כשהאדם זוכר את מצוותיו ומתגאה בהם, הקב"ה
 שוכחם, ולהיפך **תתנ**

שכר המצוות

קיום המצוות בעוה"ז, כדי שלא לקבל שכר עוה"ב
 בחנם **לב**
 הקב"ה נתן מצוות שבלאו הכי היו מקיימים, בכדי
 ליתן שכר **קעו**
 מצוה אחת כראוי מזכה את האדם לעוה"ב **קעז**
 הקב"ה נתן מצוות בכל ענין בחיי האדם, להרבות
 שכר **קעט**
 שכר המצוות לא נתפרשו בתורה משא"כ העונשים
קצח
 השכר על המצוות הוא הרבה יותר משהאדם משער
רא
 ע"י קיום מצוות בשמחה הקב"ה מקיים רצון האדם
רבג

מצרים

שיעבוד מצרים

טעם שנענשו המצרים על השעבוד, הלא היתה
 גזירה **רמה**
 המצרים נענשו בגין מחשבתם וכוונתם להרע
 לישראל **רמו**
 שוטרי ישראל הצטערו בצרת ישראל **תתקה**

יציאת מצרים

ביצי"מ נגמרה תכלית בריאת העולם **כג**
 גם אחר יצי"מ נותרה שמץ ע"ז דבוקה בבני" **כד**
 הניסים היו יותר ממה שאמר הקב"ה **קמא**
 צריך להודות על נס יצי"מ אבל לא לשמוח במפלת
 האויב **תשפח**
 זכות עמידת אאע"ה בנסיונות עמדה לבני" **נגד**
 המקטרג ביצי"מ **תתצג**
 במכות מצרים הפלה ה' בין ישראל למצריים, **תתצח**
 להודיע גבורתו בעולם **תתצט**
 השי"ת הביא על מצרים עשר מכות, להרבות שמחה
 לישראל **תתצט**
 הניסים לישראל היו לפנים משוה"ד והעונש
 למצרים היה עפ"י דין **תתצט**
 ביצי"מ היתה שמחת המצריים גדולה משמחת בני" **תתק**
 מכות מצרים היו בכדי להביא את בני" לאמונה **תתק**
 את ה' בלי נסיונות **תרפב**

א"א לשער גודל השכר על המצוות **שמז**
 טעם שיש ריבוי שכר על המצוות **שמז**
 על קיומם יש שכר, על העדרם יש עונש **שמח**
 האדם עושה רק ההתחלה, ואעפ"כ יקבל שכר כאילו
 עשה הכל **שנז**
 צריך שידע על השכר ולא שיעשה בשביל זה **שנח**
 העושים מצוות בדרכים, השכינה מלווה אותם **תכז**
 מהמצוות יוצאות תוצאות טובות, והשכר ע"ז **תקכו**
 אע"ג שמשמים מסייעין למצוה, יקבל שכרו
 בשלימות **תקכח, תתתיג**
 כשבני מקיימים מצוות ה' כראוי, לא יחסר להם כל
 צרכם **תקס**
 מי שמעשיו מרובין מחכמתו אי"צ לגלגול **תקעא**
 מטרת נתינתם כדי לקבל שכרם **תקעא**
 מכל מצוה נולד מלאך המסייע לאדם לקיים מצוות
תרחצ
 השכר על מצוה, שיזכה לקיים עוד מצוה **תריד**
 המקיים מצוות מתוך נסיונות היצה"ר, יזכה לעבוד
 את ה' בלי נסיונות **תרפב**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

פא

יש חילוק בסיפור יצי"מ בין כל השנה לליל הסדר
תתתקטו

מקום

א"א להכיר אדם באמת רק במקומו הקבוע
מקום שלומדים בו תורה מתקדש, ולהיפך
מקום שעוסקים בו בליצינות, המקום נטמא
לפעמים המקום גורם החטא
צריך שלימוד התורה יהיה במקום נקי
צריך לדור במקום תורה
לגור במקום שיעיקר עסקם בתורה, ועי"ז יימשך
לתורה
משמים מוליכים אדם למקום, לתקן שם דבר השייך
לנשמתו
במקום הקדושה, כעיר ירושלים, אין שולטים
מזיקים
נס מועט המחזיק את המרובה במקום
חכם מכיר את מקומו ואינו דוחק אחרים ממקומם
תתקכ
מקום חכמים גורם לאדם הדר שם להיות חכם
תתתקנח
במעלת הדר בין לומדי תורה
תתתקטו

מקטרג

ע"ע קטרוג

מקרא

מבן ה' עד י' צריך ללמד את הילד מקרא ודקדוק
תתשג
מבן ה' עד ט"ו צריך ללמד את הילד מקרא, וי"א כל
הכ"ד ספרים
תתשד
בזמן הגלות אין לומדים כסדר חז"ל דבן ה' למקרא
תתשז
בתחילת לימודו יהיה בקי במקרא
תתתמד
ע"ע תורה

מרא דאתרא

ע"ע מנהיג, רב ותלמיד

מריבה

ע"ע אחדות, בין אדם לחבירו, מחלוקת

משא ומתן

ראוי לסוחר להוציא זמנו הפנוי לתורה
יסוד משא ומתן, שעל כל דבר ישנו תשלום
ע"י משא ומתן באמונה התורה מתקלסת ורוח
המקום נוחה הימנו
חכמינו ז"ל עסקו מעט במסחר כדי שיוכלו ללמוד
תתתמה

משה רבינו

כיבד את תלמידו יהושע בן נון
טעם שמקום קבורתו לא נודעה לעולם
ביאור חטא מי מריבה
כל מעשיו היו מאת השי"ת
עזר לישראל בעת צרתם
הוא ראוי לומר 'ובחרת בחיים'

קבלת התורה על ידו

הסכים ליתן התורה לישראל מחמת ענוותנותו
לא קיבל את התורה בשלימות
ע"י השתדלותו זכו ישראל בתורה
זכה לקבל התורה כי היה מופרש מתענוגיו עוה"ז
מב
קיבל מהקב"ה רק את מקצת התורה
לא אכל ולא שתה כדי להזדכך לקבל את התורה
תתשצא
התורה ניתנה על ידו דוקא, כיון שהיה בענוה רמב,.
תתתלב

מטה משה

הקב"ה מסרו לאדה"ר וממנו נמסר עד שהגיע
למשה
עשוי מסנפרינון ושם המפורש חקוק בו
רק בעת שאחז במטה היה להמטה קדושה
תתתקמה

משיח

משיח נקרא עני
ע"ע בית המקדש, גאולה

משכן

מכלי המשכן נלמד לענין החזקת תורה
ע"ע בית המקדש

משניות

טעם ללימוד מסכת אבות לפני חג השבועות כג, תתשמח
 מטרת התנאים במסכת אבות להנחילנו מדות טובות ל
 בלימוד פרקי אבות לא להאריך בביאורים אלא בעיקר דברי חז"ל ל
 טעם שכמה דברים נשנו במשנה בלשון ארמי קבה
 בדרכים ראוי לגרוס משניות תכז
 במשניות הביאו דעת היחיד, כדי לברר האמת תתרמט
 מבן י' עד ט"ו ילמד הנער משניות ללא גמרא תתשד
 מעלת הברייתות שוה אל המשניות תתשמז
 יש להודות להקב"ה על שכתבו את המשניות תתשמח
 בתחילת לימודו יהיה האדם בקי במשנה תתתמד
 טעם שנהגו לקרות פרק קנין תורה לפני חג השבועות תתשמח

משפט

ע"ע דין תורה

משפיע

ע"ע השפעה, קירוב

משרת

ראוי ליקח משרתים מזרע ישראל בכדי לפרנסם עד

מתחדשים

כשהאדם בן צ' צריך ללמד לדורות הבאים שלא לילך אחר המתחדשים תתשיז

מתן תורה

ע"ע קבלת התורה

מתנה

לחוס על ממון הציבור ולא לקנות מתנות יקרות לשרים ריד
 איזה מתנה מותר לת"ח ליתול תרנא
 ת"ח כבחי' שבט לוי שראויים לקבל מתנות תתקסח

מי ששונא מתנות ומחמת כן אינו נותן צדקה, הוא במדת בינוני תתקע
 המדה המובחרת, ליתן לאחרים מבלי לקבל תתקעד
 הנותן מתנות ומצפה לקבל, אין זו מדה מובחרת תתקעד
מתנה מהשי"ת
 חכמה וכשרונות הם מתנה מהשי"ת רסד
 תענוגי גן עדן המה מתנה מהשי"ת תשסג
 שכל ודעת הוא מתנה מה' תתרג
 הדיבור מתנה מהשי"ת תתקנה

מתנות עניים

גזל העניים הוא כמיתתם, ע"כ עונשו הוא דבר ומיתה תתקסא
 העונש אינו מידי, אלא ממתין אולי ישובו בתשובה תתקסב
 כמה אופנים בנתינת העונש על עון מתנ"ע תתקסב
 חילוק בין העונש על עון שמיטה לעון מתנ"ע תתקסג
 כשאין נותנים בימי החג כשכולם שמחים, העון גדול תתקסג
 הגם שהוא של העני, הקב"ה מחשיב שהוא של הנותן תתקסד
 עון מתנ"ע גורם ריבוי עונש יותר מהרגיל תתקסד
 עון מתנ"ע חמור מחמת צעקת הדל תתקסד
 אם נתן לחלק עניים ולא לכולם, הוא בחי' גזל תתקסה
 גזל מתנ"ע נקרא גם כשמפסיק ליתן למי שהיה רגיל תתקסה
 גזל מתנ"ע משום שרוצה לשמור ממונו לעתיד, מדה כנגד מדה יתקצרו ימיו תתקסז
 בעון מתנ"ע הקב"ה מעניש במיתה תתקסח
 מעות שנותנים ללומדי תורה הוא כמו מעשרות ומתנ"ע תתקסח
 ע"ע חלה, מעשרות, צדקה

נביאים

מסרו את התורה בשלימות ע"ע אליהו הנביא נג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

פג

נדיבות

רפו	מדת הנדיבות מכלל עין טובה
רפו	ע"י מדת נדיבות זוכים לכל המדות הטובות
רפו	ע"י נדיבות זוכה לברכות בכפילא
תתקע	צריך ליתן צדקה מתוך נדיבות לב
תתקעב	ע"י ריבוי נתינת צדקה ירגיל עצמו במדת הנדיבות
	ע"ע עין טובה

נדר

קמב	למעט בנדרים אפילו לצדקה, אלא בהכרח
קמג	להזהר שלא לנדור סכום של לימוד התורה
קסו	לקיים נדרי צדקה
תצח	האם גורמים ליצה"ר להחטיא את האדם או לאו
תצח	הנדרים אינם אלא כשאין לו אופן אחר להתגבר על
תצח	יצרו
תצח	הנדר מועיל לכבישת היצר
תצח	מועיל למי שאינו יכול להתרחק מן החומריות
תצח	אימתי ראוי לעשות נדרים
תצט	אינו ראוי למי שבתחילת עבודת ה'
תצט	חילוק בין הנודר לצדקה או לדברים אחרים
תצט	לא לשאול על הנדר מיד אחר הנדר, שמא יחמיר
תשפא	ע"ע ביותר
תשפב	לא לבקש צדקה מאדם מיד אחר שנדר צדקה
תשפב	למטרה אחרת
תשפב	לא לדחוק באדם לקיים הנדר מיד אחר שנדר
	ע"ע שבועה

נוי

תשנט	יופי ואור העוה"ב הרבה יותר מהעוה"ז
תתניח	לכבד אדם לפי חכמתו הפנימית ולא לפי צורתו החיצונית
תתתקמו	האדם יכול להתקרב לה' עי"ז, ולהיפך
תתתקמוז	נוי החיצוני מגלה על הנוי הפנימי
תתתקמוז	עוסקי תורה זוכים לנוי רוחני

נחום אבלים

תשפ	לא ינחם את חברו כשמתו לפניו כי דבריו לא יתקבלו ומוסיף כעסו
-----	--

תשפ	לא ינחם את חברו כשמתו לפניו וכמה טעמים בזה
תשפא	הדרך הראויה, לומר לו שיתנחם כי החזיר פקדונו
תשפא	הדרך הראויה, לישב לפניו דומם ולכאוב כאבו
תשפא	לא לנחם כשמתו לפניו, כי עדיין לא נשלם החזרת הפקדון

נטילת ידיים

תתקפ	נטילת ידיים קודם האכילה מעוררת לזהירות מגזל
------	---

נישואין

רנט	ע"י ששילם לעני הוצאות שמחת נישואין ניצל ממות
שצג	בטעם המנהג לומר ד"ת בשמחת נישואין
תקמו	כל משתתף נהנה מהנישואין באופן אחר
תקנב	העיקר הוא מדות טובות
תרל	לישא בת ת"ח וליקח ת"ח לבתו
תשיז	בגלות אין ראוי לשמוח יותר מדי
תתרכ	הלימוד ב'כולל' כמה שנים אחר הנישואין מועיל לבניית בית נאמן
תתנד	סימן למחלוקת לש"ש, שב' הצדדים משתדכים זע"ז
תתשז	טעם שמישואין בנות כשהן קטנות דלא כדברי חז"ל
תתשז	רמזים לכך שבן שמונה עשרה לחופה
תתשח	אינם גורמים הפסק בלימוד, אלא מסייעים לשלימות בתורה
תתשח	הנושא אשה ויש לו בנים נחשב 'חי' גם אחר מותו
תתשח	טעם לאיחור הנישואין אצל המתנגדים, כי אינם מוכנים
תתשט	מי שלא נשא אשה ב"ח יתאמץ עכ"פ עד שנת כ'
תתשי	אחר שהתחיל בלימוד הגמרא צריך מיד לישא אשה
תתתלה	ע"ע שלום בית

נכסים

סג	מעלת המהנהג ת"ח מנכסיו
רנד	דאגת העשיר לנכסיו מונעת ממנו השמחה

פר דרכי מפתח ערכים אבות

טעם שהממון נקרא נכסים

רנה

אין נשארים בהכרח תמיד אצל האדם

רסא

לא לקנות שדה הסמוכה לעיר מחמת עין הרע שיב

אדם המצליח בנכסיו, אל לו להתגאות תלא, תרעו

ע"ע ממון, עשירות

נכרי

ע"ע אומות העולם

נסיונות

עצות ודרכים להתגברות על נסיונות

לעשות גדרים במה שהיצה"ר מביא לו נסיונות מה

ע"י אמונה פשוטה אפשר לעמוד בנסיונות, ולא ע"י

חקירה תקסז

בעת נסיון יזכור שהמצוה או העבירה ישפיעו על כל

חייו תרטז

ללמוד מאברהם אבינו שעמד בעשרה נסיונותיו

תמצב

לימוד התורה הוא העצה כנגד נסיונות היצה"ר

תתקל

ע"י עזות דקדושה יכול האדם לעמוד בנסיונות

תתרצט

סיבת הנסיונות

הש"ת מביא לאדם נסיונות לראות היעמוד בהם

נד

נסיון העוני כדי לבחון אם יקבל היסורים באהבה

תרעז

יש נסיונות שמטרתם להוציא מחשבת האדם אל

הפועל, ויש שמטרתם שילמדו ממנו תתצו

ה' מנסה את האדם בנסיונות בשביל שיעמוד בהם

ותעלה במדרגתו תתצו

עמידה בנסיונות

מכח היותינו זרע אברהם שעמד בנסיונותיו יש גם

לנו כח לעמוד בנסיון תמצב

בשעת נסיון נוטלים מן האדם כל מדרגותיו ועליו

להתאמץ ולעמוד בנסיון תתצו

ישראל הם עזין שבאומות ולכן יעמדו בכל הנסיונות

שבעולם תתקג

שכר ההתגברות

יש מעלה בהתגברות על היצר דווקא כשיש לו נסיון

שעד

שכר התגברות על נסיון, שיזכה עוד להתגבר תריז

המתגבר על נסיונות היצה"ר, יזכה לעבוד את ה' בלי

נסיונות תרפב

שכר המצוות לפי רוב הנסיונות בעשיית המצוה

תשמח

מצוות הנעשות מתוך קושי, שכרם רב תשעב

שכר האדם לפי הקושי שלו בעבודת ה' ולא לפי

מעשיו תתנג

עוד עניני נסיונות

גם אם לא עמד בנסיון אל יתחבר ליצה"ר צג

ההליכה אחרי התאוות אינה מועילה בשעת נסיון

רטז

לפחד תמיד מנסיונות היצה"ר רכט

סיבת ירדת האדם לעוה"ז, לתקן נפשו ולעמוד

בנסיונות תרז

ב' סוגים, נסיון ההצלחה, נסיון חסרון ההצלחה

תרעה

נסיון ההצלחה גדול מנסיון חסרון ההצלחה תרעו

מי שאין לו עזות דקדושה צריך להזהר מלהכנס

לנסיונות תתרצט

נסים

הנסים ביצי"מ היו יותר ממה שאמר הקב"ה שיהיה

קמא

מטרת הנסים והמכות במצרים היתה להודיע גבורתו

בעולם תתצח

הנסים לישראל במצרים היו לפני משוה"ד והעונש

למצרים היה עפ"י דין תתצט

הנסים בביהמ"ק הורו שלא יארע תקלה לאדם בגין

מעשיו הטובים תתקז

רק ע"י מסירות נפש זוכים לנסים תתקטז

נס מועט המחזיק את המרובה תתקיט

חילוק בין יתרו לשאר אנשים באופן שמיעת הנסים

תתתכד

נערות ע"ע בחרות

נפש

ע"ע נשמה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

פה

נפש שפלה

מהותה, שאינו מתאוה לתענוגים יותר מההכרח, ו"א ענוה תתרעו ע"ע ענוה

נשים

ע"ע אשה

נשמה

צריך לעסוק בתיקון הנשמה כמו בתיקון הגוף כה רפואת הנשמה כעין רפואת הגוף כה, כו ע"י לימוד התורה זוכים להשלמת הנפש קלא הנפש מצטערת בניוול שאחר המיתה רנד הקב"ה נתן נשמה באדם כדי שיעסוק בתורה רסו הנשמה חלק אלוך ממעל ואין לה מניעה לעשות רצון ה' רבד עבור קיום הנשמה צריך גוף בריא רפה צריך לזכור שנשמת האדם מעלתה גדולה שעו לנשמת האדם יש איזה דמיון להקב"ה תקה הנשמה מצד עצמותה נעלמת מעין כל תקה כשם שהקב"ה נצחי כך הנשמה נצחית תקי הנשמה ניתנה לאדם כדי לקיים בה תומ"צ תקעא כמידת טהרת הנשמה כן ההשגה בתורה תתיג לא יעסוק אדם במילוי תענוגי הגוף אלא תענוגי הנשמה תתיז הנשמה אינה רוצה ליכנס באדם, ואינה רוצה לצאת ממנה תתני בדור המבול נתגלגלו נשמות כל הדורות שלפניהם תתפו

הצדיק פועל לתיקון נשמת המסתופפים בצילו

תתרכג אפילו מקצת מן התורה עושה רושם לטובה בנפש האדם תתשפג ע"ע רוחניות

סבלנות

צ מדת הסבלנות מקורה מלב טוב

סבר פנים יפות

אפילו העוסק בתורה צריך לקבל כ"א בסבר פנים קמד

להכניס אורחים בסבר פנים יפות קמה יקבל כל אדם בסבר פנים גם אם אינו סובלו קמה רשע אי"צ לקבלו בסבר פנים יפות קמה להתנהג עם סובביו בנחת כדי שיוכל לקרבתם להשי"ת תפה לקבל פני כל אדם בשמחה אמיתית תפו

סגולה

מצה סגולה לרפואת הנשמה כו לימוד תורה בחיות מסוגל לפרנסה מט עסק התורה סגולה לחזרה בתשובה קכג לימוד התורה סגולה לצנן אש היצה"ר רלד שלום סגולה לפרנסה ולשפע שפד חזרה בתורה היא סגולה לזכרון תלו שמחה היא סגולה מוכחת לטהרה תתתלה חצות לילה מסוגל להשגת התורה תתתנג

סדום

ע"ע מדת סדום

סדר

קמ סדר מחזק את הזכרון

סוד

פ חבר טוב לא יגלה את סודו מי ששותק, חבריו מוסרים לו סודות קנו לא לספר סודו לשום אדם כי בסופו יודע רלא

סודות התורה

ע"ע תורה-תורת הסוד

סוכות

כה בסוכות האדם שרוי באימת הדין טעם שאוה"ע נענשים על שלא הגיעו לביהמ"ק בחג שפד לא נכנס מטר לסוכת הצדיקים תשי ביאור בגזירת חז"ל שלא ליטול לולב בשבת תריב ע"ע ימים טובים

סט"א

ע"ע שטן

סיגופים

ע"ע תענית

סייגים

ע"ע גדרים

סייעתא דשמיא

ע"ע הקב"ה

סיפור

לא לספר מעשה שאינו אמת מוחלטת קעב

סיפורי צדיקים

ע"ע צדיק

סכנה

אדם צריך להזהר מדברים המביאים לסכנה תג
הדרכים בחזקת סכנה ולימוד התורה מגן עליו תכט

סעודה

ע"ע אכילה

ספירת העומר

הם ימי דין וראוי לעורר בהם הלב לתשובה כד
המה ימים המסוגלים לטהרת הנפש כד

ספק

ע"י שהתלמיד מדייק בדברי הרב, לא יבוא לספק קמו

מזמן ר"ג נפלו ספיקות לתלמידים בדברי הרב קמו

מימות ר"ג רבו הספיקות בין החכמים קמו

ע"י שיש לאדם רב, יתרחק מן הספק קמו

עונש הספק מרובה על הודאי קנא

על ספק חטא צריך יותר לשוב בתשובה קנא

גם מספק ראוי להזהר בדין שמים שלח

המשלם ספק ממון ואינו הולך לדון בד"ת, מקדש

ש"ש תרס

ספק ממון, חסיד מוותרו ורשע נוטלו תתקע

כשיש לאדם ספק מה לעשות, יתבונן בתורה

שתדריכנו תתשכ

ספר תורה

להזהר בכבוד ס"ת

להניח ס"ת במקום ראוי, מכבוד התורה תרינג

ספרים

המחבר ספרים יקבל שכר גם על הלימוד של אחרים שעז

בזמנינו הספרים מאירים עינינו בהלכה ואפשר שצ

להזהר בכבוד ספרי קודש, בהנחתם ובטלטולם

תרנג

בחומר הזלזול בספרי קודש ובכבודם תרינג

ללמוד רק ממחברי ספרים מובהקים תתלל

בימינו שישנם ספרים, הוי כשימוש חכמים תתללו

סתרי תורה

ע"ע תורה-תורת הסוד

עבודה

ע"ע קרבנות

עבודה זרה

החטא עצמו הוא חילול ה' תרלב

הכועס כאילו עובד ע"ז תשעח

העונש על ע"ז מכ"מ שילכו בגלות ושם יעבדו ע"ז

תתקנח

העובד ע"ז מקלקל את חלק המה שבאדם ע"י

תתקנט

הכועס מאבד הקדושה מנפשו והופך עצמו לבח"י

תתקנד

עבודת ה'

מהות עבודת ה'

איזו עבודה שבלב זו תפילה נ

ענינה שהגוף הגשמי והנשמה לא יהיו סותרים זה

רפה

צריך לשעבד לה' גופו נפשו וממונו תסט

עבודת האדם להגביר חלק הרוחני על הגשמי

תתרכד

אדם צריך לשנות את טבעו עד שיהיה כרצון ה'

תתרכה

עיקר עבודת ה' הוא עבודת המידות תתשכב

חובת העבודה

חובת האדם להקב"ה הוא לאין שיעור קלג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

פז

רק ע"י התרחקות מתענוגי עוה"ז זוכים להשגה בעבודת ה' שכב כשעובד ה' בימי הבחורות יהיה נקל לו בימי הזקנה תפג א"א לזכות להתעלות אלא א"כ יש בו ענוה תרכט היסורים שיש לאדם מביאים אותו לעבודת ה' תשנ הכבוד יכול לסייע לעבודת ה' תתקמח

לימוד וחיזוק לעבודת ה'

ללמוד מצבא השמים שעובדים אע"פ שקשה להם לעורר עצמו להוסיף כל יום בזה קלא מכל דבר שאירע לאדם צריך ללמוד לעבודת ה' רה להתבונן שהזמן קצר ואז ייקר כל רגע שמוג מכל אדם אפשר ללמוד לעבודת ה' תרא ללמוד מהנהגת התינוקות לעבודת ה' תרב ללמוד מן הגנבים לעבודת ה' תרב ללמוד רדיפה אחר עבודת ה' מהרשעים הרודפים אחר תאוותם תרב ע"י ענוה ילמד עבודת ה' מכל אדם תרפח ללמוד מוסר וחיזוק לעבודת ה' מכל אדם תשנ חיזוק לעבודת ה', שלא יחשוב שהוא צדיק גמור או שהוא רשע גמור תשנ יתבונן האדם בשנותיו אשר כוחותיו כלים והולכים, ויתחזק בעבודת ה' תתשיח יש לאדם להחזיק מאד בדבר המעוררו אל עבודת ה' תתשצ מהעוה"ז ניקח דרך לעבודת ה' תתקמפד

עבודה מיראה ומאהבה

שלימות הוא עבודה מיראה ומאהבה נט העובד מאהבה צריך לצרף לזה יראה נט צריך להתפלל לזכות בשלימות העבודה שהוא יראה ואהבה שפז עבודת ה' הנעשית מתוך קושי וטורח יש בה שכר רב תשעג

ע"ע אהבה, יראת שמים

עניני גשמיות ועבודת ה'

כשעושה עניני גשמיות לש"ש נחשב לו כעבודת ה' שכד צריך שהפרנסה תהיה לצורך עבודת ה' שצג

חיוב כל יום בפני עצמו, ולא ידחנו למחר שמה העבודה היא בהכרח, ולא כפועל ובעה"ב שמה האדם עתיד ליתן את הדין על מה שלא עשה יותר תה מן השמים דורשים מהאדם לעשות כפי כשרונותיו תקעג כל אדם צריך לעבוד את ה' בדבר המיוחד לו תרד

כללים בעבודת ה'

ראוי להיות בחי' עבד ולא רק בחי' משמש נו מי שאין לו עליה בהכרח יש לו ירידה קכו שלא לבטל הזמן, רק לנצלו לעבודת ה' קלג צריך התאמצות יתירה מחמת נסיונות היצה"ר קלג ירגיל עצמו לעבודת ה' שלא יתרגל אל הבטלה קלה יתאמץ בזה כמו שמתאמץ לצרכי עצמו ריח, ריש עבודת ה' היא בין בלימוד בין במעשה שמה שיהיה כל יום בהתלהבות והתחדשות שמה כל אחד יכול להתעלות למדרגה גבוהה תעב לעבוד את השי"ת בזמנים קשים כקלים תפז צריכה להיות מתוך השתוקקות ושמחה ולא מתוך עייפות תרי מכן חמישים ירבה האדם בתומ"צ ויכין צידה לדרכו תתשיד

כל מעייניו צריכים להיות לעבוד את ה' תתתב

עבודה מובחרת ושלימה

המעלה כשעובד את ה' מתוך שמחה על זכיותו נו שלימות היא עבודה מיראה ומאהבה נט יש לה חשיבות כשעובד בימי נערותו קלה לפעמים יש חשיבות דוקא כשהעבודה באה מתוך קושי רלה המוכרח שיעשה מהבנת חשיבות העבודה ולא מחמת קנאה תתיט תכלית השלימות, להיות עובד ה' בעצמו וגם לקרב אחרים תתרכב

דברים המביאים ומרבים עבודת ה'

הכרת הטוב להקב"ה מביא לעובדו נו צריך רב לפשוט הספיקות בעבודת ה' קמט ע"י המצוות בני" עובדים את ה' בכל עת קעט ע"י שמחזיקים במדה אחת בשלימות, היא תסייע לשאר המדות רפה

תכלית עניני עוה"ז לעבוד עמם את השי"ת	שצט	כללי
שכל עניני הגשמיות יהיו בכוונה לעבודת ה'	תרצב	ריבוי המצוות, כדי שכ"א יוכל לעבוד את ה' בכל המצבים
מותר להתאוות לחכמה ולעשירות לצורך עבודת ה'	תתנג	דייקא במקום שהאדם גדול מכולם יש לו להזהר ביותר
קדש עצמך במותר לך	תתנפב	רמז
כשעובד ה' יועילו לו קניניו הגשמיים	תתתקמד	לעולם אין האדם יכול להשיג שלימות רסו
דברים הממעטים עבודת ה'		כלל עניני עבודת ה' נקראים 'אשרי' רעח
היצה"ר גורם לאדם מיעוט בעבודת ה'	קלג	חברות המיוסדת על עבודת ה' יש לה קיום רפז
חומריות האדם מעכבתו מלראות האמת בעבודת ה'	רפד	עובד ה' שאינו מקרב אחרים, שכר הליכה בידו
היצה"ר מביא עצלות בעבודת ה' הגם שהשכר מרובה	שמו	העולה ממדרגה למדרגה בעבודת ה' נקרא חסיד
העצל, עבודת ה' בא לו בקושי	תסב	תתרכב
התאוות מפריעות את האדם מהתעלות רוחנית	תפד	תתרכה
ד' סיבות למניעתה, בושה, טרדות, חולשה, פחד, והעצות כנגדם	תתרצג	צדיקים מרגישים תענוג נפלא בעבודת ה' תתרפא
ע"ע גשמיות		לרוץ כצבי לעבודת ה', ע"י שיתבונן בגודל שכרו לעוה"ב תתרצד
שכר ותוצאה		הרצון תלוי באדם, והעשייה רק בסיוע השי"ת
העוסק בעבודת ה' הקב"ה ממלא צרכיו הגשמיים	קלב	תתרצז
האדם בעבודתו יכול לפעול הרבה בעולמות העליונים	רה	בשנת החמישים אדם יודע כבר באיזה דרך לא טוב לילך תתשיג
כשישראל עובדים את השי"ת, מלה"ש עושים כן בשמים	תרצ	כל עניני עבודת ה' כלולים בלימוד התורה תתשכב
עבודה לש"ש וע"מ לקבל שכר		שייך באדם בכל רגע, גם בעת שיטן, וגם כשהוא בבית המרחץ תתשכה
שלא יהיה ע"מ לקבל שכר הן בעוה"ב והן בעוה"ז	תרמו	הבחורים יכולים לעבוד את ה' ע"י ריבוי כוחם תתקנב
צדיקים עובדים את ה' בכדי לעשות לו נח"ר ולא לשכר עוה"ב	תשעו	ההבדל בין עבודת המלאך לעבודת האדם תתתקפה
העובד את ה' מבלי לצפות לתשלום שכר, חסיד	תתרכו	ע"ע עולם הבא, רוחניות
עבודה לש"ש וע"מ לקבל שכר		עבירה
אין ראוי לעבוד את ה' ע"מ לקבל שכר	נה	ע"ע חטא
האדם צריך לעבוד לש"ש וה' יתן שכרו	שנו	עדות
אסור שיהיה תלוי במדת השכר בעוה"ז	נה	ע"ע דין תורה
המקיים מצוות שלא לש"ש אלא לשכר, לא יתעלה	תתרכד	עול הציבור
		יניח גם לאחרים לישא בעול הציבור תתתקו
		ישא בעול עם חבריו גם בעניני רוחניות תתתקו
		עולם
		להתבונן בעולם בשביל להודות לה' תכז, תכח
		כח התורה שולט על העולם, כי החומר משתעבד אל הצורה תקטו
		ביאור במה שהעולם דומה לשמחת נישואין תקמו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

פמ

הוא שלימות היצירה ואין דבר שנברא לבטלה

תרכב
נברא באופן שיוכלו הצדיקים לתקנו מפגם הרשעים ולא יחרב
תתפ
מאופן בריאתו נראה כי האדם הוא תכלית הבריאה לעבודת ה'
תתפא
הנאת הצדיקים במה שמקיימים את העולם, זה עצמו שחרם
תתפג
לולי חטא אדה"ר היה העולם כמו שיהיה לאחר התיקון
תתקכא
אחר המבול נזדכך האויר ויכלו לראות הקשת
תתקכה

קיום העולם

קיום העולם בשביל התורה ובזכותה **מט. תקיד**
העולם עומד בזכות הצדיקים **רכג**
מתקיים בזכות מי שבולם פיו בשעת מריבה **קנו**
קיום העולם ע"י אמת דין שלום **קסד, קסה**
קיום העולם כאשר בנ"א דוברים אמת **קע**
שלום מביא שלימות בבריאה **קעג**
היצה"ר נצרך לקיום העולם **תרג**
ע"י מצוות בורא עולמות טובים, וע"י עבירות, עולמות רעים **תשט**
העולם מתקיים בזכות ישראל **תתקעז**

חורבן העולם

דיינים שאינם הגונים מחריבים העולם **קסז**
הקב"ה מעניש מי שמקלקל את העולם **תתמט**
פגם הרשעים שמאבדים העולם גדול עשרת מונים ממעשיהם **תתפ**
חורבן העולם בגין שאין מקיימים אמת דין ושלוש **תתקנב**

ע"ע בריאה

עולם הבא ועולם הזה

שכר עוה"ב

חילוק בין עוה"ב שיקבלו הצדיקים לפשוטי העם **לז**
גם לרשע יש שכר עוה"ב ותלוי במעשיו **לז**
השכר שם הוא נצחי **תשנח**
כניסה לג"ע הוא השכר, והתענוג הוא מתנת חנם **תשסג**

טובת עוה"ב אין לו דמיון לשום דבר מעוה"ז **תשעג**
כל הנאות עוה"ז של כל הבריות אינם שווים לשעה אחת של עוה"ב **תשעג**
אפילו מי שלא זכה אלא לעמוד ע"י כתלי ג"ע, זו הנאה גדולה מעוה"ז **תשעד**
שכר עוה"ב הוא נצחי וקיים לעד **תתרפד**
צדיק מקבל בעוה"ז את ההכרה, ובעוה"ב שכרו לאין גבול **תתרפה**
טובות עוה"ב נקראים טוב **תתתא**
בעוה"ב יהיה שלחנו גדול משולחן המלכים **תתתיב**

מהות ותכונת עוה"ב

כל אחד יכול להשיג עוה"ב בנקל **לא**
בעוה"ב יקשה לאדם לראות כשחבירו עומד במדרגה גבוהה ממנו **קכח**
רק שם אפשר לידע את דרגת האדם באמת **רל**
התורה הוי קנין לאדם גם בעוה"ב **רסא**
בעוה"ב ישיגו הצדיקים כל החכמה, והוא השכר **שנח**
הצדיקים מקבלים שכר והרשעים מקבלים עונש **תקכח, תקמה**
הרשעים נאנקים בגיהנם, והצדיקים נהנים בג"ע **תשנח**
א"א בשכל אנושי להשיג מהות העוה"ב **תשסו**
לצדיקים הוא עונג, ולרשעים הוא עונש **תשסו**
בעוה"ב א"א לקיים מצוות ומעש"ט **תשסט, תשע**
שם הגמול האמיתי, לצדיקים טוב ולרשעים רעה **תתמא**
הת"ח נקרא חי אף בעוה"ב **תתקלד**

דברים המזכים עוה"ב

אפילו בקיום חלק ממוסרי חז"ל יזכה למעט מעוה"ב **ל**
ע"י מדות טובות זוכים ישראל לעוה"ב **לג**
לכ"א מישראל יש חלק בעוה"ב שלא נעבד, וע"י מצוות הוא מעבדו **לז**
העוסק בתורה יזכה לעוה"ב **מט, רסא, תקסב**
הרודף אחר השלום זוכה ללמוד במתיבתא דאהרן **קיט**
מצוה אחת כראוי מזכה את האדם לעוה"ב **קעז**
התורה ומצוות ניתנו בריבוי כדי שיעסוק בהם האדם ויזכה לעוה"ב **קפא**

מקיום המצוה נוצר לאדם מלבוש לעוה"ב	שז	בעוה"ב א"א לעשות תשובה, רק בעוה"ז	תשסא.
הזהירות מאיבוד הזמן מביאה לחיי עוה"ב	תסז	עוה"ב דומה לים, ועוה"ז ליבשה	תשע
גם חוטא שאין לו חלק בעוה"ב, מועיל לו תשובה	תפ, תתרט	עוה"ב דומה לשבת, ועוה"ז לערב שבת	תשע
כפי ההנאה מעוה"ז כך פחותה הנאת עוה"ב	תקמז	עוה"ב נקרא עולם השכר ועוה"ז עולם העשיה	תשע
רק מי שתקן עצמו בתשובה ומעש"ט מזומן לחיי עוה"ב	תשסה	כל הנאות עוה"ז של כל הבריות אינם שוים לשעה	תשע
ע"י שמניח בנים זוכה לעוה"ב	תתתקנ	אחת של עוה"ב	תשעג
עוה"ז הכנה לעוה"ב		שעה בעוה"ב שוה יותר מכל חיי עוה"ז המלאים	תשעה
קיום המצוות בעוה"ז כדי שלא לקבל שכר עוה"ב	לכ	ביסורים	תשעה
בחנם		שכר עוה"ב הוא העיקר, ובעוה"ז מקבלים הפירות	תתרפד
חיי עוה"ז הם הכנה לעוה"ב	תשנח, תשסב	צדיק מקבל בעוה"ז את ההכרה, ובעוה"ב שכרו לאין גבול	תתרפז
בעוה"ז צריך לעסוק בצרכי הגוף הכנה לעוה"ב	תשס		
מטרת עוה"ז לסגל מצוות ומעש"ט לזכות לחיי עוה"ב	תשסא	עוד עניני עוה"ב	
ע"י זיכוך החומר בעוה"ז זוכה לחיי עוה"ב	תשסג	כל אחד מישראל יכול לזכות לעוה"ב	ל
מעשי האדם בעוה"ז צריכים להיות עבור עוה"ב, ולא לצרכי עוה"ז	תשסח	רק האדם עצמו יכול לזכות לעצמו	קל
במעשי האדם בעוה"ז צריך לכיין שעל ידם יוכל לזכות לעוה"ב	תשסט	מי שאינו נימול או המושך ערלתו אין לו חלק לעוה"ב	תעז
בשעה קטנה בעוה"ז אפשר לזכות לחיי עוה"ב	תשסט	להתבונן בשכר המעותד בעוה"ב, ואז יקל הקושי בעוה"ז	תרעט
לזכות לעוה"ב אפשר רק ע"י קיום מצוות בעוה"ז	תשעב	הקנאה התאוה והכבוד גורמים להפסיד חלק עוה"ב	תתלא
ע"י הפרישות מתענוגי עוה"ז זוכים לעוה"ב	תתלז	אף על המצוות שעשה	תתקסו
עוה"ב לעומת עוה"ז		כשיעמוד לדין בעוה"ב התורה תלמד עליו סנווריה	
עוה"ב א"א לקנות ע"י שליח, משא"כ עוה"ז	קלא	תתקסו	
עניני עוה"ז אינם תלויים ביגיעת האדם, משא"כ עוה"ב	קלא	עולם הזה, יעודו ותכונתו	
ז' חילוקים בין עוה"ז לעוה"ב	תשנח	יעודו, לצדיקים לעבודת ה', לרשעים להתענג בו	
חיי עוה"ז קצרים ויש להם סוף, משא"כ עוה"ב שהוא נצחי	תשנח	הוא פרוזדור, על כן צדיק וטוב לו רשע ורע לו	תקלז
תענוגי עוה"ז כאין ואפס לעומת חיי ותענוגי עוה"ב	תשנח	חיי עוה"ז אינם טובה או רעה אלא הכנה לעוה"ב	תשנז
בעוה"ב השהות קבועה, בעוה"ז, ארעית	תשנז	חיי עוה"ז הם הכנה לעוה"ב	תשנח
יופי ואור העוה"ב הרבה יותר מהעוה"ז	תשנז	רק בעוה"ז אפשר לשוב בתשובה, משא"כ בעוה"ב	תשסא, תשסב
בעוה"ז יכול האדם לתקן עצמו, משא"כ בעוה"ב	תשנז	מעשי האדם בעוה"ז צריכים להיות עבור עוה"ב ולא לצרכי עוה"ז	תשסח
עוה"ב מזוכך מחומריות, משא"כ עוה"ז עב	תשנז	במעשי האדם בעוה"ז צריך לכיין שעל ידם יוכל לזכות לעוה"ב	תשסט

דרכי

מפתח ערכים

אבות

צא

האדם נענש גם על התוצאות של החטא
א"א להמלט מעונשי שמים
היסורים מיועדים להעניש את האדם על עוונותיו
העונש שאדם מקבל על חטאיו הוא על דעתו
והסכמתו
המקדש עצמו במותר לו אינו נענש
הקב"ה אינו נוטל שוחד מצוה תמורת עבירה תרחצ
עצם החטא הוא העונש על החטא
עיקר העונש הוא על החטא הראשון שגרר את
החטא
החוטא בסתר, יתפרסמו חטאיו בשמים
תשובה מגינה מיסורים, גם אחר גז"ז, עד תחילת
העונש
בשמים מענישים על כל חטא קל ביותר
מי שהרשיע הרבה, אחר ענשי גיהנם, יתגלגל שוב
יש יסורים שאינם עונש אלא כעין פרעון חוב על מה
שחטא
העונש על החטא בא מהמשחית שנוצר מהחטא
ביאור עונש 'חיה רעה באה לעולם'
חיוב עונשים חל מהיות האדם בן י"ג שנה

על מה נענשין

ע"י התחברות לרשע נענש כאילו חטא
טעם לעונש חמור למשתמש בכתרה של תורה
כשטועה בהוראה העונש מתחלק בין כל הדיינים
עונש המזלזל בכבוד ת"ח
עונש החולק על דברי חז"ל
על חטא שבין אדם לחבירו נפרעין מהאדם מיד
מי שאינו עוסק בתורה תמיד, יורש גיהנם
על חילול ה' יש עונש מיוחד מלבד על עצם החטא
ביאור במה שקרח נענש מדה כנגד מדה להבלע
באדמה
המבטל תורה ראוי לטורדו מהעולם
המלבין פנים אין לו חלק בעוה"ב ויקבל שכרו
בעוה"ז

חשיבות עוה"ז, כי רק על ידו אפשר לזכות לעוה"ב
תשטט. תשעב

עוה"ז הוא נוה התלאות
לא יסור האדם מן התורה כל ימי היותו בעוה"ז

תתקסו

עוד עניני עוה"ז

גם בחייו בעוה"ז יכול האדם לזכות לתענוג רוחני
בחי' עוה"ב
מי שמרגיש שהעוה"ז טפל, לא קשה לו מפני מה
צדיק ורע לו
כפי ההנאה מעוה"ז כך פחותה הנאת עוה"ב
כל קניני עוה"ז אינם שווים לדבר מועט מהתורה
אחר פטירתו יראה האדם שטוב למהר חיי עוה"ז כדי
לזכות לעוה"ב
הקנאה התאוה והכבוד ממעטים חיי העוה"ז
צדיק מגודל אהבת ה' אינו מרגיש עניני עוה"ז

תתקיח

צדיקים חשים תענוג בעוה"ז מעבודת ה'
העניו נהנה בעוה"ז, והמתגאה אינו נהנה
בעל עין טובה נהנה בעוה"ז, משא"כ בעל עין רעה
צדיק זוכה לשכר עוה"ז אחר שהשלים שכר עוה"ב
העוסק בתורה לשמה אינו מחשיב העוה"ז, ומוחל
על עלבונו
העוסק בתורה זוכה לשכר אף בעוה"ז
ע"ע גן עדן, גשמיות, חומריות, שכר, תאוה, תענוגים

עול מלכות שמים

עול מלכות גורם לפריקת עומ"ש
ע"י ברית מילה אנו מעידים על קבלת עול מלכותו
ית'
המפר ברית פורק עול מלכות שמים
אזהרה על קריאת שמע שענינה קבלת עומ"ש שזו

עונש

כללי העונשין

סוף הרשע לבוא על עונשו
ע"י שמצייר את העונש יוכל להתגבר על החטא
שעג

אבות

מפתח ערכים

דרכי

צב

החוטא בסתר ממתנינים מלהפרע עד שיחטא בגלוי
תרלה
הקב"ה ממתין עם עונש הרשעים בשביל שזרע טוב
עתיד לצאת מהם
תתפז
ע"ע גיהנם, גלות, דין שמים, מדה כנגד מדה

עוסק בצרכי ציבור

ליטול רשות מהציבור בכל ענין
רטו
שלא לבטוח במלכים ושרים
רטו
העוסק בצ"צ יהיה כוונתו לשם שמים
ריא
זכות אבות מסייעת לעוסק בצ"צ
ריא
מקבלים מהקב"ה כח לפעול למעלה מהטבע
ריא
אפילו אם הפסיד איזה מצוה, הקב"ה מחשיב כאילו
עשה
ריב
אפילו לא יצאה מחשבתו לפועל, הקב"ה מחשיב
כאילו עשה
ריב
למנות על הציבור רק ת"ח ויר"ש
ריב
העוסק בצ"צ כעוסק בד"ת
ריג
העוסקים בצ"צ צריכים להיות זהירים בכבוד
המלכות
ריג
צריכים לבטוח בהקב"ה ולא במלכי בו"ד
ריג
לחוס על ממון הציבור ולא לקנות מתנות יקרות
לשרים
ריד
שלא יתגאו העוסקים בצ"צ על הציבור
ריד
שלא יתמהמה מלסייע לאנשים
תתקנב

עזות

מצד עצמה אינה מדה טובה, רק במקום עזות
דקדושה
תתרפח
אדם שניכר בפניו עזות, גרוע מאד
תתרצז
מדה גרועה המביאה את האדם לעבירות חמורות
תתרצז
מדה גרועה וסופו לגיהנם, וצריכה שתהיה רק
לעבודת ה'
תתרצז
מדת העזות גרועה, וע"י תורה יכול לחזור למוטב
תתרצז
צריך שתהיה טמונה בלבו ולהשתמש בה רק
לעבודת ה'
תתרצז
מדת העזות מונעת מהאדם לשוב בתשובה
תתרצז
עזות דקדושה
להוכיח עוברי עבירה אף אם אינם מקבלים
תתרפז

עונש על ביטול תורה בא ע"י הרשעים או מלאכי
חבלה
תרצ
המבטל תורה ואחרים למדים ממנו, ייענש בגינם
תרצ
הקב"ה מעניש את מי שמקלקל את הבריאה תתמט
מחלוקת שלא לש"ש, מי שאין הלכה כמותו, אינו
מקבל שכר אלא עונש
תתרנ
בענין ז' פורעניות באים לעולם על ז' גופי עבירה
תתקמא
חכמים האוסרים המותר והמתירים האסור, מביאים
חרב לעולם
תתקנא
בגין דיינים שאינם כהוגן צרות באות לישראל
תתקנא
בביאור העונש על עון מתנות עניים
תתקסא

עונשי בי"ד

ביאור מה שהמכה אביו בחנק והמקללו בסקילה
תל
כשבי"ד אין מענישים ע"פ תורה, נמסר דינם לשמים
ודבר בא לעולם
תתקנ

מדת העונש

עונש הספק מרובה על הודאי
קנא
העונש על החטא הוא הרבה יותר משהאדם משער
רא
כשאדם מכיר בחטאו, עונשו קל משאינו מכיר
תל
הקב"ה חפץ תמיד להקל העונש מבנ"י
תרצה
לפי העונש לעושי רצונו נדע העונש לעוברי רצונו
תשמט

לפי מה נענשין

חילוק בעונש בין מי שלמד ואינו מוסיף למי שלא
למד
קכח
הקב"ה מעניש את האדם לפי כוונתו ומחשבתו
רמו
הקב"ה מעניש מדה כנגד מדה
רמו, תתמה
לפי העונש יבין אדם מה היה החטא
תתמה

אופן העונש

איחור העונש הוא כדי שתתמלא סאתו
רג
הרשע מקבל את ענשו אפילו לאחר זמן רב
רג
חסדי ה' שאינו מעניש את האדם בבת אחת אלא
מעט מעט
תקמ

בפרנסה אינו סומך על הקב"ה, ולהיפך בירא"ש

תתקעז

מכבדים רב רק בעל הדרת פנים

תתקסא

ענבים

בענבי בוסר יש תועלת לרפואה, ובענבים קהות אין תועלת

תתה

ענוה

מעלת הענוה

אות י' קטנה, רומז ששם יהודי יאות רק לעניו

תרכו

העניו שבבחי' אין, אינו תופס מקום

תתקב

העניו ושפל רוח בפני חבריו, חסיד

תתרכה

לבנ"י יש מדת ענוה ירושה מאאע"ה

תתרעד

התורה ניתנה ע"י משרע"ה דוקא כיון שהיה בענוה תתלב

תתלב

מהות מדת ענוה

לא להחזיק טובה לעצמו

קייט

לידע שהכל בזכות אבותיו ולא בזכות עצמו

קלד

גם מי שפעל הרבה יחשוב שעשה מעט

קמא

צריך להיות עניו ונכנע בדיבורו

קמב

שלא לסמוך על תפלתו אלא יבקש במתנת חנם

של

מדת ענוה צריכה להיות גם בפנימיות ולא רק בחיצוניות

תרכה, תתקצט

למצוא טוב בכל אדם יותר ממנו, ולהתנהג לפניו בענוה

תרכו

אדם בחייו נקרא רימה ואין לו במה להתגאות

תרכה

צריך להיות עניו גם בפני אנשים שפלים ונבזים

תרכה

ענוה אמיתית, כשמוחזיק עצמו לגרוע ומחשיב אחרים

תרכה

רוח נמוכה כנגד חלק הדיבור, נפש שפלה כנגד חלק המעשה

תתרעד

להיות בענוה ובשפלות בעיני עצמו

תתתז

לא ישב למעלה ממקום הראוי לו

תתתעה

השפלותי היא הגבהתי

תתתעה

ענוה, שכר ותוצאה

ע"י ענוה זוכה אדם לשם טוב

קכו

מי שעניו ושומע קללתו ושותק נקרא חסיד

רעט

להתנהג בענוה ושפלות שלא תשלוט בו עין הרע

שיב

מי שאינו סומך על זכותו הקב"ה משפיע לו טובה

של

ע"י התבוננות בשפלות עצמו ימנע מן החטא

שפג

ע"י ענוה יהיה מהשומעים חרפתם ואינם משיבים

תרכה

א"א לזכות להתעלות בעבודת ה' אלא מי שיש בו

תרכט

מחמת שפלות האדם הקב"ה מקבל התפילות

תרכט

ומוחל העוונות

תרכט

ע"י מדת ענוה השכינה שורה על האדם ונעשה צנור

תרל

לשפע

תרל

ע"י מדת ענוה התפילה מתקבלת זוכה לגן עדן

תרל

ע"י מדת ענוה זוכה לבנים ולארץ ישראל

תרל

ע"י מדת ענוה, כאילו הקריב קרבנות ועוונותיו

תרל

נמחלים

תרל

ע"י ענוה ילמד עבודת ה' מכל אדם

תרפח

ע"י ענוה מתגברים על חמדה לממון חבירו

תרפט

ע"י ענוה מתגברים על מדת הקנאה

תרפט

ע"י ענוה באים למדת הסתפקות במועט

תרפט

כשהאדם שוכח את מצוותיו, הקב"ה זוכרם

תתנ

ע"י ענוה זוכים לישועה בכל הענינים

תתקיד

ע"י ענוה באים לאהבת ה'

תתרעג

העניו יש לו הנאה בעוה"ז, משא"כ המתגאה תתרפג

תתתעה

גודל התועלת היוצאת ממידת הענוה

תתתעה

ענוה ותורה

התורה ניתנה בכח מדת ענוה

מ, רמב

ע"י הכנעה ללומדי תורה זוכה לתורה

סב

המשים עצמו עניו על ד"ת זוכה לעוה"ב

עח

גם מי שלמד הרבה תורה אל יחזיק טובה לעצמו

רסב

ריבוי לימוד התורה מביא לענוה

רסה

העניו זוכה שתימסר התורה לדורות על ידו

רעג

כשלומד עם חבירו ומקבל דעתו השכינה שורה על

שניהם

שפט

מידת ענוה חשובה כלימוד התורה

שצג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

צה

גם עני צריך לעסוק בצדקה וחסד והכנסת אורחים
עד
ליקח משרתים מישראל לפרנסם ולא מאוה"ע רנח
ממונם של עניים נמצא בידי העשירים תכב
עני שאין לו צדקה יקבל ע"ע ליתן צדקה כשיעשיר
תכד
מבני עניים יוצאים בני תורה, משום שמת"יגעים
תנא
העובד את ה' מעוני סופו להתעשר תרעו
עניות יאה לישראל כי עוסקים יותר בתורה תרעו
לפעמים עניות היא במקום יסורים תרעז
נסיון העוני כדי לבחון אם יקבל היסורים באהבה
תרעז
חיי העניים טובים ממלך תתנא
בדורות הראשונים היתה העניות מצויה תתנב
כלפי בנ"א יעטוף את עניותו תתנעג

עסקנות

ע"ע עוסק בצרכי ציבור

עצבות

הפורש מהציבור בא לידי עצבות רכח
בעל עין רעה כל ימיו בעצבות וספיקות רצג
העצבות שורש לכל המדות הרעות רצז
מי שהיצה"ר שולט עליו, הוא בעצבות ובא למיתה
שיד
עצבות גורמת לטומאה תתתלה

עצה

נתינת עצה לחבירו היא בכלל חסד נא
חבר טוב ראוי לתת עצה טובה עט, פ
כשמתיעץ עם חבר נאמן יוכל לידע המעשה הנכון פא
לשאול עצת אחרים ואח"כ לעשות כשכלו רנז
ראוי לרב להתייעץ עם תלמידיו מה ללמוד רנז
בן ג' לעצה, שמיעץ איזה דרך ודאי אינה ראויה
תתשיג
רק בן ג' יש לו חכמה אמיתית ליתן עצה טובה
תתשיג
לקבל עצה רק מזקנים, ולא מצעירים תתשיג
העצות של הלומד תורה לשמה מצליחות תתשס
להתייעץ בכל דבר עם גדולי ישראל תתתמג

ע"י ענוה זוכה לקנין תורה תרלא, תתטז, תתתלב,
תתתעט
ת"ח לא די שיש בו תורה, אלא צריך ענוה ויראת
חטא תתיד
ע"י העסק בתורה לשמה יזכה האדם לענוה תתשנו
העוסק בתורה לשמה לא יזלזלו בו מחמת ענוותנותו
תתשנו
כשלומד תורה באימה ויראה יגיע לענוה תתתלב
לא יחזיק טובה לעצמו בגין לימודו תתתפב
ישפיל עצמו לקבל תורה אפי' מקטנים ממנו
תתתצח
המתנהג בענוה, ישתדל להרבות תורה תתתצט
דברים המביאים לענוה
לימוד התורה מביא לענוה רסה, תתשנו, תתתלב
ע"י שיתבונן כי סופו רימה ותולעה יבוא לענוה
תרכז

ענוה שאינה ראויה

שלא לזלזל בעבודתו מחמת ענוה פסולה רד
עלולה לגרום שלא ידע האדם את מעלותיו רעג
שלא תביא הענוה להחזיק עצמו רשע שלג
לא יחזיק עצמו עניו שהקב"ה אינו מקבל תפלתו
שלג
ענוה בתכלית אינו טובה, כי צריך גאווה דקדושה
תרכה

עוד בעניני ענוה

רשב"ג התנהג בענוה אע"פ שהיה נשיא קנד
צריך לידע איך להתנהג במדת ענוה תרכה
בשמים דנים את האדם לפי מדת ענוה שלו תרכט
בני אדם רגילים לזלזל בעניו ושפל רוח, וצריך
להזהר בזה תשפו
מדת לב נשבר יש רק בבנ"י ולא באוה"ע תתרעו
כשמתנהג בענוה ילמד מכל אדם תתתלב
ככל שמתנהג בענוה, כך יוכל לחלוק על הדורות
הקודמים תתתצט
ת"ח יש לו הכנעה כלפי הדורות הקודמים תתתקכה
ע"ע הכנעה

עני-עניות

עניות הוא גלגל החוזר בעולם ע

אבות

מפתח ערכים

דרכי

צו

ערבות

כל ישראל ערבים, והחוטא גורם רעה לכל הציבור
 שלד
 חיוב על האדם להוכיח את חברו משום ערבות תד
 כל אחד מישראל ערב על כולם שישמרו התורה
 תקלב
 ישראל ערבים זל"ז וכ"א זכותו מסייעת לאחרים
 לקיים מצוות התקעט

עריות

ע"ע גילוי עריות

עשיר-עשירות

מעלת העשירות

צריך לכבד עשירים כי נתמנו מהקב"ה לחלק צדקה
 תכא
 עי"ז אפשר לעסוק בתורה ללא טרדות תתקמוז
 עי"ז אפשר לעשות צדקה וחסד תתקמוז

דברים המביאים לעשירות

ע"י נתינת מעשרות זוכים לעשירות תצד
 ע"י נתינת צדקה זוכים לעשירות תצד, תתרז
 העוזב מלאכתו בכדי לעסוק בתורה שכרו להתעשר תרעד
 העוסק בתורה גם בשעת הדחק, שכרו עשירות תרעה
 המחזיק תורה אע"פ שאין לו ממון, יזכה לעשירות תרפב
 בזכות התורה יזכה לעשירות תתקמו

עבודת ה' ונסיונות העשירות

שלא יבטח עשיר בעושרו צב
 הוא כעין אפטרופוס על ממונו לחלקו צדקה תכא
 אין לעשיר להתגאות בעושרו תלא
 ע"י נתינת מעשרות לא תפריע העשירות לעבודת ה'
 תצז
 אין לעשירות חשיבות במי שאינו לומד תורה תקסא
 היצה"ר מפתה אותם לעסוק בתורה ולא ליתן צדקה תרד
 עבודת ה' שלהם ליתן צדקה תרה

עצלות

עצלות אינה מנוחה, כי מרגיל עצמו שלא לעשות
 קו
 העצל מחפש סיבות שונות שלא לעשות מלאכתו
 שמו
 צריך האדם להסיר את העצלות המוטבעת באיבריו
 שמו
 טבע האדם נוטה לעצלות שמוז
 טבע העצלות באדם גם כשיש ריבוי אנשים שמוז
 ב' סיבות לעצלות במלאכה, מיעוט שכר והעדר
 בעה"ב שמוח
 המאריך בשינה בא לעצלות ולא יבוד פרנסתו תס
 גורם לקלקולים רבים בגוף ובנפש תסא
 שינת שחרית מולידה עצלות תסא
 עצלות גורמת לאיבוד הפרנסה תסב

עצלות בתומ"צ

תוכחה שלא יתעצלו הת"ח בלימודם שמה
 איברי האדם מחמת חומריותם מתעצלים בקיום
 המצוות שמו
 היצה"ר מביא עצלות בעבודת ה' הגם שהשכר
 מרובה שמו
 שלא להתעצל מלהתבונן בעבודת ה' שמו
 העצלות במצוות מעכב את הגאולה שמשט
 העצל, גם כאשר עובד את ה', בא לו בקושי תסב

עצלות טובה

להיות עצל כלפי התאוות בימי הבחרות תפג
 בעשיית חטא ינהג במדת העצלות תפד
 ע"ע זריזות

ערב שבת

ע"ע שבת

ערבון

עניני עוה"ז הם ערבון של הקב"ה אצל האדם
 תקלא
 הקב"ה נוטל מן האדם ערבון אם יחטא תקלא
 הקב"ה נוטל מהאדם עניני גשמיות שהם ערבון
 אצלו תקלב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

צז

לפעמים הוא נסיון לראות היאך ידו פתוחה בצדקה

תרז

תרעו

נסיון העשירות גדול מנסיון העוני

חסרונות במדת העשירות

הדאגה לנכסיו מונעת ממנו השמחה

רנד

רנה

נראית כטובה ובאמת גורמת לדאגה

תרו

תרעו

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

תתשצג

עת

ע"ע זמן

פה

ע"ע דיבור

פורים

מבאר הראיה מאסתר שהאומר דבר בשם אומרו
מביא גאולה תתקלא

פורענות

ממהרת לבוא ע"כ צריך לפחד תמיד
להשתתף עם הציבור בעת צרה
הקב"ה מצטרף עם ישראל בעת צרתם
עלולה לבוא על עיר בעוון נותנים צדקה רנח
כשיש שלום באוה"ע הם מצירים לישראל שפה
לילה הוא זמן שליטת המזיקים ושאר פורעניות תב
בענין ז' פורעניות באים לעולם על ז' גופי עבירה

תתקמא

פורענות מלשון פרעון חוב, שהוא כעין פרעון על

מה שחטא

המונע מהחזקת ת"ח כגזל מתנות עניים ומביא

פורענות לעולם

מצות צדקה מגינה מן הפורעניות תתרח

סיבת הצער והיסורים רח"ל היא בגין עלבון התורה

תתשעג

בעוון ביטול תורה הקב"ה נפרע מן האדם עצמו

תתשעה

ע"ע דין שמים, יסורים, עונש

פי האתון

ע"ע בלעם

פיוס

ע"ע כעס

פנים

בפניו של אדם ניכר אם הוא בעל מדות רעות תרכ

ע"ע סבר פנים יפות

פסח

מצה מסוגלת לרפואת הנפש והנשמה כו

עשרת ימי תשובה

עשי"ת ניתנו בזכות עמידת אברהם אבינו בעשרה

נסיונותיו

תתצד

ע"ע ממון, נכסים

אבות

מפתח ערכים

דרכי

צח

שפד שלום הוא סגולה לפרנסה
העושה תורתו עיקר יהיה לו פרנסה בנקל תו
שיעור הפרנסה כפי נקיות האדם מחטא תכב
צריך לעשות מעט השתדלות לפרנסתו תקנח
כשבנ"י מקיימים מצוות ה' כראוי לא יחסר להם כל
צרכם תקס
ע"י עסק התורה בא שפע פרנסה תקסב
הממעט בפרנסה בכדי לעסוק בתורה, תתברך
פרנסתו בכפליים תרצה
ע"י תורה לשמה זוכים לפרנסה תתשנ
שפע הפרנסה לבנ"י בא ע"י העומר, שתי הלחם
ולחם הפנים תתקיד
במקום ששורה ברכה אין מחסור בפרנסה, וכן היה
בירושלים תתקיט

תורה ופרנסה

לענין תורה עם פרנסה יש כמה סוגי אנשים רח
לעסוק בתורה אפילו שעדיין אינו מתפרנס ברווח
רלב
גם בעת עוסקו בפרנסתו ינצל כל רגע פנוי לתורה
רלג
אין זה שכיח שהמרבה בסחורה יחכים בתורה רמג
לעשות התורה עיקר והפרנסה טפל רמג
שלא לבטל תורה מחמת הפרנסה שמט
לא לשית לב להפסד הפרנסה לעומת שכר על
התורה שנה
כשעושה תורתו עיקר ומלאכתו עראי, תורתו
מתקיימת תנד
אסור להרויח ממון ע"י לימוד התורה תרמו
ב' אופנים שמותר לת"ח לקבל שכר על לימוד
התורה תרמז
מותר להתפרנס מתורה אם מטרתו לצורך תורה
תרמז
דעות הפוסקים אי מותר לת"ח ליטול שכר על
לימודו תרנא
לא לעשות ריבוי השתדלות בפרנסה תחת לימוד
התורה תרפד
קביעת עיתים לתורה לא תגרע מאומה מהפרנסה
תרפה
אחר שלמד האדם מקרא משנה וגמרא, צריך לדאוג
לפרנסת ביתו תתשט

בפסח צריך להודות על יצי"מ, ולא לשמוח במפלת
המצרים תשפח
יש חיוב מיוחד לספר ביצי"מ בדרך שאלה ותשובה
תתקטו

ע"ע ימים טובים, מצרים

פעולה

ע"ע מעשה

פקדון

כל פקדון א"א לשומר ליטול ממנו משא"כ צדקה
תכ
ממון האדם הוא פקדון בידו ליתן לצדקה תכ
עניני עוה"ז כפקדון אצל האדם תכל
הממון פקדון אצל העשירים בכדי ליתנו לעניים
תתקפא

פרישות

מיעוטה טובה וריבויה אינה טובה בגשמיות
וברוחניות רכח
ע"י הפרישות נמנע האדם מגופו של חטא תצו
השגת התורה ע"י פרישות מתענוגי עוה"ז תתלו
ע"י הפרישות מתענוגי עוה"ז זוכים לעוה"ב תתלו
צריך לפרוש מעוה"ז מבחירתו העצמית ולא
מקמצנותו תתת

פרנס

ע"ע מנהיג, עוסק בצרכי ציבור

פרנסה

פרנסה מהקב"ה

פרנסה אינה תלויה ביגיעת האדם אלא יקבל כמו
שנגזר עליו קלא, תרפה
בר"ה נגזר כמה ממון יהיה לאדם ולא תועיל לו
היגיעה רנד
ריבוי השתדלות לא יועיל בפרנסה תרפד
לבטוח בה' שישלח לו פרנסתו ולא לדאוג תתקכ
האדם צריך לסמוך על הקב"ה ולא על עצמו, עצמו,
משא"כ בירא"ש תתקעז

דברים המביאים הפרנסה

לימוד תורה בחיות מסוגל לפרנסה מט
זכות כבישת הכעס זוכים לפרנסה קנו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

צט

דברים הממעיטים הפרנסה

עצלות מרחיקה את האדם מפרנסה קו. תסב
המאריך בשינה בא לעצלות ולא יבוד פרנסתו תס
שתיית יין ושכרות מביאים למיעוט פרנסה תסד
ביטול תורה גורם מיעוט פרנסה תקנט, תקסג

עוד ענייני פרנסה

ראוי לסייע בפרנסת בני ישראל עד
אסור להתחבר לרשעים אפילו לצורך פרנסה צא
ראוי לאדם לעמול בכל פרנסה קח
גם מי שעוסק בפרנסה יכול לעבוד את ה' בכל מצב קעט
לבחור פרנסה מכובדת ולא בזויה קצו
כשיש פרנסה יש שלום בבית רנט
כשיש פרנסה לאוה"ע, עול הגלות קל יותר שפד
צריך שהכוונה תהיה לצורך עבודת ה' שצג
חסרון פרנסה הוא בכדי לכפר על העוונות תכב
חסרון פרנסה גורם לחטא תקנח
ע"ע מלאכה, ממוץ, נכסים, עשירות

פרסום

חומר העובר עבירות בפרהסיא תעט
בשמים ידונו את האדם אם פרסם שמו ית' בעולם תעט
החוטא בפרהסיא, ואחרים למדים ממנו, מחלל ש"ש תתמה
המפרסם דעותיו לנהוג בקמצנות הר"ז מדת סדום תתקנו
הנותן צדקה בפרהסיא כדי שאחרים ילמדו ויתנו, תתקעג
נקרא חסיד תתריב

פשרה

מצוה לעשות פשרה בין בעה"ד קעד
פשרה בדין תורה מביאה שלום קעד
עדיף לעשות פשרה מלעשות דין ממש תרנט

צביעות

אדם כשאינו בעירו א"א לידע אם תוכו ככרו רל

צדיק-צדיקים

מעלת הצדיק

הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה נט
חטא של הצדיק הוא מצוה אצל פשוטי עם סז
פועל במעשיו לאחרים שיוכלו לעשות כמוהו קיט
הקב"ה מחזיר בתשובה ע"י צדיקים קמט
העולם עומד בזכות הצדיקים רכג
יש בכוחם לבטל גזירות רכג
היצה"ר מבקש ביותר להחטיאו שיג
שיירים של צדיק מכניסים קדושה באדם האוכלם תא
כגודל מעלתו כן צריך להזהר מחטא תמד
מצוה שלו חשובה ביותר לכן שכרו בעוה"ב תקכט
צדיקים נענשים בעון הדור תקלב
עיקר מלחמת היצר כנגד הצדיקים תקלח
מן השמים מסייעים לצדיק בגימטריאות שיהיו מכוונים תקפב
צדיק שמח במיתתו כבלידתו תתלה
זוכה לסייעתא דשמיא בכל דרכיו תתתסז
ע"י שמתגבר על היצה"ר נתקדש שם שמים תתתקמו

תכונות ומדות הצדיק

מה שאומר הוא במהותו ובעצמותו לד
באומרו מוסר לאחרים פועל קודם הדבר בנפשו
עול מלכות שמים עליו כל העת מח
מכיר במעשי הרשע וצריך לדונו לחובה פג
דרכם ללמד זכות אפילו על אנשים פחותים פה
צריך להיות צדיק הן בענייני בין אדם לחבירו והן בבין אדם למקום פח
מקרב רשעים להחזירם בתשובה קכב
יש בו עבודה הנגלית ויש בו עבודה הנסתרת שה
הצדיק צריך לקרב כל נשמה מישראל שח
מייעדים עוה"ז לעבודת ה' תקלז
מחלקים ימיהם חציו לה' וחציו לכם תרפו
סובלים אפילו יסורים קשים תשג
סימן לצדיק גמור, שמקבל יסורים אהבה תשנא
צדיקים עובדים את הש"ת לעשות לו נח"ד ולא תשעו
לשכר עוה"ב תשעו
מתפלל שלא יארע לשונאיו כל רע תשפו

אינו שמח במפלת שונאו, אלא משיב לו טובה תחת רעה	תשובה	נוטל את חלקו של הרשע בג"ע	תשב
המתהלך בתמימות לקיים רצון ה' יזכה שבגיו אחריו ילכו בדרכיו	תשובה	היסורים בעוה"ז מביאים אותם לחיי עוה"ב	תשמח
מקדשים את גופם	תשובה	אחר פטירתו יש לו חיים אמיתיים כשנהנה מזיו השכינה	תשנה, תתלה
ב' הנהגות בתורה, השכמת הבוקר וחזרה על הלימוד	תשובה	בשכר שפרש מתענוגי עוה"ז יזכה לחיי עוה"ב	תתלו
אהבת הצדיקים ביניהם היא אהבה אמיתית	תשובה	לעת"ל יזכו הצדיקים לחיי עוה"ב	תתלו
סימן מובהק לצדיק, שרואה בכל איש ישראל רק זכות	תשובה	רע לו בעוה"ז וגמולו האמיתי בעוה"ב	תתמא
בגשמיות מסתפק במה שיש לו, ברוחניות חומד עוד	תשובה	שכרם גדול כיון שהבחירה בידם	תתמב
לצדיק יש שמחה מעצם היותו יהודי	תשובה	שכרם גדול על שמתקנים קלקול הרשעים	תתמב
כל ימיו נותן לבו לדו"ח שיתן לפני ב"ד של מעלה	תשובה	הנאתם שמקיימים את העולם זהו שכרם בעצמו	תתמב
הצדיקים מנצלים את אריכות ימיהם	תשובה	ישנם המתייסרים ביסורים בשביל להרבות שכרם	תתמב
מדרגות הצדיקים		זוכה לשכר עוה"ז אחר שהשלים שכר עוה"ב	תתמב
בשמים יראים ממנו ומקיימים ציווי	תשובה	שכרו בעוה"ז הוא הפירות, והעיקר, בעוה"ב	תתמב
מטיל אימתו על בעלי חיים	תשובה	יקבלו שכרם בעוה"ב בשלימות, אפילו שיש ריבוי צדיקים	תתמב
יכול לראות את המלאכים הנוצרים ממצוותיו	תשובה	מקבל בעוה"ז את ההכרח ובעוה"ב שכרו לאין גבול	תתמב
לא נכנס מטר לסוכת הצדיקים	תשובה	צדיק ורע לו	
גם בחייו זוכה לבחי' ג"ע ע"י שמתענג מדביקות בה'	תשובה	שלא לתמוה על הנהגת השי"ת שצדיק ורע לו	קא
העולם נברא באופן שיוכלו הצדיקים לתקנו מפגם הרשעים ולא יחרב	תשובה	ביאור במה שצדיק ורע לו	תקמב, תתמב
מי שיש עליו צלם אלקים בע"ח יראים ממנו	תשובה	יסורי הצדיקים בעוה"ז, כדי להיטיב להם בעוה"ב	תקמב
צדיקים חשים תענוג בעוה"ז מעבודת ה'	תשובה	אין לנו השגה בטעם שלוות הרשעים ויסורי הצדיקים	תשמז
אין ביכולת אדם להבין את הצדיק	תשובה	צדיק ורע לו וכו', לפעמים הוא מחמת שהאדם יראה לעיניים וכו'	תשמח
שכר הצדיקים		ע"י ענין צדיק ורע לו אפשר לבוא לאמונה בשכר ועונש	תשמט
מקבל שכר בעוה"ב בדרך כבוד	תשובה	ע"י ענין צדיק ורע לו בא האדם לידי תשובה	תשמט
עיקר שכרו מקבל בעוה"ב	תשובה	ענין צדיק ורע לו אינו קשה, כי העוה"ז רק פרוזודור	תשנז
צדיקים שמחים ביותר כאשר מקיימים מצוות בלי שכר	תשובה	טעם שצדיק ורע לו רשע וכו', כי הגמול האמיתי לעוה"ב	תתמא
מקבלים עונש בעוה"ז ושכר בעוה"ב כי הוא הרוב	תשובה	יש מן הצדיקים המתייסרים ביסורים בשביל להרבות שכרם	תתמב
טעם שהצדיקים מקבלים בעוה"ב והרשעים בעוה"ז	תשובה		
הצדיקים מקבלים שכר ע"י שהצה"ר מבקש להכשילם	תשובה		

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קא

אמונת צדיקים

קמט על התלמיד להאמין לגמרי ברבו
תתתסח בגודל החיוב להאמין בצדיקים

דביקות והתקשרות בצדיקים

צריך להיות בהכנעה לפני חכמים וצדיקים
לדבק בהם אפילו שאינו מבין אותם
החובה לכל אחד לציית לדעת תורה
ע"י התחברות לצדיק נוטל שכר כאילו עשה
מטרתה ומעלתה כדי ללמוד ממעשיו
ע"ז יש לו חלק במצוותיו של הצדיק
תלמיד אמיתי נקרא מי שדבוק ברבו כל העת
ע"י דביקות בצדיקים ות"ח אפשר להתגבר על
התאוות

דש ללמוד ממנו על עבודת ה' ולא בדברים הנסתרים בו
שו חובת ההתקשרות לצדיקים ולימוד ממעשיהם
שו להתקרב לצדיק ללמוד ממנו ולהזהר בכבודו
שט בזכות שימוש צדיקים זוכים למדרגות גדולות
תפא בני נותנים כח בצדיקים
תתתמג להתיעץ עם צדיקים בכל דבר
תתרכג המסתופף בצל הצדיק, הצדיק עושה לתיקון נשמתו

דביקות בצדיקים מביאה הזדככות וטהרת הנפש
תתרכט גדולה שימושה יותר מלימודה
תתרכט בראיית פני צדיק זוכים לירא"ש

דיבור הצדיק

כשהצדיק אומר מוסר לאחרים פועל קודם הדבר
בנפשו
מח בשיחת חולין שלו טמונים דברים עמוקים
סה משפיע הרהורי תשובה באחרים בכח דיבורו
קכא דיבור צדיק אפילו בשגגה עושה רושם
שי בדיבור חולין של צדיקים טמונים כוונות
שו עובדות מצדיקי הדורות בענין התוכחה מרבם
תתתצג

סיפורי צדיקים

כשבנ"י עוסקים סיפורי צדיקים הר"ז כעוסקים
בתורה
שצד מעלת סיפורי מידות הצדיקים כספרי מוסר ויראה
תטז

זהירות בכבודם

חיוב לדונם לכף זכות אפילו שראו אותם חוטאים
פג להזהר בכבודם גם כשנראים עוסקים בעניני חולין
שו להזהר בכבודם של צדיקים והעונש למי שלא נזהר
שז חומר החולק על דברי חז"ל
שח להזהר בכבודם בחייהם ובמותם
שט מחלוקת צדיקים היא לש"ש, ולפעמים אצל
התלמידים אינה לש"ש
תתרכד להזהר מאד מלהתערב במחלוקת של צדיקים
תתרכד, תתרכז

עוד עניני צדיקים

לפעמים דייקא התלמיד הקטן יכול להיות מנהיג
הדור
מג אין צדיק בלא פגם
קעב רק בעוה"ב אפשר לידע מיהו צדיק באמת
רל אם יעסוק בדברים רעים ייעשה רשע
תרכג הדין ת"ח לכף זכות יש בו בחי' צדיק
תרכד בעל תשובה גבוה מן הצדיק לפי שפורש מהחטא
תתשנט מתוך קושי

צדקה

מעלת הצדקה

הנותן לעני כאילו נתן להקב"ה
קסו צדקה היא במקום קרבנות
קסו נתינת צדקה מביאה אהבה ושלוש לעולם
רנח ע"ז עושה שלום בין העניים להקב"ה, שלא יתרעמו
רנח ע"י נתינת צדקה לעני מרבה שלום בין העני לאשתו
רנט פועלת בשעת עשייתה יותר מכל המצוות
תצה יש בה ב' תועלת, עצם הנתינה, ההכרה שממונו של
הקב"ה
תקכו מצות צדקה שקולה לתלמוד תורה
תתרה מצות צדקה כנגד כל המצוות
תתתקמוז

אופן הנתינה

בנתינת הצדקה צריך לכוין גם לשם מצוה
סו צריך ליתן בהרחבה משא"כ לבני ביתו
ע

קב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

ליתן בשמחה כמו שנותן לבני ביתו	עא
בנתינתו ירגיש שנותן משל הקב"ה	תכ
לעזור לעני בדרך כבוד	תנ
עצה ליתנה בשמחה, להפריש קודם מממונו	תצו
לקיים המצוה מתוך שמחה כשופר וסוכה	תתקע
צריך ליתן מתוך נדיבות לב, רצון ושמחה	תתקע
הנותן באופן שלא יתבייש העני, ה"ז חסיד	תתקעו
המובחר, לפייס בדברים בנוסף לנתינת ממון	תתקפא
ליתן צדקה בפרהסיא כדי שאחרים ילמדו ויתנו	תתריב
מתן בסתר משובח, מלבד כשרוצה שילמדו ממנו	תתריב

חיזוק למצות צדקה

ממון שהוציא לצדקה ייחשב אצלו שהוציא לעצמו	שיט
רק הממון שנותן לצדקה נחשב שלו באמת	שיט
גודל הצדקה של ר' אלעזר איש ברתותא	תיט
ממון האדם הוא פקדון בידו ליתן לצדקה	תכ
טעם שצדקה נקראת בתורה 'תנופה'	תכ
הגם שנותן מהקב"ה, נחשב כאילו נותן מעצמו	תכא
משמים שולחים לאדם עשירות לראות אם נותן צדקה	תרו
הממון פקדון אצל העשירים בכדי ליתנו לעניים	תתקפא
נמשלה לשריון, ולפעמים בנתינה מועטת קיים מצוה גדולה	תתריז
מי לנו גדול בצדקה כדוד המלך	תתתקע
הממון ניתן לבנ"א שיעשו בהם צדקה	תתתקעג

כללים במצות צדקה

חסד גדול מן הצדקה	ג
לעשות את ביתו באופן שיוכלו עניים להכנס בנקל	סח
לא להרבות בנדירים אלא במעשה הנתינה	קמב
שלא להמנע מצדקה מחמת עין הרע	שיב
לא לומר לעני שיאמין בה', אלא יסייעו בממון שלט	תכג
ליתן צדקה משום המצוה ולא משום רחמנות	תכג
אינו דומה הנותן סכום גדול בפ"א לנותן מעט אלף פעמים	תקכו

ליתן לכל אחד כי א"ע לידע מהו צדקה אמיתית	תתקסו
שלא להמנע מנתינת צדקה מחשש שלא ישאר לו לאריכות ימיו	תתקסז
שכר התורה גדולה משכר הצדקה	תתקע
ארבע מדות בנותני צדקה	תתקפב, תתרו
הצדקה המובחרת, הנותן ומעורר ג"כ אחרים ליתן	תתריא
ראוי ליתן צדקה בעודו בחייו, ולא רק בצוואתו במוותו	תתריא
פרוטה לפרוטה מצטרפת לחשבון גדול	תתריז
כשיש לו לב טוב יתן לאחרים מכיסו	תתתסד
צריך לאהוב שגם אחרים יתנו צדקה	תתתפז

שכר ותוצאה

מי שמכניס עניים לביתו יזכה לבית מרווח	סט
בשכר שמרחם על עניים ירחמו על בניו	ע
הנותן מועיל לעצמו יותר מהמקבל	קצו
בשכר צדקה זוכין למצות הצלת נפשות	ר
בזכות צדקה ניצולו ממכת ארבה	רנח
ע"י צדקה ניצולין ממות	רנט, תתרט
יקבל שכר גם על התוצאות הטובות בדורות שאח"כ	שעז
שכר הצדקה של ר' אלעזר איש ברתותא	תיט
ע"י נתינת צדקה זוכים לעשירות	תצד, תתריז
הפותח ידו לצדקה אף הקב"ה פותח לו יד ולהיפך	תצה
מועיל למנוע מגיפה אף כשהתחיל הנגף	תתקסד
כשנותן צדקה מבלי לבדוק, גם הקב"ה נותן לו בלי לבדוקו	תתקסה
ע"י ריבוי נתינת צדקה ירגיל עצמו במדת הנדיבות	תתקעב
מצות צדקה מגינה מן הפורעניות	תתרח
ע"י צדקה יזכה לתורה	תתתפז
ע"י הצדקה יזכה האדם לאריכות ימים	תתתקנב

מקבץ צדקה לאחרים

כשמקבץ צדקה עבור אחרים אין לו להתבייש קלד	קלד
לא לבקש צדקה מאדם מיד אחר שנדר צדקה למטרה אחרת	תשפב
המעורר אחרים ליתן, ואינו יכול ליתן, נחשב כקיים מצות צדקה	תתריא

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קג

יאסוף צדקה אף שהדבר כרוך בבזיונות **תתתקה**

צדקה שאינו בממון

אינו רק בממון אלא גם בדברי חיזוק ובפנים מאירות **סח**

כשאינן לו ממון יראה לעני פנים מסבירות **קמב**
אף מי שאין לו ממון צריך לסייע לעני בגופו **תכ**
עני שאין לו ליתן צדקה יקבל ע"ע ליתן צדקה **תכד**
כשיעשיר

הנמנעים מצדקה

שלא לשמוע בעצת אשתו על מיעוט הצדקה **עה**
מי שאינו נותן צדקה ידונוהו בשמים לפי ממון **שפא**
שהוציא בעניני עוה"ז

היצה"ר מפתה את העשירים לעסוק בתורה ולא **תרד**
ליתן צדקה

מי ששונא מתנות ומחמת כן אינו נותן צדקה, מדת **תתקע**
בינוני

המשתמט מצדקה בתירוץ שנותן לעניי עירו, ה"ז **תתקעג**
מדת סדום וי"א מדה בינונית

יש שאינו רוצה שאחרים יתנו צדקה ויתעשרו, וזה **תתריז**
עין רעה

לענין המבטיחים ואינם נותנים, והמכריזים שלא **תתריז**
יתנו

הנותנים רק במותם ולא בחייהם, עין רעה **תתריז**
חומר מי שנמנע מצדקה, ובעת צרה מבקש מהעני **תתריג**
שיתפלל עבורו

מי שנמנע מצדקה כי אומר לעני שיפרנס עצמו, **תתריג**
רשע

בגנות האומרים שלא יתנו, אף שאח"כ נותנים **תתריז**

ע"ע החזקת תורה, הכנסת אורחים, חסד, מתנות עניים

ציבור

לא לפרוש מהציבור בעניני מצוה ולא בעבירה **רכה**
להשתתף עם הציבור בעת צרה **רכה**

תפילה בציבור היא עת רצון ונשמעת תמיד **רכו**
בתפילה בציבור אין כח למקטרג ותפילתו מתקבלת **רכז**

תפלת ציבור מתקבלת אפילו יש ביניהם רשעים **רכז**

הפורש מהציבור ויושב בדד, בחי' פרא אדם **רכז**

כשאדם שרוי עם הציבור יש לו טובה בגשמיות **רכח**
וברוחניות

תפילה בציבור מתקבלת בזכות הציבור **של**
לא לפרוש מן הציבור אפילו הוא חוטא **שלד**

ככל שיש ריבוי בני"א כך מתקדש יותר ש"ש **שצז**
ראוי שיתקבצו לתפילה ולא לאכילה **שצח**

עשרה שעוסקין בתורה השכינה מקדימה לבוא **תיד**
יש יסורים שבאים עבור חטא רק בחטא דרבים

תתקמג

צרות

ע"ע יסורים, עונש, פורענות

קאמאניזם

ביאור פחיתות שיטה זו שממון בני"א שייך לכולם **תתקעה**

קבלה

ע"י שמקבל ע"ע לקיים מצוות נחשב כקיים **תמט**
לקבל על עצמו דבר מועט ואז יצליח **קמג**

שלא להוציא בפיו קבלות טובות **קמג**

קבלת התורה

התורה ניתנה ע"י מדת ענוה **מ, רמב**
ע"י השתדלות משה זכו ישראל בתורה **מא**

משה לא קיבל התורה בשלימותה **מא**
הקב"ה דיבר עם בני"א בבחי' אהבה ובבחי' יראה **נט**

ניתנה ע"י משה רבינו שהיה ענו **רמב**
אחר קבה"ת האמונה ע"י התורה ולא ע"י חקירה **תכח**

ממעמד מתן תורה רואים את קדושת התורה **תלז**
בקבה"ת קיבלו רשות לדרוש ולפרש התורה **תקיד**

בקבה"ת היה רק קול אחד, קול ה' **תרנג**
קבה"ת היתה מתוך אחדות, לכן נתקיימה לעולם **תשח**

קבה"ת היתה במדבר ללמד כי התורה נקנית **תשח**
במיעוט עוה"ז

הלוחות נבראו בער"ש והיו אצל הקב"ה עד קבה"ת **תשלה**

תתקפו

תש	בחטא בשוגג אין נברא קטיגור	ירידת הקב"ה למתן תורה היא הבת קול היוצאת מהר חורב
תשג	תשובה מצילה את האדם מהמקטרגים שנוצרו מעוונותיו	ירידת הקב"ה ליתן התורה מורה על חשיבות קיום התורה
תשנב	זכות עמידת אאע"ה בנסיונות עמדה לבני"ג נגד המקטרג ביצי"מ	קבה"ת היתה מתוך פחד ואימה
תשנז	החטאים גורמים שיהיו מקטרגים על האדם שיחפצו להזיקו	טרם שקיבלו את התורה נצטוו להתקדש
תשנח	העוסק בתורה לשמה יתרחקו המקטרגים ממנו	
תשנח		

קבלת התפילה

ע"ע תפילה

קדושה

עה	שלא להרבות בשיחה עם נשים
רה	ראיות אסורות חמורות כמו גוף המעשה
ע"י	שמקדש עצמו במותר לו יוכל להתגבר על היצה"ר
ריז	המקדש עצמו במותר לו אינו נענש
תקע	המקדש גופו יזכה שלא תעלה בו רימה ובשרו ישכן לבטח
תתקח	מגודל קדושת הרה"ק מהר"א מבעלזא זצ"ל
תתקח	מגודל קדושת הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל
תתקט	לגודל קדושת ביהמ"ק נטהר הכה"ג ביותר וזכה לנס שלא יטמא כלל
תתקי	המקדש עצמו בתומ"צ אין שום רוח בעולם יכולה להזיזו
תתקיג	צריך האדם לעצום עיניו מראות ברע
תתריצ	זהירות מראיות אסורות ברחובות ובשווקים תתריצ

קדשים

ע"ע קרבנות

קטרוג

קלד	כשאדם אינו הולך בדרכי אבותיו עלול לבוא לקטרוג
קמג	היצה"ר מקטרג על האדם אם מוציא בפיו קבלות טובות
קסג	זהר המוכיח מלהביא קטרוג על ישראל
רכד	המקטרגים מבקשים למנוע מהאדם קבלת התפילה
רכז	בתפילה בציבור אין כח למקטרג ותפילתו מתקבלת
תריצ	מצוה אחת מסלקת את המקטרגים ומשפיעים רחמים
תריצ	

קידוש ה'

שצז	ככל שיש ריבוי בני"א כך מתקדש יותר ש"ש
תיח	ע"י לימוד תורה בחבורה מתקדש ש"ש
תכד	מי שנהרג על קידוש ה' ימסור נפשו בשמחה
תנו	מי שאהוב על הבריות גורם קידוש ה'
תרס	כשמשלם ספק ממון ואינו הולך בד"ן תורה, מקדש ש"ש
תתפט	אאע"ה קידש שמו ית' בעולם ולכך זכה לקבל שכר כל הדורות שלפניו
תתקמו	ע"י שהצדיק מתגבר על היצה"ר נעשה קידוש השם

קירוב

כח	המקרב אחרים לעבודת ה' כאילו ילדם
צא	מצוה גדולה להציל נשמה אחת מישראל
קכב	ע"י שאוהב את הבריות יוכל לקרבם לתורה
קכג	קירוב רשעים לתשובה הוא ע"י עסק התורה
קכד	צריך ללמד אמונה אפילו לרשעים
תס	המקרב בני"א להשי"ת, יש להקב"ה נח"ר ממנו
תפה	להתנהג עם סובביו בנחת כדי שיוכל לקרבם להשי"ת
תקיז	אם ראוי שד"ת יהיו נפוצים לכל בכדי לקרב הרחוקים
תשלג	רק מי שמשפיע לאחרים, ולא רק לעצמו, זוכה לכתר שם טוב
תתרכב	תכלית השלימות, להיות עובד ה' ולקרב אחרים
תתרכב	המקרב אחרים לעבודת ה', אף שהוא עצמו אינו עובד ה' כראוי, ג"כ יקבל שכר
תתשיא	מבן ל', צריך האדם לקרב אחרים לעבודת ה'

ע"ע השפעה, זיכוי הרבים

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קה

קלות ראש

מביאה את האדם לערוה
להזהר שהשמה לא תביא לידי שחוק וקלות ראש
תפט

קללה

להזהר שלא לפתוח פה לשטן
מי שהבריות שונאים אותו מביא עליו קללה
קכב שטו

קמצנות

הנותן צדקה מחיוב ולא מגדיבות, זו מדת בינוני וי"א
מדת סדום
המפרסם דעותיו לנהוג בקמצנות הר"ז מדת סדום
תתקע
הפורש מעוה"ז בשביל קמצנותו שורה עליו רוח
רעה
צריך לפרוש מעוה"ז בשביל בחירתו העצמית ולא
בשביל קמצנותו
תתת

קנאה

מהות המדה

ג' סוגי קנאה ברוחניות וג' סוגי קנאה בגשמיות
תתיט

המקנא בחברו ומחמת כן עובד ה', לא זהו המובחר
תתיט
המקנא רואה רק את עצמו וכאילו כל העולם נחרב
תתלב
המקנא חפץ להיות יותר גדול מחבירו
תתתיד

גנות המדה

קנאה בהצלחת חברו היא עין רעה
שיב, תתיעה
קנאה יכולה להביא לידי מיתה
שיב
קנאה מביאה לידי שנאה
שיד
שלא יתקנא הרב בהצלחת וטובת תלמידו
תשיג
כל מיני קנאה בעיני גשמיות לא טובים המה
תתכ
קנאה הוא פגיעה בכבוד שמים
תתכב
יתבונן כמה גרוע כשבניו מקנאים זה בזה
תתכב

המביאים לידי קנאה

מקור הקנאה ע"י ראית העין
שיג
קנאה טובה עלולה לגרור קנאה רעה
תתיט
קנאה בגשמיות נובעת מחסרון אמונה
תתכ

רעה הבאה ע"י המדה

המקנא בחבירו שעוסק בתומ"צ, יוצא מהעולם
תתיט
המקנא, לא די שאין נותנים לו רצונו, אלא נוטלים
מה שבידו
תתכא
ע"י הקנאה, גורם לעצמו דאגה
תתכב
הקנאה עון פלילי ויש בה כח להמית
תתכט
אינה נגמרת לעולם ומולידה באדם כל מיני חולי
תתל
ממעטת חיי עוה"ז ומפסידה חיי עוה"ב
תתלא
מפסידה השכל הישר ונחשבת כמיתה
תתלא
מדת הקנאה מביאה לחמדה ולגזל
תתעח

קנאת סופרים

מעוררת את האדם להחכים יותר מאחרים
רמד
המקנא בחבירו שעוסק בתומ"צ, ורוצה להיות
כמותו, קנאה טובה
תתיט
רק קנאה המביאה לידי יראת ה', טובה
תתכ
גם בקנאת סופרים יש פגם
תתתסד
בביאור קנאת סופרים
תתתסה
קנאת סופרים איננה סתירה למדת השמוח בחלקו
תתתעט

התרחקות ממדת הקנאה

ע"י ענוה מתגברים על מדת הקנאה
תרפט
עצה נגד קנאה, שיתבונן שסופו למות ויתן דו"ח
בבי"ד של מעלה
תתלב
מי שיש לו לב טוב אינו מתקנא באחרים
תתתסד
כשיתרחק מקנאה תאוה וכבוד יהיה בשמחה
תתתיד
בימי הזקנה בטלה הקנאה
תתתקנד

קפדנות

א"א להוכיח חברו מתוך קפדנות
רמב
א"א לחנך בניו מתוך קפדנות
רמב
יש בה סרך מדת הגאווה
רמב
הקפדן אינו יכול ללמד תורה
רמב

קרבתנות

מכפרים ומשפיעים

מכפרים על החטא ומצילים מדין ועונש
קסו

נלמד מהם לזיזהר שלא תכבה האש הרוחנית שבנו
מחמת הגשמיות **תתקיב**
ללמוד מהם מוסר שלא לימנע מליך לביהמ"ד
מפני הגשמים **תתקיב**

קרח

ביאור במה שקרח נענש במדה כנגד מדה להבלע
באדמה **שפו**
כשנבקעה האדמה השמיעה קולות מלבד קול
הבקיעה **תתקבג**
האדמה נבקעה ונסגרה כאדם הפותח פיו וסוגרו
תתקבג
לא השתמש בעשרו למען כבוד שמים **תתקבד**

קריאת התורה

המכוין לשמוע קריה"ת כאילו קיבל תורה מסיני
תרגג
מכבוד התורה שלא לדבר בקריה"ת **תרגג**

קריאת שמע

אזהרה על קרי"ש שענינה קבלת עומ"ש **שכז**
זהירות לקרוא קרי"ש בזמנה **שכז, תס**
אזהרה לקרוא קרי"ש אע"פ שהקור גדול **שכח**
אמירתה מביאה יראת חטא **שכח**
לקיים מצות קרי"ש בשמחה **שכח**
צריך בה זהירות מיוחדת כי זמנה קצוב **שכח**
א"א לאדם חיות רוחנית בלעדיה **שכט**
צריך בה כונה מיוחדת יותר משאר מצוות **שכט**

קשת

בתחילת הבריאה לא יכלו לראות הקשת מחמת
עביות האדים **תתקה**
אחר המבול נזדכך האויר ויכלו לראות הקשת
תתקה

ראיה

ראיות טובות

הבטה בבריאה רק בכדי להודות לה' ולא לראיה
בעלמא **תכח**
צדיק יכול לראות את המלאכים הנוצרים ממצוותיו
תרחצ

ע"י הקרבת ע' פרים בסוכות משפיעים שלום
לאוה"ע **שפג**
שפע הפרנסה לבנ"י בא ע"י העומר, שתי הלחם
ולחם הפנים **תתקיד**
תמיד של שחר ושל ביה"ע מכפרים על אנשי
ירושלים **תתקיה**

ניסים שארעו בהם

נס שלא הפילה אשה מריח הקרבן, אף שהותר לה
לאכלם **תתקו**
בגין קדושתם הגדולה לא הסריח בשרם מעולם
תתקז
לא הפילה אשה מריחם, להורות שאין דבר רע בא
מדבר שבקדושה **תתקז**
נעשה בהם נס שלא כתבה האש, בשביל שלא תפסק
העבודה **תתקיא**
הסימן שנתקבל לרצון, מה שלא נכבה האש מהרוח
תתקיב

דברים במקום קרבנות

בזה"ז תפילה במקום עבודת הקרבנות **ג**
אמות דין שלום הם במקום קרבנות **קסה**
נתינת צדקה היא במקום קרבנות **קסו**
כשדנים כראוי הוא במקום קרבנות **קסו**
התפילה ממושיכה שפע כמו הקרבנות **שכט**
ע"י מדת ענוה, נחשב לו כאילו הקריב קרבנות תרל

עוד עניני קרבנות

עבודת הקרבנות היא תכלית ומטרת הבריאה **ג**
עיקר שיחשוב שראוי לעשות לו מה שעושים
לקרבן **ג**
בזמן הגלות חסרה זכות הקרבנות **קסה**
כמה מיני קרבנות **קסו**
שלמים מטרתם לעשות שלום בין הקב"ה לבנ"י

קסו
להכניע לבו ע"י שיחשוב כי מעשי ההקרבה ראויים
לו **שיד**

חומרת המבזה והמפגל קדשים **תע**
הקרבן על חטא בשוגג, כדי שלא יגרור חטא במזיד

תריד
הקרבן כולו רוחני ואין בו תאוה גשמית כלל **תתקו**
אש הקרבנות לא כתבה, ללמדנו לכופ את יצרנו
תתקיא

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קז

אחר הגאולה יראו ראייה רוחנית
בראיית פני צדיק זוכים לירא"ש
להשתמש עם חוש הראייה רק עבור לימוד התורה

תרצט
תתרכט
תתשכג

חומר ראיות אסורות

בענין הבטה בפני אדם רשע
ראיות אסורות חמורות כמו גוף המעשה
העין יכולה להחטיא האדם יותר מכל אברי הגוף
ע"י ראיות אסורות בא האדם לחטא ולעונש
צריך האדם לעצום עיניו מראות ברע
ראיה היא תחילת העבירה
זהירות מראיות אסורות ברחובות ובשווקים תתרכט

רואה את הנולד

ראיית הנולד מביאה התרחקות מהחטא והתקרבות
לשכר
ראיית הנולד גורמת שלא לבזבז ממונו על מותרות
ירא שמים נקרא מי שרואה את הנולד ונמנע
מהחטא
ראיית הנולד מביאה להכרת הטוב
חכם רואה את הנולד

עוד עניני ראייה

שלא להביט בפני בעלי הדין בדין תורה בבי"ד צה
החטא גורם לאדם שלא יוכל לראות דברים רוחניים
בתוך העין הגשמית יש עין רוחנית
החומריות מונעת ראייה רוחנית
לפעמים נראה אדם צדיק או רשע ואינו כן
לפעמים נראה שלרשעים יש שלוה, ולצדיקים
יסורים, ואינו כן
לא להביט באדם בשעת קלקלתו, כשחטא או נחלה
או נתפס וכדו'
ע"ע קדושה, שמירת עיניים

ראש השנה

בר"ה נגזר כמה פרנסה יהיה לאדם
גם המתים נידונים בר"ה
ביאור בגזירה שלא לתקוע בשבת שמא יעביר
תריב

רב ותלמיד

הנהגת הרב

ראוי לרב לכבד התלמיד, כי התלמיד מחכים את רבו
תשיב
הרב מחויב לחזק את התלמיד דווקא במדה שחלש
בה ערה
שלא ינהג כלפי תלמידו בהתנשאות אלא בקירוב
הדעת קיא
מותר לרב להשתמש בתלמיד אפילו הוא ת"ח קכט
שיורה הוראה לכולם בשוה קלט
כשמלמד בשמחה אף התלמיד כן ולהיפך רמא
שלא יהיה הרב כעסן אלא מאיר פנים רמא
ראוי לרב להתייעץ עם תלמידיו מה ללמוד רנז
לפעמים צריך לכעוס על תלמידו וראוי להודיעו
שא
שלא ינהג הרב קלות ראש לפני התלמיד תפה
שלא יתגאה הרב בתלמידו תרמה
שישמע הרב לדברי תלמידו ויבחנם בשכלו תשיב
שלא יקפיד כשמכבדים תלמידו בפניו תשיג
שינהג בטוב עין בהצלחת תלמידו ולא יתקנא בו
תשיג
ע"י שהרב מכבד תלמידו גורם שיצליח התלמיד
בתורתו תשיד
אע"פ שצריך לנהוג כבוד בתלמידו, לא ימנע מלחנכו
תשכו
לעשות חילוק לתלמידיו בין מה ששמע מרבו ומה
שחידש מעצמו תתקלז
כשרואה הרב שהתלמיד לא הבין, יחזור על דבריו
תתקלח
כשמוכיח תלמידו, יהיה לו כעס הפנים ולא כעס
הלב תתקצא
תוכחת הרב מורה על אהבתו אליהם, וסופם להכיר
בטובת כוונתו תתרמו
הסימן לאהבתו לתלמידו, שמוכיח אותם ורוצה
בטובתם תתרמו
הרב אינו צריך לנהוג כבוד בתלמידו תתשפ
יזהר הרב מן הכעס תתתסב
יעמיד את תלמידו על האמת תתתקט
טרם שמלמד לאחרים יסדר הדברים בלבו תתתקיד
הרב צריך לבאר לתלמידו עד שיבינו תתתקיא
הרב זוכה לסייעתא דשמיא להבין תלמודו תתתקכ

תפקיד הרב	צריך ליטע בתלמידיו ירא"ש שיחזיק גם אחר מותו
מד	הרב צריך להחזיק את הקשר עם תלמידיו לאורך זמן
מד	צריך להרגיל את תלמידיו למדות טובות
תתקצח	הרב חייב להיות ברור במשנתו
תתתקכ	הרב נצרך לכח הדיבור יחד עם החכמה
תתתקכא	התכלית היא להעמיד תלמידים
תתתקכא	
עשה לך רב	
עח	יטרח מאד לעשות לעצמו רב
עח	אפילו גדול שבגדולים צריך שיהיה לו רב
עח, קמוח	ראוי לאדם שיהיה לו רב אחד ולא הרבה
עח	אם אינו מוצא לו רב יתמוך בת"ח
גב	מדרך התלמיד לחפש רב לפי הראוי לו
קמוז	יש רב לקבל שמועה מפיו, ויש רב להוראה
קמוז	כל עיר צריכים למנות להם רב
קמוז	ראוי לכ"א שיהיה לו רב לשאול על ענייניו
קמוח	גם ת"ח צריך שיהיה לו רב ללמוד ממנו
קמוח	יעשה לו רב אפילו הוא קטן ממנו
קמוח	יעשה לו רב כדי שילך בדרך קבועה
קג	יעשה לו רב אפילו אם צריך להכריח את הרב
תתל	לקבל תורה רק מאת רב מובהק
המעלה כשיש לאדם רב	
קמוט	כשיש לאדם רב הוא פושט ספיקותיו בעניני אמונה
תשמו	קבלת תורה ויראה מפי הרב ולא מספרים
תתרכח	א"א לקבל תורה אא"כ יושבים תמיד לפני הרב
תתרכט	מדרכי קנין תורה, לעשות שימוש חכמים
תתשעא	גדול ערך הלימוד מפי רב מלימוד עצמי
תתשפז	התורה מפי רב, הינה פרה ורבה
תתתלח	ע"י שיששה אצל רבותיו ילמוד משיחת חולין שלהם
תתתמא	גודל התועלת שיש לרב מהתלמידים
הנהגת התלמיד	
סד	לשמש ת"ח אפילו שאינו לפי כבודו
סד	לילך אחר הרב ולישב לרגליו על הארץ
סז	לברר וללבן הדברים ששומע מרבו
סז	שלא ישנה התלמיד ממה ששמע מרבו
סח	שלא ילמוד מהרב הרבה בבת אחת
עט	גמרא יש ללמוד מרב אחד, וסברא אפילו מכמה רבנים
קמו	לדייק בדברי הרב ולא יבוא לידי ספק
קמוט	על התלמיד להאמין לגמרי ברבו
קנז	בתחילת לימודו צריך לשתוק ולשמוע מהרב
רמא	שלא יתבייש התלמיד לשאול מהרב מה שצריך
רעג	תלמיד אמיתי נקרא מי שדבוק ברבו כל העת
תצט	ראוי לשתוק ולשמוע דברי רבו
תשיח	צריך התלמיד לכבד הרב אע"ג שהרב נהנה ממנו
תשלד	האדם צריך לגלות למקום שרבו שם
תשמב	אינו דומה השומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד
תשמו	ע"י ששומע בעצת רבו ינצל מחמדות ותאוות רעות
תתט	להצלחת הלימוד, יראה את רבו כזקן מלא חכמה
תתקלה	כשהתלמיד שואל כראוי, יכול הרב להשיב כהלכה
תתקצה	ארבע מדות בתלמידים
תתקצח	ע"י שהתלמיד מייקר את הרב, מסייע לזכרונו
תתרכט	מדרכי קנין תורה, לראות פני הרב
תתרכט	התלמיד צריך לברור מה לקבל מהרב
תתרכט	שלא יתבייש התלמיד לשאול את רבו מה שלא הבין
תתרכט	כפי שיאמין בגדלות רבו, כך יתאמץ להבין את הנלמד
תתתלז	לאחר שלמדו התלמידים מרבים יעיינו בעצמם
תתתלח	לא יכעוס התלמיד על הרב
תתתסב	יאהב את רבו בגין שמוכיחו
תתתצ	ישאל מרבו רק במה שעוסק כעת
תתתקטו	יוסיף גופך על אשר למדו רבו
תתתקיח	לא יבוש לשאול מרבו עד שיבין
תתתקיח	ע"י שמחדש במה ששמע, יזכור הדברים
תתתקיח	התלמידים יזכירו לו תלמודו בעת הצורך
תתתקכא	ישאל את רבו את כל הקושיות העולות על לבו
תתתקכג	

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קט

יחזיק את רבו לחכם גדול

תתקד

צריך התלמיד לכבד הרב אע"ג שהרב נהנה ממנו

תשיח

שימוש חכמים

מדרכי קנין תורה, לעשות שימוש חכמים תתקד
בימינו שישנם ספרים, הוי כשימוש חכמים תתלו
ע"י שישמע מהחכם מה שפוסק ידע לעצמו את
ההלכה תתלו

הרב אינו צריך לנהוג כבוד בתלמידו תתשב
לנהוג כבוד במי ששמע ממנו ד"ת תתשב
דהמע"ה כיבד את אחיתופל תיכף כשלמד ממנו את
אחת תתשפה
אין צורך לנהוג כבוד ברב שלימדו ואמנות וכיוצ"ב
תתשב
על אף שהרב מתרחק מהכבוד, ידאג שיתנו כבוד
לתורה תתצז

מעלת התלמידים להרב

עדיף ללמד לריבוי תלמידים אף שיש בזה חסרון
מד
ע"י תלמידים הגונים מתרבה הדעת בעולם מז
עיקר התועלת לרב הוא מתלמידיו המחכימים אותו
ערב
ע"י ריבוי התלמידים תתעורר החכמה והשכל רז
המלמד אחרים לא יפסיד מהשגות בתורתו תרלו
התלמיד מחכים את רבו תשיב
תלמודו מתבהר ע"י התלמידים תתמא
כשיש לרב תלמידים טובים, ה"ז מחייב את הרב
להכין א"ע תתקד
תלמיד המקשה לרבו נעשה אהוב לרבו תתקד

עוד עניני רב ותלמיד

אם ללמד תורה לכולם או רק להגונים מג
מציאת תלמידים אינו בידי הרב פב
כשהתלמיד מרוחק מהרב יש לחוש שלא יבין דבריו
קטו
לאהוב גם את הטורח הגשמי שבזה קיא
עצה להתגבר על גאוה כשתלמידיו מכבדים אותו
תשטז
תלמיד שאינו הגון תולה ברבו בוקי סריקי תתרלד
לפי מדרגת התלמיד אפשר להוכיח במדרגת הרב
תתרעט
השלימות בתורה מגיע ע"י רבותיו חבריו ותלמידיו
תתלח
אין הרב נחשב ללמד התורה אלא השי"ת תתפג
עובדות מצדיקי הדורות בענין התוכחה מרבים
תתפג
הלומד ע"מ ללמד הרי הוא חוזר על תלמודו תדיר
תתקכ
האיך היו מבררים מלפנים אודות מינוי רב לעיר
תתקכז

יראת רבו

נכלל בזה כל מה שיש ביראת ה' וביראת אביו ואמו
תשיח
יראת הרב על תלמידיו צריכה להיות פרושה בכל
זמן ומקום תשיט
לא תהיה יראת רבו גדולה מיראת ה' תשכ

רבנות

הוא מלאכה ומשא לעם קודש קט
השררה מקברת בעליה קט
לשנוא רק את השררה שברבנות קט, קטג
דייקא מי שמתירא מהרבנות ראוי להיות רב קי
ליטול רבנות לשם שמים ולא לשררה קי
לנהוג בה מתוך ענוה קי
משמים יתבעו את הרב על שלא הוכיח קי
על הרב מוטלים כל עניני העיר קי
על הרב מוטל להוכיח את בני העיר קי

הכנעה לרבו

ע"י הכנעה לחכמים יזכה בעצמו להיות ת"ח סה
להכניע עצמו לפני ראש הישיבה תפא
ע"י שיקבל גערת רבו יזכה לתורה תתסב

כבוד רב ותלמיד

ראוי לרב לכבד התלמיד, כי התלמיד מחכים את רבו
תשיב
לכבד את תלמידו הגם שהוא העמידו תשיג
ע"י שהרב מכבד תלמידו גורם שיצליח בתורתו
תשיד

ק

דרכי

מפתח ערכים

אבות

גורמת לטרדות ודאגה יתירה
שלא יתנשא הרב על תלמידיו ובני קהלתו

קיא
קיא

רגילות

ע"ע הרגל

רוח נמוכה

מהותה, שאינו רודף אחר הכבוד וגם ענוה יתירה
תתרעו

ע"ע ענוה

רוחניות

שלא להסתפק במועט בעניני רוחניות
שהיא תנהיג את האדם ולא הגוף
כשלומד מעניני עוה"ז לעבודת ה', נעשים גם הם
רוחניות

לפזר ממון לחפצי שמים כמו לצרכי עצמו
הריבוי טוב בהם תמיד
אפשר לקבל השפעה רוחנית מחבר טוב יותר מרבו

להקדיש זמן לעניני רוחניות יותר מעניני עוה"ז

כשהכוונה לצורך רוחניות נקרא לש"ש
לא להרבות אהבת עניני עוה"ז אלא עניני רוחניות
תתרמא

בעניני רוחניות צריך לבקש גדולה ולחמוד ליותר

להתבונן תמיד במי שבמעלה יותר ממנו
תתרב, תתנז

יסייע לחבירו ברוחניות
התורה מרפאת את האדם גם ברוחניות

ע"ע עבודת ה'

רחמים

בשכר שמרחם על עניים ירחמו על בניו
יש לאדם לחפש עצות שיתנהג הקב"ה עמו ברחמים

ע"י שדן חבירו לכף זכות מעורר רחמים על עצמו

שלא להתיימשך מן הרחמים בכל מצב

רחמי ה' אינם כלים לעולם

מדה כנגד מדה היא מיסוד מדת הרחמים

רחמי ה' המה בלי גבול ותכלית

העוסק בתורה הקב"ה מתמלא עליו רחמים
גם מי שחטא הרבה, הקב"ה ברחמיו יקבלו בתשובה

רחמי ה' על הרשעים להקל עונשם

השי"ת ריחם על הכה"ג שלא יטמא כדי שלא יזלזלו

בכבודו
כשמתבונן בכל דבר שהוא רחמים, מתהפך הדין
לרחמים

ריצה

ריצה מקצרת רוח האדם מלבד ריצה אחר מצוות

תרט

רמיה

ע"ע שקר

רפואה

בימי האביב האדם עוסק ברפואת הגוף
רפואת הנשמה כעין רפואת הגוף

עניני רפואת הגוף
חולה שנתרפא זקוק עדיין למנוחה

מצה מסוגלת לרפואת הנפש והנשמה

עניני רפואת הגוף
מלאכה מועילה לבריאות הגוף

הרפואה הטובה ביותר היא השתיקה

זכות התורה מביאה רפואה

עקיצת עקרב, אפשר להירפא ממנה

רפואה לנשיכת שועל קשה מנשיכת כל החיות

בענבי בוסר יש תועלת לרפואה, ובענבים קהות אין
תועלת

חכמת הרפואה כלולה בחכמת התורה

התורה מונעת את הבראים מלבוא לידי חולי

תתקלו

רצון

עיקר הרצון יהיה לעסוק בתורה ולא במלאכה קלו

לעשות מצוות ברצון וחשק ושמחה

ברצון צריך להוציא את הרצון אל הפועל

רצונו הפנימי של יהודי הוא לעשות רצון ה'

כשאדם מבטל רצונו להשי"ת, השי"ת מבטל רצון
אחרים עבורו

להפוך רצונו לגמרי שיהיה כרצון ה'

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קיא

ע"י קיום מצוות בשמחה הקב"ה מקיים רצון האדם רכג

רצון של העני ליתן צדקה נחשב כנתינה תכד
רצון טוב מוליד מלאכים המסייעין לאדם תרחצ
הלומד תורה עם רצון והתחדשות הר"ז בחי' ילד ותורתו משתמרת תתא
זיכך המדות תלוי במדת רצונו לזה תתמ
הרצון לעבודת ה' תלוי באדם, והעשייה רק בסיוע תתרכז
השי"ת

רצון הקב"ה

לקיים המצוות כפי רצון ה' ולא כדעתו קנב
רצון הפנימי של יהודי לעשות רצון ה' רכ
העושה רצון ה', הקב"ה מבטל עבורו גזירות רכב
לפעמים רצון ה' שהאדם יעבדהו מתוך קושי וטרדות רלה
רצון ה' שהאדם יעסוק בתורה ויושפע לו שפע טובה רסו
רצון ה' שבכל דור יהיו ת"ח העוסקים בתורה תכה
לעשות רצונו של מקום מחמת שהאדם נברא בצלם תקא
אדם מצד עצמו קשה לו לקיים רצון ה' אא"כ מקיים תריב
מצוה התענוג של עשיית רצון ה' גדול משכר עוה"ב תשעי
רצון השי"ת שבנ"א יחיו בשלום זע"ז תשטט
רצון ה' מוכרח להתקיים בכל אופן תתנז
ככל שיש לאדם צער בעשיית רצון ה', כן שכרו תתשלא
הרבה מאד

רציחה

ע"ע שפיכות דמים

רשות

בדברי הרשות ראוי לשתוק כמה שיותר קנו
שלא להרבות בהנאה מדברי רשות רטז
בב"ד של מעלה נידון האדם אפילו על תאוות היתר ריח
לעשות כל עניני הרשות לשי"ש רכה, שכד, שכו, שצג
מעשה רשות הוא או מצוה או עבירה תשכד
ע"ע גשמיות, עולם הזה

רשע-רשעים

התנהגותו

אינם מכניעים עצמם תחת ממשלת הקב"ה ס
מייעדים עוה"ז להתענג בתענוגים תקלז
אינו רואה חובה לעצמו תשנג
כשיש לו ספק על ממון אם הוא שלו נוטלו לעצמו תתקעח
תולה מצוות העולם בזכות עצמו תתקעט
אפילו בעניני רוחניות מתכוין לצרכי עצמו ולא תתקפ
לש"ש תתקפ
בגשמיות חומד עוד, ברוחניות מסתפק במה שיש לו תתרפ
כל ימיהם עניני גשמיות, ומאומה לה' תתרפו

התנהגות אליו

מותר לדונו לכף חובה פג
אסור לדור בשכנותו ואסור לדונו לכף זכות פח
צריך לגרום שלא יהיה שלום ביניהם קכא
אי"צ לקבלו בסבר פנים יפות קמה
ראוי לפרוש מרשעים אפילו הם ציבור רכה
להוכיח את הרשעים אפילו שעי"ז לא יאהבוהו תנז
כשמבזה רשע יבזה רק את מעשיו תריח
רשע קצת אסור לבזותו, משא"כ רשע גמור תריח
גם רשע צריך לדון לכף זכות, וב' טעמים ע"ז תריט
שלא להיות ראש וקצין לרשעים, כי ייעשה כמותם תשנה

מי נקרא רשע

הלווה ואינו יודע מהיכן ישלם נקרא רשע רצד
הזן ת"ח לחובה יש בו בחי' רשע תרינד
הנוטל ממון שאינו שלו נחשד לכל מעשי רשע ונקרא רשע תתקפ
מי שאינו משנה מדותיו הרעות נקרא רשע תתקצב
מי שנמנע מצדקה כי אומר לעני שיפרנס עצמו, רשע תתריג
מי שאינו מקיים מצוות ומפריע לאחרים לקיים, רשע תתרכז

רשע וטוב לו

מקבל שכר עוה"ב כבר בעוה"ז לח
שלא לסמוך על מה שהשעה משחקת לו צב
שלא לתמוה על שצדיק ורע לו רשע וטוב לו קא

קיב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

אסור להתחבר לרשע אפילו אם עי"ז תהיה פרנסתו
מזומנת **צא**
המתחבר לרשע יש לו חלק בחטאי הרשע **צא**
להתרחק מרשע כדי שלא ללמוד ממעשיו **צב**
יש הרוצה להתחבר לרשע מחמת הצלחתו בעוה"ז
קא
חברים עלולים להשפיע לרעה **תריט**
ע"י תורה לשמה ניצול האדם מהשפעת הרשעים
תתשסח
יתרחק אפילו מאדם שאיננו רע בודאי **תתתלט**

עוד עניני רשע

אם יעסוק בדברים טובים ייעשה צדיק **תריג**
גם רשע גדול יכול לעשות תשובה בשעה אחת
תריט
החילוק בין רשע לצדיק הזוכה לאריכות ימים
תתתקמט
כשעושה תשובה ניצל מיסורים כהצדיק **תשג**
כשקיבל עליו דין תורה יש ללמד זכות שעשה
תשובה **ק**
אפילו רשע לא יפרוש מן הציבור **שלד**
אין חשיבות למאכלו והוא כעפרא בעלמא **תקסא**
גודל פגם הרשעים שמאבדים העולם **תתפ**

שבועה

בדין תורה צריך להזהר שלא לבוא לשבועת שוא
תריט
בחומר עניני שבועות ונדירים **תרט**
ע"י שמתנהג לפנים משוה"ד ניצול משבועת שווא
תרטד
ביאור שבועות שווא ושבועת שקר **תתקנד**
הנשבע לשקר אין לו מעלה על החיות, והם פוגעים
בו **תתקנד**
בעון שבועת שוא חיות מזיקות לבנ"א **תתקנד,**
תתקנה
מוניעת שבועת שוא מגן מהיזק חיות רעות **תתקנה**
ע"ע נדר

שבח

לא לספר שבח האדם לאחרים **רעג**
לא לספר שבח האדם לשונאיו **ערד**

הקב"ה ממשיך שפע גם לרשע הנהנה מהחטא רצו
מקבל שכרו רק בעוה"ז ונאבד לעוה"ב **שנח, תתמא**
מקבלים שכר בעוה"ז ועונש בעוה"ב כי הוא הרוב
תקכח
מצוה שלו אין בו חשיבות ע"כ שכרו בעוה"ז **תקכט**
שלוותו עומדת לו לרעה כי עי"ז נטרד מעוה"ב
תשמח
סימן לרשע גמור שיש לו שלוה בעוה"ז **תשנ**
ענין רשע וטוב לו אינו קשה, כי העוה"ז רק פרוזדור
תשנז
ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו **תתמד**

דינו ועונשו

גם לרשע יש חלק בעוה"ב אבל תלוי במעשיו לו
סוף הרשע לבוא על עונשו **צב**
איחור עונשם כדי שתתמלא סאתם **רנ**
אין להם מנוחה בעולם **שטז**
לעת"ל הרשעים יצטערו בראותם תענוגי הצדיקים
תקמה
גורם כבוד שמים ע"י שנענש על החטא **תריח**
נוטל את חלקו של הצדיק בגיהנם **תשב**
לעת"ל יירשו הרשעים גיהנם **תתלז**
טוב לו בעוה"ז וגמולו הרע בעוה"ב **תתמא**
אפילו רשע גדול נידון על כל חטא קטן ביותר
תתנד
עונשם גדול שמאבדים את העולם שנברא בחיבה
גדולה **תתעט**
ה' ריחם עליהם בבריאת העולם, להקל עונשם
תתפ
עונשם גדול כיון שהבחירה בידם **תתפב**
אין טובתם אלא עד שתתמלא סאתם ואז ייענשו
תתפד
הקב"ה ממתין עם עונשם בשביל שזרע טוב עתיד
לצאת מהם **תתפז**
אינם נותנים לבם לדין וחשבון שיתנו לפני בי"ד של
מעלה **תתרפו**

התרחקות מרשע

להזהר מחבר שאינו הגון **פא**
צריך להתרחק משכנים רעים **פז, צ, רצג**
כשהרשע מבקש להתחבר לצדיק, מותר שמוא
יצוירו למוטב **צא**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קייג

בשמים דנים את האדם לפי שבחיו שע"ג המצבה

תרכט

אדם ניכר לפי מי שהוא משבח

תתתמ

שביעית

ע"ע שמיטה

שבת

ערב שבת

זהירות שלא לעשות מלאכה בער"ש מאוחר פט
כתיבת דברי תורה בערב שבת אחר חצות תמא
בענין עשרת הדברים שנבראו בערב שבת בין
השמשות תתקכא

יום השבת

אם אין לומדים ההלכות אפשר להכשל בחילול
שבת רלט
ת"ח בח' שבת וצריך לכבדם תעא
ביאור במעביר ד' אמות ברה"ר שחייב תריא
מכבוד שבת לכבדה בבגדים נאים תרנג
להפסיק מלאכתו בהגיע שבת, גם אם אוהז באמצע
תתקכח
מעשה על התעוררות לסגירת חנויות בשבת
תתרפט

שדים

ע"ע מלאכים

שוגג

ע"ע חטא

שוחד

גורם שהדיין יעוות את הדין תרסז
הקב"ה אינו נוטל שוחד מצוה תמורת עבירה
תרחצ, תתנא

שוטה

בשעת כעס אדם נחשב שוטה ופטור מהמצוות
תשעט

שופר

ע"ע ראש השנה

שחוק

להזהר שהשמחה לא תביא לידי שחוק וקלות ראש
תפט
בגנות בנ"א העוסקים בשחוק וליצנות תצ
אבר הטחול גורם לאדם שיהא שוחק תתתס
השחוק בא מתענוג הגוף תתתס
הוא חלק להסטרא אחרא תתתס
השחוק מבטל השכל תתתס
מיעוט השחוק הוא יפה לתורה תתתנז

שטן

אינו יכול לשלוט במי שדבק בהקב"ה קעא
השחוק הוא חלק הסטרא אחרא תתתס
ע"ע יצה"ר

שיבה

ע"ע אריכות ימים

שידוכים

ע"ע נישואין

שיחה

ע"ע דיבור

שימוש חכמים

ע"ע צדיק, רב ותלמיד

שינה

שלא לעלות על יצועו עד שיסיים חוק לימודו קלז
חוסר שינה מזיק לגוף תג
לוותר על שינה בשביל לעשות נח"ר להשי"ת תד
גריעות המאריך בשינה ומבטל קרי"ש בעונתה תס
המאריך בשינה בא לעצלות ולא יבוד פרנסתו תס
שינת שחרית מולידה עצלות תסא
ריבוי שינה גורם חולי תסב
שינת הצהרים הוא דבר ראוי אם צריך לכך תסג
שינת שחרית מונעת מהאדם להיות מעורב בין
הבריות תסז
לא ישן על הארץ ממש אלא יניח דבר מה תחת
ראשו תתשצו
על אף שיצטרך לישן על הארץ לא יבטל מלימודו
תתשצו

קיד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

אם ישן באופן שיצטער בשינתו יקל לו לקום בבוקר
תתשצז גדולי ישראל עשו תחבולות שלא תחטפם שינה

תתשצז לא יבטל מן התורה לצורך הכנת מיטתו לשינה

תתשצז התורה והשינה הם ב' דברים הפוכים
תתתנג כשימעט בשינה יוכל לזכות לתורה
תתתנג כשישן נאחז באילנא דמותא
תתתנג ריבוי שינה גורם נפילה לאדם ברוחניות וגשמיות
תתתנג עובדות מגדולי הדורות על מיעוט שינה

שירה

שעז המלאכים אומרים שירה רק לפעמים

שכחה

ע"ע זכרון, תורה

שכינה

השראת השכינה

כשלומד עם חבריו ומקבל דעתו, השכינה שורה על
שניהם כשבנ"י עוסקים בתורה, השכינה מוצאת מנוחה
שפט ביניהם ע"י אמירת ד"ת על השולחן השכינה שורה שם ת
עשרה שעוסקין בתורה, השכינה מקדימה לבוא

תיד אופן ההשראה, בעמידה או בישיבה
תטו משך זמן השראת השכינה תלוי במספר בנ"א
תטו הלומדים תורה יחדיו
המקיימים מצוות בדרכים, השכינה מלווה אותם

תכז כשאדם זוכה למדת ענוה השכינה שורה על האדם
ונעשה צנור לשפע תרל החוטא בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה
תרלב השכינה שורה אצל הדיינים, וצריכים להזהר
מהטיית הדין תרסט מהטיית הדין
בכנסיה לש"ש השכינה שורה וסופה להתקיים

תשו בעוה"ב הצדיקים נהנים מזיו השכינה בג"ע
תשנה, תתלה גם לרשע יש חלק בעוה"ב אבל תלוי במעשיו לו

תתתלא השכינה שורה במקום שעוסקים בתורה
תתתלג השכינה שורה רק מתוך שמחה
תתתקפב ע"י בית המקדש שורה השכינה בישראל

גלות השכינה

המתפלל בעד גלות השכינה, תתקבל תפלתו רכד
כשיהודי בצער יש להקב"ה צער רכד
הקב"ה מצטרף עם ישראל בעת צרתם רכו
הקב"ה נמצא עם ישראל בגלות ויש להתפלל
לשלומו שפה
מחמת היות בני" בנים למקום הקב"ה מצטער עמם
תקי ע"ע הקב"ה

שכל

ע"י המלאכה מתחזק באדם כח השכל קז
ע"י ריבוי התלמידים יתעוררו החכמה והשכל רנז
ע"י שמגדיל השכל על החומריות זוכה לירא"ש רפ
הלב הוא השכל רצ
דעת חז"ל היא לפעמים היפך השכל האנושי תר
קנאה תאוה וכבוד מפסידיים השכל הישר תתלא
הפסד השכל הישר נחשבת למיתה תתלא
ישרות השכל היא דבר התלוי בטבע ולא בבחירה
תתרל השחוק מבטל השכל
תתתס

שכן-שכנים

להרחיק ממגורים עם שכן רע פז
שכן רע מועד להזיק פז
שכנות רעה מהפכת את טבעו של האדם פז
צריך שיהיה שכן טוב הן בעניני בין אדם למקום והן
בין אדם לחבירו פח
להזהיר אחרים שלא יתקרבו לשכנים רעים פט
שכן רע משפיע לרעה על כל סביביו פז
לא ילמד משכנים רעים להמשך אחר היצה"ר רמד
לדור בקרב שכנים יראי ה' רפז, רפח
ראוי לאדם להיטיב עם שכניו רפח
צריך להתרחק משכנים רעים רצג

שכר

קיום המצוות בעוה"ז הוא כדי שלא לקבל שכר
עוה"ב בחנם לב
גם לרשע יש חלק בעוה"ב אבל תלוי במעשיו לו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קטו

צדיק מקבל שכרו בעוה"ב ורשע בעוה"ז לח
מותר לצפות לשכר בעוה"ב ולא לשכר בעוה"ז נד
מי שעובד את הקב"ה ושמח על עצם העבודה זוכה לשכר הרבה נו
שכר עוה"ב תלוי אם עשה תורתו עיקר ומלאכתו ארעי קלז
שכר התורה שמור לאדם לבדו ולא לאחרים קמ
שכר המצוות לא נתפרש בתורה משא"כ העונשים קצח
ענין שכר בשמים על כל מעשה טוב ורע מביא לירא"ש רלו
בעבודת ה', על קיום יש שכר ועל העדר יש עונש, ודלא כפועל שמח
שכר הרוחני של התורה חשוב מגשמיות שגה
הרשע מקבל שכר רק בעוה"ז, והצדיק בעוה"ב, והבינוני חולק בין זל"ז שגח
בלימוד התורה יש חילוק אם לומד עם חבר או יחידי שגח
שכר הצדקה של ר' אלעזר איש ברתותא תישב
טעם שהצדיקים מקבלים שכר בעוה"ב והרשעים בעוה"ז תשכט
על כל מצוה אפילו של אדם פחות יש שכר תקל
הצדיקים מקבלים שכר ע"י שהיצה"ר מבקש להכשילם תקלח
על לימוד תקופות וגימטריאות אין מקבלים שכר כמו על תורה ממש תקעח
המשתמש בכתר תורה בעוה"ז לא יקבל שכר בעוה"ב תרמח
המבזבז זמנו מפסיד שכר גם על עניני גשמיות שלו תרצא
מקבלים שכר על עניני הגשמיות כששאר כל הענינים לש"ש תרצג
כיון שהבחירה ביד האדם לכך שכרו גדול כשבוחר בטוב וענשו גדול כשבוחר ברע תתפב
ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו תתפד
המקיים את הציוי שצטווה חבירו, יטול את שכרו תתפח
אף המקיים מצוות, יזכה לשכר בגין לימוד התורה תתתקלב

נתינת השכר מהקב"ה

הקב"ה נתן מצוות שבלאו הכי היו מקיימים, בכדי ליתן שכר קעו
השכר מהקב"ה מובטח משא"כ שכר מבעוה"ב שגז
הקב"ה נתן מצוות כדי שנקבל שכרם תקעא
כשהקב"ה בעצמו נותן השכר, נותן בעין יפה תרצה
עוסקי תורה מקבלים שכר מיד הקב"ה, והמבטלים תורה נענשים ע"י שליח תרצה
הקב"ה משלם שכר האדם בנאמנות שמ

גודל השכר

שכר עוה"ב יהיה יותר ממה שהבטיח הקב"ה קמא
השכר על המצוות הוא הרבה יותר משהאדם משער רא
א"א לשער גודל השכר על תורה ומצוות שגז
ריבוי שכר המצוות מפני שהטבע נוטה לעצלות שגז
לפי השכר לעוברי רצונו נדע גודל השכר לעושי רצונו תשמט
שכר עוה"ב הוא נצחי תשנח
שכר התורה גדול משכר הצדקה התקע

השכר לפי היגיעה

מי שעובד את ה' בדברים קשים בחי' עבד יכול לצפות לשכר נו
שכר לימוד התורה נמדד לפי היגיעה שג, שגד, שגו, תרצו
בעוה"ז מקבלים שכר על התוצאה ובעוה"ב על היגיעה שגד
שכר המצוות הוא לפי רוב הקושי בעשייתם תקכו, תתנג
השכר לפי רוב הנסיונות בעשיית המצוה תשמח
מצוות הנעשות מתוך קושי, שכרם רב תשעב
כגודל היגיעה והצער בתורה כן גודל השכר תתקצו, תתשכז
ככל שיש לאדם צער בעשיית המצוה, כן שכרו הרבה מאד תתשלא

שכר יותר מהמעשה

ע"י התחברות לצדיק נוטל שכר כאילו עשה צב
הקב"ה נותן לדיין שכר כאילו עשה ג' דברים קסח
הקב"ה נותן שכר לעוסק בצ"צ כאילו הכל מכוחו ריא

מי שנולד עם מדות רעות והפכן לטוב, שכרו גדול
תתקצב
 כמה אופנים בהולך ללמוד, ששכר הליכה ביד
תתריט
 ההולך לביהמ"ד ללמוד, יקבל שכר גם על עצם
תתרכ
 ההליכה
 יקבל שכר על כל מה שלומד מן התורה **תתקח**
 המחזיק תורה מקבל שכר כלומד תורה **תתקלד**
 יקבל שכר על המחשבה ודיבור בתורה **תתקמא**

שכר מיוחד

בקיום חלק ממוסרי חז"ל יזכה למעט מעוה"ב ל
 מי שמכניס עניים לביתו יזכה לבית מרווח **סט**
 בשכר שמרחם על עניים ירחמו על בניו **ע**
 הזן לכף זכות ידונו אותו לכף זכות **פד**
 השומע חרפתו ואינו משיב יזכה לאור השמש **קנה**
 המתנהג בשלום עם חבריו גם הקב"ה יתנהג כן עמו
קסו
 כפי מעשי האדם כן חסדי ה' עמו **תקכו**
 שכר התגברות על נסיון, שיזכה להתגבר עוד **תריז**
 העוזב מלאכתו בכדי לעסוק בתורה שכרו שיתעשר
תרעד
 העוסק בתורה גם בשעת הדחק, שכרו עשירות
תרעה
 שכר האמונה, שהקב"ה עצמו מעיד לטובתו **תשב**
 כשנותן צדקה מבלי לבדוק, גם הקב"ה נותן לו בלי
תתקסה
 לבדוק

שכר בעוה"ז

בשכר התורה הקב"ה ממלא משאלות האדם **קלח**
 בשכר צדקה זוכין למצות הצלת נפשות **ר**
 בגין התגברות על היצה"ר מותר לצפות לביטול
 היצר **רכג**
 כשאדם מקיים מצוה מותר לו לצפות שהיא תגרוור
 עוד מצוה **רכג**
 רוב השכר ניתן בעוה"ב ומיעוטו בעוה"ז **תקכח**
 שכר מצוה בעוה"ז ליכא **תקכט**
 שכר המצוה, מה שגורם קירבה להשי"ת **תרטז**
 השכר על מצוה, שיזכה לקיים עוד מצוה **תריד**
 העוסק בתורה זוכה לשכר אף בעוה"ז **תתקלד**

קיום מצוות שלא ע"מ לקבל שכר

אין ראוי לעבוד את ה' ע"מ לקבל שכר **נה**

הלומד בזמנו הפנוי מקבל שכר כאילו למד כל העת
רלד
 חסד ה' שנותן שכר לאדם שמתגבר על יצרו הגם
 שהשי"ת מסייעו **שמא**
 הקב"ה נותן שכר אע"פ שהאדם לא הצליח לקיים
 בפועל **שמב**
 האדם יקבל שכר על תורה אפילו שהוא משועבד
 ללמוד **שנד**
 האדם יקבל שכר המצוה אע"פ שזוכה למלבוש
 לעוה"ב **שנז**
 האדם מקבל שכר על כל המצוה הגם שעשה רק
 ההתחלה **שנז**
 גם אחר המיתה אדם מקבל שכר על התוצאות של
 מעש"ט שעשה **שעז**
 שכר המצוה הוא גם על התוצאות מהמצוה, משא"כ
 בעבירות **שעז, תקכו**
 מקבל שכר אע"ג שמשמים סייעו לו לקיים המצוה
תקכח

כבר מתחילת המצוות מתחיל האדם לקבל שכר
תקלג
 העמל בתורה ביגיעה, שכרו בכפליים **תריצו**
 הלומד תורה כשהוא זקן, אע"פ שאינו זוכר לימודו,
 יקבל שכר על עצם לימודו **תתב**
 במחלוקת לש"ש, גם מי שאין הלכה כמותו יקבל
 שכר בעוה"ב **תתריג**
 המזכה הרבים ממשיך לקבל שכר גם אחר פטירתו
 בגין הרבים **תתריסה**
 העושה מצוה יקבל שכרו בשמים, אף שבאמת אין
 זה מצוה **תתריסז**
 השכר משתלם לאדם כאילו עשה בעצמו את
 המצוה **תתתיג**

שכר על מצוה מסוימת

המשים עצמו עניו על ד"ת זוכה לעוה"ב **עח**
 ע"י חידושים שמחדשים בתורה מקבלים שכר **קפב**
 ככל שירבה האדם ללמוד תורה כן ירבה שכרו
שנא
 גם על הרהור בד"ת יש שכר כמו על דיבור **שצה**
 עיקר השכר מקבלים על תורה שבע"פ **תקעז**
 גדול שכר הצדיקים על שמתקנים קלקול הרשעים
תתנב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

ק"ז

צריכים להתאונן על הגלות שהרשעים בשלוח
והצדיקים ביסורים **תשנא**
ע"י עסק התורה זוכה האדם לישוב בשלוח **תתשכו**
ענין שלוח הרשעים בעוה"ז, רשע וטוב לו **קא, שנה,**
תתמא, תשמח, תשנז
ע"ע **מנוחה**

שלום

מעלת השלום

לוותר על כבודו עבור השלום **ק"ט**
מדת השלום חשובה ממדת האמת **קכ, קעב**
שלום הוא במקום קרבנות **קסה**
בזמן הגלות קיום העולם על אמת דין ושלום **קסה**
מעלתו רק כשאינו סותר את דיני התורה **קעג**
רצון השי"ת שבנ"א יחיו בשלום וע"ז **תשפט**

המביאים ומרבים שלום

דין תורה כראוי מרבה שלום בעולם **מז, קסט**
ע"י דין ואמת יש שלום **קסז, קסח**
פשרה בדין תורה מביאה שלום **קעד**
ע"י שבנ"א נדברים ביניהם באים לשלום **רל**
ע"י נתינת צדקה מרבה שלום בעולם **רנח**
ע"י שחבירו מעמידו על האמת יוסיף לאהוב אותו
תתקט

העוסק בתורה זוכה לשלום **תתקמ**

רדיפה אחר השלום

אפילו איש מכובד צריך לרדוף אחר השלום **ק"ט**
הרודף אחר השלום זוכה ללמוד במתיבתא דאהרן
ק"ט
צריך להיות רודף שלום בח"י אהרן הכהן **ק"ט**
צריך לעסוק בפועל בהשכנת שלום **קכ**
לרדוף אחר השלום משום אהבת השלום **קכא**
צריך לרדוף אחריו אפילו אם לא נזדמן לו **קכא**

שכר השלום

שלום גורם קיום העולם **קסד, קסה**
המתנהג בשלום עם חבירו גם הקב"ה נוהג כן עמו
קסז
ע"י שלום יש שלוח לבני אדם **קסז**
שלום מביא לזהירות מגזל **קסז**
מביא לשלימות בבריאה, בין בנ"א ובעצמו **קעג**

שלא לחשוב על השכר בעת קיום המצוה, רק לפניה
או לאחריה **נה**
אין ראוי לבקש שכר לאור חסדי הבורא עמו **נה**
צדיקים שמחים ביותר כאשר מקיימים מצוות בלי
שכר **נה**
ללמוד מצבא השמים שעובדים את ה' ללא שכר **ס**
שכר המצוות צריך שיהיה בגדר ידיעה ולא שיעשה
בשביל זה **שגח**
במעשי האדם בעוה"ז לא יכוין לשם שכר עוה"ב
אלא כהכנה לעוה"ב **תשסט**
צדיקים עובדים את השי"ת בכדי לעשות לו נח"ר
ולא לשכר עוה"ב **תשעו**

לימוד מעניני השכר

ע"י שיתבונן בחסדי ה' עמו שנותן לו שכר, יבוא
לאהבת ה' **שמא**
כשיחשוב על השכר שעתיד לקבל יתגבר בנקל על
היצר **שמא**
להתבונן בגודל השכר על לימוד התורה **שג**
ע"י הידיעה על קבלת שכר לעוה"ב יתחזק האדם
בתורה **שגח**
להתבונן בשכר המעותד בעוה"ב, ואז יקל הקושי
בעוה"ז **תרעט**

אמונה בשכר ועונש

בכדי להאמין בזה צריך התבוננות חזקה **שעג**
צריך להאמין שהאדם יצטרך ליתן דו"ח אחר מותו
שעה
ע"י ענין צדיק ורע לו אפשר לבוא לאמונה בשכר
ועונש **תשמט**
ע"ע גן עדן, דין שמים, מדה כנגד מדה, עולם הבא, עונש

שכרות

ע"ע יין

שלוח

ע"י דין אמת שלום בנ"א מתקיימים בשלוח **קסז**
הימים בהם יש לאדם מנוחת הדעת המה מועטים
וקצרים **שמה**
כשאוה"ע בשלוח אינם מתגרים בישראל **שפג**
כשאוה"ע בשלוח עול הגלות קל יותר **שפד**
סימן לרשע גמור, שיש לו שלוח בעוה"ז **תשג**

קיה

דרכי

מפתח ערכים

אבות

שלום הוא סגולה לפרנסה ולשפע
להיות בשלום עם אויביו, וע"ז יתהפך שונא לאוהב
תשג

שלום בין איש לאשתו

שלא יתנשא איש על אשתו
כשיש פרנסה יש שלום בבית
ע"י נתינת צדקה לעני מרבה שלום בין העני לאשתו
רנט

שלום אצל רשעים

אין שלום לרשעים
צריך לקלקל את שלום הרשעים ולגרום שלא יהיה
שלום ביניהם
קכא
אסור לעשות שלום עם רשעים
קעג

שלום אצל אוה"ע

להתפלל לשלום אוה"ע שאז אינם מתגרים בישראל
שפג
ע"י הקרבת ע' פרים בסוכות משפיעם שלום לאוה"ע
שפג
כשיש שלום בין אוה"ע הם מצירים לישראל, ויש
להתפלל ע"ז
שפה

עוד עניני שלום

אהרן הכהן פעל שאחרים ג"כ יוכלו לעסוק במדת
השלום
קט
כל אדם יכול להפך טבעו לאיש שלום
שלמים מטרם לעשות שלום בין הקב"ה לבני"
קסו
שלא להרגיל עצמו בשקר אפילו לצורך שלום
קע
בחי' שלום הצדיקים יתכן רק בעוה"ב
תשנח
עינוי הדין מקלקל יסוד השלום
תתקנב
חורבן העולם בגין שאין מקיימים אמת דין ושלום
תתקנב
ע"ע אחדות, דרישת שלום, מחלוקת

שלטון

ע"ע מלכות

שלימות

שלום מביא שלימות בבריה
א"א לעולם לבוא אל השלימות בעבודת ה'
רסו

ע"י שמחזיקים במדה אחת בשלימות יסייע לשאר
המדות
רפה
לקיים המצוות בשלימות ולא למחצה
שמ
שלימות עבודת ה' הוא יראה ואהבה
שפז
א"א לזכות לשלימות ירא"ש בלי תורה
תקנב
הנישואין מסייעים לשלימות בתורה
תתשח
תכלית השלימות, להיות עובד ה' בעצמו וגם לקרב
אחרים
תתרכב
השלימות בתורה מגיע ע"י רבותיו חבריו ותלמידיו
תתלח

שמות הק'

בזמה"ז שכולם טמאי מת אסור להשתמש בשם
המפורש
תרמט
מותר להשתמש בשם המפורש רק מתוך טהרה
גמורה
תרמט
מטה משה עשוי מסנפרינון ושם המפורש חקוק בו
תתקכו

שם טוב

הוא דבר ראוי ובלבד שלא ירדוף אח"ז
קכה
הרדיפה אחר הכבוד מאבד את השם הטוב
קכה
ע"י ענוה זוכה אדם לשם טוב
קכו
נשאר לאדם לעולמים וא"א ליטלו ממנו
רסא
א"א לקנות שם טוב רק מי שיש לו תורה או כהונה
או מלכות
תשכט
כתר תורה כהונה ומלכות צריך לשם טוב
תשכט
נכלל בזה רק המעשים שנעשים לשמה
תשלב
שם טוב נקראים מדות טובות כשמושרשים בו
תשלב
ראוי לשמוח על שם טוב רק בפטירת האדם
תשלג
שייך במי שדואג לאחרים ולא רק לעצמו
תשלג
שייך במי שמחדש חידושי תורה ומפיצם לאחרים
תשלג
שייך במי שמלמד תורה לאחרים
תשלג
כתר שם טוב הוא יראת שמים
תשלד

שמחה

א"א לשמוח ביחידות וצריך חברים לזה
נא
העשיר אינו שמח כי דואג לנכסיו שלא יפסידם
רנד
שהשמחה לא תביא לידי שחוק וקלות ראש
תפט

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קיט

השי"ת הביא על המצרים עשר מכות להרבות שמחה לישראל
תצט
כשיצאו ישראל ממצרים שמחו בני" ושמחת המצרים היתה גדולה יותר
תתק
הקב"ה מתמלא שמחה כשטוב לבריותיו
תתשנה
בשמחה של מצוה לא ירבה באכילה ושתייה

תתמט
השמחה לא תהיה ע" קלות ראש
תתנח
שמחה באה מהנפש
תתס
הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו
תתעג

דברים המביאים שמחה

יש לאדם לשמוח במלאכתו ושעוסק בישוב העולם
קז
כשאדם מת, יש לו שמחה על שעשה רצון ה',
משא"כ כשנולד
תתלה
כשיתרחק מקנאה תאוה וכבוד יהיה בשמחה

תתיד
לצדיק יש שמחה מעצם היותו יהודי
תתרב
ישמח על שזכה להמנות בין לומדי התורה
תתפ

שכר ותוצאה של שמחה

שמחה מחזק את כח הזכרון
קלט
להראות לבנ"א פנים של שמחה ואז יאהבוהו קמד
השמח בחלקו נחשב לעשיר בכל ממון שיש לו
תרו
גורם לאדם חיים של אושר
תתס
כשילמד בשמחה יפתחו לו דרכי החכמה
תתלא
השכינה שורה רק מתוך שמחה
תתלג
בגין השמחה יזכה לתורה
תתלג
כשלומד בשמחה יספיק הרבה בשעה אחת
תתלג
שמחה היא סגולה מוכחת לטהרה
תתלה

קיום מצוות בשמחה

ליתן צדקה בשמחה
עא
לעשות מצוות בשמחה כמו שעושה צרכי עצמו
רכ
ע"י קיום מצוות בשמחה הקב"ה מקיים רצון האדם
רכג

שכח
לקיים מצוות קרי"ש ותפילה בשמחה
תכד
לעשות מצוות קידוש ה' בשמחה
תפו
לקבל פני כל אדם בשמחה אמיתית
תצו
לקיים נתינת מעשר בשמחה

לקיים מצוות בשמחה, וע"ז יוסיף עוד במצוות
תרי
צריך לקיים המצוות בשמחה על שעושה נח"ר
תתקע
להשי"ת
כשאינו לומד בשמחה לבסוף יפרוש מן התורה
תתלג
עובדות מצדיקים על השמחה מלימוד התורה
תתלד

שמחה ביסורים

מי שיש לו יסורים ישמח כשידע שהוא לתיקון נפשו
תרז
גם בשעה שעבר אברהם אבינו נסיונות וצרות היה שרוי בשמחה
תתצה
קבלת צער ויסורים בשמחה
תתתעב, תתשצח
ע"ע שנאה-שמחה במפלת השונא

שמחת תורה

גודל הכבוד שיש לחלוק לתורה ביום שמח"ת, ומנין נלמד הדבר
תתשג

שמיטה

חוב כספים נשמטים משא"כ העונות אינם נשמטים
תקלד
זלזול בשמיטה מורה על כפירה, וע"כ העונש מיתת דבר
תתקג
מצוות שמיטה מורה על אמונת הבורא
תתקג
עוון שמיטה הוא כפירה וע"כ העונש הוא גלות
תתקנח
העונש על עוון שמיטה מכ"מ שילכו בגלות וישמטו מארצם
תתקנח
יסוד המצוה שידע שאינו בעה"ב בקרקע, וע"כ ענשו גלות
תתקנט
טעם המצוה, זכר לבריאת העולם ע"י הקב"ה
תתקס
ביאור החילוק בין העונש על עוון שמיטה לעוון מתנ"ע
תתקסג

שמים

השמים מקיימים ציווי ה' שלא ע"מ שכר
ס
צבא השמים מקיימים ציווי הצדיקים
ס
אאע"ה קנה את השמים והארץ
תתתקעו
השמים נחשב לקנינו של השי"ת
תתתקעו

קב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כמו שהשמים הוא מאש ומים, כן ישראל יעמדו לעד
תתקפב

ע"י שידון שונאיו לכפ"ז יתהפכו לאוהבים
תשנב תשנב צדיק מתפלל שלא יארע לשונאיו כל רע

שמייעה

שמייעות אסורות חמור כמו גוף המעשה רה
שמייעת ד"ת בילדות עושה רושם קדושה בנפש
רעט
ד"ת הנאמרים ע"י אדם שאינו הגון, אסורים
בשמייעה תקנה
אינו דומה השומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד
תשמב
חכם שומע ושותק ולומד מאחרים וע"ז מחכים
תתקלב
עיקר קנין התורה תלוי בשמייעת האוזן תתר
חוש השמייעה הוא חסד עצום ומסייע לצרכי האדם
תתרב וחייתו

שמחה במפלת השונא

אסור לשמוח במפלתו של שונאו תשפו
שמחה במפלת השונא הוא עוון חמור כעין ע"ז
תשפז
השמח במפלת שונאו, נמחל לשונא עוונותיו תשפז
לא ישמח במפלתו, אלא יתבונן כי הקב"ה חס עליו
תשפח
מותר לשמוח במפלת השונא כשהשמחה על כבוד
שמים תשצב
לא לשמוח במפלת שונאו אפילו בסתרי לבו תשצג
ע"ע שמחה-שמחה במפלת השונא

שנה

ע"ע ימות השנה

שנות האדם

בימי הנערות הוא הלימוד המשובח ביותר סז
לנצל את שנות הבחורות לעבודת ה' קלה
עוצם התשובה כשאדם שב בתשובה בנערותו קלה
בשני הנערות החכמה מעורב בדמיון תז, תתה, תתו
שלא להוציא לריק ימי הבחורות העמידה והזקנה
תסז
לא לבזבז זמנו בנערותו, כי מוחו פנוי לתורה תשצו
טעם שמנה התנא סדר שנות האדם, כדי שינצל את
הימים תתשא
כל שנה בחיי האדם מיועד לתכלית אחרת, וצריך
לנצלו תתשא
בשנה הרביעית מתחילים ללמד אותיות ונקודות,
ומשנה חמישית תורה תתשג
מבן ה' עד י' צריך ללמד הילד מקרא ודקדוק
תתשג
מבן ה' עד ט"ו צריך ללמד את הילד מקרא וי"א דכל
הכ"ד ספרים תתשד
מבן י' עד ט"ו ילמד הנער משניות ללא גמרא
תתשד
תחילת לימוד גמרא מבן ט"ו תתשו
מתחילים ללמוד עם קטן רק מחמש שנים, כי תורה
מתשת הכח תתשג
לפי איכות השנים, כן תקנו חז"ל את סדר שנות
הלימוד תתשו

שמירה

ע"י הרהור בד"ת יש שמירה ממזיקים תב
התורה שמירה על האדם, וכשמשכחו, להיפך תלג
התורה שמירה מבע"ח מזיקים בדרכים תכט
מי שתולה בטחונו בהשי"ת מובטח לו שמירה מכל
רע תקסה

שמירת עינים

ע"ע קדושה

שמש

עושה רצון ה' אע"פ שקשה לה ס
שמעה חרפתה ולא השיבה קנה

שנאה-שונא

שלא לספר שבח האדם לפני שונאיו עדר
השונא את הבריות מתקצרים ימיו שטו
מי שהבריות שונאים אותו מביא עליו קללה שטו
בחומר שנאת חנם כנגד ג' עבירות שיד
אדם קשה מביא שנאה על עצמו שיד
קנאה מביאה לידי שנאה שיד
שנאת חנם גורם ליצה"ר ולשנאת הבריות שטז
ע"י ששם שמים לנגדו תמיד, לא ישנא הבריות שכו
השנאה גורם הרגשה קשה לשונא תרסב
ע"י הקדמת שלומו יתהפך שונא לאוהב תשנב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קכא

הקב"ה הרבה מצוות לבני" בכדי להמשיך עליהם
שפע
האדם בעבודתו יכול להמשיך שפע מלמעלה רד
העושה מצוות ברצון הקב"ה משפיע עליו טובה
ברצון ריט
ע"י לימוד התורה זוכה להשפעות טובות רסו
רצון ה' שהאדם יעסוק בתורה ויושפע לו שפע טובה
רסו
ע"י נדיבות זוכים לברכות בכפילא רפו
התחברות לחבר טוב ממשיך שפע רפז
הקב"ה ממשיך שפע גם לרשע הנהנה מהחטא רצו
הקב"ה ממשיך שפע גם לרשע הנהנה מהחטא רצו
בכח התפילה נשפע אור עליון לבני" שכט
מי שאינו סומך על זכותו הקב"ה משפיע לו טובה
של
שלום הוא סגולה לפרנסה ושפע שפד
כשבני" מקיימים רצון ה' יש להם שפע בכל צרכיהם
תקס
דיבורים טובים ממשיכים שפע גדול תרכד
ע"י מדת ענוה מעשה צינור לשפע האלקי תרל
הממעט בפרנסה בכדי לעסוק בתורה, תתברך
פרנסתו בכפליים תרצה
שפע הפרנסה לבני" בא ע"י העומר, שתי הלחם
ולחם הפנים תתקיד
מי שנהנה מגזל הקב"ה משפיע עליו שפע רב
תתקפא
ע"י האבות נשפע לבני" כל הטובות תתתקעח
ע"ע שכר

שקר

המלמד את חברו לשקר בבי"ד הוא רשע צה
שיזהרו הדיינים שלא ללמד בשוגג את בעה"ד
לשקר צו
מותר לשקר עבור עשיית שלום קכ
המרגיל לשונו לשקר בדברים בעלמא ישקר בעיקר
קסט
ע"י אמירת שקר מעוררים כעס אצל הקב"ה קע
שלא להרגיל עצמו בשקר אפילו לצורך שלום קע
אם הפוכים תיבת שקר על ראשה יש לה קיום קע
ע"י אמירת שקר מעוררים כעס אצל הקב"ה קע
אריכות הגלות בעוון אמירת שקר קע
הנוטה מן האמת אפילו מעט, כבר הוא שקר קעב

מקור למה שאמרו בן י"ח לחופה
בן כ' לרדוף אחר פרנסתו ולקיים מצוות
תתשא
תתשי
תתשי
תתשיא
תתשיא
תתשיא
תתשיא
תתשיב
תתשיג
מבן נ' צריך האדם להתכונן, להרבות בתומ"צ ולשוב
בתשובה תתשיד
בן ס' לזקנה, שערותיו מתחילים להלבין, ובן ע'
מלבינים יותר תתשיד
משנת הע' ימהר לערוך חשבון נפשו ולשוב
בתשובה תתשיד
מבן צ' האדם הולך שחוח ומעותד למיתה תתשטז
מהיות האדם בן צ', עליו לקדש פיו רק בתורה
ותפילה תתשטז
לא ימתין מלשוב בתשובה עד שיהיה בן ק', כי אז
אינו נחשב תתשיז
יתבונן האדם בשנותיו אשר כוחותיו כלים, ויתחזק
בעבודת ה' תתשיח
ע"ע בחרות, זמן

שפיכות דמים

אונאת דברים היא מעין איבוד נפשות קטז
הלבנת פנים היא תולדה של שפיכות דמים תעד
העונש על רציחה מחמת כי האדם נברא בצלם
תקג
טעם שיש עונש על הריגת בן נח תקה
ע"י שיתבונן במעלת נשמת ישראל ימנע מרציחה
תקיט
העונש שילכו בגלות ואוה"ע יהרגו בהם תתקנח
מקלקל את חלק הגוף שבאדם תתקנט

שפע

השפע העליון נשפע בכח מדת החסד נב
ע"י אמירת אמת יורד שפע מלמעלה קע

קכב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

רק אחר שיסיר מלבו מדת שקר יזכה לתורה שכ
לא להיות כשועל המאחז עיני הבריות תשנר
ביאור שבועות שווא ושבועת שקר תתקנר
הנשבע לשקר אין לו מעלה על החיות, והם פוגעים
בו תתקנר
ע"ע אמת, דין תורה

שררה

ע"ע מלכות, מנהיג, רבנות

שתיקה

שתיקה היא הרפואה הטובה ביותר קנר
ישתוק אפילו יחרפוהו ויבזוהו קנר
הוא המענה הטוב ביותר למחרפיו קנה
שכר השומע חרפתו ואינו משיב קנה
השותק סומכין עליו ומוסרין לו סודות קנו
מעלתה בדברי רשות ולא בתורה קנו
ע"י שתיקה במריבה זוכים לפרנסה קנו
תענית דיבור ראוי מתענית אכילה קנו
שתיקה ודיבור הוא אומנות קנו
יש מקומות שהשתיקה אינה ראויה קסב
ע"י ששותק ושומע דברי רבו, יקנה חכמה תצט
מועילה לדברים רבים מלבד לחכמה תק
רק ע"י שתיקה זוכים לחכמה תקא
השתיקה שוה יותר מהדיבור תתנהג
יעדיף את השתיקה על פני הדיבור תתנב
ע"ע דיבור

תאווה

גנות התאווה

התאוות מפריעות את האדם מהתעלות רוחנית

תפד
תאות ממון שונה מכל התאוות, שתמיד מתאוה לה
תרה
אפילו תאווה לדברים המותרים, גרועה, וכש"כ
לאיסור תתנב
התאווה תחילה לכל הפעולות ואף למחשבה תתנב
ככל שאדם רץ להשיג תאוותו, כן לא תתמלא תאוותו
לעולם תתכה

המתאוה ורודף אחר גשמיות, אין נותר מזה מאומה
אחר מותו תתכו
אינה נגמרת לעולם, ונחלה מרוב החמדה תתל
המתאוה רואה רק את עצמו וכאילו כל העולם נחרב
תתלב
מי שאינו יכול לעצור כעסו אינו יכול לעצור תאוותיו
תתקצג

בעל תאוה בקי בכל מיני תאוות תתרח
רשע מתאוה תמיד לעניני עוה"ז, וצדיק מסתפק
במה שיש לו תתרפ
בימי הבחרות קיים נסיון התאוה ביותר תתתקנר

דברים המביאים וגורמים לתאווה

היצה"ר מסית את האדם להמשך אחר התאוות ריז
מקור התאוות ע"י ראית העין שיג
הפורש מתורה ועבודת ה' נופל בתאוות תתכד

עונש ותוצאה

בבי"ד של מעלה נידון האדם אפילו על תאוות היתר
ריח
ככל שמרבה תאוותו תתרבה צערו רנב
מעכבים את האדם מלהתקרב לעבודת ה' שכב
המתאוה למה שאינו שלו, גם מה שבידו נוטלים
ממנו תתכג
עון פלילי ויש בו כח להמית תתכט
נחלה מרוב החמדה וגורם למיתה תתל
התאווה ממעטת חיי עוה"ז ומפסידה את חיי עוה"ב
תתלא
גורמת להפסיד חלק עוה"ב אף על המצוות שעשה
תתלא
מפסיד השכל הישר ונחשב כמיתה תתלא
בעל תאוה סופו ליפול בכל מיני תאוות תתרט
הממעט בתאוה, יהיה בריא, והמרבה, יחלה תתרנב

התרחקות ועצות נגד תאווה

מי שמתרחק מתאוות גשמיות נקרא ירא שמים רפ
להתגבר על התאוות ביותר בימי הבחרות תפג
ע"י דביקות בצדיקים ות"ח אפשר להתגבר על
התאוות תדש
להנצל מתאוות, ע"י שילך אצל חכם וישמע דעתו
תשמו
התרופה לתאווה, שיתבונן באנשים שיש להם פחות
תתכד
ממנו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קבג

תתנצא	יוכיח אחרים אף שקשה לו	תתכו	ע"י הסתפקות במועט אין האדם מתאוה
	במעלת המוכיח והתוכחה		עצה נגד תאוה, שיתבונן שסופו למות ויתן דו"ח
קסג	יזהר שלא יגרום להיות בחי' מזידים	תתלב	בבי"ד של מעלה
	יכלול גם עצמו בתוכחה ואז יתקבלו הדברים		העצה נגד התאוות הרעות היא לימוד התורה תתקל
תתנצד		תתרטט	מי שחוטא מחמת תאוות, נקל לו לשוב בתשובה
תתנצו	המוכיח אחרים מייטיב בזה לכל ישראל	תתתיד	לא יתאוה לעניני עוה"ז
תתנצז	גודל מעלת המוכיח		כשיתרחק מקנאה תאוה וכבוד יהיה בשמחה
	באיזה אופן ראוי להוכיח	תתתיג	בימי הזקנה בטלים התאוות
	הלל היה אומר מוסר לעצמו ואחרים שומעים	תתתקנד	
קל	ולומדים		תאוה טובה
קנח	המוכיח ישזור ד"ת בתוך דבריו		התאוה המובחרת, שיתאוה לעסוק בתורה ועבודת
	העיקר בתוכחה הוא התועלת היוצאת ולא יופי	תתכג	ה'
קנט	הדרשה		תאוה ראויה, שיתאוה לחכמה ולעושר שהם יביאו
	העיקר בתוכחה הוא התועלת למעשה ולא הדרשה	תתכז	אותו לעבודת ה'
קסג		תתקו	הקרבת כולו רוחני ואין בו תאוה גשמית כלל
קסג	יזהר המוכיח מלגרום קטרוג על ישראל		ע"ע גשמיות, חומריות, עולם הזה, קדושה, תענוגים
	להזהר כשמוכיחים שלא לגרום לזלזול בעבירות		תהלים
קצט			חומר המפסיק בדברים בטלים באמצע תהלים
רמב	א"א להוכיח חברו מתוך קפדנות	תלב	פרקי התהלים נאמרו עבור כל אחד מישראל
	לחבריו ראוי להוכיח בדרך כבוד ולא במישרין	תתתקסט	
תשיז			תוכחה
	כשמוכיח תלמידיו, יהיה לו כעס הפנים ולא כעס		חובת התוכחה
תתקצא	הלב		חבר טוב צריך להוכיח את חבריו
תתתפט	צריכה להאמר בלשון רכה		משמים יתבעו את הרב על שלא הוכיח
	מדרגת והתנהגות המוכיח		על הרב מוטל להוכיח את בני העיר
	אב הרוצה להוכיח בנו צריך להיות בעצמו במדרגה	פ	להוכיח לחבר טוב כשרואה בו דבר שאינו הגון רפז
כח	זו	קי	להוכיח אותם המבזים ת"ח
	המוכיח צריך שיקיים מה שמוכיח לאחרים קטז,	קי	חומר מי שאינו מוכיח אחרים לעבודת ה'
קסא	קנז, קסא	קיד	להוכיח את הרשעים אפילו שעי"ז לא יאהבוהו תנז
קיז	לידע שהדיבור בא מהשי"ת ולא מכוחו	קיד	חברים נאמנים אינם נמנעים מלהוכיח זא"ז תתרמא
קיז	כשהמוכיח יר"ש הוא משפיע כן לאחרים	קיד	להוכיח עוברי עבירה אף אם אינם מקבלים תתרפז
קיח	יזהר המוכיח מלהתנאות מחמת דרשתו	קיד	אדם צריך למחות כנגד החוטאים תתרצב
	כשמעשיו יותר ממה שמלמד לאחרים, תוכחתו	קיד	להתאזר בגבורה באמירת תוכחה לרשעים תתרצה
קנב	מתקבלת	קיד	משנעשה האדם בן ל', ראוי לו להוכיח הרשעים
קנב	המוכיח אחרים יהיו מעשיו מרובים מדיבוריו	קיד	
קנב	תוכחה מתקבלת יותר מאדם שכבר טעם תענוגי	קיד	לא ימנע מלהוכיח את העושה רע
קנב	עוה"ז ומוכיח ע"ז	קיד	יוכיח אחרים אף שהדבר נוגע גם אליו
קנב	המוכיח יהא בעל תורה	קיד	
קנב	המוכיח יתנהג ביישוב הדעת	קיד	
קנב	המוכיח צריך להיות בעל כח	קיד	

קבר

דרכי

מפתח ערכים

אבות

המוכיח יהא בעצמו בעל מעשים טובים	תתצו	כל תיבה מן התורה יש בה קדושה נוראה תלז ממעמד מתן תורה נלמד את גודל קדושת התורה תלז
שכר התוכחה		
בשכר שמוכיח אחרים יזכה לתורה	תתצא	כח התורה על העולם כי החומר משתעבד אל הצורה
המוכיח בנועם גם במקום שמותר לכעוס, הקב"ה אוהבו	תתקצא	נקראת כלי חמדה כי מלאכים חמדה תקיא טובה מכל חמודות תבל, לפי שחושק בה גם אחר שהשיגה תקיב
הנהגת השומעים		
לכבד את רבו אע"פ שמייסרו בתוכחה	תשיח	כל התורה היא שמותיו של הקב"ה והם כלולים באדם שנברא בצלם תריג
כששומע תוכחה יכוונם אל עצמו	קג	כמה שירבה לעסוק בתורה, עדיין לא הגיע לתכליתה תרפו
יאהב את רבו בגין שמוכיחו	תתצ	התורה יסוד הכל תשלא
התורה שלומד מתוך תוכחה היא תעמוד לו	תתצ	כל עניני עבודת ה' כלולים בלימוד התורה תתשכב
יהא מוכן לשמוע תוכחה כמה פעמים	תתצ	התורה יקרה כזהב, ומתוקה כדבש תתשנז
ישמח על שמוכיחים אותו	תתצב	צריך אדם להכיר את ערך התורה תתשעו
התוכחות מתקבלות מאדם שאוהב שמוכיחים אותו	תתצד	מעלתה נודעת מכך שהיא מעשי ידי הבור"ת
עוד עניני תוכחה		
כשהצדיק אומר מוסר לאחרים, דבריו פועלים תחילה בנפשו	מח	התורה נקראת 'טוב' אף כלפי הקב"ה שהכל שלו תתשעז
להזהיר אחרים שלא יתקרבו לשכנים רעים	פט	מעלתה יותר מהכהונה והמלכות תתשעז
הטוב ביותר שיוכיח האדם את עצמו	קל	היא קנינו של השי"ת תתתקעה
כשאין לאדם מי שיוכיחו, יתקן דרכיו בעצמו	רמד	הקב"ה השתעשע עם התורה לפני בריאת העולם תתתקעו
תוכחת הרב מורה על אהבתו אליהם, וסופם להכיר בטובת כוונתו	תתרמו	בה נאמרו כל העתידות על הגאולה תתתקפב
עובדות מצדיקי הדורות בענין התוכחה מרבים		
ע"ע דרשה, השפעה על אחרים, מוסר		
תורה		
מעלת התורה		
עמוד התורה כנגד יעקב אבינו	מח	לימוד התורה בורא ומחיה עולמות רסו
התורה גדולה מאד	קפא	באמצעות התורה נברא העולם תקיד
אפילו דבר קל בתורה יש בו עומק	רלב	עיקר בריאת העולם בשביל התורה תקיד, תתעח
א"א להשיג תכליתה בשכל אנוש	רסב	
גם מי שלמד תורה הרבה, לא חיסר ממנה מאומה	רסב	
בתורה אפשר לראות כל עניני השכל	רצ	
בתורה טמונה התשובה לאפיקורסים	שלו, שמו	
התורה גדולה מאד לעומת הזמן הקצר שיש ללמוד		
מקום שלומדים בו תורה מתקדש	שמוג	בתושב"כ אין מחלוקת כי יש מסורת תצג
	שצב	את התושב"כ אפשר להבין ע"י המסורת תצג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קכה

מה שהאדם גורס בתושבע"פ וזוכר נקרא דעת

תקנז

בנ"א קרובים יותר לקיים תורה שבע"פ
יש ב' חלקים בתורה, מחשבה ודיבור

תשפז
תתתקמא

כללי התורה

אין דבר בטל בתורה
כבוד התורה הוא ע"י שמראה שאין אות ותג מיותר בתורה
ד"ת עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר

תרכב
תרנג

תתשכא

התורה קיצרה בדבריה כפי יכולתה

תתתנה

כללי הדרשה בתורה

באגדה ודרוש אפשר לדרוש בכל אופן משא"כ בהלכה

תעט

הדרוש בתורה דרשות של דופי אין לו חלק לעוה"ב

תעט

אסור לשנות דברי התורה מפשוטם, אבל מותר להוסיף עליהן

תעט

הדרשה בכל תג בתורה היא הוכחה לאמיתיות התורה

תצד

מאהבת ה' לישראל נתן להם רשות לדרוש התורה כהבנתם

תקיג

אהבת תורה

הדביקות בתורה הוא מרוב אהבתה
כפי שמחבב ואוהב את התורה כן יזכרנה
ע"י אהבת תורה אפשר להתגבר על היצה"ר
המבחן על אהבת תורה הוא אם חושב בד"ת בסעודה

ערה

רעז

שצז

שצז

שצז

תלד

תקיא

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

תתקיה

טעם שמותר לת"ח להתפרנס, משום כבוד התורה

תרנג

בשנים קדמוניות היה יותר כבוד התורה
חיזושי התורה הם כבוד התורה

תרנג
תרנג

כבוד התורה הוא ע"י שמראה שאין אות ותג מיותר בתורה

תרנג

מכבוד התורה לכבד ספרי הקודש
נכלל בזה להניח ס"ת במקום ראוי ולא לדבר בקריה"ת

תרנג

תרנג

להזהר בכבוד לומדי תורה ולדבר בשבחם
נכלל בזה נשיאת טלית ותפלין בדרך כבוד

תרנג

בכללו, שיהיה ידיו וגופו ובגדיו נקיים, וגם מקום הלימוד

תרנג

מכלל כבוד התורה שהלומד מדותיו מתוקנות

תרנג

נכלל בזה לכבד השי"ת נותן התורה
המכבדה, נעשה מכובד על הבריות, ולהיפך

תרנג

התורה בעצמותה אין נפחת מכבודה לעולם
גם בע"ח מכבדים את התורה

תרנג

יש שכר ועונש אפילו על פעם אחת שלא נזהר בכבודה

תרנג

יש חיוב לכבד לומדי תורה
ההולך לביהמ"ד מקבל שכר משום כבוד התורה

תשכח

תתרכא

בעת שכבוד התורה מושפל, אפשר לזכות ביותר להשגה בתורה

תתשכט

סיבת הצער והיסורים רח"ל היא בגין עלבון התורה
גודל הכבוד שיש לחלוק לתורה ביום שמח"ת,

תתשעג

ומקור הדבר
אל יבקש כבוד בשביל עצמו רק למען כבוד התורה

תתשפג

תתתה

יתנהג עם התורה בכבוד הראוי לה

תתתצט

דביקות בתורה

ע"י דביקות בתורה זוכים לעוה"ב
תכלית התורה להביא לדביקות בהשי"ת

רסא

תמא

המתקרב אל התורה, יזכה להתחבר עמה, ולהיפך
לא יסור מן התורה כל ימי היותו בעוה"ז

תרצז

לא יסור מן התורה כל ימי היותו בעוה"ז

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

תתתקסו

קבו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כתר תורה

המשתמש בכתרה של תורה עונשו חמור **קבט**
רק ע"י השקידה יזכה לכתר תורה ולא ע"י כשרונות
שלה
בכתר תורה מתעטר רק מי שיש לו שם טוב **תשכט**
כתר תורה נעלה מכהונה ומלכות **תשכט**
כל אחד יכול להתעטר בכתר תורה, משא"כ בכהונה
ומלכות **תשל**
בכתר תורה נכללים ענינים שבין אדם למקום ובין
אדם לחבירו **תשלא**
נקנה ע"י שיתרחק מעניני גשמיות **תתתטו**
לאחר שזכה לכתר תורה א"א להסירו ממנו **תתתיג**

שמחה בתורה

ישמח בחלקו בתורה **תתתעט**
ישמח על שזכה להמנות בין לומדי התורה **תתתפ**
ישמח על שזכה ללמוד שעשועיו של השי"ת
תתתלג

החזקת תורה

המחזיק תורה יקבל שכר כמו הלומדה **תתתקלד**
ישנם ב' עניני החזקת תורה **תתתקלט**
נחשב כשותף ללומד הן בעוה"ז והן בעוה"ב
תתתקלד
קיום התורה בישראל, ע"י שמפרנסים הלומדים
תרנא
העוסק בתורה ואינו מחזיק תורה על אף שיש
ביכולתו, שכר מעשה בידו **תתרכב**
מעות שנותנים ללומדי תורה הם כמו מעשרות
תתקסח

מסירת התורה

בתחילה היתה בשלימות ואח"כ לא נמסרה
בשלימות **מב**
משה קיבל מהקב"ה רק את מקצת התורה **נג**

התורה והמצוות

המצוות הם הכלי המחזיק את חכמת התורה **תנב**
חכמת התורה תלויה בקיום המצוות **תתרב**
ירבה במצוות יותר ממה שלמד **תתתט**
הנהגת האדם ההולך לביהמ"ד ללמוד ונודמנה לו
מצוה **תתרכז**
ללמוד לשם ידיעת המצוות ולא לשם גאווה **תקסג**

כוונת האדם בלימודו תהיה כדי לשמור ולעשות
מצוות **רי**
ירבה במעש"ט יותר ממה שלמד **תתתט**
רק המקיים מצוות יזכה לסגולות התורה **תתתקלב**

סודות התורה

ללימוד סתרי תורה צריך בינה יתירה **תשיב**
הלומד מן הקטנים פוגם בלימודו גם בתורת הסוד
תהו **תהו**
תורת הסוד נמשלה ליין מגתו **תהו**
לעיתים אפשר לקבל תורת הסוד גם מאדם צעיר
כשיש בו חכמה **תתיד**
צריך ללמוד קודם פשט התורה ואח"כ דרך הסוד
תתקלז

לבחון היטב לפני שמלמד לאחרים חלק הסוד
תתלח
מבן ארבעים יכול האדם לעסוק בתורת הסוד

תתשיב
נגלות התורה הם כלבוש לסתרי התורה **תתשסב**
האוהב את ה' יתגלו לו רזי תורה **תתתפד**
בעת הגאולה יהיה גילוי התורה **תתתקכח**

גימטריאות בתורה

מצינו בתורה גם ענין גימטריאות **תקעז**
ללמוד עניני תקופות וגימט' רק אחר שכבר למד
תורה הרבה **תקעח**
לא לעשות את עיקר הלימוד בעניני תקופות
וגימטריאות **תקעח**
העסק בתקופות וגימטריאות מושך את האדם
לתורה **תקעט**
רק מי שלמד תורה הרבה יש מעלה כשעוסק
בגימטריאות **תקפ**

ישראל והתורה

הקב"ה גילה להם שכר התורה, בכדי שירצו לקבלה
תקיב

בנ"י לא היו ראויים לה והקב"ה נתנה להם במתנה
תקיב
התורה היא אחת ממעלותיהם של ישראל **תקיט**
לכל אחד מישראל יש חלק בתורה בתנאי שיתייגע
בה **תשדמ**
התורה ניתנה לישראל כי לא יעזבו אותה למרות
צרותיהם **תתקג**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קבו

אזה"ע והתורה

אזה"ע אינם זכאים לתורה אפילו אם עוסקים בה
תקייב
טעם שחזר הקב"ה על האומות בכדי ליתן להם את
התורה תקייב

חז"ל תקנו סדר שנות הלימוד לפי איכות שנות
האדם

תתשו
טעם שבימינו אין נוהגים כדברי חז"ל 'בן ה' למקרא'
תתשו וכו'

אופן הלימוד

כשלומד בהיותו בדרכים, ילמד למיגרס ולא לעיוני
תכז
לפעמים יש ללמוד על אף שאינו מבין מה שלומד
תתתכא
יעסוק בתורה מתוך שכל הישר
תתתנחא
ילמד בנחת ובישוב הדעת
תתתקיא
ילמד באופן שיביאנו הלימוד לידי ישוב הדעת
תתתקיג
ידמה בעצמו שמה שלומד נצרך למעשה ועי"ז יבין
היטב תתתקכב

הנהגת הלימוד

ירגיל עצמו לעסוק בתורה שלא יתרגל אל הבטלה
קלה
באמצע הלימוד לא יחשוב האדם מחשבות שמחה
ודאגה קלט
ללמוד בלא הפסק בלימוד ובזמן ובלי שינוי מקום
קמ
שלא יתבייש לשאול מה שצריך רמא, תתשא, תתתקיז
להפריש מזמנו יותר מקביעת עיתים בשביל לעסוק
בתורה תרפג
הלומד בביהמ"ד, הגוף והנשמה משתתפים במצוה
תתרכד

חסידיים הראשונים זכו שמיד בתחילת לימודם
יבררו האמת תתרלז
הזמן הנצרך ללמוד כל לימוד הוא חמש שנים

תתשד
בענין מקום שתקנו ללמוד לכה"פ שנתיים בכלול

תתשי
לא ימהר להשיב לשואליו מיד תתתמוג
בשעת לימודו לא יחלוק כבוד לאף אחד תתתמו
כונתו בלימודו תהיה להגיע אל האמת תתתקי
קושיותיו תסובנה אודות מה שעסוק בו כעת

תתתקיז
שאלת חכם חצי תשובה תתתקיז

לימוד בדיבור ובקול

לימוד בקול מועיל לזכירת הלימוד קלט
לימוד בקול מסלק מחשבות זרות בלימוד קלט
ראוי שידבר בה ולא ישתוק קנו
ישמיע לאזנו מה שלומד תתתכג
ילמד בקול כדי שבניו הקטנים ישמעו ד"ת תתתכג
ע"י הוצאת ד"ת בפיו ישתמרו הדברים בליבו

תתתכז
ע"י הוצאת הד"ת בפיו יחוש לטעויות שנשתרבבו
בלימודו תתתכח
ע"י הוצאת הד"ת בפיו לא יסיח דעתו תתתכח
צריך להוציא את כל חלקי התורה בפיו תתתכח

דרך הלימוד

הלימוד הראוי הוא כשחוזרים עליו לכה"פ ד' פעמים
כג
שלא ללמוד הרבה בבת אחת סח
לא יחדל מן הענין עד שיהיה הכל ברור לו קמ
לשנות בדרך קצרה קס
ללמוד מה שהלב חפץ רנו
לילך אחר המסורה המקובלת מדור דור רפב
שהלימוד יהיה עיקר והחקירות טפלין לו תקסו
צריך ללמוד גם מה שאינו נוגע הלכה למעשה
תקעז
לידע את דברי התורה באופן מסודר ולא בערבוב

תתתרכב
לברור הסברא הטובה מכל הסברות תתתרכז
מבאר התועלת בלימוד דרך שאלה ותשובה
תתתקטו

סדר הלימוד

מתחילה יהיה בקי בד"ת ואח"כ יעמיק בהם תתתלא
לפני השיעור ילמוד חורש"י הנוגע לסוגיא עם
התלמידים תתתמד
מתחילה יהיה בקי במקרא ומשנה תתתמד
בתחילת לימודו יהיה בקי במקרא תתתמד
תחילת הלימוד קשה ואח"כ יבוא מתיקות תקיא

אבות

מפתח ערכים

דרכי

קב"ח

ע"י לימוד בחשק זוכה לתורה	ע"י לימוד בהשתוקקות והנאה ימצא טעם בתורה	ע"י לימוד תורה עם רצון והתחדשות הרי הוא בחי' ילד ותורתו משתמרת	ע"י לימוד בשמחה יפתחו לו דרכי החכמה	כשאינו לומד בשמחה לבסוף יפרוש מן התורה	כשלומד בשמחה יספיק הרבה בשעה אחת	רבה היה אומר לפני הלימוד דברי חידודא	רק מתוך יגיעה אפשר להשיג קנין תורה קלא. רי. שכנ. שכד	מטרת התורה ללמוד ביגיעה ולא ע"י כשרונות רי אין דבר בתורה שא"א להבין ולהשיג ביגיעה רלא שלא לסמוך על כשרונותיו בלימוד התורה שכד רק ע"י יגיעה יזכה לסודות התורה שלה לעסוק בתורה אפילו שאין לו הכשרונות שנ אם יתאמץ האדם יגלה שיש לו כשרונות לתורה שנב כמדת היגיעה בתורה, כן יפטר מיגיעות אחרות תט להתאמץ בתורה כמו לעשירות וע"ז ישיגנה תלה מבני עניים יוצאת תורה לפי שמתייגעים משא"כ עשירים תנא להוסיף תמיד ביגיעת התורה, וע"ז תתקיים בו תנא מי שסומך על כשרונו ואינו מוסיף ביגיעה, לא תתקיים בו התורה תנא המתייגע בתורה אע"פ שאינו חכם ומבין, יזכה להבינה תרפ רק ע"י יגיעה יכול לזכות לחלקו בתורה תשדמ כשם שמצטער על השגת ממון כן יצטער על התורה תשלה התורה כאביזה וכאשה, וצריך לטרוח אחריה להשיגה תשמב לא יסמוך על מעלת אבותיו בתורה, אלא יתייגע בעצמו תשמג ע"י עמל התורה זוכה לחכמה תתקלב גם בעל תכונות חלשות יכול להתעלות בתורה ע"י יגיעה תתרא לא יגיעת התורה רואה האדם בבהירות מהות ה' בעולם והשגחה פרטית תתשכג	תתתכח	לפעמים צריך ללמוד בשקט	לימוד עם חבר או יחידי	השגת התורה הוא ע"י חבר טוב	עיקר קנין תורה ע"י לימוד עם חבר	חסרון האנשים הלומדים לבדם ולא עם חבר שפט בדורנו שיש ריבוי ספרים אין חסרון ללמוד ביחידות שצ	החסרון בלימוד ביחידות דוקא מי שעושה כן בקביעות	כשלומד עם חבריו ומקבל דעתו השכינה שורה עליהם	גם כשגולה למקום תורה, עיקר ההצלחה בתורה, ע"י חבריו תשמג	אל יכנסו למחלוקת מחמת חילוקי דיעות תתתקח	יעמיד את חבריו על האמת תתתקז, תתתקט	יסביר את דעתו לחבריו בדרכי נועם תתתקי	לימוד בחבורה	כפי ריבוי האנשים העוסקים יחדיו בתורה, כן זמן השראת השכינה תיד	מעלת לימוד התורה בחבורה דוקא, וביאורם תיז	כשלומד בחבורה לא ישכח קביעותו תיז	רצון השי"ת שילמדו בחבורה תיח	ע"י לימוד בחבורה תתרחב ידיעת התורה תיח	עשרה שעוסקין בתורה השכינה מקדימה לבוא תיד	הגאולה העתידה תהיה רק בזכות תורה בחבורה תיח	ע"י לימוד תורה בחבורה זוכים למחילת עוונות תיח	ע"י לימוד תורה בחבורה מתקדש ש"ש תיח	עיקר ההצלחה בתורה ע"י החברים תשמג	מעלת הלימוד בחבורה יחד תתתקז	אל יכנסו למחלוקת מחמת חילוקי דיעות תתתקח	מקום הראוי ללימוד	לא ללמוד במקום שיש המולה ורעש קלט	ללמוד במקום צנוע שלא יבטלוהו הטרדות קמ	לימוד מתוך התחדשות שמחה וחשק	לימוד תורה בחיות מסוגל לפרנסה מט	לימוד בלא חיות גורם יסורים מט
---------------------------	--	--	-------------------------------------	--	----------------------------------	--------------------------------------	--	---	-------	------------------------	-----------------------	----------------------------	---------------------------------	--	--	--	---	--	-------------------------------------	---------------------------------------	--------------	---	---	-----------------------------------	------------------------------	--	---	---	---	-------------------------------------	-----------------------------------	------------------------------	--	-------------------	-----------------------------------	--	------------------------------	----------------------------------	-------------------------------

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קכט

רק אחר לימוד התורה ביגיעה יזכה האדם להרגיש את ה' התשכג
כשעיניו התעייפו מלעיין בתורה, יעסוק בה במחשבה התשכח
לפי רוב היגיעה כן תהיה ההשגה וההבנה תתשל
הלימוד צריך להיות דייקא מתוך עמל תתשצט
אף שיתרחק מתענוגי עוה"ז יצטרך לעמול בתורה תתשצט
התורה אינה באה לאדם בירושה מאבותיו אלא מעמלו ויגיעתו תתתטז

הבנת התורה

ע"י שמלמד אחרים מבין יותר הלימוד קג
המתייגע בתורה אע"פ שאינו חכם ומבין, בסוף יזכה להבנה גדולה תרב
כפי קיום המצוות, כן ההבנה בתורה תתרב
החזרה על תלמודו צריכה להיות מתוך הבנה תתתל
הדיבור עם הלומד עמו שלא בכבוד מונע מלהבין את התורה תתתקיא
אמירת דברים בשם אומרם מועילה להבנת דבריהם תתתקז

התמדה

ע"י שמתמיד בלימודו נוספת לו בינה תקנז
חיזוק לכח ההתמדה מנפח שהשכים למלאכתו תרא
ע"י שיזכור יום המיתה יתמיד בתורה תתתעז

עיון והתעמקות בתורה

אל יסמוך על הבנתו הראשונה אלא יעמיק בלימודו תשכא
אפילו דבר קל בתורה יש בו עומק רלב
כשמעיין בלימודו לא יוציא הדברים בפיו תתתכח
יתבונן בעומק הסוגיא ובשרשיה תתתקבו

דרך הלימוד - פלפול

תכלית הלימוד שיהיה אליבא דהלכתא ולא רק לפלפול תרלז
אין מעלה גדולה יותר מפלפול התורה תתתלח
פלפול התורה, מעט ממנו יפה אך לא הרבה
רמז מדוע נקרא 'פלפול' התורה תתתמב

שמיעת התורה

מבאר אופן שמיעת ד"ת תתתכד
שמיעת ד"ת יותר גדולה מהלימוד בספרים תתתכג
דברי תורה הנאמרים ע"י אדם שאינו הגון, אסורים בשמיעה תקנה
עיקר קנין התורה תלוי בשמיעת האזון תתר
ישמיע לאזנו מה שלומד תתתכג
יכסוף כל הזמן לשמוע עוד ד"ת תתתקיז

חזרה ושינון

הלימוד הראוי הוא כשחוזרים עליו לכה"פ ד' פעמים כג
אם אינו חוזר על מה שלמד, ישכחהו קכח
זכרון התורה הוא ע"י שינון וחזרה קכח, תלה, תשכג, תתקצו, תתרג
עיקר תועלת הלימוד הוא ע"י החזרה שלה
חובה על האדם לשנן תלמודו שלא ישכחנו תלג
סגולה לזכרון התורה הוא חזרה תלו
החזרה היא עיקר לימוד התורה תלו
אם אינו חוזר על תלמודו, סוף שיסירם מלבו במזיד תשכג
דרכם של גדולי ישראל לחזור תמיד על תלמודם תתרג
ע"י שחוזרים על תלמודם, יזכו לעלות בתורה תתתרכ
ככל שאדם חוזר על לימודו כן מתחדש לו בה תתשכא
החזרה על תלמודו צריכה להיות בהבנה תתתל
כשאין לו פנאי לחזור, יחזור במחשבה בלבד תתתקבו

תורה לשמה

- מהות תורה לשמה

כוונת הלימוד תהיה עבור השלמת הנפש קלא
שלא ללמוד ע"מ להתפרנס בעוה"ז ולא עבור השכר בעוה"ב תרמו
חזרה על הלימוד הוא לימוד לשמה תתשכא
ע"י מסירות נפש ללימוד התורה זוכים ללמוד לשמה תתשג
ילמד בגין אהבת ה' ולא בגין הכבוד תתתצז

קלא אבות מפתח ערכים דרכי

לחדש רק ע"פ יסוד הקדמות חכמים שבדורות הראשונים
הראשונים תתקלח
ככל שאדם חוזר על לימודו כן מתחדש לו בה תתקלח
ע"י חידושי תורה הרי הוא עושה שמים חדשים תתשכא
ע"י שמחדש חידושים במה ששמע, יזכור הדברים תתקבג
תתקיה

זכרון התורה הוספה על הלימוד

לימוד בקול מועיל לזכירת הלימוד קלט
ע"י אהבת התורה אינו שוכח מאומה ערה
חובה על האדם לשנן תלמודו שלא ישכחנו תלג
זכרון התורה מורה על אהבתה ושכחתה מורה על ההיפך תלד
כשירגיש האדם שחייו תלויים בתורה, לא ישכחנה לעולם תלה
זכירת התורה תלויה בכשרונות ובירא"ש תמה
העברת התורה מרב לתלמיד מביאה לזכרון התורה תצג

ע"י שהאדם מלמד תורה לאחרים תחקק התורה בזכרונו תשצח
ע"י תשובה זוכה להיות בחי' ילד ולזכור תלמודו תת

ע"י שהתלמיד מייקר את רבו, מסייע לזכרונו תתקצח
כפי קיום המצוות, כן ההבנה והזכרון בתורה תתרב הלימוד בדרך הפלפול מועיל לזכרון תתתמב
מי שבחכמתו זוכר את תלמודו נגד טבעו נקרא חכם תתקצו

ע"י שמחדש חידושים במה ששמע, יזכור הדברים תתתקיה
ע"י קיום המצוות יזכור את תלמודו תתתקבב

עניני שכחת התורה

אם אינו מוסיף ללמוד, ישכח גם מה שלמד קזו
אם אינו חוזר על מה שלמד, ישכחהו קכח, תשכג
העושה דברים הגורמים לשכחה, אם עובר על 'פן יסורי'
מבאר אם לאו ד'פן יסורי' שייך גם בזמנינו תמ
באיזה אופן עובר האדם על לאו ד'פן יסורי' תמ
שכחת דבר אחד מן התורה גורמת לשכחת דברים אחרים תלז

באיזה אופן מחוייב האדם על שכחת התורה תלח
ריבוי הדיבור גורם לשכחת התורה תצט
העוסק בתורה רק בימי הזקנה, מהרה ישכח תלמודו תתא
חטא אדה"ר גרם שכחת התורה תתרד
שכחת התורה באה מחטא המחלוקת תתרנז
ע"י כעס גורם שישכח תלמודו תתקצט

הוספה על הלימוד

גם החכם צריך להוסיף בלימוד התורה קכו
יש חילוק בעונש בין מי שלמד ואינו מוסיף לבין מי שלא למד כלל קכח
גם מי שיש בו חכמה ולמד הרבה צריך ללמוד עוד שנא
בחכמת התורה יש תמיד מקום להוסיף, משא"כ תרב
חכמת אוה"ע

לימוד מפי רב

- מעלת הלימוד מפי רב

אב יכול לקיים מצות 'ללימדתם את בניכם' ע"י מלמד קכ
ע"י מסירת התורה לתלמידים תתרבה הדעת בעולם מז
גמרא יש ללמוד מרב אחד וסברא אפילו מכמה רבנים עט
ע"י ריבוי התלמידים זוכים לחכמת התורה רנז
אינו דומה לשומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד תשמב

הלומד מן הקטנים נפגם לימודו, בין חלק הפשט בין חלק הסוד תתו
הלומד מן הזקנים, אף שאינו מבין כעת יבין לימודו לאחר זמן תתח

מדרכי קנין תורה, לעשות שימוש חכמים תתרכט
המלמד לתלמידים זוכה ברבבות דפי גמרא הנזקפים לזכותו תתרכד
גדול ערך הלימוד מפי רב מלימוד עצמי תתשעא
התורה שנלמדת מפי רב הגון, הינה פרה ורבה יותר ויותר תתשפז
השלימות בתורה מגיעה ע"י רבותיו וחבריו ותלמידיו תתתלח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קלג

הלומד ע"מ ללמד הרי הוא חוזר על תלמודו תדיר
תתקב

יקרת הזמן

לנצל אפילו זמנים קצרים רגעים ללימוד תרפח
לנצל כל זמן פנוי ללימוד התורה רלג
יגנוב מזמנו עבור הלימוד קמ
הלומד בזמנו הפנוי נחשב לו כאילו למד כל העת רלג
האומר לכשאפנה אשנה, 'ודאי' לא יפנה, ואין בזה ספק רלה
תורה שיכול ללמוד עתה לא ידחנה לאח"כ רלא

כתיבת דברי תורה

כתיבת ד"ת בער"ש אחר חצות תמא

זמנים מיוחדים ללימוד

שעות הלילה מועילות ביותר לתורה תג
חומר הניעור משנתו בלילה ואינו עוסק בתורה תד
העוסק בתורה בלילה הקב"ה מאזין לו תד
לימוד באשמורת הבוקר מועיל ביותר תסב
גדולי ישראל דרכם להשכים בבוקר לעסוק בתורה תתרג
חצות לילה מסוגל להשגת התורה תתתנג
במעלת לימוד התורה בחצות לילה תתתנג

לימוד לפי שנות האדם

הלימוד המשובח הוא בימי הנערות סז
ע"י שמיעת ד"ת בימי הילדות נעשה רושם קדושה רעט
בנפשו רעט
אם עוסק בה בבחרותו, יעסוק בה גם בזקנותו תסט
התורה שלומד אדם בילדותו נחקקת במוחו ביותר תשצה, תשצז
הלומד זקן, אע"פ שאינו זוכר, ישאר בקרבו עכ"פ תתג
מעט רושם ממה שלומד תתג
אין ראוי ללמוד מקטן, מלבד כשהוא מלא בתורה ותתג
וחכמה תתג
תורתן של זקנים כ"ן ישן המשיב את הלב וגורם תתג
הנאה תתג
ללמוד מזקנים שנוקטים כוחא דהתירא ולא תתג
מצעירים שנוטים להחמיר תתי
ראוי ללמוד מן הקטן כשתורתו לקוחה מהזקנים תתיא

תינוק לומד תורה במעי אמו וע"כ אינו רוצה לצאת תתנז
מחמש עד עשרה שנים צריך ללמד את הילד מקרא ותתשג
ודקדוק תתשג
מתחילים ללמוד עם קטן רק מחמש שנים, כי תורה תתשג
מתשת הכח תתשג
מבן ה' עד י' שנים צריך ללמד את הילד מקרא ו"א תתשד
דכל הכ"ד ספרים תתשד
מעשרה עד ט"ו שנים ילמוד הנער משניות ללא תתשד
גמרא תתשד
תחילת לימוד גמרא מבן ט"ז תתשו
מהיות האדם בן תשעים, עליו לקדש פיו רק בתורה ותתשז
ותפילה תתשז
שלא להרפות מעסק התורה גם בימי זקנה ושיבה תתשכד
תתשכד

קביעת עיתים לתורה

לעשות גדרים על קביעת עיתים לתורה מה
לא יוותר על קביעת עיתים בעד כל הון דעלמא
מה
לקבוע כל יום זמן ללימוד וממנו לא יזוז קלז
לקבוע כמוות של תורה שילמד כל יום קלז
מי שיש לו קביעות נחשב כמו שלומד חצי ימיו קלז
קלז
מעלת הקביעות בלימוד התורה קלז, קלח

דברי תורה בסעודה ובאכילה

צריך לעסוק בתורה גם בעת האכילה שצז
ביאור החיוב לדבר ד"ת בסעודה של ג' בני אדם יותר משל ב' שצז
המבחר על אהבת תורה הוא אם חושב בד"ת בסעודה שצז
י"א שיוצאים בברכה מ"ז ידי חובת ד"ת בסעודה שצח
אמירת ד"ת בסעודה מעלה את כל הסעודה אל תא
הקדושה תא
כשאומרים ד"ת על השולחן הקב"ה שמח באכילתו ת
ע"י אמירת ד"ת על השולחן השכינה שורה שם ת
ונקרא שולחנו של מקום ת
שולחן שמדברים עליו ד"ת יש מלאך הממונה ת
להביאו לפני השי"ת ת

קלד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

כיון שבנ"א עוסקים בתורה ע"כ מזונם דק יותר	המתבטל מן התורה נקרא בעל מום
תקנט	תתשעז
לא יפסיק מלימודו מיד כשמתעורר לו חשק לאכול	מי שלא למד גמ' הרי היא כעומד מבחוץ
תתשצו	תתתמה
לומר דבר בשם אומרו	- זהירות שלא לבטל תורה
ביאור מדוע האומר דבר בשם אומרו זוכה לקנין תורה	ירגיל עצמו לעסוק בתורה שלא יתרגל אל הבטלה קלה
תתתקכז	המוכיח צריך לומר גם ד"ת בדרשתו בכדי שלא יגרום ביטול תורה
מבאר מדוע האומר דבר בשם אומרו מביא את הגאולה	חייב האדם ללמוד תורה יומם ולילה
תתתקכט	הזמן אין לו תמורה, ע"כ יזדרז שלא לבטל תורה
האומר דבר בשם אומרו ייגאל גאולה פרטית	תתקיד
תתתקל	ע"י שלא ישוטט ברחובות ובשווקים, יצליח בלימודו
חומר האיסור לומר דבר שלא בשם אומרו תתתקכז	תתתמג
ביטול תורה	יתחיל ללמוד מיד כשיש באפשרותו ללמוד תשצו
- חומר ביטול תורה	יאכל פת במלח שלא יצטרך ליבטל בזמן הכנת המאכל
חמשה מיני בנ"א המבטלים תורתם	תתשצו
מקום שאין מדברים בד"ת נחשב למושב לצים	לא יבטל מן התורה לצורך הכנת מיטתו ללכת לישון
אפילו שאין מדברים כלום	תתשצו
המבטל זמנו מלעסוק בתורה מורה על כך שהוא מזלזל בתורה	- חומר המפסיק מלימודו
חומר הניעור משנתו בלילה ואינו עוסק בתורה תד	חומר להפסיק בלימודו אפילו בכדי להודות להש"ת
חומר ביטול תורה אפילו כשלומד בדרך ארעי, בדרך תכו	תכז
חומר הדבר כשמבטל עבור דיבור הנראה כמצוה תל	אסור להפסיק מלימודו אפילו לצורך מצוה קלה תל
המבטל תורה י"א שעובר על לאו דפן יסורו תמ	בחומר המפסיק ממשנתו תתתנו
המבטל תורה מוחמת עשירותו, יבטלנה גם בעניותו תרעז	- חומר המפסיק בדיבור
אדם עתיד ליתן דין על הזמן שביטל ולא עסק בתורה תרפד	חומר הדיבור באמצע הלימוד תכט
ע"ז גורם שגם המלאכים לא יעסקו בתורה תרצ	יקצר בדיבורו כדי שיוכל להרבות בלימוד התורה תתתנו
כשאחרים למדים ממנו לבטל תורה יהיה הקולר תלוי בצוארו תרצ	- חומר דברים בטלים
כשמנצל כל רגע פנוי לתורה, מוכיח שעניני הגשמיות שלו לש"ש תרצא	כנגד כל דיבור לבטלה ששומע מפסיד ד"ת תתתנו
ההפסד על זה הוא יותר מהביטול עצמו תרצא	כפי ריבוי דיבורים בטלים יוצאים ממנו ד"ת תק
חטא ביטול תורה משפיע על כל האדם תשד	כנגד דיבור של ליצנות יוצא דיבור של תורה מלבן תתס
ביטול תורה בשוגג חמור כזון כל העבירות תשכד	- הגורמים ביטול תורה
הפורש מתורה ועבודת ה' נכשל בתאוות תתכד	ע"י דיבורי ליצנות נגרם ביטול תורה תסו
מי שאינו עוסק בתורה אינו מבזה את התורה"ק אלא את עצמו תתשעב	שעשועי הילדים מבטלים את אביהם מתורה תסד
המבטל תורה נבדל מהש"ת תתשעז	שתית יין גורמת ביטול תורה תסג
	- עונש ביטול תורה
	ביטול תורה גורמת מיתת הנפש קיג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קלה

כשאדם מוכן לעסוק בתורה מתוך דוחק השי"ת
ישלח לו הרוחה
אשרי האיש שאין היסורים מבטלים אותו מלימודו
תתנעב
ע"י יסורים יזכה לתורה
תתנעב
במעלת מי שמתייסר בגין עסק התורה
תתנעב
מקניני התורה שיקבל על עצמו יסורים
תתנעב
לימוד מתוך מיעוט עוה"ז
ע"י מיעוט בתענוגי הגוף זוכים לתורה
שכב
עבור לימוד התורה כדאי להצטמצם בצרכי עוה"ז
שנ
השגת התורה ע"י פרישות מתענוגי עוה"ז
תז, תתלו
התורה אינה מתקיימת במי שמתענג בעוה"ז
תקנח
ע"י שמסתפק במועט ולא נמשך למותרות זוכה
לתורה
תרז
נקנית דוקא במיעוט עוה"ז
תשלה
הרצון להתענג בתענוגי עוה"ז מונע מלעסוק בתורה
תתשצא
לאחר שנתייגע בתורה יכול ליהנות מתענוגי עוה"ז
תתשצב
אם יהיה מורגל בתענוגי עוה"ז לא יהיה מסוגל
להמית עצמו על תורה
תתשצג
אם ירבה בתענוגים יצטרך ליבטל מן התורה בכדי
להרבות הון
תתשצח
לא ידקדק מה אוכל ועל מה ישן, אלא יחזק את גופו
ממה שמזדמן לפניו
תתשצה
בכל עניני עוה"ז יחיה חיי צער, שזהו כלל גדול בקנין
התורה
תתשצח
צריך ללמוד מתוך הסתפקות במועט אף שיש לו
האפשרות ליותר
תתשצט
הלומד צריך שיקדש עצמו במותר לו
תתתמח
ריבוי התענוגים אסור, אך מיעוטם מותר
תתתמח
יאכל פת במלח שלא יצטרך ליבטל מן התורה בזמן
הכנת המאכל
תתשצו
השמח בחלקו יזכה לקנין בתורה
תתתעט
לא יחזר אחר תענוגי הגוף
תתתפד
דברים המסייעים ללימוד התורה
ע"י העשירות יעסוק בתורה ללא טירדות
תתתקמוז
כהונה ומלכות הם אמצעים להשגת התורה
תשלא
אדם השרוי בעניות עוסק יותר בתורה
תרעו

חילוק בעונש בין מי שלמד ואינו מוסיף לבין מי
שלא למד כלל
קכח
ביטול תורה גורם ליסורים
שנ
המבטל תורה סופו לירש גיהנם
שנא, תעח
עיקר העונש כשיכול ללמוד באין מונע
תב
מי שבטל מהתורה יביאו לו מיני יסורים להרחיקו
מהעבירה
תיא
המבטל תורה ראוי לטורדו מהעולם
תסו
בעון ביטול תורה הטבע משנה דרכו לרעה
תקג
ביטול תורה גורם מיעוט פרנסה
תקנט
המבטל תורה מחמת עשירות יענש בעניות
תרעה
המבטל תורה בעשרו, ימנעוהו מן השמים לעסוק
בה בעניו, וממילא לא יתעשר
תרעז
המבטל תורה בעוה"ז בכדי להתעשר, לא יזכה
לשכר עוה"ב
תרפ
העונש על זה בא ע"י הרשעים או ע"י מלאכי חבלה
תרצ
העונש ע"ז חמור מאד, והוא תחילת הדין
תשכב
ע"ה יקבל עונש על מניעת הלימוד אע"פ שעי"ז הוא
נחשב כשוגג
תשכב
עונשו ביטול תורה במזיד חמור כנגד כל העבירות
תשכד
בעון ביטול תורה הקב"ה נפרע תיכף מן האדם, ולא
מתחיל מממונו
תתשעה
לימוד מתוך דחק וקושי
יש חשיבות לתורה הבאה מתוך טרדות
רלה
העוסק בתורה מתוך הדחק אפילו שהוא עשיר, אין
מזיקה לו העשירות
תרעה
ילך בגלות בכדי ללמוד תורה ולא יחוש לצער
תשלה
לא לימנע מלילך לביהמ"ד מפני הגשמים
תתקיב
אף שיחסרו לאדם עניני עוה"ז לא יחדל מלעסוק
בתורה
תתשצב
על אף שיצטרך לישן על הארץ לא יבטל מלימודו
תתשצו
על אף שבגדיו יהיו קרועים לא ימנע עצמו מלעסוק
בתורה
תתשצח
רק אם יקבל באהבה את חיי הצער יוכל לעסוק
בתורה
תתשצח
רק הלומד עצמו מרגיש השמחה שיש בלימוד מתוך
צער
תתת

קלו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

תתממה	העסק בסחורה מונע את התורה	התורה מתקיימת רק במי שמזונו מוכן לו בנקל
תתמנו	אף בסחורה שאין בה טורח ימעט	תקנט
תתמח	ימעט בעסק המסחר והמלאכה	נישואין אינם גורמים הפסק בלימוד, אלא מסייעים לשלימות בתורה
	- שתהיה התורה עיקר צריך שתהיה תורתו עיקר ומלאכתו טפלה קלו, רח, רלב	תתשח
ריג	התורה היא העיקר והפרנסה טפלה	תתתנז
תנד	כשעושה תורתו עיקר ומלאכתו עראי, תורתו מתקיימת	דברים המפריעים ללימוד התורה
תרפג	עיקר מחשבת האדם צריכה להיות בתורה ולא במלאכתו	עיקר הדבר שהיצה"ר מפתה את האדם הוא לבטל מהתורה
	- נחיצות פרנסה ומלאכה לתורה	כגודל מעלת האדם בתורה כן יגדל יצרו
רח	תורה בלי מלאכה כלל סופה בטילה	היצה"ר מסית את האדם שלא ללמוד ולהחשב שוגג מי שראשו שקוע בענייני עוה"ז אין התורה משתמרת בו
תתקנח	העוסק בתורה ובמלאכה אין ליצה"ר שליטה עליו	הדאגות מונעות את האדם מלימוד התורה
תתמה	א"א שתתקיים התורה אצל האדם כשאינו לו פרנסה	העוסק ברבנות קשה לו יותר לעסוק בתורה קיא
	בלא מסחר כלל א"א לעסוק בתורה	תורה, פרנסה ומלאכה
	- ע"י תורה זוכים לפרנסה	להצלחת הלימוד ילמד בדרך קבע, ולא יאכל או יעסוק במלאכה וכדו'
מט	לימוד תורה בחיות מסוגל לפרנסה	תיכף אחר המלאכה יעסוק בתורה
תו	העושה תורתו עיקר יהיה לו פרנסה בנקל	כמה סוגי אנשים לענין תורה עם פרנסה
תז	העוסק בתורה אי"צ לשלם מיסים ומלאכתו נעשית ע"י אחרים	לחשוב בד"ת בעת עוסקו במלאכה
תי	העוסק בתורה תבוא לו מלאכת הפרנסה בנקל	לעסוק בתורה אפילו שעדיין אינו מתפרנס ברווח
תקסב	ע"י עסק התורה בא שפע פרנסה	גם בעוסקו בפרנסתו ינצל כל רגע פנוי לתורה רלג
תרפח	קביעת עיתים לתורה לא יגרע מאומה מהפרנסה	אין הדבר שכיח שהמרבה בסחורה יחכים בתורה
תרצה	הממעט בפרנסה בכדי לעסוק בתורה, תתברך פרנסתו בכפליים	ריבוי מו"מ בסחורה וחידוד השכל בזה אינו מועיל לתורה
	תורה וענייני גשמיות ותענוגים	שלא לבטל תורה מחמת הפרנסה
תקסא	מי שאין בו תורה אין חשיבות לעושרו	התורה מתקלסת ע"י העוסק במו"מ באמונה
תרפז	בגנות הרודפים אחר הממון תחת לעסוק התורה	כפי חסרון התורה כך חסרון הפרנסה
תרפז	הלימוד	לא לעשות ריבוי השתדלות בפרנסה תחת לימוד התורה
תרפז	ככל שימעט מלבו דאגת הממון, יהיה מקום פנוי לתורה בלבו	למעט כל יום מעט מפרנסתו עבור עסק התורה
תרפז	כל קניני עוה"ז אינם שווים לדבר מועט מהתורה	לעסוק בתורה ולא במלאכה, לשמה, ולא מצד עצלות במלאכה
תשנה	תשנה	לשים כל מעייניו בתורה אע"פ שאינו משיג הכל, ולא יפנה למסחר
		יעסוק בתורה על אף דוחקו בענייני פרנסה ועוה"ז
		תתשצג

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קלו

מחלוקת האם מותר לעשיר ליהנות מעושרו וכך לעסוק בתורה

לא יפסיק מלימודו מיד כשמתעורר לו חשק לאכול

תתשצג

לעומת התורה כל התענוגים כאין חשובים תתנב עשירות האמיתית היא התורה תתקנ לצורך עמי הארץ מדמים את התורה לעניינים גשמיים תתקעא

תורה וענייני שינה

אם ישן באופן שיצטער בשינתו יקל לו לקום בבוקר

תתשצז

גדולי ישראל עשו תחבולות שלא תחטפם שינה

תתשצז

כשימעט בשינה יוכל לזכות לתורה תתננ התורה והשינה הם ב' דברים מנוגדים תתננ

התגברות על העצלות

להתגבר על העצלות בלימוד התורה שנ שלא להתעצל בלימוד התורה שמה שלא להתרשל בתורה כי הקב"ה רואה הכל שמ המתרשל מללמוד וע"כ אינו יודע ההלכה, נקרא מזיד תשכא

הכנה לתורה

השגת התורה תלויה בהכנת כלי המקבל נג לא יוציא בפיו הסכום שרוצה ללמוד שמא לא יקיים קמוג

אדם צריך לעשות את עצמו כלי מוכן לקבל התורה שכן התורה שוכנת רק במי שעושה עצמו כלי מוכן לקבלה שכד לפני לימוד התורה צריך לשוב בתשובה תת התורה אינה יכולה לחול על האדם שאינו טהור תתלה

התעוררות ללימוד התורה

אל יתייאש בראותו שהתורה רחבה מני ים תתקטי יתבונן בגודל הזיכה לעסוק בתורה תתנפ יחשוב אודות אימת הכה"ג בהכנסו לפני ולפנים תתלב לזכור מעלת ישראל ונשמתם שזוכים ללמוד תורה שעי

חובת האדם לעסוק התורה

כל ישראל מחוייבים לעסוק בה אפילו הפשוטים קכד

מחויב ללמוד אפילו שלא לשמה ויתכוין לזכות לבוא לשמה קכח

חובת האדם לעסוק בתורה כל היום ולא רק לקבוע עיתים קלו, שמש

האדם אינו גורם טובה להשי"ת בלימודו אלא הוא מחובתו רסג

גם מי שאין לו כשרונות מחוייב ללמוד כפי יכולתו שזא

האדם משועבד ללמוד כמה שיותר שזא אפילו מי שאין לו כשרונות, יעסוק בתורה ולא במסחר תשנה

מעלת הלומד תורה

העוסק בתורה הקב"ה שמח עמו מט מעלת ישראל ונשמתם שזוכים ללמוד תורה שעי כשבנ"י עוסקים בתורה, השכינה מוצאת מנוחה ביניהם שזד מעלת האדם בתורה לפי חכמתו ולא לפי שנותיו

תתיא, תתטו העוסק בתורה מקבל את היסורים באהבה ושמח בהם תתשעד

העוסק בתורה נחשב לבעל מעלה תתשעז העוסק בתורה חשוב יותר מהמפרנס את העניים

תתניב העוסק בתורה הרי היא כשלו תתקלג

העוסק בתורה, ימיו הם ימים ארוכים תתקמב ע"י התורה מתדבק האדם בהקב"ה תתקפב

העוסק בתורה מתדבק בהקב"ה תתשעז

תורה ויראת שמים

עיקר מעלת התורה כשקדם לה ירא"ש כג, תתלה מי שיש בו ירא"ש, התורה מביאתו ליותר ירא"ש

תמב צריך שהלימוד יהיה בכונה ליראת ה' תמב ככל שיש לאדם יותר תורה כן צריך להגביר הירא"ש

תמוג כפי הירא"ש כן מתקיימת ומשתמרת בקרבו התורה תמוג, תמרד

ירא"ש היא בח' אוצר להכניס בו התורה תמוג

קלח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

דברי מוסר וירא"ש הם השער להכנס אל התורה	תמוז
לימוד המוסר מסייע להחזיר ירא"ש בלומדי תורה	תקנה
מי שיש לו תורה בלי ירא"ש היצה"ר שולט עליו	תקנה
קודם הלימוד צריך יראת העונש ואח"כ יראת הרוממות	תקנו
לימוד התורה צריך שיהיה באימה וביראה	תרנה
ת"ח לא די שיש בו תורה, אלא צריך ענוה ויראת חטא	תתיד
יקדים יראת שמים לפני הלימוד	תתלא
כשלומד תורה באימה ויראה יגיע לענוה	תתלב
היראה היא אחת מקניני התורה	תתלב
תורה ומדות טובות	
התורה שוכנת רק במי שיש לו מדות טובות כג. כו.	שיט, תקנא, תתשמוח
אפילו העוסק בתורה צריך לקבל כ"א בסבר פנים יפות	קמוד
לימוד התורה הוא עצה נגד מדת הכעס	דש
ידיעת התורה מועילה לקניית מדות טובות	תקמח
מדות הבאות ע"י תורה חזקות יותר ממדות בעלמא	תקמט
ע"י עסק התורה יכול האדם לתקן מידותיו הרעות	תתשכב
תכלית הלימוד ללמד לאדם תיקון המידות	תתשכג
המדה הטובה יתר על כל המדות היא לימוד התורה	תתשכו
חשיבות התורה הינה רק אם האדם גם מתקן את מידותיו	תתשצ
צריך ממידת הבושה בכדי לזכות לתורה	תתתמ
כשיזהר מהכעס תשאר תורתו בקרבו	תתתסא
בכדי לזכות לתורה צריך לב טוב	תתתסג
לא תהיה עינו צרה בתורתו של אחרים	תתתסה
תורה וענוה	
התורה ניתנה ע"י בחי' ענוה	מ
ע"י הכנעה ללומדי תורה זוכה לתורה	סב
המשים עצמו עניו בכדי ללמוד תורה זוכה לעוה"ב	עח
גם מי שלמד הרבה תורה אל יחזיק טובה לעצמו	רסב
שלא להחזיק גדולה לעצמו בהצלחתו בתורה רסד,	
תרפח, תתתפב	
ריבוי הלימוד מביא לענוה	רסה
העניו זוכה שתימסר התורה לדורות על ידו	רעג
ע"י שמכניע עצמו לרצון ה' יזכה לתורה	שכב
מידת ענוה חשובה כלימוד התורה	שצג
ע"י מדת ענוה זוכים לקנין אמיתי בתורה	תרלא,
תתטז, תתתלב	
שלא להתגאות בריבוי הלימוד, כי א"א לבוא לתכלית התורה	תרפו
שלא יתגאה הת"ח במה שעוסק בתורה	תרפז
לימוד התורה מביא את הלומדה שלא יפרסם את מעלותיו	תתשסה
ישמע ד"ת מכל מי שאומר לו	תתתכג
כשמתנהג בענוה ילמד מכל אדם	תתתלב
לא יאמר סברתו לפני מי שגדול ממנו	תתתעז
שוכנת רק באנשים שפלי בך	תתתעח
ישפיל עצמו לקבל תורה אף מקטנים ממנו	תתתצח
כל לימודו יהא בעיניו מעט	תתתצט
המתנהג בענוה, ישתדל להרבות תורה	תתתצט
מגורים במקום תורה	
צריך לדור במקום תורה	תשלד
לגור במקום שעיקר עסק התושבים הוא בתורה,	
ועי"ז יימשך לתורה	תשלז
אף אם יתנו לאדם ממון הרבה אין לו לעזוב מקום תורה	תתתקס
במעלת הדר בין לומדי תורה	תתתקסו
גלות למקום תורה	
הגולה בכדי ללמוד תורה, יצליח יותר	תשלח
ילך בגלות בכדי ללמוד תורה ולא יחוש לצער	
הוא גולה למקום תורה' מיירי דוקא בתחילת לימודו	תשלח
כשמתרחק מבית אביו ואמו, הוא מתאמץ יותר בתורה ועל כן מצליח	תשלז
ההצלחה בתורה רק ע"י הגלות ממקום אבותיו	
הגלות מועילה, כי מתרחק מחברי נעוריו שרגיל עמם	תשלח
ג' טעמים להצלחה בתורה דוקא ע"י גלות למקום אחר	תשלח

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קלט

מכח קדושת התורה אין לאדם לירא משום דבר
בעולם
תשכו
אפילו מקצת מן התורה עושה רושם לטובה בנפש
האדם
תשפג
התורה תביא את האדם לידי טהרה
תתלה
אדם החש רעבון תשבע נפשו ע"י ד"ת
תתעט
בתורה ימצא מרגוע לנפשו על אף טירדותיו
תתקיג
עסק התורה מחזק את האדם
תתקלח
עוסקי תורה זוכים לגוי רוחני
תתקמז
לאחר פטירתו של אדם, מלויס אותו רק תורה
ומצוות
תתקסד

השפעתה על האדם בסור מרע

עסק התורה מסוגל להחזיר רשעים למוטב
קכג
מחזיר בתשובה אפילו שאין מבין הלימוד
קכד
ע"י לימוד התורה זוכים למחילת עוונות
רו
ע"י יכול להכיר מה הם עונותיו
רט
אפילו מעט תורה יש בה כח לצנן אש היצה"ר
רלד
ע"י לימוד התורה מכניע ומבטל את היצה"ר
רפד,
שכו, תתש
הוא תיקון לכל הנסיונות והתאוות שמביא היצה"ר
תתקל
ע"י תורה יכול להתגבר על מדת העזות
תתקמז
העוסק בתורה יתקן לטוב אם יהיה שקוע בה בכל
כוחו
תתשנח
בכח התורה לטהר את האדם הטמא
תתלה

התורה שמירה מיצה"ר ומחטא

מאירה לאדם שלא להכשל בחטא
רלט
התורה מזככת את האדם ומרחיקתו מן העבירה
תיא
ע"י שיתבונן במעלת התורה לא יכפור בתורה תקיט
המזכה את הרבים בתורה ינצל מפיתויי היצה"ר
תתשעז
אם התורה תמלא את כל לבו אז תצילנו ממחשבות
רעות
תתתל
התורה תציל את האדם מן העבירות
תתקלז
מחזיקה את האדם שלא יפול ברשת היצה"ר
תתקלט
כשיעמוד לדין בעוה"ב התורה תלמד סגוריה עליו
תתקסו

הגלות מועילה, כי אינו מסובב ברחמי הוריו תשלח
כשגולה למקום אחר נוטל המעלות של המקום
ומצליח בתורה
תשלח
הגולה למקום תורה יזכה להורות הוראה בישראל
תשלט
קנין תורה רק ע"י גלות למקום תורה
תשמ
גלות למקום תורה הגם ששם תפחת חשיבותו
תשמא
יגלה האדם עצמו ולא יועיל לו מה שחבריו גולים
תשמב
גם כשגולה למקום תורה, עיקר ההצלחה בתורה ע"י
תשמג
חבירו
תשמג
הגלות מועילה, כי חבריו יסייעו לו ללומדה
תשמג
יגלה למקום תורה ולא יסמוך על מה שאבותיו
תשמג
הצליחו בתורה

עול תורה

היה נכרי שנתהפך לטוב ע"י עול תורה עד שנעשה
תנא
תתשיט
לפי מדת קבלת עול תורה כן מדת שעבוד לצבא
תט
לפי קבלת עול תורה כן הורדת עול מלכות וד"א
תו

התורה מורה דרך כיצד להתנהג

ע"י שלומד תורה ידע האדם מה לעשות
קג
מורה לאדם את הדרך אשר ילך בה
תקכא
כשיש לאדם ספק מה לעשות, יתבונן בתורה
תתשכג
שיתדריכנו
ע"י התורה יכול האדם למדוד מעשיו אם הם כראוי
תתשכו

השפעת התורה על האדם לטוב

ע"י לימודה משיב האדם חובו להשי"ת על חסדיו
רסד
ע"י לימוד התורה ידע מה להשיב לאפיקורס
שלו
א"א לחיות ללא תורה אפילו שעה אחת
שנא, תלד
ע"י התורה יכול האדם לעמוד על גדלות הבורא
תכז
סכל, אם יתייגע בתורה יוכל לקנות חכמה
תתקצח
הלימוד ב'כולל' כמה שנים אחר הנישואין מועיל
תתרכ
לבניית בית נאמן

קמ

דרכי

מפתח ערכים

אבות

לפי מה השכר

השכר נמדד לפי היגיעה ולא הכשרונות **שנ**
ככל שירבה ללמוד כן ירבה שכרו **שנא**
השכר הוא על היגיעה ולא על הידיעה **שגד**
השכר בתורה הוא לפי היגיעה ולא זמן הלימוד **שנו**
כגודל היגיעה בה כן גודל השכר **תרצו, תתקצו, תתשכז**
השכר לפי היגיעה ולא לפי ריבוי הלימוד **תריצו**

עוד ענייני שמירה

הוי שמירה מב"ח העלולים להזיק את האדם **תכט**
תורה מגינה על לומדיה בעת עומדם בדרך שהיא **תכט**
בחזקת סכנה **תכט**
התורה הינה שמירה על האדם, וכשמשכחו, להיפך **תלג**
מונעת את הבראים מלבוא לידי חולי **תתתקלו**
אפילו הלומד שלא לשמה ינצל מנזקים **תתתקמב**

ענייני שכר

שכר התורה שמור לו לבדו ולא לאחרים **קמ**
הקב"ה נתן התורה כדי שיחדשו בה ויקבלו שכר **קמב**
העוסק בתורה מקבל שכר אע"פ שלא הצליח **קמב**
בלימודו **שמב**
האדם יקבל שכר אפילו שהוא משועבד ומחוייב **שגד**
ללמוד **שגד**
האדם משועבד ללמוד כעבד ואע"פ"כ יקבל שכר **שגד**
לא לשית לב להפסד הפרנסה לעומת השכר הרוחני **שגה**
חילוק בין אם לומד יחידי או שלומד עם חבר לענין **שגה**
השכר **שגב**
העוסקים בתורה מקבלים שכר מיד הקב"ה, **שגב**
והמבטלים נענשים ע"י שליח **תרצה**
המתחזק לקיימה כשאחרים מפירים אותה יטול **תתמח**
שכר כנגד כולם **תתמח**
גם מי שאינו זוכר תלמודו, אל יתייאש מללמוד **תתקצה**
ושכרו רב **תתקצה**
ההולך לביהמ"ד ללמוד ולא למד מחמת סיבה, שכר **תתריט**
הליכה בידו **תתריט**
מי שעוסק בתורה ולא בגמ"ח, שכר הליכה בידו **תתריט**
יקבל שכר על כל מה שלומד מן התורה **תתתקיח**

אף המקיים מצוות, יזכה לשכר בגין לימוד התורה **תתתקלב**

- גודל השכר

א"א לשער את גודל השכר שמקבלים על לימוד **שמז**
התורה **שמז**
שכר התורה גדול משכר הצדקה **תתקע**
הלומד בביתו, שכרו מועט מהלומד בביהמ"ד **תתרכד**
כשהלימוד מתוך צער, שכרו גדול מאד **תתשכז**

- על מה השכר

עיקר השכר מקבלים על תורה שבע"פ **תקעז**
על לימוד תקופות וגימטריאות אין מקבלים שכר **תקעח**
כמו על תורה ממש **תקעח**
גם על הרהור בד"ת יש שכר כמו על דיבור **שצה**
גם מי שאינו חכם להבין, יקבל שכר על היגיעה **תתשכח**

יקבל שכר גם על המחשבה והדיבור בתורה

הלומד זקן, אע"פ שאינו זוכר, יקבל שכר על עצם **תתתקמא**
לימודו **תתב**
הלומד ומתייגע ועכ"ז אינו מבין תלמודו, יקבל שכרו **תתרכ**
בשלימות **תתרכ**

שכר בעוה"ב

העוסק בתורה זוכה לחלק בעוה"ב **מט, תקסב**
השכר בעוה"ב הוא רק אם עושה תורתו עיקר קלו **קלז**
העוסק בתורה בעוה"ז יזכה לעסוק בה בעוה"ב **קלז**
רסא, תרעח **רסא, תרעח**
המשתמש בכתר תורה בעוה"ז לא יקבל שכר **תרמח**
בעוה"ב **תרמח**
להתבונן שעל הדחק בתורה בעוה"ז יקבל שכר גדול **תרעט**
בעוה"ב **תרעט**

שכר בעוה"ז

שהקב"ה ימלא כל משאלותיו **קלח**
מוסיפה שנות חיים אע"פ שנקנית ע"י יסורים **רנ**
זכות התורה מביאה רפואה **רנו**
הדאגה בלימוד התורה אינה מקצרת חיים האדם **רנו**
זוכה להשפעות טובות **רסו**
ע"י לימוד התורה זוכה לקבלת התפילה **שלב**

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קמא

יש לו חירות מהגדרם מתולדות הזמן ומעניני המלכים תח
העוסק בתורה הקב"ה שמח עמו ומתמלא עליו רחמים תטו
העוזב מלאכתו בכדי לעסוק בתורה שכרו שיתעשר תרעד
העוסק בתורה גם בשעת הדחק, שכרו עשירות תרעה
העוסק בתורה בעניותו, יזכה לעסוק בה גם בעת עשרו תרעז
ע"י עסק התורה זוכים לאריכות ימים תתשכד
ע"י עסק התורה זוכה האדם לישיב בשלום תתשכו
ע"י עסק התורה ניזון כל העולם תתתיב
ע"י שיתייסר בגין התורה יפטר מיסורים תתתעה
העוסק בתורה זוכה לשכר אף בעוה"ז תתתקלד
מרפאת את האדם גם ברוחניות תתתקלז
בזכות התורה יזכה לעשירות תתתקמ
זוכה שיכבדוהו בנ"א תתתקמ
זוכה לשלום תתתקמ

נטילת תשלום על לימוד התורה

מותר לקבל שכר על תורה אם מטרתו לצורך תורה תרמוז
השכינה שורה במקום שעוסקים בתורה תתתלא
ב' אופנים שמותר לת"ח לקבל שכר על לימוד התורה תרמוז
דעות הפוסקים אי מותר לת"ח ליטול שכר על לימוד תרנא
אסור ליטול שכר על שמלמדה מלבד מלמדי תרמוז
תינוקות, והטעם תרמוז
אסור ללמד בשכר אלא בחינם תרמוז
הנוטל שכר על מה שמלמד תורה, לא יראה ברכה בממון תרמוז

עוד ענינים לזכות לקנין תורה

לימוד במנוחת הנפש מועיל להצלחה קלט
ההצלחה תלוי בכוחות שנתן לו הקב"ה רסד
ע"י שמיעת ד"ת בימי הילדות יש הצלחה בתורה אה"כ רעט
ע"י שיסיר מלבו מדת שקר יזכה לתורה שכ
ע"י בינה ודעת זוכים לשלימות התורה תקנו
הלומד תורה אע"פ שאין לו טעם בלימוד, עתיד הלומד לטעם ערב ונפלא תרפב

ע"י שהרב מכבד תלמידו גורם שיצליח בתורתו תשיד
קנין תורה רק ע"י גלות למקום תורה תשלז, תשמ
הצלחת התורה רק בלימוד עם חברים תשמג, תשמה
ע"י תפילה זוכים להצלחה בתורה תשמוז
התורה מתקיימת רק במי שחפץ ללמוד כל הזמן תתתכ
ע"י שמחה יזכה לתורה תתתלג
נקנית ביראה ושמחה יחד תתתלד
כדי לזכות לתורה ימעט בליצנות תתתנה
ימעט בשיח חולין תתתנה
בלא עזר מהש"ת א"א להשיג מאומה מן התורה תתתפב
ע"י שיהא אהוב על הבריות יוכל לקנות תורה תתתפד
ע"י שיקרב אחרים לתורה יקנה בעצמו תורה תתתפד
ע"י צדקה יזכה לקנין התורה תתתפז
כשלא יחניף לשום אדם יזכה לתורה תתתפח
בשכר שמוכיח אחרים יזכה לתורה תתתפח

תחיית המתים

מלידת האדם יש הוכחה לתחיה"מ תתלז
בתחיה"מ עתידים האנשים לעמוד לדין לפני ב"ד של מעלה תתמ
הטעם שרק לאחר תחיה"מ יעמוד האדם לדין, כי אז לא ישכח חטאיו תתמא
אחר תחיה"מ יהיה לכל יצורי עולם דין נוסף תתמה
טעם שיש מיתה ואח"כ תחיה"מ, כדי שידעו שרק הקב"ה נצחיי תתמוז
הקב"ה יצר את האדם בלידתו ואח"כ יברא אותו שוב בתחיה"מ תתמח

תינוק

התינוק יוצא ממעי אמו כדי ללמוד תורה עם חבר רסח
ללמוד לעבודת ה' מהנהגת התינוקות תרב
התינוק אינו רוצה לצאת כי לומד תורה במעי אמו תתנז

תיקון

כשם שעוסק בתיקון הגוף כך צריך לעסוק בתיקון הנהגה כה

קמב

דרכי

מפתח ערכים

אבות

דברי מוסר מסוגלים לתיקון הנפש	כז	רק הוא ראוי להיות פרנס על הציבור	ריב
כשאין לאדם מי שיוכיחו, יתקן דרכיו בעצמו	רמד	דברי חכמים נובעים מחכמתם הנוערת בקרבם שט	
לתקן קודם מדה אחת ועי"ז יוכל לתקן השאר בנקל	רפה	דיבורי ת"ח הנראים דיבור בעלמא הם גופי תורה	שט
ע"י חבר טוב יזכה לתקן מידותיו	רפו	רצון ה' שבכל דור יהיו ת"ח העוסקים בתורה תכה	
לכל אדם יש ענין אחר לתקן בעולם ולפ"ז מקבל	תרז	לרוב לימודו אינו נכשל אפילו בשגגות תשכב	
נסיגנות	תרז	ממזר ת"ח קודם, להורות על חשיבות התורה תשל	
מי שיש לו יסורים ישמח כשידע שהם לתיקון הנפש	תרז	נקראים 'אריה' כי מתגברים לעשות רצון ה' תשנד	
ירידת האדם לעוה"ז, לתקן נפשו ולעמוד בנסיגנות	תרז	ת"ח נקראים 'אריה' כי נושאים עול התורה תשנד	
לכל אדם מישראל יש תיקון לנשמתו	תריח	ת"ח ככל שמזקינים דעתם משתבחת תתי	
המיתה והרימה מביאים תיקון לנפש	תרכז	חילוק שבין חכמי התורה לחכמי האומות תתשפח	
האדם בא על תיקונו רק אחר כילוי בשרו	תרכח	העוסק בתורה הרי היא נחשבת כשלו תתתקלג	
בעוה"ז יכול האדם לתקן עצמו משא"כ בעוה"ב	תשנט	נקרא חי אף בעוה"ב כשמזכירים ד"ת ממנו	

הנהגת הת"ח

על האדם לתקן מדותיו שלא לשמוח במפלת שונאו	תשנד	צריך להזהר בענין עריכת טענות בבי"ד צה	
האדם בא שוב לעולם לתקן מה שלא תיקן	תתלז	צריך ביותר להזהר בדיבורו קיג, קיד	
ע"י ברכת הנהיין אפשר לתקן נשמה מגולגלת	תתלח	יזהר בדיבורו כי עלול לגרום לשיבוש הלכה קטז	
משמים מולכים אדם למקום מסוים לתקן שם דבר	תתלח	ת"ח שאינו כראוי משפיע לרעה על תלמידיו קטז	
השייך לנשמתו	תתלח	צריך שיקיים מה שדורש לאחרים קטז	
האדם יוכרח לתקן עצמו, וא"א לברוח מזה	תתנו	גם ת"ח צריך להזהר בגדרים וסייגים קיז	
הקב"ה שולח לאדם עונש ממין החטא כדי שידע מה	תתקמא	צריך להוסיף תמיד תורה על תורתו קכו	
לתקן	תתקמא	גם ת"ח צריך שיהיה לו רב ללמוד ממנו קמח	
הבחירה נתונה ביד האדם אם לתקן עצמו	תתקמב	שלא יזלזלו במצוות הקלות קצט	

תכונות

בני אדם שונים אלו מאלו בתכונתם	תשז, תתנג	צריך להזהר בערך עצמו ולא לזלזל בכבודו תעב	
גם בעל תכונות חלשות יכול להתעלות בתורה ע"י	תתקמא	להיות נח בהנהגתו כלפי ת"ח תפג	
יגיעה	תתקמא	שלא יתגאה הת"ח במה שעוסק בתורה תרפז	
לדון את האדם לכף זכות לפי תכונותיו	תרכ	ת"ח צריך ללמוד תורה בהצנע ולא בפרסום תרפז	
תכונות האדם נתונות לבחירתו אם לתקנם	תתקמב	שלא יתגאה הת"ח על העוסקים במלאכה תרפט	
תכונות ישרות השכל הוא דבר התלוי בטבע ולא	תתרל	ת"ח נוהרים בכבוד חברים ובממונם תשיז	
בבחירה	תתרל	צריך להשפיע תורה לאחרים ולא רק לעצמו תשלג	
ע"ע כשרונות		הת"ח מוחל על עלבון עצמו, אך מוחה על כבוד ת"ח	

תלמיד חכם

מעלת הת"ח	סד	אלא צריך ענוה ויראת	תתתה
גם משיחת חולין שלו אפשר ללמוד	סה	צריך להיות בקי בכ"ד ספרים	תתתה
גם משיחת חולין שלו טמונים דברי חכמה	סה		

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קמוג

המונע מהחזקת ת"ח כגזול מתנות עניים ומביא פורענות לעולם	תתתמו	צריך להיות בקי בששה סדרי משנה לא יאבדו את זמנם לעסוק בעוה"ז	תתתמו
כבוד ת"ח	תתתצא	יעסוק בספרי מוסר ת"ח צריך להתרחק בתכלית הריחוק מהכבוד	תתתצא
איסור גדול להשתמש בו	תתתצז	ישפיל עצמו בחשבו אודות גדולת הדורות הקודמים	תתתצז
המשתמש בת"ח מתחייב מיתה	תתתצט	לא יפרוש עצמו ממה שמוטל על הציבור	תתתצט
מותר להשתמש בת"ח אם הוא תלמידו	תתתקא	אם פגע אחד בכבודו יכריעו לכף זכות	תתתקא
שלא להשתמש בת"ח	תתתקב	לומדים דרך שאלה ותשובה אף ללא חברותא	תתתקב
להזהר בכבוד ת"ח, שלא להתקרב אליהם יותר מדאי	תתתקג	מכניעים את עצמם כלפי הדורות הקודמים	תתתקג
עונש המזלזל בכבוד ת"ח	תתתקד	טוב לו שיהיה בעל כח	תתתקד
להוכיח אותם המבזים ת"ח	תתתקז	צריך להישאר בביתו ולא לצאת לשוק	תתתקז
ביאור שעונש המבזה ת"ח כנשיכת שועל	תתתקח	התחברות לת"ח	תתתקח
להזהר בכבודם בחייהם ובמותם	תתתקט	ע"י התחברות לת"ח ילמד מדרכיהם	תתתקט
ת"ח בחי' שבת וצריך לכבדם	תתתקכ	להכניע עצמו לת"ח	תתתקכ
חומר ביזוי ת"ח	תתתקכא	לדבק בהם אפילו שאינו מבין לימודם	תתתקכא
יש לכבדם בבגדים נאים	תתתקכב	ע"י שביתו ועד לחכמים יזכה בעצמו להיות ת"ח	תתתקכב
הדן ת"ח לכף זכות, יש בו בחי' צדיק	תתתקכג	ע"י הכנעה לחכמים יזכה להיות ת"ח בעצמו	תתתקכג
הדן ת"ח לחובה יש בו בחי' רשע	תתתקכד	החובה לכל אחד לציית לדעת תורה	תתתקכד
אפילו זלזול אחד בכבוד ת"ח, חמור	תתתקכה	ע"י דביקות בת"ח יזכה לתורה ויוכל להתגבר על התאוות	תתתקכה
כבוד ת"ח הוא בכלל כבוד שמים	תתתקכז	לישא בת ת"ח וליקח ת"ח לבתו	תתתקכז
יש חיוב לכבד לומדי תורה	תתתקכח	מלפנים היו לוקחים רב לעיר לפי היותו ת"ח	תתתקכח
הת"ח מוחל על עלבון עצמו, אך מוחה על כבוד ת"ח אחר	תתתקכט	להחזיקו ולפרנסו	תתתקכט
שימוש ת"ח	תתתקכצ	בנחיצות החזקת לומדי תורה	תתתקכצ
בגודל מעלת שימוש ת"ח	תתתקל	מעלת המהנה ת"ח מנכסיו	תתתקל
ע"י שימוש ת"ח מוסיף חכמה	תתתקלא	מי שאינו מוצא לו רב, יתמוך בת"ח	תתתקלא
עדיף לשמש ת"ח מאשר להיות רב בעצמו	תתתקלב	מעלת החזקת ת"ח עוסקי תורה	תתתקלב
עוד עניני ת"ח	תתתקלג	ב' אופנים שמוותר להם לקבל שכר על לימוד התורה	תתתקלג
מיתת ת"ח לפעמים הוא חילול ה'	תתתקלד	דעות הפוסקים אי מותר לת"ח ליטול שכר על לימודו	תתתקלד
ת"ח נכשל לפעמים באונאת תלמידיו ומתחייב גלות	תתתקלה	איזה מתנה מותר לת"ח ליטול	תתתקלה
היצה"ר מפתה אותם לעסוק בצדקה וחסד	תתתקלז	טעם שמוותר לת"ח להתפרנס, משום כבוד התורה	תתתקלז
לפי דיבור האדם על ת"ח, אפשר לראותו טיבו, לטוב ולמוטב	תתתקלח	ת"ח כבחי' שבת לוי שראויים לקבל מתנות תתקטח	תתתקלח
בעוון מחלוקת בא לת"ח יסורים ומיתה	תתתקלט		תתתקלט
תנאים ואמזורים			
אבטליון, שמו מורה שהיה אב לתלמידיו			
אלו שלא הוזכרו תוארם, הוזכר מי היה רבם			

אבות

מפתח ערכים

דרכי

קמר

שלא להרבות בהנאה מדברי רשות ותענוגי עוה"ז
 רטז
 יצטער בחייו על ריבוי התענוגים שירבו רימה במותו
 רגג
 תענוגי עוה"ז אחר שהשיגם האדם, אינו מתאוה להם
 יותר
 תקיב
 על כל תענוגי עוה"ז יצטרך אדם לתת דין תקלא
 הרשעים מייעדים עוה"ז רק להתענג תקלז
 לאכול כפי חיותו ולא להתענג בתענוגים תקנח
 שלא ליהנות מד"ת תרג
 טבע העשיר להימשך אחר תענוגי עוה"ז תרעו
 תענוגי עוה"ז המה כאין ואפס לעומת חיי עוה"ב
 תשנט
 כל תענוגי עוה"ז של כל הבריות אינם שוים לשעה
 אחת של עוה"ב תשעג
 לא יעסוק במילוי תענוגי הגוף אלא בתענוגי הנשמה
 תתיז
 'נפש שפלה' מהותה, שאין האדם מתאוה לתענוגים
 יותר מההכרח תתרעו
 לאחר שנתייגע האדם בתורה יכול ליהנות מתענוגי
 עוה"ז תתשצב
 ריבוי התענוגים אסור, אכן מיעוטם מותר תתתמח
 הממעט בזה זוכה לחיים טובים תתתנא
 צריכים להיות נחשבים בעיניו לכולם תתתנב
 לא יחזר אחר תענוגי הגוף תתתנד
 העשירות מביאה את האדם לידי רדיפת התענוגים
 תתתקמז

תענוגי עוה"ז-מעלת הפרישה

לקדש עצמו במותר לו, ולהתרחק מתענוגי עוה"ז
 טז
 משה קיבל התורה כי היה מופרש מתענוגי עוה"ז
 מב
 השגת התורה ע"י פרישות מתענוגי עוה"ז שכב, תז,
 תקנח, תתלו, תתשצג
 רק ע"י התרחקות מתענוגי עוה"ז זוכים להשגה
 בעבודת ה' שכב
 כפי ההנאה מעוה"ז כך פוחתת הנאת עוה"ב תקמז
 ע"י הפרישות מתענוגי עוה"ז זוכים לעוה"ב תתלו
 הרצון לתענוגי עוה"ז מונע מלעסוק בתורה תתשצא
 הממעט בתענוגים זוכה לחיים טובים תתתנא
 כשאינו מורגל לתענוגים, חייו טובים יותר תתתנב

יש שקיבלו תורה מרבים בשלימות, אך בדורות
 מאוחרים נפלו ספיקות קמו
 מזמן ר"ג נפלו ספיקות לתלמידים בדברי הרב קמו
 מימות ר"ג רבו הספיקות בין החכמים קמז
 רשב"ג התנהג בענוה אע"פ שהיה נשיא קנד
 במתני' נמנו רק תלמידיו הגדולים של ריב"ז רעא
 אם בן בג ובן הא הא היו אדם א' או שני אנשים
 תתשיח
 רבינו הקדוש רצה להרבות כבוד התורה לאחר
 פטירתו תתתו
 ביאור במעשה דרב חסדא ורמי בר חמא, ב"ק כ' ע"א
 תתתלז
 עסקו מעט במסחר שיוכלו ללמוד תתתמה

רבי יוסי בן קיסמא

רק פעם אחת יצא מבית המדרש תתתקנו
 היה מעיין בתלמודו בדרך תתתקנו
 פ"א לא הקדים שלום לאדם תתתקנו
 בסיבתו נקראה עירו של חכמים וסופרים תתתקנח
 מבאר הויכוח בינו לבין אותו אדם תתתקנט
 הבין מיד שאותו אדם בא ממקום ע"ה תתתקסא

תענוגים

תענוג רוחני

גם בחייו יכול האדם לזכות לתענוג רוחני בחי' עוה"ב
 לד
 ע"י לימוד התורה בהנאה ימצא בה טעם סז
 לעת"ל הצדיקים יתענוגו והרשעים יצטערו על
 תענוגי הצדיקים תקמה
 התענוג בעת המצוה נחשב ג"כ למצוה תרטו
 תענוגי גן עדן המה מתנה מהשי"ת תשסג
 תענוגי ג"ע אינם שוים לעומת הנח"ר שעושה האדם
 להקב"ה תשעה
 התענוג של עשיית רצון ה' גדול משכר עוה"ב
 צדיקים חשים תענוג בעוה"ז מעבודת ה' תתרפא
 לעומת התורה כל התענוגים כאין חשובים תתתנב

תענוגי עולם הזה

שלא להמשך אחר תענוגי עוה"ז הנפסדים כה
 תענוגי עוה"ז מונעים מהאדם לקיים מצוות קפא

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קמה

תענוגי החטא

היצה"ר אורב לאדם לפתותו לתענוגי עוה"ז האסורים
התענוג בעת החטא נחשב ג"כ לחטא תרטו
הנהנה מתענוגי חטא נקרא לזה כיון שעתיד לפרוע על כך רצה
ע"י סיגופים מתקן ענין תענוגי חטא רצו
ע"ע גשמיות, חומריות, עולם הזה, פרישות, תאוות

תענית

סיגופים הם תיקון על תענוגי חטא רצו
תענית דיבור עדיף מתענית אכילה קנו

תפילה

מעלת התפילה

בזה"ז תפילה במקום עבודת הקרבנות נ
כוללת את כל מהות והוויית האדם נ
א"א לאדם חיות רוחנית בלעדה שכת

דרך הראוי לתפילה

שלא לחשוב שהקב"ה ודאי יקבל תפלתו קלח
חובת גוף נקי בתפילה קנט
להתפלל על אחרים ולא רק על עצמו רכו
לקיים מצוות קרי"ש ותפילה בשמחה שכח
להתפלל בדרך תחנונים ולא קבע שכט
להתפלל בתחנונים כאילו הוא צריך את הדבר מאד של
שלא לסמוך על תפלתו אלא יבקש במתנת חנם של

התעוררות לתפלה בכוונה שלא
להאמין שהשי"ת ימלא בקשתו, כי האמונה תנאי לתפילה שלא
כשמתפלל על צרכיו בפרטיות יאמר בכל יום בנוסח אחר
יאמין שהקב"ה חפץ בו ובתפלתו שלג
להזהר שלא להתפלל כשחטא בידו תריא

דברים הבאים ע"י תפילה

בכח התפילה נשפע אור עליון לבנ"י שכט
התפילה ממשיכה שפע כמו הקרבנות שכט
ע"י תפילה זוכים לסיי"ד ולהצלחה בתורה תשמז

תפילה על דברים מסוימים

להתפלל להשי"ת שיעזרו להנצל מהחטא רפ
להתפלל גם על מה שיש לו, שלא ינטל ממנו של
להתפלל לשלום אוה"ע שאז אינם מתגרים בישראל שפג
להתפלל בשלום אוה"ע שאז יש שלוה לישראל שפד
להתפלל לשלומם של הקב"ה בגלות שפה
כשיש שלום בין אוה"ע יש להתפלל שלא יצירו לישראל שפה
צריך להתפלל לזכות לאהבת ה' ויראת ה' שפז
להתפלל על יסורי הצדיקים בגלות תשנא
צדיק מתפלל שלא יארע לשונאיו כל רע תשפו
מותר להתפלל על מפלת האויב כשיהיה מזה כבוד שמים
עצה למדת הכעס להתפלל לה' שיצילו מזה תקפו
מתפללים שנשתמש במדת העזות בתורה, שלא להתבייש לשאול תתשא
יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו תתתמט
יבקש מה' שיוכל למעט בדיבורו תתתנו

עצות ודרכים לקבלת התפילה

המתפלל בעד גלות השכינה תתקבל תפלתו רכו
תפילה בציבור מסוגל לקבלת התפילה רכו
ע"י שמתפלל על אחרים ולא רק על עצמו רכו
ע"י לימוד התורה מתקבלת התפילה שלב
תפילה בכוונה מסוגלת לקבלת התפילה שלב
הקב"ה מקבל התפילה מחמת שפלות האדם תרכט
ע"י מדת ענוה התפילה מתקבלת תרל
המעביר על מדותיו נענה מן השמים בתפלתו התקצ

תפילה בציבור

תפילה בציבור היא עת רצון רכו, שצז
בכח תפילה בציבור אין כח למקטרג ותפילת האדם מתקבלת רכו
תפלת ציבור מתקבלת אפילו יש ביניהם רשעים רכו
תפילה בציבור מתקבלת בזכות הציבור של

עוד עניני תפילה

הטלפון מחזק האמונה שהקב"ה שומע תפילה רג

קמו

דרכי

מפתח ערכים

אבות

המקטרגים מבקשים למנוע מהאדם קבלת התפילה	רנד
סגי בג' תפילות ביום ואי"צ שיתפלל כל היום שלב	שלב
תוכחה לאותם הממהרים בתפילתם לצרכי עוה"ז	שנה
לזכור מעלת ישראל ונשמתם שזוכים להתפלל לפני ה'	שעו
הקב"ה נותן לאדם כח להתפלל תטז, תיז	תטז, תיז
בחומר המפסיק בתפלתו לדברים בטלים תלב	תלב
המתפלל בנעימות וכוונתו להתכבד, חוטא תרמט	תרמט
סיבת איחור זמן תפילה אצל חסידים, כי עדיין אינם מוכנים תתשט	תתשט
מהיות האדם בן תשעים, עליו לקדש פיו רק בתורה ותפילה תתשטז	תתשטז
תפילין	
הקפדה שיהיו תפילין מהודרות קנא	קנא
מעשה בהרי"מ מזלוטשוב שמכר תפילין עבור אתרוג קנה	קנה
לשאתם בנרתיקם בדרך כבוד תרנד	תרנד
העונש על הזלזול בהנחת תפילין תתמה	תתמה
עבור מצות תפילין שוה לחיות אפילו מתוך יסורים תתשטו	תתשטו
תקוה	
לקוות תמיד לה' שוב ושוב צב	צב
תקות ישראל בגלות מחמת כי השי"ת אוהבם תתרמד	תתרמד
ע"ע אמונה	
תרומות	
ע"ע מעשרות, מתנות עניים	
תשובה	
מצות וחובת התשובה	
שלא ילמד החוטא זכות על עצמו אלא ישוב בתשובה צז	צז
מי שמסופק אם חטא צריך להזהר ביותר לשוב בתשובה קנא	קנא
כשאין לאדם מי שיוכיחו, יתקן דרכיו בעצמו רמד	רמד
שלא יחזיק עצמו רשע ולא יתייאש מן התשובה שלג	שלג
עצם הדבר מי שאין האדם שב בתשובה לחטא יחשב תקמוג	תקמוג
מעלת בעל תשובה גדולה מהצדיק תשג	תשג
עשי"ת ניתנו בזכות עמידת אברהם אבינו בעשרה נסיונותיו תתצד	תתצד
מי שיש לו יסורים ראוי שיודה על האמת שהם מחמת עוונותיו וישוב בתשובה תתקמ	תתקמ
הקב"ה חפץ שישובו בני" בתשובה ואינו מעניש מיד תתקסב	תתקסב
רהורי התשובה הבאים בכל יום הינם מחמת הבת קול היוצאת מחורב תתשע	תתשע
שכר ופעולת התשובה	
מועילה על עצם החטא ולא על הזמן שבזבז לחטא שפ	שפ
תשובה מאהבה מהפכת את החטאים לזכויות וזמן החטא נעשה מתוקן שפ	שפ
ע"י התשובה מבטלים החטא תלב	תלב
ע"י תשובה הקב"ה מרחם על האדם ומצילו מעונש תקלב	תקלב
כל חטא נרשם מיד בעשייתו, ונמחק ע"י תשובה תקלז	תקלז
כשהרשע עושה תשובה, ניצל מיסורים כהצדיק תשג	תשג
תשובה מגינה על האדם מיסורים תשג	תשג
מצילה את האדם מהמקטרגים שנוצרו מעוונותיו תשג	תשג
מגינה מיסורים גם אחר גז"ד עד תחילת העונש תשה	תשה
ע"י תשובה מתבטלים העולמות שנבראו מכח החטא תשט	תשט
רק מי שהכין עצמו בתשובה ומעש"ט יזכה לעוה"ב תשסה	תשסה
ע"י תשובה זוכה להיות בחי' ילד ולזכור תלמודו תת	תת
כשהאדם זוכר עוונותיו ושב עליהם, הקב"ה שוכחם תתנ	תתנ
ע"י תשובה יוצאים בני" מצרה לרווחה תתקיד	תתקיד
בעל תשובה גבוה מן הצדיק, לפי שבא לו בקושי תתשנט	תתשנט
מי יכול לשוב בתשובה	
גם אם הרבה לפשוע יכול לשוב צד	צד

דרכי

מפתח ערכים

אבות

קמז

אפילו יסורי אוה"ע באים לעורר את ישראל לתשובה
תתקמב

דברים המביאים לתשובה

ע"י חבר טוב זוכים לתשובה פ
צדיק משפיע הרהורי תשובה באחרים בכח דיבורו קכא
עסק התורה מסוגל לחזרה בתשובה קכג
הקב"ה מחזיר בנ"י בתשובה ע"י צדיקים וע"י יסורים קמט
ע"י לימוד התורה יכול להכיר עוונותיו ולשוב בתשובה רט
ע"י שיתבונן האדם במדה כנגד מדה ידע על מה לשוב רג
ע"י מדת הבושה ישוב בתשובה ויזכה לג"ע תתרטט

דרכי התשובה

תענית דיבור עדיפה מתענית אכילה קנז
ע"י סיגופים מתקן האדם ענין תענוגי חטא רצו
עיקר התשובה כשבא עבירה לידו ומתגבר שעד
תשובה אמיתית, כשבאה עם תיקון המעשים, ואז מצלת מיסורים תשד

זמני התשובה

בימי הספירה ראוי לעורר הלב לתשובה כד
עוצם התשובה הוא כששב בימי הנערות קלה
לשוב בכל יום שמא ימות למחר שדמ
נקל לשוב בשנות הבחורות מבשנות העמידה תסח
הקב"ה מקבל את האדם בתשובה בכל עת תקלה
רק בעוה"ז אפשר לעשות תשובה ולא בעוה"ב
צריך להיות כל ימיו בתשובה פן ייקרא לעוה"ב תשסא
לפני לימוד התורה צריך לשוב בתשובה תשסה
מבן חמישים צריך האדם להתכונן ולשוב בתשובה תתשיד
משנת השבעים ימהר לשוב בתשובה תתשיד
לא ימתין מלשוב עד שיהיה בן מאה, כי אז אינו נחשב תתשיז

דברים המרחיקים ומונעים תשובה

המחטיא את הרבים, והטעם תתרחס
מדת העזות מונעת האדם מתשובה תתרחצ

גם מי שהרבה לחטוא הקב"ה מקבלו בתשובה שג
גם על עבירות שבגינם אין לו חלק בעוה"ב מועילה תשובה תפ

האדם יכול לשוב בנקל כי הקב"ה מטה כלפי חסד תקכה
הקב"ה מקבל בתשובה אפילו שאולי ישוב לסורו תקלה
אפילו שיחטא הרבה מועיל תשובה תקמג
גם חוטא גדול יכול לעשות תשובה בשעה אחת תריט

הקב"ה מקבל כל אחד בתשובה, גם מי שנתלכלך בחטא תתיז
נקל לאדם לשוב מחטא מאשר מדבר הנראה כמצוה תתרנב

אפילו מחטיא הרבים, אם ירצה יכול לשוב, אך לא יסייעוהו משמים תתרחס
אפילו אותם שאין להם חלק לעוה"ב, אם יתאמצו יכולים לשוב תתרחט
מי שחוטא מחמת תאוות, נקל לו לשוב בתשובה תתרחט

דברים המעוררים לתשובה

לימוד מוסר מעורר לתשובה כד, שכא
עריכת חשבון הנפש מעורר לתשובה קלא, שדמ, תתלג
כשיתבונן שאינו יודע יום מותו יבוא לתשובה שב
חוזק התשובה כשיודע שהוא הזמן האחרון לשוב שג
ע"י יסורים מתעורר אדם לתשובה שמט
הידיעה על מה לשוב, היא ע"י התבוננות באבר שבו הוא מתייסר תשד
ע"י שידע שהמלאכים שנוצרו ע"י החטא אין מתקיימים לעולם תשיא
ע"י ענין צדיק ורע לו בא האדם לידי תשובה

התעוררות לתשובה, ע"י שיתבונן כי סופו למות, ושמא יהיה למחר תתלג
יתבונן שיוכרח לתקן הכל ולעשות רצון ה', ע"כ יקדים לשוב תתנז
הקב"ה שולח לאדם עונש ממין החטא כדי שידע מה לתקן תתקמא

מפתח משלים

<p>למלך שנתן לאדם חרב משובצת אבנים טובות תתקנד</p> <p style="text-align: center;">דין שמים</p> <p>למלך שהיה בממלכתו אדם היודע נגן רז לאדם שהיה צריך לנסוע למקום מסוים שלח במלכותא דארעא יש כמה מיני בתי משפט שפא לצפור שנלכדה במצודה שא"א לה להמלט תקלג לסוחר שהיה נותן בהקפה לסוחרים אחרים תקלו למלך ב"ד שהיה לו פרדס נאה והיו בו תאנים וכו' תתמ</p> <p style="text-align: center;">דעת</p> <p>לסוחר שהיה רוכש ביריד הרבה סחורה רלז</p> <p style="text-align: center;">דרשה</p> <p>לב' ילדים חולים שהוצרכו לרפואות מרות תתתנח</p> <p style="text-align: center;">הכרת הטוב</p> <p>למי שהוריו מתו בילדותו וכו' גז</p> <p style="text-align: center;">הסתפקות במועת</p> <p>לעשיר שהיה טרוד מאד בעסקיו תתתיא לסוחר שאין לו זמן לאכול ולשתות עד שישוב תתשוב לביתו תתשצב</p> <p style="text-align: center;">השגחה</p> <p>לדגים שבולעים דגים קטנים מראשם שפו</p> <p style="text-align: center;">זיכוי הרבים</p> <p>לשני סוחרים שבאו למדינה למכור סחורתם תתרכסג לסנדלר התופר מנעלים ובית חרושת של מנעלים תתרכסד לעשיר שנחלו בניו וקרא לרופא וכו' תתרכסה</p> <p style="text-align: center;">זכות</p> <p>לאדם הקורא בספר, שיכול לקרוא רק ממרחק תתרכסו</p>	<p style="text-align: center;">אדם</p> <p>לאדם שהיה מהלך ביער ובא אריה לקראתו רסז לעשיר שנתן הלואה לעני ולא השתמש בה תקג לשרים הנשלחים למקומות שונים תתתקפה</p> <p style="text-align: center;">אחדות</p> <p>למטבע שחוקה הבאה לפני הסוחר שלד</p> <p style="text-align: center;">אמונה</p> <p>למלמד תינוקות שמלמד א"ב רב לאדם שהיה צריך לנסוע למקום מסוים שלח לאורח שנקלע לביהמ"ד ורואה את הגבאי נותן עליות וכו' תרעג לסוס שרואה עצמו בנהר ורוקע ברגליו תתכ</p> <p style="text-align: center;">בחירה וידיעה</p> <p>לאדם שרואה את חברו רץ ברחוב העיר תקכד</p> <p style="text-align: center;">בריאה</p> <p>למים צוננים שבכדי לחממם צריך אש חזקה קסה לארי שהיה ישן ועכבר הפריע שנתו תרכב</p> <p style="text-align: center;">גאווה</p> <p>שהגמל ביקש קרניים גדולות קכה לחבית מלאה יין ישן שיש בה נקב תרלא</p> <p style="text-align: center;">גלות</p> <p>לסוחר שהיה נותן בהקפה לסוחרים אחרים תקלו</p> <p style="text-align: center;">גשמיות</p> <p>לאדם ששלח שליח לרכוש עבורו סחורה שכה למי שבא למכס עם קופסא חתומה בחותם המלך שכה לאדם שנכנס לעיר וראה בית ושולחן ערוך בכל מיני מאכל תקלא לסוחר שמכר ביריד ק' כור חיטים וק' כור חומטין תרצג</p> <p style="text-align: center;">דיבור</p> <p>למלך היושב על כסא כבודו ומטה אזנו תסה</p>
---	---

דרכי

מפתח משלים

אבות

קמט

זכרון

לזורק גומי לעבר כותל

תתקטז

חבר

לאדם שיש לו רק יד אחת וכו'

פא

חז"ל

לאדם צמא שאינו מבחין בין מים צלולים וכו' סה

חטא

לבן שהלך יחף ונתקע קוץ ברגלו
לסוחר שהיה רוכש ביריד הרבה סחורה
לאדם שמהלך באישון לילה ואפילה

ס

רלז

רלט

שטו

שעה

תצא

תתרג

תתרג

חיים

למלך שאמר לעבדו מדוד זהובים מכאן ועד למחר
למלך שהיה לו כרם ושכר פועלים שיעבדו בו שנו
לעבד שקיבל מהמלך מאה דינר
לשני ספינות שפורשות לים הגדול, אחת יוצאת מן
הלמין וכו' תתלה

שמג

שנו

תסו

תתלה

חכמה

לבעל חוב העומד בתשלום פרעונותיו תקסט

תקסט

יסורים

לחרש עץ שיש לו מגירה גדולה לחתוך העצים
למלך שהלוה מעות לאדם והלה לא פרע חובו
תקמא

תרז

תקמא

יצר הרע

למלך שנתן לעבדיו לעבוד שדה
לאדם חלוש שהזהירו הרופא שלא להכנס למרחץ
לאדם שהיה לו בית נאה וביקש אדם לקנותו שטו

קלג

רלד

שטו

לב' בנ"א הנלחמים זה בזה וכו' שצז

שצז

לאדם שצריך להכנס למים צוננים נכנס אט אט

תצא

תצח

תקנב

יראת שמים

בצפור הנמצאת בכלוב ורוצה לשחררה רכ

תמג

תמו

תקנב

תקנד

ישראל

לרופא שנכנס לבקר שני חולים וכו' לב
למלך שביקש מאומן שיעשה לו כלי נאה תרצה
לאדם הקורא בספר, שיכול לקרוא רק ממרחק

תתרוס

תתתצו

כבוד

לתינוק הניזון מחלב אמו וכו' תשיח
למלך שציוה להכין כלי זמר מיוחדים תרמט
למלך שהלך עם השר תתתח

כבוד שמים

למלך שהושיב שריו על ידו, קרובים ורחוקים
תתכב

כוונה

לשר שיצא לטייל עם בני ביתו וכו' נו

כעס

משל לשמן שנשרף אם יכבו אותה עם שמן תשעח
לערמת חול ולערמת אבנים, איזה מהם קשה לפנות
תתקצג

לחנווני המניח על ידו את הסחורות הנצרכות וכו'
תתקצד

כפרה

למלך שהלוה מעות לאדם והלה לא פרע חובו
תקמא

תקמא

כשרונות

למלך שהטיל על ב' עבדים לעשות איזה מלאכה
תקעב

לשם שמים

לסוחר שמכר ביריד ק' כור חיטים וק' כור חומטין
תרצג

מחלוקת

לזרם מים הנעצר ע"י סכר, וע"י נקב קטן מתפרצים
מהמים תרכג
למלך שבקשו שריו לעשות לו כתר חדש תתרנה
לאריה מלך החיות שנדף ממנו ריח רע תתרנו

מידות

לעשיר שביקש להוריש ממונו לבנו לא
לרופא שנכנס לבקר שני חולים וכו' לב
למסילת הברזל שהקרון הראשון צריך להיות עם
כח חזק רפה
לעשיר שראה עני לבוש בבגדים בלויים שכ
לדלעת שמרוקנים אותה מתוכה תקנא
למלך שעשה סעודה לעבדיו וכו' תתרפ

מלאכים

לשרים הנשלחים למקומות שונים תתתקפה

ממון

למלך שנתן לעבדו אלף זהב וכו' תכ
לאדם צמא שנזדמנו לו מים מלוחים תרו
למלכות שהכריזה כי ערך מטבעות המדינה יפוג תרפז

מצוה

לבנו של עשיר שהלך ליריד לקנות סחורה קפ
למלך שמסר לעבדיו פרדס קצה
לאחד שהלך לחנווני ואמר לו תן לי רביעית יין תנב
לעשיר שנתן הלוואה לעני ולא השתמש בו תקג
למלך ששלח את חיילותיו למדינה רחוקה תקס
למלך שביקש לעקור אילן ולנטעו ליד מעיין תקעא
לשמחת נישואין שמקבלים בו מאכלים טובים בחנם תשעא
לשני כלים, באחד יש צבע, בשני יש מים תשעב

למלך שציוה לצייר ד' כתלי פלטרין שלו תתשלא

נסיגנות

למוכר בגדים המושך את הבגד בחזקה כשיודע
תתצז שלא יקרע

נשמה

לנפח שנופח במפוח להגביר האש לג
לגדול בתורה שהיה עשיר מופלג, ששלח את בנו
שעה לאדם הקונה יין שאינו מסתכל בתואר הקנקן אלא
ביין תתיח
לאדם שהפקיד אצל המלך פקדון וירא שלא
יתקלקל תשפא

עבודת ה'

לעשיר שביקש להוריש ממונו לבנו לא
לשר שיצא לטייל עם בני ביתו וכו' נו
למלך שנתן לעבדיו לעבוד שזה קלג
לעץ שבתחילת נטיעתו אפשר להטותו קלה
למסלת הברזל שהקרון הראשון צריך להיות עם כח
חזק רפה
לאדם שרוצה לעקור מעירו לעיר אחרת שכב
למי שבא למכס עם קופסא בחותם המלך שכה
לאדם ששלח שליח לרכוש עבורו סחורה שכה
ליריד גדול שבאים אליו אנשים רבים שעח
לאדם שהיה מהלך ביער ואיבד דרכו תתשיג
למלך שצוה לעבדיו לסתום בור עמוק תתתקכ

עולם

למים צוננים שבכדי לחממם צריך אש חזקה קסה
לכינור שאעפ"י שנתקלקל מיתר אחד עדיין מוציא
קול ערב תתפ
למלך המפרט בניית ארמונו לפרטים מחמת
חביבותו תתפ
לקורא ב' רשימות להורות על חשיבות הנקראים
תתפב

עולם הזה ועולם הבא

לעני הבא ליטול חלק בשמחת נישואין וכו' לו
לעשיר שבנה ארמון מפואר וגדול וכו' לח
לאדם שבא לעיר זרה ופגש באדם שאינו מכיר
ריז

דרכי

מפתח משלים

אבות

קנא

למלך שעשה סעודה לעבדיו וכו' תתרפ

צדקה

למלך שנתן לעבדו אלף זוז וכו' תכ
לב' משפחות שטענו נגד אביהם, הא' שמקמץ
בממונו והשני שמפזר ממונו תתקסז
לעשיר שלקח חתן ת"ח לבתו ונתחייב להחזיקו וכו'
תתריג

קבלת התורה

למלך בו"ד שבא לבקר בכפר קטן וכו' מ

קנאה

לסוס שרואה עצמו בנהר ורוקע ברגליו תתכ
למלך שהושיב שריו על ידו, קרובים ורחוקים
תתכב
למלך שהיו לו ב' עבדים תתתסד

רב ותלמיד

למי ששותה שלא ישתה הרבה סח

רצון

למים שנכנסים לגוף האדם כמו שיצאו ממקורם סז
בצפור הנמצאת בכלוב ורוצה לשחררה רכ
מורה שעות גדול התלוי בככר העיר תפב
לתינוק הניזון מחלב אמו וכו' תשיח

רשע

למי שנכנס לחנות של בורסי וכו' צא
למלך המפרט בניית ארמונו לפרטים מחמת
חביבותו תתפ
למלך שעשה סעודה לעבדיו וכו' תתרפ

שכר

לאנשים המהלכים ע"ג חבל בגובה רב נה
למלך שמסר לעבדיו פרס קצח
לבעל בנק גדול שכותב בפנקסו רווח והפסד רא
למלך שהיה לו בור עמוק שמב
לסוחר במרגליות שיצא לדרך שמוז
לעשיר שרכש מאה שטרות מזויפות תקכט
למלך שאמר לעבדו מדוד זהובים מכאן ועד למחר
שנה

ליריד גדול שבאים אליו אנשים רבים שעח
לאדם שנכנס לעיר וראה בית ושולחן ערוך בכל מיני
מאכל תקלא

לאדם שבונה בית וקורא לאדריכל לבנות לו טרקלין
ופרוזדור תשס
לעיר גדולה שיש שם מיני חמודות ובית הסוהר

תשסה
למלך שאמר לעבדיו שיהיו מזומנים לבוא תשסה
לאדם שהפליג לאמעריקע ובדרך חנה בפראנקרייך
תשסז

לשמחת נישואין שמקבלים בו מאכלים טובים בחנם
תשעא

לשני כלים, באחד יש צבע, בשני יש מים תשעב
לעורך שמחה ומזמין אנשים לשמחתו וחסרים לו
מאכלים תתרפא

עונש

לבעל בנק גדול שכותב בפנקסו רווח והפסד רא
לצפור שנלכדה במצודה שא"א לה להמלט תקלג
לאדם שאינו משחית את כרמו בשביל היין שעתיד
לצאת ממנו תתפז

ענוה והכנעה

למלך שקיבל על עצמו להתנהג בענוה קט
מורה שעות גדול התלוי בככר העיר תפב

ערבות

לאדם הקודח בירכתי הספינה שלד

פרנסה

למלך ששלח את חיילותיו למדינה רחוקה תקס
לבן כפר שהוצרך לנסוע ברכבת לעיר הגדולה
תרפא

צדיק

לאש הבערת בגלוי וגחלים עוממות שה
למלך שבנה פלטרין מפואר תמוג
לכינור שאעפ"י שנתקלקל מיתר אחד עדיין מוציא
קול ערב תתפ
למשרת המלך שהרבה לנקות את כתלי הארמון וגם
תיקן קלקול חברו תתפב
למלך שבקשו שריו לעשות לו כתר חדש תתרנא
לאריה מלך החיות שנדף ממנו ריח רע תתרנז

אבות

מפתח משלים

דרכי

קנב

תורה

לנפח שנופח במפוח להגביר האש
למים שנכנסים לגוף האדם כמו שיצאו ממקורם
למי ששותה שלא ישתה הרבה
למלך שהיה בממלכתו אדם היודע נגן
לאדם חלוש שהזהירו הרופא שלא להכנס למרחץ
לאדם שמהלך באישון לילה ואפילה
לעשיר שראה עני לבוש בבגדים בלויים
לעשיר מופלג שמת והניח אפוטרופוס על ממונו
לאדם ההולך לעיר אחרת ושם יש לו אכסניה קבועה
למלך שאמר לעבדו מדוד זהובים מכאן ועד למחר
למלך שהיה לו כרם ושכר פועלים שיעבדו
לאדם שאומרים לו ספור זהובים
לאדם ששכר מלמדים לבניו בדמים מרובים
לאדם שיש לו בן במרחקים הזכרו בעת שמחה
לבן בנ"א הנלחמים זה בזה וכו'
לבן הלומד כהוגן ואביו שמח באכילתו
למלך השולט על כמה מדינות וכו'
לאדם שמסר צפור דרוז לעבדו
לאב שיש לו כרי גדול של תבואה
לעבד שקיבל מהמלך מאה דינר
למלך שבנו נחלה מאד והוצרכו ליטול אבן מכתרו
לעשיר שנתן לבנו אהובו את הכלי אשר על ידו
לדלעת שמרוקנים אותה מתוכנה
כשם שאין בשר יכול להתקיים בלי מלח
למי שיטול חתיכת בשר וישפוך עליה מלח
למלך ששלח את חיילותיו למדינה רחוקה
לשר שנסע למדבר ונטל עמו מים וכו'
לעני מרוד שהרויח בשטר הגרלה הון רב
לעשיר שגולד לו בן והטמין רכושו בשדה
לאדם שהלך בדרך שיש בו בורות עמוקים
לשני אנשים שקיבלו שכר על שאיבת מים בדלי
נקוב

למלך שביקש לעקור אילן ולנטעו ליד מעיין תקעא
לעני מרוד שהרויח בשטר הגרלה הון רב
למלך שביקש מאומן שיעשה לו כלי נאה
לסוחר שמכר ביריד מאה כור חיטים ומאה כור
חומטין
לשני אנשים שקיבלו שכר על שאיבת מים בדלי
נקוב
למשרת המלך שהרבה לנקות את כתלי הארמון וגם
תיקן קלקול חבירו
למלך שבגדו בו כל עבדיו חוץ מאחד המתחזק
לעבדו
למלך שצויה על לצייר ד' כתלי פלטרין שלו
תתשלא

שם טוב

לצלוחית של פלייטון, כשהוא מכוסה אין ריחו נודף
לשתי ספינות שהיו בנמל, אחת נכנסת ואחת יוצאת
וכו'
תשלג

שימחה

לבעל בשר הרוכב על החמור ששניהם שמחים
כשמוגיע למחוז חפצו
למוצא שלל רב במספר פעמים ששמחתו גדולה
תתצט

שמיעה

לבן כפר שראה רכבת פעם ראשונה מימיו
תתתכד

תאווה

לאדם שבא לעיר זרה ופגש באדם שאינו מכיר
לאדם החפץ לעלות להר גבוה וכו'
לאדם המהלך במדבר וצמא למים
לשועל שראה כרם ענבים וביקש להיכנס דרך חור
קטן
למלך שהיו לו ב' עבדים
תתתסד

תוכחה

לרופא שנתן לכמה חולים אותה רפואה
לאדם המביט במראה
קנט
תתתצב

קנג

אבות

מפתח משלים

דרכי

	תלמיד חכם	תתמח	למלך שבגדו בו כל עבדיו חוץ מאחד
סב	לאחד שנכנס לחנותו של בשם וכו'	תתשכד	לאדם שנתלכלכו פניו וחברו אומר לו וכו'
שה	לאדם החפץ להתחמם ממדורת אש	תתשכט	למלך, שבעת מלחמה יכול להעלות אדם פשוט למדרגת שר
	תענוג	תתשכב	לאדם נבער שלא ידע אופן אכילת החיטים
	לאדם הקונה יין אינו מסתכל בתואר הקנקן אלא ביין	תתשסג	לאדם השותה מים מבאר וממעין
תתיח		תתשכז	לסוחר שאין לו זמן לאכול ולשתות עד שישוב לביתו
	תפילה	תתשכב	לסוחר שמיעט באכילה ושינה בימי היריד
רכז	למטבע שחוקה שנפחת ערכה	תתלד	לאדם שמצא אוצר
תרמט	למלך שציוה להכין כלי זמר מיוחדים	תתקייג	לאדם המחזיק חפץ בידו
	תשובה	תתקמב	לב' מיני רחובות
שב	למלך שזימן עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן שב	תתקסז	לאדם שהיו לו ג' אוהבים
שפ	לכובס בגדים מומחה שמנקה הבגד מכל שמץ שפ	תתקסז	למלך שיועציו התווכחו האיך יתראה לפני העם
תקמג	לגנב בבית האסורים שחבריו ברחו והוא לא	תתקעא	

מפתח מעשיות

בהגר"ד סאלאוויצ'יק שסיפר לו אדם מעשה קעג

בין אדם לחבירו

בשדי חמד שהיה מנהגו בעת לימודו וכו' קמד
במהרי"ל דיסקין שהיה דרכו לשתות באמירת השיעור תעה
בנכרי שהיה רועה ד"א שעלה לגדולה תרכא
בהרה"ק מאפטא שנכנס השמש תרסט
מר בריה דרבינא שעשה הילולא לבנו וכו' תשיז
בהחזו"א שהלך לטייל עם תלמידו ושמע קולות מריבה מתוך בית תשפג
באהבת שלום מקאסוב שנתן מעות לשונאו תשפט
בר"י הגלילי שהיתה אשתו מצערתו וגרשה תשפט
בהרר"א מליז'ענסק שחשדו בו שגנב ככר לחם תשצ

בהגר"ש שבדרון שהתפלל בביהמ"ד וציפה שיכבדוהו תשצג

בעלי חיים

בהרה"ק מסטרעליסק שהטיל אימתו על דוב תנח
בהגר"נ אדלער והחת"ס שבנסיעתם ביער קפץ עליהם דוב תתקנו

ברכת הנהנין

באדם שחטא הרבה ונתגלגל בצפרדע ובנו יכול היה לתקנו תתלח

גאווה

בהאהבת ישראל מויזניץ שהזהיר את בנו וכו' קיח
בהרר"ש מניקלשבורג שבעת שנתקבל לרב וכו' רצט, תשטז
בהר"א מטשערנאביל שבאו לפניו וכו' תל
בהגה"צ ר"א לאפיאן שתלמידו ראה אותו על יד החלון תרכו
בהגר"ב ליבוביץ שדרש בביהמ"ד בעודו נער תרמב

אהבת השי"ת

בהרש"ב מליובאוויטש שביקש לנשק את בנו הרי"צ תקיז

אהבת ישראל

בהרה"ק מרימנוב ששמע שני איכרים גויים מדברים רפח
בעיר ניקלשבורג שפרצה בה שריפה שיח
בהרה"ק מקאצק שראה אדם אוכל דגים לתיאבון תתרלט
במידת אהבת ישראל שפיעמה אצל החפץ חיים תתתפו

אחדות

בהחזוה הק' מלובלין שראה אור גדול בוקע מביהמ"ד שצד

אכילה

בהרה"ק מצאנו כשהיה בעיירת מרפא תא
היהודי הק' כשהיה רעב אכל ממה שלפניו בלא להשיג ממה אוכל תתשצה

אמונה

בהרבי ר' זושא שאמר על המשרתת שלא באבן עזרא שהתווכח עם שכנו הנכרי שלו
באדם שאמר לר"ש שבדרון שיש לו ספיקות באמונה שלו
בר"א מרי"ש שאמר פ"א על מסילת הברזל שלט
ביקום איש צורות שיצא לתרבות רעה תשמט
בר"מ מפרמישלאן שהתלונן א' בפניו על חנות שנפתחה כנגדו תתכ
בהסטי"פ ר' איך שתרגם בפיו את נוסח האני מאמין תתתכז
בעשיר אחד שכל סחורתו טבעה בים וכו' תתתעג

אמת

בבעל עבירה שביקש לשוב בתשובה קעא
בעיר קושטא שהיו מקפידים על אמירת אמת קעא
בהגר"ר שלום שבדרון שפגש יהודי זקן קעב

דרכי

מפתח מעשיות

אבות

קנה

גימטריאות

בהצמח צדק שהפסיק פ"א באמצע אמירת ד"ת
תקפא

גלות

בר"א בן ערך שהלך לדיומסת וכו' ושכח תלמודו
תשמה
בהדברי ישראל ממוז'יץ שעבר ניתוח על רגלו
תשנב

גשמיות

בב"ד של מעלה שזיכו עשיר גדול גם על עניני
תרכב גשמיות שלו

דיבור

בהגרעק"א שכתב שהיה מדבר עם אשתו בירא"ש
עה
ר"י סלנטר היה נזהר ביותר בדיבורו
קטו
דרש רב מתנא אשה לא תלוש במים שלנו
קיד
בהר"מ מזלוטשוב שקנה אתרוג וכו'
קנה
בהחפץ חיים שנסע עם גדול אחד וכו'
קסא
בשני יועצים שעמדו לפני אדריינוס
קסב
במהר"ד מבעלזא כשנסע לצורך מנוחה
שו
בהרה"ק מראפשיץ שהניחו בדרכו אדם משותק
שי
באחד שבא לבקר את הגר"ז מבריסק ושתקו
תק
בהאדמו"ר מהוסיאטין כשבא לבקר וכו'
תק
בהסטייפלר איך שתרגם בפיו את נוסח האני מאמין
תתנכז
בשני רבנים שלמדו בצוותא בישיבת וואלוז'ין ולא
הכירו זא"ז
תתנז

דין שמים

בהחפץ חיים שראה עשיר שסילק אלמנה מביתה
וכו'
צג
בהגר"ח מוואלאז'ין שביקש ליקח חתן לבתו
רכא
בהגר"א שדרש בפני תלמידיו אודות ענשי הגיהנם
תתנד
בהגר"א שבא לעיר א' ובא שם משומד וכו'
תתנה
בר' הערשל מאוסטרפולי שאמר שלא יצטרך לתת
דו"ח בשמים
תתס

דין תורה

בהגר"ר משה זאב וואלף, עם שני עשירים שבאו לפניו
לד"ת
רבי משה ברדוגו לא היה מביט בפני בעה"ד בד"ת
צח
מעשה בבנו של שמעון בן שטח שהעידו בו שקר
קב
במהרשד"ם ששלח מאר"י חקר את העדים בד"ת
תורה
קג
בהגר"א מוילנא שגילה עדי שקר
קו
בהגר"ר אברהם חג"אג' שביקש למנות דיינים
קסז
בשני בעה"ד אצל הגר"ח מבריסק
קסט
רב אסי כשהסתלק מן העולם בכה וכו'
תרנח
בהסמ"ע שהלך לד"ת ונתחייב וטען עם הדיינים
תרסא
בהגר"ח מוואלאז'ין שבאו לפניו לד"ת ב' תלמידיו
תרסא
ברב שהיה מצרף שנים לדון דיני תורה
תרסו
בהאוהב ישראל שרצו לשחדו בד"ת
תרסז
ברשב"ג שיצא ליהרג מחמת עינוי הדין
תתקנב

דרישת שלום

בגרש"ז אויערבאך שהיה מוסיף בברכתו למי שנתן
לו שלום
תשנב

הוראה

רב אשי כשהיה מסתפק בהוראה וכו'
קג
ברבי אייזל חריף שחרה לו מאד על שפסק נגד
הבאר היטב
תתנפט

הכנסת אורחים

באחיו של רע"ב שהיה מכניס אורחים וכו'
ע
בהגר"ר ישראל מסלנט שביקש מקום לינה מעשיר
אחד וכו'
עג
בהרה"ח ר"י לעווניסאן מכניס אורחים וכו'
עג
במהר"ד מבעלזא כשהיה במונקאטש וכו'
עד

הלבנת פנים

באדם שבייש את חבריו, וכשנפטר מהעולם וכו'
תעז
באחד שהלבין פני חבריו, וסיפרו זאת להסבא
מנובהרדוק
תפ

הסתפקות במועט

במהרי"ל דיסקין מה שהשיב לאחד על שדר
בחורבה תתג
במלך שמצא עני ששמו בחלקו וכו' תתנא

זיכוי הרבים

בר"א קלמנוביץ ר"י מיר ששאל את הח"ח אם
לפתוח ישיבה תתסד
בהח"ח שנסע ברכבת עם הג"ר מאיר דן פלאצקי
תתסו
בהגרי"ח זונפלד שאדם קם לכבודו תתסו

זכרון

בזקן שהיה נוכח כשהצאר עבר בראדין רעז
בחסיד שהתאונן לפני רבו שאינו זוכר תלמודו רעז
הגרבי"ד ליבוביץ היה נזהר מאד משכחת התורה
תמ
באדם שזכר מה שלמד בילדותו תשצו

זמן

הרה"ק מראדושיץ היה מעורר התלמידים קלו
האלישיך היה בעל חנות ולמד בכל עת פנוי רלג
במלך שיצא לצוד ביום חם ונערו משרתו עמו
שדמ
בהלב שמחה' שהיה מנצל כל רגע ללימוד תרפח
בהגר"י אולשין ששמע דברות קודש מהאדמו"ר
מהר"ש מבאבוב תתשב
מעשה עם החפץ חיים שהעניק מזמנו לרפואת
הגרנ"ט רק מינו"ט אחד התשעו
האמרי אמת אמר בהלוויית אביו שהיה לו אריכות
ימים תתתקמב
בהגר"א איך נזהר שלא לאבד את הזמן תתתמז

זקנה

האדמו"ר מקלויזנבורג שאל את האמרי חיים אודות
ימי הזקנה תתתקמט

חבר

בחכם ששאל את בנו כמה חברים קנית וכו' פב

חטא

בהרה"ק מראפשיץ שהלך לתשליך וכו' סו
ר"ע היה מהלך בדרך ומצא מת מצוה רלט

בחכם אחד שבא לפני הרמב"ם ושאל על אמירת
הודיו ביוהכ"פ תקמד
בהמגיד מזלאטשוב שהתפלל בביהמ"ד של ר"ח
צאנזער תרחצ
בהמגיד מקו"ניץ שהכה על השולחן בשבת ונפל נר
וככה תריד
בהג"ר יצחק אלחנן שראה אדם מעשן בשבת
השפד

חינוך

בנער שבטרם הכנסו לעותומ"צ הזהירו אביו על
תפילה כראוי כט

חכמה

באלכסנדר מוקדון שנכנסו לפניו לדון וכו' תתיא
בהאבן עזרא שנעשה חתן של ר' יהודה הלוי
והשלים לו חרוז תתיב
שסיפר הגרב"צ יאזלר, כיצד נתמנה למגיד מישרים
דירושלים תתטו
בהחת"ס שאחד מנגידי עירו התייעץ עמו במו"מ
תתשכ
בפילוסוף שחקר כמה זמן עיבור הנחש תתשכ

חסד

בא' מגבאי הכולל בירושלים שביקש ממנו אדם
קצבה נוספת תתקפה
הח"ח התענה ל' יום בכדי שתלמידו יתרפא תתתקג
בשני בני"א ששכבו בבית הרפואה וכו' נא

יסורים

באדם שהיו לו יסורים רבים ורצה להתברך אצל
החיד"א תקמא
בהדברי ישראל ממוז"ץ שעבר ניתוח על רגלו
תשנב
בגאב"ד פוניבז' שנסע להח"ח ושאלו אודות הכושים
באפריקה תתקמב
בהרה"ק מרוז"ן באדם שסבל הרבה יסורים וכו'
תתתעו

יצר הרע

בהח"ח שנכנס אליו אדם וביקש את היצה"ר שלו
שיג

דרכי

מפתח מעשיות

אבות

קנו

בעשיר שרכב על סוסו וראה חיגר על אם הדרך
תצא

יראת שמים

בהגרעק"א שכתב שהיה מדבר עם אשתו בירא"ש
עז
בזקיננו של הר"פ מקאריץ שהיה נותן מעות לרשעים
שכח
באחד שהראה לר"י סלנטר תשובה ששלח לו רב
אחד
תקנא
במגיד שאסר עליו הגר"ח מבריסק להשמיע דרשות
תקנה

כבוד

מעשה בעשיר שכולם התייעצו עמו
רטו
בהגר"ב ליבוביץ שדרש בביהמ"ד בעודו נער
תרמ"ב
מר בריה דרבינא שעשה הלולא לבנו וכו'
תשי"ז
בחזן שנתגאה בקולו הערב וביקש עצה לזה
תתכח
בירבעם בן נבט שא"ל הקב"ה אני ואתה ובן ישי
נטייל וכו'
תתכח
כשקיבל המשגיח ר' ירוחם אגרת וכו'
תתכט
בהר"ר ש' מניקלשבורג בעת שנתמנה לרב ונכנס בו
גאוה
תתלב
בשני בנ"א שנסעו על דרך צר וא' לא אבה לזוז בפני
זולתו
תתרח

כותל המערבי

האוה"ח הק' שלח פיתקה עם החיד"א לכותל
המערבי
תתקפ

כעס

בא' מגבאי הכולל בירושלים שבקש ממנו אדם
קצבה נוספת
תתקפ
בהחפץ חיים שהתפלל להנצל ממדת הכעס תתקפ
בהגר"י סלנטר שהוכיח תלמידיו ובאמצע סובב פניו
תתקצא

כף זכות

באדם שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעה"ב וכו'
פד
בירושלים בעת ששרר רעב גדול וכו'
פה

במהר"א מבעלזא שראה יהודי מעלה עשן בשבת
פה
בהגר"צ"ה הורביץ עם משמשו רוטשילד
פז
בכתב סופר שהיה ברשותו מטבע של מחצית
השקל
פז
בר"א ברשב"י שחזר מרבנו ומצא איש מכוער תריט
בהרה"ק מאפטא שנכנס השמש
תרסט
בהר"י מנעשכיז שבא לדבר סרה באדם תתרכו
החזון איש לא השיב על אתר שהתירוץ אינו נכון
תתתקח

כפרה

באדם שהיו לו יסורים רבים ורצה להתברך אצל
החיד"א
תקמא
ברב הונא שנחלה ורב פפא בא לבקרו
תתקצ

ליצנות

בהחזו"א שנכנס ת"ח לחדרו והחרישו זמן רב
שז
בר"ע איגר שנסע לשדך את בנו
תז

לשון הרע

בהחפץ חיים שנסע עם גדול אחד וכו'
קסא
בשני יועצים שעמדו לפני אדריינוס
קסב
בהבעש"ט שישב בסוכה ולא נכנס בו מטר
תשי
בהנהגת הח"ח בשמירת פיו ולשונו ועכ"ז דיבר
הרבה
תתשנב

לשם שמים

בהאלישיך הק' שדרש בעיר צפת והאר"י היה שם
תרמא
בעשיר שנסתלק ובי"ד של מעלה זיכו אותו גם על
עניני גשמיות שלו
תרצב

מוסר

בהרה"ק מפרשסיחא שלמד ספר שבט מוסר וכו'
תתתצב

מחלוקת

בישיבת לעיקוואוד שנכרי ביקר שם וראה
שמתווכחים זע"ז
תתרינב
בהר"ג מהורדנקא שהיה חלוק עם הבעש"ט הק'
תתרינא
במחלוקת שהיתה בזמן הרה"ק מדז"קוב
תתרינז

קנה דרכי מפתח מעשיות אבות

בשני בנ"א שנסעו על דרך צר וא' לא אבה לזוז בפני זולתו

תתרגח

מידות

בהר"מ מזלוטשוב שקנה אתרוג וכו' קנה
בהרש"ב מליובאוויטש שביקש לנשק את בנו
הרי"צ תקיז
באדם שפגש בהגר"י הוטנר ודבר עמו על מדינת
גרמני' תקמט
כשהשתדך הגר"ח עוזר עם נכדת הגר"י סלנטר

תקנב
ברב הונא שנחלה ורב פפא בא לבקרו תתקצ
בר"א ור"ע שירדו לפני התיבה בעצירת גשמים
תתקצ
באחד שסיפר להרה"ק מקאצק שסיים את הש"ס
תתשכג

מלאכה

מעשה במלך שהשיא לבנו אשה פשוטה קח
באומן הצורפות שהיה משבח את אביו בשעת
האומנות על שלימדו אותה תתצד

מלכות

במדינה שבאו הרבה ציפורים לתוך גבולותיה שפה

ממון

בר"ג מטשערנוביל בעת שערך גלות, ויתר על ממון
צו

בישיבת קלם שהניחו תיבה וכו"א הכניס המעות

קנג

מעשה בעשיר שכולם התייעצו עמו רטו
באדם שנסע לארץ רחוקה לפרנס בני ביתו ריט
במר זוטרא חסידא כאשר שהה באכסניה וכו' שיח
בעיר ניקלשבורג שפרצה בה שריפה שיח
בהשר אברבנאל שהיה מקורב אצל המלך שיט

מסירות נפש

בהגר"א כשלא היה אפשרי להשיג אתרוג נח
הח"ח התענה ל' יום בכדי שתלמידו יתרפא תתתקג
ברחב"ד שסיתת אבן כבידה להעלותה לביהמ"ק
תתקטז

מצוה

בהגר"ר שלום שבדרון שראה אדם מניח תפילין
ישנות

בישיבת קלם שהניחו תיבה וכו"א הכניס המעות

קנג

בהרה"ק מקאצק שבא אליו אחד מחסידיו קעט
בהחפץ חיים שביקש להחתיים את הרבנים וכו'

קצט

באדם שנסע לארץ רחוקה לפרנס בני ביתו ריט
בהר"ר זושא שנתן לאלמנה מעות שמצא רסט

בהגר"ר קלמן קראון שקנה לעני דבר תג

בהגר"ע איגר ונכדו שדנו אודות קיום מצוות
בהתלהבות תריא

בהרה"ק מטשורטקוב בעת בניית ישיבת חכמי
לובלין תריג

בהגר"ר נתן אדלער שרקד בשלג בעת שקיים מצוה
תרטז

בחכם א' שקודם פטירתו ראה תינוק ובידו תפוח
ובכה תשע

בהגר"ר גדליה שור שפעל בזמן השואה להצלת בני'
תתנא

באדם ישיש וחולה שבא להרה"ק מקאליסק

תתשטז

חכם אחד אסף צדקה על אף שהיה כרוך בבזיונות
תתתקח

בענין אין מלוין לו לאדם תתתקסח

נדר

בר"א בר"ש שהיה בא לביתו אחר פטירתו תתקנה

נחום אבלים

כשמת בנו של ריב"ז ובאו לנחמו וכו' תשפא

ניסים

בהחת"ס שבבית מדרשו החזיק מועט את המרובה
תתקטי

נישואין

במהר"ש מבאבוב שהיה במארינבאד תתשח

נסיונות

באחד מבני היכלא של הרה"ק מקאצק שנטה למות
רכט

דרכי

מפתח מעשיות

אבות

קנט

ברחב"ד שסיתת אבן כבידה להעלותה לביהמ"ק

תתקטז

נשיאה בעול

ר' חיים מבריסק דאג לכל אנשי עירו בתים לאחר שנשרפו

תתתקג

עבודת ה'

בבעל התניא עם נכדו הצ"צ שטיפס על עמוד גבוה קצו

בהרה"ק מקאצק שבא אליו אחד מחסידיו קעט בהגרי"ש כהנמן שביקש להיות רב בעירו קולא

תעב

בהרר"ב מפשיסחא שלמד כח התמדה מנפח תרא בהרה"ק מראפשיץ שדבר עם עשיר אחד בליל יוהכ"פ

במגיד ששאל את הגר"א איזה ענין אחד לדבר בדרשותיו תתשכב

עוסק בצרכי ציבור

א"ר יהודה פ"א הייתי מהלך אחרי ר"ע וראב"ע ריג במדינת שפאניא (ספרד) שגירשו את בני" ריד

עולם

בשני עניים שהיו מחזרים על הפתחים רמז
בנכרי שנתלווה לעשיר בדרך במדבר רמז

עולם הזה ועולם הבא

בשיירה שיצאה למדבר וראש השיירה סירב ללון בצריף תשטב
בחכם א' שקודם פטירתו ראה תינוק ובידו תפוח ובכה תשע

עזות

בהגר"ש שבדרון כשלמד בישיבת חברון והלך לבעלי חנויות תתרמט
בהח"ח שאמר לסלק מהשיבה בחור עז פנים ולא בחור מחלל שבת תתרצח

עין הרע

עובדא שעלו ד' אחים לתורה זה אחר זה שיג

עין רעה

בהנוב" שנתן מעות לצדקה, ולא נתן כולו תתרח

ענוה והכנעה

בהר"ר זושא שנתן לאלמנה מעות שמצא רסט
בבעל שערי תורה שהיה ת"ח שהעיז כנגדו הפב

בהרה"ח ר' אלעזר מביאליסטוק מחסידי קאצק תרכה

בהגה"צ ר"א לאפיאן שתלמידו ראה אותו על יד החלון תרכו

באחד הצדיקים ששיבר שבחים שע"ג המצבה תרכט

בהגרעק"א והחת"ס שכל אחד אחז שאינו בדרגת ת"ח תרל

בהחזוה מלובלין שציוה למהר"ש מבעלזא לעמוד ע"י התנור תתרעו

שהמלאכים הביאו להשי"ת מצוות של בני" וכו' תתרעז

מעשה אודות ענוותנותו של רבי עקיבא איגר תתשנו

מעשה בת"ח שמחל על עלבונו, והאווה"ח הפליא את מעלתו תתשסו

החפץ חיים הצטער על שמכבדים אותו תתתצח

הרה"ק מאפטא זי"ע הצטער על שמכבדים אותו תתתקנג

עצלות

בשני בני"א שהיו נשכרים למלאכה תסא

עשירות

הבארון ראטשילד כשלא היה בביתו חשבוהו לעני תתתקסה

פורענות

בהתנא ר"מ שהציל ממיתה ע"י צדקה תתרח

פרנסה

באדם שהפסיד פרנסתו ע"י שכרות תסד

בחסיד שהלך לשוק לקנות ורצו למכור לו במעות מועטות תרמוז

בת"ח מופלג עני ואביון שהיה הולך מעיר לעיר תרמז

בעשיר שהביא את הח"ח לביתו תרפד

עם ה'בית הלוי' מבריסק ששאל אדם 'מה אתה עושה' תרפה

פרקי אבות

במהר"ש מבאבוב שראה בחורים עוסקים בפרקי אבות

צדיק

במהר"ד מבעלזא שדיבר טרם שנסעו להינפש וכו' במלך ששלח את בנו למלחמה וכו' בהרה"ק מראפשיץ שהלך לתשליך וכו' בר"נ מטשערנובאל בעת שערך גלות, שלא להיראות אפילו כעין רשע ברשב"י שהיה הולך בדרך במהר"ד מבעלזא כשנסע לצורך מנוחה בזעירא שהקז דם והוצרך לאכול בשר באב"ד טופרוב שניגש להתפלל לפני התיבה בהרה"ק מראפשיץ שהניחו בדרכו אדם משותק

שי בהנוע"א שהיה מוכיח את עצמו בדברים קשים וכו' תמג בהרה"ק מסטרעליסק שהטיל אימתו על דוב תנח בהבעש"ט שישב בסוכה ולא נכנס בו מטר תשי בח"ח שהודה לה' על שזיכהו לזכות את בני ישראל תתפג מגודל קדושת המהר"א מבעלזא זי"ע תתקח מגודל קדושת הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל

תתקט בהגר"נ אדלער והחת"ס שבנסיעתם ביער קפץ עליהם דוב תתקנו בחסיד של הר"א מטשערנאביל שנפל למשכב וכו' תתרכג

בהר"ג מהורדנאק שהיה חלוק עם הבעש"ט הק' תתרנה במחלוקת שהיתה בזמן הרה"ק מדז'יקוב תתרנז בהר"י מנעשכיז שבא לדבר סרה באדם תתרסו בהרמ"ל מסאסוב ששאלוהו היאך נראה בריא תתרפב עובדות מצדיקי הדורות בענין אמונת חכמים תתתסח

צדקה

מהר"ם שפירא מלובלין שקבץ מעות וכו' קלד מעשה באשה אלמנה שהיתה אופה ד' ככרות ר

בפורענות שנגזרה על עיר צפת רנח מעשה בגביר שנתן מעות לשמחת נישואין וחיינו ניצלו רנט בהשר אברבנאל שהיה מקורב אצל המלך שיט בהרמ"מ מרימונוב שנתן לעני דינר זהב תכג בהגר"ר קלמן קראון שקנה לעני דבר תג באדם שהיתה לו שדה שעשתה אלף כור תצה בהר"ר זושא מהאניפולי שאדם אחד נתן לו מטבע זהב תתקסה באשה ששלחה בניה ללקט בשדה ולא הניחם בעל השדה תתקסח בהרה"ק מבארדיטשוב שהתנה עם ראשי הקהל וכו' תתקעא

בהר"ר זושא מהאניפולי שהלך לקבץ מעות וכו' תתקפא בהתנא ר"מ שהציל ממיתה ע"י צדקה תתרח בהנוב"י שנתן מעות לצדקה, ולא נתן כולו תתרח בהגר"מ שפירא מלובלין שסיפר שאירע לו שבא לעשיר וכו' תתרטז במהר"ל דיסקין איך שזכה לתורה ע"י צדקה תתתפז

קאמאניזם

באדם שביקר במדינת רוס'י טרם נפילת הקאמאניזם תתקעו

קבלות

בהגר"ר שלום שבדרון שפנה לרבו הגר"ר לייב חסמן קמג

קדושה

מגודל קדושת המהר"א מבעלזא זי"ע תתקח מגודל קדושת הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל תתקט

קירוב

בהאמרי חיים כששהה בעיר טבריה קכב בהגר"ר יצחק אלחנן שראה אדם מעשן בשבת תשפד

קנאה

בר"מ מפרמישלאן שהתלונן א' בפניו על חנות תכג שנפתחה כנגדו

דרכי מפתח מעשיות אבות קסא

קריאת שמע

בזקינו של הר"פ מקארץ שהיה נותן מעות לרשעים שכח

ראיה

כשהתקיימו בחירות בעיר ב"ב רפט
בהמגיד מזלאטשוב שהתפלל בביהמ"ד של ר"ח צאנזער
תרחצ

רב ותלמיד

בהלל הזקן שכינס כל תלמידיו וכו' מג
צדוק ובייתוס לא הבינו כראוי דברי רבם קיד
מעשה בריש לקיש שהלך בדרך וכו' קכט
בהר"ש מניקלשבורג שנסע להמגיד וכו' קמט
בבעל שערי תורה שהיה ת"ח שהעזיז כנגדו תכב
בהג"ר שלמה היימן שהיה משבח תלמידיו תשיד
בהבית ישראל מגור שביקש מחסיד לקנות עבורו תשיט
בחז"ל וכו' תשיט
מעשה בהדברי חיים שחלק כבוד למלמד שלימדו תתשפג
אל"ף ב"ת

רבנות

בהח"ח שהציע רבנות לאחד מתלמידיו קי
בהג"ר יצחק לאופר וכו' קיא
אחד בא לפני הח"ח שירא לקבל על עצמו רבנות תתקא
בעיר

רפואה

זכות התורה מביאה רפואה רנו
מעשה בהנהגת האדמו"ר מסאטמאר בעת איחול תתשנג
רפואה שלימה
הח"ח התענה ל' יום בכדי שתלמידו יתרפא תתקג
האבני נזר ריפא את בנו ע"י תורתו תתקלה

רצון

בהגר"ח מוואלאזין שביקש ליקח חתן לבתו רכא
ברשב"י שהיה הולך בדרך רכב

רשע

בבית חולים ששכן בבית ישן וכו' פט
בר"א בן דורדיא שעשה הרבה עבירות תריט

שינה

בהסטיפלר שמיעט בשינה כשהיה בישיבה תתנד

שכן

באחד שראה שכנו של בנו מצחצח נעליו בער"ש פח
בהג"ר צבי הירש מיכל שפירא שראה בער"ש וכו' רצג

שכר

בהחפץ חיים שראה עשיר שסילק אלמנה מביתה וכו' צג
מעשה באשה אלמנה שהיתה אופה ד' ככרות ר
אדם שהיה מוכר בשר במקולין רל
בעשיר גדול שנסתלק ובי"ד של מעלה זיכו אותו גם על עניני גשמיות שלו תרצב
בא' מגדולי ראשי הישיבות שלעת זקנותו לא היה זוכר מאומה תתג

שמיעה

ברועה צאן שהיה חירש באזנו וביקש לילך לביתו וכו' תתר

תאווה

בר"ע שנשא את רחל ולא היה להם מיטה לישן תתכד

תוכחה

באדם שזייף שטרי כסף קי
בהאבת ישראל מויזניץ שהזהיר את בנו וכו' קיח
בהג"ר הלל מקאלאמיי שדרש וכו' קנט
בהג"ר סלנטר שהוכיח תלמידיו ובאמצע סובב פניו תתקצא
בהג"ר בן ציון שטערנפעלד זצ"ל איך שהוכיח אחרים וכו' תתקצ
החפץ חיים לא חפץ להוכיח את תלמידיו תתקצט

תורה

בחייט שלא ביטל קביעות עיתים לתורה מה
בר"י הערמאן שלא ביטל מקביעות עתים לתורה מו
ברבי דניאל יפה שביתו היה אכסניה של תורה סג
בר"א בן הורקנוס שהלך ללמוד תורה ערה

קסב דרכי מפתח מעשיות אבות

בהג"ר יצחק לאופר וכו'	קיא	בחסיד שהלך לשוק לקנות ורצו למכור לו במעות
באברך שהתגורר עם שכנים וכו'	קכד	מועטות
בחסיד סנדלר שבא לרבו	קלח	בח"ח מופלג עני ואביון שהיה הולך מעיר לעיר
בר"י מפוריסוב שדיבר אודות לימוד התורה	רי	תרמח
האלישיך היה בעל חנות ולמד בכל עת פנוי	רלג	בהמגיד מקוז'ניץ שיצא לביהמ"ד ללמוד בלילות
בהח"ח שהיה לו תלמיד שעזב את תלמודו	רלד	תרנ
בהחזוה מלובלין עם חסיד שביקש לעבוד את ה'	רלה	רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת וכו'
ללא טרדות		ברבי טרפון שנכנס לשדהו והאריס לא הכירו
ר"ע היה מהלך בדרך ומצא מת מצוה	רלט	בחסיד שאחר פטירתו השליכו גופו ע"פ השדה
באדם שראה בשבת שמדליקים אש בבית הרב	רמ	תרנד
זכות התורה מביאה רפואה	רנו	בצדיק ומוכס שנסתלקו בפרק אחד
בזקן שהיה נוכח כשהצאר עבר בראדן	רעז	רנו
בחסיד שהתאונן לפני רבו שאינו זוכר תלמודו	רעז	רנו
מעשה בע"ה שידע רק תיבה אחת	שנב	שסיפר הגר"י הוטנר להגר"א קוטלר על יהודי
בהחזו"א שנכנס ת"ח לחדרו והחרישו זמן רב	שצ	שחיפש חתן לבתו וכו'
בשמחת נישואי האדמו"ר מצאנו קלויזנבורג	שצג	בעשיר שהביא את הח"ח לביתו
בהחזוה הק' מלובלין שראה אור גדול בוקע		בה'לב שמחה' שהיה מנצל כל רגע ללימוד
מביהמ"ד	שצד	תרפח
בהרה"ק מצאנו כשהיה בעיירת מרפא	תא	בהג"ר שלמה היימן שהיה משבח תלמידיו
בר"מ פיינשטיין שבבחרותו נקרא לצבא	תח	תשיד
בהרה"ק מצאנו שנכנס אליו אחד וביקש להפטר		ביואב שר צבא דוד, שהרג רק הזכרים של עמלק
מהצבא	תט	תשכה
באדם יר"ש שהיה דרכו לומר כל שבת ספר תהלים		בתלמיד הג"ר מאיר שטערן ששאל את הרבנית על
	תלא	הצלחתו בתורה
באדם שבא אל החי' הרי"ם לבקש עצה	תלה	תשלז
בהרה"ק מרוז'ין שישב במסיבת ת"ח	תלז	בהג"ר שמעון שוואב שגלה לשיבת מיר
הגר"ב"ד ליבוביץ היה נזהר מאד משכחת התורה		בר"א בן ערך שהלך לדיומסת וכו' ושכח תלמודו
	תמ	תשמה
באחד שבא לבקר את הגר"ז מבריסק ושתקו	תק	החזוה הק' מלובלין שבכל יום היה מתוודה קודם
בהאדמו"ר מהוסיאטין כשבא לבקר וכו'	תק	שלמד
באדם שפגש בהגר"י הוטנר ודבר עמו על מדינת		בא' מגדולי ראשי הישיבות שלעת זקנותו לא היה
גרמני'	תקמט	זוכר מאומה
כשהשתדך הגר"ח עוזר עם נכדת הגר"י סלנטר		באלכסנדר מוקדון שנכנסו לפניו לדון וכו'
	תקנב	תתיא
באחד שהראה לר"י סלנטר תשובה ששלח לו רב		בראש ישיבה שתיקן שכל אברך ילמד בכולל כמה
אחד	תקנג	שנים
במגיד שאסר עליו הגר"ח מבריסק להשמיע דרשות	תקנה	בהדברי יואל מסאטמאר כשאמר שיעור וכו' התרלז
בהגר"ב ליבוביץ שדרש בביהמ"ד בעודו נער		בהחת"ס שאחד מנגידי עירו התייעץ עמו במו"מ
	תקנה	תתשכ
		בפילוסוף שחקר כמה זמן עיבור הנחש
		במגיד ששאל את הגר"א איזה ענין אחד לדבר
		בדרשותיו
		באחד שסיפר להרה"ק מקאצק שסיים את הש"ס
		תתשכג
		מעשה באדם ששאל את האדמו"ר מסאטמאר למה
		יש שאין התורה מועילה להפכם לטוב
		מעשה עם הבית יוסף שתלמידו זכה לכוין בנקל
		למה שעלה בידו מתוך יגיעה
		תתשכד

דרכי

מפתח מעשיות

אבות

קסג

הגר"נ שמעונוביץ זצ"ל הקים ישיבה בזכרון יעקב וכו' תתקסד
בענין אין מלוין לו לאדם תתקסח
החזו"א הקריא לפני תקיע"ש את המעשה בר' יוסי בן קסמא שהובאה במשנה תתקעד

תלמיד חכם

בריש לקיש שהלך בדרך וכו' קכט
בזעירא שהקז דם והוצרך לאכול בשר שז
בהר"א מטשערנאביל שבאו לפניו וכו' תל
בהגר"ר יונתן שטיף כשהיה מדבר עם הגר"מ פיינשטיין תעא
בזכות שימוש צדיקים זוכים למדרגות גדולות תפא
ב' עובדות מהחזו"א שעצותיו פעלו נכונה בכח התורה תתשא
הגר"ר שטייף זצ"ל היה נכנס לביהמ"ד לפני הקהל וכו' תתצז
החפץ חיים הושיב את הבחורים ליד העשירים וכו' תתקלו

תענוג

בהרמ"ל מסאסוב ששאלוהו היאך נראה בריא תתרפב

תפילה

ביהודי שהתגורר בבארדיטשוב והיה רחוק מתומ"צ שלא
בהדברי ישראל ממוז'יץ שעבר ניתוח על רגלו תשנב
בר"א ור"ע שירדו לפני התיבה בעצירת גשמים תתקצ
במהר"ש מבאבוב שהיה במארינבאד תתשח

תשובה

בר"א בן דורדיא שעשה הרבה עבירות תריט
בגאב"ד פוניבז' שנסע להח"ח ושאלו אודות הכושים באפריקה תתקמב
בהח"ח שאמר לסלק מהישיבה בחור עז פנים ולא בחור מחלל שבת תתרצח
ברבי סעדיה גאון שעשה גלגול שלג תתקפב

מעשה נורא באדם שמת בגין שביזה את התורה תתשעג
מעשה בהחפץ חיים שלא רצה לחלוק כבוד לדוקטור תתשפט
בר' אלחנן ווסרמן באחד ששאלו מדוע אינו לומד להיות עורך דין תתשצד
בחכם שגער בתלמידו על שהכין מיטתו לצורך השינה תתשצז
בר' דוד דייטש תלמידו של הח"ס שהלך עם בגדים קרועים תתשצח
האר"י ז"ל עסק בתורה מתוך יגיעה עצומה תתשצט
במהר"ל דיסקין מה שהשיב לאחד על שדר בחורבה תתג
בגאב"ד אונסדארף איך שקיים בנפשו פת במלח תתג
תאכל תתג
בר"ש מניקלשבורג שנתגלו אליו אביו ורבא תתנכא
בר' יחזקאל אברמסקי שלא רצה לענות תירוץ באמצע השיעור תתל
אודות שמחת גדולי ישראל על שזכו ללמוד תתלד

בהגאון מוילנא עם הגר"ר חיים מוואלאז'ין תתנמא
לחפץ חיים היה מונח בכיסו תנ"ך קטן לעיין בו לפני הלימוד תתנמד
במהר"ל דיסקין איך שזכה לתורה ע"י צדקה תתנמו

מדוע נתקבל ספר ה'קצות' יותר מה'נתיבות' תתתקיב
עם הגר"ש היימן זצ"ל שיישב קושית הגרע"א וכו' תתתקכא
עם הגר"ש רוזובסקי זצ"ל באחד שאמר ד"ת משמו וכו' תתתקכב
הישמח ישראל הוכיח לאחד שלא הביא בספרו בשם אומרו תתתקל
האבני נזר ריפא את בנו ע"י תורתו תתתקלא
בהגר"ש הכהן מוילנא זצ"ל שלא פסק מללמוד אף בעת חליו תתתקלב
מן הזוה"ק שהתורה חיזקה את גופו של ר' אלעזר תתתקלג
בחכם שבא בספינה ושאלוהו היכן סחורתו וכו' תתתקד